3 1761 08154034 6

PURCHASED FOR THE

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

FROM THE

CANADA COUNCIL SPECIAL GRANT

FOR

MEDIEVAL STUDIES

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/chronicanobiliss03dynt

ACADÉMIE ROYALE

DES SCIENCES, DES LETTRES ET DES BEAUX-ARTS DE BELGIQUE.

COMMISSION ROYALE D'HISTOIRE.

MM. Le baron de Gerlache, Président.
Gachard, Secrétaire et Trésorier.
Le chanoine de Ram.
Le chanoine de Smet.
Du Mortier.
Bormans.
Borgnet.

CHRONIQUE

DES

DUCS DE BRABANT,

PAR

EDMOND DE DYNTER,

(EN SIX LIVRES)

PUBLIÉE D'APRÈS LE MANUSCRIT DE CORSENDONCK, AVEC DES NOTES ET L'ANCIENNE TRADUCTION FRANÇAISE DE JEHAN WAUQUELIN;

PAR

P. F. X. DE RAM,

Recteur magn. de l'Université cath. de Louvain, membre de la Commission royale d'histoire.

TOME III,

Comprenant le livre VI.

BRUXELLES,

M. HAYEZ, IMPRIMEUR DE L'ACADÉMIE ROYALE DE BELGIQUE.

Bruxelles, Gand, Leipzig, Ch. MUQUARDT, libraire.

1857.

LIBRARY
JUN 5 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

DH
801
B7D9
t.3

CHRONICA

NOBILISSIMORUM DUCUM

LOTHARINGIAE ET BRABANTIAE

AC REGUM FRANCORUM,

auctore

MAGISTRO EDMUNDO DE DYNTER.

IN SEX LIBROS DISTINCTA,

AD FIDEM COD. MS. KORSENDONCANI COLLAT. CUM ALIIS CODD. MSS. EDIDIT AC GALLICA JOHANNIS WAUQUELIN VERSIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

PETRUS FRANC. XAV. DE RAM.

TOMUS III,

Complectens Librum VI.

BRUXELLIS,

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA M. HAYEZ, ACADEMIAE REGIAE TYPOGRAPHI.

MDCCCLVII

EDMUNDI DYNTERI CHRONICON.

LIBER SEXTUS.

INCIPIT EPYLOGUS LIBRI SEXTI CRONICORUM NOBILISSIMORUM DUCUM BRABANCIE.

In supradicto vero libro quinto taliter qualiter scripsi de gestis nonnullorum sancte Romane ac universalis ecclesie summorum pontificum, necnon de regibus et imperatoribus Romanorum, incipiendo ab Alphonso rege Castelle et Richardo comite Cornubie, fratre regis Anglie, per imperii electores in discordia electis, ipsorumque successoribus, Romanorum regibus et imperatoribus, continuando usque ad dive memorie quondam dominum Karolum quartum regem Romanorum et Bohemie regem, ipso Romanorum rege existente, inclusive, et quousque in imperatorem fuit coronatus, exclusive. Pari modo scripsi eciam in predicto libro quinto de Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducibus sacrique imperii marchionibus, Johanne scilicet primo, Johanne secundo et Johanne tercio, et de gestis eorundem, inclusive.

In sequenti libro sexto, gracia michi annuente divina, intendo aliqua scribere de summis pontificibus atque imperatoribus et regibus Romanorum, incipiendo a dicto Karolo quarto, postquam imperiali infula fuit coronatus, continuando usque ad serenissimum principem dominum Fredericum ducem Austrie, hujus nominis Romanorum regem tercium; necnon de Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducibus sacrique imperii marchionibus, incipiendo ab inclite memorie domina Johanna ducissa, filia seniori et herede legitima quondam Johannis ducis tercii sui genitoris, et domino Wenceslao de Bohemia, duce Lucemburgensi, ejusdem ducisse Johanne conthorali et marito legitimo, continuando usque ad metuendissimum dominum meum graciosum, dominum Philippum, Dei

gracia Burgundie, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducem modernum, cum diversis occurrentibus incidentibus, sub correctione cujuslibet melius sentientis.

Explicit epylogus, incipiunt capitula sexti libri hujus cronice.

[1] Cap. CXLV bis etiam in textu exstat.

INCIPIT LIBER SEXTUS

CRONICORUM ILLUSTRISSIMORUM DUCUM LOTHARINGIE BRABANCIEQUE.

Qualiter, mortuo Johanne duce tercio predicto, domina Johanna, ejus senior filia, tamquam ejus vera heres, et Wenceslaus dux Lucenburgensis, tamquam ejus legitimus maritus et mamburnus, fuerunt in duces Brabancie intronizati et recepti. Cap. I.

1356. Mortuo autem Johanne hujus nominis duce tercio supradicto, Johanna ejus senior filia, tamquam vera heres et domina, et Wenceslaus dux Lucenburgensis, ejus legitimus maritus et mamburnus, primo in Lovanio, die tercia mensis januarii, anno Domini M° CCC° LV° juxta stilum curie Cameracensis[1], et deinde successive aliis certis diebus, in omnibus aliis oppidis et locis consuetis ducatuum Brabancie et Lymburgis, ac eciam in oppido Mechliniensi, in duces Brabancie et Lymburgis et dominos Mechlinienses fuerunt recepti et solempniter more solito intronizati, et juramenta fidelitatis et obediencie inibi receperunt.

De capcione regis Navarre et decapitacione comitis de Harcourt. Cap. II.

1356. Anno Domini M° CCC° LVI° rex Navarre capitur per regem Francie, circa medium quadragesime, in civitate Rotomagensi, ipso rege Navarre cum filio Francie ibidem hora prandii sedente in mensa, et vinculis man-

[1] Itaque lege an. 1356.

cipatur. Et eadem hora ibidem eciam captus comes de Harcourt, et in eodem loco decapitatur et postea suspenditur.

De guerra mota duci Wenceslao et Johanne ducisse Brabancie per Ludovicum comitem Flandrie; et dieta tenta Mechlinie sub spe pacis inter ipsos tractande; et qualiter Mechlinienses resilierunt ab obediencia ducis et ducisse, et dictum comitem in eorum dominum admiserunt. Cap. III.

Postquam autem, juxta ordinacionem et disposicionem prius per dive 1356
memorie dominum Johannem ducem Brabancie de suarum partificacione filiarum desuper prehabitam, et per Karolum quartum tunc Romanorum regem confirmatam, ut premittitur[1], ducissa Johanna, tamquam vera heres, et dux Wenceslaus, tamquam ejus maritus et mamburnus legitimus, cum solempnitatibus debitis et consuetis in ducem et ducissam in oppidis patrie Brabancie, ac in dominam et in dominum in oppido Mechliniensi recepti fuerunt et intronizati, juramentisque fidelitatis et obediencie ipsis prestitis: et quia hec facta fuerunt dicto Ludovico comite et ejus conthorali, domina Margareta comitissa Flandrie, sorore ducisse Johanne predicte, inconsultis, non vocatis neque consentientibus, et antequam debita porcio sive partificacio occasione tam ducatus Brabancie et aliorum dominiorum, quam subsidii sui matrimonii atque suppellectilis sive rerum mobilium sibi competentium, ipsis foret persoluta seu assignata, ut asseruerunt, ideo ipsi comes et comitissa, egre ferentes de suprascripta ordinacione per prelibatum quondam ducem Johannem super partificacione filiarum suarum facta, que ipsis pro parte ducis et ducisse liberaliter fuit oblata, de qua non contenti, sed divisionem sive partificacionem filialem, tam de principatibus et dominiis quam rebus mobilibus, habere contenderant, quam quia tantam sicut habere voluerunt ipsis dare refutabatur, predictum ducem Wenceslaum et ejus patriam Brabanciam dictus comes diffidavit: licet Reynaldus dux Gelrie fuit contentus cum bonis matrimonialibus sibi datis et assignatis cum domina Maria sua conthorali, filia juniore ducis Johannis predicti : quare de hujusmodi guerra, licet ex parte dicti comitis de assistendo sibi fuerat requisitus, se noluit intromittere, quod ipse Ludovicus comes de ipso duce Gelrie eciam egre tulit.

[1] Lib. V cap. 194, tom. II p. 687.

Quod videntes barones et nobiles partis utriusque, tantum procurarunt apud partem utramque, quod una dieta amicabilis fuit ordinata per et inter ipsos dominos, certa expressata die tenenda in oppido Mechliniensi, sub spe pacis et concordie inter eosdem dominos perpetrande, ad vitandum scandala et guerrarum discrimina, que alias inter ipsos dominos et patrias ipsorum, que vicine sunt et contigue, verisimiliter essent eventura. Qua die advenientes memorati dux et comes in dicto oppido, propriis in personis applicuerunt ad dictam dietam, et, quia per consiliarios ipsorum dicti dux et comes per quamcumque viam ibi oblatam concordari non poterant, fuit per et inter consiliarios partis utriusque tractatum, quod uterque ipsorum ducis et comitis pari hora et tempore deinde oppidum Mechliniense exire deberent, ad propria egressurus. Et, postquam quilibet ipsorum hoc fecerat certe, dictus comes in ipsum oppidum est reversus, et tantum fecit, per modos et vias tales quales mihi referre non licet, quod gubernatores et incole et habitatores dicti oppidi Mechliniensis, per vim et violenciam sive metum ad hoc non coacti, sed voluntarie et sine aliquo obstaculo subornati, ut presumitur, dictum Ludovicum comitem Flandrie in eorum comitem receperunt, prestantes sibi fidelitatis et obediencie debita sacramenta, immemores juramentorum prelibatis duci et ducisse Brabancie prestitorum.

Quibus sic peractis, ipse comes incolis dicti oppidi, qui ipsum in dominum receperunt, propter bonum jus quod habere dicebatur, et collacione alias facta per episcopum et capitulum Leodiense, confirmavit omnia privilegia, et inter cetera ipsis concessit specialiter fora salis, piscium, avene et cujuslibet generis fluctus[1]; quodque cum eorum mercibus et rebus quibuscumque navigare possent per flumen Scalde ante Antwarpiam, eundo et redeundo, absque hoc quod merces suas et res inibi adducere sive presentare et de navi in navim reponere haberent, cum nonnullis diversis aliis punctis et articulis[2]. Et, si aliquis princeps et dominus, ex eo quod ipsum in dominum receperunt, inquietare, molestare et dampnificare vellet, de hoc promisit ipsos defendere et relevare cum tota sua potencia, prout in literis desuper confectis plenius continetur, que fuerunt date Mechlinie die XX^a augusti anno Domini M^o CCC^o LVI°.

[1] Seu *fructus*.

[2] Cfr. supra tom. II p. 476 et 484.

Et sic ipse comes, non obstante recompensatione per regem Francie sibi desuper facta, de qua pro tunc se tenuit pro bene contento, prout constat per dictorum regis et comitis literas desuper confectas, quarum tenores superius sunt inserti[1], ipsum oppidum pro se obtinuit et gentibus suis armorum communivit. Et sic de Mechlinia recedens ad Flandriam remeavit, et, animo dictis duci et ducisse guerras inferendi, castra et fortalicia Flandrie circa limites Brabancie situata hominibus armorum et victualibus muniri et promoveri fecit. E contra vero dux Wenceslaus hoc sentiens castra et oppida sua eciam fecit communiri et custodiri.

Illo tempore erant in Brabancia multi valentes et strenui milites et capitanei, in factis armorum docti et experti, ut patuit in guerra inter reges Francie et Anglie, ante Cameracum, in obsidione Tornacensi et aliis diversis locis, qui unacum comite Montensi, qui dicto duci in auxilium venerat, Mechlinienses adeo coarctarunt et stricte tenuerunt, quod portas oppidi exire non audebant. Bruxellenses eciam per terram, et Antwarpienses per aquam limites Brabancie taliter custodierunt, quod Flandrenses Brabanciam a modo infestare non audebant. Antwarpienses eciam totam terram de Wasia cede, incendio et rapina, et alibi usque ad portas Gandavi perlustrarunt.

Quod videns comes Ludovicus indixit expedicionem generalem per totam suam terram Flandrie. Dux autem Wenceslaus, hoc percipiens, pari modo indixit expedicionem per totam Brabanciam, et personaliter se transtulit versus Trajectum et ducatum Limburgensem, ut tam de terra sua Lucenburgensi quam Limburgis homines armorum acquirere et secum in Brabanciam ducere posset.

De bello ante Bruxellam conserto, et aliis inconvenienciis inde subsecutis. Cap. IV.

Comes autem Ludovicus, percipiens quod dux Wenceslaus se de Brabancia absentavit, timensque quod dominus imperator, ipsius ducis frater, ei cum potencia assistere posset, volens se igitur accelerare et dicti domini 1356.

[1] Lib. V cap. CLXXIV et seqq., t. II p. 657 et seqq.

imperatoris adventum anticipare, congregato ex Flandria exercitu copioso, terram Brabancie intravit, magna dampna inferendo incendio et rapina, antequam dux Wenceslaus cum suis gentibus armorum, necnon Buscoducenses cum villicatione et Antwarpienses cum marchionatu poterant advenire. Sed Lovanienses, qui in Bruxellam advenerant, et Bruxellenses omnino comitem Flandrie voluerunt debellare. Et licet hoc per nonnullos nobiles, de factis armorum et periculis, que in bello accidere solent, se cognoscentes, fuit dissuasum, et consultum pro tuciori quod dominum ducem cum gentibus suis nobilesque patrie Brabancie Antwarpienses et Buscoducenses, qui jam in itinere erant, expectare deberent, rejecto tamen eorum consilio, Lovanienses et Bruxellenses, confuso ordine exeuntes, predictum comitem et ejus exercitum viriliter debellarunt. Comes autem Montensis et nobiles Brabancie in parvo numero ibidem existentes, verecundia ducti ipsos sequentes, equestri aggressione exercitum Flamingorum animose irrumpentes, per medium transierunt, in posteriores irruentes ipsos hinc inde disperserunt, multos occidentes. Et, quia comes Montensis et ejus vexillum armorum cum leone nigro, quemadmodum sunt arma comitis Flandrie, erant insignita, ideo major pars Flandrensium ipsum amicum existimabant, et sic salvus Vilvordiam intravit cum suis. Sed hoc modicum profuit : nam in primo belli congressu dominus de Asche, vexillifer ducum Brabancie, qui vexillum ducis in manu gerebat, a se projiciens ad solum, turpiter aufugit : quod turme peditum Lovanienses et Bruxellenses cognoscentes, statim terga verterunt.

Comes vero Ludovicus, victoria potitus, fugientes est insecutus, et innumeram multitudinem peditum gladio prostravit, et sic pugnando hostiliter Bruxellam intravit, ubi ante domum ville sive consulum suum vexillum et supra portas suos primipulos figi fecit et locari; deinde se ab incolis in ducem recipi et fidelitatis et obediencie juramenta sibi prestari obtinuit, Sugerum Vanden Heetvelde ammannum et septem scabinos de manu sua inibi instituendo. Hoc bellum autem contigit prope Bruxellam anno Domini M° CCC° LVI°, mercurii XVII° mensis augusti : que quidem dies Bruxelle adhuc nominatur *den quaden woensdag*.

Qualiter comes Ludovicus fuerat profectus versus Lovanium, ut ibi in ducem reciperetur, et qualiter abinde recessit. Cap. V.

Dum vero Ludovicus comes fuerat Bruxelle in ducem receptus, sano ductus consilio fecit ibidem publice preconizari, sub magnis penis, quod nullus oppidanis et incolis Bruxellensibus forefaceret, sed omnes se quiete et pacifice tenerent, quodque victualia et alia necessaria ipsis opportuna tam pauperibus quam divitibus bene persolverent, sperans per ipsum dulcem atque mitem modum alia oppida ad suam obedienciam et amorem allicere et acquirere debere : ipse enim fuit multum sagax et providus. Quibus peractis, comes in oppido Bruxellensi suis consiliariis et custodibus dimissis, versus Lovanium se duxit transferendum, et in itinere castrum Furense cum francisca acquisivit et de manu sua custodiri fecit : qui dum Lovanium appropinquasset, et per suos exploratores, quos premiserat, sibi cum suis pacificus ingressus innotuisset, Lovanium sine resistencia et obstaculo ingressus, cum mitibus et dulcibus verbis populum ante domum consulum obtinuit congregari, ubi blando et pacifico premisso sermone, sicut in Bruxella receptus fuerat, se, qui patriam Brabancie bellando gladio conquisivit, tamquam victorem in ducem Brabancie recipi et admitti et debita juramenta sibi prestari requisivit.

Dum autem populus ibidem congregatus ad hoc faciendum promptus fuerat et paratus, et ad hujusmodi prestanda juramenta digitos elevasset, affuit quidam canonicus regularis ecclesie Sancte Gertrudis Lovaniensis, nomine Wilhelmus de Sadelare, clamans alta voce : « Maledicti homines, » quid vultis facere? Mementote juramentorum, que hactenus vere et legi» time domine vestre domine ducisse Johanne ejusque conthorali et mam» burno, duci Wenceslao, prestitistis : nolite dejerare et esse perjuri, sed » vim vobis illatam vi repellere, et pro patria viriliter pugnare studeatis. » Qua voce audita omnes, quotquot ibi fuerunt presentes, se murmurando segregantes, ad invicem recesserunt : quod ipse Ludovicus videns et audiens, subito Lovanium exiens, Bruxellam redibat, et abinde, oppido, portis atque turribus suis cum gentibus et de manu sua communitis, ad Flandriam remeavit.

Qualiter dominus Everardus Tserclaes miles, frater quondam domini Johannis Tserclaes episcopi Cameracensis, oppidum Bruxellense ad opus ducis et ducisse subtiliter et viriliter acquisivit. Cap. VI.

Dominus autem Everardus Tserclaes, qui tempore predicti belli cum duce Wenceslao ultra Mosam extiterat, de adversa fortuna Lovaniensium et Bruxellensium, dum ad ipsius pervenit noticiam, multum condolens, a dicto duce licencia accepta, versus Bruxellam properavit. Qui, percepto quod comes Ludovicus erat in Flandria, congregatis suis cognatis et amicis quos habere poterat, secrete fossatis transvadatis, circa locum bene sibi cognitum, dictum *Wermoesbroeck,* quadam nocte per scalas muros ascendendo Bruxellam intravit. Tunc temporis non erant novi muri neque nova fossata facta, que anno sequenti fieri inchoata fuerunt. Et illico, postquam sic Bruxellam intraverat, intravit domum consulum sive scabinorum, et vocatis suis consanguineis et amicis, vexilla comitis ante dictam domum et supra oppidi portas posita extraxit et ad terram projecit, ubi vexilla ducis et ducisse posuit atque fixit. Mane autem facto, omnes incole Bruxellenses, premissa percipientes, statim penes dictum dominum Everardum applicantes, sibi assistenciam ad opus dominorum ducis et ducisse predictorum facere promiserunt, non obstante juramento per ipsos dicto comiti prestito, quod, quia vi et metu et timore mortis ab ipsis extortum fuerat, invalidum et ideo non obligatorium neque servandum judicarunt. Quod quidem Flamingi, quos dictus comes inibi pro custodia reliquerat,
1356. percipientes, illico hospite insalutato aufugerunt. Hoc autem accidit anno M° CCC° LVI° predicto.

Que omnia et singula supradicta Everardus duci et ducisse tunc in oppido Trajectensi constitutis significavit : qui sine mora gressus suos versus Bruxellam dirigentes, inibi honorifice et cum reverencia fuerunt recepti. Quantam autem reverenciam et graciarum actiones predicti dux et ducissa dicto domino Everardo exhibuerunt, quod lingua humana vix fari posset, ideo hic supersedeo multis asserere : ipse enim vere omni laude et honore se dignum fecit et iterum commemorandum.

Anno Domini M° CCC° LVI°, circa Nativitatem beate Marie, marchio Juliacensis primo adeptus est dominium de Monyouw et de Valckenborch.

Eodem anno, mensis septembris die XIX^a^, rex Johannes Francie, cum juniore filio suo, nomine Philippo, postea duce Burgundie, per principem Wallie, filium regis Anglie, in Francia et ante civitatem Pictavensem capitur, delphino filio regis Francie necnon et fratribus ejus Ludovico Andegavensi ac Johanne Bituricensi ducibus, ibidem presentibus, fugam ex bello capientibus et in civitatem Pictavensem se retrahentibus; ibique ceciderunt dux Athenarum et dux Burbonie et alii domini terrarum quamplures.

Anno supradicto in die Beati Luce evangeliste terremotus in superioribus partibus Reni factus est magnus, in quo civitas regalis Basilea cum aliis oppidis et castris pro magna parte corruit, et postmodum motu terre permanente. De quo terremotu ponuntur hii versus :

Anno milleno ter C semel L quoque seno,
In Luce festo, refero tibi corde molesto,
Per motus terre magnos, volo vera referre,
Cum turba multa Reni lux, heu, Basilea
Primitus est rupta subito, post incinerata;
Cum Liefstal versa sic sunt quamplurima castra.
Multum timebat plebs, nam pejora timebat.
O, quis non fleret loca qui predicta videret!
Quum cito tam pulchra loca sint nimis annichilata.
Quod bene senserunt quamplures qui perierunt,
Quos Deus atque pia nunc salvet virgo Maria.

Anno Domini M° CCC° LVI°, octo diebus ante festum Omnium Sanctorum, Bruxellenses et Lovanienses iterum ducem Brabancie expulsum recipiunt in eorum dominum et tutorem, cooperantibus ad hoc de Loen et Monte comitibus, et Flandrenses fugantur, ut supra narratur.

De bello Namurcensi. Cap. VII.

Anno Domini M° CCC° LVI°, circa festum Sancte Katherine, comites 1356
de Loen et de Monte cum Brabantinensibus invaserunt comitem Namurcensem, terram suam ubique rapinis et incendiis devastantes. Tandem non multo post recipitur ad graciam imperatoris.

De ordinacione facta per dominam Johannam ducissam Lucemburgensem super devolucione ducatus Brabancie post mortem suam. Cap. VIII.

1356. Quibus sic peractis, et dicto comite Ludovico a guerra et insolenciis non desistente, dicta domina ducissa Johanna, que ea de causa ipsi comiti neque ejus uxori, sorori sue, tunc temporis nullum bonum favebat, et signanter ad instigacionem serenissimi domini Karoli quarti Romanorum imperatoris et fratris ejus ducis Wenceslai, mariti sive consortis sui, per suas literas patentes, datas Bruxelle anno M° CCC° LVI°, feria secunda ante dominicam *Invocavit,* inter cetera ordinavit, quod, si ipsa non relictis heredibus, predicto duce Wenceslao consorte suo superstite, moreretur, quod tunc ipse consors suus in principatibus, terris et dominiis suis, tanquam naturalis princeps et dominus, sibi succederet, et dicti principatus, ducatus et dominia hujusmodi ad ipsum libere devolverentur. Si vero ipsa dicto consorte fortassis premortuo supervixerit, nec tamen a corpore suo heredes habuerit, ipsa hoc non obstante domina patriarum predictarum remaneret ad tempora vite sue; et, si ab alio marito proprii corporis heredes habuerit, illi sibi in hujusmodi principatibus, ducatibus, terris et dominiis succederent. Quod si memoratum consortem suum et ipsam nullis relictis heredibus ambos mori contigerit, eo casu principatus, ducatus et dominia terre Brabancie et Lymburgis ad prefatum dominum imperatorem, tamquam successorem legitimum, ipso vero ex tunc defuncto, ad proximiorem domus seu prosapie Lucemburgensis heredem, qui pro tempore fuerit, libere devolverentur : prout hec in ipsius ducisse Johanne literis latius videntur contineri, quarum tenor habetur infra in gestis dicti Anthonii ducis.

De tractatu inito inter ducem et ducissam Lucemburgensem et ducem Wilhelmum de Bavaria, comitem Hannoniensem, super pace tractanda inter ipsos et comitem Flandrie. Cap. IX.

Stante siquidem et durante guerra inter dominum Wenceslaum de Bohemia ducem et dominam Johannam ducissam Lucemburgensem, etc., ex una parte, et dominum Ludovicum comitem Flandrie, ex altera, pre-

libati dux et ducissa cum duce Wilhelmo de Bavaria, comite Hollandie, Hannonie, Zelandie et domino Frisie, et consilio et assensu nonnullorum dominorum de consilio, tam ex una parte quam ex altera, inierunt certum tractatum ex amiciciam, contentos et specificatos in ejusdem comitis literis patentibus desuper confectis, datis in Bergis supra Zomam anno Domini M° CCC° LVI°[1], mensis marcii die XXIX^{a}, in quibus dicti domini de consilio partis utriusque sunt nominati. Et inter alia est in eisdem literis specialiter comprehensum, quod dictus dux Wilhelmus esset potens et potestatem haberet tractandi pacem inter comitem Flandrie et ducem et ducissam prescriptos, ipsorumque terram et subditos; et, casu quo ipse comes dictam pacem facere posset, quod tunc haberet et teneret perpetue et hereditarie, pro se, heredibus et successoribus suis, castrum et terram de Hoesden cum pertinenciis suis universis, salvo dictis duci et ducisse et eorum successoribus, Brabancie ducibus, in ipsis sono campane, dicto *clockslach,* contra omnes, excepto comite Hollandie et suis successoribus, comitibus Hollandie; et, si dictam pacem facere non posset, quod tunc veniret sive fieret adjutor dictorum ducis et ducisse, terrarum et dominiorum eorumdem, et diffidare comitem Flandrie ejusque terras et adjutores infra unum mensem a data dictarum literarum suarum computandum, prout plenius in eisdem literis continetur.

Qualiter dux et ducissa dederunt potestatem dicto duci Wilhelmo de Bavaria tractandi pacem inter ipsos et comitem Flandrie. Cap. X.

Memorati vero dominus Wenceslaus dux et domina Johanna ducissa 1357.
Lucemburgensis, Brabancie etc., insequentes supra dictum tractatum, per et inter ipsos et prescriptum ducem Wilhelmum Bavarie, comitem Hannonie, etc., initum, per eorum patentes literas tenoris infrascripti eundem ducem Wilhelmum fecerunt potentem tractandi et faciendi pacem inter dominum Ludovicum comitem Flandrie, ipsius subditos, terras et oppida, ex una parte, et prelibatos ducem et ducissam ipsorumque subditos, terras et oppida, ex altera. Et quidquid ipse dux Wilhelmus desuper diceret, ordinaret aut faceret per suam discrecionem, hoc stabile et firme

[1] Stylo nov. 1357.

tenerent, acsi ipsimet facerent, pro se, suis subditis, terris et oppidis et successoribus, per fidem eorum et honorem : prout in dictis literis latius continetur.

« Wy Wenceslaus van Behem, by der gratien Godts hertoge, ende Johanne, by derzelver gratien hertoginne van Lutsemborch, van Lothryk, van Brabant, van Lymborch ende marckgraven des heylichs rycx, doen cont allen lieden, dat wy onsen lieven neve, hertoge Wilhem van Beyeren, greve van Henegouw ende van Hollant, geloeft hebben ende machtich gemaect eenre zoenen ende pays te dedingen ende te makene tusschen heeren Lodewyck greven van Vlaenderen, synen lieden, landen ende steden, op die een syde, ende ons, onsen lieden, landen ende steden, op d'ander syde. Ende wes hy daeraff ordineert, seegt oft maect op syne besceidenheit, dat sullen wy stede ende vast houden, gelyck of wy 'tselve daden, voer ons ende onsse liede, lande ende steden ende naercomelingen, by onser trouwen, sekerheyd ende by onser eeren. In oorconden deser brieven besegelt met onsen segelen. Ende om die meere sekerheyt ende vestenisse, soe hebben wy gebeden ende bidden, bevolen ende bevelen onsen lieven ende ghetrouwen baenroetsen, ridderen ende steden, als heeren Heinrick Berthout, heere van Duffele ende Gheele, heere Heinrick van Boutershem, heere van Bergen op den Zoom, heere Joanne van Polanen, heere van der Leeken ende van Breda, heere Geraerd van der Heiden, heere van Boutersem, heere Gerit van Vorsselaer, heere Bernaerd Boergevail, baenrotsen en ridderen; Loven, Brussel, Antwerpen ende t'Hertogenbosch, Thienen, Nyvel, Leeuwen ende Geldenaken, steden, dat sy alle saken als voorscreven es, als van zoenen ende van peyse gheloven te houden ende te doen houden, eenen yegelicken, wie dat hy sy, by hore trouwen, sekerheit ende by hore eeren, ende met ons desen brieff bezegelen. Ende wy baenroetsen, ridderen ende steden voorscreven, om der bede willen ende versuecke ons lieffs heeren ende vrouwen voorscreven, hebben wy geloeft ende geloven, by onser trouwen, sekerheit ende by onser eeren, voer ons ende onsse naercomelingen, alsulcke suene, pays ende accoert, als hertoge Willem maken of seggen sal, te houden ende te doen houwen eenen yegelicken, wie dat hy ware, die se breke of niet houwen en woude, met al onsser macht. Ende hebben in kennisse ende in tugenisse desen brieff besegelt met onssen

seghelen, om beden, wille ende versueke ons lieffs heren ende vrouwen voorscreven. Gegheven donderdaeghs naer Sinxten, in t' Ons Heren M CCC L ende VII. »

De pace facta per ducem Wilhelmum de Bavaria, comitem Hannonie, Hollandie et Zelandie, inter Ludovicum comitem Flandrie, ex una, et Wenceslaum ducem et Johannam ducissam Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis, partibus ex altera. Cap. XI.

Postquam vero supradictus dominus Ludovicus comes Flandrie, de 1357 consilio hominum suorum nobilium et oppidanorum, ad majora inconveniencia evitanda, se per suas patentes literas submiserat in prefatum ducem Wilhelmum Bavarie, super predictis guerris et dissencionibus, exortis inter ipsum et dominum Wenceslaum ducem et dominam Johannam ducissam Lucemburgensem, Brabancie et Lymburgis, iidem dux et ducissa potestatem dederant dicto duci Wilhelmo, inter ipsos et predictum comitem tractandi pacem, et ab utraque parte promiserant se servaturos quidquid ipse dux Wilhelmus inter ipsos duxerit promulgandum et ordinandum, idem dux Wilhelmus, potestate ab utraque parte sibi attributa prius accepta, vigore submissionis et potestatis hujusmodi, inter partes easdem promulgavit et ordinavit, inter cetera, quod ipse comes Ludovicus ejusque heredes et successores, comites Flandrie, haberent et tenerent villam Mechliniensem cum suis appertinenciis et appendiciis perpetue et hereditarie, juxta continenciam literarum, tempore patris ejusdem comitis, super emptione dicte ville Mechliniensis confectarum, quodque episcopus Leodiensis et ejus capitulum, a quibus dicta villa tenetur in feudum, ipsum comitem reciperent in eorum hominem et vasallum.

Et insuper, quia domina Margareta comitissa Flandrie nondum fuit assignata neque persoluta de bone memorie quondam Johanne duce Brabancie, patre suo, de subsidio sui matrimonii, neque eciam de jure, quod sibi per decessum ejusdem sui patris advenire sive attinere potuit in mobilibus et aliis bonis, ob quam causam dicta guerra habuit ortum; in quorum recompensacionem memoratus dux Wilhelmus dixit et ordinavit, quod

ipsa domina comitissa, pro se et suis heredibus, quos haberet de presenti. vel ipsam habere contingeret in futurum de prefato comite Ludovico suo consorte, quolibet anno haberet usque ad summam decem millium aureorum de Florencia, pro qua quidem summa dicta comitissa teneret hereditarie, pro se, heredibus et successoribus suis predictis, in feudum et homagium de predicta domina Johanna ejusque heredibus, ducibus Brabancie, villam Antwarpiensem et omnes appertinencias et appendicias, infra ejusdem ville franchiseam constitutas, unacum justicia alta atque bassa ac redditibus et proventibus dicte ville Antwarpiensis propinquioribus. Et de hiis deberet dicta comitissa facere fidem sive fidelitatem, homagium et servicium, et similiter comes Ludovicus, tamquam ejus mamburnus legitimus, ac ipsorum heredes, sicut est preceptum, ducisse Johanne antedicte ejusque heredibus, Brabancie ducibus, prout frater vel soror junior suo fratri vel sorori seniori facere tenetur; quodque villa dicta Antwarpiensis dictis comitisse et comiti, tamquam ipsius mamburno, debita fidelitatis et obediencie juramenta facere tenetur.

Et insuper ordinavit et declaravit, quod bona pax sit inter predictum comitem et ducem et ducissam, ipsorumque terras, villas et gentes, nobiles et ignobiles, ab hac die in antea, numquam deinceps recordandum occasione eorum que inter ipsos facta fuerunt usque in presentem diem, quodque bonum amorem et legalem favorem mutuo habeant in omnibus causis, ac si numquam inter se dissensionem habuissent, nequaquam respectum habentes ad negocia que evenerunt de facto guerrarum aut alias.

Et adhuc dixit et declaravit, ad quodcumque ambiguitatis et obscuritatis dubium tollendum, quod omnes mercatores de Mechlinia, de Antwarpia, de Lovanio, de Bruxella et de omnibus aliis villis Brabancie poterunt ire et transire amicabiliter, ac pacifice ducere mercancias suas de una villa ad alteram, absque aliqua nova ordinacione, defensione, neque occasione uti sive frui aliter, seu alio modo, quam erat ante inchoacionem guerrarum predictarum.

Et insuper dixit, quod ducissa Brabancie et ejus heredes observabunt titulum se scribendi marcionem sacri imperii, propter causam superioritatis quam tenebant in Antwarpia, que ab ipsis tenebitur in feudum, ac eciam quod comes Ludovicus, quamdiu vixerit, se poterit ducem Brabancie scribere: prout hec, cum multis aliis clausulis, punctis et articulis,

in literis pronunciacionis et declaracionis inde subsecutis plenius continentur, que fuerunt date, scilicet pronunciacio in villa de Aeth, ipso die Trinitatis XIIII[a] mensis junii, anno Domini M° CCC° LVII° predicto [1].

Qua quidam sentencia, sicut premittitur, promulgata, Wilhelmus prolator illius incurrit amenciam, imo verius furiam, qui tamquam furiosus in castro Quartino, id est Keynoot [2], strictissimis vinculis taliter custodiebatur usque in finem vite sue : cujus tutelam suscepit Albertus dux, germanus suus.

De homagio facto duci et ducisse Brabancie per comitem et comitissam Flandrie de oppido Antwarpiensi cum pertinenciis. Cap. XII.

Ludovicus, Dei gracia comes Flandrie, dux Brabancie, comes Nyver- 1357.
nensis et Registetensis ac dominus Mechlinie, et Margareta, eadem gracia comitissa, ducissa et domina terrarum oppidi predictarum, per eorum patentes literas, in quibus litere ducis Wenceslai et ducisse Johanne, que ipsos de oppido Antwarpiensi cum pertinenciis suis infeudaverunt, mandantes expresse sculteto, scabinis, consulibus, vasallis et subditis Antwarpiensibus, quatenus sororem suam, tamquam dominam, et comitem, tamquam ejus mamburnum, in eorum dominam et dominum reciperent, ipsisque fidelitatis et obediencie juramenta prestarent, prout in dictis literis plenius continetur, que date fuerunt in Vilvordia, in vigilia Sanctorum Petri et Pauli apostolorum, anno M° CCC° LVII°, erant incorporate, notum fecerunt universis, recognoscentes, quod ipse Ludovicus comes, tamquam legitimus mamburnus dicte comitisse uxoris sue, juramentum et homagium fecit predicte ducisse Johanne, tamquam legitime hereditarie domine, et duci predicto, tamquam ejus mamburno, de oppido Antwarpiensi, per modum in hiis literis dictorum ducis et ducisse expressatum. Quapropter ipse comes et comitissa promiserunt, per eorum fidem, fidelitatem atque juramentum, predictis ducisse et duci, tamquam ejus mamburno, servire et facere in omnibus causis, sicut fidelis vasallus, junior frater vel junior soror, suo seniori fratri aut seniori sorori, unde fraternalem sive filialem bonorum particionem habet, facere tenetur secundum jus, con-

[1] Cfr. David, *Geschiedenis van de Stad en de Heerlykheid van Mechelen*, p. 222.

[2] Le château du Quesnoi.

suetudinem et usum patrie Brabancie. Preter hec recognoverunt ducisse et duci, ejus mamburno, predictis supremum dominium sive supremam jurisdictionem oppidi Antwarpiensis cum pertinenciis suis predictis, absque malo ingenio et fraude : prout in predictorum comitis et comitisse literis inter alia plenius continetur, que fuerunt date Mechlinie, in crastinum Sanctorum Petri et Pauli apostolorum, anno M° CCC° LVII° predicto.

« Lodewyc, bider gracien Godts greve van Vlaenderen, hertoghe van Brabant, greve van Nevers ende van Rethel ende here van Mechelen, ende Margarete, bider selver gracien grevinne ende hertoghinne ende vrouwe van den lande voorscreven, doen cont allen luden, dat, want onse lieve vrouwe ende suster, vrouwe Johanna hertoghinne van Lutzemborch, van Lothryck, van Brabant ende van Limborch ende marcgrevinne des heylichs rycx, als gerechte erffgename, ende heer Wenceslaus, hertoghe van denselven lande van Lutzemborch, van Lothryck, van Brabant ende van Lymborch, ende marckgreve des heylichs rycx, als onser voorscrevene suster wettige mambour, ons ontfaen ende verleent hebben, in der stadt van Antwerpen, met haerer toebehoorten binnen der vriheit derselver stad, gelyc haer brieven, die sy ons daeraff besegelt hebben, volcomelyck inhebben ende begripen, welke hiernaer volgen, ende aldus spreken van woerde te woerde :

» Wenceslaus van Behem, bider gracien Godts hertoghe, ende Johanna, bider zelver gracien hertoghinne van Lutcemborch, van Lothryck, van Brabant, van Lymborch, ende marckgreve des heylichs rycs, doen cont allen luden, want in den pays, die by onssen lieven neve, hertoghe Willem van Beyeren, greve van Henegouwe ende van Hollant, geordineert ende gesegt is uten bliven, dat wy daden op hem van den oorloghen, die geweest hebben tusschen den greve van Vlaenderen ende ons, dat onsse suster, vrouwe Margarete grevinne van Vlaenderen, ende die greve van Vlaenderen, als hare momboir, hebben soude in goedinghen van susterscheidingen die stad van Antwerpen, met hogen gerichte ende met nederen, met allen renten, vervallen ende toebehoerten, binnen haere vriheit, gelyk dat seggen ons voorseide lieffs neven inhielt, d'welk wy begeren ende meynen in allen te houdene : daeromme ees't dat wy Johanna hertoghinne voorgenoemd, als gerechte erfgenaem, by auctoreteit ende consent ons liefs heren des hertoghen voerseid, ons wettichs momboirs,

ontfaen hebben onse voorseide suster van Vlaenderen en mantscappen van der voorseide stad van Antwerpen, ende haer ende haren naercomelingen hoer die verleenen in eenen rechten leene, erffelyck, met horer toebehoerten, binnen der vriheit der voerseyden stad, als est voorseid, voer eene summe ghels van X dusent florensche guldens t's jaer, op dat die voorgenoemde stad alsoe goet sy; ende, oft sy niet alsoe goet en is, altoos na den tenore des seggens ons voerseyd neve van Henegouw ende van Hollant: ende oeck heeft ons daeraf die voorgenoemde greve van Vlaenderen eedt gedaen ende alles wat een wettige momboir schuldich is te doene. Ende in allen desen voorseiden saken, hebben wy ons ende onse nacomelingen, hertoghen ende hertoghinnen in Brabant, behouden die overste heerlicheit van der voerseide stad van Antwerpen met harer voergenoemde toebehoersten, met alsulken rechte ende dienste als eene outste suster, hertoghinne in Brabant, schuldich es te hebben op harer joncster suster van susterlyker deilingen, nae alle rechten, costumen ende usagen ons lants van Brabant. Waerby wy ontbieden ende bevelen onsen scouteit, scepen. rademannen, ende allen anderen ondersaten, edelen ende onedelen, geseten binnen der stad van Antwerpen ende haere vriheit voorscreven, dat sy, sonder eenich wedersegghen oft ander gebot van ons te hebben, onse voorseide suster van Vlaenderen ontfaen als gerechte vrouwe, ende den greve van Vlaenderen als horen momboir, ende hem doen hulden, trouwe ende manschap, ende alle dat goede luden doen sullen haere vrouwen ende here, ende te hen ende te horen amptluden die sy daer setten sullen. in allen saken ernstelic verstaen ende onderdanich syn, gelyc sy ons ende onsen amptluden tot nu toe gedaen hebben, ende onser voerders, hertoghen in Brabant; want wise met deser voerscreven saken van alsulken eede van trouwen, van manschape, als sy ons ghedaen in tiden verleden, quyt ende los schelden met desen brief. Emmer behouden ons ende onse naecomelinghen, hertoghen ende hertoghinnen in Brabant, de opperste heerlicheit van de stad ende haere toebehoorten voorgenoemd, na alle rechten, costumen ende usagen ons lants van Brabant, in alle der manieren welke voerseid es, alle arglist in desen saken utgescheiden. In oercunde ende meere sekerheit derwelker dingen wy onse segelen hebben doen hangen. Gegeven te Vilvorden, op Sinte-Peeters ende Sinte-Paulus avent der Apostelen, in 't jaer Ons Heren M CCC LVII.

» Ende wy Lodewyc, greve voorgenoemd, als wettigen momboir der voergenoemde grevinne onser wettige ghesellinne, eed ende manschap gedaen hebben onse voerseyde suster, als rechte erfgename, ende den hertogh voorgenoemd, als haren momboir, van de stad voorseid, als boven gesegt is. Daeromme geloven wy greve ende grevinne voerseid, by onse trouwe, sekerheit ende eede, onse voerseide suster der hertoghinne ende den hertoghe voorgenoemd, als haeren momboir, te dienen ende te doen in allen saken, als eenen ghetrouwen man, jonger broeder oft jonger suster, synen outsten broeder oft outster suster, daer hy broederlyke oft susterlyke goedinge af heeft, schuldich is te doen, nae rechte, costume ende usage des lants van Brabant. Bekennen ende verlien hierenboven onser suster der hertoghinne voergenomd ende den hertoghe, als haeren momboir, die opperste heerlicheit van de voorseide stad van Antwerpen mette voorgenoemde toebehoorten, in alder manieren dat die voorscreven brieven, die ons daeraf ghegheven zyn, volkomeliker inhouden ende begripen, sonder enigherande arglist. In orconden ende kennis van welken dingen wy onze segelen aen desen brief hebben doen hanghen. Gegeven te Mechelen 's anderdags na Sinte-Petrus ende Paulus dag der apostelen, in 't jaer Ons Here M CCC LVII. Aldus geteekent by myne here ende mynre vrouwen in haeren grooten raed. Daer waeren over heer Lodewyc van Namen, den heer van Sinte-Bernaerts, den Heere van Praet, mer Francke van Hallen, de heere van Poucke, van Floeksse, van Reygersvliet, ende veel andere van den rade. Lamb. »

Juramentum per incolas oppidi Antwarpiensis comitisse Flandrie, tamquam domine, et comiti, tamquam ejus mamburno, necnon juramentum per comitissam et comitem oppido Antwarpiensi prestita. Cap. XIII.

Deinde vero Ludovicus comes et Margareta de Brabancia comitissa, presentatis prius literis originalibus ducis Wenceslai et ducisse Johanne, in suprascriptis comitis et comitisse literis incorporatis, sculteto, burgimagistris, scabinis, consulibus et incolis Antwarpiensibus, fuerunt tamquam domina et dominus per eosdem, necnon abbatem et conventum ac decanum et capitulum Antwarpiense, processionaliter cum crucibus et vexillis,

solempniter in dicto oppido intronizati, et ducti usque ad domum scabinorum sive consulum, ubi comitissa, tamquam domina, et comes predictus, tamquam ejus mamburnus, juraverunt sancte ecclesie et dicto oppido Antwarpiensi servare, et facere servari, firma et stabilia omnia ipsorum jura, privilegia, libertates, statuta, consuetudines, usus et observancias, vetera et nova, bene et fideliter, ipsosque non per vim sed per legem et justiciam tractare, omniaque facere que bona domina et bonus dominus suis hominibus et subditis facere tenerentur. Communitas vero dicti oppidi, ante dictam domum consulum congregata, juravit dicte domine comitisse, tamquam eorum domine, et domino comiti, tamquam ejus mamburno, ibidem presentibus, quod ipsis essent boni et fideles, et omnia facere que boni et fideles homines eorum veris domine et domino facere tenentur. Quibus peractis, comes et comitissa statuerunt ibidem scultetum, ammanum, scabinos et alios officiatores, ut moris est.

De dissencione orta inter Antwarpienses et Mechlinienses propter fora salis, piscium et avene, de qua Ludovicus comes petebat quod utraque pars sue ordinacioni se submitteret, quod Antwarpienses facere recusabant. Cap. XIV.

Subsequenter vero, postquam supradictus Ludovicus comes Flandrie fuit adeptus possessionem oppidorum Antwarpiensis et Mechliniensis, oppidani Mechlinienses traxerunt Antwarpienses in causam coram domino comite predicto, super jure trium fororum, scilicet piscium, salis et avene, proponentes quod eadem fora, que hactenus fuerant ipsis collata per quondam Johannem hujus nominis Brabancie ducem secundum, in quorum eciam possessione pacifica extiterant, que eciam ipsis fuerant per dictum comitem confirmata, Antwarpienses jam usurpaverant, de facto petentes eadem fora ipsis restitui et in eorumdem possessione pacifica manuteneri. Ludovicus autem comes, audita peticione querelosa oppidi sui Mechliniensis, cui multum favebat, et Antwarpienses odiebat, tum quia Mechlinienses, seclusis ducissa et duce Brabancie, non vi, non coacti sed sine obstaculo, spontanea voluntate, ipsum in eorum dominum receperunt, tum eciam quia ipsi Antwarpienses in novissima guerra inter ipsum et

predictos ducem et ducissam vigente sibi et patrie sue Flandrie plura dampna intulerunt quam tota patria Brabancie, et ut ipse comes, ut dicitur, se de ipsis in secreto vindicare, et Mechliniensibus recompensam condignam rependere posset, petivit a predictis Antwarpiensibus, ut se de hujusmodi questione sive querela ordinacioni sue submitterent. Ad quod dicti Antwarpienses responderunt, quod, licet dudum predicta fora fuerunt per supradictum ducem Johannem in Mechliniam translata, nichilominus translacio hujusmodi fuit per Heinricum imperatorem revocata, et per ipsum ipsa fora oppido Antwarpiensi restituta, de quibus ipsi Antwarpienses fuerunt, et ipse comes repperit eos, in possessione pacifica, quodque dictum oppidum Antwarpiense cum dictis foris ab imperio tenerentur in feudum per ducissam et ducem Brabancie, a quibus ipse comes eadem oppidum et fora in feudum relevavit, qui ipsis eciam in jocundo adventu et receptione promisit et juravit, omnia ipsorum jura, privilegia, libertates, consuetudines et observancias fideliter observare. Quibus attentis, dixerunt sine consensu expresso imperatoris vel ducis vel ducisse Brabancie predictorum ipsis super ipsis foris non licere ipsius ordinacioni se submittere. Quare petiverunt humiliter se ab impeticione Mechliniensium absolvi, et in dictorum fororum pacifica possessione, sicuti in ipsa reperti fuerunt, manuteneri et defendi, necnon ipsos de non submittendo ordinacioni sue habere et tenere excusatos: ipsi enim, sicuti eciam juraverunt, essent sibi utique boni et fideles, et omnia facere deberent, que boni et fideles subditi suo domino facere tenerentur. Comes vero, de hujusmodi responsione pessime contentus, animo irato et iracundo de Antwarpia recessit.

Qualiter Antwarpienses ad hoc coacti de dictis foris in predicti comitis ordinacionem se submiserunt, et qualiter ipse desuper suam sentenciam promulgavit. Cap. XV.

1357 Tandem non multis diebus elapsis, memoratus Ludovicus comes, immemor promissionum et juramentorum, si fas sit dicere, in suo jocundo adventu et prima receptione dicto oppido suo prestitorum, ipsum oppidum manu armata cum permaxima multitudine hominum armatorum tam

per aquam quam per terram intravit, et subito ducentos et quinquaginta de notabilioribus et dicioribus dicti oppidi burgensibus captivari, ac in Flandriam in diversis oppidis, scilicet in Gandavo et Brugis et in Ypris, tamquam obsides, transmitti fecit : quod clare fuit contra ipsorum privilegia ipsis per duces Brabancie concessa, videlicet quod burgenses Antwarpienses captivati extra oppidum duci non possent neque deberent.

Quibus sic peractis, ipse comes recedens ab Antwarpia inibi tot servientes et gentes armorum dimisit, quod oppidanis potenciores fuerunt, qui incolas taliter tractaverunt, quod metu et timore mortis coacti se super premissis dicti comitis ordinacioni submittentes, per eorum literas patentes, in forma ipsis ad hoc collata, ipsi eciam comiti omnia ipsorum privilegia, et specialiter de dictis foris mencionem facientia, per certos ipsorum deputatos apud Montem Sancti Winoci, dictum *Sinte-Winnoxberghe*, transmiserunt, cum tali condicione, quod ipse, qui eciam hoc se facturum promisit, postquam ipsa privilegia visitaverit, seu per consilium suum visitari fecerit, quod tunc ea privilegia in dicto oppido transmittere deberet. Sed heu proch dolor! non fecit, sed, quamdiu vixit, non fuerunt remissa. Quorum tamen aliqua tempore ducis Anthonii bone memorie, et aliqua tempore generosi domini mei Philippi, domini ducis moderni, ut fertur, fuerunt recuperata.

Et, antequam servientes et gentes armorum dicti comitis Antwarpiam exirent, et dicti burgenses captivi et obsides detenti ab eorum captivitate et detencione liberi et absoluti esse poterant, oportuit ipsos eciam per eorum patentes literas submittere dicti comitis ordinacioni super foris predictis, atque jurare intrare dictum oppidum Antwarpiense, et ibidem cum majori eorum familia morari, et in nulla alia villa se neque bona sua transferre : super quibus foris ipse comes, vocatis et auditis partibus hinc-inde, in earum presencia suam pronunciavit ordinacionem, prout patet in suis literis patentibus desuper confectis tenoris infrascripti [1] :

« Wy Lodewyc greve van Vlaenderen, hertoghe van Brabant, greve 1358
van Nevers, van Rethel ende here van Mechline ende van Antwerpen, doen te weeten allen lieden dat, als van den geschille dat ghesyn heeft tusschen onser stad van Mechline, aen d'een syde, ende onse stad van Antwerpen, aen d'ander, als van der vischmarct, soutmarct ende haver-

[1] Cfr. David, op. cit. p. 539.

marct. daeraf sy aen beiden siden bleven syn op ons ende hen verbonden hebben onsen segghen ende ordinanche te houdene, by haeren openen brieve die sy ons daeraf gegheven hebben, op d'welke wy ontboden beiden partien voer ons te zekeren daghe, omme over te hebben alle privilegien. charten. litteren ende munimenten, daermede hem elc in die voerseide sake ghelpen wilde. soe dat sy voor ons quamen ten daghe voerseid, elc die overbrenghende ende ons overghevende, omme elken hem te helpen in die saken voorseid, d'welke privilegien, charten, litteren ende munimenten. alsoe overghegheven van partien voerseid, wel versien, ghelesen ende geexamineert, by den edelen van onsen bloede ende van onsen raede, ende by onsen goeden steden Gent, Brugghe ende Ypre, ende met vele clercken van rechte, hebben by goeder voersienicheiden. in presencien van partien voerseid ende van onsen ghemeynen lande van Vlaenderen. gheseit, ghewyst ende geordineert. segghen. wisen ende ordineeren by dese litteren, dat die vischmarct, soutmarct ende havermarct, ende alrande vlot bliven sal onser voerseiden stad van Mechlen, alsoe haere privilegien verclaren, die sy daeraf hebben van onser vordere, den hertoghe van Brabant, ende sullen daeraf bliven in hare possessie als sy waren by 'ts hertoghe Jans tiden, ons vaders. daer God die ziele af hebben moete; ende dat onze lieden van onser stad van Antwerpen sullen mogen nemen ende hebben daeraf te hare provancien behoef alsoe vele onse stad van Antwerpen orbelyc es, sonder utvoeren van hen of anderen van dat gheldende by den staele, ende alzoe 't ghelden sal te Mechelen. sonder fraude ende argelist. Ende alsoe segghen wy ende wysen partien voerseid, dat sy voortaen t'eeweliken daghen, sonder in enegher manieren daerjeghen te gane of te doene, op al dat sy houden van ons, ende op die peyne ende verbinden. die sy ons daeraf ghedaen hebben by haere litteren. alsoo voerseid is. Ende waer 't soe dat hier enighe donckerheit ware, of enich geschil in eneghen toecomenden tiden, dat behouden wy t'onser verclaringen ende t'onsen besceide, ende t'onsen nacomers, om dat te verclarene ende te bescheidene, wanneer ende alsoe dicke als 't noot ware, immer behouden onsen segghene voorseid. In orcontscapen der dingen voerseid, ende om dat wy willen dat sy wel ende vast gehouden sy t'eewelicken daghen, soe hebben wy aen dese litteren ons seghel doen hangen. Ghegheven tot Bergen Sinte-Winnox, in de abdye, den XIII^en^ dach van september. in het jaer Ons Heren M CCC LVIII, by mynen Here. by

synen groten rade, present syne goede steden, Gend, Brugghe ende Ypre, die van Vrien, ende alle die smalle steden en castelrien van den gemeynen lande van Vlaenderen, wesende aldus geteekend by myn Here ten parlemente : LAMB. »

De adventu Karoli quarti imperatoris in civitatem Metensem, et de legibus per ipsum editis in solempni sua curia, in Nativitate Christi ibidem promulgatis et publicatis. CAP. XVI.

Anno Domini M° CCC° LVII° predictus imperator Karolus per totum 1357. adventum Domini stetit in civitate sua Metensi, ubi circa festum Beate Lucie venerunt ad eum cum maxima comitiva reverendissimus pater dominus Theodoricus episcopus Albanensis, sancte Romane ecclesie cardinalis Petragoricensis vulgariter nuncupatus, et illustrissimus princeps Karolus primogenitus regis Francie, Normannie dux et delphinus Viennensis, dicti imperatoris nepos, scilicet sue sororis filius. Qui quidem imperator in solempni sua curia Metensi, assidentibus sibi omnibus principibus electoribus, ecclesiasticis et secularibus, dictisque cardinale Petragoricensi et delphino Viennensi et aliorum principum, comitum, baronum et procerum nobilium et civitatum multitudine innumerosa, in solio majestatis cesaree, imperialibus infulis insignitus et diademate decoratus, matura deliberatione previa, de imperialis potestatis plenitudine, nonnullas leges, XXIII capitula, alias per ipsum in solempni sua curia Neurembergensi anno predicto, necnon certas alias leges, quinque capitula continentes, in dicta sua solempni curia Metensi editas, promulgavit et publicavit, post festum Nativitatis Christi anno Domini M° CCC° LVII°, indictione X°, regnorum suorum anno XI°, imperii vero secundo. Quarum quidem legum, que Karoline communiter dicuntur, literas sub bulla aurea communitas ipse Karolus imperator in predictis suis solempnibus Neurembergensi et Metensi curiis publice legi fecit et publicari.

Item, in eadem solempni curia Metensi quoddam memorie dignum accidit et solempne : nam principes electores omnes ibidem existentes, quilibet eorum in suo proprio officio, imperiali curie decenter et honeste, prout decuit, deserviebant. In qua eciam curia Wilhelmus marchio Juliacensis per ipsum imperatorem et principes electores favorabiliter exaltatur in ducem

De questione suborta inter ducem Saxonie, ex una, et ducem Wenceslaum, tamquam ducem Brabancie et marchionem sacri imperii, parte ex altera, quis videlicet eorum ensem imperialem in solempnibus curiis ante imperatorem gestare sive tenere deberet. Cap. XVII.

1357. Sequuntur copie literarum serenissimi et invictissimi principis quondam Karoli quarti Romanorum imperatoris, necnon reverendorum patrum et illustrium principum, dominorum Boëmundi Treverensis, Wilhelmi Coloniensis, Gerlaci Maguntinensis archiepiscoporum, Roberti senioris, comitis palatini Reni et Bavarie ducis, et Ludovici Brandeburgensis et Lucisensis marchionis, electorum imperii, per quas imperator ipse declarat, et electores notum faciunt universis, quod imperator declaravit, quod illustri domino Wenceslao, Lucemburgensi, Lotharingie et Lymburgis duci sacrique imperii marchioni, in juribus et privilegiis, sibi et ducatui Brabancie et marchionatui, presertim circa portacionem sive tensionem ensis imperialis, competentibus, nullum per hoc prejudicium generari, vel in posterum illud sibi posse vel debere quovis modo nocere, quod illustris Rudolphus dux Saxonie in imperiali sua curia Metensi ensem imperialem ante faciem suam gestavit, et eciam circa mensam suam imperialem tenuit coram ipso : et hoc ex eo quod imperator, considerando quod predictus frater suus ducatum Brabancie et marchionatum, quorum virtute ensem ipsum ad gestandum et tenendum sibi dari petebat, a celsitudine sua nondum suscepit in feudum, nec de feudis ducatus et marchionatus eorumdem per ipsum imperatorem adhuc extitit investitus, prout in dictis literis continetur, quarum tenores sequuntur in hec verba [1] :

« Karolus quartus divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex. Notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solempni curia nostra imperiali, quam in civitate Metensi sacratissimo die Nativitatis dominice cum universis principibus electoribus, ecclesiasticis et secularibus, presentibus eciam aliis principibus, proceribus et nobilibus, in multitudine innumerosa [2] celebravimus, inter illustres Rudolphum ducem Saxonie, sacri imperii archimarescallum, avunculum nos-

[1] Cfr. Butkens, t. I, *Preuv.* p. 191.

[2] Alias *numerosissima*.

trum, ex una, et Wenceslaum Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducem sacrique imperii marchionem, fratrem nostrum, parte ex altera, suborta fuisset materia questionis, quis videlicet eorum ensem nostrum imperialem, in predicta et aliis solempnibus curiis imperialibus, ante faciem majestatis cesaree procedendo gestare, seu, imperatore vel rege Romanorum in mensa vel pro tribunali sedente, coram eo tenere deberet, utroque ipsorum hoc sibi competere contendente : Nos, volentes contencioni hujusmodi, et scandalis, que nasci potuissent exinde, aditum precludere, per semitam equitatis, habito cum electoribus et aliis principibus antedictis super hoc maturo consilio, considerantes quod predictus frater noster ducatum Brabancie et marchionatum predictos, quorum virtute ensem ipsum ad gestandum, ut premittitur, et tenendum sibi dari petebat, a nostra celsitudine nondum suscepit in feudum, nec de feudis ducatus et marchionatus eorumdem per nos adhuc extitit investitus, declaravimus et tenore presencium auctoritate imperiali declaramus expresse, eidem fratri nostro, Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis duci et marchioni imperii, in juribus, privilegiis sibi et dictis ducatui et marchionatui, presertim circa portacionem et tencionem ensis imperalis, competentibus, nullum per hoc prejudicium generari, vel in posterum illud sibi posse vel debere quovis modo nocere, quod prefatus dux Saxonie in supradicta curia nostra ensem ipsum ante faciem nostram gestavit, et eciam circa mensam nostram imperialem tenuit coram nobis : presencium sub imperialis majestatis nostre sigillo testimonio literarum. Datum Metis, anno Domini M° CCC° LVII°, X^{a} indictione, nonis januarii [1], regnorum nostrorum anno undecimo, imperii autem secundo [2]. »

« Boëmundus Dei gracia sancte Trevirensis ecclesie archiepiscopus, sacri imperii per Galliam archicancellarius. Notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solempni curia imperiali, quam serenissimus ac invictissimus princeps et dominus, dominus Karolus quartus, divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex, dominus noster graciosus, in civitate Metensi, sacratissimo die Nativitatis dominice, nobiscum et cum aliis universis principibus electoribus nostris, ecclesiasticis et secularibus, presentibus eciam aliis principibus, proceribus,

[1] Apud Butkens additur : *stylo gallico.*
[2] Ibid. desunt quae sequuntur.

nobilibus in innumerosa multitudine, celebravit inter illustres principes, dominum Rudolphum ducem Saxonie sacrique imperii archimarescallum, ex una, et dominum Wenceslaum Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducem sacrique imperii marchionem, parte ex altera, suborta fuisset materia questionis, quis videlicet eorum ensem imperialem in predicta et aliis solempnibus curiis imperialibus ante faciem majestatis cesaree procedendo gestare, seu, imperatore vel rege Romanorum in mensa vel pro tribunali sedente, coram eo tenere deberet, utroque ipsorum hoc sibi competere contendente : idem dominus noster, dominus imperator, contencioni hujusmodi et scandalis, que nasci potuissent exinde, aditum volens precludere, per semitam equitatis, habito nobiscum et cum coëlectoribus nostris aliisque principibus antedictis super hoc maturo consilio, considerans quod predictus dominus Wenceslaus Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux ac sacri imperii marchio, ducatum Brabancie et marchionatum, quorum virtute ensem ipsum ad gestandum, ut premittitur, et tenendum sibi dari petebat, ab ipso domino nostro, domino imperatore, nondum suscepit in feudum, nec de feudis ducatus et marchionatus eorumdem per ipsum adhuc extitit investitus, auctoritate imperiali, nostro accedente consilio, declaravit expresse, jam dicto Wenceslao Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis duci ac marchioni imperii, in juribus et privilegiis, sibi et dictis ducatui et marchionatui, presertim circa portacionem et tencionem ensis imperialis, competentibus, nullum per hoc prejudicium generari, nec in posterum illud sibi posse vel debere quovis modo nocere, quod prefatus dominus Rudolphus dux Saxonie in supradicta imperiali curia ensem ipsum ante faciem ipsius domini nostri domini imperatoris gestavit, et eciam circa mensam imperialem tenuit coram ipso : presencium sub sigillo nostro appenso testimonio literarum. Datum Metis, anno Domini M° CCC° LVII°, secundum modum et stylum scribendi in civitate et dyocesi nostra Treverensi, die Beati Joannis apostoli et evangeliste. »

« Nos Wilhelmus Dei et apostolice sedis gracia sancte Coloniensis ecclesie archiepiscopus, sacri imperii per Italiam archicancellarius, notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solempni curia imperiali, quam serenissimus, etc., » per totum ut in litera domini Boëmundi Treverensis archiepiscopi immediate precedente continetur, exceptis verbis

sequentibus in data ejusdem litere contentis, videlicet : « secundum modum et stylum scribendi in civitate diocesis Trevirensis, » que verba in data dicti archiepiscopi Coloniensis non habentur.

« Nos Gerlacus Dei gracia ac apostolice sedis sancte Moguntinensis ecclesie archiepiscopus, sacri imperii per Germaniam archicancellarius, notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solempni curia imperiali, etc., » per totum ut in litera quondam domini Wilhelmi Coloniensis archiepiscopi immediate precedente.

« Nos Rubertus senior, Dei gracia comes palatinus Reni, sacri imperii Romani archidapifer et Bavarie dux, notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solenni curia imperiali, etc., » per totum ut in litera quondam domini Wilhelmi Coloniensis archiepiscopi immediate precedente.

« Nos Ludovicus dictus Romanus Brandenburgensis et Lucisensis marchio, sacri Romani imperii archicamerarius et Bavarie dux, notum facimus tenore presencium universis, quod, cum in solempni curia imperiali, etc., » per totum ut supra in litera prelibati quondam domini Wilhelmi archiepiscopi Coloniensis.

Qualiter et ob quam causam communitas insurrexit in Lovanio.
Cap. XVIII.

Circa hec tempora quidam mercator, pisces suos ad forum in Lovanio 1356
ducere proponens, dum venit circa locum dictum de Leeps, vehiculum suum incidit in semitam cenosam et profundam, quod ut commodius extraheret, ne horam debitam veniendi ad forum amitteret, arripuit ex pascuis in subsidium suum unum jumentum, quod, quousque vehiculum suum extraxerat et dictam semitam transierat, in dictis pascuis reposuit. Quod videns quidam ribaldus, hoc detulit Petro dicto Coutreel, villico Lovaniensi [1], asserens quod ipse mercator illud jumentum fuerat furatus, propter quod idem mercator, dum venit Lovanium, fuit tamquam fur et pro fure per clientes dicti villici captus et incarceratus. Qui tandem per

[1] Praetor urbanus odio in patricios imbutus.

scabinos ibidem, debita informatione previa, servatisque servandis, fuit sentencialiter tamquam innoxius et innocens ab ipsius villici impetitione quitus et liber judicatus. Et quia ipse villicus dictum mercatorem de carceribus relaxare ac quitum et liberum abire renuit, licet sufficienter requisitus ut scabinorum sentencie pareretur, et eam execucioni debite demandaret, dicti scabini sibi significarunt, quod ipse, juxta et secundum ipsorum privilegia, que ipse juraverat observare, indignum se reddidit sue villicationis officio amplius deservire, quodque ipsum pro ipsorum villico de cetero non tenerent. Quapropter supradictus villicus, transferens se versus ducem Wenceslaum, tunc apud Furam existentem, sibi magnas querelas contra scabinos et consules Lovanienses proponens, inter cetera significavit, quod, licet ad ipsum spectaret, et ad ejus antecessores duces Brabancie usque ad hoc tempora semper spectasset, jus ac potestas instituendi ac destituendi villicum Lovaniensem, et ipse fuerit per eundem ducem sui gracia in villicum Lovaniensem institutus, et non preceperat quod ab ipso fuerat destitutus, verum quod tantum esset per scabinos et consules Lovanienses a suo officio destitutus, qui dixerant quod ipsum pro ipsorum villico amplius non tenerent neque recognoscerent; et, licet de ipsius destitutione modicum esset curandum, nichilominus quod ipse sentiret, quod per factum hujusmodi dominus dux jurisdictionem suam atque jus institutionis et destitutionis villici omittere posset, volens ergo se quitare in juramento suo ipso domino duci in sua institutione prestito, idcirco premissa sibi significare curavit.

Dum autem Petrus Coutreel suam querelam, sicut premittitur, exposuerat dicto domino duci, pro tunc in aula sua Furensi existenti, cui astans dominus Reynaldus dominus de Schoenvorst, ipsius domini ducis consiliarius precipuus, dixit : « Domine metuende et graciose, vos nunquam poteritis oppidum vestrum Lovaniense subjugare, neque potestatem desuper habere plenariam, nisi procuraveritis in communitatem insurgere et ipsis ad supportandum [1] generosorum tribus sive prosapias favorizare. » Heu proch pudor! quod talia verba ignominiosa, que sapientem proferre non decet, ex ore tanti viri, in curia post principem inter nobiles major reputati, tam inconsulte prodierunt : per que in generosorum atque sapientum

[1] Alias *suppetandum*.

exterminium poterant imperite multitudinis corda inflammari populorum : populi namque veritatis prompti hostes sunt, et nobilibus sive generosis oppido infesti, nec quis placere potest populo, cui placet veritas; malis enim artibus favor populorum acquiritur, quorum tumultus summa diligencia est vitandus. Nam, ut canit Orosius, servilis tumultus quanto est rarior, tanto crudelior : libera enim multitudo commovetur, ut patriam augeat, servilis, ut perdat. Hec ille. Dux autem ad premissa nichil respondit, ac illis intendere nolens, de alia materia loqui cepit cum domino de Schoenvorst prelibato, qui si de privilegiis oppidi Lovaniensis fuisset informatus, forsitan predicta verba non protulisset.

Qualiter Petrus Coutreel ad propositum suum consequendum communitatem ad se attraxit. Cap. XIX.

Petrus vero Coutreel, modum ducis considerans, proposuit in mente 1359.
sua consilium domini de Schoenvorst ad actum exequi velle, sperans per medium ipsius, qui supremus apud ducem de ipsius consilio videbatur, si forefaceret, ab eodem duce graciam et remissionem pro se et suis faciliter obtinere debere. Hic Petrus ergo Lovanium rediens, duobus nepotibus suis intencionem suam in secreto notificavit, cum quorum auxilio corda communis populi contra generosorum sive nobilium naciones sive prosapias ad insurgendum secum contra easdem secrete et subtiliter cepit inflammare : quibus viis obliquis et sinistris ad se attractis, pro mala sua intencione consequenda et in actum deducenda, dedit ipsis certum signum, per quod in certo loco ad se venire deberent, in nocte diei festivitatis Beate Marie Magdalene.

Qualiter Petrus Coutreel omnes scabinos et consules et pociores de nacionibus captivavit et in castro Lovaniensi vinculis carceralibus mancipavit. Cap. XX.

Anno Domini M° CCC° LX°, adveniente nocte diei sive festivitatis Sancte 1360.
Marie Magdalene, accidit quod quedam ancilla cujusdam scabini, vadens

ad tabernam pro vino, obviavit suo amasio, qui ei secrete narravit congregacionem communitatis ad predicti Petri instigacionem illa nocte fiendam contra scabinos et alios viros generosos de prosapiis, quodque domum consulum primo intenderent occupare. Que quidem ancilla premissa per ordinem suo magistro narravit, qui incunctanter hoc significavit suis conscabinis, et aliis consulibus et viris generosis de prosapiis, qui sine mora ad predictam domum consulum pariter convenerunt, de communitatis insurrectione multum ammirantes.

Isto tempore fuit in Lovanio dominus Gerardus dominus de Vorsselaer, miles strenuus et in factis armorum expertissimus, qui dum de hujusmodi congregacione fuerat cercioratus, illico accessit predictum Petrum Coutreel, quem cum satellitibus suis inveniens in magno foro retro domum Pannorum, de suo tumultu, quem inceperat, dire increpavit, sed, quidquid sibi consuluit, ipsum a suo proposito avertere nequivit. Quare idem dominus de Vorsselaer adivit supradictos scabinos et alios generosos viros in domo consulum existentes, quibus obtulit, si talis animi forent, quod temeritatem ipsius Petri et suorum, qui adhuc non erant in magno numero congregati, bellando prosternere vellent, ipsis cum suis ad hoc assistere vellet corde et animo, et in ipsos primitus irruerre, sperans adjutorio Dei superare et victoriam reportare, antequam turme majoris partis communitatis, que adhuc non aderant, possent advenire, que utique, dum legislatorum et aliorum generosorum victoria et ipsius Petri Coutreel casu perceptis, tumquam pulli a conspectu milvi latibulum fuge quererent. Sed, quia legislatores et alii viri boni predicti ipsius domini de Vorsselaer consilio, tamquam pusillanimes, uti et suos adversarios aggredi et temeritatem ipsorum compescere non audebant, idcirco a Lovanio recedens equitavit versus Bruxellam.

Petrus igitur, fretus auxilio communitatis, mane facto, venit manu armata cum tota comitiva ante domum consulum, ex quibus a parte legislatorum petebatur, ob quam causam hunc tumultum facerent manu armata. Quibus dictus Petrus respondit, quod ibi non venerant ad inferendum alicui aliquod malum, sed dumtaxat de bonis et proventibus oppidi computum et rationem habere volebant, et, si de ipsis racionem reddere vellent, ipsi de hoc starent contenti. Quibus auditis aliqui dixerunt, quod istud negocium ipsos non concerneret, licet essent de prosapiis, cum nunquam

fuerunt de consilio oppidi; aliqui dixerunt, quod hoc negocium ipsos non tangeret, quia, licet fuerunt scabini et consules, tamen nunquam habuerunt administracionem de bonis oppidi; aliqui dixerunt: « Lapsi sunt XX » vel XXV anni, quod receptores fuimus, sed de recepta bonorum oppidi » reddidimus racionem; » aliqui dixerunt : « Nos fuimus ultra duos annos » receptores, unde computum fecimus. Placet vobis quod computa nostra » examinantur? si in defectu reperti fuerimus, corrigamur; » dixerunt novissimi : « Nos sumus administratores et receptores bonorum oppidi » de presenti; displicet nobis quod propter nos aliquod disturbium sive » scandalum insurgeret in populo; parati sumus reddere racionem de » receptis juxta consuetudinem hactenus observatam. » Finaliter fuit conclusum et predicto Petro et suis pro responso datum, quod infra terminum congruum et competentem desuper ordinandum de bonis dicti oppidi coram dicta communitate seu deputatis eorum racio fieri deberet, salvo quod dictus Petrus Coutreel bona fide promitteret, prout promisit, quod dicti oppidi gubernatoribus nulla violencia inferetur in corporibus nec in bonis. Et sub ista condicione iste Petrus cum suis satellitibus in magno numero domum consulum ascendens, fecit sibi ad statim omnes claves oppidi offerri : quo facto, non obstantibus condicionibus prescriptis, fecit omnes potenciores viros de prosapiis captivari et in castro Lovaniensi vinculis carceralibus mancipari, quos per dicti oppidi rustibaldos fecit diligenter custodiri. Que omnia sic completa sine mora dicto domino de Schoenvorst literatorie insinuavit, qui tantum apud ducem Wenceslaum procuravit, quod, mediante magna pecuniarum summa ex parte Petri et communitatis predictorum eisdem duci et domino de Schoenvorst promissa, ipse dux oculis conniventibus hanc rem sic pertransire permisit.

Qualiter hoc eodem tempore communitas in Bruxella contra scabinos et alios de prosapiis eciam insurrexit. Cap. XXI.

Hoc eodem anno M° CCC° LX°, in crastino festivitatis Beate Marie Mag- 1360.
dalene predicte, communitas Bruxellensis, cerciorata de disturbio sive tumultu facto in Lovanio, eciam insurrexit contra scabinos et alios viros generosos de prosapiis in Bruxella. Voluit enim populus, quod pro dicti

oppidi regimine instituerentur de communitate XII persone: quod ad precavendum atque vitandum pericula et inconveniencia, que alias inde forent verisimiliter ventura, fuit ipsis concessum, et ex tunc fuerunt facti duo magistri communitatis et decem consules. Quorum regimen non diu duravit; nam ipsa communitas Bruxellensis, malo et perverso inducta consilio, nitebatur septem prosapias et omnes viros generosos ad ipsos pertinentes funditus extirpare, et regimen oppidi aliis exclusis usurpare, et ad hoc perficiendum, multa inter se secreta conventicula observantes, finaliter concluserunt quod certa nocte ex tunc futura manu armata congregantes, predictas prosapias subpeditare, et in ipsos tumultuose insurgendo omnino vellent delere. Quod tam secrete non fuit factum, quin hoc relacione nonnullorum oppidi clientium, qui hoc fortuito casu perceperant, ad predictorum scabinorum et aliorum ex prosapiis generosorum virorum noticiam pervenit : qui incunctanter in basso foro ante domum ville cum suis amicis coadunantes, et veritatem hujusmodi insultus perscrutantes, unacum domino de Vorsselaer, milite in factis guerrarum valde experto, inter se tractaverunt, qualiter predictis communitatibus melius resistere et opiniones eorum infringere possent.

Breviter, inito consilio, fuit conclusum, quod primitus mitterent ad macellarios, qui inter se magnam fecerunt congregacionem, quod ad ipsos venirent vel mitterent ad dicendum causam, quare hac nocte hujusmodi monipolium fecerant. Qui nuncio ad ipsos misso tale dederunt responsum, quod ad ipsos venirent dum tempus esset : quod illi de prosapia audientes, scientes quod textores et fullones et alius communis populus de Capella maximam congregacionem fecerant, sed, quia sciebant portam captivitatis, dictam *de Steenpoorte,* fore bene clausam et firmatam, ad expugnandum macellarios procedentes, in quos ipsis obvios in loco dicto *de Pensstrate* viriliter et animose irruentes, ipsos disperserunt, qui videntes vexillum illorum de prosapia dictorum *'t Serhuygskint geslechte,* statim in fugam conversi, prostrati fuerunt, capti et effugati. Quo facto, quia ipsis fuerat notificatum, quod capellosi jam valvas dicte porte captivorum quasi combusserunt, de consilio dicti domini de Vorsselaer fecerunt quatuor turmas, quarum una et major fixe manere deberet ante domum consulum ad resistendum advenientibus, sed, quidquid adveniret, inde se removere non deberent; alia fuit missa ante predictam portam captivitatis; tercia extra

Winckelum Baggardorum, ad ponendum ignem in aliquibus domibus vici dicti *de Raemstrate;* quarta vero fuit missa extra Winckelum vici dicti *Ruysboeck* versus Zabulum, qui, dum viderent domos ardere in vico dicto *Raemstrate,* statim clangentibus tubis se transferre deberent et communitatem in Capella congregatam debellare. Quod ita factum est, sed ipsi capellosi, videntes domos ab una parte ardere, et ab alia strepitum tubarum, et a tercia nobiles prosapiarum viros contra ipsos insurgere, statim terga vertentes fuerunt prostrati, interfecti et captivati : de quorum principalibus commotoribus multi fuerunt decollati.

Quibus sic peractis, viri generosi de septem prosapiis regimen oppidi Bruxellensis bellando pacifici obtinuerunt, anno et die supradictis.

Qualiter Petrus Coutreel per ipsum in captivitate detentos rancionavit, et qualiter post hoc dux Wenceslaus Lovanium obsedit. Cap. XXII.

Petrus vero Coutreel captivos in dicto castro Lovaniensi detentos, nullam spem in eorum redempcione habentes, rancionavit, ac si in publica guerra captivasset : ab uno extorsit tria millia petrorum, ab alio mille, ab alio octingentos, secundum status cujuslibet. De qua quidem exactione dictus Petrus dedit predicto duci majorem partem, qua mediante de commissis remissionem obtinuit a duce predicto. Dedit eciam domino de Schoenvorst partem, et cum reliqua parte maritavit filiam suam cum filio fratris domini Othonis de Kuyck, appellato Heinrico de Kuyck, milite strenuo, de cujus viribus, Dei gracia, patebit inferius, ubi scribetur de bello ante Baeswilre conserto.

Postquam vero isti generosi viri a carceribus fuerunt liberati, cum auxilio 1363
baronum et nobilium ac bonorum oppidorum patrie Brabancie, pro dampnis ipsorum et exactionibus recuperandis taliter prosequebantur ducem Wenceslaum, quod ipse cum omni patria Brabancie dictum oppidum circumquaque obsedit, anno Domini M° CCC° LXIII° : nam post exactiones solutas communitas obtinuit regimen predicti oppidi, quod gesserat per duos annos cum dimidio vel circa. Tandem, ipsa obsidione durante, fuit tractatum, et pro parte ducis conclusum, quod destitutis illis de communitate generosi viri iterum deberent institui in regimen et administra-

cionem dicti oppidi, et illud observare, quemadmodum ipsi et antecessores eorum hactenus habere consueverant, quodque de dicti oppidi bonis ipsi deberent rehabere omnia ipsorum dampna ipsis illata, et talias ab ipsis receptas. Sed, quia ipsius oppidi bona adhuc non sufficiebant, idcirco redditus ad vitam aliqui, et aliqui redditus hereditarie ad quitandum ipsis ad ipsius oppidi bona assignari obtinuerunt. Hec autem pax fuit facta mediante maxima pecuniarum summa, quam dictus dux habere deberet de oppido predicto. Et dicebatur tunc, quod infra dictos duos annos cum dimidio, inclusa summa predicta, ipse dux plures pecunias levavit et habuit ex dicto oppido, quam ipsum funditus vendi potuisset : cum qua ultima summa ipse dux fecit construi et edificari castrum in Vilvorden.

Karolus quartus [1] *Francorum rex coronatur Remis in regem.* Cap. XXIII.

1364. Anno Domini M° CCC° LXIIII°, ipso die Beate Trinitatis, que fuit XXVII^a maii, mortuo Johanne Francorum rege, Karolus ejusdem regis Johannis primogenitus coronatur et inungitur in regem per archiepiscopum in ecclesia sua Remensi, unacum domina regina, filia illustris domini Petri ducis Borbonie. Fratres autem ejusdem Karoli regis fuerunt Ludovicus Andegavensis, Johannes Bithuricensis et Philippus Burgundie duces, quorum omnium Karolus quartus Romanorum imperator et Wenceslaus dux Lucemburgensis, Brabancie et Lymburgis fuerunt avunculi, scilicet fratres regine Francie matris eorum, descendentes omnes a Johanne rege Bohemie, patre dictorum imperatoris, ducis et regine : qui quidem rex Bohemie interiit in bello de Crissy, quod intravit contra Anglicos.

De obsidione in Ravensteyn. Cap. XXIV.

Orta guerra inter ducem Wenceslaum, ex una, et Walramum de Valckenborch dominum de Bornem, de Zittaert et de Herpen, parte ex altera, occasione dominii de Valckenborch, quod ipse dux Wenceslaus pro se, heredibus et successoribus suis, ducibus Lucemburgensibus, emerat erga

[1] Lege *quintus* (Charles V, dit *le Sage*).

dominam Philippam uxorem domini Heinrici de Flandria, sororem seniorem Johannis quondam domini de Valkenborch, et sororem ejusdem, necnon fratres Brederode, tamquam heredes dicti quondam domini de Valkenborch ex linea materna; sed, quia predictus dominus Walramus, qui ex linea masculina descenderat, pretendebat se esse heredem proximiorem, et ideo pocius jus in dicto dominio de Valkenborch sibi competere debere, unde multa incommoda et dampna cedibus, incendiis et rapinis, fuerunt hincinde ab utraque parte subsecuta : quare dux Wenceslaus obsedit castrum Ravensteyn, quod ipse Walramus construxerat supra Mosam in dominio de Herpen, sed inefficax recessit. Tandem hujusmodi guerra fuit sedata et pacificata per nonnullos arbitros, quos utraque pars ex baronibus et nobilibus Brabancie et Lymburgis cum plenaria potestate ad hoc duxerat constituendos.

De primariis precibus Karoli quarti Romanorum imperatoris directis abbatibus Affligensibus et Grimbergensibus, prout patet in ipsius imperatoris litera, cujus tenor sequitur. Cap. XXV.

« Karolus quartus, divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex, illustri Wenceslao Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis duci, fratri et principi nostro dilecto, graciam et omne bonum. Omnipotentis Dei clemencia, cujus virtute cuncta subsistunt, in basilica principis apostolorum in urbe sacrosancti Romani imperii sacris et auspice Deo felicibus observavit auctoritas, ac nobis laudabili necnon approbata consuetudine competenti, religiosis, abbatibus et conventibus Beati Petri Haffligemensis, Sancti Benedicti, necnon Grimbergensis monasteriorum Premonstratensis ordinum, Cameracensis dyocesis, pro dilectis nobis Rodulpho, nato Petri de Gravia aurifabri, et Johanne, nato Johannis de Ymbermont in Ardenna, Leodiensis dyocesis primarias imperiales preces nostras dirigimus, desiderantes attente, ipsisque sub virtute sacri et laudabilis juris predicti seriosius injungentes, quatenus eosdem Rodulphum et Johannem, mox ipsis precibus imperialibus intellectis, in suos et suorum monasteriorum fratres et monachos velint et debeant gratanter assumere, et caritative in Domino et fraterna

dilectione tractare; ipsisque more aliorum fratrum et monachorum, juxta suas et dictorum suorum monasteriorum consuetudines, sicut jura, libertates et gracias, quibus monasteria sua divorum imperatorum insignivit religio, custodiri diligunt, et nostre mansuetudinis favoribus ampliari: sperantes utique quod grati beneficiorum, que ab imperio recepisse noscuntur, preces hujusmodi et mandata verius ad effectum perducant debitum, ut tenentur; sed cum quavis presumpcione contraria imperiali jure fortassis reniti contenderent, vel contenderet eorum alter, dilectioni tue precipimus et injungimus seriose, quatenus supradictos abbates et conventus ad exaudicionem effectualem precum et mandatorum hujusmodi arcere debeas, et auctoritate imperiali compellere viis opportunis. Datum Trajecti supra Mosam, quarto nonas februarii, regnorum nostrorum anno undecimo, imperii vero secundo. »

De victoria quam dux Wenceslaus habuit contra grandem societatem. Cap. XXVI.

Postquam per et post mortem quondam Johannis Francorum regis, guerra, que temporibus ipsius Johannis ac Philippi regis, ejusdem Johannis patris, inter eosdem reges pluribus annis viguit, ex una, et Eduardum regem Anglie, partibus ex altera, tempore predicti regis Karoli, gracia Dei, fuerat sedata, convenerunt ex diversis nacionibus certe gentes, in dicto regno sibi statuentes unum regem dictum *Jaque Bonhomme*[1], multa mala perpetrantes, et presertim contra principes, comites, barones atque nobiles matronas, quos et quas sine misericordia, quoscumque apprehendere poterant, inhumaniter trucidarunt: quorum potestas in tantum accrevit, quod nullus ipsis resistere poterat seu audebat. Et, quia victualia ipsis in unum congregatis non sufficiebant, diviserunt se in tres partes: quarum unam, omissis gestis ipsorum causa brevitatis, rex Navarre prope civitatem Meldensem auxilio Dei superavit, et regem excoriari fecit et dein in patibulo suspendi; alia vero pars se retraxit versus Sabau-

[1] Unde truculentissimorum illa hominum multitudo, ad delendam nobilium potentiam congregata, *boni homines* dicta est.

diam, que cotidianis incursibus ducatus Lotharingie, Barensis et Lymburgis soletenus dampnificare non verebantur. Et quia, descendendo ex Sabaudia, castra sua metantes intra civitatem Metensem et oppidum Theodonis Villa, alias Diedenhoven, animo ibidem hyemandi, universam pene regionem illam invaserant, cedibus, rapinis et incendiis omnia depopulantes : contra quos Wenceslaus dux Lucemburgensis, Brabancie et Lymburgis exercitum congregat, et, veritus ne forsan adversus innumerabilem hostium multitudinem suarum dicionum, scilicet Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis, vires non sufficerent, auxilium a ducibus Lotharingie et Barensi et aliis Germanie principibus exposcens, ut ad prefate nequissime gentis vires extenuandas audaciamque refrenandam sibi, cum Dei auxilio et virtute fidelium suorum baronum et nobilium Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis predictorum, opitularentur.

Qui nichil cunctati exercitum cum ingenti industria undique contrahunt, dicto duci Wenceslao quanta potuerunt celeritate in adjutorium venientes, supradictas gentes in loco dicto *Chaufour,* teuthonice *Kalckoven,* inter civitatem Metensem et Theodonis Villam, debellarunt. Et, ut a veridicis intellexi, dominus de Bouchout, miles strenuus et in factis armorum expertissimus, qui in sua comitiva habuit scutiferos valentes, scilicet Wilhelmum Drake, paniterium, et Petrum dictum Lam, hostiarium supremum, ac Heinricum dictum Lobbe, famulum camere Johanne Lucemburgensis et Brabancie ducisse, etc., qui dictarum gentium, cum quibus alias fuerant conversati, mores noverunt, super easdem gentes ex quodam nemore ibi propinquo ex latere cum ingenti clamore impetum facientes, vexillum ipsarum ad solum prosternentes, ipsas primitus ad fugam convertunt. Et sic fugiendo tota illa grandis societas fuit prostrata, prout hec lacius habentur in quadam cronica Francie per magistrum Froesart compilata. Hujusmodi grandi societati satis assimilari potest societas exasperans et perversa, que excoriatores appellatur, que, proch dolor! aliquamdiu viguit et adhuc indefesse viget in regno Francie : que non solum in eodem regno, sed eciam, cum delphino eorum capitaneo, in Germania maxima dampna intulerunt.

Qualiter castrum de Heymersbach fuit captum et destructum. Cap. XXVII.

1366. Anno Domini M° CCC° LXVI° venerunt duci Wenceslao diverse querimonie a mercatoribus Brabancie, quod a nonnullis raptoribus, qui se tenebant in castro de Heymersbach, super stratam publicam et sub ipsius salvo conductu depredabantur : quare idem dux, cum dicti raptores, licet sufficienter moniti, dampna restituere et ab insolenciis desistere non curabant, ante dictum castrum obsidionem posuit, quod tandem die XXII^a decembris anni predicti cepit et funditus destruxit. Dominus autem ejusdem castri fuit Scheifardus, dictus Van Merode, qui sub pupillari etate constitutus taliter per tutores suos gubernabatur, quod suum castrum modo premisso amisit.

De captivitate ducis Reynaldi Gelrie, mariti ducisse Marie, junioris filie Johannis tercii Brabancie ducis. Cap. XXVIII.

1368. Anno Domini M° CCC° LXVIII° insurrexit divisio in ducatu Gelrie inter illos de Bronchorst et de Hekeren. Reynaldus enim dux Gelrie, qui duxerat in uxorem dominam Mariam, juniorem filiam Johannis tercii ducis Brabancie, fovebat partem illorum de Hekeren, et Eduwardus, frater junior dicti ducis Reynaldi, tenebat partem illorum de Bronchorst. Tandem devenit ad bellum, in quo Reynaldus dux per fratrem suum Eduwardum fuit captus, et captivus detentus quamdiu Eduwardus, qui in bello de Baeswilre interiit, advixit. Ob quam causam, ad instanciam ducisse Marie Gelrie, dux Wenceslaus ducem Eduwardum diffidavit, qui contra eum direxit dominum Leonium de Bouchout cum nonnullis hominibus armorum, qui ceperunt oppidum de Boemelle, quod dux Eduwardus recuperavit, et quasi omnes ex Brabancia ibidem repertos aut decollari fecit, aut in carceribus captivatos detineri. Ob quam causam dux Wenceslaus magnum exercitum congregavit, proficiscens versus Gelriam ipso die Mathei apostoli et evangeliste, sed, intervenientibus amicis partis utriusque, pax fuit inter ipsos duces facta ipso die Sancti Mychaëlis anni predicti : nichilominus dux Reynaldus permansit captivatus.

De filio et filiabus domini Godefridi de Brabancia, domini de Aerschot, etc., fratris Johannis hujus nominis primi ducis Brabancie. Cap. XXIX.

Est sciendum, prout est eciam superius expressum, quod Johannes hujus nominis dux primus Brabancie assignavit domino Godefrido fratri suo juniori, pro partificacione fraternali, terram de Aerschot, de Bierbeke, de Sichghen et Rode Sancte Agathe, exceptis tribus monasteriis, que sibi reservavit, scilicet Everbode, Bierbeke et Beckervoert, quorum advocaciam ad se reservavit, quia ipsam a sacro imperio in feudum tenebat.

Qui quidem Godefridus habuit unum filium, nomine Johannem, dominum de Vierson, qui secum interiit in bello de Cortrycke, et habuit duas filias: quarum seniorem copulavit matrimonialiter cum comite de Harcourt, cum qua sibi dedit terram de Aerschot et de Bierbeke: juniorem vero dedit in uxorem comiti de Loen, et cum ea dominium de Sichghen et de Rode Sancte Agathe, ex qua genuit unicam filiam, quam dedit in uxorem Gerardo comiti Juliacensi, et cum ea Sichghen et Rode Sancte Agathe; et sic ipse comes Gerardus, et post ipsum Wilhelmus primus marchio Juliacensis, fuit dominus de Sichghen et de Rode predictis.

Et accidit sepe quod mercatores et subditi Brabancie in terra Juliacensi depredabantur, et quoniam marchio Juliacensis, licet sufficienter monitus et requisitus, mercatoribus predictis de dampnis ipsorum restitutionem fieri denegabat, dux Brabancie pro tempore existens, et similiter dux Wenceslaus bona ipsius in Brabancia existencia fecit arrestari et in arresto teneri, donec predictis mercatoribus de dampnis ipsis illatis fuit plenarie satisfactum. Quare marchio Juliacensis dictam terram de Sichghen et de Rode vendidit domino Reynaldo de Schoenvorst: qua vendicione facta, dictus marchio ab insolenciis non desistens, sicuti hactenus consueverat, mercatores in terra sua depredari permisit. Tandem, ad obviandum depredacionibus hujusmodi et consimilibus, fuit facta et jurata pax provincialis inter archiepiscopum Coloniensem, episcopum Leodiensem, duces Brabancie, Gelrie, Juliacensis et Montensis ac dominos de Heynsberch, de Moerse et alios, prout in literis desuper confectis plenius continetur.

De bello in Baeswilre, ubi dux Wenceslaus fuit captus. Cap. XXX.

1371. Quia milites et militares subditi illustris Wilhelmi ducis Juliacensis, ab insolenciis non desistentes, post et contra tenorem pacis provincialis suprascripte, cujuscumque status personas, et signanter mercatores per ducatum Juliacensem transitum facientes, non cessabant captivare et depredari: et licet ipse dux Juliacensis super hoc, virtute predicte pacis jurate per memoratum Wenceslaum ducem Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis sacrique imperii per Almanie partes vicarium, fuerat monitus et requisitus, ut suos subditos taliter coherceret quod ab inceptis et a perpetratis desisterent et dampna restituere curarent, quod ipse Juliacensis dux facere recusavit: quapropter ipse dux Wenceslaus, tamquam vicarius, pro sacri Romani imperii honoribus et commodis, necnon pro defensione reipublice, ac omnium cujuscumque status personarum commoditate et securitate, et signanter securo mercatorum transitu. procurandis, ipsum Wilhelmum ducem Juliacensem tamquam imperii et reipublice hostem diffidavit. et ad ipsius suorumque subditorum, predicte pacis violatorum, vires extenuandas audaciamque refrenandam, terram Juliacensem cum validissimo exercitu armatorum intravit, ipsam cedibus, incendiis et rapinis depopulando. Habuit enim dux Wenceslaus in sua comitiva dominum Guidonem comitem de Lyneyo et Sancti Pauli et dominum Walramum, filium suum. dominum Robertum de Flandria, fratrem comitis Namurcensis, atque barones. milites et militares ducatuum suorum Lucemburgis. Brabancie et Lymburgis: dux vero Juliacensis habuit in suum auxilium Eduwardum ducem Gelrie, cujus sororem ex parte patris ipse dux Juliacensis habuit in uxorem, et diversos nobiles et milites, quos archiepiscopus Coloniensis et alii principes circa et trans Renum commorantes in suum succursum destinarant. Tandem in campis apud Baeswilre in terra Juliacensi deventum est ad conflictum, ubi summa cum virtute ab utraque parte fuit preliatum: sed demum Deus, cujus sunt occulta judicia, prefatum ducem Wenceslaum ab ipso duce Juliacensi capi permisit, qui victoria potitus ipsum ducem Wenceslaum in castro suo de Niddeggen duxit vinculis carceralibus mancipandum.

Ex parte ducis Juliacensis, in congressu belli. Eduwardus dux Gelrie, in

facie circa oculum telo sagittatus, interiit; ex parte vero ducis Wenceslai interiit comes Sancti Pauli, et multi alii strenui milites partis utriusque. De parte vero ducis Juliacensis fuerunt plures reperti interfecti quam de parte ducis Wenceslai; sed Juliacenses et Gelrenses reportarunt plures captivos quam Lucemburgenses, Brabantini et Lymburgenses. Et est sciendum quod in supradicto conflictu dominus Heinricus de Kuyck, pater domini de Hoechstraten ultimo defuncti, prostravit vexillum ducis Gelrie, et interfecit dominum Heinricum de Myerle qui vexillum tenebat; interfecit eciam LXX homines armatos in eodem conflictu cum quadam clava metallina: finaliter fuit in coxis taliter vulneratus, quod pre nimia sanguinis effusione in loco conflictus ab hac luce migravit. Hic suo tempore dicebatur fortissimus hominum tocius ducatus Brabancie. Hoc siquidem bellum accidit anno Domini M° CCC° LXXI°, ipsa die Beati Simphoriani, que fuit XVII^{a} mensis augusti.

De duce Reynaldo, qui post mortem fratris restituitur in ducatum, et de guerra propter ducatum Gelrie inter ducem Juliacensem et comitem Blesensem. Cap. XXXI.

Mortuo vero duce Eduwardo in bello de Baeswilre, subditi ducatus Gelrie extraxerunt ducem Reynaldum, maritum ducisse Marie, filie junioris Johannis ducis et sororis Johanne ducisse Brabancie, ex vinculis carceralibus, in quibus per predictum fratrem suum ducem Eduwardum fuerat detentus, ipsumque dicto ducatui prefecerunt, et in eorum ducem et dominum receperunt; sed parum supervivens, nulla prole relicta, ab hac luce migravit.

Quo mortuo, oritur guerra pro eodem ducatu inter comitem Clivensem primo, et post ejus obitum inter Johannem comitem Blesensem, alias de Bloes, ex una, et Wilhelmum ducem Juliacensem, parte ex altera, quolibet predictorum, tam comitis quam ducis, pretendente sibi racione uxoris sue ad ipsum ducatum Gelrie jus competere debere. Pro cujus facti declaracione est sciendum, prout eciam supra suo loco est narratum, ubi scribuntur gesta imperatoris Ludovici de Bavaria, qui Reynaldum tunc comitem creavit in ducem Gelrie, quod hic Reynaldus, ipso adhuc comite

existente, duxit in uxorem Sophiam filiam Florencii Berthout domini Mechliniensis : qui quidem Florencius descendit a Waltero Berthout et ejus uxore, nomine Maria, primogenita comitisse Alvernie, que fuit filia primi Heinrici et soror secundi Heinrici, ducum Lotharingie et Brabancie, de qua quidem Sophia dictus tunc comes Reynaldus suscitavit tres filias : quarum una mansit virgo, et fuit abbatissa in monasterio dicto *Ten nuwen Cloestere;* alia filia duxit comitem Clivensem primo, et ipso defuncto comitem Blesensem predictum; terciam vero filiam duxit in uxorem Wilhelmus dux Juliacensis, qui ex ea genuit duos filios, scilicet Wilhelmum et Reynaldum, successive duces Gelrie et Juliacenses; genuit eciam unam filiam, nomine Johannam, quam duxit in uxorem Johannes dominus de Arckele et Pierpont, ex quibus descendit Arnoldus dux Gelrie modernus. Mortua autem supradicta comitissa Sophia, prelibatus comes Reynaldus, qui tunc per predictum imperatorem Ludovicum creabatur in ducem, duxit in uxorem dominam Alionoram, sororem Eduwardi tercii regis Anglie, qui ex ea genuit duos filios, scilicet Reynaldum, qui duxit in uxorem Mariam filiam ducis Brabancie, et Eduwardum, qui habuit in uxorem Katherinam, filiam Alberti ducis Bavarie; Eduwardo defuncto, duxit ipsam Katherinam Wilhelmus senior filius ducis Juliacensis. Quibus siquidem ducibus Reynaldo et Eduwardo nulla legitima prole relicta defunctis, comes Clivensis et deinde comes Blesensis, racione dicte sue uxoris, se presumpsit ad dictum ducatum Gelrensem jus habere : e converso vero dictus dux Juliacensis, racione sue uxoris, a qua jam duos genuerat filios, pretendebat ad eundem ducatum pocius sibi jus competere. Sed, breviter loquendo, ista guerra fuit tandem pacificata, et Wilhelmus senior filius ducis Juliacensis obtinuit dictum ducatum Gelrie per callacionem imperatoris Karoli quarti, ut infra Deo dante clare patebit.

Tenor litere quam Karolus quartus imperator scripsit Leodiensibus pro liberacione ducis Wenceslai fratris sui. Cap. XXXII.

« Karolus quartus, divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex, honorabilibus et prudentibus magistris consulum, consulibus et communitati civitatis Leodiensis, ac Hoeyensis,

Tungrensis, Dinantium et Sancti Trudonis oppidorum fidelibus dilectis graciam suam et omne bonum. Quamvis sinister eventus captivitatis illustris Wenceslai Brabancie et Lymburgis ducis, fratris nostri karissimi, qui, pro sacri Romani imperii honoribus et commodis ac securo mercatorum transitu procurandis, succubuit dudum, ex fama dumtaxat ad noticiam pervenerit cesaree majestatis, nunc, cum de condicione et circumstanciis universis dicti eventus sumus per amicos nostros certitudinaliter informati; et quia pro liberacione dicti nostri fratris et suorum, cum consilio et auxilio principum et subditorum imperii, laborare desiderat, sicut expedit, cesarea celsitudo : idcirco fidelitatem vestram hortamur et requirimus, ymmo affectuose petimus et rogamus, quatenus contemplacione nostri, et ad sacri imperii gratissimum obsequium et specialissimam complacenciam, nobis velitis pro liberacione hujusmodi effectualiter assistere, consilio et auxilio opportuno, juxta nobilium Johannis de Schaffenberch et Reynaldi de Schoenvorst, fidelium nobis dilectorum, quos ob hoc ad vos destinamus, quibus eciam in dicendis vobis nostro nomine super premissis fidem adhibeat vestra fidelitas, credituram. Datum, etc. »

Qualiter Karolus quartus Romanorum imperator dat potestatem cardinali Sanctorum Quatuor Coronatorum, ad tractandum matrimonium inter filium ducis Juliacensis, ab una, et filiam Alberti ducis Bavarie, partibus ex altera, Deo auctore consummandum feliciter in futurum, etc. Cap. XXXIII.

« Reverendissimo in Christo patri ac domino, domino Johanni tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbitero cardinali, amico suo karissimo, Karolus quartus, divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex, salutem et sincere dilectionis affectum. Reverendissime pater et amice karissime, super illo grandi benignitatis affectu et magno devocionis amore, quibus motu proprio ad speratam liberacionem illustris Wenceslai Lucemburgis, Brabancie ac Lymburgis ducis, fratris nostri karissimi, solerti animo laborat vestra paternitas, reverencie vestre gracias agimus, eo sinceriore conatu quo ferventi zelo optat nostra serenitas karissimum fratrem nostrum predictum ab hujusmodi sue capti-

vitatis vinculis liberari. Vias eciam et modos, quibus exsolucionem dicti nostri fratris adinvenit paternalis vestra prudencia, laudamus omnimode: quod videlicet inter filium illustris Juliacensis ducis, qui fratrem nostrum in captivitate jam detinet, ab una, et filiam Alberti ducis Bavarie, soceri nostri dilecti, parte ex altera, matrimonium auctore Deo tractetur, consummandum feliciter in futurum, ita quod sponso, videlicet filio ducis Juliacensis predicti, dentur omnia jura nostra et respectus, que et quos habemus vel habere possumus ad ducatum Gelrensem, tamquam ex defectu heredum ad nos et sacrum imperium legitime devolutum; et quod erga spectabilem comitem Clivensem laboretur viis et ingeniis quibus expedit, quod reddatur contentus, et cedat juri suo, si quod habeat, aut se presumit habere in ducatu Gelrie supradicto, ita quod consummatis talibus karissimus frater noster, Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis dux, ab omni alia redemptione terrarum, pecunie, seu aliarum rerum solucione, liber et absolutus sit penitus a sue captivitatis vinculis, et libertati condonetur.

» Quapropter, reverendissime pater et amice karissime, de vestre benignitatis et magne circumspectionis industria fidem habentes indubiam, animo deliberato sano, principum ac procerum sacri imperii accedente consilio, de imperialis potestatis plenitudine ac de certa nostra sciencia, reverendissime paternitati vestre hoc suscipienti benigne damus, largimur et concedimus auctoritatem plenariam, facultatem et potestatem omnimodam, quoad effectum liberacionis et redempcionis et absolucionis karissimi fratris nostri predicti, matrimonium inter filium antedicti ducis Juliacensis, ab una, et filiam ducis Alberti Bavarie predicti, parte ex altera, tractandi, mediandi et consummandi; necnon jura nostra et respectus, que et quos habemus seu habere possumus ad ducatum Gelrensem, qui ex defectu heredum ad nos et sacrum imperium legitime devolutus asseritur, prefato sponso, ducis Juliacensis filio, auctoritate et potestate cesarea, dandi, donandi, conferendi et transferendi, cum omnibus suis viribus, honoribus, dignitatibus, libertatibus, judiciis, dominiis, solucionibus, censibus, fructibus, utilitatibus et omnibus pertinenciis suis, quibuscumque specialibus vocabulis jure vel consuetudine regionis et patrie valeant appellari; et eundem sponsum, dicti Juliacensis ducis filium, de prefato ducatu Gelrensi et omnibus predictis secundum formam expressatam superius investiendi, et investitum in prossessionem corporalem et realem mittendi; necnon

comitibus, baronibus, militibus, clientibus, judicibus, civibus, rusticis, incolis, indigenis et universitatibus civitatum et locorum ducatus seu principatus Gelrensis predicti, auctoritate et potestate cesarea, injungendi, mandandi et precipiendi, quatenus predicto sponso, ducis Juliacensis filio, a modo in antea, tamquam vero, naturali, ordinario et legitimo domino suo, absque omnis difficultatis obstaculo obediant, intendant et pareant, sibique obediencie, subjectionis et fidelitatis debite prestent et faciant consueta et solita corporalia juramenta.

» Damus eciam et conferimus reverendissime paternitati vestre auctoritatem plenariam, facultatem et potestatem omnimodam, quoscumque contradictores aut rebelles, cujuscumque nobilitatis, gradus, condicionis vel status existent, qui presentibus, quovis eciam sinistro conatu, obviare seu reniti contenderent, penis mulctandi, privilegiis, libertatibus, juribus, honoribus, feudis et quibuscumque aliis possessionibus vel quasi privandi, vel spoliandi et exuendi, et, si contumacia aut contemptus eorum illud exegerit, proscribendi et forbaniendi, personis et rebus inclusive, utique usque ad materialis gladii ulcionem, omnia et alia et singula tractandi, faciendi et consummandi et ordinandi, que circa premissa vel eorum alterum, aut ab eis dependencia seu eis connexa, utilia et eis expediencia fuerint quomodolibet opportuna, et que vestra serenitas auctoritate imperiali facere posset, eciam si jure vel consuetudine mandatum exigerent magis speciale; gratum et ratum habere volentes ex nunc, prout ex tunc habentes, quidquid reverendissima paternitas vestra in predictis omnibus, et eorum quolibet quomodolibet, et ab eis dependentibus seu connexis eisdem, administraverit, dederit, contulerit, investiverit, in possessionem miserit, obedienciam et subjectionem paraverit, juramenta fieri constituerit, seu alia quovis modo ad effectum omnium predictorum ordinaverit seu fecerit in premissis, tractatu, commissione, institucione, ordinacione, gratificacione, ratificacione et aliis predictis omnibus, in eum casum dumtaxat ubi karissimus frater noster, Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis dux, absque alia quacumque solucione rerum vel pecunie, plene et absolute pristine libertati restitutus fuerit, et non alias, valituris, presentium sub imperialis nostre majestatis sigillo testimonio literarum.

» Datum Prage, anno Domini M° CCC° LXXII°, indictione X^a^, secundo nonas aprilis, regnorum nostrorum anno XXVI°, imperii vero XVIII°. »

Tenor litere submissionis facte per ducem Juliacensem in imperatorem Karolum quartum super omnibus et singulis dissensionibus atque guerris inter ipsum et ducem Wenceslaum habitis. CAP. XXXIV.

1372. « Wir Wilhelm, von Gods genaden hertzog zu Gulicke, bekennen und tun cond offentlich met desen brieve allen den die in sehent oder horent lesen, das wir, mit wolbedachten mute und rechter wissen, aller sulcher scelinghe, kriege und stozze, die wir om vergangenen zeiten of desen hutigen dage mit dem hochgebornen fursten hertzoch Wentzlaw von Lutcemborch, Lymborch und Brabant, seynen landen, leuten, helfermannen und dieneren gehat haben, fur ons, alle onsen lande, leute, helfermannen und dieneren, an den alderdurchleuchtigsten fursten und herren, herren Karle Roemschen keyser, zu allen zeiten merer des Reichs, und kuning zu Beheim, onsen lieben genedigen herren, gar und gentzlich gegangen und verblieben sein, und haben darumb denselben unsen herren den keyser geloeft und geloven, in guten treuwen, on alles geverde, und bei dem eide den wir ym und dem heyligen Reiche gesworen han, das wir fur uns, alle unsere lande, leute, helfermanne und diener, alles das derselver unser herre der keyser zwischen uns und dem egenanten hertzogen zu Lucemborch, zu Lymborch und zu Brabant, seynen landen, leuten, helfermannen und dieneren, scheiden, und wie er uns sunen wirdet in seynen offenen brieven, gantz, stete und unverruckt ewichlich haben, halten und volfuren wollen und sullen, und dawider nymmer tun noch ymant von unsen wegen tun lassen, in kheine weis, on alles geverde, mit urkunt dis brives versigelt mit unsen anhangenden insigel, der gheben ist zu Aiche, nach Christus geburte XIII^c jare, dernach in den LXXII^en jare, an den nehsten sontage voer Sint Jans tage des Taufers. »

Tenor litere pronunciationis domini imperatoris super pace facta inter Wenceslaum Lucemburgis ducem, ex una, et Wilhelmum Juliacensem, parte ex altera. CAP. XXXV.

1372. « Wir Karl, von Gods genaden Roemscher keyser, zu allen zeiten merer des Reichs, und kuning zu Beheim, bekennen und tun kunt offentlichen

mit desen breve allen den die yn sehent oder hoirent lesen, want die hochgeborn Wentzlaw, hertog van Lucemburch, Lymburch und Brabant, onser liever broeder und furste, fur sich, seine lande, leute, helfermanne, diener, an einen teil, und Wilhelm hertoch van Guliche, unser und des Reichs furste und lieve getrouwer, fur sich, seinen lande, leute, helfermanne und diener, an den anderen, aller und iglicher uffleuffe, zweyunge, kryege und stozze, wie sich die zwischen in beiden von vergangen zeiten bis uff diesen hutigen dach verlauffen und vergangen haben, an uns, sie beiderseit dor uns zu sceiden, zu richten und zu synen, vorbedechtichlichen und mit irer beider rechter wissen, gar und genslichten gegangen und verblieben sein, und uns auch darzu von beiden seiten, als einen Roemschen keiser, in guten treuwen, on alles geverde geloft, und bei sulchen eiden, die sye uns und den Reiche daruber gesworen haben, verbrievet hant, wie und in welcker maessen wir sie entscheiden, richten, sunen, und zwischen in in unsen offenen brieven aensprechend werden, das sie das von beiden partyen, fur sich, ire erben, ire lande, leute, helfermanne und diener, gar und gentzlichen stete, veste und unverruckt eewichen haben und halten sullen und wollen, on alles geverde, und nymer daerwider tun noch yemant anders von iren wegen tun lassen, in kheine weis. Des haben wir uns der obgenanten sachen und zweyungen, sie zu onscheiden und gentzlichen zu sunen, angenomen: und mit rate unsen und des Reichs fursten, graven, freiherrn und lieben getruwen entscheiden, richten und sunen wir sie, mit wolbedachten mute und rechten wissen, in aller masse, weise und forme als hernach gescriben stehet :

» Des ersten, sint dem mael der vorgenannte hertzog von Guliche uns und dem Reiche zu eren, in gegenwertikeit unser und des Reichs kurfursten und anderen fursten, geistlicher und werlicher, graven, freyherrn und getreuwen, den obgenannten unser broeder, den hertzog van Lucemburch, Lymburch und Brabant, senes gevengenisses, als er sein gevangen gewessen, ledich und looz, on alle uneirscheit, gelassen und geben hait : so scheiden und spreken wir, zu einer rechten ewigen und unverbruchelichen sune, das die vorgenannten unsse fursten an beiden seiten gute freunde sein und bleiven sullen, und sullen an beiden partien alle und igliche gevangen, der sei mechtich sein, oder die zu ir igliches handen stehen, on geverde von sead an unvertzogelichen, und on widder-

rede, ledig und lozz sein, und iglicher der vorgenannten fursten sal alle gevangen, der er mechtich ist, oder die zu seiner hande stehen, on geverde zu stunt ledig und lozz sagen und lassen.

» Und sal ouch beide unser bruder, und ouch der von Gulche, uf alle ander gevangen, der sei ummechtig sein, oder die zu ir itwenders hant nicht steyn, slechtichlichen verzeyen, als verre das ir jeglichen anrueret, on geverde, und ob ir einer derselven fursten sulchen gevangen us fremder hant brengen muchte, dartzu sal der ander unter in helfen und seinen freuntlichen ernst tun, und das nicht hinderen, on geverde bey den eiden die sei beiderseit zu den heiligen doruver gesworen haben. Auch sal iglicher der vurgenannten fursten alrelei gelt von gevangenen, brantschaft, gedincknisse, oder wie das von des voirgenannten krieges wegen hercomen ist, es sei verpurget, verpfendet, verbrievet, oder in welcher masse das in selvir oder yemands anders von yren wegen on geverde versichert, verweiset und gelovt ist, das nach hinderstellung verhanden und onbetzalet ist, ledig und lozz geven zullen und lassen, und uff allerlei sulch gelt gentzlichen und gar verzeihen, on vertzog, widderede, und alles geverde.

» So sullen ouch de vorgenannten unser bruder und der hertzog von Gulche, ir iglicher uf beide seiten, alle und igliche gevangen die sie haben, in selbin gelobt, oder yemands anders in zu frumen oder von yren wegen alreleye vantnusse und gelubde und brieve, die deselben ir gevangenen von wegen des vorgenannten krieges oder streites an beiden partien dem vorgenannten unsen bruder, an einen teil, und den van Gulche, an den anderen, oder yemant ander von yren wegen oder in zu frumen, als davor begriffen is, getan, gelent, verbrievet oder geben haben, es sei wermanschafft, lehendienst oder sust in welcher masse das gescheen ist, zumail gar und gentzlichen von stad an, on widerrede und on geverde ledich lassen, und sich daruff gentzlichen unde ewiclichen aller sachen ansprach und vorrunge verzeihen. Und sal ouch der man der von des eygenannten krieges wegen syne lehen ufgelassen hat, oder der entsetzet und ontweldicht worden ist, mit sulchen lehen von stad an wider belehent worden on geverde von beide partien.

» Und welcherleye brieve die gevangen von wegen des vorgenannten krieges an beiden partien geven haven, was stucke, teyding oder sachen

dieselben brieve anrurent, die sullent furbas mer zu mail, tot und krafftelоes sein, und iglicher der furgenannten fursten sal sulche brieven den gevangen unvertzogentlichen antwerden, widerschaffen und geben. on widderrede und on alles geverde. Und de obgenannten gevangen selen an beiten seiten slechte und alte gewoenliche urfede tun, on geverde, welcher ouch de gevangen vurmaels sulchen alte gewoenliche urfede gethaen hat, der bedarf und sal die ander weine nicht tun, sunder gentzlichen on geverde von beider obgenannten partien ambroechten und ledig sein. Deselve alte gewoenlich urfede leuwten wir also, das alle und igliche gevangen, fur sich, ir erben, frunde, manne, helffer und diener, on geverde den vurgenannten fursten an beiden seiten sweren sullen, das sie sich von wegen des obgenannten krieges und streidts, an den obgenannten fursten. und ir igliches lande, leuten, helffern, mannen und dieneren ewichlichen nymmer gerechten sullen, mit wercken oder woorden, in kheinerweis. on alles geverde.

» Diese vorgenannte richtung, ussprach und ewige sune gebieten wir den vurgenannten unsen bruder und auch dem van Gulche, iren erben. helffermannen, dieneren, und dartzu alle den die das anruren mag, ernstlichen und vestichlichen, by unser und des Reichs hulden, und bei sulchen eiden die sie uf beiden seiten uns und dem Reiche darover zu den heiligen gesworen haben, stete, veste und unverruckt on alles geverde ewichlichen zu halten und zu volfuren, in alle seine mennich articlen und worten, als davor begriffen ist, und dawider nymmer zu tun oder iemant von yren wegen tun lassen, in kheynerweys. Mit urkunt dis brieffs versigelt mit ons keyserlichen majesteyt ingsiegel, der geben ist zu Aiche, nach Christus geburte dreitzehen hundert, dirnach in dem zwei und sibentzigisten jare, des nechsten montags voer Sant Johans dach des Tauwfers, als er geboren wirt, unser reiche in den sechsundzwentzichsten, und des Keyserreichs in dem achtzehenden jare. »

Sequitur tenor litere domini imperatoris super declaratione facta de pace precedenti. Cap. XXXVI.

1372. « Wir Karl, von Gods genaden Romischer keyser, zu allen zeiten merer des Reichs, und kuning zu Beheim, bekennen und tun kunt offentlichen mit diesen brieve allen den die in sehent oder horent lesen, das die hoochgeborne Wentzlauwe hertzog zu Lutzenborch, zu Lymborch und zu Brabant, unsen lieber furst und andechtiger, an einen teil, und Wilhelm hertzog zu Gulich, unser lieber furst und getrouwer, an den anderen, in der sune, die wir zwischen in gemacht haben und gesproken, und die sie in unser henden beiderseit gelobt und gesworen haben, unter anderen stucken, die in derselben sune begriffen seyn, die nachgeschriven stucken mit namen gelobt und gesworen haben, und sich ir verbonden bei den eiden die sy ons und dem Reiche getan haben.

» Tzu den eirsten, was gevangen die herren oder frauwen aen beiden seiten gesatzt haben us yren henden fur schoult, scade, fur ander gevangen oder fur gelt in ander hende, die gevangen sullen sei an beiden seiten herwieder an sich kriegen und werven, zwischen dit und Sint Remigius dage, und sullen die quyt sagen und sagen lassen mit eyner slechten alter urfede, und was geltz sulch versprochen gevangen gelobt, verpurget, verpfendet, oder anders versichert hetten, das uff datum der soenbrieve nicht uffgehoben noch betzalt were, das gelt sullen die herren van beiten seiten vercrigen, und die furgenante gevangen denen ledigen mit slechten urfede, also das die soenbrieve furnas in irer macht bleiven. Es sullen auch die gevangen, die kein alte urfede getan haben, nach luete der soenbrieve iglicher fur sich seine offen brive geben versiegelt, die daer halden eyne alde urfede, nach forme der soenbrieve, und die seynden zu Caster, und alda sullen zie geben die alte urfede brive. Und was man ietzunt alre enden tun mag von diesen vorgescreven puncten und anderen, die in dem soenbrieven begriffen sein, die sal men alhier nuwenden.

» Und das zu urkunt, bekentenisse und veste tuginge haben wir dissen brieff laissen versegelen mit unsser keiserlicher majesteyt insiegel, der geben ist zu Aiche, nach Christus gepurte dreitzenhundert jare dornach in dem zweeundsibentzigsten jare, an dem nechsten sunabend nach

Sant Johans dage zu sunnwenden, unser reiche in den sechsundzweintzichsten, ende des keiserstums in den achtzehenden jare. »

Sequitur copia declaracionis facte per dominos Brabancie et Juliacensis duces super pronunciacione pacis inter eosdem per dominum imperatorem facta. Cap. XXXVII.

« Dit syn die puncten van vercleerenissen op die gevangen, die unse 1372
herre vrunt von Brabant und von Gulche gecleirt haint, met welger beide herren voorseid : boven die soenbrieven und dat sagen de unse heer der Keyser tusschen hun beiden beschreven, besegelt, gesacht und overgegheven hat : dewelche puncten und verclernissen unse voorseide herren von Brabant und von Gulche in beiden seiten in hant ons heren des Keysers gelooft haint stete zu halden und zu wollen, gelyk den soenbrive ons heren des Keysers voorseid zu wissen es. So wat gevangen die heren oft de vrouwen an beiden seiten gesat haint uys iren henden vur gelt in ander henden, die gevangen sullen sy an beyden seyden wederom an sich werven und krigen, tusschen dit und Sinte-Remeys dage, und sullen die quyt schelden und doen quyt schelden mit eenre slechter alder orveden. Item, so wat gelts die sulche voorseide gevangen gelooft, verbrieft, verborcht, verpendt of anders versichert hetten, dat op datum der soenbrieve ongehaven und onbezaelt was, dat geld sellen die heren van beiden seiden verrichten, und die voorseide gevangen daervon ledighen und mit slechten voorseiden orveden den soenbrieve vort zu blyven in yre macht. Item, selen die gevangen die eghene alde orvede gedaen en haent, na inhalden der soenbrieve, vur sich synen offenen brieff besiegelt, inhaldende een alde orvede na formen der soenbrieve, begaden und seinden zu Caster, und alda sullen sei overleveren die alde orvede brieve, und dan sal men alda yre ander brieve van orveden, die sy vurgegeven haint, wederumb quyt geven, und so wat men ietzu alhie enden inddoen mach van desen puncten voorseid und anderen in den soenbrieve begriffen, dat sal men alhie enden. In oorconde deser puncten ind sagen voorseid haint wir hertzog van Brabant und van Gulch voorseid onse segelen aen desen brieff doen drucken. Gegeven zu Aichen, in't jaer Ons Heren M CCC LXXII, des dynsdaigs na Sinte-Jans dage. »

De eleccione, promocione sive institucione serenissimi principis domini Wenceslai regis Bohemie in regem Romanorum, ejusque gestis. Cap. XXXVIII.

1375. Wenceslaus rex Bohemie, primogenitus serenissimi et invictissimi domini Karoli quarti Romanorum imperatoris excellentissimi, anno Domini M° CCC° LXXV°, tempore Gregorii pape XI[i], ad ejusdem domini imperatoris instanciam fuit electus in regem Romanorum et per dictum papam confirmatus. Et nichilominus idem imperator de sue imperialis plenitudine potestatis predictum Wenceslaum sub se in Romanorum regem instituit. et Aquisgrani coronari fecit. Cujus coronacionis tempore oriebatur permaxima discordia sive dissencio inter illustrem dominum Wenceslaum de Bohemia, ducem Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis, dicti imperatoris germanum, ex una, et illustrem ducem Saxonie, partibus ex altera, utroque silicet, Lucemburgensi occasione ducatus Brabancie et marchionatus sacri imperii, et Saxonie ducibus sui racione officii sacri marescallatus imperii, pretendente sibi jus competere deferendi ensem regalem sive imperialem coram rege, tam in sua coronacione quam in aliis solempnibus actis.

Et devenit ad tantum. quod uterque ipsorum pro sui juris conservacione et manutencione paravit se ad arma : ubi dux Albertus de Bavaria, vexillo explicato, et Wilhelmus dux Juliacensis dicto duci Brabancie in sui juris conservacione totis viribus assistere conabantur contra ducem Saxonie predictum. Quod imperator percipiens mandavit predicto duci Juliacensi ut ad se veniret : quem necnon villicum, burgimagistros et rectores imperialis sedis urbis Aquensis misit ad predictos contendentes ad pacificandum eosdem, jure cujuslibet semper salvo. Et medio tempore, hujusmodi tumultu durante, imperator. qui sagax fuit, fecit tempore coronacionis in ecclesia sua sive capella imperiali Beate Marie ibidem, ut moris est. celebrate. illustrem Sigismundum marchionem Brandenburgensem, filium suum secundogenitum, tunc juvenem et nonnisi decem annos habentem. ensem imperialem portare. prout a predicto domino Sigismundo, tunc Romanorum ac Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., rege, in sacro generali Constanciensi concilio anno M° CCCC° XV° existente, et ab ore ejus proprio

audivi enarrare : ad cujus celsitudinem ego unacum aliis ambaxiatoribus illustris quondam Anthonii ducis Lotharingie, Brabancie et Lymburgis felicis recordacionis fueram destinatus.

Qui quidem rex Wenceslaus diu vixit[1], et suo tempore nichil aut modicum boni fecit neque laude seu narracione dignum. Quare predictus Sigismundus rex Hungarie, frater suus, ipsum captivari procuravit, et in Vienna captivum detineri, sed per nonnullos suos fideles fuit secrete a captivitate liberatus. Fuit eciam bina vice veneno, nescitur per quem, intoxicatus, sed gracia Dei et ope medicorum illico curatus; nichilominus, propter caloris et siccitatis ardorem, quem propter intoxitum[2] in corpore continue sentiebat, semper appetebat bibere, et bibit de facto, aliquando sobrie ad leticiam, aliquando excessive ad ebrietatem.

Quando vero ad leticiam vel sobrie bibit, tunc fuit optime conversacionis, prudens et discretus princeps; comites et barones et oratores sive nuncios regum et principum ad ipsum venientes honorifice, sicut regalem decet magnificenciam, receptavit, benigne audivit et generose pertractavit, prout ego vidi de illustri Ernesto duce Austrie, genitore serenissimi domini Frederici Romanorum regis tercii et moderni, quem in castro suo Karlestein solempniter ad prandium invitaverat, anno Domini M° CCCC° XIII° in mense octobri, et cum domina regina facto prandio corizari et festivare fecit. Vidi eciam quod in castro suo Toetzinck[3] prope Menditum[4] oratores regis Polonie et magni principis Witholdi ducis Lithuanie et Russie magistrique generalis Beate Marie Teutonicorum et domini Prussie, et similiter nuncios Wratislaviensis et aliarum civitatum Moravie in castro suo Nuwenhuse[5], et pari modo ambaxiatores sive nuncios predicti quondam ducis Anthonii, cum quibus ego ad suam majestatem fui missus, in predictis suis castris Karlestyn, Toetzinck et Nuwenhuse benigne recollegit et graciose audivit et expedivit. Et literas serenissimi quondam Karoli regis et aliorum

[1] Wenceslaus VI obiit an. 1419.

[2] *Propter toxicum* apud auctorem *Magni Chron. Belg.*, qui totum hoc cap. 38 ex Dyntero descripsit. Vid. *Pistorii Rerum Germ. Script.* t. III p. 355.

[3] *Tocznik* seu *Toccenicz.*

[4] Lege *Mendicium*, vulgo *Zicbrak.*

[5] Id est in *castro suo novo*, ut legit Bohuslaus Balbinus, qui in *Epitome hist. rerum Bohemicarum* p. 461 Dynteri verba refert ex *Magno Chron. Belgico.* Wenceslaus, inquit Dubravius, seorsum a Praga spatio unius milliaris novam arcem vocabulo *Cunratice* bene firmam aedificavit, ad quam in quovis plebis urbanae motu tamquam ad asylum excurrere posset.

principum Francie, in latino scriptas, per nos sibi presentatas, ipsemet aperuit, legit et continenciam ipsarum nobis exposuit, et de statu eorumdem affectuose per nos cerciorari desideravit; similiter et de statu baronum ducatuum Brabancie et Lucemburgis, quorum noticiam aliqualem habuit, ut asseruit; fuit enim bene literatus, latinum congrue loquens. Meque postea per manum capiens, duxit in quandam aulam, in qua preciose imagines omnium ducum Brabancie, usque ad ducem Johannem Brabancie hujus nominis tercium inclusive, sunt depicte, quas predictus Karolus imperator genitor suus inibi depingi fecerat, dixitque ad me, quod illa sua esset genealogia, quodque ipse de propagine Trojanorum, et signanter sancti Karoli magni imperatoris et inclite domus Brabancie, descendit, et quod Heinricus de Lucemburgo imperator, proavus suus, habuit filiam [1] primi ducis Johannis Brabancie, ex qua genuit avum suum Johannem Bohemie et Polonie regem.

Quando vero ipse rex Wenceslaus bibit excessive et ad ebrietatem, incurrebat quandam furiam, et fuit tunc multum perversus et periculosus. Et dicitur, quod quadam vice cocum suum, quia ad voluntatem suam seu secundum appetitum suum sua cibaria non paraverat, ad veru [2] ligatum fecit assari; et quod quodam tempore, experiri volens quid decapitandi tempore executionis cogitarent, mandavit pro spiculatore, cujus compater fuit, et flexis genibus et oculis suis velatis precepit sibi ut ipsum decollaret: et quia ipse spiculator ense modo dissimulans ipsum cum plato in collo percussit, ipse rex surgens dixit spiculatori, quod poneret se super genua; quem velatis oculis de facto tunc decollavit. Accidit eciam quodam tempore, dum ipse rex causa venacionis ad nemus pergeret, reperit ibi unum monachum, et statim a mangone [3] suo petens arbalistam, qua tenta et a pharetra, quam semper ad latus suum ferebat, sagittam extrahens, monachum sagittavit taliter quod obiit, dicens astantibus se feram singularem sagittasse. Quibus dicentibus : « non feram sed monachum, » respondit, monachum esse et manere debere in suo claustro, non in silva, ubi esset habitacio et conversacio ferarum.

Audivi eciam de eo dici, quod quadam vice, videns ad quemdam parie-

[1] Scilicet *Margaretam*.

[2] *Veru*, ferreum seu ligneum instrumentum oblongum, cui infiguntur carnes igni torrendae.

[3] *Mango* hic pro *famulo* seu *pedisequo* usurpatur

tem scriptum : *Wenceslaus alter Nero,* statim accepta creta manu adjunxit hec verba : *Si non fui adhuc, ero.*

Dicitur eciam de eo, quod preter magnos et majores canes maximos permaxime habere desiderabat, et pro illis habendis ad diversas mundi regiones suos nuncios destinare solebat; quorum inter eosdem maximum in cubili suo et lecto proprio de nocte ad pedes suos secum dormire sive jacere faciebat. Accidit quadam nocte, cum regina sua [1], que fuit filia Alberti ducis Bavarie et comitis Hannoniensis, Hollandie et Zelandie, mingendi causa de lecto regis surgere sive vasculum, in quo mingere consuevit, capere conabatur, prefatus maximus canis mox ipsam per guttur arripiens suffocavit. Alii dicunt quod unus predictorum magnorum canum, qui furiam incurrebat, reginam momordit, a quo morsu ipsa moriebatur [2].

Iste Wenceslaus rex dominum Galleacum, comitem Papie et Virtutum ac dominum Mediolanensem, in ducem Mediolanensem creavit, et sibi civitatem Mediolanensem unacum tota Lombardia in feudum concessit, et sic dominium imperii alienavit, irrequisitis electoribus et sine consensu et voluntate eorumdem [3].

Propter cujus demerita et alia maleficia a regno Romanorum privatus, et ab eodem destitutus fuit a Bonifacio papa nono, qui electoribus imperii dedit potestatem alium in regem Romanorum eligendi, et in imperatorem promovendi. Qui elegerunt illustrem dominum Rupertum ducem Bavarie in regem, anno Domini M° CCC° XCIX°, qui ab eodem papa Bonifacio fuit confirmatus, et postea Aquisgrani cum maxima difficultate coronatus, propter potenciam principum qui Wenceslao adheserunt: ipse enim Wenceslaus semper magnam partem principum et civitatum Almannie habuit pro se, qui ipsum pro rege Romanorum tenuerunt. Quod vero predictus Sigismundus rex Hungarie, frater suus, post decessum Ruperti contra ipsum Wenceslaum in regem Romanorum fuit electus, hoc fuit, prout in Karlestein ipsemet nobis retulit, de suo consensu et cum protestacione quod predictus rex Hungarie, frater suus, imperator fieri deberet, et ipse Romanorum rex maneret.

[1] Scilicet Johanna, quae obiit an. 1388.

[2] Miror equidem Dynterum nullam fecisse mentionem de martyrio S. Joannis Nepomuceni, quem reginae secreta sacramentalia detegere recusantem Wenceslaus de ponte Pragensi dejici ac submergi jussit anno 1383.

[3] Joannem Galeatium in imperii detrimentum, accepta magna vi pecuniae, ducem Mediolanensem creavit anno 1395.

Est eciam verum, quod in sacro generali concilio Pisano ambaxiatores ipsius Wenceslai, quos ad idem concilium destinaverat, fuerunt nomine ipsius admissi, et in sessionibus et aliis publicis actibus in locis debitis tamquam Romanorum regis nuncii collocati, et oratores dicti Ruperti, qui contra ejusdem concilii decretum partem Gregorii pape XII[i] fovebant, fuerunt tamquam scismatici ex dicto concilio turpiter ejecti et refutati : nam omnes de obediencia pape Clementis VII[i] et Benedicti pape XIII[i] tenuerunt Wenceslaum pro rege Romanorum. De cujus quidem regis Wenceslai privacione et contumeliis sibi illatis, dictus rex Sigismundus, germanus suus, per suas literas fuit conquestus cardinalibus dicti pape Bonifacii : videlicet quod ipse Wenceslaus non vocatus, non convictus et sine cause cognicione fuit privatus, quodque idem Bonifacius die noctuque nichil aliud cogitare videretur, nisi ut modum invenire possit, quo ipsum Sigismundum ex regno Hungarie ejicere possit : qui eciam conabatur prelatos et barones suos, ut rupto federe ab ipso discederent, sibique rebellarent et regi Ladislao Neapolitano adhererent. Unde ipse Sigismundus multum ammirabatur[1], attento quod ipse et genitor suus, imperator Karolus, ab inicio scismatis Urbano sexto et ipsi Bonifacio semper adheserunt, licet per multos reges et principes de contrario sepe fuerunt requisiti.

Preterea dictus Wenceslaus rex, ad instigacionem universitatis generalis sui studii Pragensis, anno Domini M°CCC°XCVIII°, transtulit se de Bohemia ad civitatem Remensem, ubi Karolus tunc Francorum rex, cum ejus fratre germano Ludovico duce Aurelianensi, suisque et dicti Wenceslai consanguineis germanis, Johanne Bituricensi et Philippo Burgundie ducibus, certo previo tractatu ad ipsum venientes, de exstirpacione scismatis tunc inter Benedictum XIII[um] et Bonifacium IX[um], in eorum obedienciis pro papa reputatos, tunc vigentis pertractarunt : concludentes inter cetera, quod ad id consequendum melior, securior et brevior via esset via cessionis fiende, scilicet quod uterque de papatu contendencium juri suo cederet sive renunciaret, et quod per utrumque collegium novus papa eligeretur. Propter quod idem Wenceslaus, de consilio regis et principum Francie, misit suos certos ambaxiatores ad Bonifacium predictum ; misit eciam ad predictum papam Benedictum in Avinione reverendum patrem dominum

[1] In quibusdam Codd. et apud auctorem *Magni Chron. Belg.* legitur : *multum amabatur.*

Petrum de Aliaco, tunc episcopum Cameracensem et postea sacre Romane ecclesie cardinalem, qui ab eodem Wenceslao regalia sua receperat, ac magistrum Nycholaum prothonotarium suum, ad predictum papam Benedictum nomine suo requirendum ut juri suo de papatu cedere vellet, quemadmodum supradicti rex et duces Francie id idem per eorum oratores vicibus diversis ab eodem papa requiri fecerunt. Qui quidem Benedictus papa XIII^{us} inter alia ejusdem regis Wenceslai oratoribus duxit respondendum, quod super premissis vel consimilibus alias eundem regem Wenceslaum per suos oratores fecit de intencione sua informari.

Pro quo est sciendum, quod idem Benedictus in primordio sue assumpcionis miserat ad eundem regem dominos Bernardum Girberti, utriusque juris, Bartholomeum Lupi, legum doctores, suos capellanos, sacri palacii causarum Apostolici auditores, et magistrum Gerardum Petri de Eescharen, literarum apostolicarum scriptorem et Cameracensis et Laudunensis ecclesiarum canonicum, ad informandum sepedictum regem inter alia de jure sibi in papatu quesito, et ad ipsum dominum regem exhortandum ut ab errore et adhesione dicti Bonifacii desisteret et sibi adhereret.

Hujus eciam regis Wenceslai tempore incepit heresis Wikleff in Bohemia et in Praga predicari, et ipse et regna sua foverunt primo magistrum Johannem Hus heresiarcham, et deinde magistrum Iheronymum, qui tandem in concilio Constanciensi fuerunt combusti.

Item prefatus Wenceslaus, Romanorum et Bohemie rex, per suas certi tenoris literas ipsius majestatis sigillo sigillatas, datas Prage anno Domini M° CCCC° XI°, die XV^{a} augusti, regnorum suorum Bohemie anno XLIX°, Romanorum XXXVI°, inter alia declaravit, illustrem principem Anthonium, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducem, etc., ad dominium ducatus Brabancie rite, bene et juste ac legitima successione pervenisse, et ipso ducatu cum omnibus suis pertinenciis licite et bono titulo gaudere et gaudere debere. Ac eciam, si et in quantum opus est, omne jus quod sibi tamquam Romanorum regi et Bohemie regi, racione ducatus Lucemburgensis aut aliasmet super ducatu Brabancie, per modum devolucionis seu alio modo quocunque, competeret aut competere posset, et similiter omne jus quod sibi in castris et fortaliciis inter Mosam et Renum sitis, ad ducatum Lucemburgensem spectantibus, que idem Anthonius tunc tenebat et possidebat, competere dicebatur, eidem Anthonio, heredibus et successoribus

suis dedit et donavit, et in ipsos transtulit plenarie et in toto, prout hec in predictis literis plenius continentur, quarum tenor habetur infra, ubi fit mencio et scribitur de gestis ducis Anthonii.

Qualiter per Karolum quartum Romanorum imperatorem mandatur capella Beate Marie Aquensis in bonis suis manuteneri et conservari, et ab omnibus violenciis defendi. CAP. XXXIX.

1372 Item supradictus Karolus quartus imperator per suas certi tenoris literas, datas Aquisgrani, anno Domini M° CCC° LXXII°, ipso die beati Petri et Pauli apostolorum, regnorum suorum anno XXVI°, imperii vero XVIII°, mandavit venerabilibus Frederico archiepiscopo Coloniensi, Johanni episcopo Leodiensi, illustribus Wenceslao Lucemburgensi et Brabancie, germano suo, et Wilhelmo Juliacensi ducibus, quatenus ipsi, et quilibet eorum in solidum, capellam Beate Marie Aquensis per beatum Karolum gloriosum imperatorem fundatam, et per ipsum atque per alios suos predecessores, Romanorum imperatores et reges, dotatam, necnon decanum et capitulum ejusdem capelle, ac possessiones et bona ipsorum, manuteneant et fideliter conservent, ac ab omnibus violenciis, injuriis, oppressionibus, dampnis et gravaminibus magnifice defendant, et injuriatores quoslibet penis condignis afficiant et corrigant, juxta demeriti qualitatem, prout in dictis literis lacius continetur.

De subsidio per patriam Brabancie oblato duci Wenceslao post conflictum de Baeswilre. CAP. XL.

1374 Anno Domini M° CCC° LXXIIII°, post conflictum de Baeswilre, in quo dux Wenceslaus fuerat captus per ducem Juliacensem, et per supradictum imperatorem, suum germanum, a sua captivitate liberatus, ut superius lacius est expressatum, prelati, oppida et ville patrie Brabancie liberaliter obtulerunt supradicto duci Wenceslao, in subsidium redempcionis suorum fidelium per fautores dicti ducis Juliacensis captivatorum, summam nongentorum millium mutonum Vilvordiensium, de quibus oppida et ville

solvere haberent octingenta millia, et prelati centum millia mutonum predictorum. Et quia super recepcione predicte summe oriebatur questio inter predictum ducem et patriam Brabancie, ex eo quod dux solus voluit habere disposicionem recepcionis dicte summe, patria vero Brabancie erat alterius opinionis, videlicet quod per manus per eandem patriam deputandorum predicta summa deberet levari, et per eosdem deputatos in predictorum captivatorum redempcionem et non alios usus converti; item predictus dux fuit eciam de predicta patria sua male contentus, ex eo quod ipso in captivitate existente dicta patria, absque ejus et preclarissime conthoralis sue domine ducisse scitu et voluntate, inierant inter se et fecerant certam confederacionem in sui dominii jurisdictionis lesionem, ut asseruit, multum redundantem: que quidem questionis controversia fuit tandem per medium domini Arnoldi de Hoerne episcopi et deputatorum sui capituli et civitatis Leodiensis atque oppidi Hoyensis sedata et pacificata per hunc modum: videlicet, quod predicta oppida et ville Brabancie ultra predicta octingenta millia mutonum adhuc solverent duo millia et quingenta mutonum, et prelati ultra predicta centum millia mutonum adhuc solverent mille et quingenta mutonum predictorum; quodque hujusmodi summe solverentur infra tres annos, et levarentur et solverentur in liberacionem predictorum captivorum per deputatos consilii de Cortenberge et oppidorum predictorum, salvo quod in solucione summarum predictarum, si dampna captivorum ad majorem summam ascenderent, quod patria Brabancie in illam non esset obligata, sed dux illam taliter persolveret, quod eadem patria Brabancie nulla dampna sustineret; prout hec et quedam alia, que causa brevitatis omitto, in literis desuper confectis plenius continentur.

Qualiter per Karolum quartum Romanorum imperatorem archiepiscopus Coloniensis ac Brabancie et Juliacensis duces ordinantur conservatores, judices et protectores perpetui omnium et singulorum privilegiorum decano et capitulo Sancti Servacii Trajectensis super Mosam concessorum et concedendorum. Cap. XLI.

Karolus quartus Romanorum rex et semper Augustus, per suas certi tenoris literas, et ob causas et raciones in eisdem declaratas, datas Tange-

remunde, anno Domini M° CCC° LXXVII°, indictione X^a^, tercio ydus septembris, regnorum suorum anno XXXII°, imperii vero XXIII°, constituit, fecit et ordinavit auctoritate imperiali, de certa sciencia, archiepiscopum Coloniensem, sacri imperii per Italiam archicancelarium, ac Brabancie et Juliacensem duces, conservatores, judices et protectores perpetuos omnium et singulorum privilegiorum, libertatum, graciarum, jurisdictionum et indultorum, tam a predecessoribus suis Romanorum imperatoribus seu regibus, quam ab ipso et aliis quibuscumque preposito, decano et capitulo ac eciam collegiate ecclesie Sancti Servacii Trajectensis supra Mosam, Leodiensis dyocesis, que sacri imperii capella peculiaris existit, et ab eodem accepit exordium, concessorum aut in antea concedendorum : injungentes eisdem quatenus ipsi, vel duo aut unus ipsorum, per se vel alium seu alios, prefatis preposito, decano et capitulo defensionis presidio assistentes, non permitterent ipsos justiciarios aut officiatos suos super et in jurisdictionibus, libertatibus, graciis, privilegiis et aliis juribus et dicte ecclesie possessionibus, quoque rebus et bonis ejusdem quibuscumque, indebite per quemcumque aut quoscumque turbari vel impediri vel molestari, aut eorum occasione ipsis inferri queque dampna vel gravamina, facerentque ut de dampnis hujusmodi injuriarum et violenciarum occasione irrogatis eisdem, et expensis propterea factis ipsis plenarie satisfieret : dans insuper et concedens eisdem conservatoribus, et cuilibet ipsorum in solidum, plenariam, liberam et omnimodam potestatam, facultatem et auctoritatem, universos et singulos hujusmodi privilegiorum, libertatum, graciarum, jurisdictionum, jurium, possessionum, rerum aut bonorum dicte ecclesie impeditores, turbatores, usurpatores, ac eos qui de bonis hujusmodi seu villis et locis ad dictam ecclesiam pertinentibus tallias imposuerunt, eas ab ipsis exegerint vel extorserint, vel qui ipsorum villas deassecuraverint vel diffidaverint, ad instanciam dictorum prepositi, decani et capituli, conjunctim vel divisim, coram ipsis ac hominibus suis feudalibus legitime in jus vocandi, et in causis desuper movendis simpliciter et de plano, et sine strepitu et figura judicii, juxta stilum et morem imperialis curie debite procedendi, ac de offensis et injuriis hujusmodi rite cognoscendi, necnon contra injuriatores predictos per provocacionem et appellacionem ad duelli conflictum ac proscripcionem et privacionem honorum, mediante hominum fidelium ipsorum judicio, eciam adhibita adhuc executione materialis gladii vigo-

rosa ac pena imperialis banni, necnon privacionem omnium privilegiorum, libertatum, graciarum et indultorum ab ipso necnon predecessoribus suis, divis imperatoribus sive regibus Romanorum, concessorum, ac alias puniendi, mulctandi corrigendique, usque ad satisfactionem condignam de commissis. Et qui contra premissa fecerit, incurreret penam centum marcharum auri, etc., prout in supradictis literis lacius et plenius continetur.

De adventu Karoli quarti imperatoris in Brabancia et oppido Bruxellensi. Cap. XLII.

Postquam dux Wenceslaus et Johanna ducissa cum predicta patria Brabancie fuerunt pacificati, et cum suis curia et familia residenciam tenuissent in Bruxella, ubi cum gaudio et leticia multa et diversa hastiludia et torneamenta more illustrium principum et magnorum exercitata fuerunt, dominus imperator Romanorum Karolus quartus, germanus ducis Wenceslai, ad visitandum eundem et dominam ducissam ejus consortem, ipso die Sancti Andree anno Domini M° CCC° LXXVII° intravit Bruxellam : quem ipse dux et ducissa solempniter et honorifice, ut decuit, receptarunt. Ubi tanto ad invicem congratulacionis jubilo sunt affecti, ut in omni vita eorum vix aliquid gaudii potuit equiparari : ubi dum per certi temporis spacium perseveraverat, se transtulit versus Franciam, ad visitandum nepotes suos, scilicet Karolum Francorum regem et ejus germanos, Ludovicum Andegavensem, Johannem Bituricensem et Philippum Burgundie duces. 1377.

Qualiter communitas iterum insurrexit in Lovanio, et ob quam causam. Cap. XLIII.

Supra sufficienter est narratum [1], qualiter Petrus Coutreel nonnullos de notabilioribus oppidanis Lovaniensibus rancionaverit seu exactionaverit, qui tandem apud ducem Wenceslaum tantum procurarunt, quod de damp- 1378.

[1] Vid. supra p. 53.

nis per ipsos passis et habitis, aliquibus ipsorum hereditarie, et aliquibus ad vitam, fuit facta assignacio super redditus oppidi Lovaniensis predicti, quodque regimen ejusdem oppidi ipsis fuit restitutum, quemadmodum ab antiquo habere consueverant: quod quidem regimen ipsi ex tunc tenuerant ab anno M° CCC° LXIII° usque ad annum Domini M^{um} CCC^{um} LXXVIII^{um}: infra quos annos ipsi rectores oppidi sibi ipsis et eorum consanguineis de promptioribus oppidi redditibus persolvi fecerunt, quia nichil superfuerit unde alii et extranei pensionarii poterant persolvi, quare mercatores et incole Lovanienses et eorum bona ubique extra oppidum Lovaniense arrestabantur, ob quam causam predictum oppidum pro eorum negociationibus ammodo exire non audebant. Quare incole ejusdem oppidi contra predictos rectores invicem murmurare ceperunt, et finaliter, ex consilio secrete preavisato, in una nocte per serum factum super pelves congregati occupaverunt domum consulum; quod percipientes rectores predicti, et alii viri de prosapiis inde fugientes, oppidum exierunt; aliqui, qui tempestive aufugere non poterant, inibi permanserunt, de regimine oppidi nichil se intromittentes.

Ex tunc communitas, auctoritate propria magistros communitatis, scabinos et consules statuentes, regimen resumpserunt, et iverunt, tam infra quam extra Brabanciam, in diversis locis et oppidis cum dicti oppidi magno sigillo, vendentes redditus ad vitam. Quod quidem regimen ipsis duravit circa tres annos et semis, unde ipsi, ut dicitur, duci Wenceslao et suis consiliariis magnas pecuniarum summas persolverunt. De quibus omnibus fuerunt principales machinatores et capitanei duo appellati communiter Molembeke et Reepaert.

Qualiter magister communitatis Lovaniensis fuit Bruxelle interfectus, et viri generosi de prosapiis fuerunt extra fenestras domus consulum Lovaniensis projecti et inhumaniter trucidati. Cap. XLIV.

Post hec dux Wenceslaus fecit tres status Brabancie ad dietam in Bruxella congregari, ubi ex parte oppidi Lovaniensis venit Wouterus Van der Leiden, pro tunc ejusdem oppidi magister communitatis, quem dominus Johannes de Calstris miles, qui de Lovanio eciam aufugerat, fecit per

suos famulos interficere. Quod communitas Lovaniensis percipiens, fecit illico omnes notabiles viros de prosapiis, quos apprehendere et reperire poterant, ad domum consulum adduci, et sine misericordia extra fenestras ejusdem domus in manus populi, cum gladiis et fustibus ibidem stantis, projici, qui ipsos lamentabiliter et inhumaniter trucidarunt, usque ad numerum sexdecim personarum de notabilioribus tocius oppidi Lovaniensis.

Sequitur ordinacio ducis Wenceslai super successione ducatus Lucemburgensis, si ipsum nullo relicto herede a suo corpore procreato decedere contingeret. Cap. XLV.

Anno Domini M° CCC° LXXVIII°, die sabbati proxima ante festivitatem 1378
Purificationis beate Marie Virginis, Wenceslaus de Bohemia, Lucemburgis, Lymburgis et Brabancie dux sacrique imperii marchio, per suas certi tenoris literas datas Lucemburgi anno e die suprascriptis, notum faciens universis easdem visuris seu audituris publice recognovit, quod futuris altercacionum amfractibus et perniciosis dissensionum dispendiis desiderans salubriter obviare, que post obitum suum, casu quo absque legitimis heredibus a corpore suo procreatis ab hac luce migraret, quod Deus avertat, ducatui et dominio Lucemburgensi evenire possent, animo deliberato, ac cum suo et ejusdem ducatus Lucemburgensis baronibus, nobilibus, militibus, vasallis sive feudalibus et oppidis matura deliberacione et unanimi consensu et consilio prehabitis, ex certa sciencia, predictarum virtute literarum fecit, statuit, concordavit et ordinavit, si contigerit ipsum nullis relictis heredibus legitimis a suo corpore procreatis decedere, quod Deus non velit, quod tunc idem ducatus Lucemburgensis ipsiusque vasalli, milites, clientes et oppida, cum omnibus suis dominiis et pertinenciis, ad serenissimum principem et dominum, dominum Karolum imperatorem semper Augustum, dominum germanum suum charissimum, et ad dilectum dominum suum et nepotem, dominum Wenceslaum Romanorum regem et Bohemie, ejus filium, et ad ipsorum heredes et successores, Bohemie reges, nominatim illum qui pro tunc rex Bohemie extiterit, hereditarie et libere devolverentur, absque impedimento quocumque, quia

ipsi ex recta paternali prosapia et linea veri forent heredes dicti ducatus, cum ipsius dominiis et pertinenciis universis, post ipsum ducem, casu quo nullis relictis heredibus legitimis ex corpore suo procreatis decederet, prout superius est expressum. Et si ipse decederet, et nullum filium sed filiam unam vel plures ex suo corpore procreatas relinqueret, tunc voluit et ordinavit, quod eadem filia seu eedem filie, cum consilio, scitu et voluntate predictorum dominorum suorum, imperatoris et regis Romanorum, vel ipsorum heredum et successorum, qui pro tempore rex Bohemie fuerit, debeant maritari.

Hanc siquidem presentem ordinacionem promiserunt, mediis ipsorum juramentis, de mandato dicti ducis barones, nobiles, milites, clientes, feudales et oppida dicti ducatus Lucemburgensis, in eorum patentibus literis sigillatis, stabilem et firmam observare, fraude et dolo cessantibus quibuscumque. Et insuper dicti domini, frater suus imperator et nepos suus rex Romanorum et Bohemie, pro ipsis et suis heredibus et successoribus, Bohemie regibus, per eorum literas patentes promiserunt, quod si ducatus Lucemburgensis ad ipsos devolvatur, quod ipsi tunc omnes vasallos, milites, clientes, oppida, subditos et incolas, spirituales et temporales, ducatus predicti cum suis pertinenciis circa eorum antiquas libertates, consuetudines atque jura inviolabiliter observabunt.

Eciam reservavit sibi memoratus dux potestatem et omnimodam facultatem se juvandi cum dicto ducatu et ejus pertinenciis secundum suam liberam voluntatem, tamquam cum suis hereditariis dominiis atque bonis, si patens necessitas ipsum ad hoc urgeret, absque fraude et malo ingenio, salvis domine matri sue, regine, et dilecte et legitime consorti sue, ducisse Lucemburgis et Brabancie, utriusque ipsarum duwariis et dotaliciis, que habent, ipsarum vita durante, super ducatu Lucemburgensi cum suis pertinenciis predictis, juxta tenores literarum quas desuper habent sigillatas, prout omnia in predictis literis plenius continentur.

Quas quidem literas, omniaque et singula in eisdem contenta, sculteti, judices, scabini, consules et communitates oppidorum Lucemburgensis, Arlunensis, Epternacensis, Theodonis Ville, alias Diedenhoven, de Marcha, Yvodiensis, Bastoniensis, Rupensis, alias der Veltz, de Verton et de Mirevilla, alias Marville, per eorum patentes literas supradicto domino imperatori ac domino suo Wenceslao Romanorum et Bohemie regi, heredibus

et successoribus suis, Bohemie regibus, et signanter ut predictus ducatus non veniat ad manus alienas, sed penes hereditariam prosapiam, unde ab antiquo descenderunt, permaneat, et eciam ut ipsi pro futuris dampnis et inconveniencciis preserventur, tenere, et observare promiserunt, pro se et successoribus suis, casu quo predictus Wenceslaus dux migraverit ab hoc seculo et nullum legitimum heredem a suo corpore procreatum, filium aut filiam, post se relinqueret, quod tunc ipsi et ipsorum heredes predictos dominos imperatorem, ejus filium, Romanorum regem et Bohemie, si ex recta paternali prosapia ad hoc heres natus fuerit, pro ipsorum vero, naturali et legitimo domino et duce Lucemburgensi, et nullum alium recipient et observabunt, sibique debite fidelitatis et obediencie juramentum prestabunt : salva predicto eorum domino duci Lucemburgensi sua libera voluntate se cum eodem ducatu juvandi, ac eciam sue matri et ejus legitime conthorali ipsarum duwariis et dotaliciis, ipsarum vita durante, salvis eciam suis libertatibus, juribus et consuetudinibus, prout illis ab antiquo usi fuerunt et gavisi : prout in ipsorum patentibus literis, in quibus predicti ducis Wenceslai litere sunt incorporate, plenius continetur, que fuerunt date Lucemburgi anno M° CCC° LXXVIII°, proxima die lune post festum Purificationis beate Marie.

Quocirca supradictus dominus imperator per suas patentes literas, et ob causas et raciones in eisdem declaratas, supradictis scultetis, judicibus, scabinis, consulibus, communitatibus et oppidis ducatus Lucemburgensis, et heredibus ipsorum, pro se et heredibus suis, Bohemie regibus, promisit, si contigerit quod supradictus frater suus, nullo herede ex suo corpore procreato, decedat, et per ipsius obitum ducatus Lucemburgensis cum dominiis et pertinenciis ad ipsum aut suos heredes, et signanter reges Bohemie, devolvatur, prout superius est narratum, quod tunc ipse imperator et iidem sui heredes eciam monasteria et subditos ejusdem ducatus Lucemburgensis circa ipsorum antiquas libertates, consuetudines et jura, quos et que ab antiquo conservarunt, effectualiter illesos permanere et conservare debebunt, et contra illos et illa non gravare neque inquietare, salva quoquo modo predicto fratri suo libera voluntate se juvandi ad notoriam necessitatem cum eodem ducatu; salvis eciam ejusdem sui fratris matri, ac legitime consorti sue, ducisse Lucemburgensi et Brabancie, ipsarum duwariis et dotaliciis ipsis vita durante super dicto ducatu assignatis :

prout hec in supradicti imperatoris literis, in quibus ambe supradicte litere, scilicet ducis et oppidorum Lucemburgensium, sunt incorporate, plenius continentur; que date fuerunt Lucemburgi, proxima die martis post festum Purificationis beate Marie, anno M° CCC° LXXVIII°.

Tenor vero predicti imperatoris literarum, de quibus supra immediate fit mencio, in quibus litere ducis Wenceslai fratris sui et oppidorum ducatus Lucemburgensium sunt incorporate, sequitur et est talis :

« Wir Karle van Goitz gnaden Roimscher keiser, zu allen zeiten merer des Richs, und kuning zu Behem, bekennen und tun kunt offentlich mit desen brieve, allen den die in sehen oder horen lesen, wanne der hochgeborne Wentzlaw hertzog zu Lutzemburg, Lymburg und zu Brabant, unser lieber bruder und furste, zu bewaren und understehen kunfftigen inval und stosse, die in dem hertzogtume, herscaft und lande zu Lutzemburg ufferstehen und bescheen moichten, ob er ain elich seines leibes erben van deser worlde verschiede, do Got vor sy, eyne sulche ordenunge, mit rate und wissen graven, frihern, dinstluten, ritter, knechte, stete und ghetreuen desselben hertzogtums zu Lutzemburg, gheschicket und ghemacht hatte, die ouch dieselben graven, frihern, dinstlute, ritters, knechte, stete und undersessen des hertzogtums van Lutzemburg und ziner zugehoringen zu halden gelobt und verscriben haben, als oich beide der egenannten unser broeder und die lantsessen und stete uns und unsen erben, coningen zu Behem, ir besigelten offenen brieve geven haben, die van wurtte zu wurtte hierna ghescreben staen :

» Wir scolthisse, richter, sceffen, rete und gemeynde der stede zu Lucemburg, zu Aerle, zu Echtennach, zu Diedenhoven, zu der Marchen, zu Oie, zu Rastenachen, zu der Veltz, zu Verton und zu Marville, bekennen offentlichen mit diesen brieve allen den die in sehen oder horen lesen, wanne der hochgeborne furste, unser lieber, genediger here, here Wentzlaw van Behem, van Gots genaden hertzog zu Lutzemburg, zu Lymburg, zu Brabant unt mercgreve des heiligen Roemschen rycs, durch mits gemach und selicheit derselber lande, abe derselbe unser here ain eliche seines liebes erben van dieser werelde verschiede, dat Got voir sey, eyne sulche ordenunge mit unsen rate und wissen gheschicket und gemaicht hait, die hierna van wurtte zu wurtte ghescreben steit :

» Wir Wenceslaw van Behem, van Gots gnaden hertzog zu Lutzemburg,

zu Lymburg, zu Brabant, marcgreve des heiligen Roemschen ryes, bekennen und tun kunt offentlich mit desen brieve allen den die in sehen oder horen lesen, das wir, zu understehen und bewaren zukunfftigen invall und stosse, die nach unsen dode, abe wir ain eliche van unsen leibe comende sturben, dat God voir sey, den hertzogtumme und heirschafft zu Lutzemburg zucomen und erstehen mochten, mit wolbedaichten mute, guden vurrate unser und desselbes eintrechtelichen doertragen gemacht, gheschicket und geordineert haben, machen, schicken und ordineren, mit rechten unser wissen, in creften des brives, gheschiet is das wir ain elich erben van unsen liebe commende sturben, des Got nicht en wolle, soe sal des egenen hertzogtum zu Lutzemburg, seyne manne, ritter, knechte, stete, alle syne heerlickeit und zugehoringen erfflichen gefallen und erben uff die allerdurchluchtigen fursten und heren, heren Karl Roimischen keiser, zu allen zeiten merer des Reichs, unsern liben heren und bruder, und up unsen liben heren und vettern, heren Wentzlaw, Roimischen kuning und kuning zu Behem, seynen sone, und up ir erben und nachcommen, kuninge zu Behem, nemelichen der denne kuninge zu Behem ist, rechtlichen und erblichen gevallen und erben, ain allerley hindernisse, wanne sey van rechten vederlichen stamme und lineen rechte erbe sein nach uns zu dem obgenannten hertzog zu Lutzemburg, aller syner heerlickeit und zugehoringen, ob wir sterben ain eliche erben unsers liebes, als davoir begriffen ist. Were oich saiche das wir sturben, und nicht sone, sonder toichter alleyne eyne, sonder meer elichen van unsen leibe kummenden, hinder ons liesen, soe ist unsse ordenunge, gesetze, wille und wairt, das dieselbe onse toichter mit rade und wissen des egenannten unses heren des keisers, des Roemschen kuning, oder ires erben oder nachkommen, der denne kunig zu Behem ist, bestaten und beraden sullen werden; und die ordenungen und schickingen geloben in eydes weise, van unsen geheisse und gebote, banritzen, heren, ritters, knechte, manschaffte und stete des hertzogtums zu Lutzemburg in iren offenen besigelten briven stede und vaste zu halden, ain wederrede und ain alles geverde. Auch zo haben de egenannte unse here und bruder der keyser und onser veter der Romische kunig und kunig zu Behem, voir sich und ire erben, kunig zu Behem, sunderlichen verbrivet, ob es su schulden kumpt das, als davoir begriffen ist, das hertzogdum und heerlickeit zu Lutzemburg uff sey vorfellet und

erbet. das sy dan alle manschafte, ritter, knechte. stete und undersassen, geistliche und wereltliche, desselben hertzogtums und herlickeit zu Lutzemburg und iren zugehoringen bey iren alten friheiten. gewanheiten und rechten beleyben lassen sullen, ongehindert und ain alles geverde. Auch behalden wir unse muge und machte uns zu behelfen mit den voirscreven hertzogtum zu Lutzemburg und seyne zugehoringen nach unsen vrien wille, als mit unser erblicher heirschafft und gute, ab uns des kuntliche not sine woirde, ain argelist und ain alles geverde. Und behalden ouch unse muter der kuninginnen and onse lieben elichen gemahel der hertzoginnen van Lutzemburch zu Brabant irer beider duwarien, mittegabe und bewisingen, die sey haben ire lebdage in den vorgenannten hertzogtum zu Lutzemburg und seynen zugehoringen. nach inhalde und begriffe sulcher brive die sy darober haben, ain alles geverde. Mit urkunde dieses brives versigelt mit onsen anhangenden insigel, der geben ist zu Lutzemburg, nach Christus geburte dreytzhien hondert jair, darnach in den eichtundsiebentzigsten jare, des nesten sunabendes voir Onser Vrouwen dage Lichtmisse.

» Davan mit woilbedachten mute und rechter wissen, doreff das sullichs herzogtums und heirschafft zu Lutzemburg und seyne zugehoringen nicht in fremde hant commen, sonder bey iren rechten erblichin stamme, van dannen sey van alters hercommen, seyn, bestehen, erben und beleiben, und ouch voir zukunfftigen infalle und schaden werden bewaert. haben wir den voirgenannten unsem heren dem keysere und unsem here Wentzlaw, Romischen kunighe und kunige zu Behem, iren erben und nacommen, kunigen zu Behem, verheissen und ghelobt. verheissen und gheloben ouch. voir uns und unsere erben. in guden treuen, in eides stat, in craft dieses brieves, ob es zu schulden kumpt das der egenannte here, here Wentzlaw hertzog zu Lutzemburg. stirbet, und nicht elich erben van seynen leibe kummenden, sone oder tochter, hinder ym lesset. das dan wir und unse erben die egenannten heren, den keyser, seynen sone dem Romischen coninc und kunig zu Behem, ire erben und nakommen, nemelichen den der denne kunige zu Behem ist, sint sey van rechten vederlichen stamme dairzu geerbig und geburtig sien, vur unse rechten, naturlichen erbheren, hertzogen zu Lutzemburg. und nyemant anders, emphaen, haben und halden sullen. und ouch danne ghewonliche huldinge und eyde dun

in gehorsam zu seyn, als sich das billichen und van recht geburt, ain wederrede und ain alles geverde, beheltenisse unsen heren den hertzoge zu Lutzemburg seynes frien willen sich zu behelffen mit den egenannten hertzogtum zu Lutzemburg, und seyner muter und seyner elichen gemahel vurgenannt ire duwarien, mitgaben und bewisingen, ire lebtage, und uns auch unse friheiten, rechten und gewonheiten, als wir die van alders herbracht haben, als das ouch alles in den vurgenannten unses heren des hertzogen briven cleirlichen begriffen ist. Und zu dieser obgeschreven sachen haben wir onse stete insiegel an desen brief lassen henken, der geben ist zu Lutzemburg, nach Christus gepurte dreytzienhondert jair, dernach in den eichtundsiebentzigsten jare, des neisten maendags nach Unser Frouwen dage Lichtmisse.

» Davan mit wolbedachten mute und rechten wissen haben wir den egenannten scoltissen, richteren, sceffenen, reten, gemeynden und steten des hertzogtums in Lutzemburg und iren erben, voir uns und unse erben, kuninge zu Behem, gelobt und geloben, in krafft dieser brieve, kumpt es zu sulchen sculden das der vurschreven unsen bruder ain elich seines libes erben sturbe, und von seines todes wegen das hertzogtum zu Lutzemburg mit seynen herlichkeiten und zugehoringen up ons oder unse erben und nacomen, kuningen zu Behem, ghefellet, als dairvor begriffen ist, das dan wir und dieselben unse erben und nacomen, kuninge zu Behem, die voirschreven scholtisse, richter, scheffen, rete, gemeynde, stete, und ire erben, darzu ouch cloesteren und undersessen desselben hertzogtums zu Lutzemburg by iren alten fryheiten, gewonheiten und rechten, die sey van alters heirbracht haben, behalten und beleiben lassen sullen und wollen, und sey daruber nicht irren, besweren oder hinderen, in kheine wys, beheltenis unsen egenannten bruder seynes frihen willen sich zu behelfen durch kuntlich not mit dem eyghenen hertzogtum zu Lutzemburg; beheltenisse ouch des voirgenannten unses bruders muter, und daruber siner elichen gemahel, der hertzoginnen van Lutzemburg, van Brabant, ir duwarien, bewisingen und mitgaben, die sy haben ire lebtage in den egenannten hertzogtum zu Lutzemburg, na inhalde irer brieve, und als das alles daner in des egenannten unser bruders briven cleinlichen begriffen ist. Mit urkunde dieses brives, versiegelt mit unsem keyserlichen majestat insiegel, der geben ist zu Lutzemburg, na Christus gepurte dreit-

zienhondert jair, darnach in dem eichtundsiebentzigsten jair, des neisten dinstaigs nach Onser Frouwen tage Lichtmisse, unser reiche in dem zweiunddrissigisten und des keysertums in dryundtzwintzigsten jair, etc. »

De summis pontificibus, qui prefuerunt sancte Romane ecclesie tempore Karoli quarti Romanorum imperatoris. CAP. XLVI.

Innocencius sextus, nacione Lemovicensis, qui et Stephanus fuit nuncupatus, erat in papatu anno Domini M° CCC° LII°, tempore Karoli quarti electus, et sedit annis decem, aliqui dicunt undecim. Tempore hujus novi muri Avinionenses constructi fuerunt.

Urbanus quintus, nacione Gallicus, qui vocabatur Wilhelmus Grinardi[1], et erat abbas Sancti Victoris Marsiliensis, anno Domini M° CCC° LXII°, die jovis XXVII^a octobris, tempore Karoli quarti, fuit in papam electus.

Gregorius undecimus, nacione Lemovicensis, qui vocabatur Petrus Bellifortis, tempore Karoli quarti, anno Domini M° CCC° LXX°, eligitur in papam. Tandem iste papa Gregorius de Avinione accessit Romam, ubi obiit anno M° CCC° LXXVIII°, mensis marcii die XXVII^a.

Mortuo Gregorio papa undecimo, tempore supradicti Karoli quarti, oritur scisma perniciosum in ecclesia Dei, propter duos de papatu contendentes, scilicet Robertum de Gebenna, basilice duodecim apostolorum presbiterum cardinalem, qui fuit in papam electus et Clemens septimus nuncupatus, ex una, et Bartholomeum de Neapoli, archiepiscopum Barensem, qui eciam electus fuit in papam, violenter, ut dicitur, et vocatus Urbanus sextus, parte ex altera.

Qui autem clare et veraciter cerciorari voluerit de facto Romanorum in violenta electione, post obitum predicti Gregorii pape undecimi in personam prelibati Bartholomei, alias Urbani sexti, perpetrato, et de libera et canonica electione in personam supradicti Roberti de Gebenna, alias Clementis septimi, celebrata, legat testimonium cardinalium antiquorum hic subscriptum.

[1] Lege *Grimoardi*.

Sequitur factum Romanorum in violenta electione post obitum felicis recordacionis Gregorii pape undecimi perpetratum, anno Domini M° CCC° LXXVIII°, juxta testimonium cardinalium antiquorum, in litera tenoris sequentis[1]. Cap. XLVII.

« Cum propter falsam assercionem iniquorum veritas quandocunque in lucem venire nequeat, racionabiliter jura sanxerunt, ut ea, que in alterius possunt redundare prejudicium, scripturis authenticis annotentur, ne in posterum, cum ab hominum memoria, que naturaliter labilis existit, discesserit, falsitas veritati prejudicet, et iniquitas prevaleat equitati. Ut ergo veritas eorum, que novissimis diebus in ecclesie sancte Romane prejudicium, vituperium aut dedecus inauditum in urbe attemptata sunt, cunctis pateat, nec valeat per falsitates quoquo modo obumbrari, dignum et racioni congruum esto, ut in eorum ipsa perpetrancium detestacionem ac confusionem perpetuam inferantur. Sciant ergo universi Christi fideles quod, cum sanctissime et felicis recordacionis dominus Gregorius papa undecimus, die XXVII^a^ mensis marcii[2], obiisset, officiales urbis diversa consilia in capitulo tenuerunt, aliqua secreta, aliqua majora, aliqua generalia, ut moris est inter eos in expedicione magnorum negociorum, in quibus tractatum fuit, quis modus per eos teneri deberet in electione pape. Et, prout per plures cives Romanos, aliquos qui intererant consiliis, aliquos qui dicebant se audivisse ab illis qui consiliis interfuerant, reportatum fuit pluries dominis cardinalibus, quod in iisdem consiliis concluserunt, ut cives cogerent dominos cardinales ad eligendum Romanum vel saltem Italicum, quia aliter non poterant esse securi, quod curia in Italia remaneret: et in uno istorum consiliorum fuit archiepiscopus Barensis, prout ipse publice confessus est, licet postea asseruit, quod ipse impressionem fieri dissuasit, qui post, ut asserunt fide digni, multum se recommendavit banderensibus in ecclesia Beate Marie Nove, antequam conclave intraretur.

[1] Cfr. acta electionis et schismatis apud Papebrochium, *Conatus chron. hist. ad catalogum Rom. Pont.*, part. II p. *95 et seqq., et Odericus Raynaldus in cont. Annalium Baronii ad an. 1378, ubi num. 63 referuntur excerpta quaedam ex fallacibus hisce literis, pseudo-cardinalium sigillis consignatis, quibus schismaticorum nuncii Anglis aliisque populis persuadere nitebantur, Urbani VI electionem, quae tamen legitima habetur, vitio celebratam fuisse.

[2] Anni 1378.

» Item prefati officiales statim post mortem ejusdem Gregorii voluerunt habere custodiam omnium portarum et pontium urbis, qui prius tamen per gentes domini Gregorii et suo nomine custodiebantur, eosque die ac nocte custodiri fecerunt, ea de causa, ut creditur, ut domini cardinales ante celebratam electionem urbem egredi non valerent pro libera electione alibi celebranda.

» Item prefati officiales urbis, pendentibus decem diebus, qui effluxerant inter mortem domini Gregorii et introitum conclavis, similiter adunati cum alio magno numero civium, omnibus dominis cardinalibus insimiliter congregatis, pluries supplicarunt eosque requisierunt, ut eligerent papam Romanum, vel Italicum saltem, addentes ut ante ingressum conclavis vellent ipsos ad consolacionem populi de hoc certificare, et aliquibus vicibus subjunxerunt, quod aliter dubitabant de maximis et irrecuperabilibus periculis et scandalis, cum viderent et cognoscerent corda civium nimium sublevata. Et ulterius certos cives miserunt ad domos multorum dominorum cardinalium, qui ex parte officialium et populi similes requisiciones fecerunt ipsis dominis cardinalibus in particulari.

» Item prefati officiales mandaverunt omnibus nobilibus urbis per quos furor populi reprimi poterat, sub penis maximis, ut infra tres dies urbem exirent : quod mandatum, ad instanciam dominorum cardinalium requisiti, tamen nunquam revocare voluerunt, ymmo, quod deterius fuit, ut saltem comites Nolanum et de Fundi, qui erant officiales ecclesie, permitterent Rome stare, negaverunt expresse, ac postea requisiti, ut saltem comitem Nolanum et dominum Agapitum de Columpna episcopum Ulixbonensem, magnos cives et notabiles, in urbe deputarent pro custodia conclavis, hoc facere denegarunt, nolentes quod aliquis, qui dubitaretur offendi a populo, se haberet intromittere quoquo modo. Propter quod domini cardinales, dubitantes de eo quod scilicet postmodum accidit, miserunt pro officialibus, et exposuerunt eis cum magna fide errores, qui poterant sequi ex modis, quos ipsi tenebant, expresse eciam ipsis dicendo, quod, si propter premissa, qui minas et impressionem eos velle facere sapiebant, aliquis in papam eligeretur, non esset verus papa, et quomodo ipsi, tendentes ut curia penes ipsos remaneret, essent causa perdendi ipsam. Et requisierunt eos de duobus in effectum : primo, quod rusticos de comitatu, quos in magna multitudine ad urbem fecerant venire, remitterent, et populum ita ordi-

narent, quod fieri scandalum ex post non posset, quod abstinerent ab illis consiliis, que videbantur esse causa inflammandi populum; secundo, quod ordinarent unum bonum capitaneum ad custodiam burgi Sancti Petri cum certo numero gentis confederate dominis cardinalibus, offerentes se domini cardinales prefati velle solvere stipendia dicte gentis, quamdiu essent in conclavi, et quod ipsi facerent taliter custodiri pontes, vel ipsos tenendo clausos, vel saltem de bona gente in sufficienti numero munitos tenerent, ne populus importune transiret ad palacium. Que omnia verbo concesserunt, et unum banderensem fecerunt capitaneum, qui fecit quatuor cives comestabellarios, et ita, ultra juramentum quod prius prestiterant, officiales, juxta ca[m] : *ubi majus periculum,* solempniter juraverunt bene et fideliter dominos tenere securos, ab omni violencia et impressione custodire, et alia multa, prout ab eis petita fuerunt. Sed nichil penitus observaverunt, ymmo, antequam domini intraverunt conclave, tota platea Sancti Petri adeo fuit plena populo, pro magna parte armato, quod vix palacium intrare potuerunt, et cum eis fere, quot in palacio recipi potuerunt, intraverunt, et eadem nocte portas palacii apertas tenuerunt nec ipsas claudi permiserunt, ac diversarum domorum portas ejusdem palacii ruperunt, ipsumque palacium ab omni parte circumdederunt armatis hominibus, ut nullus intrare posset absque eorum scitu.

» Item subsequenter, postquam omnes exiverant conclave, exempto senatore cum paucis personis que sequebantur, et porta conclavis custodiretur ut nullus posset intrare, supervenerunt omnia capita regionum urbis, simul cum multis civibus, volentes intrare conclave, et, licet fuerat ipsis intimatum atque mandatum, quod non esset de more quod, clausa porta maxima, ita tarda hora aliquis intraret conclave, nichilominus omnino intrare voluerunt; eapropter ipsi cardinales, fracturam portarum et pericula personarum timentes, intrare permiserunt.

» Item sciendum quod per multos bonos cives reportatum fuit dominis cardinalibus, antequam intrarent conclave, quod aliqui prelati erant in Roma, quorum aliqui erant de urbe, aliqui de extra, Italici tamen, qui ad hoc, ut impressio fieret, totis viribus populum inflammabant, et qui multa promittebant officialibus urbis, scilicet quilibet ipsorum in casu quo eligeretur in papam.

» Item sciendum, quod mortuo domino Gregorio sancte memorie reman-

serunt sexdecim dumtaxat in curiis domini cardinales : videlicet dominus Petrus de Ursinis, Portuensis et Sancte Rufine, Johannes de Crosso, Penestinus episcopi: Guilhelmus de Agrifolio, tituli Sancti Stephani in Celio monte, Franciscus de Thebaldicis, tituli Sancte Scabine, et Bertrandus de Figiaco, tituli Sancte Tealie, Robertus de Gebenna, tituli Basilice XII apostolorum, Symon de Borsano, tituli Sanctorum Johannis et Pauli, Hugo de Montelongo, tituli Sanctorum quatuor Coronatorum, Guido de Malosicco, tituli Sancte Crucis in Jherusalem, Petrus de Sortemato, tituli Sancti Laurencii in Lucina, Gerardus de Podio, tituli Sancti Clementis, presbyteri: Jacobus de Ursinis, Sancti Gregorii ad Velum Aureum, Petrus Flandrini, Sancti Eustacii, Guilhelmus Noveletti, Sancti Angeli, Petrus de Verruhio, Sancte Marie in Via Lata, et Petrus de Luna, Sancte Marie in Cosmedin, diaconi cardinales : ad quos solum jus et potestas eligendi Romanum ac universalis ecclesie summum pontificem pertinuit, quorum duodecim erant ultramontani, et quatuor tantum Italici.

» Et omnes cardinales ultramontani, facientes ultra duas partes collegii, post vacacionem, antequam intrarent conclave et in introitu, et post usque ad tempus inpressionis, de qua infra dicetur, continue fuerunt in voluntate, proposito et deliberacione, eciam ex causis tangentibus ecclesiam Dei, eligendi ultramontanum, et non Italicum. Et domini Italici erant eciam de voluntate eligendi de collegio, et non extra, licet tenderent, ubi bono modo posset fieri, ut unus ex Italicis de collegio eligeretur: et in ista voluntate continue permanserunt. Et postquam intraverunt conclave, Romani, ut moris tamen est, non permiserunt, quod porta conclavis muraretur, ymmo, postquam domini jam lectum intraverunt, cum magna difficultate custodes conclavis dictam portam cum quadam barra lignea claudere permiserunt : et ex post occupaverunt palacium, et specialiter partem illam que de directo erat subtus conclave, solarium dicti conclavis ictibus et percussionibus tota nocte commoventes, ut eciam existentes armati, et plurimum quasi sine intermissione clamantes : *Romano lo volemo o Italiano;* et aliqui asserunt se audivisse aliquos clamantes : « Moriantur. » Et ita continuaverunt tales clamores usque in crastinum, adeo ut vix aliquis de dictis dominis cardinalibus de tota nocte dormire potuit ac quiescere. Post vero circa auroram, fatigati a clamoribus, modico tempore quieverunt; deinde, missas audientibus dictis dominis, clamores consuetos resumpserunt, ymmo validiores

quam prius. sic quod vix missas audire potuerunt; quibus auditis, dicti domini cardinales se disposuerunt ad procedendum in facto electionis. et statim campane Capitolii et Sancti Petri. que erant prope palacium, inceperunt pulsari ad martellum pro congregacione tocius populi ad rumorem. et sic forcius populus more solito cum magno furore incepit clamare : *Romano lo volemo, o almeno Italiano.*

» Tunc domini cardinales fuerunt avisati per illos qui ad extra custodiebant conclave, quorum aliqui erant Romani, aliqui ultramontani, quod, nisi statim absque aliqua morosa deliberacione eligerent Romanum vel Italicum, omnes domini cardinales essent in periculo scindendi per frusta : propter quod domini cardinales ultramontani, ad vitandum mortis periculum, alias non facturi, prout eciam tunc dixerunt. condescenderunt. ut Italicus eligeretur. Et quia eciam ex dominis cardinalibus Italicis aliqui dixerunt, quod veraciter, si eligerentur, non acceptarent electionem. cum viderent eis notorie impressionem fieri, omnes, similiter volentes vitare mortis periculum, cui procul dubio subjacebant, quasi ex abrupto et sine aliqua discussione meritorum et status persone, nominaverunt dictum dominum Bartholomeum, tunc archiepiscopum Barensem, ipsum eis, ut credebant, magis notum et in factis et moribus curie magis expertum, licet sequens experiencia contrarium ostenderit, manifeste elegerunt in papam.

» Et eorum aliqui tunc dixerunt, quod elegerunt ipsum animo et proposito quod esset verus papa, timore tamen mortis in eorum animis continuo perdurante : excepto uno domino cardinali Italico Romano, qui dixit quod propter notoriam impressionem quam videbat, nec sibi nec alteri daret vocem suam, nisi primo cessaret impressio. et esset in sua libertate; et uno ultramontano, qui primo unum de cardinalibus Italicis nominavit, licet postea timore mortis adheserit Barensi predicto; et uno alio domino cardinali ultramontano, qui nominando ipsum protestatus fuit, quod nulla propter impressionem poterat fieri electio, sed ipsum nominavit timore mortis; et salvo quod unus alius ultramontanus, priusquam hoc fieret, protestatus solempniter coram notario publico, quod, si contingeret ipsum consentire in aliquem Italicum, hoc faceret dumtaxat timore mortis. alias non facturum. Et ulterius dixerunt aliqui domini cardinales inter se, quod volebant et intencio eorum erat facere, sicut fuerat alias factum. ut per chronicas apparet. scilicet quod. quamprimum commode possent, sece-

derent ad locum tutum et securum, et tunc ipsi eum reeligerent de novo.

» Demum domini cardinales ad populum tumultuantem et jam dispositum ad rumpendum conclave miserunt, et, quia non audebant illis existentibus in illo furore publicare electionem, per tres primos dominos cardinales fecerunt eis dici et promitti, quod infra diem crastinum ante horam terciarum consolarentur eos, et fecerunt eos rogari, quod discederent, quod facere diu renuerunt, non permittentes intrare cibaria dominorum eis portata pro prandio, cujus hora instabat. Tandem recesserunt de una domo ante conclave existente, sed nullatenus nec palacium exire nec arma deponere voluerunt. Et interim domini miserunt pro multis prelatis, inter quos tunc erat iste Barensis, qui per modum supradictum electus fuit, qui videns populum sic furentem, et clamores predictos audiens ipsius populi furentis, et totam violenciam et impressionem tota die factam, et ab ingressu conclavis scivit vel scire debuit tamquam notoriam, et, ut creditur, aliquid de electione hujusmodi presentiens, ac ei tacite consentiens, juvabat ad expellendum populum de ista domo, et ut cibaria permitterentur intrare. Et tunc populus, continue tamen remanens in palacio armatus, ut prius aliquantulum quievit a clamoribus et violenciis inferendis, donec domini comederunt. Et postea omnes, exceptis tribus ultramontanis, redierunt ad capellam palacii, et eis congregatis unus ex dominis Italicis dixit, quod modo cessabat impressio et quod reeligerent; unus vero ex ultramontanis dixit, quod non cessabat, ymmo quod essent in majori periculo quam ante.

» Et finaliter aliqui de presentibus, tribus absentibus non requisitis, ymmo penitus insciis, dixerunt, licet nondum essent in libertate sua, quod sine periculo primo aut majori potuissent resilire, aut alium, prout ante impressionem deliberaverant, eligere. Ego dico illud idem quod hodie[1]. Sed antequam finirent omnes loqui, cum jam venerant prelati pro quibus missum erat, populus eciam, multis officialibus ipsum communem populum instigantibus, cum maximo furore clamabat : *Per le clavelato de diet*[2], *Romano lo volemo o Italiano*, irruerunt in conclave, et per quatuor partes ipsum fregerunt, et intraverunt officiales et populus armatus, fere quantum con-

[1] Verba haec ex marginali quadam nota forsitan in textum irrepserunt.

[2] Lege : *Per la clavelita di Dio.*

clave recipere poterat; propter quod domini, se mortuos estimantes, in capella secreta se pro majori parte reduxerunt, cujus porta statim cum securibus fuit fracta in pecias, et intravit populus armatus, adhuc clamans, ut supra, omnes dominos hincinde circumdantes. Et, nisi quia unus dominus, volens suum et aliorum periculum vitare, dixit eis quod dominus Sancti Petri esset electus, sed consentire nolebat, et quod inducerent eum ad consentiendum, creditur quod alias omnes, saltem ultramontani, fuissent interfecti. Sed audito quod dominus Sancti Petri esset electus, in ipsum dominum Sancti Petri irruerunt, et precise invitum bis in una cathedra posuerunt, et, dum accederent ad faciendum sibi reverenciam, quilibet ex dominis, prout melius potuit, exivit palacium ad domos proprias, ut plurimum sine cappis et cappellis peditando recesserunt. Deinde, advesperascente jam die, aliqui eciam sub dissimulatis habitibus, se reduxerunt ad castrum Sancti Angeli; aliqui exiverunt Romam dissimulato habitu [1], et aliqui latuerunt in suis domibus.

» Postea in crastinum, populo aliqualiter quietato, iste tunc Barensis, qui remanserat in palacio et in cameris papalibus, et nullo modo, eciam ter requisitus per aliquos de dominis qui in urbe remanserunt, exire voluit, sed per officiales misit et mitti fecit populum adhuc in furioso motu existentem ad dominos, qui erant in castro [2], et qui in eorum domibus remanserant, iteratis et continuatis vicibus ipsos requirendo et requiri faciendo, ut pro majoris periculi evitacione ad ipsum venirent, quod facere merito renuerunt, et quasi fastiditi de suis requisicionibus miserunt ad illos qui remanserant in domibus suis, qui ab eo et officialibus requisiti jam ad palacium venerant, eorum manibus unam cedulam scriptam portantes, per quam sex tunc cum eo in palacio existentibus committebant potestatem ipsum interrogandi [3]. Qui de hoc non contentus, nec ea uti curans, quia non obediebant, fecit eos iterum requiri, ut pro majoris scandali evitacione omnes castrum exirent et ad palacium venirent. Ipsi vero, dubitantes de majori scandalo, maxime quod sex ex dominis cardinalibus et tam ipsorum quam aliorum dominorum familia et bona fere eorum tota erant per urbem dispersa, et quia castrum non erat sufficienter de victualibus munitum, et

[1] Apud Raynaldum legitur : *Aliqui exiverunt Roma vel de nocte vel in dissimulato habitu.*

[2] Adde : *Sancti Angeli.*

[3] Lege : *intronizandi.*

quia eciam non habebant locum ad quem tute, postquam sciebant, quod intraverant castrum, possent recedere, et quia Romani circa castrum de nocte stacatum seu palentum facere temptaverant, exiverunt castrum et venerunt ad palacium, et ipsum more soluto intronizaverunt. Scientes autem illi qui de urbe recesserant, licet cum magna cordis amaritudine, timentes quod, si tunc non venissent, Romani, suspicantes quod vellent impugnare electionem istius, alios dominos et eorum familias trucidassent, ipsorumque bona diripuissent, redierunt tunc ad urbem, et ipsum postea coronaverunt. Et ab illo tempore domini cardinales in reverenciis et aliis tractaverunt eum ut papam, non tamen cum proposito et intencione ex hiis aliquid novi juris sibi tribuere, aut ipsum in primo confirmare; et ipse in consistoriis et extra in promocionibus et aliis usus est ut papa. Tamen omnia ista facta fuerunt in urbe, ut predicitur, ubi domini cardinales, saltem ultramontani, numquam se reputaverunt securos, ymmo verisimiliter credunt, et communiter creditur, quod, si in urbe suam promocionem revocassent in dubium, vel eam oppugnassent, omnes interfecti fuissent, cum causa impressionis continue perduraret, propter que existentes in Roma nec eciam inter se de ista materia nunquam ex proposito saltem conferre ausi fuerunt; ipseque, licet pluries requisitus, usque modo urbem cnm dominis cardinalibus exire noluit, nec cardinales ponere in loco securo. Quinimo, postquam dicti domini cardinales ultramontani, caucius quo potuerunt, paulatim venerunt Anagniam, volentes de premissis deliberare, et pericula imminencia eis ex eorum mora inter Romanos possetenus evitare, ipse quasi solus, sine societate alicujus cardinalis, venit Tiburim, qui locus eciam detinetur per Romanos, ad quem eos sepius evocavit, quasi volens eos prioribus vel equis periculis implicare: qui de hiis juste sibi timentes sue advocacioni racionabiliter obtemperare recusarunt.

» Que omnia et singula pro tanto presentibus sunt scripta, inserta et annotata, ut per ipsorum inspectionem universis nota fiant, ut de ipsis boni et justi non doleant, iniqui vero, hoc est ipsa attemptantes, de commissis peniteant, et ad similia in posterum prosilire non presumant, in quantum voluerunt eorum saluti consulere, famam quoque eorum illibatam illesamque servare. »

« Et ego Guillelmus Prefecti, clericus Ebroacensis dyocesis, publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius, anno Domini M° CCC° LXXVIII°,

indictione prima et die et mensis augusti [1], apostolica sede vacante, omnia et singula suprascripta, que incipiunt *Cum propter falsam assercionem,* etc., et finiunt *illesamque servare,* ad requisicionem et mandatum reverendissimorum in Christo patrum et dominorum, dominorum cardinalium ecclesie sancte Romane, qui inferius manibus propriis subscripserunt, manu propria scripsi, et ea Anagnie in palacio apostolico, coram ipsis dominis cardinalibus audientibus et intelligentibus, ut dicebant, in presencia notarii et testium infrascriptorum, publice et alta voce de verbo ad verbum legi et publicavi, et in hanc publicam formam redegi, et propria manu mea subscripsi, et signo meo consueto signavi, cum signo et subscripcione ac appensione sigillorum dominorum cardinalium et camerarii et notariorum, requisitus unacum notariis et ad hoc presentibus per ipsos dominos cardinales, ut premittitur, subscriptos, et in eorum conscienciis firmiter asserentes, premissa sic per me scripta, lecta et publicata, vera et ita facta esse; necnon et per reverendissimum in Christo patrem et dominum, dominum Petrum, permissione divina archiepiscopum Arelatensem, sancte Romane ecclesie camerarium, tamquam judicem ordinarium, ibidem pro tribunali sedentem, et interponentem in premissis, ut inferius continetur, suam auctoritatem pariter et decretum super hiis fieri unum vel plura publica instrumenta.

» In testimonium eorumdem presentes autem fuerunt, cum notario infrascripto, lectioni, publicacioni dictorumque dominorum cardinalium assercioni, requisicioni decreti et inscriptioni, prefatus reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Johannes permissione divina tituli Sancti Marcelli presbyter cardinalis, et reverendissimus in Christo pater et dominus Johannes, eadem permissione divina episcopus Gebennensis, ac venerabiles et discreti viri Bertrandus Raffini et Segirus de Nithove, camere apostolice clerici, et frater Petrus de Silva, prior prioratus de Bizatroco Claremontensis dyocesis, testes ad ea vocati specialiter et rogati.

» Et ego Johannes Roseti de Martiginaco, clericus Eduensis dyocesis, auctoritate apostolica et imperiali notarius, premissis lectioni, publicacioni et dominorum cardinalium assercioni et apposicioni decreti per dominum camerarium, et aliis omnibus, unacum prenominatis testibus et notariis

[1] Ita in cod. MS., sed legendum : *die nona mensis augusti.*

supra et infra scriptis, presens fui, et hic manu propria mea subscripsi, et signum consuetum apposui in testimonium premissorum vocatus et rogatus.

» Ego Simon Le Jay, clericus Anthisiodorensis dyocesis, apostolica potestate et imperiali publicus notarius, lectioni, publicacioni, assercioni et decreti interposicioni predictis, unacum testibus et notariis publicis supradictis, presens interfui, ideoque, ad requisicionem dictorum dominorum cardinalium, et de mandato prefati domini camerarii, qui, ut predicitur, pro tribunali sedens in premissis auctoritatem suam ordinariam interposuit, et decretis hic propria manu mea subscripsi, et signum meum apposui consuetum.

» Et ego Johannes de Crosso predictus, episcopus Prenestinus, sancte Romane ecclesie cardinalis, premissa omnia et singula, ut suprascripta sunt, in mea consciencia assero esse vera, et in eorum testimonium hec manu mea propria scripsi et sigillo proprio sigillavi.

» Et ego Guillelmus de Agrifolio, tituli Sancti Stephani in Celio monte presbyter cardinalis, premissa omnia, etc.

» Et ego frater Bertrandus Logerii, tituli Sancte Cecilie presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Robertus de Gebben, tituli Basilice apostolorum XII presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Hugo de Montelongo, tituli Sanctorum quatuor Coronatorum presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Guido de Malosicco, tituli Sancte Crucis in Jerusalem presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Petrus de Sorciato, tituli Sancti Laurentii presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Gerardus de Podio, tituli Sancti Clementis presbyter cardinalis, etc.

» Et ego Petrus Flandrini, Sancti Eustachii dyaconus cardinalis, etc.

» Et ego Guillelmus Noveleti, Sancti Angeli dyaconus cardinalis, etc.

» Et ego Petrus de Verucsio, Sancte Marie in Via Lata dyaconus carnalis, etc.

» Et ego Petrus de Luna, Sancte Marie in Cosmedin dyaconus cardinalis, etc.

» Et nos Petrus miseracione divina episcopus Arelatensis, sancte Romane

ecclesie camerarius et judex ordinarius predictus, ad requisicionem et mandatum reverendissimorum patrum et in Christo dominorum ejusdem sancte ecclesie cardinalium, eorum manibus propriis prescriptorum, premissis omnibus et singulis interfuimus, unacum notariis antedictis, in hiis de dicto palacio, in loco ad hoc per nos electo pro tribunali sedentes, auctoritatem nostram ordinariam interposuimus pariter et decretum, ac in testimonium sigillum nostrum proprium duximus apponendum. »

De electione Urbani sexti. Cap. XLVIII.

Urbanus sextus modo quo supra, tempore Karoli quarti imperatoris, anno Domini M° CCC° LXXVIII°, nona die aprilis, scilicet sexta feria ante Palmarum, electus fuit in papam. Undecima die, domino Urbano sexto in sede papali sedente, junior cardinalis benedixit palmas, presentibus omnibus cardinalibus, et iverunt ad processionem ad cancellos, et stacio fuit ad Sanctum Petrum, et dominus cardinalis Florentinus missam celebravit, et ita singulis diebus per illam hebdomadam fecerunt. In die Pasche de nocte dominus Urbanus sextus in presencia omnium cardinalium celebravit, traditis sibi annulo et pallio et omnibus ceremoniis servatis, et de mane ad gradus cardinalis de Ursinis dyadema seu thiaram, qua papa solet coronari, imposuit capiti ejus, in presencia tocius populi, et sic ipso coronato omnes equitaverunt ad ecclesiam Lateranensem, et postea rediit cum simili comitiva ad palacium Sancti Petri.

Hic papa Urbanus principibus mundi hincinde scripsit per literas, qualiter esset unicus papa electus legitime, in quibus literis omnes cardinales se subscripserunt. Universitas autem Parisiensis, audita de ipsius electione, in generali congregacione cantarunt *Te Deum laudamus,* etc. Isti cardinales omnes pro seipsis commendas et dignitates, et pro eorum familiaribus ab ipso Urbano beneficia et signaturas obtinuerunt, ipsumque pro vero papa per tredecim hebdomadas tenuerunt; et medio tempore controversia fuit, an dominus cardinalis Gebennensis fieret episcopus Ostiensis, an cardinalis Minorum[1]: et decisum fuit quod cardinalis Minorum obtinere

[1] Scilicet Bertrandus Logerii de Figioco provinciae Avernensis Gallus, ordinis Minorum.

deberet; ita ipse papa dictum cardinalem in episcopum Ostiensem consecravit. Lapsis vero dictis tribus mensibus et ultra, tredecim cardinales ex predictis exiverunt Romam, et iverunt Anagniam provinciam Campanie maritime. Hii nona die augusti, anno Domini M° CCC° LXXVIII°, scripserunt, quod dictum Urbanum metu et vi elegerunt, et quod ob hoc ejus electio esset nulla [1].

Dominus vero Urbanus sextus rescripsit omnibus principibus decretum electionis, et omnia que fecerant illi cardinales sibi, necnon eorum proprium scriptum et super [2] se submisit ordinacioni concilii generalis; sed dicti tredecim cardinales non voluerunt stare concilio generali, sed petierunt, quod ipse Urbanus vellet cedere papatui pro scandalo vitando : et cum hoc Urbanus non vellet facere, dicti cardinales retraxerunt se de Anagnia ad civitatem Fundorum, et ibi Robertum Gebennensem, cardinalem tituli Basilice duodecim apostolorum, elegerunt in papam, qui nomen Clementis septimi assumpsit. Qua electione facta dicti cardinales scripserunt principibus mundi, quod electio Clementis esset justa et canonica, et Urbani minus canonica, et quod ipsi sunt illi judices qui hoc habent decernere.

Ad quod ipse Urbanus respondit, quod ipsi non sunt judices, quia partes in hac causa, et si ipsi essent judices, tunc ipsi possent deponere papam ad nutum eorum. Tunc ipsi cardinales scripserunt, quod electio Urbani esset nulla, quia ex metu facta, et non alias. Ad quod Urbanus respondit, quod, licet ante electionem suam erant clamores, tamen illi non erant causa impulsiva electionis sue, et ulterius declaravit, quod sua electio esset canonica, quia interfuerunt ejus coronacioni, consecracioni, etc., eciam subscripserunt se in literis missis principibus, ubi confessi fuerunt quod canonice unum papam, scilicet Urbanum sextum, elegerunt, quos actus fecerunt dum erant liberi, dum ab urbe libere recedere potuerunt.

Propter argumenta hincinde erat diversa obediencia : nam Italici et Germani erant Urbaniste, Gallici autem Clementem tenebant; aliqui tenuerunt se neutraliter, et alii dubitabant quis eorum esset papa. Et quia materia stetit, an illi clamores erant causa impulsiva electionis Urbani, idcirco, cum non esset quis cercior de ipso facto, non est mirum quod jura sint super

[1] Vide supra cap. XLVII p. 91.

[2] Lege : *insuper*.

hoc varia. Est enim credendum quod humanitus non potest declarari, an illa impressio causabat [1] electionem, nec ne. Eciam dubium est, an ipsi cardinales sint censendi judices in hac causa, et an ne. Hic vero Urbanus sextus sedit annis undecim et sex mensibus.

De electione Clementis septimi. Cap. XLIX.

Clemens septimus eodem anno M° CCC° LXXVIII°, nona die augusti, tempore Karoli quarti imperatoris, ut suprascriptum est, per tredecim cardinales in eorum libertate existentes in civitate Fundorum electus est in papam. Hic vocabatur Robertus de Gebennis, et fuit per certa tempora episcopus Morinensis et deinde Cameracensis; hic fieri fecit unam pulchram portam in Cameraco, que juxta nomen suum vocatur porta Roberti, et postea fuit effectus cardinalis tituli Sancte Basilice duodecim apostolorum, et vulgariter cardinalis Gebennensis. Hic sedit Avinione sexdecim annis vel circa; hic promovit dominum Petrum de Lucemburgo in dyaconum cardinalem tituli Sancti Gregorii ad Velum Aureum. Hic Petrus cardinalis mire fuit sanctitatis, et choruscavit ante mortem et de post multis miraculis; hic obiit anno Domini M° CCC° LXXXVII°, secunda die julii, in Avinione. Isti Clementi obedivit ecclesia gallicana.

Pro pace et unione facienda in ecclesia dominus Wenceslaus dux Brabancie, frater Karoli quarti imperatoris, multum laboravit inter Karolum regem Francie et dominum imperatorem et principes Germanie; sed nichil profecit. Tandem iste Clemens ordinavit unam missam peculiarem, que pro unione deberet fieri, quam misit sub bulla, pontificatus sui anno XV°; sed nullus inde venit profectus tempore suo.

Item anno Clementis XII° obiit Urbanus sextus. Item anno suo XIIII° dictus Clemens misit Parisius ad regem et ad universitatem dominum Petrum de Luna, Sancte Marie in Cosmedin diaconum cardinalem, exhortando eos ut semper laborent pro pace et concordia: unde Petrus de Luna in presencia regis et universitatis sponte et libere juravit, ad sancta Dei evangelia, atque Deo et omnibus vovit, quod ipse semper pro unione in

[1] Forte: *cassabat.*

ecclesia Dei laboraret, et quod Clemens papatui cedere deberet. Eciam vovit et juravit quod, si contingeret eum in papam eligi, quod ipse pro unione facienda cederet papatui, si et in quantum ille Romanus cedere vellet; ymmo, quando per regem et universitatem esset requisitus, vel si per aliquod generale concilium ad hoc esset requisitus, eciam cederet. Et super hoc tam ipse quam domini de universitate Parisiensi petierunt eis fieri publica instrumenta: similiter et ipse rex petiit sibi fieri instrumenta, que omnia confecta fuerunt, et aliqua sigillo ipsius domini cardinalis sigillata: hec erant reposita in scrinio universitatis. Supradictus vero papa Clemens septimus obiit Avinione, die XVI^{a} septembris, pontificatus sui anno XVI°, anno vero a Nativitate Domini M^{o} CCC^{o} XCIIII^{o}.

Qualiter dux Wenceslaus obsedit oppidum suum Lovaniense, et qualiter certo tractatu primo in ipsum oppidum intravit. Cap. L.

Dux autem Wenceslaus, postquam fuerat veraciter informatus de nefandis et inhumanis sceleribus in personas nonnullarum personarum ex prosapiis et alias irracionalibus causis per communitatem crudeliter perpetratis, predictum oppidum manu armata cum validissimo exercitu obsidione circumcinxit, ubi dum steterat per septem septimanas et quatuor dies, per medium deputatorum civitatis Leodiensis fuit taliter tractatum, quod dux cum suis, unacum bonis viris de prosapiis ab eodem oppido expulsis, die XXVII^{a} januarii, anno M^{o} CCC^{o} LXXXII°, Lovanium intravit: ubi tunc omnes captivi fuerunt liberi a prisione redempti: ubi eciam tunc fuerunt proscripti et perpetuo extra limites Brabancie exbanniti Molenbeke et Repaert, ac decem et novem de principalioribus in supradicto tumultu et aliis nephandissimis offensis commissis causam habentibus: ubi tunc eciam dictus dux fecit ante domum consulum decollari dominum Johannem de Swartere militem, qui infra Lovanium semper permanserat et predictam communitatem in eorum malis et perversis operibus semper confortabat. Et insuper pro regimine dicti oppidi fuit concordatum et ordinatum, quod ex tunc deinceps perpetuo duraturum quatuor viri de prosapiis et tres de communitate quolibet anno per ducem in scabinos poni deberent: et similiter deberet quolibet anno poni unus

magister communitatis ex prosapiis et alter de communitate; deberent eciam jurati quolibet anno poni, mediatim ex prosapiis et mediatim ex communitate.

Qualiter dux Wenceslaus se transtulit versus terram suam Lucemburgensem, ubi decessit. Cap. LI.

Anno Domini M° CCC° LXXXIII°, postquam dux Weneeslaus contro- 1383.
versias, violencias et oppressiones sedasset, et ipsum oppidum Lovaniense in pace et tranquillitate ac bono regimine posuisset, et in Bruxella penes ducissam Johannam suam conthoralem residisset a die XXVIII^a^ mensis januarii anni Domini M^i^ CCC^i^ LXXXII^i^ usque ad festum Omnium Sanctorum anni M^i^ CCC^i^ LXXXIII^i^, ipse se transtulit ex Bruxella et Brabancia versus terram suam Lucemburgensem, ubi ipsum quedam infirmitas, a qua non convaluit, arripuit : qui in castro suo Lucemburgensi ab hac luce migravit, ipso die Conceptionis beate Marie, VIII^a^ die mensis decembris anni M^i^ CCC^i^ LXXXIII^i^ predicti. Quique, ante suam ab hoc seculo migracionem, tamquam princeps catholicus confessus, contritus et sacramentis communitus, suum condidit testamentum sive ultimam voluntatem; qui in hujusmodi suo testamento, seu ultime sue voluntatis disposicione, in monasterio Beate Marie Auree Vallis, ordinis Cysterciensis, Treverensis diocesis, ob ferventem quam erga idem monasterium gerebat devocionem, suam in ecclesia monasterii hujusmodi elegit sepulturam, ac divinorum officiorum, oracionum ceterorumque, que per abbatem et conventum, qui tunc fuerunt et erunt pro tempore, fierent, voluit idem dux et requisivit esse particeps : et ut eo libencius iidem religiosi precibus et oracionibus pro anime sue redempcione apud Deum perpetuis temporibus insisterent, quo se per caritatis dona sentirent relevari, predictus dux, sanus mente, et non per errorem aut improvide, sed de ejus certa sciencia et voluntate spontanea, legavit eidem abbati et conventui in augmentacione reddituum monasterii ejusdem ducentos florenos auri et legitimi ponderis, perpetuis temporibus, anno quolibet in et supra redditibus prepositure Yvodiensis, modo et forma quibus fieri et ordinari posset melioribus, percipiendos et habendos ac assignandos.

Qui quidem dux Wenceslaus fuit post ipsius migracionem de Lucemburgo ad predictum monasterium translatus, et, peractis exequiis solempnibus, ut decuit, ibidem debito cum honore ecclesie sepulture traditus. Deinde vero serenissimus princeps et dominus, dominus Wenceslaus Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex ac Lucemburgis dux, cum sibi plene ex fide dignorum testimonio constabat, quod clare memorie Wenceslaus de Bohemia, Lucemburgis et Brabancie dux, patruus suus et immediatus ejusdem ducatus sui antecessor, in suo testamento, seu ultime voluntatis sue disposicione, ob causas et raciones in dicto suo testamento atque supra immediate expressatas, legaverit abbati et conventui monasterii Auree Vallis supradictis ducentos florenos auri, perpetuis temporibus, anno quolibet in et super redditibus prepositure Yvodiensis percipiendos, quapropter ipse rex et dux, attendens quod nichil est quod magis debeatur hominibus quam quod ultime voluntatis liber sit stilus, cum amplius nil velle possent; habito eciam respectu ad sinceram devocionem, quam idem patruus suus ad dictos monasterium et religiosos gessisse comprobatur, ac volens, sicut tenebatur, ultimam ejus voluntatem execucioni debite demandari, eandem cum omnibus et singulis clausulis, punctis et articulis ratificavit, approbavit et ex certa sciencia confirmavit, pro se, heredibus et successoribus suis Lucemburgis ducibus, mandando et expresse injungendo reddituario sive receptori Lucemburgensi presenti et futuro, quatenus absque alterius expectacione mandati supradictis abbati et conventui et successoribus eorum, quolibet anno, perpetuis temporibus, ex pronioribus redditibus predicte prepositure Yvodiensis tradant et persolvant, seu tradi et persolvi faciant, prout in ipsius Romanorum et Bohemie regis et Lucemburgis ducis literis desuper confectis plenius continetur.

Quanto vero merore ducissa Johanna, cum transitus sive obitus precarissimi sui conthoralis ducis Wenceslai ad ejus devenit noticiam, ipsius mortem lamentabatur et lugebat, vix lingua fari et calamus scribere posset: ipsa vero, peractis exequiis solempnibus ut decuit, mansit continuo in camera sua, a qua non exivit plus quam per dimidium annum. Et sic incole et subditi, tam nobiles quam humiles, ducatus Lucemburgensis magnum dolorem, planctum et merorem propter mortem domini ipsorum gesserunt; subditi vero et incole Brabancie non habuerunt minorem.

Qualiter Wilhelmus de Juliaco dux Gelrie post obitum ducis Wenceslai, et ob quam causam movit guerram domine Johanne ducisse et patrie sue Brabancie. Cap. LII.

Item est sciendum quod, post obitum memorati quondam Wenceslai 1383. Lucemburgis, Lotharingie et Brabancie ducis sacrique imperii marchionis, qui rexit annis XXVIII vel circa, et decessit in patria sua Lucemburgensi anno Domini M° CCC° LXXXIII°, mensis decembris die octava, et sepultus fuit in ecclesia monasterii Beate Marie Auree Vallis, Treverensis diocesis, ut supra scriptum est, Wilhelmus de Juliaco dux Gelrie significavit domine Johanne ducisse Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie, etc., vidue et relicte quondam ducis Wenceslai predicti, qualiter per obitum quondam Eduwardi ducis Gelrie, avunculi sui, castrum, terra et oppida de Mille, Gangelt et Vucht, cum suis pertinenciis, ac omne jus quod eidem quondam avunculo suo, dum vivebat, ad ipsum quomodolibet spectare poterant, ex legitima successione sibi erant devoluta. Quapropter petiit eadem castrum, terram et oppida cum suis pertinenciis sibi tradi et absque mora deliberari a ducissa Johanna supradicta, cum tali comminacione, si hoc facere recusaret, quod ipsam et ejus patriam Brabancie diffidaret, et predicta castrum, terram et oppida hostili ac pignoraticio sive represaliorum more acquirere intenderet et recuperare. Quibus intellectis dicta ducissa Johanna fecit procurari, quod per diversas dietas amicabiles desuper tentas istud negocium fuit quasi integro anno in debito statu absque publica guerra observatum. Nichilominus diverse robarie et depredaciones Gelrensium fuerunt subditis et incolis patrie Brabancie circa partes et limites villicacionis de Buscoducis indebite et de facto irrogate.

Et ut quilibet scire possit, an dicti ducis Gelrie peticio justa fuerit vel injusta, est sciendum, quod predicta castrum, terra et oppida hereditarie spectare solebant ad dominum de Heynsberch, patrem domini de Heynsberch in Bruxella captivati, qui illa impignoravit et via pignoris tradidit quondam Eduwardo duci Gelrie pro summa XXIIII millium scutorum antiquorum, salva sibi redempcione sive luicione pro eisdem. Qui quidem dux Eduwardus eadem castrum, terram et oppida necnon terram de Crieckenbeke impignoravit et via pignoris tradidit domino Johanni de Moerse et

domino de Bare, fratri comitis de Moerse, pro summa XXX millium scutorum veterum. Contigitque quod dominus Johannes de Honselaer, alias dictus Vanden Velde, miles, pro tunc hostis et publicus inimicus domini Johannis de Moerse antedicti, contra ipsum ex justa guerra, ut pretendebat, cepit et acquisivit oppidum de Vucht. Quod quidem oppidum dictus dominus Vanden Velde, et omne jus quod racione capcionis oppidi hujusmodi sibi competere poterat in eodem, quia verebatur quod ipsum contra potenciam illorum de Moerse retinere non posset, vendidit pro certa pecunie summa dicto Wenceslao et ducisse Johanne supradicte, heredibus et successoribus suis. Deinde vero dicto comite de Moerse, et deinde domino Johanne de Moerse fratre suo defunctis, juvenis comes de Moerse, nepos domini Johannis predicti, pater domini Frederici comitis de Moerse et de Saerwoerden moderni, cui tamquam heredi legitimo domini Johannis de Moerse, patrui sui prelibati, predicta castrum, terra et oppidum de Millen, Gangelt et Vucht per mortem ejusdem patrui sui erant devoluta, eadem castrum, terram et oppidum, necnon omne jus quod sibi in eisdem atque oppido de Vucht via pignoris sive alio quovis modo pertinere potuit, prelibato duci Wenceslao et ducisse Johanne, heredibus et successoribus suis, pro certa pecuniarum summa necnon certo hereditario redditu, super redditibus suis in Trajecto super Mosam quolibet anno ab ipsis in feudum tenendo, vendidit et transportavit. Que quidem castrum, terram et oppida prelibatus dux Wenceslaus possedit, et eisdem gavisus fuit unacum dicta ducissa Johanna pacifice et quiete, quamdiu vixit.

Tandem, non obstantibus supradictis et aliis racionibus in dietis super premissis tentis et observatis allegatis, Wilhelmus dux Gelrie memoratam ducissam Johannam viduam et omnes suas patrias et subditos per suas literas patentes diffidavit, que quidem litere diffidatorie fuerunt eidem ducisse Johanne presentate Bruxelle, in sua curia apud Frigidum Montem existenti ibidem in camera sua, in qua post obitum prefati quondam ducis Wenceslai quasi per annum unum continuo permanserat, et eandem nondum exiverat: sed hujusmodi literis receptis et intellectis, dixit voce lugubri et merore plena : « Modo est tempus, quod exeam ad repellendas injurias per ducem Gelrie michi illatas et inferendas, » vel verba similia in effectu. Et eo tunc mandavit tres status Brabancie describi ad dietam in Bruxella, ad certam brevem diem ad habendum consilium super pre-

missis secum tenendam. In qua quidem dieta comparuerunt coram ipsa prelati, barones, nobiles, milites, vasalli, feudales et deputati oppidorum et francisiarum patrie Brabancie, ubi fuit concordatum et ordinatum, quod pro tuicione et defensione patrie Brabancie circa limites villicacionis de Buscoducis dominus Johannes dominus de Withem, pro tunc Brabancie senescallus, cum copia hominum armatorum atque vasallorum, feudalium et ministerialium deberet proficisci, quemadmodum profectus fuit, versus Buscumducis: ubi et in locis circumvicinis stetit per annum, viriliter defendendo dampnaque gravia ipsis circum limites ipsorum inferendo, infra quem terminum dominus Arnoldus de Hoemen, dominus de Amersoeyen et de Middelaer, miles, qui solebat esse precipuus consiliarius penes ducem Gelrie antedictum, qui ob certas injurias, ut asseruit, ab eodem duce sibi illatas feuda et homagia, que ab ipso duce in feudum tenebat, renunciavit sive resignavit, ipsumque diffidavit, tamquam factus adjutor supradicte domine ducisse Johanne et ejus patrie Brabancie, suamque renunciacionem sive resignacionem sibi significavit; que quidem castra Amersoyen et Middelaer atque feuda sua, sicut premittitur, relicta ipse dominus Arnoldus de Hoemen, pretextu guerre seu inimicicie contra ipsum ducem, invasit, occupavit et detinuit occupata, sibi et patrie sue Gelrensi ex ipsis, in favorem predicte ducisse, a qua illa acceperat in feudum et homagium, gravia dampna inferendo incendiis, spoliis et rapinis.

Supradicto vero domino de Withem, senescallo Brabancie, sicut premittitur, circum Buscumducis militante, ut securius limites Brabancie tueri et defendere et adversarios invadere et dampnificare posset, se transtulit versus oppidum de Gravia, petens et requirens a Wenemaro domino de Cuyck et de Gravia, in virtute juramenti fidelitatis et homagii dicte ducisse Johanne alias prestiti, quatenus ipsum cum suis, pro defensione patrie Brabancie et ad resistendum violenciis et injuriis per ducem Gelrie sibi irrogatis, in ipsum oppidum, cujus directum dominium ad eandem ducissam dinosceretur pertinere, sine excusatione quacumque intromittere curaret, adjiciens quod ipse Wenemarus nullam ignorancie causam pretendere et allegare posset, sed utique bene sciret et sibi constaret et esset notum, qualiter Otto dominus de Kuyck, predecessor suus, tempore retroacto oppidum suum de Gravia, cum juribus, fundo et attinenciis ad ipsum oppidum quocumque modo spectantibus, quod suum

verum erat allodium, in manibus illustris principis, quondam Johannis ducis Brabancie, genitoris ducisse Johanne prelibate, supportavit et dedit ad opus ipsius et heredum suorum, nichil juris in dictis oppido, fundo et attinenciis vel eciam allodio pro se, heredibus et successoribus suis retinendo.

Et omnibus premissis sic factis, idem dominus dux dictum oppidum, cum omnibus juribus, fundo, attinenciis et libertatibus, tanquam suum verum et liberum dominium propriumque allodium, dicto domino Ottoni in rectum feudum, jure Brabantino ab ipso et suis post ipsum heredibus et successoribus hereditarie tenendum, habendum atque possidendum, concessit atque donavit : qui de ipsis dicto duci fecit homagium, et de manibus suis recepit in feudum, cum suo juramento sibi facto ad hoc debito et consueto. Pro quibus quidem oppido, fundo, juribus et attinenciis dictus dux supradicto domino Ottoni dedit et in numerata pecunia persolvit summam quinque millium librarum nigrorum Turonensium, grosso Turonensi pro sexdecim denariis computato : prout hec omnia, tam de empcione et vendicione predicti oppidi, quam de quitancia quinque millium librarum predictarum, patent per literas publicas desuper confectas, quarum tenores habentur in dicti ducis Johannis gestis suprascriptis.

Ipse eciam dominus senescallus dixit predicto Wenemaro, qualiter sibi eciam esset bene notum, quod post predicti domini Ottonis decessum frater ipsius et ejusdem Wenemari avus, scilicet dominus Johannes dominus de Hoochstraten, dictum oppidum a duce Brabancie relevavit, quo defuncto filius ejus senior Johannes, cujus Wenemarus frater, et post ipsum filius suus, ipsius Wenemari nepos, dictum oppidum a duce Brabancie in feudum relevarunt jure Brabantino; et ipse Wenemarus ipsum oppidum post ejusdem nepotis sui obitum consimiliter relevavit in feudum jure Brabantino : quare iterato ipsum monuit et requisivit, ut ipsum cum suis in dictum oppidum intromitteret per modum superius expressatum. Dictus autem senescallus, sperans quod nullam desuper pateretur repulsam, premiserat suos cocos et famulos, qui cibaria pararent et hospicia acciperent, prout moris est.

Wenemarus autem, qui ad satisfaciendum ipsius senescalli peticioni satis videbatur inclinatus, tamen propter nonnullos sibi assistentes fuit sibi consultum, ut caperet deliberacionem ad se desuper consulendum. Interim vero, dum dictus senescallus cum ipso Wenemaro colloquium habuit,

et idem Wenemarus cum suis amicis et vasallis, quos ibi mandaverat, se consuluit. Johannes ipsius Wenemari filius, qui dicti Wilhelmi ducis Gelrie filiam desponsaverat naturalem, introduxit nonnullos vasallos, subditos et fautores ducis Gelrie predicti, quod eidem Wenemaro multum displicuit, et emendare non potuit; tandem prehabito consilio dedit dicto senescallo responsum tale, videlicet quod ipsum libenter intromitteret cum XXV lanceatis, cum tali condicione quod patriam Brabancie exinde tueri et defendere, sed exinde dicto duci aut terre sue Gelrie nullum dampnum inferre deberent; ipse eciam non pateretur quod extra Graviam patrie Brabancie aliquod dampnum inferretur.

Ad quod senescallus respondit, quod oppidum de Gravia debet esse apertum domine ducisse atque suis absque alicujus numeri limitacione, quodque ex eodem oppido inimicos Brabancie invadere et ipsis guerram inferre possent jure Brabantino, viis et modis omnibus ad hoc requisitis et opportunis. Ad quod ipse Wenemarus de consilio Gelrensium fecit replicare, quod filius suus desponsaverat filiam naturalem dicti ducis Wilhelmi, quodque sub ipso teneret certas villas, scilicet Malsen, Meteren et alias terras: si modo sineret quod ex Gravia sibi dampna inferrentur, utique omnia bona sua sub ipso existencia sibi applicaret; nichilominus ipsum in dictum oppidum libenter intromitteret cum XXV lanceatis, ut prius sibi fuit oblatum, quod ipse senescallus acceptare recusavit: et quia aliqui de fautoribus ducis Gelrie verebantur, quod Wenemarus deberet predictum senescallum cum suis intromittere, consuluerunt sibi, quod nequaquam ipsum senescallum intromitteret, et, si contrarium faceret, gravem indignacionem et offensam dicti ducis incurreret. Aliqui alii de vassallis et fidelibus Wenemari sibi dixerunt, quod de jure domine ducisse, a qua Graviam in feudum tenebat, a suo senescallo ipsius nomine non poterat aut deberet ipsius oppidi aperturam denegare.

Quibus ab utraque parte auditis, ipse Wenemarus juravit per sanctam crucem de Assche, quod bonus et fidelis Brabantinus moreretur, volens predictum senescallum intromittere. Quod audiens Johannes filius suus, consilio et auxilio Gelrensium, ipsum patrem cepit, qui vinctus atque ligatus super bigam fuit ductus ad Novimagium, ubi tota guerra durante permansit captivatus. Et ex illa hora dux Gelrie cum Johanne de Kuyck, filio Wenemari, predictum oppidum de Gravia detinuit et occupavit ac

fortificari ac muniri fecit, ex ipso prelibate domine ducisse et ejus patrie Brabancie magna dampna inferendo cedibus, captivitatibus, incendiis et rapinis.

Deinde vero supradictus dominus Arnoldus de Hoemen et dominus Paulus de Maestrecht, pro tunc sculletus de Buscoducis, cum potencia hominum armatorum duxerunt provenancias et victualia et alia necessaria versus castrum de Middelaer situm in terra Gelrie, ex quo dominus Arnoldus duci Gelrie guerrebat. Dux vero Gelrie, qui pro tunc erat in Novimagio, ubi pro certa expedicione contra terram Brabancie facienda magnam gentium armatorum copiam congregaverat, per certos exploratores hoc percipiens, ilico cum dictis suis gentibus properavit versus Graviam, et dux Juliacensis, pater suus, secum, et prope Graviam navigio flumine Mose transvadato, dum dux Gelrie galeam super caput ponere debebat, videbatur patri suo Juliacensi, quod filius suus aliqualiter tremebat; mox ipsum accedens dedit sibi magnam alapam, dicens : « Esto » virilis hodie in campis, » vel verba consimilia in effectu. Et continuo cursu veloci equitaverunt versus unum passum inter Mille et Zeelant, ubi dicti dominus Arnoldus de Hoemen et sculletus de Buscoducis necessario transire debebant, quos ipsi duces Juliacensis et Gelrie debellarunt, et victoriam reportarunt. In quo conflictu ante barrieram, dictam teutonice *drayboem de Zeelandt,* dicti dominus Arnoldus de Hoemen et Paulus de Maestrecht cum pluribus viris notabilibus ex villicacione de Buscoducis capiuntur, et versus Novimagium ducuntur captivi : sed dicti duces cum suis eundo et redeundo de consilio ducis Juliacensis Graviam non intrarunt. Iste conflictus accidit in die Nativitatis beati Johannis Baptiste, anno
1386. Domini M° CCC° LXXXVI°.

Die vero sequenti dux Gelrie duxit dominum Arnoldum de Hoemen ante castrum de Middelaer, petens ab eo ut per suum castellanum juberet et faceret sibi ipsum tradi et deliberari, alioquin faceret ipsum ibidem decollari. Dominus Arnoldus respondit duci, quod cum ipso, qui erat suus captivus, facere posset quod sibi placeret, sed ipsum castrum nunquam faceret sibi tradi, absque speciali mandato ducisse Brabancie, cui illud supportaverat, et deinde ab eadem domina ducissa in feudum relevaverat. Et post multa verba comminatoria dux precepit spiculatori ibidem presenti ut ipsum decollaret; dominus vero Arnoldus genibus flexis et oculis

velatis respondit semper eundem sermonem : quod dux videns, fecit ipsum ad Novimagium reduci et strictissimis carceribus mancipari, cujus custodiam commisit Gerardo de Oy, nobili scutifero, qui ipsum cepit et captivavit, et ipsum a longo tempore singulari odio odivit usque ad mortem. Demum vero dux Gelrie posuit obsidionem ante castrum Middelaer, quod deficientibus intraneis victualibus cepit et expugnavit.

De prima obsidione ante Graviam. Cap. LIII.

Anno Domini M° CCC° LXXXVI° predicto domina Johanna ducissa 1386. prelibata, maturis deliberacione et consilio prius prehabitis, ad recuperandum et subjugandum oppidum de Gravia cum suis attinenciis, quod ob causas et raciones suprascriptas sibi erat confiscatum et commissum jure Brabantino, fecit indici expedicionem generalem per totam suam patriam Brabancie, cum suis baronibus, militibus, vasallis, ministerialibus, bonis oppidis atque villis ejusdem sue patrie versus Graviam profectura. Ob quam causam primo Bruxellenses, qui sunt de remocioribus, exiverunt in profesto Sancti Michaëlis anni prescripti; domina autem ducissa, suum populum nolens deserere, cupiebat cum eodem suo populo usque ad Graviam proficisci, sed, de consilio omnium ipsa in Buscoducis permanente, exercitus cum apparatu bellico progressus est ante Graviam, ubi tentoriis et papilionibus fixis et levatis Graviam obsiderunt, ubi per aliquot dies paucum fecerunt : quare communitas contra nobiles, et signanter contra dominum Johannem de Withem senescallum et dominum Johannem dominum de Bouchout, cepit murmurare. Tandem flante valido occidentali vento, quidam dictus Daniel Spoermaker de Bruxella cepit alta voce clamare : « Si domini nobiles modo vellent oppidum oppugnare cum assultu » et ignis immissione, utique intranei confusi propter incendium, ipsum » in manibus nostris traderent. » Quo audito omnium oppidorum communitates voluerunt assultare; quare dominus de Bouchout, qui cum Bruxellensibus tamquam eorum castellanus erat locatus, verecundia motus, cum eisdem Bruxellensibus primus ivit ad assultum, quem fecerunt ante portam dictam *de Hampoorte*, qui viriliter aggressi expugnaverunt municionem sive propugnaculum, dictum theutonice *bolwerck*, quod intranei fecerant

ante dictam portam, ubi cum lanceis et gladiis ac manu ad manum cum dictis intraneis taliter pugnaverunt, quod intranei fugientes oppidum vix intrare potuerunt per quemdam parvum pontem, magno ponti qui levatus fuerat contiguum : quem dum intranei levare vellent, quidam Johannes Storm de Bruxella totis viribus suis manibus apprehendit, et cum pectore et armis pectoralibus, dictis *borstplaet,* dicto ponti et circulo cum cathena, cum qua pons attrahebatur, tam firmiter adhesit, quod duo fortissimi viri, quorum unus Reynken Vander Heiden et alter Schoenaert vocabatur, ipsum cum magna pena vix de ponte repellere potuerunt. Deinde ad cremandum pontes apposuerunt ignem, quem intranei aqua superfusa extinxerunt indesinenter. In quo quidem assultu dictus dominus de Bouchout et dominus Theodericus Vanden Heetvelde et multi alii nobiles se tam viriliter habuerunt, quod communitas de ipsis bene fuit contenta. Tandem nobilis adolescens Johannes dominus de Heverle inter bracheletum et pectorale telo confossus interiit, de cujus morte omnes nobiles, quorum consanguineus erat propinquus, tantum doluerunt, quod amisso assultu ad tentoria se retraxerunt. Inter extraneos, ultra alios viros bellicosos, qui se viriliter habuerunt, ut fertur, in Gravia fuerunt dominus Theodoricus de Appelteren et dominus Johannes de Hoenselaer, alias dictus Vanden Velde, milites, qui alios ad se defendendum animaverunt. Et est sciendum, quod in hujusmodi insultu sive oppugnacione alia oppida assidue cum bombardis, dictis *donrebussen*, et arbalistis traxerunt contra et infra oppidum, et dicitur quod sagitte tam dense in oppido durante assultu volaverunt sicut nix. Et de post dixerunt valenciores dicti oppidi, qui tunc fuerunt in Gravia, si assultus diucius durasset, vel si post recessum oppidi Bruxellensis alia oppida assultassent, quod intranei, quorum multi erant quasi letaliter vulnerati, et alii in tantum lassati, quod labores amplius sustinere non valerent, salvis eorum corporibus atque bonis, oppidum reddidissent.

Qualiter ducissa Johanna et dux Gelrie de guerra hujusmodi se submiserunt in dictum et ordinacionem ducis Alberti de Bavaria, gubernatoris Hollandie et Zelandie, etc. Cap. LIV.

Supradicta vero obsidione durante, Wilhelmus dux Gelrie, qui dicti ducis Alberti filiam habuit in uxorem, eundem ducem Albertum, qui tunc fuit in Hoesden, accessit, sibi statum guerre et specialiter oppidi de Gravia exponendo ; verebatur enim quod Gravienses, qui tantum insultum sustinuerunt, quod amplius sufferre non possent, si iterum oppugnarentur cum assultu, quin se redderent, ipse eciam non esset adeo potens, quod Brabantinos debellare posset vel auderet : quare ipsum ducem Albertum deprecabatur, ut se vellet interponere ad tractandum pacem vel treugas, et super omnia quod obsidio solveretur, et Brabantini ad propria remearent. Ob quam causam prelibatus dux Albertus de Bavaria accessit prefatam dominam Johannam ducissam Brabancie, tunc in oppido suo Buscoducis existentem, et breviter loquendo tantum fecit, quod de guerra inter eandem ducissam et Wilhelmum ducem Gelrie existente, et super omnibus et singulis eandem guerram quomodolibet tangentibus, ducissa et dux prelibati de alto et basso compromiserunt, promittentes eorum juramento et fide mediis tenere, servare et complere quidquid super hiis idem dux Albertus duxerit ordinandum et dicendum, prout in literis submissionis desuper confectis, que fuerunt date ipso die Undecim millium Virginum, anno M° CCC° LXXXVI°, plenius continetur. Qua submissione, sicut premittitur, facta, dictus Albertus dux promisit parti utrique, quod, si altera ipsarum suam ordinacionem infringeret et servare contempneret, quod parti ipsam servanti assisteret contra partem alteram ipsam servare renitentem.

Pronunciacio sive ordinacio ducis Alberti super guerra predicta. Cap. LV.

Anno Domini M° CCC° LXXXVI° supradicto vero, die martis proxima post festum Undecim millium Virginum, memoratus dux Albertus, aucto-

ritate et potestate in predictis submissionum literis per dominam Johannam ducissam Lucemburgis, Brabancie, etc., et Wilhelmum ducem Gelrie et comitem Zutphanie sibi attributis, super omnibus et singulis guerram inter ipsos pendentem tangentibus, per suas literas patentes in oppido suo de Hoesden, anno et die prescriptis, dictum seu ordinacionem suam protulit sive pronunciavit in hunc modum :

Quod inter ducissam Johannam et Wilhelmum ducem Gelrie sit concordia et pax firma; et quod boni de cetero sint amici, et quod sibi invicem remittant omne odium et rancorem; et quod in pace hujusmodi includantur omnes subditi et confederati et adjutores hincinde, et nominatim, ex parte ducisse, dominus Arnoldus de Hoemen, dominus de Middelaer, et dominus de Amersoyen et Reynaldus filius suus, cum adjutoribus ipsorum, et, ex parte ducis Gelrie, Wenemarus dominus de Kuyck et Johannes filius suus, ac subditi, confederati et adjutores eorumdem, de omnibus et singulis in hujusmodi guerra factis et perpetratis, postquam dux Gelrie ducissam Johannam et ejus patriam Brabancie primitus diffidavit, sub modo et forma inferius declaratis :

Primo, quod dicta ducissa Brabancie stabit et manebit in omni jure, in quo stetit et quod habuit in et ad oppidum de Gravia, ante illam guerram inter predictos ducissam et ducem et patrias ipsorum motam et inchoatam. Item, quod omnes illi qui sua feuda vel terras dimiserunt aut quitaverunt seu resignaverunt, ut ipsam ducissam Brabancie vel ducem Gelrie juvarent, et signanter Wenemarus dominus de Kuyck et Johannes filius suus, ac dominus Arnoldus de Hoemen et Reynaldus filius suus, ipsa feuda omnino rehabebunt et recuperabunt, et ad eorum quemlibet sua hereditas atque bona revertentur, et rehabebunt literas quas super dimissione et relevacione tradiderunt, ut a modo feuda atque bona teneant quemadmodum hactenus tenere consueverunt. Item pronunciavit ulterius et compensavit predam contra predam, incendium contra incendium, mortuos contra mortuos, quodque omnes capti ab eorum captivitatibus erunt liberati, et omnis pecunia pro rancione promissa et non soluta erit quitata.

Super quibus omnibus et singulis in hujusmodi ordinacione contentis, si in eis dubietas vel obscuritas emerserit, ipse dux Albertus potestatem declarandi sibi reservavit : et, si predicti ducissa atque dux habeant peti-

ciones vel querelas, unus adversus alterum, super actionibus ante hujusmodi guerram ipsis competentibus, de hiis ipse et suam ordinacionem et declaracionem sibi reservavit, sine malo ingenio, ac fraude et dolo cessantibus quibuscumque.

Qualiter ducissa Brabancie et dux Gelrie ratificarunt per eorum literas pronunciacionem ducis Alberti predicti. Cap. LVI.

Postquam dux Albertus guerram inter ducissam Johannam et ejus patriam Brabanciam et Wilhelmum ducem Gelrie, ipsorumque subditos et adjutores, per suum dictum sive ordinacionem pacificaverat, ut premittitur, eadem domina Johanna Lucemburgis, Brabancie et Lymburgis ducissa, ex una, et Wilhelmus dux Gelrie et comes Zutphanie, parte ex altera, visis, receptis et diligenter examinatis omnibus et singulis in supradicti ducis Alberti dicti sive ordinacionis literis super pace tenenda comprehensis, per eorum patentes literas, datas die tercia post literam ducis Alberti predicti, in quibus litere ejusdem ducis Alberti sunt incorporate, omnia et singula et cuncta in eisdem ratificantes et approbantes, ea, sicut superius sunt expressa, tenere, servare et complere, ac in nullo contravenire promiserunt, pro se ipsis, subditis, confederatis et adjutoribus eorumdem, prout in predictorum ducisse Brabancie et ducis Gelrie desuper confectis literis latius continetur.

Quibus omnibus sic peractis, dux Albertus de Hoesden versus Hollandiam, et ducissa Brabancie de Buscoducis versus Brabanciam se retraxerunt, et deinde, exercitu ante Graviam existente dissoluto, quilibet ad lares proprias remeavit. Bruxellenses vero intraverunt Bruxellam in vigilia Simonis et Jude apostolorum, anno M° CCC° LXXXVI° predicto, sperantes predictam pacem parte ex utraque firmiter teneri et servari debere : quod fefellit ex parte ducis Gelrie, qui ipsam specialiter in tribus punctis violavit, ut infra patebit.

Et primo, comprehenditur in dicti ducis Alberti dicto sive ordinacione, quod memorata ducissa Johanna staret et maneret in omni jure in quo stetit et quod habuit in et ad oppidum de Gravia ante predictam guerram inchoatam : in quo dux Gelrie predicte Johanne prestitit impedimentum,

in eo quod amicos suos et fautores permanere fecit in dicto oppido, quod eciam de manu sua fecit custodiri, fortificari, vallo et fossato ac victualibus et aliis necessariis provideri; quapropter dicta ducissa Johanna nullam obedienciam in eodem oppido habere potuit, sicut hactenus ante dictam guerram habere consuevit.

Secundo, licet in pronunciacione ducis Alberti predicti inter alia caveтur, quod omnes illi qui sua feuda vel terras quitaverunt aut dimiserunt seu resignaverunt, ut ipsam ducissam Brabancie juvarent, et nominatim dominus Arnoldus de Hoemen et Reynaldus filius suus, sua feuda omnino rehaberent et recuperarent, et ad eorum quemlibet sua hereditas atque bona reverterentur, et rehaberent literas quas super dimissione reddiderunt, ut illa feuda atque bona amodo tenerent sicut hactenus tenere consueverunt, tamen dux Gelrie hoc servare et adimplere non curavit: in hoc pacem et ordinacionem ducis Alberti contra suas literas et promissiones temere violando, et de facto castra de Amersoyen et Middelaer obsidendo, expugnando et occupando, que secundum predicti ducis Alberti dictum et ordinacionem dominus Arnoldus de Hoemen rehabuisse debuisset.

Tercio, licet in prelibati ducis Alberti dicto sive ordinacione sit pronunciatum atque declaratum, quod omnes in predicta guerra, a tempore quo ipsa incepit, captivati ab eorum captivitatibus liberi sive liberati et quieti esse deberent, tamen ipse dux Gelrie hoc servare non curavit, sed ipsos captivos detinuit, captivos quoque graviter rancionavit et exactionavit.

Que omnia dum ad predicte ducisse Johanne noticiam pervenerunt, ipsa statim misit ad supradictum ducem Albertum, sibi premissa significando, ipsumque instantissime requirendo, quatenus sui dicti sueque ordinacionis continenciam, in qua multum injuriabatur sibi, faceret observari et injuriam illatam emendari atque reparari. Et quia ipsa ducissa Johanna, pluribus aliis reiteratis vicibus ob eandem causam ad sepedictum ducem Albertum suos speciales nuncios destinaverat, tamen ab ipso justicie et racionis complementum assequi non poterat, quapropter, necessitate notoria sibi ad hoc urgente, omnia et singula premissa querulose significari fecit serenissimo et christianissimo principi domino Francorum regi, et illustrissimo principi domino Philippo duci Burgundie, qui factum dicte ducisse Johanne tamquam factum eorum proprium cordi suscipientes, attente scripserunt duci Alberto predicto, quatenus indilate eidem ducisse Johanne

faceret sue pronunciacionis continenciam perfici et observari, et injuriam per ducem Gelrie sibi irrogatam emendari.

Dux vero Albertus, predictorum regis atque ducis literis intellectis, tantum procuravit apud eosdem, quod una dieta fuit ordinata super premissis in civitate Cameracensi tenenda, in qua rex de suo destinaret consilio, et dux Burgundie et dux Albertus ibidem propriis venirent in personis, prout fecerunt. In qua dieta breviter loquendo nichil fuit conclusum; sed dux Albertus procuravit ibidem, quod alia dieta fuit ordinata tenenda in Antwerpia, in qua rex mitteret de consilio suo, cui dux Burgundie personaliter adesset, casu quo dux Gelrie ibi veniret, alioquin consiliarii eorumdem Burgundie et Gelrie ducum et consiliarii ducisse Johanne et dux Albertus propria in persona venirent. Que quidem dieta fuit ad ejusdem ducis Alberti instanciam continuata, atque translata tenenda in Monte Sancte Ghertrudis, ubi consiliarii regis, ducis Burgundie, ducisse Brabancie et ducis Gelrie et dux Albertus in propria persona venire deberent, certa die ad hoc ordinata. Qua adveniente die omnes supradicti ibi venerunt, demptis consiliariis ducis Gelrie, qui excusacionem scripserunt, deprecantes quatenus ipsos habere vellent pro excusatis, quia dux Gelrie ipsis mandavit, ut ad se venirent, deprecantes insuper, quod aliam dietam vellent ordinare, in qua utique dux Gelrie in propria persona venire deberet.

Quare ad instanciam ducis Alberti fuit alia dieta concepta in Buscoducis tenenda, in die Sancte Trinitatis, anno Domini M° CCC° LXXXVII°, sub condicione quod dux Albertus hoc procurare deberet apud regem, quod ibidem de suo mitteret consilio, et apud ducem Burgundie, quod ibi veniret in propria persona, et, si hoc procurare posset, sicut procuravit, quod tunc domina ducissa Brabancie et dux Gelrie eciam propriis venirent in personis. Sed quia omnes in Buscoducis collocari non poterant, dux Burgundie cum consilio regis mansit prope Buscumducis in tentoriis ibidem fixis, ab una parte, et, ab alia parte, dux Gelrie eciam in tentoriis ibi fixis; ducissa Johanna cum familiis suis intravit Buscumducis, et dux Albertus mansit in Hoesden, sed misit ibi filium suum Wilhelmum comitem Ostervandie.

Tandem per dictum ducem Burgundie et consiliarios regis visitatis et examinatis submissionum et pronunciacionis, atque ratificationis ejusdem pronunciacionis literis et scripturis, necnon dicte ducisse Johanne

peticionibus et querelis, et dicti ducis Gelrie responsionibus et peticionibus, ad materiam presentis diete non facientibus, in quadam cedula, quam dictus comes Ostervandie ibidem exhibuerat, XVI[a] junii anni M[i] CCC[i] LXXXVII[i] predicti, conscriptis, fuit per eosdem ducem Burgundie et consiliarios regis ista causa in debito statu prorogata usque ad diem XV[um] mensis augusti proxime futuri, infra quem terminum ipse dux Albertus, maturis deliberacione et consilio prehabitis, inter predictos ducissam Brabancie et ducem Gelrie terminare deberet juxta sue sentencie tenorem desuper promulgatum. Quibus completis, ipse dux Albertus haberet potestatem infra festum Pasche ex tunc proxime futurum, servatis servandis et auditis audiendis, decidendi omnes alias peticiones et demandas, quas una parcium predictarum contra alteram habere potuit ante guerram inter predictos ducissam et ducem motam et inchoatam. Super quibus sic decidendis, ducissa Brabancie et dux Gelrie predicti per eorum submissionum literas dicto duci Alberto omnimodam dederunt potestatem, et fuit interlocutum et condicionatum, quod supradicto termino pendente, et infra eundem, essent vere treuge, nullaque dampna inferri deberent, ab una parte neque ab altera, patriis eorundem.

Quibus sic peractis, omnes supradicti, sperantes quod firma pax inde sequeretur, a Buscoducis recedentes ad propria remearunt. Sed, breviter loquendo, dux Albertus infra certum terminum Pasche suprascriptum, majorem quam potuit exhibuit diligenciam, ut premissa ad finem debitum et execucionem oportunam duxisse potuisset; tamen dictum ducem Gelrie ad hoc inducere non potuit, quod suum dictum sive suam ordinacionem, et illud quod sigillavit et promisit, vellet adimplere. Et sic, exspiratis treugis, hujusmodi guerra reincepit inter ducissam et ducem et ipsorum patrias Brabancie et Gelrie predictas.

Qualiter castrum de Gaesbeke fuit obsessum, expugnatum et destructum, et ob quam causam. Cap. LVII.

Pendentibus treugis sive guerrarum abstinenciis inter ducissam et ducem et eorum patrias Brabancie et Gelrie prelibatas, dominus Zwederus de

Opecoude[1], dominus de Gaesbeke, de Putte et de Strien tantum procurarunt apud ducissam Johannam predictam, quod sibi tradere voluit et exhibere, via pignoris seu alias, certas villas rurales ad villicacionem de Rode pertinentes, sub ammannia Bruxellensi existentes. Quod scabini Bruxellenses percipientes, se hujusmodi impignoracioni opposuerunt, dicentes quod ducissa Johanna, secundum continenciam literarum sui adventus jucundi, in qua promisit terram Brabancie indivisam observare, nullam ejus partem neque castrum, villam et oppidum ejusdem vendere, impignorare seu alienare quoquo modo posset. Et quia dominus Everardus Tserclaes, miles strenuus, qui sua industria et virtute oppidum Bruxellense ex manibus Ludovici comitis Flandrie acquisivit, et reduxit ad manus domini Wenceslai ducis et ducisse Johanne, ut supra suo loco est conscriptum, ex parte suorum conscabinorum, qui erant dominus Nicolaus Zwaef, Reynerus Clutinck, Egidius de Mol, Arnoldus Bogaert, Egidius de Hertoghe et Egidius de Weert, coram dicta ducissa Johanna verbum protulit, quod scilicet ipsa ducissa Johanna predictas villas non potuit alienare, dictus dominus de Gaesbeke, eo quod sic suo frustrabatur desiderio, contra dictos scabinos et signanter contra predictum dominum Everardum fuit male contentus. Quod semel narravit audiente uxore sua secum in mensa sive in prandio sedente, que, ipso domino de Gaesbeke marito suo inscio et penitus ignorante, taliter locuta fuit cum domino Amelio Uten Enge milite, pro tunc balivo terre de Gaesbeke, quod ipse dominus Amelius, adjuncto sibi Wilhelmo de Cleve, filio naturali domini de Gaesbeke predicti, dictum dominum Everardum Tserclaes, in reditu suo de Lenneke equitando versus Bruxellam, cum suis complicibus apprehendit in itinere, amputando sibi unum pedem et partem lingue sue abscindendo : quem vulneratum solum in campis demiserunt, quem nullus subditorum terre de Gaesbeke audebat appropinquare. Tandem supervenit ibidem a casu dominus Johannes de Stalle presbyter, pro tunc decanus christianitatis de Hal, cum Johanne dicto Coreman, suo clerico et post ipsum decano de Hal et deinde decano christianitatis Bruxellensis, qui ipsum Everardum positum super unum currum duxerunt in Bruxellam, ubi venerunt inter terciam et quartam horam post meridiem, quo in foro

[1] Sweer d'Abcoude, sire de Gaesbeke.

ante domum consulum veniente, concurrebat ibi totus populus quasi furibundus. Ducissa vero Johanna hoc audiens, statim se transtulit versus forum ad furorem populi sedandum, quod facere nequivit : sed eadem die circa quintam horam de vespere communitas exivit Bruxellam ad ponendam obsidionem ante castrum de Gaesbeke, et manserunt de nocte in Vlesenbeke. Istud accidit die jovis sancta, mensis marcii die XXVI^a^, anno Domini M^o^ CCC^o^ LXXXVII° stilo curie Cameracensis [1]. Et ipse dominus Everhardus obiit die martis post Pascha, die ultima mensis marcii predicti, anno LXXXVIII°, et fuit sepultus ter Nat, et in loco ipsius fuit factus scabinus Johannes Tserclaes, consanguineus suus.

Die vero veneris sancta, que fuit XXVII^a^ mensis marcii predicti, exercitus Bruxellensis summo mane se transtulit de Vlesenbeke versus castrum de Gaesbeke, quod obsidione circumcinxerunt : qua die ducissa Johanna, ad instanciam oppidi Bruxellensis, misit dominum Johannem de Withem senescallum suum ante obsidionem dicti castri de Gaesbeke cum vexillo suo. Eadem eciam die oppidum Bruxellense scripsit omnibus oppidis patrie Brabancie, requirentes virtute confederacionis, quatenus in eorum subsidium ante Gaesbeke venirent, ubi ipsa oppida cum apparatu bellico sine mora venerunt, excepto oppido de Buscoducis, quod, quia treuge cum duce Gelrie expirarunt, venire non poterat, sed pro defensione limitum patrie Brabancie ibidem permanere debebat.

Et est sciendum, quod eadem die qua obsidio ponebatur ante dictum castrum de Gaesbeke, dominus de Gaesbeke ipsum castrum exivit, victualibus et ingeniis necessariis bene munitum, in quo dimisit tres capitaneos, scilicet Johannem de Lombeke, Johannem van Heelbeke et Johannem Storm; domina de Gaesbeke eciam mansit in castro. Dum vero omnia oppida Brabancie, excepto oppido de Buscoducis, fuerunt congregata, miserunt in terra Leodiensi pro operariis qui in mineriis fodinis sciunt operari: qui cum operari cepissent, et domina de Gaesbeke et tres capitanei hoc sciverunt, obtulerunt castrum tradere in manibus domine ducisse et oppidorum predictorum ad faciendum cum ipso voluntatem eorum, cum tali condicione quod ipsa domina, cum omnibus viris et feminis in dicto castro secum existentibus, salvis suis corporibus atque bonis, libere pos-

[1] Itaque legendum an. 1388.

sent exire, quod fuit ipsis concessum et concordatum. Et sic ipsa domina cum suis dictum castrum exivit, per medium exercitus suos gressus dirigens versus Borchbraken: et paulo post istud castrum fuit dirutum et ad solum projectum atque totaliter destructum. Quo facto exercitus, obsidione soluta, ad lares proprios remeavit, mensis aprilis die ultima, anno M° CCC° LXXXVIII° predicto.

Qualiter oppidum de Gravia secundo fuit obsessum. Cap. LVIII.

Postquam treuge inter ducissam et patriam ejus Brabancie ac Wilhelmum ducem et patriam ejus Gelrie expiraverant, et scultetus cum nobilibus, vasallis, ministerialibus, burgensibus et subditis oppidi et villicacionis de Buscoducis contra Gelrensium hostiles incursus limites suos viriliter defenderant, et Gelrensibus infra eorum limites quamplurima dampna intulerant, infra tempus quo alia oppida Brabancie castrum de Gaesbeke obsederant, dum vero eodem expugnato dicta oppida ad propria redierant: domina Johanna ducissa fecit indici secundam expedicionem generalem patrie sue Brabancie fiendam ante predictum oppidum suum de Gravia, ad ipsum oppidum ex manibus ducis Gelrie, qui illud post et contra supradicti ducis Alberti pronunciacionem et ipsius ducis Gelrie promissionem, suis literis patentibus et juramentis firmatam et ratificatam, prout supra clarius est annotatum, injuste et de facto occupabat, vi armata recuperandum, vim vi repellendo. 1388

Ad quod omnes barones, milites, nobiles et rectores oppidorum Brabancie se obtulerunt promptos et paratos, qui unanimiter, die XVI mensis junii anni Domini M CCC LXXXVIII, versus Graviam cum apparatu bellico proficiscentes, constituerunt et ordinaverunt in eorum capitaneos generales Reynaldum de Valckenborch, dominum de Borne et Sittaert et Herpen, et dominum Heinricum de Boutershem, dominum de Bergis supra Zomam. Et dum exercitus applicuit Herpen prope Ravensteyn, dux Gelrie, qui jam perceperat istius expedicionis Brabancie fortitudinem et potestatem, misit ad predictos capitaneos, offerendo oppidum de Gravia in manibus ipsorum, ad opus ducisse et ejus patrie Brabancie, in eo statu quo tunc erat reddere et deliberare, ac alia omnia et singula per dictum ducem Albertum in sua

pronunciacione ordinata adimplere. Quam oblacionem dicti capitanei, de omnium aliorum baronum et nobilium consilio et assensu, libenter acceptassent, sed quidam oppidorum capitanei particulares hoc admittere noluerunt, nisi dux Gelrie cum oppido de Gravia refunderet eciam omnes expensas in ista expedicione per patriam Brabancie factas et fiendas. Et sic ulterius proficiscentes predictum oppidum de Gravia obsederunt, castra metantes ac tentoria et papiliones ante ipsum figentes et erigentes, ac quam diversas oppugnaciones facientes cum bombardis et aliis diversorum tormentorum ingeniis, globos saxeos ad conquassandum portas, turres et menia jactantibus, necnon ad ipsam comburendum die noctuque globos ferreos candentes cum bombardis ac eciam tela et jacula ignita cum arbalistis in ipsum oppidum trahentes et immittentes. Oppidum vero de Buscoducis fecit fieri et ante Graviam erigi magnum ingenium, scilicet arietem ferrati frontis, ad portas et antemuralia impingendum et subvertendum cum eodem, quo tamen usi non fuerunt.

Item fuit publice in exercitu preconizatum, quod nullus exiret exercitum pro victualibus sive foragiis afferendis, nisi cum senescallo vel marescallo, qui sackmannos eundo et redeundo contra inimicos conducere et defendere deberet. Accidit quod in die Nativitatis sancti Johannis Baptiste quidam temerarii pro se, dicto marescallo irrequisito, pro foragiis exiverunt pedestres et equestres : quod Gelrenses, qui se in castro de Hatendoncke prope Sanbeke tenuerunt, percipientes, ipsos debellaverunt, et pro majori parte captivaverunt et occiderunt. Quare in exercitu intra communitates murmur et rumor suscitabatur; capitanei vero generales ad rumores tollendum et populum placandum statim ordinaverunt pontem fieri debere ultra Mosam, ut ab alio latere dictum oppidum obsideri et unus exercitus ad alium libere transire posset : que quidem ordinacio placuit omnibus. Et dum pons usque ad medium fluminis Mose erat factus, et pilaria ulterius infigi deberent, Gelrenses supervenientes cum bombardis coëgerunt Brabantinos retrocedere, et pontem dimittere imperfectum. Tunc vero capitanei generales, cum majoribus nobilibus et oppidorum capitaneis, consilio secreto prehabito, ordinarunt quod per unum vadorum dictorum theutonice *gewat*, que erant prope Graviam, scilicet unum superius inter Kuyck et Mondick, et aliquid inferius inter Ravensteyn et Nistrick, deberent transmittere exercitum validum ultra Mosam. Qui quidem exercitus.

Mosa transvadata, fixe manere deberet, nullam rapinam nullumque incendium aut dampnum inimicis inferendo, et die sequenti deberet ulterius proficisci usque oppositum Gravie, ut sic commodius pontem inchoatum perficere, et unus exercitus ad alium transire deberet.

Et licet ista ordinacio fuerit facta in consilio secreto, tamen nullus scivit per quod vadorum duorum predictorum transitus exercitus fieri deberet, nisi duo capitanei supradicti; tamen ista ordinacio non fuit ita secrete tenta, quoniam dux Gelrie omnia, sicut premittitur, concepta et diem transitus percepit, sed locum transitus penitus ignoravit. Quare ipse dux gentes armorum, quas secum habuit, divisit in tres partes : unam misit versus vadum de Mondick et aliam versus Nistrick, ut transitum impedirent Brabantinorum; ipse vero cum parte tercia se teneret circa locum dictum *Op die Tersse*, ut uni vel alteri partium, si indigeret, succurrere posset. Et dum exercitus Brabantinorum Mosam transvadere temptabat, Gelrenses viriliter ipsis resistebant, et tandem Gelrensibus superatis, et Brabantinis victoriose Mosam transvadatis, nonnulli ribaldi et parvi status homines, predictam ordinacionem infringentes, villas de Nistrick et de Beychgem rapinis depopulantes, etiam domus incenderunt. Gelrenses vero, qui circa vadum de Mondick fuerunt, ignem videntes, et alii, qui de alio vado aufugerant, statim et celeriter versus ducem Gelrie apud predictum locum *Op die Tersse,* in medio itinere inter predicta duo vada existentem, se transtulerunt : qui, prehabito brevi consilio, illico cum suis secum exeuntibus, qui non erant ultra trecentos lanceatos, exercitum Brabantinorum hincinde dispersum debellavit taliter, quod victoriam reportavit, ubi magna pars Brabantinorum fugentium in Mosa fuerunt submersi. Ibi eciam domini de Lyntere et de Bourgevale, et alii multi nobiles et ignobiles fuerunt captivati, multi eciam ex utraque parte fuerunt interfecti.

Et sic propositum de ponte perficiendo non fuit sortitum effectum, sed exercitus Brabancie, postquam ante Graviam stetisset per quinque septimanas, versus lares proprios se retraxit, et die sequenti, circa mediam noctem, scultetus de Buscoducis, veniens ante Graviam cum copia armatorum, aprum quem ibi dimiserant combusserunt. Deinde obsidione soluta, domina ducissa ordinavit, quod dominus de Withem et dominus Heinricus Vander Leck, tamquam capitanei, cum multis armigeris et gentibus armorum, ad defendendum limites patrie, et inimicis dampna inferendo,

se munirent in Os et Ravesteyn, inde guerram equitatilem observantes: ex quibus municionibus ipsi Gelrensibus et patrie Gelrensi, et pari modo Gelrenses ex Gravia patrie Brabancie, incendiis, cedibus, rapinis hincinde gravia dampna intulerunt.

Qualiter dux Gelrie quandam expedicionem fecit in Brabancia vi armata.
Cap. LIX.

1388 Subsequenter vero dux Gelrie cum validissimo exercitu profectus in Brabanciam, in vigilia Beati Laurentii anni M° CCC° LXXXVIII° predicti, combussit villam de Osterwyck cum magna tylia ibidem, et villam de Gestel, de Beka et partem ville de Boexstel. In cujus expedicione habuit circa tria millia et trecentos lanceatos, et duo millia et ducentos viros pedestres: cui quidem expedicioni interfuerunt archiepiscopus Bremensis, episcopi Trajectensis, Monasteriensis et Padebornensis et abbas Prumensis, necnon comites de Seyne, de Katsenelleboge, de Moerse et nonnulli alii magnates ex partibus Renensibus. Et perseveravit in villicacione de Buscoducis per dies tres integros, terram incendiis et rapinis devastando, et regressum suum fecit de villa de Weert in terra de Hoerne situata.

Deinde vero ducissa Johanna illustri domino Philippo duci Burgundie querulose significavit predictam expedicionem per ducem Gelrie factam, quodque, non contentus de dampnis et injuriis ex oppido de Gravia sibi et patrie sue Brabancie illatis, sed subditos comitatuum de Velua et de Kessele ac insularum de Tiele et Boemele, qui ipsius censentur homines principaliter et vasalli, cum hujusmodi comitatus et insule moventur in feudum ab eadem, ejusque patriam offendere multipliciter et hostiliter impugnare compulsit, ipsum pro tanto deprecans, quatenus sibi contra dictum ducem Gelrie assistenciam facere vellet opportunam. Quare idem dux Burgundie
1389 anno Domini M° CCC° LXXXIX° suis sub expensis misit prelibate ducisse in auxilium quingentos lanceatos, quorum erant capitanei Wilhelmus de Latremoille et dominus Odardus Chafferon, quibus ex parte domini ducis Burgundie stipendia fuerunt persoluta de tribus mensibus, et fuerunt locati in Millem, Gangelt et Vucht. Quibus fuit adjunctus dominus de Borne, cujus consilio et auxilio totam terram circa Ruremonde in terra

Gelrie situatam incendiis, cedibus et rapinis depopulando destruxerunt. Similia eciam dampna intulerunt Gelrensibus capitanei de Ravesteyn et Os constituti. Dum vero tres menses expiraverant, gentes armorum domini ducis Burgundie recedere voluerunt, sed, ob instanciam predicte domine ducisse, que ipsis providit de novis stipendiis, manserunt per estatem futuram, infra quam ceperunt per assultum vi armorum oppidum de Stralen et funditus destruxerunt.

Subsequenter vero dux Gelrie se transtulit versus Parisios in Francia apud ducem Aurelianensem, qui contemplacione ducis Gelrie tantum fecit apud ducem Burgundie, quod certe treuge et guerrarum abstinencie fuerunt facte inter ducissam Brabancie et ducem Gelrie patriasque et subditos eorumdem. Tandem, de consilio consilii ducisse et ducis predictorum, iidem ducissa et dux compromiserunt in XII personas de ipsorum consilio, quorum sex ipsa domina ducissa et alios sex dux Gelrie ducerent nominandos, qui deberent intrare Ravensteyn, et abhinc non recedere donec integram pacem inter ipsos et patrias ipsorum subditorumque atque adjutorum fecissent : quam fecerunt et pronunciaverunt in die Beati Severini anno Domini M° CCC° XC°. Nomina vero dictorum consiliariorum sunt hec : et 1390
primo, ex parte ducisse, dominus Swederus de Opecoude, dominus de Gaesbeke et de Putte et de Stryen, dominus Thomas dominus de Diest, Wilhelmus junior comes de Seyne, Wilhelmus dominus de Craendonck, dominus Johannes dictus Vander Calstren miles et dominus Heinricus Vander Lecke; et ex parte ducis Gelrie, dominus Gerardus dominus de Werdenborch, dominus Wilhelmus de Muysbach, dominus Warnerus Buffel, dominus Hermannus de Lievendale, milites, Walramus de Oy et Reynaldus de Reis.

Qualiter Walterus van Overryn decollatus fuit in Buscoducis, unde oriebatur nova guerra inter Brabanciam et Gelriam. Cap. LX.

Accidit anno Domini M° CCC° XCVII°, die dominica proxima post Nati- 1397.
vitatem beati Johannis Baptiste, dum ferebatur in Buscoducis ymago beate Virginis, certa pugna ibidem in quadam taberna, inter Walterum dictum van Overryn, officiatum ducis Gelrie in insula de Boemele, dicta Boemele-

weerde, cum suis complicibus, ex una, et unum burgensem de Buscoducis suis cum sodalibus, parte ex altera. Walterus vero primo et deinde sui satellites ceperant clamare : « Gelrie, Gelrie. » Ob cujus clamorem advenit ibidem magna copia Gelrensium, qui suis contra incolas Buscoducenses talem assistenciam fecerunt, ac si voluissent oppidum de Buscoducis expugnasse et in manibus ducis Gelrie reportasse, sub spe quod assistenciam habuissent ab aliquibus burgensibus, qui, ut dicitur, partem ducis Gelrie fovebant. Populus autem hujusmodi percipiens tumultum statim ad arma concurrens, Gelrenses invasit taliter, quod ab utraque parte fuerunt ibi vulnerati lethaliter et interfecti. Walterus vero cum multis suis complicibus fuit captus et vinculis carceralibus mancipatus. Et quia fuit debita informacione previa compertum, quod fuit causa commocionis, et primus qui clamavit : « Gelrie, Gelrie, » et unum famulum, servitorem domine Johanne ducisse Brabancie, deferentem ipsius vestes cum librata, dictum Goeswinum Vander Diesen, proprio gladio transfigendo interfecit, ob quam causam ipse Walterus fuit, dictante justicia, decollatus.

Quibus sic peractis, Wilhelmus dux Gelrie scripsit domine ducisse Brabancie, qualiter ad suam devenit noticiam, quod Walterus van Overryn, suus consiliarius, officiarius et subditus, cum nonnullis aliis suis famulis et subditis, bona fide ad festum beate Marie, dum ejus ferebatur ymago, in oppidum suum de Buscoducis venisset, ubi ipse Walterus fuit decapitatus, et nonnulli familiares ejus et subditi interfecti, vulnerati et captivati : petens ab eadem domina ducissa cerciorari, an ipsa istud factum, sicut premittitur, perpetratum ad se traheret, sive ratum et gratum haberet, an ne? quodque certa die nominata suos consiliarios pleno mandato sive plena potestate fulcitos mitteret in Ravensteyn contra suos consiliarios, ad faciendum sibi ibidem emendam et satisfactionem de factis predictis; et, casu quo hujusmodi rei perpetrate se nollet intromittere, quod tunc subditos suos de Buscoducis taliter induceret, quod sibi indilate certa die de commissis prelibatis facerent reparacionem et emendam, quam si dicta die sibi facere recusarent, tunc ad hoc instaret omnibus viis et mediis, quod sibi reparacio fieri deberet, per hec scripta honori suo realiter precavendo contra dictam ducissam prelibatam, sub quibus ejus responsionem transcribi indilate requisivit. Ducissa vero dicto duci Gelrie rescripsit, quod ad prenominatam diem in Ravensteyn suos consiliarios destinaret ad

ipsum seu consiliarios suos clare et veridice informandum de re gesta, et desuper secum tractandum et concordandum. Que quidem dieta fuit tenta in Ravensteyn mensis augusti die III[a], anno Domini M° CCC° XCVII° predicto. Et quia in hujusmodi dieta nichil fuit conclusum, ob hoc quod emendam et reparacionem, quam Gelrenses petiverunt, dicte domine ducisse consiliarii facere recusarent, dicentes quod secundum exigenciam casus domina ducissa ad hoc minime teneretur astricta, dux vero Gelrie, predictarum sue pronunciacionis vigore literarum, ad guerram se disposuit, ut sequitur.

De quadam expedicione, quam dux Gelrie in ista ultima guerra fecit in Brabancia. Cap. LXI.

Deinde vero dux Gelrie, collecto exercitu copiosissimo, in quo archiepiscopus Coloniensis ac episcopi Monasteriensis, Trajecti, Osnaburgensis et Padebornensis, et plures alii magnates, comites et barones, sui auxiliarii, cum innumera multitudine armatorum bellatorum extiterant, Brabanciam intravit, terram vastando rapinis et captivis et incendia promiscendo. Quod ducissa Johanna percipiens, statim misit versus oppidum de Buscoducis, ad ipsum custodiendum, dominum Johannem dominum de Withem, suum senescallum, et secum dominos de Parweis, de Diest, de Schoenvorst, de Wesemael, de Rotselaer, de Bergis, de Leck et Breda, barones, et quasi omnes milites et militares Brabancie, qui omnes fuerunt infra predictum oppidum collocati. Quibus percipientibus quod dux Gelrie voluit ulterius transire in Brabanciam per strictum passum inter Buscumducis et Engelen, aliqui ex nobilibus libenter vidissent, quod ipsi dicti ducis transitum bellando secum impedivissent; aliqui vero et sapientiores consuluerunt, dicentes quod nequaquam tam prope oppidum secum esset bellandum, propter tres raciones : primo, quia hoc non habuerunt in mandatis a domina ducissa: secundum, quia multum periculosum est tam prope civitatem bellare, propter timidos et pusillanimos, qui oppidum reintrantes et fortes secum in fugam convertentes. magis studerent se salvare, quam contra hostes confligere, qui, si in campis remote a latibulo vel oppido essent, utique pro conjugum et liberorum salute et defensione

patrie viriliter decertarent; tercio, quia dubius est eventus belli, si dux victoriam reportasset, procul dubio oppidum predictum habuisset. Potest addi quarta racio, quia, si barones et nobiles exivissent, timuerunt quod ad voluntatem ipsorum non reintrassent, impedientibus ipsius ducis fautoribus et amicis in ipso oppido constitutis : dicebatur enim tunc communiter, quod dux istam expedicionem fecerat sub firma spe, quod sui fautores et amici ipsum in dicto oppido intromisisse debuissent. Quare videbatur ipsis expediencius, quod ipsum ducem per dictum passum permitterent versus Brabanciam transire, et decem vel duodecim villas rurales cremare. quam se et oppidum periculo perdendi exponere.

Et sic dux cum suis transivit, et ivit de nocte in Oesterwyck. Barones vero per certos nuncios et exploratores perceperunt, quod ipse dux proposuerat in crastinum oppidum de Eyndoven oppugnare et expugnare, si posset : ad quod precavendum miserunt comitem de Megem, tunc scultetum de Buscoducis, cum trecentis lanceatis pro presidio et custodia oppidi. quod dux proficiscendo versus Eyndoven in itinere percipiens, retrocedendo oppidum de Eyndoven inpugnatum dimisit. Plurime autem congressiones inter ipsum ducem et Brabantinos, et multa certaminum discrimina vicissim successerunt, que nimis longum esset omnia enarrare.

Qualiter ducissa Johanna indixit duci Gelrie bellum. Cap. LXII.

Porro ducissa Johanna, magnanimitatis virum induens in mente, primo per certum suum messagereum literatorie, et deinde per certum suum heraldum, ipsius armorum insigniis decoratum, nudum ensem in manibus deferentem, sibi bellum indici fecit, sub modo et forma sequenti : videlicet quod ipse cum pseudo suis pontificibus, quibus juxta canonicas sanxiones in bello injusto non licuit ad impugnandum quempiam, et signanter viduam, arma movere, pauperes, villanos et rusticos indempnes dimittens. flumine Mose transvadendo in terram suam Gelrie, per quinque dies ipsam ducissam et suos vellet expectare, ipsa utique infra predictos quinque dies ipsum in eadem sua terra visitare, et fortune vices bellando secum deberet experiri; quod si fortassis sibi non placeret, quod tunc per tres dies a dampnis inferendis abstineret, se cum dictis suis pseudo-pontificibus infra

limites suos Brabancie contineret, ipsum, eisdem tribus diebus non elapsis, bello aggredi non formidaret. Et ne propter victualium defectum causam resistendi a bello allegare seu pretendere valeret, fecit sibi offerri qualibet die expensis propriis deliberare centum plaustra vini et cerevisiam quantum indigere posset, necnon qualibet die trecentos boves atque panem et alia vite necessaria, quod merito sibi sufficere deberet.

Ipsa autem ducissa Johanna, sperans quod ipse dux Gelrie, quem cognovit magnanimum, calidum et superbum, unam istarum duarum viarum acceptasse non denegasset, congregatis suorum oppidorum ac franciscearum tociusque sue terre Brabancie armatorum copiis, cum apparatu bellico versus ducem predictum, ut ipsum ad longius certa die debellare posset, acceleravit proficisci. Interim vero dux, suis cum pseudo-pontificibus communicato consilio, cognoscens innumeram bellatorum multitudinem, qua ipsa erat fulcita, necnon maximam baronum et aliorum nobilium potestatem, tam in Buscoducis quam in Eyndoven congregatam, unam predictarum duarum viarum acceptare recusans, ad terram suam Gelrie se duxit transferendum, non sine parvis dampnis per nobiles Brabancie sibi diversimode illatis atque irrogatis.

De expedicione per ducissam et patriam Brabancie facta ultra Mosam in terra sive ducatu Juliacensi. Cap. LXIII.

Dum vero domina ducissa Brabancie cum exercitu suo venerat apud et 1397.
circum Herentals, animo ulterius proficiscendi, et dictum ducem Gelrie debellandi, percipiens quod idem dux et sui pseudo-antistites extra limites patrie sue Brabancie versus terram suam Gelrie recesserant, inito brevi consilio, cum eodem suo exercitu arripuit iter versus oppidum suum Trajectense, animo et intencione ulterius proficiscendi, et dictum ducem visitandi in terram suam Juliacensem. Mandavit igitur memoratis baronibus, militibus et nobilibus, in Buscoducis et in Eyndoven constitutis, ut ipsam sine mora manu armata sequerentur usque ad Trajectum vel Vleitingen, ubi ipsos expectare deberet. Dicti vero barones, milites et nobiles in Trajecto applicantes, dicta domina ducissa, que utique cum ipsis proficisci volebat, magnis precibus ibidem permansit, barones vero unacum

predicto exercitu coadunati transiverunt usque ad Vleitingen, ubi pernoctabant; die vero sequenti, ordinatis ordinandis, capitaneisque constitutis, terram Juliacensem intraverunt, ubi primo expugnaverunt villam sive municionem de Audenhoven, fossatis et vallo clausam, fortificatam et bene communitam, quam totaliter combusserunt.

Et quia incole bona sua mobilia et suppellectilia portaverunt in et super ecclesiam et cimiterium extra oppidum constitutas, sperantes immunitate ecclesie gaudere debere, nichilominus quidam scurre et garsiones aliqua bona, que extra ecclesiam asportare poterant, depredati fuerunt, quos capitanei Brabancie exercitus, nolentes immunitatem ecclesie per suos infringi, in terrorem aliorum ad arbores suspendi fecerunt.

Et abinde ulterius progredientes, per decem dies continuos terram Juliacensem pervagantes, cedibus, incendiis et rapinis depopulando devastarunt, ubi plus quam vicesies majora dampna intulerunt, quam dux Gelrie umquam fecerat in Brabancia : et sic revertentes per Trajectum unacum dicta domina ducissa ad Brabanciam victoriose remearunt. Hec autem expedicio facta est in mense septembri, anno Domini M° CCC° XCVII°.

De pensionibus oppidorum comitatus Lossensis debitis subditis Brabancie, et confederacione facta inter dominam ducissam et patriam suam Brabanciam, ex una, et civitatem et patriam Leodiensem et Lossensem, parte ex altera. Cap. LXIV.

1398. Postquam domina ducissa Johanna cum exercitu suo reversa fuerat in Brabancia, proposuit et ordinavit, cum consilio et assensu baronum, militum, nobilium atque rectorum et consulum bonorum oppidorum suorum Brabancie, quod in estate anni futuri immediate sequentis, scilicet M[i] CCC[i] XCVIII[i], Wilhelmum ducem Gelrie et ejus terram Juliacensem vi armata cum exercitu hostili, adjutorio Dei, vellet visitare. Et quia oppida comitatus Lossensis multas pensiones annales ad vitam tenebantur nonnullis burgensibus et subditis Brabancie, quas commode solvere non potuerunt, quare mercatores et subditi dicti comitatus Lossensis, dum poterant apprehendi, cum bonis suis in Brabancia arrestabantur et detinebantur captivi, propter defectum solucionis pensionum predictarum, et

sic mercatores cum suis mercanticiis et negociacionibus exercendis terram Lossensem amplius non exire audebant; et quia aliqui timebant quod, occasione pensionum hujusmodi non persolutarum et arrestamentorum inde subsecutorum, oppidani et incole oppidorum Lossensis predictorum exercitui Brabancie, in prelibato anno futuro transeundo per terram ipsorum, victualibus et provenanciis impedimentum possent prestare, quemadmodum hactenus fecerunt tempore Johannis hujus nominis Brabancie ducis tercii, quod ab ipso non remansit inultum, tempore quo sua cum expedicione venit de obsidione de Valkenborch, quoniam villam et municionem de Beringen et majorem partem comitatus Lossensis incendiis et rapinis perlustrando devastavit, prout supra in gestis ipsius ducis Johannis plenius habetur : ad quod evitandum, et ut certus modus reperiri posset, per quem pensiones antedicte absque arrestamento ulterius persolvi deberent, necnon ut confederaciones ab antiquo inter patrias Brabancie et Leodiensis facte, que aliquando interrupte fuerunt, innovarentur et de cetero inviolabiliter observarentur, fuit certa dieta tenta in oppido Diestensi, mensis februarii die XI[a], anno Domini M° CCC° XCVIII° stilo Leodiensi, inter ducissam Johannam et magistros communitatum, scabinos, proconsules et universitates oppidorum Lovaniensis, Bruxellensis et Buscoducensis, Thenensis, Leeuwensis, Nyvellensis, Lierensis, Herentalensis, Diestensis, de Breda, de Bergis supra Zomam, pro ipsis et aliis oppidis Brabancie, ex una, et magistros, juratos, gubernatores, proconsules et universitates civitatis Leodiensis et oppidorum Hoyensis, Tongrensis, Sancti Trudonis, Lossensis, de Hasselt, de Harke, de Bilsen, de Eycke, pro ipsis et pro aliis oppidis patrie Leodiensis et comitatus Lossensis, parte ex altera, necnon magistros, gubernatores, juratos, proconsules et universitatem Trajectensem, ad dominacionem sive dominia domine ducisse Brabancie et ecclesie sive patrie Leodiensis, ex utraque parte.

In qua siquidem dieta fuit tractatum et concordatum, per quem modum absque arrestamento pensiones per oppida comitatus Lossensis pensionariis et subditis Brabancie ulterius persolvi deberent. Item confederaciones per dictum Johannem ducem tercium, patrem ducisse Johanne antedicte, ac patrias Brabancie et Leodiensis inite et facte fuerunt innovate, perpetuo durature; et nichilominus ipsa ducissa Johanna et oppida Brabancie, Leodiensis et comitatus Lossensis suprascripta de novo pepigerunt et inie-

runt novam ligam et unionem, preter confederacionem antiquam prescriptam innovatam, ut premittitur, eciam perpetuo duraturam. In qua cavetur inter cetera quod, si qui ab hac die in antea cum vexillis levatis aliquam terram Brabancie, Leodiensis et Lossensis predictarum hostili more intraverint, dampna inferendo, quod incole et subditi propinquius situati illi terre ubi hostes intraverint, ad succurrendum hincinde alterutri terrarum hujusmodi potenter exire, et hostibus sive inimicis dampna inferentibus resistere, et totis viribus contra ipsos insurgere tenebuntur; si vero unam parcium predictarum cum expedicione et exercitu contra inimicos et terras ipsorum proficisci contigerit, tunc relique parcium antedictarum infra dies octo, postquam ad hoc fuerint requisiti, cum apparatu bellico aliam partem sequi et se eidem conjungere debebunt. Item, quod nulla parcium predictarum inimicos alterius aut dampna inferre volentes sustinebit, nullaque victualia seu provenancias ipsis ministrabit, aut ministrari permitteret cum eisdem. Item, quod mercatores parcium predictarum de una parte in aliam, ab utraque parte Mose, secure et libere, eundo vel redeundo ac stando et morando, conversari mutuo, et suas mercancias et negociaciones invicem more mercatorum tractare poterunt et exercere, et tale jus, sicut mercatores Brabancie solvent in terris Leodiensi et Lossensi, simile solvent mercatores Leodienses et Lossenses in terra Brabancie, juribus dominorum terrarum predictarum semper salvis. Item, quod tale servicium sive obsequium, prout terre Leodiensis et Lossensis contra omnes homines facere tenentur terre Brabancie, vigore confederacionis predicte, simile facere tenebuntur domina ducissa et oppida Brabancie oppidis et terris Leodiensi et Lossensi supradictis. Item, si tempore futuro, quod absit, aliqua dissencio oriretur inter predictas terras vel partem earumdem, tunc ad sedandum et pacificandum dissensionem hujusmodi eligentur ab utraque parte quatuor persone notabiles, infra octo dies postquam ab aliqua parcium earumdem fuerit requisitum: que quidem persone, infra octo dies ex tunc immediate sequentes, tenebuntur intrare oppidum Juliacense, et ex illo non recedere, donec per ipsas contencio seu dissensio hujusmodi fuerit pacificata et sedata.

Et ut confederacio prescripta et omnia et singula supradicta in eadem contenta cunctis futuris temporibus irrefragabiliter observentur, partes prescripte ad observacionem premissorum se obligaverunt, et quelibet

earundem altera alteri se obligavit, super pena centum millium scutorum antiquorum, applicandorum pro medietate parti confederacionem servanti, et pro reliqua medietate domino temporali partis ejusdem confederacionem hujusmodi observantis, sine fraude et malo ingenio: prout in literis domine ducisse Brabancie ac oppidorum trium parcium subscriptorum, impressionibus sigillorum communitis, desuper confectis plenius continetur, que fuerunt date in oppido Diestensi, mensis februarii die VI[a], anno Domini M° CCC° XCVIII° stilo Leodiensi, sed stilo curie Cameracensis scribebatur annus XCVII usque ad festum Pasche.

De secunda expedicione facta in terra Juliacensi. Cap. LXV.

Quia vigore confederacionis suprascripte civitas et oppida terrarum Leodiensis et Lossensis erant astricta contra omnem hominem ducisse Johanne et ejus patrie Brabancie servire, et cum eisdem contra suos inimicos in expedicionibus proficisci, infra octo dies postquam duxerit requirendum, idcirco ipsa ducissa Johanna ipsis diem sui profectus sive exitus versus terram Juliacensem literatorie significavit. Ipsa vero ducissa, suorum baronum et aliorum nobilium oppidanorumque sive burgensium, fidelium et subditorum suorum, usque ad quadraginta millium virorum bellatorum vel circiter, exercitu jam congregato, anno Domini M° CCC° XCVIII°, mensis junii die XVI[a] Bruxellam exiens, cum eodem suo exercitu et apparatu bellico profecta fuit usque flumen Dycke prope Trajectum, ubi castra metari fecit, donec suus exercitus fuit totaliter congregatus. Deinde vero, eadem domina ducissa oppidum suum Trajectense intrante, inibique permanente, exercitus suus cum ipsa ibidem valedixit, et Deo commendavit ipsum, et per pontem ibidem Mosam pertransiens, properavit usque ad Vleitingen : ubi in capitaneos fuerunt ordinati et electi dominus Thomas dominus de Diest et dominus Reynaldus de Schoenvorst, cum domino Walramo comite Sancti Pauli, quem dominus Philippus dux Burgundie, suis stipendiis et expensis propriis, matertere sue ducisse Johanne in auxilium transmisit cum trecentis lanceatis. Paulo post supervenit ibidem exercitus terrarum Leodiensis et Lossensis, unacum duce Johanne Bavarie, electo Leodiensi, eorum domino et mamburno, et nobilibus terrarum sua-

rum, cum apparatu bellico se exercitui Brabancie conjungentes, cui licet in numero equari poterat, in milicia tamen et armis incomparabilis fuit.

Qui quidem exercitus, sicut premittitur, apud Vleitingen ab utraque parte congregati, sapientum usi consilio, ne ipsis victualia atque pabulum pro se suisque curribus et equitibus in itinere deessent, se in duas partes dividentes, exercitus Leodiensis et Lossensis per unam viam terram Juliacensem, cedibus, rapinis et incendiis cuncta depopulando, devastavit; exercitus vero Brabancie per aliam gressus suos dirigens, terram igne et gladio perlustrando, usque ad oppidum Nuwestat appellatum, portis, fossatis et vallo undique firmatum et hominibus armorum bene communitum, in quo dux Gelrie tunc adesse dicebatur, perveniens, ante ipsum oppidum circumvallari et castra sua metari ceperunt. Gelrenses in eodem constituti, potenciam et bellicum Brabantinorum apparatum metuentes, igne in eodem ad ipsum comburendum accenso, dum Brabantini per unam portam, quam expugnaverant, intrant, ipsi Gelrenses per aliam aufugiunt. In vigilia vero Beati Johannis Baptiste, exercitu Brabancie ante Nuwestat existente, inter quos fuerunt quatuor antiqui scabini ex oppido Bruxellensi, domina ducissa Johanna, ut moris est anno quolibet legem sive scabinos in oppido Bruxellensi renovare, misit suum ammannum Bruxellensem in expedicione ante Nuwestat, cum nominibus septem personarum quas pro anno futuro voluit in scabinos statui et ordinari, quarum sex in eadem expedicione presentes fuerunt, et junior, qui septimus fuerat, suum juramentum prestiterat in oppido Trajectensi, qui cum dicto ammanno equitans ante Nuwestat, ab hiis sex conscabinis juramentum accepit solitum et consuetum. Quo facto, tribus ex eisdem versus Bruxellam transmeantibus, ad legem et justiciam unicuique ministrandum, reliqui quatuor de novo instituti cum capitaneis in exercitu permanserunt.

Qualiter exercitus terrarum Brabancie, Leodiensis et Lossensis apud Nuwestat congregati, ulterius proficiscentes oppidum Ruremonde obsidione cinxerunt; et qualiter dux Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, cum suis terris inter ipsum et ducem Gelrie pacem secrete iniit, absque scitu et consensu Brabantinorum. Cap. LXVI.

Subsequenter vero terrarum Brabancie et Leodiensis et Lossensis exercitus, apud Nuwestat se congregantes, consilio inito versus oppidum Ruremonde, inquam principalius ducatus Gelrie, acies suas direxerunt: Leodienses et Lossenses inter flumina Mose et Rure, et Brabantini ab alia parte trans Ruram se collocantes, ipsum oppidum obsidione circumvallarunt, quod die noctuque diversis generibus machinarum et bombardarum, portas, turres meniaque saxis conquassando, antemuralia ipsius insultarunt ac oppugnaverunt, sed expugnare sive captare nequiverunt. Qua siquidem obsidione sic durante, dux Johannes Bavarie, cujus sororem dux Gelrie habuit in uxorem, cum nonnullis capitaneis et rectoribus terrarum suarum, secrete, absque scitu, consensu et voluntate ducisse Johanne et patrie sue Brabancie, cum eodem duce Gelrie duplicem tractatum inierunt, unum scilicet induciarum sive guerrarum abstinencie, per tres annos, et alium pacis integre perpetuo duraturum inter eosdem et terras ac adjutores utriusque ipsorum : super quo tractatu duplici fuerunt facte duplices litere, scilicet treugarum et pacis: litere vero ducis Johannis Bavarie fuerunt date lune XV^a julii, et ducis Gelrie martis XVI^a julii, anno Domini M° CCC° XCVIII°. 1398.

Porro in isto duplici tractatu ipse dux Johannes electus Leodiensis dedit opcionem dominis infrascriptis, qui in comitiva sua venerunt, et dictos tractatus libenter impedivissent, scilicet domino Heinrico de Hoerne, domino de Parweis et domino Balduino, domino de Monjardyn, domino Johanni domino de Arkenteel et filio domini Wilhelmi de Horion, an illi cum eorum adjutoribus in hujusmodi tractatibus comprehendi vellent an non : qui unanimiter et constanter responderunt, quod in eisdem nollent comprehendi, attento quod sine consensu et scitu domine ducisse et patrie Brabancie facti fuerunt, et cum parvo honore, ut ipsis videbatur: sed domine ducisse Brabancie, cujus homines feudales erant ac subditi et va-

salli, et sue patrie, corporibus eorum atque bonis servire et assistere vellent, ut tenebantur. Quo audito, dux Johannes precepit ipsis et cuilibet ipsorum, prout eciam est in dictis literis condicionatum, ne ex terris suis Leodiensi et Lossensi, nec exeundo neque reintrando, dicto duci Gelrie et terris suis et subditis aliquod dampnum inferrent quoquo modo : prout hec et plura alia in dictis literis, dictorum electi et ducis sigillis sigillatis, plenius comprehenduntur.

Qualiter exercitus Leodiensis et Lossensis, soluta obsidione ante Ruremundam posita, insciis Brabantinis repatriarunt; et qualiter exercitus Brabancie iterum terram Juliacensem reintravit. Cap. LXVII.

Dum vero supradicte litere pacis et treuge erant scripte, sigillate et hincinde tradite, absque scitu et consensu et voluntate Brabantinorum, exercitus Leodiensis et Lossensis, ab obsidione Ruremunde recedentes, apprehenderunt in itinere de facto et rapuerunt victualia et provenancias, que ducebantur de Trajecto versus exercitus Brabancie ante Ruremundam adhuc existentes, dicentes quod illis opus habuerunt seu indiguerunt : in quibus scilicet recessu et ablatione victualium notorie confederacionem fregerunt, et penam commiserunt. Dum autem recessus Leodiensis exercitui Brabancie, ab alia parte trans flumen Rure collocato, innotuit, capitanei Brabancie, cum consensu tocius exercitus in crastinum soluta obsidione ob oppido Ruremunde, inexpugnato licet viriliter oppugnato, recedentes, terram Juliacensem iterum reintrarunt, et totam illam regionem cedibus, incendiis et rapinis perlustrando devastarunt. Et inter cetera oppidum Lennich, duobus fossatis et vallo per girum bene fortificatum et munitum, incolis abinde fugientibus, ceperunt et spoliarunt, ubi magnam quantitatem vini Renensis, sed nullum panem invenerunt, quod tandem combusserunt, et totaliter portis et muris eversis destruxerunt.

Altera vero die capitanei libenter profecti fuissent versus urbem Aquensem, sed ob rogatum domini Walrami comitis Sancti Pauli, cujus pater Guido olim in bello de Baeswilre in servicio Wenceslai ducis Lucemburgensis et Brabancie fuit occisus, et ipse comes Walramus capitaneique direxerunt exercitum et expedicionem versus oppidum de Gulick, unde

duces Juliacenses titulum gerunt: ad quod dum venirent, viderunt incolas ejusdem cum bonis suis, que portare poterant, ipsum oppidum exire, quare dicti capitanei in crastinum cum machinis et ingeniis bellicis ipsum oppidum assultare et oppugnare decreverunt, habentes firmam spem, quod ipsum expugnare possent. Sed nocte superveniente dominus Walramus comes Sancti Pauli fecit taliter cum ejusdem oppidi incolis tractari, quod, ne expugnarentur neque incendio lederentur, sibi promiserunt, et in brevi bene persolverunt summam triginta millium florenorum Renensium, quam summam totus exercitus Brabancie sibi bene favit et nullam partem inde habere voluit, propter grata servicia per ipsum patrie Brabancie impensa. Et sic die sequenti dicti capitanei cum predicto exercitu iter arripuerunt versus urbem Aquensem predictam, omnes villas in itinere situatas incendiis et rapinis depopulantes. Dicta autem die capitanei miserunt ad urbem Aquensem, petentes quatenus ipsis victualia suis pro denariis vellent transmittere, quod Aquenses facere denegarunt.

Circa idem tempus fuit dedicacio septennalis in basilica Beate Marie, pro indulgenciis peccaminum consequendis a beato Karolo magno, imperatore Romanorum et Francorum rege, impetratis, et a beato Leone papa, qui ipsam basilicam consecravit, concessis: quare peregrini tunc temporis in Aquis existentes, timentes a gentibus armorum in itinere depredari, se mutuo congregaverunt, numero quasi quinque millia: quos cum exploratores exercitus Brabancie vidissent de extra urbem Aquensem venire, credebant ducem Gelrie ibi fuisse, qui ipsos vellet debellare. Capitanei hoc percipientes et totus exercitus, de adventu ducis Gelrie multum gavisi, animo bellandi acies suas ordinarunt: sed dum capitanei cognoverunt illos fore peregrinos, jusserunt et clangenti tuba preconizari fecerunt, quod quilibet quiete se teneret, et se de loco ad locum non moveret, sed ipsos peregrinos per medios exercitus secure et libere dimitteret pertransire; quodque nullus dampnum aut gravamen illis inferret, sub capitis pena. Et sic capitanei fecerunt dictos peregrinos per unam leucam, ne depredarentur, manu armata conduci.

Post transitum et recessum peregrinorum, capitanei cum exercitu proficiscentes prope urbem se collocarunt, et iterum in urbem pro victualibus emendis et habendis miserunt. Tunc Aquenses miserunt unam bigam dumtaxat cum panibus oneratam; et quia tam modici panes inter tot viros

non profuissent, sed magna rixa in divisione panis hujusmodi inter ipsos fortassis insurexisset, dicti capitanei, animo indignanti et irato, ipsis bigam cum panibus remiserunt, intimantes eisdem, quia exercitui Brabancie pro precio et denariis suis victualia vendere recusarunt, antequam abinde recederent, ipsos taliter circumcirca illuminarent, quod de nocte absque lucerna infra urbem suam bene incedere possent. Die vero sequenti, cum aurora radios sue lucis representaret, capitanei cum exercitu Brabancie prope urbem Aquensem transeuntes, quia Aquenses ipsis victualia vendere noluerunt, ut premittitur, omnes villas omnesque curtes et domos infra regionem et libertatem Aquensem situatas flammis exurentes, ad montem Sancti Salvatoris ascenderunt, ubi unus alium propter fumum ignis cognoscere vix potuit. Deinde vero ulterius proficiscentes, de nocte prope Withem se reclinaverunt, ubi panis et aliorum victualium a Trajecto transmissorum sufficienciam habuerunt. Abhinc die sequenti per Trajectum transeuntes ad propria remearunt : qui mensis julii die XVI^{a} exiverant, et per dies XXXVIII continuos in expedicione fuerunt, antequam in Brabanciam redirent.

De electione Ruperti comitis palatini Reni et Bavarie ducis, et ejus coronacione in regem Romanorum; et de pace facta inter Johannam ducissam Brabancie et Wilhelmum ducem Gelrie et patrias eorundem. CAP. LXVIII.

1399. Supra in gestis Wenceslai Romanorum et Bohemie regis scribitur, qualiter et ob quam causam ipse per Bonifacium papam IX^{um} fuit destitutus de imperio sive regno Romanorum : post cujus destitucionem electores imperii, ad hoc apud Franckenvorde congregati, anno Domini M° CCC° XCIX° elegerunt in Romanorum regem dominum Rupertum comitem palatinum Reni et ducem Bavarie, communiter appellatum ducem Heidelbergensem, tempore Bonifacii pape noni, qui dictum regem Wenceslaum deposuerat, sub obediencia Romana, et tempore Benedicti pape XIII^{i} de obediencia Gallicana. Hic fuit eodem anno, paulo post quam exercitus Brabancie fuerat in terra Juliacensi et Gelrie et ante urbem Aquensem, coronatus in Aquisgrani, ut moris est, ubi Wilhelmus dux Gelrie et Juliacensis venit ad eum, sibi querulose significans dampna inextimabilia per exercitum Bra-

bancie imperio et civibus Aquensibus, necnon eidem duci in terris suis Gelrie et Juliacensi, cedibus et rapinis ac incendiis hostiliter illata: tantumque procuravit, quod dictus Rupertus rex sibi promisit, quod in estate futura cum potencia rediret, patriam Brabancie sibi et Romano imperio devolutam petiturus et recepturus, et, in casu inobediencie et rebellionis, ipsam patriam Brabancie, auxilio principum et fidelium imperii, ad suam et imperii obedienciam vi armorum de facto adepturus: in quo supradictus dux Gelrie sibi totis viribus suis assistere promisit. Et sic predictus rex corona adepta ad Bavariam remeavit. Quod dominus Philippus dux Burgundie percipiens, statim mandavit omnibus comitibus, baronibus, militibus et aliis nobilibus fidelibus suis, in terris et dicionibus suis utriusque Burgundie, imperialis scilicet et regalis, Flandrie, Arthesie, Nyvernensis et Registetensis constitutis, rogavitque quamplures magnates et nobiles regni Francie, quatenus se pararent ad arma, secum in estate futura profecturi in expedicione sua contra ducem Gelrie et Juliacensem predictum, quem Dei omnipotentis auxilio ac virtute suorum fidelium taliter debellare proposuit, quod de cetero dominam ducissam Johannam materteram suam et ejus patriam Brabancie in pace dimittere deberet, et cum Ruperto Bavarie, suo pretenso rege, amplius comminari non auderet.

Dux autem Gelrie, dum premissa ad ipsius venerunt noticiam, potenciam ducis Burgundie veritus, tantum procuravit apud amicos suos in curia ducisse Brabancie existentes, quod una dieta fuit ordinata, amicabiliter et pro pace tractanda apud Ravensteyn tenenda per et inter consiliarios et amicos ducisse Johanne et ducis Wilhelmi predictorum. Ad quam dietam fuerunt missi, ex parte ducisse predicte: Swederus dominus de Gaesbeke, Wilhelmus dominus de Craendonck, dominus Johannes de Calstris, miles, et dominus Reynerus Goethere, prepositus ecclesie Sancti Servatii Trajectensis; et, ex parte ducis Gelrie, dominus de Rysserscheyt, dominus de Culenborch, dominus de Oy et dominus de Mere: qui octo, antequam Ravensteyn exirent, fecerunt et tractaverunt pacem integram inter ducissam et ducem antedictos ipsorumque adjutores et subditos ab utraque parte. Hec pax facta fuit in Ravensteyn anno Domini M° CCC° XCIX°, ipso die beati Bonifacii [1].

[1] Cfr. Butkens, t. I p. 520, et Nyhoff, *Gedenkw. van de Gesch. van Gelderland*, t. III p. 215 et sqq.

In hujusmodi siquidem pace facta fuit inter cetera tractatum et concordatum, quod Wilhelmus filius bastardus ducis Gelrie suprascripti, dominus de Kuyck, oppidum de Gravia cum suis attinenciis et omnibus juribus, sicut domini de Kuyck, qui ante hec tempora fuerunt, dictum oppidum de Gravia cum suis pertinenciis a ducibus Brabancie hactenus in feudum relevare et tenere solebant, relevabit et habebit a dominua ducissa Brabancie prelibata, que ipsum de hoc oppido infeudavit cum literis suis in forma ad hoc requisita, sic quod dictum oppidum de Gravia cum suis pertinenciis jure feudali semper ad Brabanciam manebit; et insuper quod, quamdiu ipse dux Gelrie vixerit, memorate ducisse Johanne, ejusque oppidis, castris, terris, hominibus, subditis et servitoribus, ex oppido de Gravia neque ejus attinenciis, exeundo neque iterum in eodem redeundo, nullum dampnum inferetur a predicto duce Gelrie, nec ejus oppidis, castris, terris, hominibus neque servitoribus, quoquo modo, absque fraude et dolo; quodque pari modo oppido de Gravia neque terris ad ipsum pertinentibus eciam nullum dampnum inferri debebit per dominam ducissam Brabancie antedictam, neque ipsius oppida, castra, terras, homines, subditos neque servitores, ex ejusdem domine ducisse terra Brabancie, exeundo neque iterum redeundo in eadem. Quam quidem ordinacionem de predicto oppido de Gravia, sicut premittitur, concordatam, memoratus dux Gelrie promisit in bona fide stabilire atque firmam tenere et observare, et non contra facere modo quocumque, prout hec omnia patent per ipsius ducis Gelrie literas patentes desuper confectas, ipsius impendente sigillo sigillatas, quas in majoris roboris firmitatem, ad ejusdem ducis requisicionem et rogatum, Johannes dominus de Ryfferscheyt, Theodoricus de Bronchorst, dominus de Batenborch, Hubertus dominus de Culenborch, Alardus dominus de Bueren, Gerardus dominus de Weerdenborch et Johannes baro de Molenarch, necnon oppida de Nymegen, de Ruremunde, de Zutphen et de Aernhem ipsorum impendentibus sigillis eciam sigillaverunt, in testimonium veritatis tractatus et concordie facte de oppido Gravensi predicto. Datum anno Domini M° CCC° XCIX°, die lune proxima post festum Bonifacii episcopi. Et erant dicte litere in plica sic signate : Per dominum ducem, presentibus de consilio dominis Johanne de Hoenselaer, dicto Vanden Velde, Roberto de Appelteren et Otthone de Bylant, militaribus.

De qua quidem pace dux Burgundie, sic absque ipsius scitu et voluntate tractata, fuit pessime contentus de illis qui ipsam fecerunt, quare dictum prepositum, quamdiu vixit, in odio habuit, adeo quod in ejus presencia venire non audebat; alios tres per medium ducisse Johanne in graciam suam recepit. Dux vero Burgundie pro preparamento expedicionis sue future, ut dicebatur, plus quam XII millia coronarum Francie, antequam pax fuit facta, jam exposuerat.

Supradictus vero rex Rupertus, Aquisgrani, ut premittitur, in regem coronatus, ad coronam regni Italie necnon ad imperialem coronam aspirans, associatus principibus electoribus, ecclesiasticis et secularibus, ac aliis Alemannie principibus, magnatibus et imperii fidelibus, in multitudine copiosa Alpium aspera juga transcendere sive transire temptavit, magnis laboribus et expensis, animo et intencione ulterius proficiscendi, primo ad civitatem Mediolanensem, ab archiepiscopo ibidem pro corona Italie, et deinde versus urbem Romanam, pro imperiali diademate a domino apostolico adipiscendis; sed obstantibus sibi Venetianis, ab una parte, et Gebellinis, qui partem regis Wenceslai fovebant, ab altera, suo frustratus desiderio, coronas hujusmodi adipisci nequivit.

Hic Rupertus fundavit studium universale Heydelbergense, dotavit et privilegiavit notabiliter, erigendo ibidem unam notabilem ecclesiam collegiatam, in qua sunt semper tres doctores sacre theologie, similiter tres in jure canonico, unus doctor in medicinis, unus doctor theologie, qui sit predicator, tres magistri in artibus, et duodecimus est eorum decanus, qui debet esse unus doctor de facultate theologie aut juris canonici; eciam plebanus ecclesie debet esse ad minus bacularius formatus in theologia. Hujus eciam tempore fundatum fuit studium universale in Colonia, quod ipse mirabiliter privilegiavit, ad instar studii Parisiensis.

Hic plures labores fecit ad tollendum scisma in Dei ecclesia, sed nichil profecit. Hic Rupertus rex regnavit annis undecim, et obiit Heydelberge, ubi cum sua regina in choro ecclesie est sepultus.

Hujus Ruperti regis tempore hii pontifices prefuerunt Romane ecclesie: scilicet Bonifacius IX^us in Roma, et Benedictus XIII^us in Avignione, de regno Arragonie, qui antea vocabatur Petrus de Luna, Sancte Marie in Cosmedin diaconus cardinalis; Innocencius VII^us, nacione Romanus, qui fuit Rome electus anno Domini M° CCCC° IV°, qui ante electionem suam

vocabatur Cosmatus de Celinova: Gregorius XII[us], nacione Venetus, qui ante suam electionem Angelus Corario vocabatur : hic fuit Rome electus anno Domini M° CCCC° VI°; et Alexander V[us], qui fuit ab utroque cardinalium collegio, scilicet Benedicti XIII[i] et Gregorii XII[i], in papam electus in concilio Pisano, anno Domini M° CCCC° IX° mensis junii XXVII[a]. Hic ante electionem vocabatur frater Petrus de Candia, ordinis fratrum Minorum, solempnissimus doctor in theologia.

Qualiter et ob quam causam Philippus dux Burgundie venit in Brabanciam penes ducissam Johannam, materteram suam, que sui contemplacione fecit congregari tres status Brabancie ad dietam in Bruxella. CAP. LXIX.

Philippus Francorum quondam regis filius, dux Burgundie, comes Flandrie, etc., attendens quod Margareta ducissa, uxor sua, neptis domine Johanne ducisse Brabancie, scilicet filia sue sororis quondam Margarete de Brabancia, comitisse Flandrie, que primo et immediate post eandem Johannam fuit nata, racione et jure nature personam ejusdem sue matris representans, dicte ducisse Johanne tamquam ejus heres proximior debebat succedere, post suum decessum, in ducatum et patriam Brabancie: et ut ipsa ducissa Johanna sibi et dicte uxori sue et filiis sive heredibus suis, in presencia et cum consensu trium statuum patrie Brabancie, hujusmodi successionem recognoscere, et super hoc eosdem status congregare vellet, instanter postulavit, quodque hoc propter bonum publicum dicte patrie sue necessarium videretur, ad evitanda magna inconveniencia, post ejus decessum verisimiliter eventura, et signanter propter quandam ordinacionem dudum inter eandem ducissam Johannam et ducem Wenceslaum ejus consortem, authoritate et consensu Karoli quarti Romanorum imperatoris, super successione sive successiva devolucione patrie Brabancie factam, ut dicitur, continentem inter cetera, quod, si predictos ducem Wenceslaum et ducissam Johannam sine liberis ab eorum corporibus procreatis mori contigerit, quod tunc dicta patria Brabancie ad proximiorem domus sive prosapie Lucemburgensis heredem, qui pro tempore fuerit, libere devolveretur : ob quam rem post dicte ducisse Johanne decessum multe divisiones et discordie essent verisimiliter eventure, quod Deus avertat.

Quapropter eadem ducissa ad certam diem predictos tres status in Bruxella congregari fecit. quibus congregatis, dominus Philippus dux Burgundie prelibatos ducissam et tres status racionibus suprascriptis prenarratis requisivit, quatenus post ejusdem ducisse decessum supradicte Margarete ducisse uxori sue et filiis sive heredibus suis successionem predictam recognoscere vellent, ipse, per misericordiam Dei et suorum subditorum et amicorum fretus auxilio, speraret ipsos defendere et tueri a quorumcumque emulorum et adversariorum incursibus, ac in pace et tranquillitate manutenere. Ad quod dicti tres status unanimiter sibi responderi fecerunt, quod nullum alium dominum aut aliam dominam recognoscerent quam dominam Johannam, quamdiu vitam duceret in humanis : post cujus decessum dicti tres status se quitarent bona fide ac juste et legaliter, ut tenentur, in illum qui de jure verus dominus esse tenetur. De qua responsione ipse dux Philippus non fuit bene contentus, quare ut prius ipsos requisivit, quatenus predicte uxori sue, unice et legitime dicte ducisse Johanne heredi, ac filiis et heredibus suis jus successionis sue recognoscere vellent : ipsis eciam pro illo obtulit transferre ad Brabanciam perpetuo permansura oppida sua Antwerpiense et Mechliniense, cum appendenciis suis, necnon oppidum et terram de Dendremonde, in manibus patrie Brabancie, donec ad eandem patriam suis custibus et expensis oppidum de Gravia et terram Kukensem libere transportasset seu deliberasset. Sed quidquid ipse Burgundie dux obtulit, pro tunc aliam responsionom habere non potuit.

Qualiter Wenceslaus Romanorum et Bohemie rex suam notabilem ambassiatam misit in Lovanio. Cap. LXX.

Dum vero ad supradicti Wenceslai Romanorum et Bohemie regis ac ducis Lucemburgensis pervenit noticiam, qualiter Philippus dux Burgundie, nomine uxoris sue, proximioris heredis domine Johanne, a tribus statibus Brabancie requisivisset, quatenus sibi, filiis et heredibus suis, recognoscerent jus successionis in patria Brabancie post ejusdem ducisse Johanne decessum, quare suos solempnes nuncios destinavit in oppido Lovaniensi, ubi ipsi nuncii tribus statibus Brabancie, ibidem ad eorum

requestam congregatis, ex parte dicti regis exposuerunt tenorem literarum cujusdam translacionis ducatus et patrie Brabancie, authoritate et consensu quondam Karoli quarti in ducem Wenceslaum ejus consortem alias facte, ut asseruerunt, continentis inter cetera quod, si ipsam ducissam sine liberis sive heredibus contingeret decedere, tunc post ejus decessum dictus ducatus Brabancie ad proximiorem domus sive prosapie veniret. Quare ex parte ejusdem regis, qui est verus et indubitatus dux Lucemburgensis, ac ex domo et prosapia Lucemburgensi exortus, predictos tres status requisiverunt, quatenus eundem regem et Lucemburgensem ducem juxta predictarum literarum tenorem pro vero herede et futuro hereditario domino ducatus Brabancie prescripti cognoscerent tenerentque; quodque nullum alium post memorate ducisse Johanne decessum in eorum dominum, in contrarium literarum predictarum et ejusdem regis prejudicium, admittere neque recipere curarent. Super quo predicti tres status dictis nunciis responderi fecerunt, quod ipsi post prefate ducisse Johanne decessum cum quolibet se haberent sicut de jure facere tenerentur.

Dux vero Burgundie, dum predicti regis Bohemie requisicio ad ejus devenit noticiam, ne jus uxori sue, nepti et vere heredi ducisse Johanne predicte, post ejusdem ducisse mortem in ejus successione quesitum, sibi, suis filiis et heredibus tolleretur, remediis opportunis providere desiderans, amicos sibi in curia dicte ducisse Johanne inter barones et alios ejusdem ducisse consiliarios acquisivit : per quorum medium tantum procuravit, quod ipsa ducissa ordinavit, quod ducissa Burgundie, neptis sua, tamquam heres sua proximior, filii et heredes sui sibi succedere debeant in ducatu Brabancie in decessu suo, quem ut ejus verum allodium donacione inter vivos ipsis donavit, salvo sibi usufructu, etc.

Et insuper ipse dux Burgundie eciam impetravit, quod dicta ducissa Johanna, in presencia sui consilii, prelatorum, nobilium et deputatorum bonorum oppidorum, tres status Brabancie representancium, et de consensu eorum, consentiit et voluit, quod Anthonius, nepos suus, filius secundogenitus ducis et ducisse Burgundie, post suum et sue matris decessum sit dux Brabancie, juxta partificacionem per dictos ducem et ducissam Burgundie inter filios suos factam, prout infra immediate gracia Dei per ordinem cum nonnullis aliis tractatibus successive patebit.

Domina Johanna ducissa Lucemburgensis, Lotharingie, Brabancie et

Lymburgis, etc., ordinavit, quod Margareta ducissa Burgundie, neptis sua, scilicet filia sororis sue Margarete, quondam comitisse Flandrie, tamquam heres sua proximior, filii, heredes et successores ejus sibi succedere debeant in ducatu et patria Brabancie post ejus decessum, quos donacione inter vivos ipsis donavit, salvo sibi usufructu, etc.

Memorata Johanna ducissa Brabancie, attendens quod domina Margareta ducissa Burgundie, neptis sua, scilicet filia sue sororis quondam domine Margarete de Brabancia, comitisse Flandrie, que primo et immediate post eandem ducissam Johannam fuit nata, racione et jure nature personam ejusdem sue matris comitisse Flandrie representans, sibi debeat succedere post suum decessum in ducatu et patria Brabancie, et quod necessarium foret, propter bonum publicum ejusdem patrie Brabancie, ad gubernandum et manutenendum eandem in pace et tranquillitate, et evitandum magna inconveniencia post ejus decessum verisimiliter eventura, si post decessum ejusdem ipsa patria sua Brabancie maneret in divisione et discordia, quodque eadem patria sua per illustrem principem dominum Philippum, Francorum quondam regis filium, ducem Burgundie, comitem Flandrie, etc., suum nepotem et maritum neptis sue prelibate, melius, potencius et securius posset manuteneri et gubernari in pace et tranquillitate contra omnes quam per quemcumque alium principem, dominum aut dominam; et quod, propter plures alias causas justas et racionabiles ipsam in ejus consciencia ad hoc moventes, prelibata ducissa Johanna ad conplacendum suo Creatori, et ob anime sue remedium et salutem, bene consulta et avisata, magna et matura deliberacione prehabita, ex certa sciencia ordinavit, quod supradicti nepos et neptis sui, eorum liberi, heredes et successores, immediate post ejus decessum, predictos ducatum et patriam Brabancie possiderent, atque eisdem pacifice gauderent et fruerentur; et ex nunc, prout ex tunc, propter majorem securitatem, attento quod ipsum suum ducatum in liberum et francum teneret allodium, donavit, concessit et transportavit prefatis nepoti et nepti suis, pro ipsis, ipsorum liberis, heredibus et successoribus, donatione inter vivos, pure et irrevocabiliter in perpetuum, suos ducatum et patriam Brabancie antedictos, quantum ad dominium et proprietatem, cum pertinenciis et dependenciis eorundem, retento et reservato sibi, quamdiu vitam duceret in humanis, usufructu et vite ductu, ac perceptione et fruicione fructuum, reddituum, proventuum

et emolumentorum ducatus et patrie sepedictorum et exercicii dominii eorundem, se a dominio et proprietate ipsorum devestiendo ad profectum et in manus prelibatorum nepotis et neptis suorum per modum supradictum, facientes ipsos veros dominos, possessores et proprietarios, salvis et reservatis sibi suo usufructu et vite ductu et exercicio dominii, prout superius est expressum. Et ex habundanti se constituit et stabilivit tenere et possidere predictos ducatum et patriam Brabancie tamquam usufructuariam pro dictis suis nepote et nepte, tamquam veris legitimis possessoribus et proprietariis, conservando, pro ipsis et nomine ipsorum, et post eorum decessum pro suis liberis, heredibus et successoribus, dominium et proprietatem ducatus et patrie predictorum.

Voluit insuper et ordinavit eadem ducissa Johanna, quod immediate post suum decessum predicti sui nepos vel neptis, vel eorum filii, heredes et successores, possent apprehendere corporaliter, realiter et de facto possessionem corporalem et saysinam suorum ducatus et patrie Brabancie, cum pertinenciis et dependenciis eorumdem, necnon uti atque frui pacifice villis, castris, fortaliciis, terris, feudis et redditibus, proventibus, nobilitatibus et dominiis atque juribus et aliis negociis quibuscumque : mandantes et injungentes districte omnibus capitaneis, castellanis et gardiatoribus castrorum, villarum, fortaliciorum, passuum, pontium et districtuum suorum ducatus et patrie Brabancie prefatorum, quatenus immediate post suum decessum darent et deliberarent plenarie sine difficultate prefatis suis nepoti et nepti, vel eorum filiis, heredibus et successoribus, omnia castra, villas et fortalicia, portus et districtus, de quibus tunc custodiam habuerunt; ac universis baronibus, militibus, scutiferis, vasallis et aliis ab ipsa feuda tenentibus, quatenus immediate post suum decessum dictis suis nepoti et nepti ac eorum filiis, heredibus et successoribus facerent homagium, et prestarent fidelitatis juramentum; necnon omnibus bonis villis dictorum ducatus et patrie Brabancie, scabinis, burgensibus et habitatoribus eorumdem, quatenus sepedictis suis nepoti atque nepti ipsorumque filiis, heredibus et successoribus obedirent, tamquam veris ducibus et dominis Brabancie, et ipsis prestarent juramenta consueta : et similiter senescallo, receptori generali Brabancie, balivis, scultetis, prepositis, magistris nemorum, forestariis, servientibus, et aliis officiariis suis quibuscumque, qui pro tempore fuerunt, quatenus supradictis duci et ducisse.

suis nepoti atque nepti, filiis et heredibus ipsorum obedirent, tamquam eorum veris domino et domine, et ipsis prestarent juramenta talia sicuti pertinerent. Prout hec et quedam alia plenius et luculencius habentur in supradicte ducisse Johanne literis in lingua gallicana conscriptis, ex quibus prescripta in latinum sunt translata, desuper confectis. Que fuerunt date Tornaci die XXVIII^{a} mensis septembris, anno Domini M^{o} CCC^{o} XC^{o}. Et 1390.
erant dicte litere sic signate : Per dominam ducissam, presentibus dominis Johanne domino de Bouchout et Johanne de Ophem magistro Hospicii, militibus. Jo. de Gravia.

Qualiter Philippus dux Burgundie secundario venit in Bruxella, et tantum fecit et tractavit, quod ducissa Johanna consentiit et voluit, quod Anthonius de Burgundia nepos suus sit dux Brabancie, post suum et neptis sue domine Margarete Burgundie, matris ejusdem Anthonii, decessum, juxta tenorem literarum partificacionum inter tres fratres. Cap. LXXI.

Subsequenter vero memorata ducissa Johanna per alias suas patentes 1403
certi tenoris literas notum fecit universis, quod per sepefatum illustrem principem dominum Philippum ducem Burgundie, nepotem suum, in presencia sui consilii, prelatorum, nobilium et deputatorum bonorum oppidorum, representancium tres status Brabancie, sibi graciose extiterat significatum, qualiter ipse et neptis ipsius ducisse Johanne, Margareta, uxor sua, ejusdem ducisse Johanne heres proximior, sola et universalis, considerantes se fore mortales, nescientes quamdiu vivere haberent, dissensio et controversia inter filios ipsorum propter eorum terras et dominia, que habent, et ipsis verisimiliter debeant advenire, et quod dicta terre dominia manerent integra et indivisa neque dimembrata, haberent desiderium et voluntatem inter tres filios suos masculos, scilicet Johannem, Anthonium et Philippum, per consensum et voluntatem ejusdem ducisse Johanne, faciendi partificacionem et divisionem de predictis suis terris, dominiis, que jam haberent, et verisimiliter essent adventura, tradendo et assignando unicuique ipsorum talem porcionem, quod racione dictante quilibet ipsorum merito deberet contentari.

Et quia scirent, quod incole dicte patrie Brabancie desiderarent secum

dominum suum habere ad ipsos gubernandum, defendendum, succurrendum atque adjuvandum, dum opus fuerit, quodque Johannes, filius senior sive primogenitus, pro sua porcione ad gubernandum haberet alia plura magna dominia, ipsi inter cetera avisaverunt, pro bono publico supradicte patrie Brabancie et subditorum ejusdem, quod predictus Anthonius, filius ipsorum secundogenitus, haberet pro sua partificacione ducatum Brabancie, comprehensis villa sive oppido, terra et castellania Antwerpiensi, ducatu Lymburgensi cum aliis terris ultra Mosam; et, si dictus Anthonius decederet, relinquens filios masculos sive femellos ex suo corpore de legitimo matrimonio procreatos, prelibata ducissa Johanna et ejus nepte ducissa Burgundie viventibus, quod iidem filii representarent Anthonium ipsorum patrem, et quod senior eorumdem filiorum masculus, aut senior filia, si masculum non habuerit, haberet post eorumdem ducisse Johanne et neptis sue decessum ducatum Brabancie, comprehensis Antwerpia, ducatu Lymburgensi et aliis terris ultramosanis supradictis, sicuti et quemadmodum haberet predictus Anthonius, si adhuc vitam duceret in humanis, cum nonnullis aliis causis et racionibus per predictum ducem Philippum coram memorata ducissa Johanna ejusque consilio et tribus statibus Brabancie propositis et allegatis: eandem ducissam Johannam pro se et dicta nepte sua ducissa Burgundie affectuose deprecantes et requirentes, quatenus ipsa suprascriptum eorum avisamentum vellet ratificare, laudare, consentire et accordare, attento quod Johannes et Anthonius, eorum filii supradicti, in dictum eorum avisamentum suum prestitissent assensum et consensum, ipsumque haberent gratum et ratum: quodque dicta ducissa Johanna ipsis super premissis suas vellet dare literas patentes desuper oportunas.

Super quibus quidem peticionibus et requestis memorata ducissa Johanna, maturis deliberacione et consilio prehabitis, consideratisque considerandis, et signanter utilitate et profectu predicte patrie sue et subditorum ejusdem, consentiit, laudavit, approbavit, ratificavit et accordavit omnia et singula per prelibatum nepotem suum ejusque uxorem, suam neptem et proximiorem suam heredem, avisata et ordinata. Et ex tunc voluit et expresse consentiit, quod, post suum ejusque neptis decessum, Anthonius predictus ejus filius foret dux Brabancie, comprehensis Antwerpia et ducatu Lymburgensi ac dominiis aliarum terrarum et dominiorum superius declaratorum, prout hec et quedam alia lacius declarantur in

supradictis literis desuper confectis, avisamentum suprascriptum concernentibus. Que quidem litere in lingua gallicana confecte, ex quibus supradicta sunt extracta sive translata, fuerunt date Bruxelle, die XXIX[a] septembris anno Domini M° CCCC° III°, et erant dicte litere sic signate : De speciali proprio mandato domine ducisse. W. Bont.

Qualiter ducissa Brabancie nepti sue ducisse Burgundie contulit et commisit regimen et gubernationem ducatus Brabancie sub certis condicionibus infra declaratis. Cap. LXXII.

Deinde vero, postquam memorata ducissa Johanna Brabancie, certis justis et racionalibus causis animum suum ad hoc moventibus, cum prelibato domino Philippo duce Burgundie, suo nepote consorteque legitimo domine Margarete, neptis ac solius et unice heredis sue, qui ea de causa venerat ad se et ad terram suam Brabancie, convenerat et concordaverat, quod eidem duci Philippo suo nepoti committere et in ipsum transferre deberet, quamdiu vitam duceret in humanis, regimen et gubernacionem ducatus sui Brabancie, cum universis et singulis pertinenciis suis, sub certis condicionibus, modis atque formis in tractatu desuper concepto et inchoato comprehensis et declaratis, idem dux Philippus, ante hujusmodi tractatus consummacionem, gravi sibi superveniente morbo laborans, et repatriare proponens, in recessu suo de Bruxella in oppido de Hal ab hoc seculo migravit.

Quem quidem tractatum post ipsius ducis decessum, qui morte preventus ipsum perficere et ad effectum ducere nequivit, supradicta ducissa Margareta ejusque duo majores filii, Johannes et Anthonius, ratum et gratum habentes, ipsumque cum dicta ducissa Johanna confirmare et perficere desiderantes; et pari modo eadem ducissa Johanna, ob singularem amorem et affectum, quos ad predictum quondam ducem Philippum gerebat, dum viveret, ac eciam perfectam et indubitatam fidem, quam habuit in suam neptem ducissam Burgundie ejusque filios, suos nepotes supradictos, cupiens atque volens tractatum hujusmodi in personam ejusdem neptis sue perficere, quemadmodum inter ipsam et dictum ducem Philippum bone memorie conceptus fuerat : quapropter eadem ducissa Johanna, animo

deliberato, sua mera, spontanea et libera voluntate, propter pacem, concordiam commodumque, utilitatem et profectum sibi et communi patrie sue Brabancie verisimiliter provenientes, de magna fidelitate et perfecta legalitate neptis et nepotum suorum predictorum plenarie confidens, eidem ducisse Margarete nepti sue supportavit, cessit, donavit et in ipsam transtulit regimen et gubernacionem ducatus sui Brabancie predicti, dans sibi et alteri filiorum suorum predictorum, quem in suum locum tenentem per ejus literas patentes duceret ordinandum et substituendum, plenariam et omnimodam potestatem castellanos castrorum, senescallum, receptorem generalem, magistros nemorum et warandiarum et alios quoscumque officiarios, receptores, scabinos et alios justiciarios ponendi et destituendi, justiciam altam, mediam atque bassam exercendi, fructus, redditus et proventus recipiendi et levandi, et generaliter omnia alia et singula faciendi, quamdiu ipsam vivere contigerit, que ipsamet faceret et facere posset, si premissam translacionem sive transportacionem non fecisset : salvo quod occasione premissorum predicta ducissa Burgundie, neptis sua, sibi quolibet anno tradere et persolvere teneretur XXVIII millia coronarum cugni regis Francie, aut valorem earundem, in quatuor terminis anni, scilicet in festis Nativitatis sancti Johannis Baptiste, Sancti Bavonis, Nativitatis Christi et Pasche, in quolibet termino septem millia coronarum predictarum, sua vita durante; salvis eciam et reservatis sibi feudis et homagiis et juribus inde provenientibus, et similiter collocacionibus, presentacionibus et institucionibus prebendarum, ecclesiarum et aliorum beneficiorum et officiorum ecclesiasticorum in Brabancia, et pari modo institucione forestariorum, exceptis forestariis nemorum et silvarum : item medietatem proventuum monete.

Item, quod quolibet anno haberet duo millia cuniculorum inter festa Remigii et carnisprivium, et medietatem omnium silvestrium bestiarum, cervorum, hinnulorum, aprorum, et aliorum que pro tempore caperentur; quodque tenere posset tres famulos ad capiendum perdices pro domo sua; et quod pro combustilibus suis quolibet anno haberet XXIIII millia asmatarum [1] lignorum, ac mille et quingenta modia carbonum, et trecentas corweydas curruum : quodque moram continuam traheret et suum statum

[1] Lege *asinatarum*. Sumitur *asinata* pro onere quod ferre possit asinus.

teneret Bruxelle in curia sua apud Frigidum Montem. et pro se haberet curtem de Nuwermolen cum molendino et aliis pertinenciis suis. et eciam haberet liberum introitum et exitum omnium castrorum et oppidorum Brabancie pro sue libito voluntatis. Reservavit eciam usumfructum suum quem annuatim habuit super oppidum Lovaniense, necnon duwarium suum in Hollandia et terram Lucemburgensem cum arreragiis, pro quibus consequendis supradicta ducissa Burgundie, neptis sua, vel alter filiorum suorum predictorum, quem in locum tenentem suum substituerit, operam daret. et omnimodam potestatem de predicto duwario cum arreragiis persolucionem consequendam plenariam et integram: offerens sibi pro suis labore et expensis medietatem de hiis que de hujusmodi duwario et arreragiis consequi possit. Fuit eciam convencionatum. quod ipsius ducisse Burgundie locum tenens, scilicet unus filiorum suorum predictorum, continuam residentiam teneret in Brabancia. et quod ipsa neptis sua et ejus locum tenens tenerentur dictam terram Brabancie, prelatos, nobiles, oppida. habitatores et incolas ejusdem terre regere, manutenere et defendere ab injuriis et violenciis ipsis illatis vel inferendis. ac tenere et observare eorum jura, privilegia, libertates et franchiseas, omniaque alia et singula facere. que bonus et fidelis gubernator et locum tenens terre Brabancie facere tenetur. Quocirca sepetacta ducissa Johanna districte precipiendo mandavit universis et singulis vasallis, officiatis et subditis suis. quatenus prenominate ducisse Burgundie. nepti sue, et dicto ejus locum tenenti in omnibus et singulis fideliter parerent et intenderent. tamquam sibimet ipsi, quamdiu vitam ducerent in humanis, prout suprascripta in multis clausulis. punctis et articulis in literis patentibus ejusdem ducisse Johanne desuper confectis plenius continentur, que fuerunt date Bruxelle. die septima mensis maii anno M° CCCC° IIII°.

Qualiter ducissa Burgundie promittit ducisse Johanne matertere sue servare et adimplere omnia et singula in ejusdem ducisse Johanne literis comprehensa. Cap. LXXIIII.

Memorata vero domina Margareta ducissa Burgundie per patentes suas 1404
contra-literas promisit. sub ejus fide et honore. prelibate ducisse Johanne.

matertere sue, satisfacere, observare et fideliter adimplere omnia et singula in ejusdem sue matertere literis contenta et expressata, que eciam in suis literis sunt inserta, et specialiter de solucione XXVIII millium coronarum annuatim. Et ad majorem securitatem solucionis predicte obligavit per modum pignoris redditus et proventus oppidi sui Mechliniensis atque dominium, fructus et emolumenta oppidi sui Antwerpiensis, etc., consentiens quod, si ipsa aut ejus filius, nomine gubernator Brabancie, in solucione dictarum XXVIII millium coronarum negligens fuerit, quod tunc redditus et proventus oppidorum suorum Mechliniensis et Antwerpiensis eidem matertere sue cederent, quousque, etc., necnon quod subditi terre Brabancie sibi aut dicto gubernatori amplius non parerent neque dicte ejus matertere obedirent, et ad ipsam reverterentur sicut prius, etc. Et ultra premissa promisit et convenit, quod ipsa aut ejus heredes solvere deberent omnia predicte matertere sue justa et racionabilia debita, et de omnibus aliis debitis, que ab ipsa peti possent, indempnem relevare. Et insuper, quod omnes proclamaciones, preconizaciones et mandata publica, que hactenus ex parte ducis sive ducisse Brabancie fieri consueverunt, ammodo fierent de mandato et ex parte sue matertere et filii sui, gubernatoris terre Brabancie predicte, conjunctim : cum multis aliis punctis, articulis et clausulis oportunis in dictis suis literis contentis, quas causa brevitatis hic inserere pretermitto. Et fuerunt litere eciam date predicta die mensis maii anno Domini M° CCCC° IIII° predicto.

Commissio per dictam ducissam Burgundie Anthonio filio suo secundogenito de regimine et gubernacione ducatus Brabancie concessa. Cap. LXXIV.

1404. Item sepedicta ducissa Burgundie, vigore potestatis per prelibatam ducissam Johannam, materteram suam, per suprascriptas literas suas patentes sibi attribute sive concesse, quod alterum filiorum duorum suorum seniorum in gubernatorem ducatus Brabancie et ejus locum tenentem constituere possit; attendens quod in partificacione sive divisione per quondam ducem Philippum ducem Burgundie, suum consortem, et ipsam inter eorum tres filios, Johannem scilicet, Anthonium et Philippum, ordi-

nata, de consensu antedicte ducisse Johanne matertere sue est comprehensum, quod dictus Anthonius succedere haberet in ducatu Brabancie post ejus et dicte sue matertere decessum : quapropter eadem ducissa Burgundie, consideratis racionibus prescriptis, eundem Anthonium suum filium constituit et ordinavit, ex parte ipsius, gubernatorem dicti ducatus Brabancie et ejus locum tenentem in eodem, dando sibi et concedendo plenariam potestatem gubernandi, manutenendi et defendendi in jure et justicia predictum ducatum Brabancie, prelatos et alias personas ecclesiasticas, nobiles, bona oppida, burgenses, subditos et incolas ejusdem, ponendique et ordinandi officiarios, tam judices justicie ministrande, quam receptores aliosque servitores pro custodia castrorum et fortaliciorum, consiliarios quoque, burgimagistros, magistros communitatis, scabinos et juratos, et eosdem revocandi et destituendi, tociens quociens fuerit opportunum, et ab aliis juramenta recipiendi, juxta traditam sibi potestatem per literas matertere sue predicte, salvis exceptionibus in eisdem literis contentis et declaratis; et insuper de fructibus et redditibus, receptis, levatis ac deinde recipiendis et levandis, receptiones computare faciendi, necnon de observandis juribus, jurisdictionibus, privilegiis et libertatibus prelatorum et aliarum personarum ecclesiasticarum, nobilium, baronum, militum et scutiferorum ac bonorum oppidorum, franchisearum omniumque aliorum subditorum et incolarum terre Brabancie, et de manutenendo ipsos et defendendo in jure et justicia, et tractando secundum legem patrie et secundum jus loci ubi sunt situati, sine hoc quod ab ipsis aliquam talliam sive precariam caperet, quamdiu dicta sua matertera vitam duceret in humanis, juramentum prestandi, cum clausulis, ratishabitacione et aliis in talibus requisitis, quas causa brevitatis inserere omitto, expressatis in literis ducisse Burgundie, que date fuerunt Atrebati, die XIX^a^ mensis maii anno Domini M° CCCC° IIII°.

Juramentum quod dictus Anthonius prestitit patrie Brabancie in receptione gubernacionis ejusdem, contentum in litera sua desuper confecta, cujus copia de vulgari theutonico in latinum translata sequitur et est talis. Cap. LXXV.

1404. « Anthonius de Burgundia, comes Registetensis et castellanus Insulensis, universis presentes literas visuris salutem. Cum illustris principissa domina Johanna, ducissa Lucemburgensis, Brabancie et Lymburgensis, nostra predicta domina et matertera, transtulerit et supportaverit carissime domine et matri nostre, ducisse Burgundie, comitisse Flandrie, Arthesie et Burgundie, occasione certarum convencionum, composicionum et tractatuum inter ipsos factarum, initarum et concordatarum, ac in literis desuper confectis et bene declaratis, regimen et gubernacionem terre et ducatus Brabancie cum pertinenciis suis; et cum eadem domina et mater nostra regimen et gubernacionem ejusdem ducatus per ipsius literas patentes nobis commiserit: hinc est, quod nos expresse recognoscimus per presentes, nos promisisse et tactis sacrosanctis evangeliis corporaliter ad sancta jurasse, quod, statim et incontinenti postquam predicta domina et matertera nutu divino de vita ad mortem pervenerit, prelibatam terram Brabancie cum suis pertinenciis transire permittemus ad prefatam dominam et matrem nostram Burgundie ducissam, legitimam heredem ejusdem. Item promisimus et juravimus, ut supra, prelibatis baronibus, militibus, oppidis, franchiseis et omnibus aliis subditis terre Brabancie firma et stabilia tenere omnia ipsorum jura, cartas et privilegia, usus, observancias, et contra illa non contrafacere per nos vel aliquem alium nostra ex parte, sine malo ingenio: et insuper promisimus, quod moram et residenciam nostram tenebimus in terra Brabancie, salvo quod, quandocumque nobis placuerit vel opus fuerit extra dictam terram abessendi, quod tunc bonum locum tenentem pro nobis et in eadem terra dimittemus, omni fraude et dolo in omnibus causis seclusis. In cujus rei testimonium presentes literas sigilli nostri appensione fecimus communiri. Datum Bruxelle, die VI^{a} junii anno Domini M^{o} CCCC^{o} IIII°. Et erant dicte litere sic signate: Per dominum comitem, presentibus de suo consilio domino Diestensi, domino de Liedekercke, domino Petro de Zype, gubernatore Insulensi, domino de Bosco, et Wilhelmo de Blondelle. Jo. de Opstal. »

De obitu domine Johanne ducisse Brabancie, ac domine Margarete ducisse Burgundie, et eciam domine Marie ducisse Gelrie. Cap. LXXVI.

Johanna vero ducissa Lucemburgensis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis, nulla ex supradictis duobus maritis suis prole relicta, postquam prefuerat ducatibus Lotharingie, Brabancie et Lymburgis predictis cum marchionatu sacri imperii annis LI, obiit Bruxelle, anno Domini M° CCCC° VI°, mensis decembris die prima, et est ididem sepulta in ecclesia fratrum Carmelitarum. 1406.

Et junior soror ejus, Maria nomine, ducissa Gelrie, etc., nulla prole relicta decessit anno Domini M° CCC° XCIX°, mensis marcii die prima, dicta ducissa adhuc vivente. Margareta vero comitissa Flandrie, soror ducisse Johanne secundogenita, decessit ante ducissam Gelrie predictam. Et Margareta filia comitisse Flandrie, ducissa Burgundie predicta, non diu ante obitum ducisse Johanne sue matertere eciam decessit, ipsa ducissa Johanna superstite, ut premittitur : cui successit in ducatibus Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ac marchionatu sacri imperii Anthonius supradictus, vigore convencionis, divisionis et partificacionis predictarum.

De receptione et intronizacione Anthonii in ducem Brabancie, etc., cum crucibus et vexillis. Cap. LXXVII.

Anthonius supradictus post decessum quondam domine ducisse Johanne bone memorie fuit intronizatus et receptus in ducem Brabancie, etc. : primo Lovanii, anno Domini M° CCCC° VI°, die sabbati XVIIIª mensis decembris, et deinde consimiliter in aliis oppidis certis diebus ad hoc ordinatis. 1406.

Posquam vero prefatus Anthonius fuit intronizatus processionaliter cum crucibus et vexillis, ut moris est, fuit primo ductus ad ecclesiam Sancti Petri Lovaniensis per prepositum ejusdem ecclesie, ubi primo, et deinde in domo consulum, prestitit juramenta sequentia in theutonico, que hic in latinum habentur translata, ut sequitur.

Juramenta a duce Anthonio prestita. Cap. LXXVIII.

Juramentum quod prestitit dux Anthonius ante majus altare in dicta ecclesia Sancti Petri, tactis sacrosanctis evangeliis :

« Nos promittimus et juramus ad hec sancta evangelia, quod ab hac die in antea servabimus et observari faciemus jura, usus, observancias, libertates, consuetudines privilegiaque ecclesie nostre Sancti Petri Lovaniensis et omnium aliarum ecclesiarum ducatus nostri Brabancie, necnon libertates hominum Sancti Petri, quemadmodum observarunt predecessores nostri duces Brabancie. Sic juvet nos Deus, hii sancti et omnes sancti Dei. »

Juramentum quod prestitit in domo consulum, lectis primitus publice alta et intelligibili voce coram communitate ante dictam domum congregata literis sui jocundi adventus :

« Ego promitto et juro, quod omnia puncta, que litera modo coram oculis meis perlecta comprehendit, nichil inde excepto, observabo et servari faciam bene et fideliter, sicut bonus dominus sue terre et suis subditis facere tenetur. Sic Deus me adjuvet, isti sancti et omnes sancti. »

Juramentum quod prestitit Lovanii in camera anteriori dicte domus coram burgimagistris, scabinis, consulibus et juratis :

« Ego promitto et juro, quod oppido meo Lovaniensi servabo et observari faciam fideliter et bene, sicut bonus et verus dominus facere tenetur, omnia ipsorum jura, privilegia, cartas, consuetudines, usus et observancias, prout habent a dilectis meis predecessoribus, ducibus et ducissis in Brabancia, et prout illa observavit sine fractione. Sic adjuvet me Deus, hii sancti et omnes sancti Dei. »

Quibus juramentis sic prestitis, predicta communitas, ante domum consulum congregata, prestitit juramentum sequens, per unum secretariorum ducis pronunciatum :

« Nos omnes universaliter, et quilibet nostrum singulariter et pro se ipso, promittimus, creantamus et juramus generoso domino nostro duci Brabancie, qui hic presens est, et suum juramentum prestitit, prout verus dux Brabancie facere tenetur, quod sibi ammodo erimus boni et fideles, et in omnibus causis parentes et obedientes, et suum dominium, patriam

et limites juvabimus manutenere, observare, defendere, et suam injuriam resistere sive repellere contra unumquemque, ac servire et facere in omnibus causis, sicut boni et fideles homines coram vero domino facere tenentur. Sic Deus nos adjuvet et omnes sancti ejus. »

Qualiter in crastinum fecit predictus dux coram tribus statibus Brabancie legi literam renunciacionis ducis Johannis Burgundie, fratris sui, super ducatu Brabancie, promittens in forma vidimus *ipsis dare certas clausulas ex literis partificacionum trium fratrum extractas, in dicto* vidimus *conscriptas.* Cap. LXXIX.

Die vero sequenti, scilicet XIX^{a} mensis decembris anni M^{i} CCCC^{i} VI^{i} predicti, memoratus dux Anthonius prelatis, baronibus, militibus et aliis nobilibus, necnon deputatis bonorum oppidorum ducatus Brabancie, tres status ejusdem representantibus, ad suum mandatum in castro Lovaniensi penes ipsum congregatis, ostendit et publice legi fecit unam literam patentem, sigillatam sigillo illustris principis domini Johannis Burgundie ducis, Flandrie, Arthesie et Burgundie comitis, sui germani, per quam, ut continebatur in eadem, idem dux Johannes germanus suus cessit et renunciavit omni juri et successioni que sibi competere poterant in predicto ducatu Brabancie, in Antwerpia et ejus pertinenciis, atque in ducatu Lymburgensi et aliis terris ultramosanis et earum appendiciis. Quam quidem literam ipse dux Anthonius tunc posuit in manibus oppidi Lovaniensis, promittens quod infra certum tempus tunc expressatum quatuor consimiles ejusdem tenoris sigillatas literas deliberari sive tradi faceret, scilicet unam prelatis, aliam baronibus et militibus, terciam Lovaniensi et quartam Bruxellensi oppidis, ad opus communis patrie Brabancie prelibate. Promisit insuper, quod eciam infra certi temporis spacium tradi faceret dictis oppidis Lovaniensi et Bruxellensi, ad opus dicte patrie Brabancie, duo *vidimus* sub suo sigillo aut alio sigillo auctentico ex literis partificacionis per quondam Philippum ducem, suum genitorem, et dominam Margaretam ejus genitricem, ducissam Burgundie etc., inter ipsum et alios suos fratres, scilicet Johannem ducem Burgundie et Philippum comitem Nyvernensem, facte et ordinate, et per quondam dominam Johannam

ducissam Brabancie, quantum in ipsa fuit, confirmate, ratificate et approbate, prout in literis desuper confectis plenius continetur. Datum Lovanii, die dominica XIX^a mensis decembris anno M^o CCCC^o VI° suprascripto.

Sequuntur clausule ex literis partificacionum extracte et in literis vidimus, *de quibus immediate fit mencio, contente, de gallico in latinum translate.* Cap. LXXX.

1407. Subsequenter vero prelibatus dux Anthonius tradi et exhiberi fecit supradictis duobus oppidis Lovaniensi et Bruxellensi duas literas in forma *vidimus* factas, sub sigillo domini Gerardi de Platea prepositi ecclesie Sancti Jacobi Frigidi Montis in Bruxella, ordinis Sancti Augustini Cameracensis diocesis, per quas ipse notificat se vidisse unam literam patentem sanam et integram, sigillatam sigillis bone memorie quondam domini Philippi, filii quondam regis Francie, ducis Burgundie, comitis Flandrie, Arthesie et Burgundie, et domine Margareta, ducisse et comitisse ducatus et comitatuum predictorum, continentem partificacionem per ipsos factam et ordinatam inter filios eorum masculos, scilicet potentes principes, dominum Johannem impresenciarum ducem Burgundie, filium ipsorum seniorem, dominum Anthonium nunc ducem Brabancie et Lymburgis, ipsorum filium secundogenitum, et Philippum de Burgundia, impresenciarum, scilicet tempore date *vidimus,* comitem Nyvernensem, filium eorum juniorem : que quidem litera fuit data Atrebati, die XXVII^a mensis novembris anno Domini M^o CCCC^o III°. In qua quidem litera continentur de verbo ad verbum clausule subsequentes, de gallico in latinum translate :

« Et primo, predictus Johannes noster senior filius habebit pro se et heredibus suis ducatum et comitatum Burgundie, cum dominio et eorum pertinenciis, et comitatum Flandrie, cum terris Alostensi, Dendermondensi et Mechliniensi et eorum pertinenciis, et comitatum Arthesie, cum suis pertinenciis, et habebit predicta dominia atque terras integre, absque hoc quod Anthonius et Philippus sui fratres poterunt petere aliquam porcionem causa partificacionis, appanagie, nec alias nec alio modo : videlicet dictum ducatum post decessum nostri ducis, et dictos comitatus et alias

terras supradictas post decessum nostre ducisse, et tunc dimittet comitatum Nyvernensem et baroniam de Douzy, et que antea tenuit et fuerunt sibi in suum matrimonium collata.

» Item, dictus Anthonius filius noster secundogenitus habebit pro se et heredibus suis ducatum Brabancie, comprehensis villa et castellania Antwerpiensi cum pertinenciis, ducatu Lymburgensi, et aliis terris nostris ultramosanis: et habebit dicta dominia et terras post decessum domine nostre ducisse et matertere nostre, ducisse Brabancie, absque hoc quod alii fratres predicti Anthonii poterunt petere aliquam porcionem racione primogeniture, partificacionis, appanagie, nec alias nec alio modo. Et si dicta matertera nostra ducissa Brabancie superviveret, dictus Anthonius gauderet comitatu Arthesie usque post prefate matertere nostre decessum, et tunc erit dux Brabancie et Lymburgis, et dimittet predictum comitatum Arthesie, et eciam comitatum Registetensem, qui sibi ad suum matrimonium sive nupcias fuit collatus, dum habuerit obedienciam et possessionem majoris partis bonarum villarum, et obedienciam majoris partis nobilium ducatuum predictorum, juxta continenciam literarum sui matrimonii.

» Item, dictus Philippus noster posterior filius habebit pro se et heredibus suis comitatum Nyvernensem et baroniam de Douzy, comitatum Registetensem, castrum Reynault Vranx, cum pertinenciis ipsorum, terras nostras de Campania cum eorum pertinenciis, post decessum matertere nostre ducisse: comitatum de Stampis, villas, castra et castellanias de Dourdam et de Gyen, que nobis debent advenire, cedit ad heredes nostros masculos per decessum nostri belli fratris Byturicensis, si discedat absque herede masculo de suo corpore, et casu quo dictus frater noster haberet heredem masculum, et dictus comitatus et alie terre nobis non advenirent vel heredibus nostris, et dictus Philippus vel ejus heredes pro eorum partificacione non haberent alias terras de nobis duce et ducissa, quam illas que sunt in presenti articulo declarate.

» Item, habebit castrum et castellaniam de Monreal, cum suis pertinenciis, in comitatu Burgundie, castrum de Chastelguyon, et tria millia francorum in redditibus de saleneria de salinis comprehensis, quos solebat levare sive recipere dominus Johannes de Thalon in dicta saleneria : que quidem castra, cum redditibus, proventibus et pertinenciis, nobis sunt acquisita ac per judicium et sentenciam adjudicata: et sexaginta millia

francorum, quorum quadraginta millia solventur per dictum Johannem filium nostrum aut ejus heredes, et viginti millia per predictum filium nostrum Anthonium aut ejus heredes solventur post decessum nostrum ducis et ducisse; absque hoc quod in dicta partificacione alii sui fratres predicti poterunt demandare sive petere per primogenituram sive senioritatem, partificacionem, appanagiam, neque aliter vel alio modo.

» Et fuit dictum *vidimus* sigillatum sigillo prepositure prepositi ecclesie Sancti Jacobi Frigidi Montis predicti. Datum XXI[a] mensis junii anno Domini M° CCCC° VII°. »

Sequuntur juramenta per prelibatum Anthonium ducem in oppido Bruxellensi et aliis oppidis ducatus Brabancie prestita, de theutonico in latinum translata, et primo Bruxelle prestita ad opus communis patrie Brabancie. Cap. LXXXI.

« Ego promitto et juro ad sancta et super sacrum evangelium, quod patrie Brabancie, et omnibus habitantibus in ea, et quos concernit et quos concernere poterit in futurum, ero bonus, justus et fidelis dominus, et quod nullam violenciam, voluntatem neque vim ipsis inferam nec inferri faciam quoquo modo, et quod ipsos extra judicium et sentenciam non tractabo neque tractari faciam, sed quod omnes meos bonos homines et subditos bonorum oppidorum meorum, franchisearum, villarum et patrie mee Brabancie, et omnes alios quos tangere poterit, in corporibus et bonis ducam et duci faciam in omnibus causis mediante judicio sive justicia, juxta et secundum jura curiarum, oppidorum et scampnorum, ubi hoc pertinebit et fieri debebit. Et insuper promitto, confirmo, ratifico et approbo omnibus prelatis, claustris, ecclesiis Dei, baronibus, militibus, oppidis, franchiseis, villis et omnibus subditis meis et bonis hominibus terre mee Brabancie universaliter, et cuilibet ipsorum in solidum, omnia ipsorum jura, privilegia, libertates, cartas, ordinaciones, statuta, usus, consuetudines et observancias, que tenent, pertractant et habent, et eciam ea que ipsis a meis predecessoribus, ducibus et ducissis Brabancie felicis recordacionis, concessa sunt et collata. Promittoque ipsis omnia generaliter sive conjunctim, et quelibet specialiter sive divisim, servare sive servari facere, pro

me, meis heredibus et successoribus, ammodo in perpetuum et fideliter, firma, stabilia et sine infractione, et quod contra illa non faciam neque fieri permittam quoquo modo. Sic me Deus adjuvet, isti sancti et omnes sancti Dei. »

Juramentum prestitum oppido Bruxellensi :

« Ego promitto et juro, quod oppido meo Bruxellensi servabo et servari faciam bene et fideliter, sicut bonus dominus facere tenetur, omnia ejus jura, privilegia, cartas, ordinaciones, statuta, consuetudines, usus et observancias, sigillata et non sigillata, prout et quemadmodum habet a meis predecessoribus, dilectis ducibus et ducissis in Brabancia, prout illa observavit, absque infringendo. Sic adjuvet me Deus et omnes sancti ejus. »

Sequitur juramentum Antwerpie prestitum :

« Nos juramus oppido nostro Antwerpiensi servare et facere servari firma et stabilia omnia jura, privilegia, libertates, statuta et consuetudines, usus et observancias, vetera et nova, bene et fideliter, et omnia facere que bonus dominus suis hominibus et subditis facere tenetur. Sic Deus me adjuvet et omnes sancti Dei. »

Aliud juramentum pro incolis oppidi Antwerpiensis et marchionatus sacri imperii :

« Nos juramus sancte ecclesie, oppido Antwerpiensi et marchionatui terre de Ryen, generaliter sive universaliter, ipsorum privilegia, cartas, libertates, et omnia ipsorum jura, vetera et nova, servare et servari facere bene et fideliter, ipsorumque consuetudines, usus et observancias observare absque aliqua infractione, et quod contra illa non faciemus neque fieri permittemus, in parte vel in toto, quoquo modo; et quod omnia ea faciemus que bonus et verus dominus oppido suo Antwerpiensi et marchionatui sacri imperii suisque subditis et incolis idem facere tenebitur. Sic Deus nos adjuvet, hii sancti et omnes sancti Dei. »

Juramentum communitatis in Antwerpia ante domum oppidi, similiter scabinorum et consulum ejusdem in eadem domo :

« Nos juramus domino nostro generoso duci Brabancie et marchioni, qui hic presens est, quod sibi erimus boni et fideles homines, et omnia faciemus, que boni et fideles homines eorum vero domino facere tenentur. Sic Deus nos adjuvet et omnes sancti ejus. »

Juramentum prestitum in Buscoducis :

« Ego promitto et juro ad sancta et super sacrum evangelium, quod oppido de Buscoducis servabo et servari faciam bene et fideliter, prout bonus et verus dominus facere tenetur, omnia ipsorum jura, privilegia, cartas, consuetudines, usus, observancias, sicuti habent a dilectis nostris predecessoribus, ducibus et ducissis in Brabancia, et quemadmodum observavit sine infractione. Sic adjuvet me Deus, hii sancti, et omnes sancti Dei.

» Et insuper promitto et juro ad sancta et super sacrum evangelium, quod omnibus prelatis, claustris, ecclesiis Dei, baronibus, militibus, oppidis, franchiseis, villis, et omnibus meis subditis et bonis hominibus patrie mee Brabancie, generaliter et specialiter, servabo et servari faciam bene et fideliter, sicut bonus dominus et fidelis facere tenetur, omnia ipsorum jura, privilegia, cartas, consuetudines, usus et observancias, quemadmodum ipsi habent a dilectis nostris predecessoribus, ducibus et ducissis in Brabancia, et prout ipsi illis usi fuerunt, sine infractione. Sic me Deus adjuvet, hii sancti et omnes sancti Dei. »

Juramentum vero prestitum per communitatem est simile juramento in Lovanio et in Bruxella prestito.

Juramentum prestitum in Thenismonte et Leeuwis :

« Ego juro et promitto ad sancta et super sacrum evangelium, quod oppido Thenensi, Leeuwensi servabo et servari faciam bene et fideliter, sicut bonus et fidelis dominus facere tenetur, omnia ipsorum jura, privilegia, carthas, ordinaciones, statuta, consuetudines, usus et observancias, sigillata et non sigillata, sicut habent a dilectis predecessoribus nostris, ducibus et ducissis in Brabancia, et sicuti illa observarunt, sine infractione. Sic juvet me Deus, isti sancti et omnes sancti Dei. »

Simile juramentum prestitit dictus dux Anthonius in Nyvella pro oppido et communi terra gallica.

Et communitas prestitit juramentum simile juramento Lovanii prestito, excepto quod in fine addiderunt istam clausulam, scilicet : *salvis et reservatis juribus domine mee sancte Gertrudis et ecclesie.*

Juramentum ducis in Trajecto prestitum ante majus altare ecclesie Sancti Servacii ibidem, quo prestito, et viceversa juramento sibi per communitatem in eadem ecclesia prestito, traxit sive pulsavit campanam unam in turri ecclesie pendentem :

« Nos dux Brabancie et Lymburgis promittimus et juramus ad sancta et super istud sacrum evangelium, quod ecclesie nostre Beati Servacii et bono oppido nostro, burgensibus et subditis Trajectensibus omnia ipsorum jura, cartas, privilegia, consuetudines, statuta, usus, libertates et observancias, per quemcumque modum et formam illa a predecessoribus nostris, ducibus et ducissis in Brabancia, et a nobis habent, tenent, et illis utuntur, habuerunt, tenuerunt et usi fuerunt, cum justiciis et appendiciis, intus et extra nostram civitatem, et quemadmodum scabini nostri ejusdem nostre civitatis illa pro juribus et libertatibus tenent sive custodiunt, bene et fideliter servabimus et illis gaudere permittemus, absque infractione, et ipsos de omnibus impressionibus, injuriis, violenciis, ipsis a quibuscumque personis illatis vel inferendis, tuebimur et deffendemus, juxta melius posse nostrum, prout bonus dominus facere tenetur. Sic Deus nos adjuvet, isti sancti et omnes sancti Dei. »

Juramentum per communitatem duci prestitum est simile juramento per communitatem in Lovanio et in Bruxella prestito duci.

Quibus juramentis hincinde, sicut premittitur, prestitis, memoratus dux fuit per burgimagistros dicte civitatis ductus subtus campanile in dicta ecclesia, ubi pulsavit campanam, sicut prescriptum est.

De amicabili concordia et unione quam dux Anthonius, ipso gubernatore ducatus Brabancie existente, pepigit sive iniit cum civium magistris, scabinis, consulibus et ceteris civibus regalis urbis Aquensis. Cap. LXXXII.

Anno Domini M° CCCC° VI°, mensis junii die sexta, supradictus dux 1406.
Anthonius, dux Lymburgensis, comes Registetensis, ipso tunc gubernatore ducatus Brabancie existente, pepigit sive iniit certam amicabilem concordiam et unionem cum prudentibus et honestis viris, magistris civium, scabinis, consulibus et ceteris civibus regalis sedis civitatis Aquensis, continentem inter cetera quod, si sibi et terris suis Lymburgensibus de Daelhem et de Rode guerra supervenerit, et sibi notorie opus foret castra sua de Lymborch, de Daelhem et de Rode cum militibus et militaribus communiendi, quod tunc ipsa civitas Aquensis, cum per ejusdem ducis Anthonii literas patentes fuerit requisita, in dictis castris destinare tenebitur quinquaginta

arbalistarios bene armatos, ut moris est, cum suis pertinenciis, et ibidem, propriis ejusdem civitatis expensis, pro custodia castrornm perseverare, quamdiu dicti milites et militares ibidem manerent, nisi notorie timerent obsideri, vel aliquod oppidum sive castrum propter guerram ipsis illatam obsidere vellent; tunc suos arbalistarios transmittere non tenebuntur : quos quidem arbalistarios idem dux suis expensis, eundo et redeundo, et eorum victualia conducere sive conduci facere debebit. Possent eciam, si opus esset, dicti milites et militares et arbalistarii equali numero dividi, et ad dicta castra transmitti, sed ipsi arbalistarii aliunde et ad alicujus dampnum extra dicta castra transire non tenerentur. Item, si prelibatus dux propter guerras victualibus indigeret, quod illa in dicta civitate posset facere comparari, in prompta pecunia, pro tali precio sicut unus civis contra alium civem emere deberet, et illa extra eandem civitatem ad loca sibi necessaria facere duci et transportari. Item, quod memoratus dux Anthonius, propter assistenciam tam arbalistariorum quam victualium sibi pactam, predictam sedem et civitatem regalem et ejus incolas sive cives tamquam subditos proprios conservare, promovere et tueri, et, dum requisierint ejus favorem, consilium, auxilium et assistenciam impertire debebit. Item, quod omnes cives, incole et mercatores civitatis Aquensis predicte, ejusdem civitatis verum signum deferentes, de omnibus suis mercimoniis sive mercanciis, qualescumque fuerint, per totam terram Brabancie et Lymburgis ob omni theloneo ita liberi erunt, sicut fuerunt tempore ducis Wenceslai bone memorie, prout in literis desuper confectis plenius continetur. Item ipsa civitas regalis Aquensis dedit eidem duci Anthonio pro suo jocundo adventu IIII millia florenorum Renensium.

De prefati ducis Anthonii uxore prima, et ejus obitu et sepultura. Cap. LXXXIII.

1407. Postquam dux Anthonius fuit receptus et intronizatus in ducem Brabancie ab oppidis et incolis ejusdem, ut premittitur, revolvit in mente sua, qualiter Reynaldus dux Juliacensis, ab ipso licet requisitus, non relevavit in feudum oppidum de Gravia, sicut facere tenebatur juxta continenciam pacis dudum facte inter dominam Johannam ducissam Brabancie et Wil-

helmum ducem Gelrie et Juliacensem; necnon quod dux Wilhelmus de Bavaria, comes Hannonie, Hollandie et Zelandie ac dominus Frisie, quondam ducisse Johanne predicte adhuc viventi fecerat impedimentum in solucione duwarii sive dotalicii, per quondam Wilhelmum comitem Hannonie, Hollandie, Zelandie, etc., suum primum maritum, sibi assignati, et eidem per plures annos retroactos debiti. Quapropter idem dux Anthonius proposuit dictos duces Gelrie et Bavarie taliter inducere, cum amore vel rigore, quod sibi facerent de oppido Graviensi et duwario sive dotalicio predictis, quod juris foret et racionis; sed Deus, cujus occulta sunt judicia, aliter disposuit, quia de medio sustulit Johannam suam conthoralem, filiam unicam domini Walrami comitis Sancti Pauli et Lyneio, que adhuc vivens dicebatur pulchrior inter omnes harum parcium mulieres : quam idem Anthonius duxerat in uxorem diu antequam fuit gubernator Brabancie, et ex ea genuerat duos filios, scilicet Johannem et Philippum, qui successive fuerunt duces Brabancie, ut infra patebit, et unam filiam, que juvenis obiit; dicta vero Johanna ducis Anthonii uxor prima obiit die XII^a^ mensis augusti anno Domini M° CCCC° VII°, et fuit cum solempnibus obsequiis apud Furam, in choro ecclesie Beati Johannis ibidem, ubi eciam juvenis filia jacet, tumulata.

Qualiter dux Anthonius cum magna expedicione hominum armatorum profectus fuit ultra Mosam versus Valkenborch. Cap. LXXXIV.

Memoratus dux Anthonius, lugens et lamentans, ac secundum usum nature cordialiter deplorans obitum predilectissime domicelle Johanne quondam uxoris sue, recognoscensque omnipotenciam Dei sui creatoris, cui nemo resistere potest, seipsum consolatus est melius quo potuit. Iterum in mente sua revolvendo et recogitando ea que de Reynaldo duce Juliacensi et Gelrie et Wilhelmo duce in Bavaria ac Hannonie, Hollandie et Zelandie comite, supra dicta sunt, desiderans ea execucioni demandare, tribus statibus Brabancie patrie sue convocatis, petiit et requisivit ab eisdem, quatenus sibi cum potencia et copia hominum armatorum servire, et secum proficisci vellent, et ipsum sequi quo ipsos ducere et dirigere deberet. Dicti tres status petiverunt ab ipso cerciorari, quo, contra quem,

et ad quem profectum, et ob quam causam ipsos ducere vellet. Ad quod ipse dux non respondit, sed modo quo supra servicium postulavit impendi: quod quidem servicium nobiles patrie Brabancie pro seipsis sibi tunc consencierunt; sed deputati omnium bonorum oppidorum tali modo sibi consentire recusabant, de quorum numero fuerunt deputati oppidorum Antwerpiensis et de Buscoducis. Sed illo non obstante dux Anthonius taliter tractari fecit, quod Antwerpienses cum marchionatu ipsum ducem cum magna hominum armatorum copia et apparatu bellico versus Mosam usque ad Dipenbeke, et similiter cum illis de Buscoducis, quod ipsum cum villicacione manu armata et apparatu bellico secuti sunt eum usque ad Sonne.

Deinde vero dux Anthonius personaliter venit ad domum consulum Bruxellensem, ante quod supra forum jussit totam communitatem congregari, et assumptis secum VII scabinis, petiit a populo, quatenus sibi servire et ipsum in expedicione sequi vellent. Tunc omnes clamaverunt : « Ita, domine, ita. » Tunc loquebatur unus VII scabinorum, nomine Nicolaus de Sancto Gaugerico : « Illi qui domino nostro duci servicium » consenserunt, possunt ipsum sequi, si voluerint. » Sed ab oppido Bruxellensi nec ab oppido Lovaniensi neque ab aliis oppidis Brabancie nullum servicium habere potuit[1], preterquam ab oppidis Antwerpiensi et de Buscoducis, ut superius est expressum. Quibus peractis, dux Anthonius, cum baronibus, militibus et aliis nobilibus Brabancie in magno numero congregatis, profectus est versus Valkenborh, quem sequebatur socer suus Walramus comes Sancti Pauli et frater suus Philippus comes Nyvernensis, cum ingenti multitudine fortium pugnatorum seu bellatorum.

Causa vero ob quam dux Anthonius istam expedicionem manu tam potenti facere proposuit, fuit multum secrete tenta. Aliqui dixerunt, quod partem oppidi Trajectensis ad ecclesiam Trajectensem spectantem intendebat parti sue applicare, et sic totum oppidum occupare sive ad Brabanciam trahere, ex eo quod dux Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, plus juris in dicto oppido ad se traxit quam sibi competebat. Alii dixerunt, quod civitati Aquensi voluit movere guerram, quia alias denegavit exer-

[1] Lovanienses enim et Bruxellenses impulsu Leodiensium exercitum Antonii subsidiis juvare detractarunt, uti et caeterae urbes ad eorum exemplum.

citui Brabancie victualia ministrare pro denariis suis: cujus contrarium fuit verum, propter concordiam jam cum Aquensibus initam atque factam. Alii dixerunt, quod hujusmodi expedicionem assumpsit ad resistendum Ruperto de Bavaria contra Wenceslaum Bohemie regem, in Romanorum regem electum, qui descendit cum magna potencia ad extorquendum ex manibus ducis Anthonii ducatus Brabancie et Lymburgis, sibi et imperio, ut pretendebat, devolutos: ad quod faciendum Reynaldus dux Juliacensis et Gelrie et Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, sibi assistenciam promiserunt, ut aliqui tunc dixerunt. Sed neutrum predictorum fuit verum: causa enim principalis profectus ducis Anthonii fuit ista, quod dux Reynaldus prelibatus, qui post decessum fratris sui Wilhelmi ducis Gelrie et Juliacensis occupaverat oppidum de Gravia cum suis attinenciis, illud non relevaverat in feudum, ut decebat, a ducissa Johanna, dum vivebat, neque post ejus decessum ab ipso duce Anthonio, sicut facere tenebatur secundum continenciam pacis inter eosdem ducissam Johannam et ducem Wilhelmum facte, ut premittitur; quare intendebat jus suum vi armata contra dictum Reynaldum ducem prosequi, et dictum oppidum tam diu tenere sine vasallo, sicuti dux Reynaldus illud tenuerat sine domino feudi directo.

Qualiter dux Anthonius fuit receptus et intronizatus in ducem et dominum in oppido suo Trajectensi, et qualiter homines sui armorum transiverunt per Trajectum usque Valkenborch. Cap. LXXXV.

Anno Domini M° CCCC° VII°, mensis octobris die prima, Leodienses 1407. cum eorum mamburno, domino Heinrico de Parweys, cum maximo exercitu existentes, venerunt apud Woncke et circa Trajectum valde prope, ubi magna dampna intulerunt incendio et rapina. Oppidum vero Trajectense, ad se defendendum et Leodiensibus resistendum, ordinavit quatuor capitaneos, scilicet Goderolem de Elderen, Theodoricum de Norbertingen, Johannem de Chymen et Heinricum Bovier, quibus cum duobus burgimagistris, scilicet Anthonio Yserman et Arnoldo de Heer, commiserunt honorem, curam, regimen, administracionem et defensionem oppidi predicti. Eadem vero die dux Anthonius cum exercitu copioso valde applicuit

ad duas leucas prope civitatem Trajectensem prelibatam, ubi suo exercitu hominibusque armorum dimissis, ipse propria in persona, cum suis consiliariis et deputatis bonorum oppidorum Brabancie secum assumptis, perrexit in exercitum Leodiensium predictorum, temptans tractare pacem inter ipsos, ex una parte, et Johannem de Bavaria, electum Leodiensem, eorum dominum, ex altera, eosdem deprecantes, quatenus obsidionem solvere vellent et ad propria redirent: ipse enim sperabat laborare adeo, quod firma pax et concordia inter ipsos fieri deberet.

Sed preces ejus non fuerunt admisse, quare ad exercitum suum fuit reversus, et quia ipse tamquam dominus adhuc non erat in dicta civitate receptus, misit de suo consilio ad eandem, requirentes ut se pararent et disponerent ad ipsum in eorum dominum recipiendum et admittendum, juramentaque debita sibi prestandum. Ad quod Trajectenses responderunt, quod ipsum libenter intromitterent et in eorum dominum reciperent, per talem modum et cum tali comitiva sicuti duces Brabancie, sui antecessores, eorum jocundum adventum inibi facere consueverunt: salvo quod ipsis servare promitteret et juraret certa puncta, que specialiter habere desideraverunt, et generaliter omnia ipsorum jura, privilegia, libertates, consuetudines, observancias, etc. Propter quod inter ducem et burgenses oriebatur certa contencio, ex eo quod Trajectenses unum punctum pro jure ipsorum tenuerunt, quod dux Anthonius ipsis confirmare recusavit: que contencio fuit per medium deputatorum Brabancie oppidorum, qui ibi affuerunt et se interposuerunt, sedata et concordata. Et insuper fuit tractatum et concordatum, quod dux cum toto suo exercitu infra civitatem debite intrare ac recipi et admitti deberet, sub tali condicione, quod ipse dux dominum Heinricum de Parweys, mamburnum Leodiensem, infra predictam civitatem secum introducere non deberet.

Quibus sic peractis, die octava mensis octobris supradicti plus quam trecentos currus, cum eorum equis et pertinenciis, quos extra Trajectum per portam de Wycke conduci fecerunt, post hoc intromiserunt infra civitatem per duas vices, et extra eandem conduxerunt duo millia armatorum vel circiter. Die vero dominica, nona dicti mensis octobris, a mane usque ad meridiem dicti Trajectenses fuerunt impediti propter introitum et exitum hominum armatorum, qui sine intervallo ex gentibus ducis cum magnis turmis ad transeundum advenerunt. Post meridiem vero dictus

Anthonius dux fuit solempniter, cum crucibus et vexillis, per clerum et totum oppidum, qui sibi obviam venerunt, processionaliter infra dictam civitatem usque in ecclesiam Sancti Servacii ductus, et intronizatus ad majus altare in choro ejusdem ecclesie, ubi, reliquiis humiliter et devote osculatis, suum debitum prestitit juramentum, sicuti antecessores sui, duces Brabancie, prestare consueverunt : quo juramento prestito, vice versa gubernatores et communitas ejusdem civitatis dicto duci Anthonio fidelitatis et obediencie debitum prestiterunt juramentum. Quibus juramentis hincinde, sicut premittitur, prestitis, sepefatus Anthonius fuit per burgimagistros dicte civitatis ductus subtus campanile dicte ecclesie, ubi pulsavit campanam in dicto campanili pendentem : et accidit ibidem quod, dum clericus civitatis dicto duci prelegeret puncta que jurare debebat, immutavit legendo unum verbum aliter quam per deputatos oppidorum Brabancie et Trajectenses fuerat concordatum, quod ipse percipiens fuit iratus valde et pessime de ipso clerico contentus, quare dux ipsum libenter captivasset, sed latenter aufugit.

Et sic dux Anthonius, immediate post suam intronizacionem et recepcionem, cum suis nobilibus et gentibus armorum predictam civitatem exiens, versus Valkenborch se duxit transferendum. Die vero sequente, videlicet decima mensis octobris predicti, Trajectenses fuerunt tota die de mane usque ad vesperam occupati propter introitum et exitum hominum armatorum, qui ipsum ducem sequebantur. Et sic patet, quod dux Anthonius propter presentem suam expedicionem tot bellatores et homines armatos collegerat, quod infra tres dies civitatem Trajectensem vix poterant pertransire; tunc comes Nyvernensis cum suis, et oppida Antwerpiense et Buscoducense cum suis villicacionibus nondum advenerant, sed apud Diepenbeke et Sonne, ut premittitur, permanserunt.

De tractatu facto inter ducem Anthonium Brabancie et Reynaldum ducem Gelrie et Juliacensem, et qualiter Graviam a dicto duce Brabancie in feudum relevavit. Cap. LXXXVI.

Memorato duce Anthonio, sicut premittitur, cum potencia gencium armorum apud Valkenborch existente, omnes principes et magnates cir- 1407.

cumvicini ipsum timuerunt. Et licet causa expedicionis presentis fuit valde secrete tenta, tamen non fuit usque adeo secrete observata, quin Reynaldus Juliacensis et Gelrensis dux, aliquid percipiens de eadem, verebatur quod dux Anthonius contra ipsum et terras suas hostiliter insurgere volebat. Quapropter idem dux Reynaldus, futuris periculis in foribus existentibus precavere et obviare desiderans, suos solempnes ambaxiatores, pleno mandato fulcitos, ad dictum ducem Anthonium apud Valkenborch duxit transmittendos, ad tractandum secum et concordandum de omnibus et singulis peticionibus et demandis, de quibus ipsum impetere posset. Breviter loquendo, ibi fuit tractatum et convencionatum, quod dux Reynaldus, certis terminis tunc nominatis, dicto duci Anthonio dare et realiter persolvere deberet magnam summam multorum millium coronarum aurearum cugni regis Francie, aut valorem earundem in moneta aurea equivalenti, quodque idem dux Reynaldus infra breve temporis spacium ab eodem duce Anthonio relevare deberet oppidum de Gravia cum attinenciis suis in feudum, sibique proinde prestare fidelitatis juramentum, suasque desuper dare literas oportunas.

Quibus, sicut premittitur, tractatis, dux Anthonius transmisit socerum suum comitem Sancti Pauli versus exercitum Leodiensem, ad tractandum treugas inter ipsos, ex una parte, et Trajectenses, ex altera, qui inefficax ad ducem Anthonium fuit reversus. Est verum, quod ipse dux, dum in Trajecto fuit intronizatus, erat intencionis inducias sive guerrarum abstinenciam inter partes predictas pertractandi; sed dum clericus mutavit sensum, et aliter legit quam fuit concordatum, ut premissum est, fuit contra ipsum in tantum commotus, quod animo irato absque tractando ex Trajecto recessit. Qui, dum comes Sancti Pauli ad ipsum fuit reversus, cum suo exercitu de Valkenborch profectus fuit versus Trajectum, ubi intravit mensis octobris die XVII[a], ubi inter partes antedictas tractavit treugas per VII septimanas duraturas. Quo facto, Leodienses cum eorum mamburno ad propria remearunt; dux vero Anthonius, suis hominibus armorum et aliis de Antwerpia et Buscoducis licenciatis, similiter licenciavit eciam gentes armorum, quas frater suus comes Nyvernensis ex Francia ad servicium suum secum adduxerat. Et sic dux Anthonius cum dicto fratre suo in terram suam Brabancie est reversus.

Deinde vero dux Anthonius cum dicto fratre suo, comite Nyvernensi,

se transtulit versus Buscumducis, et deinde apud Empel prope Mosam, ubi Reynaldus dux Juliacensis et Gelrensis, veniens ad ipsum in die Sancti Severini, que fuit XXIII[a] octobris anno Domini M° CCCC° VII°, de predicto oppido de Gravia, quod ab ipso junctis manibus cum osculo in feudum relevavit, debitum prestitit fidelitatis juramentum in manibus Wilhelmi juvenis comitis de Seyne, qui ipsum juramentum sibi predictavit. Quibus peractis, prelibati principes, postquam cibum et potum sumpserant, amicabiliter ab invicem recesserunt. De qua quidem recepcione dux Reynaldus dedit suas patentes literas tenoris infrascripti :

« Wy Reynault, by der gracien Godts hertoghe van Gulich ende van Gelre ende greve van Zutphen, doen cont allen lieden, bekennen dat wy op ten dach van huden, datum des brieffs, tot Empel opter Maese, van onsen lieven neve, den hertoghe van Brabant ende van Lymborch, ontfanghen hebben te leen onsse stad ende slot van den Grave, alsoe als die van hem te leen rueren, ende hebben hem daeraf manschap gedaen, in oorconden ons segels aen desen brief gehangen. Gegeven in't jaer Ons Heeren M CCCC VII, des sondaeghs op Sinte Severyns dach. »

Predicta litera fuit sic signata : Per dominum ducem, presentibus de consilio nobili domino Johanne domino de Arckel et Hagensteyn, et domino Johanne Schelaert de Obbendorpe, magistro curie, et Johanne de Wyenheyst, militibus.

Anno supradicto M° CCCC° VII°, mensis novembris die XXIII[a], Ludovicus dux Aurelianensis, frater germanus regis Francie, fuit de nocte in civitate Parisiensi per aliquos satellites, ut dicebatur, Johannis ducis Burgundie interfectus, unde multa mala et guerrarum discrimina sunt, proch dolor! subsecuta.

Qualiter Leodienses civitatem Trajectensem obsidione circumvallarunt. Cap. LXXXVII.

Supra proxime narratur, qualiter dux Anthonius inter Leodienses et 1408.
Trajectenses tractavit treugas per septem septimanas duraturas : que quidem treuge non diu post dicti ducis Anthonii recessum fuerunt violate, altera parcium alteri impingente quod ipsas treugas primitus infregit.

Quare dux Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, collecto nobilium exercitu copioso, civitatem Trajectensem intravit, ubi sex instituit capitaneos, videlicet dominum de Heynsberch, dominum Scheifardum de Merode, dominum de Alpen, advocatum Coloniensem, dominum de Roye et dominum de Milendonck, quorum quilibet habuit sub se trecentos homines armatorum equestrium ad sibi serviendum, ubi et quando sibi placeret, exceptis burgensibus et incolis civitatis predicte.

Dominus vero Heinricus dominus de Parweys, mamburnus Leodiensis, anno predicto M° CCCC° VII°, mensis novembris die XXIIII[a], unacum tota patria Leodiensi et Lossensi dictam civitatem obsidione circumvallavit per sex septimanas, videlicet usque ad VII[am] januarii, inibi continue perseverantes, infra quos dies nichil aut modicum profecerunt propter maximum frigus tunc vigens : nam in die Sancti Martini incepit gelare, et duravit continue per XI septimanas sine intermissione, sic quod multi homines et multa animalia frigore perierunt. Gelu eciam die XXVIII[a] januarii ex tunc immediate sequenti fecit maxima dampna, tam in Leodio quam alibi, in fractione poncium et molendinorum. Et postquam soluta obsidione predicta Leodienses et Lossenses repatriarant, dirum bellum intestinum insurrexit inter eosdem, altero alteri gravia dampna inferendo cedibus, incendiis et rapinis.

Deinde vero, anno Domini M° CCCC° VIII°, mensis maii die penultima, Leodienses et Lossenses cum eorum predicto mamburno, domino de Parweys, prelibatam civitatem Trajectensem secundario obsidione circumcinxerunt, ubi plus quam per XVI septimanas continuo permanserunt, videlicet usque ad XXII[am] diem mensis septembris. Infra quem terminum dux Anthonius fuit ab utraque parte pro adhesione et assistencia sibi facienda instantissime requisitus: quod ipse dux Anthonius, multis causis racionalibus animum suum ad hoc moventibus, facere recusavit, et inter partes predictas se neutralem tenere conclusit: nec mirum, attento quod dominus de Parweys fuit subditus suus nativus et vasallus, quodque dux Burgundie dominus Johannes, germanus suus, habuit in uxorem dicti ducis Johannis de Bavaria sororem, et sic se tenere voluit neutralem, nisi dictus germanus suus Burgundie dux personaliter in ducis Johannis de Bavaria auxilium veniret, et tunc vellet cum potencia sua eidem suo germano assistere propria in persona. Dux vero Johannes de Bavaria infra

Trajectum obsessus, hoc percipiens, non cessavit dictum ducem Burgundie et ducem Wilhelmum de Bavaria germanum suum, comitem Hannonie, Hollandie et Zelandie, pro auxilio sibi ministrando et ab obsidione liberando cordialiter exhortari, quod sollicicius procuravit, nam ambo in eorum propriis personis cum innumerabili bellatorum copia terram Leodiensem intrarunt: quod Leodienses et Lossenses percipientes, obsidione soluta ad lares proprias remearunt, ea intencione quod in crastinum unacum populo exire vellent, et predictos duces Burgundie et comitem Hannonie debellare, antequam extra terram Leodiensem recedere possent.

Dum vero dux Anthonius percepit, quod ambo fratres sui, scilicet dux Burgundie et Hannonie comes, jam cum potencia terram Leodiensem intraverant, magna nobilium copia armatorum congregata, versus Thenismontem se duxit transferendum, ubi applicuit dominica XXIII[a] mensis septembris predicti, animo in crastinum penes dictos fratres suos proficiscendi. Leodienses vero, qui, ut premittitur, die sabbato XXII[a] mensis septembris soluta obsidione de ante Trajectum ad propria recesserant, die sequenti, videlicet dominica XXIII[a] septembris predicta, cum exercitu copioso valde exeuntes, cum eorum episcopo et mamburno versus inimicos suos, scilicet Burgundie ducem et Hannonie comitem, etc., gressus suos direxerunt, quos cum appropinquassent, ad statim bellare voluerunt; sed dominus Heinricus de Parweys, eorum mamburnus, consuluit quod illa dominica die propter festivitatem ejusdem non bellarent; quod quia facere recusarunt, hortabatur ipsos, quod tunc expectarent quousque Lossenses et alia oppida terre Leodiensis advenissent, quia pro tunc solum ibidem fuerunt congregati Leodienses et Hoyenses. Tunc omnes una voce clamaverunt: « Non, non, sed bellare volumus, » arroganterque jactarunt se fore fortes satis, quodque, si ipsos non adduceret in hostes, ipsum interficerent. Quibus auditis, dominus de Parweys fecit perscrutari, an vexillum ducis Brabancie esset in campis an ne, quia cicius ad ipsius ducis partem transmisisset contra Leodienses pugnaturus, quam contra eundem, qui fuit dominus suus naturalis et feudalis directus. Tunc fuit sibi dictum, quod dicti ducis Brabancie vexillum non erat in campis, sed vexilla amborum fratrum suorum predictorum ibi videbantur displicata. Tunc dixit mamburnus ad vociferantes: « Postquam est ita, hodie volo dulce et amarum vobiscum experiri, » et continuo in aciem adversariorum viriliter

irruit; clamor in celum tollitur, pugna summa virtute conseritur, acies Burgundorum cum magna cede per duos vel tres passus retrocedere compellitur. Sed Burgundi illico viribus resumptis, sicut ignis in stipula immissus furit et in momento cuncta devorat, ita acies Leodiensium irrumpentes ipsos ferro conterunt, terre prosternunt, adeo quod tandem dux Burgundie et comes Hannonie, etc., non sine parva cede suorum, victoriam reportarunt. In quo siquidem bello dominus de Parweys et Theodoricus filius suus, qui ex parte Petri de Luna, qui in sua obediencia Benedictus papa XIII^us nuncupatur, fuit episcopus Leodiensis ordinatus, et plus quam XVI millia Leodiensium ceciderunt, qui quasi omnes fuerunt de Leodio et Hoyo, quia cetera oppida terre Leodiensis et oppida comitatus Lossensis, ut premittitur, nondum advenerant. Hoc autem prelium fuit gestum inter Leodium et Tongrim, in die Beate Tecle virginis, que fuit dominica XXIII^a septembris anni M^i CCCC^i VIII^i predicti. Finito bello dux Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, per dominos Johannem ducem Burgundie, suum socerum, et Wilhelmum comitem Hannonie et Hollandie, suum germanum, in sedem et civitatem suam Leodiensem et in pacificam suam possessionem terrarum Leodiensis et Lossensis fuit recollocatus. Quibus peractis, quilibet victoriose ad propria remeavit.

Qualiter dux Anthonius misit in Bohemia pro uxore sua secunda. CAP. LXXXVIII.

Non diu post bellum sive conflictum Leodiensem memoratus Anthonius Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux, sua prima orbatus uxore, de consilio et assensu serenissimi principis domini Karoli tunc Francorum regis et aliorum illustrium Francie domus principum inclite, suos solempnes transmisit ambaxiatores, scilicet Engelbertum comitem de Nassouw, dominum de Lecka et Breda, et Wilhelmum juvenem comitem de Seyne, dominum de Rode Sancte Agathe, plena potestate fulcitos, cum multis strenuis militibus et militaribus usque ad numerum ducentorum equitum, ad serenissimos principes dominos Wenceslaum Romanorum et Bohemie ac Sigismundum Hungarie reges : cum quibus prelibatus Karolus Francorum rex et Johannes Burgundie dux, ejusdem ducis Anthonii ger-

manus, eciam miserunt reverendum in Christo patrem dominum episcopum Cabilonensem, et magnificum militem dominum Reinerum Pot, cum centum equitibus, ad matrimonium inter ducem Anthonium, ex una parte, et inclitam dominam Elyzabeth, filiam illustris Johannis quondam ducis Gorlicensis, fratris germani dominorum Wenceslai et Sigismundi regum antedictorum, parte ex altera. Qui ex Brabancia ipso die Beati Luce evangeliste recedentes, perrexerunt usque ad Pragam ad predictum Bohemie regem, cum quo de hujusmodi matrimonio tractaverunt, ut infra patebit in literis matrimonialibus desuper confectis. Deinde vero ad habendam de isto matrimonio voluntatem et consensum regis Hungarie, perrexerunt ad ipsum in Buda in regno Hungarie existentem episcopus Cabilonensis et Wilhelmus comes de Seyne prelibati, qui ipsius consensum ad hoc eciam impetraverunt. Ob quam causam supradicti ambaxiatores erant extra, antequam redirent in Brabanciam, per novem menses et ultra.

De secundo matrimonio ducis Anthonii, et patria Lucemburgis ac comitatu Tzini et advocacia Alsacie sibi impignoratis. Cap. LXXXIX.

Supradictus autem dux Anthonius, qui ex prima uxore sua, nomine Johanna, filia quondam domini Walrami comitis de Lyneio et Sancti Pauli, genuerat duos filios, Johannem scilicet et Philippum, qui sibi successerunt in ducatibus Brabancie et Lymburgis, predictos, post decessum ejusdem Johanne duxit inclitam dominam Elyzabeth, filiam illustris Johannis ducis Gorlicensis, fratris germani serenissimorum principum dominorum Wenceslai Romanorum et Bohemie regis et Sigismundi tunc Hungarie et deinde Romanorum regis et postea imperatoris. Cum quibus Anthonio et Elyzabeth, quia in tercio consanguinitatis gradu sibi invicem attinebant, Benedictus papa XIII^{us} dispensavit.

Et est sciendum, quod predictus rex Wenceslaus racione hujusmodi sacri matrimonii inter alia donavit dicto Anthonio duci Brabancie, heredibus et successoribus suis, ducatum Lucemburgensem, comitatum Tzini et advocaciam Alsacie via veri pignoris tenendum et pacifice possidendum, cum omnibus suis pertinenciis, quousque eidem Anthonio vel suis heredibus summa pecunie, pro qua ipsa Elyzabeth, seu Anthonius suo nomine,

ipsos et ipsam a Judoco Brandeburgensi et Moravie marchioni, suo patruo, redemerit, unacum centum et viginti millibus florenorum Renensium, sibi parata in pecunia data, persoluta et numerata fuerit integraliter et ad plenum. Quibus summis debet superaddi quidquid dampni perceperit et exposuerit in defensione predicte patrie, et similiter quidquid solverit pro redempcione castrorum et solucione debitorum, et similiter omnes expensas quas ipse Anthonius mittendo ad partes Bohemie, pro dicta domina Elyzabeth recipienda et suis partibus conducenda, expenderit : que omnia predicte summe centum viginti millium florenorum Renensium voluit superaddi, cum multis aliis punctis, clausulis et articulis contentis in literis dicti regis Wenceslai desuper confectis, que fuerunt date Prage, anno Domini M° CCCC° IX°, die XXVII[a] aprilis, regnorum suorum Bohemie XLVI°, Romanorum XXXIII°. Quarum quidem literarum tenor sequitur et est talis :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex. Notum facimus tenore presencium universis, quod ad peticionem serenissimi principis domini Karoli, Dei gracia Francorum regis, et aliorum illustrium inclite domus Francie principum, avunculorum et patruorum ejusdem domini Karoli, consanguineorum nostrorum carissimorum, necnon ob singularem favorem, quem ad personam illustris Anthonii ducis Brabancie, consanguinei nostri carissimi, habere dinoscimus, matrimonii sive parentele contractum inter ipsum Anthonium et illustrem Elyzabeth, natam quondam illustris Johannis ducis Gorlicensis principis, fratris nostri carissimi, neptem nostram carissimam, hoc modo et ordine duximus ordinandum :

» Sic videlicet, quod nos eandem neptem nostram Elyzabeth predicto Anthonio duci Brabancie tradere debemus et volumus legitimam in uxorem : cui eciam Elyzabeth nepti nostre in favorem hujusmodi sacri matrimonii, non per errorem aut improvide, sed animo deliberato sanoque, fidelium nostrorum accedente consilio, roboramus, approbamus, ratificamus et confirmamus omnia jura, successiones et devoluciones, que sibi de jure, consuetudine et ordine post nostram necnon serenissimi domini Sigismundi regis Hungarie, eciam illustris Judoci Brandeburgensis et Moravie marchionis, patrui nostri, carissimorum mortem possint competere quovis modo, in casu videlicet quo nos, regem Hungarie et Judocum marchio-

nem. liberis et heredibus ex nostris corporibus procreatis post nos non derelictis, ab hac luce (quod avertat Deus) migrare contigerit: quo casu nos Wenceslaus Romanorum et Bohemie rex ipsam Elyzabeth reddimus habilem et habilitamus ad succedendum, debebitque ipsa succedere et succedet ad omnes dignitates, principatus, dominia et terras nostras, necnon eorundem regis Hungarie et marchionis, pacifice et quiete, jure et ordine ut supra, impedimentis non obstantibus quibuscumque.

» Item, in casu quo nos, regem Hungarie et marchionem Judocum heredes et liberos ex nostris corporibus procreatos habere contigerit, tunc ducatus Gorlicensis, marchionatus Lusachie, necnon alia dominia sive terre, quos, que et quas Johannes quondam dux Gorlicensis, prefate Elyzabeth genitor, habuit, dum vixit in humanis, tenuit et possedit, ad ipsam Elyzabeth, liberos et heredes suos devolventur et pertinebunt pleno jure, impedimentis non obstantibus quibuscumque.

» Item, prefate Elyzabeth nepti nostre favimus et indulsimus, regiaque auctoritate Bohemie indulgemus, ut ipsa, et ejus nomine Anthonius predictus, ducatum Lucemburgensem cum comitatu de Tzini et advocacia Alsacie cum suis pertinenciis, que omnia prefatus Judocus a nobis Bohemie rege supradicto via pignoris tenet et possidet, ab eodem Judoco redimere et exsolvere possit et valeat; que eciam Elyzabeth sibi de cetero, quamdiu sibi vita fuerit comes, ejusdem ducatus Lucemburgensis ducissam poterit effectualiter nominare. Et si eandem Elyzabeth liberos et heredes, ut speratur, habere contigerit, tunc hujusmodi sui liberi et heredes ad ipsum ducatum Lucemburgensem, comitatum Tzini et advocaciam Alsacie succedere debebunt et succedent, et vasalli regni et corone Bohemie hereditarie nuncupari, ipsorumque ducatus, comitatus et advocacie erunt veri heredes et domini.

» Item, si predicta Elyzabeth, liberis et heredibus ex jam dicto matrimonio non derelictis, dies suos clauderet extremos, vel eciam ipsa Elyzabeth liberis ex hujusmodi matrimonio existentibus decesserit, et postea iidem liberi et heredes decederent, tunc idem Anthonius, heredes et successores sui ducatum Lucemburgensem cum comitatu Tzini, et eciam advocaciam Alsacie, cum territoriis, civitatibus, villis, oppidis, castris, fortaliciis et eorum universis pertinenciis, castro Fels duntaxat excepto, pro hujusmodi summa pecunie, pro qua ipsa Elyzabeth, seu Anthonius suo

nomine, ipsos et ipsam a prefato Judoco virtute indulti, ut premittitur, redemerit et exsolverit, absque aliqua fructuum, reddituum et proventuum, de eisdem ducatu Lucemburgensi et comitatu Tzini et eciam advocacia Alsacie perceptorum, defalcacione, quos in sortem ipsius summe principalis computare nolumus quoquo modo, verum ipsos eidem Anthonio donavimus et donamus, de gracia speciali, titulo veri et justi pignoris habere et tenere et pacifice possidere, cum omnibus suis pertinenciis quibuscumque, debeant et habebunt, tenebunt et possidebunt ita ample et integre, sicut dux Wenceslaus defunctus tenuit unquam illos et illam ipso vivente, tamdiu quousque eidem Anthonio vel suis heredibus et successoribus prefata pecunie summa per nos, heredes et successores nostros, unacum centum viginti millibus florenorum Renensium monete, quos prefate Elyzabeth, in subsidium felicis consummacionis dicte sue parentele et matrimonii, in et super ipso ducatu Lucemburgensi, comitatu Tzini et eciam advocacia Alsacie, cum pertinenciis suis, nos Wenceslaus de munificencia nostra speciali dedimus et generose deputamus, parata in pecunia data, persoluta et numerata fuit integraliter et ad plenum.

» Et in casu quo ipsum Anthonium predictum vel heredes et successores suos, pro defensione ducatus Lucemburgensis, comitatus Tzini et advocacie Alsacie predictorum, necnon tuicione ac eciam conservacione jurium suorum, quibuscumque invasoribus seu oppressoribus ipsorum, de scitu tamen nostro, guerram movere contingeret, quidquid dampni tam racione impensarum quam eciam gentium perceperint, id ipsum nobis et successoribus nostris, Bohemie regibus, in sortem principalis summe, pro qua ipse ducatus Lucemburgensis cum comitatu Tzini et advocacia Alsacie per prefatam Elyzabeth, seu ipsius nomine per eundem Anthonium predictum, exsoluti fuerint et redempti, volumus et decrevimus superaddi, unacum predicta summa centum et viginti millium florenorum Renensium prefate Elyzabeth in subsidium sui matrimonii, ut prefertur, deputatorum; et similiter, quidquid dictus Anthonius, heredes et successores sui in exsolucione et redempcione castrorum, oppidorum, villarum seu bonorum per predecessores nostros, duces Lucemburgenses, aut eciam per nos, conjunctim vel divisim, obligatorum, seu eciam in persolucione debitorum, per ipsos predecessores nostros aut nos in dictis ducatu Lucemburgensi, comitatu Tzini et advocacia Alsacie contractorum; et pariter omnes sumptus et

expensas, quos idem Anthonius faciet mittendo ad partes nostras Bohemie, pro dicta Elyzabeth recipienda et suis partibus conducenda, expenderit, hoc ipsum unacum impensis, de quibus supra fit mentio, ad principalem, sicut premittitur, summam, sine aliqua diminucione aut defalcacione fructuum, reddituum et proventuum predictorum quacumque, nobis et predictis nostris heredibus volumus computari, nominatim et expresse, taliter ut, dum nos, heredes et successores nostri, reges Bohemie, ducatum ipsum Lucemburgensem, cum comitatu Tzini et advocacia Alsacie predictis, ab eodem Anthonio, heredibus et successoribus suis, seu causam ab eis habentibus, redimere voluerimus, quod ex tunc ipsis ante omnia principalem summam, pro qua dicti ducatus Lucemburgensis, comitatus Tzini et advocacia Alsacie redempti et exsoluti fuerint, et eciam predictam summam C et XX millium florenorum Renensium monete, unacum summa pecunie, tam racione expensarum quam eciam impensarum proveniente, necnon et omni eo quod in exsolucione debitorum, ut prefertur, expenderint, integraliter sine diminucione qualibet persolvere debebimus. Qua solucione, sicut prefertur, integre facta, ducatus Lucemburgensis cum comitatu Tzini et advocacia Alsacie, unacum universis et singulis eorum pertinenciis, ad nos et successores nostros, reges Bohemie, libere redire debebunt, et de ipsis idem Anthonius, heredes et successores sui, seu causam ab eis habentes, nobis et successoribus nostris, regibus Bohemie, sine contradictione quacumque condescendere finaliter debebunt et tenentur, fraude et dolo quibuslibet procul motis.

» Item, idem Anthonius dabit et firmabit, dat et firmat predicte Elyzabeth in suo dotalicio comitatum Tzini et civitatem Ywodii cum castro ibidem, prepositura Dorbey et Bastnach cum ipsorum pertinenciis universis, ad prefatum ducatum Lucemburgensem spectantes, per ipsam, tamdiu quam sibi vita ex alto concessa fuerit, sine impedimento quolibet pacifice et quiete possidendum : sic tamen quod hujusmodi bona post ipsius Elyzabeth obitum ad dictum Anthonium, heredes et successores suos vice versa devolvantur, per ipsos via pignoris, prout expressatur superius, possidendum.

» Item, nos potestatem et omnimodam facultatem redimendi et exsolvendi ducatum Lucemburgensem cum comitatu Tzini et advocacia Alsacie predictis, cum suis pertinenciis universis, a dicto Anthonio, heredibus et

successoribus suis, seu causam ab eis habentibus, nobis et successoribus nostris quibuscumque, Bohemie regibus, et corone Bohemie plenarie pro summis et expensis ac modo et forma, ut premittitur, reservamus.

» Item, declaravimus et declaramus ipsum Anthonium predictum rite, bene et juste ad dominium ducatus Brabancie legitima successione devenisse, et ipso ducatu cum omnibus suis pertinenciis licite et bono titulo gaudere et gaudere debere. Et insuper, in quantum opus est aut fuerit, omne jus, quod nobis tamquam Romanorum et Bohemie regi, racione ducatus Lucemburgensis aut alias, in ducatu Brabancie per modum devolucionis sive alio quocumque modo competit aut competere potest, et unacum hoc omne jus, quod nobis in castris, fortaliciis inter Mosam et Renum sitis, ad ducatum Lucemburgensem spectantibus, que idem Anthonius tenet et possidet, competere dicitur, eidem Anthonio, heredibus et successoribus suis dedimus et damus, et in eos plenarie transtulimus et transferimus. Et idem Anthonius ipsum ducatum Brabancie cum suis pertinenciis a nobis Romanorum rege infra unius anni spacium, dum tamen sibi infra dictum annum locum et diem competentem assignaverimus, in feudum suscipere debebit, propria in persona, et nobis racione hujusmodi homagii universa et singula prestare et facere, ad que ille princeps et vasallus sacri Romani imperii tamquam suo naturali domino obligatus et astrictus est, quomodolibet, de consuetudine vel de jure.

» Item, idem Anthonius, heredes et successores sui universos et singulos comites, barones, nobiles, milites, clientes, magistros civium, consules, juratos et communitates civitatum, oppidorum, villarum, locorum, necnon terras ducatus Lucemburgensis, comitatus Tzini et advocacie Alsacie predictorum, spirituales et seculares personas, seu cujuscumque alterius status, gradus seu condicionis, subditos et fideles, circa ipsorum libertates, gracias, privilegia, consuetudines et jura ipsorum, quibus hucusque per multorum annorum curricula usi, freti et gavisi sunt, debebit effectualiter illesos et indempnes conservare.

» Item, postquam ducatus Lucemburgensis predictus cum suis pertinenciis, sicut premittitur, per prefatam Elyzabeth, aut ejus nomine per predictum Anthonium, a prefato Judoco exsolutus et redemptus, aut ipse Judocus a dicto Anthonio contentus fuerit, ex tunc universi et singuli comites, barones, nobiles, ministeriales, milites, clientes, prepositi, mayerii,

magistri civium, judices, consules, jurati et communitates civitatum, oppidorum, villarum et locorum, necnon ceteri ipsorum ducatus Lucemburgensis, comitatus Tzini et advocacie Alsacie subditi et fideles, cujuscumque status, gradus, seu condicionis extiterint, et signanter capitaneus Lucemburgensis, qui in eodem ducatu de utriusque nostrum Wenceslai et Anthonii consensu pro capitaneo datus et deputatus fuerit, nobis regi Bohemie tamquam duci Lucemburgis, ipsorum domino naturali et legitimo, ac eciam predicte Elyzabeth et dicto Anthonio via pignoris debite fidelitatis juramentum prestare debebunt, et facere solitum sacramentum, sic videlicet, quod ipsi universaliter universi, et singulariter singuli, ad nos, tamquam ducem Lucemburgensem, cum omnibus et singulis dicti ducatus Lucemburgis castris, civitatibus, oppidis, villis et fortaliciis, respectum habere, nobis cum eisdem parere, obedire et intendere debeant: necnon de censibus, redditibus, fructibus, obvencionibus, proventibus et emolumentis singulis, ad ipsum ducatum Lucemburgensem spectantibus, in quibuscumque consistant, quibusve possent et valeant specialibus nominibus designari, nil penitus excepto, integraliter respondere cunctis vite nostre temporibus, quociescumque in eodem ducatu Lucemburgensi fuerimus personaliter constituti. Et si nos ad predictum ducatum Lucemburgensem in vita nostra personaliter, ut prefertur, venire non contingeret, nichilominus tamen officialibus nostris, quos regia nostra serenitas ibidem in nostris et sacri imperii Romani negociis prosequendis et dirigendis transmittere decreverit, universa et singula predicti ducatus Lucemburgensis castra, civitates, oppida, ville et fortalicia, quecumque cum scitu dicti Anthonii aperta erunt, ac si ibidem eadem regia nostra serenitas pro hujusmodi nostris et sacri Romani imperii prosequendis negociis esset personaliter constituta: sic quod iidem officiales nostri se cum nostris armorum gentibus nostro nomine, adversus quoscumque emulos nostros, et signanter Rupertum de Bavaria, in prefatis nostris et sacri Romani imperii, necnon singulis aliis nostris opportunitatibus atque causis de eisdem et ad eadem vice versa juvare valeant atque possint, tocies quocies fuerit oportunum. Et quandocumque capitaneum Lucemburgensem mori aut mutari contigerit, mox alius in locum suum institui debebit, qui eciam nobis et dicto Anthonio et Elyzabeth jurabit premissa singula effectualiter adimplere, fraude et dolo quibuslibet procul motis, impignoracione et obligacione predicti ducatus

Lucemburgensis, comitatus Tzini et advocacie Alsacie, cum suis pertinenciis, per nos eidem Anthonio et Elyzabeth predictis facta, quam in singulis, prout superius expressatur, permanere volumus, semper salva.

» Item, nos Wenceslaus rex Romanorum et Bohemie prefatus unire et confederare debebimus, unimus et confederamus cum dictis Johanne et Anthonio, ducibus Burgundie et Brabancie, per presentes, sic videlicet, quod ipsi nobis, heredibus et successoribus nostris, Bohemie regibus, in nostris et sacri Romani imperii, necnon corone Bohemie negociis atque causis, et signanter adversus Rupertum de Bavaria, adversarium nostrum, cum duobus millibus lanceatis, propriis eorum sumptibus et expensis, prestare debeant et teneantur consilium, auxilium et juvamen, dum et quando nos pro hujusmodi nostris et sacri Romani imperii prosequendis negociis in predicto ducatu Lucemburgensi fuerimus personaliter constituti; necnon eciam juxta modum et formam, quemadmodum inclite domus Francie reges et principes nobiscum et inclite domus nostre Bohemie regibus et principibus ab antiquo colligati et confederati sunt et fuerunt, tociens quociens per nos et successores nostros, Bohemie reges, super hoc fuerint requisiti, proviso tamen quod nos et successores nostri, reges Bohemie, ipsis paribus ligis, confederacionibus et promissionibus astringamur et teneamur. Et si contigerit per nos et ipsos invicem aliquas patrias, civitates, terras, villas, castra, fortalicia, aut alia quecumque loca extra dominia nostra subjugari, hec omnia sic conquisita inter nos per medium legitime partientur. Et eciam dum nos in ducatu Lucemburgensi personaliter[1] contigerit, in quibuscumque suis agendis, et cujuslibet ipsorum, tenebimur cum mille lanceatis, propriis nostris sumptibus et expensis, ipsis prestare consilium, auxilium et juvamen, sine renitencia qualibet, quociescumque super hoc ab eis aut eorum altero fuerimus requisiti. Et si contigerit per ipsos et nos aliquas patrias, terras, civitates, villas, castra, fortalicia, aut alia quecumque loca subjugari et pessumdari, videlicet in terris et locis que sunt et erunt extra dominia, patrias et obediencias ipsorum ducum Burgundie et Brabancie, hec omnia conquisita inter nos per medium legitime partientur.

» Que omnia et singula superius declarata promisimus et promittimus,

[1] Verba quaedam desunt, forte: *non venire*, seu: *non esse*

et virtute presencium in verbo nostro regio pollicemur, firmiter et inviolabiliter tenere et adimplere, quantum in nobis est, fraude et dolo cessantibus quibuscumque, sub obligacione omnium bonorum nostrorum, que ad hoc specialiter et expresse obligavimus et obligamus, presencium sub nostre regie majestatis sigillo testimonio literarum. Datum Prage, anno Domini M° CCCC° IX°, die XXVII^a aprilis, regnorum nostrorum Bohemie anno XLVI°, Romanorum vero XXXIII°. Et erant dicte litere sic signate : Ad mandatum domini regis : Jacobus canonicus Pragensis. »

Qualiter sponsa fuit ducta in Brabanciam, et qualiter matrimonium in facie ecclesie fuit solempnizatum, et nupcie celebrate. Cap. XC.

Supradicti vero matrimonii tractatu perfecto, literisque desuper oppor- 1409.
tune scriptis et sigillatis, et predictis ambaxiatoribus traditis, rex Bohemie fecit dictam sponsam, neptem suam, tradi et deliberari in manibus episcopi Cabilonensis et aliorum ambaxiatorum antedictorum, qui, prius impetratis literis salvi conductus a marchione Mysinensi, duce Bruynswicensi, archiepiscopis Maguntinensi et Coloniensi, ac eciam a Johanne de Bavaria, electo Leodiensi, ex Praga et regno Bohemie cum dicta sponsa recedentes, post aliquot dies applicuerunt in oppido Oudenborch, spectante ad marchionem Mysinensem predictum, qui dictam sponsam cum tota sua familia leta facie receptavit et magnifice pertractavit : cui ipsa sponsa dedit unum pulchrum jocale, lapidibus preciosis decoratum; marchio vero vice versa propinavit eidem unum nobilem domicellum in alba veste, cum quinque bonis equis albis coopertis, solvitque liberaliter omnes expensas per ipsam et totam suam comitivam in dicto oppido de Oudenborch et per totam terram suam factas. Dehinc ulterius progredientes, donec venerant supra Renum ad civitatem Maguntinam, archiepiscopus Maguntinensis liberaliter eciam solvit omnes expensas per ipsam sub sua dicione consumptas, et concessit sibi pulcherrimam navem fenestris vitreis ornatam, in qua navigando per Renum descendit usque Coloniam. Dicta vero sponsa in itinere prope Confluenciam applicante, Gerardus comes de Seyne, frater Wilhelmi juvenis comitis de Seyne antefati, ipsam cum leticia faciei solempniter festivavit, diversi generis ciborum et potus magnifice mini-

strando, unumque plaustrum optimi vini Renensis sibi ministrando. Archiepiscopus vero Coloniensis eciam liberaliter persolvit omnes expensas ubique locorum per totam terram suam consumptas. Similiter eciam exsolvit electus Leodiensis omnes expensas per ipsam in terra sua factas. Et tandem, ulterius progredientes, venerunt usque ad Lovanium cum magno honore, et non sine parvo timore, per paucos dies ante festum Nativitatis beati Johannis Baptiste. Et antequam ambaxiatores redierunt in Brabanciam, fuerunt extra per novem menses vel circiter, infra quem terminum plus quam CL millia coronarum expenderunt.

Tempore vero quo sponsa venit in Brabancia, dux Anthonius sponsus suus fuit in Francia penes Burgundie ducem, fratrem suum : qui ejus adventu percepto, illico festinavit venire ad eandem. Interim magnates et nobiles Brabancie quotidie confluxerunt ad ipsam, in castro Lovaniensi usque ad adventum ducis Anthonii residentem, quam in pratis et nemoribus adduxerunt ad videndum cum solacio et leticia volatus avium, reptilium et cursus canum venaticorum. Dux autem Anthonius adveniens, ipsam cum leto vultu et jocundo, ac omnes dominas et domicellas in ejus comitiva existentes, hylari facie visitando decenter festivavit. Et post paucos dies ipse dux Anthonius, suis baronibus et militibus notabiliter associatus, duxit prelibatam sponsam suam de Lovanio ad Bruxellam, ubi pro nupciis celebrandis omnia fecit preparari, que pro tanta solempnitate erant necessaria et opportuna. Fecit enim ante curiam suam ad Frigidum Montem edificari ex lignis magnam aulam, longam et amplam, quam ab extra supra tectum pannis albi et rubri coloris de scarlaco, et ab intra pannis aureis, parietesque ab extra consimilibus pannis de scarlaco, et ab intra pannis de preciosis tapiceriis fecit cooperiri. Fecit eciam ante dictam aulam mirifico opere fabricari Syrenem, ex una mamilla vinum Belnense, ex altera Renense effluentem.

Fuit autem predictum matrimonium inter ducem Anthonium et dominam Elyzabeth sponsam supradictos in facie ecclesie Sancti Jacobi Frigidi Montis in Bruxella solempnizatum, mensis julii die XVI^a^, anno M^o^ CCCC^o^ IX° supradicto. Quam quidem sponsam duxerunt ad ecclesiam predictam Johannes dux Burgundie et comes Clarimontensis, senior filius ducis Borbonie, et post missarum solempnia in aulam novam reduxerunt ad prandium. Ubi tempore prandendi oriebatur contencio inter comitissas Namur-

censem et Sancti Pauli; utraque ipsarum voluit habere primum locum in mensa : que contencio tam cito sedari non potuit, quoniam ambe exeuntes aulam quelibet per se in sua camera fuit pransa. Prandio autem facto, supradicta sponsa fuit solempniter ducta ad domum scabinorum ad hoc preparatam, ante quam supra forum fiebant hastiludia inter nobiles : sponsus autem dumtaxat tres justas fecit, inter quas duos armatos sibi successive occurrentes cum eorum dextrariis hasta sua ad terram prostravit. Quo facto, sponsus galea exuta, inclinato capite, subrisu letabundo sponsam salutavit, que se erigendo ipsum capite inclinato eciam honoravit, quam illa nocte condormivit, genuitque ex illa unum filium, quem sacro fonte levaverunt Wilhelmus comes Hannonie, Hollandie, etc., et Johannes de Bavaria, electus Leodiensis, et vocatum est nomen ejus Wilhelmus. Qui parum supervixit, et sepultus est cum merore magno apud Carmelitas in Bruxella, subtus tumbam in qua Johanna ducissa Brabancie jacet tumulata.

De arreragiis ducisse Johanne, causa sui dotalicii sibi assignati per quondam Wilhelmum comitem Hannonie, etc., maritum suum per Frisones occisum, restantibus, per ducem Wilhelmum de Bavaria, comitem Hannonie, Hollandie, etc. Anthonio duci Brabancie persolutis. Cap. XCI.

Anthonius dux Lotharingie, Brabancie et Lymburgis sacrique imperii 1409. marchio, immemor arreragiorum Johanne ducisse Brabancie, etc., matertere sue, causa sui dotalicii sibi assignati per quondam Wilhelmum comitem Hannonie, Hollandie et Zelandie, suum, dum vivebat, maritum per Frisones occisum, restancium et debitorum pro hujusmodi arreragiorum, per memoratum ducem Wilhelmum de Bavaria, comitem Hannonie, Hollandie et Zelandie, etc., sepe moneri fecit et summari, qui tandem, post multas amicabiles dietas inter ipsos desuper tentas, se submiserunt ordinacioni Johannis ducis Burgundie, etc. Qui, submissione hujusmodi in se assumpta, servatis servandis, per suam sentenciam inter easdem partes pronunciavit et ordinavit in oppido Insulensi, Tornacensis dyocesis, anno Domini M° CCCC° IX°, mense augusto, quod prelibatus dux Wilhelmus Bavarie, comes Hannonie, etc., pro suprascriptis arreragiis antedicto duci Anthonio, certis terminis tunc nominatis, in numerata pecunia persolveret summam

septuaginta duorum millium coronarum antiquarum cugni regis Francie, aut valorem earumdem in moneta aurea equivalenti. Quam quidem summam idem dux Wilhelmus dicto duci Anthonio terminis predictis bene et legaliter persolvit eodem anno. Ex eo quod dux Anthonius dicto duci Wilhelmo promisit facere assistenciam contra Reynaldum ducem Juliacensem et Gelrensem et dominum Johannem dominum de Arkele, idem dux Wilhelmus promisit dicto duci Anthonio tradere et in pecunia numerata solvere summam XXIIII millium coronarum Francie, quam summam sibi plenarie persolvit.

De controversia orta inter oppida Antwerpiense et Mechliniense. Cap. XCII.

1410. Anno Domini M° CCCC° X° orta est controversia inter oppida Antwerpiense, ex una, et Mechliniense, parte ex altera, propter fora piscium, salis et avene, Johanne duce Burgundie tamquam comite Flandrie cum Mechliniensibus, et Anthonio duce Brabancie tamquam sacri imperii marchione cum Antwerpiensibus se partes facientibus. Ob quam controversiam amicabiliter sedandam, licet oppida Lovaniense et Bruxellense vices suas interponentes fideliter laborarunt, non sine parvis ipsorum sumptibus et expensis, nichil tamen proficere potuerunt. Quare Antwerpienses ducem Anthonium Brabancie et Mechlinienses ducem Johannem Burgundie de remedio opportuno ipsis desuper providendo instantissime sunt prosecuti, et in tantum quod ambo duces et fratres convenerunt in Mechlinia ad tractandum et de meritis cause hujusmodi cognoscendum : qui in tractando mutuo calore succensi, dux Burgundie dixit fratri suo duci Brabancie, quod illis malas gracias referret, qui ipsum inducerent et sibi in causa hujusmodi consulerent, quodque cum sua plus quam aliorum amicicia proficere posset. Ad quod dux Anthonius, nemine consulente, respondit oretetus : « Domine et frater, ego recognosco vos fore fratrem meum seniorem, » et quidquid servicii et amoris racione primogeniture vobis teneor astrictus, prompto animo adimplere curabo, in quantum me in jurisdictione » mea non leseritis; ego enim tamquam dux Brabancie et marchio nullo » modo vellem sufferre, quod vos tamquam comes Flandrie limites meos

» abbreviare deberetis, in quibus conservandis ultra omnes alios michi
» assistere tenemini auxilio, consilio et favore; et qui vos inducerent ad
» contrarium, non essent bene consulti. » Et hiis dictis ambo fratres animo irato ab invicem recesserunt.

Dux vero Johannes Burgundie fecit et ordinavit dominum Rolandum de Utkercke militem supremum capitaneum in oppido Mechliniensi. E contra autem dux Anthonius instituit supremum gubernatorem et capitaneum dominum Heinricum de Lecka militem in oppido Antwerpiensi, fecitque fieri prope Rumpst unam fortem munitionem, dictam theutonice *een bolwerck,* cum propugnaculis, de quo fecit capitaneum et defensorem Arnoldum de Sevenbergen, pro tunc scultetum Antwerpiensem et marchionem, ad impediendum quod nulle naves per flumen Senne ascendere versus Mechliniam, neque de Mechlinia descendere possent.

Qualiter mortuo Ruperto de Bavaria rege, Judocus marchio Moravie eligitur in regem Romanorum. Cap. XCIII.

Anno Domini M° CCCC° X° Judocus marchio Moravie, post mortem domini Ruperti de Bavaria, Romanorum regis, tempore Gregorii pape XII[i] de obediencia Romana, fuit electus in regem Romanorum, sed non fuit coronatus, et vixit electus per quinque menses vel circiter, et ita obiit nichil insigne faciendo. Et est sciendum quod iste Judocus fuit electus per Johannem Maguntinensem, Fredericum Coloniensem archiepiscopos et per procuratores ducis Saxonie et marchionis Brandenburgensis. Sed archiepiscopus Treverensis et comes palatinus Reni, dux Bavarie, qui tamquam scismatici, adherentes et fautores Gregorii pape predicti, in generali concilio Pisano depositi, fuerunt per alios electores suprascriptos ad eligendum refutati, elegerunt in regem Romanorum serenissimum principem dominum Sigismundum Hungarie regem. Qui postea anno XI° immediate sequenti, post obitum regis Judoci prelibati, mensis julii die XXI[a], fuit per omnes electores in regem Romanorum electus, ut infra clarius patebit suo loco.

Qualiter Wenceslaus Romanorum et Bohemie rex declaravit ducem Anthonium rite, bene et juste legitima successione ad dominium ducatus Brabancie, etc., devenisse, prout ex literis sequentibus patet. Cap. XCIV.

1411. « Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex. Notum facimus tenore presencium universis, quod, sicut alias ad supplicem precum instanciam serenissimi principis domini Karoli Francorum regis et aliorum illustrium inclite domus Francie principum, patruorum et avunculorum ejusdem domini Karoli, consanguineorum nostrorum dilectorum, necnon ob singularem favorem, quem ad personam illustris Anthonii ducis Brabancie, consanguinei nostri carissimi, parentele seu matrimonii contractum inter ipsum Anthonium ducem Brabancie et inclitam Elizabeth, illustris quondam Johannis Gorlicensis principis, germani nostri carissimi, filiam neptemque nostram predilectam, optatum deduximus in effectum, ipsamque neptem nostram predicto Anthonio duci Brabancie legitimam tradentes in uxorem : ita nos, in favorem hujusmodi sacri matrimonii, et pro confirmacione et in signum amicicie specialis, animo deliberato, sano principum, procerum et fidelium nostrorum accedente consilio, de certa nostra sciencia cum eodem Anthonio duce Brabancie, necnon illustri Johanne duce Burgundie, germano ipsius, similiter consanguineo nostro dilecto, novas ligas, uniones et confederaciones inivimus et virtute presencium subintramus : taliter videlicet, quod ipsi Anthonius Brabancie et Johannes Burgundie duces et consanguinei nostri predicti nobis, heredibus et successoribus nostris, regibus Bohemie, in nostris et sacri Romani imperii ac corone Bohemie negociis atque causis adversus quoscumque, cujuscumque eciam gradus, status, dignitatis seu preeminencie extiterint, cum duobus millibus lanceatorum, propriis eorum sumptibus et expensis, prestare debebunt et tenentur consilium, auxilium et juvamen; et signanter juxta modum et formam, quemadmodum inclite domus Francie reges et principes nobiscum in domo nostra Bohemie et regibus et principibus ipsius ab antiquo colligati et confederati existunt et fuerunt, tociens quociens per nos et successores nostros reges Bohemie super hoc fuerint requisiti : proviso tamen quod nos, heredes et successores nostri, reges Bohemie, ipsis paribus ligis, unionibus et confederacionibus astringamur.

» Insuper vero, ut predictus Anthonius, consanguineus noster, ob prefati matrimonii ac parentele sacrum contractum alicujus munificencie nostre beneficio gaudeat merito in futurum, auctoritate regia Romanorum et Bohemie declaravimus, et virtute presencium declaramus, eundem Anthonium ducem Brabancie, consanguineum nostrum, ad dominium ducatus Brabancie rite, bene et juste legitima successione pervenisse, et ipso ducatu cum omnibus suis pertinenciis licite et bono titulo gaudere, et gaudere debere. Ac eciam, si et in quantum opus est, omne jus quod nobis tamquam Romanorum et Bohemie regi, racione ducatus Lucemburgensis ac alias, in et super ducatu Brabancie, per modum devolucionis seu alio modo quocumque, competit aut competere potest, et similiter omne jus, quod nobis in castris, fortaliciis inter Mosam et Renum sitis, ad ducatum Lucemburgensem spectantibus, que idem Anthonius ad presens tenet et possidet, competere dicitur, eidem Anthonio, heredibus et successoribus suis dedimus et donavimus ac in ipsos transferimus plenarie et in toto, presencium sub regie nostre majestatis sigillo testimonio literarum. Datum Prage, anno Domini M° CCCC° XI°, die XXV^a augusti, regnorum nostrorum Bohemie anno XLIX°, Romanorum vero XXXVI°. Sic signata : Ad mandatum domini regis : Johannes de Bamberg. »

De successione sive successiva devolucione ducatus Brabancie.
Cap. XCV.

Quia, ut supra in gestis ducis Wenceslai et Johanne ducisse Lucemburgensis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis narrative scribitur, qualiter eadem ducissa Johanna per suas literas patentens, datas Bruxelle, anno Domini M° CCC° LVI°, feria secunda proxima ante dominicam *Invocavit,* inter cetera ordinaverat, quod, si ipsa non relictis heredibus, dicto duce Wenceslao consorte suo superstite, moreretur, quod tunc ipse consors suus in principatibus, ducatibus, terris et dominiis suis tamquam naturalis princeps et dominus sibi succederet, et patrie hujusmodi ad ipsum libere devolverentur; si vero ipsa, dicto consorte suo fortassis premortuo, supervixerit, et a corpore suo heredes non habuerit, ipsa tamen hoc non obstante ad tempora vite sue domina patriarum predictarum remaneret.

et, si ab alio marito proprii corporis heredes habuerit, illi sibi in hujusmodi patriis haberent succedere; quod, si dictum ducem Wenceslaum et ipsam nullis relictis heredibus ambos mori contigerit, eo casu principatus, ducatus, terre et dominia Brabancie et Lymburgis ad proximiorem domus seu prosapie Lucemburgensis heredem, qui pro tempore fuerit, libere devolverentur, ut in dictis literis clarius asseritur contineri; et quia supra in gestis ducis Wenceslai et ducisse Johanne predictorum remittitur ad hujusmodi literas in gestis ducis Anthonii inserendas, idcirco copiam sive tenorem earundem hic inscribere curavi, quarum tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis [1]:

« Nos Johanna, Dei gracia Lucemburgensis, Brabancie, Lotharingie et Lymburgis ducissa sacrique imperii marchionissa, notum facimus tenore presencium universis, quod serenissimus et invictissimus princeps et dominus, dominus Karolus quartus, divina favente clemencia Romanorum imperator semper Augustus et Bohemie rex, dominus noster graciosus, lamentabiles hujus vite vanitates, mutaciones temporum, eventus ambiguos, mundanarum rerum statum instabilem, quibus omnis homo subjicitur, propenso deliberato mentis consilio rite considerans, et futuris altercacionum amfractibus et perniciosis dissensionum dispendiis desiderans salubriter obviare, cum illustri principe domino Wenceslao de Bohemia, Lucemburgis, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis duce sacrique imperii marchione, consorte nostro carissimo, et nobiscum super disposicione, condicione, statu, successione seu successiva devolucione principatuum, ducatuum, terrarum et dominiorum Brabancie et Lymburgis, habito cum eodem consorte nostro et nobiscum, necnon cum principibus, proceribus suis imperialibus ac nostris fidelibus super hoc diligenti tractatu et maturo consilio, concordavit, et de hiis, accedente ad hoc benevolo, spontaneo et expresso dicti nostri consortis et nostro consensu, modum et ordinem statuit infrascriptum :

» In primis quidem tota Brabancia et Lymburgensis patria, videlicet oppida, burgenses, oppidani, vasalli, feudales, incole et habitatores ipsius patrie, dicto domino duci, consorti nostro, et nobis ad nostras et heredum nostrorum manus prestiterunt ad sancta, velut legitimis et naturalibus

[1] Cfr. Butkens, t. I Preuv. p. 190.

principibus et dominis suis, solitum et consuetum corporale subjectionis, fidelitatis, obediencie et homagii juramentum. Ipse quoque dominus consors noster statim ex nunc, sive a data presencium, in prefatis principatibus, ducatibus, terris et dominiis, ac ipsorum pertinenciis universis, debebit, absque contradictione qualibet, potenter et actualiter, libere et realiter, tamquam verus et legitimus et naturalis princeps et dominus, dominari, regere, precipere, et expressa feuda seu feudalia jura et bona tradere et conferre, officiatos, quocumque titulo censeantur, instituere, et eciam ad libitum removere, et generaliter ac libere administrare in omnibus et per omnia, sicut veri principes et hereditarii ac naturales et legitimi domini administrare, imperare, regere et disponere consueverunt : verumtamen hec omnia de nostris sciencia et consilio administrabit, faciet et disponet. Sed si ipsius administracioni seu disposicioni contradiceremus, nec vellemus in premissis, seu aliis ex hiis emergentibus, necessariis, opportunis seu dependentibus, consentire, nichilominus ipse consors premissa universa et singula disponendi et faciendi auctoritatem habebit et omnimodam potestatem, et quidquid in hiis faciendum, disponendum duxerit et agendum, ratum, solidum et firmum usque quoque perseverare debebit. Eo tamen signanter expresso, quod, quamdiu vixerimus, jam dictus dominus noster dux, consors noster, sine nostris voluntate et consensu, quecumque immobilia de principatibus, ducatibus, terris et dominiis Brabancie et Lymburgis predictis, fundo et proprietate ipsorum, obligare, permutare, alienare aut vendere non debeat neque possit.

» Sique nos non relictis heredibus, jam dicto consorte nostro superstite, moreremur, ex tunc ipse consors noster in principatibus, ducatibus, terris et dominiis antedictis tamquam naturalis princeps et dominus nobis, non obstante cujuscumque contradictione, ad ipsum succedet, et ad ipsum principatus, ducatus, terre et dominia hujusmodi libere devolventur. Si vero predicto domino duce consorte nostro fortasse premortuo supervixerimus, nec tamen habuerimus ex corpore ipsius nostri consortis heredes, hoc nequaquam obstante, nos predicte patrie ducissa, princeps et domina remanebimus ad tempora vite nostre : si autem ex alio marito proprii corporis heredes habuerimus, illi nobis habebunt succedere in principatibus, ducatibus, terris et dominiis antedictis. Quod si memoratum consortem nostrum et nos, nullis relictis heredibus, ambos mori contigerit, eo casu

principatus, ducatus, terre et dominia sepedicta Brabancie et Lymburgis ad prefatum dominum nostrum, serenissimum dominum imperatorem, tamquam successorem legitimum, ipso vero ex tunc defuncto, ad proximiorem domus seu prosapie Lucemburgensis heredem, qui pro tempore fuerit, libere devolventur.

» Illud insuper non duximus omittendum, quod in premissis tractatibus specialiter extitit ordinatum, quod memoratus dominus dux, consors noster, et nos, necnon tota Brabancia et Lymburgis patria, preter expressum ipsius domini nostri imperatoris consensum, cum adversariis et hostibus nostris pacem aliquam seu treugas aut concordiam inire, facere vel contrahere non debebimus nec debebunt; nec eciam idem dominus noster dominus imperator cum eisdem adversariis aliquid horum, puta pacem, treugas et concordiam, inire debebit, absque sepedicti consortis nostri nostraque et ejusdem patrie voluntate.

» Quia igitur hec omnia et singula de libero et expresso consensu et nostre voluntatis arbitrio ac ex certa nostra sciencia processerunt, ideoque ea firmiter attendere et perpetuo rata tenere et inviolabiliter, bona fide et sine omni dolo, promittimus adimplere. In cujus testimonium presentes literas fieri et sigilli nostri fecimus appensione muniri. Datum Bruxelle, anno Domini M° CCC° LVI° secundum stilum et modum scribendi dyocesis Cameracensis, feria secunda proxima ante dominicam *Invocavit.* »

Et quia juxta earundem literarum continenciam, attento quod memorata ducissa Johanna nullis relictis heredibus a corpore suo procreatis decessit, rex Wenceslaus Romanorum et Bohemie rex atque Lucemburgensis dux, qui post supradicti Wenceslai obitum ex domo et prosapia Lucemburgensi suus proximior heres fuit, et sibi in ducatu Lucemburgensi successit, ducatus et dominia Brabancie et Lymburgis sibi debebantur devoluta; ideo supradictus Anthonius Brabancie et Lymburgis dux, licet de bono jure suo in dictis ducatibus et dominiis competenti non dubitaret, propter multas raciones, et inter alias, quod translacio ducisse Johanne in ducem Wenceslaum facta, quam prelibati Wenceslai Romanorum et Bohemie regis ducisque Lucemburgis heredes pro se allegare possent, non vindicavit sibi locum, quia fuit donacio inter virum et uxorem, que jure censetur invalida : nichilominus tamen idem dux Anthonius, futuris altercacionum amfractibus et perniciosis dissensionum dispendiis

desiderans salubriter obviare, que alias (quod Deus advertat) ducatui et dominio Brabancie verisimiliter possent evenire, tantum procuravit apud antedictum Wenceslaum Romanorum et Bohemie regem atque Lucemburgensem ducem, quod ipse, in suprascripti matrimonii inter eundem Anthonium et dominam Elizabeth neptem suam contracti confirmacionem et favorem, per supradictas literas suas declaravit, eundem Anthonium ad dominium ducatus Brabancie legitima successione pervenisse; et, si opus esset, omne jus, quod sibi tamquam Romanorum et Bohemie regi, racione ducatus Lucemburgensis aut alio modo quocumque competere potuit, et similiter omne jus, quod sibi in castris et fortaliciis inter Mosam et Renum sitis, ad ducatum Lymburgis spectantibus, competere dicitur, eidem Anthonio, heredibus et successoribus suis dedit et donavit, et in ipsos transtulit plenarie et in toto. Et sic clare patet, quod hujusmodi translacio, per regem Wenceslaum de ducatu Brabancie in ducem Anthonium et ejus heredes facta, excludit, annullat et tacite revocat ordinacionem de successione sive successiva devolucione de predicto ducatu Brabancie per supradictam ducissam Johannam factam.

Quia in literis matrimonialibus inter alia cavetur, qualiter rex Wenceslaus donavit duci Anthonio et suis heredibus ducatum Lucemburgensem et comitatum Tzini cum advocacia Alsacie via veri pignoris tenendum et pacifice possidendum, quousque eidem Anthonio vel suis heredibus summa pecunie, pro qua Elyzabeth neptis sua, etc., seu dux Anthonius suo nomine, ipsos et ipsam a Judoco Brandenburgensi et Moravie marchione, patruo suo, redemerit, unacum centum millibus florenorum Renensium sibi parata in pecunia persoluta et numerata fuerit integraliter et ad plenum, etc.; sed quia dictus marchio Judocus ab hoc seculo migravit, antequam predicti ducatus, comitatus et advocacia per ducem Anthonium ab ipso fuerunt redempti: idcirco idem Anthonius dux ad supradictum Romanorum et Bohemie regem transmisit Wilhelmum juvenem comitem de Seyne, consiliarium, et Petrum de Hal, secretarium suos, qui a predicto rege impetrarunt literas suprascriptas, per quas idem rex declarat ducem Anthonium ad ducatum Brabancie legitima successione pervenisse, necnon literas de alia impignoracione, prout sequitur in hunc modum.

De alia impignoracione ducatus Lucemburgensis. Cap. XCVI.

Item dictus rex Wenceslaus per alias patentes literas, ipsius majestatis impendente sigillo sigillatas, datas Prage anno Domini M° CCCC° XI°, die veneris proxima ante festivitatem Assumptionis beate Marie, regnorum suorum Bohemie anno XLIX°, Romanorum vero XXXVI°, dedit supradicte domine Elyzabeth nepti sue, ducisse Brabancie, titulo veri pignoris super ducatum Lucemburgensem, comitatum Tzini et advocaciam Alsacie, centum et XX millia florenorum Renensium, ad illos et illam tenendum et possidendum, quousque eadem summa sibi fuerit persoluta. Et si ipsa decederet, et liberos ex corpore dicti Anthonii mariti sui procreatos habuerit, sive filii sive filie fuerint, illi dictos ducatum, comitatum et advocaciam possiderent et tenerent, cum universis et singulis suis pertinenciis, quousque, etc. Et si ipsa decederet nulla a dicto Anthonio prole relicta, tunc idem Anthonius illos et illam teneret et possideret pro sexaginta millibus florenorum Renensium, donec, etc., absque hoc quod nullam aliam pecuniam neque dampna desuper superaddere poterunt seve computare. Quocirca mandavit universis et singulis comitibus, baronibus, nobilibus, ministerialibus, militibus, clientibus, prepositis, villicis, magistris civium, judicibus, consulibus, juratis et communitatibus civitatum, oppidorum, villarum, locorum ducatus Lucemburgis, comitatus Tzini et advocacie Alsacie, quatenus predictis Elyzabeth et Anthonio via pignoris debite fidelitatis juramentum et solitum sacramentum prestarent et facerent, prout in dictis literis, cum nonnullis aliis clausulis, punctis et articulis, inter cetera plenius continetur, quarum tenor sequitur in vulgari teuthonico, et est talis :

« Wir Wentzlaw, von Gottes gnaden Roemscher kunig, zu allen zeiten merer des Reichs und kunig zu Behem, bekennen und tun kunt offentlich mit disen brieve allen den die in sehen oder horen lesen, das wir, durch sunderlicher liebe und fruntschafft willen, die wir zu der hochgeboorner Elzbethen, eit wanni seliger gedechtniss des hoochgebornen Johans hertzog zu Gorlitz, unsers lieben bruders und fursten tochter, hertzogin zu Brabant, unser lieber zwestere und furstine, haben und tragen, derselben Elzbethen, unser lieber zwester, mit wol bedachten mute, guten rate

unser fursten, herren, edelen und getruwen, uff unsem hertzogtum und lande zu Lutzenborch, der grafschafft zu Tzini und der lantvogtey zu Elsassen, und allen iren zugehorungen, hundert und zwentzich tausent Rynsch gulden zu rechter furstlicher eesteuer gegeben, vermacht und verschriben haben, machen und verschryben ir die doruff mit rechter wissen, in crafft des brieves und kuniglicher machte zu Behem : alsoe das dieselbe Elzbeth hertzogin zu Brabant, unser lieber zwester, des vurgenomde unser hertzogtum und lande zu Lutzenborch, die graffschaft zu Tzini und die lantvogtei zu Elsassen, mit allen und yglichen iren zugehorungen, die von alders dorzu gehoort haben und noch gehoren, woran die sint, und wie man die mit sunderlichen worten benennen moge, nichts ussgenomen dan allein unses sloss und stat zu Welschenfels, die wir uns zu unsem willen behalden, fur die egenannten hundert und zwentzich tausent Rynsch gulden ynnehaben, halden, besitzen und geruchlich geniessen und gebrauchen sol, die wyle sie lebt, von aldermenich ungehindert.

» Und were es sache das die egenannte Elzbeth unser lieber swester, von Gotes verhengenis wegen (das doch Godt lange spare), sturbe und abginge, und kinder und erben hinder ir liesse, die von dem hochgebornen Anthonien hertzogen zu Brabant, iren gemahel, unsen lieben sune und furste, und auch iren lieben comen weren, sy weren mannen oder weybes geslechte, dieselben ire kinder und erben sullen auch des egenannten unses hertzogtum und lande zu Lutzemborch, die graffschafft zu Tzini und die lantvogtey zu Elsassen, mit iren zugehorungen, fur die egenannte somme geldes hundert und zwentzich tausent Rynsch gulden, innehaben, halten, besitzen, geniessen und gebrauchen, von allermenich ungehindert, als lange bis das wir und unse nachkomen, kuninge zu Behem, die von in mit derselben somme geltes an uns wider losen und bringen.

» Were auch sache das die egenannte Elzbeth, unser lieber zwester, sturbe und abginge, und kinder und erben, die von dem egenannten Anthonien und iren lieben komen weren, hinder ir, des wir doch nicht hoffen, nicht en liesse, soe sal der egenannte Anthonie das egenannte unser hertzogtum und lande zu Lutzemborch, die graffschaft Tzini und die lantvogtey zu Elsassen innehaben, behalden, besitzen, die geniessen und ge-

brauchen, soe lange bis das wir und unse nachkomen, kunige zu Behem. die von in und seinen erben mit sechzich tausent Rynsch gulden an ons wider losen und bringen. Wer auch wir und unse nachkomen, kunige zu Behem, der egenannten Elzbethen, unser lieber swester, erben und kinderen, die hinder ir liesse, hundert und zwentzich tausent Rynsch gulden, und, als sie kinder und erben hinder ir nicht liesse, den egenannten Anthonie iren gemahel sechzich tausent Rynsch gulden, als vorschreven stehet, gerichet und gentzlich und gar betzalt haben, so sollen sie uns die egenannten unses hertzogtums und landes zu Lutzemborch, der graffschaft zu Tzini und der lantvogtey zu Elsassen, mit allen und yglichen iren zugehorungen, wider abtreten, und uns die in unsen henden an alles verzihen und wedersprechen geben und omantworten, und doruff khein ander gelt nicht slahen noch schaden rechten, in kheine weys.

» Auch soe sollen und mugen wir, alle die weile wir leben. in den egenannten vorschreben hertzogtum und lande zu Lutcemborch. der graffschafft zu Tzini und der lantvogtey zu Elsassen einen haubtman setzen. wen wir wollen, und den weder ontsetzen, als ofte uns dat gefallen wirdet. der uns und der egenannten Elzbethen. unser lieber swester. of zulche stuck als oben geschriben stehet, hulden und zweren sol, uns und ir mit dem egenannten hertzogtum und lande zu Lutzemborch. der graffschaft zu Tzini und der lantvogtey zu Elsassen undertenig, gehoorsaem und getreulichen gewartenden zu sein, alle unser und iren lebtage: und sol auch uns der egenannte haubtman von allen renten, nutzen und gefellen, die er von den egenannten unsen hertzogtum und lande zu Lutzemborch, der graffschafft zu Tzini und der lantvogtei zu Elsassen jerlichen innemen und ontphahen wirdet, alle jare gute rechninge tun, und ons auch dovan dorrien jerlich rechten und geben, als wir der mit in werom werden.

» Auch so sal das egenannte unser hertzogtum und lande zu Lutzemborch, die graffschafft zu Tzini und die lantvogtei zu Elsassen, mit allen und yglichen yren slossen und steten, alle die weile die die egenannte Elzbeth. unser lieber swester, und deren egenannte Anthonie, ir gemahel, und ire erben von uns innehaben und besitzen. uns und dem durchluchtichsten fursten und herren Sigismunden kunige zu Ungeren, etc., unsem lieben bruder, von allen unsen nachkomen, kunig zu Behem. offen sein, alsoe das wir uns, und unsse amptlude von unssen wegen, dorus und

dorin. beide in des heiligen Reichs, der cronen zu Behem und sunst in allen anderen unsen sachen. behelffen solen und mogen wider allermenichlich, niemant usgenomen. aen ire schaden.

» Auch sal die egenannte Elzbeth und der egenannte Anthonie, ir gemahel, alle die weile sie und ire erben das egenannte vorschreben hertzogtum und lande zu Lutzemborch, die graffchafft zu Tzini und die lantvogtei zu Elsassen, mit iren zugehoringen, haben und besitzen, graffen, freyen heren, dinstlute, rittere unde knechte, und sunst allen menichlich, in welchen wesen oder wirden die were, geistlich oder weltlich, derselben unsen landen inwooneren und undersessen, bey iren genaden, rechten und freyheten geruchlichen bleiben lassen, und sie daran nicht hinderen noch irren, noch sy daruber besweren, in kheine weis, sunder by lantrecht und alder gewonheit geruchlich behalden. Und dorumb so gebieten wir allen und yglichen, graffen, freyen heren, epten, prelaten, dinstluten, ritteren, knechten, gemeinschefften der stede, merckte und dorffer, und sunst allen anderen des egenannten unses hertzogtums und landes zu Lutzemborch, duitscher und welscher lande, der grafschaft zu Tzini und der lantvogtei zu Elsassen undersessen und inwoneren, in welchen wirden oder wesen die sein, geistlich oder weltlich, die met desen brieve ermanet werden ernstlich und vestichlich, das sy der egenannten Elzbethen und auch den egenannten Anthonien, iren gemahel, mit den egenannten unsen hertzogtum und lande zu Lutzemborch, der graffschaft zu Tzini und der lantvogtei in Elsassen, uff sulche stucke als oben geschreben stehet, hulden und sweren sullen, und undertenig, gehoorsaem und gewartende zu sein, also lange bis wir, unser nachkomen, kunige zu Behem, die van in und iren erben, mit sulcher sommen gelts als oben geschreben stehet, an uns losen und bringen, als lib in sei unse swere ungnade zu vermeiden. Mit urkunt dis brieffs, versigelt mit unser koniglicher majesteyt insigel. Geben zu Praghe, nach Christs geburt viertzehen hundert jar und darnach in dem elfften jare, des nechsten freytachs vor Unser Frouwen tage *Assumptionis,* unser reiche, des Behemischen in den XLIX, und des Romischen in den XXXVI jaren. Ad mandatum domini regis: J. DE BAMBERG. »

De predictis literis sequitur executoria in vulgari teutonico scripta.
Cap. XCVII.

« Wir Wentzlaw, von Gotes genaden Roemischer kunig, zu allen zeiten merer des Reichs und kunig zu Behem. embieten allen und yglichen grafen, freyn heren, epten, prelaten, dinstleuden, ritteren, knechten. proibsten, meyeren, richteren, scheffen und gemeinscheften der stete, merckte und dorffer, und sunst allen anderen unses hertzogtums und lande zu Lutzemburch, duytscher und welscher lande, der graffschaft zu Tzini und der lantvogtei in Elsassen inwoneren und undersessen, in welchen wirden oder wesen die sind, die mit desen brieve ermanet werden, unser gnaden und alles gut. Edelen, lieber getreuwen, wir haben der hochgebornen Elzbethen. ettwein seliger gedechtnis des hochgebornen Johansen hertzogen zu Gorlitz, unses liben bruders und fursten tochter. unser liber swester und furstinn. und auch den hochgebornen Anthonien hertzogen zu Brabant, unsen liben son und fursten, uff unsem hertzogtum und land zu Lutzemborch, der graffschaft zu Tzini und der lantvogtey zu Elsassen und allen yglichen yren zugehorunge, ene genante somme gelts gnadichlich vermachet und verschriben, die dafur zu haben, zu halden. zu besitzen, und der zu geniessen und zu gebrauchen, als das alles unser kuniglicher majestat brieve, die wir in doruber geben haben, eygentlich usweisen. Und dovan so gebieten wy auch allen gemeynnichlich, und einen yglichen sunderlich, ernstelich und vestichlich met disem brive, das er der egenannten Elzbethen, unser liber swester, und auch den egenannten Anthonie iren gemahel, nach laut und inhalten der stucke, als die in den egenannten unsen brieve geschreben steen, hulden, sweren und geloben sollet. in und yren erben mit den unsen hertzogtum und lande zu Lutzemborch, der graffschaft zu Tzini und der lantvogtei zu Elsassen, und allen yren zugehorungen, underdenich. gehorsam und gewartende zu sein, also lange bis wir und unse nachkomen. kunige zu Behem, die von in mit sulchen summen gelts als in die vurgeschreben unsen kuniglichen majestat brieve, die sy van uns doruber haben, eygentlich benant is, an uns wider losen und bringen : und lasset des nicht in kheine weis, als lib euch sein unser hulpe zu behalten. Mit urkunt diss briefs. versigelt mit unser kunig-

licher majestat insigel. Gheben zu Prage, nach Christs geburte vertzen hundert jar und darnach in dem elfsten jare, des nechsten donersdages vore Unser Frouwen tage *Assumptionis*, unser reiche, des Behemischen in den XLIX und des Romischen in den XXXVI jaren. »

De electione Sigismundi regis Ungarie in regem Romanorum.
Cap. XCVIII.

Supra habetur, qualiter post obitum Ruperti de Bavaria Romanorum 1411.
regis, anno Domini M° CCCC° X°, tempore Gregorii pape XII[i], taliter in sua obediencia nominati, Judocus marchio Moravie fuit in Francfordia electus in regem Romanorum per archiepiscopos Maguntinensem et Coloniensem et procuratores ducis Saxonie et marchionis Brandenburgensis; quodque archiepiscopus Trevirensis et comes palatinus Reni dux Bavarie, ad predictam electionem tamquam scismatici, adherentes dicto Gregorio XII° in generali concilio Pisano deposito, per alios electores refutati, inter se elegerunt in Romanorum regem Sigismundum regem Ungarie. Nunc vero est sciendum, quod post supradicti regis Judoci obitum, per ducem Johannem archiepiscopum Maguntinensem omnibus sacri imperii electoribus pro futuri regis electione convocatis, ac eciam quibusdam, videlicet dicto Maguntinensi et Frederico Coloniensi archiepiscopis, in eorum propriis personis, ceterisque, presertim illustribus principibus, domino rege Bohemie, domino duce Saxonie et domino marchione Brandenburgensi, per eorum procuratores congregatis, servatisque post solempnem missarum decantacionem solempnitatibus debitis et consuetis, in Francfordia, die XXI[a] julii anno Domini M° CCCC° XI°, serenissimus princeps Sigismundus rex Ungarie per omnes electores suprascriptos unanimiter et concorditer in regem Romanorum fuit electus, prout iidem electores per eorum literas datas Francfordie, sub predictorum duorum dominorum archiepiscoporum sigillis impressis, quibus alii procuratores tunc utebantur, anno, die et mense supradictis, illustri principi Brabancie et Lymburgis significarunt. Hic Sigismundus fuit coronatus in Aquisgrani, die octava novembris anno Domini M° CCCC° XIIII°.

Tenor litere transmisse domino duci Brabancie per electores imperii de electione regis Ungarie in regem Romanorum. Cap. XCIX.

« Illustris et magnifice princeps et domine, domine Anthoni dux Brabancie et Lymburgis, etc., amice carissime. Sacrosancti Romani imperii decus, quod ab olim superborum, sublimium et singulariter inimicorum nominis Jesu Christi et ecclesie sue sancte colla propria virtute calcavit, qualiter in sue lucis candore defecerit, et, quod pejus est, perniciosa sustinuerit et sustineat detrimenta, quod dolenter referimus, palpavit totus mundus, et tantas scissuras, tam in ecclesiastica quam in seculari potestate, quarum occasione infiniti quasi populi christiani strages et cedes, innumerabiliaque discrimina dispendiosa provenerant, consideranti propensius apparuit manifeste. Et quia, ad tantarum abhominationum sedanda pericula, nunc, ut animo constanti tenemus, in excelso celorum habitaculo in alternos amplexus et oscula misericordiam et veritatem adducens, miserator et misericors Dominus suum incepit mundum clementer visitare, et specialiter in ecclesiastico statu quoad ejus unionem felicia posuit fundamenta; imperii quoque sacri statum, in omnibus, ut premittitur, fere collapsum per sue inordinacionis et consequenter eciam vacacionis incommoda, ad talem statum fecerat pervenire, ut expediens similiter videretur et necessarium, per viam electionis nos, prout de jure debitum et de consuetudine existit introductum, ipsos de imperio de idonea preficienda persona concorditer eligenda debere providere : idcirco per nos Johannem archiepiscopum Maguntinensem, omnibus sacri imperii electoribus convocatis, ac eciam quibusdam, videlicet domino archiepiscopo Coloniensi et nobis, in propriis personis, ceterisque, presertim illustribus principibus, domino rege Bohemie, domino duce Saxonie et domino marchione Brandeburgensi, per eorum procuratores, congregatis, servatisque post solempnem missarum decantacionem solempnitatibus debitis et consuetis, hodierna die, qua, ut credimus, se Spiritus Sanctus in nos tamquam filios adoptionis effudit, nos omnes et singuli, ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, intemerate Virginis Marie, tocius curie celestis, necnon ad sublimacionem, utilitatem et commodum universalis ecclesie et pacifici status imperii, unanimiter et concorditer, omnes et singuli serenissimum et glo-

riosissimum principem et dominum, dominum Sigismundum tunc Ungarie, Dalmacie, etc., regem, principem coëlectorem nostrum, in verum, unicum et indubitatum regem Romanorum et in temporale caput elegimus populo christiano, ipsum in talem pronunciantes coram procerum, magnatum, nobilium, prelatorum clerique et populi multitudine copiosa.

» Que omnia et singula gesta similiter et acta, et singulariter hanc nostram electionem justam, canonicam et sanctam, ad vestre caritatis indubitatam noticiam deduximus per presentes, eandem vestram dilectionem exhortantes in Domino, et in fide qua ipsa vestra dilectio sacro obligatur imperio requirentes, quatenus dictum serenissimum principem et dominum, dominum Sigismundum Romanorum regem, ut talem suscipientes reverenter et habentes, ei in omnibus intendatis, obediatis, pareatis, et in singulis faciatis, prout vos vestrique progenitores et predecessores ab olim vero Romanorum regi intendere, obedire, facere et parere de jure vel consuetudine consueverunt: nos enim pro hiis, que ad decus et honorem imperii facere vos continget, omnia que valemus in gratam offerimus recompensacionem. Datum Francfordie sub nostrorum dominorum archiepiscoporum sigillis impressis, quibus nos alii procuratores utimur de presenti, anno Domini M° CCCC° XI°, die XXI^a^ julii.

» Johannes Maguntinensis, Fredericus Coloniensis archiepiscopi, Johannes episcopus Herbipolensis, Ernestus comes palatinus Rheni et dux Bavarie, Bernhardus marchio Badensis, serenissimi principis domini regis Bohemie, Albertus pincerna de Lantsperg, dominus in Sydaw, illustris principis domini ducis Saxonie, et Johannes burggravius Norenbergensis, illustrissimi principis domini marchionis Brandenburgensis, principum electorum, procuratores, et nuncii pro hac vice ad electionem congregati. »

Hic Sigismundus rex sic in regem Romanorum, ut premittitur, electus, fuit filius Karoli quarti imperatoris; et fuit coronatus in Aquisgrani anno Domini M° CCCC° XIIII°, die VIII^a^ novembris, regnorum suorum anno Ungarie XXVIII°, Romanorum vero electionis V°; et demum dyadema imperii assumpsit in die Pentecostes, anno Domini M° CCCC° XXXIII°, ab Eugenio papa quarto in urbe Romana.

Qualiter dux Anthonius Brabancie et Lymburgis cum domina Elizabeth consorte sua in prima sua expedicione adeptus est possessionem ducatus Lucemburgensis et comitatus de Chyneyo. Cap. C.

1411. Anno Domini M° CCCC° XI°, circa festum Circumcisionis Domini, dux Anthonius cum domina ducissa, copiosa et notabili comitum, baronum, militum et nobilium comitiva associatus, ex Lovanio recedens, gressus suos versus ducatum Lucemburgensem dirigendo, pervenit in castro de Monjouw, ubi cum jucunditate festum Epyphanie et Sanctorum trium Magorum celebravit. Et abinde proficiscens, venit ad oppidum Bastonie in Ardenna, ubi convocatis prelatis, nobilibus et deputatis oppidorum ducatus et comitatus dictorum, ipsis presentari et legi fecit literas patentes per dominum Romanorum et Bohemie regem sibi et dicte consorti sue super impignoracione eorumdem ducatus et comitatus concessas, requirentes quatenus ipsis omnimodo parerent et intenderent, debitaque homagii et fidelitatis et obediencie juramenta prestarent juxta predictarum literarum continenciam et tenorem. Ad quod faciendum omnes supradicti se obtulerunt promptos et paratos, et sic diebus ad hoc statutis in omnibus oppidis ducatus et comitatus antedictorum fuerunt solempniter admissi, recepti et intronizati, facientes ipsis debita obediencie et fidelitatis juramenta; nobilesque patriarum predictarum ipsis pari modo homagii et fidelitatis juramenta prestiterunt. Ipsi eciam dux et ducissa, dictis prelatis, nobilibus et oppidis omnia ipsorum jura, privilegia et libertates confirmantes, ipsis ad observanciam eorundem debitum juramentum prestiterunt.

Et isto modo possessionem pacificam patriarum earundem, castrorumque et omnium fortaliciorum, oppidorum, villarum et subditorum ad easdem patrias spectantium successive sunt adepti, dempto domino Huwardo de Altari, et nonnullis nobilibus et militaribus dicti Huwardi fautoribus exceptis, quos tandem prelibatus dux Anthonius successive, vi armorum et virtute ac fortitudine sua castra et fortalicia ipsorum capiendo et demoliendo, et alios tam sapiencia sua quam timore ad suam obedienciam et graciam inflexit. Et quia ipse dominus Huwardus omnium inobediencium et rebellium capitaneus fuit, qui eciam, licet sufficienter requisitus, castra et oppida de Montmedi et Damviller et Orchimont in dictorum ducis et

ducisse manibus tradere, ac homagii, fidelitatis et obediencie juramentum ipsis prestare recusavit, idcirco idem dux Anthonius copioso exercitu congregato castrum de Elter obsidione circumvallavit, ipsum assidue bombardis et aliis machinis et instrumentis insultando et oppugnando. Dominus autem Huwardus, videns quod dicti ducis Anthonii potencie resistere non valebat, dum suum castrum obsidione cingebatur, misit ad statim in Francia versus ducem Aurelianensem, quatenus ipsum ab obsidione liberaret, et predicta tria castra Montmedi, Damviller et Orchimont contra dictum ducem Anthonium vellet communire: qui, ad levandum sive tollendum obsidionem predictam, in predicti domini Huwardi auxilium et favorem dominum Clinget de Brabant, capitaneum famosum, cum magna gentium armorum potencia duxit indilate transmittendum. Qui cum venirent in Montmedi, dux Anthonius, ipsorum adventu percepto, ad statim circa mediam noctem propria in persona equum ascendens, assumptis secum comite de Vyrnenborch, Johanne de Schoenvorst, borchgravio de Monjouw et domino Arnoldo de Crayenhem, domino de Grobbendonck, cum multis armigeris ceteris bene munitis, in predicta obsidione dimissis, cum festinacione profectus est usque ad Montmedi, ubi homines armorum ibi repertos fortiter debellando confudit et devicit, multis ex ipsis captis, vulneratis et occisis. Dominus autem Clinget cum notabilibus viris ad audiendam missam castrum ascenderat, et sic permansit salvatus; sed frater suus fuit captus, quem dux Anthonius cum aliis captivis, propter ipsorum multitudinem, fecit duci in diversis locis, castris et oppidis ducatus Lucemburgensis, vinculis carceralibus mancipandum, et sic capta magna preda victoriose ad exercitum suum cum gaudio et leticia remeavit.

De tractatu facto inter ducem Anthonium et dominum Huwardum de Altari, alias de Elter, apud Arlunium. Cap. CI.

Quibus sic peractis, dominus Huwardus de Elter per medium nonnullorum suorum amicorum tantum procurari fecit, quod inter ducem Anthonium et ipsum super dictis tribus castris Montmedi, Damviller et Orchimont fuit factus certus tractatus in hanc formam: videlicet quod ipse dominus Huwardus predicta tria castra in manibus suis observabit,

juxta modum treuge de eisdem tribus castris dudum facte inter predictum Romanorum et Bohemie regem et patriam Lucemburgensem, ex una parte, et ducem Aurelianensem, ex altera, que durabit usque in crastinum Nativitatis beati Johannis Baptiste proxime venture; quodque ipse Huwardus interim significabit dictis regi et duci, quatenus taliter provideant, quod veniant, aut aliquos cum pleno mandato, literis eorum patentibus fulcitos, transmittant in crastino Beati Johannis predicto, ad petendum et ab ipso recipiendum castra supradicta: et casu quo hoc eadem die non facerent, quod ex tunc ipse dominus Huwardus se de predictis castris non intromitteret, nec aliquem ibi loco suo institueret, salvo quod per sex septimanas durabunt treuge, juxta compromissum super premissis treugis factum; et casu quo supradicti rex et dux interim conjunctim per eorum literas dicto domino Huwardo preciperent et mandarent, quod hujusmodi castra alicui traderet, hoc tamen non faciet, sed hoc dicto duci Anthonio aut ejus castellano in Lucemburgo per quatuordecim dies antea literatorie significabit. Expensas vero, quas ipse infra predictos quatuordecim dies in dictis castris faceret, dux Anthonius persolvet; si eciam interim in eisdem castris aliquibus hominibus indigeret, illos dux Anthonius suis expensis inibi mitteret et teneret; expensas vero, quas dominus Huwardus pro custodia trium castrorum predictorum infra predictos quatuordecim dies faciet, illas sibi restituet infra unum mensem ex tunc sequentem dux Anthonius antedictus, qui infra predictum tempus non faciet, per se vel suos, predictis tribus castris irrogari aliquod dampnum vel gravamen, sed illa et incolas eorundem sicuti propria sua castra interim defendere debebit. Ipse eciam dominus Huwardus promisit, quod interim non procurabit neque procurari faciet aliquas causas, que contra dictum Anthonium ducem venire possent quoquo modo occasione dampnorum, que ipse ob istam causam sustinuit : salvo quod ipse infra predictam alteram diem post festum Beati Johannis humiliter et suppliciter prosequi poterit et facere prosequi supradictos Bohemie et Ungarie reges, quatenus de predictis suis dampnis benignam recompensam sibi velint exhibere, prout hec in predicti domini Huwardi literis desuper confectis plenius continentur. Supradictus tractatus fuit factus anno Domini M° CCCC° XI°, mensis marcii die XII^{a}, secundum stilum curie Trevirensis.

Quo quidem tractatu, sicut premittitur, facto et concluso, dux Antho-

nius soluta obsidione castri de Elter predicti ad suam patriam Brabancie se duxit transferendum, domina ducissa consorte sua in patria Lucemburgensi permanente, cui in absencia sua commisit eandem, cum consilio domini Ruperti domini de Florichingen et Egidii de Rodemachere et nonnullorum aliorum de consilio, ministrandam.

De literis per dominum Wilhelmum de Ham et Bernhardum de Burscheit milites a Romanorum et Bohemie rege impetratis. Cap. CII.

Quia nonnulli milites et nobiles ducatus Lucemburgensis prelibatis duci et ducisse Brabancie fidelitatis et homagii juramenta prestare recusaverant, juxta continenciam literarum eisdem duci et ducisse super impignoratione predicti ducatus Lucemburgensis comitatusque de Tzini et advocacie Alsacie per supradictum Romanorum et Bohemie regem concessarum, dicentes inter se, quod eedem litere de ipsius mente non processerunt, quare iidem nobiles ad eundem regem versus Bohemiam transmiserunt dominos Wilhelmum de Ham et Bernhardum de Burscheit milites, ad ipsius regis voluntatem atque intencionem desuper sciendam : qui idem rex, ipsorum peticionibus auditis et intellectis, respondit tam verbo quam literatorie, prout patet in literis patentibus ipsius majestatis impendente sigillo sigillatis, tenorem qui sequitur continentibus :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis prelatis, comitibus, baronibus, ministerialibus, clientibus, castrensibus et aliis quibuscumque, cujuscumque dignitatis, status vel condicionis existant, ducatus Lucemburgensis, tam teuthonice quam gallice terre, subditis suis fidelibus et dilectis, qui per has literas fuerint requisiti, graciam suam et omne bonum. Nobiles, fideles et dilecti, nunciacionem et peticionem vestram per nobiles Wilhelmum de Ham et Bernhardum de Burscheit, fideles et dilectos nostros, nobis significatam bene intelleximus : et sicuti nuper vobis scripsimus et mandavimus, ita iterum per presentes firmiter et districte precipimus, volentes quatenus illustri Elyzabeth, nepti nostre et principisse, ducisse, et illustri Anthonio duci Brabancie, dilecto filio nostro et principi, consorti suo, jurare et promittere, et cum patria fideliter parere et intendere debeatis, super tali

facto sive causa, prout regie majestatis nostre litere, quas ipsis proxima die veneris ante diem Assumptionis beate Marie, appellatam theutonice *wurtzweyhs*, ultimate preteritam in civitate nostra Pragensi dedimus, desuper confecte continent et declarant, et non alio modo, quousque nos aut nostri successores, Bohemie reges, ipsis talem pecunie summam, quam ipsis supra dictum ducatum nostrum Lucemburgensem prescripsimus sive assignavimus, in eisdem nostris literis expressatam sive nominatam, duxerimus persolvendam, et non diucius, quia hereditatem ejusdem nostri ducatus Lucemburgensis cum hereditariis juramentis, quibus nobis astricti estis et obligati, pro nobis et successoribus nostris, Bohemie regibus, plenarie reservamus, nichil contra premissa facientes quoquo modo, formidinem nostre indignacionis incurrentes, quia eciam prelibatis Wilhelmo et Bernardo illud faciendi et vobis nostri ex parte dicendi oretenus dedimus in mandatis : harum testimonio literarum nostre impendente regie majestatis sigillo sigillatarum. Datum Prage, post nativitatem Christi anno M° CCCC° XII°, die martis ante festum Sancte Dorothee, regnorum nostrorum anno Bohemie XLIX°, Romanorum vero XXXVI°. Et erant dicte litere sic signate : Ad mandatum domini regis. Jo. DE BAMBERG. »

De responsione super dictis literis facta per dominam ducissam in Lucemburgo, in absencia domini ducis. CAP. CIII.

1412 Postquam supradicti nobiles prelibatas literas visitaverant, et ob hoc fuerunt congregati in Essche supra Suram, scripserunt duci Anthonio, et in sua absencia suo locum tenenti in Lucemburgo, quatenus ipsis certam diem assignare vellet, qua ad ipsum secure venire et libere ad lares proprias possent redire, ad audiendum talem responsionem quam sibi facerent super certis literis per supradictos duos milites a Romanorum et Bohemie rege ipsis apportatis. Domina vero ducissa, in absencia ducis Anthonii sui consortis patrie Lucemburgensis administracionem habens, supradictorum nobilium literis ad se receptis, visis et intellectis, consilio et deliberacione prehabitis, dictis nobilibus sui ex parte rescribi fecit, literarum suarum continencia prenarrata, quod, si die dominica a data suarum literarum proxime futura venire vellent apud Lucemburgum, facturi dicto

domino duci suo consorti atque sibi quemadmodum alii nobiles et bona oppida patrie Lucemburgensis fecerunt, eo casu vellet, nomine et ex parte sui consortis atque sui ipsius, ipsorum responsionem libenter recipere et audire; quodque ipsi, et omnes illi quos secum adducerent, dummodo dicti consortis sui et patrie Lucemburgensis inimici non fuerint, eundo et redeundo, per duos dies ante dominicam predictam et per duos dies post, haberent bonum, securum et salvum conductum, harum testimonio literarum sui sigilli impressione sigillatarum. Datum Lucemburgi, die lune XIII[a] mensis julii, anno Domini M° CCCC° XII°.

Super quibus siquidem nobiles dictis dominis duci et ducisse significarunt, quod ipsis nunquam facerent homagii et fidelitatis juramenta, nisi Romanorum et Bohemie rex et Lucemburgensis dux, eorum naturalis dominus, cui juramento, obediencia et fidelitate essent astricti, ipsis primitus remitteret juramenta sibi et corone Bohemie debita et prestita, et absolveret sive quitaret ab eisdem.

De secunda expedicione per ducem Anthonium in patria Lucemburgensi facta. Cap. CIV.

Anno supradicto M° CCCC° XII°, appropinquante festivitate beati 1412
Johannis Baptiste, dux Anthonius, congregato valido nobilium bellatorum exercitu, profectus est ex Brabancia versus terram Lucemburgensem, et applicans apud Arlunium, predictum suum exercitum ex diversis partibus coadunatum in duas partes dividendo, ipse propria in persona, unacum baronibus, militibus et armigeris ducatuum suorum Brabancie et Lymburgis et eciam ducatus Lucemburgensis, sibi obedientibus et fidelibus, proficiscens, ad tenendum campum ante castrum et oppidum de Damviller castra sua ibidem metatus est; alia vero pars, scilicet Gerhardus comes de Seyne, Johannes de Loen dominus de Heynsberch, Rupertus comes de Virneborch, dominus Romilianus, ex parte archiepiscopi Treverensis, et Everhardus de Lymburch, ex parte ducis Montensis, in auxilium ducis Anthonii transmissi, cum eorum gentibus armorum ex Arlunio proficiscentes versus castrum et oppidum de Montmedi ad tenendum ibidem campum, eciam ibidem castra sunt metati, ad expectandum si aliqui adve

nirent, qui ipsa castra Damviller et Montmedi ex parte regis Ungarie vel ducis Aurelianensis occupare vel possessionem ipsorum apprehendere presumerent, hoc impediendo, quod illis resistere et debellare ipsos vellent et deberent.

Deinde vero, postquam supradictus Anthonius dux ultra condictam diem cum prelibatis gentibus suis, quibus tam in itinere de suis partibus ad ipsum veniendo, quam secum morando habundanter de omnibus necessariis ac cibi et potus victualibus et equorum pabulo provideri fecit, ante predicta castra aliquamdiu permanserat, et nullus ex parte predictorum regis Ungarie et ducis Aurelianensis comparuerat, qui predicta castra ex manibus domini Huwardi de Altari apprehendere requirebat, per modum nonnullorum, qui ad hoc partes suas interposuerunt, certus tractatus inter prelibatos ducem Anthonium et dominum Huwardum super deliberacione et custodia castrorum Damviller, Montmedi et Orchimont in manibus certarum personarum, per ducem Anthonium nominandarum, sine ulteriori dilacione deliberare deberet in modum sequentem. In primo fuit tractatum et concordatum, quod Rupertus dominus de Florchingen miles, Egidius de Rodemacher dominus de Rychersberch, et Johannes dominus de Ducherveltz hujusmodi tria castra Damviller, Montmedi et Orchimont cum suis pertinenciis in eorum manibus habebunt, ex parte illustrissimorum principum Romanorum et Bohemie regis et fratris sui Ungarie regis : que quidem castra ipsi nullis traderent, nisi illi vel illis quibus dictus rex Bohemie committeret illa per suas literas patentes ejus majestatis sigillo sigillatas ultra tradi et deliberari. Item, quod illi tres supradicti hujusmodi tria castra acceptabunt sive accipient ex manibus domini Huwardi de Altari, qui illa habuit ex commissione predictorum Bohemie et Romanorum regis et ducis Aurelianensis : que quidem castra illi tres nemini traderent, nisi per modum suprascriptum, et hoc sub obligacione omnium bonorum suorum, que de presenti habent et in futurum poterunt habere.

Cujus vigore tractatus dominus Huwardus predictus castra Damviller et Montmedi cum eorum attinenciis in supradictorum Ruperti, Egidii et Johannis manibus tradidit et deliberavit, qui ad preces et ad peticionem ducis Anthonii onus predictorum castrorum in se assumentes, se et bona sua de reddicione illorum juxta modum suprascriptum submiserunt et

obligarunt, quos dux Anthonius promisit indempnes relevare : prout hec omnia in ejusdem ducis Anthonii literis patentibus desuper confectis, in quibus litere obligatorie Ruperti, Egidii et Johannis predictorum sunt de verbo ad verbum incorporate, lacius continentur. Item est sciendum, quod castrum de Orchimont non fuit predictis tribus traditum neque deliberatum.

Remissio coadjutorum et fautorum domini Huwardi de Altari.
Cap. CV.

« Anthonis, von Gots gnaden hertzoge von Lothryck, von Brabant und von Lymborch, marckgrave des heylich Ryex. Wir doen zu wissen allen luden die diesen brieff sullent sehen oder horen lesen, und bekennen das wir uit desen brieff uf alle deghene, edele oder onedele oder burgere, wie die weren, ryche oder arme, die herren Huwart herren zu Elter, umb zu behalten und zu bewaren die slossen Damwilliers, Montmedi und Orchimont, und stede und syn slosse von Elter oder ander, bistendich, geraden und geholffen sint geweest, in welcher fugen oder massen das geweest sy, gentzlich vertzigen haben und vertzygen, und daerumb en sullen wir, noch nyemant von onssent wegen, die vurgenaemde lude, die by herre Huwart bleven weren und synt, archwillen noch aenspreken, oder an sy set van dieser sachen wegen legen noch schade donne, nu noch nachmaels, in khein weys noch in keynen tzyden, sonder geverde. Ouch sullent alle dy by herren Huwart bleven sint, die onssen slossen zu huden und zu behalten, und alle de heyme geholffen und geraden habent, sicher sint, und mogent dieselven verliben wonnen in den steden, slossen und in denne land auf hiren gutter, wie sie das gelust, one hyn keynen arch zu donne von ons noch von den onssen, want der viel ist die unssers herren des kunigs man und burger sint, daerumb en sullen wir, noch nyemants von onssent wegen, sy archwillen, und alle ander, die by herren Huwart verlibent sint, als voorscreben steit. Und herumb soe hait herr Huwart die slossen Damwilliers, Montmedi und Orchimond uit den steden gestalt, von onsses herren des Romischen und Behemischen kunigs wegen, in handen herre Ruprecht herre zu Florchingen, Gils van Rodemacheren, herre zu

Rychersburch, und herre Johan Vander Veiltz, ruter, herre zu der Ducherfeltz, naer inhalt des briefs, den herre Rupprecht, Giels und Johan vurscreben versigelt habent, den sy herre Huwart gebent haben von unsses herren des kunigs wegen.

» Alle dese voorscreben sachen geloben wyr veste und stede zu halten, in guder trouwen, utigescheiden alle argelist und geverde. Des zu urkunde haben wir unsen insigel aen desen brief gehangen, der geben wart zu Marville, des maendages vier dagen in julio, im jaer M CCCC und XII jaer. »

Et erant dicte litere sic signate: Per dominum ducem, presentibus comite de Virnenborch, domino Heinrico de Bergis, domino Heinrico de Lecka, Johanne de Monjouw et pluribus aliis de consilio.

Deinde vero, postquam supradictus tractatus, sicut premittitur, fuit completus, et castra Damviller et Montmedi in predictorum Ruperti, Egidii et Johannis manibus per prefatum dominum Huwardum tradita fuerunt, prelibatis hominibus armorum, qui in suum servicium et auxilium advenerant, et in expensis suis per quatuordecim dies ante predicta castra steterant, condignas graciarum referens actiones, capitaneis et principalibus dominis equis, armaturis et clinodiis per ipsum munifice provisis, ipsos benigne licenciavit : et sic quilibet ad propria remeavit: ipse vero dux Anthonius, cum suis consiliariis et familia domestica et aliquibus patrie sue Brabancie nobilibus, versus dominam ducissam in Lucemburgo residentem se duxit transferendum.

De ambassiata per ducem Anthonium ad dominum Romanorum et Bohemie regem transmissa. Cap. CVI.

1412 Subsequenter vero memoratus dux Anthonius, in patria sua Brabancia reversus, matura deliberacione et consilio prehabitis, pro nonnullis arduis procurandis et prosequendis negociis atque causis, ipsum et dulcissimam consortem suam ducatumque Lucemburgensem, comitatum Tzini et advocaciam Alsacie quamplurimum concernentibus, ad supradictum Romanorum et Bohemie regem in Bohemiam Wilhelmum juniorem comitem de Seyne, Egidium de Rodemacher, consanguineos et consiliarios, et magi-

strum Edmondum de Dynter, secretarium suos, plena potestate fulcitos decrevit destinare, prout patet ex ipsorum commissionum literis, quorum tenor sequitur et est talis :

« Anthonius, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux sacrique imperii marchio, universis literas presentes inspecturis seu audituris salutem et omne bonum. Cum nos, debite consideracionis respectu cognoscentes virtutum merita, quibus dilecti et fideles Wilhelmus junior comes de Seyne, Egidius de Rodemacher, consanguinei et consiliarii, necnon magister Edmondus de Dynter, secretarius, viri utique famosi pluribusque experienciis comprobati, decorantur, ipsos consanguineos et secretarium nostros, de quorum fidelitate, providencia et circumspectione fiduciam gerimus indubiam, ad presenciam serenissimi et illustrissimi principis et domini, domini Wenceslai Romanorum et Bohemie regis, patris nostri metuendissimi, pro nonnullis arduis ibidem, melioribus modo et forma quibus ipsi poterunt, procurandis, tractandis, prosequendis, concludendis et peragendis negociis, dictum dominum et patrem nostrum, regem, nos, dilectissimam consortem nostram ducissam, ducatumque Lucemburgensem, comitatum Tzini et advocaciam Alsacie quamplurimum tangentibus, principaliter nostri ex parte decrevimus ituros; et cum eciam justum sit unicuique de labore suo fructum percipere, nec verisimile est, sic dicta negocia, que nostrum consortisque nostre predicte commodum, bonum et honorem respiciunt pariter et profectum, absque magnis expensis posse ad finem deduci peroptatum : nos idcirco, premissis attentis, consanguineis et secretario nostris prenominatis, aut eorum duobus, omnimodam potestatem dedimus et concessimus, et tenore presencium damus et concedimus, promittendi, et nomine nostri dandi et concedendi, ac per literas suis sigillis munitas firmandi, quidquid eis pro expedicione dictorum negociorum visum fuerit racionabile; et illud inter eos legitime parciendi et distribuendi, qui in prosecucione, premocione et salubri expedicione votorum nostrorum apud dictum dominum et patrem, regem memoratum, in premissis negociis sibi commissis et injunctis se ostenderent magis proniores et paratos, puta cuilibet eorum, secundum quod sua exegerint merita, suam debitam porcionem. Promittentes, bona fide, omne quod per sepedictos consanguineos et secretarium nostros, aut duos ipsorum, inde pro nobis et nomine nostro, ut superius est expressum, pro-

missum, datum, concessum et firmatum aut concordatum fuerit, ratum, gratum et firmum habituros, atque fideliter et plenarie adimpleturos, fraude, dolo et decepcione cessantibus quibuscumque. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus jussimus appendendum. Datum in oppido nostro Bruxellensi, mensis augusti die XVII^a^, anno Domini M° CCCC° XII°. Et dicta litera erat sic signata : Per dominum ducem, presente domicello de Monyouw. W. Bont. »

Qualiter supradicti ambaxiatores onus et negocium ipsis injunctum regi exposuerunt, qui ipsis tandem literas suas super petitis graciose concessit, ut infra patebit. Cap. CVII.

1412. Denuo Wilhelmus juvenis comes de Seyne, Egidius de Rodemacher et Edmondus prelibati, ad mandatum ducis Anthonii predicti onus hujusmodi ambaxiate in se suscipientes, cum literis credencialibus et instructionibus ad supradictum Romanorum et Bohemie regem se transferentes, applicuerunt in Praga mensis septembris die XIX^a^, anno Domini M° CCCC° XII° : ubi invenerunt dominos Conrardum episcopum Olomucensem, cancellarium, Lantzkonem de Crawarum, magistrum curie, Theodericum Cara, pincernam, ac Albertum de Colditz, camerarium, dicti domini regis consiliarios, quibus et cuilibet ipsorum literas credenciales ex parte dominorum ducis et ducisse Brabancie exhibentes, ipsis et cuilibet eorundem credencias suas exposuerunt juxta traditam eis formam. Qui quidem consiliarii, contemplacione ducis et ducisse predictorum, apud majestatem regiam impetraverunt, quod dictis ambaxiatoribus ex parte supradicti regis fuit certa dies assignata, videlicet XXIIII^a^ predicti mensis septembris, ad comparendum coram ipso in castro de Karlestein et ambaxiatam et onus ipsorum sibi exponendum.

Qua die adveniente, ipsi ambaxiatores per medium consiliariorum antedictorum dicti domini regis conspectui se representarunt, qui ipsos graciose recolligens dixit benigne : « Vadatis auditum missam in magna » capella mea, et videatis reliquias, et redeatis ad me post prandium; tunc » libenter vos audiam, quia nunc oportet me esse impeditum cum avun» culo meo duce Ernesto Austrie. » Quos, missa audita et visis reliquiis,

dominus Lantzko, magister curie, duxit ad partem in quadam camera, camere dicti regis contigua, ubi fuerunt pransi. Rex autem per se prandebat in camera sua; regina vero et dux Austrie fuerunt pransi in quadam parva aula. Prandio autem facto, regina et dux Austrie se disponebant ad chorisandum et festivandum cum dominis et dominabus in magna aula: rex vero in quadam camera, per cujus ostium in dictam magnam aulam poterat videre, in sede majestatis sub throno sedens, suprascriptis et aliis consiliariis suis in magno numero penes ipsum convocatis, mandavit, ut memorati ambaxiatores ad majestatem suam venirent, onus ipsorum relaturi. Qui mox ad mandatum regis advenientes, facta reverencia debita celsitudini sue, ex parte ducis et ducisse literas suas credenciales, necnon alias literas, per illustres Karolum delphinum Viennensem et Johannem ducem Burgundie excellencie sue transmissas, humiliter presentarunt. Qui eisdem literis personaliter receptis, apertis atque lectis dixit, quod precarissimi filii sui ducis et dilectissime filie sue ducisse litere tenebant credenciam, alie vero litere illustrium delphini Viennensis et Burgundie ducis, consanguineorum suorum carissimorum, erant recommendatorie super causas, ob quas filius suus atque filia ipsos ad suam destinarunt presenciam. Memorati igitur ambaxiatores per organum Wilhelmi comitis de Seyne celsitudini sue exposuerunt, quod dominus dux et domina ducissa Brabancie, fideles et obedientes filius suus atque filia, se humillime majestati recommandantes, cupientesque super omnia super prospero suo statu certificari, ipsos specialiter ad eandem suam celsitudinem destinarunt, seriose deprecantes, quatenus, semper dum sibi placeret, ipsos de eodem reddere velit certiores, quia tociens quociens inde felicia possunt audire, gaudium ipsis, et bene merito, crescit immensum, etc., cum verbis ad hoc debitis et requisitis; deinde ad specialia descendentes, exposuerunt et humiliter postulaverunt juxta continenciam instructionis, et alias secundum traditam ipsis formam. Quibus sic dictis et petitis, rex benigne respondit, quod ea que oretenus exposuerant, sibi in scriptis exhiberent; ipse, prehabitis desuper deliberacione et consilio, ipsis super petitis gratum daret responsum. Quo facto, rex petivit de statu ducis et ducisse predictorum, necnon de statu Brabancie et baronum, quorum, ut asseruit, noticiam habuit ab antiquo, ac alias dixit, prout supra lacius habetur, ubi tractatur de ipsius electione et coronacione in regem Romanorum. Deinde

vero iidem ambaxiatores, suprascriptorum consiliariorum auxilio, favore et assistencia previis, apud predictum dominum regem taliter sunt prosecuti, quod cum magnis sollicitudine et labore, tam in Karlesteyn, Nuwenhuse quam eciam in Totzinck, obtinuerunt literas inferius insertas.

Item est sciendum quod, cum dicti ambaxiatores predicto domino regi loquerentur de supradictis tribus castris Damviller, Montmedi et Orchimont, de quibus supra fit mencio in supradicto tractatu ante Damviller facto, rex oretenus precepit Egidio de Rodemacher, quod cum duobus suis consociis prelibatis in manibus eorum teneret et custodiret, ad opus dominorum ducis et ducisse predictorum, que voluit quod eisdem duci et ducisse ad se juvandum cum ipsis, intrando et exeundo, dum ipsis opus esset, semper deberent esse aperta. Et absolvit ipsum Egidium et duos consocios suos de omnibus promissionibus et convencionibus cum eorum literis dicto domino Huwardo de Altari factis. Revocavit eciam idem dominus rex tales commissionum literas, quas dicto domino Huwardo de predictis tribus castris sue majestatis sigillo tradiderat sigillatas, et illas specialiter, per quas mandavit tribus consociis predictis ut dicta tria castra traderent in manibus domini Huwardi predicti : prout hec clarius patent in ipsius domini regis literis patentibus ipsius majestatis impendente sigillo sigillatis. Mandavit eciam idem dominus rex per suas literas domino Huwardo, ut eisdem Egidio et sociis suis restitueret literas quascumque quas de ipsis haberet, predicta tria castra quomodolibet concernentes, quodque sine dilacione in manibus eorundem trium traderet, prout promiserat, castrum de Orchimont supradictum, quod non fecit. Quibus supradictis literis habitis et receptis, rex ipsos benigne et graciose licenciavit, prout patet in ejusdem regis responsivis, quarum tenor sequitur estque talis :

« Wir Wenceslaw, von Gottes gnaden Romischer kunig, zu allen zeiten merer des Rychs, und kunig zu Behem, embiten den hochgebornen Anthonien, unsen lieben sune und fursten, hertzogen, und Elzbetten seyner ghemael, unser liber zwester und furstin, zu Brabant hertzogin, merung steter libe mit allen heyle. Wir lassen euch wissen, das wir, von den gnaden des almechtigen Gotes mit der allerdurchleuchtighen furstin, frauwen Sophia kunigin zu Behem, unser liben gemahl, gesunt seyn und wol mogen an lieb und an gut : das wir auch von euch zu allerzeiten so gerne horten, als von ons selben, und begeren an euch mit grossen ernst und fleisse,

das ir uns euwer liplich wesen mit euwern briven und boten oft und dicke wissen lassen wollet, zu besunderen unsem freuden. Wir haben auch euwer botschaft, die die edele Willem grave zu Seyne, unser mage Giltz von Rodemachere und Emont van Dynter, secretaris, euwer diner, an uns von euwer wegen weislich bracht und geworben haben, genedichlich ufgenomen und eygentlich verhoirt, und in dorynne ein gnedige usrichtunge getan : als ir das von in wol vernemen werdt. Geben zum Totznick, des neehsten mitwochens nach Sant Gallen dage, unser riche, des Behemichen in den L und des Romischen in den XXXVII jaren. Et sic signatum : Ad mandatum domini regis : Jo. de Bamberg. »

Supradicti vero ambaxiatores, prelibatis literis et licencia receptis, in crastinum celeriter recedentes, versus Brabanciam ad dominum ducem et dominam ducissam se duxerunt transferendos, quos in Turnhout invenerunt. Qui ipsos graciose recolligentes, relacionem de hiis, que impetraverant, benigne exaudiverunt, et literas quas apportaverant ab ipsis receperunt : quarum tenores de theutonico in latinum translati, necnon tenores ex originalibus scripti sequuntur sub verborum tenore sequenti. Et primo tenor litere, per quam datur potestas duci Anthonio, bona, redditus et proventus distracta et irracionabiliter alienata recuperandi, et castra et villas et oppida obligata et impignorata redimendi, computa ab officiariis audiendi, et rebelles ad obedienciam cohercendi, de theutonico in latinum translate, sequitur et est talis :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, illustri Elyzabeth, felicis recordacionis quondam illustris Johannis Gorlicensis, karissimi fratris et principis nostri, filie, ducisse Brabancie, nepti et principisse nostre dilecte, et illustri Anthonio duci Brabancie, precaro filio et principi nostro, ejus marito sive conthorali, amoris mutui continuum incrementum. Quia ob causas diversimodas, et signanter propter obligaciones sive impignoraciones per felicis memorie quondam illustrem Judocum marchionem Brandeburgensem et Moravie, patruum et principem nostrum predilectum, ultimate defunctum, dum ipse ducatum et terram nostram Lucemburgensem tenebat et possidebat, et eciam per nosmetipsos, post ejusdem patrui nostri decessum, per irracionabiles et importunas preces et instancias sive inductiones nonnullis ejusdem ducatus et terre Lucemburgensis subditis et aliis hominibus factas, fructus, red-

ditus, proventus atque bona, que in fortaliciis atque castris nostris ejusdem terre nostre nobis advenire solebant, in tantum sunt alienata et deminuta, quod de ipsis redditibus, proventibus atque bonis predictus ducatus noster et terra Lucemburgensis regi et gubernari, neque cum eisdem castra et fortalicia nostra juxta ipsorum exigenciam in recuperacionibus et edificiis oportunis nequeant observari, prout plenarius sumus informati : et ad finem quod vos eundem ducatum nostrum et terram Lucemburgensem in pace et tranquillitate melius et efficacius ponere, manutenere, tueri et defendere, et castra et fortalicia ad eandem terram spectancia juxta eorum oportunitatem et necessitatem commodius reparare valeatis, sive restaurare et meliorare : hinc est quod nos, animo deliberato, sanoque principum, procerum, nobilium et fidelium nostrorum accedente consilio, virtute presencium et ex certa nostra sciencia, vobis donamus omnimodam et plenariam potestatem, universa et singula bona, redditus et proventus, a jam dicto ducatu nostro et terra Lucemburgensi irracionabiliter distracta et alienata, ad eandem terram nostram reducendi, causa permanendi ad eandem, ac eciam nominatim et expresse omnia et singula castra, civitates, villas et oppida, bona, redditus et proventus, que per nosmet ipsos aut predecessores nostros, Lucemburgenses duces, obligata et impignorata sunt, debita informacione desuper prius habita et recepta, redimere et exsolvere valeatis, et illis omnibus uti, frui et gaudere, tamdiu et quousque nos aut successores nostri, Bohemie reges, vobis talem pecunie summam, pro qua hujusmodi castra, civitates, oppida, ville, redditus per vos fuerint redempta, integre et plenarie duximus deliberandum et persolvendum : attamen nullam aliam pecuniam desuper ponere neque dampnum computare debeatis quoquo modo, excepto in premissis castro et oppido nostro de Welschen Fels, que pro nobis retinemus, quemadmodum in aliis nostris literis exprese continetur.

» Et insuper damus vobis, virtute presencium, plenam et omnimodam potestatem, ab universis et singulis predicti ducatus et terre nostre Lucemburgensis officiariis, nostri ex parte, computa audiendi et recipiendi, et signanter ab illis qui a nobis et a predicto patruo nostro, marchione Judoco, nullam habeant quitanciam, et quecumque emende inde venire potuerunt, nobis atque vobis equali cedent porcione. Et si aliquis, cujuscumque dignitatis, status vel condicionis extiterit, spectans ad predictum ducatum

nostrum Lucemburgensem, animo indignanti et malivolo in premissis causis se contra vos opponeret et vobis obedire recusaret, eo casu nostre est intencionis, vobisque districte precipimus et mandamus per presentes, quod tales sic inobedientes et rebelles ad hoc taliter habere et inducere habeatis, quod ipsi nobis et vobis obediant, et se ammodo contra nostram voluntatem pro nunc et in futurum non opponant, prout est racionis : harum testimonio literarum, nostre majestatis sigillo sigillatarum. Datum in Nuwenhuse prope Pragam, post nativitatem Christi anno M° CCCC°, et post hoc in anno XII°, ipso die Sancti Dyonisii, regnorum nostrorum anno Bohemie L°. Romanorum vero XXXVII°. Et sunt dicte litere sic signate : Per dominos Conrardum episcopum Olomucensem, Latzkonem, magistrum curie, Albertum de Coldicz ac alios domini regis consiliarios. Jo. de Bamberg. »

Tenor litere, per quam rex mandat nobilibus, etc., et incolis, etc., ut obediant duci et ducisse, ipsisque prestent fidelitatis et obediencie juramenta, cum hoc fecerint, remittit ipsis juramenta sibi prestita, de theutonico in latinum translate, sequitur et est talis :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis comitibus, baronibus, ministerialibus, militibus, clientibus, vasallis seu feudatariis, burgimagistris, consulibus et communitatibus oppidorum, franchisearum et villarum, necnon ceteris aliis, cujuscumque dignitatis, nobilitatis, preeminencie seu condicionis fuerint, ad ducatum nostrum et terram Lucemburgensem spectantibus, tam in theutonica quam in gallica terra commorantibus, aut extra eandem residentibus, dilectis et fidelibus nostris, qui per presentes fuerint requisiti, graciam et omne bonum. Nobiles, dilecti, fideles, illustri Elyzabeth, filie felicis memorie quondam illustris Johannis Gorlicensis, fratris et principis nostri precarissimi, ducisse Brabancie, nepti et principisse nostre karissime, et illustri Anthonio Brabancie duci, filio et principi nostro predilecto, ejus conthorali, super ducatum nostrum et terram Lucemburgensem, comitatum de Tzini et advocaciam Alsacie cum universis pertinenciis suis, que ab antiquo ad ipsos spectarunt et adhuc spectare dinoscuntur, certam pecunie summam, animo deliberato ac sano consilio et recta sciencia principum, procerum, nobilium et fidelium nostrorum, donavimus et assignavimus, ypothecavimus sive obligavimus, prout in nostre regie majestatis

literis, quas ipsi a nobis desuper habent, quasque vobis ultimate presentarunt et ostenderunt, plenarie continetur.

» Quapropter vobis omnibus et singulis supradictis, et vestrum cuilibet, districte precipientes mandamus per presentes, quatenus prefatis Elyzabeth et Anthonio super contentis sive comprehensis in nostre regalis majestatis literis supradictis, quas ipsi, ut premittitur, nostri ex parte presentarunt et ostenderunt, et adhuc monstrare et ostendere poterunt, homagium et fidelitatis juramenta facere debeatis; dum vero hec feceritis, tunc homagia et juramenta hujusmodi, quibus nobis tamquam regi Bohemie et duci Lucemburgensi, vero, naturali et hereditario domino, estis astricti et obligati, virtute presencium vobis quitamus et remittimus, vos absolventes quitosque clamantes plenarie et in totum ab eisdem, quamdiu nos et nostri successores, Bohemie reges, prelibatum nostrum ducatum et terram Lucemburgensem ab eisdem Elyzabeth, nepte nostra, et Anthonio ejus conthorali suisque heredibus, cum tali pecunie summa sicut in supradictis nostre regie majestatis literis, quas desuper a nobis habent, ut premittitur, est comprehensa, ad nos redimendum duxerimus et reducendum : harum testimonio literarum nostre regalis majestatis sigillo sigillatarum. Datum in Nuwenhuse apud Pragam, post nativitatem Christi anno M° CCCC°. et post hoc in anno XII°, ipso die Sancti Dyonisii, regnorum nostrorum Bohemie L°, Romanorum vero XXXVII°. Et sic signate : Per dominos Conrardum episcopum Olomucensem, Latzkonem, magistrum curie, Albertum de Coldicz ac alios domini regis consiliarios. Johannes de Bamberg. »

Tenor alterius litere de theutonico in latinum translate, per quam rex mandat nobilibus et subditis terre Lucemburgensis, theutonice et gallice terre, ut obediant et juramenta prestent duci et ducisse Brabancie, juxta continenciam literarum suarum, etc., sequitur et est talis :

« Nos Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis comitibus et baronibus, ministerialibus, clientibus, burgimagistris, consulibus et communitatibus opidorum, franchisearum, necnon ceteris aliis, cujuscumque dignitatis, nobilitatis, preeminencie aut condicionis fuerint, tam theutonice quam gallice terre, ducatus nostri Lucemburgensis subditis et fidelibus, qui per presentes fuerint requisiti, graciam nostram et omne bonum. Dilecti fideles, vobis precipimus et mandamus firmiter et districte per presentes, volentes quod illustri

Elyzabeth, quondam illustris Johannis ducis Gorlicensis, precarissimi fratris nostri et principis, filie, nepti et principisse nostre karissime, ducisse. et illustri Anthonio duci Brabancie, ejus conthorali, predilecto filio et principi nostro, homagium et fidelitatis juramentum facere debeatis causa ducatus nostri Lucemburgensis, quemadmodum in nostre regie majestatis literis, quas ipsis pro nunc desuper concessimus, quasque vobis ostendent sive monstrabunt, contentum est et declaratum. Et contra premissa vos non opponatis quoquo modo, in quantum diligitis indignacionem nostram evitare. Datum in Totzinck, proxima die martis post festum Sancti Galli. regnorum nostrorum anno Bohemie L°. Romanorum vero XXXVII°. Et sic signata : Per dominos Conrardum episcopum Olomucensem, Latzkonem. magistrum curie. Albertum de Coldiez et alios domini regis consiliarios. JOHANNES DE BAMBERG. »

Tenor litere de theutonico in latinum translate, per quam rex mandat nobilibus, etc., casu quo ipsis sui ex parte alique litere presentarentur, que essent contra ipsum ac ducem et ducissam Brabancie, etc., quod illis parere non debeant, quin ymmo sibi et dictis duci et ducisse pareant, etc., et hoc ideo fecit, quia rebelles impetrarunt literas contrarias a rege Ungarie subrepticie, sequitur et est talis :

« Nos Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis comitibus et baronibus, ministerialibus, militibus, clientibus, necnon ceteris aliis, cujuscumque dignitatis, nobilitatis. preeminencie sive condicionis fuerint, Theutonicis et Gallicis, nostri ducatus Lucemburgensis subditis et fidelibus, qui per presentes fuerint requisiti. graciam nostram et omne bonum. Dilecti fideles, vobis precipimus et mandamus firmiter et districte per presentes, casu quo vobis alique litere producerentur et presentarentur, que forent contra nos et illustrem Elyzabeth. quondam illustris Johannis Gorlicensis ducis, fratris et principis nostri karissimi, filiam, neptem et principissam nostram karissimam, ducissam. et illustrem Anthonium ducem Brabancie, ejus conthoralem, filium et principem nostrum dilectissimum, quod hujusmodi literas minime sequi. neque continencie et tenori earundem parere debeatis, quin ymmo nobis et prefatis Elyzabeth et Anthonio obedire, tamdiu et quousque nos aut nostri successores, reges Bohemie, predictum ducatum nostrum Lucemburgensem ab eisdem Elyzabeth et Anthonio suisque heredibus. cum tali

pecunie summa ipsis per nos desuper assignata et ypotecata, que in literis nostris ipsis desuper concessis, quas vobis ultimate presentarunt et ostenderunt, est contenta, ad nos redimendum duxerimus et reducendum. Contra premissa aliud non faciatis quoquo modo, in quantum desideratis benivolenciam nostram observare. Datum in Tozinck, die martis proxima post festum Sancti Galli, regnorum nostrorum anno Bohemie L°, Romanorum vero XXXVII°. Et est sic signata : Per dominos Conrardum episcopum Olomucensem, Lantzkonem, magistrum curie, Albertum de Coldicz et alios domini regis consiliarios. JOHANNES DE BAMBERG. »

Tenor consimilis litere, de theutonico in latinum translate, ad subditos sequitur et est talis :

« Nos Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis burgimagistris, consulibus et communitatibus oppidorum, theutonice et gallice terre, ducatus nostri Lucemburgensis dilectis et fidelibus nostris, » etc., ut supra proxime.

Tenor alterius litere de theutonico in latinum translate, per quam rex iterum mandat nobilibus et subditis, etc., quod duci et ducisse obediant, alioquin vult quod ipsos ad obedienciam astringant :

« Nos Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis comitibus, baronibus, ministerialibus, militibus, clientibus, burgimagistris, consulibus et communitatibus oppidorum, franchisearum, villarum, necnon ceteris aliis, cujuscumque dignitatis, nobilitatis, preeminencie aut condicionis fuerint, theutonice et gallice terre, ducatus nostri Lucemburgensis subditis et fidelibus, qui virtute presencium fuerint requisiti, graciam nostram et omne bonum. Dilecti fideles, vobis precipimus et mandamus firmiter et districte per presentes, quatenus illustri Elyzabeth, quondam illustris Johannis ducis Gorlicensis, karissimi fratris et principis nostri, filie, nepti et principisse nostre, ducisse, et illustri Anthonio duci Brabancie, ejus conthorali, filio et principi nostro karissimis, in talibus causis quemadmodum nostre regalis majestatis litere, quas ipsis pro nunc hac vice contulimus, continent et declarant, parere et intendere debeatis, sine contradictione et impedimento quibuscunque, sub obtentu gracie nostre. Et si aliquis vestrum in contrarium malivole aut violenter se opponere presumpserit, illum debent ipsi ad obedienciam et subjectionem astringere et tenere, juxta legem patrie, ex

hoc precipue quod in dicto ducatu nostro et terra Lucemburgensi nullas parcialitates neque aliqua discrimina, verum pocius pacem, commodum et unionem habere volumus et desideramus. Datum in Toczinck, die martis proxima post festum Sancti Galli, regnorum nostrorum anno Bohemie L°, Romanorum vero XXXVII°. Et sic signata : Per dominum Conrardum episcopum Olomucensem, Lantzkonem, magistrum curie, Albertum de Coldicz et alios domini regis consiliarios. Jo. DE BAMBERG. »

Tenor alterius litere de theutonico in latinum translate, per quam rex confirmat duci et ducisse literas, etc., sequitur et est talis :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex. Recognoscimus et notum facimus publice tenore presencium universis has literas visuris et audituris, quod, sicut nuper illustri Elyzabeth, quondam felicis recordacionis Johannis ducis Gorlicensis, fratris et principis nostri karissimi, filie, ducisse Brabancie, nepti et principisse nostre, et illustri Anthonio duci Brabancie, ejus conthorali, filio et principi nostro karissimis, super ducatum nostrum et terram Lucemburgensem, comitatum de Tzini et advocaciam Alsacie, cum universis pertinenciis suis, que ab antiquo ad ipsos spectarunt et adhuc spectare dinoscuntur, certam pecunie summam, animo deliberato sanoque principum, procerum, nobilium et fidelium nostrorum accedente consilio et recta sciencia, donavimus, assignavimus et obligavimus, prout hec omnia in nostre regalis majestatis literis, quas ipsi desuper a nobis habent, quasque comitibus, baronibus, ministerialibus, militibus, clientibus et communitatibus opidorum, franchisearum et villarum ejusdem ducatus nostri Lucemburgensis et terre nunc ultimate produxerunt et ostenderunt, plenarie continentur et expressantur; sic iterum, animo deliberato ac sano principum, baronum, nobilium et fidelium nostrorum consilio, predictis Elyzabeth nepti et Anthonio filio nostris, ejus conthorali, easdem literas graciose roboravimus, approbavimus, ratificavimus, innovavimus et confirmavimus, ac illas ipsis virtute presencium regalique auctoritate Bohemie, tamquam dux Lucemburgensis, roboramus, approbamus, ratificamus, innovamus et confirmamus, indulgentes, statuentes et volentes quod eedem nostre litere in omnibus et singulis suis punctis, articulis, continenciis et tenoribus stabiles, integre et irrefragibiles manere debeant, ac de verbo ad verbum in hiis presentibus nostre regalis majestatis literis esse inserte : debeant eciam

predicti Elyzabeth et Anthonius prenominatam terram nancisci, tenere, possidere, ipsaque uti, frui et gaudere, sine impedimento cujuscumque, et quousque nos aut nostri successores, Bohemie reges, illam ab ipsis et heredibus suis, cum tali pecunie summa, que in predictis nostris literis, quas ipsis ultimate, ut premittitur, desuper concessimus, est expressata, ad nos redimendam duxerimus et reducendam. Harum testimonio literarum, nostre regalis majestatis sigillo sigillatarum. Datum in Toczinck, post nativitatem Christi anno M° CCCC° XII°, die martis proxima post festum Sancti Galli, regnorum nostrorum Bohemie L°, Romanorum vero XXXVII°. Et sic signata : Per dominos Conrardum episcopum Olomucensem, Latzkonem, magistrum curie, Albertum de Coldicz et alios domini regis consiliarios. Jo. de Bamberg. »

Subsequenter vero, post suprascriptarum regalium literarum presentacionem, memorati dux et ducissa Brabancie, super continenciis earundem cum suis baronibus, militibus et consiliariis consilio et deliberacione prehabitis, literatorie mandari fecerunt omnibus et singulis comitibus, baronibus, ministerialibus, militibus, vassallis et feudatariis, necnon burgimagistris, consulibus et communitatibus oppidorum, franchisearum et villarum ad terram et ducatum Lucemburgensem spectantibus, tam in theutonica quam in gallica terra commorantibus, et extra eandem residentibus, tam sibi obedientibus quam inobedientibus, ipsos et quemlibet ipsorum attente requirentes, quatenus ad certam et nominatam diem in personis eorum propriis comparerent apud Arlunium coram suis commissariis ad hoc deputatis, visuri et legi audituri certas patentes literas per serenissimum principem et dominum, dominum Wenceslaum Romanorum et Bohemie regem, ipsis concessas, illas que ipsos contingerent ad se recepturi : ad quam dietam secure et libere venire, morari et recedere deberent, sine fraude et dolo.

Ob quam causam prelibatus dux Anthonius cum suprascriptis literis ordinavit antedictum magistrum Edmondum de Dynter, secretarium suum, versus Arlunium in terra Lucemburgensi ad dietam predictam transiturum, ut hujusmodi literas nobilibus et oppidanis ibi congregatis ostenderet et legeret, et illas, que ipsos specialiter concernerent, ipsis traderet et exhiberet, et alias faceret juxta traditam sibi desuper commissionem atque formam. Qui quidem magister Edmondus, licet invitus, propter viarum peri-

cula et guerrarum discrimina, hoc mandatum solus aggredi verebatur. tamen dicti domini ducis precepto contraire non audens, hoc onus assumens, se transtulit versus castrum et oppidum Durby cum literis supra narratis et cum una litera clausa, ex parte dicti domini ducis directa Heinrico de Welckenhusen, castellano et preposito de Durby, continente in effectu, quatenus hominibus armorum fortificatus, eundem magistrum Edmondum cum supradictis literis conduceret ad Arlunium ad dictam predictam, et abinde, expeditis expediendis, ad Durby reducere curaret. Qui convocato Theoderico de Welckenhusen, nepote suo, preposito in Bastonia et Ardenna, collectisque aliis armigeris circiter XLIIII, memoratum magistrum Edmondum, non sine parvo periculo et timore, cum dictis literis primo ad Bastoniam, et abinde per invias et itinera tortuosa, quia propter formidinem literarum, quibus spoliari timebant ab adversariis, qui, ut perceperant, latitabant in nemoribus, rectam semitam tenere verebantur, conduxerunt ad Arlunium. Ubi ipse magister Edmondus supradictis nobilibus et oppidanis sepefatas literas ostendit atque perlegit, quibus auditis nobiles per se, et deputati oppidorum per se, necnon ambo pariter, prefatas literas, secundum quod hujusmodi litere ipsos concernebant, ipsis tradi petiverunt, et copias ex aliis literis, que solummodo ad dictos ducem et ducissam spectabant. Quod sepedictus Edmondus ipsis in crastino facere promisit, quemadmodum fecit, receptis prius ad se ex eisdem literis *vidimus* sive copiis, quas indilate die noctuque inde fieri fecit, et sigillari sub sigillis impendentibus abbatis Lucemburgensis et dominorum Johannis de Tzolneren, judicis militum, Wymmari et Erhardi de Gymich fratrum, et Theoderici de Pictenbingen, militum.

Quibus literis non obstantibus, memorati dominus Huwardus de Elter, sui satellites et complices, predicto domino Romanorum et Bohemie regi, eorum naturali domino, et dictis duci et ducisse inobedientes et rebelles, eisdem duci et ducisse fidelitatis, obediencie et homagii juramenta juxta suprascriptarum literarum continenciam et tenorem facere et prestare recusaverunt, propter mandatum contrarium ipsis, ut pretendebant, per regem Ungarie desuper traditum, et ex parte ipsorum per supradictos duos milites, scilicet dominum Wilhelmum de Ham et Bernhardum de Burscheit, subrepticie et obrepticie ab eodem Ungarie rege impetratum : nam aliqui nobilium predictorum, scilicet Godefridus de Brandenberg pignora-

cionis et dampnificacionis. Bernhardus dominus de Burscheit et Fredericus de Brandenberg dominus de Clerve, pignoracionis et dampnificacionis ac diffidatorias literas omnibus oppidis et subditis ducatus Lucemburgensis et comitatus Tzini transmiserunt, eisdem subditis homicidiis, rapinis et incendiis, contra Deum, racionem et justiciam ac legem patrie, gravia dampna inferentes. Est verum, quod memoratus Heinricus et Theodericus de Valckenhuse, in reconducendo dictum magistrum Edmondum de Arlunio ad Durby, in itinere cum auxilio oppidanorum de Bastenaken manu armata assultando ceperunt castrum de Rolley, in quo ex parte domini ducis castellanum constituerant. Et quia ipse Edmondus pro tunc erat inermis, in aggressu quandam fenestram extractam ex grandia, illam pro sui corporis tuicione contra sagittas cum equi sui capistro ad collum suum suspendit. Die vero sequenti ulterius progredientes, turrim et fortalicium de Soye eciam ceperunt, et custodes instituerunt.

De tercia expedicione Anthonii ducis Brabancie facta in terra Lucemburgensi contra nobiles ejusdem terre, Romanorum et Bohemie regi, eorum naturali domino, et sibi inobedientes et rebelles. Cap. CVIII.

Licet memoratus Anthonius dux Brabancie supradictos Huwardum de Altari suosque fautores et adherentes vicibus diversis requiri fecerit, quatenus sibi et precarissime consorti sue ducisse Brabancie fidelitatis et homagii juramenta prestarent, juxta literarum continenciam ipsis super impignoracione ducatus Lucemburgensis et comitatus Tzini concessarum, quas prelibatis Huwardo suisque fautoribus et adherentibus et aliis nobilibus et deputatis bonorum oppidorum dicti ducatus ultimate ostendi fecit, necnon juxta tenorem literarum, quas domini Wilhelmus de Ham et Bernhardus de Burscheit milites, quos ipsi ad predictum Romanorum et Bohemie regem transmiserunt, ab eodem domino rege ipsis reportaverunt : nichilominus idem dominus Huwardus suique fautores et adherentes, in eorum protervia animo indurato perseverantes, dicto Romanorum et Bohemie regi, eorum vero et naturali domino, inobedientes et rebelles, supradictis duci et ducisse Brabancie parere et obedire fidelitatisque et homagii juramenta facere recusantes, terram Lucemburgensem et comitatum de Tzini cedibus, rapinis et incendiis invaserunt, cuncta depopulando.

Quapropter idem Anthonius dux, premissa egre ferens, volens in premissis predicti regis atque suum honorem preservare, atque dictarum terrarum indempnitati subditorum et alias de remedio opportuno providere, necnon, juxta mandatum per regem predictum sibi desuper traditum, supradictos inobedientes et rebelles ad ejusdem domini regis et suam obedienciam, manu armata vim vi repellendo, astringere, congregato nobilium bellatorum exercitu copioso, ex Brabancia cum apparatu bellico proficiscens versus terram Lucemburgensem, primo castra sua metando ante castrum dictum Terwaez, spectans ad Johannem et Wilhelmum de Oirley fratres, obsidionem posuit, quod cepit et destruxit. Dum vero dux Anthonius intendebat obsidionem ponere ante castrum Hoelveltz, pertinens domino Huwardo de Elter, dominus Erhardus de Gymich, dominus de Berberg, qui filiam dicti Huwardi habuit in uxorem, tantum procuravit apud ducem Anthonium, qui tunc prope Hoelveltz apud Assenburg erat collocatus, quod ipse dux eidem domino Erhardo de dicto castro et eciam de valle de Seirpenich generose beneficiavit, sub certis modo et forma contentis in dicti ducis literis patentibus desuper confectis, datis in expedicione sua apud Assenburch, die XVI^a^ julii anno M° CCCC° XIII°.

Deinde idem dux Anthonius mandavit nobilibus, oppidanis et subditis terrarum Lucemburgensis et de Tzini predictarum, ut cum apparatu bellico se accelerarent ad expedicionem suam ante castrum Elter incunctanter applicare. Quo mandato emanato, idem dux Anthonius, castro Tervaez demolito, cum dicto suo exercitu proficiscens versus castrum de Elter, quod secundario obsidione circumvallavit, bombardis et machinis bellicis turres et menia taliter conquassando et assultando, quod demum virtute suorum hominum bellicosorum illud cepit et expugnavit, et totaliter destruxit. Est verum quod, preter bombardas quas dux Anthonius secum duxit ex Brabancia, dux Montensis in auxilium suum sibi concessit et transmisit unam magnam bombardam; similiter Wilhelmus comes Hannonie, Hollandie et Zelandie misit sibi unam magnam bombardam, appellatam *nigra Margareta*; item civitas Trevirensis concessit sibi eciam unam magnam bombardam; et oppidum suum Trajectense supra Mosam concessit eciam sibi unam magnam bombardam et LX arbalistarios armatos cum suis pertinenciis; ad quarum regimen bombardarum ipse dux ordinavit et deputavit homines expertos.

De Elter vero idem dux Anthonius se transtulit versus castrum Lintzer, castra ibidem metando. quod obsidione circumcinxit, et in tantum instrumentis bellicis coarctavit, quod capitaneus sive castellanus se et suos unacum eodem castro in graciam predicti ducis reddiderit : in quo ipse dux sua ex parte et de manu sua unum castellanum instituit. Abinde vero prelibatus dux cum dicto suo exercitu profectus est ante castrum Mersi prope Virdunum, quod tamdiu assultando oppugnavit, quod dominus Hugo de Mersi. cui castrum pertinebat et in ipso obsessus fuerat, suo et suorum secum inibi existencium corporibus dumtaxat salvis, ipsum castrum tradidit in manibus ducis Anthonii supradicti : quod totaliter destrui, cremari et ad solum projici fecit. In quo, et specialiter in majori turri, quam, ut ferebatur, Johannes rex Bohemie fecerat edificari, fuerunt reperti multi captivi mercatores de Argentina et aliis locis sitis super Renum : quos. antequam turris fuerat subminerata et igne supposito in fossatis projecta. dux Anthonius extrahi faciens, expensis suis propriis supra currum, quia incedere nequibant. duci fecit usque ad Argentinam, unde ipsa civitas eidem duci Anthonio humillimas et condignas retulit graciarum actiones. Est verum quod, ipso duce Anthonio adhuc cum expedicione sua ante castrum Mersi existente, plures nobiles et plura castra ad suam obedienciam sunt redacti et redacta. plus timore, ut existimo, quam amore vel favore : scilicet castra Visbach. Everlingen, Putlingen, Fermondare, Chemy, le Franck : quocumque enim se vertebat, victoria, ut ita dicatur, pocius eum precedebat quam sequebatur.

Hic igitur dux Anthonius. castro Mersi expugnato et diruto, nil actum credens cum quid superesset agendum, in anteriora prospiciens et eorum que retro sunt obliviscens, reliquos inobedientes et rebelles debellando ad obedienciam et pacis unionem reducere desiderans. cum dicto suo exercitu profectus est versus castrum Clerve. spectans ad Fredericum de Brandenberch, quod, castris metatis, obsidione circumdans, post multam oppugnacionem ad dedicionem suam inflexit.

1413. Deinde vero. anno Domini M° CCCC° XIII°, ipso die Bartholomei apostoli, obsidione adhuc durante et nondum soluta, fuit ibi, per medium dominorum Frederici. senioris filii de Moerse comitis de Sarwerden. et Scheyfardi de Merode domini de Heymersberch. inter memoratum dominum ducem, ex una parte. et dominos Huwardum dominum de Elter.

Bernhardum dominum de Burscheit, Johannem de Brandenberch dominum de Essche, Fredericum de Brandenberch dominum de Clerve, Theodericum de Hendelstorp dominum de Wildenberch, Heinricum de Bollant dominum de Rolley, Godefridum dominum de Brandenberch, dominum Wilhelmum juvenem de Ham, Johannem de Soye, Gerardum de Bastenaken, milites, Gerardum de Bastenaken, ejus filium, Johannem et Wilhelmum de Ourley fratres, ex altera parte, certus tractatus initus et concordatus, continens inter cetera in effectu, quod ipsi conjunctim, aut quilibet ipsorum in solidum pro se, coram serenissimo principe et domino Wenceslao Romanorum et Bohemie rege ejusque consilio de Bohemia venire seu comparere, aut eorum nuncios pleno mandato fulcitos destinare debeant infra hinc et festum Beati Martini episcopi hyemalis proxime venturum, et signanter in die Undecim Millium Virginum de vespere in Praga, aut in loco alio ubi antedictus Romanorum et Bohemie rex tunc extiterit, aut ipsis significaverit, ad eundem dominum regem ex utraque parte instanter requirendum et humiliter deprecandum, quatenus ipsis certos diem et locum velit assignare, easdem partes juxta eorum peticiones et responsiones et causarum exigenciam secundum justiciam vel amorem concordandi. Et quidquid ipse dominus rex cum predicto suo consilio pro hujusmodi decisione causarum inter easdem partes duxerit ordinandum, quod una pars alteri facere debeat, hoc ex utraque parte servabunt et adimplebunt, infra quatuor septimanas ordinacionem predictam immediate subsequentes. Et, casu quo rex cum dicto suo consilio premissa non fecerit, tunc ambe partes stabunt in omni jure suo quo nunc sunt tempore date cedule. Et super hoc fuerunt facte inter ambas partes predictas et earum adherentes bone, antique et firme treuge sive guerrarum abstinencie, inchoature in die sabbati proxime futura sole oriente, et durature usque ad crastinum Beati Martini predicti et per totam illam diem sole occidente, prout in hujusmodi tractatus cedula, cum nonnullis aliis predictis articulis, dictarum parcium impressione sigillorum sigillata, lacius continetur.

Tenor vero predicte litere tractatus cedule facte ante Clerve, de qua immediate fit mencio, sequitur et est talis. Cap. CIX.

1413 « Is ghedadingt tusschen unsene genedighen heren van Brabant, op eyne syde, und heren Huwarde heren zo Elter, heren Bernharde heren zo Buerscheit, Johanne van Brandenberg heren zo Essche, Frederick van Brandenbergh heren zo Clerve, heren Diederich von Endelstorp heren zo Wildenbergh, heren Hendrick van Bollant heren zo Rolley, Godarde heren zo Brandenberch, heren Wilhem de Jonge von Ham, heren Johanne von Soye, heren Gerarde van Bastenachen, synen sone, Johanne und Wilhem van Orley, ghebruderen, op die andere syde, dat die, samentlichen oder ydermans vur sich, vur den alredurluchtichsten fursten und heren, kuninck Wentzlauw, Roimscher und Behemischer cunig, syne lantheren und raet van Behem comen, oder yre machtboden schicken sollen, tusschen dit und Sinte Martens dach in dem wintere des heiligen bischops neistcomende, und nemelichen op der Eilf duysent Jofferen dach zo avent zo Praghe, oder waer der voirgeseide Roimische und Behemische kunig Wentzlauw alsdan syn oder sy besceiden wirt, denselven Romischen und Behemischen kunig Wentzlauw vurgescreben sy zo beiden syden ersuechen und flyslichen bidden sollent, in die dage und stede zo setzen, und sy mit rechte oder minnen mit der wist zo ontscheiden, neist ansprachen antwoorden, ind allen ergangenen sachen, und wat der vurgeseide Romische und Behemische coninck, syn lantheren und raet vurgescreben aldan erkennent, dat yegeliche de partien vurgescreben der andere doen sal ind massen vurscreben, dat solen sy zo beiden syden halten und volbringen, binnen vier wechen na dem uytsprachen und gescheidunghen.

» Und were sache dat der vurgeseyde Romische unde Behemische kunig den vurgeseiden partien die daghe und stede niet en setten, oder sy ouch met rechte oder minnen mit der wist niet en schiede binnen den vurgeseiden frede, und ouch in der voighen als vurschreben steit, so sellen beide partien vurgenoempt in allen yren rechten und vorderinghen staen as op hude date deser cedulen. Und herop es eyn gut alt, fast frede und bestant tusschen den vurgeseiden unsen genedigen heren, heren van Bra-

bant, den steden und lande van Lutzenborgh, und vort allen denghenen die bi antworde zo unwillen comen synt, syn zy bystendeghe, oder enthelderen des vurgeseiden unsen heren von Brabant, stede und lantz vurscreven, allen yren hulperen, helperen, dieneren, landen, luden, dorperen, guden, und alle den yren, und so wat sich in dier vurseide bede unwillen enthalt oder bystaent treffen mach, up eyne syte, heren Huwarde heren zo Elter, heren Bernharde heren zo Burscheit, Johan van Brandenberch heren zo Essche, Frederick van Brandenbergh heren zo Clerve, heren Diederich von Endelstorp heren zo Wildenberch, heren Heinrich van Bollant heren zo Rolley, Godarde heren zo Brandenberch, heren Willem den Jongen van Ham, heren Johanne van Soye, heren Gerart van Bastenachen, synen sone, Johanne und Willem van Orley, ghebruderen, allen iren hulperen, helperen, dieneren, bystenderen oder enthelderen, landen, luden, dorperen, gueden, und al den yren, und so wat sich und die onse bede unwillen und enthaelt oder bystand treffen mach, op die ander syde.

» Welche vrede und bestande, yechliche partie dat antreffen mach, aengaen sal nuw en neisten saterdach die sonne opgheit, und weren und duren bis opten neisten dach naer Sinte Martyns dach vurseid, und den dach allen bis die sonne ondergeit.

» Und wat gevangenen zo beyden syden vurseid gevangen synt, oder gevangen werden, ee dese vurseide frede und bystand angheent, die sollent alle dach hain bis acht dage neist na vuysgangen des freden und bestantz vurseid, und desen freden int bestant hait her Huwart vurseid genomen die Welsche Fels und Orchimont mit yren zobehoren, als een amptman des voorseiden Romischen und Behemischen kunigs Wentzlauw, und darvur ouch gesprochen, ind vurseide massen.

» Und were sache dat dese frede und bestand vurseid van eynicher deser voorseiden partien overvaren wurde, und van der ander partie darop ghemaent, zo huse oder zo hove, der oder die den frede oder bestand also overvaren hatten, sal oder sollen dat keren, binnen den neisten XIIII daghen darna, mit der namen oder denre werde darvur, ain alle geverde und argelist. Und heiren binnen der zyt ee dese vurgescreven partyen zo dem daghe zo Beheme ridende werden, als vurghescreven steit, sollen dese vurgescreven partien zo einre gutligen daghe comen vur onsen gene-

digen heren van Brabant vurseid, oder synen frunt, die hy dartoe schickende wiert, den dach der grave van Sarwerden mit synen brieven zo Essche an Jan van Brandenberch, van wegen synre mitpartyen vurseid, viertzien daghe zo vorentz sal lassen wissen und bescheiden zo Vianden, zo besein oft man sy mit onsen genedigen heren vurseid gutlichen verenighen muge. Alle argelist und geverde sint in alle und yecklichen vurgescreven sachen vuysgescheiden.

» Und want dese vurgescreven sachen overmits Huwart zo Elter, Bernart zo Bourscheit, Johan van Brandenberch heren zo Essche, Frederick van Brandenberch heren zo Clerve, Diederick van Endelstorp heren zo Wildenbergh, Heinrich van Bollant heren zo Rolley, Godart heren zo Brandenberch, Willem den Jonge van Ham, Johan van Soye, Gerard van Bastenachen, rittere Gerart, seinen sone, Johan und Willem van Orley, gebruderen, und mit unsen willen gedadingt sint, so geloven und sicheren wir alle samen vurgescreven, by onsen eren und trauwen, vur ons und alle die ander vurgeschreben, die zo halten und zo doen halten, in alre maissen als hier vorgescreven steet, sonder alle argelist und geverde.

» Des zo urkonde hain wer alle saemen vurgescreven gebeiden, heren Huwart zo Elter, heren Bernhart heren zo Bourscheit, Johan van Brandenberch heren zu Esschen, Frederick van Brandenberch heren zu Clerve, und heren Diederick van Endelstorp heren zo Wildenberch, alle vurgescreben, dat yre inseghele vur sich und uns allen vurghescreven an ende diser scrift gedruckt haint, die wir alle vurgescreven sementlichen gebruchen zo deser zyt, das wir Huwaert, Bernhaert, Johan, Frederick et Diderick ietzont genaent, waer bekennen, und van bede weghen alle deser vurgescreven gedain hain. Gedadingt und gegeven vore Clerve, op Sint Bartholomeus dach des heylegen apostels, in den jaren Onsen Heren dusent vier hondert und drietsient jare. »

Sequuntur tenores duarum aliarum cedularum sive literarum hanc materiam concernencium :

« Wir Frederik, elste sun zo Muerse und greve zo Sarwerden, und Scheivart van Mederrode, here zu Heymersbergh, up eyne syte, van weghen uns genedigen heren van Brabant, und wir Huwaert here zo Elter, Diederick van Endelstorp here zu Wildenbrech, Bernart here zo Bourscheit, Johan van Brandenberch here zu Essche und Frederick van

Brandeberch here zo Clerve, van onsen und der andere, die van unser partien der notulen hudestages tusschen den vurgesereven unsen heren den hertzoge van Brabant gedadingt, begriffen sint, doen kont und bekennen tsementlichen, wer sache dat yemant van onser, Huwaerts, Diederics und Johans mitpartien vorschreben in derselver dadinghen begriffen, der vurseiden dadingen niet halden noch darinne syn en wurde, und were wer dat weulde, vuytgescheiden ons Huwaert, Diederich, Bernaert, Johan und Frederick van Brandenberch vurgescreven, dat doch die vurgescreven notule niet bruecken en sal in eyncher wys, noch deselve her Huwaert, her Diederich, her Bernart, Johan und Frederich van Brandenberch der dadinghen nagain, und die gentzlichen halden willent nach vuyswisen derselven notulen : und wer van derselver partien, der also niet halden en wulden, dat solen der vurgeseide Huwert, her Diederich, her Bernhart, Johan und Frederich van Brandenberch unser hude zo eicht dagen, dat is mit namen des neysten donrestaghes nach Sinte Bartholomeus dach, zo Bastenach lassen wissen aen den proost, und van wegen Godaerts heren zo Brandenberch solen se lassen wissen nuw en neisten sondaghe zo middage aen den proost van Bastenach, oft derselve Godart in der vurscreven dadinghen syn wilt oft niet, ain argelist.

» Und des zo urkunde, want wir Frederich, elste sun zu Muerse vurseid und grave zo Sarwerden, und Scheivart van Merode here zu Heymersberch vurseid, zo deser zyt unse seghelen niet by ons en hain, soe hain wir ghebeden heren Claus Huysten here zo Bliven und Jan van Ryntzheim, dat sy yre inseghele vur ons zo getzughe an dissen unsen brief gedruckt hain. Des wir Claus Huyste here zo Bliven und Johan van Ryntzheim vurseid bekennen. Und wir Huwart here zo Elster, Diederich van Endelstorp here zo Wildenberch und Johan von Brandenberch here zu Essche vurseid hain ouch unse inghesegele zo urkunden deser vurseiden sachen an desen brief gedruckt. Ghegheven op Sinte Bartholomeus dach des heyligen apostels, in den jaeren Ons Heeren dusent vier hondert und drietzien jaren. »

« Diederich van Welckenhuse, proost zo Bastenachen. Ich Johan van Brandenbergh here zo Essche lassen dich wissen, also bereten und verschreben ist das ich und dy anderen mine metpartye an dich sulden lassen wissen, abe Godaert here zu Brandenberch mine neve in solchen bestande

und frede syn wilde, oder niet als wir han mit onsen heren van Brabant in der voegen des ghedadingt und verschreben ist. Da laissen ich dich wissen, dat wir Godart darumb besprochen unde verschriben han in der voegen das berethen ist, und ind hant ons noch keine antwort daruff gheben, noch wissen lassen das her in den frede und bestaende syn wille, das wulles vort mynen heren van Brabant und syne frunt wissen lassen sich darna zo richten. Ghegheben under mynen insigel uf sondagen zo morghen, nesten na Sinte Bartholomeus dage apostel, anno Domini M° CCCC° XIII°. »

De recessu ducis Anthonii ex terra Lucemburgensi, et ibi de obsidione ante Brandenbergh. CAP. CX.

1413 Item memoratus dux Anthonius, post gloriosos victoriososque triumphos tractatu hujusmodi atque treugis, sicut premittitur, factis, et pro gubernacione, tuicione et defensione ducatus Lucemburgensis et comitatus Tzini predictorum in capitaneos eorundem, die XXVI[a] mensis augusti anni M' CCCC' XIII' predicti, nobilibus viris Egidio de Rodemachere, domino de Rychersberch in gallica, et domino Erhardo de Gymnich domino de Berberch in teutonica terris institutis, soluta obsidione castri de Clerve, et ad suam dedicionem redacti, ut premissum est, magnificisque dominis Johanne domino de Heynsberch, Ruperto comite de Virnenborch, Frederico de Moerse comite de Sarwerden, Wilhelmo de Arckele domino de Borne et de Sittaert et aliis extraneis, qui ad suum servicium et auxilium advenerant, necnon nobilibus et oppidanis ducatus Lucemburgensis generose licenciatis, cum baronibus et nobilibus suis ad patriam Brabancie cum gaudio et leticia remeavit. Post hoc comes de Sarwerden juxta predicti continenciam tractatus prefixit Johanni de Brandenberch cum suis complicibus veniendi ad dietam in castrum Vianden, ad tractandum amicabiliter super controversia, etc.: ad quam venire recusarunt.

Et quia Godefridus de Brandeberch noluit comprehendi, ut supra patet, et predictam patriam Lucemburgensem continuis incursibus studuit dampnificare, idcirco prelibatus dux Anthonius, desiderans eidem patrie de remedio oportuno desuper providere, indici fecit expedicionem generalem

per totam patriam antedictam, ad obsidendum manu armata et apparatu bellico castrum de Brandenberch, et ante illud edificandum duas municiones dictas theutonico *blockhuse,* in quarum qualibet voluit teneri L homines armorum, habentes inter ipsos X equestres, XX arbalistarios, suis in expensis, et XXV arbalistarios ex oppidis, in ipsorum expensis, quodque reliqui hominum armorum equi deberent suis expensis stare in oppido Dytkerchen. Et, ut victualia ipsis necessaria et oportuna possent adduci, ordinavit quod in castris de Vianden et de Doesborch continue residebunt XXX homines armorum, quos dominus Simon comes de Spanhem inibi, suis in expensis, tenere promisit, ad conducendum victualia supradicta.

Tunc eciam practicavit idem dux Anthonius, quod Johannes dominus de Wilz sibi castrum suum de Wilz in manibus tradidit, ad inferendum dampna ex eodem castro illis de castro Brandenberch antedicto, et, unacum hominibus in Dytkerchen residentibus, introitum et exitum in et extra castrum Brandenberch impediendum. Ad que exequenda idem dux Anthonius suo nomine constituit executores capitaneos suos Egidium de Rodemachere et dominum Erhardum de Gymnich prelibatos : qui ejusdem ducis Anthonii mandatis tamquam veri obediencie viri obtemperare volentes, unacum nobilibus, oppidanis et subditis predicte patrie obsidionem ante predictum Brandenberch ponentes, predictas duas municiones edificare ceperunt. Quod videns Godefridus de Brandenberch, prelibati ducis Anthonii potenciam veritus, unacum Johanne de Brandenberch domino de Essche et Frederico de Brandenberch domino de Clerve, cum dictis capitaneis, nomine et ad opus ducis Anthonii et patrie Lucemburgensis et omnium ex utraque parte ipsis adherencium, integram pacem et obedienciam firmaverunt, et sic dicta obsidione soluta quilibet ad propria se duxit remeandum.

Qualiter oppidum de Lucemburch conquestum fuit supradicto regi, prout patet in litera eidem regi directa, cujus tenor sequitur et est talis. Cap. CXI.

« Alredurchluchtigster, hoochgeborener furst, gnedigher liber here. Als 1413
euwer kunichlich gnade prelaten, graven, heren, ritteren, knechten, ste-

den, merkten und dorfferen des lants von Lucemborch gemeynlichen, muntlichen und mit euwer kunichlichen majestat brieve ghescriben, bevolen ende gheboten hait, der hoochgebornen furstinne, frauwen Elizabetthen hertzoginnen zu Brabant, und dem hoochgeboornen fursten Anthonio hertzogen zu Brabant und zu Lymburgh, hieren gmahel, unsen gnedighen frauwen und heren, eyde, gelobde und gehoorzaemheyt zu doen uf sulche majestat brieve, die die egenannten unser gnedighe frauwe und heren davon hant, und nacht lute und inhalt derselver brieve, denselven bevolenschaft und gebod wir gehoorsaeme und untertenich geweest zyn, als das muglich und recht is, dasselbe auch wol frome prelaten, greven, heren, ritteren und knechte gedaen haint, und sunderlich des meistdeil von dem lande von Lucemburch, dat sint eins deils die euwer gnaden gebode ungehorsaem geweest sint und noch sint, derselben eyns deyls euwer gnaden lant von Lucemburch swerlichen und verderfflichen angegriffen, gecrighet und geschedigt haint, mit dootslaghe, brant und rouf, und haint den steden pantschaft geschriben in den sachen davon hen nit schuldich noch den beweis zu schaffen zu haiben, und daruf so crighend und diligent sy euwer gnaden lant dasselben heren eyns deils, ouch vurtzeiden dick mee getain haint: gnediger kunig, furste unde here, da bieden wir euwer kunichlich gnade ootmuedentlich und durch Goits willen, das euwer kunichlichen gnade dieselben underrichten und underwisen wille, das zy euwer kunichlichen gnaden majestat brieve und gebote gehoorsaem syn, als andere frome prelaten, graven, heren, ritterschaft, und wir euwen gnaden underdenige stede in dem lande van Lucemburg, und alzoo jemerlichen mit dootslaghe, raube und brant crigen noch diligen, und das euwer gnaden rete herus in dat lant van Lucemburch schicken wille, die irringe und krige zu verhueten und die nyderzuleigen; want es sicher anders eyn arme verdorben lant ist. Ouch, genediger kunig, furste unde here, so hait ons der alredurchluchtigester, hoochgeboorner furste, euwer gnaden broeder, kunig Sigismont, Romischer und Hongerscher kunig, unse genediger here, geschriven, und hain wir synen kunichlichen gnade daeruff geantwoort, als wir des beider brieve euwer kuniglyken gnaden anbeschryfft siehen, da beiden wir euwer kuniglichen gnaden, das euwen gnaden denselben uren gnaden bruder, onssen genadigen heren den kunig obgenannt, beschriven und boitschaft dun wille,

das sine gnade dieselben die euwere gnaden lant van Lucemburch in voorseiden massen beirrent und diligent, sulliche underwisen und underichten wille, dat sy dat lant nicht also jammerlichen verderben. Genediger kunig, furst und herre, euwer gnaden wille sich in disen sachen genedichlich bedencken, unde vorsehen das dat erme lant nicht also gentzlichen verderfflichen gemackt worden. Euwer kuniglichen gnaden gnedich antwoort unde willen begeiren wir mit desen boden weder zu wissen. Der almechtige Got spare euch lange gesont. Gheben under unsen der stede insigel van Lucemburg vur onse anderen steden alsament, uf Sinte Mertins avont des heiligen bisschoffs, in den jaere Unses Heren XIIII^c XIII. Euwer gnaden oitmutige, untertenige, richter, scheffen unde ghemeinte der stede des hertzogtums van Lucemburg gemeynichlichen. »

De nova ambaxiata ad supradictum regem missa, et literis ab eo impetratis. Cap. CXII.

Dux autem Anthonius, ad satisfaciendum tractatui suprascripto ante Clerve facto, transmisit ad sepefatum Romanorum et Bohemie regem versus Bohemiam strenuum Johannem de Rynshem, pro tunc sue curie marescallum, cum mandato sufficienti fulcitum; qui die ad hoc in supradicto tractatu ordinata, videlicet in profesto Undecim Millium Virginum, cum eodem suo mandato comparuit coram predicto domino rege et ejus nobili consilio ex Bohemia, in castro Nuwenhuse prope Pragam tunc residente, offerens se promptum et paratum, nomine et ex parte predicti ducis Anthonii, juxta tenorem ejusdem mandati faciendi, acceptandi ac complendi talem ordinacionem, sicut ipse rex cum antedicto suo consilio inter dictum Anthonium ducem et dominum Huwardum de Altari suosque fautores et adherentes super controversias inter ipsos existentes vellet pronunciare, juxta tenorem tractatus super hoc inter partes antedictas concordati, cujus copiam in forma authentica idem Johannes ibidem exhibuit et cum dicto suo mandato produxit.

Deinde vero post aliquot dies comparuit eciam coram dicto rege et ejus consilio Huwardus de Altari, filius domini Huwardi suprascripti, ex parte ejusdem sui patris suorumque fautorum et adherencium, nullo ab eisdem

mandato fundatus. Et quia dictus dominus Huwardus cum suis cum pleno mandato coram dicto rege non transmisit, sicut fecisse debuisset, idcirco idem dominus rex ordinacionem suam super controversia predicta inter easdem partes pronunciare nequivit, sed mandavit atque scripsit parti utrique quod firmarent et tenerent de controversia predicta treugas usque ad festum Beati Jacobi proxime venturum, prout in suis literis desuper confectis plenius continetur. Que fuerunt date in Nuwenhuse prope Pragam, die dominica proxima post festum Beate Catharine, post nativitatem Domini anno M° CCCC° XIII°, regnorum suorum anno Bohemie LI°, Romanorum vero XXXVIII°. Et sunt dicte litere sic signate : Per dominos Conradum episcopum Pragensem et Johannem de Contremitz, residentes in Furstenstein. Jo. de Bamberg.

Quia vero dominus Huwardus de Altari suique fautores et adherentes sepe dixerunt, quod litere Romanorum et Bohemie regis, quas domini dux et ducissa Brabancie ostenderant nobilibus et communitatibus ducatus Lucemburgensis super impignoracione ejusdem, emanarunt absque scitu et voluntate regis predicti, ideo ipse rex per suas literas patentes, datas in Nuwenhuse prope Pragam, post nativitatem Christi anno M° CCCC° XIII°, die dominica ante festum Beate Catharine, regnorum suorum anno Bohemie LI°, Romanorum vero XXXVIII°, notum facit universis et singulis principibus, spiritualibus et secularibus, comitibus, baronibus, militibus, ministerialibus, clientibus, universitatibus oppidorum, francisearum, villarum et omnibus aliis, cujuscumque dignitatis, status vel condicionis existentibus, qui per easdem suas literas fuerunt requisiti, quod litere sue ipsius majestatis sigillo sigillate, quas predictis duci et ducisse Brabanice super impignoracione predicti ducatus pro certa summa pecunie concessit, quasque ultimate nobilibus et oppidanis ejusdem ducatus ostenderant, de consilio suorum principum et dominorum, et de suo vero scitu et bona voluntate ipsis indulsit sive concessit, quodque predictum ducatum ipsis bene favit et adhuc die hodierna bene favet, et, si aliquis diceret quod hujusmodi litere absque suo scitu et voluntate emanassent, quod hoc non deberent credere, quia non est ita, prout in literis ejusdem tenoris infrascripti clarius habetur.

1413. « Wir Wentzlaw, van Gotes gnaden Roimscher kunig, zu allen tzeiten merer des Reichs und kunig zu Beheim, enbieten allen und ylichen fur-

sten, geistlichen und werltlichen, grafen, freyenheren, dinstleuten, ritteren, knechten, gemeinschaften der stede, marckte und dorffere. und sunst allen anderen unsen und des heilighen reichs undertainen und getreuwen, in welichen wirden, adel oder wesen die sind, die mit desen brive ermanet werden, unser gnade und alles gutes. Wir lassen euch wissen, das sulche unsers kuniglich majestat brive, darinne wir der hochgeborne Elzabethen hertzogin zu Brabant, unser lieben swester und furstin, und den hochgeborne Anthonien hertzoghen, yrem gmahel, unsen liben sune und fursten, uf unsem herzogtum und lande zu Lucemburg und sinen zugehoringe eyne ghenante summe gelts verscriben haben, und die sie fursten, grafen, freyenheren, ritteren, knechten und steten desselben unsers hertzogtums und landes zu Lutzemburch zu letzte furbracht und ghewiset haben, mit rate unser fursten und herren und mit unser in guten wissen und willen usgangen sint inder wel gegunst hant und noch gunnen heutiges taghe, und haben ouch uff dieselben unsere kunigliche majestat brieve allen grafen, freyenherren, dinstleuten, ritteren, knechten und gemeinschaften der stete, merckte und dorffen, deutscher und welscher lande, die zu den egenannten unsen hertzogtum und lande zu Lutzenburg gehoren, uswendich oder inwendich des landes gesessen, unsem lieben, ghetreuwen ernstelich und vestentlich gheschriben und gheboten, das sie den egenannten Elzbetten und Anthonien, nach der eghenannten unser koniglicher majestat brive laute und sage, eide, manschaft und ghehorsam tuin sullen. Und spreche yemande, wir den were, das die egenannten brieve on onsen wissen und willen usgeganghen weren, das sal nimande gelauben, wan das nicht also ist. Mit urkunt des brives versigelt mit unsen cleynen ufgedruckten insiegel. Geben zu Nuwenhuse bey Prage, nach Crists gheburt virtzehenhundert jare, und darnach in dem dreitzehenden jare, des suntaigs nach Sanct Katherin tage, etc. » Cum signatura ut in litera precedenti.

Subsequenter vero predictus dominus rex, per suas certi tenoris literas datas in Nuwenhuse prope Pragam, anno Domini M° CCCC° XIII°, dominica post festum Beate Catharine, regnorum suorum Bohemie LI°, Romanorum vero XXXVIII°, precepit et mandavit comitibus et baronibus infrascriptis, et primo Johanni comiti de Spanhem seniori, quatenus memoratis duci Anthonio et Elizabeth ducisse Brabancie, sue conthorali, super impignoracione ducatus Lucemburgensis ipsis per eundem regem facta, juxta con-

tinenciam literarum desuper confectarum homagium et debite fidelitatis juramentum faceret et prestaret, quo sibi tamquam Bohemi regi et duci Lucemburgensi, suo naturali domino, erat astrictus et obligatus Quo sic facto et prestito, remisit sibi et quitavit eidem homagium et fidelitatis juramentum, donec et tamdiu et quousque ipse, vel sui successores, reges Bohemie, a prefatis duce et ducissa et eorum heredibus dictum ducatum cum tali pecunie summa, pro qua ipsis desuper via pignoris est data et obligata, fuerit redemptus. Qua redempcione facta, tunc ipse Johannes comes de Spanhem et ejus heredes cum talibus homagio et fidelitate ad ipsum et coronam Bohemie et dictum ducatum Lucemburgensem redibunt et manebunt: prout in literis sui impressione sigilli in dorso sigillatis plenius continetur.

Similes litere fuerunt scripte Philippo comiti de Nassouw et de Sarraponte, Symoni comiti de Spanhem et de Vianden, Nycholao domino de Hondelsteyn, Everardo de Mercka domino de Aerberg, Johanni domino de Rodemachere, Gerardo domino de Bolchen, Johanni domino de Vestingen, Petro domino de Croenenbergh, qui domini et comites supradicti nunquam se opposuerunt duci, nisi solum quod recusarunt sibi facere homagium, nisi rex primitus remisisset ipsis juramenta sibi prestita, etc.

Tenor litere domini regis directe communitati opidi Fels, alias Roche :

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, Majerio, Scabinis et Communitati oppidi nostri Fels, fidelibus nostris dilectis, graciam regiam et omne bonum. Quia inter illustrem Anthonium ducem Brabancie, filium nostrum karissimum, fautores et adherentes suos, ab una, et nobilem Huwardum de Altari suosque fautores et adherentes, fideles nostros dilectos, parte ab altera, pacis treugas usque ad festum Sancti Jacobi venturum proximo firmavimus, per utramque partem inviolabiliter duraturas, idcirco vobis seriose precipimus et presentibus expresse mandamus, omnino volentes quatenus de predicto oppido vestro prefato duci Anthonio suisque fautoribus et adherentibus, in prefatum Huwardum suosque fautores et adherentes in prefatis treugis pacis nulla dampna seu incommoda inferri permittatis, seu molestiam aliqualem, prout de vobis plene confidimus, et ex fidelitate vestra prompta et parata in regie nostre majestatis conspectu, tamquam obediencie filii, volueritis plurimum commendari, prout super hoc vasallis, militibus et clientibus predicti castri

Fels, fidelibus nostris dilectis, similia direximus scripta nostra. Datum Prage, die ultima novembris, regnorum nostrorum anno Bohemie LI°, Romanorum XXXVIII°. Sic signate: Ad mandatum domini regis: Johannes de Bamberg. »

Tenor litere domini regis directe nobilibus castri Fels, alias Roche:

« Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus et Bohemie rex, universis et singulis vasallis, militibus, clientibus castri nostri Fels, alias Roche, fidelibus nostris dilectis, ad quos presentes pervenerint, graciam regiam et omne bonum. Quia inter illustrem Anthonium ducem Brabancie, filium nostrum karissimum, fautores et adherentes suos, ab una, et nobilem Huwardum de Altari suosque fautores et adherentes, fideles nostros dilectos, parte ex altera, pacis treugas usque ad festum Sancti Jacobi venturum proxime firmavimus, per utramque partem inviolabiliter duraturas, idcirco vobis seriose precipimus et presentibus expresse mandamus, omnino volentes quatenus predicto Huwardo, suis fautoribus et adherentibus, contra et adversus predictum Anthonium ducem Brabancie suosque fautores et adherentes, treugis durantibus supradictis, nullatenus assistere, seu predicto duci et suis in ducatu nostro predicto nulla dampna seu incommoda inferre debeatis quovis modo, prout de vobis indubie confidimus, et ex fidelitate vestra prompta et parata, in regie nostre majestatis conspectu, tamquam obediencie filii volueritis plurimum commendari: prout super hoc scabinis et communitati oppidi in Fels similia direximus scripta nostra. » Data et signata ut supra.

Qualiter rex Romanus et Hungarie sinistre informatus scribit judicibus et scabinis et communitatibus oppidorum et incolis ducatus Lucemburgensis contra ducem Anthonium. Cap. CXIII.

Non obstante tractatu prescripto ante Clerve concordato, et per dominum Huwardum de Altari suosque fautores et adherentes servare jurato et promisso, predicti Huwardus et sui memoratis dominis duci et ducisse Brabancie non solum homagii et obediencie juramenta prestare recusarunt, sed eciam in eorum pertinacia indurati, supradicto domino Wenceslao et Bohemie rege, eorum vero et naturali domino, dimisso, ab ipsius

obediencia discedentes, ad serenissimum principem dominum Sigismundum Romanorum regem semper Augustum et Hungarie, Dalmacie et Croacie, etc., regem, ut eorum pertinaciam defenderent, miserunt, animum ejusdem domini regis sinistre informando contra ducem Anthonium predictum : videlicet quod dictum ducatum intenderet sibi injuste et violenter usurpare atque a regno Bohemie et veris heredibus alienare, quod ipsi, ut asserebant, agnoscentes, dum dicti ducis peticionibus nollent acquiescere, graves ab eo violencias et injurias sustinuissent et quotidie sustinerent. Quibus persuasionibus dum dictus rex fidem adhiberet, contra dictum ducem commotus scripsit incolis ducatus Lucemburgensis, spiritualibus et secularibus, judicibus, scabinis et communitatibus oppidorum ejusdem ducatus, quomodo idem dux injuste ad conquirendum et obtinendum ducatum Lucemburgensem antedictum instancias fecerit, et faciat quotidie, contra certam ordinacionem dudum factam et per nobiles et ignobiles dicti ducatus servare juratam, videlicet quod idem ducatus a corona Bohemie nunquam debeat separari; et quomodo predictum dominum Huwardum de Elter, et alios dicti ducatus nobiles dicto duci Anthonio nolentes acquiescere, et se offerentes ad standum judicio dicti regis Hungarie, vel electorum imperii, contra justiciam oppresserit et violencias eis intulerit. Quem dominum Huwardum ex quo capitaneum et principalem constituit dictorum nobilium, et indulserit erigere vexillum imperii contra dictum Brabancie ducem, si opus foret : idcirco mandavit et commisit omnibus incolis predicti ducatus, ne ammodo dicto domino Huwardo et suis nocere presumant, sed eis eundo et redeundo cum castris et oppidis contra dictum ducem et suos assistant, prout in dictis literis plenius continetur; que fuerunt date in Cure, post nativitatem Christi anno M° CCCC° et post hoc anno XIII°, in profesto nativitatis Beate Marie, regnorum suorum anno Hungarie XXVII°, Romanorum vero tercio.

Tenor vero dictarum literarum sequitur in vulgari theutonico et est talis :

1413. « Wir Sigismund, van Gotes gnaden Roimischer kunig. zu allen tzeiten merer des Reichs, und zu Ungeren, Dalmacien, Croacien, etc. kunig, inbieten allen und yeklichen inwoneren des gantzen landes zu Lutzenburg, geistlichen und werreltlichen, ritteren, sceffen und gemeynden der stede Lutzenburg und allen anderen zu demselben lande ghehorende, unsen

liben ghetruwen. unse gnade und alles gut. Liben ghetruwen, wanu ir wol wisset, das dem hochgebornen Anthony van Burgundien, der cronen van Beheim, und uns, als derselber cronen rechten erben nach dem lande van Lutzenburg, wider die ordenunge die vor zeiten gemacht, verbrieft und van allen inwoneren, geistlichen und wereltlichen, edelen und onedelen, desselben landes gesworen ist, ewelich zu halden, mit namen lutende das dat egenante lant van der egenanten cronen nymermeer ghescheiden worden sal, und ouch wider recht langhe zyt gestanden hait und tegelichen, und das ouch er und die sinen die edelen Huwarten van Elteren und unse ander getruwe ritterscaft sere gedrungen und bescediget haben, und tegelichen dringen und bescedigen: ouche wider recht und wider das das sey im recht vur uns eyme Roimschen kunig, oder fur uns und des reichs kurfursten geboten haben, wanu wir dieselbe unse getruwe ritterschaft geheysen haben das sey sulches vorgenannten bedrangs und onrechten weren und uphalten sollen, und in ouch eynen haubtman gesetzet, um unses und des reichs banier upzuwerfen und zu furen gegunnet und bevolen haben: darumb erforderen wir an euch, und gebieden euch ernstelich und vestelichen mit desen brive, und ermanen euch ouch solicher vorgenannten ordenung und eyde daruber gesworen, und wes wir uch gemanen mogen, das ir die vorgenannte haubtman und ritterschaft furbas nit hindert oder irret, oder wider sy niet helffet oder ratet, und sy ouch in alle stete und slos des vorgenannten landes, und wider darus, al oft in gemeynlich oder sonderlichen des noyt beschickt, sicher und ongehindert riden und wanderen, und die wider die vorgenannten Anthonii und sine helfere, diener und zuleger in allen yren sachen gescheften offen sin lassen und halten sollet, als wir uch wol getruwen das wol wir ghen euch alzyt gnedichlichen erkennen, wanu tede ir des nit so versteet, ir wol das uns und den unsen ongutlich beschege. Geben zu Cure, nach Cristus geburte XIIII^{c} jair, und darna in den XIII^{en} jare, ain Unser Frouwen avont *Nativitas*, unser reiche des Ungerischen, etc. in den sieben und tzweyntigisten, und des Roimschen in dem dritten. »

Qualiter oppida ducatus Lucemburgensis responderunt Romanorum et Hungarie regi ad literam precedentem. Cap. CXIV.

Ad quam literam judices, scabini et communitates oppidorum ducatus Lucemburgensis in substancia responderunt, se unam suam literam recepisse, in qua majestas sua regia scribit de ordinacione temporibus retroactis facta, et ab omnibus incolis, spiritualibus et secularibus, nobilibus et ignobilibus ducatus Lucemburgensis jurata, se perpetuo observaturos: videlicet quod idem ducatus a corona Bohemie non deberet separari, prout in litera sua plenius continetur. Super quo predicte sue majestati significarunt, qualiter serenissimus princeps imperator Karolus, cum illustri principe fratre suo Wenceslao, duce Brabancie et Lucemburgis, ordinavit, cum voluntate et scitu dominorum, militum, nobilium et oppidorum ducatus Lucemburgensis, quam eorum sigillis affirmaverunt: videlicet, casu quo contigerit, sicuti postea accidit, quod dux Wenceslaus absque herede a suo corpore procreato discederet, quod tunc dictus ducatus Lucemburgensis ad prelibatum imperatorem Karolum devolvi deberet: et, si ipse Karolus imperator ante dictum fratrem suum ducem Wenceslaum ab hoc seculo migraret, tunc prelibatus ducatus devolveretur ad illustrissimum principem dominum Wenceslaum Romanorum et Bohemie regem: et si ipse non esset, quando prefatus dux Wenceslaus decederet, quod tunc dictus ducatus Lucemburgensis cederet et devolveretur illi qui pro tunc sive illo tempore rex Bohemie efficeretur, prout hec patent in literis in Lucemburgo existentibus, ex quibus dicto Hungarie regi copiam transmisserunt, sub sigillo venerabilis domini Egidii de Vischbach, abbatis monasterii Beate Marie Lucemburgis, sigillatam, quodque de nullis aliis literis scirent loqui de ista causa mencionem facientibus.

Post cujus quidem ducis Wenceslai decessum, idem ducatus devolutus est ad predictum Wenceslaum Romanorum et Bohemie regem, suum germanum, cui ex tunc semper tamquam eorum gracioso domino obtemperaverunt, prout debuerunt: qui ipsos temporibus preteritis posuit et impignoravit in manibus patrui sui domini Judoci, marchionis Moravie, pro certa pecunie summa sibi desuper prescripta, cui prelibati nobiles, oppida et communitates dicti ducatus fidelitatis et obediencie juramenta

prestiterunt juxta tenorem literarum regis Wenceslai suprascripti. Deinde eciam venit dictus ducatus in manibus illustris principis ducis Aurelianensis, cui antedicti prelati, nobiles et oppida simili modo paruerunt.

Nunc prelibatus Wenceslaus Romanorum et Bohemie rex, via pignoris pro certa pecunie summa, dictum ducatum posuit in manibus illustris domine Elizabeth, neptis sue, ducisse et illustris Anthonii duci Brabancie, consortis sui, et dictis incolis prefati ducatus tam verbo quam sue majestatis literis districte precipiendo mandavit, quatenus ipsis parere et intendere debeant : cujus mandati copiam sub predicti abbatis sigillo sigillatam dicto Hungarie regi eciam transmiserunt. Cui mandato ipsi contradicere non potuerunt neque ausi fuerunt, quare predictis duci et ducisse fidelitatem et obedienciam promiserunt, juxta predicti Romanorum et Bohemie regis literarum continenciam et tenorem, et non alias neque ultra, quemadmodum prelati et major pars militarium dicti ducatus eciam fecerunt, et utinam regalis sua majestas sciret qualiter et per quem modum illi, qui inpresenciarum istam controversiam in terra Lucemburgensi fovent, hoc faciunt : quare iidem sue majestati humiliter supplicarunt, quatenus ipsa in causa hujusmodi cum antedictis duce et ducissa se velit concordare, sicut regiam suam celsitudinem bene deceret; quodque dicti ducatus impignoracionem et presenciam velit ipsis ita libenter favere sicut alteri, quia ipsi utique melioris cordis affectu ad hoc sunt inclinati, predictam terram fideliter et pacifice manutere ac regere et ab injuriis et violenciis defensare, quam alii ut ejusdem terre incole ad pacem et tranquillitatem venire possint, et exulari non cogantur. Scribunt ulterius, quod post predicti quondam ducis Wenceslai decessum multa dominia, castra et oppida via pignoris a dicta terra sunt distracta et alienata : que quidem terra cum dictis dominis duce et ducissa nunc in bona pace stetisset et staret, si illi non impedivissent et impedirent, qui suam majestatem cotidie et irracionabiliter et sinistre student informare, quique dicte terre a longo tempore citra gravissima dampna intulerunt cedibus, incendiis et rapinis, et cotidie inferre non desistunt, prout hec cum multis aliis punctis et articulis in dictis responsionum literis plenius continentur.

Tenor vero dictarum literarum, de quibus hic immediate supra fit mencio, sequitur in ydiomate theutonico et est talis :

« Allerdurchlutigster, hochgeborner furste, gnedigher liber herre, wir

ontbieden uwer kuniglichen gnaden unsern undertenigen schuldighen dienst. Gnediger furste und herre, uwer kuniglich gnade geliebe zu wissen, das wir eynen brief van uwer kunigliche gnaden uns schrivet von ordenunge, die vour ziden ghemacht, verbrieft und van allen inwoneren, geistelichen und wereltlichen, edelen und onedelen, des hertzogtums van Lucemburg ghesworen sie ewechlich zu halden, mit namen lutende das dat egenannte land van der cronen van Beheim nimmer ghescheit sulle worden, als derselber uwer kuniglichen gnaden brief vortme inheldet.

» Gnediger kunig, furste und herre, da geliebe uwer kuniglichen gnaden zu wissen, so wie der allerdurchlutigsten, hochgeborne furste, keiser Karle, mit zynen bruder, heren Wentzlaw hertzogen zu Brabant und zu Lucemburg, unse gnedighe herren, den God beiden gnaden, zu zyten uberkommen ist, mit willen und wissen der herren, ritteren, knechte und steden des hertzogtums van Lucemburg, und haint das die herren rittere, knechte und stede des lants van Lucemburg mit versiegelt, abe sache were das es geburde und alsoe queme, als es syter leider komen und gevallen ist, das unse obgenannte gnediger herre hertzog Wentzlaw, dem God gnade, ain libs erben zu unsem van dieser werelt verschiede, das dat egenannte lant van Lucemburg dan ain unserm gnedigen herren keiser Karl obgenannt, dem Got gnade, komen und fallen sulde; unde abe keiser Karl ee van dieser werelt verscheden wurde dan hertzog Wentzlaw syn bruder, dem Got beiden gnade, zo sulde dat vorscreven lant van Lucemburg dain comen und vallen ain dem allerdurchlutigisten, hochgebornen fursten und herren kunig Wentzlaw, Romischer und Beheimscher kunig, unse gnedige herre, und abe der nit en were als der obgenannte unser gnediger herre hertzoge Wentzlaw, dem Got gnade, van dieser werelt verscheiden wurde, so sulde dat vorgenannte lant van Lucemburg comen und vallen ain deyn daraf uf die zyt kunig zu Beheim sien wurde, als des ouch brieve zu Lucemburg sint, derselber brieve wir uwer kuniglicher gnaden versigelt affschrieft seinden, under des erwirdighen herren Giltz van Vischpach, apt zu Unsere Frouwen zu Lucemburg, ingesiegel, darinne uwer kuniglich gnade das eygentlich gesien und verstain mach: und van keinen anderen briven van den sachen sprekende en wissen wir nit.

» Gnediger kunig, furste und herre, also ist dat voirseide lant van Lucemburg sint der zyt, nach dein der obgenannte unsere gnediger herre

hertzoge Wentzlaw, dem Gott gnade, van dieser werrelt verscheiden ist, comen und gefallen an dem obgenannten allerdurchlutigisten hochgebornen fursten, uwer gnaden bruder, kunig Wentzlaw, Romischer und Beheimscher kunig, unsere gnedige herre, dem sein wir in den lande van Lucemburg alzyt siter her ghehorsam und undertenig geweest als unsen gnedigen herren, als billichin und recht ist, da haint uns der vurseide unse gnedige herre der kunig zu zyten bevolen und in handen gestalt syns veters, des hochgebornen fursten marcgraffen Jost, marcgrave zu Mehren, unsen gnedigen herren, dem God gnade, und yme eyne summe geltz daruf verschriven, demselven unsen gnedigen herren, den marcgraffen, dem God gnade, die prelaten, graven, herren, ritteren, knechte, steden unt ganz lant van Lucemburg ghemeinlich ghehorsam gewest sind, mit gelubde und eyden nast inhalde sinre brive die er daruber hatte van unsen obgenannten gnedighen herren dem kunig, und hain das getain van geheysse und gebode unser gnedige herren des kunigs obgenannt.

» Ouch so ist dasselbe lant van Lucemburg zu zyten gheweest in handen des hochghebornen fursten des hertzoghen van Orliens, dem Got gnade: demselven sint die prelaten, graven, herren, ritterscaft und stede gemeynlich gehorsam geweest. Nu hait unse gnedige herre der kunig obgenannt der hochgebornen furstinnen, frauwen Elzbethen, sins und uwer gnaden bruder, hertzoge Hantze toichter unses gnedigen herren, dem God gnade, unsere gnedige frouwen, und den hochgebornen furste hertzogen Anthonys van Burgundien, herzoge zu Brabant, unsers gnedigen herren, dat lant van Lucemburg bevollen in der hant gestalt, und eyne sume geldes deruff verschriven, und uns mit monde und mit siner majestat briven bevolen und geboten, hin ghehorsam zu sien, als wir uwer kuniglichen gnaden der gnaden geboits brive afschrieft senden, versigelt mit des obgenannten erwirdighen aptz insiegel, der bevolentschaft noch gebot wir nit haben mugen noch gedeurren ongehorsam zu wesen, und hain unse gnedigen frouwen und herren obgenannt gelufde und gehorsamheyt gedan, nast inhalde unsers gnedigen herren des kunigs briven, und nit vorder, des wir brive und sigel van hin han, der afschrieft wir ouch uwren kuniglichen gnaden senden, versigelt mit des obgenannten eerwirdigen aptz insiegel, dasselbe ouch etwievel und besunder die meiste deyle frommer prelaten, graven, fryherren, herren und ritterschaft des hertzogtums van

Lucemburg getain haint, und wulden wol das uwer kuniglich gnade eygenlichin wist, wy und in wat fugen dieghene die ytzont die irrunge makent im lande von Lucemburg, sie das duent.

» Genediger kunig, furste und herre, da bieden wir uwer kuniglich gnaden unredelicher underwysinge nit geluben en willen, und wille sich uwer kuniglich gnade genedichlichin und gutlich in den sachen vereynigen mit unsere gnedigen frouwen und herren obgenannt, als uwer kuniglicher gnaden wol vuget und tez nuet, und uwer kunichlich gnaden die wille unsere gnedigen frouwen und herren obgenannt der bevolenschaft des lants van Lucemburg alsoe liebe gunnen als anderen, want sie ouch mugelichen besser hertz darzu haint, dat lant getruwelich, wol und fridelichen zu hanthaben und zu regeren und zu gerust komen muge, und also gentzlichin nit verdirben en werde, want es sicher anders eyn arme verdorben lant is, und ist is siter das unsere obgenannte gnediger herre hertzog Wentzlaw, dem Got gnade, van dieser werrelt verscheiden, also zu machen stonden gehanthabt und geregert gewest, das heirschaft, slos, lant und lude verdorben, wonderslichen und vergentlichen wourden sint, und das lant van Lucemburg in grose onverwinliche scholt dicke fremtlichin komen ist, und etwie vil slos und lant van den lande van Lucemburg gescheit sint in pantwise und anders, als wir uwer kuniglicher gnaden das ouch zu andere tziden gheschriven hain, und ist lange zyt wunderlichin in landt van Lucemburg umbgangen, und hette nu by unse gnediger frouwen und herren wol und fridelichin gestanden, en stede nit etzlich van den die uwe kuniglich gnade unredelichen in dem sachen underwisent, want sy dat lant onredelichen mit doitslaige, roube und brande angegriffen, swerlichen und verderflichen ghescheidiget haint und noch degelic schedigent, und haint den steden pantschaft gescreven in den sachen man nit en weis hin ic sculdich zu sien, oder mit hinut zu schaffen zu hain, und birnent, roubent und diligent unsem gnedigen herren dem kunig obgenannt sin eighen lant und dorffen. Gnedige furste und herre, das er wirt man gerne das selke hir eyndeils ouch vour sy den dick nie getan haint, und wir geluben das uwer kuniglich gnade der warheit recht darinne underwist were, nast der naturlicher liebden die uwer kuniglich gnade mugelich zuch dem lande van Lucemburg hat, dieselbe natuerlich liebde uwer kuniglich gnade ainsehen wille, und wille dat lant van Lucem-

burg gnedichlichen in diesen sachen bedencken. und uns vour entschuldiget halden, want wir in den sachen anders niet gedain en hain dan recht gehoirsamkeit uns gebot uns gnedigen herren des Roimschen und Boheimschen kunigs, uwer gnaden bruder, des gebot wir nit haben mugen noch geduren ongehoirsam zu sien uwer kuniglich gnaden, die gheliebe ouch denghenen die dit lant van Lucemburg also krigent und diligent, gebieten und bevellen das si uphalden unsers gnedigen herren lant so zu burnen und zu diligen und lude zu doit zu slain, man sal uf unser syten ouch gerne ufhalden sie zu scheidigen, da inbinnent schicke uwer kuniglich gnade deruwer in dat lant van Lucemburg eygentlichin zu ervaren wes die scolt sy. und wie sich die sachen ergangen haint, und, wo des niet en gheschiet. und die nit in der massen voirsereven ufhalden wulden, dat lant und lude zo doit zu slain, zu birnen und zu diligen, so verstant uwer kuniglich gnade wel das uns niet en vuget, sie und hire in die stede und slos zu lassen, als uwer kuniglich gnade uns schrivet und bevelet zu dun. diewile sy unsem obgenannten gnedigen herren den kunig syn lant van Lucemburg und uns selber mit doitslage, roube und brant also criegheden und diligent.

» Auch, gnediger kunig, furste und herre, so hetten wir gerne etzlich der unse zuch uweren kuniglichen gnaden eigelich zu underweisen. nu engedurren wir nymans zuch uwer kuniglicher gnaden sicken. noch der unsere vinden, die sich gedurren erheben zu uwren gnaden zu riden. und das van dieser viantschaf wegen, gnediger kunig, furste und herre, uwer kuniglich gnaden antwerten uf diese voirseide sachen, und abe dieselbe. die dat lant also verderflichen krigent und diligent, ufhalden willen dat lant zu crigen und zu scheidigen in vourseider massen, begeren wy mit diesen ghewordigen boden beschrieven zu wissen, das wir uns darna wissen zu richten, und so die ufhaldinge balder und ee geschege. soe is dem lande besser were, want sey dat lant degelic swerlichen und verderpliche krigent und diligent, mit doitslage, rouf, brant und name. Gnediger kunig. furste und herre, der almechtige God, der alle dinge vermach. der spare uwer kuniglicher gnaden lange gesont und in eeren.

» Geven zu Lucemburg under der stede insiegel van Lucemburg, vour uns anderen steden des hertzogtums van Lucemburg gemeynt. uff Sent Martins abent des heiligen busscofs. in den jare XIIII^c XIII : Uwer kuniglicher

gnaden oetmoedigen underdenigen. die richtere. scheffen und gemeynden der stede des hertzogtums van Lucemburg, in dutschen und in welschen lande. »

De controversia inter Antwerpienses et Mechlinienses adhuc indecisa pendente, et de tractatu desuper subsecuto. Cap. CXV.

Dum memoratus dux Anthonius post victoriosos triumphos de terra Lucemburgensi venit in Brabanciam, repperit dissensionem, inter bona oppida Antwerpiense et Mechliniense dudum exortam, adhuc pendentem indecisam, et unam partem contra aliam magis induratam et commotam, quam erant tempore sui recessus ex Brabancia versus terram Lucemburgensem predictam, quia unum oppidum alteri nulla victualia nullasque alias res neque merces alteri permisit adduci, nichilominus aliis oppidis tam Brabancie quam Flandrie in victualibus et mercibus adducendis et abducendis nullum fiebat impedimentum: sed quia oppida Lovaniense et Bruxellense infra dicti ducis Anthonii absenciam ex patria sua Brabancia inter Antwerpienses et Mechlinienses amplius tractare desiverunt, ut supra habetur, Mechlinienses noluerunt pati, quod Lovanienses et Bruxellenses per ipsorum districtum et franchiseam sal, pisces et avenam amplius transducere possent. Quod quia Lovanienses et Bruxellenses dicto duci Anthonio conquesti fuerunt, idem dux per totam suam terram Brabancie sub magnis penis fecit precipi et mandari, quod nullus extra eandem terram quascumque res ammodo ducere deberet: Mechlinienses vero, videntes se propter preceptum hujusmodi totaliter fore coarctatos, quod nulla bona ipsis poterant advenire, tantum procurarunt apud Johannem ducem Burgundie, eorum dominum, quod inter ipsum et ducem Anthonium, germanum suum, super predicta dissensione fuit tenta una dieta in oppido Antwerpiensi: in qua, per medium domini Walrami comitis Sancti Pauli et conestabularii Francie, fuit inter predictos dominos Burgundie et Brabancie duces de voluntate eorundem super predicta et aliis dissensionibus inter ipsos existentibus tractatum et concordatum.

Et primo, quod navis cum sale onerata in Mechlinia arrestata, pertinens certo mercatori oppidi Lovaniensis, deberet dearrestari et libere et quite

dicto mercatori deliberari; quodque Lovanienses et Bruxellenses sal eorum quod ammodo velint ducere, ascendendo vel descendendo per flumina Zenne et Dylie, illud ducere poterunt, sine fraude et impedimento, sicut fecerunt et usi fuerunt tempore bone memorie domini Philippi quondam ducis Burgundie, genitoris Johannis et Anthonii ducum predictorum, et unum annum ante et unum annum post ejusdem quondam ducis Philippi decessum.

Item, quod supradicti domini duces mittent suos commissarios, videlicet dux Burgundie in Lovanio, Bruxella et Antwerpia, et dux Brabancie in Mechlinia, ad visitandum eorum cartas, privilegia, literas et munimenta, de quibus supradicta oppida in hujusmodi dissensionis causa se velint juvare, et ex eisdem literis et munimentis copiam collacionatam capiendum et in manibus dictorum dominorum apportandum, ut ipsi juxta tenorem earundem causam principalem decidere possint atque terminare.

Item, de dampnis et expensis captivorum et arrestatorum ex utraque parte passis et factis fuit ordinatum, quod in proxima dieta in mense januarii apud Denremonde tenenda desuper appunctabuntur per commissarios dominorum ducum antedictorum.

Item, quod commissarii amborum dominorum ducum predictorum habebunt potestatem plenariam tractandi, terminandi et appunctandi, tam de querelis et peticionibus, quas Antwerpienses fecerunt de foris salis, piscium et avene, quam de facto principali : prout premissa clarius sunt scripta in quadam cedula Antwerpie in supradicta dieta desuper confecta et signata.

De ambaxiata per dominam ducissam missa ad Sigismundum Romanorum et Hungarie regem, patruum suum, tunc in Italia existentem. Cap. CXVI.

Postquam vero ad sepefati Anthonii ducis Brabancie et Lymburgis noticiam pervenit, qualiter dominus Huwardus de Elter suique fautores et complices, ad simulatam de ipsorum pertinaci inobediencia et rebellione excusacionem melius palliandam, ad supradictum Romanorum et Hungarie regem mittentes, de dicto duce Anthonio animum ejus informarunt, (1)

sinistre tamen, qualiter ipse dux predictum ducatum Lucemburgensem intenderet sibi violenter usurpare et appropriare, ac a regno et corona Bohemie et a veris heredibus alienare; quod ipsi, ut asserebant, agnoscentes, dum peticionibus et instanciis dicti ducis de fidelitatis et homagii sibi desuper prestandis juramentis acquiescere noluissent, graves ab eo sustinuerunt injurias et violencias, et adhuc cotidie sustinerent. Quibus quidem persuasionibus ipse dominus Romanorum et Hungarie rex fidem adhibens, animum suum contra dictum Anthonium ducem adeo provocasse videntur, ut per patentes literas suas de eodem duce apud diversos principes, dominos et civitates per Allemanniam, et signanter Johannem de Bavaria, electum Leodiensem, et civitatem Leodiensem super jam dicta usurpacione et appropriacione dicti ducatus Luxemburgis querimonias faceret, mandans proinde in dictis suis literis, quatenus memorato domino Huwardo et suis ad resistendum prefato duci fideliter assisterent, nec eis molestias ab eodem duce inferri, quantum in eis foret, permitterent quovis modo.

Sub cujus mandati vigore dominus Huwardus et sui magis roborati et animati, ab insolenciis non desistentes, dictum ducatum cedibus, incendiis, rapinis et aliis invasionibus diversis, in despectum et detrimentum Romanorum et Bohemie regis, eorum domini naturalis, et ducis Anthonii predictorum, ex tunc vastare, opprimere et depopulare non cessarunt, ut hactenus, propter absenciam principum suorum quasi principe carentes, dicto ducatu ad libitum abutendo, facere consueverunt. Et licet dictus Romanorum et Hungarie rex per hec scripta sua animum dicti ducis Anthonii quamplurimum provocaverit, quare idem dux aliquando erat intencionis per suas literas patentes supradictis principibus, dominis et civitatibus, ad et contra prelibati regis literas ipsis directas, desuper contentis in eisdem transcribere puram et meram veritatem eorum, que per ipsum in dicto ducatu gesta fuerunt, ut ipsis clare constare posset, quod supradictus rex ad ea sic scribenda fuit sinistre informatus per illos, quorum demeritis, infamiis et perjuriis exigentibus merito nulla fides sit adhibenda, que sunt tam notaria quod probacione non egent: nichilominus ipse dux Anthonius, saniori usus consilio, ob reverenciam dicti domini regis, ad scribendum hac vice, aut aliquod durum ex hac re contra ipsum attentare, voluit supersedere, firmiter proponens quod propter sinistram

et falsam iniquorum suggestionem veritas finaliter nequibit quoquo modo obumbrari, sed pocius, ne falsitas veritati prejudicet, debeat in lucem permanere; quodque, per exhibicionem reverencie et affectionis erga ipsius dicti regis serenitatem, animum ejus evincere et ad quevis optata cicius poterit inclinare.

Quapropter idem dominus dux, matura deliberacione prehabita, prius ordinavit, quod domina ducissa per se ad supradictum dominum Romanorum et Hungarie regem, patruum suum, tunc ultra Alpes in Italia, et ad dominum comitem Sabaudie penes ipsum existentem destinaret, prout destinavit, religiosum virum dominum Goswinum, priorem Carthusiensium de Seelhem prope Diest, cum literis credencialibus scriptis in castro suo de Turnhout, die XVIII[a] mensis januarii anno XIIII[c] XIIII[o], cum certis instructionibus super materia dissensionis inter eandem dominam ducissam et ducem Anthonium suum consortem dudum mote. Qui quidem dominus prior, postquam suas literas credenciales primo dicto comiti presentaverat, et suam credenciam juxta sue instructionis formam enarrasset, et de singulis in eadem instructione contentis informasset, cum auxilio ejusdem domini comitis dicto domino regi ex parte domine ducisse, neptis sue, literas suas exhibens, credenciam suam sibi exposuit cum decencia et honore ad hoc debitis et requisitis.

Et primo, ad ipsius domini regis animum informandum de veritate eorum, que ipse dominus rex ex quorumdam sinistra persuasione memorato duci Brabancie de usurpacione et appropriacione predicti ducatus Lucemburgensis imposuisse videtur, in finem quod dicti ducatus, quem quidam inhabitantes nobiles vastare et depopulare nituntur, ulteriori discrimini prefati domini regis provida circumspectione obvietur, asseruit serenitati sue, ex parte dicte domine ducisse, quod, cum dominus Romanorum et Bohemie rex sibi et duci Brabancie consorti suo in subsidium sacri matrimonii dedit et solvere promisit certas pecuniarum summas, de quibus dum ad ipsam et eundem consortem suum assecurare, et de caucione sufficienter vellet providere, impignoravit eis et heredibus suis, et sub forma hypothecacionis obligavit et tradidit, predictum ducatum Lucemburgensem cum suis attinenciis, ad tenendum et possidendum, donec ipse rex aut sui heredes et successores, reges Bohemie, de ejusmodi pecuniarum summis, pro quibus prefatis duci et ducisse et eorum heredibus dictus

ducatus impignoratus est et obligatus, eis debite fuerit satisfactum, et non ultra. Hoc autem, ut prefata ducissa asserit, est tale jus, et non aliud, quod prelibatus dux et ipsa super dicto ducatu in hac parte habere pretendunt. Et adjunxit se firmiter credere et bene scire, quod memoratus dux dominus consors suus numquam, verbo vel opere, palam vel occulte, super dicto ducatu aliud vel amplius sibi usurpare intenderit quovis modo.

Item secundo exposuit dictus prior prefato domino regi ad longum, qualiter prefati dux et ducissa, vigore literarum super dicta impignoracione per antedictum Romanorum et Bohemie regem ipsis concessarum, fuerunt per prelibatos majorem partem nobilium et omnia dicti ducatus oppida recepti et admissi, cum fidelitatis et obediencie juramentis ad hoc juxta dictarum continenciam literarum debitis et requisitis, et non ultra.

Similiter dictus prior exposuit dicto regi processum inter dominum ducem et nobiles sibi in premissis rebelles habitum, ac eciam de tractatu ante Clerve facto, et de diversis literis per dictum Bohemie regem eisdem duci et ducisse nobilibus et terre Lucemburgensi concessis : de quibus quidem literis dicti rebelles et inobedientes nobiles non curantes, et ab insolenciis non desistentes, dictum ducatum quotidianis incursibus vastare et depopulare non cessarunt.

Cum itaque constet et evidenter appareat, dictum ducatum et populum sub hujusmodi oppressionibus et invasionibus dictorum rebellium et nobilium, ab una parte, et gravibus sumptibus pro sui et terre defensione, ab alia parte, hactenus fatigatum, ad omnimodam sui destructionem declinare, nec diucius ista sine irrecuperabili dampno posse sufferre: ideo predicti domini Romanorum et Hungarie regis serenitati humillime supplicat prefata domina ducissa, primo, quatenus super hiis prefatis ducatui et populo de oportuno remedio providere dignaretur, mandans prefatis nobilibus ne ammodo eos invadant, aut quovis modo nocere presumant, etc.

Item, cum ex prenarrato processu non videatur, quod prefatus dux quidquam aliud vel amplius ab incolis dicti ducatus petierit vel exegerit quam debitum et jus suum, secundum tenorem et formam dumtaxat literarum, quas sepefatus Bohemie rex sibi et prefate ducisse consorti ejus generose primo concessit, ac secundo et tercio aliisque suis patentibus literis approbando confirmavit; cum eciam probari non possit, nec ex quocumque verbo vel facto elici, quod prefatus dux ea, que a memorato do-

mino rege Romanorum et Hungarie de antedicta usurpacione et appropriacione dicti ducatus imposita sunt, quovis modo pretenderit vel eciam intenderit, vel cuiquam de dicto ducatu de hac re aliquid proposuerit vel proponi fecerit: ideo secundo supplicat prefata domina ducissa domini regis majestati, quatenus, hiis ut dignum videtur attentis, attento eciam quod ipsa de porcione paterne hereditatis nichil preter prefatas pecunias super dicto ducatu sibi assignatas acceperit, et quod prefatus dux maritus suus, ex parte ejus et dicti ducatus et pro defensione ejusdem, graves sumptus fecerit et plurima dampna sustinuerit, ipse prefatus dominus rex dignetur prefatos inobedientes et rebelles nobiles sic per suum mandatum informare et cum effectu ad hoc inducere, ut hactenus, quesita et sinistra excusacione postposita, sibi et dicto domino duci ejus consorti faciant, ad quod, secundum Deum et equitatem et predictarum literarum prefati domini Romanorum et Bohemie regis tenorem, ipsos constat esse obligatos.

Qui quidem prior, licet pro sua celeri expedicione multum instanter et sollicite laboravit, propter diversa tamen obstacula dictis dominis regi et comiti occurencia tam cito non potuit expediri.

Ceterum idem dominus Sabaudie comes, pro suprascripta dissensionis materia tollenda suam diligenciam interponens, ut per suas literas scriptas Ypporegie, die XIIII° mensis junii anno XIIIIc XIIII°, dicto duci Anthonio, cujus sororem habuit in uxorem, transcripsit, dum super hac materia dicto domino regi loqui cepisset, et causam displicencie contra dictum ducem Anthonium concepte investigaret, inter alia respondit, quod multociens et a pluribus esset sibi scriptum et eciam expressa relacione deductum, quod ipse dux ducatum Lucemburgensem ad manus suas et suorum heredum modis impertinentibus conquirere vellet, et a corona Bohemie perpetuo alienare, nobiles de dicto ducatu suis requisicionibus acquiescere nolentes ad juramenta et ad fidelitatem sibi super hoc prestandum violenter urgendo. Dixit eciam se audivisse, quod ipse dux suam uxorem, neptem suam, non secundum decenciam debitam tractaret, nec ei de dote sua provisionem aut caucionem, prout teneretur, fecisset, et quod promissa sua erga dominum Bohemie, fratrem suum, super convencionibus et tractatibus cum eo habitis minime servaret. Eciam asseruit sibi dictum, quod inter ipsum et fratrem suum ipse dux discordias voluit seminare;

subjunxit eciam quod a tempore electionis sue dictus dux nunquam literam aliquam congratulacionis, nec cujusquam reverencie exhibicionem ab ipso duce recepisset : et credit dictus comes quod hoc fecerit eum prioribus cicius fidem adhibere. Postremo asseruit, quomodo multociens audierit, quod imperio sit jus acquisitum in ducatu Brabancie : quod si ita esset, videretur, ut asserit, quod ipse dux Anthonius cum injuria dicti imperii ipsum ducatum detineret.

Super quibus omnibus dictus comes Sabaudie, prout conveniencius potuit, secundum instructiones prefati prioris pro dicti ducis parte et honore respondit. Sed finaliter, post acceptam informacionem, prefatus dominus rex, primo in Ropollis, presentibus avunculo suo principe Achaye, marchione Montisferrati, vicecancellario suo, et cancellario comitis et aliis quibusdam de ejus consilio, et secundo Ypporegie, presentibus domino cardinali Placentino, marchione Saluciarum et aliis quampluribus, hoc modo super hiis cum dicto comite Sabaudie conclusit : quod ea, que inter supramemoratum regem Bohemie, fratrem suum, et ducem Anthonium, de ducatu Lucemburgensi vel alias, occasione donacionis nupciarum dicte neptis sue, dicti ducis consortis, tractata sunt, vult rata habere, et in pleno suo robore permanere, sic tamen quod dicte convencionis limites ipsi dux et ducissa non excedentes, nobiles et alios habitatores dicti ducatus Lucemburgensis ultra id, quod secundum formam dicte convencionis de jure sibi debent, non cogant: et ut dicto fratri suo et nepti sue super dote sua debitum et promissa servet. Et quia, ut asserit, intendit instare apud dictum suum fratrem, ut mittat de suo consilio pro determinacione et decisione questionis inter dictos ducem et nobiles pendentis, dictus Romanorum et Hungarie rex voluit ut maneant et serventur inter eundem ducem et nobiles predictos treuge, et quod ab utraque parte interim ab omni impeticione ac molestacione cessetur, donec dictam questionem contingat terminari, prout dictus rex hec per sua mandata ordinare intendebat.

De ducatu vero Brabancie non intendit predictus rex dicto duci Anthonio aliquam de privacione seu oblacione movere difficultatem : verum est tamen quod bene vult, ut aliquando videatur per equos judices, cui in dicto ducatu jus competat, quatenus, si dicto duci acquisitum sit, maneat sibi quod de jure suum est: si vero acquisitum sit imperio aut ei, quod dux predictus beneficium debite recognoscat, prout in predicti comitis Sabau-

die literis luculencius habetur, in cujus fine habetur clausula tenoris sequentis :

« Itaque, frater karissime, ablata, ut spero, isto modo a corde dicti domini mei regis concepta jam pridem ad vos displicencia, rogo vos, pro bono nunc instaurande inter vos amicicie, quatenus ad instanciam meam, si forte dictus dominus meus rex scriptis suis aliquo modo provocaverit aut offenderit, hac vice suspendere velitis, nec aliquod durum ex hac re contra ipsum attemptare, sed pocius eo modo vos erga ipsum exhibere placeat, ut ipse erga se vestram senciens bonam voluntatem, graciose habeat hec erga vos semper recognoscere : michi in hoc, qui propter honorem et profectum utriusque vestrum istam concordiam inter vos multum curo, quamplurimum complacendo, qui me ad omnia vobis grata paratum offero cum affectu. Scriptum Yporregie, die XIIII^a mensis junii. Frater vester, comes Sabaudie. » Superscriptio ejusdem litere est talis : Illustri fratri meo karissimo Brabancie et Lymburgis duci.

Preterea est sciendum, quod isto tempore sepefatus Romanorum et Hungarie rex cum prelibato domino Goswino priore Carthusiensium de Seelhem cepit conferre de jure sibi ad ducatum Brabancie acquisito, non solum causa devolucionis ad imperium, quia femine in eo succedere non possunt, ut asseruit, sed eciam jure hereditario, causa translacionis per dominam Johannam quondam ducissam Brabancie alias in patruum suum ducem Wenceslaum, suum consortem, etc., et proximiorem heredem prosapie Lucemburgis factam.

Dictus vero prior, ad animum ipsius domini regis de sua injusta opinione avertendum, ostendit eidem unum petrum aureum, ubi nomen ejusdem ducisse ita bene erat insculptum sicut nomen patrui sui, ducis Wenceslai predicti : arguendo ex hoc, si dux Wenceslaus fuisset dux hereditarius ducatus Brabancie, non fuisse opus quod nomen ejusdem ducisse in dicto denario fuit appositum. Dixit eciam idem prior dicto regi de declaracione et translacione dicti ducatus, per dominum Wenceslaum Romanorum et Bohemie regem et Lucemburgensem ducem, suum fratrem, facta in ducem Anthonium et ipsius heredes Brabancie duces, de quibus habetur supra. Et ad hoc quod rex dixit, quod femine non possent in dicto ducatu succedere, respondit dominus prior, quod duces Brabancie de successione filiarum sunt ab antiquo privilegiati a divis imperatoribus et regibus Romanorum :

quodque istud non esset speciale in filiabus ducis, verum eciam est generale et patrie Brabancie jus commune, quod femine sive femelle, in filiorum defectum, in feudis baronum et aliorum nobilium et vassalorum succedere possunt et succedunt, et ita cotidie practicatur et observatur, et observatum fuit a tanto tempore et per tantum tempus, quod de inicio sive contrario memoria hominum non existit.

Item est verum quod dominus cardinalis Placentinus misit dicto duci Anthonio unam cedulam tenorem qui sequitur in se continentem :

« In dissensione, que est inter illustrem principem dominum Anthonium ducem Brabancie etc., conjugem illustris principisse domine Elyzabeth de Lucemburgis, sub certis modis et pactis pro dote ipsius domine principisse, dicto domino duci per serenissimum principem dominum Wenceslaum regem Bohemie concessa, ex altera de et super prestacione juramenti fidelitatis, quam requirit idem dominus dux ab eisdem nobilibus, et ipsi nobiles prestare recusant, ac injuriis, dampnis, expensis et interesse hincinde petendis, intencionis serenissimi principis et invictissimi domini, domini Sigismundi, divina favente clemencia Romanorum regis semper Augusti et Hungarie, etc., regis, quod in omnibus et per omnia serventur conventa inter ipsos dominos regem Bohemie et ducem in concessione hujusmodi; et, quia sine dilacione de predictis conventis non potest constare, vult et intendit idem dominus Romanorum rex, quod, usque ad decisionem questionis inter predictos ducem et nobiles pendentis per consiliarios prefati regis Bohemie desuper fiendam, cessetur inter partes ab offensis omnibus et ab impeticione et occisione aliquorum; et quod infra dictum tempus cognoscatur de predictis conventis et aliis juribus parcium, et secundum quod fuerit de jure terminatum, postea servetur. Et super voluntate et intencione predictis vult ambabus partibus literas oportunas per suam cancellariam tradi et exhiberi per dominum cardinalem Placentinum, ex jussu domini regis, presentibus dominis Sabaudie et marchione Saluciarum, in castro Ypporegiensi, anno Domini M° CCCC° XIIII°, XXIIII^{a} die mensis maii. »

Deinde vero idem comes Sabaudie scripsit dicto duci Anthonio unam aliam literam, cujus tenor sequitur estque talis :

« Illustris princeps, frater carissime. Postquam alias de Ypporegia vestre scripsi fraternitati super questionis materia inter serenissimum principem

dominum meum regem Romanorum, ab una parte, et vos, ab alia, dudum mote, et. tractatibus cum dicta ipsius serenitate desuper habitis, ipse rex deliberacione consilii sui movit se ex Italia usque Alemanniam, gressus suos accelerans ad civitatem Spirensem, pro certis quibusdam et arduis negociis imperii, quanto cicius tamen, ut estimo, in Italiam reversurus: preterea cum iter facientem per Sabaudiam ejus serenitatem associando deducerem, moto aliquando inter ipsum et me de prefate ipsius et mei questionis materia familiari alloquio, visa est michi memorata serenitas ejus satis inclinata ad procurandum conveniencioribus mediis concordiam inter vos et nobiles de ducatu Lucemburgensi, et ad tractandum consequenter domestice et familiariter vobiscum et cum nepte sua, vestra consorte, sorore mea, de literis, unde jam pridem inter ipsum et vos displicencie dissensionis emersit occasio, in finem ut, discussis inter ipsum et vos per maturam examinacionem hincinde nocivis, quarumcumque difficultas questionum amicabili decisione terminetur. Et cum ad hunc finem dictis nobilibus de Lucemburgo terminum assignaverit in dicta civitate Spirensi coram sua majestate comparendi, consilii ejus est et desiderii, ut et vos unacum prefata ipsius nepte, vestra consorte, si fieri poterit, post harum receptionem non pigeat quantocius illuc iter arripere. Quod si temporis angustia, ac instancior alia quevis occupacio sustinere non possit, consortem saltem vestram prefatam cum quibusdam de vestro consilio deputetis, et facultatem ex parte vestri secum tractandi habentibus destinare curetis: vel, si magis placet et conveniencius vobis visum fuerit, fiat istud in Constancia, stante ibidem futuro per Dei graciam concilio generali. Si vero quodcumque de ipsius serenitate vobis sit dubium, paratus erit de oportuno vobis salvo conductu et sufficienti securitate providere. Itaque, frater carissime, attentis tractandarum rerum circumstanciis, expediens mihi videtur, quin imo et vestram dilectionem rogo quamplurimum, ut supramemorato domino meo regi in hujusmodi suo desiderio complacere disponatis. Intellexi enim a quibusdam de secreto ejus consilio, quod per exhibicionem reverencie et affectionis erga serenitatem animum ejus omnino poteritis evincere, et ad quevis optata cicius inclinare. Si vero in hac materia, aut alia quacumque vobis grata, vobis placere potero, noverit me vestra fraternitas de bono corde paratum: quod novit Omnipotens, qui vos conservare dignetur feliciter atque diu. Scriptum Friburgi, die tercia mensis julii anno M° CCCC° XIIII°. »

Dominus Romanorum et Hungarie rex ad predictam ambassiatam domine ducisse respondet quadam litera, ad quam ducissa respondet. Cap. CXVII.

1414. Subsequenter vero memoratus dominus rex, per suas literas datas apud Bernam, in Uchlant, die veneris post festum Sancti Ulrici, regnorum suorum anno Hungarie XXVIII°, Romanorum vero IIII°, scribit domine ducisse Brabancie, sue filie dilecte, responsionem ad ejus literam sibi per religiosum Goswinum, priorem Carthusiensium prope Diest, transmissam, recepisse, et ea que sibi exposuit benigne audivisse et bene intellexisse. Est enim notum quod honorem ipsius et profectum libenter semper videret, et illos eidem tamquam dilecte sue filie libencius augmentaret quam diminueret, sperans in Deum quod hoc sibi adhuc monstraret: quodque libenter videret, quod ipsa sub meliori cura tractaretur quam fuit hucusque, sicut hactenus percepit; et quod ipsa bene sciret, quod ipsorum omnium progenies sive prosapia venit ex domo Lucemburgensi, et qualiter dominium Lucemburgense (cujus cum suis pertinenciis ipse verus heres esse dinoscitur) ad coronam Bohemie perscriptum est et appropriatum : sic eciam deberet maritus suus et quilibet perpendere sive intelligere, quod sibi non est placitum quod sui familiares et fideles dampnificantur, contempnuntur et destruuntur.

Sed qualitercumque sit, dilectio sua bene sciret, quod ipse suis et imperii principibus, electoribus et aliis principibus et fidelibus scripsit ad unam dietam, super sancte ecclesie et sacri imperii arduis negociis, in civitate Spirensi die dominica proxime futura tenendam, et quod jam iter arripuit illuc proficiscendi: sperans quod, auxilio Dei, eadem die dominica aut lune proxime exinde sequente apud Spiram erit, quodque eciam nobili Huwardo de Elter, suo fideli, terminum assignavit coram sua majestate comparendi ad ipsum de causis Lucemburgensibus informandum; et, si fieri possit quod maritus suus et ipsa Spiram quantocius eciam venire possent, hoc videret libenter; si vero hoc fieri non possit, tunc sibi esset congratulacio singularis quod personam dicte filie sue ibi videre possit; et, si hoc eciam fieri non possit, quod ipsa tunc de suo notabili consilio in Spira ad suam serenitatem destinaret, secum de omnibus causis conferendi, et

intencionem suam audiendi, quod esset sibi de eadem bene gratum et acceptum. Datum apud Bernam in Uchlant, ut supra, prout in dicta litera clarius habetur in theutonico scripta, cujus tenor sequitur et est talis :

« Sigmund, von Gotes gnaden Romischer kunig, ze allen zeiten merer des Reichs, und ze Hungeren, etc., kunig. Hochgeborne furstyn, liebe tochter, wir haben dine brief, die du uns bi den ghestlichin Goswyn, prior der Cartuser ze Diest, gesant hast, empfangen, und was er uns doruf erzelt hat, gutlich verhoret und wol vernomen. Und er had wol verstanden, soe ist ouch das vorher offenbar, daz wir din ere und nutze alseit gern ynsagen, und die ouch dir als unser lieben tochter lieber meren dann mynnern wolten, und wir hoffen zu God, wir wollen dir das ouch bewisen, und daz wir gern sehen das du wol versorgt verest, und vass dann du bissher versorgt bist, als wir donn vormaels oft vernomen haben. Doch so weist du wol daz unser aller stamm von Lutzenburg kommen ist, und wie daz zu der eron von Beheim, der und irer zugehoringe wir eyn rechter erbe sin, verschriben, wol verstaen das uns nit lieb ist, wo man unser dieneren und getruwen beschedigt, smehet und verderbet. Wie aber dem allen ist, so wisse din lieb das wir unsern und des reichs kurfursten, fursten und getruen einen tag, von der heligher kirchen, des reichs und gemeynes nutzes weghe, ze Speyere uf suntag nechstkunftig zu halden verschriben haben, und das wir also uf dem wege sin dahin ze tziehen, und hoffen, mit Gotes hilf, daz wir uf denselben suntag und montag zenechst dornach zu Spier sin wollen; und daz wir ouch den edelen Huwaert heren zu Elteren, unserm lieben getruen, voirschriben haben zu uns daselvs hin gen Spire ze kommen, und uns der sachen von Lutzenburg weghen onderwisen. Und mocht das gesin das din gemahel und du daselvst hin gen Speyre on vertziehen ouch quemet, das sehen wir gern; mocht aber des nit ghesin, so erfrewet uns doch sunderlich daz wir din person daselvs gesehen mochten: wer aber das das ouch nit ghesin mochte, daz ir dann ewer treflich botschaft gen Spyr zu uns schicket, von allen sachen zu reden und unser meyninge ze vernemen : das wer uns von dyr wol zy dancke. Geben ze Bern in Uchtlant, des fritags nach Sant Ulrichs tach, unser reiche des Hungerischen, etc., in dem XXVIIIen und des Romischen in dem vierden jaren. »

Et erat dicta litera sic superscripta : Ad mandatum domini regis, Johan-

NES KIRCHEN. — Der hochgebornen Elzbethen hertzoginne ze Brabant. unser lieber tochter und furstinne.

1414 Ad quam literam memorata ducissa dicto domino regi respondit literatorie. inter cetera. replicato prius in substancia tenore litere precedentis. videlicet quod propter instantes guerras in Francia, proch dolor! vigentes inter Francorum regem, ex una parte, et dominum ducem Burgundie, fratrem suum. ex altera, carissimus dominus suus et maritus, ad tractandum pacem et concordiam inter regem et ducem predictos tempore recepcionis suarum literarum adhuc erat in Francia, qui tempore date presencium suarum literarum primitus reversus fuit in Brabancia : quem, propter guerras predictas sedandas vel ad minus treugas pacis tractandas, oporteret propter tantum bonum publicum consequendum celeriter in Francia proficisci. Ob quam causam ipse inpresenciarum sue majestatis bono modo nequit adire presenciam, neque ipsamet, propter certam infirmitatem sibi supervenientem: quapropter celsitudinem ejusdem domini regis humiliter supplicavit, quatenus predictum dominum suum et maritum et ipsam habere dignaretur pro excusatis, et similiter de hoc quod sibi ad dictas literas suas non duxit cicius respondendum, quia hoc contigit propter absenciam domini et mariti prelibati. Nichilominus idem dominus suus et maritus et ipsa suos ambaxiatores solempnes ad suam majestatem bene cito destinare proponunt, quare eandem deprecabatur, quatenus ipse eisdem ambaxiatoribus, usque ad numerum centum personarum vel infra. bonum, salvum et securum conductum, eundo, morando et redeundo. per suarum portatorem literarum transmittere dignaretur, prout in predictis suis literis responsivis inter cetera plenius continebatur : que erant date in oppido suo Antwerpiensi. die XXIX^a^ julii anno M° CCCC° XIIII°.

De ambaxiata per ducem Anthonium Brabancie transmissa ad dominum Romanorum et Hungarie regem, in Confluencia existentem. CAP. CXVIII.

1414 Anno supradicto M° CCCC° XIIII° memoratus dux Anthonius, cupiens, ut decebat. supradicti Romanorum et Hungarie regis in cunctis licitis et honestis semper obtemperare mandatis, ad satisfaciendum tractatui per

dominum comitem Sabaudie inter eosdem dominum regem et ducem Anthonium et dominam ducissam ejus consortem, de quo supra fit mencio, concepto et concordato, suos solempnes ambaxiatores duxit ad predicti domini regis serenitatem transmittendos, in oppido Confluencie Treverensis dyocesis tunc existentem, certis potestate et mandato fulcitos per suas patentes literas ipsius impendente sigillo communitas, quarum tenor sequitur et est talis :

« Anthonius, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux sacrique imperii marchio, reverendo patri in Christo, nobis sincere dilecto abbati monasterii Tongerlensis, Engelberto comiti de Nassouw, domino de Lecka et de Breda, Wilhelmo comiti de Sayne, domino de Rode-Sancte-Agathe, nobilibus domino Heinrico de Montibus, domino de Grymbergis, senescallo nostro Brabancie, fratri Goswino priori conventus Carthusiensis de Zeelem prope Diest, magistris Godefrido de Sichenen, decano Beati Petri Bekensis et Johanni Bont, canonico Beate Gudule Bruxellensis ecclesiarum, in utroque jure licenciatis, consiliariis, necnon Emondo de Dynter, secretario nostro, salutem et dilectionem. De vestris discrecionibus, legalitatibus et diligenciis ad plenum confidentes, ex certa nostra sciencia ordinavimus, commissimus et deputavimus ad accedendum ex parte nostra ad presenciam serenissimi principis domini Romanorum et Hungarie regis, metuendissimi domini nostri, nos et dilectam consortem nostram serenitati sue recommandantes; ac erga eandem nos et dictam nostram consortem de hiis, si que fuerint, que sibi de nobis et eadem nostra consorte forsitan sinistre suggesta fuerint, sicut vobis expedire videbitur, excusantes; et super tractatu per carissimum fratrem nostrum comitem Sabaudie, juxta tenorem literarum et scripturarum nobis missarum, cum prenominato domino nostro inter serenitatem suam et nos novissime concepto ipsi domino nostro loquentes; intencionem suam audientes et dictum tractatum perficientes, concludentes et consummantes; literas confirmatorias et alias quascumque, prout in hujusmodi tractatu aut alias pro nobis necessarias aut requisitas, impetrantes et obtinentes; necnon alia omnia et singula in premissis necessaria et oportuna facientes, prout illa personaliter facere possemus si presentes essemus, juxta tenorem instructionis seu informacionis vobis in scriptis tradite ex parte nostra : dando et concedendo vobis de hoc plenam potestatem, auctoritatem et mandatum

speciale, necnon promittentes bona fide, ratum, gratum, firmum et stabile tenere, observare et adimplere totum et quidquid per vos, seu majorem et saniorem partem vestrum, in premissis factum gestumve fuerit aut procuratum, cessante dolo et fraude quibuscumque. Datum in oppido nostro Antwerpiensi, sub sigillo nostro presentibus in premissorum omnium testimonium veritatis appenso, mensis augusti die VIII^a anno Domini M° CCCC° XIIII°. » Et erant dicte litere sic signate : Per dominum ducem personaliter. Johannes de Obstal.

Qui quidem ambaxiatores, mandatum hujusmodi ambaxiate assumentes, se transtulerunt versus Confluenciam ad dominum regem predictum, et venientes Coloniam scripserunt ad eundem dominum regem pro salvo et securo conductu, quem ipsis per suas literas patentes transmisit. Quo habito, ipsi ambaxiatores, de Colonia in vigilia Assumpcionis beate Marie Virginis recedentes, intraverunt Confluenciam in die festivitatis Assumpcionis predicte : qua die fuit ipsis ex parte dicti domini regis dictum, quod in crastinum vellet ipsos audire: qua die, videlicet jovis XVI^a augusti, dictis ambaxiatoribus in hora ipsis assignata coram dicto domino regi comparentibus et audienciam habere expectantibus, fuit ex parte dicti domini regis dicta hora audiencie ipsis prorogata et continuata, videlicet ad diem veneris immediate sequentem, de mane post missam suam.

Quibus die et hora advenientibus, dicti ambaxiatores in dicti conspectu regis existentes, facta prius reverencia debita, sibi suas literas credenciales ex parte predictorum ducis et ducisse Brabancie reverenter presentarunt, quibus, in absencia archiepiscopi Treverensis, de suo mandato per archiepiscopum Maguntinensem receptis et perlectis, dicti ambaxiatores, per organum magistri Johannis Bont collacione notabiliter et magistraliter prius facta, dictorum dominorum ducis et ducisse, de hoc quod personaliter ad ejus presenciam non venerunt, excusacionem fecerunt, offerentes sibi servicium, etc., et alia dicentes juxta traditam ipsis desuper formam. Ad que ipse dominus rex respondit, quod domini et domine ipsorum multum affectabat videre personas, quodque mutua ipsorum convencio ipsis ambobus prodesset, et diutina absencia esset nociva. Deinde vero dicto domino regi a dictis ambaxiatoribus petenti, an plura vellent dicere, fuit responsum quod soli sue majestati de ipsis injunctis suam desiderarent facere relacionem. Ad quod ipse dominus rex, aliis arduis, ut asseruit,

prepeditus negociis, vacare non valens, misit ad ipsos archiepiscopum Maguntinensem, Theodoricum de Moerse electum Coloniensem, Ludovicum comitem palatinum Reni, ducem Bavarie, Reynaldum ducem Gelrie, marchionem Badensem et Philippum comitem de Nassouw et Sarraponte, ad audiendum que proponere vellent : quibus dixerunt quod specialiter habebant in mandatis scire et investigare causam indignacionis sive displicencie dicti domini regis contra dictum dominum ducem Anthonium concepte, quod ipsi dicto domino regi referentes, eisdem ambaxiatoribus pro responso reportarunt, quod post prandium rex ipsis predictam sue displicencie causam referret.

Eadem vero die veneris XVII^a^ augusti de vespere dictus rex fecit ipsis referri per archiepiscopum Maguntinensem et marchionem Badensem quatuor articulos : videlicet primo, quod ipse dux Anthonius suam uxorem, neptem suam, non secundum decenciam debitam tractaret, et ei de dote sua provisionem, prout tenebatur, non fecisset ; secundo, quod ipse dux ducatum Lucemburgensem ad manus suas et heredum suorum hereditarie conquirere vellet, et a corona Bohemie perpetuo alienare, nobiles de dicto ducatu suis requisicionibus acquiescere recusantes ad juramenta et fidelitatem sibi super hoc prestandam violenter constringendo; tercio, quod promissa sua erga dominum regem Bohemie, fratrem suum, super convencionibus et tractatibus cum eo habitis, et signanter de capitaneo per ipsum instituto et instituendo, minime servaret ; quarto, quod, licet juxta earundem convencionum et tractatuum continenciam castra et oppida dicti ducatus suis servitoribus et fidelibus deberent esse aperta, cum hoc ipsis minime potuit fieri. Quibus auditis, quia tarde erat ad respondendum, dominus rex dedit eis dilacionem, videlicet ad crastinum diem sabbati XVIII^um^ augusti, de mane post missam suam.

Die vero sequenti, post missam domini regis, predictis ambaxiatoribus ad respondendum paratis, et audienciam postulantibus, fuit dictum ex parte dicti regis per episcopum Tridentinum et dominum comitem de Luppe, quod expectarent ad vesperam, quia rex alia ardua tunc pre manibus haberet. Qua hora adveniente, dicti ambaxiatores in presencia domini regis super dictis quatuor articulis taliter responderunt, quod ipse dominus rex quasi stans contentus voluit, quod de eisdem quatuor, quia dicti ambaxiatores habebant mandatum limitatum, non habentes plenam

concordandi potestatem, tractaretur in proximo concilio generali Constanciensi, requirens quatenus ad dominum suum reportarent, ut interim non invaderet sibi rebelles in patria Lucemburgi, et quod permitteret ipsos frui redditibus et bonis suis, usque ad determinacionem desuper in concilio Constanciensi faciendam. Item, quod dominus ipsorum non permitteret quod sui subditi invaderent regem Francie, attenta confederacione inter ipsos existente. Item desideravit dictus dominus, quod dominus dux ad tractandum secum veniret infra mensem penes ipsum, in aliquo locorum super Renum : quod si facere non posset, quod quosdam de suo notabili consilio, ad tractandum secum sufficienti mandato fulcitos, destinare curaret in Constancia, stante ibidem futuro per Dei graciam concilio generali. Sic quod dicti ambaxiatores de mutua ipsorum dominorum regis et ducis convencione cum eodem domino rege tractaverunt per totam diem dominicam XIX^am^ mensis augusti predicti.

Lune vero XX^a^, accepta licencia, recesserunt; martis XXI^a^ venerunt in Coloniam; mercurii XXII^a^, in Aquisgranum; jovis XXIII^a^, in Diepenbeke; veneris XXIIII^a^, in Diest, et sabbati XXV^a^, in Antwerpia, ubi fecerunt dicto duci Anthonio relacionem de premissis.

Preterea est sciendum, quod dominus rex aliqua attemptavit contra tractatum inter ipsos habitum : quare dicto domino regi scripserunt per modum subsequentem :

« Serenissimo principi et domino, domino Sigismundo Romanorum et Hungarie regi semper Augusto, domino nostro metuendissimo. Serenissime princeps et domine supermetuende, humili previa recommendacione, noverit vestra regalis majestas, quam cito hic in partibus Brabancie applicuimus, veridice didicimus, majestatem vestram misisse oppidis ducatus Lucemburgensis literas super certis punctis eadem requirentes; sed quia, sicuti sensus nostri comprehendere possunt, requeste prefate sunt aliquatenus diverse et non omnimo consonantes oneri per majestatem vestram predictam nobis tradito, illustri principi domino nostro, metuendissimo domino duci Brabancie, exponentes, presertim quia inter cetera in onere nostro vestra majestas subjunxit, quod infra hinc et concilium Constanciense, in quo requiritis quod dominus noster destinet amicos suos debite fundatos, omnia deberent manere in statu quo nunc sunt : quocirca majestatem vestram humillime supplicamus, quatenus predicta oppida de cetero

super ulteriori responsione vestre majestatis facientes, donec predicte difficultatis, secundum modum conceptum vel alias magis congruum, fiat decisio, requirere non festinet, sperantes sic prefatum onus dominis nostris duci et ducisse Brabancie, quam cito ad eorum presenciam venire poterimus, exponere melius in eodem posse toto procurando. Majestatem vestram conservet Omnipotens, custodiat, etc. Scriptum in oppido Diestensi, ipso die Beati Bartholomei apostoli. Humillimi vestri servi, abbas Tungerlensis, Ingelbertus comes de Nassouw, Wilhelmus comes de Seyne, Heinricus de Bergen, senescallus Brabancie, etc., domini nostri ducis Brabancie consiliarii, ad majestatem vestram nuper destinati. »

Ad quod scriptum dictus dominus rex literatorie respondit, sub forma sequenti :

« Sigismundus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus, ac Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., rex. Venerabilis, devote et nobiles sincere dilecti, literas vestras, datas in oppido Diestensi ipso die Sancti Bartholomei apostoli proxime preteriti, de manibus presencium latoris benignitate solita recepimus, et intelleximus in effectu continere, vos didicisse veraciter scripta nostra oppidanis ducatus Lucemburgensis super certis punctis fuisse directas, eosdem requirentes, sed quia, sicuti sensus vestri comprehendere possunt, requisiciones hujusmodi sunt aliqualiter diverse, et non omnino consonantes oneri per majestatem nostram vobis tradito ad exponendum illustri domino vestro, presertim cum inter cetera in eodem onere subjunxeramus, quod infra hinc et concilium Constancie proxime celebrandum, ad quod idem dominus vester suos amicos debite fundatos destinet, omnia manere deberent in statu quo nunc sunt; supplicantes quatenus oppidanos prefatos super ulteriori responsione nobis facienda, donec, secundum modum conceptum aut alias magis congruum, facultatis decisio fiat, majestas nostra requirere non sustinet, etc.: prout hec in litera vestra suprascripta, cujus ideo copiam inclusam remittere decrevimus, videntur lacius contineri.

» Super quibus vobis taliter duximus respondendum, a nostra memoria, ne factum tam ponderosum pertransire leviter videamur, nullatenus cecidisse cum vestris prudenciis hanc fecisse conclusionem, quod prefatus dominus vester ad nostre majestatis presenciam, nobis in Reno permanentibus, infra spacium unius mensis venire, nobisque de singulis inter

majestatem nostram et ipsum vertentibus personaliter loqui posset; et, in casu quo sibi forsitan sic venire possibilitas non esset, quod ex tunc suos consiliarios sufficienti mandato fulcitos destinare non obmitteret ad concilium supradictum: nec alia, presertim antedictum ducatum concernencia, vobiscum conclusimus. Sed nec alia a supradictis oppidanis requirimus, quam ea que serenissimi principis domini Wenceslai Bohemie regis, fratris nostri carissimi, litera majestatis, super illustris Elyzabeth, illustris Anthonii de Burgundia conjugis, consanguinee nostre carissime, dotalicio tradita, et que juris equitas compellit, racio suadet, ordo deposcit et humilitas requirere nos inducit. Que si pretermittere conveniat nostro culmini, vos ipsi humaniter ponderetis: protestamur tamen nusquam intencionis nostre fuisse nec esse, prelibate consanguinee nostre in aliquo derogare. Datum Confluencie, XXIIII^a^ die augusti, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., XXVIII°, Romanorum vero IIII°. Ad mandatum domini regis: Johannes Kirchen. — Venerabili A. abbati Tongerlensi, nobilibus J. de Nassouw, Wil. de Seyne, comitibus Heinrico de Bergen, senescallo Brabancie, illustris Anthonii de Burgundia consiliariis, nobis sincere dilectis. »

Qualiter Sigismundus rex fuit Aquisgrani per archiepiscopum Coloniensem in regem Romanorum consecratus et coronatus. Cap. CXIX.

1414 Duci Anthonio venerunt nova, quod supradictus Romanorum et Hungarie rex, convocatis atque congregatis principibus electoribus, spiritualibus et secularibus, et aliorum principum, comitum, baronum et nobilium multitudine copiosa, se disposuit proficiscendi versus urbem Aquensem, pro corona regni Germanorum ibidem, ut moris est, adipiscenda. De qua convocacione diversi diversimode loquebantur: aliqui dixerunt quod rex fecit pro corona sua Aquisgrani recipienda: alii dixerunt, quod intendebat ducatum Lucemburgensem, expulsis officiatis ducis Anthonii, ad manus suas recipere: alii vero dicebant, quod ducatum Branbancie conquirere volebat vi armata, et ducem Anthonium expellere.

De quibus quidem novis diversis dux Anthonius animo turbatus, vix credere potuit, quod memoratus dominus rex, in quo nonnisi erga se omne suspicabatur bonum, contra ipsum et ducatus predictos insurgere et oppu-

gnare vellet aut deberet, attento tractatu inter majestatem regiam et ambaxiatores suos novissime in Confluencia concordato : ab alia parte idem dux cogitabat, si rex predictam convocacionem pro sua coronacione tantum fecisset, hoc utique dictis ambaxiatoribus suis indicasset, sibique veniendi ad ipsum in Aquisgrani diem prefixisset. Et quia dominus rex hoc non fecit, quod ipsi duci multum videbatur extraneum, idcirco, pro sui ipsius suorumque ducatuum terrarumque Brabancie et Lymburgis atque ducatus et terre Lucemburgensis tuicione et defensione, omnes barones, milites et nobiles suarum dicionum, et quoscumque aliunde acquirere potuit, veniendi ad ipsum cum apparatu bellico congregari fecit, quorum aliquos pro custodia et defensione castrorum et oppidorum in terra Lucemburgensi, et aliquos in oppido Trajectensi et ducatu Lymburgensi et terris ultramosanis duxit transmittendum.

Quibus sic peractis, fuit dicto domino regi per nonnullos emulos reportatum quod dux Anthonius, animo et intencione suam impediendi coronacionem in Aquisgrani, hanc suam fecisset congregacionem. Ob quam causam dictus rex ira accensus, fuit contra dictum ducem Anthonium multum commotus : quare aliqualiter suam retardavit expedicionem, donec principes et proceres advenissent, quibus in unum congregatis, intravit urbem Aquensem, cum decem millibus equitum et amplius, cum solempnitatibus solitis et consuetis, die VII^a^ mensis novembris anni M^l^ CCCC^i^ XIIII^i^ suprascripti, regnorum suorum anno Hungarie, etc., XXVIII°, Romanorum vero electionis anno V^o^. Ubi fuit die sequenti per dominum Theodoricum de Moerse archiepiscopum Coloniensem, qui tunc ibi suam primam celebravit missam, ut moris est, inunctus, coronatus et consecratus, presentibus archiepiscopo Treverensi, comite palatino Reni, duce Bavarie, duce Saxonie, principibus electoribus imperii, et multis aliis principibus et proceribus, qui sua feuda ibidem, ut moris est, cum solempnitate debita relevarunt.

Inter quos erant aliqui dicti ducis Anthonii fautores, qui laborabant ad ipsius domini regis animum mitigandum erga ipsum ducem, in tantum quod rex desideravit quod dux ad ipsum ibidem adveniret : quod cum sibi innotuit, illico cum suis nobilibus, quos secum habuit, profectus fuit ad oppidum Leeuwense, ubi incunctanter mandavit ad se venire notabiliores dominos in castris et oppidis ultramosanis existentes, animo secum

ad dictum dominum regem proficiscendi. Est verum quod dictus dominus rex, qui proposuerat ab Aquis recedere, quia percepit quod dux Anthonius esset jam in via ad ipsum veniendi, suum recessum ad certum diem prorogavit, ipsius ducis Anthonii adventum expectando, post quem diem adhuc per unum diem ibi permansit; sed, proch dolor! aliqui de dicti ducis consilio eundem ducem de bono suo proposito averterunt taliter, quod predicti domini regis non adivit presenciam : unde rex, firmiter credens quod dux suam, si potuisset, libenter impedivisset coronacionem, plus quam prius fuit contra ipsum commotus.

Ab Aquisgrano recedens cum suis ad Coloniam est profectus, et deinde versus Constanciam ad concilium generale ibi celebrandum. Heu! heu! quantum malum perpetrarunt, qui ducem Anthonium, ne regem adiret, dissuaserunt : qui si regis presenciam adiisset, utique secum de omnibus generose convenisset. Parcat illis Deus, si licitum sit pro talibus exorare.

Qualiter et ob quam causam dux Anthonius oppidum et terras Diestensem et Sichensem tamquam sibi commissas in manus suas recepit. Cap. CXX.

Deinde vero circa idem tempus accidit, quod Theodoricus Plissis, reddituarius domini Diestensis, ab incolis oppidorum et terrarum de Diest et Zichen in solucione reddituum et censuum pro veteri grosso Turonensi plus exegit et recipere voluit, quam dux Anthonius juxta statuta sive ordinacionem patrie Brabancie pro censibus suis recepit : quare rectores dicti oppidi Diestensis, quia dominus de Diest et suus reddituarius ab inceptis desistere non curavit, dictum ducem Anthonium adierunt, ipsum tamquam ipsorum directum et supremum dominum humiliter deprecantes, quatenus ipsis de remedio oportuno desuper providere dignaretur. Qui ipsorum peticionibus favorabiliter annuens, dicto domino Diestensi literatorie mandavit, quatenus ipse non plus quam sui receptores pro veteri grosso a suis censibus levaret, et a suis reddituariis deinceps recipi vel exigi non permitteret, vel quod ad certum tunc sibi assignatum diem coram ipso et suo consilio compareret in judicio, contra rectores oppidi sui Diestensis, allegaturus causam et racionem cur id facere minime deberet.

Quo pendente termino, accidit quod quidam scabinus Diestensis, nomine Heinricus Poppen, qui causam hujusmodi coram dicto domino Anthonio duce sollicitare solebat, dum vocatus per suos conscabinos ad consilium oppidi accedere proponebat, fuit in itinere per duos dicti domini Diestensis precones sive forestarios, scilicet Johannem de Tungris et Johannem dictum de Coede, apprehensus, et lamentabiliter interfectus. Ob quam causam dux Anthonius dictum oppidum, tamquam sibi commissum sive confiscatum, unacum terra ad dominia Diestense et Sichense spectante in manus suas posuit, ibidem dominum Johannem Zwaef militem in capitaneum, et Egidium de Monte in sculletum, atque alios in reddituarium, scabinos, juratos et officiarios de manu sua instituendo. Est verum quod Diestenses in prosecucione negociorum suorum habuerunt fidum accessum ad Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouwe, qui tunc fuit thesaurarius et consiliarius precipuus ducis Anthonii prescripti, qui dominum Diestensem odio habebat, ex eo quod erga patruum suum Reynaldum de Schoenvorst emerat oppidum, castrum, terram et dominium de Zichenen, que alias jure hereditario ad ipsum devoluta fuissent.

Et quia aliqui barones et nobiles, proximi et amici dicti domini Diestensis, ac eciam bona oppida Lovaniense et Bruxellense, quorum fuit comburgensis, nec non oppidum Antwerpiense, cujus fuit borchgravius, vicibus iteratis dicto domino duci humiliter supplicaverunt, quatenus ipsi domino Diestensi de sibi impositis jus patrie administrare dignaretur, dux Anthonius, ex instinctu aliquorum, preces ipsorum minime curavit exaudire, talem vultum ostendens, quod nullus suorum proximiorum et amicorum ipsum amplius pro domino Diestensi publice vel occulte prosequi audebat. Deinde vero predicta oppida Lovaniense, Bruxellense et Antwerpiense, non immemora gratorum et gratuitorum serviciorum per dictum dominum Diestensem hactenus, tempore preclare memorie domine Johanne quondam ducisse Lucemburgis et Brabancie, etc., eidem et communi patrie Brabancie, tamquam capitaneus exercitus in expedicionibus ante Graviam et Ruremondam ac in terra Juliacensi, bina vice fideliter impensorum, dictum ducem Anthonium pro justicia patrie ministranda sibi fuerunt prosecuti, offerentes quod ipse dominus Diestensis tam de interfectione quondam Heinrici Poppe, quam fieri non fecit, quam de omnibus et singulis que sibi possent imponi, vellet et deberet stare juri, coram villico et scabinis

Lovaniensibus, ubi fuerat burgensis. Dux respondit, si coram se auderet stare juri, ipsi esset sibi justus judex. Oppida replicaverunt, quod ipse juxta ipsorum privilegia coram uno oppidorum, ubi burgensis esset, juri stare deberet : quod dux audiens fuit plus commotus et iratus quam prius.

Subsequenter vero episcopus Argentinus, frater domini Diestensis, venit in Brabanciam ad ducem Anthonium, graciam et benevolenciam ipsius pro dicto fratre suo humiliter implorando, cujus preces eciam fuerunt repulse. Dicebatur enim tunc, quod dictus episcopus non propter fratrem suum tantum venit in Brabanciam, sed propter Romanorum et Hungarie regem, cum secreta informacione ad dictum fratrem suum destinatus, videlicet ut dicto regi castrum suum et oppidum de Zichen aperire vellet, et amicos suos contra ducem Anthonium intromittere in eisdem, ut aditum faciliorem in Brabanciam possit habere, et conquirere jus sibi competens ad eandem. Ad quod dominus Diestensis dicto episcopo fratri suo breviter respondit, quod predecessores sui domini Diestenses semper fuerunt eorum dominis ducibus et ducissis, et eorum patrie Brabancie fideles usque ad mortem : « Ego autem malo amittere terram meam, quam honorem meum ; » propter bona michi promissa nunquam ero domino meo, cui fidelitatem » promisi, neque sue patrie infidelis. » aut verba consimilia in effectu. Que quidem responsio dum ad dicti ducis Anthonii pervenit noticiam, animum ipsius erga dominum Diestensem plus mitigabat quam omnes intercessiones suprascripte.

Quod dicti barones et oppida Lovaniense, Bruxellense, et Antwerpiense sencientes, pro ipso apud eundem ducem intercedere non cessantes, tantum fecerunt, quod dominus Diestensis per certum tractatum dicti ducis graciam esset consecutus, mediante summa VII milium coronarum : et CXXV millia coronarum tunc dicto duci pro precaria concessa fuerunt augmentata de XVIII millibus, sic quod tota summa ascendere deberet ad centum et L millia coronarum ad certos terminos persolvendarum. Quibus sic peractis, dominus Diestensis, ex una, et oppidum suum Diestense, parte ex altera, de omnibus et singulis questionibus et demandis se submiserunt in ordinacionem ducis, qui demum, de consilio aliquorum et de suo consilio et cum consilio trium oppidorum Lovaniensis, Bruxellensis et Antwerpiensis, quos ad hoc duxit advocandum, inter partes predictas suam

ordinacionem promulgavit, quam ambe partes irrefragabiliter observare et adimplere promiserunt.

Qualiter et per quos concilium generale Constanciense fuit ordinatum et concordatum, et de creacione Johannis pape XXIII. Cap. CXXI.

Pro introductione hujusmodi sacri generalis Constanciensis concilii est 1414
sciendum, quod anno M^{o} CCCC^{o} X^{o}, IIII^{a} maii, Bononie decedente Alexandro V^{o}, in concilio Pisano in papam creato, die XVII^{a} ejusdem mensis maii dominus Balthasar de Coxa, nacione Neapolitanus, cardinalis et legatus Bononiensis, fuit Bononie electus in papam, et Johannes XXIII^{us} appellatus. Hic confirmavit dominum Sigismundum regem Hungarie in regem Romanorum electum. A quo quidem papa Johanne Ludovicus rex Sicilie, dux Andegavensis et comes Provincie, relevavit regnum Neapolitanum, quod rex Ladislaus, qui illud detinebat, egre ferens, congregavit exercitum magnum contra Neapolitanos; sed, cum ibi proficere non potuit, venit cum illo exercitu ad urbem Romanam IIII^{a} die mensis junii, in octava Ascensionis Domini, anno Domini M^{o} CCCC^{o} XIII°, et intravit hostiliter, et fugavit papam et omnes suos cardinales et curtisanos extra urbem, sic quod papa ejusdem diei hora IX^{a} vel circiter ante meridiem de urbe equitavit usque Suterinum. Iste Ladislaus rex, ymmo pocius tyrannus pessimus, collocari fecit equos in ecclesia Sancti Petri, et multas ecclesias in urbe destruxit. Hic eciam Johannes papa dominum Petrum de Alliaco episcopum Cameracensem promovit ad cardinalatum, et providit domino Joanni de Liedekerke de ecclesia Cameracensi.

Hic Johannes papa concilium, quod ordinatum fuerat in urbe celebraturum, prorogavit ad triennium, ordinando ad instanciam domini Sigismundi Romanorum et Hungarie regis, quod illud anno M^{o} CCCC^{o} XIIII° proxime venturo in civitate Constanciensi provincie Maguntine circa festum Omnium Sanctorum celebrari deberet.

Hic papa Johannes XXIII^{us}, postquam ex urbe fuerat fugatus, descendit ad Florenciam, et de Florencia in Bononiam, et demum de Bononia descendit ad Constanciam, ad celebrandum ibidem pro unione de reformacione ecclesie concilium generale suprascriptum. Ubi intravit die XXVIII^{a} mensis

octobris anni M' CCCC' XIIII' predicti, tenens inibi primam sessionem mensis novembris die IIII^a ejusdem anni, ubi pro tunc inceptum sive inchoatum fuit sacrosanctum generale concilium prelibatum. Deinde vero in die Natalis Domini, circa mediam noctem, dictus dominus Sigismundus intravit Constanciam, ubi in matutinis, in presencia pape et cardinalium, vestibus regalibus indutus, legit evangelium : *Exiit edictum a Cesare Augusto*, etc.

De ambaxiata per Anthonium ducem Brabancie ad sanctissimum dominum papam et sacrum generale concilium Constanciense, necnon Romanorum et Hungarie regem Constancie destinata. Cap. CXXII.

Quia memoratus dux Anthonius per sanctissimum in Christo patrem, dominum Johannem papam XXIII^um, vocatus fuerat et invitatus ad sacrum generale Canstanciense concilium veniendi, vel suos procuratores pleno mandato fulcitos destinandi, idem dux, tamquam obediencie filius, ex dicti domini pape tenore literarum, ac alias fama elaborante percepta tam gravi et dolenda sancte matris ecclesie oppressione, viscerosa et cordis intima nimium compassione permotus, suorum itaque progenitorum preclaros laudabilesque mores servaturus, pro ejusdem sancte matris Ecclesie restauracione, pace, quiete et consolacione fideliter semper insistere desiderans, reverendos patres, Petrum Sancti Bernardi super Scaldam et Johannem Beate Marie Tungerlensis monasteriorum abbates, et venerabiles et circumspectos viros, magistros Godefridum de Zichen decanum Beati Petri Bekensis, licenciatum in legibus et baccalaureum in decretis, Johannem Bont, in utroque jure licenciatum, canonicum Bruxellensem, consiliarios, Anselmum Fabri de Breda, decanum Antwerpiensem, ecclesiarum Cameracensis dyocesis, in decretis licenciatum, et Emondum de Dynter, secretarios suos fideles et dilectos, ad predictum sacrum generale Constanciense concilium cum pleno mandato duxit destinandos.

1415. Qui quidem ambaxiatores et procuratores Constanciam intrantes, die dominica XVII^a februarii anno predicto paruerunt coram deputatis dicti sacri concilii, ut ambaxiatores et nuncii dicti ducis, quibus more solito mandatum suum dimiserunt. Deinde vero, die veneris prima marcii, adie-

runt dominum papam predictum, coram quo solempni aringa [1] facta per organum magistri Johannis Bont, quam papa multum gratanter audivit, ipsis ore proprio desuper graciose respondit, invitando eosdem quatenus in crastinum ad missam suam et sessionem generalem venirent.

Die autem sabbati II[a] mensis marcii predicti, papa et rege Romanorum ac omnibus aliis de concilio ad sessionem generalem congregatis, in qua dictis ducis Anthonii nunciis fuit locus debitus assignatus, finita missa per dictum dominum papam celebrata, et cantatis letaniis et aliis oracionibus, idem dominus papa indutus pontificalibus, in cathedra sua sedens, alta et intelligibili voce promisit, juravit et vovit Deo et ecclesie ac sacro concilio, per viam simplicis cessionis papatus dare pacem ecclesie, et eam facere adimplere, si sui adversarii ad hoc essent inclinati, scilicet Petrus de Luna, Benedictus XIII[us], Angelus Corrario, Gregorius XI[us], in eorum obedienciis mancipati aut quocumque aliis, etc. Unde dominus rex, ad latus dicti domini pape in sede majestatis sue sedens, dalmatica et pluviali desuper indutus, et corona aurea ex lapide precioso adornata in capite ejus superposita, Johanne burchgravio Neuremburgensi orbem in figura globi aurei, et duce Saxonie gladium nudum, et Frederico burchgravio Nurenburgensi sceptrum ante majestatem suam ferentibus sive tenentibus, ex dicta sede sua se erigens, corona sua deposita, dicto domino pape de premissis debite regraciando, primo pedes, deinde manus et ex tunc maxillam ejus osculatus est. Similiter omnes cardinales eciam fecerunt. Deinde quidam patriarcha, tocius concilii nomine, primo pape regraciabatur, deinde domino regi, in forma debita ipsos exhortando, quatenus in eorum bono proposito permanerent, et illud execucioni mandarent, offerendo ex parte dicti concilii dictis dominis pape et regi totis viribus assistere velle et debere.

Item, lune IIII[a] marcii, juravit rex accedere Niciam per totum mensem junii ad Petrum de Luna, etc., et regem Aragonum. Die vero martis V[a] marcii fuit ex parte domini dicti pape inhibitum, sub pena excommunicacionis, ne aliquis recederet de Constancia, nisi prius licencia debite petita et obtenta. Die autem mercurii VI[a] mensis marcii predicti memorati ambaxiatores nacionem Germanie intraverunt, ubi ipsis, prestito prius per eosdem

[1] Seu *arenga*, oratio seu publica concio.

juramento debito, fuit eciam per clericum ceremoniarum locus debitus assignatus. Die veneris VIII^{a} marcii rex renovavit juramentum ad eundum Niciam infra totum mensem junii. Die dominica X^{a} marcii, qua cantabatur : *Letare Jerusalem,* rex fuit in missa pape, qua finita dedit regi rosam.

Item, die mercurii XX^{a} mensis marcii predicti, hora serotina, papa secrete recessit de Constancia, propter quod concilium fuit maxime turbatum, et eciam propter guerras quas rex movit duci Frederico de Austria, qui dictum papam in Schaeffhusen receptavit et sustentavit. Et quia istud non concernit propositum meum, ideo de illa materia amplius scribere non curavi.

Memoratus itaque dux Anthonius, insequendo tractatum inter dictum regem et ambaxiatores suos novissime apud Confluenciam habitum atque factum, constituit nobilem dominum Fredericum de Sarwerden et strenuum Johannem de Rynshem, ac dominos abbates et alios supranominatos suos ambaxiatores et nuncios speciales, dans ipsis conjunctim, seu majori parti eorum, potestatem plenariam et mandatum speciale, cum supradicto domino rege tractandi et concordandi, prout in literis suis desuper confectis plenius continetur, quarum tenor sequitur et est talis :

« Anthonius, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux sacrique imperii marchio. Notum facimus universis quod nos, debite consideracionis respectu cognoscentes virtutum merita, quibus nobilis Fredericus comes de Sarwerden, venerabilesque in Christo patres et domini, Petrus Sancti Bernardi supra Scaldam et Johannes Beate Marie Tongerlensis monasteriorum abbates, ac strenuus Johannes Rynshem, armiger, necnon circumspecti viri, magistri Godefridus de Zichen, decanus Beati Petri Bekensis, licenciatus in legibus ac baccalaureus in decretis, Johannes Bont, Beate Gudule Bruxellensis ecclesie canonicus, in utroque jure licenciatus et in artibus magister, consiliarii, et Anselmus Fabri, decanus Antwerpiensis, licenciatus in decretis, literarum apostolicarum abbreviator, necnon Emondus de Dynter, secretarii nostri, fideles et dilecti viri utique famosi, pluribusque experienciis comprobati decorantur, ipsos, de quorum fidelitate, providencia et circumspectione fiduciam gerimus indubiam, ex certa nostra sciencia constituimus, ordinamus et deputamus ambaxiatores seu nuncios nostros speciales, ad accedendum nostri ex parte ad presenciam serenissimi principis et domini Sigismundi, Dei

gracia Romanorum semper Augusti ac Hungarie regis, metuendissimi domini nostri, nos et precarissimam consortem nostram serenitati sue recommandandum; obsequium nostrum, utinam sibi acceptum, offerendum; graciam et benivolenciam suam implorandum: necnon coram eodem domino rege nostro, seu ejus delegatis seu delegato, egregiisque viris serenissimi principis et domini Wenceslai, Dei gracia Romanorum et Bohemie regis, domini et patris nostri graciosissimi, ambaxiatoribus seu nunciis, si qui sunt, ad hoc potestatem habentibus, certis punctis sive articulis novissime per memoratum dominum regem nostrum ambaxiatoribus nostris et nunciis Confluencie propositis, nos predictamque consortem nostram ac ducatum Lucemburgensem et comitatum Ctzini tangentibus, respondendum, animumque prelibati domini regis et aliorum informandum; dominum Huwardum de Altari et suos complices reprobandum; veritatem elucidandum; nos quoque de hiis, si que sinistre erga nos fortassis suggesta fuerint, excusandum; causas et raciones proponendum et allegandum, et cum eodem domino nostro rege graciose tractandum et amicabiliter concordandum et concludendum; literas quascumque graciam seu justiciam continentes impetrandum et obtinendum; omniaque alia et singula in premissis necessaria et oportuna faciendum, procurandum, pertractandum, prosequendum, peragendum et concludendum, melioribus modo et forma quibus ipsi poterunt, et prout illa facere possemus, si premissis personaliter interessemus. Super quibus omnibus et singulis prelibatis ambaxiatoribus nostris, conjunctim seu majori parti eorumdem, dedimus atque damus potestatem plenariam et mandatum speciale, harum testimonio literarum sigilli nostri appensione communitarum. Datum in oppido nostro Bruxellensi, X[a] januarii anno M° CCCC° XIIII° secundum stilum curie Cameracensis. »

Et fuit dicta litera signata : Per dominum ducem, presentibus domino senescallo et domino thesaurario Brabancie. W. Bont.

Quia autem comes de Sarwerden et Johannes de Rynshem non venerunt ad Constanciam, sicuti promiserunt dum pecuniam Colonie pro stipendiis suis receperunt, quorum adventum alii ambaxiatores et nuncii supranominati de die in diem expectarunt; et quia iidem alii ambaxiatores, videntes dictum dominum regem impeditum tot et tantis negociis, dictum sacrum generale concilium et fugam pape de eodem concernentibus, idcirco

de consilio ambaxiatorum dominorum ducis Burgundie, fratris, et comitis Sabaudie, affinis ducis Anthonii prelibati, qui de materia ejusdem ducis, ob quam ibi venerant, diversis vicibus fuerunt locuti cum rege antedicto, et ipsum erga dictum ducem indispositum invenerunt, sepedictum dominum regem ad onus ipsis injunctum sibi exponendum adire distulerunt.

Subsequenter predictorum ducis Burgundie et comitis Sabaudie ambaxiatores, attentis terminis sic stantibus, dicti ducis Anthonii ambaxiatoribus consuluerunt, quod literas, quas ex parte ejusdem ducis Anthonii haberent ad episcopum Tridentinum et dominum Octobonum Bellonis, utriusque juris doctorem, qui penes dictum dominum regem erant visi et crediti, ipsis presentarent. Qui die veneris XXII^a^ mensis marcii predicti ipsis dictas literas presentarunt, qui ipsis benigne respondentes, et servicium ipsorum ad opus dicti ducis Anthonii offerentes, dixerunt, quod, si consiliis ipsorum obtemperare vellent, utique votivum a domino rege responsum obtinerent, dantes ipsis et aperientes vias in effectu quas tenere deberent.

Deinde vero die sabbati XXIII^a^ marcii, videlicet in profesto Palmarum, ambaxiatores dictorum dominorum episcopi Tridentini et Octoboni auxilio et assistencia previis, ex parte dicti ducis Anthonii literas suas credenciales cum reverencia et honore debitis supradicto domino regi presentaverunt: qui ipsos benigne recolligens dixit quod ipsos libenter videret, et de adventu ipsorum gauderet, et literas ipsorum manu propria et quemlibet ipsorum per manum recepit; excusando se quod tunc ipsos audire non potuit, prepeditus, ut videre potuerunt, in negociis concilii: quare ipsis horam terciam post prandium ad ipsos audiendum assignavit. Quem illo die, et similiter dominica et lune sequentibus pro audiencia sollicitaverunt: sed propter multa impedimenta, ipsum concilium et presertim sessionem concernencia, ipsis audienciam dare nequivit, de quo ipsemet doluit, ut sepius ipsis dixit.

Die autem martis, hora bene tarda, postquam rex venerat ex concilio quatuor nacionum, procurantibus dominis episcopo Tridentino et Octobono predictis, quibus eciam et borchgravio Nurenburgensi presentibus rex dedit eis audienciam. Quos multum graciose audiens, quemlibet per manum recepit, et dixit quod bene intellexerat, que sibi proposuerunt, sed ipsis pro tunc respondere nolens, ipsis diem ad crastinum assignavit, quem tunc sollicitatum iterum se excusavit.

Die vero jovis sancta XXVIII[a] marcii rex, circa horam duodecimam veniens ex concilio, vocavit ad se ambaxiatores Brabancie predictos, astantibus duobus fratribus, scilicet Johanne et Frederico borchgraviis de Nurenberch, injungens ipsis quatenus irent ad certum locum ubi ambaxiatores de Burgundia reperire deberent, quibus dicerent quod egre non caperent quod ipsis tunc non audivit, quoniam hora prandii instaret, sed quod hora tercia post prandium venirent ad Augustinenses, ubi illos expediret. et quod ipsi cum eisdem ibi eciam venirent. Eadem die post prandium ambaxiatoribus Brabancie unacum illis de Burgundia apud Augustinenses existentibus, et similiter ambaxiatoribus regum Francie et Anglie. rex fecit comitem Werwyck et alios de Anglia ac illos de Burgundia intrare unam stufam, et ipsemet ivit ad aliam stufam cum ambaxiatoribus regis Francie, cum quibus stetit clausus, unacum multis de suo consilio, plus quam per tres horas : ex qua exiens intravit aliam stufam ad illos de Anglia et Burgundia, ambaxiatoribus Francie recedentibus pessime contentis, stetitque rex cum predictis de Anglia per horam et eo circa; et tandem exiverunt, domino Sancti Georgii et aliis ambaxiatoribus Burgundie illis de Brabancia dicentibus, quod illo sero nichil facerent, sed negocia ipsorum indubitanter bene irent; consuluerunt tamen quod se regi presentarent, sicuti fecerunt. Qui ridendo et leta facie ipsos per manus arripiens, dixit ipsis : « Habeatis pacienciam. » Intellexerunt tamen ab ambaxiatoribus ducis Burgundie, qualiter rex proprio motu ipsis dixerit, quod certus esset quod dominus Burgundie non deberet contentari, nisi frater suus Brabancie, filius suus eciam secum accordaret, quodque ab hoc oporteret reperire modum et formam ipsos concordandi.

Consimiliter sollicitaverunt regem in vigilia Pasche, et lune post Pascham, prima aprilis, qui semper se excusavit. Tandem die martis II[a] aprilis dicti ambaxiatores, ex parte dicti regis per suum heraldum demandati. ipsum adierunt in hospicio cancellarii sui existentem; qui statim, ipsos per manus benigne recipiens, petivit pro mandato ipsorum, quo viso et perlecto, presente Johanne borchgravio Nurenbergensi et domini ducis Burgundie ambaxiatoribus, dixit illud fore insufficiens propter clausulam ratishabicionis omissam : quo dicto aperuit materiam Confluencie per ipsum apertam, dicens quod, licet promissa in literis tractatus matrimonii inter ducem Anthonium et neptem suam comprehensa regi Bohemie fratri suo

non essent servata neque sibi, que in eisdem literis eciam esset nominata, quodque ad ducatum Brabancie tam racione successionis hereditarie quam devolucionis jus sibi esset acquisitum : nichilominus, quidquid esset, quia questionis materia de hiis et omnibus aliis inter ipsum et ducem Anthonium exorta, que ardua esset et ponderosa, ita bene terminari non posset, neque expediri per literas sive nuncios, sicuti per mutuam ipsorum convencionem : et quia de mense junii tunc proxime venturo, ipse propria in persona, sicuti concilio generali promiserat, intenderet proficisci versus Niciam, ubi dominum Petrum de Luna, in sua obediencia Benedictum papam XIIIum appellatum, et regem Aragonum speraret invenire, et transeundo Sabaudiam sperabat sine fallo, quod dux Burgundie ibi secum deberet convenire, quare petivit et multum desideravit, quatenus dux Anthonius penes fratrem suum ibidem adveniret, quem cordialiter videre affectabat, sperans quod, ipsis mutuo congregatis, faciliter omnia concordarentur : quodque dux secum adduceret suos consiliarios de meritis cause hujusmodi informatos, ac jura, literas et munimenta quibus se juvare vellet in eadem.

Qua responsione audita, dicti ambaxiatores serenitati sue humiliter supplicarunt, quatenus eidem placeret, premissa domino eorum duci literatorie significare : quod liberaliter annuit, injungendo cancellario suo quod ipsis fieri faceret literas in bona forma desuper oportunas, unacum litera salvi conductus, eosdem ambaxiatores requirendo, quatenus unum aut duos ex ipsis pro concilio dimitterent. Quibus sic dictis supervenerunt a casu dominus Huwardus de Altari et dominus Heinricus de Rolley, querimonias ipsorum innovantes, et mendosa de duce Anthonio more solito propalando. Iidem ambaxiatores, audiencia ad respondendum per dictum regem ipsis benigne concessa, dixerunt non fore oportunum plura dicere, attento quod, ad ejusdem domini Huwardi et suorum instanciam importunam, majestas sua regia ordinaverat, quod guerre inter dictum dominum Huwardum et suos, ex una parte, et ducem Anthonium, ex altera, cessarent usque ad ipsorum domini regis et ducis convencionem mutuam, vel usque ad presens concilium Constanciense prelibatum. Quod ex parte ducis fuit benigne observatum : sed dominus Huwardus et sui satellites et complices interim in patria Lucemburgensi fecerunt incendia et rapinas, etc. Et antequam suam relacionem complere poterant, dominus

Huwardus cepit replicare : quem rex audire contempnens subito tam uni quam alteri partibus silencium imposuit. Et sic licencia recepta rex iterato per suum cancellarium fecit dictis ambaxiatoribus dici, quod aliqui ipsorum pro concilio generali manerent.

Item, die mercurii in festis passchalibus, que fuit III^a aprilis, dicti ambaxiatores institerunt apud deputatos concilii predicti pro licencia ipsorum a Constancio et concilio recedendi, quam cum maxima difficultate obtinere potuerunt, sub verborum tenore sequenti :

« Nos Johannes, Dei et apostolice sedis gracia archiepiscopus Rigensis, et 1415
Nycholaus, eadem gracia episcopus Merseburgensis, a nacione germanica ad examinandum causas dominorum dicte nacionis quorumcumque recedere volencium racionabiles approbandum, ipsasque allegantes licenciandum specialiter deputati, universis et singulis, ad quos presentes nostre litere pervenerint, salutem in Domino sempiternam. Noveritis quod constituti coram nobis reverendi patres, Petrus Sancti Bernardi super Scaldam et Johannes Beate Marie Tungerlensis monasteriorum abbates, ac venerabiles et circumspecti viri, domini Johannes Bont canonicus Bruxellensis, in utroque jure licenciatus, consiliarii, Anselmus Fabri de Breda, decanus Antwerpiensis ecclesiarum Cameracensis diocesis, in jure canonico licenciatus, et Emondus de Dynter, secretarii domini ducis Brabancie, ac procuratores per dictum dominum ducem cum pleno mandato ad presens generale Constanciense concilium destinati, licenciam ab eodem concilio recedendi a nobis instanter petiverunt; nos vero Johannes archiepiscopus et Nycholaus episcopus, deputati predicti, examinatis diligenter causis recessus dictorum dominorum recedere volencium, ipsisque per nos approbatis; eciam ex eo quod unum de procuratoribus suis similem potestatem quam ipsis a dicto domino duce habentem relinquunt; quapropter, attendentes peticionem ipsorum hujusmodi fore justam et consonam racioni, nomine et auctoritate dicte nacionis, qua fungimur in hac parte, dictis dominis Petro et Johanni abbatibus, ac Johanni, Anselmo et Emundo secretariis, etc., licenciam plenam et liberam potestatem recedendi concessimus, ac tenore presencium concedimus facultatem. In cujus rei testimonium presentes literas fieri nostrique sigilli fecimus impressione muniri. Datum Constancie, provincie Maguntinensis, sub anno a Nativitate Domini M^o CCCC^o XV°, indictione VIII^a, die vero mercurii tercia aprilis. »

Deinde, die jovis IIII[a] dicti mensis, ambaxiatores antedicti, quia perceperunt literas domini regis ipsis pro responsione traditas non fore in debita forma confectas, quare eundem dominum regem accedentes, et sibi hoc significantes, qui statim misit pro cancellario et secretario, quibus ipsemet precepit oretenus, quod literas reficerent in forma ipsis accordata : eadem die post prandium Haso de Bohemia, et dominus Herboet de Edelborch dixerunt ipsis, ex parte dicti domini regis requirentes, quod dominus dux, pendente tempore mutue convencionis ipsorum, daret pacem domino Huwardo et suis, quodque ipsi redditibus suis gaudere possent, et quod captivi hincinde usque ad predictum tempus relaxarentur.

Die vero veneris V[a] mensis aprilis prelibati ambaxiatores ducis Anthonii sepefati, receptis prius per ipsos literis responsionum et salvi conductus, a dicto domino rege licenciam recedendi obtinuerunt, qui ipsis benigne dixit, quod dominus de Winsberch ipsis sui ex parte traderet unum suum familiarem, qui ipsos conduceret, quia conductor cum literis, propter motum exercituum suorum contra Fredericum ducem Autrie, esset ipsis bonus et necessarius.

Die autem sabbati VI[a] dicti mensis borchgravius Nurembergensis et dominus de Winsberch, a quibus licenciam receperunt, consuluerunt ipsis pro securitate itineris, quod irent per Sweinam, et secum assumerent conductorem, famulum domini de Winsberch, sicut rex ordinaverat : quod ita fecerunt. Et eadem die sabbati a Constancia recesserunt, dimittentes ibidem pro concilio decanum Bekensem et decanum Antwerpiensem supradictos.

Tenor vero dictarum literarum domini Romanorum et Hungarie responsionum et salvi conductus literarum, de quibus supra fit mencio, sequitur, et sunt tales, et primo litere responsionum :

« Sigismund, von Gotes gnaden Romischer kuning, tzu allen tzeiten merher des Reichs und tzu Ungeren, etc., kunig. Hochgeborner furst, lieber sun, din bothschoft, die die eerwerdige Petrus von San Bernhart Cister, Johan von Tongerlen, Premonstrat orden ebte, und die ersamen Godefrit von Tzichem, dechan tzu Beken und licenciaet in keyserlichen rechten, bacculaer *in decretis*, Johannes Bont, thumhere zu Brussel, in beiden rechten licenciaet, rete, Anselme dechan tzu Antwerp, in geistlichen rechten licenciaet, und Emond von Dynter, dyne secretarii, an uns so wislich, redelich, fursichtiglich, und mit aller ersamkeit, von dynen wegen

geworben und gebracht hant, haben wir. nach dem und unser angeborner gute tzugeburt, mit aller sanftmutigkeite ufgenomen, empfangen. genedichlich verhort, eygentlich und wol vernomen. Und wannu wirt zu diessen mael mit grossen unsen und des Reichs, und sunderlich der heyliger Kirchen gescheften, wie wir darmit einen einiger vorweser in onseren ziten fursehen mochten, so grosslich und sware beladen syn, das uns geducht, uf soliche dein botschaft, die durch ire grosse und breyte willen mit schrifte nicht so volliglich zu begriffen sin, eigentlicher und bass muntlich zu saghen weren, danu das wir die diner lieb verscriben heiten, dorumb se senden wir tzu dir wederumb die eerweerdigen Petrus von Sant Bernhart. Cister, Johan von Tongerlen, Premonstrat orden ebten, und die ersamen Joannes Bont, thumhere tzu Bruxel, in beiden rechten licenciaet, rete, und Emondus von Dynther, dyne secretarii. unser menung und antwoord uf din betschaft, die dyne vorgenannte rete und secretarii an uns vorbeschriffen ist gewort, und haben an dich widerumb zu brengen eigentlich und wol underwist: und was si dir alsot zu dise mael von unseren wegen sagen werden, dat mach du in wol geloben. Ouch ist er onser gantzer wille, dass wir mit der helfte Gotes in den menden junii in Savoy sen wollen, und uns geviele dan wol das du ouch diselvshin mitsampt dynen bruter hertzoge Johan von Burgundi tzu ons quemet, do wir dann alle ding eigentlicher und bass mit einander enden und beslissen mochten. Geben zu Constanz, des neehsten frytags nach dem heiligen ostertag, unser Reiche, des ungrischen, etc., in den XXIX[en], unde des Romischen in den funfften jaren. »

Et fuit dicta litera sic signata : Ad mandatum domini regis. Michael Joan. Wratz. Den hochgeboren Anthonii von Burgundi hertzog, etc., unserm lieben sun und fursten.

Tenor litere salvi conductus :

« Sigismundus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus, ac Hungarie, Dalmacie, Croacie etc., rex, universis et singulis principibus, ecclesiasticis et secularibus, comitibus, baronibus, nobilibus, militibus, clientibus, officialibus, theolonariis passaum, custodibus civitatum, oppidorum, villarum et locorum communitatibus ac rectoribus eorundem, ceterisque nostris et imperii sacri subditis et fidelibus dilectis, quibus presentes ostendentur, graciam regiam et omne bonum. Venerabiles, illustres et

magnifici, fideles, dilecti, venerabiles, Petrum Sancti Bernardi supra Scaldam et Johannem Beate Marie Tungerlensis monasteriorum abbates, necnon egregios et nobiles Johannem Bont, canonicum Bruxellensem, in utroque jure licenciatum, Anselmum Fabri de Breda, decanum Antwerpiensem, licenciatum in decretis, et Emondum de Dynter, consiliarios ac ambaxiatores illustris ducis Brabancie, de generali concilio Constantinensi ad propria remeantes, vobis omnibus et vestrum cuilibet pleno recommendamus affectu, desiderantes attente, vosque et vestrum quemlibet seriosius adhortando, quatenus, dum ad vos pervenerint, nostre contemplacionis intuitu recommissos suscipere, favorabiliter tractare, et in hiis que securitatem et celeritatem ipsorum concernunt, itineris promotivam et gratuitam ipsis velitis ostendere voluntatem; necnon ipsos cum comitiva, familia, equis, valisiis, arnesiis, armis ac aliis rebus ipsorum universis, per quoscumque passus, portus, pontes, terras, dominia, districtus, jurisdictiones, civitates, castra, castella, oppida, villas et quelibet alia loca vestra, tam per aquas quam per terram, absque aliquali solucione dacii[1], pedagii, theolonii, tributi, custuvie[2], gabelle, vel alterius cujuscumque solucionis genere, quoquo nomine appellentur, omnique impedimento remoto, transire, stare, morari et recedere libere permittatis; ipsisque, dum per ipsos super premissis requisiti fueritis, de securo et salvo velitis et debeatis providere conductu, ad honorem et specialem reverenciam nostre regie majestatis, et sicut nobis singulariter velitis complacere. Datum Constancie, anno Domini M° CCCC° XV°, quarto die aprilis, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., XXIX°, Romanorum electionis V°, coronacionis vero primo. »

Et fuit dicta litera sic signata : Ad mandatum domini regis. Johannes prepositus de Strigenio vicecancellarius.

De ambaxiata ex parte ducis Anthonii facta Narbone ad dominum Romanorum et Hungarie regem. Cap. CXXIII.

Postquam ambaxiatores ducis Anthonii, quos destinaverat ad sacrum generale concilium Constanciense et dominum Romanorum et Hungarie

[1] *Dacio* seu *dacitum*, tributum vel pensitatio.

[2] *Custivia*, idem ac *custus* vel *costagium*, expensae vel impensae, vernacule *kosten*.

regem inibi constitutum, de Constancia fuerunt reversi, et suam relacionem de hiis que acta fuerant cum eodem domino rege fecerunt, dux Anthonius, proponens cum notabili baronum, militum et nobilium comitiva, usque ad numerum trecentarum personarum totidemque equorum, se transferre versus fratrem suum dominum Johannem Burgundie ducem, tunc in Burgundia existentem, et secum predictum dominum regem adire, per Sabaudiam versus Niciam iter facientes, sicut idem rex hoc dicto duci Anthonio per ambaxiatores suos antedictos et eciam per literas suas ex Constancia significaverat; sed quia eidem duci Anthonio, dum die XII^a mensis junii, anno Domini M^o CCCC^o XV°, paratus fuerat recedendi, supervenerunt certa nova, quod rex Anglie cum hominum armatorum et sagittariorum multitudine permaxima jam mare transfretaverat, et in Normanniam applicuerat, sibi necesse fuit quod specialiter intenderet et operam daret circa custodiam et municionem castrorum, oppidorum et fortaliciorum circa littus maris constitutorum, ad filios suos impuberes, Johannem scilicet et Philippum, per obitum quondam avi ipsorum, domini Walrami comitis Sancti Pauli, devolutorum, que quodammodo contigua sunt castris et oppidis que Anglici circa mare habent situata, quia, si hujusmodi castra, fortalicia et oppida caperentur, quod absit, hoc in eorumdem suorum filiorum maximum dampnum redundaret, attento quod predicta castra, oppida et terre ad ipsa spectantes in se habent inter quingentos et sexingentos milites et militares et plus quam mille sagittarios sive archarios, ad servicium domini sui semper paratos : et sic istis legitimis excusacionum causis obstantibus, versus predictum dominum regem non est profectus.

Quapropter idem Anthonius, cognoscens virtutum merita quibus nobilis et egregii viri, domini Johannes de Loen dominus de Heynsberch, consanguineus suus, Heinricus de Imbermonte, canonicus Aquensis, Johannes de Rynshem, consiliarii, et magister Emondus de Dynter, secretarius sui, viri utique famosi pluribusque experienciis comprobati, decorantur, ipsos ordinavit et deputavit ambaxiatores, oratores et nuncios suos speciales, ad accedendum sui ex parte ad sepefati domini regis presenciam, et omnia et singula facienda que in ipsorum commissionum sive mandati desuper confecti literis continentur et declarantur, quarum tenor sequitur de verbo ad verbum, et est talis :

« Anthonius, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux 1415.

sacrique imperii marchio, notum facimus universis, quod nos debite consideracionis respectu cognoscentes virtutum merita, quibus nobiles et egregii viri, domini Johannes Lossensis, dominus de Heynsberch et de Leeuwenberch, Heinricus de Imbermonte, canonicus Aquensis, Johannes de Rynshem, consiliarii, et magister Emondus de Dynter, secretarius nostri, fideles et dilecti viri utique famosi, pluribusque experienciis comprobati, decorantur, ipsos, de quorum fidelitate, providencia et circumspectione fiduciam gerimus indubiam, ex certa nostra sciencia constituimus, ordinavimus et deputavimus, ac tenore presencium constituimus, ordinamus, et deputamus ambaxiatores, oratores et nuncios nostros speciales ad accedendum nostri ex parte ad presenciam serenissimi principis et domini, domini Sigismundi, Dei gracia Romanorum regis semper Augusti ac Hungarie, etc., regis, metuendissimi domini nostri ac patris generosi: nos et precarissimam consortem nostram serenitati sue humiliter recommendandum, obsequium nostrum sibi offerendum, graciam et benevolenciam suam implorandum: de hoc quod pro tunc ad ejus presenciam non accessimus, cum ad hoc tamen omnino parati fuerimus, excusandum, certisque punctis sive articulis novissime per memoratum dominum regem ambaxiatoribus et nunciis nostris Confluencie et Constancie propositis respondendum, animumque prelibati domini nostri regis et aliorum informandum, ac quoscumque contrarium asserere volentes reprobandum, veritatem elucidandum: nos quoque de hiis, si que sinistre erga nos fortassis suggesta fuerint, excusandum: causas et raciones proponendum, ac cum eodem domino nostro rege super premissis et aliis generose tractandum et amicabiliter concordandum et concludendum: necnon nostri ex parte et pro nobis homagium et fidelitatis juramentum sibi faciendum et prestandum de omnibus et singulis dominiis, rebus atque terris, de quibus homagium sibi de jure facere teneamur: dilacionem quoque, si necesse fuerit, de hujusmodi homagio et fidelitatis juramento sibi faciendum et prestandum, atque mutuam confederacionem antiquam inter reges et principes Francie et Bohemie, quantum in nobis est, et ex parte nostri, renovari petendum cum prelibato domino nostro rege et obtinendum: literas insuper quascumque, tam confirmatorias quam graciam seu justiciam continentes, impetrandum, omniaque alia et singula in premissis et aliis quibuscumque necessaria et opportuna faciendum, procurandum, pertractandum, pro-

sequendum, peragendum et concludendum, melioribus modo et forma quibus ipsi poterunt, et prout illa facere possemus, si premissis personaliter interessemus.

» Super quibus omnibus et singulis prelibatis ambaxiatoribus nostris, conjunctim seu tribus eorumdem, dedimus atque damus potestatem plenariam et mandatum speciale, juxta tenorem instructionis nostre sigillate, per nos predictis ambaxiatoribus, oratoribus et nunciis nostris tradite, promittentes ratum et gratum habituros quidquid in hiis aut aliquo ipsorum per ipsos aut tres eorumdem actum, dictum, gestum factumve fuerit aut procuratum : harum testimonio literarum sigilli nostri appensione communitarum. Datum in oppido nostro Lovaniensi, mensis junii die XII^a^, anno Domini M^o^ CCCC^o^ XV°. » Et fuit dicta litera sic signata : Per dominum ducem in suo consilio. W. Bont.

Et quia diversa nova supervenerunt de dicti domini regis profectione, aliquibus dicentibus quod rex se de Constancia movere non deberet, quia Petrus de Luna jam esset mortuus, aliis referentibus quod adhuc viveret, sed rex non accederet Niciam, sed ad alium locum, ubi eundem Petrum de Luna et regem Aragonum invenire deberet, aliis dicentibus quod rex, antequam Petrum de Luna et regem Aragonum adiret, propter adventum Anglicorum in Franciam veniret Parisius : quapropter dux Anthonius dictis suis oratoribus injunxit quod iter eorum arriperent per Parisius : et, si de adventu ipsius regis ibidem perciperent, quod inde se transferrent ad civitatem Trecensem : quod si ibi de dicto rege non audirent, quod tunc prelibatum fratrem suum in Burgundiam accederent, ubi utique vera nova de rege memorato percipere deberent.

Supradicti igitur oratores, onus hujusmodi ambaxiate in se suscipientes, cum eorum commissionum et instructionis literis, a duce Anthonio licencia recepta ex Bruxella recedentes die sabbato XV^a^ mensis junii anni predicti, et ulterius peragrantes, applicuerunt Parisius die veneris XXI^a^ ejusdem mensis junii, ubi permanserunt usque ad diem dominicam ultimam dicti mensis. Et quia interim de dicto domino rege percipere non potuerunt, eadem die ultima junii a Parisius recedentes, venerunt in civitatem Trecensem die martis II^a^ julii, ubi perseveraverunt usque ad dominicam XXVIII^am^ ejusdem mensis, et ibi nichil certi de dicto domino rege percipientes, ad habendum nova de eodem miserunt ad ducem Lotharingie, et deinde

ad dominum ducem Burgundie. Et quia per nuncios ad ipsos reversos de dicto domino rege cerciorari non poterant, dicta die dominica de Trecis recedentes, venerunt in Divionem in Burgundia die martis XXX[a] mensis julii supradicti, ubi propter quandam infirmitatem dicto domino de Heynsberch supervenientem, manserunt usque ad diem martis VI[am] mensis augusti, qua die a Divione recedentes venerunt penes dominum Johannem ducem Burgundie, dicti ducis Anthonii fratrem, apud Roeuers existentem, ubi secum manentes usque ad diem veneris IX[am] mensis augusti prelibati, habuerunt certa nova a comite Sabaudie, ad quem de Divione certum eorum nuncium miserant, quod supradictus Romanorum rex jam transiverat per Sabaudiam et Delphinatum versus Narbonam, causa ulterius proficiscendi usque ad Perpinianum, ubi Petrus de Luna et rex Aragonum erant personaliter constituti; quodque idem rex iter suum faceret per Avinionem et Montempessulanum.

Quibus novis auditis, ab eodem domino duce Burgundie licencia obtenta, dicta die IX[a] augusti a Roeuers recedentes, in Divionem rediverunt die sabbati ejusdem mensis augusti die X[a]; unde eadem die recedentes et continue ulterius peragrantes, tandem die mercurii XXVIII[a] mensis augusti prescripti memorati ducis Anthonii oratores Narbonam intraverunt: qui die eadem, circa horam vesperarum, unacum comite de Wirtemberch et Mombliardo iverunt obviam domino regi, qui causa solacii fuerat in castro Cygau, archiepiscopo Narbonensi pertinente et a Narbona per quatuor leucas distante. Qui quidem rex ipsos oratores in campis benigne per manus accepit, cum quo dominus de Heynsberch continue ad latus suum equitans conferebat de diversis usque ad palacium archiepiscopi, ubi rex fuerat collocatus. Quibus oratoribus rex ad ipsos audiendum diem et horam assignavit, videlicet ad diem crastinam post missam suam.

Die vero sequenti, videlicet jovis XXIX[a] dicti mensis augusti, de mane oratores Brabancie antedicti associaverunt regem de suo palacio ad magnam ecclesiam, ubi audivit missas suas. Quibus finitis, et ipso ad palacium suum reverso, habitisque prius consilio et deliberacione de ambaxiatoribus suis mittendis ad sepefatum Petrum de Luna, Benedictum papam XIII[um] in sua obediencia nominatum, et regem Aragonum Perpiniani existentes, rex, assistentibus sibi bastardo Sabaudie, domino Amedeo de Challant militibus, Johanne de Belloforti et Lamberto Oddinen. legum

doctoribus, supradicti comitis Sabaudie ambaxiatoribus ad ipsum destinatis, oratores ducis Anthonii, facta prius reverencia decenti, literisque suis credencialibus presentatis et per dictum dominum regem perceptis atque perlectis, per organum domini Heinrici de Imbermonte sibi dictum ducem Anthonium et dominam ducissam ejus consortem, neptem suam, humiliter recommendantes, obsequiumque eorum offerentes, ac graciam suam implorantes, ipsumque ducem Anthonium, de hoc quod tunc ad ejus presenciam non accesserat, cum tamen ad hoc paratus fuerat, propter adventum Anglicorum excusantes, certisque articulis per eundem dominum regem tam Confluencie quam Constancie propositis respondentes, ac alias dicentes, petentes et facientes juxta predictarum commissionis et instructionis formam ipsis desuper traditam : adjungentes quod, licet dux Anthonius ad mandatum domini regis domino Huwardo de Altari et suis pacem dederit, et Hugonem ac Bartholomeum de Altari, Goswinum et alios captivos usque ad eorundem dominorum regis et ducis mutuam convencionem de eorum captivitatibus relaxaverat, nichilominus tamen aliqui prefati domini Huwardi satellites de post incolis patrie Lucemburgensis plura dampna intulerunt quam ante.

Et demum, dictis prius per dictum de Imbermonte dicendis petitisque petendis, respondit rex : Quia dux Anthonius ad ipsum propria non venit in persona, si cum eisdem oratoribus tractare deberet, et ducem Anthonium dominum ipsorum recipere tamquam filium, socerum, consanguineum et vasallum, oporteret, ipsum primitus scire per quem modum et quare deberet ipsum talem recognoscere et tenere: desiderabat propterea videre potestatem et mandatum ipsorum. Quo viso, dixit illud fore limitatum et per consequens non valere: nichilominus dixit illud post dormicionem suam maturius vellet videre, et voluit quod dominus Octobonus et illi alii duo doctores de Sabaudia essent presentes, quodque tunc celeriter vellet ipsos licenciare, donec consummasset suum tractatum cum Petro de Luna et rege Aragonum super facto unionis ecclesie sancte. Dixit eciam inter cetera quod in mandato ipsorum non continerentur ea que ipse vellet contineri: quod si ita foret, vellet quod comes Sabaudie sciret quid ipse tunc responderet. Dixit insuper ad illos de Sabaudia : « Quare deberem » dare mantellum meum, nisi prius scirem ob quam causam, vel quid pro » illo haberem? » Eadem die post prandium dominus Heinricus de Imber-

monte et magister Emondus consultaverunt illos duos milites et doctores de Sabaudia, quid melius essent facturi. Qui ipsis responderunt, quod ex ore regis scirent, quod ipse dominus rex bene vellet, quod dominus de Heynsberch et ipsi manerent donec predictum suum tractatum super unione Ecclesie perfecisset; consulentes pro meliori quod ita facerent, quia dominus de Heynsberch medio tempore paulatim posset aliquid prestare et cum rege tractare, et crederent verisimiliter quod ipse infra duos vel tres dies ita secretus et bene visus esset penes ipsum dominum regem, sicuti et ipsi essent. Post dormicionem vero domini regis dicti oratores nichil fecerunt, quia ipse rex prepeditus fuit cum ambaxiatoribus regis Aragonum; similiter et die sequenti propter predictam causam nichil fecerunt.

Die vero sabbati mensis augusti ultima, dominus rex, habita prius cum oratoribus Brabancie collacione super causa predicta, fecit ipsis tandem per organum supradicti domini Johannis de Belloforti responderi, videlicet quod bene intellexerat ea que sibi ex parte ducis Anthonii, ipsorum domini, retulerunt; visitavit eciam mandatum ipsorum, quod, quia limitatum, non erat sufficiens; illo non obstante, asseruit, quod tales ardue cause non possunt ita bene tractari per ambaxiatores, oratores, nuncios sive literas sicuti per mutuam convencionem; quare voluit dominus rex, quod dux Anthonius veniret ad ipsum in propria persona, vel in Sabaudia, vel Parisius post recessum suum de Narbona, vel Perpiniano, et ibi videretur, cui jus competeret ad Brabanciam; si duci Anthonio, maneret quod suum est, quia rex non intenderet auferre jus suum; non vellet eciam pati, quod jus suum auferretur. Que quidem verba per dictum dominum Johannem de Belloforti sic prolata, rex sub brevi replicans dixit, se velle tenere illa que inter ipsum et comitem Sabaudie de premissis fuerunt tractata, et de post Constancie erant avisata: videlicet quod dux Anthonius personaliter veniat ad ipsum, cui tempus et locum sibi tunc non potuit significare, ex eo quod nesciret quando expediretur per regem Aragonum, quia, si Petrus de Luna rediret ad obedienciam, tunc oporteret ipsum statim redire Constanciam; si poneret in dilacione, tunc iret Parisius ad pacificandum reges Francie et Anglie, et cercioratus de premissis significaret duci Anthonio per literas suas quam viam deberet tenere, ac locum et tempus veniendi ad ipsum. Et fuit avisatum, quod dicti oratores mitterent unum penes dominum regem, qui hujusmodi expectaret responsum.

Item, de domino Huwardo de Altari et suis dixit rex, quod ad ipsorum instantem peticionem semper scripsit de pace tenenda, nunc vero cercioratus quod nollent pacem, haberent igitur guerram, quid ad ipsum.

Dominica vero prima septembris, de mane, prelibati oratores iterum accesserunt regem, petentes quatenus ipsis vellet dare responsionem suam in scriptis per extensum, quia duo ipsorum intelligerent latinum, et alii duo non intelligerent. Respondit rex quod illud scandalum nollet ipsis facere, dicens verbis theutonicis : « Als wy by einander comen, mugen wir » gutlichen ubercomen in Gotes namen, en is des aber nit, soe en willen » wir ym kein ongelych tun; und des gelikes getruwen wir uns tzu ym, und » es is syn scade und der myn, das wir nit by einander comen. » Dixit ulterius, sicut per dominum Johannem de Belloforti fecit dici, quod ista non possent ita bene tractari per nuncios sive literas sicut per mutuam convencionem, propter inconvenienciam et alia que possent supervenire. Dixit insuper quod maluit per medium domini Sabaudie comitis quam cujuscumque alterius inire tractatum cum domino ipsorum, quia esset ejus socer et affinis, et propter ipsius presenciam mallet pocius cum domino ipsorum convenire in Sabaudia quam alibi, sed propter regem Aragonum nesciret ipsis locum et tempus assignare, quia, si causa bene procederet cum Petro de Luna, velociter redibit Constanciam; si male, ibit Parisius ad pacificandum reges : quo scito, scribet domino ipsorum locum et tempus; vellet tamen bene quod dominus Sabaudie ordinaret congruum locum convencionis ipsorum ad primam decembris, quodque vellet personaliter interesse. Que quidam verba rex protulit theutonice et latine. Et fuit ordinatum quod magister Emondus maneret penes regem, suam responsionem expectando. Eadem vero die dominica prima septembris, post prandium, dominus de Heynsberch, dominus Heinricus de Imbermonte et Johannes de Reynshem, petita et obtenta licencia a domino rege, de Narbona recedentes, ad patriam Brabancie remearunt.

Die vero lune secunda dicti mensis septembris, magister Emondus literas responsionum sollicitando regem adivit, qui ipsum secum ducens ad ecclesiam Sancti Sigismundi, ubi audivit missas suas et fecit poni caput sancti Sigismundi supra magnum altare, cui, missis finitis, dixit quod ipsum expedire non posset, donec ambaxiatores regis Aragonum redierint, et nuncii Petri de Luna advenerint. Quibus dictis, supervenit domi-

nus Wenceslaus Miska, qui conduxerat dominum de Heynsberch, referendo regi certa nova, que scripta fuerunt domino de Heynsberch de Anglicis. Et sic rex, conferendo cum Miska et magistro Emondo de causa Brabantina supradicta, dixit rex ipsi Emondo inter cetera : « Wanneer myn sun und » swager van Brabant by mir comt, wir en bedurffen niet vele dedingen; » war er saget : Hen han ich uch ertzorent oder verschult, ick bidden uch » das er't mich vergebent. »

Die martis tercia septembris, magister Emondus associavit regem de palacio suo ad predictam ecclesiam Sancti Sigismundi, petendo, ut supra, habere responsum, qui sibi dixit quod expectaret. Post prandium vero ejusdem diei rex vocavit magistrum Emondum, dicens : « Du bote von » Brabant; » cui ad se venienti dixit aliqua secreta dicenda domino duci Burgundie, super materia de qua sibi scripsit; dicens ulterius quod nunc esset expeditus, quodque Miska daret sibi literas ducis Burgundie, et cancellarius suus daret sibi literas Brabancie, quodque crederet ea que ipse Miska sua ex parte sibi referret de causis predictis tam Burgundie quam Brabancie. Quare idem magister Emondus ipsum dominum Miska tunc accessit, qui sibi dixit quod nuncium domini ducis Burgundie, qui regi literas apportaverat, penes se teneret, et esset presens quando dictus nuncius presentaret literas regis domino Burgundie, cui tunc diceret ea que sibi rex injunxit dicto domino Burgundie dicenda. Dixit sibi ulterius idem Miska, quod dominus de Heynsberch mandavit domino regi, quod Anglici cepissent Herffloer et essent in Normannia, quodque obsidionem posuerunt ante Rothomagum : quare rex deliberavit quod mitteret ad reges Francie et Anglie, quatenus velint inire et servare treugas sive abstinenciam guerrarum usque ad suum adventum, et quod propter hoc mitteret unum episcopum dominum Nycholaum Rebenitz, et unum alium, qui ad longius post cras recedere deberent, et sic rex infallibiliter veniret Parisius. Item, quod ipse magister Emondus ista non diceret nisi domino Brabancie et domino de Heynsberch, et nullo modo domino Burgundie revelaret; item, quod dominus Brabancie incontinenter se prepararet veniendi ad regem, quando rex sibi significabit, vel ipse Miska ex parte regis, quia indubitanter rex ipsum recipiet tamquam filium, etc.; et casu quo dominus Brabancie hoc velit facere, quod tunc mittat Martinum nuncium suum regi bene notum ad ipsum regem et Miska. Item, quod domina

ducissa eciam sit parata veniendi, casu quo rex velit eam videre, et, si aliqui vellent dominum Brabancie de contrario informare, quod illis non credat. Item, eodem die martis magister Emondus sollicitavit dominum cancellarium pro literis responsivis habendis, quia rex sibi dixerat quod illas sibi tradere deberet. Qui sibi respondit, quod rex adhuc vellet secum loqui, antequam recederet : quare ipsi literas predictas non traderet, donec esset regi locutus.

Die vero mercurii quarta septembris, de mane, Emondus fuit conquestus regi de cancellario, ex eo quod noluit sibi dare literas responsivas : qui respondit sibi : « Expecta : ambaxiatores Petri de Luna debent hodie » intrare : volo quod audias ambaxiatam ipsorum, ut illam domino tuo re- » feras. » Eadem die, de vespere, dicti ambaxiatores intraverunt Narbonam, et, facta reverencia regi, rex assignavit ipsis horam ad crastinum post missam suam. Tunc rex vocans ad se Emondum predictum, dixit sibi : « Veni die crastina, et audies ambaxiatam Petri de Luna. »

Die jovis V^a septembris dicti ambaxiatores proposuerunt coram rege in camera paramenti, ubi Emondus erat presens, et facta proposicione, rex intravit cameram secretam, et fecit Emondum secum intrare : ubi fuit conclusum quod rex iret Perpinianum, quodque hac die premitteret, sicut premisit, magistrum hospicii, dominum Octobonum de Bollonis [1], utriusque juris doctorem, et nonnullos alios versus Perpinianum pro hospiciis captandis. Similiter magister magnus ordinis hospitalis Sancti Johannis Jerusalem et alii magnates eciam premiserunt. Fuit eciam conclusum quod die dominica proxime futura rex recederet de Narbona, eundo usque ad Salz, ubi staret per totam diem lune, et die martis intraret Perpinianum. Et quia salvi conductus, quos Petrus de Luna et rex Aragonum miserunt regi, erant insufficientes et limitati usque ad numerum quadringentorum equitum, corrigebantur ibidem, et fuerunt extensi usque ad numerum mille et quingentorum equitum.

Eadem die jovis, auditis et factis hiis que premissa sunt, rex dedit Emondo licenciam recedendi, astantibus illis de Sabaudia et domino Octobono, dicens sibi : « Dic domino tuo ea que audisti et vidisti, et quod » spero facere unionem in ecclesia sancta Dei, quodque, per Dei graciam,

[1] In aliis MSS. *de Bellonis*.

» negocia bene ibunt. et negociis hic expeditis. volo per medium suum » facere pacem inter reges Francie et Anglie. et inter fratrem suum Bur» gundie et adversarios ejus. » Item. audiente rege, Miska dixit Emondo: « Attentis hiis que dicta sunt, videtur consultum quod dominus Brabancie » remittat incontinenter Martinum nuncium suum vel alium ad regem. » quia. si rex poterit primitus Anglicos apprehendere. ibit ad ipsos prop» ter pacem. etc.. antequam ibit Parisius. et sic poterit domino Brabancie » significare locum et tempus mutue convencionis ipsorum. »

Postquam Emondus. die jovis predicta. recesserat de Narbona. venit penes dominum Johannem ducem Burgundie, in Argley prope Divionem ad tres leucas, XIX^{a} dicti mensis septembris: qui ipsum benigne audivit in hiis que ex parte dicti Romanorum et Hungarie regis sibi retulit: narravit sibi eciam tractatum habitum cum rege de causa fratris sui ducis Anthonii. Qui fecit ipsum ibidem manere per diem veneris usque ad post prandium. quia ipse et frater suus comes Nyvernensis scripserunt aliqua fratri ipsorum duci Anthonio predicto.

Die veneris XX^{a} dicti mensis septembris, de sero, Emondus venit in Divionem. unde die sequenti recessit, et equitavit de die et nocte celeriter. et taliter quod die dominica XXIX^{a} ejusdem mensis applicuit apud Lovanium penes ducem Anthonium: ubi reperit dominum de Heynsberch et dominum Heinricum de Imbermonte et Johannem de Reynshem, qui die sabbati precedente ibi venerunt; eratque ipsis hora assignata ad faciendum relacionem post missam dicti ducis. Qua missa finita, et dictis hiis que erant dicenda de tempore quo fuerunt penes regem, Emondus. habens in manu sua memoriale suum. continuavit relacionem suam de hiis que viderat et audiverat. et rex sibi domino duci dicenda injunxerat, et que post dicti domini de Heynsberch et aliorum predictorum recessum facta fuerant.

Qualiter dominus Anthonius mittit ad regem Romanorum, apud Perpinianum existentem, literas. Cap. CXXIV.

Memoratus dux Anthonius. habito prius consilio super hiis que dominus de Heynsberch et Emondus sibi ex parte dicti domini Romanorum et

Hungarie regis retulerunt, conclusit personaliter eundem regem accedere, et misit propterea Martinum nuncium suum ad ipsum, juxta relacionem per dictum Emondum sibi desuper factam, cum literis suis clausis, quarum tenor sequitur in hec verba :

« Serenissimo principi et domino, domino Sigismundo, Dei gracia 1415
Romanorum regi semper Augusto, et Hungarie, etc., regi, metuendissimo domino et patri generoso.

» Serenissime princeps et metuendissime domine mi, et pater generose, humillima mei recommendacione cum debiti vestre celsitudini servicii mei promptitudine premissa, ex relatu nobilis viri Johannis domini de Heynsberg, consanguinei ac consiliarii mei fidelis et dilecti, aliorumque nunciorum meorum, quos ad vestram regiam majestatem transmiseram, intellexi qualiter vestra serenitas, ipsos benigne recolligens, generose audivit ea que sublimitati vestre, mei ex parte, verbotenus explicarunt; unde majestati vestre non quas debeo sive teneor, sed quantas possum, graciarum humiles refero actiones. Preterea, excellentissime princeps, domine et pater mi peramantissime, pari modo michi retulerunt quod serenitas vestra desiderat, mandando quod ad majestatem vestram regiam personaliter accedere debeam, ad concordandum et amicabiliter concludendum verbotenus cum ipsa vestra excellencia de omnibus que inter nos ad invicem sunt agenda. Ad quod, Dei michi gracia assistente, complendum paratus ero et esse volo, in quocumque loco et quandocumque vestre serenitati placuerit, et ipsa vestra majestas in hoc duxerit intimandum.

» Insuper ab eisdem nunciis meis percepi quod, gracia afflante divina, mediantibus maximis laboribus vestre excellencie ac sumptibus seu expensis, ecclesia sancta Dei uniri speratur in brevi, de quo gavisus fui et sum gaudio magno valde; tamen ex hoc vestra excellens majestas non solum humane laudis preconium jugi evo, sed post hujus temporalis regni finem, Altissimo annuente, regnum merebitur sempiternum. Ceterum sensi narracionibus nunciorum prefatorum, quod celsitudo vestra sperat, Deo previo, satis cito ad partes regni Francie hic vicinas declinare, ad inquirendum, prosequendum et perficiendum pacem inter reges Francie et Anglie, virtute Altissimi adjuvante; unde, pater et domine mi serenissime, si in hoc salubri proposito et actu meritorio celsitudini vestre obsequium aliquid vel adminiculum prestare potero, promptissimus ad id ero.

subeundo labores quoslibet et expensas, quando benignitas vestra regia michi hoc, et locum ubi voluerit me venturum, dignabitur intimare per nuncium meum portitorem, quem ad sublimitatem vestram ideo duxi principaliter destinandum. Nam nedum in hiis sed in quibuslibet regie vestre excellencie beneplacitis atque graciis obedienter et fideliter, prout teneor et obligor, eidem servire toto posse promptus sum et semper ero, favente michi gracia omnium Creatoris, qui majestatem vestram, que michi humillimo filio vestro jugiter sit accepta, precipere dignetur, conservet incolumem et felicem, ad laudem et honorem ecclesie sue sancte, ac protectionem universi fidelis populi christiani. Datum Lovanii, mensis octobris die octava. Humilis et fidelis vestre regie majestatis filius, ANTHONIUS, Dei gracia Lotharingie, Brabancie ac Lymburgis dux sacrique imperii marchio. »

De infirmitate domine ducisse Brabancie. CAP. CXXV.

1415 Anno Domini M° CCCC° XV° mense octobris, dum domina ducissa Brabancie residens in castro de Turnhout infirmari cepit, nonnulli inceperunt dicere quod ipsa esset veneno intoxicata: quare dux Anthonius, ad instanciam magistri Alberti Didmari, medici ordinarii domine ducisse, illico fecit vocari alios medicos, necnon aliquos barones et nobiles et legislatores oppidorum suorum Lovaniensis, Bruxellensis et Antwerpiensis, ut super infirmitate sua debitam facerent inquisicionem sive informacionem.

« Quare coram subscriptis baronibus et nobilibus deputatisque oppidorum predictorum, et me notario infrascripto, propter hoc, die jovis XXVIIIa octobris anni predicti in ecclesia Sancti Petri in Turnhout congregatis, ad instanciam domini de Huldenberge, magistri hospicii, Nicolai Vanden Werve, magistri coquine, Wilhelmi Nouts, marescalli curie, et Gerardi de Mangui, scutiferi, qui ante dominam ducissam cibum scindere consuevit, magistri Albertus Didmarus antedictus, Hermannus de Kuyck, Johannes de Ecle, de Breda, in medicina magistri, medio eorum juramento, tactis sacrosanctis scripturis, prestito, deposuerunt, quod quadam die lune, XIIIIa dicti mensis proxime preterita, dictam dominam ducissam visitaverunt, invenerunt ipsam in maximo periculo constitutam: qui a

dominabus et domicellabus ac scutiferis, qui ei ad mensam servire consueverunt et tunc interfuerunt, intellexerunt quod die dominica ejusdem mensis domina ducissa, cenans et in mensa sedens, senciit dolorem in dextera parte capitis circa aurem : qui quidem dolor descendit ad collum, et consequenter natum fuit subito apostema sub axilla dextra cum febribus acutis. Quibus auditis, fecerunt ipsam fleubotimari, adhibentes alia remedia opportuna; et quantum ex pulsu, urina et sanguine judicare poterant, erat epidimata : que, per Dei graciam, jam, scilicet dicta die jovis XVII^{a} octobris predicta, secundum predictorum judicium medicorum, erat extra periculum. Presentibus spectabili, nobilibus, egregiis et prudentibus viris, Engelberto comite de Nassouw, domino de Lecka et de Breda, domino Thoma de Dyest, Johanne domino de Rotselaer, domino Heinrico de Bergis, domino de Grymbergis et de Melino, domino Heinrico domino de Heverle, Johanne de Ranst domino de Cantickrode, magistro Petro Pistoris et domino Luca de Eycke, magistris camere computorum Bruxellensis: de Lovanio : Egidio de Ryck, magistro communitatis, Rasone de Graven domino de Malenia et Johanne de Borthoven, scabinis, et magistro Rumoldo, clerico oppidi Lovaniensis; de Bruxella : domino Waltero Vanden Heetvelde, milite, Waltero Vander Noot, Reynero Moers et Johanne Rolybuyck, scabinis, Walthero Vander Bulct, clerico oppidi Bruxellensis; de Antwerpia : dominis Arnoldo de Immerseel, Walthero Vander List, militibus, et Johanne Vanden Werve, scabinis, ac magistro Heinrico de Espemde, clerico oppidi Antwerpiensis, tamquam testibus ad premissa vocatis. Et ego Emondus de Dynter, dicti domini ducis secretarius, apostolica et imperiali auctoritate notarius, a quo supradicti magistri hospicii et coquine ac marescallus curie sibi fieri petierunt publicum instrumentum. »

Item est sciendum, quod supradictus Martinus, ducis Anthonii nuncius supradictus, ejusdem ducis Anthonii literas presentavit dicto Romanorum et Hungarie regi adhuc Perpiniani existenti, qui de hiis que predictus dux sibi scripsit erat multum bene contentus, et fecit dictum Martinum ibi manere, ad finem ut possit per eundem Martinum dicto duci Anthonio significare locum et tempus mutue convencionis ipsorum. Quo Martino adhuc ibi propter causam predictam moram trahente, supervenerunt prelibato regi dolorosa nova de lamentabili bello et conflictu habito et conserto inter Francigenas et Anglicos die XXV^{a} mensis octobris supradicti, ubi

dux Anthonius et Philippus comes Nyvernensis, frater suus, et alii majores principes et proceres regni Francie pro patria pugnantes, quod de jure licitum est, interierunt et ceciderunt : quorum anime per misericordiam Dei requiescant in pace!

Quomodo et qualiter dux Anthonius inductus accessit ad bellum inter Francigenas et Anglicos consertum, in quo corruit. CAP. CXXVI.

1415. Preterea est sciendum, quod anno a nativitate Domini M° CCCC° XV° predicto, die lune XXI^a^ octobris, memorato duci Anthonio in castro suo Lovaniensi existenti, de sero inter octavam et nonam horam, presentate fuerunt certe litere scripte Peronne die XIX^a^ ejusdem mensis octobris ex parte ducum Borbonie et Alenconie, comitum de Richemont, d'Eu et de Vendonie, supremi magistri hospicii, Karoli de Lebret, conestabularii, et Boussicandi, marescalli Francie, item et alie litere eciam scripte Peronne die predicta XIX^a^ ex parte senescalli Hannonie et dominorum de Wavrin et de Rons, in quibus hortabantur eundem, quatenus celeriter veniret in propria persona, quoniam in septimana proxime ventura intenderent debellare Anglicos, significantes eciam quod rex Francie et delphinus Viennensis venirent propriis in personis. Quibus quidem literis receptis et visitatis, dictus dux Anthonius illico mandavit secretariis suis, quatenus illa nocte scriberent literas patentes et clausas ad omnes barones, nobiles, vasallos et officiarios sui ducatus Brabancie, quatenus sine dilacione ipsum insequerentur, cum majore qua possent copia hominum armatorum et arbalistariorum, capiendo viam versus Cameracum, ubi de ipso percipere deberent, ad accedendum secum ad alios principes et dominos Francie ad Anglicos inimicos regni debellandum. Misit eciam eadem nocte unum scutiferum ad oppidum Antwerpiense, similem requisicionem facientem.

De mane vero, scilicet die martis XXII^a^ predicti mensis, ivit ad domum consulum oppidi Lovaniensis, requirens, quatenus prestarent sibi auxilium hominum armatorum et arbalistariorum contra Anglicos, capiendo viam per Montes in Hannonia versus Cameracum, ubi de ipso percipere deberent. Eadem die ivit Bruxellam, ubi similem requisicionem fecit, quam sibi Lovanienses, Bruxellenses et Antwerpienses annuerunt, illico gentes

suas ordinando in magno numero cum apparatu bellico : qui die sequenti se posuerunt in via. Qua requisicione sibi concessa, ivit de nocte ad Furam; die mercurii XXIII^a dicti mensis fuit reversus in Bruxella, precipiens Emondo suo secretario ut ipsum sequeretur: et abinde recedens ivit de nocte ad Montes in Hannonia: dehinc de nocte circa undecimam horam recedens, venit de mane in Valenchenis, ubi propter pabulum equorum modicam moram traxit, et abinde recedens, venit die jovis XXIIII^a dicti mensis circa decimam horam noctis in Lens. De mane circa quartam horam, scilicet die veneris XXV^a dicti mensis, dux Anthonius recedens de Lens ivit ad Perves, ubi fecit celebrari missam per fratrem Hectorem de Vitriaco, ordinis Predicatorum, confessorem suum, cui ante introitum misse fuit confessus peccata sua, qui injuncta sibi penitencia salutari ipsum a peccatis suis absolvit. Et facta elevacione corporis Christi, antequam missa fuit finita, supervenit ibi Robinus Daule, referens pro novis, quod ante meridiem Anglici utique debellarentur. Quod dux Anthonius audiens, percepta prius communione corporis Christi, ipse et alii nobiles penes ipsum existentes, signum crucis vestibus suis affigentes, et equos suos ascendentes, ad prelium acceleraverunt : erat enim tunc per duas leucas a loco ubi bellum fuit consertum, in quo, heu proch dolor! cecidit, cujus anima requiescat in pace. Amen.

Emondus autem predictus, juxta mandatum per dominum ducem sibi traditum, fuit ipsum secutus, recedendo de Bruxella die jovis XXIIII^a dicti mensis, et fuit de nocte in Brania Comitis; die veneris XXV^a in Montibus in Hannonia in prandio, et de nocte in Valenchenis: die sabbati in prandio in Duaco, ubi repperit multos nobiles, tam ex Brabancia quam ex Hannonia, ad bellum properantes : ubi ipsis in prandio existentibus supervenerunt lamentabilia nova de ducis Anthonii interitu et bello perdito.

Item est sciendum, quod eodem duce Anthonio in itinere existente, fuerunt sibi litere presentate ex parte comitis Nyvernensis, fratris sui, scripte Luthen die martis, bene tarde, die XXII^a mensis supradicti, qui ipsum exhortabatur, quatenus acceleraret ad bellum. Recepit eciam literas domini de Cuvillers et Robini Daule, qui sibi certa nova de Anglicis eciam scripserunt. Fuerunt sibi eciam alie litere in via presentate ex parte Wilhelmi comitis de Seine domini de Rode Sancte Agathe, domini Reyneri de Berghe militis, magistri Nicolai Destrez, Johannis de Perves et magistri Johannis

Mercatoris, quos predictus dux Anthonius miserat in ambaxiata ad regem Francie, qui sibi eciam scripserunt nova que audiverant de Anglicis; sed illas non perlegit totaliter; quod si fecisset, forte tantum non festinasset. Alias vero literas totaliter perlegit, quam plus festinavit, mandans ut omnes litere predicte dicto Emondo traderentur, quas postea recepit per manus fratris Hectoris confessoris supradicti.

De bello et interitu ducis Anthonii et ejus sepultura. Cap. CXXVII.

Licet materia belli antedicti non concernat gesta sive cronicas Brabancie, nichilominus, propter casum Anthonii ducis Brabancie supradicti, aliqua, et brevius quo potero, scribere curabo.

1415. Accidit autem, quod die veneris XXV^{a} mensis octobris antedicti anni M^{i} CCCC^{i} XV^{i}, Francigenis, ex parte una, et Heinrico rege Anglie, ex altera, cum potestate magna in campis congregatis, predictus rex Anglie, videns multitudinem Francigenarum suam Anglicorum multitudinem numero prevalere, anxius et trepidus mittens ad principes Francorum, fecit ipsis offerri, si vellent ipsum secure et libere permittere Franciam exire et ad Angliam transfretare, redderet in manus ipsorum Herfleur et alia castra et oppida per ipsum contra regem Francorum conquesta, nullum deinceps in eodem regno dampnum illaturus. Quod quia principes Francorum acceptare recusarunt, idem rex, attendens quod non in multitudine hominum, sed virtute divina victoria de celo venit, in Deo confidens, acies suas ad bellandum discrete ordinavit : videlicet sagittarios ad partem unam, et homines armorum ad aliam. Principes vero Francie, ipsorum arbalistariis et sagittariis necnon famulis abjectis et repulsis, pre nimia superbia proposuerunt, dictum Anglorum regem et suos, vix pugillum sive manipulum hominum contra Francos habentes, quoniam, ut pretendebant, decem viros contra unum haberent, per ipsos tantum et alios nobiles debellare, et in prelio vel capere vel occidere : ordinantes, quod dominus Clingetus de Borbant cum mille et ducentis equestribus deberet turbam sagittariorum Anglicorum ab acie hominum armatorum separare. Quod cum dominus Clingetus temptasset et in Anglicos irruisset, et propter resistenciam sagittariorum adimplere nequivisset, processit ad castra Anglicorum, omnia

ipsorum clinodia, valesias, res et bona depredando. Interim sagittarii Anglicorum maximum impedimentum cum jaculis et sagittis Francis intulerunt, et tale quod Anglicis nequiverunt tam cito, ut speraverant, manualiter appropinquare. Tunc venit Anglicis ad profectum, et Francis in dampnum, quod arbalistarios suos et sagittarios cum famulis suis retrocedere fecerunt.

Et dum ambe partes ad bellandum manualiter congregate fuerunt, supervenit dux Anthonius prope bellum, ubi stetit quedam arbor spine, sub qua descendit cum paucis nobilibus secum existentibus, quoniam reliqui et gentes bonorum oppidorum, ex eo quod ipse dux die noctuque ex Brabancia equitaverat, timens quod tarde nimis veniret ab bellum, tam cito non poterant advenire: qui tamen in itinere cum apparatu bellico existentes, ipsum, quantocius poterant, sequebantur. Sub qua quidem arbore ipse dux Anthonius, quia arma sua adhuc non advenerant, non habens arma propria neque tunicam armorum suorum insigniis decoratam, nec vexillum neque primiculum [1], induit arma unius sui cambellani dicti Gobbelet, alias Vosken, et pro tunica armorum accepit signum dictum *blasoen* unius trompette, quod in medio foramine facto induit pro tunica, et pro vexillo accepto alterius trompette signo, et ad lanceam ligato, sic intravit bellum cum paucis nobilibus penes ipsum tunc existentibus, excepto domino Johanne de Grymbergis domino de Assche, cujus et ejus predecessorum, dominorum de Assche, juris fuit ducum Brabancie vexillum deferre, quod ipse de Assche tunc facere distulit, et cum suis turpiter aufugit, ut dicitur, de qua fuga ipse se postea excusare conabatur coram tribus statibus Brabancie apud Furam ad exequias dicti ducis Anthonii congregatis. Dum vero idem dux Anthonius, cujus tale vexillum, ut predictum est, dictus Gobbelet, alias Vosken, ante ipsum ferebat, a fortuna intravit cum suis in locum, per quem dictus Clingetus de Borbant ad separandum sagittarios ab hominibus armorum exiverat; sic quod venit in primo congressu belli, clamando : « Brabant, Brabant. » Sed proch dolor! bellum non diu duravit, quoniam Francigene per eorum superbiam captivi vel mortui succumbentes, Anglici victoriam reportarunt. Tunc rediit dominus Clingetus predictus cum suis, non animo preliandi, sed pocius iterum depredandi.

[1] Forte legendum *primipilum*, illum scilicet qui vexilli custodiae praeerat.

Rex vero Heinricus Anglie, presumens quod alii Francigene fuissent ipsum iterum debellare volentes, fecit clangenti tuba preconizando per suum exercitum precipi et mandari, quod quilibet suum captivum occidere deberet, sic quod plures principes et nobiles, qui vivi captivati fuerunt, lamentabiliter occisi fuerunt. Quod de duce Anthonio est notorium, quoniam post bellum fuit repertus tantummodo in capite et in gutture vulneratus, quod fieri non potuisset, si galeatus fuisset; fuit eciam longe a loco commissi belli, et ubi mortui jacuerunt, repertus. Eciam dixerunt aliqui secum captivati, quod ipsum viderunt post bellum captum et viventem, quem alloqui non audebant, sperantes quod levius redimi debuisset.

Quod quidem bellum accidit anno Domini M° CCCC° XV°, die veneris XXV[a] mensis octobris predicti, in festo Sanctorum Crispini et Crispiniani martyrum. Ex parte vero Anglicorum interierunt in bello frater Heinrici regis Anglie, dux Joerick, et comes de Arondeel et multi alii magnates et nobiles; et ex parte Francigenarum interierunt predictus Anthonius dux Brabancie et Lymburgis, dux Barensis, dux Alenconie, comes Nyvernensis, frater ducis Anthonii; et fuerunt captivi dux Aurelianensis, dux Borbonie et plures alii magnates et nobiles. Ex parte vero ducis Anthonii, qui secum venerant, domini Heinricus et Philippus de Liedekerke fratres, milites, dominus Engelbertus de Angia, dictus de Kerstergeten, miles, qui die tercia inter mortuos repertus fuit adhuc vivus, letaliter vulneratus, qui fuit ductus in oppido Sancti Pauli, ubi decessit, Johannes de Forteyns de germine Hannoniensis, commorans Bruxelle, dominus Alemanius de Schauchines, miles, magister curie ducis Anthonii, dominus Theodericus Vanden Heetvelde, miles, Gobbelet dictus Vosken, Johannes de Huldenberge, Heinricus de Woude et Johannes de Halle natus de Bruxella, cum multis famulis ipsorum. Et fuerunt ibi capti dominus de Rotselaer, Cornelius de Liedekerke, frater Heinrici et Philippi predictorum, dominus Nycholaus de Sancto Gaugerico miles, Johannes de Glimes, Johannes Cole de Bruxella et plures alii ex Brabancia.

Die vero sequenti Anglici totam suam predam et arma meliora fecerunt navigio duci in Angliam; mortuos autem suos et multa occisorum arma fecerunt portari in una magna grandia, quos et que in eadem combusserunt, exceptis magnorum nobilium cadaveribus, que fecerunt duci in Angliam; cadavera vero Francorum dimiserunt nuda in campis. Et dum

Anglici versus Calesium se retraxerunt, venerunt ad locum conflictus diversi presbiteri et famuli, dominos suos et magistros querentes; venit ibi eciam dictus frater Hector, confessor ducis Anthonii, cum nonnullis famulis camere ejusdem ducis, qui ipsum die dominica XXVII^a dicti mensis, longe a loco dicti conflictus et remote a suis ibidem interfectum, nudum invenerunt, solum in capite et gutture vulneratum, quem deportaverunt ad oppidum Sancti Pauli, ubi ipsum in cista plumbea cum speciebus et aromatibus recondiderunt. In vigilia vero Omnium Sanctorum, scilicet die martis, que fuit ultima dicti mensis octobris, fuit funus ejusdem ducis ductum in Tornaco, ubi episcopus et capitulum omnesque viri ecclesiastici civitatis Tornacensis dicto funeri personaliter obviaverunt, et extra civitatem cum magno merore duxerunt. Die vero mercurii prima novembris, que fuit festivitas Omnium Sanctorum, venit corpus sive funus dicti ducis Anthonii de sero in Hal, et fuit per totam noctem in ecclesia Beate Marie ibidem, ubi vigilie mortuorum et exequie fuerunt decenter peracte. In crastinum, videlicet II^a novembris, fuit transportatum ad Bruxellam, et positum in ecclesia Sancte Gudule, ubi exequie solempniter fuerunt peracte, et de vespere vigilie mortuorum cantate.

Et est sciendum, quod tres status Brabancie, ad hoc congregati, dicto funeri obviam iverunt inter Bruxellam et Hal, et in Bruxellam introduxerunt; quod die sequenti, scilicet III^a dicti mensis novembris, conduxerunt apud Furam, ubi fuit in ecclesia Beati Johannis post missarum solempnia, et exequiis decenter peractis, penes primam uxorem suam inhumatum et ecclesiastice sepulture traditum : cujus anima in pace requiescat. Amen.

Quibus sic peractis, dicti tres status ad Bruxellam redeuntes ordinaverunt, quod Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, et dominus Heinricus de Bergis, dominus de Grymbergis et de Melino, suis sigillis signarent et clauderent omnes cameras in curia ducis apud Frigidum Montem, ac cistas et coffretos in eisdem existentes, nec non cistas et coffretos in domo Wilhelmi Blondelli, qui erat dicti quondam ducis primus sive supremus cambellanus constitutus, qui jocalia ipsius habuit in custodia. Qui quidem dux Anthonius, postquam ducatus Brabancie et Lymburgis laudabiliter rexerat per annos novem vel circa, interiit in predicto bello, inter Francigenas et Anglos apud Azincourt conserto, die veneris XXV^a octobris, anno Domini M^o CCCC^o XV° suprascripto. Cui successit in dictis ducatibus Johannes primogenitus ejus.

De mutua confederacione et amicicia facta per et inter tres status Brabancie et status terrarum ultramosanarum. Cap. CXXVIII.

Anno Domini M° CCCC° XV°, mensis novembris die III[a], memorato quondam duce Anthonio, ut premittitur, in ecclesia Sancti Johannis apud Furam ecclesiastice sepulture tradito, exequiisque ipsius debite peractis, necnon prelatis, nobilibus et deputatis oppidorum, franciscarum, tres status ducatus Brabancie representantibus, qui hujusmodi sepulture interfuerunt, ad Bruxellam reversis, iidem tres status, et cum ipsis nobiles ducatus Lymburgensis aliarumque terrarum intra Mosam et Renum situatarum, et deputati oppidorum ducatus et terrarum predictarum, videlicet Lymborch, Daelhem, Valkenborch, Rode, Wassenberghe, Carpen, Lomeshein, Spremont, Millen, Gangelt et Vucht, die sequenti, scilicet quarta dicti mensis novembris, ad infrascripta peragenda in domo dicti oppidi Bruxellensis congregati, post luctuosas flebilesque lamentaciones de doloroso interitu predicti quondam ducis Anthonii, eorum domini, invicem factas et habitas, attendentes quod idem quondam dux duos juvenes filios, Johannem et Philippum, sub pupillari etate existentes post se reliquit, maturis deliberacione et consilio prehabitis, concluserunt unanimiter, quod seniorem, scilicet Johannem, in eorum principem et dominum reciperent et tenerent, publice consencientes et declarantes quod temporibus et locis congruis, per ipsos super hoc ordinandis, ipsum in eorum dominum inthronizantes sibi homagii ac fidelitatis et obediencie debita prestarent juramenta. Et insuper desiderantes summopere, unanimiter, in vera pace et unione perfecta deinceps penes dictum ducem Johannem inseparabiliter permanere, ad omnem discordiam et dissencionem, que inter ipsos oriri posset, vitandam et precavendam, precipue quoque propter honorem et profectum Johannis eorum domini adhuc sub pupillari etate constituti, ac eciam omnium terrarum suarum et dominiorum conservandum, custodiendum et amplificandum, omnes pariter et singuli tamquam fratres unanimi voluntate conjuraverunt, et confederacionem mutue pacis et amicicie pepigerunt et fecerunt, deinceps cunctis futuris temporibus indivisim per se ipsos et successores suos inviolabiliter observandam. Ceterum promiserunt invicem et juraverunt, quodsi dictus eorum juvenis dominus aut

heredes sui, Brabancie et Lymburgis duces, dicteque terre sue aut ipsi opus habuerint, dicto eorum duci, ac alter alteri ad jus suum conservandum rebus et corporibus fideliter assistere contra unumquemque hominum, quacumque excusacione semota, et se ad hoc semper paratos et benevolos exhibere. Et, si quis eorum tam citra quam ultra Mosam situatorum, vel aliqua alia singularis persona, se contra premissa vel ipsorum aliquid scienter inobedientem reddiderit vel rebellem, illum rebus suis et corpore ad obedienciam compellere deberent, viis et modis ad hoc debitis et requisitis; et hoc in quantum prelati antedicti se in istis de jure submittere possunt et obligare : promittentes ulterius alter alterius jura, privilegia, cartas, consuetudines, usus et observancias conservare, et in conservacione ipsorum alter alteri fideliter assistere, sine fraude et dolo. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum XII abbates, C et XV nobiles, tam comites, milites, barones et militares parcium supradictarum, et deputati oppidorum earundem literas patentes inde fieri fecerunt, ipsorum impendentibus sigillis sigillatas. Datum Bruxelle, mensis novembris die quarta, anno Domini M° CCCC° XV° suprascripto.

De undecim personis per supradictos tres status ad regimen et administracionem predicti ducis Johannis et terrarum suarum institutis.
Cap. CXXIX.

Post confederacionem predictam, sicut premittitur, per prelibatas duas patrias, scilicet Brabanciam et Lymborch, initas atque factas, tres status patriarum earumdem, ad regimen et administracionem Johannis senioris filii quondam ducis Anthonii, eorum domini supradicti, intendentes, quia inter se de personis, que predictum regimen assumere deberent, concordare non poterant, potestatem et auctoritatem hujusmodi personas nominandi concesserunt et dederunt septem oppidis principalibus Brabancie, scilicet Lovaniensi, Bruxellensi, Antwerpiensi, Buscoducensi, Thenensi, Leuwensi et Nyvellensi. Quo facto, deputati septem principalium oppidorum predictorum, unanimi consensu et voluntate, nominaverunt duos prelatos, tres barones, duos milites, et quatuor notabiles et ingenuos burgenses : scilicet Johannem Afflighemensem, Johannem Tongerlensem ab-

bates: dominum Thomam dominum de Diest et de Sichenis, borchgravium Antwerpiensem, dominum Johannem dominum de Wesemael et de Fallays, marescallum Brabancie, dominum Heinricum de Bergis dominum de Grymbergis et de Malino, senescallum Brabancie, barones: dominum Heinricum dominum de Heverle, camerarium hereditarium Brabancie, et dominum Johannem dominum de Huldenberge, milites: Rassonem de Graven dominum de Malenia, ex Lovanio, Reynerum Mours, ex Bruxella, Nycholaum de Stelant, ex Antwerpia, et Heinricum de Weerthusen, ex Buscoducis, post cujus obitum fuit in ipsius loco subrogatus dominus Theodericus de Roever. Qui quidem undecim, sicut premittitur, nominati sive instituti, absque aliqua alia commissione, regimen et administracionem dicti ducis Johannis adhuc sub pupillari etate constituti et patriarum suarum predictarum in se assumentes, ordinaverunt pro ipso duce, Philippo suo fratre et hospicio suo debitum et honorabilem statum, expedientes omnes literas, que scribebantur sub eorum sigillis, donec ipse dux Johannes in ducem fuerat receptus et inthronizatus, mandantes quod tres status ad dietas ac omnia alia et singula facerent, que ipsorum regiminis incumbebant officio. Fecerunt eciam fieri diebus XXV^a et XXVI^a novembris supradicti inventarium de omnibus jocalibus, in capella et camera curie ducis apud Frigidum Montem in Bruxella, et in cameris et in cistis Withelmi Blondelli, primi dicti quondam ducis Anthonii cambellani, existentibus et repertis: de quo quidem inventario oppida Brabancie copiam ad se receperunt.

De dieta tenta Trajecti supra Mosam, et de eo quod ibi fuit concordatum inter patrias Brabancie, Leodiensem et Lossensem. Cap. CXXX.

1415 Ad finem et effectum quod subditi et incole patriarum et Lymburgensis a modo in pace et tranquillitate manuteneri, et a dampnis, gravaminibus, molestiis et violenciis melius deffendi possent et preservari, fuit, ad procuracionem et instanciam supradictarum undecim personarum ad regimen dicti ducis Johannis electarum, inter eundem Johannem ducem Brabancie et Lymburgis, ex una, et Johannem ducem de Bavaria, electum Leodiensem, ex altera parte, certa dieta tenta in oppido Trajectensi, die XVII^a

mensis decembris anni M° CCCC° XV° antedicti, de et super omnibus et singulis causis, questionibus inter eosdem Brabancie ducem et electum Leodiensem ac patrias et subditos utriusque ipsorum pendentibus et vertentibus. In qua, ex parte dictorum ducis et statuum Brabancie, interfuerunt dominus Johannes abbas Tongerlensis, dominus Heinricus de Bergis dominus de Grymbergis et de Malino, Johannes de Schoenvorst, borchgravius de Monyouw, dominus de Craendonck et de Diepenbeke, dominus Heinricus dominus de Heverle, Egidius de Ryck, magister communitatis, et Heinricus de Borchoven, consiliarius oppidi Lovaniensis, Johannes Mennen et Giselbertus Pipenpoy, scabini oppidi Bruxellensis, dominus Geldolphus de Zenna, miles, et Johannes Vanden Houte, scabini oppidi Antwerpiensis, ac Heinricus Croy, scabinus in Buscoducis, magister Johannes Bont, licenciatus in utroque jure, consiliarius, magister Petrus Pistoris, magister camere computorum in Bruxella, et Emondus de Dynter, secretarius ducis Johannis prelibati: et, ex parte Johannis ducis Bavarie, electi Leodiensis, interfuerunt antedicte diete domini Hacko de Outhoesden, thesaurarius, Jacobus Groy, Arnoldus Bock, sigillifer, canonici Leodienses, et Johannes Vander Roetsen, advocatus de Fleron, scabinus civitatis Leodiensis, et Theodericus de Hoeckelen, reddituarius electi Leodiensis, tamquam ejus consiliarii: et, ex parte venerabilis capituli Leodiensis, dominus Waltherus de Mosmalia, archidiaconus Hannonie, dominus Egidius Wynants, dominus Petrus de Steyne, prepositus de Eycke, canonici Leodienses, Wilhelmus Boirle et Heinricus Coene, scabini Leodienses. Per quos quidem supradictorum Brabancie ducis et Leodiensis electi et patriarum earumdem commissarios sive deputatos fuerunt in dicta dieta Trajectensi concordati et conclusi certi articuli infrascripti:

Et primo, quod ad statim, ex parte dicti ducis Brabancie, in predictis suis ducatibus Brabancie et Lymburgis et aliis suis dominiis ultramosanis faciet publice preconizari, precipi et mandari, in locis ubi mandata et precepta publicari consueverunt, quod omnes malefactores communiter *heydrote* et *moytmakers* appellati, qui ex patriis Leodiensi et Lossensi ad partes Brabancie et Lymburgensem effugerunt post bellum Leodiense, et interim in terris Leodiensi et Lossensi dampna intulerunt, extra predictam terram Brabancie et ultramosanam sine dilacione recedant, sub suorum amissione corporum et bonorum: et singulariter et precipue illi

moytmakers, qui novissime certum monopolium fecerunt in civitate Leodiensi, proponentes memoratum dominum Leodiensem electum et amicos suos interficere inibi et occidere.

Item, pari modo in eisdem terris Brabancie et ultramosanis faciet predictus dux precipi et mandari, sub pena amissionis corporum et bonorum, quod nullus, ex eisdem terris et per easdem eundo, predictis terris Leodiensi et Lossensi dampnificare presumat quoquo modo; et si tales, qui hujusmodi dampna intulerunt, infra dictas terras Brabancie et ultramosanas reperiri poterunt, quod illi apprehendantur, capiantur et teneantur, acsi dicti ducis Brabancie fuerint inimici diffidati; quodque inimici earum terrarum Leodiensis et Lossensis, neque alii qui in eisdem terris dampna intulissent incendio, capcione aut rapina, non debeant receptari in domibus neque curtibus, nullusque succursus prebeatur eisdem, sub pena amissionis corporum et bonorum. Et quod officiarii et subditi dictarum terrarum Leodiensis et Lossensis inimicos suos et alios, qui in eisdem terris dampnificaverint, poterunt sequi infra terras Brabancie et ultramosanas, ad deffendendum mobilia sua bona, et inimicos suos detinendum: in quo officiarii et subditi domini ducis Brabancie facient assistenciam, et sequentur cum sono campane ad juvandum bona ipsorum mobilia deffendere, et inimicos et alios, qui ipsis dampna intulerint seu inferre voluerint, capere et suppeditare, et tales deliberare proximiori officiario et justicie, sub quibus tales fuerint apprehensi, ad fiendum desuper execucionem justicie debitam et opportunam.

Et pari modo, et per formam suprascriptam, prelibatus dominus electus Leodiensis faciet per totas suas terras Leodiensem et Lossensem indici et preconizari precepta et prohibiciones de omnibus punctis et articulis suprascriptis.

Item, omnes cause, dissenciones, processus et questiones exorte inter predictos dominos Brabancie et Leodiensem et patrias et subditos ipsorum, absque hoc quod in eisdem procedatur, debent stare in suspenso usque ad octavas Pasche proxime venturas; quodque interim nulla mandata fient ex curia Leodiensi in terris Brabancie et ultramosanis, exceptis in tribus causis, scilicet testamentariis, matrimonialibus et spiritualibus sive ecclesiasticis: cum nonnullis aliis punctis et articulis ad pacem et concordiam inter predictos dominos et ipsorum terras et subditos tenden-

tibus, in cedula recessus diete diete Trajectensis comprehensis, quos brevitatis causa describere non curavi.

De inthronizacione et recepcione Johannis hujus nominis quarti in ducem et dominum ducatuum Lotharingie, Brabancie et Lymburgis et aliarum terrarum ultramosanarum. Cap. CXXXI.

Supradicti prelati, nobiles et bona oppida, tres status ducatuum et 1416
terrarum predictarum representantes, ad inthronizacionem et recepcionem memorati Johannis, hujus nominis ducis quarti, et ad literas ipsis in eadem sua recepcione concedendas, intendere cupientes, et ob hoc et alia necessario requisita in oppido Bruxellensi congregati deputati bonorum oppidorum, attendentes quod quilibet princeps in suo jocundo adventu et prima recepcione consuevit suis subditis de novorum jurium et privilegiorum largicione et antiquorum confirmacione sive innovacione generose providere, idcirco iidem dictorum bonorum oppidorum deputati nonnulla nova jura et privilegia per ipsos avisata in literis dicti jocundi adventus, ultra antiqua, inseri et ipsis concedi postulabant. Sed quia ipse dux Johannes adhuc sub pupillari etate constitutus, XIII^{um} videlicet annum vel eo circa, prelibati nobiles, hoc audientes, nolebant consentire, quod ab ipso plus exigeretur quam suus pater bone memorie dux Anthonius concessit eisdem. Quapropter dicti tres status unanimiter convenerunt, quod starent contenti quod predictus dux Johannes in dicto suo jocundo adventu primaque recepcione daret literas tales, nil addito vel diminuto, quales dictus quondam dux Anthonius in sua recepcione ipsis duxerat concedendum.

Deinde aliqui ex dictis tribus statibus, vertentes in dubium, an juramentum per eundem ducem Johannem dictis statibus ad observandum illesa et illibata omnia ipsorum jura et privilegia prestandum ipsum ligaret, an ne, viso quod adhuc esset minor, videlicet XIII annis vel circa; et licet dicti tres status per consultaciones jurisperitorum erant cerciorati et edocti quod memoratus Johannes tunc prestare potuit juramentum de jure validum, mediante quo ipsum ex tunc tantum ligari haberet, quod futuris nunquam posset revenire, nichilominus dicti tres status, ad omne

ambiguitatis dubium tollendum, concluserunt, quod eundem ducem Johannem in eorum dominum inthronizare et recipere deberent, et sibi prestare et ab ipso recipere debita juramenta, sub tali condicione videlicet quod, postquam compleverit etatis sue annum XV^{um}, quod ipse infra tres menses ex tunc immediate sequentes juramenta per ipsum in sua prima recepcione prestita renovare, necnon confirmare, ratificare, et approbare deberet omnia ipsorum jura, privilegia, consuetudines, usus et observancias, modo qualicumque ipsis per suos antecessores concessas. Casu vero quo hoc non fecerit seu in defectu fuerit, et interim per se vel alium seu alios contra faceret vel veniret, in parte vel in toto, quod tunc homines et subditi sui Brabancie a juramentis, promissionibus et fidelitatibus sibi prestitis erunt absoluti, et in illis amplius non obligati: quodque sibi eciam nullum servicium facerent neque facere tenerentur, neque obedire in causis quibuscumque, quoad usque ipsis predicta plenarie compleverit. Sub qua quidem condicione ipsum in eorum dominum et ducem reciperent, prout in dicti Johannis ducis literis desuper confectis plenius continetur, que fuerunt facte et accordate Bruxelle, die XIII^{a} mensis januarii, anno Domini M^{o} CCCC^{o} XV° secundum stilum curie Cameracensis[1]. In qua undecim dicti ducis Johannis rectores fuerunt signati presentes. Que quidem litera lecta fuit immediate post juramenta prestita in septem oppidis principalibus.

Qualiter dux Johannes confirmavit regimen undecim personarum suprascriptarum; et de domina ducissa Brabancie et Lucemburgensi, vidua quondam ducis Anthonii bone memorie; et de ambaxiata per Romanorum regem ad dictam dominam ducissam et tres status patrie Brabancie transmissa. Cap. CXXXII.

1416. Subsequenter vero supradictus Johannes hujus nominis dux quartus, postquam fuerat intronizatus et receptus ad dominia ducatuum et terrarum predictarum, omologando, ratificando et approbando omnia et singula per supradictos tres status acta, gesta et ordinata post prelibati ducis

[1] Itaque anno 1416.

Anthonii, sui genitoris recolende memorie, interitum et decessum, et pari modo omnia et singula, que per supradictas undecim personas per dictos tres status ad suam suarumque terrarum administracionem assumptas facta fuerunt, usque in presentem diem, videlicet XXIIIum mensis februarii anni Mº CCCCº XVº suprascripti, promisit omnia illa tam firma et valida perpetuo servare et obtinere, acsi illa per ipsummet fuissent facta et ordinata. Quas quidem undecim personas, necnon magistrum Johannem Bont, in utroque jure licenciatum, ipse dux Johannes predicta die XXIIIª februarii in suos consiliarios continuos commensales duxit retinendum. Qui quidem undecim electi, infra tempus regiminis ipsorum, jussu ducis tenuerunt diversas amicabiles dietas cum electo et patriis Leodiensi et Lossensi, cum duce et patria Gelrie, cum comitibus de Vernenborch, de Blanckenhem, de Sarwarden et aliis nobilibus, in Aquisgrano, in Trajecto, in Sancto Trudone, in Harcke, in Boscoducis, in Diest et in Halem : ita et taliter ordinantes, quod per eorum sagacitatem, prudenciam et industriam, per hujusmodi dietas, terras Brabancie et ultramosanas tenuerunt in pace et tranquillitate.

Anno Mº CCCCº XVº secundum stilum curie Cameracensis, die martis XIIIIª januarii, sepefatus Johannes hujus nominis dux quartus, etatis sue anno XIIIº, fuit intronizatus et receptus in Lovanio, ubi prestitit juramenta sub tali modo et forma sicut quondam dux Anthonius, suus genitor et immediatus antecessor, inibi prestiterat, nil addito vel remoto : que innovavit die jovis Vª mensis maii, anno Domini Mº CCCCº XVIIIº.

Anno Domini Mº CCCCº XVº supradicto, die jovis XVIª mensis januarii antedicti, dux Johannes quartus prelibatus, etatis sue anno XIIIº, fuit receptus in Bruxella, ubi prestitit juramenta consimilia juramentis per quondam ducem Anthonium prestitis : que innovavit die sabbati VIIª mensis maii, anno Mº CCCCº XVIIIº predicto.

Anno Domini Mº CCCCº XVº predicto, die vero jovis XXª januarii, predictus dux Johannes, etatis sue anno XIIIº, prestitit sua juramenta in Antwerpia : que inibi renovavit die XIIIª mensis maii, anno Mº CCCCº XVIIIº antedicto.

Anno Mº CCCCº XVº predicto, die vero lune XXVIª mensis januarii suprascripti, dux Johannes fuit receptus in Buscoducis, ubi tunc prestitit juramenta : que innovavit ibidem die mercurii XVIIIª mensis maii, anno Mº CCCCº XVIIIº suprascripto. Consequenter vero fecit similiter, diebus

ad hoc statutis, in aliis oppidis ducatus Brabancie et in oppido Trajectensi supra Mosam.

Nunc restat aliqua scribere de successu [1] domine ducisse Brabancie et Lucemburgensis, vidue quondam Anthonii ducis supradicti, et de ambaxiata per dominum Romanorum et Hungarie regem ad ipsam et ad tres status Brabancie destinata.

Pro quorum enucleacione est sciendum, quod, post ejusdem quondam ducis Anthonii interitum, inhumacionem et exequias cum magnis luctu et fletu debite peractas, tres status patrie Brabancie miserunt duos abbates, duos barones, duos nobiles et certos notabiles burgenses ex septem principalibus oppidis ejusdem patrie Brabancie, per dictos tres status ad hoc deputatos, ad predictam dominam ducissam in Turnhout tunc existentem, ipsam de lamentabili interitu dicti quondam ducis Anthonii, ejus mariti, verbis ad hoc debitis et requisitis consolantes, et ex parte dictorum trium statuum obtulerunt eidem, quod, si sibi placeret, ipsam ducere vellent ad quemcumque locum sibi in Brabancia melius placentem, ad suum statum inibi honorifice tenendum; quodque sibi de hujusmodi suo statu taliter provideretur, quod merito deberet contentari: sic quod iidem deputati, ejusdem domine ducisse ad hoc accedente consensu et voluntate, ipsam reverenter duxerunt ad Bruxellam penes ducem Johannem, ejus privignum, in suo hospicio apud Coudenberghe, qui ipsam cum statu quem ibi adduxit benigne recolligens, sibi de omnibus necessariis magnifice provideri fecit. Deinde vero fuit per antedictum ducem Johannem, de dictorum trium statuum consilio, pro eadem domina ducissa honestus et honorabilis status ordinatus et in scriptis redactus, quem primitus per reverendum in Christo patrem, dominum Tornacensem episcopum, et nonnullos alios illustris principis domini ducis Burgundie consiliarios, et aliquos ex dicte ducisse consilio, scilicet dominum Erhardum et Wenemarum fratres de Gymnich, milites, examinatum et notabilem et honorabilem judicatum, ipse dux Johannes fecit sibi in scriptis exhiberi, eidem benigne offerendo, quod ipsam cum eodem statu vellet tenere expensis suis et in hospicio suo; et, casu quo sibi non placeret secum in suo hospicio morari, tunc provideret sibi de notabili domo sive habitacione in Bruxella, aut castrum

[1] Forte *secessu*.

suum apud Furam sibi apertum traderet, pro statu suo ducendo in eodem : ad quem tenendum sibi traderet annuatim quinque millia coronarum Francie in tribus terminis persolvendarum, tamdiu et quousque sibi foret provisum de suo duario sive dotalicio, sicut deceret. Quem quidem statum sibi, ut premittitur, in scriptis exhibitum ipsa domina ducissa tacite acceptando, cum dicto duce Johanne Bruxelle in hospicio et expensis suis permansit.

Deinde vero advenerunt in Bruxella illustris dominus Ludovicus dux de Brige et de Legnitz, nobilis Wilhelmus Hase de Waldeck, dominus de Rolitzi, et honorabilis Petrus Wacker, imperialis curie scriba, per serenissimum dominum Romanorum et Hungarie regem tamquam sui ambaxiatores cum literis credencialibus ad prelatos, nobiles et communitates oppidorum dicti ducatus Brabancie transmissi. Qui die veneris VI^a^ mensis marcii, anno M° CCCC° XV°, prelatis, nobilibus et deputatis bonorum oppidorum, tres status ducatus Brabancie representantibus, in parvo numero Bruxelle congregatis, ex parte predicti regis suas literas credenciales, que erant date apud Lugdunum die martis proxima post festum Conversionis sancti Pauli, regnorum suorum anno Hungarie XXIX°, Romanorum vero VI°, exhibuerunt. Quibus reverenter, ut decuit, visis et intellectis, dicti ambaxiatores onus, ut asseruerunt, ipsis injunctum proponere curaverunt, dicentes primo, qualiter dictus Romanorum et Hungarie rex ipsis mandavit suam graciam amicabilemque suam salutacionem et omne bonum; quodque idem rex dominus ipsos destinavit ad supradictam ducissam de suis mesticia et tristicia consolandum, necnon dictis tribus statibus de hiis que dicte domine liberaliter et benigne obtulerunt bono corde regraciandum, eosdem propterea obnixe deprecantes, quatenus bonum per ipsos inchoatum continuando benigne perficere curarent.

Item, quia dictus ducatus Brabancie, ut asseruerunt, tam ex devolucione ad imperium quam hereditaria successione ducis Wenceslai, quondam Lucemburgensis et Brabancie ducis, sui patrui, sibi pertineret de jure, de qua quidem successione in ista et aliis partibus, prout dixerunt, litere patentes esse deberent, eapropter predictos tres status ex parte dicti domini regis attente requisiverunt, quatenus eundem dominum regem tamquam eorum verum dominum recognoscere vellent et tenere, prout idem dominus rex hoc hactenus prelibato quondam domino duci Antho-

nio. suis amicis et ambaxiatoribus multociens fecerat significari: quod pari modo dictis tribus statibus temporibus preteritis eciam significasset, si occupacio, quam habuit pro extirpacione scismatis et unione sancte Romane ecclesie consequenda, ipsum non impedivisset. Supra quo petierunt sibi brevem dari responsionem: qua audita, onus ipsis injunctum continuando ulterius propalarent, de quo dederunt opcionem tribus statibus sepedictis. Quibus ex parte eorumdem fuit responsum, quod ipsi status onus ipsorum ulterius audire desiderarent.

Quo facto, petiverunt exhortando eosdem tres status, quatenus ad hoc velint consulere et juvare, quod memorate domine ducisse provideretur de ejus duwario sive dotalicio et aliis causis ad quas sibi jus esset quesitum, quodque taliter in hoc se velint exhibere. quod rex ipsis desuper regraciari haberet.

Item, quod jocalia sua, que quondam dux Anthonius ejus maritus et ipsa eciam in suis necessitatibus impignoraverat, prout asseruerunt, redimerentur et sibi restituerentur.

Item, quod eidem domine ducisse deliberarentur prime et omnes alie litere, quas serenissimus princeps et dominus rex Bohemie quondam duci Anthonio suo marito et sibi concessit, terram Lucemburgensem concernentes, presumentes quod eedem litere nunc eidem domine ducisse soli appertinerent.

Item, si alique litere essent ex thesauraria Lucemburgensi capte et in Brabanciam transportate, quod ille restituerentur, quia nulli utiles forent quam illi cui terra Lucemburgensis pertineret.

Item, quod captivi ex terra Lucemburgensi tradantur in manibus domine ducisse supradicte, dicentes quod iidem captivi eidem domine ducisse nunc pertinerent, attento quod ipsa nunc dictam terram Lucemburgensem deffendere haberet; quodque supradictus rex suos amicos in terra Lucemburgensi destinavit, qui ex parte ipsius in eadem terra pacem atque treugas fecerunt cum parte adversa quondam ducis Anthonii et domine ducisse antedicte: concludentes quod propterea dicti captivi in suis manibus tradi deberent; petentes ipsis desuper tradi brevem responsionem et talem. quod Romanorum et Hungarie rex et rex Bohemie et domina ducissa antedicta se de predictis tribus statibus merito haberent regraciari.

Super quibus fuit ipsis ex parte dictorum trium statuum per organum

magistri Johannis Bont responsum, quod ipsi requisiciones ipsorum taliter qualiter intellexerunt; et, quia cause hujusmodi essent magne et onerose, predictum ducem Johannem, eorum dominum, et communem patriam Brabancie quamplurimum concernentes, fuit ipsis deprecatum, quatenus hujusmodi suas requisiciones per puncta sive articulos vellent ipsis tradere in scriptis, ad finem ne plus aut minus predicto eorum domino et duci reportarent. Quo facto, ipsi eadem puncta sive articulos referrent dicto eorum domino et communi patrie ejus Brabancie, attento quod tres status dicte patrie non erant sufficienter congregati, et non plures quam quatuor prelati, pauci barones et milites, et dumtaxat deputati quatuor oppidorum, ad finem quod prelibatus dominus se desuper consultare possit cum domino duce Burgundie, suo patruo, et aliis dominis consanguineis suis et amicis ac communi patria sua antedicta. Quibus peractis, ipsi dicto domino regi desuper responsionem transmittere curarent, infra hinc et festum Penthecostes proxime venturum, intendentes semper facere quod tenerentur.

Et quantum de punctis dictam dominam ducissam concernentibus, fuit ipsis dictum quod una dieta fuit ordinata die lune proxime futura tenenda coram dicto domino duce Burgundie et ejus consilio, in qua ipsi sperabant dicta puncta terminari debere; deprecantes eosdem, quatenus hujusmodi responsionem gratanter recipere, et illam dicto domino regi benigne reportare dignarentur.

Ad que dicti ambaxiatores responderunt, quod non erant onerati aliqua puncta in scriptis exhibere, quodque erant missi ex parte dicti domini regis cum literis credencialibus, eorum credenciam oretenus explicandi, quod onus sic injunctum ipsi transgredi non auderent; sed, si dicti status eadem puncta minus bene intellexissent sive retinuissent, vellent adhuc ipsa semel reiterare sive narrare. Dixerunt eciam ipsis, quod non fuit data eciam potestas terminum respondendi prorogare, quodque terminus ad Penthecosten videbatur ipsis nimis prolixus;, verum quod longum terminum dominus rex non caperet gratanter, qui eciam abhinc non erat tam remote, quin ipsum infra quinque vel sex dies attingere possent; sed si dicti status vellent diem et terminum respondendi capere infra unum mensem, hoc libencius deberent dicto domino regi reportare.

Item, licet fuerit dictis dominis ambaxiatoribus secundo et tercio humi-

liter supplicatum, quatenus supradicta per ipsos puncta proposita et requisita velint ipsis in scriptis tradere et exhibere, nullatenus tamen huic dictorum trium statuum peticioni voluerunt consentire; sed semper eundem sermonem sicut prius responderunt.

Qualiter et ob quam causam domina ducissa predictum dominum ducem et ejus hospicium dimisit; et de ejus secreto recessu ex Brabancia versus Lucemburgis; et ambaxiata per ipsam ad tres status Brabancie deputata. CAP. CXXXIII.

1416. Postquam dux Ludovicus de Brige, Wilhelmus Hase de Waldeck et Petrus Wacker, scriba imperialis curie, predicti domini Romanorum et Hungarie regis oratores, recesserunt a Bruxella, die lune IXa mensis marcii, anno M° CCCC° XV° predicto, supradicta domina ducissa continue permansit penes dictum dominum ducem Johannem in hospicio suo apud Coudenberghe in Bruxella et in expensis suis, de statu sibi ordinato, ut videbatur, bene contenta, usque ad mensem julii ex tunc immediate sequentem sub anno Domini M° CCCC° XVI°. In quo mense ipsa ad se revocavit dominam Claram de Floreville, consortem domini Everhardi Boets militis, et domicellam Katherinam, conjugem Danielis de Ranst, ad morandum secum, que in dicto statu sibi ordinato non erant comprehense, sed loco illarum domina de Hoochstraten baronissa et domina de Bredam militissa, matrone generose vite et morum honestate laudabiliumque probitatum et virtutum meritis quamplurimum decorate et omni mala suspicione carentes. Quod dux Johannes et undecim rectores et consiliarii sui, necnon tres status Brabancie supradicti percipientes, ipsam super hoc ad partem ducentes redarguerunt, asserentes sibi in secreto quod, si ille due, scilicet domina Boets et domicella de Ranst, fuissent reputacionis honeste et in vita et moribus non suspecte, utique illas in statu suo penes ipsam dimisissent et ab ipsa non alienassent, quia ipsius domine ducisse generositate attenta, que ex potencioribus religionis christiane regibus et principibus traxit originem, ipsam non decuit sine nota tales secum in domo sua tenere suspectas. Quare predictam dominam ducissam affectuose deprecabantur, quatenus de supradicto statu sibi ordinato vellet stare con-

tenta, et, si illis majores ex Brabancia secum habere vellet, illas utique sibi associarent. Que more aspidis surde aurem suam obturans, dictorum ducis, rectorum et trium statuum monitis salutaribus rejectis, maluit, ut asseruit, dictum dominum ducem et ejus hospicium dimittere quam illas duas, dominam scilicet et domicellam antedictas. Dux vero et ejus consiliarii, hoc videntes, ipsam iterato, genibus flexis et flebilibus oculis, rogarunt, quatenus maneret, et sibi tantum dedecus non faceret. Que tamdiu nolens expectare quod currus suus cum dextrariis adduceretur, ivit pedester ex hospicio dicti domini ducis ad domum domine de Boets sepedicte, et dum currus cum dextrariis et alii equi gradarii sibi mittebantur. illos indignanter acceptare recusavit.

Deinde vero, videlicet die XVI[a] mensis julii supradicti, ipsa domina ducissa ex Bruxella secrete recedens ivit peregre ad Dominam Nostram de Hal, ubi existens scripsit dominis de consilio domini ducis predicti, quod pro tunc secum negocia taliter haberent, quod ipsam festinanter oporteret equitare, ob certas causas que sibi supervenerunt, quas heri nescivit, dum a Bruxella recessisset; quapropter ipsos rogavit, quatenus excusacionem suam erga carum filium suum ducem Brabancie facere vellent, quod tam inavisate recessit, sine licencia a dicto dilecto filio suo capienda, sperando ipsum per Dei graciam breviter revisurum, prout in dicta litera plenius continetur, scripta in Hal, die XVII[a] mensis julii, per ducissam Lucemburgensem, Brabancie et Lymburgensem.

Subsequenter vero dicta domina ducissa ex patria Lucemburgensi, ubi applicuerat, suos certos nuncios et oratores, scilicet Egidium de Rodemachere, dominum Erhardum de Gimnich et alios, misit cum literis suis credencialibus ad tres status Brabancie : quibus in Bruxella congregatis ex parte dicte domine ducisse proposuerunt oretenus quinque puncta, que eciam in scriptis exhibuerunt in vulgari teuthonico, continentibus in effectu:

Primo, quod, sicut tres status Brabancie dicte domine ducisse obtulerunt, quod sibi vellent facere de suo duwario sive dotalicio et ejus statu ac aliis causis ipsam concernentibus taliter, quod ipsa se de ipsis erga suos amicos haberet regraciari, quare ipsa domina rogat et requirit, quatenus sibi ipsorum voluntatem et intencionem desuper aperire velint et declarare.

Item, secundo, ipsa domina rogat et requirit, quod omnes litere ipsam et terram Lucemburgensem attingentes sibi tradantur et ad manus delibe-

rentur, et eciam castra omnia sive fortalicia ad terram Lucemburgensem pertinencia.

Item, tercio, quod terra de Duffel et de Waelhem, quam quondam dux Anthonius felicis memorie cum dicta domina ducissa in thoro conjugali emit et conquisivit, et litere desuper confecte in manibus suis tradantur; et sibi pari modo aliqua alia bona per dictum quondam Anthonium ducem fuerint conquisita in pleno thoro cum eadem, domina ducissa sperat quod hoc sibi juxta legem patrie fieri deberet.

Item, quarto, dicta domina ducissa cupit dictos tres status non latere, quod de pecunia sive precaria, quam patria Brabancie dedit, dum ipsa primitus ad partem Brabancie venit, sibi data fuit et concessa summa quinquaginta millium coronarum, quare ipsa rogat et requirit quatenus Wilhelmus Vanden Berghe et alii, qui ad levandum hujusmodi pecuniam fuerunt instituti, tales habeantur, quod sibi de dicta sua pecunia computum sive racionem reddant et satisfactionem.

Item, quinto, deficiunt dicte ducisse diversa clinodia sibi pertinencia, de quibus per declaracionem partes dabit in scriptis, ad finem quod de illis contentetur.

Ad que quidem quinque puncta dictis tribus statibus in scriptis exhibita ipsi status in scriptis responderi fecerunt :

Et primo, ad primum de dotalicio et statu, etc., mencionem facientem, quod semper dicte domine ducisse perficeretur sive perficere volunt, quemadmodum sibi in Turnhout ex parte trium statuum predictorum per eorum deputatos oblatum fuit atque relatum, videlicet quod dux eam tenere deberet, in quocumque loco sibi in Brabancia melius placente, ad statum suum honorifice inibi tenendum, quodque sibi de hujusmodi suo statu taliter provideretur, quod merito deberet contentari. Quod memoratus dux Johannes benigne insequendo, dum ipsa, suo ad hoc accedente consensu, ad ipsum venit in Bruxella, ipsam honorifice, ut decuit, in hospicio suo recolligens, de omnibus necessitatibus juxta status decenciam provideri fecit eidem. Cui de post amicabiliter fecit offerri, quod ipsam cum tali statu conscripto in quadam cedula, quam sibi fecerat exhiberi, vellet tenere, expensis suis propriis, in suo hospicio; et, casu quo sibi non placeret secum in hospicio suo morari, tunc provideret sibi de notabili domo sive habitacione in Bruxella, aut castrum suum apud Furam sibi apertum

traderet pro statu suo tenendo, ad quem tenendum sibi traderet annuatim quinque millia coronarum Francie in tribus terminis persolvendarum. tamdiu et quousque sibi foret provisum de suo duwario sive dotalicio. sicut deceret. Sed quod tres status sibi obtulissent sibi facere fieri de suo dotalicio, etc., ipsi tres status non credunt quod per talem modum fuerit eidem domine ducisse relatum; eciam non credunt de hoc onerati, qui ad ipsam in Turnhout fuerunt destinati, et valde invite super hoc cum eadem domina ducissa tractarent, absque scitu et consensu domini ducis Burgundie et aliorum qui de convencionibus matrimonialibus sciunt loqui. quemadmodum ipsamet merito desiderare deberet.

Ad secundum respondetur, quod dicto domino duci Johanni non convenit tam nude recedere a literis et castris predictis, in quibus sive ad quas idem dominus dux credit quod juxta continenciam earumdem literarum magnum sibi jus sit acquisitum et interesse; nichilominus idem dominus dux, de consilio ducis Burgundie et dicte domine ducisse, proximorum et amicorum sibi, semper faciet, quod justum fuerit et racionis.

Ad tercium de terra de Duffel, etc., respondetur, quod dictus dominus dux hoc libenter faciet, in quantum jus sive lex patrie hoc docet, et quod domina ducissa ex parte sua eciam faciet, quod jus patrie indicabit.

Item, quantum ad quartum de quinquaginta millibus coronarum, etc., respondetur, quod Wilhelmus Vanden Berghe recognovit coram dictis tribus statibus, quod ipse fuit receptor vigore commissionis sibi per quondam ducem Anthonium inclite memorie concesse; unde ipse, de mandato domini ducis, fecit computacionem in camera computorum coram magistris camere ejusdem, ad quam se refert, credens quod dicta domina ducissa sibi teneri debeat plus quam mille et septingentas coronas, deprecans quod dicta domina taliter inducatur, quod sibi de hujusmodi summa persolvatur. Et simili modo dixit Quintinus Cleresone, receptor Antwerpiensis, quod ipse per commissionem dicti quondam ducis Anthonii de hoc fuit receptor, de qua computavit in dicta camera computorum; unde eciam habet quitanciam a dicto quondam domino duce, ad quam se refert.

Ad quintum de clinodiis, etc., respondetur, quando dicte domine ducisse placuerit partes dictorum clinodiorum per declaracionem in scriptis exhibere, tunc sibi in hiis fiet quod fieri tenebitur, etc.

De tutela et administracione quam Johannes dux Burgundie, senior frater quondam ducis Anthonii, petivit habere de Johanne duce Brabancie, nepote suo et dicti quondam Anthonii filio, et de patriis et dominiis ejusdem. Cap. CXXXIV.

Est sciendum, quod tempore dolorosi conflictus inter Francigenas et Anglicos conserti, in quo supradictus quondam dux Anthonius, proch dolor! interiit, prelibatus dux Johannes fuit in Burgundia, et Philippus suus filius, tunc comes de Charolois, nunc vero dux Burgundie, Brabancie, etc., fuit in Atrebato, qui ob patris sui absenciam solempnes suos nuncios ad dictum Johannem ducem et tres status Brabancie in oppido Bruxellensi tunc congregatos duxit transmittendum, ad consolandum eosdem de morte sui patrui, quondam ducis Anthonii predicti; necnon ad dictos tres status exhortandum, quatenus sine dilacione dictum ducem Johannem, filium ducis Anthonii patrui sui antedicti, in eorum dominum et principem reciperent et intronizarent, sibique omnia et singula facerent, que suo vero, naturali et hereditario domino facere tenerentur, jure tutele domino et genitori suo in ipso competente in omnibus semper salvo.

Ad quod nunciis predictis fuit ex parte trium statuum predictorum responsum, quod ipsi super ejusdem ducis Johannis recepcione ad certam dietam fuerunt congregati, matura deliberacione prehabita unanimiter concludentes, quod sibi facerent ea omnia et singula, que boni et fideles subditi eorum vero et naturali domino facere tenerentur, juribus, privilegiis, libertatibus et observanciis patrie Brabancie illese observatis. Qua responsione, sicut premittitur, facta, dicti nuncii a Bruxella recedentes, ad predictum comitem de Charolois remearunt.

Deinde vero, postquam predictus dux Johannes fuerat cum solempnitatibus debitis et consuetis in ducem et dominum Brabancie receptus, memoratus Johannes dux Burgundie, patruus suus, ad eundem ducem Johannem et tres status Brabancie, ad petendum tutelam dicti ducis sui nepotis sibi concedi, solempnem ambaxiatam transmisit, videlicet dominum episcopum Tornacensem, dominum Sancti Gregorii, dominum de Antry, dominum Reynerum Pot, magistros Symonem de Fourmelles, Johannem de Rysingen et Johannem Keythullo: quibus fuit breviter responsum.

quod dicto duci Johanni eorum domino semper facere vellent, quod fideles subditi eorum domino facere tenerentur, quodque de tutela petita non erant onerati; et sic, hujusmodi responsione habita, recesserunt.

Post quorum recessum venit sine mora antedictus Johannes Burgundie dux in propria persona in Bruxellam ad ducem Johannem, nepotem suum predictum, ubi a dictis tribus statibus ad suam requestam inibi congregatis instanter requisivit ejusdem ducis Johannis sui nepotis tutelam, suorumque bonorum, dominiorum et terrarum regimen et administracionem sibi recognosci, tradi atque concedi, dicens illam sibi tamquam suo patruo et propinquiori viventi pertinere debere, tam secundum jus scriptum quam secundum consuetudinem et legem patrie. Super qua quidem responsione fuit dicto domino duci Burgundie ex parte dictorum trium statuum responsum, quod, quia deputati bonorum oppidorum non erant desuper onerati, sed ea que audierunt reportarent, sic quod super premissis sibi unanimiter respondere non valebant, quodque super sua requisicione ad aliam dietam inter se convenire deberent.

Deinde, post certas dietas inter eosdem tres status desuper tentas et observatas, super requisicione dicti domini ducis Burgundie, occasione tutele et administracionis suprascripte, primo per suos ambaxiatores et consiliarios, et deinde per semetipsum, facta fuit tandem per eosdem tres status dicto Johanni Brabancie duci super eadem requisicione responsio exhibita in scriptis, ipsum humiliter deprecantes, quatenus hujusmodi ipsorum responsionem predictam domino duci Burgundie, patruo suo, significare dignaretur. Quorum peticioni idem dux annuendo, responsionem predictam eidem domino patruo suo literatorie significavit, continentem in effectu, quod ipsi tres status, consideratis et ponderatis consuetudinibus et observanciis dominii et terre Brabancie ab antiquo tempore tentis, usitatis et observatis, et aliis causis et racionibus ad hoc deservientibus, salvis ipsorum honoribus et juramentis et fidelitatibus sibi et patrie sue Brabancie prestitis et debitis, et absque injuria sibi suisque successoribus et patrie inferenda, sibi facere tenerentur et facere oporteret eosdem omnia et singula, que boni et fideles subditi eorum vero, naturali et hereditario domino facere teneantur, absque hoc quod alicui alteri ab ipso vel dictis suis bonis patriis et dominiis aliquam tutelam, regimen vel administracionem recognoscant, juxta eorum fidelitates et juramenta su-

prascripta, nisi melioribus sive pocioribus causis et racionibus de contrariis desuper informarentur, juxta consuetudinem et legem patrie Brabancie suprascriptas.

Et quia dictus dominus dux Burgundie de responsione predicta non fuit contentus, fuerunt ad procuracionem aliquorum super premissis nonnulle alie diete observate inter ejusdem domini Burgundie ducis commissarios, ex una parte, et commissarios atque deputatos ducis Johannis et trium statuum sue patrie Brabancie prenarratos, in quibus ipsis commissariis Burgundie fuit propositum et allegatum, quod dominus Burgundie nullam haberet justam causam et occasionem petendi tutelam et administracionem supradictas, obstantibus nonnullis causis et racionibus in jure fundatis, et, inter ceteras, si ipse tamquam proximior racione sanguinis hujusmodi tutelam et administracionem assumere deberet, oporteret ipsum juxta decretum judicis fidejussores et caucionem prestare, sui nepotis curam gerere ad utilitatem et profectum et absque dampno et prejudicio ejusdem: quales fidejussores qui dicto eorum domino Brabancie duci sufficientes forent, juxta multiplicia ipsius principatus et dominia, quibus, Dei gracia, presidet de presenti, in terra Brabancie vix reperiri possent; principes vero et magnates extranei non essent sibi sufficientes, quia, si casus emerserit, dampnum et interesse suum ab ipsis leviter consequi non posset, sed cum magnis incommodis et expensis fortassis ipsum prosequi oporteret eosdem.

Item et alia racio, quod dominus Burgundie non habet justam causam petendi tutelam predictam juxta consuetudinem et legem patrie, juxta quam omnes nobiles patrie Brabancie post ipsorum duodecimum annum completum bona sua, si petant sive requirant, regere possunt et administrare, absque hoc quod ab aliquo regantur contra voluntatem ipsorum: et quia ipse dux Brabancie jam complevit XIII[um] annum, quapropter dominus Burgundie, patruus suus, ipsum contra suum consensum et voluntatem tutorio nomine regere non potest quovis modo. Eciam non fuit unquam visum, quod dux Brabancie fuerit per suos consanguineos vel proximos nomine tutorio gubernatus, sed quando dux Brabancie temporibus retroactis fuit juvenis sub pupillari etate constitutus, rexit et gubernavit suam patriam per illos et cum illorum consilio, qui per suam patriam sive status Brabancie ad hoc fuerunt deputati et ordinati: prout hoc clare patet

per Godefridum hujus nominis Lotharingie et Brabancie ducem tercium, qui non erat etatis unius anni, quando pater suus decessit, scilicet anno Domini M° C° XLIII°, quique fuit gubernatus per dominos Heinricum dominum de Diest, Gerardum dominum de Wesemale, Johannem dominum de Bierbeke et dominum Arnoldum de Wemmelen, qui per patriam Brabancie ad hoc fuerunt ordinati et instituti. Pari modo, anno Domini M° CC° LX°, obiit Heinricus hujus nominis dux Brabancie tercius, qui suos filios sub pupillari etate post se impuberes reliquit, de quibus et eorum patriis et dominiis Otho comes Gelrie, Heinricus frater suus, episcopus Leodiensis, et Heinricus lantgravius Thuringie, racione sanguinis proximiores, tutelam et administracionem habere contendebant; qui per tres status Brabancie taliter fuerunt inducti et informati, quod ab eorum requisicione desistebant, et juvenis dux et fratres sui fuerunt gubernati per dominam ducissam ipsorum matrem, ac dominum Walterum Berthout, dominum terre Mechliniensis, per dictos tres status Brabancie ad hoc ordinatos.

Et post hoc, scilicet anno Domini M° CCC° XII°, obiit Johannes hujus nominis Brabancie dux secundus, qui post se reliquit filium nomine Johannem ducem tercium, etatis sue annum XII^um^ attingentem, qui patrias suas et dominia sue juventutis tempore laudabiliter gubernavit, consilio hominum suorum ad hoc per predictos tres status ordinatorum, absque hoc quod sui consanguinei et sanguine propinqui se de sua tutela ad mamburnia intromitterent quovis modo : prout hec clare constant per cronicas Brabancie et literas sive scripturas auctenticas tunc desuper confectas.

Subsequenter vero, anno Domini M° CCCC° XVI°, mense octobris, fuit 1416.
certa dieta per commissarios utriusque dominorum ducum Burgundie et Brabancie predictorum tenta in oppido Mechliniensi, ubi commissarii ducis Burgundie referebant, quod post obitum Heinrici hujus nominis ducis tercii, predicti Otho comes Gelrie, frater suus Heinricus, episcopus Leodiensis et Heinricus, lantgravius Thuringie, de tutela filiorum suorum, quam habere petiverunt, pacificati neque contenti cum nudis verbis ipsis prolatis, sed cum magna pecuniarum summa ipsis promissa et persoluta, ut desisterent a requisicione tutele suprascripte. Et sic in eadem dieta inter dictos commissarios super peticione dicte tutele nichil fuit conclusum, sed fuit alia tunc concepta, tenenda in Denremonde, die V^a^ mensis

novembris anni predicti, in qua ex parte ducis Brabancie fuerunt missi dominus abbas Afflighemensis, dominus Heinricus de Bergis, dominus Grymbergensis et de Melino, magister Johannes Bont, in utroque jure licenciatus, dominus Theodericus dictus de Rover, miles, et Nycholaus de Stelant, consiliarii, et magister Johannes Mercatoris, secretarii sui; et ex parte domini ducis Burgundie, Johannes de Schoenvorst, burchgravius de Monyouw, dominus Reynerus Pot, miles, magistri Johannes de Rysingen, consiliarii, et Johannes de Keythulle, secretarius sui, ac Rutgerus Raes de Colonia.

In qua quidem dieta fuit inter predictos commissarios concordatum, quod memoratus dux Johannes Brabancie in juribus, privilegiis, consuetudinibus et observanciis sive impeticionibus ulteriori et prosecucione, ac in gracia et benevolencia dicti domini ducis Burgundie manere, et ab ipso contra impeticionem Romanorum et Hungarie regis deffendi posset, eidem domino duci Burgundie daret et exhiberet summam viginti quinque millium coronarum Francie, aut valorem earumdem, in duobus terminis, scilicet medietatem inter festa Nativitatis Christi et Purificacionis beate Marie Virginis proxime ventura, et aliam medietatem in foro Antwerpiensi circa festum Penthecostes ex tunc immediate futurum.

De ambaxiata per dominum Johannem Brabancie ducem transmissa ad predictum Romanorum et Hungarie regem, in Leodio existentem. Cap. CXXXV.

1416 Anno Domini M° CCCC° XVI° suprascripto, die vero XIII^a mensis decembris, memoratus dux Johannes, per suas certi tenoris literas datas Bruxelle anno, mense et die suprascriptis, nobilem virum dominum Thomam, dominum de Diest et de Sichem, militem et baronem, consanguineum et consiliarium suum fidelem et dilectum, de cujus fidelitate et industria fiduciam gerebat indubiam, constituit, ordinavit et deputavit, dando sibi speciale mandatum et plenariam potestatem, suo nomine et pro ipso, serenissimo principi et domino clementissimo Sigismundo, Dei gracia Romanorum regi semper Augusto et Hungarie regi, de omnibus et singulis, que ab ipsius majestate ac sacro Romano imperio in feudum

tenere dinoscitur, homagium et debite fidelitatis juramentum faciendum et prestandum, investituramque de ipsis, in quantum opus fuerit, recipiendum, omniaque alia et singula circa hujusmodi negocium necessaria et ab eodem dependencia, necessaria et opportuna, que ipsemet faceret et facere posset, si personaliter interesset, prout in dictis literis plenius continetur.

Pari modo, anno, mense et loco supradictis, idem dux Johannes per alias suas certi tenoris literas notum fecit universis, quod ipse debite confederacionis respectu cognoscens virtutum merita, quibus nobiles et egregii Wilhelmus de Arckel, dominus de Borne, de Sittart, Thomas dominus de Diest et de Sichem, consanguinei, Johannes dominus de Rotselaer et de Vorselaer, senescallus Brabancie, magister Johannes Bont, in utroque jure licenciatus, Raso de Graven, dominus de Malenia, et Reynerus Mours, consiliarii, et Emundus de Dynter, secretarius, sui fideles et dilecti viri, utique famosi pluribusque experienciis probitatibusque decorati, comprobantur, ipsos, de quorum fidelitate et industria fiduciam gessit indubiam, ex certa sua sciencia constituit, ordinavit et deputavit ambaxiatores seu nuncios suos speciales, ad accedendum sui ex parte ad supradictum Romanorum et Hungarie regem, et se sue majestati regali humiliter recommendandum et obsequium suum offerendum, animum ipsius debite informandum, graciam quoque et benevolenciam ipsius implorandum; seque de hiis que sinistre erga ipsum fortassis suggesta fuissent excusandum; causas et raciones in premissis et infrascriptis necessarias et opportunas proponendum et allegandum; necnon cum eodem domino rege de omnibus et singulis, que inter majestatem suam et se ad invicem tam super premissis quam quacumque alia occasione sive causa forent agenda, graciose tractandum et amicabiliter concordandum et concludendum; sibique humiliter supplicandum, quatenus prelibatum dominum de Diest de omnibus et singulis, que de majestate sua ac sacrosancto Romano imperio in feudum tenere dinoscitur, nomine suo et pro se, ad homagium et debite fidelitatis juramentum sibi prestandum recipere dignaretur, donec illud propria in persona commode facere et prestare valeret; et super hoc dilacionem postulandum, literasque desuper opportunas, et quascumque alias confirmatorias graciamque seu justiciam continentes, impetrandum; omniaque et singula in premissis necessaria et opportuna faciendum, procurandum.

pertractandum et concludendum, melioribus modo et forma quibus ipsi possent, et prout ipsemet facere posset, si personaliter interesset, promittentes fide media, pro se heredibusque suis, habere ratum, stabile atque firmum quidquid per predictos nuncios suos seu majorem partem eorumdem factum, procuratum pertractatumque fuerit in premissis atque conclusum, sub expressa hypoteca et obligacione omnium bonorum suorum, mobilium et immobilium, presencium et futurorum, prout in supradictis literis plenius continetur.

Qui quidem ambaxiatores, onus ambaxiate hujusmodi in se assumentes, se transtulerunt versus oppidum Trajectense, adventum dicti regis, qui, ut dicebatur, in brevi Leodium veniret, inibi expectantes. Qui quidem dominus rex, in vigilia Nativitatis Christi anni M[i] CCCC[i] XVI[i] supradicti veniens de civitate Aquensi, transitum per dictum oppidum Trajectense faciendo, intravit ecclesiam Sancti Servacii, ubi facta oracione, capite sancti Servacii ac aliis reliquiis osculatis, supradicti ambaxiatores, conspectui suo se presentantes, sibi reverenciam debitam humiliter fecerunt, dicentes quod ad majestatem suam per predictum ducem Brabancie, ipsorum dominum, ad tractandum secum amicabiliter cum pleno mandato essent destinati. Quos singulariter per manus benigne recipiens dixit, quod ipsum ad Leodium sequerentur, ubi ipsos vellet clementer audire et expedire. Quo facto, dictus dominus rex statim equum ascendens se transtulit versus Leodium, ubi eadem die de vespere intravit.

Die vero sequenti, videlicet in festo Nativitatis Christi, dicti ambaxiatores, auditis missarum solempniis, de Trajecto recedentes itinerando Leodium pervenerunt, ubi post vesperas dictum dominum regem in palacio episcopali existentem accesserunt, a quo, facta reverencia, postularunt humiliter locum, horam et diem audiencie ipsis assignari. Quibus benigne respondit, quod in crastinum, videlicet in die Sancti Stephani protomartyris, post missam suam in eodem palacio ad ipsum venirent, et ea que proponere vellent, clementer audiret.

Quapropter predicti ambaxiatores, in dicta die Sancti Stephani eundem dominum regem hora et loco ipsis prefixis adeuntes, facta prius reverencia, majestati sue literas suas credenciales reverenter presentarunt. Quibus per ipsum benigne receptis, visis atque perlectis, iidem ambaxiatores per organum magistri Johannis Bont proponi fecerunt, primo, qualiter dominus

ipsorum, scilicet Johannes dux Brabancie et Lymburgis, sue majestatis fidelis et obediens consanguineus et subditus, se eidem majestati humiliter recommendat, offerendo sibi suum servicium ad suum beneplacitum promptum et paratum. Secundo, fecerunt dicti ducis Johannis excusacionem, ex eo quod ipse propria in persona ad serenitatem suam non venit, quia sibi, qui juvenis delicatus sive debilis corpore existit, tempus presens, frigidum et humidum, sue nature non congruit; et pari modo ipsum excusantes quod non citius ad majestatem suam destinavit, quia hoc salvo suo honore facere non potuit racionibus infrascriptis : primo, dum sibi interitus sui genitoris quondam ducis Anthonii primo innotuit, sibi naturaliter incumbebat mortem ejusdem sui genitoris lugere et deplorare: item ad ipsum regem dominum Parisius existentem venire sive destinare non decebat, attenta potencia adversariorum patrui sui domini ducis Burgundie, neque eciam in Anglia, consideratis circumstanciis obitus dicti sui genitoris, per Anglicos post captivitatem in bello, proch dolor! occisi : deprecantes humiliter majestatem suam cesaream, quatenus hujusmodi excusacionem gratanter accipere dignaretur. Item, tercio, supplicarunt humiliter dicto domino regi, quatenus et sue benignitatis gracia memoratum dominum Diestensem infeudare dignaretur, nomine et ad opus dicti Johannis ducis, atque debitum fidelitatis juramentum ab ipso recipere de omnibus et singulis, que a dicta sua majestate ac sacrosancto Romano imperio in feudum relevare et tenere tenetur, salvo quod dictus dominus dux hujusmodi homagium propria in persona faciet, et fidelitatis juramentum dicto domino regi prestabit loco et tempore ad hoc congruis, per eundem dominum regem ad hoc designandis.

Super quibus prelibatus dominus rex personaliter respondit, se proposicionem ac requisicionem, per organum antedicti magistri Johannis magistraliter exaratam, bene intellexisse, et signanter requisicionem factam de infeudacione prelibato domino Diestensi facienda : super quibus voluit dicere tria puncta. Primo, qualiter ducissa Brabancie, fratris sui regis Bohemie soror atque sua filia, post obitum quondam Anthonii ducis, sui mariti, indebite fuit expulsa sive ejecta ex Bruxella et Brabancia, ad ejusdem ducisse suique fratris regis Bohemie et suum magnum vilipendium et contemptum, quod, ut asseruit, esset publicum, notorium et manifestum. Item, secundo, quod supradicte sue filie ducisse de convencioni-

bus matrimonialibus, quas predictus rex Bohemie, frater suus, tractaverat, et eciam de suo dotalicio sive duario ac donacione propter nupcias, de quibus essent litere patentes, adhuc non esset provisum neque satisfactum: quod tamen minori nobili domine secundum jus sive legem patrie Brabancie fieri teneretur. Item, tercio, quod Brabancia contra ipsum tenetur occupata, quam asseruit de jure ad se spectare debere, tam ex devolucione ad imperium quam hereditaria successione ducis Wenceslai, quondam Lucemburgensis et Brabancie ducis, patrui sui, quemadmodum ipse hoc patrie Brabancie significaverat per ducem de Brige et Wilhelmum Hase de Waldeck, dominum de Reletez, unde dicta patria Brabancie sibi eorum responsionem significasse debuissent in festo Penthecostes proxime preterito, quod adhuc non fecerunt.

Ob quas quidem causas et raciones ipse adhuc non esset consultus sive deliberatus prelibatum dominum Diestensem infeudandi, quoad usque predicte ducisse, sue filie, de prelibatis convencionibus matrimonialibus, duario sive dotalicio et donacione propter nupcias provisum foret integraliter atque satisfactum; et eciam donec sibi contemptus et vilipendium predicta forent emendata, taliter quod dicte sue filie, fratri suo, regi Bohemie, et suus honor desuper esset conservatus; ac eciam donec racionabiliter fuerit edoctus, quod Brabancia non sibi sed dicto Johanni quondam Anthonii ducis filio pertineret, cui nollet aliquam inferre injuriam, et hoc facto ipse esset ille qui eidem Johanni duci, qui de sanguine suo esset exortus, ad jus suum conservandum et deffendendum assistere vellet et deberet. Dedit eciam intelligi, qualiter tempore ducis Anthonii predicti, et signanter non diu ante mortem suam, inter ipsum et eundem Anthonium certi tractatus habiti fuerunt, prout bene constaret domino de Heynsberch, qui ibi in ista relacione tunc affuit. Dixit ultra idem rex, quod dictus quondam Anthonius cum domina ducissa, fratris sui regis Bohemie sorore atque sua filia, vixisset sicut sibi placuit, de quo nollet multa dicere, quia erant vir et uxor.

Quibus verbis finitis, ambaxiatores Brabancie prelibati, a dicto domino rege petita et obtenta licencia, ad predicta tria puncta eidem domino regi in crastinum, scilicet in die et in ecclesia Sancti Johannis evangeliste, per organum prefati magistri Johannis Bont, responderunt ut sequitur:

Et primo, ad primum continens quod domina ducissa indebite sive

indecenter fuit ejecta ex Brabancia, fuit responsum, quod non diu post predicti quondam ducis Anthonii decessum tres status Brabancie notabiles ambaxiatores ad dictam ducissam, tunc viduam, in castro de Turnhout residentem, miserunt duos abbates, duos barones, duos milites et certos notabiles burgenses ex septem principalibus oppidis Brabancie, per dictos tres status ad hoc deputatos. Qui quidem deputati eandem dominam ducissam de lamentabili interitu dicti quondam ducis Anthonii, ejus consortis, verbis ad hoc debitis et requisitis consolantes, obtulerunt eidem quod, si placeret, ipsam vellent ducere ad quemcumque locum sibi in Brabancia melius complacentem, ad statum suum ibidem honorifice tenendum, quodque sibi de hujusmodi suo statu taliter provideretur, quod merito deberet contentari. Quod benigne memoratus dux Johannes insequendo, dum ipsa honorabiliter et magnifice ducta fuit in Bruxellam, quam habitandum elegit, et ad ipsum venit, ipsam honorifice, ut decuit, in hospicio suo apud Coudenberghe recolligens, de omnibus necessitatibus suis juxta status sui decenciam habundanter provideri fecit eidem. Cui de post amicabiliter fecit offerri, quod ipsam cum statu conscripto in quadam cedula, de consilio dictorum trium statuum ad hoc ordinata, cujus copiam sibi fecit exhiberi, vellet tenere expensis suis in dicto hospicio suo; et, si sibi non placeret secum in dicto suo hospicio morari, tunc provideret sibi de notabili domo seu habitacione in Bruxella, aut castrum suum apud Furam sibi traderet pro statu ducendo in eodem: ad quem tenendum sibi traderet annuatim quinque millia coronarum Francie in tribus terminis solvendarum, tamdiu et quousque sibi foret provisum de suo duario sive dotalicio, sicut deceret. Qui siquidem status dicte domine ducisse in scriptis exhibitus fuit, antequam sibi exhiberetur, per reverendum in Christo patrem episcopum Tornacensem et nonnullos alios illustris principis domini ducis Burgundie consiliarios et aliquos ex ejusdem domine ducisse consilio, scilicet per dominos Erhardum et Wenemarum de Gimnich, milites et fratres, visitatus et examinatus, qui ipsum notabilem et honorabilem judicaverunt. Quem quidem statum ipsa domina ducissa tunc acceptando, continue permansit penes dictum ducem Johannem, in suo hospicio apud Coudenberghe, usque ad mensem julii ex tunc immediate sequentem, anno Domini M° CCCC° XVI° : in quo mense ipsa domina ducissa ad se revocavit duas personas feminei sexus, que ad morandum secum in dicto statu

tamquam suspecte et minus honeste, non erant comprehense sed repulse, et loco illarum due alie generose matrone et domine, vite et morum honestate atque probitatum et virtutum meritis quamplurimum decorate, et omni mala suspicione carentes, scilicet domina de Hoochstraten baronissa et domina de Breda militissa. Dux vero Johannes et ejus consiliarii, advocacionem dictarum duarum feminarum percipientes, ipsam ducissam ad partem ducentes redarguerunt, offerentes sibi in secreto quod, si ille due persone fuissent reputacionis honeste, utique ipsi et tres status illas in statu suo penes ipsam dimisissent, quia ipsius domine ducisse generositate attenta, que ex potencioribus christiane religionis regibus et principibus traxit originem, ipsam non deceret sine nota tales secum in domo sua tenere suspectas; quare eamdem dominam ducissam affectuose deprecabantur, quatenus de supradicto statu sibi ordinato vellet stare contenta. Que more aspidis surde aurem suam obturans, dictorum ducis et sui consilii monitis salutaribus spretis et rejectis, maluit, ut asseruit, dictum dominum ducem et ejus hospicium quam illas duas personas dimittere. Dux vero et ejus consiliarii, hoc videntes, ipsam iterato et genibus flexis et flebilibus oculis rogaverunt, quatenus maneret et sibi ipsi tantum dedecus non faceret. Que tamdiu expectare nolens quod currus suus cum dextrariis adduceretur, ivit pedes ex dicti ducis hospicio ad domum unius feminarum predictarum; et, dum currus cum dextrariis et alii equi gradarii sibi mittebantur, illos indignanter acceptare recusavit. Deinde, videlicet die XVI[a] mensis julii predicti, ipsa domina ducissa ex Bruxella secrete recedens ivit peregre ad Dominam Nostram de Hal, que inde scripsit dominis de consilio dicti ducis predicti, quod pro tunc negocia secum taliter haberent, quod ipsam festinanter oporteret equitare, ob certas causas que sibi supervenerunt, quas heri nesciverat, dum a Bruxella recessit. Quapropter ipsos rogavit, quatenus excusacionem suam erga carum filium suum ducem Brabancie facere vellent, quod tam inopinate recessit sine licencia a dicto filio suo capienda, sperans ipsum breviter revisurum, prout in dicta litera sua plenius continetur, que fuit scripta in Hal, mensis julii die XVII[a]. Quibus attentis, probabiliter constat quod memorata domina ducissa ex Bruxella et Brabancia non fuit ejecta, quodque illud dicto domino regi, salvis suis honore et reverencia, sinistre fuit reportatum. Prelibatus eciam dominus dux et tres status antedicti bene vellent, quod dominus rex me-

ram veritatem de causa hujusmodi tam bene sciret sicut ipsi, sperantes indubie quod ipse dominus rex nullam emendam habere requireret de hiis que sibi sinistre et irracionabiliter sunt reportata; sed deberet illos, qui predictam dominam ducissam ad premissa facienda induxerunt, taliter facere corrigi et castigari, sicuti secundum exigenciam demeriti appertinere deberet, et quod honor dicti domini ducis suorumque consanguineorum et proximorum atque trium statuum desuper servaretur illesus.

Item, ad secundum punctum faciens mencionem de duario sive dotalicio domine ducisse prelibate, fuit per organum dicti magistri Johannis Bont responsum, quod antedictus dominus dux sepefate domine ducisse semper amicabiliter offerri fecit, et sibi in scriptis exhiberi, sibi de predicto suo duario sive dotalicio, et de omnibus causis in quibus sibi jus competit, per consilium ducis Burgundie, sui patrui, et ejusdem domine ducisse consanguineos et amicos se facturum quod racionabile foret et juridicum, sperans quod dictus dominus dux hac die taliter eciam faciendi erit consultus in quo ipse prefatum dominum regem et ejus nobile consilium non vitabit.

Item, ad tercium punctum mencionem faciens quod Brabancia sibi pertinere deberet, tam ex hereditaria successione ducis Wenceslai, quondam ducis Brabancie, patrui sui, quam ex devolucione ad imperium, prout hoc per supradictos ducem de Brige et dominum Wilhelmum Hase de Waldeck dictis tribus statibus fecerat significari, de quo adhuc nullam recepit responsionem, etc., fuit dicto domino regi per organum prefati magistri Johannis Bont responsum, quod esset verum quod predicti dux de Brige et dominus Wilhelmus Hase fuerunt in Brabancia (ad) onus ipsis injunctum ex parte ejusdem domini regis in oppido Bruxellensi, coram aliquibus et paucis prelibatis militaribus et deputatis oppidorum tunc ibidem congregatis, ad quod fuit ipsis per illos, qui ibi tunc pauci numero erant congregati, responsum, quod ipsi requisiciones ipsorum taliter qualiter intellexerant; sed, quia cause hujusmodi essent magne et ponderose, predictum ducem Johannem, eorum dominum, et communem patriam Brabancie quamplurimum concernentes, fuit ipsis deprecatum, quatenus hujusmodi suas requisiciones per articulos vellent ipsis tradere in scriptis, ad finem ne plus aut minus predicto eorum domino reportarent; quo facto, ipsi eosdem articulos referrent dicto eorum domino et communi patrie Braban-

cie, attento quod tres status ejusdem patrie non erant sufficienter congregati, et non plures quam quatuor prelati, pauci barones et milites, et dumtaxat deputati quatuor oppidorum, ad finem quod prelibatus dominus dux se desuper consultare posset cum domino duce Burgundie, suo patruo, et aliis dominis consanguineis suis et amicis ac communi patria Brabancie antedicta: quibus peractis, ipsi dicto domino regi desuper responsionem transmittere curarent infra festum Penthecostes tunc proxime venturum, intendentes semper facere illud quod facere tenerentur. Ad quod prelibati domini dux de Brige et Wilhelmus Hase responderunt, quod non erant onerati aliqua puncta sive articulos exhibere in scriptis, quodque erant missi ex parte dicti domini regis cum literis credencialibus eorum credenciam explicandi oretenus, quod onus ipsis sic injunctum ipsi transgredi non auderent; dixerunt eciam quod ipsis non fuit data potestas terminum respondendi prorogare. Et licet fuerit eisdem dominis duci de Brige et Wilhelmo Hase secundo et tercio supplicatum, quatenus predictam eorum requisicionem ipsis vellent in scriptis exhibere, ad quod ipsi semper eundem sermonem sicut prius responderunt; quare illi, qui pauci numero ex tribus statibus ibidem congregati fuerunt, nullum onus audebant assumere, nam antiqua consuetudo patrie hoc continet, nullum onus ab eorum principe nec a quoquam alio reportare nisi in scriptis. Quapropter memorati oratores et nuncii domini ducis Brabancie antedicti prefato domino regi humiliter supplicarunt, dominum eorum ducem et tres status antedictos pro excusatis tenere. Et quia hujusmodi tercium punctum esset multum arduum et magni ponderis, concernens dicti ducis, ipsorum domini, hereditatem, et non haberent potestatem ad illud respondendi, quare iidem oratores et nuncii eidem domino regi supplicarunt, ut prius, quatenus dignaretur ipsis illud tradi facere in scriptis: et, si hoc facere sibi non placeret, ipsi de hoc vellent esse boni nuncii, et reportare melius quo possent, etc.

Responsio domini regis super premissis. Cap. CXXXVI.

Quibus quidem causis et racionibus prelibato domino regi, sicut premittitur, in predicta ecclesia Sancti Johannis enarratis, ipse illico respondit animo irato, si ipsum ad hoc restringere vel coercere vellent, quod causas

suas in scriptis exhibere deberet; et si non esset rex Romanorum sed tantum rex Hungarie, merito deberet tali principi, sicut est dux de Brige, fides adhiberi de hiis que oretenus per literas exponeret credenciales, quodque secum non esset taliter illudendum vel irridendum. Item, quod domine ducisse, filie sue, de ejus duario sive dotalicio adhuc non esset satisfactum, quod tamen minori nobili domine de patria fieri deberet, ipse eciam corpus suum exponeret, vel eadem filia sua consequi vel sibi fieri deberet quod de jure sibi competit. Dixit eciam, quam cito veniret in Constanciam, ipse faceret Brabantinos citari, et ipsos gladio spirituali et eciam cum circajacentibus dominis ad judicium stringere.

Item, quod ipse dixit quod militares ex patria Lucemburgensi, qui ad dictam dominam ducissam, suam filiam, venerant, in despectum ipsius fuerunt in Bruxella captivati; qui quidem captivi deberent esse liberi et quiti, vel ipse permitteret quod amici sui tam bonos captivos ex Brabancia acquirerent vice versa. Dixit insuper, quod Brabancia ex antiquissimis temporibus semper spectasset ad imperium et Germaniam, et ad hoc ipse reduceret, vel ob hoc collum suum exponeret, petendo animo irato : « Vultis » ita esse Francigene? » cum istis verbis dicendo : « Vultis plus dicere? » vos habetis responsionem vestram, quare non exitis? Si non vultis exire, » tunc nos volumus exire; vadamus, vadamus. » Et sic recessit a domini ducis Brabancie oratoribus et nunciis supradictis. Et quia dictus dominus rex taliter fuit commotus, dicti domini ducis oratoribus non patebat locus neque tempus ad loquendum vel ad respondendum, ad hospicium eorum se retraxerunt.

Item est sciendum, quod, dum dicti oratores venerunt in ecclesiam Sancti Johannis predictam, supradictus dominus rex stetit ante summum altare, bibens ex calice vinum sanctificatum in honorem sancti Johannis evangeliste. Et postquam bibit, vocans ad se dominum Diestensem, prebuit sibi calicem, dicens : « Tu, domine Diestensis, bibe de hoc vino sanctificato in » honorem beati Johannis. » Qui respondit : « Domine, ego bibi hodie et » comedi. » Rex hoc audiens accendebatur et inflammabatur in facie : hoc videntes ex oratoribus, qui mores regis cognoverunt, dixerunt inter se : « Ecce rex est commotus, hodie non habebimus gratum responsum : » credentes firmiter, si dominus Diestensis bibisset, responsum optatum reportassent.

Sequuntur octo articuli supradictam dominam ducissam concernentes, quos prelibatus dominus rex coram antedictis oratoribus Brabancie fecit proponi et in scriptis exhiberi. Cap. CXXXVII.

Eodem die Sancti Johannis evangeliste, dum supradicti oratores ducis Brabancie erant in prandio, nobilis dominus Johannes de Loen, dominus de Heynsberch et Leuwenberch, misit ad magistros Johannem Bont et Emundum de Dynter, requirens quatenus ad ipsum venire vellent post prandium. Qui incunctanter, facto prandio, iverunt ad ipsum : qui dixit ipsis qualiter cum dicto domino rege esset locutus, quare videbatur sibi bonum quod dicti oratores se tenerent paratos; ipse sperabat quod dominus rex aliquos de suo concilio ad ipsos destinare deberet. Quare iidem oratores se transtulerunt ad majorem ecclesiam Sancti Lamberti, ubi ad ipsos venerunt predictus dominus de Heynsberch, dominus Wilhelmus Hase de Waldeck et dominus Conrardus Beyer, qui, facta salutacione, hincinde pariter iverunt ad hospicium domini de Heynsberch antedicti, ubi ex parte dicti domini regis proposuerunt articulos infrascriptos, quos ipsis tandem in scriptis exhibuerunt :

Primo, quatenus dicte domine ducisse provideretur et satisfieret de ejus duario sive dotalicio et aliis causis sibi de jure competentibus, etc.

Secundo, quod eidem domine ducisse exhibeantur sive tradantur litere de tractatu suo matrimoniali, et pari modo omnes litere terram Lucemburgensem attingentes, quas Romanorum et Bohemie rex olim duci Anthonio bone memorie et sibi concesserat, dicentes quod eedem litere modo dicte ducisse soli appertinere deberent, etc.

Tercio, quod castrum, oppidum et terra de Durbuy, ad patriam Lucemburgensem spectancia, sibi in manibus suis deliberentur, que domicellus de Monyouw contra ipsam detinet occupata, prout asseruerunt.

Quarto, quod dictus domicellus de Monyouw, Johannes de Hoeps et Emundus de Dynter certas literas ex thesauraria Lucemburgensi accepisse debuissent, et specialiter certas literas continentes qualiter Valkenborch, Millen, Gangelt et Vucht ad patriam Lucemburgensem spectare deberent, quod omnes hujusmodi litere restituantur.

Quinto, quod primi captivi, scilicet Huwardus de Elter, etc., et postremi,

scilicet Egidius de Rodemakere, etc., in manibus suis ponerentur, quia predicta patria Lucemburgensis sibi nunc appertineret, ut asseruerunt, quodque omnes officiarii sibi computum et racionem facere tenerentur.

Sexto, quod terra de Duffel et de Waelhem, quam quondam dux Anthonius, ejus consors predictus, cum eadem domina ducissa in pleno thoro conjugali emit et conquisivit, ac litere desuper confecte in manibus suis tradantur; et, si pari modo aliqua alia bona per eundem quondam ducem Anthonium fuerint conquisita, quod illa eciam ad manus suas exhibeantur, quoniam ipsa domina ducissa sperat, quod hoc sibi secundum legem patrie fieri debeatur.

Septimo, quod eidem domine ducisse per communem Brabancie patriam in suo primo jocundo adventu concessa fuerunt quinquaginta millia coronarum, unde non plus quam X millia recepit, quatenus sibi residuum persolvatur.

Octavo, quia quondam dux Anthonius predictus antedicte domine ducisse jocalia et clinodia sibi ordinata impignoravit, unde ejusdem domini literas habet sigillatas, necnon jocalia sua et clinodia, que ipsa in parte in necessitatibus suis impignoravit, quatenus hujusmodi jocalia et clinodia redimantur et sibi restituantur.

Quibus quidem requisicionibus, sicut premittitur, factis, supradicti domini rogaverunt oratores Brabancie supradictos, quatenus de ipsis vellent esse boni nuncii, ipsi e converso eciam melius curare vellent apud dominum regem predictum.

Informacio super responsionibus faciendis in proxima dieta inter predictos dominum regem et Johannem ducem Brabancie, tam ad puncta per eundem dominum regem in die et in ecclesia Sancti Johannis Leodiensis animo irato prolata, quam ad alia puncta antedictam dominam ducissam concernencia, eadem die post prandium coram dictis oratoribus Brabancie proposita et ipsis in scriptis exhibita. Cap. CXXXVIII.

Et primo, de duario sive dotalicio domine ducisse, etc., respondebatur, quod dominus dux Brabancie eidem domine ducisse semper fecit amicabiliter offerre, et sibi eciam in scriptis exhiberi, quod sibi de predicto suo

dotalicio, etc., et de omnibus aliis causis in quibus sibi jus competit, per consilium ducis Burgundie, patrui sui, et ejusdem domine ducisse consanguineis et amicis vellet facere quod equum fuerit et racionis, quodque desuper cum ipsa libenter tenebit dietam loco et tempore sibi competentibus, in quo dictum dominum regem aut ejus consiliarios non vitabit.

Ad secundum punctum, faciens mencionem de militaribus patrie Lucemburgensis in despectum dicte ducisse captivatis, etc., respondebatur, quod, dicti domini regis reverencia semper salva, eidem domino regi sinistre est reportatum, quod in ejusdem domine ducisse despectum fuerunt capti; sed est verum quod Egidius de Rodemakere, dominus Johannes Tzolveren, dominus Conrardus Montebaer, decanus Arlunensis, Heinricus Scheffeleer et Nycholaus Scalap, in oppido Bruxellensi, secundum legem ejusdem fuerint arrestati, ad faciendum computum et racionem de officiis ipsorum, que rexerant ex parte quondam ducis Anthonii in patria Lucemburgensi, quodque ad requestam eorum de arresto fuerunt relaxati usque ad certam diem ipsis ad hoc prefixam, ut eorum computa interim prepararent et apportarent juxta stylum camere computorum Bruxellensis, etc.

Item, ad tercium punctum, quod deberet Brabanciam ad imperium reducere, eciamsi ob hoc collum suum exponere deberet, etc., respondebatur, quod dictus dominus Johannes et quondam dux Anthonius, pater suus, nunquam aliud cogitaverunt nec in animo posuerunt, quoniam semper intendebant et desiderabant eidem domino regi et imperio facere quod tenerentur; et super hoc dictus Anthonius, pater suus, diversis vicibus ad majestatem suam transmisit : scilicet in Confluencia Engelbertum comitem de Nassouw, et in Narbona predictum dominum de Heynsbergh; et ipse dux dominus Johannes non est diu quod transmisit dominum Diestensem in Leodio, cum plena potestate ab eodem domino rege nomine ipsorum homagium et fidelitatis juramentum faciendum et prestandum, quodque se ab eodem domino rege et imperio Romano valde invite alienassent : cui dominus dux Brabancie predictus semper cupit obtemperare et facere quod de jure facere tenetur. Nichilominus idem dominus dux intendit semper regi et corone Francie facere quod de jure facere debebit de terris et dominiis, quas et que a corona Francie tenet in feudum, extra supradictum imperium situatis.

Sequuntur responsiones ad puncta dictam ducissam concernencia.
CAP. CXXXIX.

Ad primum punctum de dotalicio, etc., respondebitur, prout ad primum supradictum per dictum dominum regem est propositum.

Ad secundum punctum de literis, etc., respondebitur, quod dictus dux Brabancie non intendit tam recedere nude a literis predictis, in quibus et ad quas sperat quod juxta continenciam earumdem literarum magnum sibi jus et interesse sit acquisitum, quodque dicte litere comprehendunt plures articulos dicto domino duci Burgundie, sibi et patrie sue quamplurimum concernentes. Nichilominus idem dux Brabancie, per ejusdem domini ducis Burgundie, suosque et dicte domine ducisse consiliarios et amicos, in dictis locis et temporibus congruentibus desuper observandis, faciet quod justicia suadebit et ordo dictaverit racionis.

Item, ad tercium punctum de Durby, etc., respondebitur, quod super hoc dominus dux cum dicta domina ducissa eciam libenter tenebit dietam, per modum et formam in proximo scripto articulo comprehensam.

Item, ad quartum punctum de literis receptis ex thesauraria Lucemburgensi, etc., respondebitur, quod domicellus de Monyouw, Johannes de Hoeps et Emundus de Dynter super hoc fecerunt excusacionem, dicentes quod unus alium predictorum nunquam vidit in thesauraria. Et, si alique litere inde essent sumpte sive extracte, et in Brabancia portate, dux Anthonius prelibatus fuit princeps tam nobilis, virtuosus et racionabilis, quod valde invite permisisset aliquas literas inde capi et in Brabanciam transportari, que sibi et heredibus suis non appertinuissent. Et, quia dictum quartum punctum tangit de Valkenborch, Millen, Gangelt et Vucht, respondebitur ad hoc, quod dominus dux desuper libenter tenebit dietam, per modum et formam suprascriptos.

Item, ad quintum punctum de captivis primo et ultimo captivatis, etc., de ultimo captivatis respondebitur, prout supra ad secundum punctum regis est responsum; et de dictis ultimo et primo captivatis respondebitur, quod dominus dux desuper desiderat tenere dietam cum dicta domina ducissa, per modum et formam suprascriptos.

Item, ad sextum punctum de Duffel et de Waelhem, etc., respondebitur.

quod dictus dux peticionem hujusmodi puncti libenter faciet, quantum jus sive lex patrie hoc docet sive docebit, salvo quod domina ducissa ex parte sua eciam hoc faciet quod jus patrie indicabit.

Item, ad septimum punctum tangens de quinquaginta millibus coronarum. respondebitur, prout ad primum est responsum vel secundum, quia alias fuit responsum ad quartum articulum per ambaxiatores dicte domine ducisse, sui ex parte ad tres status Brabancie transmissos.

Item, ad octavum et ultimum punctum, tangens de clinodiis, jocalibus. etc., respondebitur, quando dicte ducisse placuerit partes ipsorum clinodiorum, etc., dicto domino duci tradere in scriptis, tunc sibi inde faciet quod facere tenebitur vel quod desuper secum tenebit dietam, per modum et formam suprascriptos.

De ordinacione per tres status Brabancie facta super statu hospicii Johannis hujus nominis quarti ducis Brabancie. Cap. CXL.

1417 Quia septem principalia oppida Brabancie, et cum ipsis oppidum Trajectense, perceperunt quod expense anni immediate preteriti in hospicio dicti domini ducis facte ad tantam summam ascenderant. quod status hujusmodi non possent continuari (expense enim domestice erant annuatim supra triginta quinque millia coronarum); quare dicta oppida, cum tribus statibus ad hoc convocatis. maturaque deliberacione desuper prehabita. propter honorem, profectum et utilitatem ejusdem domini ducis ordinaverunt, quod per quinque annos ex tunc proxime venturos communis patria Brabancie quolibet anno persolveret et exponeret sedecim millia coronarum aurearum Francie, ad tenendum deinceps cum eisdem statum ducis antedicti : infra quos quidem quinque annos, attenta ipsius ducis etate juvenili, fructus et reditus ex domanio ducis provenientes ac emende et forefacta deberent converti in redempcionem et exsolucionem castrorum, villarum et redituum impignoratorum et obligatorum, ad finem quod dictis quinque annis exspiratis ipse dominus dux cum suis propriis redditibus a modo statum decentem et honorabilem posset ducere, prout antecessores sui facere solebant; salvo quod ipse dominus dux infra predictos quinque annos, si sibi placeret suum statum et regimen personaliter assu-

mere, quod hoc facere posset post primum annum, dummodo hoc per unum annum ante significaret tribus statibus predictis, qui ex tunc non essent amplius astricti in persolucione summe sedecim millium coronarum predictarum.

Que quidem ordinacio fuit facta et dicto duci in scriptis tradita mensis januarii die XXIX[a], anno Domini M° CCCC° XVI° secundum stilum curie Cameracensis.

Item est sciendum, quod per istam predictam ordinacionem supradicte undecim persone ad regimen ejusdem ducis Johannis ordinate manserunt consiliarii, sed quotidie non habebant expensas in curia ducis, nec eciam stipendia, nisi specialiter mandati; eciam duc Johannes predictus non potuit instituere aliquos officiarios, nec diplomata concedere, nisi quatuor de consilio suo ad minus in eisdem literis essent signati presentes.

Quam siquidem ordinacionem predictus dux Johannes, nonnullorum usus consilio, qui non ejusdem ducis publicam sed propriam et privatam ipsorum querebant utilitatem, tantummodo per spacium septem mensium observavit, et ex tunc personaliter acceptavit regimen et administracionem sui status et patriarum sibi subditarum : quam tamen ordinacionem infra predictos septem menses infregit, instituendo in ammannum suum Bruxellensem Wilhelmum de Assche, qui per scabinos ibidem fuit admissus, absque hoc quod aliquis in literis commissionis fuit presens signatus.

Qualiter Johannes hujus nominis Brabancie dux quartus se transtulit versus Trajectum, ubi fuit in dominum receptus et intronizatus. Cap. CXLI.

Anno Domini M° CCCC° XVII°, in mense maio, memoratus Johannes dux 1417.
quartus, cum tribus statibus ducatus sui Brabancie consilio et deliberacione prehabitis, conclusit quod se transferret ad oppidum Trajectense, causa ab incolis ejusdem cum debitis fidelitatis et obediencie juramentis, more suorum progenitorum, in eorum dominum recipi, etc. Et quia dux Johannes in Bavaria, electus Leodiensis et comes Lossensis, per cujus terram et districtum idem Brabancie dux necessarie transire habebat, sibi suum salvum denegavit dare conductum, idem Brabancie dux, de consilio

sui consilii, proposuit cum tanta suorum hominum armatorum potencia illuc proficisci, quod emulorum suorum malivolenciam timere non haberet : mandans igitur fidelibus suis nobilibus et vassallis, quatenus armati ad ipsum venirent in oppido Diestensi, in die sabbati VIII^a mensis maii, mandavit insuper oppidis suis principalibus Brabancie, quatenus suos deputatos die eadem inibi destinarent ad proficiscendum secum ad oppidum suum Trajectense predictum.

Die vero dominica IX^a mensis maii predicti idem dominus dux Johannes cum suis nobilibus, numero octingentorum equestrium armatorum vel circiter, unacum deputatis oppidorum suorum antedictorum ab oppido Diestensi recedens, versus Trajectum iter suum arripuit. Et veniens in villam de Diepenbeke, que unacum castro ibidem ab ipso et ducatu Brabancie movetur in feudum, ubi pro se et comitiva sua cibaria et alia eciam pro pabulo equorum necessaria preparari et provideri fecit, descendentes comederunt et biberunt. Domicella vero uxor Johannis de Monyouw, domini temporalis de Diepenbeke, de predicto castro duci Johanni et comitive sue vinum et fercula diversa honorifice transmisit; solvit eciam omnia que per eundem ducem Johannem et suos ibidem fuerunt expensa et consumpta. Supradicto vero Johanne adhuc in mensa sedente, supervenerunt ibidem militares et nobiles ducatus Lymburgensis et aliorum dominiorum ultra Mosam sitorum atque burgenses Trajectenses in multitudine armatorum copiosa. Et dum dominus dux proficisci volebat, contigit quod trompetta sive tubicen oppidi Trajectensis prius quam trompetta ducis suam clangebat tubam: quare Johannes dominus de Wesemaele, marescallus hereditarius ducis Brabancie, et Johannes de Aa, marescallus curie domini ducis predicti, ad quorum officium spectabat facere tubicinari, contra predictum trompettam Trajectensem irati et commoti, ipsum percutere voluerunt. Ob quam causam insurrexit magnus concursus et tumultus inter predictos duos marescallos, ex una parte, et Trajectenses et militares ultramosanos, ex altera : quod dicti domini ducis officiarii, consiliarii et deputati oppidorum Brabancie percipientes, illico ad partes predictas accelerantes, contencionem hujusmodi ad se receperunt pacificandam, quam cito Trajectum venirent. Dum vero prelibatus dux Johannes venit ante portam Trajectensem, multi proscripti et exbanniti pro gracia consequenda voluerunt secum intrare : quod quia burgenses consentire noluerunt, porte

diu clause permanserunt. Tandem fuit tractatum, quod die sequenti deberet avisari et concordari, quales exbanniti et de quibus casibus ipsi gracia jocundi adventus dicti domini ducis potiri deberent, et simile de facto trompette. Quo tractatu, sicut premittitur, facto, atque portis oppidi apertis, et exbannitis exclusis, ipse dominus dux equitavit in claustro Sancti Servacii ad hospicium suum, communiter dictum hospicium ducis.

Die vero sequenti, videlicet lune Xª maii, domini de consilio domini ducis et deputati oppidorum Brabancie predictorum tenuerunt consilium de factis exbannitorum et trompette, decernentes quales exbanniti et in quibus casibus dicti domini ducis gracia gaudere deberent; eciam sedarunt questionem trompette predicti.

Altera vero die, scilicet martis XIª mensis maii predicti, memoratus dux Johannes, suis associatus nobilibus, equitavit extra portam Trajectensem, quam intraverat, et statim post hoc sibi obviam iverunt processionaliter, cum crucibus et vexillis, collegium ecclesie sue Sancti Servacii atque mendicantes, necnon scultetus, burgimagistri, scabini, consules et notabiliores burgenses, qui ipsum solempniter inthronizantes duxerunt in ecclesiam Sancti Servacii ante summum altare, ubi, facta oracione et sanctis osculatis reliquiis, prestitit suum juramentum, tale quale dux Anthonius ejus genitor prestitit, et alii sui antecessores, Brabancie duces, hactenus prestare consueverunt. Quo juramento sic prestito, duo burgimagistri duxerunt ipsum sub campanili, ubi pulsavit campanam; post hoc reduxerunt ipsum in quodam eminenti loco ante chorum, ubi sibi existenti burgimagistri, scabini et consules et notabiliores burgenses ibidem presentes ac tota communitas, stantes inferius, sibi prestiterunt debitum fidelitatis et obediencie juramentum, tale sicut predicto suo genitori prestiterunt, et suis predecessoribus, Brabancie ducibus, prestare consueverunt.

Diebus vero mercurii XIIª et jovis XIIIª predicti mensis maii antedictus dux continue permansit in Trajecto: in quibus diebus ipse renovavit suis subditis ultramosanis juramenta alias per dominum Heinricum de Bergis suo nomine ipsis prestita; et vice versa iidem subditi renovaverunt eciam juramenta sua in forma debita eidem domino Heinrico de Bergis ad opus dicti ducis prestita.

Die vero veneris XIIIIª dicti mensis maii, antedictus dominus dux recedens de Trajecto, venit die sabbati in Bruxellam. Et est verum quod pre-

libatus dux Johannes, in recessu suo a Trajecto, dimisit ibidem dominum abbatem Afflighemensem, dominum Diestensem, Rassonem de Gravio. dominum de Malene, Reynerum Moers et magistrum Johannem Bont, suos consiliarios, ac magistrum Wilhelmum Bont, suum secretarium, ad audiendum, decidendum et terminandum causas parcium juridice, vel amicabiliter concordandum.

De tractatu facto in Biervliet super matrimonio contrahendo inter illustres Johannem ducem Brabancie, etc., et dominam Jacobam in Bavaria ducissam et Hannonie, Hollandie et Zelandie comitissam. Cap. CXLII.

1417. Anno Domini M° CCCC° XVII° supradicto, in die sancta Penthecostes, que fuit XXX^a mensis maii suprascripti, obiit illustris princeps Wilhelmus, comes palatinus Reni, dux in Bavaria necnon Hannoniensis, Hollandie et Zelandie comes, qui ex illustri domina Magareta sua consorte, filia quondam illustrissimi principis domini Philippi quondam Francorum regis filii, Burgundie, etc., ducis, genuerat unicam filiam, nomine Jacobam, que tempore dicti sui patris habuit in maritum delphinum Viennensem et Thuronie ducem, serenissimi principis domini Karoli Francorum regis filium; et quia idem delphinus decesserat tempore dicti quondam ducis Wilhelmi, ex dicta domina Jacoba nulla prole relicta, quare idem quondam dux Wilhelmus, in lecto sue egritudinis decumbens, de qua non convaluit, in presencia comitum, baronum, militum et nobilium multitudine copiosa, pro sua ultima voluntate petivit et desideravit ab eisdem, quatenus ad hoc operam dare vellent efficacem, quod matrimonium tractaretur inter eandem dominam Jacobam suam filiam et Johannem ducem Brabancie supradictum, obtenta prius a sede apostolica super impedimentis inter ipsos existentibus dispensacione desuper necessaria et opportuna. Dum vero ejusdem quondam ducis Wilhelmi extrema voluntas et desiderium ad ipsius Johannis ducis Brabancie noticiam pervenerunt, profectus fuit cum magno et decenti apparatu atque statu ad illustrem principem dominum Johannem ducem Burgundie, suum patruum, primo in Mechlinia, videlicet die XVIII^a mensis junii anni M^i CCCC^i XVII^i predicti, et deinde in Gandavo, scilicet die XVI^a mensis julii ejusdem anni, existen-

tem, ubi super predicto matrimonio inter memoratos Johannem ducem et dominam Jacobam ducissam contrahendo, maturis deliberacione et consilio primitus prehabitis, fuit ordinatum quod ambe predicte partes cum eorum proximis, consanguineis et amicis deberent convenire ad unam dietam in Biervliet in Zelandia tenendam, ubi in hospiciis esse deberent die ultima mensis julii supradicti.

Qua siquidem die adveniente, antedictus Johannes dux Brabancie et Lymburgis, et secum illustris dominus Philippus tunc comes de Charolois, nunc vero Burgundie dux, Johannes de Loen, dominus de Heynsberch et de Leuwenberch, Johannes abbas Affligheniensis, Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, Johannes dominus de Wesemale, dominus Heinricus de Bergis, dominus Grymbergensis et de Melino, Reynerus Pot dominus de la Roche, dominus de Robais, dominus Heinricus de Diest, dominus de Riveria, Wilhelmus Blondelli dominus de Grenillis, dicti ducis Johannis primus cambellanus, magister Simon de Formellis, ac magister Johannes Mercatoris, secretarius suus, ibidem in hospiciis applicuerunt. Pari modo applicuit ibidem eciam, die ultima mensis julii predicti, dicta domina Jacoba, et secum predicta domina Margareta mater sua, ac reverendus in Christo pater dux Johannes in Bavaria, tunc electus Leodiensis, dominus Johannes de Ligne et de Bailleul, dominus Gerhardus de Edingen, dominus de Haverich, Wilhelmus de Bredenrode, Johannes borchgravius de Montfort, Johannes de Schoenvorst, borchgravius de Monyouw, tunc dicti domini electi Leodiensis thesaurarius, dominus de Donsteneve, dominus de Moncheaulx, dominus de Steynkerke, dominus Heinricus de Naelwyck, Jacobus de Floyen, Egidius de Aremude, et magister Johannes de Mailly.

Die vero sequenti, scilicet dominica prima mensis augusti, anno Domini M° CCCC° XVII° antedicto, inter Johannem Brabancie et Lymburgis ducem et predictam dominam Jacobam in Bavaria ducissam necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comitissam, in secundo gradu consanguinitatis et tercio affinitatis sibi invicem attingentes, interveniente ad hoc et infrascripta ex parte ducis Brabancie, illustrium principum dominorum Johannis quondam ducis Burgundie et Philippi tunc comitis de Charolois, nunc vero Burgundie ducis, et ex parte domine Jacobe, domine Margarete in Bavaria ducisse, genitricis sue, et reverendi patris Johannis ducis in

Bavaria tunc electi Leodiensis, patrui ipsius domine Jacobe, aliorumque cognatorum proximorum eorumdem, ac utriusque ipsorum nobilium et fidelium suprascriptorum, patriarumque eorumdem consilio pariter et assensu, ad laudem et honorem Dei, utilitatemque et profectum patriarum suarum, et signanter propter causas et raciones, quas omitto causa brevitatis enarrare, in literis dispensacionis desuper obtentis sufficienter expressatas, tractatum fuit de matrimonio inter eosdem ducem et ducissam contrahendo, et ad tantum deventum, quod uterque ipsorum et quilibet eorumdem pro parte sua, videlicet dux auctoritate et consensu domini Heinrici de Bergis antedicti, et ducissa auctoritate et consensu domini Johannis domini de Ligne prelibati, curatorum suorum per jus et sentenciam ad infrascripta peragenda ipsis datorum, hujusmodi tractatum sponte et libere laudavit, ratificavit et approbavit, ac ambo, sibi invicem manibus conjunctis in manibus predicti abbatis Affligheniensis, promiserunt solempniter, et corporaliter juraverunt, se in conjuges mutuo recepturos propter causas in supradicta dispensacione comprehensas, necnon ad solempnizacionem hujusmodi sacri matrimonii, obtenta tamen prius dispensacione super predictis impedimentis a sancta sede apostolica ad hoc necessaria, procedere debere. Et insuper conventum fuit per pactum, quod ipse dux Brabancie pro dispensacione opportuna super predictis impedimentis a prefata sede apostolica obtinenda pro dicto matrimonio contrahendo laboraret, et ad hoc omnem diligenciam sibi possibilem [1], ut hujusmodi dispensacio infra festum Pasche ex tunc proxime venturum a dicta sede obtineretur.

Quibus sic peractis, memoratus Johannes dux Bavarie, electus Leodiensis, sponte obtulit predictis duci et ducisse, si ab ipso desiderarent, quod propria in persona se transferret ad concilium Constanciense, animo pro ipsis super impedimentis predictis a sede apostolica dispensacionem impetrandi opportunam. De quo ipse dux Brabancie sibi multum regraciabatur, dicens quod in dicto Constanciensi concilio generali suos habebat ambaxiatores, quos approbando primitus omnia et singula, que per prelibati quondam ducis Anthonii, genitoris sui, ambaxiatores acta fuerunt in eodem concilio, duxerat transmittendum, scilicet magistros Lambertum

[1] Deest vox aliqua, forte *adhiberet*.

de Stipite, decretorum doctorem, priorem de Bertrez, Anselmum Fabri, decanum Beate Marie Antwerpiensis, Godefridum de Zichen, Beati Petri Bekensis decanum, in decretis licenciatum, Reynerum de Aernhem, Leodiensem, Petrum de Bruxella, Constanciensem canonicos, et Leonium de Baest, baccalaureos in theologia; quibus et nonnullis ad hoc per ipsum ordinandis committeret dispensacionem hujusmodi prosequendi et impetrandi. Et insuper fuit eciam in dicto oppido de Biervliet tractatum, quod dux Brabancie et ducissa domina Jacoba, sponsus et sponsa, ammodo permitterent dictum Johannem Bavarie ducem pacifice et quiete perfrui et gaudere omnibus et singulis, que quondam dux Albertus genitor et quondam dux Wilhelmus germanus suus sibi dederant, et que eadem domina Jacoba neptis sua sibi dare promiserat post mortem patris sui. De quibus ipse dux Bavarie ex tunc fuit contentus, faciens provide predictis Brabancie duci et sue sponse homagium et debitum prestans fidelitatis juramentum, quem tunc in eorum consiliarium retinuerunt, ordinando, quandocunque in curia ipsorum adesset, quod sibi deliberarentur victualia pro se et quadraginta personis et totidem equis: si vero plus expenderet, hoc esset sumptibus suis. Quod non placuit Johanni de Monyouw, qui erat suus thesaurarius, qui libenter vidisset, quod sibi victualia pro tota sua familia ministrarentur, et quod taliter in ordinacione curie scriptum fuisset.

De procuratoribus per ducem Johannem Brabancie constitutis ad dispensacionem impetrandam a sede apostolica seu sacro generali concilio Constanciensi super defectibus, *etc.* Cap. CXLIII.

Die vero tercia mensis augusti predicti, sub anno Domini M° CCCC° 1417.
XVII° antedicto, memoratus Johannes dux Brabancie, insequendo tractatum in Biervliet concordatum inter ipsum et dominam sponsam suam, cum qua contraxerat sponsalia per verba de futuro ad hoc apta, per suas literas patentes constituit et ordinavit nuncios seu procuratores, scilicet reverendum dominum in Christo patrem Martinum episcopum Atrebatensem, magistros Petrum Canchon vicedominum Rhemensem, Johannem Papiot, domini ducis Burgundie consiliarios, et Johannem Bont, in utroque jure licenciatum, et eorum quemlibet in solidum, ipsis dans potestatem

plenariam et mandatum speciale, a sede apostolica seu sacro generali Constanciensi concilio, ac alio vel aliis ad hoc potestatem habentibus, ut non obstantibus impedimentis supranarratis ad solempnizacionem sacri matrimonii procedere valeant, dispensacionem sive licenciam impetrandi, prout in predictis literis plenius continetur et habetur.

Qualiter Johannes dux Bavarie electus Leodiensis nitebatur impedire dispensacionem supradictam. Cap. CXLIV.

1417 Anno Domini M° CCCC° XVII° sepedicto, in mense septembri, Johannes dux Bavarie predictus se transtulit de Leodio, ubi postea nunquam fuit reversus, et venit in Dordrecht, ubi procuravit se recipi et intronizari in dominum ipsorum, non obstante quod ipse consensum et assensum adhibuerat in Biervliet in matrimonium contrahendum inter predictum ducem Brabancie et neptem suam dominam Jacobam antedictam, tenens se pro contento de hiis que pater suus dux Albertus et frater suus dux Wilhelmus sibi assignaverant, et domina Jacoba sibi assignare et concedere adhuc deberet. Deinde idem Johannes dux Bavarie, XXIII^a^ mensis septembris anni predicti, ad supradictam dispensacionem impediendam sacrosancto cardinalium collegio fecit porrigi unam supplicacionem sequentis tenoris :

« Reverendissimi patres et domini presanctissimi. Johannes, quondam ducis Brabancie Anthonii filius, et Jacoba, quondam Wilhelmi Hollandie comitis filia, existentes in secundo gradu consanguinitatis, matrimonium contrahere promiserunt, in casu quo dispensacionem a sede apostolica possent obtinere. Est verum, reverendissimi patres et domini, si matrimonium dictarum personarum, sic in secundo gradu consanguinitatis conjunctarum, sortiretur effectum, non modica scandala, eciam diversa homicidia et alia mala exinde possent exoriri, maxime cum hujusmodi matrimonium fieret in prejudicium successionis et hereditatis illustris principis et domini, domini Johannis electi Leodiensis, comitis palatini Reni et Bavarie ducis. Ad obviandum hujusmodi scandalis, et ne dicti contrahentes in hujusmodi errore perseverent, supplicatur vestris reverendissimis paternitatibus, pro parte dicti domini electi et ducis, qui est frater patris dicte

filie contrahentis, quod committatur alicui in hoc sacro concilio, aut in partibus et locis vicinis, et, si placet, Treverensi vel Coloniensi archiepiscopis, si perceperint dictos contrahentes fore in secundo gradu consanguinitatis, quod ex tunc matrimonium declarent, prout est, nullum, eisque in futurum contrahere inhibeant, et alia in hiis faciant opportuna, etc. »

Item est sciendum, quod dictus Johannes Bavarie dux fecit dominum Romanorum et Hungarie regem taliter informari, quod ipse ad impediendum dispensacionem hujusmodi porrigi fecit singulis concilii Constanciensis antedicti certam supplicacionem tenoris sequentis :

« Nichil est, reverendissimi patres et domini, tam proprium hujus generalis sacri concilii, quam omnis generis scandalis et futuris periculis obviare, presertim que contra jus et justiciam creduntur a certo et verisimiliter exoriri : hinc est quod Johannes, filius quondam ducis Brabancie, et Jacoba, filia quondam comitis Hollandie, existentes in secundo gradu consanguinitatis, promiserunt invicem matrimonium contrahere, si possent super hujusmodi impedimento dispensacionem sedis apostolice obtinere. Est verum, reverendissimi patres et domini, quod, nisi per reverendissimas paternitates vestras diligenter et celeriter occurratur, ex hujusmodi matrimonio verisimiliter provenirent non mediocres guerre, sed crudelissime, ex quibus indubitanter suscitarentur et horrenda pericula tam in spiritualibus quam in temporalibus infinita, presertim si ex hujusmodi contractu, vigore cujuscumque dispensacionis concilii, que melius et dignius dissipacio diceretur, contingeret carnalem copulam inde sequi: de maximo enim prejudicio agitur ac diminucione honoris et status illustris ac prepotentis prosapie dominorum, quibus ab intestato deferretur hereditas sive successio dominiorum dicti quondam comitis Hollandie, dicta Jacoba ejus filia contrahi possent et valeant [1], per que hujusmodi dissenciones et scandala, guerre ac infinita homicidia vitabuntur. Supplicatur pro parte serenissimi ac invictissimi principis et domini, domini Sigismundi, Dei gracia Romanorum, Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., regis semper Augusti, quatenus hoc generale concilium committat et mandet alicui prelato in hoc sacro concilio, quatenus de premissis summarie se informet, et, si repperit dictos Johannem et Jacobam secundo consanguinitatis gradu esse conjunc-

[1] Verba quaedam in Cod. MS. desiderantur, ita ut phrasis incompleta haereat.

tos, declaret et denunciet dictum pretensum contractum matrimonium esse nullum, dictisque Johanni et Jocobe, sub excommunicacione et aliis censuris et penis, inhibeat ne ulterius in futurum tale pretensum matrimonium contrahant : cum potestate insuper inhibendi reverendissimo patri summo penitenciario, ac quibuscumque aliis potestatem hujusmodi dispensandi possidentibus, ne super hujusmodi contractu dispensare, aut quidquam tale seu equipollens attentare presumant, seu alter eorum presumat, cum potestate contradictores et rebelles per censuram ecclesiasticam compescendi, premissis et aliis in contrarium editis non obstantibus quibuscumque. »

Quid Johannes dux Bavarie in Dordrecht existens a domina ducissa Jacoba, nepte sua, et patriis Hollandie et Zelandie requisivit. Cap. CXLV.

Postquam Johannes dux Bavarie contra predictam dominam Jacobam, neptem suam, et in ejus prejudicium in Dordrecht fuerat receptus et in dominum intronizatus, statim causam sui adventus in Dordrecht bonis oppidis Hollandie et Zelandie literatorie significavit, et inter cetera, quod post decessum quondam ducis Wilhelmi, sui germani, percipiens magnam divisionem et parcialitatem in Hollandia existentem, se transtulit in Dordrecht ad ponendum patriam illam in bona unione, tranquillitate et pace, ad finem quod quilibet per jus et justiciam sive sentenciam tractaretur; quodque cum dicta nepte sua concordavit taliter, ut asseruit, quod per ipsam et dilectam sororem suam, ejus matrem, et per ipsum unus thesaurarius et alii nobiles pro regimine patrie essent instituti, qui sibi promiserant quod omnia cum suo consilio agere deberent. Scripsit eciam, quod ipse esset verus tutor et mamburnus Hollandie et Zelandie, quamdiu dicta neptis sua legitimum tutorem et maritum non haberet, qui ejus et dictarum patriarum suarum curam et regimen gerere posset; et quia sibi novissime in Leodio existenti plurime questiones et querele porrecte fuerunt, continentes multas injusticias et violencias subditis earundem patriarum illatas, quare se illico properavit versus Dordrecht, ad finem quod eisdem subditis desuper providere possit de remedio opportuno, et eciam dictis bonis oppidis assistenciam faceret, quod eorum privilegia, libertates, bone consuetudines

et observancie ammodo sine infractione deberent observari. Quapropter predicta oppida instanter requisivit, quod sibi in premissis assistenciam facerent, et signanter in tutela et mamburnia, que sibi de jure, ut asseruit, appertineret : ipse enim in nullo vellet prejudiciare nepti sue predicte; obtulit eciam se dictis patriis facturum quidquid bonus tutor et mamburnus facere teneretur. Requisivit insuper, quod ista puncta non solum scabinis et justicie, sed eciam communitatibus oppidorum publicarentur.

Super quibus dicta domina ducissa Jacoba vocavit literatorie nobiles et bona oppida Hannonie, Hollandie et Zelandie ad certam dietam in Schoenhoven, ubi Johannes dux in Bavaria eciam applicuit. In qua dieta ducissa, cum suo consilio necnon nobilibus et deputatis bonorum oppidorum suorum predictorum maturis deliberacione et consilio prehabitis, fecit antedicto duci Johanni in Bavaria ad suas requisiciones prelibatis oppidis suis factas responderi, quod ipsa et similiter ejus consiliarii et bona oppida bene scirent, quod ipse de jure suus tutor et mamburnus esse deberet, si sub pupillari etate esset constituta; sed, quia ipsa extra eandem etatem pupillarem et ad annos legitimos pervenerat, esset cum dictis patriis suis Hannonie, Hollandie et Zelandie taliter consulta et deliberata, quod in iisdem nullum tutorem vel mamburnum habere neque regentem ponere volebat : quare ab eodem duce Johanne in Bavaria fecit requiri, quatenus de responsione contentus ipsam amplius super premissis non inquietaret. Et quia nuper fuerat ordinatum, quod ipsa domina Jacoba per consilium domine genitricis sue et Johannis ducis Bavarie, patrui sui, et aliorum tunc nominatorum dictas suas patrias deberet regere et gubernare, hanc ordinacionem ipsa utique observare vellet et facere observari, et si quis, cujuscumque condicionis eciam fuerit, contra eandem forefecerit, quod alter alteri emendare deberet.

Que oblacio dicto duci Johanni, suo patruo, eciam non placuit; quare idem dux Johannes ab eadem nepte sua petivit habere regimen et administracionem terrarum suarum predictarum, non ut tutor vel mamburnus, sed ut ejus commissarius et officiarius.

Ad quod ipsa domina Jacoba preavisata fecit sibi responderi, quod ipsa prima die mensis augusti proxime preteriti in Biervliet iniit certum tractatum super matrimonio contrahendo inter ipsam et Johannem ducem Brabancie et Lymburgis, sponsum suum, cum consilio, assensu et volun-

tate domine genitricis sue, domini ducis Burgundie, sui avunculi, domini comitis de Charolois, sui nepotis, ac ejusdem ducis Johannis in Bavaria, sui patrui, qui ad hoc suum eciam adhibuit consensum, necnon nonnullorum proximorum, consanguineorum, amicorum et fidelium suorum ac oppidorum suorum predictorum : quare ipsa non erat consulta, quod cum ipso patruo aut quocumque alio aliquem novum vellet inire tractatum absque consilio suorum dominorum proximorum et trium patriarum predictarum suarum. Nichilominus, si predictus Johannes patruus suus, in Bavaria dux, aliquid amplius ab eadem domina Jacoba vellet habere vel postulare, ipsa obtulit se promptam et paratam, se sibi semper facturam per consilium dominorum ducis Burgundie, sui avunculi, comitis de Charolois, nepotis, et trium patriarum suarum antedictarum, Hannonie videlicet, Hollandie et Zelandie, quidquid sibi de jure facere teneretur.

De qua quidem responsione dictus Bavarie dux non contentus, recedens de Schoenhoven se transfretavit versus Dordrecht, mensis novembris die III^a^, anno Domini M^o^ CCCC^o^ XVII° suprascripto.

De electione Martini pape quinti in sacro generali Constanciensi concilio celebrata, per quem unio in ecclesia Dei sancta est subsecuta. Cap. CXLV^bis^ [1].

Anno Domini M^o^ CCCC^o^ XVII°, tempore Sigismundi Romanorum et Hungarie regis, die X^a^ mensis novembris, in supradicto sacro generali Constanciensi concilio Martinus quintus, nacione Romanus, fuit electus in papam, et coronatus die XXI^a^ ejusdem mensis. Hic se elegit vocari Martinum quintum, eo quod in die Martini pape et profesto Sancti Martini episcopi fuerat electus. Hic antea vocabatur Oddo de Columpna, Sancti Gregorii ad Velum Aureum diaconus cardinalis, de Columpna communiter nuncupatus : cujus electionis data habetur in hiis verbis : *Vivat columpna ecclesie*, prout de hujusmodi pape Martini electione clarius patet per ipsius literas patentes, more Romane curie bullatas, quas desuper

[1] Supra p. 13 notatum fuit in codd. MSS. bis exstare hujus capitis vel capituli CXLVI numerum.

transmisit Johanni duci Brabancie, quarum tenor sequitur in hec verba et est talis :

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio suo, nobili viro duci Brabancie, salutem et apostolicam benedictionem. Misericors et miserator Dominus, unigenitus Dei filius, Jesus Christus, qui celestia similiter et terrena sue majestatis omnipotencia dirigit et gubernat, sacrosanctam Romanam catholicamque ecclesiam, sponsam nostram, quam non facto solum sed sui proprii ac sacratissimi sanguinis aspersione fundavit, sue pietatis oculis ab alto respectans, ipsius viduitatis incommoda, post resignacionem juris papatus per olim Johannem XXIIIum, ac consequenter per Gregorium XIIum, ipsiusque eciam Johannis deposicionem ab ipso papatu, et per privacionem de Benedicto XIIIo eciam a papatu hujusmodi, ut toti orbi jam debet esse compertum, in hoc generali concilio Constanciensi ac per ipsum canonice celebratas, deplorare ulterius non est passus. Post longos, varios, diuturnosque tractatus, inter collegium venerabilium fratrum nostrorum sancte Romane ecclesie cardinalium, de quorum numero tunc eramus, ac quosdam venerabiles prelatos et alios deputatos nacionum prefati concilii super electione futuri Romani pontificis celebracione solempniter habitos, et consilia impertita diebus hiis proximis, ad instar divina superillustrante clemencia in ipso concilio extitit, summo omnium consensu, pro effectu saluberrime unionis in prefata ecclesia consequendo ac totali extirpacione nefandi schismatis, salubriter ordinatum, quod collegio ipsorum cardinalium, ad eligendum ipsum futurum pontificem, per quinque naciones in eodem concilio existentes sex pro qualibet in coelectores adjungerentur: ita quod ille, qui per duas partes ipsius collegii concorditer, et subsequenter per duas partes coelectorum cujuslibet ipsarum nacionum in papam eciam concorditer eligeretur, pro unico, vero et indubitato Romanorum pontifice a cunctis Christi fidelibus haberetur, prout in decretis dicti concilii confectis desuper et solempniter publicatis lacius continetur.

» Unde, sicut equidem Altissimo placuit, est effectum, quod, celebrata per naciones ipsas electione dictorum electorum triginta numero, et approbata per concilium, die lune octava mensis presentis, circiter horam quartam post meridiem, in illius nomine qui perpetua mundum racione gubernat, cardinales numero viginti et tres et triginta coelectores, hujusmodi cooperante Spiritus Sancti gracia, conclave, libertate atque securitate et cele-

berrima ab extra custodia munitissimum, ad pacem ecclesie aspirantes intrarunt, missarumque celebratis de more solempniis, ac deinde consiliis habitis repetitis, prout tante rei sublimitas exposcebat, die jovis XI^a^ hujus mensis, celebritatis beati Martini confessoris et pontificis, hora quasi decima, eodem Spiritu, qui fidelium vivificatorum mentes illustrat ac dirigit semper in bonum, mentes nostras uniformiter et humillime ac eciam concorditer inspirante, ad Altissimi laudem et gloriam ac statum ipsius ecclesie, evulsionemque totalem ex agro dominico prefati scismatis, cardinales et coelectores prefati in nos, tunc Sancti Gregorii ad Velum Aureum diaconum cardinalem, licet ex fragilitate humane condicionis ad tantum onus regiminis universalis ecclesie insufficientibus humeris, eorum vota unanimiter, discrepante nemine, direxerunt, in jubilo hymnum *Te Deum laudamus* decantantes, moxque eciam intronizavere ac eciam adoravere solempniter, ut est moris, ac denuo, servatis solempniis juxta prefate ritum ecclesie, in Constanciensi ecclesia, astante precelebri ipsorum cetu, necnon karissimo in Christo filio nostro Sigismundo, Romanorum et Hungarie rege, illustri prelatorum, ducum ceterorumque nobilium cleri et populi multitudine copiosa, nostre coronacionis insignia cardinales ipsi, ad sempiternam nominis Creatoris nostri laudem et prefate gloriam ecclesie, hac presenti die exultantibus animis peregerunt.

» Que nobilitati tue, cujus tranquillitatem ac statum paterna in Domino caritate complectimur, nominis equidem ab experto eandem filiali affectione diligere, ad cujus filialem ac jugem continuacionem ipsam nobilitatem tuam cordialiter exhortamur, intimare providimus per presentes. Datum Constancie, XI° kalendas decembris, pontificatus nostri anno primo. Sic signate : P. de Cesariis. — Dilecto filio et nobili viro Johanni duci Brabancie, etc. »

Hujus siquidem tempore pape Martini sedatum est scisma, quod duravit per XL annos vel circiter. Hic dissolvit concilium Constanciense, in quo erant CCXLV mitrati; et, quamquam plura concilia fuerunt celebrata ubi plures fuerunt episcopi, nunquam tamen auditum est, quod unquam fuit solempnius concilium quam Constanciense, tum propter nobilitatem prelatorum, tum propter multitudinem principum et eorum ambaxiatorum, tum eciam propter decreta ibi decretata. Hic recepit dominum Balthasarem de Coxa, olim papam Johannem XXIII^um^, postea depositum, in suam graciam.

et eum promovit in cardinalem, et sic ipse Balthasar venit ad Florenciam, et ibi de post obiit. Hic dominus papa dispensavit, quod Johannes de Bavaria subdyaconus, electus Leodiensis, posset matrimonium contrahere cum domina Elyzabeth, filia illustris Johannis quondam ducis Gorlicensis, fratris germani Wenceslai Romanorum et Bohemie regis et Sigismundi Romanorum et Hungarie regis, postea imperatoris, sua commatre, relicta quondam domini Anthonii ducis Brabancie. Hic eciam dispensavit, quod Johannes dux Brabancie, filius ducis Anthonii predicti, cum supradicta domina Jacoba ducissa in Bavaria, sua consanguinea, in secundo gradu consanguinitatis et tercio gradu affinitatis sibi invicem attinentibus, matrimonium contrahere posset, prout inferius patebit. Hic eciam papa, anno pontificatus sui quarto, misit unum cardinalem tituli Sancti Clementis legatum de latere, ad predicandum crucem contra Bohemos : qui cum electoribus imperii ex Germania, Brabancia et Flandria acquisitum sibi exercitum, ultra centum millia pugnatorum, in Bohemiam duxit, qui ibi multa mala fecerunt, sed nichil profecerunt, quia propter defectus victualium et discordiam principum coacti fuerunt repatriare, quia litigabant pro spolio habendo. Item iste papa multas vias attemptavit per suos legatos, ut Bohemos ad fidem reducere posset; sed nichil potuit proficere. Tandem, anno Domini M° CCCC° XXXI°, misit Julianum de Cesarinis, tituli Sancti Angeli dyaconum cardinalem, in Germaniam, ad celebrandum concilium in Basilea pro extirpacione heresis Bohemorum, et pro reformacione ecclesie in capite et membris. Sed antequam concilium erat inchoatum, dominus Martinus obiit.

Iste Martinus recuperavit totum patrimonium ecclesie. Hic reformavit ecclesias urbis, per Ladislaum regem tempore predecessoris sui destructas. Hic tenuit vias in magna securitate, ita quod quilibet secure posset ambulare cum rebus suis; erga violatores viarum fecit justiciam sine misericordia. Hic congregavit sibi thesaurum infinitum, imo dicitur quod habuit decem milliones, et quilibet millio valet mille millia ducatorum auri; sed iste thesaurus non profuit postea ecclesie, neque sibi contra mortem. Hujus tempore in Papia civitate fuit inchoatum concilium, prout ipse papa in Constancia ordinaverat; sed propter pestilenciam ipse transtulit hoc in Senis, et propter incommoditatem loci fuit dissolutum concilium Senense, et decretatum quod anno a nativitate Domini M° CCCC° XXXI°, quarta mensis

marcii, deberent concilia in Basilea inchoari et celebrari, juxta decreta concilii Constanciensis. Et ideo, ut premittitur, misit dictum dominum cardinalem Sancti Angeli, ut ibidem nomine suo celebraret concilium; sed ante tempus inchoacionis concilii obiit, anno Domini M° CCCC° XXXI°, secundo februarii, seditque annis tredecim, mensibus tribus, diebus XIX, et vacavit sedes per dies undecim.

De bello apud Gorinchem conserto, in quo domicellus Wilhelmus de Arckel et dominus Walramus de Brederode interierunt. Cap. CXLVI.

1417. Eodem anno M° CCCC° XVII°, in mense novembri, domicellus Wilhelmus, filius domini de Arckel, dominus de Borne et de Sittart, heres ducis Gelrie et Juliacensis, assistentibus sibi dominis de Egmonda et Gelrensibus, atque gentibus armorum ducis Johannis in Bavaria, cepit et recuperavit oppidum de Gorinchem, quod dudum ad dominum de Arckel, suum genitorem, jure hereditario spectare solebat; sed gentes predicte domine Jacobe ducisse tenebant castrum in dicto oppido, super flumen Marweide situatum. Quod predicta ducissa Jacoba percipiens, incunctanter, congregatis fidelibus suis nobilibus, vasallis et bonis oppidis Hollandie atque civibus civitatis Trajectensis, navigio venit usque ad dictum suum castrum, quod intrantes ipsa domina Jacoba suum vexillum figi fecit ante portam castri, sub quo ipsa cum domina genitrice sua se tenuerunt; gentes vero sue ex eodem castro prosilientes dictum domicellum intrepide assaltando debellarunt, in tantum quod victoriam reportaverunt. Ubi fuerunt interfecti domicellus Wilhelmus de Arckel et dominus Walramus de Brederode prelibati, dominus de Petershem et dominus Arnoldus de Ordingen; comes de Virnenborch fuit captus, et Wernerus de Vlaeten ac Johannes de Rynshem; reliqui vero fuerunt capti vel occisi, exceptis illis, et signanter Gelrensibus, qui pro latibulo fugam elegerunt pro pugna. Et sic dicta domina Jacoba recuperavit oppidum suum de Gorinchem supradictum. Hoc autem bellum accidit in die Sancti Eligii, que fuit prima decembris anni M^i^ CCCC^i^ XVII^i^ predicti.

Est autem verum, quod domina ducissa suos nuncios speciales miserat ad predictum ducem Brabancie, sponsum suum, ipsum exhortando, quia

de jure sponsus tenetur deffendere jura sue sponse tamquam propria, quatenus contra predictum Johannem ducem in Bavaria, patruum suum, cum gentibus suis armorum auxilium et assistenciam sibi impertiri dignaretur. Quare idem Brabancie dux sibi in auxilium destinavit Engelbertum comitem de Nassouw, dominum de Lecka et de Breda, dominum Heinricum de Lecka, dominum de Hezewyck, dominum Heinricum de Bergis, dominum de Grymbergis et de Melino, tamquam capitaneos, cum plus quam quadringentis armigeris, pro custodia sui oppidi de Rotterdam, quod dictus Bavarie dux vicibus diversis fecerat oppugnari, et sic gentes dicti ducis bello de Gorinchem non interfuerunt. Est verum, quod idem dux Brabancie, congregata gencium armorum multitudine copiosa, iter arripuit animo proficiscendi in auxilium domine ducisse Jacobe, sponse sue predicte: sed, quia sibi in itinere existenti venerunt nova, que eadem sponsa literatorie sibi significavit, quod de inimicis suis bellando victoriam reportavit, idem dux cum suis Bruxellam est reversus; nichilominus destinavit aliquos ad ipsam de consilio suo, suo nomine de predicto triumpho gratulandi atque suum obsequium offerendi, etc.

Qualiter Martinus papa quintus dispensavit cum duce Johanne Brabancie et ducissa Jacoba Bavarie super defectibus, etc., ad matrimonium invicem contrahendum. Cap. CXLVII.

Quam cito dicto Johanni duci creacio [1] innotuit, ipse necnon tres status Brabancie eidem domino pape literatorie supplicarunt, quatenus, rejectis emulorum assercionibus frivolis et injustis, propter causas et raciones in suis literis declaratas, quas brevitatis causa omisi hic inserere, quia in literis dispensatoriis infrascriptis satis sunt declarate, dispensacionem supradictam annuere et graciose concedere dignaretur, literasque inde concedere necessarias et opportunas; quare ipse dominus noster papa, dictorum ducis et trium statuum Brabancie precibus favorabiliter inclinatus, predictas literas dispensatorias concessit sub tenore sequenti :

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio, nobili viro

[1] Scilicet *Martini V.*

Johanni Brabancie et Lymburgis duci, ac dilecte in Christo filie Jacobe, in Bavaria ducisse, necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comitisse, salutem et apostolicam benedictionem. Ineffabili sedentis in throno, cujus potestas est imperium summi patris, refertus providencia, apostolorum principis, celestis clavigeri, successor, Jesu Christique vicarius, Romanus pontifex, cuncta mundialia intuitu corporeo transcendens climata, omniumque nacionum qualitates et ortus condigne secernens resolucionis acie, juxta officii debitum, ut reddende potissime villicacionis tempore grex sibi resultans creditus quorumlibet fidelium pacis et salutis incentiva explorat irrigua, et canonum, humanarum videlicet edicionum, presertim circa dignitatis atque prosapie prerogativa fulgentes districte rigore, prout temporum necnon personarum et locorum persuadet, qualiter dispensatorie consuetudines municulum salubriter intermittit. Sane pro parte vestra nobis nuper exhibita peticio continebat, quod vos, quorum dicioni temporali oppida et fortalicia, necnon ville et munimenta, eciam limitibus contiguis numero plurima subesse noscuntur, nonnullorum parentum vestrorum et amicorum communium, procerum quoque et magnatum parcium illarum consiliis et deliberacionibus recollectis, et presertim pro vitandis consternendisque guerrarum et novitatum aliarumque calamitatum aculeis, scandalorum precipiciis et dispendiis innumeris, alias eciam cum execrabili et multiplici personarum deletu verisimiliter proventuris, et ut partes ipse earumque habitatores ac incole pacis ac tranquillitatis vegetentur amore sponsaliorum inter vos contractorum, ad presens preparatoriis habitis copulari invicem matrimonialiter affectatis, super sorcienda, pro eo quod secundo consanguinitatis et tercio affinitatis gradibus vos attingitis, dispensacione canonica, apostolice sedis patrocinium humiliter implorantes : nos igitur, qui in supremi culminis specula, post lugubris in Dei ecclesia stirpati alias scismatis juxta Omnipotentis manum exterminium, divinitus sublimari conspicimur, caula conjuncta dominica eciam inter fideles eosdem peregrinorum eventuum concussis laqueis ad ovilis personarum quoque et mencium propaginem motus et inclinaciones dirigentes, ex actis premissis, et aliis legitimis nobis expositis suadentibus causis, vestris in hac parte supplicacionibus inclinati, vobiscum, dummodo tu, filia Jacoba, propter hoc rapta non fueris, ut impedimentis, que ex consanguinitate et affinitate hujusmodi proveniunt, non obstantibus, matrimonium invicem

contrahere, et in eo, postquam contractum fuit, remanere licite valeatis, auctoritate apostolica dispensamus, prolem ex hujusmodi matrimonio suscipiendam legitimam nunciando. Nulli ergo, etc., nostre dispensacionis infringere, etc. Si quis autem, etc. Datum Constancie, XI° kalendas januarii, pontificatus nostri anno I°.

» Scriptum de registro literarum apostolicarum ad partem registratarum et auscultatarum per me Paulum episcopum Ebroicensem. »

Item est verum, quod rex Romanorum et Hungarie, quam cito predicta dispensacio ad suam devenit noticiam, tantum procuravit apud dominum papam, quod predictam dispensacionem animo melius deliberandi revocavit; sed litere, que desuper scripte fuerunt et nondum bullate, fuerunt per oratores dicti ducis Brabancie in cancellaria apostolica arrestate, sic quod, antequam bullate et expedite fuerunt, dictus dominus dux, sue dispensacionis literis prius receptis, vigore earumdem ad consummacionem sacri matrimonii processit, antequam litere revocatorie sibi fuerunt presentate, prout inferius patebit, licet una nuda cedula ex dicta revocacione sibi fuerit missa; originales vero litere, seu *Vidimus* ex eisdem, nunquam fuerunt sibi presentate.

De consummacione matrimonii inter Johannem ducem et dominam Jacobam ducissam infrascriptos. CAP. CXLVIII.

Anno Domini M° CCCC° XVII° secundum usum scribendi ecclesie galli- 1418.
cane, et secundum stilum curie romane anno a nativitate M° CCCC° XVIII°, die vero jovis X^a^ mensis marcii, prescripta dispensacione a dicta sede apostolica per prefatum Johannem ducem Brabancie habita et obtenta, prelibati domini dux et ducissa in castro de Haga Comitis, de sero post completorium in crepusculo, dictam dispensacionem apostolicam ratificando, gratificando et approbando, in vim et pretextu ejusdem invicem contraxerunt matrimonium, per verba de presenti ad hoc apta et ipsis proposita in gallico sive lingua gallicana per magistrum Stephanum Wyardi canonicum Montensem in Hannonia, presentibus domina genitrice domine ducisse Jacobe et illustri principe domino Adolpho duce Montensi, domino Johanne domino de Rysferscheit et multitudine copiosa comitum, baronum,

militum et nobilium patriarum Brabancie, Hannonie, Hollandie et Zelandie, ac consulibus oppidorum patriarum predictarum, necnon ad hoc vocatis reverendo patre domino Tornacensi episcopo, domino preposito ecclesie Sancti Donaciani Brugensis ac magistro Symone de Formellis, ex parte predicti ducis Burgundie inibi ad hoc missis et destinatis. Et de nocte immediate sequenti dominus dux Johannes condormivit dominam ducissam Jacobam antedictam in castro prelibato. Quare de clandestino contractu hujusmodi dominus Hugo Monlet, provisor ac decanus Delflandie, tamquam vices gerens episcopi et archidiaconi Trajectensis ordinariorum, legi Hagensis predicti [1] absolvit contrahentes antedictos.

Item anno quo supra, et die dominica X^a mensis aprilis, dominus dux et domina ducissa prelibati dictum eorum matrimonium, in facie collegiate ecclesie seu cappelle in dicto castro constitute, in manibus decani ejusdem, servatis servandis, ut moris est, publice per verba ad hoc apta iterato contraxerunt et solempnizarunt, presentibus domina genitrice ducisse Jacobe prelibate, domina de Haymeida, domina de Agere Sancti Martini, domina et domicella de Lalaing, domina de Steynkerke, domicella Van den Poele, domicella Van den Does et quampluribus aliis dominabus et domicellabus, necnon Wilhelmo Blondelli domino de Grevilleer, Wilhelmo de Monte, domino de Orbays, cambellano ducis Johannis predicti, magistro Johanne Bont, in utroque jure licenciato, magistro Gerhardo tunc curato in Gouda, capellano predicte domine genitricis, domino borchgravio de Leydis, domino Heinrico de Lecka, militibus, et multis aliis nobilibus et aliis personis utriusque sexus.

Item est notandum, quod in predicto castro de Haga Comitis est situata una cappella, in qua est solempne collegium canonicorum secularium, habens decanum tamquam caput et canonicos tamquam membra; et unus beneficiatorum in dicta capella ex antiquissima consuetudine consuevit habere et habet regere et exercere curam animarum omnium curialium comitum Hollandie in Haga pro tempore existencium et omnes curiales consueverunt ibidem recipere ecclesiastica sacramenta, et contrahere matrimonia; et solempnitas matrimonialis inter predictos ducem et ducissam, qui sunt caput suorum curialium, fuit solempnizata in dicta capella per decanum ibidem, etc.

[1] Forte legendum : *in loco Hagensi praedicto;* vel : *juxta legem loci Hagensis praedicti.*

Quomodo et qualiter Johannes dux Brabancie fuit receptus et intronizatus in oppidis Hollandie, Hannonie et Zelandie tamquam legitimus maritus et mamburnus dicte domine ducisse Jacobe, ejus vita durante. Cap. CXLIX.

Supradicto vero matrimonio, sicut premittitur, consummato et solempnizato, prelibatus dux Johannes, de consensu dicte ducisse et ipsa presente et astante, fuit in dominum, tamquam ipsius ducisse maritus legitimus et mamburnus, solempniter receptus, ejusdem ducisse vita durante, faciens juramenta per comitem fieri solita et consueta, et vice versa a vasallis, subditis et incolis dictarum terrarum recipiens fidelitatis et obediencie solita juramenta, et primo in Delft die veneris XVIII[a] mensis marcii, et in Leydis die sabbati XIX[a] ejusdem mensis anni M[i] CCCC[i] XVII[i] predicti, in Harlem die sabbati II[a] aprilis, anno M° CCCC° XVIII°; item, die III[a] aprilis Ten Borge prope Wyckacker Merlandis; item, die lune III[a] aprilis in Catwyck de Rynlandrie; item, die veneris VIII[a] aprilis in Haga Comitis; item, die mercurii XX[a] aprilis dominus dux equitavit ad Rotterdam et Schiedam; item, die jovis XXI[a] aprilis in Gouda; item, die sabbati XXIII[a] in Hoesden; item, anno Domini M° CCCC° XVIII° predicto, die dominica XXIX[a] mensis maii, in Montibus; item, lune XXX[a] ejusdem mensis maii in oppido Gevogiensi; item, martis ultima maii in Malbodia; item, die mercurii I[a] junii in Valenchines; item, die veneris X[a] junii Ter Tolen et in Rymerswael; item, die sabbati XI[a] junii in Ziriczee; item, die dominica XII[a] junii in Middelborch a communitate; item, die lune XIII[a] junii in Middelborch a militaribus Zelandie, ubi juravit sicuti comites Hollandie et Zelandie jurare consueverunt : recepit eciam ab ipsis juramenta solita et consueta. 1418

Posuitque et ordinavit memoratus dominus dux in omnibus castris et locis trium patriarum predictarum, scilicet Hannonie, Hollandie et Zelandie, ac eciam dominii Frisie suo nomine castellanos, officiarios, judices et scabinos, pro justicia ministranda subditis predictis et pro tuicione et deffensione eorumdem. Contulit eciam beneficia et officia ecclesiastica, racione juris patronatus ad collacionem comitum Hannonie, Hollandie et Zelandie pertinencia et dominorum Frisie spectantia. Coutulit eciam. racione sui

jocundi adventus primarieque receptionis ipsius, in omnibus monasteriis et religiosis domibus, personis capacibus unam prebendam, prout comites terrarum et dominii predictorum in eorum jocundo adventu facere consueverunt.

Qualiter domino Jacoba fuit recepta in Brabancie ducissam. Cap. CL.

Item, post modici temporis spacium postea lapsum, prefata domina Jacoba ducissa, ut et tamquam sponsa et uxor legitima predicti Johannis Brabancie et Lymburgis ducis, fuit per eundem dominum ducem ipsiusque ducisse dominam genitricem ac cognatos et proximos suos ad dominia, territoria, oppida, villas, castra, domus, habitationes et hospicia ipsius domini ducis solempniter et publice conducta, ac per eundem ducem et ipsius subditos in locis et oppidis insignibus cum magna solempnitate, ut decuit, jocunde, sponte et libere recepta et intronizata. Ipsa eciam domina ducissa, racione sui jocundi adventus primarieque receptionis ipsius, contulit in omnibus et singulis monasteriis et religiosis domibus, infra ducatus Brabancie et Lymburgis et marchionatum sacri imperii constitutis, personis idoneis et capacibus unam prebendam, quemadmodum ducisse Brabancie in earum primaria receptione et adventu jocundo hactenus facere consueverunt seu fecerunt.

Tenor litere revocatorie prime dispensacionis per dominum papam animo melius deliberandi concesse, sequitur in hec verba. Cap. CLI.

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam. Romanus pontifex, cum naturam sorciatur humanam, variis plerumque supplicancium assercionibus, presertim illustrium, ad nonnulla concedenda inducitur atque deflectitur precum maximarum instancia, que demum ex concessione hujusmodi gravissima emersura scandala verisimilia arbitretur; illa sic concessa, negociorum, personarum, locorum et temporum qualitate pensata, revocat, irritat et annullat, prout in Altissimo conspicit salubriter expedire. Nuper siquidem, videlicet XI° kalendas januarii,

pontificatus nostri anno primo, ad supplicacionem dilecti filii nostri, nobilis viri Johannis ducis Brabancie et Lymburgis, et dilecte in Christo filie, nobilis mulieris Jacobe in Bavaria ducisse, necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comitisse, ex certis expressis in nostris desuper confectis literis clausis, quarum tenores hic alias habere volumus pro sufficienter expressis, cum prefatis Johanne duce et Jacoba ducissa, secundo consanguinitatis et tercio affinitatis gradibus se attingentibus, dummodo eadem Jacoba propter hoc rapta non esset, ut impedimento, quod ex consanguinitate et affinitate hujusmodi provenit, non obstante, matrimonium invicem libere contrahere, ac in eo, postquam contractum foret, remanere licite valerent, auctoritate apostolica dispensavimus, prolem ex hujusmodi matrimonio suscipiendam legitimam nunciando, sicut plenius in prefatis literis denotatur.

» Cum autem, sicut nobis nuper[1] ex hujusmodi dispensacione maxima sint verisimiliter scandala et guerrarum incendia, non solum in dominiis Johannis ducis Brabancie et Jacobe ducisse predictorum, sed et in circumvicinis et eciam in remotis partibus, necnon provinciarum, urbium et terrarum excidia, hujusmodique strages, si dispensacio hujusmodi suum sortiretur effectum, procul dubio proventura, eciam assercione carissimi in Christo filii nostri, Sigismundi Romanorum et Hungarie regis illustris, et nonnullorum procerum et baronum ac aliorum plurimorum fide dignorum testimoniis sic asserencium, nosque illius in terris vices gerimus, qui pacem et concordiam nutrit in sublimibus, ac pacem ipsam jure hereditario suis reliquit discipulis in discessu; cupientes ac eciam attendentes que ad pacem sunt, ut scandalorum ac periculorum fomenta possent verisimiliter amovere, supremis affectibus inquirentes, et potissime, ut inter illustres et maximos potentatus pacis conservetur amenitas; et propterea volentes hujusmodi scandalis et periculis salubriter obviare, auctoritate apostolica et ex certa sciencia, animo melius in materia deliberandi, tenore presencium dictam dispensacionem cum Johanne et Jacoba predictis per nos, ut prefertur, factam et contentam in prefatis nostris literis protinus revocamus, tollimus, irritamus et annullamus, ac nullius fuisse et esse decernimus efficacie, roboris vel momenti, constitucionibus apostolicis necnon pre-

[1] Deest aliqua vox, ut videtur : *innotuit*.

missis in dictis nostris literis contentis, et aliis contrariis, non obstantibus quibuscumque. Nulli ergo, etc. Si quis autem, etc. Datum Constancie, nonis januarii, anno primo nostri pontificatus.

» Sumptum ex registro certarum literarum apostolicarum ad partem registratarum et auscultatarum per me PAULUM episcopum Ebroicensem. »

Qualiter dominus Martinus quintus papa misit prelibato duci Johanni certam apostolicam literam clausam. CAP. CLII.

Item est sciendum, quod supradictus Martinus papa quintus, in Gebenna existens, direxit memorato Johanni duci Brabancie certam apostolicam literam clausam, ejus vera bulla plumbea cum cordula canapis impendente sigillatam, cujus tenor sequitur in hec verba :

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio, nobili viro Johanni duci Brabancie, salutem et apostolicam benedictionem. Intellecto tenore literarum tue nobilitatis, et que dilecti filii nuncii prefate nobilitatis exquisitissime narraverunt, certa intimata paterne intencionis nostre propositum reserare providimus, et dilectis filiis, magistris Amando de Brevimonte, sacre pagine professori, ac Leonio de Baest, baccalaureo in eadem sacra pagina, prefate nobilitatis nunciis, nonnulla cordi nostro summa insidencia eidem nobilitati tue narranda injunximus, quorum relatibus prefata tua nobilitas adhibere velit credencie fidem. Datum Gebennis, V° kalendas septembris, pontificatus nostri anno primo. De curia : PE. DE MAGRO. »

Qui quidem magistri Amandus et Leonius, prelibata litera apostolica dicto duci prius presentata, et cum qua decuit reverencia per ipsum recepta, aperta atque perlecta, sibi ex parte dicti domini nostri pape credencialiter retulerunt, qualiter ipse, metu domini Romanorum et Hungarie regis, dispensacionis sue revocatoriam literam concessit, sed quam cito Alpes transierit, eandem revocatoriam annullaret, et previam dispensacionem confirmaret : quapropter sine scrupulo consciencie fiducialiter maneret et manere posset et deberet penes dominam Jacobam, tamquam ejus legitimam uxorem. Quod, sicuti papa dicto duci significavit, adimplevit, ut patet ex litera revocatoria et prioris dispensacionis confirmatoria, que

fuit data Florencie, VI° kalendas junii, pontificatus sui anno secundo; revocatoria vero fuit data Constancie, nonis januarii, pontificatus sui anno primo.

Item pari modo significarunt eciam dicto domino duci cardinalis Ostiensis, sedis apostolice viceecancellarius et patriarcha Constantinopolitanus.

Tenor litere Romanorum et Hungarie regis, per quam mandat Johanni duci Brabancie, sibi inhibendo ne contrahat matrimonium cum domina Jacoba, etc., et, si contraxerit, nisi protinus desistat, habeatque pro non contracto, vult ipsum incidere in penas, etc. CAP. CLIII.

« Sigismundus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus ac Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., rex, illustri Johanni, filio quondam illustris Anthonii de Burgundia, graciam regiam. Postquam summe confederacionis disposicio ineffabilis, que provide statuit ab eterno, ut sui ducantur modo regiminis universa, nos ad suum et universalis ecclesie servicium evocavit, licet insufficientes nostre possibilitatis humeri ad tantam sarcinam subeundam, in ejus tamen, qui potens est imperfectum nostrum supplere, favore confisi, cura vigili et sollicitudine assidua radios totalis nostre intencionis extendimus ad cuncta que Redemptoris nostri gloriam et ecclesie ipsius respiciunt salutem, ut non jam occupati temporalibus omnino spiritualium obliviscamur virtutum, quin pocius vinee Domini quasi in ecclesia sancta fructuosus operarius, veprium pungitivarum scandala evellere et foras projicere studeamus, et noxios hominum iniquorum excessus pene inflictione procellamus, ut, qui virtutis amore peccare non audeant, saltem pene formidine arctarentur. Rem igitur perniciosam exemplo publice audivimus divulgatam, quod tu cum illustri Jacoba de Hollandia, quondam illustris Wilhelmi comitis palatini Reni, Bavarie ducis et comitis Hollandie filia, que tibi patruelis existit, matrimonium intendas contrahere per verba legitima de presenti, quandoquidem secundum jura canonica, que nos sequimur, eisdem deferimus in hac parte, incestuosum est et a Christi fidelibus detestandum. Idcirco auctoritate Romana regia tibi precipimus seriosius et mandamus, quatenus, sub penis per leges et constituciones principum in talia perpetrantes constitutis, hoc facinus non

audeas attemptare, et, in casu quo jam contraxeris, licet de facto, nisi protinus desistas et illud habeas pro non contracto, in easdem penas te incidere volumus, quas omnibus viribus procurabimus execucioni debite demandari. Datum Constancie, anno Domini M° CCCC° XVIII°, XXVIII^{a} die mensis marcii, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., XXXII°, Romanorum vero VIII°. Ad mandatum domini regis : Johannes Kirchen. »

Tenor litere revocatorie et confirmacionis prime dispensacionis per dominum papam, animo melius deliberato, concesse. Cap. CLIV.

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Dignitatis apostolice celsa potestas, que Romanis pontificibus ad edificacionem corporis Ecclesie magno Dei munere concessa est, tunc salubriter administrare dignoscitur, cum ad exemplar pastoris eterni, qui nonnunquam speciali providencia et dispensacione clementi leges communes et solita nature jura transcendit, sanctorum decreta patrum et canonicas sanxiones, que sub mandatis universalibus pro caritate fuerunt institute, sic provide dispensacionis interpretacione, cum particularis casus exigit, moderatur, quod adversus caritatem non militent, sed propter que fuerunt condite, paci videlicet ac edificacioni fidelium, prodesse valeant et saluti. Talia paterne sollicitudinis vigilancia propensius attendentes, dudum ex certis arduis et legitimis nobis tunc expositis causis, cum dilecto filio, nobili viro Johanne Brabancie et Lucemburgis duce, ac dilecta in Christo filia, nobili muliere Jacoba in Babaria ducissa necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comitissa, ut ipsi, qui in secundo consanguinitatis et tercio affinitatis gradibus se attingunt, impedimentis, que ex consanguinitate et affinitate hujusmodi proveniunt, non obstantibus, matrimonium invicem libere contrahere, et in eo, postquam contractum foret, remanere licite valerent, per quasdam nostras literas dispensavimus, prolem ex hujusmodi matrimonio suscipiendam legitimam nunciando, primo; et deinde, quorumdam nobis asserencium relatu, quod ex hujusmodi dispensacione, si suum sortiretur effectum, magna forent scandala hominumque strages et excidia proventura : nos postmodum, animo melius in materia deliberandi, per alias posteriores nostras literas dispensacionem hujusmodi et contenta

in eisdem prioribus literis protinus revocavimus, irritavimus et annullavimus, ac nullius fuisse et esse decrevimus efficacie, roboris vel momenti, prout in ipsis literis plenius continetur.

» Cum autem, sicut accepimus, dux et ducissa prefati, vigore dispensacionis et priorum literarum hujusmodi, ad contractum matrimonii et ejusdem per carnalem copulam consummacionem, antequam hujusmodi nostre posteriores litere eisdem insinuarentur, processerunt, sacraque prohibeat veritas evangelica, illos ab homine separari quos Deus sacramento matrimonii conjunxerit; nec hujusmodi dispensacio et matrimonium in vim illius prestitum tales hominum strages horrendas et gravia scandala, prout nobis assertum fuerat, in illis induxerint, sed pocius induxerint dominiis ducis et ducisse predictorum, uberrimamque dederint parcium illarum incolis pro spe future quietis sue consolacionis materiam, et tandem secum attulerit pacis et prosperitatis incrementa, sicut ex ipsarum rerum experiencia et fide digna relacione comperimus : quale tamen benedicte pacis exoptatissimum bonum rursus forsan deperire, et majora denuo scandala periculosius excitari contingeret, si hujusmodi secundarum occasione literarum aliqua superioribus dicte dispensacionis ambiguitas remaneret : nos igitur, pastoralis cure providencia tantis discriminibus et scandalis obviare volentes, et instar illius, cujus vicem gerimus in terris, pacem apud omnes, presertim apud generis nobilitate preclaros et dominantes in populis, ex quorum prospera quiete multorum dependet salus et tranquillitas populorum, operari et firmare cupientes; ipsorum eciam ducis et ducisse in hac parte supplicacionibus inclinati, animo plene super hiis deliberato, eosdem ducem et ducissam vigore priorum literarum predictarum hujusmodi matrimonium libere contrahere potuisse, et eciam in eo licite remansisse et remanere posse, illudque a tempore contractus hujusmodi et prolis ejusdem suscepcione, si qua sit, et quecumque alia inde secuta valida et efficacia censeri debuisse atque debere perinde, in omnibus et per omnia, acsi posteriores litere, quas pro infectis habemus, necnon revocacio, irritacio, annullacio et constitucio sive decretum hujusmodi nullatenus emanassent; irritum quoque et inane totum id et quidquid pro ipsius impignoracione matrimonii a quoquam attemptari contigerit, auctoritate apostolica declaramus atque decernimus per presentes, non obstantibus premissis et aliis contrariis quibuscumque. Nulli ergo omnino homi-

num liceat hanc paginam nostre declaracionis et constitucionis infringere, vel ausu temerario contraire; si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignacionem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Florencie, VI° kalendas junii, pontificatus nostri anno secundo.

» Scriptum de registro certarum litterarum apostolicarum ad partem registratarum et ascultatarum per me Paulum episcopum Ebroicensem. »

De dispensacione per ducem Johannem in Bavaria a sede apostolica obtenta, et de collacione terrarum Hannonie, Hollandie et Zelandie per regem Romanorum sibi facta. Cap. CLV.

Notandum est, qualiter Johannes dux in Bavaria, electus Leodiensis, per suum procuratorem ad hoc legitime constitutum resignavit in concilio Constanciensi, in manibus sanctissimi nostri pape Martini prelibati, omne jus quod sibi in ecclesia Leodiensi, cui per XXVIII annos tamquam electus confirmatus prefuerat, competere dinoscebatur, in dyaconatus ordine constitutus : cum quo eciam idem dominus noster papa dispensavit, quod, non obstantibus hujusmodi impedimentis predictis et infrascriptis, matrimonium possit contrahere cum illustri domina Elyzabeth ducissa Brabancie et Lymburgis, relicta quondam domini Anthonii ducis Brabancie et Lymburgis, sua commatre, qui ejus filium nomine Wilhelmum de sacro fonte levavit.

Quibus peractis, dominus Romanorum et Hungarie rex eidem Johanni Bavarie duci comitatus Hannonie, Hollandie et Zelandie, per obitum quondam ducis Wilhelmi Bavarie ducis, sui germani ultimate defuncti, in defectum filii masculini sexus ad ipsum et Romanum imperium, ut asseruit, devolutos, contulit et concessit, ab ipso et suis successoribus, Romanorum imperatoribus sive regibus, jure feudali perpetuo habendos et possidendos. Quapropter idem Romanorum et Hungarie rex mandavit Johanni duci Brabancie, prout sequitur.

Tenor li'ere per quam supradictus Romanorum et Hungarie rex certificavit Johannem in Brabancia ducem, se terras Hannonie, Hollandie et Zelandie contulisse Johanni duci in Bavaria, mandans sibi quatenus ab occupacione terrarum predictarum desistat. CAP. CLVI.

« Sigismundus, Dei gracia Romanorum rex semper Augustus ac Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., rex, illustri Johanni, quondam filio Anthonii de Burgundia, graciam regiam. Perfecte sollicitudinis zelus, quo sicut pater imperii statum ejusdem et augmentum diligere cogimur et tueri, quotidianas exarit curas nostras, non solum manifesta pericula verum eciam suspecta vereri et eis vigilanter occurrere, exquirendo vias et remedia opportuna. Infestam igitur nobis et displicibilem audivimus novitatem, qualiter in terris Hannonie, Hollandie et Zelandie, etc., nobis et sacro imperio injuriose coneris abstrahere, ymmo eas jam de facto occupare et in prejudicium nostrum et imperii sacri tibi usurpare non vereris : ne igitur super tanto discrimine, quod in imperii sacri et nostrum vergit incommodum, videamur tibi excusacionis occasionem reliquisse, vel implicitum sub dissimulacione prebuisse consensum, certum te fieri volumus per presentes, terras predictas, veluti dominia sacri imperii per mortem quondam illustris Wilhelmi comitis palatini Reni, ducis Bavarie et comitis Hollandie ad nos tamquam ordinarium et supremum dominum rite et legitime devolutas, illustri Johanni comiti palatino Reni et duci Bavarie, fratri antedicti Wilhelmi, graciose nos contulisse, jure feudi a nobis et imperio possidendas et tenendas. Quapropter tibi, auctoritate Romana regia, tenore presencium seriose precipimus et mandamus, quatenus ab occupacione terrarum predictarum desistere et cessare debeas, nec tibi liceat, ad tenendum seu occupandum terras predictas contra jura Romani imperii aliquatenus aspirare; alioquin, preter penas tibi tam a jure canonico quam civili impositas, quas te inviolabiliter incurrere noveris, contra te ad tuendum jus nostrum, prout tenemur ex officii nostri debito, procedemus remediis et viis opportunis. Datum Constancie, anno Domini M° CCCC° XVIII°, XXVIII^a^ die marcii, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., XXXII°, Romanorum vero VIII°. Ad mandatum domini regis : PAULUS DE TOST. »

Qualiter dux Johannes in Bavaria scripsit, tamquam comes Hannonie, Hollandie et Zelandie, requirens nobiles et oppida trium terrarum predictarum, quatenus ipsum recipiant in eorum dominum et comitem. Cap. CLVII.

Memoratus dux Johannes in Bavaria, tamquam comes Hannonie, Hollandie et Zelandie, per suas patentes literas scripsit universis et singulis principibus et comitibus, baronibus, militibus, et signanter bonis oppidis terrarum Hannonie, Hollandie et Zelandie predictarum, conquerendo de magna injuria et violencia per Johannem ducem Brabancie et neptem suam Hollandie, etc., ducissam sibi illata, in eo quod suum patrimonium et jus paternum, scilicet Hannoniam, Hollandiam et Zelandiam, detinet occupatum et occupatas, per Romanorum regem sibi collatas, ab eodem rege et imperio jure feudali tenendas et possidendas, ipsos deprecando, quatenus sibi contra predictos ducem Brabancie et neptem suam assistenciam et auxilium velint impertiri. Requisivit insuper nobiles et oppida terrarum earumdem, quatenus ipsum in eorumdem dominum reciperent, sibique facerent et prestarent homagii et debite fidelitatis et obediencie juramenta, quemadmodum eorum vero et naturali domino facere tenentur : attento quod de homagiis et juramentis per ipsos antedictis duci Brabancie et nepti sue factis prefatus Romanorum rex ipsos quitavit et absolvit penitus et omnino per suas literas patentes, quarum copiam ipsis transmisit, de latino in theutonicum translatas. Super quibus petivit responsionem ipsarum in scriptis sibi transmitti indilate, juxta quam se disponere valeret, etc.

De responsione quam terre Hollandie et Zelandie dicto Bavarie duci super requisicione sua dederunt. Cap. CLVIII.

Super qua quidem requisicione supradicte terre Hollandie et Zelandie prelibato duci Johanni in Bavaria responderunt, quod dominam eorum, neptem suam, solempniter receperunt, cum fidelitatis et obediencie juramentis solitis et consuetis, tamquam eorum veram, naturalem et heredita-

riam dominam, unicam filiam et heredem quondam ducis Wilhelmi, ejus genitoris : ubi ipse aliquando fuit presens, qui ipsam pro domina terrarum predictarum et pro tali habuit, tenuit et reputavit, ac feudum suum ab ipsa recepit, homagii, fidelitatis et obediencie juramenta sibi faciendo, que ipsum eciam in suum consiliarium et domesticum commensalem retinuit, ipse eciam dux nullum jus ad dictas terras sibi competere recognovit; et insuper, quod propter collacionem per dictum Romanorum regem sibi factam ipsi non dimittent, quin dicte eorum naturali et hereditarie domine corporibus et rebus suis assisterent, sibique semper facerent quod boni et fideles subditi eorum domine facere tenentur, quia ipsi bene scirent quod terre predicte tribus vicibus per legitimam successionem venerunt ad filias, prout pateret per literas patentes imperiales, de quibus bene doceretur si esset opportunum. Quapropter deprecabantur ducem Johannem prelibatum, quatenus, Deum et nobilitatem pre oculis habens, se deportare vellet de talibus novitatibus, et neptem suam amplius in juribus suis vexare sive inquietare non presumeret.

De responsione quam terra Hannonie fecit predicto duci Johanni in Bavaria super requisicione sua antedicta. Cap. CLIX.

Terra vero Hannonie prelibato domino duci Johanni super sua requisicione respondit per modum sequentem in substancia. Se multum admirari quod Romanorum rex pretendebat aliquod jus habere ad terras Hannonie, Hollandie et Zelandie, attento quod ipsi viderunt antiquas literas, per quas Ludovicus quartus tunc Romanorum rex recognovit, quod in dictis terris Hollandie et Zelandie nullum jus sibi competiit quam solum homagium; viderunt eciam sub bulla aurea alias literas ejusdem Ludovici quarti tunc Romanorum imperatoris, per quas de suorum consensu principum supradictas literas confirmavit. Et quantum concernit terram Hannoniensem, responderunt quod Romanorum regi sive imperatori in dicta terra Hannoniensi nullum jus penitus competit nec unquam competiit : bene verum est quod sub Romanorum imperio est situata, quodque in eadem filie in defectum masculorum sepe successerunt : sicuti sancta Waldetrudis, que in Montibus quiescit, cujus vir fuit sanctus Vincencius, qui comitatum Hannonie

tamquam suus legitimus maritus et mamburnus gubernavit; simili modo domina Ribalda, et de post domina Aleydis; item domina imperatrix, que fuit dicti Johannis ducis Bavarie avia, post quam dominia terrarum venerunt ad ducem Albertum, ejusdem ducis Johannis genitorem. Est eciam consuetudo in Hannonia quod, filiis masculis non existentibus, filie succedunt in feudis baronum et nobilium aliorum terre Hannonie predicte. Quibus racionibus consideratis, videbatur ipsis quod Romanorum rex fuit sinistre informatus : quare eundem ducem Johannem deprecabantur, quatenus predictum regem velit de mera veritate informare, quodque se deportet de dono per ipsum regem sibi collato, et attendere qualiter ipsi homagium et fidelitatis juramentum hactenus fecerant nepti sue, eorum naturali et hereditarie domine, cui semper vellent facere quod boni et fideles subditi de jure tenentur facere; ipsi eciam bene scirent, quod ipsemet ab eadem nepte sua domina Jacoba terras et dominia sua, que habet in predictis terris, relevaverat in feudum, cum fidelitatis et obediencie juramento : cum nonnullis causis et racionibus in predictis responsionum literis comprehensis, que fuerunt ordinate per tres status Hannonie, atque date die XI^a^ mensis maii, anno Domini M° CCCC° XVIII°.

Johannes dux Brabancie habuit consilium cum duobus statibus Brabancie, Hollandie et Zelandie, qualiter Johanni duci in Bavaria resistere posset. Cap. CLX.

Quia responsiones trium terrarum Hannonie, Hollandie et Zelandie predictarum sepedicto Johanni duci in Bavaria non placuerunt, ipse incunctanter congregavit in oppidis de Dordrecht et de Briele omnes malefactores extra limites Hollandie et Zelandie exbannitos et proscriptos, et eciam plures aliarum nacionum gentes ad suum servicium invitavit, qui magna dampna incolis dictarum terrarum intulerunt homicidio, incendio et rapina, eundo et redeundo ex oppidis Dordrecht et Briele antedictis. Dux vero Brabancie ad resistendum insolenciis dicti Johannis ducis in Bavaria petivit auxilium et consilium a terris suis Brabancie, Hollandie et Zelandie prelibatis, super quo duo status temporales Brabancie, ad certam dietam in Antwerpia congregati, eidem domino duci responderunt, quod salvo

suo honore non posset dimittere de jure neque racione, quin teneretur et deberet terras et limites domine ducisse, uxoris sue, ab injuriis et violenciis illatis et inferendis defensare et tueri, sicut suas proprias, ad quod obtulerunt sibi assistenciam facere, cum potencia et cum eorum corporibus atque rebus vim vi repellendo. Et ad inveniendum modum desuper convenientem, deputati duorum statuum Brabancie, Hollandie et Zelandie predictorum, in factis armorum et guerrarum expertorum, pro meliori avisaverunt, quod, primitus et ante omnia, per mare atque terram obsidio poni deberet ante oppidum de Briele, ipsum incessanter machinis bellicis assultando, oppugnando et expugnando, et ad dedicionem deducendo. Quo facto, deberet oppidum de Dordrecht per terram et per mare obsidione circumcingi.

Quorum consilium et avisamentum majori parti illorum qui ibi ad dietam convenerant placuit, et pro meliori quod ita fieret consuluerunt; sed Wilhelmus Vanden Berghe, receptor sive thesaurarius generalis omnium terrarum domini ducis, qui sibi fuit ita secretus et penes ipsum tantum creditus, quod totum regimen ab ipso dependebat, quique fuit velox in recipiendo, et tardus, ymmo verius tenacissimus in exponendo, audiens quod pro navibus acquirendis ad classem et expedicionem navalem necessariam et opportunam magna pecuniarum summa necessario exponi oporteret, avisamentum et consilium omnium predictorum dissuasit. Quare fuit tandem ordinatum, quod dominus dux cum patria sua Brabancia ab ista parte fluminis versus Brabanciam obsidionem poneret ante Dordrecht, quodque Hollandrini ab alia parte fluminis ante Dordrecht vi armorum seu machinis bellicis eam expugnarent; sed quod quelibet earumdem patriarum Brabancie et Hollandie ante partem suam flumen postibus seu palis infixis precludere deberet, et super aggerem magnam et fortem municionem, teuthonice dictam *bolwerck*, facere, ad impediendum quod illis de Dordrecht nulla possent victualia adduci: quibus *bolwerck* ab utraque parte hominibus armorum, bombardis et arbalistis aliisque ingeniis bellicis atque victualibus et aliis necessariis bene communitis, quelibet patriarum earumdem versus lares proprios se retrahere posset, etc.

Qualiter patria Brabancie cum duce Johanne eorum domino profecta fuit versus Dordrecht. Cap. CLXI.

1418. Anno Domini M° CCCC° XVIII° supradicto, mense junio, Johannes dux et sua patria Brabancie, insequendo ordinacionem nuperrime cum duobus statibus secularibus Brabancie, Hollandie et Zelandie in dieta Antwerpiensi factam, cum exercitu validissimo et apparatu bellico versus Dordracum proficiscentes venerunt ad oppidum Montis Sancte Gertrudis, ubi et in locis circumvicinis congregati traxerunt moram per quinque dies vel circa, propter duas causas. Quarum una fuit propter dissencionem inibi exortam inter oppida Lovaniense et Antwerpiense, propter oppidum Lyrense cum suis appendenciis, utroque ipsorum pretendente quod Lyrenses in expedicionibus generalibus se sequi deberent : ad quod Lovanienses allegaverunt, quod ab antiquo taliter fuit observatum; Antwerpienses vero dixerunt, quod oppidum Lyrense fuit situatum in marchionatu cujus caput est Antwerpia, quodque propter hoc Lyrenses ipsos sequi deberent, cum pluribus aliis causis et racionibus ab utraque parte desuper allegatis. Tandem fuit per dominum ducem et ejus nobile consilium desuper ordinatum, quod pro ista vice Lyrenses cum suis permanere deberent in Breda, ad limites patrie, si opus esset, deffendendum, jure utriusque oppidorum predictorum in omnibus semper salvo. Alia vero causa fuit, quod patria Brabancia, antequam ulterius proficisceretur, voluit scire et cerciorari, utrum omnia necessaria in lignis et postibus, palis sive pilaribus, pro flumine transpilando ab utraque parte, et ipsum postibus sive pilaribus precludendo, necnon ad ipsum *bolwerck* ab utraque parte aggeris construendo, ibi deberent reperiri. Finaliter supervenit ibi dominus Hubertus dominus de Culenborch, pro tunc thesaurarius Hollandie, dicens publice coram domino duce et ejus patria Brabancia prelibatis, quod ibi omnia necessaria de lignis et postibus sive pilaribus reperiri deberent, quodque de hiis omnibus ipsis sufficienter provideret ad flumen cum postibus sive pilaribus claudendum et *bolwerck* perficiendum. Dux vero et barones, milites et nobiles patrie sue Brabancie, in dictis et verbis dicti domini de Culenborch confidentes, per eorum patentes literas, datas in oppido Montis Sancte Gertrudis, die XXIIII[a] mensis junii, anno Domini M° CCCC° XVIII°, propter

injurias et violencias ipsi domino duci atque domine ducisse ac suis patriis et subditis Hollandie et Zelandie per Johannem ducem in Bavaria et suos complices illatas, eundem Johannem in Bavaria ducem hostiliter diffidavit.

Die vero sequenti, videlicet XXV[a] dicti mensis junii, idem dux Johannes in Bavaria vice versa predictum ducem et suos nobiles et militares Brabancie diffidavit, per suas literas patentes datas in Dordrecht, die et mense immediate prescriptis. Item dominus Heinricus Nothast dominus de Wernberch, per suam literam patentem, et plures alii in eadem sua litera nominati, que fuit data mensis junii die XXVII[a], anno supradicto, necnon Johannes junior comes de Nassouw et Heinricus comes de Ortenberch, et plures alii in eorum literis nominati, que date fuerunt mensis julii die II[a], anno Domini M° CCCC° XVIII°, supradictum Brabancie ducem ac omnes subditos suos et coadjutores eciam diffidaverunt, prout in eorum literis diffidatoriis luculencius poterit apparere.

Qualiter dux Johannes cum patria sua Brabancia obsidionem posuit ante Dordrecht, et qualiter eciam abinde recessit. Cap. CLXII.

Dux autem Johannes antedictus, barones, milites et nobiles patrie Brabancie, literis suis diffidatoriis primitus transmissis, cum validissimo exercitu hominum armatorum ex oppidis et villis ejusdem patrie coadunato ex Monte Sancte Gertrudis recedentes, versus Dordrecht cum apparatu bellico suos gressus direxerunt, unde Johannes dominus de Wesemael, tamquam mariscallus Brabancie hereditarius, suo fungens officio guardiam tenuit anteriorem, quem sequebantur Bruxellenses cum suis; deinde dominus dux cum baronibus et aliis nobilibus et feudalibus; subsequenter Lovanienses cum suis, quos sequebantur Antwerpienses cum suis; deinde illi de Buscoducis cum suis; postremo Engelbertus comes de Nassouw et de Viana, dominus de Lecka et de Breda, qui, tamquam dominus Grimbergensis, ex officio sibi incumbenti tenuit guardiam posteriorem. Dum autem venerunt prope Dordrecht supra aggerem, ubi predictum *bolwerck* construere volebant, Bruxellenses per predictum mariscallum fuerunt propinquius versus Dordrecht collocati cum suis; deinde dominus dux cum suis nobilibus; deinde Lovanienses; deinde Antwerpienses, et postremo

illi de Buscoducis cum suis. Dum vero et quando tentoria et pavilliones erant fixa et erecta, ceperunt pariter loqui de *bolwerck* faciendo, ad quod aliqua ligna invenerunt; sed ad claudendum flumen cum postibus sive pilaribus non invenerunt ligna parata, sicut dominus de Culenborch ipsis in bona fide predixerat quod reperire deberent. Wilhelmus vero Vanden Berghe, thesaurarius generalis domini ducis, recusavit pecunias exponere pro emendis lignis, dicens quod dominus de Culenborch, thesaurarius Hollandie, hoc facere promisit; quapropter dominus Heinricus de Bergis, dominus Grimbergensis et de Melino, in conservacionem honoris domini ducis et sue patrie Brabancie, suis expensis fecit emi in Rotterdam et per aquam usque ad exercitum Brabancie ligna sufficiencia adduci, ad transpalandum et postibus infixis claudendum flumen sepedictum. Dum vero hoc factum fuit, et predictum *bolwerck* completum et omnibus necessariis bene communitum, quod erat tam altum et amplum quod pro deffensione requirebantur centum persone, sed dum querebantur, inveniri non potuerunt nisi XXX, qui onus in se acceptare recusabant; et, licet ipsis promittebatur quod, si ab inimicis obsiderentur, dominus dux ad statim obsidionem levare et ipsos liberare deberet, dixerunt tamen quod via ex Brabancia usque ad *bolwerck* erat multum stricta, et, si agger rumperetur, tunc nullum subsidium ex Brabancia ad ipsos posset venire. Item, dicta obsidione durante, exiverunt quotidie juvenes ex Dordrecht, cum Brabantinis dimicantes, inter quos nunc illi, nunc isti capti et lesi fuerunt, ut moris est guerrarum.

Tandem dominus dux Brabancie cum sua patria ante Dordrecht obsidionem tenuerat per sex septimanas vel circa, et nullos invenire poterat qui custodiam dicti *bolwerck* acceptare vellent, licet de victualibus et omnibus generibus deffensionum erat bene communitum; fuit conclusum quod ignem in ipso ponere et concremare deberent, et quod dux cum exercitu suo ab alio loco versus Montem Sancte Gertrudis remeare deberet: quod ad statim ita fuit factum. Dordracenses autem, videntes ignem et fumum, existimabant quod dux cum suo exercitu recessit; quare exeuntes tam per aquam quam per terram, exercitum a latere et a retro oppugnaverunt; contra quos Antwerpienses, qui tunc posteriorem guardiam tenuerunt, taliter illis resistebant, quod absque verecundia et dampno abinde recesserunt. Sed est verum quod aliqui ex familia ducis, qui erant

infirmi vel vulnerati, posuerunt se in navibus, et eciam aliqui nobiles sua arma et tunicas suorum armorum insigniis decoratas eciam in navibus posuerunt: quas quidem naves, et homines atque res in iisdem existentes, Dordracenses ceperunt. Inter quos fuerunt Johannes Vander Roest, domini ducis Brabancie eleemosynarius et capellanus, debilis et infirmus, quem dux Johannes in Bavaria libere abire permittens, cum eodem domino duci Brabancie suum sigillum remisit, quod repertum fuit penes unum familiarem domicelli de Gaesbeke, qui pro tunc fuit sigillifer Brabancie : in quo dux Johannes suam nobilitatem ostendit; reliquos vero in navibus repertos retinuit captivos. Est eciam verum quod illi de Dordrecht tunicas armorum, quas in navibus invenerunt, posuerunt in ecclesiis, acsi illas vi armorum in bello campestri vel navali cum honore cepissent : quod, ut multis videtur, indecens fuit, scandalosum et inhonestum.

Per modum autem suprascriptum memoratus dux Johannes, dissoluta obsidione predicta, cum suo exercitu Brabancie, in vigilia Sancti Laurencii anni suprascripti, de sero, applicuit apud Montem Sancte Gertrudis; abhinc exercitus suus Brabancie se transtulit versus Brabanciam, quilibet ad lares suos proprios. Dux vero Johannes, postquam cum familia et nonnullis nobilibus ibi perseveraverat per duos dies integros et tres noctes, se transtulit apud exercitum Hollandie ab altera parte oppidi Dordracensis trans flumen collocatum, ubi cum illis de Hollandia permansit, donec *bolwerck* ipsorum fuit plenarie constructum, et victualibus et omni genere machinarum bellicarum et aliis necessariis et opportunis sufficienter communitum : in quo Adrianus bastardus Hollandie fuit capitaneus institutus. Postquam vero memoratus dux Brabancie cum exercitu Hollandie abinde recesserat, homines armorum ducis Johannis in Bavaria unacum burgensibus Dordracensibus predictum *bolwerck* vi armorum et ingeniis bellicis taliter insultarunt et oppugnarunt, quod tandem expugnaverunt et ceperunt et igne supposito cremaverunt; dictum Adrianum bastardum et quoscumque inibi repererunt, sine misericordia trucidaverunt et occiderunt.

De Wilhelmo Vanden Berghe, thesaurario generali domini Johannis ducis Brabancie, et de Wilhelmo de Assche ammanno Bruxellensi. Cap. CLXIII.

Deinde vero, memorato duce Johanne Brabancie post solutam obsidionem ante Dordrecht in Hage existente, Wilhelmus Vanden Berghe, dominus de Orbays, borchgravius de Geldonia, consiliarius, primus cambellanus atque thesaurarius generalis omnium terrarum et dominiorum ducis predicti, animum ejusdem domini ducis contra spectabilem Engelbertum comitem de Nassouw et de Viana, dominum de Lecka et de Breda, et nobiles dominos Heinricum de Bergis dominum Grymbergensem et de Melino, ac Heinricum de Lecka, dominum de Hezewyck et de Dynter, ipsis occulte detrahendo, in ipsorum fame et honoris lesionem et diminucionem taliter informavit, quod una dierum ipse dominus dux, in presencia domine ducisse uxoris sue constitutus et domine Hannonie ejus genitricis, asseruit animo irato, quod ob certas causas et raciones animum suum ad hoc moventes predictos dominos amplius videre noluit nec audire.

Accidit quod circa idem tempus tres status Brabancie ad predictum dominum ducem transmiserunt suos ambaxiatores, scilicet reverendum patrem dominum Johannem abbatem Tongerlensem, dominum Heinricum de Bergis prelibatum ac dominum Arnoldum de Crayenhem dominum de Grobbendonck, et Edmundum de Dynter, ejusdem domini ducis secretarium, pro certis arduis negociis predictum ducem et ipsius patriam Brabancie quamplurimum concernentibus. Quibus quidem ambaxiatoribus apud Gorinchem applicantibus supervenerunt certa nova de detractione predicta, et verbis domini ducis inde subsecutis, contenta in quadam litera predictis tribus dominis, et cuilibet eorum, ex parte prelibate domine genitricis transmissa. Qua siquidem litera per prefatum dominum Heinricum de Bergis reverenter recepta, aperta et perlecta, ipse illico misit ad alios duos dominos, ipsos affectuose deprecando, quatenus, omni excusacione semota, ad statim penes ipsum et alios ambaxiatores venire dignarentur. Qui inibi venientes, unacum prefatis ambaxiatoribus, prehabito consilio, concluserunt, quod dominus Heinricus de Bergis non deberet ulterius progredi. sed alii dictum dominum ducem adire deberent, et onus

ipsis injunctum sibi referre, prout fecerunt. Quibus ad patriam Brabancie reversis, de hiis que audierunt et viderunt, ac de responsione per dictum dominum ducem ipsis facta, supradictis tribus statibus plenariam fecerunt relacionem.

Deinde vero post paucos dies, videlicet die XIIII^a mensis septembris, anno Domini M^o CCCC^o XVIII° supradicto, fuit antedictus Wilhelmus Vanden Berghe, suis exigentibus demeritis, per bona oppida Brabancie Lovanii publice correctus: et, dum eadem correctio in oppido Bruxellensi juxta consuetudinem ejusdem eciam publicari debebat, Wilhelmus de Assche, ammannus Bruxellensis, ibidem ad hujusmodi correctionem fiendam sive publicandam cum scabinis astare recusavit, licet ad hoc per eosdem scabinos sufficienter admonitus fuisset et requisitus. Quapropter ipsi scabini noluerunt ipsum amplius pro ammanno suo recognoscere, neque ad monicionem ejus sentencias proferre; sed fecerunt eum de facto capi, et captivum in *Vroenta* [1] detineri, ubi per plures dies sedit: unde fuit demum, per certum tractatum inter dominum ducem et oppidum suum Bruxellense concordatum, liberatus.

De pace facta inter dominos ducem et ducissam Brabancie et comitem Hollandie et Zelandie, ex una parte, et ducem Johannem in Bavaria, ex altera. Cap. CLXIV.

Supradicta guerra inter partes predictas, sicut premittitur, durante et de die in diem magis invalescente, et postquam oppidum Rotterdam per gentes ducis Johannis in Bavaria, traditorie tamen, fuerat captum, illustris dominus Philippus de Burgundia, tunc comes de Charolois, dominus de Castenbelin, nunc vero Burgundie et Brabancie dux, ex parte et de mandato illustrissimi principis domini Johannis Burgundie ducis, etc., sui genitoris, certas treugas fieri procuravit inter partes antedictas et eorum patrias et coadjutores, sub spe pacis, ipsis treugis durantibus, pertractande; procuravit eciam tantum, quod certa die ad hoc concepta dominus dux et domina ducissa Brabancie personaliter unacum eorum consiliariis vene-

[1] *Vroente* vel *Vruente*, carcer publicus apud Bruxellenses, quem postea Hispani *Amigo* dixerunt.

runt apud Wondrichem [1]. Ubi Johannes dux Bavarie misit pro tempore suo dominum Heinricum Noothast, vicedominum Bavarie, dominum Gerardum de Heemeskerke, dominum Heinricum de Naeldwyck, milites, et alios; ex parte dominorum ducis Burgundie et comitis de Charolois predictorum fuerunt ibi missi: primo, dominus Ywanus de Cortenberch, commendator baillivie de Junctinis ordinis Beate Marie Theutonicorum, Johannes de Schoenvorst borchgravius de Monyouw, et Egidius de Aremude dominus de Ensis; et deinde fuerunt ibi missi, ex parte eorumdem dominorum ducis et comitis, reverendus in Christo pater, dominus Ludovicus episcopus Morinensis, et dominus Petrus de Lucemburgis, ejus frater, comes de Conversant et de Brienna, dominus de Engia, ac magister Symon de Fourmellis, consiliarii: in quo loco manserunt continuo tractando per tres septimanas vel circa. Et postquam ipsi commissarii de omnibus et singulis erant concordes, mandaverunt pro dicto duce Johanne in Bavaria, qui venit ibi navigio propria in persona; in cujus ac predictorum ducis et ducisse presenciis prelibati domini commissarii eandem pacem integram, in scriptis penitus redactam, publicaverunt, et per organum Emundi de Dynter, dicti domini ducis Brabancie secretarii, legi fecerunt in predicto oppido de Wondrichem, die XIII^a^ mensis februarii, anno Domini M° CCCC° XIX° secundum stilum curie Hollandie, prout patet in literis patentibus desuper confectis, et predictorum dominorum ducis et ducisse Brabancie ac ducis Johannis in Bavaria atque commissariorum antedictorum sigillorum appensionibus munitis et per suprascriptum Emundum secretarium scriptis et signatis. Que quidem litere fuerunt postea, scilicet die XXIIII^a^ supradicti mensis februarii, in oppido Brugensi, per memoratum dominum comitem de Charolois confirmate per suas literas patentes ipsius appensione sigilli sigillatas et signatas P.-G. de Gand.

In qua siquidem pace inter alia continetur, quod Johannes dux in Bavaria, filius Hannonie, Hollandie et Zelandie, pro se tenebit hereditarie oppidum Dordrecht cum suis pertinenciis; item, oppidum de Gorinchem cum dominiis de Arckel, de Lederdam, Vander Lede et de Schoeneworde, et oppidum de Rotterdam cum eorum attinenciis, quodque omnes captivi erunt liberi et quiti, et omnis pecunia non soluta a prima die januarii

[1] Seu potius *Worichem*.

proxime preteriti, citra quando dicta tractatus pacis fuit, teneri deberet conclusa; item, quod dux Johannes de Bavaria omnia supradicta oppida et terras, quas antea habuit, tenebit in feudum a domino duce et ducissa et eorum successoribus, Hannonie, Hollandie et Zelandie comitibus. Item, ipse dux Johannes renunciabit omni juri per sedem apostolicam vel Romanorum regem ad dictas patrias sibi collato, et nominabit se ammodo filium Hannonie, Hollandie et Zelandie. Item, quod dicti dux et ducissa Brabancie persolvent eidem duci Johanni in Bavaria centum millia nobilium Anglie infra terminos certos, pro quibus fidejusserunt nobiles et oppida trium terrarum Hannonie, Hollandie et Zelandie.

De capcione domini Heinrici de Bergis supra Zomam, et de ejus morte.
Cap. CLXV.

Postquam predicta pax apud Wondrichem fuit facta atque publicata, domini dux et ducissa Brabancie et Hollandie recedentes gressus suos versus Hannoniam direxerunt. Eodem tempore prelibatus dominus dux adhuc erat commotus contra bona oppida sua Brabancie propter correctionem factam in Wilhelmum Vanden Berghe, et precipue contra oppidum suum Bruxellense, ex eo quod Wilhelmum de Assche ammodo pro eorum ammanno recognoscere noluerunt, sed ipsum in *Vroenta* posuerunt captivum, quia cum scabinis stare recusavit in correctione de ipso Wilhelmo Vanden Berghe facta; et sic dominus dux et domina ducissa, qui ad Mechliniam venerunt, ibi per aliquot dies permanserunt. Dominus autem dux transmisit memoratos dominos episcopum Morinensem et ejus fratrem, comitem de Conversant et de Brienna, dominum de Engia, versus Bruxellam, ad scabinos, consules et juratos ibidem informandum et inducendum, quatenus predictum Wilhelmum de Assche pro eorum ammanno recognoscere, et Wilhelmum Vanden Berghe de predicta correctione immunem et quitum tenere curarent; quod si facerent, domini dux et ducissa venirent Bruxellam, statum ipsorum ibi tenendo, et alias non.

Interim domina de Aggere Sancti Martini, soror domini Heinrici de Bergis, mandavit sibi secrete quod sine mora veniret Mechliniam; ipsa sperabat quod domina ducissa, cum qua fuit locuta, faceret suam pacem

cum duce: ob quam causam dominus Heinricus de Bergis illico de Bruxella equitavit ad Mechliniam, et quia, ut sibi videbatur, apud dominam ducissam tutus accessus sibi non patebat, rogavit nepotem suum, dominum Wilhelmum de Montforde, quatenus loqueretur cum Wilhelmo Vanden Berghe, ut pacem suam cum domina ducissa et duce facere vellet. Quare dominus Wilhelmus de Montforde de ista materia fuit locutus cum Wilhelmo Vanden Berghe predicto, qui sibi respondit verba sequencia in effectu : quod idem dominus Heinricus de Bergis, cujus familiaris domesticus commensalis fuit, ipsius vestes gerens, ipsum primitus ad curiam domini ducis promovit; quodque post dominum ducem nullum tantum diligeret sicut ipsum, quem juxta posse suum libenter juvare deberet. Quibus verbis auditis, dominus Heinricus de Bergis bene consolatus a Mechlinia recedens, intendebat redire in Bruxellam, ad loquendum cum duobus fratribus episcopo Morinensi et comite de Conversant, ut pro ipso apud dictum dominum ducem pro ipsius gracia consequenda intercedere dignarentur. Dum vero ipse dominus Heinricus venit in pratis Vilvordiensibus, inter Vilvordiam et domunculam dictam *ten huysken,* advenit dominus Johannes Vanden Vliet, miles, associatus multis viris armatis, inter quos erant duo dicti Wilhelmi Vanden Berghe servitores, cum arbalistis tensis et sagittis suprapositis, qui ipsum ceperunt et coarctarunt taliter, quod fide media ipsis promisit, quod die sequenti, sole lucente, veniret in oppido de Halle, et abinde non recederet absque consensu et licencia domini ducis predicti. Qua promissione sic facta, dictus dominus Johannes Vanden Vliet cum suis ab ipso recessit, iter suum capiens per Haren et deinde inter Bruxellam et monasterium de Camera versus Hal. Dominus vero Heinricus intravit Bruxellam, ubi propter ipsius capcionem insurrexit magnus tumultus sive rumor in populo, quia ipsorum comburgensis et in ipsorum districtu captus fuit, et eciam quia extra limites patrie Brabancie fuit cruentatus, quod, ut dixerunt, notorie fuit contra legem sive jus patrie, id est *lantrecht.* In quo tumultu sive commocione populi episcopus et comes supradicti, pro tunc in domo consulum existentes, non erant sine parvo periculo; sed, quia fuit repertum quod ipsi de hujusmodi capcione nichil sciverunt, ideo ipsis nullum malum fuit illatum. Et factum propter quod ibi venerant non habuit progressum, et sic vacui a Bruxella recesserunt.

Oppidum vero Bruxellense super novitate et cruentacione predictis diversa consilia tenuit; aliqui consuluerunt, quod dictus dominus Heinricus cum tanta hominum armatorum potencia ad Halle duci deberet, quod portarum custodes ipsum introire non permitterent, et sic salvo suo honore abinde recedere posset; alii consuluerunt, quod ipse ex parte oppidi Bruxellensis capi deberet et captivus observari; et sic ex parte oppidi fuit captus et in *Vroenta* positus, ubi dum per certum terminum fuisset, fuit ex *Vroenta* relaxatus et ad hospicium suum ductus, in quo permanere et ex eodem non exire per fidem suam promisit. Ob quam quidem capcionem ipse dominus Heinricus tantam displicenciam et melancoliam habuit in corde, quod ex magnis tristicia et merore gravem incurrebat infirmitatem. Qua infirmitate durante, obiit dominus de Bergis supra Zomam, suus genitor, per cujus obitum dominium et terra de Bergis ex successione hereditaria ad ipsum fuit devolutum. Tandem domina ducissa Brabancie et domina Hannonie, ejus mater, fecerunt pacem inter dominum ducem et dominum Heinricum supradictum; unde natura ipsius fuit in tantum refocillata et recreata, quod in paucis diebus a dicta sua infirmitate convaluit. Tunc enim proposuit se transferre versus oppidum de Bergis, causa inibi et in aliis locis consuetis in dominum recipiendi; sed, proch dolor! dum se ad hoc preparasset, recidit in majorem infirmitatem, a qua non convaluit, et mortuus est et sepultus. Cui in dicto dominio de Bergis successit unica filia sua, nomine Johanna, que patre suo adhuc vivente, licet abque ipsius consensu, duxerat in maritum Johannem de Glimis.

Item est sciendum, quod, licet Wilhelmus Vanden Berghe dixerat per fidem suam domino Wilhelmo de Montfort, quod predictum dominum Heinricum de Bergis juvare deberet, prout supra scriptum est, nichilominus tamen predictus dominus Johannes Vanden Vliet publice confessus fuit et recognovit, quod ipse Wilhelmus Vanden Berghe solus erat penes dominum ducem, quando dedit sibi mandatum eundem dominum Heinricum captivandi, quodque idem Wilhelmus Vanden Berghe tunc eciam dixit ad eundem dominum ducem : « Domine, si non permiseritis quod antedictus » dominus Heinricus et duo vel tres ex majoribus tollantur de medio, id est » de communi aspectu hominum auferantur, nunquam eritis dux potens in » Brabancia; quod si feceritis, omnes ante conspectum tuum tremebunt. » Tale consilium detractorium scivit dare Wilhelmus Vanden Berghe.

De morte ejusdem Wilhelmi Vanden Berghe. CAP. CLXVI.

Subsequenter vero, memoratis domino duce et domina ducissa cum statu eorum in Montibus in Hannonia residentibus, accidit una dierum in mense marcio, quod ipse dominus dux post prandium causa recreacionis equitavit venatum, et pari modo domina ducissa cum domina genitrice sua equitavit volatum, Wilhelmus autem Vanden Berghe, qui bastardis Hollandie substraxerat certos redditus, et proventus annales, quos quondam pater ipsorum, dux Wilhelmus in Bavaria ac Hannonie, Hollandie et Zelandie comes, genitor domine ducisse predicte, et ipsa domina ducissa eisdem bastardis contulerant, eisdem bastardis persolvi inhibuerat, se causa dormicionis ad cameram suam in curia existentem retrahens, se posuit supra lectum : qui quidem bastardi cum suis complicibus eundem Wilhelmum dormientem interfecerunt. Cujus necem dominus dux, dum ad ipsius devenit noticiam, plus quam dici potest plorabat, lugebat et lamentabatur per triduum sine intermissione. Tandem ipse dux Johannes aliqualiter confortatus, videlicet die XXIX^{a} mensis marcii predicti, peti fecit a vidua predicti Wilhelmi interfecti, de suorum officiorum expositis et receptis in camera sua computorum in Bruxella sibi fieri computum et racionem. Et tunc ab illo die in antea idem dux Johannes suum dolorem temperando mitigavit.

Circa idem tempus dicta domina ducissa cum domino de Rotselaer, tunc senescallo Brabancie, fecerunt pacem domicelli de Nassouw cum domino duce predicto, die XII^{a} mensis aprilis anni M^{i} CCCC^{i} XIX^{i}. Et ex tunc, die XV^{a} ejusdem mensis, in vigilia Pasche, dominus Cornelius de Liedekerke fuit factus senescallus Brabancie, et dominus de Rotselaer in locum Wilhelmi Vanden Berghe fuit factus thesaurarius Brabancie.

De mutacione status in curia domini ducis Brabancie, de quo domina ducissa fuit male contenta. CAP. CLXVII.

1419 Anno Domini M^{o} CCCC^{o} XIX°, in mense maio, dominus dux et domina ducissa, cum eorum statu recedentes ex Hannonia, venerunt ad Braban-

ciam, ubi residenciam suam primo fecerunt in Vilvordia. Dominus autem dux aliquando processit venatum in nemore Zonie, aliquando ultra Sennam, aliquando se tenuit apud Furam, aliquando in Antwerpia, et sepius in Vilvordia : quia adhuc erat commotus contra oppidum suum Bruxellense, ex eo quod Wilhelmum de Assche pro eorum ammanno adhuc nolebant recognoscere, sed ipsum continue tenuerunt captivatum. Deinde scabini de Buscoducis ad ipsum dominum ducem venientes, ipsum humiliter deprecabantur, quatenus propria in persona accedere dignaretur ad oppidum suum de Buscoducis, ad consolandum fideles subditos ibidem de intolerabili dampno quod incendio et aquarum inundacione, cui similis raro fuit visa, sustinuerunt. Quare idem dominus dux Johannes, ipsorum supplicacionibus favorabiliter inclinatus, versus Buscumducis duxit se transferendum, ubi scabinis, consulibus et juratis assignavit certos diem et horam in quibus ipsos vellet audire. Qua die adveniente, valde mane ante auroram idem dominus dux una cum domicello de Wesemale secrete de Buscoducis recedens, domino de Rotselaer, tunc thesaurario suo, et aliis officiariis curie justiciis quamplurimum perplexis atque stupefactis, se transtulit ad castrum de Grobbendonck, spectans ad dominum Arnoldum de Crayenhem, ubi tunc repperit dominum Jacobum de Gaesbeke, Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, et dominum Arnoldum predictum, qui inter se quatuor, dicto domino duce ad opportunam ipsorum instanciam hoc consenciente, fecerent super ipsius statu hospicii novam ordinacionem : per quam dominus de Rotselaer de thesaurarie officio fuit destitutus, et magister Ludovicus Boet ad officium recepte generalis Brabancie clericus constitutus. Et in curia ducis, demptis duabus, fuerunt omnes domine et domicelle licenciate, loco quarum fuerunt ordinate, ad essendum penes dominam ducissam, comitissa de Marre, tunc domina de Duffel et de Ghele, domina de Wesemale, genitrix domicelli de Wesemale antedicti, et uxor ejus domicella Johanna Bouchout; item domina de Assche ac ejus filia, quam ex ea genuit domicellus Gerhardus de Bergen, et domicella Laurencia, filia domini Everhardi Tserclaes militis.

Qua quidem ordinacione, sicut premittitur, facta, sepefatus dominus dux, unacum prefatis domicellis de Gaesbeke, Wesemale, de Monyouw et domino Arnoldo de Crayenhem, profectus fuit ad Vilvordiam, ubi prelibata ducissa cum statu suo tunc residebat, ubi predicta nova ordinacione prius lecta et

publicata, dominus dux se transtulit versus Furam; quem eadem domina ducissa absque mora fuit secuta cum quinque equis dumtaxat, una domicella et tribus famulis. Que veniens in castro ibidem, ab equo descendens, mox intravit cameram ducis, qui tunc cum supradictis tribus domicellis ac domino Arnoldo et nonnullis aliis fuit in consilio; a quibus, oculis lacrimantibus, petivit indilate ob quam causam dominas et domicellas suas licenciaverant, existentes de nobili sanguine procreatas, bonarum vite et fame, probe et honeste, et pro majori parte secum a juventute educate et nutrite. Dixit eciam alta voce, quod dominus dux causa sui tot terras et dominia possidebat, quod ipsam merito tenere poterat et deberet, cum suis dominabus et domicellabus, cum tali statu sicut ipsam invenit. Ad quod fuit dicte domine ducisse ex parte ipsius domini ducis responsum, quod ob certam causam animum suum ad hoc moventem statum suum mutavit, in quo erant penes ipsam deputate ex nobilioribus et honestioribus dominabus et domicellabus Brabancie. Ad quod domina ducissa animo iracundo replicavit, quod, licet essent ex nobilioribus, tamen ob hoc sue domicelle a juventute secum nutrite et educate non erant deteriores. Sed, quidquid allegavit, novus status permansit sicut fuerat ordinatus, salvo quod ipsa ducissa aliquas de suis prioribus dominabus secum retinuit.

Preterea est sciendum, quod usque ad tempus hujus nove ordinacionis dominus dux et domina ducissa fuerint utique bene unanimes et concordes, sicut vir et uxor in mundo esse potuerunt; sed ab hoc tempore in antea ardens amor conjugalis et pristina cordialis dilectio inter ipsos, proch dolor! tepescebat, et de die in diem adeo frigescebat, quod demum totaliter fuit extincta et neglecta, prout inferius luculencius patebit.

De domino Johanne de Wallenrode et domino Johanne de Heynsberch, episcopis Leodiensibus. Cap. CLXVIII.

Quia dux Johannes in Bavaria resignaverat in manibus domini Martini pape quinti ecclesiam Leodiensem, cui per XXVIII annos tamquam electus prefuerat, idem dominus noster papa providit de eadem domino Johanni de Wallenrode, tunc archiepiscopo Rigensi, qui ad eandem ecclesiam fuit honorifice, ut decuit, more solito admissus et intronizatus, anno Domini

M° CCCC° XVIII°, mensis augusti die octava. Quam postquam laudabiliter rexerat paulo plus quam per unum annum, ab hoc seculo migravit ad Dominum.

Deinde vero, anno Domini M° CCCC° XIX°, die vero XVIII° mensis maii, fuit dominus Johannes de Heynsberch, pro tunc canonicus Leodiensis et archidiaconus Hasbanie, in eadem, etatis XXIII annorum, per capitulum Leodiense in eorum episcopum concorditer electus. et postea per dictum dominum nostrum papam confirmatus.

De privilegio locumtenentis sive subammanni Bruxellensis, et de scabinis ibi instituendis in vigilia Nativitatis beati Johannis Baptiste. Cap. CLXIX.

Sub anno Domini M° CCCC° XIX° supradicto, in vigilia Nativitatis beati 1419
Johannis Baptiste, non erat adhuc inibi loco Wilhelmi de Assche, de officio ammannie per oppidum Bruxellense destituti, alius ammannus ordinatus. Quare dux Johannes ex XXI personis, sibi per scabinos Bruxellenses. ut moris est, transmissis, septem novos scabinos ordinare recusavit, et sic remansit oppidum Bruxellense ab illo die in antea absque scabinis per tres septimanas vel circa. Unde eidem oppido intolerabilia dampna advenisse potuissent, ad que impedienda fuit per medium nonnullorum amicorum taliter tractatum inter dictum dominum ducem et oppidum suum Bruxellense, quod aliqui de ejusdem domini ducis consilio et deputati trium bonorum oppidorum, Lovaniensis, Antwerpiensis et Buscoducensis, cum plena potestate in oppido Vilvordiensi congregati, taliter tractaverunt, quod per dominum ducem antedictum, XVI° mensis julii anni predicti, Johannes Taye de Elwyt in loco Wilhelmi de Assche fuit factus ammannus Bruxellensis, et dominus Johannes de Coudenberghe, Wilhelmus de Mors, Philippus van Kesterbeke, Reynerus de Linckenbeke. Symon Vanden Couderborch, Heinricus Veele et Johannes Taye de Gaesbeke fuerunt ordinati scabini Bruxellenses. Et ut futuris temporibus simile contingere non deberet, oppidum Bruxellense obtinuit ab eodem duce Johanne certum privilegium, cujus virtute dux Brabancie pro tempore existens, cunctis futuris temporibus in antea. tenebitur ordinare unum

notabilem virum in locumtenentem ammanni Bruxellensis, in omnibus causis eandem potestatem habentem, ex parte ducis, quam habet ammannus, quando ipsum extra Bruxellam abesse contigerit, vel quando ammannus, per duos scabinos requisitus aliquid facere quod ex incombenti officio facere tenetur, recusaverit, vel se ad hoc publice invitum vel desidem redderet. Et si in ammanno et ejus locumtenente defectus fuerit repertus, tunc statim scabini Bruxellenses, vel duo ex ipsis, unum clientem juratum ammanni predicti, quemcumque voluerint, ad hoc capere, et per juramentum suum ad hoc poterunt astringere. Et si in antea contigerit, quod dominus dux in defectu repertus fuerit, ex electione XXI personarum, quam scabini sibi destinaverint, non ordinare septem scabinos in vigilia Beati Johannis Baptiste ante nonam, quod tunc scabini antiqui discedentes septem scabinos novos indilate facere possunt et eligere tenebuntur: prout hec cum nonnullis aliis punctis et articulis in literis desuper confectis clarius continentur.

De traditorio interitu Johannis ducis Burgundie; necnon de matrimonio inter Heinricum regem Anglie et Katherinam filiam Karoli regis Francie postea contracto. Cap. CLXX.

1419. Anno Domini M° CCCC° XIX° suprascripto, mense septembri, facta per prius inter illustres dominos Karolum Francorum regis filium, delphinum Viennensem, ex una parte, et Johannem ducem Burgundie, etc., patrem Philippi Burgundie, Brabancie, etc., ducis moderni, ex altera, specialis unionis et amicicie liga et confederacione, utriusque eorundem juramenti, tactis sacrosanctis scripturis ad sancta Dei evangelia vicibus iteratis corporaliter prestiti, sacrosancti eucharistie sacramenti receptione confirmata, prout in literis patentibus ipsorum appensione sigillorum communitis dicitur latius contineri, idem Johannes dux Burgundie, per predictum delphinum mandatus ad tractandum secum, qualiter antedicto regi Anglie, qui ducatum Normannie pro majori parte vi armorum acquisiverat, et Rothomagum obsidione circumvallaverat, resistere et ipsum extra limites regni Francorum expellere possent, in prelibato, quod tam solempniter pepigerant, federe confisus, cum modica nobilium comitiva sine armis bel-

licis eundem delphinum adivit, in castro de Monstreul existentem : post cujus introitum, pontibus castri mox levatis et portis clausis, idem dux, in presencia dicti delphini flexis poplitibus sibi reverenciam exhibendo, fuit traditorie interemptus. Unde multa mala et guerrarum discrimina in vindictam sunt, proch dolor! subsecuta, quarum vestigia adhuc patent in Francia, que nimis longum esset enarrare.

Deinde vero memoratus Philippus dux, dicti ducis Johannis Burgundie filius, qui ante ejusdem patris sui necem comes de Charolois vocabatur, tantum tractavit inter supradictos Karolum Francie et Heinricum Anglorum regem, quod idem Heinricus rex predicti Karoli regis filiam, nomine Katherinam, legitimam duxit in uxorem, cum qua, in subsidium dicti matrimonii sacri, idem Karolus rex dedit predicto Heinrico regi ducatum Normannie, quem ab eodem Karolo rege in feudum relevavit, faciens sibi proinde debite fidei et fidelitatis juramentum; fuitque inter ipsos conventum et ordinatum quod, si Heinricus rex ab eadem Katherina generaret filium masculum, quod ille predicto Karolo regi in regnum Francorum succedere deberet, abjecto inde et privato delphino predicto. propter interfectionem ducis Johannis Burgundie, quam, in presencia sua, contra fedus salvumque suum conductum, tam traditorie fieri permisit. Et mediantibus predictis et aliis convencionibus, comprehensis in literis patentibus desuper confectis, predicti reges facti sunt amici et pacificati, per medium Philippi Burgundie ducis supradicti. Qui confederatus cum rege Anglorum, post predicti regis Karoli decessum contra predictum delphinum et sibi adherentes, qui utriusque partis pacem turbabant, animose vindicabat, unde magnum malum processit et quasi quoddam contagium, terras utriusque et pocius ipsius delphini invasit. Agricole enim bonis suis spoliati, miseri et exules de finibus suis egressi, terra deserta habitatoribus inculta remansit. Erat cernere miserum incendia, homicidia, rerum omnium depredaciones violenter fieri, fere per XVI annos, donec, anno Domini M° CCCC° XXXV°, inter predictos delphinum, tunc regem Francorum, et Philippum ducem Burgundie pax fuit facta in civitate Attrebatensi per legatos et oratores domini Eugenii pape quarti et concilii generalis Basiliensis ad hoc specialiter deputatos.

Qualiter Johannes dux Brabancie commisit regimen terrarum suarum Hollandie, Zelandie et Frisie Johanni de Bavaria, filio Hannonie, Hollandie et Zelandie. CAP. CLXXI.

1420 Subsequenter vero, anno Domini M° CCCC° XX°, die XXVII^a mensis aprilis, Johannes dux Brabancie sepefatus in oppido suo Antwerpiensi constitutus, mutato regimine priore, constituit et ordinavit in suos consiliarios personas subsequentes : scilicet dominum Johannem de Grymbergis, dominum de Assche, Johannem filium ejus seniorem, magistrum Johannem Bont, in utroque jure licenciatum, Nycholaum Vanden Werve, Bernardum Vuyten Engen, Reynerum Mours, Johannem Vanden Huffle, Nycholaum Colensone, et magistrum Wilhelmum Bont in secretarium, pro regimine tam persone sue quam terrarum suarum. Deinde, ejusdem mensis aprilis die ultima, idem dominus Johannes fecit suum sigilliferum Nycholaum Colensone antedictum, qui fuerat clericus juratus oppidi Antwerpiensis antedicti; fecit eciam eodem tempore Rutgerum de Teeselen, alias dictum Boene, qui fuit clericus juratus Bruxellensis, suum secretarium ac clericum libri feudorum Brabancie. Post hoc dux Johannes ex Antwerpia recedens se transtulit cum nonnullis personis suprascriptis versus Zelandiam ad castrum Aggeris Sancti Martini, quod spectabat ad dominum Florencium de Borseele, ubi repperit ducem Johannem in Bavaria prelibatum, cui, de consilio et assensu personarum prescriptarum, commisit regimen et administracionem terrarum suarum Hollandie, Zelandie et Frisie prenominatarum, juxta continenciam et tenorem literarum desuper confectarum.

Qualiter domina ducissa Brabancie cum domina sua matre recessit ex curia et hospicio ducis Brabancie predicti. CAP. CLXXII.

1420. Postquam memoratus Brabancie dux ducem Johannem in Bavaria gubernatorem et regentem instituerat terrarum antedictarum, reversus fuit ad oppidum suum Bruxellense, ubi continue permansit cum statu suo et familia fere per quatuor menses. Infra quos accidit, quod dominus Ever-

hardus Tserclaes miles, pro tunc magister hospicii, ordinacionem super dominorum ducis et ducisse statu hospicii per supranominatos consiliarios factam valde rigorose tenens, recusavit tam large ministrare de mane pro jentaculo offam et vinum cum pertinenciis, ac de vespere pro vino et aliis necessariis, prout fieri solebat pro domina ducissa prelibata et ipsius dominabus et domicellabus, et signanter contradixit servire in prandio et in cena aliis personis sexus utriusque quam illis que per predictam ordinacionem fuerunt retente; nam omnes domicelle penes dictam dominam ducissam existentes fuerunt licenciate preter in dicta ordinacione conscriptas, scilicet dominam comitissam de Marre, dominam de Duffle, etc., dominam de Wesemale et domicellam de Wesemale, dominam de Assche et ejus filiam, et aliquas alias in alio loco nominatas. Deinde contigit quod domina vidua Hannonie, etc., genitrix domine ducisse prefate, venit in Bruxellam, que de ista nova ordinacione informata, fuit irata valde, et consimiliter domina ducissa ejus filia; quare eadem domina vidua et mater, veniens ad hospicium ducis in Frigido Monte, ipsum hortabatur quatenus predictam ordinacionem contra domicellas per modum predictum factam revocaret. Et quia dux hoc facere renuit, domina vidua et mater, multum turbata et pessime contenta, abinde recedens ad hospicium suum in Speculo equitavit, quam domina ducissa ejus filia pedes, et Johannes Rasoir secum, mox usque ad dictum hospicium in Speculo lacrimando fuit secuta. Die vero sequenti ambe domine, scilicet mater et filia, cum notabili comitiva ex Bruxella recedentes versus Quercinum, id est *Quesnoit*, perrexerunt.

De declaracione ducis super pace inter illos Vanden Heetvelde, ab una parte, et illos de Lombeke et de Platea, ex altera, alias facta. Cap. CLXXIII.

Orta quondam dira inimiciciarum commocione inter dominos Johannem Walterum et Wilhelmum Vanden Heetvelde milites, fratres, et ipsis adherentes, ex una parte, ac Johannem de Lombeke et fratres de Platea cum ipsorum complicibus, ex altera, de qua quidem commocione Anthonius quondam Brabancie dux inter partes predictas pacem fecit, demptis nonnullis excessibus, incendiis et membrorum mutilacionibus, predictis 1420.

tribus fratribus in eorum corporibus atque bonis per predictam partem ipsis adversam inflictis et irrogatis, de quibus postea, scilicet anno M° CCCC° XVII°, die vero lune altera post *Quasimodo geniti,* scilicet octava Pasche, in Johannem ducem Brabancie, predicti ducis Anthonii filium, et ejus ordinacionem, ad ipsius instanciam, predicte due partes se submiserant: qui tandem inter easdem partes, die XX[a] mensis junii predicti, integram et plenariam pacem pronunciavit, salva sibi declaracione desuper facienda infra eandem XX[am] diem et festum Pasche ex tunc proxime venturum.

Tandem, anno Domini M° CCCC° XX°, antedictus Johannes dux, ex supradicti Rutgeri persuasione, ut dicebatur, supradictos tres fratres Vanden Heetvelde fecit coram se vocari in curia sua apud Coudenberghe, quibus coram se constitutis fecit dici, quod declaracionem suam proferre vellet super pace per illum alias pronunciata. Qui quidem fratres ad hoc responderunt, dicentes quod pro parte ipsorum predicta pax esset inviolabiliter observata, sperantes quod pars dudum ipsis adversa de ipsis non esset conquesta de contrariis, adjicientes quod tempus declaracionis fiende jam expiravit, quapropter fieri non desiderabant. Quibus dictis, iidem tres fratres illico ex Bruxella recedentes, se transtulerunt versus Lovanium, ubi facti fuerunt burgenses, ut dicebatur : erant eciam per antea homines Sancti Petri, sperantes quod libertate hominum Sancti Petri ibi potiri deberent et gaudere. In quorum absenciam sive contumaciam dominus dux suam declaracionem de supradicta pace proferri et legi fecit, per organum Rutgeri Boene prescripti, ex quadam litera desuper confecta, quam eisdem tribus fatribus in Lovanio duxit transmittendam, in qua ipsis precepit quod certas magnas peregrinaciones facerent extra limites patrie sue Brabancie, sine dilacione, et extra eandem per spacium certorum annorum manere deberent. Quam quidem literam iidem tres fratres Vanden Heetvelde nobilibus et deputatis bonorum oppidorum Brabancie, pro tunc ad dietam in Lovanio congregatis, ostenderunt, conquerentes quod extra metas juris et justicie deducerentur, attento quod ipsi simili modo submiserunt super incendiis et vulneribus ac mutilacionibus in eorum corporibus atque bonis ipsis illatis, de quibus pocius sperabant emendam reportasse quam penam. Dixerunt eciam quod tempus diu expiravit, infra quod dux Johannes suam declaracionem fecisse potuisset, quare

eandem invalidam tenuerunt: et sic eidem non obtemperantes neque peregrinaciones proficiscentes, in Lovanio permanserunt.

De duabus dietis Bruxelle et Lovanii eodem tempore divisim tentis, ac de Millen, Ganghelt et Vucht. Cap. CLXXIV.

Anno Domini M° CCCC° XX°, in mense maio, Johannes dux Brabancie 1420
sepefatus literatorie mandavit tribus statibus patrie sue Brabancie, quatenus ad certam diem mensis maii penes ipsum venirent in oppido suo Bruxellensi, propter certam precariam sibi consenciendam. Eodem tempore oppidum Lovaniense eciam scripsit predictis tribus statibus, deprecantes quatenus die supradicta venirent ad dietam in Lovanio, propter nonnullas causas jura ipsorum quamplurimum concernentes. Quapropter aliqui nobiles et nonnulli oppidorum applicuerunt Bruxelle penes eorum dominum Johannem predictum; reliqui vero nobiles et deputati convenerunt in Lovanio. Nobiles vero tunc in Lovanio congregati scripserunt, per eorum literas sub sigillo oppidi Lovaniensis scriptas die XIX^a^ mensis maii, duci Johanni eorum domino significantes quod, prout ipsis et eciam nonnullis deputatis bonorum oppidorum videbatur, regimen suum non erat in tali statu conservatum, sicut gracie et nobilitati sue merito appertinere deberet, et quemadmodum ipsius antecessores preclare memorie duces Brabancie statum suum hactenus observaverunt, viso quod magnam partem terrarum suarum, hominum et reddituum in manus transtulit alienas: et si modo sibi in tali quali regimine existenti precariam consentirent, verebantur quod illa non converteretur ad suum honorem neque sui et communis patrie sue majorem utilitatem et profectum. Quare peticioni sue satisfacere et ad eam intendere non valerent; nam sui regiminis qualitate pensata, non bene facerent quod sibi jurejurando promiserant, quia nec facerent suum honorem neque profectum, quos et quidquid sibi facere tenentur, semper sibi facere obtulerunt, ad suum honorem et dicte sue patrie majorem utilitatem et profectum: prout in dictis eorum literis lacius dicitur contineri.

Eodem tempore supradicti nobiles in Lovanio congregati scripserunt aliis nobilibus Bruxelle existentibus, ipsos deprecantes, et in virtute con-

federacionis inter ipsos existentis requirentes attente, quatenus ipsis et predicte eorum responsioni et opinioni adhererent, quia jam opus esset et necesse, prout ipsimet secundum exigenciam facti bene perpendere possent. Nomina vero nobilium qui in Lovanio erant sunt hec : Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, Thomas dominus de Diest, Johannes dominus de Wesemale, etc., Johannes de Schoenvorst borchgravius de Monyouw, etc., Johannes dominus de Rotselaer, dominus Heinricus de Lecka, dominus de Heeswyck et Emundus de Dynter, Johannes de Witham dominus de Bouwtershem, dominus Johannes dominus de Witham, dominus Heinricus de Diest dominus de Riparia, Heinricus de Rotselaer dominus de Roest, dominus Heinricus dominus de Heverle, dominus Robertus de Spontyn dominus de Wavera, dominus Waltherus de Winghe, Johannes dominus de Schoenhoven, Johannes dominus de Goetsenhoven, dominus de Veele et alii quamplures.

Subsequenter vero, die XXI^{a} ejusdem mensis maii, memoratus dominus dux Johannes exoneravit et deposuit dominum Arnoldum de Crayenhem dominum de Grobbendonck, militem, a custodia et regimine castrorum, terrarum et oppidorum de Millen, Gangelt atque Vucht, que commisit domino Johanni de Loen domino de Heynsberch et Johanni ejus seniori filio, eorum vita durante. Super quo dicti dominus de Heynsberch et Johannes ejus senior filius, nec non Johannes de Heynsberch, pro tunc episcopus Leodiensis, et Wilhelmus comes de Blankenhem, ejusdem domini de Heynsberch filii, se per eorum patentes literas obligarunt atque certos fidejussores posuerunt, quod, immediate post ipsorum domini de Heynsberch et senioris ejus filii atque ultimate superstitis decessum, eorumdem castra, terre et oppida de Millen, Gangelt atque Vucht antedicta sine aliqua renitencia et impedimento restituerentur ad manus ipsius Brabancie ducis sive heredum et successorum ejusdem : prout in literis desuper confectis plenius asseritur contineri.

De secreta unione atque liga facta inter aliquos de consilio domini ducis et nonnullos burgenses oppidi Bruxellensis. Cap. CLXXV.

Stante autem divisione inter barones et nobiles patrie Brabancie, per- 1420.
sone subsequentes: videlicet dominus Johannes de Grimbergen dominus de Assche, dominus Johannes de Coudenberghe, dominus Everhardus Tserclaes, milites; Johannes de Aa dominus de Hogensteyn, Cornelius de Aa, frater ejus, Reynerus Mours, Johannes et Robertus de Assche fratres, Johannes Taye de Eelwyk, Waltherus, Wilhelmus et Johannes Taye de Gaesbeeck, Geldolphus de Coudenberghe, Johannes Tseraerts, Theodericus de Lose, Gaspar et Melchior de Arcken fratres, Johannes de Yedegem et Johannes de Weirt, de mandato, consensu, scitu et voluntate Johannis ducis Brabancie, eorum domini, se mutuo colligaverant, vitis eorum durantibus, contra omnem hominem venientem, qui se verbis et factis dicto domino duci opponere aut contraire auderet, quodque eidem domino duci corporibus atque bonis fideliter assisterent in conservacione juris et jurisdictionis sue, et in omnibus locis suum honorem atque profectum promoverent, cum multis aliis punctis et articulis in literis patentibus desuper confectis, ipsorum appendentibus sigillorum communitis, datis mensis maii die XXIIII^a anno Domini M° CCCC° XX° suprascripto. Cui siquidem colligacioni postea, per eorum sigillatas literas predictis aliis literis transfixas, adheserant Costinius de Aa, Johannes, Heinricus et Wilhelmus Cluetinck fratres, et Heinricus de Hertoge. Ad quorum quidem viginti et quatuor supranominatorum postulacionem instantem prelibatus dux Johannes literas suprascriptas colligacionis per suas sigillatas literas illis transfixas, datas die XXI^a mensis junii anni predicti, laudavit, approbavit et ratificavit: prout in eisdem literis desuper confectis lacius dicitur contineri.

De correctione nonnullorum de consilio domini ducis Johannis in Lovanio facta. Cap. CLXXVI.

Supradicto anno M° CCCC° XX°, mense junio, in vigilia Nativitatis beati 1420
Johannis Baptiste, Johanne Taye de Eelwyt adhuc ammanno Bruxellensi

existente, sepefatus dux Johannes ordinavit in scabinos Bruxellenses Johannem Metten Schachte, Johannem Mennen, Johannem de Froyen, Heinricum Cluetinck, Egidium de Kegel, Johannem de Leuw et Bartholomeum Tseraerts. Et quia suprascripti barones et nobiles Brabancie, et cum ipsis oppidum Lovaniense, se ab ipsius Johannis ducis obediencia distraxerant, et discesserant ab eodem, bona oppida Bruxellense, Antwerpiense et de Buscoducis per eorum deputatos vicibus iteratis suas interposuerunt partes ad concordandum barones, nobiles et oppidum Lovaniense cum duce Johanne et aliis nobilibus partem suam foventibus. Et quia in hoc suo frustrabantur desiderio, prelibata tria oppida suos destinarunt deputatos in abbaciam de Cortenberghe, ipsis injungentes quod abinde non recederent donec inter partes predictas bonam concordiam tractassent ad honorem et profectum majorem domini ducis et communis patrie sue Brabancie. Que omnia antedicti trium oppidorum deputati baronibus, nobilibus et oppido Lovaniensi antedictis literatorie significarunt, ipsos requirentes quatenus causam hujusmodi in bono statu tenere et a rigore cessare vellent. Ad quod predicti barones et nobiles supradictis oppidorum deputatis in Cortenberghe existentibus responderi fecerunt, quod nichil aliud desiderarent quam dicti domini ducis honorem et profectum procurandum; et ut hoc consensu unanimi fieri posset, requisiverunt ipsos in vim confederacionis inter ipsos existentis, quatenus indilate ad ipsos in Lovanium properarent, ad concordandum ipsos et excogitandum vias et media quibus hoc conveniencius fieri posset.

Quod predicti deputati refutantes, manserunt apud Cortenberghe, labores magnos et expensas in vanum facientes. Barones autem et nobiles cum oppido Lovaniensi conabantur ad se attrahere alia oppida contra aliquos de consilio domini ducis, quos irrevocabiliter corrigere intendebant, ex eo quod consilium et consensum adhibuerunt in alienacione terrarum et dominiorum Hollandie, Zelandie et Frisie, absque scitu et voluntate domine ducisse; quodque eandem dominam ducissam permiserunt ex curia domini ducis recedere, conantes ipsam a consorcio dicti domini alienare, denegantes eciam sibi victualia necessaria ministrare, et specialiter in die Pasche proxime preterita, ne sibi ex officiis serviretur, inhibendo; prestantes insuper consilium et consensum in alienacione castrorum et oppidorum de Millen, Gangelt et Vucht; consuluerunt eciam quod dictus domi-

nus dux, contra Deum et justiciam, certam suam declaracionem protulit contra tres fratres Vanden Heetvelde antedictos. Ob quos quidem et multos graves excessus suprascripti barones et nobiles et oppidum Lovaniense, pro seipsis et aliis sibi in hiis adherere volentibus, multas graves correctiones et exiliaciones ordinaverunt contra consiliarios ac sigilliferum et secretarium et clericum libri feudorum antedictos, scilicet contra dominum Johannem de Assche, Johannem ejus filium seniorem, Reynerum Mours, Bernardum Vuyten Enge, qui ad omnia premissa consuluit, dixit eciam publice quod domini dux et ducissa melius manerent separati quam conjuncti, attento quod dominus dux tenebat partem dictam *Cabbelyauw,* et domina ducissa partem dictam *Hoeck;* item Nycholaum Colensone et Rutgerum Boene, proscribentes eosdem extra limites patrie Brabancie, donec predicte terre Hollandie, Zelandie et Frisie ad manum ducis Johannis Brabancie et domine ducisse essent reducte.

Que quidem correctio fuit publicata Lovanii, in die Assumptionis beate Marie, anno Domini M° CCCC° XX° suprascripto.

Cujus correctionis publicacioni interfuerunt : Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, Wilhelmus comes de Seyne, dominus de Rode Sancte Agathe, dominus Thomas dominus de Diest, Johannes dominus de Wesemale, Johannes de Schoenvorst, burchgravius de Monyouw, dominus de Cayendonck et Diepenbeke, dominus Johannes dominus de Rotselaer, Johannes de Glimes, dominus de Bergis supra Zomam, dominus Heinricus de Lecka, dominus de Heeswyck et de Dynter, Johannes de Hoinre dominus de Parweys, Johannes de Wittham dominus de Bouwtershem, dominus Arnoldus de Crayenhem dominus de Grobbendonck, dominus Johannes de Berlaer dominus de Helmont, dominus Johannes dominus de Wittham, dominus Raso Vander Rivieren dominus de Nederlintere, dominus Heinricus de Diest dominus de Riparia, dominus Heinricus dominus de Heverle, dominus Walterus de Winghe, dominus Libertus de Meldert, dominus Heinricus de Wittham, dominus de Bersele, dominus Johannes de Dongelberghe, dominus Heinricus de Wailham, dominus Robertus de Spontyn dominus de Wavera, dominus Waltherus de Kersbeke dominus de Stalle et de Gootshoven, dominus Johannes de Huldenberghe, dominus Rolandus de Bourgevail, Heinricus de Rotselaer dominus de Roest, dominus Johannes de Kersbeke, dominus Ywanus

de Houthem, dominus Nycholaus de Sancto Gaugerico, dominus Everhardus Bote, dominus Ludovicus Pynock, domini Johannes, Waltherus et Wilhelmus Van den Heetvelde fratres, Wilhelmus de Montenaken dominus de Graesen et de Wilre, Johannes de Ranst dominus de Caucuckrode, Balduinus de Glimes, Johannes dominus de Schoenhoven, Johannes dominus de Voelne, Wilhelmus dominus de Bigarden et Johannes Dickbier. Sequuntur nomina oppidorum que penes oppidum Lovaniense manserunt ac predicte correctioni adheserunt : Trajectum, Tenense, Leuwense, Nyvellense, Herentallense, Lyrense, Vilvordiense, Landense, Geldonia, Halen; et postea se adjunxerunt Bruxellenses et Antwerpienses.

Qualiter dominus Petrus de Steyne et dominus Florencius Vanden Abeele fuerunt capti in Brabancia. Cap. CLXXVII.

Circa idem tempus et infra mensem augusti dux Johannes in Bavaria misit ad Johannem ducem in Brabancia, tunc Bruxelle existentem, dominum Petrum de Steyne, prepositum ecclesie sancti Salvatoris Trajectensis, et dominum Florencium Vanden Abeele, militem, pro certis negociis secum pertractandis. Qui, habita responsione a duce Johanne, et licencia obtenta, in reditu inter Eppegem et Sempse venientes, fuerunt apprehensi et capti per nonnullos servitores domicellorum de Wesemale et Monyouw, et captivitati ducti ad castrum de Follays, ad domicellum de Wesemale pertinens, qui tandem se posuerunt ad financiam et fuerunt rancionati : de quo ambo duces predicti fuerunt pessime contenti de domicellis antedictis. Et ex tunc, propter capcionem hujusmodi et correctionem domini de Assche et suorum, dux Johannes multo majori quam antea movebatur iracundia contra barones et nobiles et oppidum suum Lovaniense antedictum.

Qualiter Johannes Cluetinck, filius Everhardi, fuit factus ammannus Bruxellensis, et ad que se obligavit. Cap. CLXXVIII.

1420. Die vero II^a^ mensis septembris, anno domini M° CCCC° XX° predicto, Johannes dux Brabancie deposuit Johannem Taye de Eelwyt de officio

ammannie Bruxellensis, quod commisit Johanni Cluetinck, filio Everhardi, qui die sequenti dedit eidem domino duci suas literas patentes continentes in effectu : « Quia graciosus dominus meus dominus dux, qui ex informacione quorumdam emulorum meorum super me fuit commotus, me nunc ad graciam suam et favorem recepit, in ammannum suum Bruxellensem instituendo, hinc est quod ego Johannes Cluetinck prefatus notum facio universis, quod ultra juramentum quod dicto duci de racione predicti officii prestiti, promisi eidem et promitto per presentes, per fidem meam christianam et honorem meum, digitis erectis, corporaliter ad sancta Dei evangelia jurando, quod sibi et adherentibus suis dominis consanguineis et amicis meis predilectis, per quorum promocionem graciam et favorem ejusdem domini ducis sum assecutus, scilicet domino Johanni domino de Assche, Johanni de Assche filio suo, Bernhardo Vuyten Enge, Reynero Mours, suis consiliariis, Rutgero Boene dicto Teeffelen, ipsius secretario, et aliis servitoribus et amicis suis, pro quibus ipse vult respondere, et signanter quos velit habere promotos, cunctis diebus vite mee ero et manebo bonus et fidelis, et predicto gracioso domino meo obediens et paratus in omnibus causis, et, ubi sciam, jus ipsius et jurisdictionem servare juvabo corpore et bonis meis, contra unumquemque dum opus fuerit, quodque sibi et dominis consanguineis meis et amicis meis predictis, et omnibus aliis de quibus predictus dominus meus me duxerit requirendum, mala sive adversa imminencia, dum scivero, ipsis intimabo, et eorum meliora et prospera promovebo, juxta posse meum, necnon corpus et bona mea et totam virtutem atque substanciam meam in omnibus factis fideliter absque mora penes ipsos ponam, sine fictione et dissimulacione quacumque, ipsisque omnia et singula faciam que bonus et fidelis subditus et servitor ac consanguineus et amicus suo vero domino ac consanguineis et amicis, de jure et vigore juramenti prestiti, facere tenetur verbis atque factis. Et insuper, quod ab hac die in antea me non intromittam de domino Johanne de Hertoge milite et Gyselberto Pipenpoy, neque de tribus fratribus Vanden Heetvelde, nec ipsis nec alicui ipsorum aliquod servicium, amiciciam, favorem et amorem impendam, nisi dominus meus dux et alii amici suprascripti mihi aliud injunxerint faciendum : » prout in predictis desuper confectis literis, cum multis aliis punctis et articulis, lacius declaratur.

De aliis consiliariis quos dux Johannes instituit et retinuit.
CAP. CLXXIX.

1420. Postquam dominus de Assche et alii suprascripti, cum quibus dominus dux se gubernaverat, fuerunt correcti et proscripti, idem dominus dux constituit et ordinavit in suos consiliarios reverendum patrem dominum Johannem abbatem Afflighemensem, dominum Johannem de Kuyck dominum de Hoechstraten, dominum Cornelium de Liedekerke dominum de Leus, Theodericum de Meerhem dominum de Boexstel, dominum Reynerum de Berghe dominum de Goele et Mortsena, magistrum Amandum de Brevimonte, doctorem in theologia, decanum Sancti Donaciani Brugensis, dominum Wilhelmum de Gent dominum de Marwyck, dominum Everhardum Tserclaes, Nycholaum Vanden Werve et Gerlacum de Ghemert : dans et concedens ipsis decem conjunctim, aut sex eorundem, omnimodam potestatem, atque talem vel consimilem quam dederat predicto domino de Assche et suis collegis, et signanter mandatum speciale ad tenendum in sua curia, ubi ipsum residere contigerit, cameram consilii ad partibus ibi affluentibus justiciam ministrandum, necnon ad intendendum ad omnes causas suas tam suam personam quam statum sui hospicii ac totam patriam Brabancie concernentes, cum pluribus aliis punctis et articulis plenius declaratis in literis commissionum desuper confectis, que date fuerunt Bruxelle, anno predicto M° CCCC° XX°, mensis septembris die XI^a^.

Qualiter barones et nobiles Brabancie et oppidum Lovaniense miserunt pro comite Sancti Pauli in Francia existente. CAP. CLXXX.

Infra idem tempus quo deputati trium oppidorum, scilicet Bruxellensis, Antwerpiensis et Buscoducensis, in Cortenberghe, et barones et nobiles Brabancie in Lovanio se tenuerunt, qui ad se alia oppida attrahere conabantur, prout supra scriptum est, iidem barones et nobiles diversis vicibus suas literas missivas scripserunt domine ducisse Brabancie et domine vidue matri sue, apud Quercum, id est *Quesnoy,* pro tunc residentibus. Que predictis baronibus et nobilibus super intencione sua rescripserunt, prout

patet per literas hincinde transmissas, quarum vigore barones et nobiles antedicti consolati et confortati, firmam spem et confidenciam plenariam habuerunt in assistencia et adhesione dominarum ducisse et matris ejus suprascriptarum.

Preterea est sciendum, quod, dum Johannes quondam dux Burgundie fuit in Brabancia, tutelam Johannis ducis Brabancie, nepotis sui, sibi concedi postulando, in suo recessu duxit secum Philippum de Brabancia comitem Sancti Pauli, nepotem suum, predicti Johannis ducis Brabancie germanum, qui secum mansit in Francia usque ad ejusdem interitum, et ex post penes dominum Philippum ducem Burgundie, ejusdem patrui sui filium. Cujus tempore idem Philippus comes Sancti Pauli fuit per Karolum regem factus capitaneus generalis civitatis Parisiensis.

Circa idem tempus barones et nobiles adhuc in Lovanio se tenentes miserunt in Franciam fratrem Emondum de Emmechoven, magistrum de Chantrain, ordinis hospitalis Sancti Johannis Hierosolimitani, ad comitem Sancti Pauli supradictum, ad finem quod ipsum secum in Brabanciam ducere posset. Dux vero Johannes hoc percipiens, ad ejusdem comitis fratris sui adventum impediendum misit ad eundem fratrem suum et dominum Philippum ducem Burgundie prelibatum Johannem de Grimbergen dominum de Aa et de Hogensteyn cum literis credencialibus, quarum vigore ipsi exponere haberet, qualiter nobiles et aliqua oppida Brabancie eundem ducem Johannem in sua alta jurisdictione multum ledere nitebantur. Quapropter ipsos deprecari fecit, quatenus eisdem nobilibus et oppidis scribere vellent, attente requirendo quod ab inceptis desisterent, faciendo duci Johanni suo domino id quod fideles subditi vero domino suo facere tenentur, sperans idem dux Johannes quod per istum modum non esset opus quod dictus frater suus in Brabanciam veniret. Quod magister de Chantrain percipiens, tantum procuravit quod predictus comes Sancti Pauli ex Francia secum venit in Brabanciam, in mense septembri antedicto. Venerunt eciam paulo post, infra eundem mensem, in Brabanciam ambaxiatores regis Francie et ducis Burgundie prelibatorum, ad sedandam et pacificandam dissensionem inter predictum ducem Brabancie, ex una, et dominam ducissam ejusque dominam genitricem ac nobiles et oppida Brabancie exortam, partibus ex altera.

Qualiter dux Johannes secrete Bruxella recessit, et quo ivit donec venit ad oppidum suum Trajectense. Cap. CLXXXI.

Postquam comes Sancti Pauli et ambaxiatores regis Francie et Burgundie venerant ex Francia in Brabanciam, visitaverunt Johannem ducem Brabancie in Bruxella existentem, causam eorum adventus sibi significantes, deinde transtulerunt se ad Lovanium ad loquendum cum nobilibus inibi constitutis: fecerunt eciam tantum quod domina Jacobi ducissa cum domina Hannonie sua genitrice venerunt ad Lovanium. Dominus autem comes et ambaxiatores predicti, habitis diversis colloquiis et tractatibus inter predictum ducem Johannem, ex una parte, et dominas Jacobam ducissam et ejus matrem atque nobiles, ex altera, tandem ordinaverunt certam dietam teneri debere apud Vilvordiam, die dominica penultima mensis septembris predicti, per et inter dominum ducem et dominas ducissam et ejus genitricem ac barones et nobiles antedictos atque bona oppida Brabancie : ad quam diem dicta ducissa et ejus mater, dominus Sancti Pauli et barones et nobiles et deputati bonorum oppidorum venerunt; sed dux Johannes non venit.

Die vero lune ultima mensis septembris, circa sextam horam de vespere, dux Johannes secrete recessit de Bruxella : magister autem curie, dominus Everhardus Tserclaes, fingendo dixit predictum ducem fore aliquantulum male dispositum; quare noluit quod aliquis ipsum accederet quam duo vel tres famuli camere sue, qui aperte portaverunt cibaria pro cena ad cameram suam, recte acsi fuisset ibidem. Et recesserunt secum Johannes de Aa, Costinius filius suus, Gerlacus de Ghemert, Robertus de Assche et Theodericus de Lose, qui duxerunt eum de nocte per pontem de Musenen prope Mechliniam. Die martis prima octobris venit in castrum de Ghermel prope Hoechstraten, ad dominum Johannem de Kuyck dominum de Hoechstraten spectans; die mercurii II[a] octobris venit apud Herlaer prope Buscumducis: deinde se transtulit apud Nuwelant in domo Gerlaci de Ghemert: abhinc venit in Buscumducis, ubi mansit usque ad octavam diem mensis octobris : infra quos dies fuit semel in Buchoven, ubi fuerunt penes ipsum domicellus Gherardus, frater ducis Clevensis, et domicellus de Gaesbecke. Et est sciendum, quod dominus de Assche et filius suus Johannes, Beerardus Vuyten Enge et Rutgerus Boene fuerunt penes dictum domi-

num ducem apud Herlaer, in Nuwelant et in Buchoven. Item, de Buchoven fuit dux reversus in Buscumducis, deinde se transtulit in Nuwelant; abhinc ivit extra villam de Hese versus Ravensteyn, ubi ad ipsum domicellus Gerardus de Cleve dominus de Heynsberghe, prepositus Aquensis, et dominus de Assche cum suis inter se secreta tenuerunt consilia. Deinde profectus fuit dominus dux in Buscumducis; abhinc iterum ivit ad Nuwelant: ubi venerunt ad ipsum domicellus de Gaesbeke et dominus de Assche cum suis de Nuwelant ad villam dictam Duere prope Os, ubi venerunt ad ipsum in campis dominus de Heynsberghe et dominus de Assche cum suis, consilia secreta tenentes. De Duere dominus dux ivit ad Buscumducis. Post hec dominus dux, die veneris octava mensis novembris, de Buscoducis recedens ivit apud Helmont; dehinc profectus est ad oppidum Trajectense, ubi per aliquot dies permansit.

Qualiter comes Sancti Pauli fuit factus gubernator Brabancie, et de expedicione facta usque ad Montem Sancte Gertrudis et Hoesden. Cap. CLXXXII.

In capitulo precedenti habetur, qualiter ambe domine, scilicet domina 1420
ducissa Jacoba et mater sua, dominus comes Sancti Pauli ac nobiles et deputati bonorum oppidorum Brabancie erant in dieta ordinata in Vilvordia die penultima mensis septembris predicti, ubi dux Johannes non comparuit. Et quoniam fuit pro vero compertum, quod dux Johannes secrete de Bruxella recesserat, supradicti barones, nobiles et deputati bonorum oppidorum, de supradictorum regis Francie et ducis Burgundie ambaxiatorum consilio pariter et assensu, prelibatum dominum comitem Sancti Pauli, die martis prima octobris preteriti, elegerunt in eorum et patrie Brabancie gubernatorem.

Die vero mercurii II^a^ mensis octobris domina ducissa Jacoba Brabancie cum domina Hannonie sua genitrice, ac dominus Sancti Pauli cum baronibus, nobilibus et deputatis bonorum oppidorum de Vilvordia recedentes, venerunt in Bruxellam, ubi in crastinum, videlicet die jovis III^a^ octobris, fuit conclusum quod, quia predictus Johannes dux Brabancie, inconsulta domina Jacoba ejus consorte et sine ejus scitu et voluntate, regimen patri-

arum Hollandie, Zelandie et Frisie cesserat et donaverat, cum omnibus suis pertinenciis, fructibus et redditibus, duci Johanni Bavarie, etc., quodque ipsa ducissa Jacoba, necnon Philippus comes Sancti Pauli gubernator, totaque patria Brabancie, tam barones quam nobiles et bona oppida, egre ferentes, dicto duci Johanni Bavarie guerram moverunt, animo terras hujusmodi vi armorum ab ipso recuperandi. Ordinaverunt itaque primo, quod dominus comes Sancti Pauli cum exercitu valido hominum armatorum ex patria Brabancie proficisci deberet ad expugnandum primo oppidum Montis Sancte Gertrudis et Hoesden: quare domina ducissa et dominus comes Sancti Pauli, gubernator Brabancie, mandaverunt literatorie baronibus, nobilibus, hominibus feudalibus, vasallis, bonis oppidis et franciseis patrie Brabancie, ut armati cum apparatu bellico venirent et essent apud Bredam, ad diem XV^{am} predicti mensis octobris vel circa, causa ulterius progrediendi et obsidionem ponendi ante oppidum Montis Sancte Gertrudis et Hoesden. Qua die omnes nobiles et oppida patrie Brabancie applicuerunt apud Bredam, excepto oppido de Buscoducis et villicacione.

Et est verum, quod die XVI^{a} ejusdem mensis domina Jocoba ducissa et domina vidua, genitrix ejus, et dominus comes Sancti Pauli gubernator Brabancie, cum aliquibus nobilibus, cum domino de Rotselaer, Johanne de Schoenvorst, burchgravio de Monyouw, Johanne domicello de Diest, Johanne de Glimes domino de Bergis supra Zomam, Heinrico de Rotselaer, Johanne de Shoenhoven in Breda dimissis, profecti fuerunt ad oppidum de Hoesden: in quo, post aliqualem monicionem et requisicionem prehabitam, domina Jacoba ducissa antedicta cum domino comite, baronibus et nobilibus antedictis intravit, fuitque ibidem eadem domina Jacoba tamquam ducissa Brabancie per burgenses et incolas ejusdem oppidi recepta, admissa et de novo more solito intronizata. Quo facto, ipsa domina ducissa precepit et mandavit Arnoldo de Sevenberghe, castellano et senescallo de Hoesden, in virtute sibi prestiti juramenti fideique et fidelitatis, quibus sibi astringebatur, quatenus castrum et oppidum cum tota terra de Hoesden teneret et custodiret ad opus patrie Brabancie, aut illa traderet et deliberaret requisitus in manibus comitis Sancti Pauli predicti gubernatoris, ad opus ejusdem patrie Brabancie, ad permanendum realiter et de facto ad eandem, via pignoris, pro universis et singulis sumptibus et expensis, quos comes, barones, nobiles et patria Brabancie ad antedicta castrum et oppidum de

Hoesden in manus suas recipiendum, et cum gentibus suis nomine et ad opus patrie Brabancie prefate muniendum ac servari et custodiri faciendum, necnon pro obsidione ante oppidum Montis Sancte Gertrudis ponenda, castroque ibidem cum victualibus et aliis necessariis providendo et custodiendo, exposuerunt et exponere deberent, unacum dampnis inde habitis et habendis. Et fuerunt tunc dicto Arnoldo de Sevenberghen ex parte dicte patrie Brabancie in auxilium, et specialiter ad custodiam oppidi, adjuncti tamquam capitanei Johannes Vander Dussen et Heinricus de Uden, monoculus, cum certo magno numero armatorum.

Quibus sic peractis, domina Jacoba ducissa, comes Sancti Pauli, barones et nobiles Brabancie sepefati recesserunt de Hoesden, dimissis inibi custodibus, ut premittitur, die XIX[a] prefati mensis octobris, qua die fuerunt reversi in Breda. Die vero sequenti, que fuit XX[a] predicti mensis, domina ducissa, comes Sancti Pauli gubernator, barones et nobiles cum predicta patria Brabancie castra sua metantes, oppidum Montis Sancte Gertrudis obsidione cinxerunt et multimode oppugnarunt, et deinde castrum ibidem hominibus armorum stipendariis ac victualibus et aliis necessariis munierunt : in qua dominum Theodericum Vander Marweyden, mititem strenuum et bellicosum, in castellanum et capitaneum dimittentes, die XXIX[a] dicti mensis ad lares proprios remearunt. Qui quidem dominus Theodericus ex dicto castro ipsum oppidum tandem, in die Sancti Martini XI[a] novembris, per sagittas ignitas ipsum oppidum concremando, ad dedicionem coegit. Et est sciendum, quod in dicta expedicione fuerunt omnia oppida Brabancie cum eorum villicacionibus, excepto oppido et villicacione de Buscoducis, ut premissum est.

De tractatibus inter ducem Johannem, ex una parte, et comitem Sancti Pauli germanum suum, ex altera, locis et diebus diversis observatis. Cap. CLXXXIII.

Anno M° CCCC° XX° supradicto, die vero dominica XXII[a] novembris, 1420 eodem duce Johanne in oppido suo Trajectensi existente, domina Jacoba ducissa et domina mater sua cum comite Sancti Pauli gubernatore venerunt in Bruxellam, ubi tres status Brabancie de ipsorum mandato fuerunt

pro tunc congregati; die vero sequenti XXV^a ejusdem mensis, que fuit dies Sancte Katharine virginis, tenuerunt dietam suam in curia ducis apud Frigidum Montem, et die martis XXVI^a in domo consulum, ubi predictus comes per supradictos tres status fuit in gubernatorem Brabancie confirmatus. Qui ad statim, domino Reynero de Bergen milite ab officio senescallatus deposito, instituit loco sui in senescallum Brabancie Wilhelmum de Montenaken dominum de Grasen et de Wylre, deposuit eciam Johannem Cleutinck, filium Everhardi, ab officio ammannie, instituens loco sui Johannem de Diedeghem in ammannum Bruxellensem. Die vero mercurii XXVII^a ejusdem mensis novembris domina ducissa, dominus comes gubernator et tres status Brabancie, et quilibet eorum in solidum, miserunt abbates Sancti Mychaelis de Parca et de Helleshem et Tongerlo et prepositum Sancte Gertrudis Lovaniensis cum suis literis credencialibus ad dominum ducem Johannem, pro tunc in oppido suo Trajectensi existentem. ad inducendum ipsum et rogandum, quatenus ad patriam suam Brabanciam vellet redire. Quos benigne recepit et audivit, quibus pro responsione dedit, quod certa die venire deberet in oppido Diestensi, ubi plenius audire et cum ipsis tractare vellet, quos predicti status ad ipsum destinari curarent.

Die vero mercurii quarta mensis decembris anni predicti dux Johannes memoratus dedit per suas patentes literas salvum et securum conductum deputatis trium statuum predictorum, usque ad numerum sexaginta personarum totidemque equorum, veniendo ad ipsum ad dictam dietam Diestensem, ibi morando et ad lares proprios redeundo : ubi, ex parte domini comitis fratris sui et trium statuum predictorum, predicti abbates et deputati oppidorum Bruxellensis et Antwerpiensis, humilius quo potuerunt, sibi supplicando quatenus dignaretur in patriam suam Brabanciam redire in altero [1] oppidorum Bruxellensi vel Antwerpiensi; ad quod deputati Antwerpienses adjecerunt, quod, si placeret in Antwerpiam venire, si porte non essent satis ample, quod murum oppidi frangerent, ut commodius intrare posset. Quibus humilibus supplicacionibus non obstantibus, dux Johannes abinde recedens se divertit versus Buscumducis; sed antequam dux ab oppido Diestensi recederet, deputati oppidorum predictorum pro-

[1] Seu *alterutro.*

curaverunt aliam dietam in eodem oppido Diestensi teneri debere die XVI^a mensis decembris antedicti. Ad quam ex parte dicti ducis venerunt comes de Moerse, Johannes de Bueren prepositus Aquensis, tunc thesaurarius Brabancie, et dominus Wilhelmus de Ghent, miles, dominus de Mairwyck, et, ex parte comitis Sancti Pauli gubernatoris, dominus de Wesemale et de Monyouw cum nonnullis aliis; sed ibi nichil fuit conclusum.

Deinde prelati Brabancie eorum precibus et laboribus aliam dietam servandam obtinuerunt in Eyndoven, die XVI[a] mensis januarii: ad quam ex parte ducis Johannis fuerunt missi dominus de Assche, dominus Wilhelmus de Ghent, dominus Everhardus Tserclaes et Johannes de Aa; ex parte predicti comitis gubernatoris fuerunt missi ad eandem dietam domicelli de Wesemale et de Monyouw prelibati: in qua eciam nichil fuit concordatum. Deinde idem dominus dux Johannes a Buscoducis recedens applicuit in oppido Diestensi, mensis januarii die XX[a], ubi non diu moratus fuit, ut infra patebit.

Qualiter et quando dux Johannes cum amicis suis intravit Bruxellam.
CAP. CLXXXIV.

Cum dux Johannes ex dieta Diestensi, in qua nichil fuit conclusum, 1421.
venerat in oppidum suum Buscumducis, prehabito consilio, scripsit quatuor scabinis oppidi Bruxellensis, scilicet Johanni Metten Schachte, Heinrico Cluetinck, Egidio de Keghel et Johanni de Leuw, ad sciendum clare, si contingeret quod cum amicis suis Bruxellam venire vellet, an sibi et suis inibi tutus pateret introitus. Qui, super hoc inter se cum eorum amicis in domo *Vroente* consilio prehabito, concluserunt quod eorum vero domino et amicis suis nollent portas precludere; sed, si aliquo tempore Bruxellam vellet venire, predictus Johannes Cluetinck et tres scabini ex quatuor predictis deberent sibi obviam equitare, quartus vero scabinus, scilicet Egidius de Keghel, custodiret portam. Et cum dux Bruxellam appropinquaret, tunc Johannes Cluetinck deberet erigere virgam suam et ante ducem deferre, quem pro ammanno recognoscerent, non obstante quod ab officio ammannie fuerat per predictum comitem gubernatorem destitutus, et Johannes de Diedeghem in loco suo institutus. Quam quidem ordi-

nacionem predicti quatuor scabini dicto duci Johanni intimari fecerunt per Walterum de Pipenpoy et Everhardum de Hertoghe, quos propterea ad eundem ducem Johannem in Buscoducis transmiserant. Qua habita responsione, dux Johannes conclusit quod Bruxellam cum suis amicis accedere deberet. Quare recedens a Buscoducis applicuit apud Diest, mensis januarii die XX^a^ supradicta, ubi non diu moratus fuit, sed circa secundam horam post mediam noctem ab oppido Diestensi recedens, profectus fuit versus Bruxellam cum domino de Heynsberge et domicello de Heynsberghe, seniori filio suo, Johanne de Bueren, preposito Aquensi, cum pluribus amicis suis ad hoc specialiter rogatis. Comes de Moerse promiserat dicto Johanni duci, quod predicta XX^a^ die veniret in Diest: quod facere non potuit propter impedimentum sibi prestitum per oppidum Trajectense, quod ipsum transire non permisit, quare aliunde oportuit ipsum vadum querere ad Mosam transeundum, et sic in Diest non venit tempestive, sed ipsum ducem postea secutus est ad Bruxellam.

Dum vero dux Johannes applicuit inter Furam et Bruxellam, venerunt sibi obviam cum eorum amicis tres scabini predicti et Johannes Cluetinck, gerens virgam suam in manu: et facta reverencia, tres scabini antedicti, obtenta licencia, equitaverunt Bruxellam penes eorum consocios in domo consulum existentes. Dum vero dux Johannes cum suis venit ante portam, per quam itur versus Lovanium, reperit ipsam portam clausam, que sic clausa permansit per spacium duarum horarum antequam intrare potuit: in quo dominus dux ac dominus de Heynsberch et alii magnam displicenciam acceperunt. Dominus vero de Heynsberch specialiter conquerebatur quod non poterat intrare: quod audiens quedam paupercula femina, petens eleëmosinam sibi dari, dixit ad dominum de Heynsberch: « Domine, non » sit vobis cura quod non potestis ad libitum vestrum intrare, sed dum » intraveritis, sit vobis cura qualiter exire poteritis. » Quo quidem spacio duarum horarum pendente, scabini, congregato magno consilio ville, deliberaverunt quod dictum dominum ducem deberent intromittere cum tota familia sua domestica, et ad hoc ad numerum centum et viginti personarum et totidem equorum, salvo quod secum non deberent intrare exbanniti sive proscripti, nec publici hostes patrie Brabancie. Qua conclusione sic facta, predicti septem scabini iverunt versus predictam portam: qua aperta, dux fecit suos primitus introire, et ipse mansit cum ultimis. Quod pluribus non

bene placuit, sed Heinricus Cluetinck dixit : « Permittatis omnes intrare. » Modo premisso dominus dux intravit oppidum suum Bruxellense, anno Domini Mº CCCCº XXº predicto[1], mense januarii die XXIª, equitavitque in curiam suam ad Frigidum Montem, ubi frater suus, comes Sancti Pauli, venit ad ipsum, et, postquam pariter modicum locuti fuissent, comes versus hospicium suum se retraxit.

Qualiter comes Sancti Pauli se transtulit versus Lovanium, et quid dominus dux tunc fecit, et qualiter consolabatur. Cap. CLXXXV.

Die mercurii XXIIª mensis januarii predicti dux Johannes, accedens ad 1421
domum consulum Bruxellensem, ubi scabini, consules et jurati erant congregati, fecit nomine suo coram ipsis proponi, per organum magistri Heinrici Schatter, quod ea de causa venit ibidem, quia libenter haberet pacem et concordiam cum comite Sancti Pauli, germano suo, ac cum baronibus, nobilibus et communi patria sua Brabancia : quapropter ipsos requiri fecit, quatenus, ut hoc fieret, operam dare vellent efficacem. Est verum, quod dominus de Heynsberch eciam scripsit consanguineis suis, domicellis de Wesemale et de Monyouw, quos in Lovanio esse credebat, ipsos deprecando quatenus venire vellent prope Bruxellam, ubi ad ipsos veniret, ad finem quod inter se modum et viam racionabiles et opportunas repperire possent, ad concordiam et unionem inter predictum ducem Johannem et subditos patrie sue Brabancie tendentes. Sed Wesemale et Monyouw non fuerunt per nuncium domini de Heynsberch reperti, quia adhuc non erant ex dieta de Eyndoven ad Lovanium reversi.

Die vero jovis XXIIIª mensis januarii antedicti dominus comes Sancti Pauli se transtulit de Bruxella versus barones et nobiles in Lovanio existentes. Post cujus recessum dux Johannes fecit septem scabinis Bruxellensibus, qui ad mandatum suum coram ipso in curia sua apud Frigidum Montem venerant, proponi atque dici, qualiter comes Sancti Pauli frater suus de Bruxella recesserat, sed ad quem finem ignorabat : quare scire desiderabat, si idem frater suus cum potencia hominum armatorum veniret

[1] Stylo novo 1421.

ante Bruxellam, an ipsum intromittere deberent, an ne? Ad quod predicti scabini illico responderunt, quod libenter in manibus suis apportarent claves omnium portarum, et sic posset per gentes suas dictas facere custodiri, et intromittere quoscumque sibi complacentes. Ad quod ipse dux mox ore proprio respondit, quod firmiter confidebat in ipsis quod predictas portas bene custodire deberent, sibique semper facere quod fideles et boni subditi eorum vero et naturali domino facere tenentur; ipse eciam vellet vice versa semper facere quod bonus dominus suis fidelibus subditis facere deberet. Et sic dicti scabini ab ipso recesserunt. Sed communis populus fuit male contentus de extraneis, qui quotidie eundo et equitando per oppidum gladios suos in manibus suis gerebant, dicentes eciam publice in tabernis quod omnes ditarentur, antequam Brabanciam exirent. Dixerunt eciam, quod multi ex Brabancia breviter deberent hincinde de medio tolli et a conspectu hominum auferri, quorum viduas, filias atque bona tunc habere sperabant : super quo communis populus multum incepit murmurare.

Die vero veneris XXIIII[a] mensis predicti, post prandium, dux Johannes aliquos ex amicis suis penes se vocari fecit, petens ab ipsis, si frater suus cum potencia veniret ante oppidum, quam spem et confidenciam in ipsis deberet invenire? Ad quod responderunt quod, si comes cum baronibus et nobilibus ante oppidum Bruxellense veniret, ipsi unanimiter venirent ad ipsum ducem, et, si aliqui eundem ducem impugnare vellent, hoc ipsi impedire et totis viribus resistere deberent. Aliqui ex ipsis ipsum ducem consolabantur, dicentes quod essent certi quod magna pars ex officiis mechanicis dicto duci adherere deberent : unde dux fuit confortatus atque consolatus; sed communis populus propter hospites extraneos fuit pessime contentus. Eciam est verum, quod aliqui secrete ex Bruxella recedentes se tenuerunt in medio itinere inter Lovanium et Bruxellam, qui nunciis ad ipsos ex parte comitis et nobilium missis retulerunt totum statum ducis et communitatis : qui ex parte eorumdem comitis et nobilium reportarunt informacionem, per quam communitatem contra dominum de Heynsberch et aliquos extraneos ad iracundiam et commocionem provocare possent et deberent.

Deinde vero, die lune XXVII[a] mensis januarii predicti, de nocte, communitas insurrexit, ut infra patebit.

Qualiter communitas insurrexit in Bruxella, et quam ob causam.
Cap. CLXXXVI.

Die lune XXVII[a] mensis januarii sepedicti multi notabiles viri in Bruxella informabantur, quod dominus de Heynsberch et alii hospites extranei certum conceptum inter se fecerunt, scilicet quod, ad signum sive sonum cujusdam nole sive parve campane in ecclesia regularium de Frigido Monte pendentis, de nocte ad forum vellent convenire, ad finem quod domum consulum et perinde totum oppidum in eorum potestate acquirere possent. Iste conceptus inter vulgares taliter fuit divulgatus, quod ipsa communitas quamplurimum commota, de nocte insurgens, manu armata ad forum predictum convenerunt. Dux hoc percipiens descendit ad forum propria in persona, et ad pacificandum populum equitavit, de officio ad officium ipsos benigne deprecando et exhortando, quatenus se quiete tenere et ad lares suos redire vellent. Ad quod fuit duci responsum, quod ad suam curiam se retrahere deberet in sua pace et quiete, ipsique nullum incommodum attemptarent. De qua responsione dux contentus, sperans quod quilibet ad domum suam propriam se retrahere deberet, ad curiam suam se divertit. Sed, dum sibi innotuit quod erant segregati, descendit iterum ad forum, ipsos cum toto cordis affectu vicibus iteratis deprecando, et nichilominus sub obtentu gracie sue requirendo, quatenus quilibet ad domum suam rediret pacifice et quiete; communitas vero, prime informacioni firmiter inherens, monicionem et requestam ducis exaudire recusavit, et sic dux ad curiam suam est reversus. De conceptu predicto, prehabita informacione, fuit compertum, quod eadem nocte hospites extranei, ut dicebatur, in hospiciis suis super lectos eorum jacebant armati, per quod intersignum communitas tenuit quod conceptus predictus fuit sufficienter probatus. E contra predicti extranei dixerunt, quod nullum conceptum inter se fecerunt, nec de aliquo conceptu scirent loqui, sed, dum tumultum populi perceperunt, induerunt arma sua, quia ignoraverunt quid ipsis accidere sive evenire posset. Et, quia non scio veraciter an dictus conceptus per modum suprascriptum factus fuerit an ne, ideo non possum desuper recte declarare : scribo igitur quod ab una et altera parte audivi referri.

Qualiter dominus de Heynsberch et alii extranei fuerunt in Bruxella capti, et comes de Moerse promisit non exire hospicium suum. Cap. CLXXXVII.

Die mercurii XXIX[a] januarii communitas Bruxellensis venit animo iracundo et manu armata prope curiam ducis in Frigido Monte; sed licias sive barrerias non intraverunt. Quod Johannes dux sentiens, petivit ab eis ob quam causam in tali apparatu ibi venerunt. Ad quod ipsi responderunt quod dominum de Heynsberch peterent, quem habere volebant; alioquin tantum facerent, quod vi et violenta ipsorum potestate ipsum habere deberent. Tandem, in conservacionem jurisdictionis et juris ducis et oppidi Bruxellensis, fuit taliter conductum [1] ad majora inconveniencia effusionis sanguinis vitanda, quod dominus de Heynsberch se reddidit captivum in manibus Johannis Cluetinck et scabinorum : quem ipse Cluetinck manu apprehendens, sequentibus scabinis et communitate, duxit in domum consulum, ubi diu permansit vinculis carceralibus mancipatus. Similiter eciam fuerunt capti, et captivi firma custodia detenti, omnes extranei qui secum venerant in Bruxellam; comes autem de Moerse, quia cum duce Bruxellam non intraverat, sed postea venerat, non fuit captus, sed, instante communitate, promisit medio suo juramento, quod in hospicio suo maneret, et illud non exiret.

Qualiter comes Sancti Pauli, gubernator Brabancie, venit in Bruxellam et residenciam suam tenuit in curia ducis. Cap. CLXXXVIII.

Eadem die mercurii XXIX[a] januarii, post prandium, venit dominus comes cum baronibus et nobilibus Brabancie, et cum ipsis deputati oppidorum Lovaniensis et Antwerpiensis, in Bruxellam, commendantes et laudantes communitatem, quod se tam strenue et vigorose gessisset pro republica tocius patrie Brabancie. Die vero sequenti, scilicet jovis penultima dicti mensis januarii predicti, dominus comes et gubernator et barones sepefatia pud Frigidum Montem ad curiam ducis accedentes, in aula ibidem [2],

[1] Forte legendum : *condictum.*

[2] Desideratur *congregati sunt,* vel aliquid simile.

ubi pro majori parte familiares et servitores ducis fuerunt capti et aliqui licenciati; fuerunt eciam aliqui nobiles ex Hannonia inibi reperti arrestati, scilicet dominus Engelbertus de Engia, dominus de Rameru et de Tubeka et de Lafolien, dominus de Senzelles, dominus Cornelius de Liedekerke, dominus de Lens, et dominus Guilhelmus et dominus Jacobus de Sars fratres, milites, et aliqui alii. Et ex tunc idem gubernator in dicta curia fratris sui residenciam suam tenuit personalem. Eadem eciam die jovis penultima januarii Johannes de Diedeghen fuit per dictum dominum gubernatorem de novo institutus in ammannum Bruxellensem, et Johannes Cluetinck, qui ammannus fuerat ex parte ducis, fuit captus. Eadem eciam die fuit orta certa pugna inter domicellum de Monyouw et Rasonem de Lintris, taliter quod Raso fuit in brachio vulneratus, viriliterque sese deffendit; dominus autem gubernator fecit illico eundem Rasonem capi, et captivum ad portam Lapidis duci, et inibi in camera dicta *Schemmelpenninck* vinculis carceralibus mancipari. Ob quam causam venit rumor in populo, quod domicelli de Nassouw et Wesemale in curia ducis fuerunt interfecti, et licet ipsis qui tunc armati circa forum fuerunt contrarium dicebatur, credere noluerunt, donec predictus dominus gubernator venit supra forum, secum ducens domicellos antedictos et alios barones consimiliter: quibus visis, communitas fuit sedata et pacificata.

Qualiter dux Johannes se transtulit versus Lovanium, et qualiter Johannes Cluetinck fuit decollatus, et quatuor scabini depositi, et plures notabiles burgenses fuerunt capti et ad diversa loca ducti. Cap. CLXXXIX.

Die veneris ultima mensis januarii predicti fuerunt multi notabiles burgenses Bruxellenses, qui predicti ducis Johannis amici dicebantur, capti, et inter alios duo scabini, scilicet Heinricus Cluetinck et Johannes de Leuw, et duo alii, scilicet Egidius de Keghel et Johannes Metten Schachte, fugientes extra oppidum se salvaverunt. Communitas autem se divisit in plures partes, querentes dominum predictum de Assche infra totum oppidum, et alios secum in Lovanio correctos et proscriptos, ad captivandum eosdem.

Die sabbati prima februarii predicta, communitate in armis circa forum

existente, Gerardus Vander Zype, qui magnum penes dictum gubernatorem habuit regimen, veniens de domo consulum supra forum, dixit hec verba vel consimilia : « Sic debet incipi, sic erit incipiendum. » Ad statim et sine intervallo aliquo Johannes de Diedeghen, ammannus ex parte gubernatoris, fecit Johannem Cluetinck, ammannum ex parte ducis, et unum famulum suum, qui captivos custodire solebat, dictum Arnoldum Vanden Hove, decollari. Dicta vero die sabbati fuit magna inquisicio per totum oppidum facta ad inveniendum et capiendum dominum de Assche et alios, qui secum dudum fuerant in Lovanio exbanniti, et dum inveniri non poterant, fuerunt eadem die sabbati prima februarii viginti et unus notabiles burgenses Bruxellenses citati ad certam diem coram judicio comparendi et se de certis criminibus ipsis impositis purgandi; alioquin rei et culpabiles tenerentur de dictis criminibus et de malo conceptu de quo supra fit mencio.

Die vero II[a] predicti mensis februarii, que fuit dies festivitatis Purificationis beate Marie Virginis, fuerunt adhuc plures notabiles burgenses Bruxellenses capti et ad torturam positi, et cum ipsis illi duo scabini, qui die veneris immediate precedenti fuerunt capti.

Die lune III[a] mensis februarii fuerunt supradicti quatuor scabini ab eorum scabinatu per commune consilium oppidi et per eorum consocios depositi, et alii quatuor instituti, videlicet loco Johannis Metten Schachte Ywanus de Mol, loco Heinrici Cluetinck Walterus Vander Noot, pro Egidio de Keghel Wilhelmus de Kesterbeke, pro Johanne de Leuw Johannes Taye de Eelwyt.

Die jovis sexta februarii famulos extraneorum, numero ducentorum et L vel circiter, dominus gubernator nudos absque equis et armis abire permisit; sed dominum de Heynsberch, Johannem filium suum, prepositum Aquensem, et alios nobiles et scutiferos detinuit captivatos. Eadem die jovis fecit gubernator capi omnes equos et arma captivorum extraneorum predictorum, quos et que distribuit atque dedit hincinde amicis suis ad placitum suum. Dicta die jovis memoratus dominus dux de Bruxella recedens equitavit versus Lovanium, et iverunt secum domini de Diest et de Rotselaer; reliqui barones manserunt in Bruxella, ubi ipsi cum deputatis oppidorum Lovaniensis, Bruxellensis et Antwerpiensis ordinaverunt et concluserunt, quod burgenses Bruxellenses, qui ibidem detinebantur captivi, extra Bruxellam duci deberent, scilicet aliqui ipsorum in Lovanio,

aliqui in Antwerpia et alii in castris baronum, ad manendum ibidem in vinculis carceralibus, quamdiu vitam ducerent in humanis.

Hoc factum fuit ad nutriendam pacem et concordiam in oppido Bruxellensi, salvis juribus et privilegiis ejusdem, juxta que nulli captivi possunt duci extra eandem. Fuit tunc eciam ordinatum quod Johannes Metten Schachte et Egidius de Keghel, qui profugi fuerunt, essent et manerent proscripti extra limites terre Brabancie, sub pena corporis, per terminum quinquaginta annorum. Et quia Johannes Taye de Gaesbeke et Johannes de Yedegem erant citati ad se purgandum de criminibus ipsis impositis, et non comparuerunt et per hoc se reos et culpabiles cognoverunt, fuit ordinatum quod ipsi, sub pena corporis, extra patriam Brabanciam perpetuo manerent relegati. Et insuper fuit ibidem eciam ordinatum et conclusum, quod quicumque dominum de Assche et quemcumque aliorum secum in Lovanio proscriptorum occideret, aut captivum deliberaret, esset liber et immunis contra dominum et proximos, quodque pro labore suo semel haberet quingentas coronas.

Que quidem ordinacio fuit Bruxelle more solito publicata die dominica IX^a mensis februarii predicti. Eadem vero die, de nocte, fuerunt tredecim burgenses Bruxellenses, qui in *Vroenta* detinebantur captivi, dire ligati super bigas, et extra Bruxellam ducti ad loca ipsis deputata, videlicet dominus Johannes de Coudenberghe miles, Heinricus Cluetinck, Eduwardus de Hertoghe et Schockart in Lovanio, Johannes et Wilhelmus Cluetinck fratres in Antwerpia, Theodericus de Lose et Johannes Weert in Vilvordia. Johannes de Leuw in Breda, Wilhelmus de Assche in Sichem, Wilhelmus Van Mons in Westerle, Heinricus de Hertoghe in Rotselaer, Walterus de Pipenpoy in Craendonck, Johannes Tseraerts in Bergis supra Zomam.

Qualiter oppidum Bruxellense deinceps regi et gubernari debeat per septem scabinos et IX naciones. Cap. CXC.

Item est sciendum, quod in consilio habito per et inter barones et deputatos trium oppidorum, scilicet Lovaniensis, Bruxellensis et Antwerpensis predictorum, de quo in precedenti capitulo fit mencio, fuit eciam conclusum et ordinatum, quod ex tunc in antea cunctis futuris temporibus omnia

officia mechanica Bruxellensia restringi deberent in novem nationes, quodque deinceps ipsum oppidum Bruxellense regi et gubernari deberet per septem genealogias sive prosapias et novem naciones predictas, per modum qui sequitur infrascriptum : videlicet quod quolibet anno circa festum beati Johannis Baptiste ex prosapiis poni deberent septem scabini et duo receptores, et non plures, sicut hactenus ab antiquo extitit observatum; debet eciam unus burgimagister ex iisdem prosapiis poni, necnon unus burgimagister, duo receptores et sex consiliarii ex novem nacionibus predictis poni deberent, quodque per hujusmodi XIX personas oppidum predictum ammodo deberet gubernari. Fuerunt eciam nonnulla alia puncta eodem tempore ordinata, que omnia dominus comes Sancti Pauli, gubernator antedictus, confirmavit per suas literas patentes ipsius impendente sigillo sigillatas, que date fuerunt die XI^a^ mensis februarii, anno Domini M^o^ CCCC^o^ XX° secundum stylum curie Cameracensis. Quarum vigore literarum confirmatoriarum fuerunt facti burgimagistri, scilicet ex prosapiis Gerardus de Pipenpoy, et ex nacionibus Jacobus Stevart, et ex dictis novem nacionibus duo receptores et sex consiliarii.

Qualiter Johannes Brabancie dux de Lovanio venit Bruxellam, et abinde in Antwerpiam, et postea profectus in Hannoniam, et deinde reversus est in Bruxellam; et qualiter domina Jacoba ducissa Brabancie transfretavit in Angliam, et se cum duce Glocestre copulavit. CAP. CXCI.

Die dominica XVI^a^ mensis februarii dominus comes Sancti Pauli, gubernator Brabancie, se transtulit de Bruxella versus Lovanium ad dominum ducem fratrem suum. Die vero sequenti, scilicet lune XVII^a^ ejusdem mensis, domini dux et comes antedicti venerunt in Bruxellam, ubi dominus dux continue permansit utque ad primam diem mensis marcii immediate sequentis : qua die dux se transtulit versus Antwerpiam ad dietam ibidem tentam cum deputatis suarum terrarum Hollandie, Zelandie et Frisie. Die V^e^ mensis marcii predicti dominus dux iterum reversus fuit ad Bruxellam, ubi permansit circa decem dies. Et est sciendum, quod die veneris VII^a^ predicti mensis domina Jacoba ducissa Brabancie, per pacis emulos ad hoc seducta, propria temeritate, sine scitu, consensu et voluntate domini ducis

prelibati, se ab ejus consorcio segregando, secrete ex Hannonia recedens transfretavit in Angliam, et ibi existens causam super nullitate matrimonii predicti in curia Romana contra prefatum ducem Johannem committi obtinuit, ipsumque ducem ad se deffendendum in eadem citari procuravit, qui sic citatus in dicta curia Romana suos constituit procuratores ad procedendum. Quod ipsa ducissa Jacoba percipiens, cum illustri principe domino Hunfrido duce Glocestre, fratre regis Anglie, judicio ecclesie non expectato, se de facto matrimonialiter copulavit : unde multa inconveniencia guerrarum discrimina fuerunt subsecuta, ut infra patebit. Deinde vero, die dominica IX^a predicti mensis marcii dominus dux Burgundie venit in Bruxella, ubi permansit usque ad diem jovis ex tunc immediate sequentem. Interim fuerunt ibi magna hastiludia, more magnatum et nobilium exercitata, que duraverunt per tres dies continuos. Die autem sabbati XV^a predicti mensis marcii dux Johannes de Bruxella recedens profectus fuit in patriam suam Hannonie, ubi permansit usque ad XXVI^am diem ejusdem mensis, qua die reversus est in Bruxellam, ubi continue permansit usque ad diem mercurii in festis paschalibus; et hic mutatur annus de XX° in XXI^um.

Qualiter dominus Gerardus de Platea, prepositus ecclesie Beati Jacobi de Frigido Monte Bruxellensi, fuit captus, et dominus Everhardus Tserclaes miles, Geldolphus de Coudenberghe et Wilhelmus de Pipenpoy fuerunt in Bruxella decollati. Cap. CXCII.

Item est sciendum, quod circa tempus suprascriptum fuit captus dominus Gerardus de Platea, prepositus ecclesie Beati Jacobi Frigidi Montis in Bruxella, per cujus captivitatem venerunt primitus in lucem secrete confederaciones, uniones atque lige facte per et inter dominum de Assche et alios supra nominatos, per eorum patentes literas sigillis ipsorum sigillatas, que fuerunt reperte penes dominum prepositum supradictum et in camera ipsius. Quibus sic repertis literis, ac tenore et continencia earumdem intellectis, fuerunt burgenses Bruxellenses, qui extra Bruxellam ducti fuerunt hincinde in oppidis et in castris, vinculis carceralibus, vita ipsorum durante, ad perpetuam penitenciam peragendam duraturi, prout per barones et deputatos bonorum oppidorum fuerat judicatum et ordinatum.

in septimana Passionis ante festum Palmarum, et post in septimana sancta ante festum Pasche, graviter per diversa tormentorum genera inquisiti et examinati super continencia literarum predictarum. Et quidquid per confessiones et deposiciones ipsorum fuit repertum, deputati oppidi Bruxellensis ad hoc commissionem habentes specialem reportarunt et relacionem fecerunt plenariam coram scabinis et consiliariis oppidi Bruxellensis prelibati.

1421. Ob quam causam communitas Bruxellensis irata et commota, iterum de novo in die dominica octava Pasche, que fuit dies XXX[a] supradicti mensis marcii, anno Domini M° CCCC° XXI°, se congregans supra forum, ubi circumcirca sic permansit manu armata usque ad diem jovis III[am] mensis aprilis immediate sequentis. Qua die Gerardus Vander Zype, supremus consiliarius domini comitis gubernatoris, et qui majorem vocem habuit penes ipsum, veniens supra forum, dixit ad communitatem hec verba vel similia : « Filii, estote boni animi, ad statim judicabitur sive fiet judi- » cium. » Paulo post adducebantur ibidem dominus Everhardus Tserclaes miles, Geldolphus de Coudenberghe et Wilhelmus de Pipenpoy, qui fuerunt ante domum consulum decollati. Die vero sequenti dominus dux et dominus comes, frater suus, de Bruxella recedentes profecti fuerunt versus oppidum Brugense ad ducem Burgundie causa secum hastiludendi. Die vero dominica XIII[a] aprilis dominus dux et comes in Brabanciam reversi sunt: dux ivit versus Lovanium et comes versus Bruxellam, ubi mansit usque ad diem martis. qua die ivit versus fratrem suum ad Lovanium; die jovis reversus fuit in Bruxella, die autem veneris XVIII[a] aprilis, anno M° CCCC° XXI° supradicto, versus Insulas, ad festum *Spinette,* penes dominum ducem Burgundie sepefatum.

Qualiter dux Johannes recognovit quod frater suus justa de causa fuit factus gubernator Brabancie, confirmans et approbans omnia et singula per ipsum in sua gubernacione facta. Cap. CXCII[1].

1421. Johannes, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux, sacrique imperii marchio, necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comes ac

[1] In cod. Corsendonkano et aliis bis notatur caput CXCII.

dominus Frisie, per suas patentes literas datas in oppido suo Lovaniensi, mensis maii die IIII^a. anno Domini M° CCCC° XXI°. notum fecit universis, quod tempore preterito commiserat regimen sui ipsius suique status et patrie sue Brabancie aliquibus, qui, ut ipse sperabat, intendissent sive inspexissent circa suum et tocius patrie sue predicte honorem, commodum et profectum, sicuti ad hoc, medio eorum juramento, erant astricti : quod non fecerunt, sese in eorum juramentis et officiis tenuerunt et gesserunt in contrarium et magnum prejudicium et diminucionem jurium, cartarum et privilegiorum patrie sue antedicte. In quibus ipsi per duos status temporales ejusdem patrie sue reperti sunt tam rebelles et culpabiles, quod, eorum exigentibus demeritis, ad ordinacionem nobilium et bonorum oppidorum suorum in oppido suo Lovaniensi publice fuerunt correcti, prout ipsa correctio clare hoc continet. Qui eciam per eorum sinistram informacionem conati sunt ipsum alienare a precarissima consorte sua domina ducissa, a predilecto fratre suo et aliis suis proximis et amicis et patria sua Brabancia antedicta : propter quod tres status ejusdem patrie sue, verentes quod graves et majores novitates et inconveniencia ipsis et predicte patrie inde advenire potuissent, ad quas per remedia opportuna vitandas et precavendas, ad ipsum dominum ducem ad suum statum ducalem reducendum, prout ipsi juxta eorum jura et observancias bene potuerunt facere, ordinaverunt, statuerunt et fecerunt ad gubernatorem patrie sue Brabancie supradicte suum fratrem dilectum Philippum de Brabancia, sub omnibus modo, condicione atque forma quemadmodum litere desuper confecte, quas sibi desuper tradiderunt et ipse vice versa exhibuit, plenarie continent et comprehendunt.

In qua quidem gubernacione et administracione predictus frater suus se tam fraternaliter, amicabiliter et fideliter habuit atque gessit, quod desuper de dicto fratre suo et sua patria Brabancie est bene contentus. Quapropter confirmavit, ratificavit et approbavit gubernacionem predictam, et quidquid ipse frater suus in ipsa pertractavit, deduxit et modo quocumque fecit sive gessit, de consilio, scitu et consensu nobilium et oppidorum Brabancie predictorum, sive sit in facto judicii, in corporibus et membris, et in justiciariis, scabinis, officiariis, legislatoribus et aliis servitoribus destituendis, instituendis ac reficiendis; et ad hec omnes correctiones, congregaciones sive convocaciones et deductiones, que in dicta

gubernacione et ante eandem per majorem partem nobilium et oppidorum predictorum facte sunt, quas ex tunc tenet et perpetuo tenebit in tali vigore, robore et firmitate, acsi illas personaliter fecisset, et suo scitu et consensu facte fuissent : promittendo, per fidem suam et honorem ducalem, pro se et successoribus suis, quod ipse nec aliquis sui ex parte contra nobiles et bona oppida patrie sue Brabancie, conjunctim aut divisim, nec in aliquam singularem personam ex ipsis, occasione premissorum, nullum malum favorem nullamque ingratitudinem geret neque ostendet, nec aliquam calumpniam neque impeticionem faciet neque fieri permittet quoquo modo. Casu vero quo ipse aut sui successores, duces vel ducisse Brabancie, in aliquo tempore futuro tribus statibus predicte terre sue, aut alicui ex ipsis, eorum jura, cartas, privilegia, consuetudines, usus et observancias voluntarie cum potestate et violencia infringeret aut abbreviaret sive diminueret, et se per istum vel consimilem modum alienaret ab eisdem (quod Deus avertat), tunc voluit et consenciit, pro se et suis successoribus antedictis, quod ex tunc sibi nullum servicium facere nec sibi parere aut obedire debeant, sed juramentis suis, que sibi prestare potuissent, sive racione consilii vel homagii aut alias, non erunt astricti: quodque status predicte patrie sue cum majori sequela ex ipsis poterunt eligere unum gubernatorem, quem voluerint, ad eorum beneplacitum, ad majorem utilitatem et profectum communis sue patrie Brabancie predicte. Qui quidem gubernator habebit plenariam auctoritatem sive potestatem omnia facere tamquam princeps et dominus patrie, volentes et precipientes omnibus subditis sue patrie Brabancie, altis et bassis et cuilibet ipsorum, quod gubernatori predicto tunc obediant et pareant in omnibus causis juxta ordinacionem et beneplacitum trium statuum predicte patrie sue Brabancie, donec et quousque ipse et successores sui, in quibus predictus foret defectus tribus statibus predictis, aut illis quibus injuria fuit illata, plenarie et in toto fuerit satisfactum : ut in predictis literis plenius continetur.

De locumtenente ammanni Bruxellensis, et de septem scabinis in vigilia Sancti Johannis Baptiste ponendis. Cap. CXCIII.

Die sabbati XVI[a] mensis maii anni predicti dux Johannes ivit versus Mechliniam, ubi die sequenti venerunt dominus dux Burgundie, comes Sancti Pauli et dominus episcopus Leodiensis, ubi tractabant de domino de Heynsberch et aliis in Bruxella captivatis; sed niehil fuit conclusum, et sic abinde recesserunt die XXIIII[a] mensis maii predicti. Die vero ultima ejusdem mensis dominus comes Sancti Pauli, gubernator Brabancie, concessit oppido Bruxellensi, quod ammodo poneretur unus notabilis homo in locumtenentem ammanni Bruxellensis, et, si contigerit quod pro tempore dux Brabancie non transmiserit septem scabinos in vigilia Sancti Johannis Baptiste ante meridiem, quod tunc antiqui scabini ex electione eidem duci transmissa eligere deberent sine mora septem novos scabinos : cum nonnullis aliis punctis in literis desuper confectis declaratis, quas quidem literas dictus Johannes dux confirmavit.

Qualiter quatuordecim nobiles persone, que ad diversa loca ducte fuerant, iterum reducebantur in Bruxellam, et decollabantur. Cap. CXCIV.

Postquam oppido Bruxellensi erant concessa privilegia suprascripta, de quibus communis populus valde contentabatur, quare majorem habuerunt compassionem cum illis captivis, qui per duos status temporales Brabancie judicati fuerunt ad perpetuos carceres, et sic graciosius tractabantur quam antea fieri solebat : et specialiter permisit oppidum Lovaniense, quod captivi ibi visitabantur per proprios et amicos suos, edendo, bibendo et loquendo, quorum aliqui ad Bruxellam reversi id retulerunt, et seminaverunt zizania in populo, dicentes quod predicti captivi sperabant in brevi tempore de carceribus liberari, quodque Eduwardus de Hertoghe et Johannes Schockaert publice jactabant se illis suo tempore regraciari, qui de captivitate ipsorum fuerunt in causa. Que novitates de die in diem inter populum divulgabantur : quare communitas iterum de novo insurrexit, petentes et requirentes quod predicti captivi ad Bruxellam reducerentur.

de vita ad mortem plectendi. Quod barones et oppida, quibus predicti captivi fuerunt commissi et traditi, facere recusabant, dicentes quod hoc non ita pertineret, attento quod semel erant ad perpetuos carceres judicati. Ad quod communitas populorum replicuerunt, quod non erant judicati ultra quam propter eorum demerita, que tunc temporis erant detecta, et quia per inquisicionem desuper factam fuit clare compertum de liga et confederacione per dominum de Assche et ipsos mutuo inita et facta, et plura alia de quibus antea non constabat, quapropter in corporibus eorum castigari deberent.

Et quia per hujusmodi raciones barones et oppida inducere et flectere non poterant, ut predictos captivos remitterent, communitates ob hoc magis irritate proposuerunt dominum de Heynsberch et alios captivos publice de foro perducere, de vita ad mortem prosternendos : unde maxime inconveniencie communi patrie Brabancie advenisse potuissent, ad quas precavendas fuit ordinatum quod supradicti captivi ad Bruxellam reduci deberent : quod sic fuit factum in una die sabbati VII[a] mensis junii. Qui numero XIIII fuerunt, quorum decem, in presencia communitatum in armis supra forum existencium, ante meridiem fuerunt decapitati : scilicet dominus Johannes de Coudenberghe, miles, Heinricus Cluetinck, Wilhelmus de Assche, Heinricus de Hertoghe, Eduwardus de Hertoghe, Walterus Pipenpoy, Theodericus de Lose, Wilhelmus Van Mons et Johannes Schockaert. Post prandium vero fuerunt alii quatuor decollati : scilicet Johannes et Wilhelmus Cluetinck fratres, Johannes de Leuw et Johannes Tseraerts. Ubi ante et post meridiem fuerunt eciam presentes cum communitatibus predictis Johannes de Dieghen, ammannus, et septem scabini Bruxellenses.

Die vero dominica VIII[a] mensis maii [1] predicti Gerardus Vanden Zype, qui de toto in totum dominum comitem Sancti Pauli gubernabat, solempnizavit matrimonium in facie ecclesie cum domicella Johanna Vanden Bisdomme, quam die eadem duxit per forum, ubi sanguis eorum consanguineorum adhuc jacuit super arenam perspersus, usque ad curiam ducis, ubi festum nupciarum fuit celebratum. Deinde autem dux Johannes confirmavit oppido Bruxellensi privilegia eidem per dictum fratrem suum,

[1] Legendum : *junii.*

gubernatorem Brabancie, concessa, scilicet de burgimagistris, de locumtenente ammanni, et que per eundem fratrem suum in sua gubernacione gesta, facta et concessa fuerunt, cum pluribus aliis punctis in ipsis ducis Johannis literis confirmatoriis desuper confectis lacius declaratis, que date fuerunt Bruxelle, mensis julii die XV^{a}, anno Domini M^{o} CCCC^{o} XXI° supradicto [1].

Qualiter comes de Moerse de sua captivitate fuit liberatus, et dominus de Heynsberch et alii fuerunt relaxati, sub condicione ad certam diem redeundi, in qua omnes reintrarunt, excepto domino de Heynsberch. Cap. CXCV.

Subsequenter vero, postquam plures diete fuerunt tente propter captivitatem comitis de Moerse, domini de Heynsberch, Johannis domicelli de Heynsberch, Johannis de Bueren, prepositi Aquensis, et aliorum captivorum supradictorum, in quibus parum fuit concordatum, serenissimus princeps dominus Sigismundus Romanorum et Hungarie, etc., rex per suas literas patentes mandavit et districte precepit tribus statibus Brabancie, quatenus captivos de eorum captivitatibus quitos et liberos dimitterent, vel quod ipsos relaxarent, ipsis dando diem per dimidium annum duraturum, sub pena banni imperialis. Pari modo principes electores imperii, spirituales et temporales, per eorum literas et ambaxiatores vicibus diversis requisiverunt dominum comitem Sancti Pauli et tres status Brabancie prelibatos pro redempcione captivorum sepedictorum. Ad quod prosequendum quadam vice miserunt dominum Theodericum Van Nyesteyne militem, et aliquos secum, deinde alia vice miserunt dominum Conradum Boyer, militem de Lotharingia, et nonnullos secum, quibus dictus comes Sancti Pauli ante et post dedit pro responso, quod eisdem captivis semper obtulit et offerri fecit, et adhuc offert, quod ipsis de captivitatibus ipsorum faciet consequi justicie complementum juxta legem patrie Brabancie, si peterent, et, si non vellent stare juri secundum legem patrie antedictam, tunc merito non haberent justam causam se de ipso conquerendi.

[1] Vide *Luyster van Brabant*, p. 37.

Captivi vero, sencientes quod nec mandato Romanorum regis, nec contemplacione principum electorum, neque aliorum amicorum suorum interventu liberari poterant, inierunt consilium, quod Gerardum Vanden Zype, qui solus predictum comitem gubernaret, subornare vellent, mittentes ipsi et uxori sue ad nupcias suas predictas preciosa jocalia auro et gemmis decorata : quibus habitis et gratanter perceptis, per medium ejusdem Gerardi, qui pro ipsis ad dominum comitem et status Brabancie intercessit, consecuti sunt relaxacionem de captivitatibus ipsorum, duraturam usque ad festum Omnium Sanctorum tunc proxime futurum, sub caucione juratoria, quod eadem die reintrare deberent in oppido Bruxellensi predicto, in omni modo sicuti ibi fuerunt ante relaxacionem predictam. Et sic a Bruxella recesserunt, exceptis preposito Aquensi, Johanne de Appelteren et nonnullis aliis, qui premissam caucionem juratoriam prestare noluerunt, quare manserunt captivati. Et quia dominus Fredericus comes de Moerse et de Sarwerden non intravit Bruxellam cum duce Johanne, Gerardus Vanden Zype tantum procuravit, quod ipse comes cum suis fuit totaliter libere et quite a sua captivitate abire demissus, salvo antiquo *oervrede* per ipsum facto ad opus ducis Johannis, comitis Sancti Pauli et patrie Brabancie et adherencium ipsorum : prout patet per literas desuper confectas, que fuerunt date Bruxelle, die XXVIII[a] julii predicti. Et est sciendum, quod captivi, qui per caucionem juratoriam fuerunt relaxati, reintrarunt Bruxellam ipso die Omnium Sanctorum, ut promiserant, domino de Heynsberch dumtaxat excepto.

Qualiter comes Sancti Pauli gubernacioni sue renunciavit, et dux Johannes regimen patrie sue Brabancie acceptavit. CAP. CXCVI.

(12) Renunciacione gubernacionis patrie Brabancie per dominum comitem Sancti Pauli, ut premittitur, facta, memoratus Johannes dux Brabancie fuit per tres status Brabancie ad regimen et administracionem ejusdem cum plenaria obediencia restitutus et admissus : qui sibi tunc consencierunt unam precariam centum et septuaginta millium coronarum Francie. Estque sciendum, quod Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, dominus Johannes dominus de Rotselaer et de Rethy, Johannes de

Schoenvorst, burchgravius de Monyouw, dominus de Craendonck et Diepenbeke, Johannes de Glimes dominus de Bergis supra Zomam, de Grimbergis et de Melino, ac oppida Lovaniense, Bruxellense, Antwerpiense et de Buscoducis promiserunt dicto comiti Sancti Pauli, ex parte trium statuum Brabancie predictorum, quod ipsum tenerent et relevarent indempnem de omnibus expensis per ipsum tempore sue gubernacionis usque ad diem XIIII^{am} mensis maii proxime preteriti factis, prout clare patet per literas eorum patentes desuper confectas, datas Lovanii, die XXVIIIª mensis octobris, anno Domini Mº CCCCº XXIº prelibato. Quibus sic peractis, prefatus dux Johannes consenciit quod expense hujusmodi persolvi deberent de precaria per tres status antedictos sibi concessa. Quapropter idem dux precepit Hermanno Vanden Assche, campsori oppidi Bruxellensis, quod dicto comiti, fratri suo, in deductionem expensarum predictarum solveret de pecunia ex precaria veniente summam viginti unius millium coronarum Francie. Pari modo precepit Johanni Egidii, campsori Lovaniensi, et campsori Antwerpiensi, quod dicto fratri suo in defalcacionem expensarum persolverent certas magnas summas declaratas in literis desuper confectis, que date fuerunt Lovanii, die XXIXª octobris, anno Domini Mº CCCCº XXIº suprascripto.

Qualiter dux Johannes profectus fuit ad Buscumducis, et quid ibi fuit factum, et quo adhuc se duxit transferendum. Cap. CXCVII.

Anno Domini Mº CCCCº XXIº predicto, die vero veneris XXIª mensis novembris, Johannes dux se transtulit de Lovanio ad Herentals, ubi fuit cum solempnitate, more solito, in dominum et ducem intronizatus. Die vero sequenti ivit ad Turnhout, ubi per spacium unius mensis continue permansit. Deinde vero, convocatis prelatis, baronibus, nobilibus ac deputatis bonorum oppidorum, tres status Brabancie representatibus, profectus est cum illis ad Buscumducis, ubi applicuit die martis mensis decembris XXIIIª, ubi per decem dies permansit, tenens ibidem festum Nativitatis et Circumcisionis Christi, infra quos decem dies tractabatur ibidem de causis diversis, et, inter ceteras, certo tractatu previo, domicellus Theodoricus de Merhem dominus de Boxtel et dominus Wilhelmus de Ghent, miles, 1421

dominus de Marwyck et de Empel exhibuerunt in manibus trium statuum predictorum certas literas patentes, per ipsos super regimen oppidi Buscoducensis alias a dicto duce Johanne impetratas : que quidem litere fuerunt ab iisdem tribus statibus cancellate. Deinde fuit eciam ordinatum, quod pro custodia castri et oppidi de Hoesden Arnoldo de Sevenberghen, et similiter domino Theoderico Vander Marweiden pro custodia castri de Monte Sancte Ghertrudis, certe magne pecuniarum summe, ex predicta precaria dicto duci alias concesse, persolvi deberent per oppida Lovaniense, Bruxellense, Antwerpiense et de Buscoducis, que ipsis deberent defalcari ex taxa cuilibet eorum oppidorum racione predicte precarie contingente.

1422. Quibus in Buscoducis sic pertractatis, dux Johannes abinde recedens, die veneris II^{a} mensis januarii reversus fuit in Turnhout, ubi mansit usque ad diem XVI^{am} mensis ejusdem, qua die ivit versus Antwerpiam ad dietam trium statuum, ad concludendum in causis in oppido de Buscoducis conceptis. Die vero Conversionis Sancti Pauli idem dux de Antwerpia fuit reversus in Turnhout, ubi permansit usque ad terciam diem mensis februarii: qua die abinde recedens venit in Herentals, et dehinc ad Lovanium, ubi permansit usque ad undecimam diem mensis februarii predicti; et de Lovanio se transtulit ad Halle, ubi permansit per septem septimanas cum statu suo residendo.

Qualiter dominus de Heynsberch et alii captivi fuerunt de eorum captivitatibus liberati, et quales promissiones fecerunt. Cap. CXCVIII.

1422 Anno Domini M^{o} CCCC^{o} XXI° suprascripto, secundum stilum curie Cameracensis, die vero IX^{a} mensis aprilis, dominus comes Sancti Pauli et duo status temporales patrie Brabancie, ab una parte, et dominus Johannes de Heynsberch, episcopus Leodiensis, dominusque de Heynsberch, pater suus, domicellus Johannes de Heynsberch et Wilhelmus de Heynsberch, comes de Blanckenheim, pro ipsis et omnibus aliis in Bruxella captivatis, se submiserunt in ordinacionem domini Ruperti comitis de Virnenborch, Engelberti comitis de Nassouw, domini de Lecka et de Breda, Wilhelmi comitis de Seyne, domini de Rode Sancte Agathe, Johannis de Schoenvorst, borchgravii de Monyouw, domini de Craen-

donck et de Diepenbeke, et Gerardi Vanden Zype, domini de Denterghem, promittentes per eorum fidem et honorem, pro se, heredibus et successoribus, perpetuo observare, quidquid per dictos quinque conjunctim, aut quatuor eorumdem, cum sex notabilibus personis ex tribus oppidis Lovaniensi, Bruxellensi et Antwerpiensi ad hoc eligendis et assumendis, ordinare et pronunciare deberent: qui tandem, dempto Gerardo Vanden Zype, pronunciarunt ipsos quitos et liberos a prisoniis et captivitatibus eorum predictis, sub certis modis et condicionibus declaratis in eorum literis patentibus, continentibus in effectu ea que sequuntur:

Et primo episcopus Leodiensis et comes de Blanckenheim prescripti promiserunt per eorum fidem et honorem, quod predicto Johanni duci Brabancie et Lymburgis, comiti Hannonie, Hollandie et Zelandie, et tribus statibus Brabancie nunquam se peticionem sive demandam facerent, neque guerras movebunt propter dampna, expensas, dedecus et perdicionem sive amissionem bonorum suorum, que dominus de Heynsberch, pater, et Johannes senior ejus filius, frater ipsorum, et alii quicumque ex captivis in Bruxella, aut alibi in patria Brabancie, usque ad diem presentem habuerunt et sustinuerunt, super quibus pro se ipsis, heredibus et successoribus suis renunciarunt: prout in eorum literis plenius continetur, que fuerunt date die IX^a^ aprilis, anno Domini M° CCCC° XXII° secundum stilum curie Leodiensis.

Ceterum dominus de Heynsberch et Wilhelmus de Heynsberch, comes de Blanckenheim, pro se ipsis, heredibus, successoribus, terris, hominibus et subditis suis, et specialiter pro omnibus illis qui amore ipsorum trium statuum Brabancie hostes et inimici facti fuerunt, eisdem tribus statibus integram, firmam et stabilem pacem tradiderunt, taliter quod ipsi neque heredes, homines, terre et subditi ipsorum, et signanter omnes illi qui amore ipsorum inimici facti extiterunt, illustribus principibus dominis ducibus Brabancie propter dampna, expensas et amissionem bonorum suorum et captivitates ipsorum, que ipsis et amicis suis in Bruxella captivatis illata fuerunt, nullam impeticionem facient, neque inimiciciam sive guerram movebunt: prout clarius patet in eorum literis desuper confectis, datis anno Domini M° CCCC° XXII°, die lune in festis paschalibus.

Item Johannes senior filius de Heynsberch, Scheifardus de Merode dominus de Heymerbach, Theodericus de Wyckrode, Symon et Balduinus

de Birgel, fratres, Wilhelmus de Broeckhuysen et Carselius de Palant recognoverunt, pro se, heredibus et successoribus suis, se libera eorum voluntate renunciasse super omnibus amissionibus, perdicionibus, dampnis, vituperiis, scandalis et sumptibus, ipsis et cuilibet ipsorum, Bruxelle et alibi in patria Brabancie, usque ad presentem diem illatis vel inflictis, quodque, occasione ipsorum, eorum graciosis dominis duci Brabancie, comiti Sancti Pauli, hominibus, terris et subditis ipsorum, tam presentibus quam futuris, et omnibus aliis quos presens negocium tangit seu tangere poterit, quomodolibet in futurum nullam questionem seu impeticionem facient. Et insuper, quod ipsi neque aliquis ipsorum contra predictos dominos ducem Brabancie et comitem Sancti Pauli, eorumque terras et homines, quos nunc habent et postmodum habere poterunt, neque cuicumque alteri qui se de hujusmodi causis intromiserunt, cum domino Sancti Pauli aut patria Brabancie nunquam facient vindictam, neque verbis neque factis, occulte vel manifeste, per ipsos aut aliquem ex ipsis, seu quemcumque alium ex ipsorum parte, quoquomodo.

Casu vero, quod Deus avertat, quod contra premissa aliqua guerra seu impeticio prelibatis principibus, ceteris hominibus et subditis ipsorum predictis, aut aliis qui se de hujusmodi causa intromiserunt, a domino de Heynsberch vel ab ipsis, ab ejus et ipsorum parte, moveretur, et dampna inferrentur, et ipsi vel aliquis ipsorum ob hoc a comite Sancti Pauli solo seu a tribus oppidis, scilicet Lovaniensi, Bruxellensi et Antwerpiensi, conjunctim, aut aliquo ipsorum, moniti seu requisiti fuerint, predictam motam guerram sive impeticionem deponendi, et dampna resarciendi sive restituendi, et ipsi hoc non facerent infra primum mensem post monicionem predictam, tunc ipsi et quilibet ipsorum, infra quatuordecim dies predictum mensem immediate sequentes, in corporibus suis propriis Bruxellam intrabunt, et abinde non recedent, donec ipsi et quilibet ipsorum supradictam guerram deposuerint et dampna restituerint, quas et que domini de Heynsberch ipsi vel alicui ipsorum moverint vel irrogaverint, vel ex parte ipsorum facta fuerint modo quocumque, vel talem probacionem desuper facere, quod talis inimicicia neque tale dampnum a predicto domino de Heynsberch, neque ab ipsis aut aliquo ipsorum, neque ex parte ipsorum, non advenit.

Que omnia et singula per eorum fidem et honorem promiserunt, et ad

sancta juraverunt inviolabiliter observare : prout in eorum desuper confectis literis lacius continetur, que fuerunt date anno Domini M° CCCC° XXII°, die jovis in feriis paschalibus, que fuit XVI^a^ aprilis.

Preterea est sciendum, quod supradicti arbitri sive commissarii in eorum pronunciacione declaraverunt, quod omnes et singule litere, quas dominus de Heynsberch a predicto duce Johanne impetraverat durante gubernacione domini comitis Sancti Pauli antedicti, nullius essent roboris vel momenti, quodque illas eidem duci transmittere deberet, cancellandas infra certi tunc expressati temporis spacium. Et quia prepositus Aquensis et nonnulli alii noluerant diem capere et caucionem juramentoriam prestare, quod eadem die Bruxellam reintrare deberent, idcirco non fuerant tunc cum aliis ab eorum captivitate liberati, qui tandem, scilicet de nocte festivitatis Sacrosancti Sacramenti, fractis carceribus, per negligenciam custodum evaserunt.

De novo regimine quod oppida Bruxellense et Buscoducense sigillare noluerunt. Cap. CXCIX.

Anno Domini M° CCCC° XXII° prescripto fuerunt in Lovanio per tres status Brabancie multa puncta multique articuli concordati et in litera patente redacti, quam literam novi regiminis appellaverunt : que data fuit et concordata per ducem Johannem et tres status Brabancie predictos, consensu unanimi, die XII^a^ mensis maii anno predicto, dempto oppido Bruxellensi. Quare dux Johannes destinavit dominum Heinricum Vanden Leck, magistrum hospicii, Ywanum de Mol, magistrum coquine, et Emondum de Dynter, secretarium suos, ad inducendum rectores dicti oppidi Bruxellensis, ut suum consensum cum aliis de tribus statibus vellent prestare in dicto novo regimine, et literas illius sigillare, quas multi prelati et nobiles oppidumque Lovaniense jam sigillaverant : quod Bruxellenses facere recusaverunt.

Deinde prelibatus dominus dux transmisit prefatum Emondum, secretarium suum, ad prelatos, nobiles et alia oppida et franciseas terre Brabancie, ad faciendum sigillari literas novi regiminis prescripti : quod omnes liberaliter fecerunt, excepto oppido Buscoducis, licet deputati ipsorum

cum aliis de tribus statibus ad hoc suum adhibuerint consensum. Quare communis populus contra predictos eorum deputatos murmurare cepit, et contra ipsum Emondum vociferari, clamantes : « Projiciatur cum carta » sua, » in rivo ibidem currente, qui Diesa vocatur; nonnulli imposuerunt deputatis et Emondo predictis, quod eandem cartam sigillo dicti oppidi secreto sigillaverant : quare in periculo mortis constituti fuissent, si ipse Emondus dictam cartam ad visitandum non exhibuisset, quam diligenter inspiciebant, et dum sigillum oppidi non invenerunt, fuerunt aliquantulum pacificati. Nichilominus Emondus, timens quod ipsum cum carta male pertractasse potuissent, cicius quo potuit inde recessit : in cujus recessu fabri, sartores et sabbaterii aliique officiarii mechanici cum instrumentis pulsantes clamaverunt : « Iste est, iste est homo cum carta. » Quare litera novi regiminis predicti die hodierna *carta Emondi* vocatur [1].

De dissencione orta inter Bruxellenses et Mechlinienses, et qualiter dux Johannes profectus fuit in Insulis et in Tornaco, et quid ibidem fecit. Cap. CC.

Notum est, qualiter Johannes de Groelst, alias de Meyere, propter suos excessus per majorem partem oppidorum exbannitus extitit extra limites patrie Brabancie, qui ea de causa se traxit ad morandum in oppido Mechliniensi, ubi libertatem acquirens burgensis est effectus. Et quia ipse post hoc ex Mechlinia veniens infra ammanniam Bruxellensem, ubi quemdam burgensem Bruxellensem, nomine David de Rademakere, letaliter vulneravit, et facto perpetrato Mechliniam iterum intravit : quod Bruxellenses percipientes, miserunt locumtenentem ammanni Bruxellensis ex parte principis, et secum magnam hominum armatorum copiam cum apparatu bellico, qui quandam fortem mansionem, sitam in Brabancia apud villam dictam Ter Cappellen opten Bossche, cum omne suppellectili in eadem existente destruxerunt. Quapropter Mechlinienses multos burgenses Bruxellenses ad forum Antwerpiense ibi advenientes arrestaverunt, et bona Bruxellensium capientes Mechliniam introduxerunt; Bruxellenses vero, e

[1] Exstat diploma illud in *Placcaerten van Brabant*, t. IV, p. 579.

converso contra Mechlinienses in arrestum procedentes, inhibuerunt ne aliqua bona ex ammannia Bruxellensi ipsis adduci deberent.

Tandem, ad dissensionem sedandam hujusmodi et pacificandam, post multas dietas desuper observatas inter ducem Burgundie et patriam suam Flandrie, ex una, et ducem Brabancie et patriam suam Brabancie, parte ex altera, ambo oppida Bruxellense et Antwerpiense se submiserunt in ordinacionem dominorum ducum predictorum et quatuor membrorum Flandrie quatuorque oppidorum Brabancie, scilicet Lovaniensis, Antwerpiensis, de Buscoducis et Thenensis. Que quidem partes, post multos et longos processus desuper habitos, demum inter se amicabiliter convenerunt et concordaverunt.

Et inter ceteras dietas fuit una tenta in Insulis, ubi dux Johannes ex Lovanio die XIX^a^ novembris accessit cum multis baronibus, militibus et nobilibus, ubi de supradicta dissencione tractavit cum domino duce Burgundie, nepote suo, ubi causa hujusmodi fuit ordinata in statu per certum tempus manere, et alia dieta servari debere in oppido Antwerpiensi. Et multis dietis desuper observatis, ut prescriptum est, ambe partes amicabiliter inter se sunt concordate. Item est sciendum, quod ipse dux Johannes habuit ibi eciam colloquium cum dicto duce Burgundie super causa matrimoniali inter ipsum et dominam Jocobam suam consortem in curia Romana pendente.

Subsequenter, die sabbati XXVIII^a^ mensis novembris predicti, dux Johannes cum suis ab Insulis recedens, profectus est in Tornacum, ubi cives magnum honorem sibi impenderunt : multi enim ex ipsis per duas leucas sibi obviam exiverunt, et dum civitati appropinquavit, venerunt collegia et clerus et totus populus promiscui sexus, cum crucibus et vexillis, sibi obviam, ipsum honorifice introducentes in civitatem, ubi fecit graciam et remissionem captivis tam in prisoniis regis quam episcopi et civitatis constitutis. Civitas eciam sibi largiflue propinavit vinum, vasa argentea deaurata et preciosos pannos obtulit. Deinde dux ex Tornaco recedens se transtulit ad Montes in Hannonia, dehinc in Halle et abhinc in Lovanio. De Lovanio vero iterum ivit ad Montes in Hannonia, et in vigilia Nativitatis Christi applicuit in Lovanium, ubi festivitatem Nativitatis Christi celebravit : ubi cum statu suo permansit usque ad festum Pasche.

De domino Laurencio de Bouchout, decano ecclesie sancte Gudule Bruxellensis. Cap. CCI.

Pendente discordia inter oppida Bruxellense et Mechliniense prescripta. dominus Laurencius de Bouchout, decanus ecclesie sancte Gudule Bruxellensis, reportavit nonnullis ex communi populo sive communitate Bruxellensi, quod aliqui burgenses essent in oppido Bruxellensi constituti, qui certa consilia tenuerunt cum aliquibus de Mechlinia, qui inter se convenerant et concordaverant de pluribus causis ad destructionem oppidi Bruxellensis tendentibus; et quia ipse fidelitatem dicto oppido semper servare tenetur, nolens hujusmodi factum occultare, in lucem deducere curavit. Cujus colloquium ad totum communem populum velociter cucurrit, qui ea de causa iterum quamplurimum fuit commotus. Legislatores hoc percipientes, ad statim pro dicto decano mittentes, ipsum interrogaverunt, qui essent qui cum Mechliniensibus consilium et tractatum habuerunt et fecerunt? Ad quod ipse, in presencia scabinorum et juratorum omnium officiorum, publice respondit, dicens quod ipse esset vir ecclesiasticus, quare sibi non esset licitum aliquem de tali causa accusare, unde effusio sanguinis possit evenire; sed, si ipsis placeret nomina omnium ad septem prosapias et ad consilium oppidi spectancium sibi tradere in una cedula conscripta, ipse libenter signaret eorum nomina qui hujusmodi facti innoxii forent. Quorum omnia nomina fuerunt sibi in scriptis exhibita, que omnia ipse signavit, septem exceptis viris, quos tamquam culpabiles non signavit: quorum duo erant scabini, scilicet Johannes de Sancto Gaugerico et Wilhelmus de Hersele; tercius fuit receptor oppidi, Anthonius de Brabant nuncupatus: alii quatuor fuerunt de consilio oppidi. Qui septem fuerunt capti et ad *Vroentam* ducti. Et quia ipse Laurencius non docuit neque docere potuit circumstanciam cause, quam Bruxellenses et Mechlinienses inter se tractaverant, in perniciem oppidi Bruxellensis redundantis, nec de loco et tempore ubi tractatus fuit habitus, idcirco fuerunt predicti septem viri ex captivitate liberati, et ipse decanus extra limites patrie Brabancie perpetuo relegatus et proscriptus.

Qualiter Johannes dux Brabancie misit de consilio suo ad dietam Brugensem, per ducem Burgundie contra Anglicos ordinatam. Cap. CCII.

Anno Domini M° CCCC° XXIII°, die vero XX^a^ mensis aprilis, Johannes 1423
dux Brabancie a Lovanio recedens se transtulit ad oppidum de Halle, ubi ordinavit solempnem ambaxiatam transmittendam ad dietam Brugensem, per dominum ducem Burgundie ordinatam, inibi contra Anglicos tenendam die XXV^a^ ejusdem mensis aprilis. Ad quam dietam ipse dux sui ex parte destinavit reverendum patrem dominum Olandum [1] abbatem Sancti Michaelis Antwerpiensis, Wilhelmum comitem de Seyne et Rode Sancte Agathe, Johannem dominum de Wesemale et de Falleys, Johannem de Schoenvorst, burchgravium de Monyouw, dominum de Craendonck et de Diepenbeke, dominum Wilhelmum de Sars, militem, magistrum Cornelium Proper, prepositum Cameracensem, magistrum Anselmum Fabri, decretorum doctorem, decanum ecclesie Beate Marie Antwerpiensis, consiliarios, et magistros Johannem Mercatoris ac Emondum de Dynter, secretarios suos, propter questionis materiam exortam inter eundem ducem Brabancie, ex una parte, ac suprascriptam dominam Jacobam ac ducem Glocestre, ex altera, adhuc in curia Romana inter easdem partes indecise pendentem, sine prejudicio processus desuper in eadem curia ventilantis, sed in sui roboris firmitate permanentis. In qua quidem dieta dictus dominus dux nichil potuit proficere ad concordiam inter partes predictas consequendam : quare idem dux Johannes, ad se maturius cum domino duce Burgundie supra dicta causa consulendum, profectus fuit postea ad eundem ducem Burgundie ad dietam in Gerardi Monte, dicto Geroutsberghe, conceptam fore tenendam die XV^a^ mensis junii anni prescripti, ubi multa colloquia et consilia de ista materia habuerunt. Qua dieta finita ibidem, dux Brabancie versus Lovanium se retraxit.

[1] Lege *Olardum.* Olardus seu Alardus Ferlinck, qui abbatiae per annos 38 et menses decem praefuit, ac anno 1452 obiit.

Qualiter Johannes dux Brabancie oppidum suum Bruxellense, a quo se diu absentaverat, in graciam recipiens, ibidem residenciam suam tenere decrevit, et qualiter capitaneus Bruxellensis fuit depositus, et tredecim de principalibus commotoribus correcti. Cap. CCIII.

Quia memoratus dux Johannes per certum tempus cum suis nobilibus, consiliariis et familia atque toto suo statu ab oppido Bruxellensi se absentaverat, et residenciam suam in eadem, sicuti antecessores sui hactenus consueverant, non tenuerat, propter certas causas animum suum ad hoc moventes, per Bruxellenses in lesionem et prejudicium alte sue jurisdictionis, ut pretendebat, perpetratas, tandem idem dux Johannes, certo tractatu desuper prius prehabito, ad humilem oppidi sui supplicacionem, cum nobilibus ac consiliariis et familia suis predictum suum oppidum in die festivitatis Beate Katherine virginis et martyris intravit, ipsum oppidum et omnes burgenses et incolas ipsius et quemlibet eorumdem in suam graciam recipiendo, omnemque noxam, indignacionem, calumpniam, impeticionem et actionem, per quas tempore preterito contra ipsum et jurisidictionem suam forefecerunt, misericorditer indulgendo et remittendo.

Deinde vero dominus Wilhelmus Rongman dominus de Bigardis, capitaneus Bruxellensis appellatus, fecit dicto duci Johanni per aliquas interpositas personas magnam pecuniarum summam offerri, si sibi officium capitaneatus Bruxellensis cum stipendiis ad hoc ordinatis vita durante confirmasse voluisset: quod ipse dominus dux facere recusavit. Et quia ipse capitaneus, videns quod suo frustrabatur desiderio, ad suam supplicacionem, in die Beati Thome apostoli, per dictum ducem Johannem ab officio capitaneatus predicto et a juramento coram scabinis Bruxellensibus ad opus domini ducis desuper prestito depositus et absolutus est, supplicavit insuper idem dominus Wilhelmus dicto duci Johanni, quatenus eisdem scabinis Bruxellensibus modum et formam sue deposicionis et absolucionis indicare dignaretur, quia ipse eciam eisdem scabinis de predicto capitaneatu prestiterat juramentum, quatenus ipsi sibi eciam hujusmodi juramentum remittere vellent. Ob quam causam ipse dux Johannes die sequenti, scilicet mercurii XXII^a^ decembris, mandavit predicto oppido Bruxellensi, quatenus deputatos suos ad ipsum in curia sua apud Coudenberghe de-

stinarent. Quibus ad se applicantibus fecit referri ea que prescripta sunt, adjiciens ad ea quod ipsis non esset opus ammodo aliquem capitaneum habere, attento quod ipse ibidem venerat ad pacem, unionem et concordiam in eodem suo Bruxellensi oppido nutriendam, agendam et observandam. Quam quidem peticionem predicti deputati ad se receperunt penes eorum consocios et alios ad quos spectaret reportandi.

Dum premissa venerunt ad noticiam communis populi, insurrexit, post prandium ejusdem diei, in domo consulum et signanter supra forum, magna commocio et divisio in populo : nam aliqui voluerunt dictum capitaneum tenere, aliqui non; tandem hujusmodi contencio fuit ad diem crastinam prorogata. Qua die, videlicet jovis XXII[a] decembris, comes Sancti Pauli, et secum comes de Conversant et de Brienna, dominus de Engia, venerunt ad domum consulum penes burgimagistros, scabinos, juratos et centuriones et plures alios in magno numero ibidem congregatos, ad ipsos informandum et inducendum, quatenus ducem Johannem pro eorum principe et domino recognoscerent et observarent, et nullum contra voluntatem ipsius capitaneum manutenerent. Ad quod ipsi magnam adhesionem et assistenciam invenerunt in legislatoribus, consiliariis et pocioribus sive notabilioribus burgensibus; sed aliqui parvi status ex communi populo se fortiter opposuerunt verbis irracionabilibus. Comes autem Sancti Pauli, videns commocionem populi magis ac magis invalescere, ivit ad fenestram versus forum, dicens alta et intelligibili voce, requirens quod omnes, qui domini ducis, eorum veri domini, fratris sui atque sui amici essent, ad statim induerent arma sua, et penes ipsum ibidem venirent : quod omnes fideles domino duci et benevoli incunctanter fecerunt animo lubenti. Dominus autem comes de Conversant, dominus de Engia, id est de Edingen, equitavit versus curiam domini ducis, quem secum adduxit ad domum consulum, unacum Engelberto comite de Nassouw, domino de Lecka et de Breda, et domino de Rotselaer, cum ipsorum familia. Ipso, inquam, domino duce penes comitem Sancti Pauli in domo consulum existente, multi fuerunt confusi : unum ibi fuit concordatum et conclusum per legislatores et naciones, quod omnes illi, qui tumultum hujusmodi moverunt et fecerunt, absque mora apprehendi atque captivari, et sine dissimulacione juxta eorum demerita corrigi deberent, predicti oppidi Bruxellensis juribus et privilegiis semper salvis. Et fuerunt

eidem domino duci ad statim presentate et producte tredecim persone. que in commocione hujusmodi principaliores exclamatores reperte fuerunt. ad faciendum corrigi easdem ad sue libitum voluntatis. Nichilominus tota universitas septem prosapiarum et aliarum hujusmodi nacionum eundem ducem Johannem flexis genibus humiliter deprecabantur, quatenus. absque sanguinis effusione in corporibus vel membris, predictas tredecim personas alias corrigi faceret juxta eorum demerita : quod ipse dux Johannes ex innata sibi clemencia ipsis duxit generose concedendum. Die autem veneris, que fuit vigilia Nativitatis Christi, supradicte tredecim persone. in presencia ducis Johannis et fratris sui comitis Sancti Pauli et dominorum de eorum consilio, per ammannum, burgimagistros, scabinos et consiliarios oppidi Bruxellensis predicti fuerunt publice graviter correcte. Quarum nomina sequuntur et sunt hec : Johannes dictus *Voet*, antiquior. qui fuit merserius, Guido de Ryswyck, cultellifex, Andreas de Voerhout. vaginifex, Johannes dictus *Vander Schueren*, Walterus Oberti dictus *in den Wintmolen*, Johannes Stichelman, piscator, Jacobus dictus *de Monick*, alias *in't Zwaentken*, Johannes dictus *de Moldere*, latonius. Heinricus Snack, pistor, Godefridus dictus *van den Lichten Watere*, Egidius de Groet. braxator, dictus *in den Hantschoen*, Johannes dictus *in't Schildeken*, alias *de Duvel*, et Egidius Quaetsaet.

Deinde. die dominica, que fuit dies Sancti Stephani protomartyris, venerunt burgimagistri, scabini et consiliarii predicti oppidi Bruxellensis penes prelibatum ducem Johannem in sua curia apud Coudenberghe. dicentes quod predictum dominum Wilhelmum dominum de Bigardis amplius non tenerent pro capitaneo. neque sibi ammodo darent stipendia, quodque ipsum de capitaneatu deposuerunt : de quo ipse dux Johannes fuit bene contentus. Die vero lune, que fuit dies Sancti Johannis evangeliste, idem dominus Wilhelmus de Bigardis veniens ad domum consulum exhibuit atque tradidit burgimagistris, scabinis et consulibus claves oppidi et literas sue commissionis, et omnes alias literas quas ad se habuit ex parte oppidi predicti. Quo facto, fuit ibi dimissus et absolutus a predicto capitaneatu et juramento per ipsum dicto oppido desuper prestito.

1424 Post hec, die XX^a mensis januarii, juratis, centurionibus atque nacionibus in domo consulum convocatis. fuerunt de omnium ipsorum consensu per burgimagistros. scabinos et juratos litere commissionis de capitaneatu

domini Wilhelmi domini de Bigardis sepedicti publice cancellate et cassate.

Qualiter Gerardus Vanden Zype fuit interfectus. Cap. CCIV.

Anno Domini M° CCCC° XXIIII° Gerardus Vanden Zype, quem dux 1424 Johannes antea instituerat suum receptorem generalem Brabancie, qui occasione sui officii tenebatur hospicium ducis de victualibus et omnibus necessariis honorifice regere et manutenere, sicuti sui antecessores in dicto officio hactenus facere consueverunt, quod ipse per certum tempus laudabiliter fecit. sed demum, in ministrandis victualibus et specialiter pro aula ducis deficiens, vix pro ipso domino duce et ejus camera providere curavit. tamen omnes redditus et proventus recepit et levavit : de quo ipse dominus dux fuit de ipso pessime contentus. Tandem accidit, quod ipse Gerardus equitavit de Bruxella versus dictum dominum ducem in castro suo Furensi existentem, qui recepta licencia intendens Bruxellam reverti, dum venit prope Stockele, obviavit sibi dominus Johannes Blondelli. miles, qui ipsum odio odivit capitali, de quo ipsum sufficienter, ut dicitur, premunivit [1] : qui ipsum hostiliter invasit et interfecit, suis famulis ab illo fugientibus, et mansit ibidem mortuus in campis. Cujus corpus fuit ad Bruxellam transportatum. et in ecclesia Sancti Jacobi in Frigido Monte honorifice sepultum [2].

[1] Forte legendum *premonuit*.

[2] Ad calcem hujus cap. CCIV in quibusdam MSS. recentioribus sequitur diploma datum Budae die 2 januarii 1424, quo Sigismundus confirmat literas imperatoris Caroli et privilegia per ipsum incolis ducatuum Lotharingiae et Brabantiae ac marchionatus sacri imperii quondam concessa. Sequitur etiam executoria illius privilegii regis Sigismundi, de die 7 januarii ejusdem anni. Illa autem documenta, quae in cod. MS. Corsendoncano non leguntur, et nos hoc loco praetermittimus, ne tota capitulorum turbetur series.

Sequitur, per modum recapitulacionis, sub brevibus tractatus matrimonii inter predictos Johannem ducem et dominam Jacobam ducissam consummati; et qualiter ea transfretavit ad Angliam, et ducem super nullitate matrimonii citari fecit, duci Glocestrie se copulando. Cap. CCV.

Postquam dux Johannes et ducissa Jacoba, apostolice dispensacionis vigore, ut in premissis lacius continetur, per spacium duorum annorum et ultra in sacro matrimonio permansissent, conjugalia obsequia sibi invicem large impendentes, tandem per pacis emulos ad hoc inducta, imo pocius seducta fuit, ut propria temeritate, sine medio ecclesie, ac sine consensu et voluntate dicti domini ducis, ad partes alienas, scilicet Angliam, et a thoro et consorcio ejusdem domini ducis distrahendo et alienando, causam super nullitate predicti matrimonii in curia Romana contra prefatum dominum ducem ex post committi obtinuit, ipsumque dominum ducem ad se deffendendum in curia eadem citari procuravit, et tandem illustri principi Hunfredo duci Glocestrie, fratri regis Anglie, judicio ecclesie non expectato, se copulavit : unde multa scandala et guerrarum discrimina evenerunt, prout fere toti mundo manifestum est. Nam ipse dux Glocestrie, judicio ecclesie in et super predicta matrimoniali causa in prefata curia Romana adhuc indecisa pendente non expectato, sed in litis pendentis jurisdictionisque ecclesiastice, imo verius apostolice sedis et clavium ejusdem vilipendium, dedecus et contemptum, ac post et contra inhibicionem sibi debite insinuatam, prefatique ducis Brabancie prejudicium non modicum, jacturam et gravamen, non contentus de aliis injuriis in sue conjugis privacione et detencione sibi irrogatis, se disposuit cum classe et apparatu bellico, prout communis fama tunc ferebat, manu, vi et potencia armata transfretare, animo et intencione comitatum Hannonie invadendi, et ducem Brabancie sua possessione pacifica ejusdem spoliandi et privandi.

Qualiter dux Johannes ab expedicione sua, quam contra adventum ducis Glocestrie paraverat, suspenditur per certum tractatum concordie inter eosdem duces perillustres Burgundie et Bethfordie duces pro bono pacis conceptum. CAP. CCVI.

Preterea, quia multi multa loquuntur, cumque propter falsam assercionem iniquorum veritas quandoque nequit venire in lucem, ne igitur falsitas veritati prejudicet, sed veritas in eorum lucem veniat que in comitatu Hannonie, cujus possessionem Johannes dux Brabancie per plures annos tenuit et possedit pacifice et quiete, per ducem Glocestrie sunt secuta, ut cunctis pateant, nec valeant per falsitatem quoquomodo obumbrari, idcirco rem gestam omni veritate subnixam narrare curabo, sub correctione cujuslibet melius sencientis.

Est verum, quod Johannes dux Brabancie, qui tamquam catholicus princeps et professor inclitus sancte matris ecclesie et sedis apostolice monitis et mandatis, et signanter in prescripta matrimoniali causa, sentenciam et judicium exspectando, sine ulla discrepacione semper paruit et obedivit, attendens secundum canonicas et legitimas sanxiones, vim vi repellere cum moderamine inculpate tutele, cunctisque sese necnon honorem, res et possessiones uxori sue atque sponse tamquam proprias defensare licere, postquam intencio prelibati ducis Glocestrie ad suam devenit noticiam, paravit se ad arma, unacum fidelibus suis comitibus, baronibus, nobilibus, militaribus et vasallis Brabancie, causa predictum suum comitatum Hannonie ac civitates, castra et fortalicia ipsius muniendi et ab hostium incursibus deffendendi : qui ea de causa jam cum suis gentibus armorum applicuit apud Nivellam, predicto comitatui Hannonie satis contiguam.

Et eodem duce inibi et aliis sue patrie Brabancie confinibus suo comitatui Hannonie quasi contiguis cum suorum copiis armatorum existente, applicuit magnificus dominus Petrus de Lucemburgo, comes de Conversant et de Brienna, dominus de Engia, consanguineus suus, ex parte predicti ducis Burgundie, qui, inter ceteros principes consanguineos ac de prosapia et affinitate dicti domini ducis Brabancie existentes, ipsius calumpniis, incommoditatibus et injuriis magis condolens, cupiensque sibi super hoc sollicitis studiis de remedio opportuno providere, unacum prefato domino

duce Betfordie, dicti ducis Glocestrie germano, pro guerrarum, bellorum, sedicionum, novitatum aliarumque calamitatum plurimarum turbinibus et dispendiis inconvenienciisque innumeris vitandis et consternendis, quibus terre, subditi et incole prefatorum Brabancie et Glocestrie ducum, eciam cum horrendo ac multiplici personarum christicolarum deletu, necnon bonorum et rerum, tam clericorum personarumque ecclesiasticarum et aliarum, destructione, amissione et dissipacione, luctuosius verisimiliter, nisi Deus averteret, affligerentur in dies longos et continuandos, certum tractatum, nonnullos articulos racioni consonos et a juris tramite non alienos sive discordantes in se continentem, pro concordia inter sepefatos duces consequenda, et presertim ut per partem utramque judicium ecclesie sive sentencia judicum expectaretur, ac a via facti cessaretur, de suorum nobilium, procerum et magnatum sano et maturo super hoc consilio prehabito, conceperunt et ordinaverunt, proponentes et concludentes, pro tanto bono consequendo, et ne alias lugubres succederent et invalescerent eventus, per certos suos ambaxiatores solempnes predictum tractatum concordie per ipsos sic conceptum utrique eorundem Brabancie et Glocestrie ducum insinuare, sub spe firma quod uterque ipsorum hujusmodi tractatum receptare deberet, et se super contentis in eodem submittere ordinacioni dominorum ducum Burgundie et Bethfordie prefatorum. Retulit insuper prelibatus comes de Conversant, dominus de Engia, eidem domino duci Brabancie, quod infra paucos dies ipse dominus dux Burgundie super hoc suos solempnes nuncios indubie ad ipsum destinaret : deprecans propterea instanter et requirens attente, quatenus adventum predictorum nunciorum sub spe pacis et concordie exspectare, expedicionemque suam suspendere vellet, et a quacumque ulteriori execucione cessare. Qui quidem dominus dux, pulsatus et convictus precibus et instanciis nomine prefati domini ducis Burgundie sibi oblatis, suorum hominum armatorum expedicione soluta, ad oppidum suum Lovaniense se retraxit. Qui si cum suis in Nivella mansisset, et aliquos suos capitaneos cum gentibus armorum ad certa loca in Hannonia destinasset, forte dux Glocestrie nunquam advenisset. Nichilominus dominus dux Brabancie, de legalitate domini de Haveretz confidens, ipsum capitaneum generalem comitatus sui Hannonie duxit instituendum : qui fidem et legalitatem promissam minus bene servavit, ut infra patebit.

Qualiter dux Johannes Brabancie acceptavit tractatum prescriptum.
Cap. CCVII.

Subsequenter vero, novem vel decem diebus nondum elapsis, memorato domino duce Brabancie in predicto suo oppido Lovaniensi existente, applicuerunt ibi reverendus pater episcopus Tornacensis ac spectabiles, nobiles et egregii viri, dominus Johannes de Lucemburgo, dominus Rolandus de Vutkerke et Guilbertus de Launoy, milites, ac magister Symon de Formellis, legum doctor, dicti ducis Burgundie consiliarii ac ex parte ipsius ad predictum ducem Brabancie destinati, qui suprascriptum concordie tractatum, modo premisso conceptum et ordinatum, sibi singulatim insinuarunt, deprecantes seriose et requirentes obnixe, quatenus pro bono pacis et pro vitandis guerris ac variis et dubiis litium amfractibus inde, nisi Deus provideret, in foribus consistentibus et verisimiliter affuturis, necnon, nomine et ex parte domini ducis Burgundie, sibi consulentes quatenus hujusmodi tractatum acceptaret, certificantes eundem Brabancie ducem, quod dominus dux Bethfordie suos ambaxiatores ad prefatum Glocestrie ducem, germanum suum, simili modo destinasset. Qui quidem dominus dux Brabancie, non pusillanimitate animi neque suorum adversariorum potenciam verendo, sed suorum cupiens subditorum calamitatibus misericorditer obviare, ut premissum est, sano suorum comitum, baronum, procerum et nobilium ac bonorum oppidorum consilio et deliberacione matura super hoc prehabitis, attento quod ipse dominus dux salvo suo honore et sine jurisdictionis ecclesiastice lesione quacumque hujusmodi tractatum acceptare et servare posset, breviter acquiescendo consilio et instanciis dominorum ducis Burgundie et suorum consiliariorum, in Dei nomine acceptavit eundem, casu quo prelibatus dux Glocestrie similiter ipsum eciam duceret acceptandum.

Qualiter dux Glocestrie, pendente tractatu per nuncios ducis Burgundie cum duce Brabancie habito, Hannoniam intravit, tractatu concordie penitus rejecto et repulso. Cap. CCVIII.

Quibus, sicut premittitur, peractis, antequam memorati nuncii domini ducis Burgundie, post petitam et obtentam ab eodem domino duce Brabancie recedendi licenciam, de Lovanio venirent in Bruxellam, supervenerunt vera nova, quod prefatus dux Glocestrie, rejecto et repulso per eum tractatu concordie supradicto, tempore medio quo prelibati domini ducis Burgundie nuncii cum dicto duce Brabancie in tractatu fuerant, de Calesio, ubi cum classe affluxerat, die noctuque peragrando, cum potencia magna hominum armatorum et sagittariorum ad partes Hannonie jam applicuerat cum domina Jacoba ducissa, animo invadendi sibique subjugandi easdem, et ab obediencia predicti domini ducis Brabancie spoliandi et distrahendi. Que quidem nova idem dominus Brabancie dux illico suprascriptis nunciis mandavit significare per Johannem Blonde, clericum officiorum sive coquine : qui sibi in crastinum per Johannem Camesville suum avisamentum et consilium rescripserunt, et, inter cetera, quod premissa sine mora significaret domino duci Burgundie per aliquem notabilem virum, ejus noticiam habentem singularem, ipsius consilium et auxilium contra predictum ducem Glocestrie implorando: quodque pari modo eciam destinaret ad ducem Johannem in Bavaria pro consilio et auxilio, et ante omnia mandaret pro nobilibus et oppidis Brabancie, requirendo quod pro suorum juris et honoris conservacione sibi servirent contra ducem Glocestrie predictum, et quod eciam mandaret illis de Hannonia quod se firmiter tenerent in sua obediencia, quia in brevi speraret ipsis talem succursum et assistenciam facere, quod merito deberent esse contenti. Scripserunt sibi eciam, consulendo quod se transferret de Lovanio ad aliquem locum propinquum cum nobilibus et consiliariis suis, quodque festinanter mitteret manum ad execucionem, jus et honorem suum deffendendo, cum nonnullis aliis punctis in eorum rescripcione declaratis.

Sed antequam dominus Brabancie dux se ad resistendum parare potuit, ipse dux Glocestrie, auxilio ducisse Bavarie vidue, genitricis domine Jacobe ducisse, etc., ac favore domini de Haveretz, dicti ducis Brabancie in

Hannonia capitanei generalis, nonnullorumque aliorum pacis et concordie emulorum, possessionem oppidorum comitatus Hannonie pro majori parte assecutus fuit et adeptus. De cujus siquidem ducis Glocestrie adventu gestisque ipsius prelibatus dominus dux Brabancie admirari non sufficiens, attentis hiis que supra scripta sunt, significavit premissa domino duci Burgundie predicto, et nichilominus, pro ulciscendis injuriis sibi illatis, necnon pro sui juris conservacione terreque sue clam et dolose spoliate et occupate recuperacione, auxilium ab ipso postulavit et requisivit; similiter petiit auxilium a quondam domino Johanne duce Bavarie dive memorie. Qui quidem duces promiserunt sibi auxilium contra prefatum ducem Glocestrie allaturi: sed idem quondam Johannes Bavarie dux, cui prefatus dux Brabancie regimen et administracionem comitatuum suorum Hollandie, Zelandie et dominii Frisie per aliquot annos commiserat, morte preventus ab hac luce migravit, veneno, ut dicitur, intoxicatus per dominum Johannem Vander Vliet militem, qui propterea fuit quartelatus, sive in quatuor partes divisus, et ad quatuor angulos patrie membratim suspensus.

Qualiter Johannes dux Brabancie post decessum ducis Johannis Bavarie, pro regimine et tuicione patrie sue Brabancie et recuperacione patrie Hannonie certis capitaneis institutis, versus partes Hollandie, Zelandie et Frisie se duxit transferendum. Cap. CCIX.

Johannes autem dux Brabancie, qui ad se ulciscendum contra ducem Glocestrie magnam spem in corde suo gerebat de assistencia per duces Burgundie, patruum, et Bavarie, avunculum suos, sibi pollicita; sed quia propter ejusdem ducis Bavarie decessum non solum ipsius extitit frustratus auxilio, verum eciam verebatur quod idem dux Glocestrie et domina Jacoba terras Hollandie, Zelandie et Frisie eciam invaderet et occuparet, et ut ab ipso, prout in Hannonia fecerant, possent alienare, quod Deus avertat : quibus viam precludere et futuris periculis obviare desiderans, de suorum comitum, baronum, militum, aliorumque nobilium et deputatorum, duos status seculares patrie sue Brabancie representancium, necnon oppidi sui Trajectensis, quos ad dietam in oppido Bruxellensi convocaverat, consilio pariter et assensu, deliberavit, quod ipse propria in persona

ad easdem Hollandie, Zelandie et Frisie partes proficisci deberet. Sed ne suam patriam Brabanciam absque rectore et deffensore demitteret, ac terram suam Honnonie et guerram, quam contra ducem Glocestrie movere intendebat, pro desolatis tenere videretur, primo pro regimine et deffensione predicte sue patrie Brabancie, ac resistencia contra predictum ducem Glocestrie et sibi adherentes facienda ordinavit dominum Petrum de Lucemburgo, comitem de Conversant, dominum de Engia, dominum Thomam dominum de Diest et de Zichen, dominum Engelbertum de Engia, dominum de Rameru, de Tubeke et de la Folie, Johannem dominum de Wesemalia, suos consanguineos; dominum Johannem dominum de Rotselaer, de Vorselaer et de Rethy, Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, dominum de Craendonck et de Diepenbeck, barones: dominum Heinricum Van der Lecka dominum de Hesewyck et de Dynter, dominum Johannem de Wittham, dominum Arnoldum de Crayenhem dominum de Grobbendonck, Wilhelmum de Montenaken dominum de Grasen et de Wylre, Johannem de Wittham dominum de Boutershem, Walterum Van der Noet et Arnoldum Stamelaert de Uden, dans ipsis desuper usque ad suum reditum de Hollandia plenariam potestatem, per literas suas patentes datas in predicto oppido Bruxellensi, mensis januarii die XVIII°, anno Domini M° CCCC° XXIIII°, secundum usum curie Cameracensis.

Et insuper, eisdem anno, mense, die et loco prelibatis, dux Johannes per alias suas patentes literas dominum comitem Sancti Pauli, suum germanum, supremum, et suprascriptos dominos de Conversant et Thomam dominum de Diest generales capitaneos suos instituit et ordinavit, ipsis totum negocium sue expedicionis, quam contra prefatum ducem Glocestrie paraverat, necnon guerrarum, quas eidem duci sibique adherentibus et rebellibus Hannonie movere proposuerat, in omnibus et per omnia committendo fideliter et viriliter dirigendum, prout in predictis literis usque ad reditum suum de Hollandia plenius continetur. Quibus sic peractis, idem dominus dux, assumens secum Wilhelmum comitem de Seyne, dominum de Rode Sancte Agathe, nonnullosque alios nobiles, cum omnibus sui hospicii officiariis et familia, se duxit ad predictas Hollandie, Zelandie et Frisie partes transferendum, in quarum omnium oppidis per burgenses et incolas eorundem ac per nobiles vasallos patriarum hujusmodi

ad plenariam obedienciam cum jocunda solempnitate admissus est et receptus, et laudabiliter intronizatus. Qui omnes et singuli cum unionis perfecte amenitate pariter et dulcore sibi, tamquam vero et legitimo marito prelibate domine Jacobe ducisse, eorumque domino, tutore et deffensore, vita ipsius ducisse durante, fidelitatis et obediencie debita atque solita alias prestita juramenta renovaverunt.

Et est sciendum, quod predicto duci Johanni in Hollandia existenti fuit ex Brabancia significatum, quod dominus de Diest, cadens cum equo, se taliter leserat quod non potuit equitare. Quare idem dux, attendens quod onus ducendi extra patriam suam Brabancie exercitum validum, versus Hannoniam contra ducem Glocestrie et sibi adherentes, prelibato domino de Diest, si convalesceret, et comiti de Conversant, quos in suo recessu capitaneos instituerat generales, esset nimis grave, viso quod ipse nesciret theutonicum loqui, quapropter adjunxit eisdem in capitaneos generales Engelbertum comitem de Nassouw, dominum de Lecka et de Breda, et Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, supranominatum, dans ipsis potestatem omnimodam, cum comite Sancti Pauli, suo germano et capitaneo supremo, omnia et singula faciendi, usque ad reditum suum de Hollandia in Brabanciam, que boni et fideles capitanei generales facere tenentur, et ipsemet faceret et facere posset, si premissis interesset; mandans propterea universis et singulis officiariis et subditis suis Brabancie, quatenus predicto supremo et generalibus capitaneis suis pareant et intendant : prout in literis suis desuper confectis lacius continetur, que fuerunt date in Haga Comitis in Hollandia, mensis februarii die XX^a^, anno M^o^ CCCC^o^ XXIIII° prescripto.

Qualiter Anglici et Hannonienses rebelles partem ducatus Brabancie in confinibus insultarunt; et qualiter capitanei Brabancie supremus et generales capitaneos instituerunt particulares, qui partem Hannonie oppugnabant, et ibi de gestis ante Braniam Comitis habitis. Cap. CCX.

Postquam memoratus Johannes dux Brabancie ad sepefatas suas Hollandie, Zelandie et Frisie partes se duxerat transferendum, dux Glocestrie suique satellites, complices et fautores, existimantes patriam Brabancie

propter absenciam sui domini et ducis strenuo carere deffensore, ausi fuerunt vi armata et manu potenti, vexillis explicatis et erectis, nulla, ut inter principes et nobiles sub imperio Romano constitutos est moris, diffidencia premissa, eundo ex patria Hannonie et redeundo in eandem, confinia Brabancie ingredi, ubi incendio et rapina gravissima dampna intulerunt, edesque sacratas ac religiosas utriusque sexus personas, Dei timore postposito, temere violando, opprimendo atque concuciendo, multa inaudita mala perpetrarunt. Capitanei autem Brabancie, qui se adhuc non moverunt, hoc percipientes, certos capitaneos particulares pro deffensione patrie instituentes, videlicet Johannem dominum de Wesemalia, Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, et dominum Engelbertum de Engia, dominum de Tubeke et de la Folie, cum ceteris armatorum copiis ad Nyvellam, necnon dominum Johannem de Rotselaer et de Vorselaer, Johannem de Glymes, dominum de Bergis supra Zomam, de Grimbergen et de Melino, cum certo numero gentium armatorum ad oppidum de Halle duxerunt transmittendos, in quo oppidum Bruxellense per prius certum numerum suorum arbalistariorum et aliorum armatorum pro custodia ejusdem ad usum patrie Brabancie destinaverant. Ex quibus duobus oppidis predicti capitanei prosilientes, magna dampna in patria Hannonie predicti ducis Brabancie rebellibus intulerunt, incendio, cedibus et rapinis cuncta depopulantes.

Et contigit quadam die, quod capitanei in Nyvella constituti, gentes armorum, quas dux Glocestrie in oppido de Brania Comitis ad garnisonem constituerat, visitare et cum ipsis dimicare atque fortune vices experiri desiderantes, cum magna armatorum copia se prope Braniam in latibulis et insidiis tenentes, circa XXV inter armatos et arbalistarios ante Braniam destinarunt. Quos Anglici percipientes, in magno numero ex Brania exeuntes, cum magno clamore, ordine confuso ipsos sunt insecuti : qui fugam simulantes ad capitaneos Brabancie se diverterunt; Brabantini vero ex insidiis prosilientes, in Anglicos viriliter irruunt, pugna summa virtute conseritur. Tandem Anglici cedentes in Braniam redire compelluntur, quos Brabantini usque ad portam insequentes, multos ex eis occidunt, mutilant atque capiunt, quorum aliquos supra quadrigas vinctos Bruxellam miserunt.

Et est verum, quod ab antiquo magistri venatorum Hannonie cum cani-

bus suis venaticis in Brania Comitis residenciam tenere consueverunt, sicut magister venator Brabancie cum canibus residenciam tenet apud Boutsfort. Accidit autem, quod finito conflictu, canes venatici portam exeuntes, tamquam rabidi, quos ex Anglicis semivivos invenerunt, dentibus suis interfecerunt, quos et alios laceraverunt et devoraverunt, tantumque impetum in ipsis fecerunt, quod nullus ad mortuorum cadavera deffendenda ipsos aggredi auderet.

Qualiter capitanei Brabancie, cum inexpugnabili exercitu Hannoniam intrantes, Braniam Comitis obsederunt et expugnaverunt. Cap. CCXI.

Memoratus comes Sancti Pauli, supremus, et alii capitanei generales Brabancie universique et singuli comites, barones, milites, nobiles et vasalli, necnon civitatum oppidorum et villarum patrie Brabancie et oppidi Trajectensis cives, burgenses, habitatores, subditi et incole, Anglicorum insultus ab insolenciis non desistencium egre ferentes et amplius tolerare non volentes, copiis undique adunatis ad arma et expedicionem se paraverunt, ordinantes quod certis diebus atque locis tunc ad hoc statutis omnes cum apparatu bellico in campis se ponere, et sic coadunati ulterius versus Hannoniam proficisci deberent. Quibus quidem diebus atque locis omnibus supradictis in campis existentibus, exceptis illis de Buscoducis cum villicacione sua, qui remociores sunt situati, et quia, juxta consuetudinem patrie Brabancie hactenus ab antiquis temporibus inconcusse observatam, in expedicionibus generalibus situ remociores in ordine exercitus primi et anteriores sunt progressuri, idcirco reliqui, hujusmodi consuetudinem observare volentes, decreverunt quod non progrederentur ulterius, sed predictos de Buscoducis expectarent, et interim questionem nuper exortam, et nunc renovatam, inter Lovanienses et Antwerpienses, scilicet qui eorumdem oppidum Lyrense cum villicacione de Santhoven in expedicionibus generalibus sequi deberent, alterutro ipsorum pretendente quod ipsum sequi tenerentur, si possent, pacificarent. Et fuit tandem per supradictos capitaneos, ad impediendum majores dissenciones que alias proinde advenisse potuissent, pro bono pacis appunctatum et concordatum, quod in presenti expedicione Lyrenses cum sequacibus suis se collocare deberent

et tentoria sua erigere penes tentoria domini comitis Sancti Pauli, capitanei supremi antedicti, sine prejudicio oppidorum predictorum, jure cujuslibet in presenti et aliis futuris expedicionibus semper salvo. Tandem illi de Buscoducis cum villicacione sua, cum pulcherrima fortium armatorum comitiva, in qua plus quam mille arbalistarii interfuerunt, bene stoffati advenerunt. Applicuerunt eciam, quos dominus dux Burgundie in auxilium domini ducis, sui consanguinei, et patrie sue Brabancie tansmiserat, homines armorum bellicosi, scilicet dominus de Croy, dominus de Lileadam et dominus Andreas de Velly, capitanei famosissimi, cum magna equestrium armatorum copia. Advenit similiter in predictorum et patrie subsidium Johannes bastardus de Sancto Paulo, dominus de Habourdin, predictorum ducis et comitis avunculus, cum certa armatorum et sagittariorum quantitate. Advenerunt eciam multi viri armati et sagittarii, quos civitas Tornacensis prelibato Brabancie duci in auxilium et subsidium destinavit.

Qui omnes sic congregati, et plus quam sexaginta millia tam equitum quam peditum armatorum in ipsorum victorioso exercitu habentes, unanimi voluntate, pro dicti ducis Brabancie juris et honoris conservacione, patrieque Hannonie sibi ablate recuperacione necnon injuriarum sibi illatarum ulcione, hostiumque sibi adversancium expulsione ex Brabancia, versus Hannoniam profecti fuerunt, et oppidum de Brania Comitis, fortissimis portis, turribus atque muris profundisque fossatis circumquaque communitum, in quo multi Anglici, qui premissa dampna in confinibus Brabancie patrie intulerunt, se tenuerunt, obsidione circumvallaverunt intrepide, cunctaque tamquam leones famelici undique vastaverunt. Deinde vero, castris suis metatis atque tentoriis et papillionibus fixis et erectis, die noctuque ipsum oppidum incessanter cum bombardis et aliis diversis tormentorum machinis et ingeniis oppugnando, creberrimis saxorum ictibus antemuralia ac turres et menia quassaverunt, et portarum tecta sagittis ignitis exarserunt. Qua durante obsidione dux Glocestrie, per binas vices exercitum Branbantinorum debellare proponens, ad certos dies ipsis prefixos, ad quos ipsi se in tres partes sive exercitus dividentes, custodibus in castris et tentoriis dimissis, ad campos se posuerunt, eundem ducem expectando ad confligendum secum, qui tamen non advenit. Et sic ad castra sua se retraxerunt, ubi semper ex parte dominorum ducis Brabancie et comi-

tis Sancti Pauli affuerunt, qui eorum vexilla convoluta et tamen non displicata sedentes supra dextrarios tenuerunt, que primitus displicassent. si dux Glocestrie ad ipsos debellandum venisset: vexillum autem ducis tenebat dominus de Spontyn dominus de Wavera, et vexillum comitis Wilhelmus de Montenaken dominus de Grasen et Wylre, qui eciam predictorum ducis et comitis vexilla tenuerunt in illo magno insultu de quo immediate dicetur.

Subsequenter valenciores burgenses et incole exercitus Brabancie ante portas et antemuralia diversis machinis et ingeniis terribiles insultus et oppugnaciones fecerunt, valentesque barones et nobiles, suorum insigniis armorum decorati et vexillis eorum precedentibus. feno et straminibus arborumque ramis colligatis. et aliis instrumentis ligneis in fossatis prius projectis, transvadatis fossatis ipsum oppidum viriliter aggrediendo acriter insultarunt et oppugnarunt. per scalas ad menia scandentes. Anglici et incole se viriliter deffendentes, bombardis, voghelariis et sagittis saxisque ex meniis emissis, per que aliqui eorumdem fuerunt ad fossata projecti. scilicet Johannes de Wesemalia et Johannes de Glimes dominus de Bergis supra Zomam, et aliqui alii, qui si sublevantes non habuissent, suffocati. alii letaliter vulnerati, et aliqui interfecti. Comes Engelbertus de Nassouw fuit in brachio lesus, cujus vexillum Theodericus de Welckenhuysen, et vexillum domicelli de Wesemael dominus Arnoldus de Ordinghen tunc gestabant, prout in talibus consultibus et conflictis assolet fieri.

Et tandem capitanei Anglicorum et incole in dicto oppido existentes. bellicosos victoriososque Brabantinorum insultus amplius sufferre non valentes, in manibus domini comitis Sancti Pauli, capitanei supremi. et aliorum capitaneorum generalium predictorum cum ipso oppido se reddiderunt victos et captivos, certo tractatu previo, scilicet salvis vita et corporibus omnium Anglicorum, nobilium et ignobilium, quodque de ipso oppido et intraneis et bonis ibi reperiendis capitanei suam facerent voluntatem. Quibus peractis. pociores et meliores ex Anglicis, predictum oppidum exeuntes. fuerunt ad tentorium domini comitis Sancti Pauli ducti, reliqui vero fuerunt per alios capti, et quos nobiles salvare seu deffendere non poterant. fuerunt per communitatem interfecti. Deinde qui prius potuerunt, oppidum intraverunt, omnia depopulantes, unde plures ex bonis inibi captis sunt ditati. Aliqui vero ex incolis predicti oppidi, qui principaliores proditores

contra dominum Brabancie ducem extiterant, fuerunt decollati; simplicibus autem, ut mulieribus et parvulis, fuit gracia facta de corporibus suis et vita; bona autem ipsorum erant occupantibus concessa; multi eciam intranei fuerunt in primis caloribus interfecti. Deinde ipsum oppidum, igne imposito, fuit totaliter combustum et destructum, necnon muri et porte in parte demoliti sive fracti, et in fossatis projecti. Quod quidem oppidum fuit expugnatum et destructum die XI^{a} mensis marcii, anno Domini M^{o} CCCC^{o} XXIIII°.

Item est notandum, quod Anglicis in predicti domini comitis tentorio adductis fuit quesitum, cur se et oppidum taliter reddiderunt, quod fuit forte et quasi inexpugnabile reputatum, quamdiu victualia non defuissent: ad quod respondentes dixerunt, quod ipsi, in turrium et portarum meniis ad deffensionem constituti, viderunt quod inter nobiles, qui cum eorum armis et vexillis ad fossata venerunt equestres, eciam venit eorum patronus sanctus Georgius, in albo dextrario sedens, suorum decoratus insigniis armorum, qui a dextrario descendens cum aliis fossata transvadavit et menia scandit : quod ipsi intuentes fuerunt facti quasi exanimes et adeo perterriti, quod omnes vires ad se deffendendum ipsis defuerunt, cogitantes intra se quod hoc erat signum vindicte Dei contra ipsorum dominum ducem, quia malam et injustam causam fovebant. Pro quo est sciendum, quod barones et nobiles, cum ad insultum equitaverunt et ad fossata descenderunt, fuerunt eorum insigniis armorum decorati, facientes ante se vexilla sua deferri : inter quos fuit Daniel de Bouchout super album equum sedens, indutus armorum suorum insigniis, que sunt armis sancti Georgii omnimodo consimilia, quem Anglici intuentes credebant ipsum sanctum Georgium fuisse.

Qualiter ante et post expugnacionem Branie nonnulla oppida ad obedienciam ducis Brabancie venerunt, et qualiter dux Glocestrie comiti Sancti Pauli bellum indixit. Cap. CCXII.

Obsidione ante oppidum Branie Comitis durante, antequam ipsum oppidum victricibus armis caperetur, ac post capcionem, destructionem et depopulacionem ipsius, nonnulla oppida Hannonie, duci Brabancie primo

rebellia, ad obedienciam ipsius redierunt, et precipue insigne oppidum Valenchinense. Et est sciendum, quod, licet aliqui nobiles duci Glocestrie adherentes contra predictum ducem Brabancie rebellarunt, nichilominus major, sanior et potencior pars nobilium semper ipsi domino duci Brabancie fideliter et obedienter adhesit. Et insuper nulla potest tergiversacione celari, quod, licet ipse dux Glocestrie, statim postquam predictum oppidum, sicut premittitur, captum fuerat et destructum, per certos suos heraldos prefato domino comiti Sancti Pauli bellum indici fecerat, de quo ipse et omnes Brabantini gavisi fuerunt, tamen non comparuit, quamvis post indictionem et insinuacionem hujusmodi ipse dominus comes Sancti Pauli cum suo exercitu per quatuor dies continuos adventum ipsius intrepide expectavit : qui tandem propter aëris intemperiem, pluvieque et nivis habundanciam cum suo exercitu ad patriam Brabancie feliciter et victoriose remeavit. Quos in recessu multi Anglici, qui se in Senogia tenebant, fuerunt secuti, sperantes exercitui Brabancie dampnum inferre : contra quos comes Sancti Pauli, qui posteriorem gardiam tenuit, cum certis nobilibus et oppidis Lovaniensi et Bruxellensi se diverterunt, cum ipsis Anglicis viriliter dimicantes, et in ipsis cum bombardis, vogelariis et sagittis intrepide trahentes. Anglici vero, videntes quod predicti comes et sui, animo ipsos Anglicos et alios ipsis adherentes fixis in campis expectandi, propter hoc in ordinem bellicum se posuerant, et ex campis versus Senogiam recesserunt. Comes autem post commodum recessum Anglicorum ad Brabanciam, ut premittitur, victoriose se duxit transferendum, quem si intemperies aëris, nivis atque pluvie non impedivisset, utique Anglicos apud Senogiam visitasset.

De quadam expedicione per nobiles Brabancie in Hannonia facta, et de ducis Glocestrie recessu ex eadem; et ob quam causam dominus dux Burgundie eundem ducem Glocestrie ad duellum evocavit. Cap. CCXIII.

Postquam vero memoratus dominus comes Sancti Pauli cum suo exercitu ad Brabanciam se retraxerat, et antequam dominus dux ex Hollandia ad Brabanciam remeaverat, nonnulli barones Brabancie, scilicet dominus Engelbertus de Engia, dominus de Rameru, de Tubeke et de la Folie,

Johannes dominus de Wesemale et dominus de Fallays, Johannes de Schoenvorst, burchgravius de Monyouw. dominus de Craendonck et de Diepenbeke, apud Nyvellam in unum congregati, manu armata ingredientes. ipsam cum mille et quingentis hominum equestrium pennatorum incendiis, cedibus et rapinis septem dierum spacio continue perlustrantes. nonnulla castra, villas et oppida domino duci Brabancie rebellia, victricibus armis ceperunt, et ad ipsius ducis obedienciam reduxerunt. taliterque se gesserunt quod prelibatus dux Glocestrie, bellicosos atque victoriosos Brabantinorum insultus sufferre non valens, derelicta ducissa et patria, unacum suis superstitibus in Anglicam remeavit.

Demum est sciendum, quod sepefatus dominus dux Burgundie partem sui consanguinei ducis Brabancie contra ducem Glocestrie tenebat. sibi auxilium et subsidium mittendo, signanter ex eo quod contemplacione sui acquievit suo consilio, acceptando supradictum tractatum concordie per eundem ducem Burgundie et ducem Bethfordie ordinatum : quem dux Glocestrie renuit apprehendere, sed, eodem tractatu pendente, clam et dolose Hannoniam intravit et de facto occupavit, de eadem predictum ducem Brabancie temere spoliando, judicio ecclesie non expectato. Et quia dominus dux Burgundie istam racionem scripsit suis capitaneis, quos cum gentibus armorum domino duci Brabancie in auxilium miserat, ipsis preterea districtius precipiendo, quod majori quo possent conamine contra ipsius ducis Brabancie inimicos et rebelles hostiliter insurgere, ipsosque expugnare et expellere studerent. quapropter ipse Glocestrie dux, premissa percipiens, certas literas direxit domino duci Burgundie, tantam et talem denigracionem sue fame et honoris in se continentes, quod eapropter ipse dominus dux Burgundie eundem ducem Glocestrie, in sua pertinaci opinione induratum, pro verificacione eorum que in favorem ducis Brabancie scripsit et mandavit, ad duellum evocavit seu appellavit. Quod duellum ipse dux Glocestrie acceptavit, prout in literis hincinde transmissis plenius dicitur contineri.

De reditu ducis Brabancie ex Hollandia in Brabanciam, et de bulla per papam sibi transmissa, necnon de ambaxiata per ipsum ad papam destinata. Cap. CCXIV.

Denique, postquam memoratus dux Brabancie in predictis suis patriis 1425.
Hollandie, Zelandie et Frisie de novo, post prelibati ducis Johannis in Bavaria decessum, cum magnis reverencia, obediencia et fidelitate receptus fuerat, ut premittitur, et cuncta in justicia et equitate bene disposuerat, ad patriam suam Brabanciam se duxit transferendum. Cui in eadem sua patria Brabancie existenti supervenerunt nova, qualiter nonnulli proscripti, profugi et rebelles in oppido suo de Schoenhoven in Hollandia constituto se retraxerunt, ipsum oppidum occupando. Ante quod idem dux per omnes incolas Hollandie, Zelandie et Frisie obsidionem poni jussit : ubi plus quam quindecim millia pennatorum, in campis ante ipsum oppidum cum apparatu bellico constituti, ipsum armis victricibus, profugis interfectis et expulsis, ad predicti domini ducis obedienciam subjugaverunt.

Et est sciendum, quod, sepefato domino Johanne duce Brabancie ex Hollandia et Zelandia in patriam suam Brabanciam reverso et in Antwerpia in monasterio Sancti Mychaëlis constituto, fuerunt sibi per dominum Everardum de Eyndoven, canonico Hoyensi, certe litere apostolice ex parte sanctissimi domini nostri, domini Martini divina providencia pape quinti, presentate, die penultima mensis aprilis, anno Domini M° CCCC° XXV°, quas idem dominus dux cum ea qua decuit reverencia recipiens, fecit aperiri atque legi : continentes in effectu, inter alia, qualiter ad ejusdem domini nostri pape aliquorum fide dignorum relacione pervenit audienciam, quasdam cedulas in partibus Hannonie et in Trajectensi, Leodiensi et Cameracensi dyocesibus divulgatas et publice lectas, et certas literas sub nomine et bulla suis populo ostensas fuisse, in quibus continebatur, ipsum dominum papam matrimonium per Humfridum ducem Glocestrie contractum cum domina Jacoba ducissa Bavarie confirmasse, et prius contractum matrimonium cum ipsa ducissa per Johannem ducem Brabancie predictum de sua voluntate reprobasse. Et, quia talia que de ipso papa in suum scandalum et calumpniam ac lesionem honoris ducis predicti dicta sunt et in illis partibus publicata, ab ipso domino papa nullatenus processerunt.

qui causam dicti matrimonii juxta disposicionem et formam juris voluit terminari, nobilitati dicti ducis notificari decrevit, ut nullam propterea de premissis molestiam vel rancorem in mente sua reciperet, sed firmiter teneret prefatas literas, et alia que per scandalosos homines in illis partibus dicta sunt et eciam publicata, ab ipso domino papa minime emanasse, sed ab aliis processisse, qui Deum pre oculis non habentes semper querunt novitates, dissensiones et scandala suscitare : prout in predictis literis plenius continetur, quarum tenor sequitur et est talis :

« Martinus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio, nobili viro Johanni duci Brabancie, salutem et apostolicam benedictionem. Nuper ad audienciam nostram aliquorum fide dignorum relacione pervenit, quod displiciter audivimus, quasdam cedulas in partibus Hannonie et in Trajectensi, Leodiensi et Cameracensi dyocesibus divulgatas et publice lectas, et certas literas sub nomine et bulla nostris populo ostensas fuisse, in quibus inter cetera, sicut nobis asseritur, continebatur, nos matrimonium per dilectum filium, nobilem virum Hunfridum ducem Glocestrie, contractum cum dilecta in Christo filia, nobili muliere ducissa Bavarie, confirmasse, et prius contractum matrimonium cum ipsa ducissa per tuam voluntatem reprobasse seu invalidum censuisse. Et quia talia, que nobis in nostrum scandalum et calumpniam, ac lesionem honoris tui dicta sunt et in illis partibus publicata, a nobis nullatenus processerunt, qui causam dicti matrimonii juxta disposicionem et formam juris communis volumus terminari, nobilitati tue notificare decrevimus per presentes, ut nullam propterea de premissis molestiam vel rancorem in mente sua recipiat, sed firmiter teneat prefatas literas, et alia que per scandalosos homines in illis partibus dicta sunt et eciam publicata, a nobis minime emanasse, sed ab aliis processisse, qui Deum pre oculis non habentes semper querunt novitates, dissenciones et scandala suscitare. Ceterum, cupientes ut inventores talium scandalorum et falsitatum eciam pro honore nostro et sedis apostolice debite puniantur juxta commissi criminis gravitatem, scribimus venerabilibus fratribus nostris, Trajectensi, Leodiensi et Cameracensi episcopis, et eorum cuilibet per apostolica scripta mandamus, quatenus ad tollendum hujusmodi scandalum et calumpniam, ac ut rei veritas illucescat, literas nostras similis continencie et contenta in illis in eorum ecclesiis et publicis sermonibus ad populum faciant publicari, ac, omnibus modis de quibus

eis videbitur, illum qui tales literas confinxit seu publicavit aut legit, in eorum potestate habere procurent, et tamdiu faciant sub fida custodia detineri, donec a nobis aliud habuerit in mandatis. Datum Rome, apud sanctos apostolos Petrum et Paulum, ydibus februarii, pontificatus nostri anno VIII°. Nomen scriptoris Ste Garverii. »

De quibus literis apostolicis prelibatus dux Johannes ad statim fieri fecit transsumptum et instrumentum publicum, sub sigillis abbatis Sancti Mychaëlis Antwerpiensis et Beate Marie Middelburgensis ac capituli Beate Marie Antwerpiensis, signoque et subscripcione domini Johannis Fierkens, presbiteri Cameracensis dyocesis, publici auctoritate imperiali notarii. In quo instrumento tamquam testes sunt signati presentes : domicellus Engelbertus comes de Nassouw, dominus de Lecka et de Breda, domicellus Wilhelmus comes de Seyne, dominus de Rode Sancte Agathe, domicellus Johannes dominus de Wesemale et de Fallays, marescallus hereditarius ducatus Brabancie, dominus Johannes de Rotselaer, de Vorselaer et de Rethy, ac domicellus Johannes de Glimes, dominus de Bergis supra Zomam, de Grymberghe et de Melino, dicti domini ducis consiliarii, ac discreti viri domini Johannes Mychaëlis et Johannes de Sacco, presbiteri capituli Antwerpiensis.

Quod quidem transsumptum sive instrumentum prelibatus dominus dux mandavit publicari et insinuari in principalibus oppidis Hannonie, Hollandie, Zelandie et alibi ubi opus esset, et signanter in oppidis Montensi et Valenchinensi. Et quia nonnulli delatores et emuli dicti domini ducis Brabancie, prout devenit ad ipsius noticiam, missi fuerunt animum dicti domini nostri pape sinistris suggestionibus informare, asserentes dolose, ipsum dominum ducem, tamquam desidem seu de bono suo jure diffidentem, de predicta causa sua matrimoniali non curare, ipsamque tamquam desolatam et derelictam observare, potissime ex eo, quia pro deffensione seu prosecucione ejusdem nullam adhuc ambaxiatam notabilem curaverat destinare; pro tanto ipse dominus dux destinavit ad dictum dominum nostrum papam fratrem Johannem Kuyst, baccalaureum formatum in theologia, ordinis predicatorum, cum litera credencie, ad faciendum ejusdem domini ducis excusacionem de hoc quod in suorum solempnium missione ambaxiatorum tantum distulit et tardavit. Qui in sua credencia diceret et exponeret, quod vicibus diversis prelibatus dominus dux suos

notabiles et solempnes destinare proposuit ambaxiatores, sed propter diversos tractatus, quos illustres principes domini duces Burgundie et Bethfordie, sub spe pacis et concordie cum duce Glocestrie adversario suo formande, sibi proposuerant, dicti sui nuncii et ambaxiatores semper fuerunt prepediti et retardati. Supplicabit pro tanto dicto domino nostro pape, quatenus de tanta mora ipsum dominum ducem velit habere excusatum, talibusque delatoribus nullam deinceps fidem adhibere creditivam. Dicet insuper, quod ambaxiatores dicti domini ducis tempore sui recessus fuerunt parati, quodque ad hoc specialiter est premissus, ut de adventu eorumdem ambaxiatorum dictum dominum nostrum papam certificaret: qui de mente ac voluntate dicti domini ducis ac de singulis predictam causam concernentibus, necnon de hiis que novissimis diebus in comitatu Hannonie per ducem Glocestrie attemptata sunt et innovata, dictum dominum nostrum papam luculencius informabunt, quem ipse frater Johannes Kuyst de hiis que vidit et audivit eciam poterit informare. Supplicabit insuper dicto domino nostro pape, quatenus ipsum dominum ducem velit habere excusatum, pro eo quod religiosam personam tam parvi status juxta tante cause exigenciam transmisit: nam hoc fecit, quia religiosi fratres magis caute et secrete, propter imminencia viarum pericula, hodiernis diebus incedere possunt quam persone seculares vel mundane.

De obsidione per Johannem ducem Branbancie posita ante oppidum Montense in Hannonia, et de pace per ducem Burgundie facta in Duaco. Cap. CCXV.

1425 Anno Domini M° CCCC° XXV°, in mense maio, Johannes dux Brabancie sepe nominatus, convocatis ad se omnibus consiliariis suis, necnon comitibus, baronibus, militibus, et aliis nobilibus et vasallis patriarum suarum Brabancie, Lymburgis et Hannonie predictarum, ipsis proponi fecit quod in mente sua aliquamdiu concipiendo deliberavit, scilicet expedicionem profecturam cum valido exercitu equitum armatorum ingentique apparatu bellico in Hannoniam, ad oppidum Montense, quod sibi adhuc erat rebelle, in quo domina Jacoba ducissa cum nobilibus et adherentibus et sibi rebellibus se tenebat, circumvallandum et armis victricibus expugnandum, et

sic vincendo ad obedienciam suam reducendum. Quibus omnibus beneplacitum domini ducis votiva concordia et unanimi consensu approbantibus, atque, ut ipsa expedicio celerius proficisceretur, arctius insistentibus, dux, missis circumquaque nunciis pro hominibus armorum acquirendis, vinum, frumentum, oves et boves et omnium aliorum victualium genera, bombardas quoque et alia instrumenta bellica, ac omnia alia que tanto exercitui copiose sufficerent, preparari mandavit. Et ut in sua absencia patria sua Brabancia in pace et tranquillitate ac sub justicie regimine manuteneretur, instituit et ordinavit dilectos et fideles consiliarios suos, Wilhelmum comitem de Seyne, dominum de Rode Sancte Agathe, dominum Thomam de Diest et de Sichem, dominum Arnoldum de Crayenhem dominum de Grobbendonck, magistrum Cornelium Proper, prepositum Cameracensem, et Waltherum Van der Noet, ad residendum et tenendum cameram consilii in oppido suo Bruxellensi, intendendumque circa omnes causas ipsum et dictam patriam suam Brabancie quomodolibet concernentes, usque ad reditum suum ex Hannonia in Brabanciam.

Die vero XII[a] mensis maii predicti dux Johannes ex Bruxella recedens equitavit ad Nyvellam, ubi per tres dies mansit gentes suas armorum expectando, quas circumquaque fecit collocari. Deinde se transtulit ad oppidum de Roest, ubi pari modo homines armorum ibi affluentes circumquaque jussit collocari. Et de Roest cum predictis armorum gentibus equitavit ad Sanctum Dyonisium in Broequeroyen, ubi suo exercitu congregato, misit ex eodem aliquos, scilicet comitem de Penthevere, dominum comitem de Conversant et de Bryenna, dominum de Edinghen, dominum Engelbertum de Edinghen, dominum de Rameru, de Tubeka et de la Folie, Johannem de Schoenvorst, burchgravium de Monyouw, dominum de Craendonck et de Diepenbeke, et Johannem de Glimes, dominum de Bergis supra Zomam, de Grymberghe et Melino, cum magna copia bellatorum ad preoccupandum pontes et alios passus, ad transeundum difficiles, ne quis duci ibi venienti obstaret, necnon ad ipsum oppidum bombardas et aliarum machinarum genera adducere, ac oppidum, inimicos et rebelles expugnare possent. Qui illico a Sancto Dyonisio recedentes, ipsi injuncta ad actum producendum compleverunt, totamque regionem duci rebellem circumquaque vastando incendiis, cedibus et rapinis perlustrabant, nec erat qui vastantibus occurrere vel resistere auderet; catharactasque et

cannas plumbeas subterraneas, aquam fontium ad fontem in foro oppidi Montensis ducentes, frangentes et extrahentes totaliter destruxerunt.

Denique dominus dux, quos premiserat sequendo, cum validissimo exercitu profectus est versus oppidum Montense predictum, ante quod castris metatis, bombardis et aliis instrumentis bellicis locis convenientibus positis, ipsum oppidum expugnare et assultare die noctuque non cessarunt. Intranei vero, vicibus diversis ex eodem oppido prosilientes, magnum impetum fecerunt in Brabantinos, qui se viriliter deffendentes mirabiliter cum ipsis dimicarunt. Tandem hujusmodi obsidione durante, dominus dux Burgundie suos notabiles ambaxiatores ad predictum dominum Brabancie ducem destinavit, per quos ipsum instantissime requiri fecit, quatenus, omni excusacione cessante, sua propria in persona ad ipsum in suo oppido Duacensi venire non differret, ubi consiliarii domine Jacobe ducisse adesse deberent pleno mandato fulciti, id est pro pace et concordia per medium ipsius ducis Burgundie inter ipsos pertractanda. Dictus autem Brabancie dux, matura deliberacione prehabita, de sui consilio consilii ejusdem ducis peticioni acquiescens, predicto suo exercitu dimisso, cum capitaneis ac hominibus armorum et cunctis necessariis bene communito, cum aliquibus de suo consilio et gentibus, usque ad numerum quingentorum vel circiter, versus Duacum se duxit transferendum. Interim vero, quando dominus dux fuit in Duaco, capitanei et homines armorum, quos in exercitu suo ante Montes dimiserat, non cessarunt ipsum oppidum crebris incursibus oppugnare, turresque et menia bombardarum ictibus conquassare, et cum intraneis ex eodem prosilientibus diversos militares actus, ut in talibus moris est, viriliter exercere. Deinde vero, multis et diversis consiliis super hujusmodi materia prehabitis, fuit demum die prima mensis junii, anno M° CCCC° XXV° predicto, per et inter memoratos Burgundie et Brabancie duces concordatum et conclusum, prout habetur in cedula desuper confecta et per duos eorumdem dominorum ducum secretarios signata, cujus tenor sequitur in hec verba :

« Pour faire cesser la guerre qui est présentement au pays de Haynault, est avisé ce qui s'en suit :

» Premièrement, que dame Jaque de Bavière, dame héritière dudit pays, estant présentement en la ville de Mons, s'en pourra seurement venir en pays de monseigneur de Bourgogne, et illecques soubz sa main demourra

et se tenra, jusques à ce que en la court de Rome soit sentence donnée sur le procès estant en icelle court entre monseigneur de Brabant et madicte dame, ou que par la mort de l'un d'eulx ledit procès soit terminé. Et, pour soustenir cependant son estat, sera prinse une somme d'argent convenable sur les pays d'Haynault, Hollande et Zélande, tout sans préjudice dudit procès et de la cause pendante à ladicte court de Rome.

» Item, que monseigneur le duc de Brabant sera restitué à la possession dudit pays de Haynault, et en aura l'obéissance ainsi que à seigneur de pays appartient : laquelle possession et obéissance se prendront par mondit seigneur de Brabant, ou aultres que lui plaira à ce commettre, sans ce que par lui eulx soit faicte aucune pugnition, criminèle ou civile. Et icelles possession et obéissance ainsi prinses, mondit seigneur de Brabant commettra un seigneur notable, aggréable à monseigneur de Bourgogne, au gouvernement dudit pays de Haynault, qui aura puissance, de par mondit seigneur de Brabant, de mectre capitaines ès villes et forteresses du seigneur et aultres dudit pays de Haynault, se besoing est : lequel gouverneur promettra de bien et léalement garder ledit pays de Haynault, et les priviléges, franchises et libertés d'icelluy. Et durera ledit gouvernement jusques à ce que ledit procès sera décidé, ou que par la mort de mondict seigneur de Brabant ou de madicte dame icelluy procès sera terminé, pendant leqñel temps maditte dame doibt demourer ès pays de mondit seigneur de Bourgogne et desoubz sa main, comme dessus est dict. Et s'il advenoit que ledit gouverneur allaist de vie à trespas, ou ne fit bien son debvoir, ou qu'il se voulsist descharger dudit gouvernement, mondict seigneur de Brabant commectra ung aultre en son lieu, aggréable à mondict seigneur de Bourgogne.

» Item, que abolicion générale sera faicte audit pays de Haynault de touttes paines, criminèles et corporèles, et de touttes confiscacions des biens; mais, pour faire pugnicions civiles sur ceulx qui ont esté coulpables de nouvellitez, maulx et inconvéniens advenuz oudit pays de Haynault, seront commis de par mondit seigneur de Brabant quatre notables personnes, dont mondit seigneur de Bourgogne nommera les deux : lesquels quatre commis avecque le gouverneur s'infourmeront diligemment desditz coulpables, et seront lesdictes pugnicions civiles selon ce qu'il leur semblera expédient et raisonnable; et s'ilz trouvent que aucuns desditz en soyent à bannir hors le pays, faire le pourront. Et en cas aussi que aucuns

desditz délinquans s'absenteront dudit pays de Haynault, ou ne vouldroyent comparoir pardevant le gouverneur et commis dessusditz pour ester à droict, mondit seigneur de Brabant pourra faire punir et mectre leurs biens en sa main, pour en jouyr jusques à ce qu'ilz viendront ester à droict pardevant iceulx gouverneur et commis. Et est asçavoir que les deux desdictz commis, en l'absence ou pour l'occupatence des aultres deux, pouront besoigner ès choses dessusdictes avecques ledit gouverneur, pourveu touttefois qu'il y eust de ces deux un que mondict seigneur de Bourgogne aura nommé, et un des aultres.

» Faict, passé et accordé en la ville de Douay, le premier jour de juing l'an M CCCC XXV. Par mesdictz seigneurs les ducs de Bourgogne et de Brabant, présents pluseurs des messeigneurs de leur conseil : J. De Gand, J. Le Marchand. »

Deinde vero, die quarta mensis julii, anno Domini M° CCCC° XXV° predicto, memoratus dominus Brabancie dux fecit, commisit, statuit et ordinavit dominum Johannem de Lucemburch dominum de Beaurevour gubernatorem patrie sue Hannonie, juxta formam et continenciam cedule tractatus immediate prescripte, prout in commissione et patentibus desuper confectis literis plenius continetur.

Qualiter Johannes dux Brabancie in oppido Valenchinensi fuit receptus, et qualiter domina Jacoba ducissa fuit ducta ad Gandavum, et qualiter oppidum Montense ad ducis Johannis obedienciam fuit reductum. Cap. CCXVI.

Supradicto autem tractatu facto in Duaco et publicato, dux Johannes proficiscitur cum suis versus oppidum suum Valenchinense, ubi cum magna reverencia et solempnitate fuit receptus. Platee enim fuerunt floribus et herbis odoriferis resperse et cum preciosis pannis laneis desuper cooperte, et domorum parietes cum pannis ramisque et frondibus arborum adornati, et in multis locis domicelle in fenestris jacentes serta ex diversi generis floribus fragantibus per cordarum tractus super caput domini ducis et eciam majorum dominorum juxta ipsum equitantium emiserunt; virgines quoque et puelle serta quasi consimilia brachiis ducis

appenderunt. Et postquam in hospicio suo ab equo descendit, venerunt legislatores sibi preciosa jocalia presentantes; ubi cum suis permansit ad terciam diem. Qua die abinde recedens ante oppidum Montense ad exercitum suum predictum se duxit conferendum, ubi permansit quousque domina Jacoba ducissa ex oppido venit in manus commissariorum domini ducis Burgundie. Dum vero ipsa transivit per exercitum Brabancie, fuit ad ejus peticionem ducta penes domicellum Engelbertum comitem de Nassouw dominum de Lecka et de Breda, et dominum Heinricum de Lecka dominum de Hesewyck et de Dynter, quos obnixe voce lacrimabili deprecabatur, quatenus amore sui apud dominum ducem Brabancie ad hoc vellent instare et laborare, animum ipsius taliter informando, ut in aliquo ejusdem domini ducis oppido vel castro in Brabancie situato, ubi sibi melius placeret, stare posset in manibus suis permansura, ad finem quod non oporteret ipsam in manibus domini ducis Burgundie permanere. Sed non erat aliquis qui contra supradictum tractatum auderet suadere vel attemptare, et sic ipsa fuit per dicti domini ducis commissarios ducta versus Gandavum, ad manendum ibidem et statum suum ducendum juxta continenciam tractatus supradicti, ubi diu permansit: sed postea secrete abcessit et ad Hollandiam se transtulit.

Deinde vero, postquam dicta domina ducissa versus Gandavum fuit ducta, memoratus Johannes dux fecit possessionem dicti oppidi Montensis capi et apprehendi suo nomine per supranominatos dominum Engelbertum de Edinghen et Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, qui ab omnibus subditis, habitatoribus et incolis ejusdem ad opus dicti ducis Brabancie receperunt debita obediencie et fidelitatis juramenta. Quo facto, soluta obsidione, ad Brabanciam dux cum suis remeavit.

Et quia domina Hannonie vidua, genitrix domine Jacobe ducisse, domino duci adhuc permansit rebellis, idcirco idem dominus Brabancie dux fecit omnia bona sua racione dotalicii sive duwarii et alias quoquomodo sibi competencia in Hannonia, Hollandia et Zelandia arrestari et ad mensam suam poni, fecitque dominum Johannem de Lucemburgo in Hannonia suum gubernatorem, ut superius est scriptum. Ordinavit eciam sui ex parte dominum Petrum de Lucemburgo, comitem de Conversant et de Bryenna, dominum de Edinghen et Johannem de Schoenvorst, borchgravium de Monyouw, cum gubernatore et duobus aliis quos dominus dux

Burgundie duxerit deputandos, ad faciendum informaciones contra reos et culpabiles, et correctiones faciendas juxta continenciam tractatus facti in Duaco. Per quorum informaciones culpabiles fuerunt reperti dominus de Haverecht, dominus de Hyngi, dominus Wilhelmus et dominus Pintkardus de Herimez, fratres Lardenoes de Douscene et alii, qui ad statim fuerunt capti, et eorum bona in Hannonia constituta ad usum domini ducis arrestata et ad mensam suam posita. Bona vero, que aliqui habuerunt in Brabancia, erant tamquam confiscata domino duci applicata, quorum aliqua vendidit, et aliqua nobilibus suis in recompensacionem serviciorum dedit.

De ambaxiata per dominum ducem ad dominum nostrum papam transmissa. Cap. CCXVII.

1425 Anno Domini M° CCCC° XXV° prelibato, mensis junii die ultima, supradictus Johannes Brabancie dux, continuando et insequendo id quod sanctissimo domino nostro domino Martino pape quinto per fratrem Johannem Kuyst, baccalaureum in theologia ordinis predicatorum, alias intimaverat, transmisit reverendum in Christo patrem dominum Johannem de Liedekercke, episcopum Cameracensem et comitem Cameracesii, consanguineum suum, necnon nobiles, venerabiles et egregios viros dominos et magistros Johannem Ducis dominum de Morchoven, militem, Johannem Bont, officialem Cameracensem et in utroque jure licenciatum, Godefridum de Zichem, in legibus licenciatum, Beati Petri Bekensis, et Johannem Coreman, Beati Petri Anderlectensis ecclesiarum decanos, consiliarios, et Alardum de Wieringhen, baccalaureum in legibus, secretarium, suos fideles et dilectos, ad supradictum dominum nostrum papam necnon ad reverendissimos in Christo patres et dominos, dominos orthodoxum sacrosancte Romane ecclesie cardinalium collegium, cum literis suis credencialibus ac instructionibus requisitis et opportunis ad prosequendum causam matrimonialem coram reverendissimis in Christo patribus et dominis de Ursinis et Veneciarum cardinalibus inter ipsum, ex una, et predictam Jacobam ipsius uxorem legitimam, ex commissione apostolica indecise pendente, partibus ex altera. Deinde vero, quia ad predicti domini ducis, necnon trium statuum patrie sue Brabancie devenit noticiam, quod, licet predictus domi-

nus noster papa eidem domino duci per suas literas apostolicas, datas Rome apud sanctos apostolos, idibus februarii, pontificatus sui anno octavo, significavit, quod causam matrimonii supradictam secundum formam et disposicionem juris communis voluit terminari, quodque de post judicibus cause ejusdem mandavit, suspenso petitorio in possessorio procedere debere : qui visis et intellectis hujusmodi cause meritis, servatis servandis, declaraverunt secundum formam et disposicionem juris communis, scilicet in possessorio procedendo in eadem, nichilominus pars ipsi domino duci adversa, per fautores inordinatos quos conatur sibi attrahere, necnon per vias obliquas et sinistras ac per diversa et excogitata media, nititur dispensaciones apostolicas, quarum vigore matrimonium inter prefatos dominum ducem et ducissam extitit contractum, infringere et validitatem ipsarum offuscare, ac eciam, quod super possessorio et petitorio similiter procedatur, pertinaciter impetrare contendens, judicium et justiciam evertere, atque juris ordinem immutare.

Quare dominus dux et tres status supradicti predicto domino nostro pape humiliter supplicarunt, quatenus ipse prefate partis adverse suggestionibus, persuasionibus atque instanciis dilatoriis minus debitis sed importunis et injustis rejectis, taliter prospicere dignaretur et ordinare, quod causa ipsa in possessorio sine dilacione ulteriori atque mora diutiva celeriter expediatur, et juris ordo non immutetur in eadem, cum nichil juri consonancius, nichilque racionis equitati conveniencius existat, quam spoliato ante omnia restitucionis beneficio subveniri, ne propter morosum processum graviora scandala et guerrarum discrimina inter partes predictas luctuosius invalescant, quam jam, proch dolor! invaluerunt. Que utique, nisi Deus et sua sanctitas providerit, erunt verisimiliter eventura, et non minora quam, prout in decretis et cronicis legitur, invaluerunt in hiis partibus Lotharingie et Brabrancie propter scelus Lotharii regis, qui, repudiata Thietberga, uxore legitima, supraduxerat Waldradam : quapropter Theutgaudus Trevirensis et Guntharius Coloniensis archiepiscopi, tamquam ejus fautores, necnon violatores et contemptores excommunicacionis sentencie in Engeltrudam uxorem Bosonis prolate, quia proprium deseruerat maritum, et Wangerum suum vassallum[1] in Gallias secuta fuerat.

[1] Lege *amasium*. Vide tom. I part. 2 p. 229.

a dicta sede apostolica fuerunt depositi, degradati et a regimine episcopatuum privati et alienati. Qualem vero exitum hujusmodi pestiferi morbi pernicies attulerit, apostolico renuenti anthidoto mederi, quantaque regni et hujus patrie Lotharingie et Brabancie dispendia ex mortifera contagione illata fuerunt, vix calamus scribere posset : tanta enim strages in prefati regis Lotharii populo facta fuit, ut non peste periisse, sed hostili gladio corruisse virtus et nobilitas tocius regni videretur. Quapropter dominus dux et tres status predicti supradictum dominum nostrum papam obsecrarunt, per viscera misericordie domini nostri Jesu Christi eidem humillime supplicantes, quatenus eundem dominum ducem causamque suam propter patens jus suum in jure suo atque justicia recommissos suscipiens, hujusmodi scandalis et periculis obviare dignaretur, taliterque ordinare, quod causa hujusmodi secundum formam juris communis sentencie calculo canonice terminetur, prefataque ducissa per censuram ecclesiasticam coherceatur ut ad prefatum dominum ducem suum maritum redeat, ipsum tamquam propriam carnem foveat et diligat, et maritali affectione pertractet; fautores ejusdem, ut sibi amplius non adhereant, simili censura ecclesiastica percellantur : prout in dictorum ducis et trium statuum desuper confectis literis plenius continetur.

Qualiter dux Brabancie scribit pape pro celeri expedicione processus.
Cap. CCXVIII.

Subsequenter memoratus dominus dux ex intimacione reverendi in Christo patris domini Cameracensis episcopi et aliorum ambaxiatorum suorum, quos ad predictum dominum nostrum papam novissime destinavit, relatuque nonnullorum ex eisdem, qui ad ipsum redierunt, distinctius intellexit, qualiter idem dominus noster papa, ipsos benigne et hilari vultu recolligens, graciose audivit ea que sibi ex parte ejusdem domini ducis verbotenus explicarunt; quodque idem dominus noster papa, ad justas ipsius domini ducis preces per predictos ambaxiatores expositas favorabiliter inclinatus, diversis ac iteratis vicibus cause predicte precepit et mandavit, quatenus ipsam secundum formam et dispensacionem juris communis sine ulteriori dilacione terminarent. Unde idem dominus dux per

alias suas literas dicto domino pape humiles retulit graciarum actiones, aures ejusdem domini nostri pape consimilibus fatigatas iteratis precibus propulsando, supplicavit eidem humiliter et devote, quatenus favores, quibus intuitu juris et justicie personam atque causam suam predictas prosequeretur, prout constanter confidebat, solita firmitate confirmare dignaretur. Quanta vero scandala et guerrarum discrimina, cum multiplici personarum deletu, dispendiosa mora necnon dilaciones odiose habite super possessorio in prefata causa processus attulerunt, manifesta evidencia declarat; nam non sunt XV dies elapsi, quod plus quam tria millia tam armatorum quam sagittariorum, quos dux Glocestrie ad hostiliter invadendum et expugnandum comitatum Zelandie ex Anglia destinaverat, tam navali quam campestri bello, in ore gladii corruerunt. In quo quidem bello dux Burgundie, qui in hujusmodi bello propria adfuit in persona, victoriam reportavit. Quapropter prelibatus dominus dux Brabancie aures prefati domini nostri pape, consimilibus sepe fatigatas, iteratis precibus propulsando, supplicavit eidem humiliter et devote, quatenus taliter prospicere et ordinare dignaretur, ne graviora contingant inde, causa hujusmodi in possessorio per judices supradictos celeriter terminaretur, prout in predictis literis suis plenius continetur. Qui quidem judices juste et canonice in hujusmodi causa procedentes, servatis servandis, per eorum sentenciam pronunciaverunt, decreverunt et declaraverunt sub verborum tenore sequenti.

Tenor sentencie in causa matrimoniali super possessorio judicio prolate. Cap. CCXIX.

« In nomine Domini, amen. In causa matrimoniali super possessorio judicio coram nobis pendente inter illustres principes dominum Johannem Brabancie, ex una, et dominam Jacobam ducissam Bavarie, Hannonie, etc., comitissam, parte ex altera, auditis per utramque partem propositis et advocatorum allegacionibus, de jurisperitorum consilio, per hanc nostram sentenciam, quam pro tribunali sedentes ferimus in hiis scriptis, pronunciamus, decernimus et declaramus, prefatam dominam Jacobam a dicti domini Johannis ducis Brabancie consorcio et cohabitacione de facto et

indebite recessisse, ipsumque dominum ducem predictis servicio et conjugali debito spoliasse indebite et injuste; spoliacionemque et recessus hujusmodi fuisse indebitos et injustos; dictamque dominam Jacobam, que licet secundum predicta predicto domino duci restituenda foret, certis tamen ex causis racionalibus animum nostrum moventibus, nostra eciam sentencia pronunciamus, dercernimus et ordinamus sequestrandam fore, et sequestramus, ac ipsammet sub sequestro per illustrem principem dominum Amedeum ducem Sabaudie, eidem domine Jacobe secundo affinitatis gradu attinentem, quem sequestratorem quoad hoc constituimus et deputamus, honeste tenendam et conservandam esse, ipsius cum domine Jacobe sumptibus et expensis, usque et donec causa super federe matrimonii, examinato negocio et meritis cause discussis, fuerit per sentenciam determinata, et ejusdem sentencie judicati execucione canonice ordinatum. Lecta, lata et in scriptis promulgata fuit hec suprascripta sentencia in curia Romana per judices cause supradictos, die XXVII^a mensis januarii, anno Domini M° CCCC° XXV° supradicto. »

Dum vero dominus dux scivit sentenciam per suprascriptum modum latam fuisse, videlicet dominam Jacobam ducissam a suo consorcio de facto et indebite recessisse, ipsamque, que licet sibi et non alteri restituenda foret, certis tamen de causis fuisse ordinatum ipsam sequestrandam fore, et ipsammet sub sequestro per ducem Sabaudie tenendam et conservandam, fuit de hujusmodi sentencia in mente sua et consciencia bene pacificatus. Sed domina Jacoba nequaquam voluit venire in manus ducis Sabaudie, maluisset enim libencius in dicti domini ducis Brabancie manibus revenisse; sed dux noluit eam receptare, dicens se dominorum judicum judicato velle parere, et sic ipsa domina Jacoba apud Schoenhoven in Hollandia permansit.

Qualiter Romanorum et Hungarie rex scripsit tribus statibus Hannonie; et de novis qualiter dux Glocestrie proposuit cum potencia in Hannoniam reverti. Cap. CCXX.

Serenissimus princeps dominus Sigismundus Romanorum rex semper Augustus, etc., audita morte quondam Johannis in Bavaria ducis, per suas

literas patentes mandavit tribus statibus Hannonie, attento quod per ejusdem Johannis ducis mortem terra Hannonie ad ipsum et sacrum Romanum imperium esset devoluta, quod neminem ad eandem admittant donec nuncii sui solempnes, quos ad ipsos destinare decrevit, ad ipsos venirent, quodque super premissis fidem adhiberent que Johannes de Bonaw servitor suus ipsis enarraret, prout in predictis literis lacius continetur, que fuerunt date in Treva, die jovis ante dominicam *Reminiscere* in quadragesima, regnorum suorum anno XXXVIII°, Romanorum XV°, Bohemie vero V°. Quas quidem literas predictas Johannes de Bonaw, scultetus imperialis civitatis de Geylenhusen, per alium nuncium ex civitate Aquensi transmisit oppido Valenchinensi cum sua litera clausa, in qua ipsum oppidum deprecabatur, quatenus supradicti Romanorum regis literas oppidis Hannonie ostendere vellet, et eidem domino regi desuper responsionem rescribere; prout in ejusdem Johannis litera clarius patet, que fuit data in civitate Aquensi, die veneris ante Penthecosten.

Anno Domini M° CCCC° XXV° supradicto, die vero VII^{a} mensis julii, dominus comes de Conversant et de Brienna, dominus de Edinghen, et Johannes de Schoenvorst, borchgravius de Monyouw, existentes in oppido Montensi, ad faciendum informacionem et correctionem, dicto domino duci literatorie intimaverunt, qualiter ibidem advenit quidam Anglicus, dicens se ex Anglia proscriptum et exbannitum fuisse, qui ipsis reportavit, affirmando sub pena capitis sui detruncacionis, quod regnum Anglie supradicto duci Glocestrie consenciit octingentorum millium solidorum aureorum precariam, et cum hoc, eorum expensis et stipendiis, viginti millia hominum armatorum et sagittariorum, ad vindicandum dedecus sibi per Brabantinos illatum in Hannonia, unde generaliter omnes Anglici majorem habuerunt displicenciam quam a quacunque alia causa que ipsis accidit a centum annis citra; quodque predictus Anglicus ipsis retulit quod rex Scocie affidaverat et in brevi matrimonium contrahere debet cum quadam nepte ducis Glocestrie, in cujus matrimonii tractatu erat conventum, quod ipse rex Scocie eidem duci Glocestrie mitteret in auxilium sue expedicionis in Hannonia fiende octo millia hominum, quodque pari modo haberet ex Irlandia hominum octo millia, necnon quod Anglici in Normannia constituti in ejusdem ducis Glocestrie subsidium venirent, quam cito perciperent ipsum mare transfretasse. Quorum quidem novorum consimilia

ipsi eciam audierant a mercatoribus qui ibidem ex Calesio affluxerant. Qua de causa ipsi predicto duci premissa innotuerunt, ut se desuper pro sui juris et honoris conservacione consultare posset et disponere. Qui incunctanter fecit oppida et castra circa metas patrie sue Hannonie situata gentibus armorum, victualibus et aliis necessariis communiri, misitque nuncios suos circumquaque pro hominibus armorum acquirendis, ad dicti ducis Glocestrie, si veniret ut proposuit, potencie resistendum et ipsum debellandum. Ad quod ipse eciam petiit auxilium et assistenciam a domino duce Burgundie supradicto, quod idem dominus dux sibi tempore opportuno liberaliter obtulit allaturum.

Qualiter Johannes dux Brabancie regimen patriarum Hollandie, Zelandie et Frisie commisit domino duci Burgundie per XII annos duraturum. Cap. CCXXI.

1425 Quia memoratus Johannes dux Brabancie clare perceperat, quod dux Glocestrie proposuit vi armata et manu potenti ex Anglia mare transfretare, ad se ulciscendum contra eundem ducem et patriam suam Brabancie de dedecore, vituperio atque multiplici dampno per eosdem sibi illatis, ipse Johannes dux, considerans multiplicia, quibus divine largitatis effluxu prefuit, principatus et dominia, tam ex hereditarie successionis devolucione quam racione matrimonii sibi pertinencia, commode non posse propria gubernare in persona, et signanter terras Hollandie, Zelandie et Frisie, ad utilitatem et profectum subditorum et incolarum earumdem, cupiens igitur indempnitatibus ipsorum salubriter providere, proposuit, de consilio et assensu domini Philippi comitis Sancti Pauli et de Leyneio, germani sui, necnon illustris principis domini Adolphi ducis Clivensis et spectabilium dominorum comitis de Conversant et de Brienna domini de Angia, domini Johannis de Lucemburgo domini de Beaurevoir et aliorum magnatum, suorum proximorum et consanguineorum, terras suas Hollandie, Zelandie et Frisie cum suis pertinenciis committere domino duci Burgundie supradicto, ad gubernandum, regendum et defendendum easdem, cui eciam jure successionis hereditarie devolvi deberent per obitum domine Jacobe ducisse Brabancie, si ipsam absque herede legitimo contigerit ab hac luce

migrare. Super certo tractatu prehabito fuerunt literarum minute projecte, et ad concludendum in materia hujusmodi fuit certa dieta ordinata in oppido de Denremonde desuper tenenda : ad quam dietam cum dicto domino duce deputati aliquorum oppidorum Brabancie venerunt, qui in dicto tractatu suum noluerunt adhibere consensum, nisi litere desuper conficiende reformarentur, ex eo quod in minuta ipsarum literarum, quam visitaverunt, dicte patrie Brabancie, de suo jure et interesse, quod habent in oppido Montis Sancte Gertrudis et de Hoesden, non esset bene provisum.

Et quidquid eisdem deputatis a predictis dominis dicebatur et consulebatur, ipsi tamen, ut litere secundum minutam quam viderant fierent et sigillarentur, consentire noluerunt, nisi prius copiam dicte minute ad tres status Brabancie reportassent; magister Cornelius Proper, prepositus Cameracensis, pro tunc sigillifer Brabancie, noluit eciam predictas literas sigillare, nisi tres status Brabancie predicti prius ad hoc suum consensum adhibuissent. Et sic causa super regimine predicto in dicta dieta non fuit sortita effectum; quare fuit una alia dieta desuper ordinata, tenenda in oppido Mechliniensi, in qua prepositus Cameracensis predictus noluit prenarratas literas absque speciali scitu et consensu predictorum trium statum Brabancie sigillare. Ob quam causam fuit ibidem de predicti Johannis ducis scitu unum novum sigillum sculptum atque factum, cum quo de ejusdem ducis Johannis voluntate et mandato sigillate et per Petrum de Dumo secretarium suum signo suo manuali signate, anno Domini M° CCCC° XXV° supradicto, mensis julii die XIX[a].

De bello in Brouwershaven in Zelandia inter dominum ducem Burgundie et Anglicos commisso. Cap. CCXXII.

Postquam domina Jacoba ducissa secrete recesserat ex Gandavo versus Hollandiam et se continue tenuerat in Schoenhoven, subtiliter traxit ad se et partem suam nonnullos nobiles et oppida in Hollandia et Zelandia. Dux autem Glocestrie, ex hiis novis cercioratus, proposito suo in Hannoniam proficiscendi mutato, ordinata classe transmisit dominum de Filwater cum magna armatorum et sagittariorum copia ex Anglia versus dictam dominam Jacobam, ut premittitur, in Hollandia existentem, ut cum ejusdem

domine Jacobe adherentibus et amicis domino duci Brabancie guerram moveret, ipsumque et sibi adherentes ex patria expelleret. Contigit autem quod eodem tempore domino duci Burgundie, tamquam regenti in Hollandia constituto, venerunt certa nova de adventu predicti domini de Filwater et de sui causa adventus, qui jam cum suis armatorum et sagittariorum copiis descenderat in Ziericzee. Quare dominus dux Burgundie ex parte predicti domini ducis Brabancie per totam terram Hollandie et Zelandie fecit preconizari et mandare, quod omnes arma ferre valentes ipsum tamquam regentem sequerentur cum apparatu bellico ad supradictos Anglicos debellandum, vires eorum extenuandas, andaciamque refrenandam. Qui incunctanter, valido navali exercitu congregato, versus Zelandiam profectus est contra Anglicos predictos, qui tunc descenderant apud Brouwershaven. Qui mox eidem domino duci per unum heraldum, Glocestrie nominatum, indicaverunt, si vellet cum ipsis in aliquo loco ibidem confligere, dominus de Filwater capitaneus eorum ad hoc concederet sibi locum et terram. Ad quod ipse dominus dux per heraldum Burgundie fecit ipsis responderi, videlicet quod eidem domino de Filwater non competeret eo tunc sibi locum ad debellandum offerre vel signare; quodque per Dei graciam esset satis potens pro sue libitu voluntatis campum sive locum capere, et ipsum, dum placeret, debellare, fecitque repente suos ex classe ad terram descendere. Et antequam due partes sui exercitus erant ad terram constitute, Anglici, qui jam aciem et alas belli ordinaverant, in ordinacione positi, dicto domino duci obviantes, ipsum bello aggrediuntur. Dux vero, suis strenuis exhortacionibus animatis, tamquam leo e contra in hostes viriliter irruit; clamor in celo tollitur, pugna summa virtute conseritur. Dux cum suis consertissimam hostium aciem irrumpit, et, veluti uberrime segetes procella tempestate deseviente posternuntur, ita Anglicorum exercitum cedit atque prosternit. Porro eodem bello adhuc invalescente, dominus Johannes Villyn[1], miles strenuus et robustus hominumque fortissimus, videns eundem dominum ducem agmine hostium circumdatum seque animose defendentem, mox in ipsos irruit intrepide, et sicut herba pratorum recisa ante acumen falcis cadit, ita hostes cedendo et prosternendo dominum ducem a periculo liberavit, qui tandem eadem die vic-

[1] Alias *Vylain.*

toriam reportavit: ubi ex parte sua in bello ceciderunt Jacobus de Borsel, et dominus Andreas de Villyn, miles valens et strenuus, quorum animabus misereatur Omnipotens; ex Anglicis vero plus quam tria millia hominum, tam armatorum quam sagittariorum, in ore gladii interierunt, reliquis captis vel submersis, et paucis fuga dilapsis. Dominus autem de Haemstede cum fere duobus millibus Zelandinis, quos ibi in auxilium Anglicorum contra predictum dominum ducem adduxerat, fuit cum majori parte suorum captus, reliquis occisis vel submersis. Heraldi vero, qui ibi ex parte Anglicorum fuerunt presentes, dixerunt in vera fide, quod Anglici ibidem jacentes interfecti fuerunt electi ex flore et valenciori parte capitaneorum et hominum armorum atque sagittariorum tocius regni Anglie. Quod quidem bellum fuit in Brauwershaven commissum, anno Domini Mº CCCCº XXVº, predicto mensis januarii die XIIIª.

De erectione generalis studii Lovaniensis. Cap. CCXXIII.

Sanctissimus in Christo pater et dominus noster Martinus papa quintus, 1425.
quinto idus decembris, pontificatus sui anno nono, quod fuit die nona mensis decembris predicti, anno Domini Mº CCCCº XXVº, per suas literas apostolicas more Romane curie bullatas, ut literarum sciencia, Deo auctore, magis magisque et uberius refloreat, mentes, intellectus et corda devotorum irriguo suo fonte madescat, ac per eam morum, virtutum et devocionum copia multiplicentur, et tamquam in tellure compluta seminare fructum germinent speciosum, ad instantes et humillimas preces Sue Sanctitati repetitis vicibus pro parte illustris principis Johannis Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducis sacrique imperii marchionis, necnon Hannonie, Hollandie, Zelandie comitis et Frisie domini, principis, inquam, catholici et reipublice atque communis boni auctoris incliti, suggestas, in oppido suo Lovaniensi Leodiensis diocesis ac sui ducatus Brabancie, loco, inquam, vinetis, pratis, rivulis, frugibus et fructibus ac aliis circa victualia necessariis referto, in aëris dulci et bona temperie situato, loco quidem spacioso et jucundo, et ubi mores burgensium sunt benigni, studium generale pie et ex sue miseracionis innata clemencia erexit, quod diversis libertatibus, exempcionibus et privilegiis ad aliorum generalium studiorum instar ful-

citum decoravit. Ad cujus quidem studii prosecucionem ac ipsius de cetero continuacionem de spectabilibus et egregiis doctoribus, licenciatis et magistris in omni literarum sciencia, preterquam in sacra theologia eruditis, sufficienter providit et provideri fecit. Qui siquidem doctores et licenciati et magistri lecturas suas, quilibet in sua facultate, et alios consuetos actus scolasticos secunda die mensis octobris proxime futura, que erit anno Domini M° CCCC° XXVI°, ad Dei laudem et honorem inchoabunt, de bono in melius, Deo propicio, prosperantes. Et ut tam pium tamque salubre principium laudabiliter inchoandum, Deo propicio, effectum consequi prosperum laudabilius valeat et votivum, ad quod doctores et magistros quoslibet et scolares hilariter invitavit, ipsos et eorum quemlibet ab omni injuria et violencia, dum opus fuerit, per ipsum et officiatos suos ubique suorum ducatuum, terrarum, dicionum, tam per terram quam per aquam, defensari curabit et tueri, ac ab oppidanis et incolis dicti sui Lovaniensis oppidi dulciter et amorose tractari, bannitis, proscriptis et fugitivis a suis Brabancie ducatu, Lovaniensi oppido, aut qui suis exigentibus demeritis et forefactis in corpore seu membris corrigi demeruerunt, semper exclusis.

Quod quidem generale studium sanctissimus dominus Eugenius papa quartus modernus, ad illustrissimi principis et domini nostri domini Philippi, Dei gracia Burgundie, Lotharingie, Brabancie et Lymburgis ducis, necnon Flandrie, etc., comitis, humilem precum instanciam, supradicta restrictione sublata, ipsius sacre theologie facultatis adjunctione ad orthodoxe fidei propagacionem, justis, sanctis et racionabilibus causis animum suum ad hoc moventibus, pie et sancte ex benignitate apostolica duxit postea misericorditer ampliandum. Quod siquidem studium, Deo adjuvante et cooperante, de spectabilibus et egregiis doctoribus, magistris, licenciatis, regentibus et stipendiatis, multitudineque scolarum et suppositorum in omni literarum sciencia adeo est radicatum et illustratum, quod nullum, ut fertur, per regna Germanie sibi queat equiparari. Subsequenter vero rector et universitas studii, burgimagistrique, scabini et consules oppidi Lovaniensis predictorum incorporaciones nonnullarum prebendarum et ecclesiarum a sede apostolica obtinuerunt, ad provisionem doctorum et magistrorum in eadem universitate regentium.

Preterea consulo omnibus harum parcium indigenis, doctrinarum jejunis et famelicis, ut ad predictum generale Lovaniense studium se diver-

tant : ibi utique invenient de quibus in facultate quacumque ipsorum aviditatibus satisfiet; ipsisque non erit opus occasione premissorum peregrinas et extraneas expetere naciones, et sic eciam viarum pericula et imminencia guerrarum discrimina poterunt evitare.

De exoneracione domini Johannis de Lucemburgo, et capcione prepositi Cameracensis; atque qualiter dominus dux Burgundie, rector sive gubernator Hollandie et Zelandie, oppidum de Zevenberghe obsedit et subjugavit. CAP. CCXXIV.

Anno Domini M° CCCC° XXVI°, circa principium mensis maii, Johannes dux Brabancie dimisit et exoneravit dominum Johannem de Lucemburgo de officio gubernatoris comitatus Hannonie. Deinde, die XIX^a^ mensis julii, magister Cornelius Proper, prepositus Cameracensis, sigillifer Brabancie, ex Bruxella equitans versus monasterium Viridis Vallis, fuit cum uno famulo captus in nemore Zonie a nonnullis hominibus armorum, propter defectum solucionis certe pecuniarum summe ipsis per ducem Johannem, ut asseruerunt, debite; qui ipsum extra Brabanciam duxerunt, et tandem post multa tormenta sibi illata rancionaverunt ad certam pecuniarum summam, quam dux Johannes fecit tandem per oppidum suum Bruxellense in defalcacionem taxe ejusdem de precaria sibi concessa persolvi. Subsequenter vero, die sexta mensis septembris anni predicti XXVI^i^, prefatus dux Johannes ex Bruxella recedens ivit versus Senogiam, ubi permansit usque ad diem decimam ejusdem mensis, qua die intravit primo oppidum Montense, ubi non fuerat, postquam intromiserunt ducem Glocestrie et contra ipsum rebellaverunt. Abinde idem dominus dux se transtulit versus Sanctum Gislenum, ubi permansit usque ad quintam diem mensis octobris, qua die recedens applicuit in Bruxella. 1426

Circa idem tempus domina Jacoba ducissa supradicta, residens in oppido suo de Schoenhoven, acquisivit pro parte sua oppidum de Gouda; in quibus duobus oppidis tenuit homines armorum stipendiatos, qui cum incolis eorundem duorum oppidorum, per terram et per aquam, alia oppida, villas et subditos patrie Hollandie de obediencia dicti ducis Johannis consistencia quotidie dampnificaverunt. Dominus vero de Sevenberghen, pre-

dicte domine Jacobe partem tenens, ex oppido suo de Sevenberghen aliorum oppidorum mercatores, transeuntes per aquam et negociaciones suas exquirentes, depredabatur, cepit et magnas pecuniarum summas extorsit ab eisdem.

Dominus vero dux Burgundie, cui dominus dux Brabancie patrias Hollandie et Zelandie commisit regendas et defendendas, premissa egre ferens et amplius ferre nolens, valido armatorum sagittariorum navali exercitu congregato, ante predictum oppidum de Sevenberghen obsidionem posuit per aquam, dominum de Sevenberghen et alios in oppido existentes taliter cohercendo et includendo, quod commode et sine magno periculo non poterant exire. Tandem, postquam prelibatus dux cum sua navali expedicione per longa tempora ibi se tenuerat, per medium aliquorum nobilium certis treugis ab utraque parte initis et concessis ad tenendum colloquium cum domino de Sevenberghen predicto, sub spe pacis consequende, dominus dux Burgundie ad tractandum cum eodem transmisit ad ipsum oppidum domicellum Jacobum dominum de Gaesbeke, de Opconde, de Putte et de Scryen et alios magnificos nobiles, qui tandem, post longum tractatum cum ipso habitum, sibi obtulerunt magnas pecuniarum summas, ut se inter dominum ducem et dominam Jacobam neutralem teneret, et se de guerra inter ipsos vigente non intromitteret, salvo si contingeret ipsos confligere publice vel bellare : quod tunc haberet opcionem se divertendi ad unam partem vel alteram, et bellandi cum parte sibi complacente. Qua quidem oblacione per ipsum dominum de Sevenberghen spreta et rejecta, treugisque exspiratis, dominus dux Burgundie fecit predictum oppidum magis ac magis coarctari et diversi generis machinis et bombardis die noctuque oppugnari et insultari. Tandem incole et habitatores predicti oppidi, perceptis oblacionibus predictis eorum domino factis, fuerunt de ipso pessime contenti, et signanter quia victualia ipsis deficere ceperunt, et, licet eidem domino de Sevenberghen de suis victualibus ad suam peticionem largiflue communicabant, nichilominus predictus eorum dominus de victualibus suis in castro suo pro se atque suis habundanter existentibus, ipsis in eorum necessitatibus dividere recusavit. Quare predicti habitatores et incole, certo tractatu prehabito, sese et oppidum predictum in manibus predicti domini Burgundie ducis reddiderunt, predicto eorum domino expulso, qui ex post vitam suam duxit et finivit in magna egestate usque ad mortem.

Et est verum, quod ipse dominus de Sevenberghen, non attendens verbum Psalmiste dicentis : « Nolite confidere in principibus, etc., » tam magnam spem et confidenciam habuit, quod dominus Sigismundus Romanorum et Hungarie rex ipsum, qui sibi vexillum concessit in castro suo erigendum, defendere et liberare deberet; sed spes sua conversa est in desolacionem : nam, licet ipse rex Romanorum per suas literas patentes scripserat et mandaverat nobilibus et oppidis Hollandie et aliarum terrarum vicinarum, ut sibi assisterent, ipsumque ac oppidum suum atque castrum, que ab ipso et imperio in feudum tenebat, defenderent contra dominum ducem Burgundie supradictum, nullam tamen armatorum potenciam, sed solum cartas et literas transmisit sine viribus et virtute, unde dicit versificator :

Imperium cartis, urbs verbis, vulvaque palmis
Si defensantur, sine viribus esse putantur.

De Johanne Chevalier, qualiter fuit captus, vita peremptus et quam ob causam. Cap. CCXXV.

Supra est satis declaratum, qualiter domina Hannonie vidua, genitrix 1426.
domine Jacobe ducisse, etc., ex eo quod post et contra tractatum pacis factum in Duaco inter eandem dominam Jacobam, ex una, et dominum Johannem Brabancie ducem, partibus ex altera, in rebellione permansit, per eundem ducem Johannem omnibus suis dotaliciis sive duwariis atque bonis in Hannonia et Hollandia constitutis fuit privata : unde ipsa domina vidua fuit de dicto duce Johanne pessime contenta.

Post hoc accidit, quod anno Domini M° CCCC° XXVI°, die veneris sexta mensis decembris, prelibatus dux Johannes Brabancie, more solito pergens venatum in nemore Sonie, fecit fodere prope Furam in certa terra speluncosa post dammam, theutonice *das*, gallice *tasson*, ubi ad ipsius ducis presenciam venit quidam nomine Johannes Chevalier, oriundus de Masfels in castellania de Ath, et secum quidam Peterkinus nomine, qui ad statim coram ipso duce Johanne fuerunt capti; sed Peterkinus mox per fugam se salvavit. Deinde fuit idem Johannes Chevalier de Fura ductus ad Bruxellam in curia ejusdem domini ducis apud Coudenbergh, ubi die

lune XVI[a] dicti mensis decembris, de sero inter octavam et nonam horas, idem Johannes Chevalier, existens in penu sive cellario ante puteum, fuit examinatus, et ab eo quesitum ob quam causam predictum dominum ducem secutus fuit in nemore, et a quo fuit ibi destinatus, et quis et unde esset ille socius, qui ibi secum venit et aufugit. Ad quod ipse Johannes respondit, quod fuerat captus in bello de Brouwershaven in Zelandia per dominum Johannem Villyn militem, a quo fuit exactionatus et rancionatus ad summam ducentarum coronarum aurearum, qui sibi dedit dilacionem et salvum conductum ad hujusmodi exactionem acquirendam : quapropter hereditatem suam vendiderat uni vocato Pierart Du Bois, servienti commoranti in Chievre; sed predicta sua pecunia fuit arrestata, ob quam causam ipse fuerat versus baillivum Hannonie et Symonem Nockaert in oppido Montensi, qui predictam suam pecuniam sibi facere deliberari recusavit; et ista de causa fuit dominum ducem prosecutus, sperans penes ipsum reperire dominum Johannem de Mera militem, cui supplicasset quatenus pro ipso apud predictum ducem intercessisset, ut predictam suam pecuniam habere potuisset ad solvendam suam exactionem. Et quantum de alio socio, nomine Peterkin, oriundo de terra Lymburgensi, dixit quod ipsum reperit itinerando, quem deprecabatur quatenus secum iret, pro eo quod scivit linguam et vias patrie.

Item fuit sibi dictum, quod oporteret ipsum dicere veritatem, quod libencius posset velle, quam quod permitteret se poni ad tormentum. Ipse eciam bene scivit, quod fuit inimicus domini ducis predicti, quomodo potuit esse tam audax ad presenciam ejusdem domini ducis predicti veniendi in nemore ubi venabatur, ad habendum graciam de pecunia sua predicta, quia, si adhuc tantum vel plus haberet, omnia essent forefacta et confiscata : utique ipse venit ibi propter alias causas. Deinde fuit ligatus super bancum sive scampnum, fuitque sibi dictum quod diceret veritatem. Ad que ipse respondit, quod dixit veritatem, et quod esset socius pauper, non fur neque latro, et, si nollent sibi credere in hiis que dixit, quod peterent a dicto domino Johanne Villyn, suo magistro, qui fuit penes ipsum apud Furam, et abinde ivit versus dominum ducem Burgundie ad impetrandum literas pro ipso, domino duci Brabancie dirigendas, ad finem quod predicte sue pecunie sibi plenarie deliberarentur ad solvendam exactionem predictam, quodque ipse dominus Johannes hic esset reversurus infra

unum vel duos dies. Dixitque postea, quod ipse neque alter socius non venerunt propter malam causam, quodque nullos cultellos super se habuerunt, rogans quatenus facerent ipsum decollare et expedire de vita, ipse indulgeret hoc domino duci et omnibus ibi astantibus.

Item fuit sibi replicatum, quod oporteret ipsum dicere meram veritatem, qua de causa ipse ibidem venit, et a quo fuit missus, quia de morte ipsius dominus dux nullum haberet profectum. Ad hoc respondit, ut supra immediate est scriptum, quod bonus reperietur, quod ipse neque socius ejus nullum penes se habuerunt cultellum, et istud dixit tribus vel quatuor vicibus, deprecans, sicut ante, quatenus velint sibi facere caput suum detruncari, quia bene scivit quod ipsum mori oporteret.

Item fuit sibi dictum, quod dominus dux voluit quod diceret puram veritatem et non aliud. Demum ipse deprecabatur, quatenus vellent ipsum de banco solvere sive disligare, et ipse diceret veritatem, et de magnis negociis sive causis. Et quando fuit deligatus, rogabat iterum, quatenus vellent ipsum de vita expedire. Dixitque postea, qualiter fuit diu captus sive prisionatus in Sterebeke, ubi fuit data dies sive dilacio eundi ad Cameracum versus fratrem suum, et eciam in Flandriam versus unum suum consanguineum. Et, postquam ipse fuit in Flandria penes dominum Johannem Villyn prelibatum pro diei sui prolongacione, ipse in Quarcino, id est Keynoit, ivit penes dominam viduam, que dixit, in presencia Lamberti de Binchio, quod ipsum oporteret ire in Brabanciam ad inquirendum de statu belli nepotis sui Brabancie; qualiter consuevit ire venatum, ad pedes vel equester, armatus vel non armatus, et cum quanta hominum multitudine: et quidquid inde scire poterit vel percipere, quod illud per predictum Peterkin sibi significaret, et ipse maneret apud Sterebeke penes uxorem domini Johannis Villyn. Ipse enim nunquam negocium sive rem tam invite fecisse se dicebat, ipse enim se excusavit pluribus vicibus; sed domina vidua noluit ipsum desuper supportare, sic quod oportuit ipsum vi compulsum premissa facere.

Item fuit ab ipso petitum, quid domina vidua pretendebat facere, quando sibi significaverit statum domini ducis predicti. Ad quod respondit quod nesciret, sed deprecabatur, propter Deum, quatenus ipsum vellent de vita expedire. Post hoc non fuit ab ipso illo sero plus interrogatum, quia casus erat nimis grandis pro illis qui ipsum examinaverunt.

Die martis XVII[a] predicti mensis decembris, circa decimam horam ante meridiem, fuit ab eodem Johanne Chevalier, tunc non ligato nec punito, quesitum, si maneret penes sua verba que dixit in sero precedenti, fuitque sibi dictum quod diceret veritatem et nichil aliud. Ad quod respondit, rogando propter Deum, quatenus vellent ipsum de vita sua expedire: quod si facere vellent, ipse diceret omnimodam veritatem. Ad quod fuit sibi dictum, quod de morte sua nullum esset domino duci proficuum, sed quod diceret meram veritatem, ad finem quod dominus dux posset scire ubi se haberet custodire. Tunc narravit, qualiter prelibata domina vidua per predictum Lambertum de Binchio pro ipso mandavit, et sibi precepit quod iret in Brabanciam, prout dictum est supra. Et cum hoc dixit sibi predicta vidua, quod predictus Peterkin iret secum: predicta vidua nichil aliud sibi pro tunc dixit, ubi nullus erat presens nisi Lambertus antedictus: qui quidem Lambertus dixit sibi, quod predictum dominum ducem bene caperet, et secum ad Quercinum duceret, si vellet. Ad quod ipse respondit, quomodo posset duci extra patriam; ad hoc oporteret quod essent plus quam de centum hominibus fortes. Ad hoc ipse Lambertus respondit, ipsi bene facerent, si scirent statum domini ducis supradicti.

Item fuit ab ipso quesitum, ubi descendissent in itinere, et si venissent pedestres vel equestres: et si ille tunc quando venit penes predictum dominum ducem, si aliqui homines plus erant supra predictum nemus pedestres vel equestres? Ad quod respondit, quod pro tunc non erant plures homines supra nemus predictum. Dixit insuper, quod supradictus Lambertus dixerat quod veniret pedester vel equester, quodque quatuor et quatuor incederent, unus post alterum, usque ad Namurcum et dehinc usque Wavere, qui se pariter congregarent juxta conceptum quem desuper facerent.

Item dixit ulterius quod Otto de Le Motte habuit unam torquem, id est *carkant*, que facta fuit in Anglia, quodque fuit missum in Angliam ad faciendum fieri adhuc unam aliam torquem, sed cui ipsam torquem imponere vellent, ignoravit.

Item postea dixit, quod infra oppidum Quarcinense essent centum et viginti socii pedestres, et inter XL et L equestres, stipendiarii ad custodiendam villam.

Item fuit sibi dictum, quod diceret veritatem, quia bene sciret aut bene scire posset, si dominus dux, quod Deus avertat, esset captus, quid de ipso

fieret. Ad quod respondit, quod dixerat veritatem. Ad hoc fuit sibi replicatum, quod illud quod dixit, bene posset esse verum, sed quod adhuc diceret illud quod sciret. Respondit, quod nichil aliud sciret, nisi quod dominus dux duceretur ad Quarcinum, rogando quatenus ipsum vellent de vita sua expedire.

Item fuit sibi quesitum de Peterkino; qui respondit quod ipse Peterkinus morabatur penes Ottonem de Le Motte vel cum preposito Quarcinensi.

Eadem die martis post prandium, circa quartam horam, in presencia consiliariorum domini duci Burgundie, scilicet magistri Philippi Mangaert, magistri requestarum curie, et Latini Conglant scutiferi, scutiferorum domini ducis Burgundie prelibati, ac domini de Bossuyt, Arnoldi Stamelaert de Uden, Egidii de Lestlateere et multorum aliorum, fuit a predicto Johanne Chevalier quesitum, ipso non ligato nec punito, per prelibatum magistrum Philippum, si maneret penes verba que dixerat ante prandium, et quod illa repeteret et diceret veritatem.

Item repetiit magis clare omnia negocia supradicta quam ante fecerat, et penes illa manebat. Et dixit ultra, quod predicta domina vidua sibi commisit illa que predixit ipso die Sancti Andree de vespere, quando debebat lavare manus et ire cenatum, ubi nullus erat presens preter Lambertum de Binchio. Dixit postea, quod idem Lambertus dixit sibi, si possent capere dominum ducem predictum, tunc domina bene rehaberet dotalicium sive duarium atque bona que dominus dux Brabancie detinebat, et illi qui sua amiserunt atque perdiderunt bene recuperarent sua, et domina esset eo melius expedita sive liberata a domino duce Burgundie in Hollandia. Item, quod predicta domina vidua miserat ad predictum dominum ducem Burgundie, ut fama currebat in Quarcino, ipsum deprecando, quatenus ipsam juvaret ut suum dotalicium vel duarium rehabere, vel sibi annuere quod se defendere posset. Dixit ulterius, quod ipsa acquisivit erga domicellum Everardum de Mercka, Didier de Scaufour et Wilhelmum de Corsinis, ad serviendum sibi cum quingentis equestribus.

Item fuit sibi quesitum, si illi deberent equitare sive currere contra patriam Hannonie. Ipse respondit, quod devenirent sive efficerentur inimici domini de Edinghen, comitis de Conversant, etc., domini Engelberti de Edinghen, domini de Bossuyt et domini de Vertaing atque domini Everardi de La Haye. Item fuit sibi iterum quesitum, si dominus dux esset captus.

duceretur in Angliam, et si non prediligerent magis ipsum interficere quam vivum dimittere, quia, si esset mortuus, domina vidua cicius vel melius rehaberet suum duarium, et dux Glocestrie dominam Jacobam et patrias Hollandie et Zelandie. Ad quod respondit, se dixisse veritatem et plus nescire, neque aliud quam quod captivus duceretur Quarcinum.

Item fuit sibi quesitum, si ipse et Peterkinus, socius suus, dominum ducem solum repperissent supra nemus predictum extra viam, quid sibi fecissent. Ad hoc respondit, quod sibi nichil aliud fecissent quam fecissent illis qui sibi hoc quesiverunt. Item dixit ulterius, qualiter bastardus de Solbruet, qui est capitaneus in villa de Quarcino super viginti quatuor socios, consuevit, omni sero et nocte, ire extra civitatem magis secrete quam fieri potest, versus Pottellos, ad sciendum si aliquis exiret, ad finem capiendi et eciam ad rehabendum municionem sive castellum de Pottellis, si possent. Dixit ultra, quod predictus bastardus et sui socii faciliter caperentur, si post ipsos insidie ponerentur de XXV vel XXX hominibus armorum, qui desuper essent avisati.

Item requisitus dixit, quod quidquid est suprascriptum, semper vellet dicere et testificari, eciam in Quarcino coram quocumque, si vellent ipsum illuc ducere, deprecans quatenus vellent vitam suam abbreviare. Et fuit ab ipso quesitum, quanta pecuniarum summa sibi fuit oblata, data vel promissa, vel quale officium vel alias pro ista causa. Respondit, quod nichil fuit sibi datum vel promissum. Item dixit postea, quod frater Johannis Granerii venit ex Hollandia, transiens per Mechliniam extra Bruxellam, qui reportavit et dixit predicte domine vidue totum statum de Hollandia.

Item die mercurii XVIII[a] mensis decembris supradicti, post prandium, prelibatus Johannes Chevalier recognovit et confessus fuit, coram tribus statibus Brabancie, quod omnia predicta essent talia sicuti heri ante et post prandium declaravit, et prout supra sunt scripta. Et dixit plus ultra, quando domina vidua sibi precepit quod iret in Brabanciam, de quo ipsum noluit deportare, quod tunc dixit sibi quod ipse, qui sui amore amisit atque perdidit omnia sua bona, adhuc corpus suum poneret in fortuna, quodque predicta domina fecit sibi dari unum equum, et similiter Peterkino unum, super quos equitaverunt usque ad Flerus, et abinde remiserunt equos suos usque ad Quarcinum, et sic iverunt pedestres usque ad Furam. Item quod Otto de Le Motte apportavit ex Hollandia de domina Jacoba ducissa domine

vidue sue genitrici unum annulum et unam petram sive lapidem in quadrato, et, dum ipsa domina vidua annulum vidit, tunc ad statim commisit Johanni Chevalier predicto, ut se se acceleraret versus Brabanciam.

Item et dixit postea, quod predictam torquem, alias *carkant*, libenter ponerent ad collum domini de Bossuyt, et quod ipsum multum odiebant, quodque sibi esset opus quod se bene custodiret, quia ipsum libenter caperent; sed si possent capere dominum de Edingen, ipsum non tenerent captivum. Dixitque ulterius, quod Lambertus de Binchio et alii fecerunt unum conceptum, post festivitatem Omnium Sanctorum, quando dominus de Edinghen erat apud Sanctum Gislenum, capiendi villam et eundem de Edinghen interficiendi. Et ad finem quod non defecissent, fecerunt quatuor magnas particas ferro preacutas ad frangendam cameram dicti domini de Edingen, in qua ipse erat, et si caperetur, exactio sua esset soluta. Item dixit ultra, quod ville de Quarcino et de Ath promiserunt una alteri, et eciam confirmarunt per suas literas patentes, quod invicem manerent, in casu guerre, penes dominam viduam supradictam.

Item die veneris XXX[a] predicti mensis decembris fuit injunctum supradicto Johanni Chevalier, quod diceret omnimodam veritatem, quod si predictus dominus dux fuisset captus, quod Deus avertat, quid fuisset de ipso factum? Respondit, quod scivit pro certo, quod fuit conclusum in consilio, quando ipse esset ductus in Quarcino, quod ab illo loco Brabantini ipsum non venirent quesitum, nec circumvallarent, quodque mandarent pro tabellionibus in Cameraco et aliis locis, coram quibus ipse dominus dux quitaret dominam et renunciaret patriis Hannonie, Hollandie et Zelandie, et quod ex tunc mandassent patrie Brabancie, quod, si ipsa patria voluerit promittere se ob causam prescriptam nunquam facere vindictam, sed ipsam dominam in pace dimitterent, quod tunc predictum dominum ducem sibi restituerent. Item dixit insuper, quod predicta domina Jacoba ducissa preceperat, quod dicto domino duci in sua persona nichil facerent.

Postquam supradictus Johannes Chevalier confessus fuit et recognovit omnia et singula suprascripta, fuit ductus de curia ducis ad portam Captivitatis dictam *de Steenpoorte*. Et licet dominus comes Sancti Pauli, frater ducis, et nonnulli alii nobiles libenter vidissent quod fuisset de corpore justiciatus, tamen pius dominus Johannes id pati noluit, dicens palam et publice, quod teneretur facere justiciam de illis qui aliis personis forefecis-

sent, si fuerit requisitus, sed quod iste Johannes Chevalier in personam suam peccavit, et sibi illud indulgeret propter Deum; speraret quod vice versa Deus eciam sua peccata sibi indulgere deberet, proponens firmiter quod ipsum faceret tenere captivum usque ad diem veneris sanctum tunc proxime venturum, qua die ipse in honorem passionis Domini Nostri Jhesu Christi eundem quitum et liberum dimittere vellet. Sed, heu proch dolor! sua pia intencione fuit frustratus; nam die jovis sancta, dictam diem veneris immediate precedente, ab hac luce migravit ad Dominum, ut infra patebit in proximo capitulo subsequente. Et sic ipse Johannes Chevalier mansit captivatus, donec prelibatus comes Sancti Pauli, predicto domino duci Johanni fratri suo succedens, ducatum Brabancie fuit adeptus: qui eundem Johannem Chevalier ante domum consulum in Bruxella per Walterum Pipenpoy, ammannum Bruxellensem, fecit decollari, et corpus in quatuor partes dividi, et ante quodlibet quatuor principalium oppidorum Brabancie, scilicet Lovaniensis, Bruxellensis, Antwerpiensis et Buscoducensis, unam partem ad furcas suspendi; sed caput ejus fuit, extra portam Bruxellensem qua itur versus Lovanium, penes unam quatuor parcium predictarum supra stipitem positum.

Qualiter dux Johannes Brabancie infirmabatur et obiit. Cap. CCXXVI.

1427. Anno Domini M° CCCC° XXVI°, die mercurii IX^{a} mensis aprilis, secundum stilum curie Cameracensis, dominus Johannes dux Brabancie et dominus comes Sancti Pauli, frater suus, a Bruxella recedentes perrexerunt versus oppidum Lyrense ad dietam trium statuum Brabancie per eundem ducem ibi ordinatam. Qua quidem dieta tenta et finita, dominus dux cum fratre suo, die sabbati XII^{a} aprilis predicti, post prandium versus Bruxellam equitavit: quem inter Vilvordiam et Bruxellam infirmitas magna arripuit, sic quod cum magna pena eadem die de sero Bruxellam intravit. Quem medici sui visitantes assidue penes ipsum manserunt, sibi medicinam necessariam ministrantes: cum qua infirmitate, que de die in diem magis magisque invaluit, mansit in lecto egritudinis usque ad diem jovis sanctam XVII^{am} mensis aprilis supradicti, qua die mane rogabat et hortabatur predictum fratrem suum, quatenus testamentum suum, quod antea cum magna dis-

crecione condiderat, adimplere vellet et execucioni debite demandare: qui eidem fratri suo promisit. Deinde, facta suorum peccatorum confessione, absolucioneque recepta, fecit coram se legi in sua camera tres missas, quibus auditis et finitis cum magna cordis contricione et devocione sacramentum corporis et sanguinis Domini Nostri Jhesu Christi necnon extremam unctionem percepit reverenter. Quibus peractis, mandavit domino Johanni de Rotselaer, de Vorselaer et de Rethi, ut nomine suo faceret mandatum, ut moris est, scilicet lavando pedes et abstergendo tredecim pauperum personarum, ipsisque cibaria ministraret et more solito pecuniam caritative exhiberet. Quo quidem mandato adhuc vix completo, ipse pius Johannes dux, positis brachiis et manibus super pectus suum ad modum crucis, incepit legere psalmum : « Miserere mei Deus, etc., » et antequam primum versum complere potuit, emisit spiritum: cujus anima cum Christo requiescat in pace. Amen. Cujus corpus exanime aromatibus conditum fuit positum in capella in predicta curia apud Coudenberghe existente, et ibi fuit reservatum usque ad diem martis in festis paschalibus, XXII^am^ supradicti mensis aprilis, anno Domini M° CCCC° XXVII°; dies enim Pasche fuit XX^a^ ejusdem mensis aprilis, qua die Pasche annus semper mutatur secundum stilum curie Cameracensis.

De exequiis et sepultura predicti quondam Johannis hujus nominis pii ducis quarti. Cap. CCXXVII.

Anno Domini M° CCCC° XXVII°, die vero martis XXII^a^ mensis aprilis supradicti, circa secundam horam post meridiem ejusdem diei, tribus statibus Brabancie ad hoc congregatis, fuit corpus exanime predicti quondam Johannis pii ducis, cum luctu et mesticia, merore et tristicia, planctuque et lamento tam cleri quam populi, et signanter sue familie, ex predicta sua curia cum debita solempnitate multisque torticiis [1] cereis et candelis, crucibus et vexillis, processionaliter transportatum ad ecclesiam Beate Gudile Bruxellensis, et positum in choro ibidem, ubi cum ceremoniis decentibus, vigiliis mortuorum decantatis, permansit usque ad crastinum.

[1] *Torticius* vel *tortisius*, fax, taeda; vernacule *toorts*.

que fuit dies mercurii XXIII[a] ejusdem mensis aprilis, qua die mane, summa missa et multis aliis bassis missis inter missam devote celebratis, fuit predictum corpus exanime ad ecclesiam Beati Johannis apud Furam transportatum, et ibidem, post vigiliarum mortuorum decantacionem, missarumque celebracionem, in choro ibidem juxta patrem suum atque matrem inhumatum. Cujus exequiis solempniter peractis, sumptaque cibi et potus refectione, dominus Philippus comes Sancti Pauli, germanus suus, dux Brabancie futurus, et plures abbates, comites, barones, milites et nobiles atque deputati bonorum oppidorum patrie Brabancie, qui hujusmodi exequiis interfuerunt, de Fura recedentes versus Bruxellam se transtulerunt, ubi predictus comes Sancti Pauli, dux futurus, permansit in curia sua apud Coudenberghe, mortem fratris sui, ut moris est, debite lacrymando, lugendo atque lamentando [1].

[1] Apud auctorem anonymum *Chronici ducum Brabantiae*, ab Antonio Matthaeo editum, iisdem fere verbis referuntur mors et exequiarum solemnia Joannis IV, ita ut ex hoc aliisque illius chronici locis deducere liceat, scriptorem plura deprompsisse ex Dyntero.

Attamen anonymus addit pag. 180 hocce Joannis IV elogium, quod apud Dynterum desideratur : « Et quia scriptum est : *Ne laudaveris hominem in vita sua*, quasi diceret : *Lauda post mortem, magnifica post consummationem,* illo potissimum tempore, quando nec laudantem notat adulatio, nec laudatum tentat elatio, idcirco laus istius juvenis ducis non est omnino tacenda, quia multas in se conditiones optimas habuit. Unde omnes homines et praecipue nobiles sibi exempla imitationis sumere possent, ut Deo valeant placere et christianissime mori, quemadmodum ipse defunctus est, quia qualis vita praecessit, talis solet communiter sequi finis. Rexit autem hic nobilis dux Brabantiam paulo plus XI annos, in quibus multa adversa pertulit, prout in praecedentibus dictum est, in omnibus tamen illis patiens valde fuit, Deum semper laudando et timendo, eique die ac nocte devote serviendo. Adeo etiam compatiens fuit pauperibus, largas eis eleëmosynas dando, ut eum communiter patrem pauperum vocarent. Etiam valde exstitit affabilis, benignus, mansuetus, et in omnibus valde compositus, dans audientiam et copiam sui tam pauperibus quam divitibus. Idcirco planxerunt eum valde subditi sui, et singulariter sui familiares, et insuper extranei. Cum Deo vivat in aeternum. Amen. »

Editor, plus aequo fortasse confidens iis qui partibus Jacobae de Bavaria addicti erant, notat anonymum Chronici auctorem praeter decorum fuisse nimium in laudando Joanne IV, cujus regimen pessimum, et qui, neglectis provinciis, querelis provincialium spretis, abjectis, rerum administratione commissa ineptis, indignis, venando se oblectabat, et postquam venando fessus in aulam fuisset redux, rebus sordidis se occupabat, et cudendo ferro dabat operam, velut faber ferrarius : unde Brabantiae Ordines velut prodigo, ne rem publicam dissiparet, ut coeperat jam passim, curatorem adjunxerunt et reipublicae protectorem Philippum comitem Sancti Pauli, ipsius fratrem, virum strenuum.

Qualiter Philippus hujus nominis primus dux Brabancie fuit intronizatus, et de ejus consilio et precaria sibi concessa. CAP. CCXXVIII.

Mortuo pio Johanne hujus nominis Lotharingie, Brabancie et Lymburgis 1427
duce quarto sacrique imperii marchione, necnon Hannonie, Hollandie et Zelandie comite ac domino Frisie, successit sibi in ducatibus et marchionatu predictis germanus suus Philippus de Lyncio, comes Sancti Pauli, castellanus Insulensis et dominus de Fyenes. Qui, antequam fuerat ad dominium ducatus Brabancie tamquam dux et dominus intronizatus et receptus, convocatis tribus statibus Brabancie ad dietam in oppido suo Vilvordiensi, suorum preclare memorie predecessorum Brabancie ducum vestigiis inherendo, de novarum graciarum et privilegiorum concessione, antiquorumque innovacione et confirmacione, quemadmodum predicti sui predecessores in eorum primaria et jucunda receptione facere consueverunt, convenit et concordavit cum eisdem, prout in patentibus desuper confectis literis, communi patrie sue in suo jucundo adventu super hoc concessis, que date fuerunt in predicto suo oppido Vilvordiensi, die XXIII^a^ mensis maii, anno Domini M° CCCC° XXVII° predicto, plenarie continetur.

Deinde vero, die dominica XXV^a^ ejusdem mensis maii, idem Philippus hujus nominis dux Brabancie primus fuit in oppido Lovaniensi cum solempnitate debita et consueta in ducem intronizatus et receptus, et deinde in Bruxella, et consequenter in aliis oppidis Brabancie, in diebus ad hoc ordinatis.

Subsequenter idem dux Philippus notabiles et magnarum discrecionum et probitatum viros ad tenendum in sua curia cameram consilii in factis justicie reddende, necnon alios notabiles et magne auctoritatis viros in suos consiliarios, tam pro sue persone suique status curie quam tocius patrie Brabancie regimine, tuicione et administracione, in suos consiliarios duxit proinde constituendum et ordinandum, committens et injungens eisdem quatenus in omnibus agendis uterentur consilio Johannis de Schoenvorst, borchgravii de Monyouw, domini de Craendonck et Diepenbeke, in quem, prout asseruit, pre aliis spem et fiduciam gerebat pleniorem, ex eo quod inclite memorie quondam duci Anthonio, suo genitori, in omnibus factis et gestis suis, pace belloque, fideliter et constanter servivit. Instituit eciam

et ordinavit spectabilem et egregium utriusque juris doctorem, magistrum Johannem Bont, qui supradictis duci Anthonio, genitori suo, et Johanni duci Brabancie, suo fratri, hactenus laudabiliter servivit, in suum cancellarium Brabancie : prout in sue commissionis desuper confectis literis patentibus plenius dicitur contineri.

Tandem vero idem dux Philippus, de consilio Johannis de Schoenvorst, borchgravii de Monyouw, predicti, tribus statibus sue patrie Brabancie ad certam dietam congregatis, certam precariam sive subsidium de magna pecuniarum summa ab eisdem concedi petiit et requisivit, ob causas et raciones quas declarari fecit et exponi, et signanter pro castrorum, oppidorum, villarum et terrarum impignoratarum tuicione et redempcione atque suorum debitorum persolucione. Que quidem precaria, licet pro tunc in eadem dieta Vilvordiensi non habuit progressum, tamen in alia dieta super hoc in oppido Antwerpiensi tenta, fuit sibi per predictos tres status liberaliter concessa, videlicet usque ad summam trecentarum et viginti quinque millium coronarum Francie ad certos terminos persolvendarum, et juxta ordinacionem desuper factam convertendarum per manus quatuor personarum ex nobilibus et duarum ex oppidis ad hoc per predictos tres status eligendarum sive committendarum. Et fuerunt pro tunc ex nobilibus nominati : dominus Heinricus de Diest, dominus de Riparia et dominus Walterus de Kersbeke, dominus de Stalle et de Goetsenhoven; et ex oppidis Wilhelmus de Hersele in Bruxella, et Wilhelmus Noyts ex Antwerpia, prout in literis desuper confectis plenius continetur.

Qualiter dux Philippus fuit iratus contra quinque barones de suo consilio, et qualiter fuerunt reconciliati, et aliqui delatores ex familia fuerunt correcti. Cap. CCXXIX.

1428. Anno Domini M° CCCC° XXVIII°, immediate post festa paschalia, memoratus dux Philippus mandavit tribus statibus Brabancie, ut penes ipsum venirent ad dietam super certis arduis negociis pertractandis in oppido suo Lyrensi. Qua dieta finita atque tenta, idem dux misit dominum Nicholaum de Sancto Gaugerico, militem, consiliarium et cambellanum suum, et Theodoricum de Meingersreuwt, magistrum curie sue, et dominum comi-

tem de Conversant et de Brienna, dominum de Angia, Engelbertum comitem de Nassouw et de Vianden, dominum de Lecka et de Breda, Johannem dominum de Wesemale et Fallays, dominum Johannem de Rotselaer, de Vorsselaer et de Rethi, Johannem de Schoenvorst, burchgravium de Monyouw, dominum de Craendonck et de Diepenbeke : qui eisdem quinque dominis et baronibus ex parte ejusdem ducis Philippi exposuerunt certa negocia, per que ipsi intellexerunt eundem ducem Philippum eorum dominum erga ipsos magna ira graviter fore commotum, nescientes unde hujusmodi ira potuit habere ortum, atque dicentes ipsos non demeruisse nec ipsum in aliquo offendisse, unde adversus eosdem habere posset justam malignandi causam; nichilominus ipsius iram verentes, quia ipsorum dominus erat et princeps, subito ex oppido Lyrensi et ab oculis suis recedentes, ad lares proprios se duxerunt transferendum. Dux autem, ipsorum subitaneum recessum percipiens, majori ira accendebatur quam ante.

Deinde vero duo status temporales Brabancie humilibus eorum precibus obtinuerunt apud predictum dominum ducem, quod ipsis aperuit ire sue causam contra barones antedictos; qui illico, eorumdem baronum responsione desuper habita et recepta, necnon causis et racionibus utriusque partis hincinde bene intellectis, debita informacione de dicti domini ducis consensu desuper prius prehabita, perceperunt quod aliqui delatores atque detractores ex dicti domini ducis familia, qui ipsum erga eosdem sinistre informaverunt, erant in causa sue ire sive commocionis antedicte. Quapropter iidem duo status viis et mediis eundem dominum ducem taliter informarunt, et precibus eorum humilibus ad hoc induxerunt, quod, prelibatis quinque baronibus in suam graciam et benivolenciam receptis, ipsis regimen et administracionem sui ipsius suique status hospicii, necnon tocius patrie sue Brabancie totaliter commisit fideliter gubernandum, ipsosque deinceps majori quam ante prosecutus est favore et amore.

Quibus peractis, prelibati duo status, vigore commissionis atque potestatis ipsis per predictum dominum ducem super hoc concesse et attribute, in oppido de Herentals ad infrascripta peragenda congregati, sex personas ex familia et servitoribus domini ducis, quas, vocatis vocandis ac auditis audiendis, servatisque servandis, in facto hujusmodi culpabiles repererunt de eorum sinistris informacionibus, detractionibus et delacionibus iniquis et injustis, magnis correctionibus atque penis affecerunt. Hanc

autem correctionem fecerunt, ut ceteris cedat in exemplum se de cetero precavendi, ne tales sinistras informaciones, que in probrum fame et honoris denegacionem cedere possent, eorum principi et domino amplius reportent, per que eciam eundem ipsorum dominum adversus suos fideles et innoxios ad iracundiam provocare possent.

De discordia orta inter dominum Philippum Brabancie ducem predictum et Arnoldum ducem Gelrie et Juliacensem. Cap. CCXXX.

Est verum, quod juxta tractatum pacis, dudum per Philippum regem Francorum pronunciate inter Johannem hujus nominis tercium ducem Brabancie, ex una parte, et Reynaldum ducem Gelrie, ex altera, idem Johannes dux Brabancie dedit filiam suam juniorem, Mariam nomine, Reynaldo, dicti Reynaldi ducis Gelrie filio seniori, legitimam in uxorem, et cum ea summam LXX millium regalium cugni regis Francorum predicti, cum tali condicione quod, si predictos Reynaldum et dominam Mariam nulla relicta prole ex eorum corporibus procreata decedere contingeret, quod tunc ejusdem Reynaldi heredes et successores ipsius domine Marie heredibus et successoribus supradictam pecunie summam solvere et restituere tenerentur, prout in predictorum Francorum regis atque ducis Reynaldi desuper confectis literis plenius dicitur contineri. Et quia predictus dominus Reynaldus et domina decesserunt nulla prole relicta, ideo ipse dominus dux Philippus, tamquam heres legitimus Marie prelibate, petiit a predicto domino Arnoldo duce Gelrie, tamquam prefati domini Reynaldi successore et herede, predictam pecuniarum summam sibi dari et persolvi. Ad quod ipse dux Arnoldus fecit responderi, quod ipsa domina Maria ultra multos annos fuit mortua, presumendo, si heredibus suis aliqua pecunia fuisset debita, utique ipsi illud debitum petendi tamdiu non tacuissent. Ob quam causam multe diete fuerunt inter ipsos tente locis et temporibus diversis. Dux autem Philippus, attendens quod per vias amicabiles jus sibi quesitum acquirere nequivit, proposuit illud prosequi vi et potencia armata. Quapropter requisivit patriam suam Brabancie, quatenus sibi ad hoc assistenciam facerent necessariam.

Circa idem tempus viguit magna guerra inter Rodolphum de Diepholt.

postulatum, et patriam suam Trajectensem, ex una, et ducem Arnoldum et patriam suam Gelric, partibus ex altera : quare idem postulatus instetit habere ligam et confederacionem cum domino duce Philippo et patria sua Brabancie, ad finem ut per hoc Gelrenses terrere posset, noluit enim aliquod servicium vel assistenciam habere a duce et patria Brabancie, dempto quod, si dux esset talis animi, quod obsidionem ponere vellet ante castrum de Oy [1] a parte versus Brabanciam, quod ad ipsum de jure spectare deberet, ipse postulatus obtulit illud cum suis ab alia parte obsidere, et, si illud expugnare posset, dicto domino duci permanere deberet. Obtulit eciam, si dominus dux modo premisso ante Oyen obsidionem poneret, quod tunc vellet cum suis Novimagium ab utraque parte circumvallare.

Dux autem Gelric, premissa percipiens, se transtulit versus dominum Burgundie ducem, cujus neptem, scilicet sororis sue ducisse Clevensis filiam, habet in uxorem, sibi predicta significando. Quare idem dux Burgundie, nolens aliquam guerram moveri inter cognatum suum Brabancie et affinem suum Gelrie duces, tam per literas quam per nuncios tantum fecit, quod inter predictos duces certe treuge fuerunt facte, per certum temporis spacium durature, infra quod ipsi tres duces ad dictam amicabilem convenire deberent in oppido Mechliniensi : ubi predictus dominus Burgundie dux eosdem Brabancie et Gelrie duces auditis racionibus hincinde concordare sperabat, si bono modo posset. Et sic causa hujusmodi indecisa permansit, et adhuc manet in suspenso usque ad diem presentem.

De sentencia pro domino Johanne duce Brabancie, et contra dominam Jacobam ducissam, etc., post ejusdem quondam Johannis obitum in curia Romana promulgata. Cap. CCXXXI.

Item est sciendum, quod, non diu post predicti quondam Johannis ducis Brabancie obitum, dominus Philippus dux Brabancie, germanus suus, pro ejusdem quondam Johannis, fratris sui, juris et honoris conservacione, causam matrimonialem inter ipsum quondam fratrem suum, ex una parte, et dominam Jacobam ducissam, etc., ex altera, in curia Romana ventilatam,

[1] Seu *Oyen.*

adhuc indecise pendentem, ad se assumens, suos certos procuratores constituit in forma debita, cum plenaria potestate causam hujusmodi in dicta curia coram judicibus ad hoc commissis defendendi et usque ad sentenciam inclusive prosequendi, prout in suis procuracionum literis desuper confectis lacius continetur. Qui quidem procuratores negocium procuracionis hujusmodi in se assumentes, taliter fuerunt prosecuti, quod tandem sentencia inter partes predictas fuit per reverendissimos in Christo patres et dominos, dominos cardinales Bononiensem et Sancti Petri ad Vincula Rome, in palacio apostolico apud Sanctos Apostolos, pro predicto quondam domino duce Johanne et contra prefatam dominam ducissam promulgata, die veneris nona mensis januarii, anno Domini M° CCCC° XXVIII°.

Tenor vero predicte sentencie sequitur de verbo in verbum et est talis :

« Christi nomine invocato, pro tribunali sedentes, et solum Deum pre oculis habentes, de jurisperitorum consilio, per hanc nostram diffinitivam sentenciam, quam eciam ex officio ferimus in hiis scriptis, pronunciamus, decernimus et declaramus matrimonium inter prefatos illustres principes, dominum quondam Johannem ducem Brabancie et dominam Jacobam in Bavaria ducissam, mediante sufficienti et solida dispensacione apostolica in actis cause hujusmodi producta et in vim hujusmodi dispensacionis contractum, fuisse legitimum et canonicum ac legitime contractum et solempnizatum, non obstantibus pretensis impedimentis antedictis, ipsamque dominam Jacobam fuisse prefati quondam domini Johannis ducis, dum viveret, usque ad ejus obitum legitimam conjugem et uxorem, ac inter eosdem usque ad obitum predictum verum et legitimum matrimonium fuisse et durasse, dicteque ducisse Jacobe ab eodem domino Johanne marito suo legitimo, dum viveret, ejusque consorcio et cohabitacione recedere, sibique post dictum matrimonium cum eodem domino Johanne duce, ut prefertur, contractum, ipso domino Johanne vivente, cum quocumque alio aliud matrimonium contrahere minime licuisse neque licitum fuisse, recessumque ejusdem domine Jacobe a prefato domino Johanne duce ejusque consorcio et cohabitacione predictis fuisse illicitum et injustum ac de facto presumptum, necnon pretensum matrimonium, si quod ipsa domina Jacoba dicto domino Johanne duce, marito suo, vivente, cum quovis alio contraxerit, fuisse et esse nullum et invalidum, nulliusque roboris vel momenti; opposicionesque, molestaciones, vexaciones, pertur-

baciones et impedimenta eidem quondam domino Johanni duci per dictam dominam Jacobam ducissam super pretensa nullitate et divorcio predictis eorum occasione prestita fuisse et esse illicita et injusta ac de facto presumpta, et super illis ac nullitate et divorcio predictis eidem domine Jacobe perpetuum silencium imponendum fore et imponimus. »

De destitucione et institucione cancellarii Brabancie, et de dissensione exorta inter episcopum Leodiensem et comitem de Vernenborch, qui via pignoris tenuit castrum, oppidum et terram Lymburgensem. Cap. CCXXXII.

Anno Domini M° CCCC° XXIX°, die vero martis XIX^a^ mensis julii, venerabilis magister Johannes Bont, utriusque juris doctor, quem dux Philippus, certis causis et racionibus animum suum ad hoc moventibus, ab officio cancellariatus Brabancie, quod tempore suo laudabiliter rexit, deposuerat, constitutus Lovanii coram tribus statibus ducatus Brabancie in domo consulum congregatis, fuit per eosdem a juramento et promissione in predicti officii institucione et sigilli acceptacione ipsis, ad opus communis patrie Brabancie, factis et prestitis liber, quitus et absolutus. Quo facto, idem magister Johannes Bont, dudum Brabancie cancellarius, magnum sigillum cum parvo ac contra-sigillis exhibuit atque tradidit in manibus trium statuum predictorum ad opus domini ducis supradicti. Que quidem sigilla idem dominus dux die sequenti, scilicet mercurii XX^a^ ejusdem mensis julii, in predictorum trium statuum in dicta domo consulum existencium presencia, tradidit magistro Gilleno de Sarco [1], decano ecclesie Sancti Dyonisii Leodiensis, ex terra gallica Brabancie oriundo, ipsum in suum cancellarium Brabancie instituendo, qui ad statim, facto prius suo juramento debito et requisito, in eorumdem trium statuum presencia, fecit de dicti domini ducis licencia in eisdem sigillis certum signum insculpi et imponi. Iste magister Gillenus, nunc cancellarius Brabancie, qui antea fuit cancellarius Leodiensis, studuit et ad hoc dedit operam sibi possibilem, dominos ducem et episcopum et patrias eorum Brabancie et Leodiensem mutuo tenere in pace, tranquillitate, unione et amore. Per medium eciam 1429

[1] Lege *Joanni Gisleno de Sarto.*

ipsius fuerunt predicti duo domini dux et episcopus specialis dilectionis favore uniti et colligati.

Denique contigit, quod ex patria Lymburgensi sive per ipsam patrie et subditis Leodiensibus multa dampna fuerunt illata, quod factum Leodienses imputaverunt domino comiti de Vernenborch, scilicet quod ipse velatis oculis hujusmodi dampna per terram Lymburgensem ipsis inferri permisisset. Et quia ipse comes predictam terram Lymburgensem pro magna pecunie quantitate via pignoris in manu sua tenebat obligatam, proponebant impignoracionem suam hujusmodi vi et potencia armata ex manibus suis extorquere. Comes autem intrepide Leodiensibus resistere proponens et se deffendere, castro et oppido Lymburgensi hominibus armorum, victualibus et diversorum generum machinis bellicis, ut melius potuit, communitis, predictum dominum Philippum ducem Brabancie, tamquam suum dominum, a quo predicta castrum et oppidum atque terram Lymburgensem tenebat et regebat, via pignoris sibi obligata, adivit, ipsius auxilium et consilium et assistenciam humiliter implorando. Leodienses vero e contra eundem dominum ducem requirebant, exactissime deprecantes ne predicto de Vernenborch aliquam assistenciam adferret, quia ipsi solum et dumtaxat sibi aufferre volebant jus impignoracionis sue, sine aliqua lesione et injuria ipsi domino duci inferenda; super quo se obtulerunt suas literas dare patentes, atque ad beneplacitum domini ducis bonam atque firmam caucionem prestare. Dominus autem dux, auditis et intellectis instanciis et intencionibus utriusque parcium predictarum, cupiens futuris periculis obviare, fecit per religiosum, nobiles et venerabilem viros, fratrem Emondum de Ennichoven, magistrum de Chantrain ordinis Sancti Johannis Jerusalem, dominum Johannem dominum de Dongelberge et magistrum Gillenum, cancellarium suum predictum, ad hoc speciale mandatum ab ipso habentes, prescripta castrum et oppidum Lymburgense in manibus suis poni et recipi, amoto et deposito ab eisdem domino comite supradicto atque domino Andrea de Merode, domino de Vranckenberch, milite ejus locum tenente. Quo facto, idem dominus dux post paucos dies instituit et ordinavit Heinricum de Grousselt [1] et de Ringberghen suum borchgravium et senescallum castri, oppidi atque terre Lymburgensis, prout in sue com-

[1] Seu *Gronsfelt*.

missionis desuper confectis literis patentibus dicitur contineri. Et sic Leodienses non habuerunt predictum comitem a sua impignoracione ammovere.

De guerra inter Leodienses, ex una parte, et Namurcenses, ex altera, ad quam pacificandam dominus dux et patria sua Brabancia suas interposuerunt partes. Cap. CCXXXIII.

Orta est magnarum guerrarum commocio inter episcopum et terram suam Leodiensem, ex una parte, et terram Namurcensem, ex altera, occasione nonnullarum villarum campestrium, quas comites Namurcenses hactenus per plures annos habuerunt et pacifice possederunt : quas quidem villas Leodienses dixerunt ad ecclesiam et patriam Leodiensem spectare debere. Et est sciendum, quod post domini Johannis quondam ultimi Namurcensis comitis obitum terra Namurcensis integre devoluta fuit ad illustrissimum principem et dominum Philippum ducem Burgundie, qui eandem terram erga predictum Johannem quondam ultimum comitem per modum empcionis acquisiverat, salvo suo jure. Quidquid autem predictus quondam dominus Johannes comes et sui predecessores per tot annos in eorum manibus pacifice tenuerunt, et Leodienses ipsis frui et gaudere permiserunt, hoc totum dominus dux Burgundie predictus intendebat retinere et sine diminucione observare. Deinde vero predictus Leodiensis episcopus sueque patrie Leodiensis et Lossensis, validissimo exercitu et magna armorum copia terram Namurcensem intrantes, Polenathe[1] et alia castra et municiones armis et ingeniis bellicis expugnaverunt, destruxerunt et ad solum projecerunt. Interim dominus dux Burgundie, qui propter guerras tunc in Francia inter Francos et Anglicos vigentes ad resistendum Leodiensibus in propria persona vacare nequivit, transmisit in oppidum suum Namurcense dominum de Croy, capitaneum in factis bellicis expertissimum, cum militibus et gentibus armorum : qui ex eodem oppido diversis vicibus prosilientes, patriam Leodiensem in confinibus sine misericordia depopulantes, incendiis, cedibus et rapinis perlustrarunt. Homines eciam armorum arbalistariorum, quos oppidum Trajec-

[1] *Poilevache.*

tense dicto episcopo transmiserat, antequam ad Leodiensium exercitum venirent, in itinere debellarunt et victoriose prostraverunt, ceperunt et occiderunt, quorum pauci evaserunt. Denuo Leodienses et Lossenses oppidum de Bovines circumvallantes, ipsum fortiter expugnaverunt et insultaverunt cum diversis tormentorum ingeniis : nam aliquando creberrimi jactus saxorum quassaverunt turres et menia, necnon aries ferrati frontis impegit portas et antemuralia. Intranei vero, se viriliter deffendentes, tandem aprum et homines infra machinam ipsius existentes igne greco immisso concremaverunt, et Leodienses atque Lossenses ab insultu recedentes, oppidum Bovines inexpugnatum dimiserunt. Tandem memoratus dominus Brabancie dux et tres status patrie sue, attenta proximitate sanguinis inter eundem Brabancie et Burgundie duces, necnon considerata bona vicinitate, amore et dilectione inter predictas Brabancie et Leodiensem patrias existente, ad pacificandum partes predictas suas interposuerunt vices. Quod quia votive adimplere nequiverunt, tractaverunt inter easdem partes certas treugas, sive guerrarum abstinenciam, per certum termini spacium duraturas, quo pendente termino sperabant aliquid boni ad complementum pacis possetenus pertractare.

De tractatu matrimonii habito inter predictum dominum Philippum ducem Brabancie et inclitissimam dominam Yolentam, clare memorie Ludovici Jherusalem et Sicilie regis filiam regineque Francie sororem. Cap. CCXXXIV.

Memoratus dominus Philippus, Dei gracia Lotharingie, Brabancie et Lymburgis dux sacrique imperii marchio, necnon de Lyneio et Sancti Pauli comes, cupiens cum inclitissima domicella, preclare memorie domini Ludovici quondam Jherusalem et Sicilie regis filia, serenissimeque principisse domine Francorum regine sorore, matrimonialiter copulari, de suorum dominorum proximorum, consanguineorum et amicorum necnon de suarum patriarum et dicionum consilio et assensu, ex evidentibus et ad id urgentibus causis, et signanter pro pace et tranquillitate in regno Francie, gracia concurrente divina, celerius consequendis, et ut inter parentes et amicos utriusque affectionis mutue vigor per amplius invalescat, nobiles et strenuos viros, dominos Johannem dominum de Rotselaer, de Vorselaer

et Rethy baronem, senescallum Brabancie, et Conradum de Schoenvorst dominum de Elsloet et de Sittaert, militem, consiliarios suos, et Johannem de Eycke scutiferum, suum husserium armorum, ad illustrissimam principissam dominam Yolentam, Jherusalem et Sicilie reginam Andegavensemque ducissam et Provincie comitissam, duxit transmittendum, plenaria potestate fulcitos, cum eadem regina, prelibate domicelle Yolente matre, ac cum cognatis et proximis, aut deputatis earumdem ad hoc potestatem habentibus, ad laudem Dei et honorem super predicto matrimonio feliciter contrahendo, nomine et ex parte dicti domini ducis, tractandi, concordandi et concludendi. Qui post diversos et longos tractatus inter ipsos habitos, tantum procuraverunt, quod predicta domina regina ejusque filia, de consensu et voluntate serenissimorum principum dominorum regis et regine Francorum, in predicto tractatu cum predictis dominis de Rotselaer et de Elsloet super dote et donacione propter nupcias concordarunt et concluserunt : videlicet quod ipsam domicellam Yolentam predicto domino Philippo duci Brabancie traderent in uxorem, salvo quod ipse dominus dux de impedimento consanguinitatis inter ipsos existente a sanctissimo domino nostro Martino papa quinto, suis expensis, dispensacionem literasque apostolicas desuper opportunas deberet impetrare.

Sequitur incidens de puella. Cap. CCXXXV.

Item est verum, quod supradictus dominus de Rotselaer, existens in civitate Lugdunensi super Rhodanum, ex relacione sibi facta per quendam militem, consiliarium et magistrum hospicii domini Karoli de Borbonia, scripsit aliquibus dominis de consilio domini ducis Brabancie prelibati pro novis, quod rex Francorum cum predicto domino Karolo et aliis principibus et amicis fecit magnam congregacionem gentium armorum, qui pariter convenire deberent ultima mensis aprilis presentis anni M° CCCC° XXIX°, animo et intencione proficiscendi versus civitatem Aurelianensem, et ipsam de obsidione Anglicorum liberandi. Scripsit ulterius ex ejusdem militis relacione, quod quedam puella, oriunda ex Lotharingia, nomine Johanna, etatis XVIII vel circiter, est penes predictum regem : que sibi dixit quod Aurelianenses salvabit, et Anglicos ab obsidione effugabit, et quod ipsa

ante Aurelianis in conflictu telo vulnerabitur, sed inde non morietur; quodque ipse rex in ista estate futura coronabitur in civitate Rhemensi, et plura alia que rex penes se tenet secrete. Que quidem puella quotidie equitavit cum lancea in pugna, sicut alii homines armorum juxta regem existentes. In eadem siquidem puella predictus rex et amici sui magnam habuerunt confidenciam, prout in litera dicti domini de Rotselaer plenius continetur, que fuit scripta Lugduni supra Rhodanum, predicti mensis aprilis die XXII^a^. Et quidquid dicitur de predicta puella, et que predixit, ita evenerunt. Nam obsidio ante Aurelianis fuit levata, et Anglici ibidem vel capti vel occisi vel effugati sunt. Rex fuit Rhemis coronatus, et fere omnes civitates, castra, villas et municiones illius regionis, fugatis Anglicis, ad suam obedienciam reduxit in estate supradicta.

Unde de eadem puella habentur versus sequentes :

Virgo, puellares artus induta virili
Veste, Dei motu properat relevare jacentem
Liliferum regem, suosque delere nephandos
Hostes, precipue qui nunc sunt Aurelianis,
Urbe sua, at illam deterrent obsidione.
Et si tanta viris mens est se jungere bello,
Arma sequi sua que nunc parat alma puella,
Credite fallaces Anglicos succumbere morti,
Marte puellari Gallis sternentibus illos:
Tunc finis est pugne, tunc cetera jura redibunt,
Certabunt de pace viri cunctisque favebunt
Sponte sua regi, quia rex liberabit et ipsis
Cunctis justiciam, quos pulchra pace fovebat :
Ammodo nullus erit Anglorum pardiger hostis,
Qui se Francorum presumat dicere regem.

Qualem autem finem predicta puella habuit, poterit lector videre in cedula sequenti, cujus tenor talis est :

« Vray est que une nommée Jehanne, soy disant pucelle, qui depuis II ans en çà estoit venue en la compaignie des Sirmignas (*Armagnacs*) et de ceulx qui tenoyent le party du dolphin : en laquelle ledit dolphin et ceulx de sondit party adjoustoyent grant foy, et faisoient entendre au peuple que Dieu l'avoyt envoyée pardevers eulx pour la recouvrance du royaume de France. Et combien que ladite Jehanne pucelle portast armes et toux harnoiz de guerre, pareillement que les plus hardis et meilleurs chevaliers de

le compaignie, et qu'elle tuast et frappast d'espée gens d'armes et autres, ce non obstant la greigneur partye de peuple de France et autres gens d'estat créoyent et adjoustoient plaine foye et créance en icelle pucelle, cuidans et maintenans fermement que ce feust une chose de per Dieu, et tellement qu'elle estoit cappitaine et chief de guerre de la greigneur partye des plus grans seigneurs et autres chiefz de guerre de la compaignie dudit dolphin, et avec eulx fist plusieurs armes par l'espace d'un an et demi, ou environ. Finablement monseigneur le duc de Bourgongne à toute puissance s'en ala, ou mois de may l'an M CCCC et XXX, asségier la ville de Compiengne, en laquelle ville icelle pucelle estoit avec plusieurs autres cappitaines tenant le party dudit dolphin. En tant que [*estoit*] à mettre et asseoir le siége devant ledit ville de Compiengne, icelle pucelle, montée et armée notablement, et une huque de velours vermeil sur son harnoiz, acompaigniée de plusieurs autres hommes d'armes et gens de trant (*sic*) de son party, sailli hors d'icelle ville de Compiengne, pour escarmoucher alentour de l'avan-garde de mondit seigneur, qui se logoit devant ladite ville, cuidant icelle avan-garde ruer juz; maiz la besoingne se porta tellement que ladite pucelle fut prinse par les gens de mondit seigneur de Bourgongne, qui, après plusieurs interrogations, la bailla en garde à messire Jehan de Luxembourch, seigneur de Beaurevoir. Et peu de temps après le roy de France et d'Angleterre envoya devers mondit seigneur ses ambaxadeurs pour avoir ladite pucelle, afin de l'envoyer à Paris, pour illec faire son procès par l'université de Paris : laquelle chose mondit seigneur de Bourgongne a libéralment fait [1]. »

Item est sciendum, quod circa tempus prescriptum, et ante et post usque ad pacem factam in Atrebato, dominus dux Burgundie, propter necem patris sui preclare memorie, tenuit partem predicti regis Anglie contra

[1] Post illud gallico idiomate fragmentum in MS. Corsendoncano ad marginem additur : *Ponatur hic modus mortis suae;* sed vacuus remansit locus, quem sic complet codex MS. Miraei : « Verum cum » ipsa in Compendiensi civitate se teneret, atque » oppidum egressa in hostes temere erumperet, » capta est, Rothomagumque ad ducem Somer- » seti missa haec puella. Cum ultra feminae vires » sineque ulla fere peritia militaris disciplinae, » quam numquam didicerat, multa facinora et » illa quidem egregia faceret, apud vulgus tan- » dem in suspicionem venit, ut diceretur magicis » artibus ea omnia agere; quam ob rem in vene- » ficii crimen vocata, primo jubente duce Somer- » setensi diligenter examinata est, an bene senti- » ret de religione christiana, deinde, quia virili » usa erat vestitu et omnino venefica habebatur, » severe damnatur atque comburitur. Haec pos- » trema apud Polydorum Virgilium fol. 477 re- » periuntur. »

regem Francie, quem predictus dominus dux hic appellat delphinum, quem post predictam pacem primitus pro rege Francie recognovit : cujus filiam Karolus de Burgundia, comes de Charolois, ipsius domini ducis filius, legitimam duxit in uxorem.

Qualiter dux Philippus Brabancie misit pro sponsa sua, qui non diu post ab hac luce migravit. Cap. CCXXXVI.

1430. Memoratus dominus Philippus dux Brabancie, insequendo supradictum matrimonium inter ipsum et supradictam dominam reginam Jherusalem et Sicilie, ejusque filiam domicellam Yolentam, sponsam suam, habitum atque factum, impetravit a sanctissimo domino nostro domino Martino, divina providencia papa quinto, quod ipse dominus papa, ut impedimentis tercio, ab uno, necnon tercio et quarto consanguinatis gradibus, alio lateribus, quibus ipse dominus Philippus et Yolenta sponsa sua conjuncti fuerunt, non obstantibus, matrimonium inter se libere contrahere, et in eo, postquam contractum fuerit, remanere licite valerent, cum ipsis auctoritate apostolica dispensavit, prout in literis apostolicis desuper confectis, datis Ferentini XVI° kalendas septembris, pontificatus sui anno XII°, plenius continetur. Et quia in supradicto matrimonii tractatu fuit eciam inter cetera consencionatum, quod, obtenta et habita dispensacione predicta, ipsa domina regina deberet predictam sponsam filiam suam prefato duci Philippo, aut suis notabilibus ambaxiatoribus ad hoc plenam potestatem habentibus, tradere et deliberare in civitate Rhemensi ad certam diem ad hoc ordinandam : quapropter idem dux Philippus, appropinquante die ad hoc statuto, transmisit nobiles et strenuos viros, dominos Engelbertum de Angia, dominum de Rameru, de Tubeke et de la Folie, Johannem dominum de Rotselaer, de Vorselaer et de Rethi, barones, dominos Conradum de Schoenvorst dominum de Elsloet et de Sittaert, Heinricum de Wittham dominum de Bersele, milites, Johannem de Wittham dominum de Boutershem, Heinricum de Rotselaer dominum de Roest et plures alios notabiles scutiferos ac militares ex Brabancia, cum sexingentis equis et totidem personis, decenter armatos et ornatos, versus civitatem Rhemensem predictam, cum plenaria potestate prelibatam sponsam petendi et recipiendi ex

manibus predicte domine regine, et dicto domino duci ad partes suas Brabancie ducendi.

Qui quidem ambaxiatores et nuncii se congregantes in Nivella, abinde die dominica XVI^a^ mensis julii, anno M° CCCC° XXX°, applicuerunt Rhemis die martis XXV^a^ ejusdem mensis, ubi fuerunt honorifice recepti per archiepiscopum Rhemensem et alios oratores et nuncios regis Francie et domine regine Jherusalem et Sicilie, qui predictos ambaxiatores et nuncios Brabancie requisiverunt cum magna instancia, quatenus cum ipsis pro dicta sponsa habenda accedere vellent ad civitatem Turonensem : quod ipsi annuere recusantes, obtulerunt quod ad civitatem Trecenensem cum ipsis libenter properarent, et non remocius. Quo quidem tractatu inter ipsos pendente, fuit prelibatis ambaxiatoribus et nunciis Brabancie per aliquos de predicti domini ducis secreto consilio intimatum, predictum dominum ducem gravissimis morbis laborare. Et quia per frequenciam paroxismi et diversimodam accidenciam ejusdem rumor quidam inter populares, causas morborum suorum ignorantes, insurrexit, eundem fore intoxicatum, quod cum ad aures sui consilii necnon trium statuum Brabancie pervenit, statim coadunatis medicis, quoscumque habere poterant, tam de alma universitate studii Lovaniensis quam de civitatibus et oppidis Brabancie, qui unacum medicis domesticis ejusdem domini ducis tunc in oppido suo Bruxellensi constitutis, causis dictorum suorum morborum disputatis et diligenter inquisitis, predictis consilio et tribus statibus prestitis a se propterea juramentis, retulerunt, quod nulla certa signa intoxicacionis invenire seu percipere potuerunt, sed ipsum, proch dolor! gravissimis sibi innatis morbis fore gravatum, et in tantum radicatis quod nullo beneficio medicine humanoque suffragio, sed tantum divino poterat curari adjumento. Dixerunt insuper, quod per saniei evomicionem judicarunt ipsum apostema habere in stomacho : ob quam causam fuit predictis ambaxiatoribus et nunciis Brabancie consultum, quod omnibus causis et tractatibus pretermissis se festinarent ad Brabanciam repatriare. Quapropter iidem ambaxiatores et nuncii premissi, predictis domine regine transcriptis et dicto domino archiepiscopo Rhemensi in secreto communicatis, recepta licencia a Rhemis recedendi, se transtulerunt versus Brabanciam, et venerunt in oppidum Lovaniense, die lune VIII^a^ mensis augusti, ubi eorum dominum mortuum invenerunt.

Deinde vero, postquam predicta informacio per suprascriptos medicos, sicut premittitur, fuit facta, prelibato domino duce per aliquas dies languente, tandem die veneris quarta ejusdem mensis augusti anni M[i] CCCC[i] XXX[i] predicti, circa horam sextam post meridiem, idem dominus dux, suorum sensuum compos, tamquam catholicus princeps in bona contricione confessus, recepta cum reverencia debita sacrosancta eucharistia, ac testamento suo condito, extrema unctione munitus, sicut Deo placuit, debitum carnis persolvit in castro suo Lovaniensi circa horam octavam ejusdem diei. Ubi predicti tres status necnon tota familia sua in transitu suo presentes, cum luctuosis singultibus ac lacrimis, mortem ejus lamentabantur : nimirum quia princeps virtuosus et devotus, juvenis strenuus erat, ac morum honestate decorus; principatus suos ac populos sibi subjectos in pacis et tranquillitatis amenitate et dulcore regens et dirigens; vicinas autem et remotas in amicicia sibi conservavit provincias atque naciones. Hic Philippus rexit Brabanciam per tres annos et tres menses.

Qualiter corpus predicti quondam ducis Philippi fuit anathomisatum et insepultum reservatum; et quid tres status medio tempore fecerunt. Cap. CCXXXVII.

Verum, quia statim post predicti quondam Philippi hujus nominis primi Brabancie ducis decessum rumor iterum invaluit inter populares, quod ipsius mors anticipata fuisset cum toxico, unde incontinenti supradicti tres status Brabancie, volentes de hiis fieri cerciores, fecerunt coram nonnullis deputatis ipsorum in predicto castro Lovaniensi, in multitudine copiosa ad hoc congregata, corpus ipsius anathomizari per medicos et chirurgicos, quos habere potuerunt, numero septem, notabiles et expertos. Cujus corde, hepate, pulmone, splene, stomacho et ceteris intestinis diligenter et fideliter visitatis et examinatis, ut in talibus moris est, non invenerunt aliquam substanciam nec aliquod signum intoxicacionis vel alicujus veneni toxici medici et chirurgici anathomizantes; verum inter duas pelliculas stomachi apostema patuit : judicantes ipsum non accidentali sed causantibus morbis naturali morbo obiisse, prout propriis eorum juramentis propterea a se prestitis affirmaverunt. Que omnia et singula supradicti

tres status per eorum patentes literas universis et singulis Christi fidelibus, cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis vel condicionis existentibus, intimaverunt et significaverunt, ipsos et quemlibet ipsorum exhortando, quatenus, si contraria hiis que suprascripta sunt fortassis ipsis suggesta fuerint atque delata, talibus nullam fidem adhiberent creditivam. Quo quidem corpore, sicut premittitur, anathomizato, cancellarius et consiliarii dicti quondam Philippi ducis atque tres status Brabancie antedicti fecerunt ipsius corpus exanime speciebus aromaticis condiri, et in capella predicti castri Lovaniensis decenter collocari.

Quo facto, fuit per eosdem tres status ordinatum, quod cancellarius et consiliarii antedicti deberent tenere et reservare regimen et administracionem patrie Brabancie et tres status ejusdem, dum opus fuerit, ad dictas convocare, quoadusque dicte patrie de novo principe fuit provisum. Quapropter iidem cancellarius et consiliarii predictis tribus statibus, ad certam dietam in Lovanio congregatis, quatuor puncta proposuerunt : quorum primum fuit, an predicti quondam ducis corpus deberet quanto cicius inhumari vel diucius super terram preservari? Ad quod predicti tres status unanimiter concluserunt, quod ipsum corpus, sicut premittitur, conditum deberet preservari, quousque patria Brabancie novum principem haberet et dominum, nisi principes sibi sanguine proximiores aliter desuper ordinarent. Secundum fuit, an moneta, quam quondam dux usque ad mortem suam fecit cudi, deberet continuari an ne? Tercium fuit de sigillo ipsius: et quartum de officiariis et camera computorum.

Sub tribus ultimis punctis prefati tres status ex majori et saniori parte concluserunt et ordinaverunt, quod quamdiu corpus quondam Philippi ducis exanime maneret super terram insepultum, quod magister monete monetam cudere deberet; quodque pari modo sigillifer sigillum custodiret et more solito sigillaret; et magistri camere computorum audirent et clauderent computa, sicut hactenus facere consueverunt; et quod officiarii simili modo officiis eorum deservirent et unicuique petenti jus ministrarent.

Que omnia sic, prout per tres status ordinata erant, servata et facta fuerunt, excepto quod oppidum Bruxellense portas sive januas camere computorum clauserunt, eorum impresso sigillo communitas, taliter quod de post nulla computa fuerunt audita neque clausa usque ad adventum illustrissimi principis et domini, domini Philippi ducis Burgundie et Brabancie moderni.

Qualiter dominus Philippus dux Burgundie, hujus nominus dux Brabancie secundus, fuit receptus in ducem Brabancie, et de sepultura et exequiis quondam Philippi Brabancie ducis primi. CAP. CCXXXVIII.

Subsequenter vero, supradictis tribus statibus Brabancie unacum statibus terrarum Lymburgis et ultramosane ad tractandum et concordandum de recepcione eorum principis et domini futuri in oppido Lovaniensi ad certam dietam notabiliter congregatis, applicuit ibidem illustris domina Margareta, relicta quondam illustris domini Wilhelmi comitis palatini Reni ducis Bavarie, ac Hannonie, Hollandie et Zelandie comitis, que una dierum coram predictis tribus statibus exponere curavit, qualiter sibi tamquam proximiori heredi viventi quondam Philippi ducis Brabancie, sui nepotis, ducatus Brabancie jure hereditario sibi devolutus fuit, attento, ut asseruit, quod femine, sicut hactenus visum fuit, in eodem successerunt et succedere possent de jure: et quod ipsa fuit prelibati quondam ducis Philippi proximior heres vivens, patuit, ut dixit, quia ipsa fuit soror quondam ducis Anthonii, patris predicti quondam Philippi ducis, sui nepotis, et matertera ipsius, scilicet amita. Quapropter petivit et requisivit, quatenus ipsam in ducissam Brabancie reciperent et admitterent, cum multis aliis verbis et racionibus ad hoc requisitis.

Ex adverso vero comparuerunt coram tribus statibus supradictis reverendi patres domini Tornacensis, Attrebatensis, Amianensis episcopi, ac alii nobiles et magne authoritatis viri, tam spirituales quam seculares, ambaxiatores et oratores domini ducis Burgundie, nomine ipsius et pro ipso allegantes, quod patria Brabancie eidem domino duci tamquam proximiori heredi viventi dicti quondam Philippi Brabancie ducis jure hereditario spectaret et pertineret, tum propter ordinacionem dudum per recolende memorie quondam dominam Johannam ducissam Brabancie desuper factam, videlicet, quod domina Margareta ducissa Burgundie, neptis sua, scilicet filia sororis sue quondam domine Margarete de Brabancia, comitisse Flandrie, racione et jure nature personam ejusdem sue matris representans, tamquam heres sua proximior, filiique heredes et successores sui, sibi succedere debeant immediate post suum decessum in ducatu Brabancie predicto, quem ex tunc ipsis donavit tamquam suum verum allodium.

donacione inter vivos, salvo et reservato sibi usufructu in eodem, prout in literis desuper confectis, quarum originales ostenderunt et copiam dimiserunt, plenius continetur, tum eciam propter partificacionem sive divisionem per dominum Philippum quondam Francorum regis filium, ducem Burgundie, et predictam dominam Margaretam ducissam ejus inter filios suos, scilicet Johannem, Anthonium et Philippum, de supradicte quondam domine Johanne ducisse Brabancie consensu, scitu et voluntate, factam et ordinatam, continentem inter cetera quod Johannes primogenitus cederet juri suo in ducatu Brabancie, prout de facto fecit, ad opus fratris sui Anthonii, qui in eodem post obitum ducisse Johanne et matris sue predictarum succedere deberet, sicut ipse successit effectualiter; Johannes vero primogenitus, post obitum patris et matris, succederet in ducatu Burgundie, comitatibus Flandrie, Arthesie, Burgundie, etc., sub certis modis, formis et condicionibus declaratis in literis desuper confectis, quarum originales ibi eciam ostenderunt et copiam dimiserunt, continentem inter alia, si dictus Anthonius et similiter liberi ejus, si ipsum aliquos habere contigerit, decederet sive decederent sine liberis ab eorum corporibus procreatis, quod tunc memoratus Johannes primogenitus, vel ejus filii et heredes, succederent vel succedere deberent in ducatu Brabancie supradicto. Cujus quidem divisionis et partificacionis vigore prelibatus quondam dux Anthonius, post predicte ducisse Johanne decessum, eundem ducatum Brabancie est adeptus, cui Johannes et Philippus, filii sui successive unus post alium in eodem ducatu succedentes, nulla prole relicta decesserunt : quare memoratus dominus dux Burgundie, filius Johannis ducis Burgundie prescripti, tamquam prelibati quondam ducis Philippi heres proximior, racione ordinacionis et partificacionis predictarum sibi in dicto ducatu succedere deberet. Petentes igitur predictum Burgundie ducem per predictos tres status in eorum principem et dominum recipi et admitti, racionibus per prelibatam dominam Hannonie, materteram suam, in contrarium allegatis non obstantibus quibuscumque.

Ad quod eadem domina Hannonie fecit replicari, ad quod dicti domini ducis Burgundie ambaxiatores et oratores duplicarunt : que causa brevitatis hic inserere omitto.

Predicti vero tres status Brabancie et Lymburgis, supradictis causis et racionibus ab utraque parte hincinde propositis et allegatis bene intellectis

et diligenter examinatis, matura desuper deliberacione prius prehabita, breviter et unanimiter concordarunt et declaraverunt, quod memoratum dominum Philippum Burgundie ducem, filium quondam Johannis Burgundie ducis, in eorum verum ducem et dominum recipere et admittere tenerentur. Qua declaracione sic facta, prelibata domina Hannonie incontinenter ex oppido Lovaniensi recedens ad oppidum suum Quarcinum, dictum *Keynot,* in Hannonia se duxit transferendam.

Deinde vero supradicti status patriarum predictarum super novis privilegiis, per dictum dominum ducem in suo jocundo adventu et primaria recepcione ad dominia et principatus patriarum suarum antedictarum eisdem suis patriis et subditis earumdem, ut moris est, concedendis, et antiquis confirmandis, fuerunt cum prefati domini ducis ambaxiatoribus per multos dies prepediti, desuper tractantes cum eisdem. Et tandem super omnibus ab utraque parte concordes, dicti ambaxiatores reportarunt ea que tractata fuerunt ad predicti domini ducis audienciam, tunc in oppido suo Mechliniensi existentis. Qui omnia, prout tractata et concordata fuerunt, omologavit, consenciens quod litere desuper conficerentur in debita forma pro patriis suis Brabancie et Lymburgis et aliis terris suis inter Mosam et Renum situatis, prout de predictis privilegiis noviter concessis et antiquis confirmatis constat per literas desuper confectas et sigillatas. Quibus siquidem ambaxiatoribus de Mechlinia ad Lovanium reversis, supradicti status concluserunt cum eisdem, quod predictum dominum Burgundie ducem in eorum principem et dominum recipere et intronizare deberent in Lovanio, die jovis quinta mensis octobris tunc proxime futura. Qua die adveniente metuendissimus dominus noster dux modernus, filius quondam Johannis Burgundie ducis suprascripti, tamquam legitimus et proximior heres et successor Philippi quondam ducis ultimate defuncti, filii Anthonii quondam Brabancie ducis suprascripti, fuit Lovanii in ducem Lotharingie, Brabancie, etc., processionaliter cum crucibus et vexillis intronizatus et receptus, cum solempnitatibus solitis et consuetis, et deinde consimiliter in aliis oppidis, diebus ad hoc statutis et ordinatis. Quem Omnipotens ad regimen suarum dicionum feliciter et longeve conservare dignetur, cum incrementis prosperis et votivis, ad honorem Dei et nacionum sibi subditarum. Amen.

Die vero veneris sexta predicti mensis octobris dominus dux per totam

diem mansit in hospicio suo, et non intravit castrum suum in Lovanio. Die vero sequenti, videlicet sabbati VII^a ejusdem mensis, idem dominus dux fecit funus sive corpus predicti quondam ducis Philippi, sui predecessoris, quod a quarta die mensis augusti proxime preteriti usque ad presentem diem aromatibus conditum supra terram steterat in capella castri Lovaniensis antedicti, abinde transferri honorifice, ut decuit, usque ad ecclesiam Beati Johannis in Fura, ubi cum solempnitate requisita, vigiliis mortuorum atque missarum officiis celebratis, exequiisque debite peractis, ecclesiastice tradi sepulture in choro ecclesie predicte, juxta ducem Anthonium suum patrem et dominam Johannam ducissam suam matrem ac ducem Johannem suum fratrem antedictos, quorum anime per piam misericordiam Dei cum Christo requiescant in pace, amen : ipso domino duce Philippo domino nostro moderno per illam totam diem atque noctem in castro suo Furensi permanente.

Die vero dominica VIII^a ejusdem mensis octobris, prelibatus hujus nominis Philippus Brabancie dux secundus a Fura recedens fuit Bruxelle in ducem Lotharingie, Brabancie, etc., intronizatus et receptus cum solempnitatibus consuetis, et deinde consimiliter in aliis oppidis Brabancie, diebus ad hoc statutis et ordinatis.

De obitu Martini. Cap. CCXXXIX.

Hujus Martini pape quinti tempore in Papia civitate inchoatum fuit 1431
concilium generale, prout idem papa in concilio Constanciensi ordinaverat, et propter pestilenciam ipse hoc transtulit Senis, et propter incommoditatem loci fuit dissolutum concilium Senense, et decretatum quod anno a nativitate Domini M° CCCC° XXXI°, quarta mensis marcii, deberet concilium in Basilea inchoari et celebrari, juxta decreta concilii Constanciensis. Et ideo misit dominum cardinalem Sancti Angeli, ut ibidem suo nomine celebraret concilium; sed ante tempus inchoacionis concilii Basileensis ipse Martinus papa quintus obiit, anno Domini M° CCCC° XXXI°, mensis februarii die XX^a. Et sic ipse papa Martinus sedit annis XIII, mensibus tribus et diebus XIX, et vacavit sedes per dies XI.

De creacione Eugenii pape quarti. Cap. CCXL.

Eugenius quartus, nacione Venetus, post obitum Martini quondam pape quinti fuit electus Rome in papam, anno Domini M° CCCC° XXXI°, tercia die mensis marcii, tempore Sigismundi regis Romanorum semper Augusti ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, etc., regis, et fuit coronatus XI[a] die ejusdem mensis, scilicet in profesto Sancti Gregorii pape, que fuit dominica qua cantabatur *Letare Jherusalem*. Hic ante electionem suam vocabatur Gabriel de Veneciis, et erat cardinalis Senensis vulgariter nuncupatus. Hic sobrius erat, et nunquam bibit vinum. Iste dominus papa octava die sue coronacionis, scilicet dominica in Passione, tenuit suum primum consistorium Rome, in quadam aula cujus pavimentum ruinam paciebatur, ita quod omnes dimiserunt aulam cum magno tremore, unde aliqui prelati erant lesi, et unus episcopus Romanus obiit suffocatus.

Hujus tempore dominus Anthonius de Columpna, princeps Sylerne, acquisivit sibi thezaurum, quem papa Martinus dimiserat, quem thezaurum dominus Eugenius sibi tradi requisivit ab isto Anthonio. Sed quid accidit? Dictus Anthonius dominum papam diffidavit, et ita violavit vias quod nullus secure ad urbem venire potuit. Unde papa tenuit guerras contra istum Anthonium, sed paucum est lucratus, quia per istas guerras totum patrimonium ecclesie dissipavit, et in manus Venetorum posuit. Hic dictum Anthonium excommunicavit, et declaravit eum in crimen lese majestatis incidisse, et ob hoc eum privavit honoribus.

Item tempore hujus guerre quidam prior Sancti Spiritus ordinis Sancti Benedicti, qui vocabatur parvus monachus, fuit amicus istius Anthonii, et sibi imponebatur quod dedit consilium qualiter castrum Sancti Angeli tradi deberet, unde ob hoc fuit captus et degradatus et curie seculari traditus, et sic IX[a] die mensis julii, anno Domini M° CCCC° XXXI°, fuit in campo Florum Rome suspensus, et postea in quatuor partes divisus, et ante portas urbis ille partes erant suspense, propter illam tradicionem. Hic papa intulit semper timorem illis qui erant amici dicti domini Anthonii de Columpna. Item de post, anno Domini M° CCCC° XXXI°, mensis septembris die XXI[a], est pax firmata inter papam et dictum Anthonium.

Hic papa dominum Sigismundum regem Romanorum in die Penthe-

costes coronavit in imperatorem, anno Domini M° CCCC° XXXIII°, et ipse imperator intravit in urbem in die Ascensionis Domini, XXI^a maii ejusdem anni. Romani post recessum domini imperatoris semper male se habuerunt in et contra dominum Eugenium : unde ipse dominus Eugenius fugit ex urbe, anno Domini M° CCCC° XXXV°, et venit ad Bononiam.

De pace in Atrebato facta inter regem Francie et ducem Burgundie. Cap. CCXLI.

Hic Eugenius quartus misit dominum cardinalem Sancte Crucis ad civi- 1435
tatem Atrebatensem, ad tractandum pacem primo inter regem Francie et dominum Philippum ducem Burgundie et Brabancie et inter reges Francie et Anglie. Qui quidem dominus cardinalis cum aliis deputatis venit ad Atrebatum, anno Domini M° CCCC° XXXV°, mensis augusti die octava, et tantum laboravit, quod pax erat facta inter regem Francie et dominum Philippum ducem Burgundie et Brabancie : que discordia fuit orta ob necem Johannis ducis Burgundie, patris sui, in presencia dicti regis perpetratam. Et hec pax fuit publicata in die Beati Matthei apostoli et evangeliste, anno quo supra.

Pro ista pace tractanda, ex parte domini nostri pape fuit presens dominus cardinalis Sancte Crucis, qui fuit Carthusiensium ordinis, homo honeste vite. Item ex parte sacri concilii Basileensis fuerunt presentes dominus cardinalis de Cypro et episcopus Albuganensis et quamplures alii prelati. Item multi principes fuerunt ibidem : ex parte regis Francie dux Borbonie, archiepiscopus Rhemensis et comes de Richemont, et ex parte domini ducis episcopi Cameracensis, Leodiensis et Atrebatensis, dux Gelrie, Johannes primogenitus ducis Clivensis, et comites d'Estampes, Sancti Pauli, de Nassouw et de Moerse, magnaque multitudo dicti domini ducis, baronum, militum, clericorum et ambaxiatorum civitatum, oppidorum, villarum regni Francie, videlicet Parisiensis, Ambianensis, Noviomensis, Sancti Quintini, de Perona, de Roye et de Mondidier, et aliorum plurimorum. Sed Anglici fuerunt ibidem in magna copia; sed non tendebant ad pacem, et sic nichil factum fuit de Anglicis.

Hujus tempore, scilicet anno Domini M° CCCC° XXXVIII°, sexta aprilis,

fuit quidam piscis captus in mari Venetorum, habens faciem quasi hominis, et caput cum multis cornibus ad modum manuum, pedes duos cum squamis, et habuit dactylum; et longitudinis fuit XXII pedum, et latitudinis XIIII pedum.

Qualiter Sigismundus rex Romanorum coronatur in imperatorem.
CAP. CCXLII.

1433. Anno Domini M° CCCC° XXXIII^{a}, mensis maii die XXI^{a}, que fuit dies Ascensionis Domini, Sigismundus Romanorum rex intravit urbem Romanam, qui in die Penthecostes recepit coronam sive infulam imperialem per manus domini Eugenii pape quarti supradicti. Et quia ipse imperator intellexit, quod idem dominus papa Eugenius dissolvit concilium Basileense, et quod ob hoc illi de concilio contra papam procederunt, idcirco ipsum inducere conabatur ut plene adhereret concilio, et quod dictam dissolucionem revocaret. Sed quia dominus papa in aliquibus punctis se fecit gravem, ideo imperator deliberavit ut in persona propria descenderet ad concilium Basileense, ipsum concilium de mente domini pape informaturus. Unde ipse dominus imperator, in ultima die termini domino pape assignati, scilicet XI^{a} die octobris anni XXXIII^{i} predicti, ex improviso circa horam meridiei venit in Basileam, et statim fecit in majori ecclesia fieri congregacionem, ubi petiit illum terminum ad octo dies prorogari. Et illo ac aliis obtentis, multa fecit in concilio ne schisma fieret, et mansit in concilio ab ista die usque ad undecimam mensis maii anni M^{i} CCCC^{i} XXXIIII^{i} tunc proxime subsequentis.

De certis ligis et confederacionibus, quas memoratus dominus Sigismundus imperator pepigit contra supradictum dominum ducem Burgundie cum rege Francorum, adversario suo, seu ejus procuratoribus ipsius nomine, et de diffidacione inde subsecuta. CAP. CCXLIII.

Deinde vero, anno Domini M° CCCC° XXXIIII° supradicto et mense junio, prelibatus dominus Sigismundus, Romanorum imperator ac Hungarie, Bo-

hemie, etc., rex, propria in persona in oppido Ulmensi in Swevia constitutus, cum Francorum rege, adversario suo, quem suprascriptus dux Burgundie in suis literis appellat delphinum, seu ejus ambaxiatoribus sive nunciis ejus nomine, pleno fulcitis mandato, contra eundem dominum ducem certas ligas et confederaciones iniit, literis et juramentis hincinde desuper prestitis et receptis publice roboratis. Tandem idem dominus imperator per suas literas patentes, et ob causas et raciones in iisdem contentas sepefatum dominum ducem diffidavit. Quas quidem causas et raciones idem dominus dux per suas literas, quas super hoc ad nonnullos principes ecclesiasticos et seculares destinavit, tamquam frivolas, indebitas et injustas impugnare curavit, suum bonum et patens jus in iisdem suis literis ipsis significando, prout ex tenore predictarum suarum literarum tenoris infrascripti luculencius poterit apparere.

Tenor vero dictarum literarum diffidatoriarum, de quibus immediate fit mencio, sequitur et est talis. Cap. CCXLIV.

« Nos Sigismundus, etc., tibi Philippo Burgundie duci tenore presencium significamus, quod, licet cunctis pateat evidenter tua temeritas, rebellio et inobediencia, qua per nonnulla annorum curricula superioritatis reverencia aspernata, et Romani imperii, cui subditus et vasallus existis, fastigium dehonorando, nostram majestatem et idem imperium multipliciter contempsisti, et non minus liqueant ipse injurie et contemptus, quibus usque modo nedum voluisti ea a nobis et sacro imperio recognoscere, que pater tuus vita functus debite recognovit. verum eciam notabiles principatus et dominia in inferioribus partibus Allemannie ad sacrum imperium juste et legitime devolutos, ac eciam aliqua nobis hereditario jure pertinencia, sine juris ordine surripuisti, pro te usurpas, et hodie nobis contradicentibus temere detines occupatos; et licet propter ipsius rebellionis tue actionem et elatum inverecundumque facinus nobis licuisset dudum adhibere remedium, et hujusmodi insolencias virtute sacri imperii juxta demerita rigorosius refrenare: attamen nos, qui more Romani principis, qui ad pietatem semper sumus patens habentes gremium, affectantes summopere te obedientem et reverentem suscipere, per multum

jam temporis spacium debitum tuum prestolantes, nichil sentimus penitus recognicionis, quin pocius refutatis penitus nostris justis oblacionibus, non minus gracie quam justicie, prout oratoribus tuis notum esse potest, deterius tua inobediencia excrescente, terras imperii tenes indebite occupatas. Que omnia ex officio Cesarei nostri culminis, cujus et augere imperium, juraque sua tutare et deffendere, amplius tolerare non volentes, intendimus, et Deo propicio volumus, nostrorum et imperii sacri electorum et aliorum principum, nobilium et communitatum, et aliorum amicorum et benivolorum nostrorum accedente subsidio, ad recuperacionem terrarum et jurium sacri imperii, et ad dampnum, molestiam et offensam tuam tuarumque tibi subditarum et omnium tibi adherencium terrarum totis viribus nostris intendere cum effectu : hec omnia tibi pro avisacione debita notorie intimantes, quibus te atque tuos juxta morem imperii solempniter diffidamus, et diffidatos esse volumus, per has nostras apices, honori et dignitati nostris in hoc realiter precaventes presencium sub nostri imperialis sigilli appensione, etc. »

Qualiter dominus dux Burgundie, Brabancie etc., scribit multis principibus de diffidacione domini imperatoris impugnanda, sibi per eundem imperatorem inculpata, etc., prout patet in litera sua, cujus tenor sequitur in hec verba. Cap. CCXLV.

1434 « Promptam et sinceram in singulis complacendi voluntatem. Illustris et magnifice princeps, consanguinee karissime, ad nostrum noviter pervenit auditum, non sine admiracione vehementi, dominum Romanorum imperatorem de mense junii proxime preterito in oppido Ulmensi cum delphino, adversario nostro, seu ejus ambaxiatoribus sive procuratoribus ejus nomine ad hoc potestatem habentibus, certas contra nos ligas et confederaciones iniisse, literis et juramentis hincinde desuper prestitis et receptis publice roboratas, nos nostrasque potestates et dominia ac subditos et incolas earumdem hostiliter diffidare proponens, et in prosecucione diffidacionis hujusmodi dispendium nostrum et gravamen modis omnibus querens, comites et barones, vasallos et subditos nostros, ut nullum nobis prestent auxilium, consilium vel favorem, literatorie nisus est

instigare. Et pari modo nonnullos prelatos, principes, nobiles et oppida Allemannie et Germanie inducere procurat, ne nobis faveant aut succurrant quoquomodo; quin imo ad arma preparent, celsitudinem suam Cesaream contra nos secuturi, dum fuerint vocati, qui sic collectis undique viribus preparare se satagit ad guerram nobis inferendam, et dominia nostra hostiliter invadenda, hac, ut fertur, sue erga nos indignacionis sumpta occasione, quod nos, licet requisiti, fidelitatem et homagium sue majestati facere dedignaremur de terris et dominiis, quas et que inclite memorie quondam genitor noster tenuit et relevavit ab eodem, quasque tenemus de presenti, quodque nonnulla alia principatus et dominia ad ipsum, ut pretendit, tam ex devolucione quam hereditario jure spectancia, contra racionem et justiciam violenter teneremus occupata: refutantes desuper parere juri, licet sufficienter super hoc ex parte sua, ut pretendit, fuerimus requisiti. Quibus attentis, opus erat sibi, prout asserit, ut nos ad suam inflecteret obedienciam cum predicto adversario nostro se confederando, et alios principes quoscumque ad suum presidium invocare.

» Heu, quam exigua est hujusmodi occasio, quam exilis hic color tanti principis, non perpendentis qualiter idem adversarius noster dictum dominum genitorem nostrum, pro bono pacis regni Francie et sub omni federe et securitate in ejus presencia existentem, dira fecit morte consumi et inhumaniter trucidari. Ob quam causam ipse dominus imperator ejusdem domini genitoris nostri, qui cum ipso confederatus ejusque consanguineus fuit et vasallus, mortis reparacionem pocius querere quam dicto nostro adversario assistenciam afferre contra nos debuisset. Nichilominus idem dominus imperator, tali quali palliacione assumpta, eidem adversario nostro confovendo, plus scandala et disturbia quam pacem et unionem, propter favores inordinatos, non solum in odium nostrum sed utique in dispendium domini nostri regis Francie et Anglie suscitare non veritus est et augmentare: unde verisimiliter, cum horrendo et multiplici personarum christicolarum deletu, nisi Deus avertat, lugubres inde succedent et invalescent eventus. Et quidquid ipse dominus imperator in contrarium producere intendit, obtulimus re vera nos semper paratos, ac per dilectos et fideles consiliarios et cambellanos nostros, nobiles viros Johannem comitem Friburgi et Novi Castri, et Wilhelmum marchionem de Hochberch, dominum de Ruthelingen, et alios ambaxiatores et nuncios nostros solemp-

nes offerri fecimus eidem, ipsum pro domino et superiore nostro recognoscere, racione dominiorum nostrorum predictorum, que sub sacro imperio possidemus, facereque omnia et singula que antecessores nostri sibi aut suis predecessoribus Romanorum imperatoribus sive regibus fecerunt de eisdem, quod hucusque recipere distulit et recusavit, de quorum eciam justo titulo et bono jure pragmatica sanctione fulcitis cum possessione pacifica eorumdem, nedum que nobis ex patris sed et aliorum parentum et progenitorum nostrorum successoribus, absque hoc quod aliqualis devolucio aut mortua manus sibi locum vindicare poterit, provenire nullatenus est hesitandum. Quippe excogitare nescimus, quid unquam nostra mansuetudo contra suam majestatem attemptaverit, presertim cum ipse predictum quondam dominum genitorem nostrum, quamdiu vixit, et nos de post similiter karissimum suum consanguineum et principem suis literis nuncupaverit, offerens se pro pace regni prefati reformanda totis viribus laborare : pro qua salubriter consequenda, Dei principaliter, necnon et populi christiani, maxime regni prelibati lamentabiliter desolati intuitu, obtulimus nos semper promptos et paratos, prout sanctissimi domini nostri pape ac sacrosancti generalis Basileensis concilii oratoribus, ex parte eorumdem propter hoc ad nos destinatis, duximus respondendum.

» Cur ergo provenit tam repentina mutacio, quod princeps et dominus, qui pacis et concordie voluit esse reformator, jam parcialitatum et divisionum fit auctor? quique deberet esse deffensor sui vasalli fidelis, ejus, ut premittitur, fit inimicus crudelis? Nonne ex sue erga nos indignacionis sumpta occasione tali quali? Nequaquam, imo verius, ut fertur, propter munus sive premium certe pecuniarum summe, quam memoratus adversarius noster sibi obtulit et pollicitus est, ut eidem contra nos assistat. Queque prima fronte credere poteramus cum difficultate, nichilominus ea ipsa, que fama communi referente didicimus, vestre magnificencie significamus, de cujus legalitate, probitate et industria plenarie confidentes, quod sine medio et consilio vestro sepefatus dominus imperator, in supradicti adversarii nostri favorem inordinatum nostrumque dispendium, guerram predictam ullatenus acceptavit, quin imo vobis et cuilibet sane sapienti luculenter apparere potest, guerram hujusmodi eo casu racionabili fundamento carere, foreque indebitam et injustam. Quapropter predictam magnificenciam vestram ex intimis visceribus cordialiter deprecamur, quatenus, si

forte contingat prenominatum dominum imperatorem a vobis aut vestris armatorum copiam, aut aliud quodcumque suffragium, in nostrum nostrorumque principatuum, dominiorum, mercatorum et subditorum oppressionem et dispendium, guerrando sive arrestando, implorare, illud eidem tamquam irracionabile et injustum nullatenus consentire sive impertiri velitis, quin pocius, eo denegato, a quocumque hostili incursu contra nos atque nostros desistentes, mercatores et subditos nostros, cum eorum mercanciis et rebus omnibus, sub vestro salvo et securo conductu per potestates et diciones vestras libere, pacifice et quiete venire, transire et morari permittatis, eosdem adeo benigne et favorabiliter recolligentes et pertractantes et pertractari facientes, quemadmodum vestrates sub nostris declinantes dominiis velletis pertractari : nobis, si placet, rescribendo per latorem presencium literarum tempus receptionis earundem, et quidquid in premissis, et signanter de mercatorum et subditorum nostrorum recepcione et provisione opportuna, pro communi bono pacis et reipublice, nostri intuitu et favore decreveritis faciendum, unacum vestris beneplacitis atque graciis. Ad que possetenus exequenda promptos nos recipiet et paratos magnificencia vestra antedicta, quam Altissimus conservet prosperam et felicem per tempora longiora. Scriptum Bruxelle, mensis julii die XIIII[a], anno M° CCCC° XXXIIII. »

Sequitur copia litere quam imperator scripsit prelatis, nobilibus, consulibus et communitatibus civitatum et oppidorum terre Leodiensis. Cap. CCXLVI.

« Sigismundus, Dei gracia Romanorum imperator semper Augustus ac Hungarie, Bohemie, etc., rex. Venerabiles, fideles, dilecti, recolimus vestris fidelitatibus pridem limpide scriptis nostris declarasse controversiam inter majestatem nostram et Burgundie ducem, nostrum et imperii sacri vasallum et subditum, vertentem occasione terrarum et principatuum nobis et imperio sacro de jure spectancium, quos ipse violenter surripuit, et hodie contra nos et imperium detinet occupatos, in nostrum et imperii sacri contemptum et jacturam, et non minus ultra oblaciones nostras justicie, quibus nos obtulimus secum super controversiis nostris justiciam experiri, ac

eciam ultra viam gracie, qua contenti eramus eciam cum prefato duce super singulis omni munificencia uti, quemadmodum oratoribus suis tunc nobiscum in Breda constitutis condiciones tales deteximus, que tunc non fuerunt acceptate : sic quod coacti fuimus cum serenissimo rege Francorum pro recuperacione jurium imperii fedus inire, quemadmodum ex litera nostra clarius concipere potuistis, recordamusque vestras fidelitates tunc requisivisse, ut, dum vos amplius requireremus ad servicia imperii, tunc essetis parati. Itaque eisdem vestris fidelitatibus intimamus, quod eundem ducem juxta morem Romani imperii jam diffidavimus, sibi literas nostras desuper transmittentes, intendentes recuperacioni jurium imperialium, que prosequi volumus toto posse. Ob illam rem vestras fidelitates hortamur, easdem seriosius requirentes et admonentes, quatenus prefatum ducem et suos sine dilacione literis vestris diffidetis, ad dampnum et offensam eorum procedentes, et impedimenta eis toto posse inferendo per vestros, que fieri mandantes, quemadmodum pari serie ceteris principibus, nobilibus et communitatibus sacri imperii literas nostras transmisimus, confidentes plenarie in fidelitatibus vestris, quod per hoc debito vestro satisfacere et ad recuperacionem jurium imperii fideles ejusdem imperii curabitis vires vestras extendere, pro quo vobis favores Cesareos liberali animo ad commodum et profectum vestrum generosius impendemus.

» Insuper pridem habuimus certas literas prefati Burgundie ducis, in quibus ipse apud subditos nostros et sacri imperii impudenter diffundit nosque inculpat, qualiter nos fedus cum prefato rege pepigissemus propter precium cujusdam pecunie summe, subjungendo qualiter nos per hoc derogassemus lige quam cum domo Anglie hactenus habuimus et habemus, superaddens eciam alia enormia, que, Deo volente, minime in veritate subsistunt. Avisamus ipsas fidelitates vestras, quod ipse dux nos hujusmodi scriptis suis minus juste inculpat, nec ipsum decet tanta levitate contra dominum suum sine fundamento ponere os in celum, quoniam non occasione pecunie, Deus novit, sed solum ex debito nostri officii, quo jura imperii restaurare et recuperare debemus, hujusmodi liga facta est, et hoc sine hesitacione verissime potest deduci. Sed ex parte lige quam habemus cum domo Anglie, scire velitis, quod id quod inscripciones nostre in se continent, usque in presens semper ad unguem servavimus, et inconcusse semper servaturi sumus, quoniam liga nostra cum rege Karolo non conti-

net aliud nisi ad recuperacionem jurium imperii, cum nos de demanio Francie nos impedire non intendimus in prejudicium cujuscumque, quemadmodum ipse rex eciam facere tenetur de factis imperii, sed de juribus ejusdem minime impediendo, quemadmodum precarissimum fratrem nostrum, Francie et Anglie regem, per oratores nostros atque suos proprios de re illa satis informatum fecimus : confidentes in fidelitatibus vestris quod hujusmodi delatoribus iniquis non adhibebitis credenciam, imo vero, more fidelium subditorum, juxta vestram prudenciam nostram excusabitis innocenciam. Datum Postini Strigoniensis dyocesis, die X[a] decembris, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., XLVIII°, Romanorum vero XXV°, Bohemie XV°, imperii vero II°. Ad mandatum domini imperatoris : Gaspar Slyck, miles, cancellarius. »

Dominus dux Burgundie, Brabancie, etc., iterato scribit multis principibus et eciam communitatibus de diffidacione predicta, petens suis mercatoribus et subditis de salvo conductu provideri, prout patet in suarum literarum copia, quarum tenor sequitur et est talis. Cap. CCXLVII.

« Illustris princeps, consanguinee karissime, oblato per omnia complacendi sincere voluntatis affectu. Illustris princeps, consanguinee karissime, nove nos impellunt insoliteque, et nimis, ut se monstrant, inadvisate factiones, quas erga nos a nuper exercuit, et continuare non desinit Sigismundus, se pro imperatore gerens, justiciam nostram, sicut Deo, cui cor omne patet et nullum latet secretum, in hac parte nota est, ita et hominibus ad fame nostre conservacionem et jurium nostrorum hereditariorum, que nobis nostri reliquere progenitores, quorum adhuc celebris et immaculata gloria perseverat, manifestam faciamus, ut, si quos forsan ad devia rerum gestarum incognite veritatis error abduxerit, ejusdem ipsi certa cognicione rectitudinis ad metam revocemus. Nuper siquidem, illustris princeps, consanguinee karissime, sicut tam per scripta nostra quam facti ipsius evidenciam credimus ad noticiam vestram pervenisse, dictus Sigismundus, cujusdam exquisiti coloris pretextu, cum adversario nostro, se regem Francorum dicente, in Ulmensi civitate ligam inivit et pactum unionis qualiter ignoramus inchoate federacionis non ignarus, cujus inhumane et

nunquam similis audite crudelitatis in defunctum genitorem nostrum, qui pacis amator ad eum pro pace venerat, ipse noster adversarius actor fuerat et patrator. Et cum ingratitudine viciosissima idem Sigismundus, penitus immemor et oblitus illius curialissimi servicii et non parum potentis obsequii, quod dudum ipse genitor noster sibi ministravit, corpus proprium et miliciam suam cum generosa procerum multitudine pro recuperacione Hungarie regni sui peculiaris exponendo, ubi eciam per hostes fidei et dicti Sigismundi captivatus grandem in corpore et bonis suaque milicia pro eo jacturam toleravit. Si vero ligam ipsam mediis honestis contraxerit, veritati relinquimus; sed conciliari nisi turpi racione amor turpium non potest.

» Nec caret evidenti suspicione tam subita mentis sue mutacio, nulla quacumque colorata racione, cum quo nostri recolende memorie progenitores semper in pace vixerunt, et nos, hiis que nostra sunt sufficienter contenti, cum quanto debito Deum testamur nos semper habuerimus erga eundem Sigismundum; et quantum cum justicia debuimus, per nobiles cambellanos et consiliarios nostros, comitem Friburgi et marchionem de Hoghbergis dominum de Ruthelingen, aliosque nostros solempnes ambaxiatores, offerri sibi fecerimus, nos ea exhibituros imperialia jura, que pro dominiis, que sub imperio possidemus, Romanorum imperatoribus nostri suis temporibus exhibuere predecessores. Numquid satis fuit hec nostra dicto Sigismundo facta liberalis oblacio, aut liceat novas excogitatasque a nobis et a dominiis nostris exquirere servitutes? Ait ipse, quedam ex dominiis nostris in inferioribus partibus Allemannie imperio fore devoluta pretendens, ut alias declaravit, ipsa dominia mortue manus affecta servituti, et cum ad ea femine non succedant, ut astruit in masculorum succedencium defectum, devolucionem sibi locum vindicare. Noviter hec excogitate questionis occasio sui notoria nullitate responsum non meretur. Quid enim ejus opposito nocius? Loquantur ab evo de dominiorum predictorum regimine composite descripciones et historie; testentur in seculo viventes, quorum non est numerus, ipsa dominia feminas usque ad nos vidisse possidere, et a tempore, de cujus inicio non existit hominum memoria, imperatoribus qui pro tempore fuerunt scientibus et notorie videntibus, ac ipso eodem Sigismundo usque nunc consencientibus, nec, sicut non poterant ant debebant, obstantibus vel contradicentibus, suis

diebus pacifice et quiete tenuisse. Quod eciam ampliori velle probacione deducere, solem esset facibus illuminare.

» Constat ergo luce clarius, illustris princeps, consanguinee karissime, ejusdem Sigismundi erga nos acceptam questionis occasionem nichil racionis habere et sui ipsius invalitudine confundi. Sed huic nichilominus inherendo, si in predicto pretenso suo principali modicum justicie coloris habuerit, minus habet in modo procedendi. Nostris enim oblacionibus antedictis omnino spretis et ab eo minus deliberate recusatis, nulloque temperato moderamine racionis, in liga forsan predicta confidens, literas diffidacionis nobis fecit intimari. Quarum ex certa causa veram copiam vestre nobilitati cum presentibus duximus transmittendam, ex quarum tumido tenore, cujus sint enormitatis et insolencie, prudenciis vestris statim constare non ambigimus. Longe distant a verbis ejus, qui se preconizavit in desolatissimo Francie regno futurum pacis auctorem hujusmodi repentine sue factionis : quibus qui arbiter aut mediator sperabatur, partem se constituit; et qui credebatur unionis evangelizator, divisionis et guerrarum sese preparat auctorem.

» Licet autem, illustris princeps, consanguinee karissime, in eo, cujus est justiciam tueri, de jure nostro spem nostram reponentes, confidamus jura nostra dominiorumque nostrorum, in quibus quam verus nobis est antiquitusque titulus, nemo sane mentis ignorat, cum racione deffendere; quia tamen ad hos fines devenimus, ut viam guerre et hostilitatis apud nos ipse Sigismundus, ut prediximus, pro sue indebite libito voluntatis attemptaverit, cujus presumptuosis conatibus, de divine gracie suffragio cum instancia nostra confisi, nostrorumque consanguineorum, parentum, amicorum, vasallorum, subditorum benivolorum et confederatorum accedente subsidio, speramus viriliter et animose resistere : reipublice, nostrorum ad instar progenitorum, integritatis tota mente zelatores, ne forte guerrarum et hostilium incursuum exinde secuturorum occasione gravia et lamentabilia paciantur in tempore detrimenta, generositatem vestram per nostras patentes literas de premissis duximus avisandam, eandem per harum latorem sincere requirentes, quatenus premissis omnibus, que in ea qua narrata sunt veritate consistere certificamus, attente consideratis, per vestras patentes et auctenticas literas pro tanta re securam fidem ubique facturas nobis significare velitis, et nos competenti et tali quam firmam

tenere debeamus securitate reddere cerciores, an predicte diffidaciones occasione sive colore et dicto Sigismundo in suc mentis indurato proposito minus rite ordinato grassante, ac diffidaciones et hostilitates predictas continuare volente, vos nichilominus, ecclesiasticos vestros, mercatores, viatores, peregrinos et alios guerrarum et armorum expertos, subditos nostros dominiorumque nostrorum incolas et habitatores, per terras, districtus et dominia vestra pro suis mercanciis, viarum occasionibus et aliis sibi necessariis transituros, mansuros, ituros et reversuros, cum suis bonis, rebus, mercibus et universa suppellectili, permittere velitis plena securitate gaudere, eisdem de salvis conductibus et aliis necessariis securitatibus ad viarum suarum complementa, sicut antea quam insurgerent Sigismundi predicti diffidaciones, tam per terram quam per aquam, portus et littora maris et fluviorum more solito providendo. Nos enim in hoc casu propter publice rei zelum, quem cordi gerimus, et singularem vestre nobilitatis quam optamus amiciciam, ex parte nostra, ecclesiasticis viris, mercatoribus, viatoribus, peregrinis et aliis guerrarum et armorum expertis subditis vestris, terrarumque ac dominiorum vestrorum incolis et habitatoribus, per terras et dominia nostra transituris, mansuris, ituris et reversuris, diffidacione et guerrarum hostilitate predictis non obstantibus, id ipsum simili modo nos offerimus presencium tenore libenter acturos.

» Super hiis igitur, princeps illustris, consanguinee karissime, sicut res expostulat, attente rogamus, quatenus per presencium portitorem, quem pro hac re nuncium proprium ad vos inpresenciarum destinamus, de vestra super hiis intencione et deliberato responso nos ad plenum certificare curetis, per eundem nobis grata vestra que nos facturos volueritis intimantes: que nos offerimus impleturos bono corde, scit Altissimus, qui vos ad optata feliciter et prospere conservare dignetur, ut optamus, in longevum. Scriptum, etc. »

Sequuntur nomina regum, aliorum principum, archipiescoporum, episcoporum, civitatum et oppidorum, quibus memoratus dux Burgundie et Brabancie scripsit de confederacione et diffidacione imperatoris Sigismundi suprascripti. Cap. CCXLVIII.

Rex Polonie Wladislaus, rex Dacie, Swecie et Norwegie, Ericus, Fredericus et Sigismundus duces Saxonie, lantgravius Thuringie et marchiones Misnenses, fratres, Ernestus, Wilhelmus, Ludovicus, Johannes, Otto, Heinricus, comites palatini Reni et duces in Bavaria, Fredericus marchio Brandenburgensis et burchgravius Nurembergensis, Ludovicus dux Slesie, Adolphus dux Juliacensis et Montensis, Adolphus dux Clivensis, Arnoldus dux Gelrie et Juliacensis, marchio Badensis, comes de Katsenelleboge, comes de Seyne, comes de Nassouw et Sarraponte, comes de Nassouw et Vianensis, comes de Vyrnenborch, Otto dux Saxonie, dux Barensis et Lotharingie, comes de Moerse et Sarwerden, dux Sabaudie, dux Mediolanensis, dux Bruynswicensis, dux Luneburgensis, dux Lithuanie et Russie, Witoldus, alias Alexander, magister generalis ordinis Beate Marie Theutonicorum. — Archiepiscopus Coloniensis, electus Treverensis, vacantis ecclesie Moguntinensis electo, eligendo in eadem, ac decano et capitulo ejusdem. — Episcopi Leodiensis, Trajectensis, Monasteriensis, Osnabrugensis, Spirensis, Wormacensis, Constanciensis, Metensis, Tullensis, Virdunensis, Argentinensis, Basileensis, Herbipolensis, Bambergensis. — Archiepiscopi Bremensis, Magdeburgensis, Salsenburgensis. — Civitates et oppida Coloniensis, Treverensis, Moguntinensis, Aquensis, Metensis, Francfordiensis, Neuremburgensis, Argentinensis, Basilea, Spira, Wormiacum, Ulmensis, Herbipolis, Lubicensis, Hamburgensis, Rostockensis, Wismariensis, Sundensis, Danswiecensis, Bremensis, Bruynswicensis, Magdeburgensis, Lunebergensis, Rotenbergensis.

Effectus rescripcionis principum predictorum. Cap. CCXLIX.

Qui quidem ecclesiastici et seculares, civitates et oppida, singulariter et singuli domino duci rescripserunt. Aliqui ipsorum inter cetera in effectu,

quod confederacioni imperatoris inite cum delphino et diffidacioni facte, de quibus litere domini ducis faciunt mencionem, non interfuerunt, nec ad hoc eorum prestiterunt consilium neque consensum, et quod ipsis dissensio inter ipsos exorta multum displiceret, quodque per dominum imperatorem de sibi contra dominum ducem assistendo adhuc non fuerunt requisiti; ac eciam quod subditi et mercatores ipsius domini ducis sub eorum dicionibus secure et libere venire et redire valerent, sicut hactenus fecerunt, donec a dicto inperatore aliud receperint in mandatis, quod dicto domino duci tempestive significari curarent. Alii vero scripserunt inter cetera, quod de confederacione, et presertim de diffidacione, de qua multum dolerent, nichil perceperunt vel audiverunt, et quod dicto imperatori contra predictum ducem invite assisterent, ubi hoc, salvis eorum juramentis et honore, dimittere possent; quodque subditi et mercatores in terris eorum sub ipsorum salvo conductu possent venire, conversari et redire sive recedere, sicut hactenus consueverunt.

De lantgravio Hassie per imperatorem ad partes Brabancie destinato.
CAP. CCL.

1437. Item est sciendum, quod successu temporis, suprascripta diffidacione pendente sive durante et nedum pacificata, memoratus dominus Sigismundus imperator destinavit illustrem principem dominum Ludovicum lantgravium Hassie ad ducatus, principatus et patrias Brabancie, Lymburgis, Hannonie, Hollandie, Zelandie, Antwerpiensis et Frisie, cum suis patentibus commissionum sive procuracionum literis, plenaria potestate fulcitum, suo et imperii nomine eosdem ducatus, principatus atque patrias petendi, recipiendi, apprehendendi, observandi, muniendi, cum eisdem tractandi, concordandi; ad ipsos transmittendi et requirendi, quatenus ad ipsum venirent, aut eorum deputatos ad congrua sive competencia loca destinarent: prout in dictis literis, cum nonnullis aliis clausulis, punctis et articulis in eisdem contentis, cujus copia inferius scribitur ex vulgari theutonico in latinum translata, plenius continetur.

Quarum vigore literarum dictus lantgravius se transtulit ad urbem regalis sedis Aquensis, in qua applicuit circa festum Assumptionis beate

Marie Virginis, anno Domini M° CCCC° XXXVII°. Ex qua direxit literas suas clausas, cum transsumpto sive copia dictarum sue potestatis literarum, sub duorum comitum et unius militis impressione sigillorum, burgimagistris, scabinis et consulibus quatuor oppidorum principalium Brabancie, scilicet Lovaniensis, Bruxellensis, Antwerpiensis et Busciducensis, divisim, eosdem ex parte dicti imperatoris et imperii requirendo, quatenus ad certam diem ad ipsum Aquisgrani venirent, aut eorum deputatos pleno mandato fulcirent et destinarent, ob causas et raciones in dictis suis literis contentas, et ad effectum deducendum continenciam earumdem.

Tenor vero copie literarum potestatis sive commissionis lantgravii Hassie, ex theutonico in latinum translatarum, de quibus supra fit mencio, sequitur et est talis. Cap. CCLI.

« Nos Sigismundus, Dei gracia Romanorum imperator semper Augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, etc., rex, recognoscimus, et notum facimus per presentes nostras literas universis et singulis ipsas visuris seu legi audituris, quia ducatus, principatus et patrie Brabancie, Hollandie, Zelandie, Hannonie, Antwerpiensis, Frisie et Lymburgis, cum universis et singulis eorum hominibus, dominiis, proventibus et pertinenciis, per decessum ducum et principum, qui easdem patrias tamquam principes imperii novissime tenuerunt et in feudum possederunt, et sine feudalibus heredibus masculis decesserunt, ad nos et sacrum imperium juste et legitime devoluti, et aliqui jure hereditario sive per mortue manus successionem spectare dinoscentur, de quibus nunc Philippus dux Burgundie, temeritate propria, absque jure et racione, et sine nostri tamquam Romanorum imperatoris voluntate et consensu, se intromisit, et illos violenter detinet occupatos; quos eciam a nobis et sacro imperio nondum recognovit, quod illi nobis appertinerent et nulli alteri; et quia nunc eosdem ducatus et principatus ad nostras et sacri imperii manus cum auxilio Dei reducere intendimus, prout hoc nobis ex officio Cesaree dignitatis incumbit et facere tenemur, quod tamen in nostra persona perficere nequeamus, aliis arduis occurrentibus causis et negociis, sacram christianitatem, sacrum imperium atque regna nostra concernentibus, quamplurimum prepediti : hinc est

quod nos, attendentes discrecionem, providenciam sive legalitatem et fidelitatem plenariam, quas in illustrem Ludovicum lantgravium Hassie, dilectum avunculum, principem et consiliarium nostrum, prepollere recognovimus, animo deliberato et maturo, consilio prehabito cum sacri imperii princibus electoribus et aliis principibus, comitibus, dominis et deputatis civitatum, et ex certa nostra sciencia, eundem Ludovicum nostrum et imperii in negociis sive causis hujusmodi actorem, gestorem, nuncium sive commissarium et presidem, seu quocumque alio vocabulo melius nominari poterit, constituimus et ordinamus, de imperatorie potestatis plenitudine, vigore presencium, dantes, concedentes eidem plenariam et omnimodam potestatem et mandatum speciale, nomine et ex parte nostri et imperii se transferendi versus Brabanciam, Hollandiam, Zelandiam, Hannoniam, Antwerpiam, Frisiam et Lymburgiam. Ad quas quidem patrias ipsum eciam destinamus, eosdem principatus atque patrias, conjunctim et divisim, seu generaliter et specialiter, atque civitates sive oppida et castra in ipsis situata sive constituta, cum incolis eorumdem, ex nostri et imperii parte petendi et apprehendendi ab illis ad quos tangit sive concernit; necnon patrias, civitates et castra hujusmodi cum eorum incolis et tribus statibus ad nostras et imperii manus recipiendi, observandi, muniendi et cum eisdem tractandi et concordandi; ad ipsos transmittendi et requirendi ad se veniendi, aut eorum deputatos, plenaria potestate in hujusmodi causa fulcitos, ad congrua sive competencia loca destinandi; ipsosque et eorum quemlibet in solidum et specialiter, ex nostra et imperii parte, requirendi et exhortandi, et nichilominus, in virtute fidelitatis qua sacro tenentur astricti imperio, ipsis precipiendi, quatenus illico et sine longa mora, et tamquam sacri imperii fideles subditi, se ad nos et idem imperium teneant et revertantur, ac fidem et fidelitatem faciant, atque imperialibus libertatibus et graciis perfruantur, quas ipsis volumus conferre in perpetuum observandum. Quapropter nos eciam ad ipsos in illis partibus propria in persona transferre volumus, quam cito ipsi se ad nos et imperium fuerint reversi, et a prelibato de Burgundia, tamquam ab injusto domino, discesserint sive declinaverint, qui ipsos cum vi et violencia detinet et occupat, et cui de jure in nullo tenentur obligati sive astricti.

» Eciam dedimus eidem Ludovico, maturo consilio, ut supra, prehabito, preceptum atque mandatum, memoratos incolas et tres status ducatuum,

principatuum et patriarum, nostro et sacri imperii nomine, cerciorandi, assecurandi ipsisque promittendi, penes eorum antiquas observancias, gracias et jura manu tenere, et illas ipsis permittere perfrui et gaudere, ipsasque eciam in illis deffendere et tueri; et quod nos super hoc ad ipsos venire volumus, quam cito, ut pretactum est, ad nos et imperium, tamquam eorum verum et naturalem dominum, et ad nostram obedienciam fuerint reversi. Ad hec damus eciam eidem Ludovico plenariam potestatem, omnia et singula faciendi que circa premissa necessaria fuerint, seu quomodolibet opportuna, et que nosmet facere possemus, si presentes et personaliter interessemus. Et quidquid ipse in premissis fecerit sive tractaverit, habebit virtutem et vigorem, et observabitur pari modo ac si illud personaliter faceremus et tractaremus, presencium sub nostre imperialis majestatis sigilli appensione testimonio literarum. Datum in Egra, anno Domini M° CCCC° XXXVII°, proxima sabbati post festum Sancti Jacobi apostoli, regnorum nostrorum anno Hungarie, etc., LI°, Romanorum XXVII°, Bohemie XVII° et imperii V°. »

« Nos Johannes comes de Czigenham et de Wydde, Gerardus comes de Spiegelberg et Johannes de Meysenburch, miles, marescallus, etc., notum facimus, recognoscentes per presentes nostras patentes literas, nos originalem sigillatam literam vidisse et legi audivisse, in scriptura et sigillo sanam, integram, non abolitam, continentem de verbo ad verbum, de articulo ad articulum, sicut copia prescripta comprehendit. In cujus testimonium quilibet nostrum sigillum suum duxit presentibus imprimendum. Datum feria sexta ante Nativitatem gloriose Virginis Marie, anno, etc., tricesimo septimo. »

Responsio communitatum oppidorum Brabancie prelibato lantgravio desuper facta. Cap. CCLII.

Post quarum quidem ipsius lantgravii Hassie literarum presentacionem et recepcionem, burgimagistri, scabini, consules principalium oppidorum Brabancie predictorum, tam conjunctim quam divisim, matura desuper deliberacione prius prehabita, eidem lantgravio rescripserunt in effectu, inter cetera, se illustrissimum principem et metuendum eorum dominum

Philippum, Dei gracia Burgundie ducem, etc., tamquam proximiorem et indubitatum heredem novissime defuncti quondam Philippi sui nepotis, Brabancie, etc., ducis, in eorum verum, legitimum, hereditarium et naturalem dominum recepisse et intronizasse, debitaque sibi fidelitatis et obediencie juramenta prestitisse, promittentes eidem ad jus suum atque dominium, necnon limites patriarum suarum Brabancie et Lymburgis conservandum, ac injurias sibi illatas vel inferendas repellendum sive resistendum, sibi fideliter assistere et servire suis corporibus atque bonis contra unumquemque hominem, omniaque alia et singula facere que boni et fideles subditi eorum vero, naturali et hereditario domino facere tenentur, a quo nequaquam intenderent discedere neque resilire. Et ad hoc quod dictus lantgravius requisivit, quatenus eorum deputatos pleno mandato fulcitos ad ipsum destinarent, etc., responderunt quod, dum dominus eorum prefatus Burgundie et Brabancie dux id eis mandaret, suis in hoc preceptis legaliter studerent obtemperare, quodque, absque jussu illius, requisicioni sue de ambaxiatoribus seu deputatis cum pleno mandato mittendis satisfacere non valerent.

De domino de Rysferscheit et aliis inimicis domini ducis Burgundie, terram suam Lymburgensem hostiliter intrantibus, et qualiter fuerunt expulsi. CAP. CCLIII.

1437. Deinde vero, ipso die Beati Lamberti martyris, que fuit XVII[a] septembris, anno M° CCCC° XXXVII°, dominus de Ryfferscheit et dominus de Reyde, inimici domini ducis Burgundie et Brabancie predicti, cum plus quam quingentis armatis equestribus lanceatis, de diversis terris et dominiis congregatis, summo mane intrarunt terram Lymburgensem, intendentes et attemptantes subditos et incolas ejusdem violenter et hostiliter invadere et dampnificare homicidio, incendio, rapina et captivacione, necnon ad eorum propositum perficiendum per noctem et diem more predonico in eadem perseverare. Quod fideles et robusti ejusdem terre inhabitatores et incole, tam nobiles (pauci tamen numero) quam ignobiles et villani, percipientes, illico se coadunantes in predictos hostes suos intrepide irruunt in quodam stricto passu, ubi ipsos adeo cohercuerunt, eorum

lanceis, clavis, fustibus et sagittis plures ipsorum tam armigeros quam equos occidendo, vulnerando et ledendo, quod tamquam desperati et exanimes facti fugam dare sunt coacti. Quorum sic fugiencium magnum numerum Lymburgenses ipsos insequentes occiderunt et captivarunt, quos in castro Lymburgensi miserunt captivos, et signanter prope civitatem Aquensem quatuordecim fuerunt occisi; aliqui ex ipsis fugiendo hincinde pervagantes, et aliqui ipsorum ad se salvandum eandem civitatem intrarunt : quos utique Lymburgenses ipsos insequentes in dicta civitate occidissent, vel ad minus captivassent, si per villicum, burgimagistros, scabinos et incolas ejusdem civitatis, qui XXXIIII ex iisdem captivarunt, non fuissent deffensi; alii vero, per aliam portam quam intrarunt ex civitate fugientes, manus Aquenses et Lymburgenses evaserunt. Est verum, quod tres de predictis predonibus cum eorum equis, gladiis evaginatis, ad ecclesiam rotundam gloriose Virginis Marie se retrahentes, dimissis equis, majus altare in choro ascenderunt, in quo utique per Lymburgenses fuissent trucidati, si per canonicos tunc temporis in choro psallentes, qui ipsos in sacristia incluserunt, non fuissent salvati. Discurrebant enim tunc dicti Lymburgenses numero plus quam quadringenti per civitatem, tamquam rabidi, querentes quos de suis hostibus occidere vel capere valerent : quod rectores dicte civitatis ob reverenciam domini ducis Burgundie permiserunt, absque hoc quod aliquam molestiam sive violenciam ipsis Lymburgensibus propterea inferrent, quin pocius ipsos salvos et securos inibi pernoctare et in crastinum ad propria remeare permiserunt. Die vero sequenti fuerunt quatuordecim de predictis occisis in cemeterio cujusdam ecclesie dicte civitatis inhumati. Que omnia videns et audiens memoratus lantgravius infra biduum de predicta civitate, pavore non modico, ut fertur, perterritus, se retraxit et ad propria remeavit.

De obitu et sepultura imperatoris Sigismundi predicti. CAP. CCLIV.

Subsequenter vero prefatus imperator Sigismundus, die nona decembris, anno M° CCCC° XXXVII° predicto, diem suum clausit extremum in oppido Zwennia in Moravia situato, et abinde ductus versus Hungariam ad sepeliendum in Warandino, ubi reges Hungarie sepeliri consueverunt, prout superius est narratum.

De Alberto rege Bohemie, Hungarie, Dalmacie, Croacie, etc., et Austrie duce, in regem Romanorum electo. Cap. CCLV.

1438. Albertus secundus fuit dux Austrie. Hic habuit filiam domini Sigismundi imperatoris in uxorem. Hic post decessum ejusdem imperatoris Sigismundi fuit electus concorditer in regem Romanorum, anno Domini M° CCCC° XXXVIII°, die vero martis XVIII^a mensis marcii, secundum stilum curie Romane. Hic solum per annum regnavit, non tamen coronatus, sed per Eugenium papam confirmatus, et anno Domini M° CCCC° XXXIX°, mensis octobris die XXVII^a, obiit, et dicitur quod intoxicatus fuit. Hic per successionem nomine uxoris sue habuit regnum Hungarie et Bohemie, et alia regna et dominia que habuit ipse Sigismundus. Fuit homo prudens et virtuosus et multum dives quoad paratas pecunias et thesauros. Iste Albertus attinebat illustri principi domino Philippo duci Burgundie et Brabancie in secundo gradu consanguinitatis, quia filii duarum sororum, que erant filie illustris quondam domini Alberti, dudum ducis Bavarie et comitis Hannonie, Hollandie et Zelandie et domini Frisie, et sorores quondam domini Wilhelmi ducis Bavarie et comitis comitatuum et dominii predictorum, necnon quondam Johannis in Bavaria, dudum electi Leodiensis, in postmodum ducis Lucemburgensis, causa uxoris sue domine Elizabeth de Gorlitz, ducisse Lucemburgensis, et dudum ducisse Brabancie, relicte scilicet quondam Anthonii ducis Brabancie et Lymburgis. Hic vero Albertus a predicta uxore sua genuit unicam filiam, quam in uxorem duxit illustris Wilhelmus dux Saxonie, lantgravius Thuringie et marchio Misnensis.

Qualiter mortuo Alberto Fredericus dux Austrie, filius Ernesti quondam ducis Austrie, eligitur in regem Romanorum. Cap. CCLVI.

Hic Fredericus hujus nominis tercius Romanorum rex fuit post decessum predicti Alberti per omnes electores imperii concorditer electus, anno Domini M° CCCC° XL°, mensis februarii die secunda, inter octavam et nonam horas, cujus electio fuit publicata circa decimam horam ejusdem diei. Hic processit de linea Frederici imperatoris secundi, ut dicitur, de

quo quidam dicunt longis temporibus vaticinatum esse in Germania, quod de hujusmodi Frederici secundi germine radix peccatrix erumperet, Fredericus nomine, qui clerum in Germania et eciam ipsam Romanam ecclesiam humiliaret vehementer. Item iste Fredericus tercius, postquam fuit per Eugenium papam confirmatus, fuit per archiepiscopum Coloniensem in Aquisgrani more solito in regem Romanorum coronatus, in imperatorem promovendus, die dominica XVII^a mensis junii, anno Domini M° CCCC° XLII°.

EXPLICIT DYNTERI CHRONICON

EX MS. CODICE CORSENDONCANO.

TRADUCTION

DE

LA CHRONIQUE DE DE DYNTER,

PAR

JEHAN WAUQUELIN.

LIVRE SIXIÈME.

TRADUCTION

DE

LA CHRONIQUE DE DE DYNTER.

LIVRE SIXIÈME.

Chi-après s'ensiult le épilogue, c'est-à-dire la parolle sur la darraine partie de ceste présente hystore pour le VIme livre, et dist l'acteur en telle manière[1].

Au devantnommé Vme livre, tellement quellement dist l'acteur, j'ay escript et démonstré les gestes et fais de pluisieurs souverains évesques de le sainte église romaine et universelle, c'est-à-dire des papes, aveuc ossy des empereurs et roys des Rommains, en commenchant à Alphonse de Castille et à Richard conte de Cornuaille, frère du roy d'Engleterre, tous II eslus par les électeurs de l'empire en discorde, et de leurs successeurs, roys et empereurs des Rommains, en continuant jusques à Charle le quart de ce nom roy des Rommains et de Boesme, lui estant roy des Rommains inclusement et tant que il a esté couronné empereur exclusement, lequel est et a esté digne de mémore. Pareillement j'ay ossy escript ou devantdit Vme livre des ducs de Brabant, de Lothringhe et de Lembourg et marchis du saint-empire, c'est assavoir du premier Jehan, du second Jehan et du tierch, et de leurs fius ossy inclusement. Pour coy, au plaisir de Nostre-Signeur que je requierch en mon ayde, je entench ens ou livre ensieuwant, qui sera le VIme livre des histores dudit pays de Brabant, et que je Émond entench à faire sur lesdictes gestes pour le darrain, à escripre ossy aulcune chose des souverains évesques et des empereurs et roys des Rommains, en commenchant au devantdit Charle

[1] Voyez le texte latin, p. 3.

le quart despuis que il fu anoblis de la couronne impériale, en continuant jusques au très-cler et très-puissant prince monsigneur Fédric, duc d'Austrie, de ce nom tierch roy des Rommains; aveuc assy des ducs de Lothringh, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, en commenchant à noble dame Jehenne de bonne mémore la ducesse, ainsnée fille et légitime hoir du duc Jehan jadis tierch de ce nom, son père, que Dieux absolle, femme alors et espeuse de monsigneur Wencelaux de Boesme, duc de Lucembourg, son légitisme mambourg et mari, en continuant jusques à mon très-redoubté et gracieux signeur monsigneur Phelippe, par le grasce de Dieu duc de Bourgongne, de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg présent régnant, aveuc pluisieurs aultres choses avenues en leurs tamps, soubz la correction tousjours de ceux qui mieux le senteront ou entenderont.

S'ENSIULT LA TABLE DES CHAPITRES.

[1] Lisez *Metz*.

S'ENSIULT LA MATÈRE.

Comment dame Jehenne, fille ainsnée du duc Jehan de Brabant tierch de ce nom, aveuc son légitisme mari, Wencelaux duc de Luxembourg, furent rechups en la duchié de Brabant; aveuc aultres incidences advenues en ce tamps[1]. Chap. I.

1356. Après la mort du noble duc Jehan de Brabant tierch de ce nom, duquel l'âme par la miséricorde de Dieu soit mise en lieu de repos, madame Jehenne son ainsnée fille, comme vraye hoir et dame dudit pays et duchié de Brabant, et Wencelaux son légitisme et certain mari et mambourcq, premièrement en la ville de Louvain, le IIIe jour du mois de jenvier en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LV, seloncq le stille d'escripre en la court de Cambray, et en après successivement en certains aultres jours en toutes les aultres villes et lieus à ce faire acoustumés en ladicte duchié de Brabant et de Lembourcq, et ossy en la ville de Malignes, furent intronisiés et recheups, ensy que il est de coustume, duc et ducesse de Brabant, et donnèrent et prinrent sermens de fidélité et d'obédience, comme princes et ducs desdis pays et duchiés. Du gouvernement desquelz deux conjoins par légitisme mariage, au plaisir de Dieu, sera traitié en la matère subséquente, seloncq nostre petite puissance.

Nostre histore dist que en ce tamps, c'est assavoir en l'an de Nostre-Signeur mil

[1] Voyez le texte latin, p. 22.

IIIc LVI, environ le mi-quaresme, en le cité de Roen fu prins le roy de Navare par le roy de Franche, en séant à table en ledicte ville, aveuc le conseil dudit roy de Franche, et là fu tout prestement loyés et menés en prison, et là-meisme en celle propre heure fu prins le conte de Harcourt, qui tout prestement eult de par le roy de Franche le teste copée, et puis fu pendus au gibet par desoubz les aisselles. Desquelles choses vinrent moult de pestillences et tourmens ou réalme de Franche et aillieurs : de laquelle matère pour le présent nous nous tairons atant, car les histores de Franche composées par messire Jehan Froissart font de ce assés mention [1].

De la guerre esmute au duc Wencelaux et à dame Jehenne sa femme par Loys le conte de Flandres; d'une journée tenue à Malignes pour la paix, et comment ceux de ledicte ville laissèrent l'obédience dudit duc et de la ducesse, et rechuprent ledit conte à signeur [2]. Chap. II.

Nostre histore dist que, après ce que, seloncq l'ordonnance et disposition faite par le noble duc Jehan de Brabant de bonne mémore de la partification de ses filles, ladicte partification confirmée adont et approuvée par le noble roy des Rommains Charle le quart de ce nom, comme ou livre précédent est dit et devisé, dame Jehenne la ducesse, comme vraye héritière, et monseigneur Wencelaux, comme son mari et légitisme mambourcq, à toutes sollempnités à ce deuwes et acoustumées eulrent esté rechups en duc et ducesse ès villes du pays de Brabant, et que ycelle dame eult esté rechupte et intronisié en la signourie de Malignes comme droiturière dame, et que elle et son mari eulrent en ycelle rechupt et fait les sermens de fidélité et y rechupt toute obédience, le conte Loys de Flandres et Marguerite la soer de ladicte dame Jehenne, sa femme légitisme et espeuse, pour ce que à ces réceptions et sermens faire ilz n'avoient point esté apellés ne invocquiés, et que sans leur sceu et conseil, ilz, ladicte dame Jehenne et son légitisme mari, c'est assavoir Wencelaux devantdit, s'estoient mis en ladicte ducié de Brabant et meismement en la signourie de Malignes, en furent très-malcontemps, proposans que deuwe portion et partification souffissans, touchans tant de la ducié de Brabant comme ossy des biens meubles de feu le duc Jehan leur bon père, ne leur estoit encore assignié ne payé, comme ilz disoient, jasoit ce que par ledit duc Wencelaux et dame Jehenne la ducesse sa femme pluiseurs fois franchement et libéralment leur eût esté offerte et présentée, seloncq ladicte ordonnance et partification dudit duc Jehan leur père faite à ses filles, comme dit est. Mais ledit conte Loys n'en estoit point contens, ains contendoit à avoir division ou partification filiale, tant en la princie et

[1] Le texte latin ne cite pas Froissart.

[2] Voyez le texte latin, p. 23.

signourie comme ossy ès biens meubles, et pour ce que ledit duc et ducesse lui refusoient à baillier ensy que il ledit Loys le demandoit, ledit conte deffia de feu et de sang ledit duc et tout son pays de Brabant, sans regarder comment Regnauld le duc de Gelre se tenoit bien contens des biens meubles qui donnés lui estoient et assignés par mariage aveuc Marie sa très-chière femme et espeuse, la plus josne fille dudit duc Jehan de Brabant, soer à dame Jehenne la ducesse et soer ossy à ladicte Marguerite contesse de Flandres, dont ledit conte Loys estoit malcontens, et encore plus malcontens de ce que ledit duc de Gelre ne se voloit entremettre de lui aidier à mener sa guerre contre ledit duc de Brabant, veu que il l'en avoit requis par pluisieurs fois. Laquelle véans les nobles hommes et conseil d'une partie et d'aultre, promirent tant envers l'une et l'autre partie que une certaine journée amiable de parlement fu prinse en le ville de Malignes, sur espérance de là traitier et faire la paix entre lesdis signeurs, et pour esquieuwer les grans escandèles et inconvéniens qui par les guerres estoient aparans à venir entre leurs terres et pays, qui joindans et enlachiés estoient et sont encore aujourd'ui les unes ès aultres, et ossy entre eulx et leurs nobles hommes. Laquelle journée, ensy que dit est prinse, venue, vinrent et aplicquèrent en ledicte ville de Malignes en propre personne les deux signeurs devantnommés, c'est assavoir ledit duc et conte, et aveuc eulx leurs nobles hommes et conseil; mais onques par les conseilliers ne d'une partie ne d'aultre ne sceut estre tant labouré que paix ne acort s'y peuvst trouver par nulle voye quelconque, ne pour chose que ledit duc feist ou conte offrir : pourcoy par le conseil de l'une partie et de l'aultre il fu ordonné que chascun d'iceux seigneurs et leurs gens, ne plus fors ne plus foibles, se départiroient de la ville de Malignes et s'en r'iroit chascun à sa chascune, si en fu ensy fait. Mais il ne demoura gaires après, que ledit conte Loys retourna et revint en ledicte ville de Malignes, et fist et procura tant par voies et manières telles quelles, desquelles me loist mieux le taire que le parler, que les gouverneurs, masuyers et habitans de ledicte ville de Malignes, non constrains par force et violence, ou sans paour, voluntairement et sans quelconque obstacle subornés, comme pluisieurs ont maintenu et dit, rechuprent ledit conte Loys à signeur, et lui firent et baillèrent serment de fidélité et obédience, sans en riens regarder le serment et fidélité ou obédience que aultrefois et paravant ilz avoient fait au duc Wencelaux et à dame Jehenne, leur droiturière princesse et dame.

Toutes lesquelles choses ensy faites, ycelui Loys conte de Flandres confirma aux habitans de ledicte ville de Malignes, qui ensy signeur l'avoient rechupt, pour le bon droit que il disoit avoir en la signourie de Malignes par le don que aultrefois lui avoit fait l'évesque de Liége et le chapitre de l'église de Liége, tous leurs priviléges. Et entre les aultres choses espécialement il leur ottria le marchié de sel, de poisson, d'avaine et du flos ou fleux, de quelconque manière qu'il fuist, et que eulx à toutes leurs mar-

chandises et biens quelzconques peussent nagier par la rivière de l'Escauld par devant Anwers, en alant et retournant, sans leurs marchandises et biens nullement là présenter ne offrir, mais sans le congié et sceu de ceux d'Anwers les remettre de l'une nef en l'aultre, aveuc plusieurs aultres divers poins et articles que je passe pour cause de briefté. Et se aulcun prince ou signeur, à cause de ce que ilz le avoient rechupt à signeur, les voloit travillier, molester, ou leur voloit porter aulcun dommage, il leur promist à eulx de ce relever et aydier de toute sa puissance, comme tout ce est plus plainement contenu en ses lettres sur ce faictes, qui furent faites et données en le ville de Malignes, le XXme jour du mois d'aoust, en l'an mille III^c^ LVI. Et par ensy iceluy conte, non obstant la récompensation à luy sur ce faite par le roy de Franche, de laquelle pour adont il s'estoit tenu très-bien content, comme il appert par les lettres dudit roy et conte sur ce faites, desquelles est la teneur ou livre précédent déclaré, obtint pour lui ladicte ville de Malignes, et le muny et garny de ses gens d'armes. Et quant il eult che fait, il se partit de ladicte ville de Malignes et s'en retourna en son pays de Flandres, et, en intention de faire et porter guerre au duc et à la ducesse de Brabant, il fist munir et garnir de vivres et de gens d'armes ses castiaulx et fortresces situés seloncq et joindant ledit pays de Brabant.

Quant le duc Wencelaux vit que ledit conte Loys de Flandres s'apparilloit ensy de guerre contre lui, il fist incontinent garder et munir ses villes et fortresces, et mist gens d'armes sus pour ycelles deffendre et garder contre les agais dudit conte Loys. En ce tamps avoit ou pays de Brabant plusieurs vaillant et nobles chevaliers et escuyers très-apers en armes, comme il parut en la guerre entre le roy de Franche et le roy d'Engleterre, devant Cambray, ou siége de Tournay et en pluisieurs aultres lieux : tous lesquelz, ensamble le conte des Mons, qui venus estoit en l'ayde du duc de Brabant, constraindirent et tinrent si estroit ceux de Malignes que ilz n'osoient yssir hors de leurs portes. Et ossy ceux de Bruxelle, par terre, et ceux d'Anwers, par yauwe, gardoient tellement tous les pas du pays de Brabant, que les Flamens par nulle quelconque manière n'osoient mettre le piet sur le pays de Brabant. Et meisme ceux d'Anwers ardirent et pillèrent toute la terre de Wase et aultre part jusques as portes de Gand. Laquelle chose percevans le conte Loys assambla incontinent tous ses ots et puissance de gens d'armes par toute sa terre de Flandres, pour venir combatre et débeller les Brabenchons. Laquelle chose fu incontinent noncié ou duc Wencelaux, qui tout prestement fist ses ots assambler par toute sa terre de Brabant, et si s'en ala en propre personne envers la ville de Tret et vers la ducié de Lembourg, pour assambler tant de sa terre de Luxembourg comme de ses aultres terres gens d'armes et l'ayde de ses amis, et yceux amener en Brabant en son ayde et souscours contre les Flamens.

De la bataille faicte devant Bruxelle, et des inconvéniens qui se ensieuvirent[1].
Chap. III.

1356. Le conte Loys de Flandres, percevans et sachans que le duc Wencelaux s'estoit absentés de son pays de Brabant, doubtans et cremans que nostre sire empereur, frère d'icelui duc, ne le venist assister et aydier à grant puissance de gens d'armes d'Almans, de Boesmiens et d'aultres, veullans anticiper la venue dudit empereur, se commencha très-fort à haster et assambla toute sa puissance de Flamens, et puis entra en la terre de Brabant et le commencha très-fort à piller, rober, ardoir et dépopuler et à y faire moult de grans dommages. Et alors le duc Wencelaux assambloit ses gens de toutes pars, et avoit aveuc lui ceux de Bos-le-Duc aveuc le mairie, ceux d'Anwiers et ceulx de la marchionne, qui se metoient en très-grant apareil pour venir contre les Flamens leurs anemis. D'aultre part estoient ceux de Louvain et ceux de Bruxelle, tous assamblés et mis en armes en le ville de Bruxelle, aveuc lesquelz estoit le conte des Mons aveuc aulcuns peu de chevaliers et escuyers très-bien duis d'armes. Lesquelz Louvainois et Bruxellois, sachans que leurs anemis leur estoient jà très-prochains, et jà leur ardoient leurs villages, maisons et censes, et leur faisoient tous les despis que ilz pooient, veulrent incontinent yssir sur les champs et eulx combatre, car plus ne pooient souffrir ceste injure que leur faisoient ces Flamens. Et combien que par aulcuns nobles hommes très-apers d'armes, qui très-bien se cognoissoieut en telz périlz, leur fuist conseillié que ilz ne se combatissent point sans le présence de leur signeur monsigneur le duc Wencelaux, lequel, comme bien savoient par certains messages, venoit en très-grant puissance et seroit là bien brief, nientmains yssirent-ilz, c'est assavoir ces Bruxellois et Louvainiens, hors aux champs, et s'en vinrent baudement contre leurs anemis; mais ilz ne tenoient ordonnance ne manière, ains s'en venoient très-confusiblement. Adont le bon conte des Mons et aulcuns peu d'aultres nobles hommes, véans ces gens et communes ensy yssir et aler sur leur anemis, tous honteux se mirent à cheval, et les sievirent et passèrent, et tant cevauchèrent que de plain vol ilz se férirent ou tas des Flamens, qui très-bien rengiés et ordonnés estoient, et de si grant courage frapèrent ens, que ilz passèrent tout oultre l'ost des Flamens, en abatant et poussant chevaulx et hommes d'armes par terre de costé et d'aultre. Mais comme pluisieurs dient, ce leur advint parce que ledit conte des Mons portoit en sa banière ung lyon de sable, comme le conte de Flandres, pour coy pluisieurs Flamens cuidoient que ilz fuissent amis. Et quant ycelui conte des Mons à toute sa bataille fu passé l'ost des Flamens, il s'en vint à Villevorde et se bouta ens et là se garda. Mais ceste proesche pourfita bien

[1] Voyez le texte latin, p. 25.

peu aux Louvainois et Bruxellois, car tantost que le sire d'Asche, qui portoit la banière du duc de Brabant, vit le commenchement de l'envaye, et il vit comment le conte des Mons s'estoit mis à sauveté, il getta la banière du duc, que il portoit en sa main, par terre, et se mist à la course très-laidement, pour soy sauver où il peut le mieux. Incontinent et sans arrest que ces Louvainiens et Bruxellois virent le fuite de leurs gens, ilz tournèrent les dos et s'en commencèrent à fuir qui mieux mieux, l'un chà, l'aultre là, pour eulx sauver se ilz peussent; mais nennil, car Flamens se férirent sur eulx, qui en courant les ochioient et décopoient sans nulle quelconque pitié et miséricorde. Et ensy en courant et en ociant ces Brabenchons, Flamens vinrent si impétueusement que ilz entrèrent en le ville de Bruxelle que onques deffense n'y fu mise, et prinrent la ville, et tout en combatant vinrent devant la maison de la ville, et sur le marchié plantèrent et fichèrent le banière du conte Loys de Flandres, et si mirent leurs penons en enseignes sur les portes et tours de la ville, comme à eulx conquise. Et si ne demoura gaires après che, que par les habitans de la ville il se fist recepvoir duc de Brabant, et si li firent tous sermens de fidélité en lui promettant toute obédience. Et alors il constitua monsigneur Siger Vanden Heetvelde aman de Bruxelle, et se y fist VII nouviaux eschievins de sa propre main. Cheste bataille dessusdicte avint par ung merquedi XVII[e] jour du mois d'aoust, en l'an mil III[c] LVI, lequel jour est encore aujourd'ui nommés à Bruxelle et là-entour *den quaden woensdach.*

Comment le conte Loys de Flandres s'en ala à Louvain pour estre rechups dus de Brabant, et comment il s'en fuy [1]. CHAP. IV.

Quant le conte Loys de Flandres se vit ensy rechups duc de Brabant en la ville de Bruxelle, par ung sain conseil que il eult, il fist publiquement criier et sur grant paine, que il ne fuist hommes tant hardi qui fourfeist ou mal feist aux habitans ou masuyers de le ville de Bruxelle, mais fuissent tous en paix et demourassent paisiblement Flamens aveuc eulx, et que nulz de ses gens ne presissent vivres ne aultres choses quelconques qui besoing leur fuist, sans payer et contenter cheux auxquelz ilz les prenderoient et sour paine d'encourir en son indignation : et chou fist-il faire pour ce que il avoit espoir que par ceste doulce voye et manière de faire il attrairoit et alaiteroit à son obéissance et amour les aultres villes du pays de Brabant, car les hystores dient que c'estoit ung homme très-soutil et bien pourveu de sens et sagèce. Toutes lesquelles choses ensy faites, ledit conte Loys, en laissant ses gardes et aulcuns de son conseil en le ville de Bruxelle, se partit de ladicte ville et à toute sa bataille s'en ala vers Lou-

[1] Voyez le texte latin, p. 27.

vain; mais, en son chemin, il print le castel de Fure et toute la franchise et y mist ses gardes. Quant il commença à aprochier la ville de Louvain, il envoya ses explorateurs et espies pour savoir l'estat de le ville et du peuple, si seut tout leur estat : pour coy il entra ens tous paisibles et n'y trouva onques résistance, et tant doulcement et paisiblement se maintenoit que chascun estoit contens de lui. Si fist tant que il vint sans nul quelconque empeschement devant la maison de la ville, et se y vint tout le peuple, auquel peuple il commencha à remonstrer comment il avoit conquis le pays de Brabant à l'espée, et pour ce comme victorien il requéroit d'estre rechups duc de Brabant, et que il lui vosissent faire serment, et il leur seroit bon signeur et léal. Mais comme tout le peuple qui là estoit assemblé fuist à ce faire consentans, et que jà chascun eust la main levée pour faire le sermens en tel cas acoustumés, soudainement ung chanonne régulier de l'église Sainte-Gertrud de Louvain, nommés messire Willame de Sadelare, vint et rompi la presse en criant à haulte voix et disant : « O vous mauldis hommes et faillis, que volés-vous faire? avés-vous oublié les sermens et la bonne fidélité et obéissance que vous avés fait et tenu jusques à chy à vostre vraye et légitisme dame et héritière, dame Jehenne, et à son léal mari et espoux, le noble duc Wencelaux? Gardés-vous, gardés-vous, d'estre ensy trouvés faulx parjures; mais reprendés vos courages et forces, et reboutés par force la force qui vous veult à ceste déshonneur constraindre et mener, et si avisés à vous combatre, pour vostre honneur garder et meismement celle de vostre prince léal, auquel vous avés fait serment. » Tout prestement que ce chanonne eult che dit, tous ceux qui là estoient, en murmurant se départirent et s'en fuirent en leurs maisons quérir leurs armes. Laquelle chose oans et véans, le conte Loys soudainement, sans plus aultre chose faire, yssy de la ville de Louvain, et s'en fui ou retourna à Bruxelle dont il estoit venus : en laquelle ville de Bruxelle il laissa une grosse garnison de Flamens et de ses gens d'armes, et puis il s'en retourna en Flandres.

Comment monsigneur Évrard Tserclaes, chevalier, jadis frère de monsigneur Jehan Tserclaes évesque de Cambray, reprint vaillamment et soutillement la ville de Bruxelle, pour et ou nom du duc Wencelaux et de la ducesse sa femme[1]. CHAP. V.

1356. Monsigneur Évrard Tserclaes, lequel ou tamps de le devantdicte bataille avoit esté aveuc le duc Wencelaux oultre la rivière de Meuse, oans le infortune et male aventure de ceux de Louvain et de Bruxelle, et comment ilz avoient esté desconfis et ochis, et comment ledicte ville de Bruxelle estoit prinse et mise en le main du conte Loys, au dommage et déshonneur de son signeur le duc, fu moult dolans et anuyeus, et pour ce.

[1] Voyez le texte latin, p. 28.

quant il oy arière dire comment ledit conte Loys avoit esté escachié de Louvain, et que jà il s'en estoit r'alés en son pays de Flandres, il s'en vint à son signeur le duc Wencelaux et fist tant que il eult congié de lui. Si s'en vint devers Bruxelle, accompaigniés d'aulcuns de ses parens, cousins et amis, che que avoir en peut, et par une nuit secrètement s'en vint passer les fossés en ung lieu dont il avoit le congnissance, lequel lieu est nommés *Wermoesbroeck*, et monta par eschielles sur les murs, et finablement fist tant que il fu oultre et entra en la ville atout che que il avoit de gens. Et à ce tamps les nouviaulx murs qui maintenant y sont ne les nouviaux fossés n'y estoient point, car ilz furent encommenchiés l'année après. Et tantost que ce bon vaillant chevalier se vit en la ville atout ses hommes d'armes, ensy que sur l'adjournée il s'en vint en la maison de le ville sur le marchié et entra ens, et là il osta et getta par terre la banière du conte Loys de Flandres, et y mist la banière de son signeur, et pareillement fist-il des pennons et banières ou ensaignes qui estoient sur les portes, que toutes il osta, et y mist celles de son signeur et de sa droiturière dame. Si ne demoura gaire que, pour le tumulte ou noise que ilz faisoient et ossy à cause que jà il estoit jour, les gens de la ville se levèrent et coururent as armes et fuirent ou marchié, et quant ilz virent la banière de leur signeur, ilz s'en vinrent trestous emprès che bon vaillant chevalier, en lui promettant ayde et assistence contre les Flamens, non obstant quelque serment ou obéissance que ilz eussent promis au conte Loys, car, comme ilz disoient, che que fait en avoient, che avoit esté par violence et cremeur ou paour de mort : pour coy à telz sermens et convenences ilz ne se tenoient de riens obligés ne tenus. Tantost que ces Flamens, qui estoient par chà et par là logiés en la ville, perchurent cest affaire, sans prendre congié à leur hoste, s'en fuirent qui mieux mieux hors de la ville, et se tenoit cheli à bien eureux qui escaper en pooit sain et sauf. Laquelle emprise et fait d'armes dudit monsigneur Évrard Tserclaes avint ou mois d'octobre le XXIIIIme jour, l'an mil III^{c} LVI. Et tantost que ledit bon et vaillant chevalier eult che fait, il le fist savoir à son droiturier signeur et sa droiturière princesse, c'est assavoir monsigneur le duc Wencelaux et madame Jehenne, sa femme, qui pour lors se tenoient en la ville de Tret, lesquelz incontinent, comme très-joyeux, et non point sans cause, se mirent au chemin et firent tant que ilz vinrent et entrèrent en le ville de Bruxelle, où ilz furent rechups en très-grant révérence et honneur. Mais qui est chelui qui pourroit recompter ne dire la grant honneur et remerciement de bien fait que ce noble duc et celle noble ducesse, avecc eulx tous les nobles hommes de leur compaignie, firent à ce vaillant et prudent chevalier devantdit, monsigneur Évrard Tserclaes? Certes, je croy que à paines le vous saroit-on dire et recorder, et pour ce je m'en tairay atant. Mais certainement, il fist une si vaillant emprise et de si bonne fachon, que à tousjours mais sera mémore de lui, et en sera sa recommendation partout loée comme digne de toute loenge et honneur.

En l'an de Nostre-Signeur mille III[c] LVI, envers le Nativité Nostre-Dame, acepta prumièrement le marchis de Jullers le signourie de Monyoue et Valkenbourch ou Faukemont. En ce meisme an, ou mois de septembre le XIXme jour, fu par le prince de Galles, fil du roy d'Engleterre, prins ou réalme de Franche le roy de Franche, et ung sien fil aveuc nommés Phelippe, qui despuis fu duc de Bourgongne, en une bataille assés près de Poitiers : en lequelle bataille furent ochis le duc d'Athènes, le duc de Bourbon et pluisieurs aultres nobles, et le dauffin, fil dudit roy, s'en fuy de la bataille. En cel an devantdit, par ung jour Saint-Luc, évangeliste, fu fais ung grant mouvement de terre ès deseuraines parties du Rin, par lequel mouvement ou tramblement la cité de Basel, qui est cité royale, et pluisieurs aultres villes fondirent et trébuchèrent. Et dura ce mouvement par pluisieurs jours, dont aulcuns métrifieurs firent pluisieurs mètres[1], èsquelz sont contenus les villes qui trébuchèrent par ledit mouvement, comme Lux, Hen, Basele, Lyefstal et aultres villettes sur le Rin.

En l'an de Nostre-Signeur mil III[c] LVI ossy, VIII jours devant la feste de Toussains, rechurent ceux de Bruxelle et de Louvain arière leur signeur, et le recongnurent à duc, et si escachèrent tous les Flamens hors de leurs pays.

En cel an devantdit, envers la feste Sainte-Katherine, le conte de Loen et le conte des Mons, acompaigniés des Brabenchons, envaïrent et assaillirent la conté de Namur, et le pillèrent, robirent et ardirent et y firent de très-grans dommages. Ne demoura gaires après, que le conte de Namur fu rechups à la grasce de l'empereur, pour coy la paix fu faite assés tost après.

Ordonnance faite par madame Jehenne ducesse de Luxembourcq pour la ducié de Brabant, après son décès et trespas[2]. Chap. VI.

1356 Dist en ceste partie nostre acteur, que la ducesse Jehenne, naturelle et vraye héritière de la duchié de Brabant, véans que après ces batailles, courses et ocisions le conte Loys de Flandres, qui sa soer germaine avoit espousée, ne se voloit en nulle manière désister ne déporter de travillier et faire guerre, pour laquelle cause elle le hayoit, et non point lui seullement, mais ossy sa propre soer, espeuse et femme dudit conte Loys, car il lui sambloit que c'estoit en partie par le conseil d'elle que ledit conte Loys faisoit che : elle dont ensy tourmentée, signanment à le instigation ou enhort du trèsnoble empereur Charle le quart de ce nom, frère du duc Wencelaux, son mari et léal espeux, par ses lettres données à Bruxelle, en l'an de Nostre-Signeur mil III[c] LVI, le lundi devant le quaresme prenant, que on dit en pluisieurs lieux le *cras lundi*, entre

[1] Le texte latin, p. 29, donne les vers.

[2] Voyez le texte latin, p. 30.

les aultres choses ordonna que, s'elle trespassoit de ce siècle sans laissier hoir de son corps, et son bon mari le duc Wencelaux le sourvivoit, le sucéderoit comme naturel prince et signeur en toutes ses duciés, princies, terres et signouries quelconques, et ycelles princies, duciés et signouries franchement seroient à lui dévolées et lui apartenroient. Et se elle par aventure sourvivoit sondit mari et espeux, et elle ne eust de lui nul hoir, elle demouroit toute sa vie dame et princesse de tous lesdis pays, duchiés et signouries. Et s'elle avoit d'aulcun aultre mari hoirs de son propre corps, yceux le sucéderoient et deveroient sucéder èsdictes princies, duciés et signouries. Mais se il avenoit que elle et son mari allassent tous deux ensamble de vie à mort, sans laissier nul hoir de leurs propres corps, icelles princies, duchiés et signouries, c'est assavoir le ducié de Brabant et de Lembourcq, seroient francement dévolés et apartenroient au devantdit empereur comme légitisme sucesseur, et se il moroit, ilz apartenroient et venroient, et sucéder y deveroient les plus prochains hoirs ou hoir de la maison ou lignie de Luxembourcq, qui pour le tamps le seront : comme tout che est plus au plain contenu ès lettres de ladicte ducesse Jehenne, desquelles est le teneur déclaré ès gestes du duc Anthoine chi-après.

Du traitié encommenchié entre le duc et la ducesse de Brabant, d'une part, et le duc Guillame de Bavière, conte de Haynnault, d'aultre part, pour par lui ledit Guillame faire et traitier la paix entre eulx ledit duc et ducesse ensamble et le conte Loys de Flandres [1]. Chap. VII.

La guerre durant et estant entre monsigneur Wencelaux de Boesme, duc de Luxembourcq, et madame Jehenne la ducesse de Lothringhe, de Brabant et de Lembourcq, sa femme légitisme et espeuse, d'une part, et monsigneur le conte Loys de Flandres, d'aultre part, les devantnommés duc et ducesse firent tant et labourèrent par le moyen d'aulcuns de leurs amis, que ilz eulrent, par l'assent et conseil de leurs plus espéciaulx conseilliers, une amistié et certain traitié au duc Guillame de Bavière, conte de Haynnault, de Hollande et de Zélande et signeur de Frise, comme tout ce apert par les lettres dudit conte données à Berghe sur le Zone, en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LVI, ou mois de march le XXIXe jour : èsquelles lettres sont dénommés les signeurs du conseil d'une partie et d'aultre. Et entre les aultres choses y est expressément contenu, que ledit duc Guillame seroit puissans et aroit la puissance de traitier la pais entre le conte de Flandres, d'une part, et lesdis duc et ducesse, d'aultre part, de leurs subgiés, terres et signouries et de tous leurs différens. Et ou cas que il polroit faire ladicte paix, 1356

[1] Voyez le texte latin, p. 30.

que adont il aroit et tenroit en perpétuel héritage pour lui, ses hoirs et pour ses successeurs le castel et terre de Hoesdem, aveuc toutes les appendances et appartenances à ycelle, saulve en toutes choses au devantdit duc et ducesse et ossy à leurs successeurs, ducs de Brabant, en ycelle ville de Hoesden le son de le clocque, que on dist en ties *clockenslach*, contre tous, excepté contre le conte de Hollande et ses successeurs, contes de Hollande. Et s'ensy estoit que il ne peust faire ladicte paix, que alors il seroit du conseil et ayde dudit duc et ducesse, et de toute sa puissance les assisteroit et conforteroit contre ledit conte Loys, contre toutes ses terres et signouries, et de fait il, ledit duc Guillame, deffieroit et deveroit deffiier ledit conte Loys de Flandres, ses terres, signouries et tous ses aydans, dedens le mois ensievant prochain le date de ses dictes lettres, comme plus plainement il est contenu ès dictes lettres.

Comment le duc et la ducesse de Brabant donnèrent puissance audit duc Guillame de Bavière de faire la paix entre eulx et le conte de Flandres[1]. Chap. VIII.

1357. Quant ledit duc Guillame eust, ensy que dit est, promis de faire la paix entre lesdis duc et ducesse de Brabant, d'une part, et le conte Loys, d'aultre part, ou de ycelui conte deffiier et guerryer en l'ayde du dit duc et ducesse, comme dit est, les devantnommé, c'est assavoir monseigneur le duc Wencelaux et madame Jehenne la ducesse de Brabant, sa femme, en ensievant le devantdit traitié par et entre eulx et le devantnommé duc Guillaume de Bavière, conte de Haynnault, de Hollande et Zélande, fait et ordonné, et firent et ordonnèrent là tout prestement puissance par leurs lettres patentes et bien saellées audit duc Guillame de traitier et faire la paix entre monsigneur le conte Loys, conte de Flandres, ses subgiés, terres, villes et signouries, d'une part, et eulx les devantnommés duc et ducesse, leurs subgiés, terres et signouries, d'aultre part. Et aveuc che promirent, eurent en convent et jurèrent, par leurs sermens et foy de leurs corps et sur les saintes éwangilles de Dieu, de tenir et avoir estable, ferme et agréable tout che que ycelui duc Guillaume de Bavière en ordonneroit, feroit et diroit par sa discrétion entièrement, et ossy à plain comme se eulx meismes le faisoient ou avoient fait pour eulx, pour leurs subgiés, terres et villes et pour leurs successeurs, et sur la privation de toute honneur, comme plus au plain est contenu en leurs dictes lettres composées en ties, et est le commencement tel : *Wy Wenceslaus van Behem, bi der gracien Gods hertoghe, ende Johanne, bi derselver gracien hertoginne van Lutsembourch, van Lothrick, van Brabant, van Limburg ende margraven des heylichs rycs, doen cont allen luden*, etc., par le contenu desquelles apert tout che que dit est, si souffisse atant.

[1] Voyez le texte latin, p. 31.

De la paix faite par le duc Guillame de Bavière, conte de Haynnault, de Hollande et Zélande, entre Loys le conte de Flandres, d'une part, et Wencelaux le duc et Jehenne la ducesse de Brabant, d'aultre part[1]. CHAP. IX.

Ne demoura gaires après que ledit duc Guillame de Bavière, après ce que la puis- 1357
sance ditte lui fu donnée, laboura tant envers le conte Loys de Flandres, que ycelui conte Loys, par le conseil de ses plus nobles hommes et ossy de ses bonnes villes, pour plus grans inconvéniens et périlz éviter, et pour les guerres et dissentions esmutes entre lui et son biaul-frère le duc Wencelaux apaisier et acorder, en bonne amour se submist en la noble personne dudit duc Guillame de Bavière, en ottelle manière et fourme comme avoient fait les devantnommés duc et ducesse, et lui en bailla ses lettres patentes et bien saellées, en faisant serment solennel de tout ce que ledit Guillame de Bavière en feroit, avoir ferme et estable, comme se proprement il le faisoit ou ordonnoit. Lequel duc Guillame de Bavière, ayans ensy la puissance de l'une et de l'autre partie, par la vigheur de la sumission et puissance à lui baillié d'entre les parties, dist par sa sentence et entre les autres choses ordonna, que ycelui conte Loys et ses hoirs, contes de Flandres, aroient et tenroient la ville de Malignes, aveuc toutes les apartenances et appendances à ycelle, en perpétuel héritage, seloncq le contenu des lettres de l'achat que le père dudit conte Loys en avoit par avant fait en son tamps, et que l'évesque de Liége et chapitre d'icelle, desquelz ladicte ville estoit tenue en fief, receveroient ycelui conte en leur homme de fief, à cause d'icelle ville, et vassal; et en après que, pour ce que dame Marguerite contesse de Flandres n'estoit encore point assignée ne payé de l'ayde de son mariage, qui promis lui estoit de son bon père de bonne mémore le duc Jehan de Brabant, ne ossy du droit et de le eschéance qui lui pooit advenir et escheir par le mort et décès de sondit père, tant en meubles comme en aultres biens, et pour coy la guerre estoit esmute entre les parties, elle ycelle, contesse Marguerite, en récompensation des choses devantdictes, ses hoirs présens et à venir qu'elle avoit ou avoir polroit de sondit mari, ledit conte Loys, aroit cascun an jusques à le somme de X mille escus d'or de Florence, pour laquelle somme ladicte contesse tenroit héritablement, pour lui, ses hoirs et successeurs devantnommés, en foy et hommage de ladicte ducesse de Brabant, dame Jehenne sa soer, et de ses hoirs, dus ou ducesses de Brabant, la ville d'Anwers et toutes les apartenances et appendances d'icelle et dedens la francise d'icelle, ensanble la justice haulte et basse et toutes les rentes et revenues plus prochaines à ycelle dicte ville, et d'icelles choses feroit ladicte contesse foy et hommage et service de fidélité; et samblablement ledit conte Loys comme son légi-

[1] Voyez le texte latin, p. 35.

tisme mari et mambourcq, et ossy leurs hoirs, comme dit est, seroient tenus de faire otel à dame Jehenne la ducesse et à ses hoirs ducs de Brabant, comme ung frère ou une soer le plus josne doibt faire à l'aisné frère ou soer, et que ladicte ville d'Anwers seroit tenue de faire serment de fidélité et d'obédience à la contesse et au conte, comme à son vray mari et mambourcq.

En après ordonna et déclara ledit Guillame et aveuc che prononcha, que bonne paix fuist et soit entre ledit conte et le duc et ducesse, leurs terres, villes et gens, nobles et non nobles, de ce jour en avant, sans jamais avoir mémore de chose nulle qui ait esté fait ne perpétré en l'occasion de la guerre dessusdicte, et que ilz eussent et ayent bonne amour fraternelle l'un aveuc l'aultre en toutes choses, ensy et par ottelle manière que se onques n'eût eu nulz débas entre eulx, sans avoir ne prendre nul quelconque regard ou considération à chose qui par la guerre puist estre advenu, ensy ne aultrement. Encore dist et déclara ycelui duc Guillame, pour oster toute doubte d'obscureté ou ambiguité, que tous marchans de Malignes, de Anwers, de Louvain, de Bruxelle et de toutes les aultres villes de Brabant, aler et venir amiablement, et paisiblement mener leurs marchandises de une ville en l'aultre, sans nulle quelconque nouvelle ordonnance ou deffence, ne d'icelles user aultrement que on ne fait audevant la guerre. Item encore ordonna et dist, que la ducesse de Brabant et ses hoirs obtenront ou garderont le title de eulx escripre marchis du saint-empire, pour la cause de la souveraineté que il tenoient en Anwers, qui d'eulx est tenue et sera tenue en fief, et que ossy ycelui conte Loys, tant que il vivera, se polra escripre duc de Brabant : comme toutes ces choses, aveuc pluisieurs aultres clauses, poins et articles, sont plus plainement contenues ès lettres de ladicte déclaration et prononciation. Lesquelles lettres de pronuntiation furent données en le ville d'Ath en Haynnault, par ung jour de le Trinité XIIIIme jour de juing, mil III^{c} LVII. Et la déclaration fu faite à Lessines, le XVme jour dudit mois oudit an.

Laquelle sentence, ensy que devant est dit, proférée et divulguié, Guillame le duc de Bavière, prolateur ou proféreur d'icelle, tantost après yssy de son sens, et, qui plus est, devint comme tout foursené, et fu menés au Quesnoy en Haynnault, où il le convint loyer bien estroit, en quel point le convint garder tout le remain de sa vie. Si print le duc Aubert, son frère germain, la tutelle et mamburnie de ses pays et contés de Haynnault, Hollande et Zélande, etc.

De l'ommage fait au duc et à la ducesse de Brabant, par le conte et contesse de Flandres, de le ville d'Anwers et de toutes les apartenances et appendances d'icelle[1]. CHAP. X.

Ne demoura gaires après ces prolations et sentences ou ordonnances dictes et faites 1357
par le devantdit duc Guillame de Bavière, conte de Haynnault, de Hollande et de Zélande et signeur de Frise, comme dessus est dit, que le conte Loys de Flandre, duc de Brabant, conte de Nevers et de Retés et signeur de Malignes, aveuc dame Marguerite sa femme, soer de dame Jehenne ducesse de Luxembourcq, de Brabant et Lembourg, vinrent et se comparurent en propres personnes en le ville de Villevorde, en le présence et pardevant le duc Wencelaux, duc de Lucembourg, de Brabant et de Lembourg, marchis du saint-empire, et de dame Jehenne sa femme et espeuse dessusdicte, et là, en présence de pluisieurs nobles hommes, firent relief de la ville d'Anwers et de toutes les apartenances ou apendances d'icelle, en faisant ycelui conte et contesse audit duc et ducesse hommage et serment de fidélité, et en promettant, par le foy et serment de leurs corps, eulx servir et faire en toutes choses audis ducesse et duc, comme mambourg légitisme d'icelle ducesse, comme faire doit et ottel que léal vassal, josne frère ou josne soer, est tenus de faire à son ainsné frère ou à son ainsnée soer, comme ayans eu aveuc eulx fraternelle ou filiale particion, selonc le droit, coustume et usage du pays de Brabant. Et, en oultre che, recongnurent ledit conte et contesse à ladicte ducesse et au duc, comme à son légitisme mambourg, la souveraine signourie ou jurisdition de ladicte ville d'Anwers aveuc toutes les apartenances et appendances d'icelle, sans quelconque mauvais engien et fraulde.

Toutes lesquelles choses, ensy que dit est, faites et acomplies, ledit conte Loys et la contesse Marguerite sa femme en donnèrent et délivrèrent audit duc et ducesse leurs lettres patentes, èsquelles lettres mist et inficha ledit duc et ducesse leurs lettres patentes, par lesquelles il manda expressément au scultète, eschievins, vassaulx et subgiés de sa ville d'Anwers, que leur seur dame Marguerite, comme leur dame, et le conte Loys de Flandre, comme son légitisme mambourg, ilz rechussent en leur dame et signeur, et feissent et donnassent serment de léaulté et d'obédience, comme tout che est plus plainement contenu ès lettres devantdictes. Lesquelles furent données en le ville de Villevorde, en la veille de la feste Saint-Pière et Saint-Pol, apostles, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LVII, et les lettres du conte furent faites à Malignes, l'endemain dudit jour Saint-Pière et Saint-Pol, oudit an. Et est le commenchement des lettres tel : *Lodewyc, bi der gracien van Gode greve van Vlaendre ende hertoghe van Brabant, greve van Nevers ende van Rethes ende heern van Mechelen, ende Mar-*

[1] Voyez le texte latin, p. 35.

gueriete, bi derselver gracien, etc. Et les lettres du duc se commenchent ensy que il s'ensiult : *Wenceslaus van Behem, bi der gracien Gods hertoge, ende Johanne, bi derselver gracien hertoginne van Lucembourg, van Lothrick, van Brabant, van Lymbourg ende margreve des heylichs rycs*, etc., par lesquelles lettres ensamble apert tout ce que dit est, si souffisse atant.

Du serment fait et donné par les habitans de le ville d'Anwers à la contesse de Flandre, comme à leur dame, et au conte, comme à son mambourg, et ossy du serment fait par ledit conte et contesse à ladicte ville[1]. CHAP. XI.

Après toutes ches choses, ensy que dit est, faites et acomplies entièrement, le conte Loys et dame Marguerite de Brabant, sa femme, s'en vinrent en le ville de Anwers, où premièrement ilz présentèrent leurs lettres originaulx, èsquelles estoient incorporées les lettres dudit duc Wencelaux et de dame Jehenne la ducesse de Brabant, sa femme légitisme et espeuse, au scultète, burghemaistre, eschievins, consaulx et habitans de ledicte ville. Après laquelle présentation ensy faite, ilz furent par yceux, et non mie seulement par eulx, mais ossy des abbés, couvens, doyens et chapitres de ladicte ville d'Anwers, pourcessionnellement et en très-grant révérence, à crois et confanons, comme leur dame et signeur rechups, et en ledicte ville intronisiés et menés en pourcession, comme dit est, jusques en la maison des eschievins et consaulx, là où ladicte contesse, comme dame, et le conte devantdit, comme son mambourg, jurèrent premièrement à la sainte église et après à ladicte ville d'Anwers, de garder et faire garder fermes et estables tous leurs drois et priviléges, franchises, estatus, coustumes, usages et toutes observances, viés et nouviaux, bien et léalment, et aveuc che jurèrent de eulx traitier par loy et par justice, non point par force, et de eulx faire comme bonne dame et bon signeur sont tenus de faire à leurs hommes et subgiés. Après lesquelz sermens ensy fais, comme dit est, de la contesse et du conte, toute la communaulté de ladicte ville assamblée devant la maison de ladicte ville levèrent tous les mains, en jurant à ladicte contesse leur dame, comme à leur dame, et audit conte, comme à son mambourg, là estant présens, que ilz leur seroient bons et léaulx, et leur promirent de faire en toutes choses che que faire doient et sont tenus de faire tous bons et léaulx hommes à leurs vrais et droituriers signeurs. Lesquelles choses ensy faites, ledit conte et contesse tout prestement establirent en ladicte ville d'Anwers scoultète, aman, eschievins et tous aultres officiers, comme il est d'usage de faire.

[1] Voyez le texte latin, p. 38.

De la dissention esmute entre ceulx d'Anwers et de Malignes à cause du marchié du sel, du poisson et de l'avaine, de laquelle dissention le conte Loys demandoit que une cascune partie s'en sumeist à son ordonnance, che que refusèrent faire ceux d'Anwers[1]. CHAP. XII.

Quant le devantnommé conte Loys eut prins et accepté la possession des villes d'Anwers et de Malignes, comme dessus est dit, cheux de le ville de Malignes trairent ceux de le ville de Anwers en cause ou procès pardevant le conte Loys devantdit, comme devant leur juge droiturier, sur le droit des III marchiés, c'est assavoir du poisson, du sel et de l'avaine, proposans que yceux marchiés leur avoient esté jusques à ce tamps présent donnés et ottriiés jadis par le duc Jehan de Brabant second de ce nom, ossy en la possession desquelz trois marchiés ilz avoient esté paisiblement et demouré jusques à ce tamps présent, et, qui plus estoit, lesdis III marchiés leur avoient finablement par ledit Loys, leur conte et signeur, esté confirmés : laquelle chose usurpoient et avoient usurpé ceux d'Anwers de fait, en demandant yceux marchiés estre à eulx restitués et estre maintenus en la possession paisible d'iceux. Laquelle demande et responce oans ledit conte Loys, et par espécial oans la plainte que en faisoient ceux de Malignes, auxquelz il estoit très-favourable et hayoit aulcunement ceux d'Anwers, à cause de ce que ceux de Malignes, de leur propre volenté, sans nul obstacle et sans en riens estre constrains de nulle force, en laissant leur droiturière dame Jehenne la ducesse et son mari le duc Wencelaux de Boesme, l'avoient jadis rechut pour leur signeur, comme dessus est dit ou second chapitre de cestui VIme livre; et ceux d'Anwers il hayoit à cause de ce que, en la guerre qui nagaires avoit esté entre eulx les duc, ducesse et contesse, ilz avoient porté et fait à lui ledit conte et à son pays de Flandre pluisieurs et grans dommages et plus que n'avoit fait tout le pays de Brabant; et à celle fin que il, ledit conte, en secret, comme on dist, s'en peust vengier, et ceux de Malignes récompenser du plaisir que fait lui avoient, comme dit est, il requist à ceux d'Anwers que de ceste question ou querelle ilz s'en veusissent raporter et soubsmettre en son ordonnance. A laquelle requeste et demande respondirent ceux d'Anwers que, jasoit ce que jadis lesdis III marchiés eussent esté translatés ou transportés à Malignes par le duc Jehan de Brabant, de bonne mémore, second de ce nom, nientmains si avoit esté ceste translation ou transport révoquié et rapellé par l'empereur Henri, et par lui ledit empereur restitués à la ville d'Anwers : desquelz III marchiés ilz ont esté, et en ce point les a trouvé ledit conte Loys, en paisible possession, et puisqu'ensy en estoit, c'estoit leur entente, et telle estoit leur volenté, de tenir pour eulx et au pourfit de leur

[1] Voyez le texte latin, p. 39.

ville lesdis III marchiés de l'empire : lesquelles ville et marchiés tenoient le duc ou ducesse de Brabant, quiconques l'estoit, en fief et hommage dudit empire ou de l'empereur : desquelz duc et ducesse il, ledit conte Loys, avoit ladicte ville d'Anwers aveuc les apartenances et appendances d'icelles, èsquelles ilz entendoient lesdis III marchiés, c'est assavoir du poisson, du sel et de l'avaine, estre comprins, rechupt en foy et hommage et relevé; lequel ossy conte à eulx en son joyeux avent et réception avoit promis et juré de eulx garder léalment tous leurs drois, priviléges, libertés, coustumes et observances. Pour lesquelles choses et raisons veuwes, attendues et considérées, il ne leur sambloit point loisable ne décent de eulx soubsmettre en son ordonnance sur lesdis III marchiés sans le exprès consentement de l'empereur, du duc et de la ducesse de Brabant : pour coy très-humblement ilz lui requirent, que de l'empescement que leur faisoient ceux de Malignes il les vosist absolre et faire quittes, et eulx deffendre et maintenir en paisible possession desdis III marchiés, ensy que il les avoit trouvés, et les veusist tenir et avoir pour excusés de non eulx soubsmettre en son ordonnance, car ilz lui seroient, ensy que juré lui avoient, par toute et en toutes choses bons et léaulx, et lui feroient comme bons subgiés sont tenus de faire à leur signeur. Telle fu la response, ou pareille, que ceux d'Anwers firent à leur nouvel signeur le conte Loys de Flandres. Pour coy ledit conte Loys, oans la response de ceulx de sa ville d'Anwers, comme très-malcontens et d'un courage très-courchié, se parti de ladicte ville d'Anwers et en alla aultre part.

Comment finablement ceux d'Anwers furent constrains de eulx soubsmettre en l'ordonnance du conte Loys, et comment il dévola son ordonnance; et de l'avent Charle le quart empereur en le ville d'Aix[1], et des loix que il ordonna en sa sollempnelle court[2]. Chap. XIII.

1357 En le parfin, pluisieurs jours après passés, le devantnommé conte Loys, comme non souvenable de promesses et sermens, se dire loist, en son joyeux avénement et premier réception fais et donnés à sadicte ville d'Anwers, vint et entra en sadicte ville, tant par yauwe comme par terre, à main armée, et soudainement, sans mot dire, il fist prendre par ses gens d'armes II^c et L hommes des plus notables et des plus riches bourgois de ladicte ville, et les fist mener en Flandres en pluisieurs villes, c'est assavoir en Gand, en Bruges et en Ippre, comme prisonniers ou plesges, laquelle chose ensy faite fu clèrement contre leurs priviléges à eulx donnés par les ducs de Brabant,

[1] Lisez *Metz*.

[2] Voyez le texte latin, p. 40.

c'est assavoir que les bourgois d'Anwers ne peuent estre menés prisonniers ne doient hors de ladicte ville. Lesquelles choses ensy faictes, ycelui conte Loys de Flandres se parti de le ville d'Anwers, mais il laissa en ladicte ville tant de gens d'armes que ilz estoient plus puissans que ceux de la ville : lesquelz gens d'armes traitèrent tellement ceux de ladicte ville et les constraindirent si par cremeur et paour de mort, que des choses devantdictes ilz se soubsmirent en l'ordonnance dudit conte Loys, et non mie seullement desdis III marchiés, mais ossy de tous leurs droits, priviléges et franchises, et lui en baillèrent leurs lettres, contenans en fourme les choses dessusdictes, par certains hommes de leurs bourgois à ce faire députés et ordonnés et envoyés en la ville du Mont-Saint-Winnox, que on dist en flamencq *Sinte-Wynnox-Berghe*, par telle condition que ycelui conte, qui ossy ce promist à faire, que après ce que il aroit visité yceux priviléges ou que fait les aroit visiter par son conseil, que il renvoyeroit lesdis priviléges en sadicte ville d'Anwers. Mais hélas! certes il n'en fist riens, ainchoix tant que il vescu, ilz ne les tinrent, ne r'eurent, ne ne leur furent renvoyés. Desquelz priviléges toutesfois furent aulcuns recouvrés au tamps du duc Anthoine de bonne mémore, et ossy ou tamps de mon gracieux seigneur le duc présent régnant, comme on dist. Et tout che faire leur convint, devant et ainchois que les gens d'armes et sergans dudit conte fuissent mis hors de leur ville, ne que leurs bourgois, prins et enmenés ès villes de Flandres, comme dit est, leur fuissent restitués ne rendus, ne que ilz peussent estre quittes de leur prison; et aveuc che les convint jurer que, pour quelque ordonnance que ledit conte desist ou dévolast, que eulx ne leurs biens ne transporteroient de la ville d'Anwers, par quelconque manière que ce fuist. Sur lesquelz III marchiés, oyes et apellés les parties d'ung leis et de l'aultre, en leur présence prononcha son ordonnance, comme il apert en ses lettres patentes sur ce faites en flamencq, qui se commenchent en telle manière : *Wy Lodewyc greve van Vlaenderen, hertoge van Brabant, greve van Nevers, van Rethes ende heren van Machline*, etc., par lesquelles dictes lettres apert que ledit conte Loys rendit à ceux de Malines les III marchiés dessusdis, c'est assavoir du sel, du poisson et de l'avaine.

En l'an de Nostre-Signeur mille III^{c} LVII par tout l'advent de Nostre-Signeur 1357.
Jhésu-Crist se tint l'empereur Charle en sa cité de Metz[1], là où environ la feste Sainte-Luce vinrent devers lui, en très-grant compaignie de barons, révérend père en Dieu, monseigneur Thieri évesque d'Albanie, cardinal de la sainte église de Rome, communément nommés le cardinal de Pieregort, et le très-noble prince Charle, le premier fil du roy de France, duc de Normendie et daufin de Vienne, nepveu dudit empereur comme fil de sa soer. Lequel empereur en sa court sollempnelle en le ville de Metz, lui assistans pluisieurs princes et meismement tous les électeurs, ecclésiastiques et

[1] Voyez le texte latin, p. 45.

séculiers, aveuc eulx lesdis cardinal de Pieregort et daufin de Vienne, et pluisieurs aultres princes, contes, barons et nobles, séant en son siége magestal, vestu et décorés des habis impériaulx et couronné de couronne impériale, manifesta et publia par meure délibération, par plénitude de puissance impériale, aveuc pluisieurs lois contenans vint et troix capitres, aultrefois par lui en sa court solempnelle de Neurenbergue en l'an devant publiiés, certaines aultres loix contenans V chapitres, par ung jour de le feste de le Nativité Nostre-Signeur Jhésu-Crist en l'an mil III^c LVII, en le Xe indiction, le premier nonne de jenvier, en l'onsime an de ses règnes et ou second an de son empire. Desquelles loix, qui sont apellées et nommées les loix karolines, ycelui Charle l'empereur fist lire la teneur en lettres saellées d'or en sesdictes sollempnelles cours devantnommées, etc., et ycelles partout publiier.

Item en sadicte court de Metz avint une chose digne de mémore, qui fu bien solempnelle. Car tous les princes électeurs, qui tous estoient là présens, décorés et aornés ensy que à eulx apartenoit et que leur service le requéroit, ledit empereur esleva Willame le marchis de Jullers par le consentement de tous les électeurs et princes en duc, et sa terre de Jullers en duchié.

D'une question qui se mut entre le duc de Saxongne, d'une part, et le duc Wencelaux comme duc de Brabant, d'aultre part, à savoir lequel de eulx devoit porter ou tenir l'espée impériale ès solempnèles cours devant l'empereur, dont pluisieurs lettres furent escriptes[1]. Chap. XIV.

1357. Che bon duc Wencelaux de Boesme, frère dudit Charle l'empereur, duc de Luxembourg, de Lothringue, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, sachans nostre sire l'empereur estre en la ville de Metz en la comitive et assamblée de tant de nobles hommes, s'apresta tout au plus bel que il peut, et s'en ala en ledicte court impériale, là où il fu rechups et conjoïs[2] de l'empereur son frère et ossy de pluisieurs aultres nobles princes. En laquelle court s'esmut incontinent une question entre lui, ledit duc Wencelaux, d'une part, et Raoul le noble duc de Saxongne, d'aultre part, à cause du port ou du tenir l'espée impériale pardevant l'empereur, en alant ou en séant ou comment que ce fuist; car ledit duc Wencelaux disoit que l'onneur de cest office lui apartenoit, à cause de sa ducié de Brabant et marchionné du saint-empire, devant quelque aultre prince que ce fuist, et ledit Raoul duc de Saxongne pareillement disoit ossy à lui apartenir le droit dudit office. Pour laquelle question apaisier et mettre à fin, et à celle fin que plus grant mal n'en venist, ledit empereur en ordonna par la

[1] Voyez le texte latin, p. 44.

[2] *Conjoïr,* bien recevoir quelqu'un; *congaudere.*

manière que il est contenu en ses lettres dont le teneur s'ensiult : *Karolus quartus, divina favente clementia Romanorum imperator*, etc., qui veullent dire en nostre franchois :

« Charle, par l'ottroy de la divine clémence empereur des Rommains tousjours Auguste et roy de Boesme, faisons savoir à tous par le teneur de ces présentes, que, comme en nostre impériale court solempnelle que nous avons célébrée en la cité de Metz, ou très-saint jour de la Nativité Nostre-Signeur, aveuc tous les princes électeurs, ecclésiastiques et séculiers, présens ossy aultres princes, barons et nobles en grant multitude, matère de question fuist mute entre nobles princes, c'est assavoir Raoul duc de Saxongne, arcemarescale du saint-empire, nostre oncle, d'une part, et Wencelaux de Boesme, duc de Luxembourg, de Lothrick, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, nostre très-amé frère, d'aultre part, pour savoir lequel de eulx deux devoit tenir ou porter nostre espée impériale, en ladicte court et aultres cours solempnelles et impériales, devant la face de la magesté impériale ou devant l'empereur ou roy des Rommains, séant à table ou en siége tribunal ou en alant, contendans l'un et l'autre che droit à lui apartenir : nous, veullans telle manière de contention et les escandèles qui naistre en polroient et de che l'entrée préclorre par la voye et sente [1] d'équité, sur ce oy le meur et délibéré conseil des électeurs et princes devantdis; considérans que nostre frère devantdit n'avoit encore point ou n'a rechupt de nostre celsitude ou haulteur en fief la ducié de Brabant et marchionné du saint-empire, par la vertu desquelles signouries il demandoit et requéroit à lui apartenir la puissance et office de porter et tenir ycelle dicte espée, comme dit est, ne ossy des fiefs de ladicte ducié et marchionné il n'est point encore par nous investus, avons déclaré, et par le teneur de ces présentes par nostre auctorité impériale expressément déclarons, à ycelui nostre frère, duc de Luxembourg, de Lothrick, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, ès drois et priviléges à lui et auxdictes ducié et marchionné compétans, meismement touchant la portation ou tènement de ladicte espée impériale, ne puist estre par che nul préjudice engenré, ne en tamps advenir ou chi-après ne lui puist en quelconque manière nuire, que le devantdit duc de Saxongne en nostre devantdicte court devant nostre face a porté et ossy tenu devant nostre table impériale ycelle dicte espée : par le tesmoing de ces présentes lettres, soubz le seel de nostre impériale majesté donné à Metz, en l'an de Nostre-Signeur mille III^{c} LVII, le Xe indiction, la première nonne de jenvier, en l'onsime an de nos règnes et de nostre empire le second an. »

Lesquelles lettres furent ratefiés et approuvées et par leurs lettres patentes et seellées de leurs seaulx premièrement par Boémond arcevesque de Trèves et arcechan-

[1] *Sente*, sentier, *semita*.

celier du saint-empire ou pays de Gaule, par Willame arcevesque de Coulongne, arcechancelier du saint-empire ou pays d'Ytalie, par Gerlac arcevesque de Mayence, arcechancelier du saint-empire en Ytalie [1], par Robert l'aisné, conte palatin du Rin, archemarescal du saint-empire et duc de Bavière, et par Loys signeur de Brandebourg et de Lucise, marcis du saint-empire, arcechambellan et duc de Bavière.

Comment et pour quelle cause la communaulté de Louvain s'esleva et esmut en ladicte ville [2]. CHAP. XV.

1359. Nostre acteur et histore dist que environ ces tamps advint une grande commotion de peuple en la ville de Louvain, par une merveilleuse manière qui fu telle. Il advint, dist-il, en ce tamps que ung cacheur de marée, c'est-à-dire ung marchant de poisson, s'en aloit, ensy que il avoit de coustume, vendre son poisson en le ville de Louvain; se lui advint que son char, sur lequel estoit son poisson, s'enracha en une parfonde voye et plaine de boe, et se commencha très-fort à doubter que, par l'empeschement de ceste mauvaise voye, il ne venroit point à tamps ni à heure compétent en ladicte ville de Louvain pour vendre son poisson, où il polroit avoir ung très-grant dommage. Si avisa que ès prés emprès ceste mauvaise voye y avoit aulcunes jumens qui là pasturoient, si en print une et l'atacha à son char, pour lui aydier tant que il fuist hors de celle malle voye, et tantost que il en fu hors, il remist la jument en la propre pasture où il le avoit prins. Laquelle chose lui vit faire ung mauvais faulx ribauld, qui tout prestement en fist son raport à Pière dit Coutreel, mayeur de ledicte ville de Louvain, et lui affirma par son serment que ledit marchant de poisson avoit emblé [3] ladicte jument, pour laquelle cause, tantost et incontinent que ledit marchant de poisson vint en la ville de Louvain, il fu par les sergans dudit mayeur comme larron prins, et pour larron mis en prison. Lequel marchant en le partin fu par les eschevins là-meisme par deuve information, en gardant che que à garder faisoit, par sentence jugié à estre franc et quitte de l'empeschement que lui faisoit ledit mayeur. Et pour ce que ycelui mayeur refusa, et ne volt ledit marchant laissier aler franc et quitte de ses prisons ne ycelui relaxer, et que lui requis souffisamment refusa de obéir à la sentence des eschevins ne mettre ycelle à exécution, les devantnommés eschevins lui signifièrent que, selonc leurs priviléges que lui-meismes avoit juré à garder, il s'estoit rendut indigne de plus servir à l'office de sa mairie, et que de ce jour en avant ilz ne le tenroient pour leur

[1] Lisez *en Germanie.*

[2] Voyez le texte latin, p. 17.

[3] *Embler* ou *ambler,* prendre, voler, comme dans l'ancien proverbe : *Quant li cherax est emblez, si ferme-on l'estable.*

mayeur. Pour laquelle cause le devantdit mayeur se partit de Louvain, et s'en ala par devers le duc Wencelaux qui pour lors se tenoit à Le Fure, et là lui fourma et fist grandes querèles et plaintes à l'encontre des eschevins et consaulx de la ville de Louvain, et lui signifia entre les aultres choses que, jasoit ce que à lui seul apartenist et tous jours avoit apartenu à ses ancesseurs, dus de Brabant, jusques à ce tamps le droit et puissance de instituer le mayeur de Louvain, et lui-meisme avoit esté par sa débonnaire grasce institué mayeur de ladicte ville de Louvain, et si n'avoit point perchut que de luy il eut esté destitués ne ostés de son office de la mairie, toutesfois il estoit vray que par les eschievins et consaulx de le ville de Louvain il estoit destitués de son office, et ne le tenoient plus pour leur mayeur, ne plus de cest office ne le vouloient souffrir user ne possesser. Et jasoit ce que peu ou nient on deust acompter à sa destitution de mayeur, nientmains, pour ce que il sentoit que par telle manière de fait ycelui monsigneur le duc polroit perdre sa jurisdicion et le droit de le institution et destitution du mayeur de ladicte ville de Louvain, comme soy veullans acquitter du serment que il avoit à sondit signeur monsigneur le duc fait en son institution de mayeur, il lui faisoit savoir et lui signifioit les choses devantdictes. Quant ledit Pière Coutreel eut, comme dit est, sa complainte exposée audit monsigneur le duc Wencelaux, estans en sa sale de Le Fure, monsigneur Renault signeur de Scoenvort [1], qui à celle heure estoit emprès lui et son principal conseillier, qui les paroles dudit Pière Coutreel avoit ossy très-bien oyes et entendues, dist audit duc en telle manière : « Mon très-redoubté et gracieux signeur, vous ne polrés jamais subjuguier ne maistrier vostre ville de Louvain, ne n'arés sur elle plainière puissance, se vous ne procurés que la communaulté d'icelle s'esmeuve ou eslièves à suppéditer et mettre au-desoubz les lignies des nobles estans en ycelle. » Hellas! Hellas! la grant doleur de avoir proféré telles paroles! comment peurent-elles yssir de la bouche d'un si noble homme, ne estre dittes en le présence d'ung tant puissant et redoubté signeur, et d'une telle personne comme le second du prince, premier après lui. Certes paroles si ignominieuses ne deussent point avoir esté proférées d'un si sage que il estoit tenus et réputés entre les nobles le plus grant après le prince. Ce fu mauvaisement considéré la venue des nobles et gentilz, dont il estoit le principal, et regardé comment le noble sang ne doibt point estre espandu par les non nobles, che que maintes fois est advenu par les populaires. Et si fu très-petitement regardé, que les petites gens et populaires tousjours sont prestz et appareilliés d'estres anemis de vérité, et de infester et travillier tousjours les nobles, ne comment nul ne peut plaire au peuple, auquel vérité plaît. Car souvent on voit que par mauvaises oevres on acquiert la faveur du peuple, la tumulte ou commotion duquel par très-grant diligence sur toutes choses fait à fuir et esquieuver, et de ce parle Orose en disant : *Servilis tumul-*

[1] Schoenvorst.

tus quanto est rarior tanto crudelior, etc.; de tant que le tumulte ou commotion des petis serfs est plus petit des aultres, de tant est-il plus crueux, etc. Mais à ces paroles devantdictes ledit duc Wencelaux ne respondit point, ains, ensy que se de riens il n'entendesist ou eût entendu à leurs paroles, il se print à parler d'une aultre matère audit signeur de Scoenvorst : lequel signeur, se il eût esté infourmé des priviléges de ledicte ville de Louvain par aventure, il ne eût jà dit les paroles devantdictes.

Comment Pière Coutreel attray la communaulté de Louvain pour attaindre son propos, et comment il print prisonniers tous les eschevins et ceux du conseil, et ossy les plus puissans des nations de ledicte ville de Louvain, et les mist prisonniers ou castel de ladicte ville[1]. CHAP. XVI.

1360 Pière Coutreel, considérans la manière du duc, proposa en sa pensée de faire mettre à exécution de fait le conseil dudit signeur de Scoenvorst, espérant que par le moyen de lui, ledit signeur, qui estoit le souverain du conseil dudit duc, se il fourfaisoit aulcune chose, il seroit gardés et deffendus, et obtenroit légièrement pour lui et pour les siens rémission et grasce dudit duc. S'en retourna en ladicte ville de Louvain, et manda et fist venir tout prestement deux de ses nepveux devant lui, auxquelz en secret il notifia et fist savoir du tout en tout son intention : par l'ayde desquelz il commencha soutillement et secrètement à enflammer les coers du commun peuple contre les nations ou lignies des nobles et plus puissans, et eulx eslever les ungs contre les aultres par toutes le plus senestres voyes et obliques que mieux peut sceut. Et tant fist et pourchassa, que il en eult comme la plus grant partie pour sa mauvaise intention parfurnir et mener au fait que il proposoit, que il leur donna ung certain signe par lequel ilz devoient venir à lui en le veille de la feste du jour de le Magdalène. Et s'ensy le dit, ossy le fist-il; car en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LX, le nuit du jour de la feste de la Magdalène, advint que la meschine d'un eschevin, alant à la taverne quérir du vin pour son maistre, encontra son amoureux, qui secrètement lui recompta que le commun de la ville estoit assamblé avec Pière Coutreel, lequel par la puissance de ladicte communaulté entendoit et avoit intention de en cette nuit, à l'encontre des eschevins et aultres nobles hommes du conseil de la ville, prendre et occuper la maison de la ville et faire aulcune mauvaise oevre. Laquelle meschine tantost s'en revint à son maistre, et lui recorda du tout en tout che qu'elle avoit oy dire son amoureux : lequel maistre eschevin le fist tout prestement savoir à tous ses compaignons et à tous les aultres nobles du conseil et ceux des grans lignies, qui sans nulle longue

[1] Voyez le texte latin, p. 49.

demeure s'en vinrent tous ensamble en la maison de ladicte ville, moult esmerveilliés pourcoy la communaulté de leur ville estoit en telle commotion.

En ce tamps estoit en le ville de Louvain ung vaillant chevalier, noumés monsigneur Gérard, signeur de Vorsselaer, très-apert et bien duis ou fait des armes, lequel oans comment ledit Pière Coutreel avoit la communaulté assamblée, pour faire contraire aux eschevins et nobles hommes de la ville, s'en vint tout prestement audit Pière Coutreel, lequel aveuc ses satellites il trouva ou grant marchié derière la maison et halle des draps, et lui commencha très-cruèlement à blasmer le débat qu'il entendoit à esmouvoir sur les proedhommes et gouverneurs de la ville; mais quelque chose que il lui deist, onques il ne le sceut oster ne faire muer [1] son pourpos. Pour coy ycelui signeur de Vorsselaer se partit de lui, et s'en vint en la maison des eschievins que il trouva en ladicte maison de le ville, aveuc pluisieurs aultres de la plus noble génération de la ville et ceux du conseil : auxquelz il offrit et leur promist que, se ilz estoient de tel courage que ilz vosissent abattre et ruer jus la folie et emprise dudit Pière Coutreel et des siens, tandis que ilz n'estoient encore que ung peu de gens assamblés, il les assisteroit, lui et les siens, et leur feroit ayde de toute sa puissance de bon coer et de bon courage, et volroit estre le premier frapant sur eulx. « Car, disoit-il, je ay espéranche que à l'ayde de Dieu que nous les sourmonterons et en arons la victore, ainchois que la turme de la plus grant partie de la communaulté, qui encore n'i estoit point, y puist estre venue ne assamblée. Lesquelz, disoit-il derequief, tantost que il saront que les eschievins et hommes de consel aront la victore, et que ledit Pière Coutreel sera desconfis, s'en fuieront comme les pouillons [2] devant les escoufles [3], pour eulx muchier [4] où ilz polront mieux. » Mais yceux hommes de loy, c'est assavoir les eschevins, consaulx et nobles de ladicte ville, furent de si petit et foible courage que ilz n'osirent faire ne entreprendre che que bon vaillant chevalier leur conseilloit à faire, ne assaillir leurs anemis ilz n'osèrent. Pour coy ledit bon et vaillant chevalier monta incontinent à cheval, se parti de Louvain et s'en ala vers Bruxelle. Tantost que le jour fu venu, Pière Coutreel, qui estoit jà compaigniés de la communaulté de ladicte ville, s'en vint au plus matin à main armée devant le maison de la ville. Auxquelz tout prestement fu demandé par l'un des eschevins, pour quelle cause ilz faisoient ceste assamblée, ne pourcoy ilz estoient si esmus et venoient ensy armés : auquel respondit ledit Pière Coutreel, que ilz n'estoient point là venus pour porter à personne aulcune contraire [5] ne faire mal, mais y estoient venus pour avoir compte et rensaignement des biens et revenues touchant ladicte ville de Louvain, et se de ce les dessusdis

[1] *Muer*, changer; *mutare*.

[2] *Pouillon* ou *poulion*, poussin, jeune poulet.

[3] *Escoufle* ou *escouble*, milan, oiseau de proie.

[4] *Muchier* ou *mucer*, cacher.

[5] *Aulcune contraire*, aucune contrainte ou peine; *contrarietas*.

leur voloient rendre raison, ilz seroient de ce contemps. Quant ces proedhommes oyrent ceste demande, les aulcuns dirent que ceste besongne ne leur touchoit en riens, car, jasoit ce que ilz fuissent des lignies de la ville, toutesfois n'avoient-ilz onques esté du conseil de ladicte ville; les aultres dirent que ceste besongue ne leur touchoit ossy en riens, car, jasoit ce que il eussent esté eschevins et du conseil de la ville, toutesfois n'avoient-ilz onques eu l'administration des biens de la ville; aulcuns respondirent que il y avoit jà XX ou XXV ans que ilz avoient esté recepveurs des biens de la ville, et que ilz avoient des biens que ilz en avoient rechupt bien et léalment rendu compte et fait raison où faire le devoient; les aultres disoient : « Nous avons esté passé a deux ans recheveurs des biens de ceste bonne ville, et si avons rendu bon compte, et nientmains si sommes-nous contemps que nos comptes soient visités et examinés, et se il y a que dire, nous sommes prestz de l'amender seloncq nostre puissance ; » et les darrains disoient : « Nous sommes pour le présent administrateurs et recepveurs des biens de ceste bonne ville, dont Dieux soit bonne garde, si nous desplairoit grandement que par nous venist aulcun destourbier, ou que aulcun escandèle s'eslevast ens ou peuple, pour coy nous sommes prestz de rendre et faire raison de ce que nous avons receu, seloncq la coustume que on a eu de faire en ceste ville jusques à ceste présente heure. » Finablement y fu conclu et donné pour responce audit Pière Coutreel et les siens, que dedans ung terme convegnable et compétent, qui sur ce seroit ordonné, bon compte et raison seroit faite des biens de ladicte ville devant ladicte communaulté, ou devant personnes par eulx députés tout à leur bon plaisir, sauve che que ledit Pière Coutreel prometteroit en bonne foy, comme il fist, aux gouverneurs de ledicte ville il ne porteroit nul contraire, ne soufferroit faire quelque violence en corps ne en biens. Et soubz ceste condition ledit Pière Coutreel, atout ses satelites en grant nombre, monta en la maison des eschevins, où il se fist tantost et incontinent présenter et offrir les clés de ladicte ville. Laquelle chose ensy faite, non obstant les conditions devantdictes, il fist prendre tous les plus puissans hommes de la ville et les plus nobles, et les fist mettre en prison ou castel de Louvain, et là les fist très-diligentement et sougneusement garder par ses ribaulx et ruffiens. Toutes lesquelles choses, comme dit est, faictes et acomplies, ledit Pière Coutreel le insignua et fist savoir par ses lettres au devantdit signeur de Scoenvorst, lequel en le fin prouva tant au duc Wencelaux, que, moyennant grant sommes de deniers de par ledit Pière et la communaulté ensamble audit duc et audit signeur de Scoenvorst promises, ycelui duc, en cloant [1] les yeux, laissa passer et souffrir ceste chose ensy estre faite.

[1] *Cloer,* fermer, *claudere;* d'où en rouchi les mots *cloant,* fermoir, agrafe attachée à un livre, et *cloée,* claie, clôture.

Comment en ce propre tamps la communaulté de Bruxelles s'esmut pareillement contre les eschevins et ceux qui estoient du plus grant lignage de ladicte ville[1]. Chap. XVII.

En che propre an et en che propre tamps, c'est assavoir en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LX, l'endemain du jour de la feste de le Magdalène devantdicte, la communaulté de Bruxelle, certainement sachant le destourbier et commotion du peuple de Louvain, s'esleva et esmut ossy à l'encontre des eschevins et nobles hommes de la ville de Bruxelle, car ce peuple voloit que pour le gouvernement de leurdicte ville fuissent de la communaulté institués XII personnes : laquelle chose pour esquieuwer, et éviter les périlz et inconvéniens que aultrefois par vraysamblable estoient ou polroient advenir, il leur fu concédé et acordé. Et adont furent fais deux maistres de la communaulté et X hommes de conseil, le gouvernement desquelz ne dura guères longuement. Car icelle dicte communaulté de Bruxelle, induite par mauvais et pervers conseil, s'efforchoit de extirper et mettre du tout en tout au nient VII lignies ou générations, et tous les nobles hommes à ycelles lignies apartenans, et de usurper le gouvernement de ladicte ville et bouter hors les aultres; et pour che parfaire et mettre à effecq, en ayant pluisieurs secrès consaulx et convenences les uns aux aultres, finablement ilz conclurent que une certaine nuit à venir ilz assambleroient en armes, et supéditeroient lesdictes lignies et les defferoient et annichileroient. Laquelle chose toutesfois ne fu point faite si secrètement, que par la relation d'aulcuns sergans de ladicte ville, qui ce par aulcune aventure avoient perchu, che ne venist à la congnissance desdis eschevins et des aultres des nobles lignies et générations, tous lesquelz sans nulle doubte s'assamblèrent ou bas marchié devant la maison de ladicte ville, et commenchèrent à enquérir de la vérité de ceste besongne, aveuc eulx le devantnommé signeur de Vorsselaer, chevalier ès fais d'armes très-expert, et là traitèrent entre eulx comment pour le mieulx ilz polroient résister à ladicte communaulté et leur rompre leur male opinion. Et briefment à dire, fu en leur conseil conclut que premièrement ilz envoyeroient aux bouchiers, qui entre eulx avoient fait une grant congregation, en eulx mandant que ilz venissent à eulx, ou que ilz y envoyassent, pour eulx dire la cause pourcoy ilz avoient en celle nuit fait une telle meutemacque[2]. Lesquelz bouchiers donnèrent au message qui envoyés leur fu une telle responce, que ilz venroient à eulx quant y seroit tamps : laquelle responce oans les nobles dessusdis, sachans que les tisserans et foulons et l'aultre commun peuple de le Capelle avoient jà fait une grande assamblée en ladicte capelle de Zabulon; mais pour ce que ilz savoient que 1360

[1] Voyez le texte latin, p. 51.

[2] *Meutemacque*, mutinerie, sédition, révolte; *mutery*.

la porte de la prison nommée *Steenpoorte* estoit bien close et fermée, pour combatre les bouchiers se il y venoient, ilz s'en vinrent tout prestement contre yceux bouchiers, que ilz encontrèrent en une rue qui s'apelle *Penstrate*, et là d'un très-hardi courage les envaïrent et assaillirent, et les commenchèrent à espardre[1] chà et là; car tantost que ilz virent la banière de ceux de la lignie que on dist *Tserhuyghs kints geslechte*, ilz tournèrent les dos et se mirent à la fuite, et trébuchoient les ungs parmi les aultres, dont pluisieurs furent prins et ochis, et pluisieurs afolés et méhaigniés piteusement. Laquelle chose ensy faite, pour ce que à yceux de la lignie devantdicte avoit esté notifié et dit pour certain que les capelliers avoient jà comme arses et brulées les portes de le porte que on dist *Steenpoorte*, par le conseil dudit signeur de Vorsselaer, qui de la besongne s'entremetoit grandement, tant que il y parut, ilz firent de leurs gens IIII batailles ou IIII compaignies, desquelles l'une et la plus grant demourroit ferme et estable ne pour quelconque chose qu'il advenist ne se mouveroit de devant la maison de la ville, pour résister à tous ceux qui venir polroient, l'aultre partie fu envoyé devant ladicte *Steenporte*, et la tierce partie fu envoyé oultre le wiquet des baggardes, pour bouter le feu en aulcunes maisons en le rue que on dist *Raemstrate*, et la quarte partie fu envoyé oultre le wiquet de le rue que on dist *Ruysbrouq* envers Zabulon, auxquelz fu commandé que, tantost que ilz verroient ou percheveroient le feu ardoir les maisons en ledicte rue de *Raemstrate*, ilz sonnassent leurs trompettes et busines, et s'en venissent vers la Capelle, où cheux qui estoient envoyés devant la porte de *Steenporte*, et les aultres ossy envoyés oultre le wiquet des baggardes au son desdites trompettes devoient ossi venir, et pour là débeller la communaulté assamblée en ledicte Capelle de Zabulon. Laquelle chose fu ensy faite, mais tantost que ces chapeliers virent ces maisons ardoir d'une part, et d'aultre part ilz oyrent celle grant friente[2] et noise que faisoient ces trompettes et buisines, et de l'aultre part ilz véoient ceux des nobles lignies qui tous armés venoient sur eulx et contre eulx, ilz tournèrent les dos et s'en commenchèrent à fuir qui mieux mieux. Si poussoient et gettoient l'un l'aultre par terre, pour plus hastivement courir et eulx saulver, si en furent les pluisieurs ochis en fuyant et les aulcuns prins, qui tout prestement après la bataille furent sur le marchié décolés ou décapités, et meismement les principaulx, c'est-à-dire ceux qui ceste commotion avoient pourchassié. Lesquelles choses ensy faites, les nobles hommes des VII lignies en combatant obtinrent paisiblement le gouvernement de ladicte ville de Bruxelle, en l'an et jour dessusdis.

[1] *Espardre*, répandre, disperser.

[2] *Friente*, bruit, tumulte; *fremitus*.

Comment Pière Coutreel ranchonna ceulx que il tenoit en prison, et comment aprés che le duc Wencelaux assiga la ville de Louvain : ouquel tamps fu le roy de Franche nommés Charle couronnés [1]. CHAP. XVIII.

Quant Pière Coutreel eult tant et si longuement tenut en sa prison les bonnes gens et nobles hommes de Louvain, lesquelz n'avoient nulle espérance en leur délivrance, que il lui sambla bon, il les ranchonna et composa tout en ottelle manière comme se il les euyst prins par voye de fait en guerre publique; eut de l'un III mille pietres d'or, de l'aultre mille et de l'aultre VIII^{c}, et de tous les aultres seloncq che que ilz avoient vaillant ou de puissance. De laquelle extorse et ranchon ledit Pière Coutreel en donna audit duc Wencelaux la plus grant partie, par le moyen de laquelle des choses commises il obtint du duc sa rémission; il en donna ossy une partie audit signeur de Schoenvorst, et de l'aultre partie il en maria sa fille au fil du frère monsigneur Otton de Kuyck, nommés Henri de Kuyck, vaillant chevalier, des forces duquel par le grasce de Dieu sera escript et dit chi-après, où nous escriprons le fait de la bataille faite devant Baswylre.

Après ce dont que ces devantnommés nobles hommes eurent esté et furent délivrés 1363.
de leurs prisons, par le conseil des barons et nobles et ossy des bonnes villes de tout le pays de Brabant, ilz poursievirent tellement le duc Wencelaux pour leurs dommages et extorses recouvrer, que ledit duc Wencelaux aveuc tout le pays vint devant ladicte ville de Brabant[2], et le assiga et avironna de costé et d'aultre, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXIII. Car après ces exactions et males toltes payés la communaulté de ledicte ville obtint le gouvernement d'icelle, qui dura par le terme de deux ans et demi ou environ. En le parfin, le siége durant, ung traitié fu fait et ung acord, par lequel il fu conclu que ceux de la communaulté seroient destitués, et les nobles hommes derequief institués au gouvernement de ladicte ville et en l'administration d'icelle, et ycelui gouvernement tant garder et tenir en la fourme et manière que eulx et leurs ancisseurs l'avoient jusques à celle heure tenu, et que des biens de ladicte ville ilz deveroient r'avoir tous leurs dommages et les tailles qui de eulx avoient esté rechuptes; mais pour ce que les biens d'icelle dicte ville n'estoient point suffissans pour tout che que dit est acomplir, aulcuns obtinrent et firent tant que ilz eurent rentes à vie, et les aulcuns en héritage, qui assignées leur furent des biens de ladicte ville pour yceux acquiter. Et fu ceste paix faite par le moyen d'une grant somme de deniers que ledit duc Wencelaux deut avoir de ladicte ville. Et disoit-on adont que ès deux ans et demi devantdis de la somme devantdicte ledit duc eut et leva pluisieurs

[1] Voyez le texte latin, p. 53.

[2] Lisez *Louvain*.

sommes de deniers de ladicte ville, et tant que il deust et peust bien souffir pour vendre et acheter en fons et en comble toute ladicte ville. Et dist-on que de la darrenière somme de deniers que il en rechupt, il en fist confermer et édifiier le castel de Vilvorde, etc.

1364. En l'an de Nostre-Signeur mil III^c LXIIII, par ung jour de le Trinité, qui fu le XXVIIe jour de may, après la mort du roy Jehan de Franche, fu couronnés et enoins ou sacrés roy de Franche Charle [1], premier filx d'ycelui roy Jehan, en l'église de Rains par l'arcevesque, aveuc lui madame la royne, fille de noble signeur monsigneur Pière duc de Bourbon, et y furent présens les frères dudit roy Charle, c'est assavoir Loys duc d'Orliens, Jehan duc de Burges [2] et Phelippe le duc de Bourgongne, de tous lesquelz frères estoient oncles, comme enfans de leur soer, Charle le quart de ce nom empereur des Rommains et Wencelaux son frère, duc de Luxembourg, de Lothier, de Brabant et de Lembourg. Car la mère d'iceux frères, c'est assavoir du roy de Franche et de ses frères, et les devantnommés empereur et duc avoient esté enfans, comme filz et fille, du roy Jehan de Boesme, qui moru en la bataille de Crésy.

Du siége devant Ravesteyn, et des premières prières que Charle le quart de ce nom empereur des Rommains envoya aux abbés de Haffinguen et de Grinberghe [3]. Chap. XIX.

Ès tamps de cestui duc Wencelaux s'esmut une griefve dissention et guerre entre ledit duc Wencelaux, d'une part, et monsigneur Waleran de Fauckemont, signeur de Borne, de Zittart et de Herpe, d'aultre part, à le cause et occasion de la signourie de Fauckemont, laquelle signourie ycelui duc Wencelaux disoit avoir achetée, pour lui, ses hoirs et sucesseurs, dus de Luxembourg, à dame Phelippe femme et espeuse de monsigneur Henri de Flandres, soer ainsnée de Jehan jadis signeur de Fauckemont, et de ses soers, et ossy aux frères de Brederode, comme hoirs dudit signeur de Fauckemont par la lignie de leur mère. Mais pour ce que ledit signeur Waleran de Fauckemont, qui par la ligne masculine estoit descendus, prétendoit d'estre le plus prochain hoir, pour coy il disoit que en ladicte signourie de Fauckemont il devoit mieux avoir le droit que nul aultre, dont vinrent et sourdirent moult de guerres et de dommages, de larcins, de arsins et de roberies, que les devantnommés firent et exercèrent l'un sur l'autre, ledit duc Wencelaux à grant puissance vint assigier le castel de Ravesteyn, lequel castel avoit construit et édifiié ledit Waleran de Fauckemont, sur la rivière de Meuse, en le signourie de Herpen : duquel siége se départit ledit duc de Brabant, sans aultre chose

[1] Charles V, dit le Sage.

[2] Lisez : *duc de Berri.*

[3] Voyez le texte latin, p. 55.

faire. Mais en le fin ceste guerre fu apaisié par pluisieurs arbitres par les barons et nobles hommes du pays de Brabant et de Lembourg, que l'une et l'aultre partie ordonna à ce faire, en eulx donnant plaine puissance de ce faire.

En ces tamps estoit Charle le quart de ce nom empereur des Rommains en le ville de Tret-sur-Meuse, lequel par ses lettres requist aux abbés de Hallinguen [1] et de Grinberghe [2], que ilz rechupssent en la congrégation de leurs monastères deux hommes religieux, dont l'un estoit nommés Raoul de Grave, fil de Pière de Grave orfévre, et l'aultre Jehan de Ymbermont, et en ce il manda par sesdictes lettres au duc Wencelaux son frère, duc de Brabant, advoé desdis monastères, que ou cas que yceux abbés feroient aulcuns refus à ses prières, que à ce faire il les constraindist, comme che apert plainement par sesdictes lettres qui furent données à Tret-sur-Meuse, le IIIme nonne de février, en l'onsime an de ses règnes et ou second an de son empire [3].

D'une grande victore que le duc Wencelaux de Boesme, duc de Luxembourg, de Lothier, de Brabant et de Lembourg, eult à l'encontre d'une grant compagnie de gens d'armes larrons que on nommoit Jaques bonommes [4]. Chap. XX.

Après che que, après la mort de Jehan jadis roy de Franche et de Phelippe son père, la guerre, qui par le terme de leurs II tamps, c'est assavoir du tamps du roy Phelippe et du tamps du roy Jehan, avoit duré et esté entre eulx lesdis rois, d'une part, et le roy Édouart d'Engleterre, d'aultre part, fu apaisié et acoisie [5], ou tamps de Charle par la grasce de Dieu roy des Franchoix, fil d'icelui Jehan devantdit, ou réalme de Franche s'assamblèrent de pluisieurs nations certaines gens oudit royalme, et firent ung roy sur eulx qui se nommoit Jaque bonomme [6]. Lesquelz gens firent moult de maulx, et meismement

[1] Affligem.

[2] Grimberghe.

[3] Charles IV datait ses diplômes des années de son royaume de Bohême, commencé à la fin d'août 1346, et de celles de son empire, dont il fixait l'époque à son couronnement fait à Rome le 5 avril 1355.

[4] Voyez le texte latin, p. 56.

[5] *Accoiser, acoisir, achoisier,* appaiser, calmer; *acquiescere.*

[6] Le continuateur de la chronique latine de Guillaume de Nangis rapporte sous l'année 1358 la révolte des Jacques et leurs excès. Sous l'année 1356 on lit qu'en ce temps-là les nobles donnaient aux paysans, pour s'en moquer, le nom de *Jacques Bonhomme :* « Tunc temporis nobiles, derisiones » de rusticis et simplicibus facientes, vocabant » eos *Jaque Bonhomme.* Unde illo anno (1356), » qui in bello rusticaliter portabant arma sua, » truphati et spreti ab aliis, hoc nomen *Jaque* » *Bonhomme* acceperunt, et rustici perdiderunt » nomen. Quo quidem nomine omnes rustici fue- » runt postea tam a Gallicis quam Anglicis diu- » tius nominati. Sed proh dolor! multi qui hoc » tempore deriserunt, a quamplurimis postmo- » dum delusi sunt. Nam multi postea per manus

contre tous princes, contes et barons et les nobles dames et princesses, lesquelz et lesquelles sans miséricorde ilz mettoient à mort et à fin, inhumainement, tant que il les peussent tenir à leur volonté et avoir. Et crut ou mouteplia leur puissance si grand que à paines trouvoit nul qui peust ou osast à eulx résister ne contredire. Et pour ce que, quant ilz estoient tous ensamble, ilz ne pooient trouver leur vivres assés souffissans pour eulx, ilz se devisèrent en III parties, desquelles, en laissant les gestes et fais d'iceux pour cause de briefté, le roy de Navare en ochit et mist à fin dolereuse une partie, à l'ayde de Dieu, assés près de le cité de Miaulx, et là fu prins leur roy, et fu tout vif escorchié et puis pendus à ung gibet. L'aultre partie s'en ala vers Savoye, que ilz pillèrent et robèrent par courses et recourses, et en descendant ilz entrèrent en la duchié de Lothringhe, de Bar et de Luxembourg, que ilz commenchèrent très-fort à dégaster et à pillier, et s'en vinrent fichier leurs tentes entre la cité de Metz et Théodoinville [1], dicte en ties *Diedenhoven,* en volenté que de là non eulx partir tout l'iver; et là eulx ensy logiés et amasés, comme dit est, ilz commencèrent très-grandement tout le pays à l'environ eulx ardoir, pillier et rober, et n'espargnoient hommes, femmes ne enfans, et par espécial les nobles et gentilz n'espargnoient-ilz ne que bestes mues. Pour laquelle cause le bon duc Wencelaux, comme tous honteux de celle merdaille [2] qui ensy s'efforchoient de jour en jour de anichiller le sang des nobles, assambla tous ses ots et puissance, et pour ce que il doubtoit que il ne fist assés puissans, il requist pluisieurs nobles princes et barons en son ayde, tant du pays de Lothringhe comme de Germanie, d'Alemaigne et de Franche, pour à l'ayde de Dieu exterminer et destruire la hardiesce et force de ces très-mauvais hommes, affin ossy que des biens et avoirs que ilz avoient (car ilz avoient tant d'or et d'argent que ce sambleroit fable du dire) ses bonnes gens fuissent riches et recouvrés. Tous lesquelz signeurs et barons d'une très-bonne volenté s'assemblèrent et mirent sus et s'en vinrent par devers ledit duc Wencelaux, à le plus grant puissance et le mieux estofés que faire le peurent: tous lesquelz ensy assamblés

» rusticorum.... miserabiliter perierunt, et deinde » vice versa plurimi rustici per aliquos nobiles » occisi sunt, et villae eorum in hujusmodi vin- » dictam concrematae. » D'après Froissart (t. III, p. 294, édition de Buchon, 1824) et l'un des biographes d'Innocent VI (dans Baluze, t. I, colonne 333), le nom de *Jacques Bonhomme* serait celui du chef que se donnèrent en 1358 les communes révoltées du Beauvaisis. Le savant éditeur de Guillaume de Nangis, M. Geraud, croit que le témoignage du continuateur de la chronique mérite plus de confiance, d'autant que ce chef des Jacques est nommé par lui et par les *Grandes chroniques*, t. VI, pp. 110, 115, 117, 118, *Guillaume Cale*, *Karle* ou *Callet.*

Dacier, dans les notes sur Froissart, ajoute que le sobriquet de *Jacques Bonhomme* venait peut-être de ce que les paysans étaient armés de *jacques*, espèce de casaque contre-pointée qui se mettait ordinairement par-dessus la cuirasse, et de ce qu'on les appelait alors assez communément en France *bons hommes*, comme on peut le voir dans plusieurs passages de Froissart.

[1] Thionville.

[2] *Merdaille,* terme de mépris provenant d'un mot qu'on évite d'employer dans la conversation.

par très-grant industrie s'en vinrent très-ordonnément en ung lieu nommés Caufour et en ties *Kalckoven*, entre ledicte cité de Metz et Théodoinville, en ties *Diedenhoven*, et là les combatirent. Et chy dist l'acteur que il a oy recorder à gens digne de foy, que monsigneur de Bouchout, ung vaillant chevalier et très-apert en armes, qui avoit en sa compaignie pluisieurs vaillans escuyers, comme Willame Draeck, panetier, et Piere dit Lam, huissier les souverains, et Henri dit Lobbe, varlet de chambre de ladicte ducesse de Luxembourg, c'est assavoir dame Jehenne de Brabant, lesquelz congnissoient les meurs et usages des dessusdis bonommes, car ilz avoient autrefois conversé aveuc eulx, firent sur eulx ung tel empeschement, en saillant d'un bos, qui près d'iceux estoit, et en faisant ossy grant cri, que ilz vinrent jusques à leur banière et estandart et le gettèrent par terre, et furent les premiers par lesquelz cette grant compaignie de mauvaises gens se mirent au fuir et tournèrent à desconfiture, comme tout est plus plainement contenu en une cronique de Franche composée par messire Jehan Froissart [1], curé de Lessines en Haynnault. A celle très-mauvaise compaignie, comme dist encore l'acteur, se peut assés comparer et ressambler celle mauvaise compaignie et perverse nommée les escorcheux [2], laquelle, hélas! a longuement régné et encore règne ou réalme de Franche, et laquelle non mie seullement oudit réalme, mais ossy aveuc le dauphin leur capitaine a porté et fait moult de dommages ou pays de Germanie et d'Alemaigne.

Comment le castel de Heynsmerbach [3] fu prins et destruis, et de le prise du duc Renauld de Geldre, mari et espoux de dame Marie la ducesse, fille du duc Jehan de Brabant, que Dieux absoille, tierch de ce nom, la plus josne de ses filles [4]. Chap. XXI.

En l'an de Nostre-Signeur mil CCC LXVI vinrent au duc Wencelaux pluisieurs 1366
plaintes et querimonies de pluisieurs marchans, qui se disoient avoir esté desrobés et pilliés par aucuns larrons et pillars qui se tenoient ou castel de Heynsmerbach, et sur son sauf-conduit et en voye publique. Pour coy ycelui duc Wencelaux, jasoit ce que il euvst souffissamment ammonestés yceux larrons de rendre et restituer les dammages que ilz avoient fait à ces bons marchans, et ossy que ilz se veusissent déporter de leurs malefactions et insolences ou trauvaulx, che que faire ne veurent, il s'en vint à grant puissance de gens d'armes devant ledit castel, et y mist le siége, et y fu tant et si longuement que le XXIIe jour de décembre il le print, et le destruisy jusques en fons.

[1] Chap. 385 et suiv., t. III, p. 292 et suiv., édit. de Buchon, 1824.

[2] *Escorcheurs* ou *escorchours*, d'après Roquefort, soldats débandés qui ravagèrent les Pays-Bas en 1437, et les Trois-Évêchés vers 1444; d'*excorarius*.

[3] *Heymersbach*.

[4] Voyez le texte latin, p. 58.

Duquel castel estoit signeur ung nommés Sceyfard Van Mérode, qui pour lors estoit encore josne enfant et ou gouvernement de ses tuteurs, par lesquelz, ensy que dit est, il perdit son castel par leur mauvais gouvernement.

1368. En l'an de Nostre-Signeur mil III[c] LXVIII s'esmut et esleva en la duchié de Gelre une division entre cheux de Bronchorst et de Hekeren, car Renault le duc de Gelre, qui avoit prins à femme dame Marie, la plus josne fille du duc Jehan de Brabant tierch de ce nom, aydoit la partie de ceux de Hekeren, et Édouart, qui frère estoit le plus josne dudit duc Renault, tenoit la partie de ceux de Bronchorst. Et tant se montèrent et crurent ces débas et dissentions, que une journée de bataille fu prinse de partie et d'aultre, et y furent les deux frères l'un contre l'autre. Et en celle bataille fu prins ledit duc Renault par son propre frère Édouart, et le tint tant prisonnier que il ledit Édouart vescu, qui moru en le bataille de Baeswylre. Pour laquelle cause, à l'instance de Marie la ducesse de Gelre, ledit duc Wencelaux deffia ledit Édouart, et s'en ala contre lui à main armée, et mena aveuc lui monsigneur Léonin de Bouchout, aveuc pluisieurs hommes d'armes. Si prinsent la ville de Boemele, qui estoit audit duc Édouart, laquelle ville reprist et recouvra assés tost après ledit duc Édouart, qui fist à tous les Brabenchons qui y furent trouvés et prins, trencher les testes ou mettre en fortes et destroites prisons. Pour laquelle cause le duc Wencelaux derequief assambla ung très-grant ost et s'en ala envers la duchié de Gelre, et y entra par ung jour Saint-Mathieu apostle et évangeliste. Mais, par le moyen des amis de l'une et de l'aultre partie, la paix fu entre eulx les ducs faite le jour Saint-Michiel en l'an devantdit; nientmains demoura ledit Renauld duc de Gelre toudis prisonniers, ensy que dessus nous avons dit.

Du fil et des filles de monsigneur Godeffroy de Brabant signeur de Arschot, frère du duc Jehan de Brabant, premier duc de ce nom, et de la bataille de Baeswylre où le duc Wencelaux fu prins[1]. Chap. XXII.

1371. Pour savoir la cause de ceste bataille de Baeswylre, il est vérité, comme nous avons par avant dit et déclaré, que Jehan premier de ce nom duc de Brabant assigna et donna à monsigneur Godefroy son frère pour partification fraternèle la terre de Arschot, de Bierbequen, de Sichen et de Rode-Sainte-Agathe, exepté III monastères que il réserva pour lui, c'est assavoir Everbode, Bierbeke et Beckevoort, desquelz il réserva pour lui le advoerie, car il le tenoit en fief dudit empire. Lequel Godefroy devantdit eult ung fil nommés Jehan signeur de Vierson, qui aveuc lui moru en le bataille de Courtray, et sy eult ossy II filles, desquelles il maria le ainsnée au conte de Harcourt, et lui donna

[1] Voyez le texte latin, p. 59.

en mariage la terre de Arschot et de Bierbecke, et la plus josne il le donna à femme et espeuse au conte de Loen, et lui donna le signourie de Sichem et de Rode-Sainte-Agathe: de laquelle ledit conte de Loen eut une seulle fille, qui fu mariée et donnée à femme et espeuse à Gérard le conte de Jullers, et avec elle ladicte terre de Sichem et de Rode-Sainte-Agathe. Et ensy ycelui conte Gérard, et après lui Willame le premier marchis de Jullers fu signeur de Sichem et de Rode-Sainte-Agathe devantdit.

Ouquel tamps avint pluisieurs fois que les marchans et subgiés du duc de Brabant furent souvent pilliés et robés en la terre de Jullers, dont le marchis de Jullers fu par pluisieurs fois requis et ammonestés des dus et princes de Brabant, et meismement du duc Wencelaux, que désister se vosist de faire telles extorsions sur les bons marchans, et yceux marchans restituer de leurs dommages, si feroit justice et raison et che que faire devoit; mais onques ycelui marchis de Jullers ne s'en veut désister ne déporter, pour coy le duc de Brabant par pluisieurs fois fist arrester et mettre en arrest tous les biens que ycelui marchis de Jullers avoit en Brabant, jusques à la plainière satisfaction des dommages que les marchans avoient en sa terre. Laquelle chose véans le marchis de Jullers, vendit ladicte terre de Sichem et de Rode-Sainte-Agathe à monsigneur Renauld de Scoenouwen signeur de Scoenvorst, lequel vendage ensy fait, ledit marchis de Jullers fist pilz que devant, et commencha derequief à en sa terre desrober et pillier les marchans. En le parfin, pour obvier à ces larronneries et roberies, une paix provinciale fu faite et jurée entre l'arcevesque de Coulongne, l'évesque de Liége, les dus de Brabant et de Gelre, de Jullers et des Mons, et les signeurs de Heynsberghe et de Moerse et pluisieurs aultres, comme ès lettres patentes sur ce faites appert plus plainement. En laquelle paix faisant fu fais et constitués le duc Wencelaux vicaire du saint-empire ès parties d'Alemaigne, et combien que ladite paix fuist ensy faite, toutesfois les cevalliers et escuyers subgiés du noble duc de Jullers, nommés Willame, ne se veurent onques déporter ne abstenir de leurs larchins et roberies sur toutes gens exercer et faire, et meismement sur tous les marchans, de quelque part que ilz fuissent, puis que ilz passoient sur le pays de Jullers, ilz estoient prins et desrobés et tenus prisonniers et ranchonnés sans nulz déporter. Et jasoit ce que ycelui duc de Jullers eust esté pluisieurs fois souffisamment amonestés et requis que, par la vertu de la paix devantdicte, il veusist si constraindre ses subgiés que des choses que ilz faisoient et avoient jà longuement fait ilz se vosissent déporter, et si restituassent les dommages que ilz faisoient aux bonnes gens, nientmains si n'en veurrent-ilz riens faire, ne ycelui duc de Jullers n'y mist onques paine. Pour laquelle cause ycelui duc Wencelaux, comme vicaire, pour les honneurs du saint-empire et pourfis, ossy pour deffense et garde du bien publique, et ossy pour le pourfit et seurté de toutes personnes, de quelque estat que ilz fuissent, et signanment pour le sauf-conduit et seur chemin ou passage des bons marchans, deffia ycelui Willame duc de Jullers, comme anemy de l'empire et du bien publique, et,

pour exterminer et refréner la hardiesche et forche d'icelui Willame et de ses subgiés, violeurs de ladicte paix, ycelui duc Wencelaux à très-grant puissance de gens d'armes entra en la terre dudit duc de Jullers, et le dépopula grandement, par espée, par arsins et larchins. Car le duc Wencelaux avoit en sa compaignie monsigneur Gui conte de Lyney et de Saint-Pol, et monsigneur Waleran son fil, monsigneur Robert de Flandres, frère du conte de Namur, aveuc les barons, chevaliers et escuyers de ses duchiés de Luxembourg, de Brabant et de Lembourg. Tout prestement que ledit duc de Jullers seult che, il requist ses amis, si eut en son ayde premièrement Évrard le duc de Gelre, duquel avoit la soer à femme ledit duc de Jullers, et pluisieurs aultres nobles chevaliers et escuyers, que l'arcevesque de Coulongne et pluisieurs aultres princes de dessus et d'environ le Rin lui envoyèrent et transmirent en son ayde et souscours. Si s'en vint ou plus tost que il peut à l'encontre dudit duc Wencelaux, que il encontra ès champs devant Baeswylre en ladicte terre de Jullers, et là se férirent les uns contre les aultres par très-grant courage, en combatant, ochiant et destruisant li ung l'autre, et là fu faite soudainement une cruèle et terrible bataille, et y fu piteusement le sang humain respandu, car en le parfin Nostre-Sire Dieu tout-puissant, duquel sont les jugemens muchiés, souffri et permist que che vaillant et puissant duc Wencelaux fu prins et retenus par le duc de Jullers, qui fu victorien de la bataille, et emmena ledit duc Wencelaux en ses prisons ou castel de Nydeggen. Ou commencement de ceste bataille, de le partie du duc de Jullers, fu ochis Edouward le duc de Gelre par le trait d'une flèche qui lui féri sur l'œil, et de par le duc Wencelaux y morut le conte de Saint-Pol, et pluisieurs aultres nobles chevaliers et escuyers, de partie et d'aultre. De le partie du duc de Jullers furent plus trouvés de mors en la bataille que de le partie du duc de Brabant. Et toutesfois ceux de Jullers et de Gelre en reportèrent la victore, et eurent plus de prisonniers que les Brabenchons ne les aultres. Et dist-on que en ladicte bataille monsigneur Henri de Kuyck, père de monsigneur de Hoechstraten darrainement trespassé, rua par terre l'estandart du duc de Gelre, et si ochit Henri signeur de Mierle, qui ledit estandart tenoit et portoit, et d'une mache de ploncq ou de métal que il portoit il ocist ce jour en ladicte bataille plus de LXX hommes d'armes, car il ne frapait cop, que ce ne fuist pour le mort d'un homme. Finablement il fu tellement navré et bléchié par les cuisses, que par la grant éfusion de sang qui li sailly du corps par lesdictes blécheures et navreures, que il moru en ledicte bataille, incontinent que la bataille fu passée. Cestui monsigneur Henri estoit et fu, comme on disoit en son tamps, le plus fort de tous les hommes de la duchié de Brabant. Dieux lui fache vray merchy et à tous ceux qui en ladicte bataille demourèrent, qui pour le bien de paix y estoient alés. Laquelle bataille, comme dit nostre histore, fu faite et advint en l'an de Notre-Signeur mille III^{c} LXXI, le jour Saint-Symphorien, qui fu le XXIIe jour du mois d'aoust.

Du duc Renauld de Gelre, qui après la mort de son frère fu restitués en la duchié, et de la guerre esmute pour la duchié de Gelre entre le duc de Jullers et le conte de Bloix[1]. CHAP. XXIII.

Après la mort du duc Édouward, ochis en le bataille de Baeswylre, les subgiés de la duchié de Gelre tirèrent et mirent hors de prison le duc Renauld, mari de la ducesse Marie, fille mainsnée de Jehan le duc de Brabant tierch de ce nom, et soer de dame Jehenne la ducesse de Brabant, en laquelle prison il avoit jà longuement esté prisonnier par son propre frère Édouward, et le remirent en sa duchié et le rechuprent arière pour leur signeur et duc; mais il ne vescu gaires despuis, ains trespassa de ce siècle, sans laissier nul hoir de sa char. Après la mort duquel mut et sourdi une guerre pour ladicte duchié de Gelre entre le conte de Clève, premièrement, et puis après son décès entre Jehan le conte de Bloix, d'une part, et Willame le duc de Jullers, d'aultre part, ung cascun d'eulx disans et proposans que le droit d'icelle duchié de Gelre lui devoit compéter et appartenir, et à cause de leurs femmes. Pour la déclaration duquel fait il est assavoir, comme dessus est dit en son lieu et recordé là ou les gestes et fais de l'empereur Loys de Bavière sont escrips, lequel adont créa Renauld le conte de Gelre pour lors en duc, et sa terre en duchié, que cestui Renauld estant encore conte print et eut à femme et à espeuse Sophie, la fille Florent Berthouth signeur de Malignes. Lequel Florent estoit descendus de Watier Berthout et de sa femme nommée Marie, la première fille de la contesse d'Auvergne, qui fu fille du premier Henri et soer du second Henri, tous II l'un après l'aultre dus de Brabant. De laquelle Sophie devantdicte ledit conte Renauld eut à son tamps III filles : desquelles l'une demoura vierge et fu abbesse du monastère nommés *Nuwen closteren;* l'aultre fille print et eult en mariage le conte de Clèves premièrement, et, quant il fu mort, elle reprint le conte de Bloix devantdit; la tierche eult en mariage le duc de Jullers, qui d'icelle engenra II filz, c'est assavoir Willame et Renauld, successivement l'un après l'aultre ducs de Gelre et de Jullers, et si en eut ossy une fille nommée Jehenne, que print en mariage Jehan le signeur de Arkele et de Pièrepont. Desquelz II ensamble descendit Arnoul le duc de Gelre présent régnant. Quant la devantdicte contesse Sophie fu trespassée, le devantdit conte Renauld, qui pour lors par le dessusdit empereur Loys fu créés en duc, reprint en mariage dame Alinore, soer du roy Édouward d'Engleterre, qui d'icelle Alinore engenra II filz, c'est assavoir Renauld, qui print en mariage Marie la fille mainsnée du duc Jehan de Brabant tierch de ce nom, et Édouward, qui eult en mariage la fille du duc Aubert de Bavière. Lequel Édouward mort et ochis en le bataille de Baeswylre, reprint

[1] Voyez le texte latin, p. 61.

ycelle Katherine Willame, l'ainsné fil du duc de Jullers, tous lesqués deux dus, c'est assavoir Renauld et Édouward, mors et finés de ce siècle, sans laissier hoir de leur char, le conte de Clève, premièrement, et après sa mort le conte de Bloix, à cause de sa femme, présuma de avoir droit en ladicte ducié; au contraire ledit duc de Jullers, à cause de sa femme, de laquelle il avoit jà II biaulx filz, ossy prétendoit de avoir le plus grant droit en ladicte duchié. Mais à briefment dire et parler, ceste dissention et guerre fu en la fin apaisié, et Willame l'ainsné fil du duc de Jullers obtint ladicte duchié de Gelre par le don de Charle l'empereur quart de ce nom, comme au plaisir de Dieu chiaprès apparra.

En ce tamps escripsy l'empereur Charle quart de ce nom aux consaulx et communaultés de le cité et des villes de Liége, c'est assavoir à Liége, à Huy, à Tongre, à Dinant et à Sainteron, que, en la contemplation de la bonne amour que il entendoit avoir à eulx, ilz labourassent et méissent leurs entendemens en la rédemption de son frère le duc Wencelaux, selonc le bon conseil que ilz trouveroient en deux nobles hommes, l'un nommés Jehan de Saffenberch et l'aultre Renauld de Scoenvorst, lesquelz pour la cause dessusdicte il envoyoit par devers eulx, et que ilz veusissent considérer, comment sondit frère estoit ou dangier de prison pour voloir deffendre et garder le bien publique et l'onneur de l'empire, comme tout che apert plus plainnement par ses lettres, etc.

Comment Charle l'empereur quart de ce nom donna puissance au cardinal des Sains IIII Couronnés de traitier le mariage du fil du duc de Jullers, qui tenoit son frère prisonnier, et de la fille du duc Aubert de Bavière; aveuc pluiseurs aultres choses à ce servans pour le duc Wencelaux[1]. Chap. XXIV.

1372. Ne demoura gaires de tamps après che que dit est, que ledit empereur Charle quart de ce nom, empereur des Rommains, tant dolans et anuyeux de la captivité et prison son frère, le duc Wencelaux de Luxembourg, de Lothier, de Brabant et de Lembourg, que plus ne pooit, pour trouver manière que ycelui son frère dessusdit il peust tirer et oster de la prison du duc de Jullers, fist venir un cardinal de Rome ès parties d'Alemaigne, lequel cardinal estoit nommés le cardinal des Sains IIII Couronnés, auquel cardinal il donna par ses lettres patentes plainière puissance et entière de traitier et faire le mariage de la fille du duc Aubert de Bavière, son biaul-père, c'est assavoir de lui, ledit empereur, et du fil dudit duc de Jullers, qui sondit frère tenoit en ses prisons; et aveuc che de investir ou inféoder et mettre ycelui fil du duc de Jullers dessusdit en la possession de tous les drois quelconques qui à lui, ledit empe-

[1] Voyez le texte latin, p. 63.

reur, ou à l'empire lui polroient estre venus ou escheux en la duchié de Gelre, à deffaulte de hoir, sour telle condition que par ce point sondit frère ledit duc Wencelaux serait quites et délivres de sa captivité et prison; item ossy de tant labourer envers le conte de Clève, que il se tenist contens et se déportast de tout le droit que il disoit à lui compéter en ladicte ducié de Gelre : en promettant audit cardinal que tout che que il feroit, laboureroit et ordonneroit pour la rédemption de son frère, qu'il le tenroit et aroit ferme et agréable en toutes choses quelzconques. Item ossy lui donna-il puissance de banir et escachier tous ceux qui à ce traitié metteroient empeschement, et de pooir yceux par l'espée de justice constraindre, se besoing estoit, comme tout che apert plus plainement par ses lettres, qui furent données le seconde nonne d'avril, en le ville de Pragues, en l'an de Nostre-Signeur mille III^c^ LXXII. Lequel cardinal atout la puissance devanditte vint devers ledit duc de Jullers, auquel il laboura tellement, que il, ledit duc de Jullers, se soubsmist du différent qui estoit entre lui et ledit duc Wencelaux en la personne de l'empereur meisme, et en bailla ses lettres patentes de soubsmission, et ossy pareillement ledit duc Wencelaux. Si fu la sentence dévolée par ledit empereur à l'onneur de l'une et de l'aultre partie, comme tout che apert par leurs lettres; mais pour ce que peu touche à nostre matère, nous nous en tairons atant, et venrons à nostre pourpos, c'est à parler dudit duc Wencelaux, qui fu finablement de la prison dudit duc de Jullers délivres et quites, et des gestes et fais que il fist et avinrent en son tamps.

De l'élection, promotion ou institution du très-noble prince monseigneur Wencelaux, roy de Boesme et roy de Rommains, et ossy de ses gestes et fais[1]. CHAP. XXV.

En l'an de Nostre-Signeur mille III^c^ LXXV, que estoit pape de Rome Grigore onsime 1375. de ce nom, à l'instance dudit pape fu eslu en roy de Rommains et par ledit pape confirmés Wencelaux roy de Boesme, le premier fil du très-puissant et victorieux signeur monsigneur Charle empereur des Rommains quart de ce nom, le très-excellent empereur, et le institua ledit empereur en le ville d'Aix, par la plénitude de son impériale puissance, roy des Rommains desoubz lui, et là le fist couronner. Ou tamps de laquelle coronation dudit roy Wencelaux mut une grande discorde et dissention entre nobles princes monsigneur Wencelaux de Boesme, duc de Luxembourg, de Lotharinghe, de Brabant et de Lembourg, frère germain dudit empereur, d'une part, et le noble duc de Saxongne, à l'ocasion de ce que l'un et l'aultre disoit que à lui apartenoit de tenir ou porter l'espée impériale devant la fache de l'impériale magesté. Le duc Wencelaux

[1] Voyez le texte latin, p. 72.

proposoit et disoit que à cause de sa ducié de Brabant et marchionné du saint-empire à lui apartenoit, et le duc de Saxongne disoit que à cause de sa ducié de Saxongne et meismement à l'occasion de son office, car il estoit arcemarescal du saint-empire, ledit office lui devoit apartenir. Et tellement se murent les paroles et débas, que ilz coururent as armes pour la conservation de leur droit, et y fu le duc Aubert de Bavière, banière desployé, et Willame le duc de Jullers, lesquelz mirent toute le paine que ilz peurent en la conservation du droit du duc de Brabant, à l'encontre du duc de Saxongne devantdit. Lequel débat et controversie percevans ledit empereur, manda tout prestement audit duc de Jullers que il venist parler à lui : lequel aveuc le burghemaistre et gouverneurs de le cité d'Aix, siége impérial, il envoya envers eulx les contendans pour eulx apaisier, saulve tousjours leur droit. Et en ce tamps pendant, et celle tumulte et noise durant, ledit empereur, qui estoit sage et soutil, fist en l'église et capelle impériale d'Aix son secont fil nommés Sigismond et le créa marchis de Brandebourg, qui n'avoit alors que X ans d'eage, et lui fist tenir et porter l'espée impériale devant sa face. Pour coy yceux ducs devantdit s'apaisèrent, comme l'acteur de ceste histore l'a oy recorder audit Sigismond de sa propre bouche, ce, dist-il, estant ou saint concil de Constance, adont roy des Rommains, de Hongrie, de Dalmace, de Croace, etc., en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XV, à la hauteur et mageste duquel, il, ledit acteur, fu envoyés aveuc les ambaxadeurs du très-noble duc Anthoine, duc de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, de bonne mémoire.

Et dist encore ledit acteur que ledit roy Wencelaux, frère dudit Sigismond, vescu moult longuement; mais onques en son tamps il ne fist chose qui fuist digne de mémore ou recommendation : pour coy sondit frère Sigismond, roy de Hongrie, le fist prendre prisonnier, et le tint prisonnier en Wienne, mais par aulcun de ses fidèles il fu secrètement délivrés de prison. Il fu ossy par II fois, ne scet-on par qui, empoisonnés ou enherbés [1], mais, par la grasce de Dieu et la bonne diligence et ayde des médecins, il en fu sanés et garis. Nientmains, pour l'ardeur de le caleur et sécheresse que il sentoit continuellement en son corps, pour la poison qui le constraindoit, il avoit toudis soif et appettoit tousjours le boire, et buvoit aulcunes fois si que il estoit tous yvres, et aulcunes fois que il buvoit plus attempréement et plus sobrement, et en en estoit plus liès et plus joyeux. Et quant il avoit but, ensy que dit est, sobrement, il estoit de très-bonne conversation, prudent et discret, et si recepvoit béninement et honourablement, ensy que il apartenoit à la manificence royale, tous princes, contes, barons et orateurs ou messages de rois ou de princes qui venoient par devers lui, et les ooit et traitoit gracieusement, ensy que lui vit faire ledit acteur de ceste hystore, comme il dist, car il

[1] *Enherber*, empoisonner; *inherbare*

dist que il vit venir devers lui le noble Erneste duc d'Austrie, père du très-noble signeur, monsigneur Fédric de ce nom tierch roy des Rommains à présent, que lui, ledit roy Wencelaux, rechupt très-honourablement, et le invita au dîner aveuc lui, et à l'après-dîner, pour le plus honnourer, il fist venir les dames et les damoiselles et fist danser et caroler, et y estoit madame la roynne sa femme, et fu ou castel de Karlesteyn, en l'an mil IIII^{c} et XIII, ou mois d'octobre. Dist encore l'acteur que il le vit en son castal de Toetzinch, emprès Nostredit[1], les orateurs du roy de Polongne et du grant-prince Withold, duc de Lithwanie et de Roussie, et maistre général de l'ordre Nostre-Dame des Tiessons et signeur de Prusse, et samblablement vit-il ossy les messages de la cité de Breslo et de pluiseurs aultres cités de Morienne, en son castel de Nuwenhuise, et pareillement les ambaxiateurs ou messagiers dudit duc Antoine de Brabant, aveuc lesquelz estoit ledit acteur, c'est assavoir MAISTRE ÉMOND DINTER, envoyés par devers sa majesté impériale en ses devantdis castiaulx de Karlesteyn, de Toetzinch et de Nuwenhuise, recoeillir bénignement, et gracieusement les oy et escouta et expédia, et si print et ouvri lui-meismes les lettres du noble roy de Franche Charle, et les lut et si leur exposa, et si estoient escriptes en latin, et si demanda de l'estat d'iceux, et veult que très-affectueusement par eulx il en fuist certains, et samblablement de l'estat des barons de la ducié de Brabant et de Luxembourg, desquelz il avoit aulcune congnissance, comme il disoit. Il estoit bien clercq et parloit très-bon latin et congrut. Et dist encore l'acteur que, après ces devises, il le print par la main et le mena en une sale en laquelle estoient figurées et paintes très-richement les ymages de tous les ducs de Brabant, jusqu'au duc Jehan de Brabant tierch de ce nom inclusement, lesquelles y avoit fait paindre ledit Charle l'empereur son père, et li dist lui-meisme que c'estoit sa généalogie, et que il estoit de la lignie des Troyens, et signanment de la lignie de saint Karle le Grant, et que il estoit descendus de la noble maison de Brabant, et que l'empereur Henri de Luxembourg, qui père avoit esté son tayon, eult la fille du duc Jehan de Brabant premier de ce nom, de laquelle yssy son tayon nommés Jehan, roy de Boesme et de Polongne.

Dist en oultre nostre acteur que, quant ledit roy Wencelaux buvoit si excessivement que il estoit yvres, il entroit en une manière de foursènerie, et estoit très-pervers et très-périlleux. Et dist-on que une fois il fist son coex loyer à ung hastier et tourner en rost et cuire comme on cuiroit une beste sauvage, pour ce que il, ledit cuisinier, ne lui avoit point cuit sa viande à son heure ou à son appétich. Item dist-on encore de lui que une fois il veult esprouver que pensoient gens auxquelx on voloit trencher les testes, quant on les menoit exécuter : pour laquelle cause il manda son borrel et exécuteur de sa justice, et estoit son compère, et tantost que le borrel fu venus devant lui, il se fist bender les yeux, et puis se mist à genoulz et commanda au borrel que il

[1] Le traducteur rend mal *prope Menditum* (*Mendicum* ou *Ziebrak*). V. la note 4 du texte latin, p. 75.

lui trenchast la teste. Laquelle chose véant, ce borrel fu comme tous esbahis, pourcoy il faisoit che, et tant que finablement tant l'aiguillonna que ledit borrel leva l'espée, et le féri ou col du plat de l'espée. Tantost que il sentist le cop, il se leva et se desbenda les yeulx, et fist le borrel bender et agenoullier, et tout prestement que ledit borrel fu en genoulx, ledit roy Wencelaux print l'espée du borrel, et le féri ou col tellement que il lui envoya la teste jus des espaules. Il avint une fois que il, ledit roy Wencelaux, estoit alés à la chasse dedens aulcuns de ses bois, si vit d'aventure ung moinne, qui passoit pour aulcun de ses affaires d'aventure parmi che bois. Tantost que il le vit, il print une arbalestre et le tendi, et mist une vire sus, que il print en son carquet qui li pendoit à son costé, et le tira si doulcement sur le moinne que il le tua tout roide, en disant à ses gens qui estoient autour de lui, que il avoit tué une seulle beste sauvage. S'en y eult aulcuns qui li dirent que c'estoit ung moinne, et non point une beste sauvage, mais il respondit que les moinnes devoient converser et demourer en leurs monastères, et non point ens ès forestz et bois. Dist encore nostre acteur que il oy une fois dire de lui, que il vit une fois en une paroit escript : *Wencelaus alter Nero;* mais tantost il fist tant que il eut de le croye et escripsy après : *Si non fui, adhuc ero*, qui est à dire en franchoix : Wencelaux le second Noiron, et ce que il escripsy est à dire : Se je ne l'ay esté, encore le seray-je. On dist encore et recorde-on de lui que sur toutes choses il prenoit grant plaisir à avoir des grans chiens, et les plus grans que on pooit trouver lui estoient les plus plaisans et agréables, et envoioit souvent en bien lointaines régions pour trouver de ces grans chiens. Si en avoit entre lesquelz ung qui merveilleusement grant et terrible estoit, que il faisoit communément gésir en sa chambre aux piés de sa couche par nuit, toutes fois que il dormoit. Si advint une nuit que la royne, qui fille estoit du duc Aubert de Bavière, conte de Haynnaut, de Hollande et de Zélande et signeur de Frise, qui dormoit emprès son mari, ledit roy, se releva pour aler laissier de l'yauwe, ensy que nature en a souvent besoing, et ensy qu'elle quéroit le vaissel pour ce faire, ledit grant chien lui sailli au col et l'estrangla tout prestement, que onques ledit roy ne l'en seut rescourre. Aulcuns aultres dient que l'un de ces grans chiens devantdis, qui estoit esragiés, mordit la royne tellement qu'elle en morut.

Chestui roy Wencelaux créa monsigneur Galéac, conte de Pavie et de Vertus et signeur de Melan, en duc de Melan, et lui donna en fief la cité de Melan et toute Lombardie, et par ensy il le aliéna des mains de l'empire, sans che que les électeurs en seussent riens et sans le consentement et volonté de eulx. Pour lesquelz démérites et aultres maléfices il fu privé de son réalme, et fu par le pape Boniface du règne des Rommains destitués, lequel pape Boniface IXe de ce nom donna aux électeurs de l'empire plaine puissance de eslire ung aultre en roy des Rommains et promouvoir à empereur, lesquelz électeurs eslurent le noble prince monsigneur Rupert duc de

Bavière en roy des Rommains, en l'an de Nostre-Signeur mille III^{c} IIII^{xx} et XIX, lequel eslut fu par ledit pape confirmé, et despuis en le ville d'Aix en très-grant difficulté couronnés, pour la puissance des princes qui s'estoient aliiés audit Wencelaux. Car tousjours cestui Wencelaux avoit de son accort et parti la plus grant partie des princes et des cités d'Alemaigne, qui tousjours le tenoient roy des Rommains; car che que ledit Sigismont roy de Hongrie, son frère, comme nous avons dit dessus, fu eslu roy des Rommains, après le décès dudit Rupert de Bavière, contre ledit Wencelaux, son frère, ce fu de son consentement, et, comme il recorda audit nostre acteur en Karlesteyn, soubz telle protestation que ledit roy de Hongrie, son frère, seroit fait empereur, et il demouroit desoubz lui roy des Rommains. Et est ossy vrai que ou saint concil général qui fu fait et célébré à Pise les ambaxiateurs que ycelui roy Wencelaux y avoit envoyés furent admis, colloquiés ès sièges et ès aultres publiques fais et lieux deuvs, comme les messages du roy des Rommains, et les orateurs dudit Rupert de Bavière, qui contre le décret dudit concil favourisoient la partie dudit pape Grigore XIIme de ce nom, furent comme scismatiques laidement dudit concil dégettés et refusés : car tous ceux qui estoient de l'obédience du pape Clément VIIme et du pape Benoit XIIIme tinrent Wencelaux pour roy des Rommains. De la privation duquel roy Wencelaux, et de vilonnies qui lui furent faites, s'en plaindi et fist plainte ledit Sigismond son frère par ses lettres aux cardinaulx dudit pape Boniface, disant comment ycelui Wencelaux non apelés, non convaincus et sans congnissance de cause avoit esté privés de sa dignité; mais ledit pape Boniface et de jour et de nuit ne cessoit de penser et aviser comment il peust trouver la manière de bouter hors ledit Sigismond de son règne de Hongrie, et en escripsoit souvent aux princes et aux barons, en eulx mandant que ilz rompissent l'aliance que ilz avoient audit Sigismond et se rebelassent contre lui, et si se aherdissent et aliassent au roy Ladislave de Naples : dont ycelui Sigismond estoit moult esmerveillié, veu et considéré que lui et son père, c'est assavoir Charle l'empereur, dès le commenchement du cisme durant le tamps du pape Urbain VIme et de lui ledit Boniface, ilz avoient esté de leur partie et à eulx aydans et confortans : jasoit ce que par moult de rois et de princes ilz eussent esté pluisieurs fois requis du contraire.

En oultre ledit roy Wencelaux, à le instigation ou incitation de la générale université de son estude de Pragues, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} IIII^{xx} et XVIII se parti du réalme de Boesme, et s'en vint en le cité de Rains en Franche, là où estoit pour lors Charle le roy de Franche, aveuc son frère germain, Loys le duc d'Orliiens, Jehan le duc de Bourges et Phelippe le duc de Bourgogne, oncles dudit Wencelaux, et vint là pour avoir certain traitié aveuc ledit roy et ses frères, à savoir comment on polroit le cisme, qui estoit en l'Église et avoit jà longuement duré, oster et extirper, lequel cisme estoit adont entre le pape Benoit XIIIe et Boniface le IXe. Si fu entre eulx conclud entre les aultres choses, pour le millieur, plus seure et plus briefve voye, de faire

une cession des obédiences de l'un et de l'aultre, et que l'un et l'aultre se déporteroit du droit que ilz pooient avoir en la dignité papale et y renoncheroient, et que par l'un et l'aultre collége seroit ung nouvel pape eslut. Pour laquelle chose mettre à effec et oevre, ycelui roy Wencelaux, du conseil du roy et des princes de Franche, envoya ses certains messages et ambaxiateurs au pape Boniface, et si envoya ossy audit pape Benoit, qui se tenoit en Avignon, révérend père en Dieu maistre Piere Dally, adont évesque de Cambray et despuis cardinal de la sainte église de Romme, lequel avoit rechut ses honneurs dudit roy Wencelaux, et aveuc lui maistre Nicolas, son prothonotaire, pour ycelui pape Benoit en son nom requérir que du droit que il pooit avoir en la papalité il se veusist déporter et cesser, ensy que aultrefois les rois et princes de Franche par plusieurs fois par leurs orateurs en avoient requis. Lequel pape Benoit XIIIe, entre les choses que il respondi aux orateurs dudit roy Wencelaux, donna une telle responce que sur les choses devantdictes ou samblables il avoit aultrefois par ses orateurs de son intention fait informer ledit roy Wencelaux : pour coy est assavoir que ledit pape Benoit, ou commenchement de son assomption en pape, avoit envoyé audit roy Wencelaux monsigneur Bernard Gerbert et maistre Bertemil le Leu, tous deux docteurs en loix et en drois, ses chapelains et auditeurs de son saint palaix apostolique, et maistre Gerard Pière de Escharne, escripvain des lettres apostoliques, des églises de Cambray et de Laon chanonne, pour infourmer ledit roy Wencelaux du droit que il pooit avoir en la papalité, et pour enhorter ycelui roy que de l'erreur et aherse dudit Boniface il se déportast et désistast, et tenist de son parti. Telle fu la responce dudit pape Benoit. De la responce de l'aultre se taist nostre hystore tant que à présent, mais dist conséquamment que ou tamps de cestui roy Wencelaux commencha a estre preschié le hérésie nommée Wikleff en Boesme et en Pragues, et lui et la royne sa femme eurent au premier grant faveur à maistre Jehan Hus, hérétique, et le soustinrent grandement, et en après maistre Jherosme, lesquelz deux en la fin ou concil de Constance furent ars et brulés.

Cestui roy Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, par ses lettres de certain teneur, saellées du scel de sa majesté, donnés en sa ville de Pragues, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XI, le XXVme jour d'aoust, que il avoit jà esté XLIX ans roy de Boesme et des Rommains XXXVI, entre les aultres choses déclara le noble prince Anthoine, duc de Lothier, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, à la signourie de la duchié de Brabant estre venu par boine coustume, bien et justement et par légitisme succession, et devoit goïr licitement et par bon title d'icelle ducié et de toutes ses apartenances, et ossy en tant que besoing estoit ou seroit, qui à lui comme au roy des Rommains et de Boesme à cause de la ducié de Luxembourg ou aultrement ens et sur la ducié de Brabant que compéter leur polroit, par quelconque manière que ce fuist, par manière de dévolution ou eschéance, et samblablement tout le droit qui à

lui, ledit roy, polroit par la manière dessusdicte compéter ès castiaulx et fortresches entre le Meuse et le Rin apartenans comme à la ducié de Luxembourg, que ycelui Anthoine adont tenoit et possessoit, il le donna et conféra audit Anthoine et à ses hoirs et successeurs, et le transporta en eulx plainement du tout en tout, comme toutes choses en sesdictes lettres sont plus plainement contenues, desquelles sera la teneur escripte où mention sera faite et escripte des gestes et fais dudit duc Anthoine, etc.

Comment par Charle le quart empereur des Rommains fu mandé que le chapelle Nostre-Dame-d'Aix en tous ses biens fuist gardée et de toutes violences deffendue, et de l'ayde faite au duc Wencelaux après la bataille de Baeswylre[1]. CHAP. XXVI.

Dist nostre histore que le devantnommé Charle le quart de ce nom empereur des 1372.
Rommains, par ses lettres de certain teneur, données en la ville d'Aix, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXII, le jour Saint-Pière et Saint-Pol apostles, ou XXVIe an de son règne et de son empire XVIIIe, manda as vénérables signeurs, monsigneur Fédric arcevesque de Coulongne et à monsigneur Jehan évesque de Liége, et as nobles ducs et princes monsigneur Wencelaux duc de Luxembourg et de Brabant, etc., son frère germain, et Willame le duc de Jullers, que eulx et ung cascun d'eulx maintiennent et léalment gardent et deffendent le chapelle Nostre-Dame-d'Aix, par le bieneureux et glorieux Charle empereur fondée, et par lui et par les aultres ses successeurs empereurs rommains et rois doée, ossy le doyen et chapitre de ledicte chapelle, toutes leurs possessions et biens, de toutes violences, injures et pressions, dommages et griefs, et tous les injurieux, ou ceux qui à ladicte église et as personnes d'icelle feroient quelque injure ou desplaisir ou dommage, ilz corrigassent seloncq le qualité du meffait et des paines condignes au fourfait, comme plus plainement il est contenu en sesdictes lettres.

En l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXIIII, après la bataille de Baeswylre, en la- 1374.
quelle le duc Wencelaux fu prins par le duc de Jullers, et par le devantnommé empereur, son frère germain, de sa prison délivrés, comme plus au plain est par chidessus devisé, les bonnes villes et prélas du pays de Brabant offrirent libéralment au devantdit duc Wencelaux, en l'ayde de sa ranchon et de ses subgés, prins par le duc de Jullers et ses aidans, le somme de IX^{c} mille moutons de Vilvorde, de lequelle somme lesdictes bonnes villes payeroient et deveroient payer VIII^{c} mille, et les prélas cent mille. Et pour ce que sur la réception de ladicte somme de monnoye mut une question entre ledit duc et son pays de Brabant, de ce que ledit duc veut avoir seul la disposition de la réception de ladicte somme, et le pays de Brabant estoit d'aultre

[1] Voyez le texte latin, p. 78.

opinion, c'est assavoir que par les mains de ceux qui par eulx seroient à che faire ordonnés et députés ladicte somme deveroit estre levée, et par yceux députés estre convertie en la rédemption d'iceux prisonniers, et non point en aultre usage; item ossy ledit duc fu de ladicte somme malcontent, de ce que lui estant en prison, ledit pays, sans son sceu et volenté, et ossy de sa très-amée et chière femme et espeuse, la ducesse Jehenne, ilz avoient fait certaine aliance, comme il disoit, en la lésion de sa jurisdition grandement redundant, laquelle question et controversie fu en la fin apaisie par le moyen de monsigneur Arnoul de Horne évesque de Liége, et aulcuns députés du capitle et de la cité de Liége, et ossy de Huy, par telle manière que lesdictes bonnes villes de Brabant oultre ces VIII^{c} mille moutons payeroient encore deux mille et V^{c} moutons, et les prélas oultre les cent mille moutons payeroient encore le somme de mille et V^{c} moutons d'or devantnommés, et que cesdictes sommes seroient payées et levées dedens III ans, et délivrées en la délivrance desdis prisonniers par les députés du conseil de Cortemberghe et des bonnes villes devantdictes, sauve che que, se en la paye de ladicte somme faisant les dommages desdis prisonniers montoient à plus grant somme, que ledit pays de Brabant ne seroit point en ce obligiés, mais ledit duc le payeroit entièrement, ne ledit pays de Brabant ne soustenroit ou deveroit soustenir en ce nulz dommages, comme tout che et aultres choses, que pour cause de briefté l'acteur laisse, comme il dist, plus plainement est contenu ès lettres sur ce faites.

1377. En après dist l'acteur, que Charle le quart de che nom empereur des Rommains, par ses lettres de certain teneur, pour les causes et raisons en ycelles déclarées, données en Tangeremunde, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXVII, le III^{c} ide de septembre, en le XVe indiction, ou XXXIIe an de son règne et ou XXIIIe an de son empire, constitua, fist et ordonna par auctorité impériale et de sa certaine science l'archevesque de Coulongne, archecancelier du saint-empire ou pays d'Ytalie, les nobles dus de Brabant et de Jullers conservateurs, juges et protecteurs perpétuelz de tous les priviléges, libertés, grasces, jurisditions et indulgences, et une chascune d'elles, tant par ses prédicesseurs, riches empereurs ou rois rommains, comme de lui et d'aultres quelconques données, ou qui chi en après seront données, au prouvost, doyen et chapitle et ossy à l'église de Saint-Servais de Tret-sur-Meuse, du diocèse de Liége, laquelle capelle est péculiairemeut du saint-empire, c'est-à-dire comme de son propre et d'icelui saint-empire a prins son commenchement. En enjoindant à yceux devantnommés, que eulx, ou deux ou l'un de eulx, par lui, par aultre ou par aultres, assistent en ayde de deffense aux dessusdis prouvost, doiien et chapitre, et que ilz ne soeffrent leurs justiciers ou officiers sur et ens èsdittes jurisditions, libertés, grasces et priviléges et aultres drois, et ossy ès possessions de ledicte église ne en quelzconques biens ycelle indeuement par quelconque ou quelzconques estre tourblés, empeschiés ou molestés, ou à leur occasion à ycelle église ou aux biens d'icelle ne feissent quelque dommage

ou grief, et que ilz feissent que de telz manières de dommages et violences à eulx faites à ceste occasion, et des despens pour ce fais, à eulx plainement satisfaire. En donnant et concédant, au deseure de che, à yceux conservateurs devantnommés, et à ung chascun de eulx, plainière franchise et toute puissance, faculté et auctorité de tous impéditeurs, tourbleurs, molesteurs, occupateurs, détenteurs et usurpateurs desdis priviléges, libertés, grasces, jurisditions, drois, possessions, choses et biens de ledicte église, et ung cascun d'iceux malfaiteurs, et cheux qui à cesdis biens ou villes et lieux apartenans à ledicte église imposeront ou metteront tailles ou leur demanderont ou extorderont, ou qui les villes d'iceux désasseurront ou deffieront, à l'instance desdis prouvost, doyen et chapitre, ensamble ou de l'un de eulx, faire convenir en droit légitismement pardevant eulx et leurs hommes féodaulx, et les fachent procéder ès causes et dessus ycelles meutes ou à mouvoir simplement et au plain, et sans noise et figure de juge, selonc le stille et coustume deuwe de le court impériale, et de telles manières d'offenses et injures selonc coustume avoir la congnissance, et aveuc che contre lesdis injurieurs par provocations et appellations, à bataille de camp de deux, l'un contre l'aultre, ou proscription ou banissement et privation d'onneurs, à ce adjousté tousjours le jugement de leurs hommes féodaulx, ossy à ces choses adjoustée le exécution de l'espée matérièle et la paine rigoreuse du ban impérial, et par la privation de tous priviléges, libertés, grasces et indulgences de lui ou de ses prédicesseurs, riches empereurs ou roys des Romains, donnés ou aultrement, estre punis, afflictionnés et corrigiés jusques à condigne satisfation des choses commises, et quiconques feroit au contraire des choses prémises, il encourroit en la paine de cent marcs d'or, etc. : comme tout che est plus plainement contenu èsdittes lettres.

De l'advent Charle quart de ce nom en Brabant, et meismement à Bruxelle, et comment arière la communaulté de Lovain se r'esmut [1]. CHAP. XXVII.

Après che que monsigneur le duc Wencelaux et madame Jehenne la ducesse aveuc le devantdit pays de Brabant eulrent esté accordés et apaisiés, et que jà ilz eussent tenut continuelle résidence aveuc leur court et famille en le ville de Bruxelle, là où en grant joye et liesse moult et de diverses joustes et tournois, ensy que font de coustumes nobles princes et barons, furent excersés et fais, entra en ladicte ville de Bruxelle monsigneur l'empereur des Rommains Charle le quart, frère germain d'icelui monsigneur le duc Wencelaux, pour ycelui duc visiter et consoler et madame Jehenne la ducesse, sa femme et léale espeuse, et par ung jour Saint-Andrieu, en l'an de Nostre-

[1] Voyez le texte latin, p. 81.

Signeur mil III[c] LXXVII, lequel empereur fu dudit duc et de ladicte ducesse honourablement et solempnèlement, ensy que il apartenoit, rechups et festiés. En laquelle réception faisant, ilz eurent ensamble une si grant joye et affection que en toute leur vie n'avoient eu si grant, ne joye qui à celle se deust ou peust comparer. De là où, après che que par une certaine espasse de tamps il eult demouré et esté emprès eulx, il se transporta envers Franche, pour visiter ses nepveux, c'est assavoir Charle le roy de Franche et ses frères germains, monsigneur Loys d'Orliens, Jehan de Bourges et Phelippe de Bourgongne, les nobles dus, etc.

Dist conséquamment nostre historien, que en ces tamps se resleva la communaulté de Lovain en ladicte ville, et pour la cause qui s'ensieult. Suffissamment par chi-desseure est démonstré comment Pière Coutreel ranchonna et traita par ranchon pluiseurs des notables bourgois de la ville de Lovain, lesquelz en le fin procurèrent tant envers monsigneur le duc Wencelaux, que des dommages que ilz avoient rechups et portés fu faite assignation à aulcun de eulx de rentes et héritages, et à aulcuns de rentes à vie, sur les rentes de ledicte ville de Lovain, et que le gouvernement de ladicte ville leur fu restitué en la manière que aultrefois ilz le avoient eu et acoustumé de avoir, lequel gouvernement ilz tinrent despuis l'an de Nostre-Signeur mil III[c] LXII jusques à l'an de Nostre-Signeur LXXVII, dedens lequelle espasse dans yceux gouverneurs tirent des biens et revenues de ledicte ville, à leurs parens et cousins, tellement payer que riens n'y avoit ne n'eut de sourcroît dont les aultres et pensionnaires estrangiers ne peurent avoir payement : pour coy les marchans et habitans de Lovain, et leurs biens, en quelconque lieu que ilz fuissent trouvés hors de ladicte ville, estoient arrestés et calengiés par lesdis pensionnaires. Pour laquelle cause soudainement la communaulté et peuple de ladicte ville commenchèrent grandement à murmurer entre eulx, et finablement, par ung conseil secret que ilz avisèrent, par le son des bachins de leurs maisons ilz s'assamblèrent, et vinrent en la maison de la ville, que ilz occupèrent et prinrent : lequel effroy percevans les gouverneurs d'icelle et les aultres hommes des lignages, les aulcuns s'enfuirent hors de la ville, et les aulcuns furent prins si soudainement que fuire ne s'en peurent, mais demourèrent en ledicte ville, sans eulx entremettre en nulle manière du gouvernement de ladicte ville. Adont la communaulté de la ville de sa propre auctorité ordonna maistres de la communaulté, eschievins et consules, en reprendant le gouvernement de le ville : lesquelz eschievins et consules alèrent tant dedens le pays de Brabant comme dehors, en divers lieux et villes, atout le grant saul de ladicte ville, vendre rentes à vie, lequel gouvernement dura le terme de III ans et demy, ou environ, dont ilz payèrent, comme on dist, au duc Wencelaux et à ses conseilliers grans sommes de deniers. De tous lesquelz gouverneurs furent principaulx machinateurs et chapitaines deux hommes, dont l'un estoit nommés Molembeke et l'aultre Reepaer.

Comment le maistre de le communaulté de Lovain fu ochis à Bruxelle, et des plus nobles de le ville de Lovain qui furent gettés hors des fenestres de la maison de la ville et inhumainement ochis, et là de l'ordonnance que le duc Wencelaux fist sur la succession de la duchié de Luxembourg, à deffaulte de hoir, etc.,[1]. CHAP. XXVIII.

Quant le duc Wencelaux eult, ensy que dit est, menés ses esbatemens en ledicte ville de Bruxelle, pour certaines raisons qui à che le murent, fist pardevant lui venir, en sadicte ville de Bruxelle, les III estas du pays de Brabant à une certaine journée sur che ordonnée. En laquelle assamblée de par la communaulté de ledicte ville de Lovain y fu envoyés Woutre Vander Leyden, adont maistre de la communaulté d'icelle ville : lequel Woutre venus en ledicte ville fu espiiés et fait espiier par les varlés et satellites de ung signeur nommés monsigneur Jehan de Calsters, cevalier, lequel paravant aveuc pluiseurs aultres en le commotion du peuple s'en estoit de ladicte ville de Lovain fuis. Tantost que ledit monsigneur Jehan de Calsters sceut que le dit Woutre estoit en le ville de Bruxelle, il le fist par sesdis satellites et varlés ochir inhumainement : pour coy ceux qui aveuc lui estoient venus s'en refuirent à Lovain, qui le nonchèrent à ceux de la ville. Tantost et incontinent que les nouvelles furent venus, tous ceux de la communaulté coururent as armes et s'en vinrent devant la maison de la ville, là où, sans quelque regard de pitié, tous ceux que ilz peurent prendre des notables hommes et des nobles lignages, il les firent amener en la maison de la ville, et les firent saillir des fenestres de ladicte maison en la main du peuple, qui là les rechevoient de lanches et d'espées, et les esbouloient et ochioient piteusement et sans miséricorde, et y en getèrent, comme dist l'istore, et firent saillir, qui tous furent ochis, jusques au nombre de XVI. Ensy se maintinrent ceulx de Lovain.

Quant ledit duc Wencelaux eut fait aveuc son conseil et les III estas de Brabant 1378.
devantdis che pour coy il les avoit fait assambler, il se partit de son pays de Brabant et s'en ala à Luxembourg, en l'an de Nostre-Signeur mille III^c LXXVIII, là où, par ung samedi prochain devant la feste de le glorieuse Vierge Marie, ordonna et publiquement recongnut par ses lettres patentes de son sael saellées, que, pour oster toutes mauvaises altérations et périlleux périlz, qui venir pourroient en tamps futur après son décès, à cause de sa ducié de Luxembourg, ou cas que il trespasseroit de ce siècle sans hoir procréé de son corps (que jà Dieu ne voeille), par son meur et délibéré courage, aveuc le conseil et meure délibération des nobles, barons et chevaliers, vassaulx, féodaulx et bonnes villes de sadicte ducié de Luxembourg, que adont ycelle duchié de Luxembourg, les vassaulx, sergans et chevaliers et bonnes villes, aveuc

[1] Voyez le texte latin, p. 82.

toutes leurs apartenances, fuissent dévolés et apartenissent à noble prince et signeur monsigneur Charle empereur des Rommains, son très-chier frère germain, et à son très-amé signeur et nepveu, monsigneur Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, son fil, et aux hoirs et sucesseurs de eulx, nomméement rois de Boesme, c'est assavoir à celui qui pour lors sera héritablement et franchement roy de Boesme, sans empeschement quelconque, car ceux estoient de droite paternelle ligne ou lignie, estoient descendus de ladicte ducié. Et se ycelui duc Wencelaux aloit de vie à trespas sans laissier hoir masle, et il eust une fille ou pluiseurs procréé ou procreés de son corps, adont veut et ordonna, que ycelle fille ou ycelles filles par le conseil et volenté des devantnommés signeurs, c'est assavoir de l'empereur et roy des Rommains, ou de leurs hoirs et successseurs qui pour le tamps seront roy de Boesme, fuissent mariées et assenées de mari selonc leur bonne discrétion. Et ceste présente ordonnance promirent à tenir ferme et estable, par leurs sermens et foy de leurs corps, du mandement dudit duc, les barons, nobles, chevaliers, sergans, féodaulx et les villes de ladicte ducié de Luxembourg, par leurs lettres patentes sellées, sans fraude et sans mal engien quelzconques. Et en oultre les dessusdis signeurs, sondit frère l'empereur et son nepveu roy des Rommains et de Boesme, pour eulx, leurs hoirs et sucesseurs, roy de Boesme, promirent par leurs lettres patentes que, se ladicte ducié de Luxembourg leur eschéoit, que adont tous les vassaulx, chevaliers, sergans, bonnes villes et les habitans, spirituelz et temporelz, de ladicte duchié, aveuc toutes les apartenances d'icelle, selonc leurs anchiennes libertés, coustumes et drois ilz garderoient inviolablement. Ossy réserva à lui le devantdit duc Wencelaux la puissance plainière et faculté de soy aydier de sadicte ducié et des apartenances d'icelle selonc sa france volenté, comme de ses propres héritages, signouries, se patente nécessité le constraindoit, sans fraulde et sans mal engien, saulve en toutes choses les doaires et assennes de la royne sa mère et de sa très-amée et légitisme espeuse, la ducesse de Luxembourg et de Brabant, que elles ont en ladicte ducié de Luxembourg leur vie durant, selonc la teneur des lettres que elles ont sur ce faites, comme tout chou est plus plainement contenu èsdictes lettres. Desquelles lettres, et toutes les choses et une chascune d'elles en ycelles contenues, les escoutetz, juges, eschievins, consaulx et communaultés des villes de Luxembourg, de Arluin, de Épertenay, de Théodoinville, de March, de Yvode, de Bastogne, de La Roche, de Verton et de Marville, promirent à tenir et garder par leurs lettres patentes audit nostre signeur l'empereur, à monsigneur Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, son fil, à leurs hoirs et successeurs, roy de Boesme, et signanment à tel fin que ladicte ducié ne viengne en estranges mains, mais à la droite lignie héritière, dont il sont anchiennement descendus, demeure; et ossy affin que eulx pour les dommages advenir et choses inconvegnables soient gardés. Et che promirent-ilz, pour eulx et pour leurs successeurs, ou cas que le devantdit duc Wencelaux trespasseroit de ce siècle sans

avoir ou laissier nul hoir légitisme de son corps procréé, fil ou fille, que adont eulx et leurs hoirs recepveront les devantdis signeurs l'empereur, son fil roy des Rommains et de Boesme, leurs hoirs et sucesseurs, meismement cheli qui pour lors sera roy de Boesme, se il est nés de droite paternèle lignie, quant à che pour leur vray, naturel et légitisme signeur et duc de Luxembourg, et nul autre, et luy feront et garderont foy et serment de fidélité et d'obédience : sauve à leur devantnommé signeur Wencelaux le duc dessusdit sa franche volenté de soy aidier de ladicte ducié, et ossy à sa mère et à sa légitisme espeuse leurs doaires et assennes leur vie durant; sauve ossy leurs libertés, drois et coustumes, ensy que il en ont joy et usé d'anchien tamps, comme en leurs lettres patentes, èsquelles les lettres dudit duc Wencelaux sont incorporées, plus plainement est contenu, qui furent données à Luxembourg, en l'an de Nostre-Signeur mille IIIc LXXVIII, le lundi après la feste de la Purification de Nostre-Dame. Pour lesquelles lettres le dessusdit monsigneur l'empereur par ses lettres patentes, et pour les causes et raisons en ycelles déclarées, aux dessusdis scoultètes, juges, eschievins, consaulx, communaultés et villes de ladicte ducié de Luxembourg, et as leurs hoirs, pour lui et ses hoirs, roys de Boesme, promist, se il advenoit que le devantdit son frère trespassast de ce siècle sans nul hoir de son corps procréé, et par son décès ladicte ducié de Luxembourg aveuc les signouries et apartenances à ycelle lui eschéoient ou à ses hoirs, et signanment aux roys de Boesme, comme dessus est déclaré, que adont ycelui empereur et ses hoirs et sucesseurs, rois de Boesme, garderont les anciennes libertés, coustumes et drois que d'anchien tamps ont gardé et tenu les scoultètes, juges, eschievins, consules, communaultés, bonnes villes et leurs hoirs, et ossy les monastères et subgiés de ladicte ducié de Luxembourg, et deveront effectuèlement demourer entiers et sans blécheure, ne par quelconque manière ne les grèveront ou infesteront, c'est-à-dire travilleront, sauve à sondit frère franche volenté de soy aydier, pour notoire nécessité, de sadicte ducié, et sauve ossy les doaires et assennes à la mère d'icelui son frère et de sa légitisme compaigne et espeuse, la ducesse de Luxembourg sa femme, leur vie durant, sur ladicte ducié de Luxembourg assenés : comme ches choses ès lettres du devantdit empereur, èsquelles les deux devantdictes lettres du duc et des villes de Luxembourg sont incorporées, plus plainement est contenu, qui furent données à Luxembourg, le plus prochain mardi après la feste de le Purification Nostre-Dame, en l'an mil IIIc LXXVIII, etc.

Quelz hommes furent fais papes de le sainte église de Romme, de Charle le quart de ce nom empereur des Rommains [1]. Chap. XXIX.

Innocent le VI[e] de ce nom, qui estoit de le nation de Lymosin, et fu premier nommés Estiène, estoit en la papalité en l'an de Nostre-Signeur mille III[c] LI, ou tamps de Charle le quart, eslut, et fu en la papalité X ans, et aulcuns dient XI; ou tamps de cestui pape furent fais les nouviaulx murs de la cité d'Avignon. Après lui le fu Urbain le V[e], lequel estoit de le nation de Franche, et fu premier nommés Guillaume Grinard, et estoit abbés de Saint-Victor de Marseilles, en l'an de Nostre-Signeur mil III[c] LXII fut-il eslu, par ung joedi le XXVII[e] jour d'octobre, et ou tamps de Charle le quart empereur des Rommains. Grigore le XI[e] fu de le nation de Lymosin, et fu premier nommés Piere de Biaufort, ou tamps de Charle le quart, si fu eslu pape en l'an mil III[c] LXX. En le fin cestui pape Grigore vint d'Avignon à Romme, où il trespassa en l'an mille III[c] LXXVIII, le XXVII[e] jour du mois de march. Quant ledit pape Grigore fu mort ou tamps dudit Charle le quart, adont s'esmut et esleva ung très-pervers et vicieux scisme en l'église de Dieu par II papes qui s'escrivoient [2] de la papalité, c'est assavoir Robert de Gebenne, prestre cardinal du monastère des XII apostles, qui fu en pape eslu et Clémens le VIIe nommés, d'une part, et Bertemieu de Naples, arcevesque de Bar, qui ossy fu eslu en pape violentement, comme on dist, et fu nommés Urbain le VIe, d'aultre part. Mais qui clèrement et vrayement se volra faire certain du fait des Rommains en la violente élection, après la mort dudit pape Grigore XIe faite et perpétrée en la personne dudit Bertemieu, ou Urbain VIe de ce nom, et de la franchise et canonique élection, faite et chélébrée en la personne du devantdit Robert de Gebenne, ou Clément VIIe de ce nom, si lise le tesmoing des anchiens cardinaulx qui s'ensiult.

De la violence que firent les Rommains en le élection du pape après la mort du pape Grigore [3]. Chap. XXX.

« Comme ensy soit que aulcune fois vérité ne puist venir en lumière pour la fausse affirmation des mauvais, à ceste cause ont les drois ordonné raisonnablement, que les

[1] Voyez le texte latin, p. 90.

[2] Ou *s'escremoient* (*escremir,* escrimer, combattre).

[3] Voyez le texte latin, p. 91.—Ce chapitre renferme la traduction de la déclaration faite, le 9 août 1378, par douze cardinaux, dont onze français et un espagnol, Pierre de Luna, réunis à Anagni, contre l'élection d'Urbain VI. Voy. la note du texte latin.

choses qui peuent redonder ou préjudice d'aultrui soient nottées par escriptures autentiques, à celle fin que en tamps advenir, quant la mémore, qui naturèlement est labile et tost déglachié [1], des hommes se départira, fausseté ne préjudice on puist porter à vérité, et que iniquité n'ait puissance sur équité. A celle fin dont que la vérité des choses qui ont esté attemptées en nos darrains jours, ou préjudice, vitupère et déshonneur non oye en la cité de Romme, contre nostre mère saincte Église, affin que à tous appère, ne que par faussetés che ne se puist par quelconque manière muchier, digne chose est et congrue à raison, que ycelles soient mises en mémore, en la détestation et confusion perpétuel de ceux qui l'ont fait et perpétré. Sachent dont tous fidèles chrestiens que, comme nostre saint-père le pape, de sainte mémore et eureuse recordation monsigneur Grigore pape XIe de ce nom, le XVIIe jour du mois de march fuist alés de vie à trespas, les officiaulx de la cité de Romme tinrent entre eulx divers consaulx ou capitole, les aulcuns secrés, les aultres plus grans et les aulcuns généraulx, ensy que il est de coustume, et pour le expédition de pluisieurs grans besongnes, èsquelles besongnes fu fais ung traitié, quelle manière par eulx se deveroit tenir en le élection du pape. Et comme par pluisieurs citoyens rommains qui furent présent à ces consaulx pluiseurs fois, par aulcuns qui disoient avoir oy dire à ceux qui avoient esté en ces consaulx, fu reporté à messigneurs les cardinaulx, que les Rommains avoient conclu en ces consaulx que tous messigneurs les cardinaulx seroient constrains de eslire ung pape rommain ou au mains ung ytalien, car aultrement ne pooient estre les Rommains seurs que la court de Romme demourast en Ytalie, et en l'un de ces consaulx avoit esté adont l'arcevesque de Bar, comme il le confessa publiquement, jasoit ce que despuis il affirma qu'il avoit désenhorté à faire le impression qui se fist ou peuple et en la commune de la ville, et toutesfois, comme tesmoignèrent pluisieurs dignes de foy, il se recommanda très-grandement, en ung conseil ou assamblée qui fu faite en l'église Nostre-Dame le noeve, à une nation de gens qui se nomoient les Baudres [2], anchois et devant que il entrast en conclave, qui lui doit estre imputé à grant déshonneur.

» Item est assavoir que les devantnommés officiaulx tantost après la mort dudit pape Grigore veulrent avoir la garde de toutes les portes et les pons de le cité de Romme, lesquelles estoient adont gardées par les gens dudit pape Grigore et en son nom, et les firent garder et de jour et de nuit. Et che firent, comme on croit fermement et par vraysamblable, à tel fin que messigneurs les cardinaulx ne se transportassent hors de la cité, ainchois que ilz eussent fait élection, pour aler allieurs faire et célébrer une

[1] *Déglacher*, proprement *enlever les glaces*, se prend ici au figuré pour *se fondre comme la glace*.

[2] *Baudres* (*bandereuses*), gens d'armes portant l'épée en écharpe; *baudre* ou *baudré* (*baldrellus* ou *balteus*), baudrier.

franche élection. Item ces devantnommés officiaulx ou officiers de ladicte cité, pendant les dys jours qui coururent entre le mort dudit pape Grigore jusques au jour que les cardinaulx entrèrent en conclave, tous ensamble aveuc une grant multitude de citoyens vinrent auxdis messigneurs les cardinaulx, qui estoient assamblés ensamble, et leur suplièrent et requirent pluiseurs fois que ilz eslussent ung pape rommain ou ytalien, et disoient que ce faisoient-il, pour ce que ilz les voloient de che clarifier ou avertir, ainchois que ilz entrassent en conclave, pour la consolation du peuple. Et par pluiseurs fois leur dirent que, se aultrement ilz le faisoient, il en venroit des grans périlz et non à recouvrer, et ossy ung très-grant escandèle, car ilz véoient et congnissoient les coers des citoyens en che très-eslevés et esmeus. Et encore envoyèrent cesdis officiers certains citoyens ès maisons des dessusdis cardinaulx, au mains de pluiseurs, eulx faire en particulier, de par lesdis officiers et le peuple de la cité, samblables suplications et requestes.

» Item les dessusdis officiers mandèrent à tous les nobles de le cité par lesquelz la fureur du peuple pooit estre réprimée, sur grans paines, que dedens III jours ilz s'en alassent hors de la cité, ne oncques, à l'instance des cardinaulx dont ilz furent requis, ne voldrent rapeler ce commandement, et, qui plus est, si ne peurent lesdis cardinaulx finer que le conte de Nolain et le conte de Fran... [1], qui estoient officiaulx ou officiers de l'Église, y demourassent, ains les convint widier [2] aveuc les aultres. Et quant les cardinaulx virent che, ilz leur requirent que au mains le conte de Nolain et monsigneur Agapit de le Coulombe, évesque de Ulixbonne, grans citoyens et notables, fuissent députés et ordonnés en la garde de la conclave; mais il leur fu refusé, ne onques ne veulrent souffrir lesdis officiers que personne, par quelconque manière, s'en entremesist qui peust aler contre la volenté du peuple. Pour coy lesdis messigneurs les cardinaulx se commenchèrent très-fort à doubter de ce qui advint après, si envoyèrent par devers lesdis officiers, et leurs exposèrent par très-grant amour et foy les erreurs qui se polroient ensieuvir de la manière que ensy il les tenoient expressément, en eulx disant que, se pour les choses prémises et pour les menaces et impressions que il sentoient que ilz leur voloient faire, ilz eslisoient aulcun pape, il ne seroit point vray pape, et comment que il entendissent que par ceste voye la court demouroit emprès eulx, ilz s'abusoient, mais estoit la droite voye par laquelle ilz le perderoient. Et puis les requirent de II choses en effect : premièrement, que les vilains de la conté, que ilz avoient fait venir en grant nombre en la cité, ilz renvoyassent, et ordonnassent tellement le peuple que nul escandèle ne se peust après faire, et que ilz se abstenissent de leurs consaulx tenir, lesquelz leur sambloient estre la cause de le inflammation du peuple; secondement que ilz ordonnassent ung bon chapitaine pour la garde du bourg Saint-

[1] Le MS. a une lacune. Lisez *le conte de Fundi*. [2] *Widier*, sortir.

Pière, atout certains nombres de gens aliiés ausdis cardinaulx, et promirent lesdis cardinaulx de payer leurs saudées[1], tant et si longhement que ilz seroient en conclave, et que ilz fissent tellement garder les pons, ou les tenissent tellement clos, que le peuple de la cité, qui estoit tous engressés sur eulx, ne peust passer pour venir au palais. Toutes lesquelles choses ilz promirent de bouche, mais non de coer. Et firent ung de ces Baudères dessusdis chapitaine, et cheli fist IIII citoyens connestables, et ensy, oultre le serment que lesdis officiaulx avoient fait, si jurèrent-ilz solempnèlement de bien et léalment garder les signeurs et les tenir seurs et garder de toute violence et impression, et encore pluiseurs aultres choses, ensy que demandé leur fu, dont ilz ne tinrent du tout en tout riens.

» Mais, qui plus est, anchois que lesdis messigneurs les cardinaulx entrassent en conclave, toute la plache de Saint-Pière fu si plaine de peuple, qui pour la plus grant partie estoit tout armée, que à paine peurent-ilz entrer ou palais, et aveuc eulx toutes les femmes que ilz peurent mettre ou palaix ne aveuc eulx recepvoir, et là demourèrent toute nuit, et tinrent les portes du palaix toutes ouvertes, ne onques ne veurent souffrir que elles fuissent closes, mais, qui plus est, rompirent les huis et les portes de pluiseurs maisons dudit palaix, et avironnèrent de toutes pars ledit palaix de gens d'armes, sy que jamais nul n'en fuist yssu sans leur sceu. Item, après ce que subséquamment tous furent yssus de conclave, exepté le sénateur aveuc aulcun peu de personnes qui le sieuwoient, et que la porte de conclave estoit gardée, affin que personne nulle n'y entrast, sourvinrent tous les chiefs des régions de la cité, aveuc eulx pluiseurs citoyens, qui tous voloient entrer en conclave, et jasoit che que on leur déist et remontrast que ce n'estoit point la coustume que, puis que il estoit si tart et que la porte de conclave estoit close, de entrer personne nulle ens, nientmains si veurent-ilz à force entrer ens. Pour coy messigneurs les cardinaulx, doubtans que ilz ne rompissent les portes de conclave, et les périlz des personnes, les laissièrent ens.

» Item il est vray que par pluiseurs bons citoyens il fu reporté à messigneurs les cardinaulx, ainchois que ilz entrassent en conclave, que il y avoit aulcuns prélas en la cité de Romme, desquelz les aulcuns estoient de la cité et les aulcuns de dehors et ytalien, qui s'efforchoient de tout leur pooir de enflamer le peuple à faire ceste impression ou violence, et qui avoient promis pluiseurs dons aux officiers de la cité, ou cas que ilz feroient tant que ilz fuissent eslus en pape.

» Item ossi est vray que, quant le pape Grigoire de bonne mémore fu trespassé, XVI cardinaulx demourèrent en la court, c'est assavoir le cardinal Pière des Ursins[2].

[1] *Saudée* ou *soudée*, solde, paye des gens de guerre.

[2] Dans le texte latin, au lieu de *Petrus de Ursinis* (p. 94), il faut lire *Petrus de Corsinis*, Pierre Corsini, évêque de Porto, dit le cardinal de Florence.

Jehan de Crose, évesque Penestrin[1], Guillame de Agforo[2] du title Saint-Estienne, Franchois de Thebaldit[3] du title de Sainte-Sabine, Bertrand de Gri[4] du title Sainte-Cécile, Robert de Gebenne[5] du title des XII apostles, Symon de Vressan[6] du title Saint-Jehan et Saint-Pol, Hue de Monloy[7] du title des IIII Couronnés, Guy de Malessit[8] du title Sainte-Crois en Jérusalem, Petrus de Sortemaco[9] du title Saint-Leurens en Lucine, Gérard de Podio[10] du title Saint-Clément, Jacobus des Ursins[11] du title Saint-George au voile d'or, Pière Flandrin[12] du title Saint-Wistace, Guillame Nolet[13] de Saint-Angèle, Pière de Veruhi[14] de Sainte-Marie inviolata[15], et Pière de le Lune de Sainte-Marie in Cosmadin : desquelz estoient les ungs évesques, les aultres prestres, et les aultres diaqueres, à tous lesquelz estoit seulement le droit et la puissance de eslire le souverain évesque rommain et de l'église universelle. Desquelz les XII estoient d'oultre les mons, et les IV seulement estoient ytaliens ou rommains, et tous ces cardinaulx d'oultre les mons, c'est-à-dire de par dechà les mons (car il convient entendre que en lisant ceste histore on soit à Romme), qui faisoient oultre II parties du colége, après la vocation, enchois que ilz entrassent en conclave et à l'entrer et despuis, jusques au tamps de l'impression ou violence, de laquelle nous dirons chi-après, continuèlement furent en voulenté et pourpos et par délibération, ossy pour causes certaines touchans l'église de Dieu, de eslire le pape de l'un de ceux du colége, et non point de cheux de dehors; mais ilz avoient en volenté de eslire ung de cheux qui estoient d'oultre les mons et non point ung Ytalien; et les IV cardinaulx ytaliens estoient ossy en volenté de eslire l'un de ceux du collége et non point de dehors, jasoit che que ilz tendissent, là où il se polroit bonnement faire, que l'un des Ytaliens du colége fuist eslus, et en celle volenté demourèrent-ilz continuèlement.

» Et quant ilz entrèrent en conclave, les Rommains, comme il est de coustume, ne voldrent onques souffrir que la porte de conclave fuist murée, mais, qui plus est, tantost que les signeurs furent couchiés, à très-grant difficulté ilz souffrirent que les gardes de conclave clorrent la porte d'une barre de bos. Et après ilz emplirent tout le palais de leurs gens et spécialement le plache qui estoit droitement desoubz le con-

[1] Jean de Cros, évêque de Palestrine, dit le cardinal de Limoges.

[2] Guillaume d'Aigrefeuille.

[3] François Thebaldeschi, dit le cardinal de Saint-Pierre.

[4] Bertrand Latger ou Lotger, frère mineur, évêque de Glandève.

[5] Robert de Genève, évêque de Terouanne, puis de Cambrai.

[6] Simon de Boursano, dit de Milan.

[7] Hugues de Morlaix, dit de Bretagne.

[8] Gui de Malesec, dit de Poitiers.

[9] Pierre de Sortenac, dit de Viviers.

[10] Geraud du Puy, dit de Marmoutier.

[11] Jacques des Ursins.

[12] Pierre Flandrin, doyen de l'église de Bayeux.

[13] Guillaume Noëllet.

[14] Pierre de Verruche.

[15] Lisez *de Sainte-Marie in Via Lata;* titre cardinalice.

clave, et là le solier[1] de ledicte conclave, ilz ne cessèrent toute nuit de buquier desoubz les cardinaulx de cos et de horions que ilz frapoient de leurs lances et de leurs bâtons, tous en criant à haulte vois et sans cesser : *Romano lo volemo o Ytaliano*. Et encore maintenoient aulcuns que ilz crioient aulcune fois : *Moriantur*. Et ensy ilz continuèrent en leurs clameurs et impressions jusques à l'endemain si terriblement, que à paines y eult-il ung seul cardinal qui peust toute la nuit prendre repos. Quant che vint ensy que après ung peu le point du jour les cardinaulx tous travilliés de ces clameurs se levèrent, si s'apaisèrent ung petit ces Rommains, qui estoient ossy tous lassés, si oyrent lesdis cardinaulx la messe. Mais en ce faisant ces Rommains recommenchèrent soudainement leurs clameurs plus fort que devant à faire, si que à très-grant paine oyrent les cardinaulx leurs messes, lesquelles messes oyes, lesdis cardinaulx se ordonnèrent et disposèrent de procéder avant ou fait de l'élection, et tantost les cloches du capitole et de Saint-Pière, qui estoient emprès le palaix, commenchèrent à sonner as martiaulx, et ce faisoient-ilz pour assambler tout le peuple de la cité pour faire plus grant noise, et ensy le peuple venu, par très-grant fureur ilz commenchèrent tous à criier, comme se ilz fuissent tous hors de sens : *Romano lo volemo o almeno Ytaliano*.

» Adont messigneurs les cardinaulx furent avisés par ceux qui gardoient le conclave, desquelz les aulcuns estoient rommains et les aultres d'oultre les mons, que, se tantost et sans quelconque meure délibération ilz n'eslisoient ung Rommain ou ung Ytalien, tous lesdis cardinaulx seroient en péril d'estre despéchiés par pièces : pour laquelle chose messigneurs les cardinaulx d'oultre les mons, pour esquieuver che péril de mort, car jà aultrement ne l'eussent-ilz fait, comme adont ilz dirent, se condescendirent que ung Ytalien fuist eslu, et pour che ossy que aulcuns des cardinaulx ytaliens dirent que vrayement, se on le eslisoit, ilz ne acepteroient point le élection, pour ce que il leur sambloit que elle aroit esté faite notoirement par impression. Si que tous ensamble, veullans esquiever le péril de mort où ilz estoient, comme tous souspris ou ahers, sans aultre discution de mérites et estat de personnes, ilz nommèrent ledit monsigneur Bertemieu arcevesque de Bar, à eux comme ilz cuidoient le mieux congnut et en fais et en meurs, et le plus expert de la court, jasoit che que l'expérience monstra despuis assés le contraire, et le eslurent manifestement pape.

» Et les aulcuns de eulx dirent adont que ilz le avoient eslu en volenté et pourpos que il estoit vray pape, mais toutesfois disoient-ilz que che avoit esté par cremeur de mort, qui continuèlement avoit duré en leur coer despuis que ilz entrèrent en conclave : excepté ung cardinal ytalien rommain, qui dit que pour la notoire impression que il véoit, que jà ne à lui, c'est assavoir audit Bertemieu, ne à aultre il ne donroit

[1] *Solier* ou *sollier*, chambre haute, second étage de maison, grenier, et aussi rez-de-chaussée, chambre basse ; *solarium*.

sa voix, se premiers le impression ne cessoit, et que il fuist mis en sa franche liberté; et ossy ung cardinal d'oultre les mons, qui premier nomma ung des cardinaulx ytaliens, jasoit ce que despuis par cremeur de mort il se consenti audit Bertemieu évesque de Bar; et ossy ung aultre cardinal d'oultre les mons, qui en le nommant tesmongna et protesta que nulle élection ne se pooit faire pour le impression du peuple, mais toutesfois il le nomma pour cremeur de mort; et sauve ossy che que ung aultre cardinal d'oultre les mons, ainchois que che fu fait, protesta sollempnèlement par devant ung notaire publique, que, se il le convenoit consentir en aulcun Ytalien, che seroit par cremeur de mort et non aultrement. Et en oultre dirent aulcuns de messigneurs les cardinaulx entre eulx, que ilz voloient et estoit leur intention de faire ensy que aultrefois avoit esté fait, comme il apparoit par les croniques : c'est assavoir que tout le plus tost que bonnement faire le porroient ilz se départiroient en aulcun lieu seur, et adont ilz le réesliroient de nouvel. En le fin messigneurs les cardinaulx envoyèrent au peuple, qui menoit une grant friente et tumulte et qui jà disposoit de rompre la conclave, dire que, pour ce que ilz estoient en telle fureur, ilz n'osoient publiier le élection, si leur firent dire premièrement par trois cardinaulx, et leur firent promettre de par eulx que, dedens demain devant heure de tierche, ilz seroient consolés, et leur firent priier que ilz se départissent : che que faire longuement ilz refusèrent, mais ne voloient souffrir que la viande que on portoit pour les signeurs cardinaulx dîner fuissent portées en conclave, et si estoit jà l'eure du mengier plus que passée. En le fin ilz se départirent de une maison qui estoit devant le conclave, mais onques ne voldrent yssir du palais ne oster leurs armeures.

» Et endementières messigneurs envoyèrent quérir pluiseurs prélas, entre lesquelz estoit cel arcevesque de Bar qui estoit eslut par la manière dessusdicte, lequel arcevesque véant le peuple ensy foursené et oans les clameurs dessusdictes que le peuple faisoit, qui sambloit tous dervés[1], véant la violence et impression qui estoit à l'entrée du conclave, sceut bien, ou au mains le devoit-il bien savoir, que l'impression estoit toute notoire, et, comme on croit, il savoit bien aulcune chose de ledicte élection, et se s'i consentoit aulcunement, commencha à aydier à mettre le peuple hors de ladicte maison, et affin que les viandes peussent estre portées aux cardinaulx. Et adont le peuple, continuèlement demourans ou palaix tout armé, ung peu d'espasse s'apaisa des clameurs que faisoient les aulcuns et de faire nulles violences, tant que les signeurs eulrent dîné. Et quant che vient à l'après-mengier, ilz s'en retournèrent tous en le chapelle du palais, excepté III qui estoient d'oultre les mons, et là eulx ensy assamblés, l'un qui estoit ytalien dit que l'impression ne cessoit point, et que ilz réeslussent, et ung aultre d'oultre les mons dit que voirement ne s'apaisoit point la noise du peuple, mais estoient en plus grant péril que devant.

[1] *Derver*, sortir du sens, être insensé; *deviare*.

» Et finablement aulcuns de ceux qui là estoient présens, et que les III aultres estoient absens et non requis et, qui plus est, riens n'en savoient, dirent que, jasoit ce que encore ilz ne fuissent point en leur francise, mais au plus grant péril, duquel ilz ne pooient bonnement eschaper, commenchèrent à dire l'un après l'aultre : « Je dich ce que j'ay aujourd'hui dit. » Mais ainchois que ilz eussent tous finé leurs paroles, vinrent les prélas que ilz avoient envoyé quérir, et le peuple aveuc pluiseurs officiaulx ou officiers qui ledit peuple esmouvoient, lequel peuple par très-grant fureur crioit : *Per la clavelata di Dio, Romano lo volemo o Ytaliano.* Et s'en vinrent à la conclave, que ilz rompirent en III parties, et entrèrent ens les officiers et le peuple tout armé, tant que ens en peut entrer. Pour laquelle cause les signeurs, comme estimans estre mort, pour la plus grant partie se retirèrent en une secrète chapelle; mais l'uis de ledicte chapelle fu incontinent de cuignies rompue et despéchie par pièches, et entra le peuple tout armé dedens, en criant comme devant en avironnant tous les signeurs cardinaulx de toutes pars. Et se n'eust esté l'un des signeurs qui leur dit, pour le peril éviter où ilz estoient, que le signeur de Saint-Pière estoit eslut, mais il ne s'i voloit consentir, et c'estoit che qui les faisoit tant attendre, car ilz le voloient à che mener de l'estre de son bon gré, on dist pour certain que tous les cardinaulx d'oultre les mons eussent esté tous ochis. Et tantost que ce peuple et les officiers entendirent que ledit signeur estoit eslut, ilz le aherdirent et prinrent, et bon gré mal gré par II fois ilz le mirent en la chayère, et endementières que ilz entendoient à lui faire révérence, tous ces cardinaulx ung à ung, au mieux que chascun faire le pooit, issirent hors du palais et s'en alèrent en leurs maisons, et en y eult pluiseurs qui, sans cape et sans mantel, tout à piet s'en yssirent de Romme, en abis descongnuz, tantost que le vespre fu venu, et aulcuns se muchèrent en leurs maisons, et les aultres se boutèrent ou castel Saint-Angèle.

» Quant che vint l'endemain, et que le peuple estoit ensy que ung peu rapaisié, cestui arcevesque de Bar, qui estoit demourés ou palaix et ès chambres papales, jasoit ce que par aulcuns des cardinaulx qui demourés estoient en le cité il fuist III fois requis que il s'en yssist dehors, che que faire ne veut, mais par les officiaulx envoya et fist envoyer le peuple encore tout esmu et en fureur aux signeurs qui estoient oudit castel Saint-Angèle, et qui ossy estoient demourés en leurs maisons, et par pluiseurs fois, en eulx requérant et faisant requérir que pour le évitation de plus grant péril ilz venissent à lui, che que faire, et non point sans cause, ilz refusèrent. Et pour ce ceux du castel, tous tanés ou anuyés de leurs requestes, envoyèrent aulcuns de leurs gens à ceux qui estoient demourés en leurs maisons, qui jà par ledit arcevesque et par les officiaulx requis estoient ou palais, portans une cédule escripte en leur main, par laquelle ilz donnoient à ceux qui estoient ou palais aveuc lui, ledit arcevesque, puissance d'icelle élection interroguier; mais il ne fu point contempt de ce, ne ne veult point aler avant par celle voye, ains renvoya par devers eulx, et les fist derequief requérir que,

pour éviter plus grant escandèle, ilz venissent hors du castel au palaix. Et pour che eulx, doubtans plus grant périlz, et meismement que aux cardinaulx qui estoient jà ou palaix, ou à leur famille et biens, tant les leurs comme de leurs compaignons, car ilz estoient tous espars par la cité, ne feissent aulcuns meschiefs, et ossy ledit castel n'estoit point pourveu de vivres ne bien garny, et si véoient que escaper ne pooient, car les Rommains le commenchoient très-fort à garder, ilz issirent du castel, et vinrent au palais aveuc leurs compaignons, et là à la manière acoustumée li firent révérence. Quant ceux qui estoient hors de la cité sceurent che, jasoit ce que ilz fuissent en grant anuy de coer, doubtans que, se ilz ne venoient aveuc leurs compaignons, les Rommains les aroient en souspechon et diroient que ilz volroient impugner le élection de cestui, pour coy ilz polroient bien aulcun mal faire as aultres signeurs et à leurs gens, et si polroient bien perdre tous les biens que ilz avoient en Romme, ilz retournèrent et rentrèrent en la cité. Et finablement tous ensamble le couronnèrent, et le traitèrent comme pape en révérences et en aultres manières, non point que ilz eussent pourpos ne intention de ces choses lui donner aulcune chose de nouvel droit, mais en consistores et dehors, en promotions et aultres choses, il fist comme pape. Toutesfois toutes ces choses furent faites en la cité de Romme, comme devant est dit, là où messigneurs les cardinaulx, au mains ceux d'oultre les mons, onques ne se réputèrent estre seurs, mais, qui plus vraysamblable est, ilz croient, et ossy on croit communément, que, se ilz eussent rapellé en la cité sa promotion ou mis en doubte, ou que ilz le eussent impugné, ilz eussent esté tous ocis, tant à cause de l'impression continuellement durant, comme pour la manière des Rommains, de laquelle matère onques ensamble ilz n'osèrent parler ne traitier, eulx estant en le ville de Romme. Finablement les dessusdis cardinaulx d'oultre les mons, au plus sagement que ilz peurent, ung peu de tamps après ilz se partirent de Romme, et vinrent ung peu au cop à une ville nommée en nostre histore *Anagniam*, comme ceux qui estoient en volenté de sur les choses prémises aulcune chose délibérer, et les périlz qui leur estoient aparans de leur longue demeure esquiever à leur pooir. Et lui, pour ce que il estoit tout seul sans compaignie d'aulcun cardinal, s'en vint à Tibur, lequel lieu est ossy distinguiés des Rommains, auquel lieu il les apella pluiseurs fois, comme cheli qui les voloit remettre ès premiers périlz ou en samblables, mais ceux qui justement cremoient les choses dessusdictes, ne voldrent point raisonnablement obtempérer à ses apellations.

» Et pour tant sont toutes ces choses et une cascune d'elles escriptes et notées, affin que par l'inspection ou regard d'icelles elles soient à tous congnutes, à tel fin que d'icelles les bons et les justes n'aient doeil, et les mauvais de leurs maulx commis se repentent, et que à telle samblables choses chi en après se gardent d'encheïr, en tant que ilz volront souscourir à leur salut, et leur bonne renommée garder nette et non bléchie, etc. »

Toutes lesquelles choses ensy estre faites, furent approuvées par XVI notaires apostoliques et impériaulx, laquelle approbation nous laissons à déclarer, pour cause de briefté et que peu touche à nostre matère.

De l'élection du pape Urbain VIe, et conséquamment du pape Clément VIIe de ce nom[1]. Chap. XXXI.

Par la manière que dessus est dit, fu ledit arcevesque de Bar eslu pape, et fu nommés Urbain le VIe, et fu ou tamps de l'empereur Charle le quart de ce nom, en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LXXVIII, le IXe jour d'avril, c'est assavoir le venredi devant le dimenche que on dist les Pasques flories. Et adont, lui séant en siége papal, le plus josne des cardinaulx fist la bénédiction des palmes, présens tous les aultres cardinaulx, et sy alèrent à pourcession *ad cancellos*, et le station fu faite à Saint-Pière, là où monsigneur le cardinal Florentin célébra la messe, et ensy firent-ilz tout la sepmaine ensieuvant. Quant che vint le nuit de la Pasque, ledit pape Urbain en le présence de tous les cardinaulx célébra, et lui furent bailliés l'anel et le paile, et toutes les cérimonies lui furent faites, si li fu par le cardinal des Ursins mis le dyadème ou chief, tel que on le doit mettre au vray pape, en le présence de tout le peuple. Et ensy couronné du dyadème, ilz chevauchèrent jusques en l'église de Saint-Jehan de Latran, et puis retourna à toute sa compaignie au palais de Saint-Pière. Chestui pape Urbain escripsy à tous les princes du monde de costé et d'aultre, en eulx donnant à congnoistre par ses lettres comment il estoit seul pape légitismement eslut, èsquelles lettres tous les cardinaulx se escriprent et y mirent leurs saings manuelz. Et quant la nouvelle de son élection fu venue à la congnissance de l'université de Paris, ilz firent une congrégation et chantèrent *Te Deum laudamus*. Et obtinrent tous les cardinaulx, pour eulx et pour leurs familles, dudit pape Urbain commendes, dignités, bénéfices et signatures, et le tinrent par le terme de XIII sepmaines vray pape. Et en ce tamps pendant une controversie s'esmut, assavoir se monsigneur le cardinal de Gebennes seroit évesque d'Ostie ou des Mineurs[2], et fu décisé que il devoit estre cardinal des Mineurs, ensy ledit pape consecra ledit cardinal évesque d'Ostie.

Quant ces III mois furent passés et oultre, XIII des cardinaulx se partirent de Rome, et s'en alèrent en une cité nommée *Anagniam*, qui est de la province de Champaigne et de Maurinne, lesquelz cardinaulx là venus et assemblés escripsirent et firent ung escript, le IXe jour d'aoust l'an mil III^c LXXVIII, que ilz avoient eslu ledit pape Urbain

[1] Voyez le texte latin, p. 101.

[2] Ou si le cardinal des Mineurs, c'est-à-dire le cardinal Bertrand Latger ou Lotger, de l'ordre des frères Mineurs, serait évêque d'Ostie.

par force et par cremeur, et pour ceste cause son élection ne valloit riens. Adont ledit pape Urbain VIe de ce nom escripsi à tous les princes le décret de l'élection, et tout che que les cardinaulx lui avoient fait et aveuc che leur propre escripture, et sur ce il se sousmist en l'ordonnance du concil général; mais les devantnommés XIII cardinaulx ne volrent estre en droit au concil général, mais requirent que ledit pape Urbain se déportast de la papalité, pour l'escandèle esquieuwer. Et comme che ne veusist point faire ledit pape Urbain, les dessusdis cardinaulx se retrairent de la ville dessusdicte en la cité des Fondes, là où ils eslurent ung nouvel pape, lequel estoit nommés monsigneur Robert de Gebennes, cardinal du title des XII apostles, lequel fu en la papalité nommés Clément le VIIe. Laquelle élection faite, lesdis cardinaulx escripsirent aux princes du monde que le élection de Clément estoit juste et canonique, et le élection de Urbain non, et que ilz en estoient vray juge, qui de che avoient et devoient avoir la congnissance et en discerner. Auquel mandement respondoit le pape Urbain que ilz n'estoient point juges, car ilz estoient partie en la cause, et s'ensy estoit que ilz en fuissent juges, che que non, dont polroient-ilz faire et deffaire le pape à leur volenté. Adont lesdis cardinaulx escripsirent que l'élection dudit Urbain estoit nulle, car elle avoit esté faite par cremeur et non aultrement. A quoy respondoit ledit Urbain que, jasoit che que devant son élection eussent esté faites grans clameurs, toutesfois ces clameurs n'estoient point la cause qui les peust incliner à faire élection par cremeur. Et en oultre il déclara que son élection estoit canonique, car ilz avoient esté tous présens à sa coronation et consécration et aultres besongnemens à lui fais par eulx, ossy ilz s'estoient soubzescript ès lettres envoyés aux princes, là où ilz avoient confessé que ilz avoient canoniquement eslu ung pape nommé Urbain le VIe : lesquelles choses ilz avoient fait ou tamps que ilz estoient en franchise, et que ilz s'en pooient aler franchement hors de la cité de Romme. Et pour ces argumens ensy de costé et d'aultre, estoit l'obédience diverse; car les Ytaliens et Germaniens estoient Urbanistes, les Franchois et Walles tenoient Clément, et aulcuns ne tenoient ne l'un ne l'aultre, et les aultres faisoient doubte à savoir lequel des II estoit le vray pape. Et pour ce que la matière estoit à savoir se ces clameurs estoient la cause impulsive de l'élection du pape Urbain, comme ensy fuist que personne ne fuist certain du fait, ce n'estoit point de merveille se les drois estoient sur che variables : car il est à croire que humainement il peut [1] estre déclaré à savoir se l'impression dessusdicte causoit le élection ou non; ossy est-il à doubter se les cardinaulx sont à estre tenus juges en ceste cause, ou non.

Toutesfois ledit pape Urbain sist en la chayère pontificale XI ans et VI mois, et Clément le VII[e], qui fu eslu en l'an dessusdit, c'est assavoir l'an mil III[c] LXXVIII, le IX[e] jour d'aoust, comme dit est, ou tamps de l'empereur Charle le quart, par les XIII

[1] Le sens demande : *il ne peut.*

cardinaulx en franche liberté eslus en le cité des Fondes, qui fu nommés Robert de Gebennes, et qui par certain tamps avoit esté évesque de Terouenne, et despuis évesque de Cambray, en lequelle ville de Cambray il fist faire une très-belle porte, qui de son nom fu et est encore aujourd'hui nommée de porte Robert, et despuis fu cardinal du title des XII apostles, et fu communément nommés le cardinal de Gebennes, tint son siége en le cité de Avignon par le terme de XVI ans ou environ. Lequel Clément promut mesire Pière de Luxembourg dyacque cardinal du title de Saint-George au voile d'or, lequel Pière de Luxembourg fu de merveilleuse sainteté et resplendit, devant sa mort et despuis, par moult de miracles, et morut en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LXXXVII, le second jour de juillet, en Avignon. A cestui pape Clément obéissoit l'église de Franche. Pour le pais et union de l'Église faire, laboura maintes fois le duc Wencelaux de Luxembourg et de Brabant, frère de l'empereur Charle le quart de ce nom, entre Charle le roy de Franche et ledit empereur son frère et les princes d'Alemaigne; mais chose que il feist pourfita bien peu. En la fin cestui pape Clément ordonna une messe péculiaire, c'est-à-dire de son propre, laquelle se devoit faire pour l'union de nostre mère sainte Église, laquelle il envoya soubz bulle, ou XVe an de son pontifiement; mais encore ne vint-il de ce nul pourfit de son tamps. Item ou XIIe an dudit pape Clément morut ledit pape Urbain VIe. Item ledit pape Clément ou XIIIIe an de sa papalité envoya à Paris ung diacque cardinal, nommés Pière de La Lune, au roy et à l'université, pour eulx enhorter que tousjours ilz labourassent pour la pais et concorde de nostre mère sainte Église : lequel Pière de La Lune, en le présence du roy et de l'université, de son gré et franche volenté jura sur les saintes éwangilles de Dieu, en faisant veu à Dieu et à tous sains que tousjours il labourroit pour le union de l'église de Dieu, et que le pape Clément se deveroit déporter de la papalité. Ossy voa et jura que, s'il avenoit que lui-meisme fuist esleu en pape, pour faire l'union de l'Église et demourer en paix, il se déporteroit de la papalité, par telle condition que cely de Rome s'en veusist déporter, et, qui plus estoit, quant par le roy et par le université il en seroit requis, ou se par aulcun général concil il en estoit requis. Et sur ce tant lui comme les signeurs de l'université de Paris requirent de en avoir instrumens publiques, samblablement ossy le roy en requist à avoir instrument publique, lesquelz en furent fais et signés du seel dudit cardinal et mis en l'escring de l'université. Si loist savoir que ledit pape Clément VIIe de ce nom moru en Avignon, le XVIe jour du mois de septembre, ou XVIe an de sa papalité, en l'an de Nostre-Signeur mil III^c IIII^xx et XIIII. Si souffisse atant de ces papes, et revenons à nostre matère, c'est à parler des ducs de Brabant et de leurs gestes.

Comment le duc Wencelaux assiga sa ville de Louvain, et comment, par certain traitié, il entra en ladicte ville[1]. Chap. XXXII.

Après che que le duc Wencelaux eult fait les coses dessusdictes, et que il eult esté vrayement infourmés des mauvais et inhumains péchiés et mauffais perpétrés cruellement par la communaulté de le ville de Louvain en aulcunes personnes des grans lignages de ladicte ville, et de aultres causes inraisonnables, il manda tout prestement et sans délay toute sa puissance de Brabant, et à très-grant nombre de gens d'armes s'en vint devant ladicte ville de Louvain, que il assiga et avironna très-puissanment de toutes pars, ouquel siége ledit duc à toute sa puissance demoura par le terme de VII sepmaines et IIII jours, ainchoix que il peust entrer en ladicte ville, ouquel terme y eult pluiseurs escarmuces faites dont nous ne faisons gaires de mention. Mais en le fin de ces VII sepmaines et IIII jours, par le moyen de aulcuns députés de le cité de Liége l'acort et le traitié fu tèlement fait et ordonné, que ledit duc, aveuc sa compaignie et aulcuns hommes des lignies de la ville qui avoient esté escachiés et boutés dehors, entra en ledicte ville de Louvain le XXVIIe jour de jenvier en l'an de Nostre-Signeur mil III^c LXXXII : là où tous les prisonniers furent quittes et délivres de leur prison: là où ossy furent en perpétuité banis hors dudit pays de Brabant les devantnommés Molenbeke et Reepaert, aveuc XIX aultres hommes des principaulx meutes-macques et qui avoient esté cause desdictes mauvaises offenses commises par la communaulté. Et adonc fist ledit duc Wencelaux par ung borrel trenchier le col d'un chevalier nommés monsigneur Jehan de Swartere devant la maison du conseil, pour cause de ce que ledit chevalier avoit tousjours demouré en ledicte ville de Louvain, en confortant et en enhortant le communaulté et le peuple de demourer tousjours en leurs perversités et malignités. Et en oultre pour le régimen et gouvernement de ledicte ville fu acordé et ordonné, que, de ce jour en avant à durer en perpétuité, seroient mis de par monsigneur le duc VII eschevins en ladicte ville tous les ans, dont les IIII seroient des lignages et les III de la communaulté; et samblablement y seroit ordonné tous les ans ung homme des lignages ou lignies, pour estre maistre de la communaulté, et ung aultre aveuc lui de la communaulté, et ossy les jurés y seroient mis tous les ans nouviaulx, dont la moitié seroit des lignages et l'aultre moitié de la communaulté. Et par ensy ladicte ville de Louvain demoura apaisié envers monsigneur le duc Wencelaux, leur souverain duc et signeur.

[1] Voyez le texte latin, p. 104.

Comment le duc Wencelaux se parti de son pays de Brabant, et s'en ala en sa terre de Luxembourg où il trespassa de ce siècle [1]. Chap. XXXIII.

En l'an de Nostre-Signeur mil IIIc LXXX et III, après che que monsigneur le duc 1383
Wencelaux eut apaisié en sa ville de Louvain, comme dit est, les controversies, violences et oppressions qui s'estoient grant tamps faites et maintenues en ledicte ville, et que il eut bien sadicte ville mis en pais et tranquillité et bon gouvernement, et que jà ossy il eust despuis ladicte ordonnance fait sa résidence en sa ville de Bruxelle, emprès ma très-redoutée dame madame Jehenne la ducesse, sa légitisme espeuse et conthorale, depuis ledit XXVIIIe jour de jenvier dudit an mil IIIc LXXXII [2] jusques à la feste de Toussains en l'an mil IIIc LXXX et III, il se transporta de ladicte ville de Bruxelle et de son pays de Brabant envers sa terre de Luxembourg, là où une maladie le print si cruelle que onques despuis n'eut santé, mais le mena tellement ladicte maladie que en son castel de Luxembourg, le jour de le Conception Nostre-Dame, VIIIe jour du mois de décembre, en l'an de Nostre-Signeur mil IIIc LXXXIII, il trespassa de ce siècle. Lequel devant son trespas de ce siècle, comme prince catholique, contris et confès et muny des sains sacremens de Nostre-Signeur, avoit fait son testament ou sa darraine volenté, lequel en la disposition de sondit testament ou darraine volenté avoit eslut sa sépulture en l'église et monastère de Nostre-Dame d'Orvalle, de l'ordre de Cistiaulx et du diocèse de Trevères, pour le fervente dévotion que il avoit audit monastère, et ossy que, comme il le requist, il voloit estre participans ou parchonnier des divins offices, orisons et aultres biens qui par l'abbet et couvent sont fais et seront pour le tamps en l'église dudit monastère. Et à celle fin que yceux religieux entendissent plus volentiers à faire prières et orisons envers Dieu, ès tamps advenir et en perpétuité, pour le rédemption de son âme, quant ilz se sentiroient par les dons de sa carité estre relevés et peux [3], il, ledit duc, sain de pensé, et non point par erreur ou impourveuvement, mais de sa certaine science et voulenté aggréable, donna et léga audit abbé et couvent, en l'augmentation des rentes et revenues dudit monastère, IIc florins d'or de légitisme poix, à prendre, estre assignés et rechepvoir tous les ans en perpétuité ens et sur les rentes de le prouvosté de Yvode, par la manière et fourme que mieulx se peut ordonner et faire. Lequel duc Wencelaux fu après son trespas de son castel de Luxembourg porté au devantdit monastère, et lui fu là fait ung solempnel obsecque et service et très-honnourable entèrement, ensy comme à tel signeur appartenoit. En après le très-cler prince et signeur monsigneur Wencelaux, par le grasce de

[1] Voyez le texte latin, p. 105.

[2] Nouveau style 1383.

[3] *Peux* ou *peüs*, nourri, rassasié: *pascere*.

Dieu roy des Rommains et tousjours Auguste, roy de Boesme et duc de Luxembourg, sachans par le tesmoing de gens digne de foy, comment Wencelaux de Boesme, de clère mémore duc de Luxembourg et de Brabant, son oncle et naguaires d'icelle duchié son prédicesseur, avoit en la disposition de son testament et darraine voulenté, pour les causes et raisons oudit testament et nagaires expressées, donné et légaté à l'abbé et couvent du monastère d'Orvalle les dessusdis II^c florins d'or, à estre prins tous les ans en perpétuité ens et sur les rentes de le prouvosté de Yvode : pour laquelle cause ycelui ledit roy, attendans que il n'est riens qui mieux doie estre tenu aux homme que estre franc de leur darraine voulenté, comme ensy soit que plus n'en puissent volloir; ayans ossy regard à la clère dévotion que sondit oncle avoit aux dessusdis monastère et religieux, veullans, ensy que tenus y estoit, sa darraine volenté estre mise à exécution, le ratifia, approuva, aveuc tous les poins et articles, et ung chascun d'eulx, contenus oudit testament, et de sa certaine science le conferma, pour lui, ses hoirs et successeurs, dus de Luxembourg, en mandant expressément et en enjoindant au rentier ou au recepveur de Luxembourg, présent et advenir, que sans aultre attente de mandement ilz baillent et payent, et fachent estre bailliés et payés au devantdit abbé et couvent et leurs successeurs, tous les ans en perpétuité, ladicte somme de II^c florins des plus apparans rentes ou revenues de ladicte prouvosté de Yvode, comme tout che est plus plainement contenu ès lettres dudit roy des Rommains et de Boesme et duc de Luxembourg.

Quelle doleur et quelle plainte et pleurs fist et mena ma très-redoutée dame, dame Jehenne de Luxembourg et de Brabant, quant la mort dolereuse de son très-léal mari et espeux[1], je croy que à paine langue ne le saroit dire ne penne escripre. Toutesfois, après ce qu'elle eult fait son obsecque sollempnisier, ensy que à luy appartenoit, elle demoura continuellement en sa chambre, de laquelle elle ne yssy que demy an et plus ne fuist passé. Et ensy les habitans et subgiés, tant nobles comme petis, de la duchié de Luxembourg portèrent et menèrent ung très-grant doeil, et avoient une très-grant doleur au coer, pour le mort de leur signeur, et les subgiés et habitans de Brabant ne l'avoient point menre ou plus petit.

Comment et pour quelle cause Willame duc de Geldre mut guerre à dame Jehenne ducesse de Brabant, après la mort de son mari le duc Wencelaux[2]. CHAP. XXXIV.

1383 A savoir est, dist nostre acteur, que après la mort du dessusdit duc Wencelaux de Luxembourg, de Lothier, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, qui

[1] Pour compléter la phrase, il faut : *parvint à sa connaissance.*

[2] Voyez le texte latin, p. 107.

le pays de Brabant avoit gouverné par le terme de XXVIII ans ou environ, et puis moru en son pays de Luxembourg, comme dit est dessus, Willame de Jullers, duc de Geldre, signifia et fist savoir à dame Jehenne la ducesse de Brabant, vesve par le mort dudit duc Wencelaux de bonne mémore, comment jadis par le mort de Édouard le duc de Geldre, son oncle, lui estoient escheux par légitisme succession la terre et villes de Millen, Gangelt et de Vucht, aveuc toutes les apartenances d'icelles et tout le droit que à ycelles pooit regarder, à son oncle jadis, du tamps que il vivoit, apartenans. Pour coy lesdictes terre, villes et castel aveuc toutes les apartenances dessusdictes il requist et demanda, et veult que sans demeure elles lui fuissent délivrées et rendues par ladicte ducesse dame Jehenne, ou, se chou refuser elle voloit, il le manechoit de deffier et elle et son pays de Brabant, en disant que il feroit tout comme contre son anemy par voye de fait il les recouvreroit. Lesquelles choses entendues, ladicte ducesse Jehenne fist procurer par pluiseurs journées amiables sur ce tenues la besongne, et fu la chose assés en deubt estat, ensy que par ung an entier, et bien gardée, sans faire guerre publique; nientmains si furent-ils faites pluiseurs roberies et larchins du pays de Geldre aux subgiés et habitans du pays de Brabant, et meismement et de fait autour de Bos-le-Duc et en le mairie d'icelle.

Et affin que cascun puist savoir se la pétition dudit duc de Geldre estoit juste ou non, il est vray que les devantnommés castel, terre et ville seurrent de droit héritage apartenir au signeur de Heynsberch, le père de monsigneur de Heynsberch qui fu prisonnier à Bruxelle, lequel signeur de Heynsberch les engaga et les bailla, en fourme et seurté de gage, jadis à monsigneur Édouard le duc de Geldre pour le somme de XXIIII mille escus anchiens, sauve le rachapt ou rédemption pour yceux escus, c'est-à-dire que il les pooit r'avoir pour rendre ladicte somme de deniers. Lequel duc Édouard despuis lesdis castel, terre et ville, et aveuc che la terre de Criekenbeck, engaga et bailla par voye de gage à monsigneur Jehan de Moerse signeur de Bare, frère du conte de Moerse, pour le somme de XXX mille viés escus. Advint que monsigneur Jehan de Honselaer, dit Vanden Velde, chevalier, adont anemy publique dudit monsigneur Jehan de Moerse, contre lui et sur lui par juste guerre, comme il entendoit et monstroit, print et acquist le castel de Vucht dessusdit : lequel castel ledit monsigneur Jehan Vanden Velde, et tout le droit qui à lui pooit compéter dudit castel à cause de ladicte prinse, comme cheli qui cremoit que contre la puissance des signeurs de Moerse il ne le peust bonnement tenir, le vendi pour certaine somme de monnoye audit duc Wencelaux et à ladicte ducesse Jehenne, sa femme et espeuse, pour eulx, pour leurs hoirs et pour leurs successeurs. En après ledit conte de Moerse, premièrement, et en après monsigneur Jehan son frère de ceste vie trespassés, le josne conte de Moerse, nepveu de monsigneur Jehan devantdit, père de monsigneur Fédric conte de Moerse et de Sarwerden à présent régnant, auquel comme à l'oir légitisme

de monsigneur Jehan de Moerse, son oncle devantdit, estoient escheux les devantdis castel, terre et ville de Millen et Gangelt par le mort de sondit oncle, yceux castel, terre et ville, et ossy tout le droit qui à lui en yceux pooit apartenir, par quelque manière que fuist, et ou castel de Vucht, fuist par gage ou aultrement, vendi et transporta aux dessusdis duc Wencelaux et à la ducesse sa femme, pour eulx, leurs hoirs et successeurs, pour certaine somme de monnoye et ossy pour certaines rentes héritables à lui assignées sur les rentes que ledit duc et ducesse avoient en le ville de Tret-sur-Meuse, tous les ans, à estre tenues en fief dudit duc ou de la ducesse : lesquelz castel, terre et ville le devantnommé duc Wencelaux possessa paisiblement et goy, aveuc ladicte ducesse Jehenne sa femme, sans empeschement, tant que il vescu en ceste vie présente. En le fin, non obstant les dessusdictes raisons, et aultres dictes et remonstrées ès journées qui sur les choses dessusdictes furent tenues, Willame le dessusdit duc de Geldre par ses lettres patentes deffia la devantnommée ducesse Jehenne vesve et tous ses pays et subgiés, lesquelles lettres de deffiance furent à ladicte ducesse Jehenne présentées en sa ville de Bruxelle, en sa propre court de Couberghe, là estant en sa chambre, en laquelle elle avoit continuèlement demouré sans en yssir, après la mort de sondit mari monsigneur Wencelaux, par le terme d'ung an ou environ. Mais quant elle eult lesdictes lettres rechuptes et luttes et bien entendues, elle dist à haulte voix, comme plaine de pleurs et de doleur : « Maintenant est-il tamps que je wide de ma chambre, pour rebouter les injures à moy faites et voloir estre faites par che duc de Geldre. » Telles ou samblables furent ses paroles en effecq, et adont elle fist escripre ses lettres et manda les III estas de Brabant à une certaine journée et à ung brief jour qu'elle voloit tenir aveuc eulx en sa ville de Bruxelle, pour avoir à eulx conseil sur les choses prémises.

En laquelle journée vinrent et se comparurent les prélas, barons, nobles, chevaliers, vassaulx, fiévés aveuc les députés des villes et franchises de tout le pays de Brabant, là où fu ordonné et acordé, que pour la tuition et deffence du pays, et signanment pour la garde des mettes et places d'environ Bos-le-Duc et le mairie d'icelle ville, monsigneur Jehan de Witham, adont sénescal de Brabant, s'en iroit atout une compaignie de gens d'armes, comme vassaulx, fiévés et ministériaulx, comme il fist, envers Bos-le-Duc et les marces d'environ, et tenroit les champs. Lequel signeur de Witham, comme dit est, se tint bien par l'espasse de ung an et demy autour de ladicte ville de Bos-le-Duc, en pluiseurs lieux et plaches, pour destourner les courses et empeschemens que faisoient les Geldrois autour de ladicte ville et sus le pays de Brabant, et, qui plus est, fist ledit signeur de Witham pluiseurs griefs et grans dommages sur le pays de Geldre. Dedens lequel terme devantdit monsigneur Arnoul de Hoemen signeur de Amersoyen et de Midelaer, chevalier, qui seult estre le principal consillier et premier ou conseil du duc de Geldre devantdit, pour certaines injures que ledit duc de Geldre lui fist, et

ossy que il luy sambloit que sa cause n'estoit pas bonne comme il affermoit, résigna et renoncha à tous les fiefs et hommages que il tenoit dudit duc, et le deffia comme aydans et confortans ladicte dame Jehenne ducesse de Brabant et sondit pays, et signifia audit duc sa résignation et renonciation. Lesquelz devantnommés castiaulx d'Amersoyen et de Midelaer et leurs fiefs, comme devant est dit, laissiés, ycelui signeur Arnoul de Hoemen, à cause de la guerre et ou title d'icelle, et à cause de l'innimitié que il avoit audit duc de Geldre, il envay, occupa et détint comme chose à lui conquise par juste guerre, et les releva de ladicte dame en fief et en hommage, en la faveur de laquelle dame il y mist ses gens d'armes, par lesquelz il fist et porta pluiseurs et grant foison de grans dommages au duc et au pays de Geldre, par feu, par rapine et par espée.

Le sénescal de Brabant, c'est assavoir monsigneur de Witham, qui se tenoit, comme dit est, à l'environ de Bos-le-Duc pour la deffense et garde des entrées du pays de Brabant, à celle fin que mieulx à sa volenté il peust ses anemis et adversaires grever et dommagier, s'en ala ung jour devers le castel de Grave, et quant il fu là venus, il demanda et requist instamment à monsigneur Wenemar signeur de Kuyck et de Grave, en la vertu de l'ommage et serment de fidélité que aultrefois il avoit fait à dame Jehenne la ducesse de Brabant, à cause de son castel de Grave, que sans excusation quelconque il le meist lui et ses gens ens et lui en feist patente ouverture, pour la deffence du pays de Brabant et pour résister aux violences et injures que li faisoit le duc de Geldre, et che devoit-il faire, veu que la droite signourie apartenoit à ladicte ducesse; en ajoustant encore à sa requeste, que ycelui Wenemar en ce faire ne pooit prendre nulle cause d'ignorance, car il savoit bien certainement et bien lui apparoit et estoit congnut, comment monsigneur Otton de Kuyck, son prédicesseur, chà en arrière avoit son castel de Grave, tout le fons, drois et appartenances à ycelui castel, qui estoit son vray alloés, supporté ès mains de noble prince Jehan, jadis duc de Brabant, père de la devantdicte ducesse Jehenne, et lui avoit donné, pour en faire son pourfit lui et ses hoirs, sans che que ledit signeur de Kuyck en retenist pour lui, ses hoirs et sucesseurs riens ne aulcune chose, et, toutes ces choses ensy faictes, ycelui monsigneur le duc Jehan dessusnommé donna et concéda en droit fief, par le droit de Brabant, audit monsigneur Otton ledicte ville et castel de Grave comme son propre alloés, aveuc tous les drois, fons, attenances et francises, pour ycelui castel estre tenus de lui ledit duc, de ses hoirs et sucesseurs, dus de Brabant, par ledit signeur Otton, et après lui de ses hoirs et sucesseurs, et ycelui possesser et avoir, comme dit est: lequel signeur Otton dudit castel, terre et ville, fons et attenances, fist hommage audit duc et le rechupt en fief de ses mains, et l'en fist serment à ce faire deu et acoustumé, pour lesquelles villes, fons et attenances, drois et franchises à ycelles apartenans, le devantnommé duc Jehan paya et donna audit signeur Otton en monnoye nombrée le somme

de V mille libres de noirs tournois, à compter le gros tournois pour XVI deniers, comme toutes ces choses, tant à cause de l'achat dudit castel et ville comme du vendage, et ossy la quittance des V mille libres dessusdictes, appèrent par les lettres publiques sur ce faictes, desquelles est faite mention ès gestes dudit duc Jehan dessus escript. Ossy lui dit encore ledit sénescal, que il, ledit signeur Wenemar, devoit savoir que après le décès dudit monsigneur Otton le frère d'icelui Otton, c'est assavoir le tayon dudit Wenemar, qui nommé fu monsigneur Jehan de Hochstraten, avoit relevé dudit duc de Brabant ledite ville de Grave; après le mort duquel le releva Jehan, son ainsné fil, frère dudit Wenemar, dudit duc Jehan de Brabant en fief, par le droit de Brabant, et meisme ycelui Wenemar, après la mort de son nepveu, samblablement le avoit relevé en fief, au droit de Brabant : pour coy derequief il le ammonestoit et requéroit que il lui délivrast ledit castel, pour mettre ens ses gens d'armes, par la manière que dessus est dit. Et pour ce que ledit Wenemar sambloit assés enclins à faire che que ledit sénescal lui requéroit, ledit sénescal, qui espéroit que ensy en deust avenir, avoit jà ung jour envoyé ses coex et varlés pour la viande apareillier en ledicte ville de Grave, comme cuidans et espérans y tantost entrer; mais ledit Wenemar fu tellement conseilliés par aulcuns de ceux qui estoient environ lui, que il print une dilation pour soy sur ce consillier. Et advint que, endementières que ledit sénescal estoit en parole aveuc ledit Wenemar, lequel Wenemar avoit aveuc lui ses amis et vassaulx, que il avoit là mandé pour avoir leur conseil, Jehan le fil d'icelui Wenemar, qui avoit espousé la fille naturelle dudit duc de Geldre, bouta dedens ladicte ville pluiseurs vassaulx, subgiés et aydans ledit duc de Geldre, laquelle chose despleut très-grandement audit Wenemar, mais amender ne le peut. En le fin ledit Wenemar par son délibéré conseil donna audit sénescal une telle responce, c'est assavoir que très-volentiers il le metteroit dedens la ville à tous XXV lances, sous telle condition et fourme que ilz y seroient pour garder et deffendre le pays de Brabant, mais ilz ne porteroient ou feroient par ladicte ville ou forteresche nul quelconque grief ou dommage au duc ne au pays de Geldre, ossy il ne soufferroit point que hors de la ville de Grave nul damage ne fuist fait audit pays de Brabant. A laquelle responce respondit le sénescal que le ville de Grave devoit estre ouverte à dame Jehenne ducesse de Brabant et aux siens, sans nulle quelconque limitation de nombre, et que dudit castel ou ville elle pooit faire sa volenté, fuist d'envaïr ou de grever tous ses anemis, quelz que ilz fuissent, par toutes les voyes et manières que bon lui sambleroit, car tel estoit le droit de Brabant, par lequel il estoit tenus et relevés. A coy ledit Wenemar fist repliquier par le conseil des Geldrois, que son fil avoit espousé la fille naturelle dudit duc Willame de Geldre, et que soubz lui il tenoit certaines villes, comme Malsen, Mettercn et aultres, et se maintenant il souffroit que de Grave fuissent audit duc fais aulcuns dommages, il appliqueroit et confisqueroit à lui et à son pourfit tous les biens que il avoit desoubz

lui; nientmains, se il lui plaisoit, si estoit-il prest de le mettre en sadicte ville de Grave à tous XXV lances, ensy et par la manière que jà il lui avoit offert : mais le sénescal respondit que riens il n'en feroit aultrement que faire le devoit. Et pour ce que aulcuns des aydans et favourisans du duc de Geldre avoient doubte que ledit Wenemar ne baillast audit sénescal et à ses gens ledite ville de Grave, il lui commenchèrent très-fort à consillier et à dire que il se gardast bien de ce faire, car, se il le faisoit, il encourroit trop grandement l'indignation et offence dudit duc de Geldre. Mais aulcuns de ses vassaulx et féaulx hommes lui dirent, que de droit à madame la ducesse de Brabant, de laquelle il tenoit la ville de Grave en fief, ne à son sénescal ou nom d'elle, il ne pooit ne devoit par droit niier l'ouverture de sa ville de Grave. Si advint ung jour que, après che que il eult très-bien oy l'une partie et l'aultre, ycelui Wenemar jura par la saincte crois de Asche, que il seroit bon et léal Brabenchon toute sa vie, et Brabenchon volroit morir, et que il metteroit ledit sénescal en sa ville de Grave. Laquelle parole fu incontinent reportée à Jehan son fil, lequel, par le conseil et ayde des Geldrois, print son père prisonnier et le lia tout prestement sur une charette, comme on loye ung malfaiteur quant on le maine à la justice, et en ce point le fist mener à Nuefmaye, où il demoura prisonnier, tant et si longuement que la guerre dura. Et adont et à celle heure ledit duc de Geldre, aveuc ledit Jehan de Kuyck, fil dudit Wenemar, obtint et occupa ledicte ville de Grave, et le fist fortifier et très-bien garnir et emplir de gens d'armes, qui de jour en jour firent et portèrent à ladicte ducesse et à son pays de Brabant de grans et griefs dommages, tant en prendant prisonniers les bonnes gens du pays de Brabant, comme ossy en boutant feux et aultres mauvaises oeuvres, ensy que font anemis l'ung sur l'aultre.

Ne demoura gaires après che que dessus est dit, que monsigneur Arnoul de Hoemen et monsigneur Pol de Maestrecht, adont scultète de Bos-le-Duc, atout une grosse puissance de gens d'armes menèrent certaines pourvéances, tant de vivres comme d'aultres choses, envers le castel de Middelaer, lequel castel est situé et estoit alors en le terre de Geldre, par lequel castel guerrioit ledit monsigneur Arnoul très-fort pour lors ledit duc de Geldre. Si advint que à ceste heure ledit duc estoit à une très-grosse puissance de Geldrois en sa ville de Nuefmaye dessusdicte, pour voloir faire une course sur le pays de Brabant, si seut par certains explorateurs et espies ce que ledit Arnoul faisoit. Pour coy tout prestement il fist tout homme monter à cheval, et s'en vint chevauchant atout sa bataille vers Grave, et estoit le duc de Jullers, son père, aveuc lui, et passèrent le rivière de Meuse assés près de Grave, et quant ilz furent oultre, ilz se commenchèrent tous à armer, car ilz estoient près de leurs anemis. Si advint que, ensy que ledit duc de Geldre mettoit ou devoit mettre son yame [1], il sambla à son père

[1] Heaume.

que il trambloit, si s'en vint à son fil, haulcha la main et lui donna une très-grande buffe[1] au long de sa joe, en disant : « Ribaux, as-tu jà paour? Soyes aujourd'hui hardis ou jamais sur les champs contre tes anemis, ou je te renie. » Telles ou samblables furent les paroles du duc de Jullers à son fil le duc de Geldre. Et tantost que ilz furent tous armés, ilz férirent chevaulx des espourons, et s'en vinrent de course sur leurs anemis en ung pas entre Mille et Zeelant, là où les dessusdis monsigneur Arnoul de Hoemen et le scoultète de Bos-le-Duc devoient par droite nécessité passer; si furent là terriblement rencontrés des Geldrois, et si soudainement que ilz furent desconfis. Et en ceste bescousse ou bataille et malle aventure pour les Brabenchons furent prins, droit devant une barrière, dicte en ties *drayboem de Zeelant*, les dessusdis signeurs monsigneur Arnoul de Hoemen et Pol de Maestrecht, aveuc pluiseurs aultres nobles hommes de le mairie de Bos-le-Duc, et furent menés vers Nuefmaye. Mais le dessusdis duc de Jullers et de Geldres, en alant et en retournant du conseil du duc de Jullers, ilz n'entrèrent point en Grave. Et dist ceste histore que ceste desconfiture advint le jour Saint-Jehan-Baptiste, en l'an mille III[c] LXXXVI. Quant ce vint l'endemain de la bataille, le duc de Geldre mena ledit Arnoul de Hoemen devant le castel de Middelaer, et quant il fu là venus, il lui dist que il lui fesist rendre le castel par son castelain et mettre en sa main, ou se ce non, il luy feroit tout prestement la teste trenchier, voyant tous ceux qui veir le polroient. Mais ledit monsigneur Arnoul lui respondi, que de lui, qui estoit son prisonnier, pooit-il faire son bon plaisir, mais tant que il eust la vie ou corps, il ne lui renderoit ne feroit rendre ou délivrer sondit castel sans le espécial mandement de la ducesse de Brabant, à laquelle il le avoit supporté, et despuis d'elle le avoit en fief relevé. Si advint que, après pluiseurs paroles et manaches que ledit duc lui dit et fist, il fist venir ung bourrel, et lui commanda que il trenchast audit monsigneur Arnoul le col. Si lui furent tout prestement les yeux bendés, et puis se mist en genoulx, si lui fu demandé se il voloit aultre chose dire, si dist que non, et que jà son castel aultrement ne renderoit que il avoit dit. Et quant le duc vit que il demouroit ensy en son pourpos, il le fist lever et desbender les yeulx, et le fist remener à Nuefmague, et là le fist-il garder et mettre en bien estroites prisons, et le commist et commanda à garder à ung sien noble escuyer, nommé Gérard de Oy, lequel le print et emprisonna, et le hay longtemps par une singulière haynne, comme jusques à la mort. Et le fin ledit duc de Geldre mist siége devant ledit castel de Middelaer, si le print et conquist, non point par assault mais par famine.

[1] *Buffe*, coup de poing, soufflet.

Comment la ducesse Jehenne de Brabant fist par les Brabenchons assigier le castel de Grave pour la première fois [1]. Chap. XXXV.

En l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXXVI dessusdit dame Jehenne la ducesse 1386. dessusdicte, par meure délibération et bon conseil sur ce eu, pour recouvrer et subjuguier le ville de Grave dessusdicte aveuc toutes les apartenances, laquelle pour toutes les causes et raisons dessus escriptes estoient à elle confisquié et commise, selonc le droit de Brabant, fist en son pays de Brabant assambler ung ost général par toute sa terre et pays de Brabant, là où furent assamblés tous ses barons, chevaliers, vassaulx, féodaulx et ministériaulx, et les bonnes villes et aultres, pour eulx en aler devers le ville de Grave. Pour laquelle cause yssirent premièrement ceux de Bruxelle, car ilz estoient les plus lontains, par ung jour de Saint-Michiel l'archangele en l'an dessusdit, et adont madame la ducesse, comme celle qui son peuple ne voloit point laissier, mais convoitoit aveuc eulx aler jusques à Grave, se mist aveuc eulx, et chevaucha tant qu'elle vint en leur compaignie jusques à Bos-le-Duc, là où par le conseil des nobles hommes elle demoura et n'ala plus avant; mais en très-grant apareil d'armes tous les Brabenchons se mirent sur les champs, et firent tant par leurs journées que ilz vinrent devant Grave, là où ilz fichèrent tentes et povillons, et le assigèrent et avironnèrent, là où ilz furent aulcuns jours où ilz pourfitèrent moult petit : pour coy la communaulté du pays commencha très-fort à murmurer à l'encontre des nobles, et meismement contre monsigneur Jehan de Witham, sénescal de Brabant, et contre monsigneur Jehan signeur de Bouchout. En la fin il advint ung jour que ung vent de devers occident s'esleva moult grant : pour coy ung Brabenchon de le ville de Bruxelle, nommés Daniel Spoermaker, véant che grant vent eslevé, commencha à haulte vois à criier : « Se messigneurs les nobles hommes voloient maintenant assaillir la ville de Grave et getter le feu en la ville, je ne fay nulle doubte que ceux de dedens ne fuissent tantost en grant dangier, et que ilz ne nous deussent tout prestement rendre la ville et mettre en nos mains. » Tantost que cestui Daniel eult dit ceste parole, les communaultés des bonnes villes veulrent courir à l'assault : pour coy monsigneur de Bouchout, qui estoit aveuc les Bruxellois logiés et comme leur castelain, en ala tout premier aveuc yceux Bruxellois à l'assault, lequel assault ilz firent devant la porte nommée *Hampoorte*, et le assallirent de très-grand vigheur, et tant que ilz gaignèrent les bailles et le boluwert [2] qui estoit devant ladicte porte, et là se combatirent-ilz main à main de lances, de haches et d'espées, et firent tant que par force ceux de la ville se retirèrent ou pont-levis, où ilz entrèrent à très-grant paine par la planquette qui

[1] Voyez le texte latin, p. 113.

[2] *Bolwerck.*

estoit emprès le pont-levis, qui fremés et levés estoit. Si advint que, ensy que ilz voloient lever ledite planquette, ung Bruxellois, nommés Jehan Storm, vint et aherdi ledite plance si fort à ses bras que à très-grant paine le peurent lever ceux de dedens, et fu grant pièche sur ledicte plance, où il se combatoit à II fors hommes d'armes et raddes [1], l'un nommés Reynken Vander Heyden et l'aultre Schoenart, lesquelz à très-grant paine le boutèrent jus de la plance. Et tout prestement ces Brabenchons boutèrent le feu pour cuidier ardoir la porte; mais ceux de dedens l'estaindirent, par force de getter yauwe sur eulx et sur le feu. Et dist l'istore que en cel assault ledit monsigneur de Bouchout et monsigneur Thieri Vanden Heetvelde et pluiseurs aultres nobles se portèrent si vaillamment, que toutes les communaultés furent de eulx très-bien contemps. En le fin le noble et adolescent josne signeur monsigneur Jehan de Heverlé fu par le trait d'un arcbaleste navré, entre le brachère et le poitrine de desoubz, que il en moru, par laquelle mort furent pluiseurs moult dolans et courchiés, et par espécial ceux qui estoient de son lignage : et par le mort de cestui laissèrent les Brabenchons l'assault et se retrairent à leurs tentes. Entre les estrangiers, oultre les aultres hommes d'armes qui se portèrent vaillamment, comme on dist, dedens la ville de Grave, en fu l'un monsigneur Thieri de Appelteren et monsigneur Jehan de Hoenselaer, dit Vanden Velde, qui estoient deux vaillans chevaliers, et qui grandement encouragoient leurs gens pour la deffence de ladicte ville. Et dist l'istore que en cel assault faisant les villes ruoient et gettoient pières de bombardes et de veuglaires, et traioient d'arbalestes atour si puissamment, que à paines polroit cheir nesge du chiel plus espès que le trait des Brabenchons chéoit en la ville de Grave. Et fu bien sceu, par la relation de ceux de la ville despuis qui avoient esté oudit assault, se ledit assault eust ung peu plus duré, ou se, après ce que ceux de Bruxelle se furent partis de l'assault, les aultres villes fuissent venues à l'assault, ceux de dedens estoient si foulés et si navrés que il les eubst convenu rendre, car ilz n'en pooient plus porter, sans eulx rendre, et très-volentiers se fuissent rendus, sauve leurs corps et leurs biens.

Comment la ducesse Jehenne de Brabant et le duc de Geldre se susmirent ou dit et ordonnance du duc Aubert de Bavière, gouverneur de Haynnaut, de Hollande et Zélande [2]. CHAP. XXXVI.

Les Brabenchons donc séans devant ladicte ville de Grave, le duc de Geldre, qui avoit espousée la fille du duc Aubert de Bavière, vint devers ledit duc Aubert, qui pour lors se tenoit en le ville de Hoesden, auquel il remonstra l'estat de sa guerre, et

[1] *Radde* ou *rade*, vif, dispos, ardent.

[2] Voyez le texte latin, p. 115.

espécialement lui notifia l'estat de le ville de Grave, et lui dist, entre les aultres choses, en le priant que il se veusist employer et mettre paine de faire dessiégier les Brabenchons de devant ladicte ville, car il se doubtoit grandement que, se les Brabenchons y livroient encore ung tel assault que ilz avoient fait, que ceux de la ville ne le polroient soustenir et les convenroit rendre, qui seroit ung trop grant dommage pour pluiseurs nobles gentilzhommes qui estoient en ladicte ville, que les communes de Brabant n'espargneroient en riens, ains les ochiroient inhumainement et sans pitié, et il ne se sentoit point si puissant qui peust les Brabenchons par force lever du siége, ne qui les peust ou osast combatre. Pour coy il pria très-humblement ledit duc Aubert que il se veusist entremettre à traitier la paix entre lui, ledit duc de Geldre, et ladicte ducesse, ou au mains que il feist tant que unes trièves fuissent prinses et abstinences de guerre, et sur toute riens que il labourast que le siége des Brabenchons fuist deffais et que les Brabenchons s'en r'alassent en leurs marches. Pour laquelle cause ledit duc Aubert de Bavière s'en vint devers ladicte dame Jehenne ducesse de Brabant, qui pour lors se tenoit et estoit en sa ville de Bos-le-Duc, là où, briefment à parler, fist tant que de la guerre qui estoit entre ladicte ducesse, d'une part, et Willame le duc de Geldre, d'aultre part, et sur toutes les choses touchans ycelle guerre ladicte ducesse et le duc devantdis du hault et du bas se compromirent oudit duc Aubert, en promettant, par le foy et serment de leurs corps, de tenir, garder et acomplir tout che que ledit duc Aubert ordonneroit et diroit sur toutes les choses dessusdictes, comme tout che apert et est plus plainement contenu ès lettres de la sumission sur ce faites, qui furent données le jour des XI mil Vierges en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXXVI. Laquelle sumission, ensy que dit est, faite, ledit duc Aubert promist à l'une et à l'aultre partie, que laquelle des deux parties enfrainderoit son dit et ordonnance et ne le garderoit entièrement, que il assisteroit et ayderoit la partie qui le garderoit contre la partie qui son dit enfrainderoit et refuseroit à tenir.

Comment le duc Aubert prononcha et dit son ordonnance sur les différens qui estoient entre le duc de Geldre et la ducesse Jehenne [1]. CHAP. XXXVII.

Les choses dessusdictes ensy faictes, ledit duc Aubert de Bavière en ce propre an, 1386.
c'est assavoir en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} LXXXVI, le mardi prochain après la feste des XI mille Vierges, par l'auctorité et puissance à lui donnée ès dessusdictes sumissions par dame Jehenne, ducesse de Luxembourg, de Lothier, et de Brabant, etc.,

[1] Voyez le texte latin, p. 115.

et par Willame duc de Geldre et conte de Zutphane, sur toutes les choses et une cascune d'elles touchans la guerre qui estoit entre eulx pendant, par ses lettres patentes données en sa ville de Hoesden, en l'an et jour dessusdit, proféra ou prononcha son dit et ordonnance en ceste manière, c'est assavoir que de ce jour en avant soit bonne et ferme paix entre ladicte ducesse Jehenne et le duc de Geldre, concorde et amistié, et que ilz soient bons amis l'un à l'aultre, et que ilz délaissent et perdonnent l'un à l'aultre toute haynne et rancune, et que en ceste paix soient enclos tous les subgiés, aliiés et aydans de l'une et de l'aultre partie, et nommément, de par ladicte ducesse, monsigneur Arnoul de Hoemen signeur de Middelaer et de Amersoyen, et Renault son fil, aveuc leurs aydans, et, de par ledit duc de Geldre, Wenemar signeur de Kuyck, et son fil nommés Jehan, et leurs subgiés et aliiés, aveuc tous leurs aydans, de tout che que ilz polroient avoir fait en ladicte guerre durant ou perpétré, depuis que ledit duc de Geldre premièrement deffia ladicte ducesse Jehenne et son pays de Brabant, par la manière et fourme chi-après déclarées : premièrement, que ladicte ducesse de Brabant sera et demourra en tout le droit ouquel elle estoit et qu'elle avoit ens et sur la ville de Grave, devant ladicte guerre esmute entre ledit duc de Geldre et la ducesse de Brabant, et ossy leurs pays; item, que tous ceux qui leurs fiefs ou leurs terres avoient laissié ou quitée ou résigné, à tel fin que pour aydier ycelle ducesse de Brabant contre ledit duc, ou pour ledit duc aydier contre ledicte ducesse, et signanment Wenemar signeur de Kuyck, et Jehan son fil, et monsigneur Arnoul de Hoemen, et Renault son fil, r'aroient du tout en tout leurs fiefs et recouvreroient, et que chascun retourneroit à leurs héritages et biens, et si r'aroient leurs lettres qui pooient avoir esté faites sur le délaissement, ou bailliés sur le rélévation, et devoient tenir yceux biens et fief en ottelle manière que ilz les avoient acoustumé de tenir jusques à maintenant. Item prononcha ledit duc Aubert, pour toutes récompensations, pillage contre pillage, et mort contre mort, feu contre feu, et que tous prisonniers seroient quittes et délivres de leurs prisons, et s'aulcuns n'avoient payé leur raenchon et aulcune chose chose en eussent promis et non payé, si deveroient-ilz demourer quittes et en riens payé, mais che qui estoit payé demourroit payé. Sur toutes lesquelles choses et une cascune d'elles contenues en ladicte ordonnance et prononciation, se en ycelles avoit aucune doubte ou obscureté, yceluy duc Aubert de Bavière réserva à lui la puissance du déclarer. Et se les devantnommés duc et ducesse avoient aulcunes demandes ou querelles l'un envers l'aultre, sur aulcunes choses ou fais touchans à eulx devant l'encommenchement de ceste guerre, il en réserva à lui son ordonnance et déclaration, sans fraulde et mal engien quelconque.

Comment la ducesse de Brabant et le duc de Geldre ratiffièrent et acordèrent l'ordonnance dessusdicte[1]. CHAP. XXXVIII.

Après che que le duc Aubert de Bavière eut fait la pais, et par son dit et ordonnance la guerre apaisié qui estoit entre dame Jehenne la ducesse et son pays de Brabant, d'une part, et Willame le duc et son pays de Geldre, d'aultre part, et tous leurs coadjuteurs, ensy que dessus est dit, ycelle dame Jehenne ducesse de Luxembourg, de Lothier, de Brabant et de Lembourg, d'une part, et Willame le duc de Geldre et conte de Zutphane, d'aultre part, eulx deux ensamble, ayans veuves et luttes et très-bien examinées et rechuptes les lettres du dit ou ordonnance dudit duc Aubert, par leurs lettres patentes données le troisime jour après la date des lettres dudit duc Aubert, et ycelles incorporées l'une en l'aultre, ratefièrent et approuvèrent toutes les choses et une chascune d'elles èsdictes lettres dudit duc Aubert contenues, ensy que par chi-dessus est contenu, et promirent, en jurant par leurs foy et serment, de tout che entièrement tenir, garder et acomplir, sans en aulcune manière quelconque aler au contraire, tant par eulx comme par leurs subgiés, aliiés et aydans, comme tout che plus plainement appert ès lettres dudit duc et de la ducesse sur ce faictes.

Toutes lesquelles choses, ensy que dit est, faittes et acomplies, ledit duc Aubert se partit de sa ville de Hoesden et s'en ala envers son pays de Hollande, et la ducesse de Brabant se parti de Bos-le-Duc, s'en r'ala en son pays de Brabant, et l'ost qui estoit devant Grave se deffist et s'en r'ala cascun à sa cascune, et rentrèrent ceux de Bruxelle en leur ville de Bruxelle le nuit Saint-Symon et Saint-Jude apostles. Mais il advint que en ce propre an, c'est assavoir en l'an mil III^{c} LXXXVI, que, comme chascun espérast que ladicte pais se deust tenir et garder fermement et entièrement de chascune partie, le duc de Geldre, comme non contemps de son mauvais courage non acompli ou furni à son mauvais désirier, rompi et viola ladicte paix, et par espécial en trois poins, comme nous dirons. Car premièrement il estoit comprins et dit ou dit et ordonnance dudit duc Aubert de Bavière, que la devandicte ducesse Jehenne seroit et demouroit en tout le droit ouquel elle estoit et qu'elle avoit ou avoir devoit ens et sus la ville de Grave devant le commenchement de ladicte guerre : ouquel droit ledit duc de Geldre lui faisoit ung très-grant empeschement, en ce que il faisoit là tenir et demourer en ledicte ville ses amis et favourisans, et le faisoit garder de sa main et de par lui et ycelle fortifier de fossés et de murs, de vivres et de toutes aultres choses nécessaires à défense, pour coy ladicte ducesse Jehenne n'avoit en ledicte ville nulle quelconque obédience, si comme elle soloit avoir en devant le commenchement de ladicte guerre.

[1] Voyez le texte latin, p. 117.

Secondement, jasoit ce que en la prononciation dudict duc Aubert entre les aultres coses fuist dit que tous ceus qui avoient quittié leurs terres, laissiés ou résignés, pour aydier ladicte ducesse de Brabant, et nomméement monsigneur Arnoul de Hoemen et Renould son fil, r'aroient du tout en tout leurs fiefs et recouveroient et retourneroient à leurs biens et héritages, et si r'aroient leurs lettres que ilz avoient laissiés sur le délaissement de leursdis biens, et rentreroient de ce jour en avant tous leurs fiefs et biens, en ottelle manière que ilz les avoient tenus et acoustumés de tenir jusques alors que ilz les avoient laissiés, et nientmains si ne le volt onques souffrir le duc de Geldre, mais folement et présomptueusement, en violant ses lettres et le dit ou ordonnance dudit duc Aubert, de fait et de puissance il assiga, oppugna, print et ocupa les castiaulx de Amersoyen et de Midelaer, lesquelz selonc le dit et ordonnance dudit duc Aubert devoit r'avoir comme ses propres fiefs, terres et biens monsigneur Arnoul de Hoemen. Tiercement, posé que en ladicte ordonnance ou prononciation dudit duc Aubert fuist dit et déclaré, que tous prisonniers qui prins estoient ou avoient esté despuis le commenchement de ledicte guerre seroient délivrés frans et quittes de leurs prisons, toutesfois ledit duc de Geldre ne veult che tenir, mais détint tousjours ses prisonniers, et les traita très-griefment et ranchonna.

Toutes lesquelles choses venues à la congnissance de ladicte ducesse Jehenne, elle le envoya tout prestement signifier audit duc Aubert, en lui requérant très-instamment que le contenu de son ordonnance ou dit, en laquelle ordonnance et dit elle estoit moult injurié, il lui feist garder et tenir, et l'injure que on li avoit fait il lui feist amender et réparer. Et pour ce que ycelle ducesse Jehenne, laquelle par pluiseurs fois fist che que dit est par ses propres et certains messages notifier et remonstrer audit duc Aubert, ne peut avoir quelque ayde ne assistence ou deffence dudit duc Aubert, elle, constrainte de nécessité notoire, toutes les choses dessusdictes et une cascune d'elles fist en soy complaindant signifier au très-cler et très-chrestiien prince le roy de Franche et au très-noble et très-puissant signeur Phelippe duc de Bourgongne, lesquelz de coer comme leur propre fait rechuprent le fait de ladicte ducesse Jehenne, et en escripsirent audit duc Aubert, en li mandant que sans dilation il feist à ladicte ducesse Jehenne selonc le contenu de sa prononciation estre parfait et gardé, et l'injure qui faite lui estoit par ledit duc de Geldre, il lui feist amender. Lequel duc Aubert, après che que il eut oy et veu les lettres dudit roy et duc de Bourgongne, procura tant envers eulx que une journée fu ordonnée à estre tenue sur les coses dessusdictes en la ville de Cambray, en laquelle le roy envoyeroit de son conseil, et le duc de Bourgongne et le duc Aubert y venroient en propres personnes, comme ilz firent. Mais, à proprement parler et en brief, riens n'y fu conclu, sinon que le duc Aubert procura que une aultre journée fu ordonnée à estre tenue en le ville d'Anwers, en lequelle le roy derequief envoyeroit de son conseil, et le duc de Bourgogne y seroit en personne, ou cas que le

duc de Geldre y venroit, et se les dus devantdis n'y envoyoient que leur conseil et ladicte ducesse son conseil, si seroit en personne le duc Aubert. Laquelle journée fu à l'instance dudit duc Aubert continuée et translatée à estre tenue au Mont-Sainte-Gertrud, là où les consaulz du roy, du duc de Bourgongne, de la ducesse de Brabant et du duc de Geldre, et le duc Aubert en propre personne venroient et seroient. Laquelle journée, ensy que dit est, venue, vinrent en ledicte ville du Mont-Sainte-Getrud tous les dessusdis, exepté les consaulx du duc de Geldre, qui envoyèrent une excusance en priant que ilz les vosissent avoir pour excusés, car le duc de Geldre leur avoit mandé que ilz venissent devers eulx, en eulx priant que il leur pleust sur les choses dessusdictes une aultre journée ordonner, en laquelle le duc de Geldre venroit en propre personne. Pour coy à l'instance du duc Aubert fut une aultre journée prinse à estre tenue à Bos-le-Duc, par le jour de le Trinité qui seroit en l'an mil III^{c} LXXXVII, soubz telle condition, que le duc Aubert devoit procurer envers le roy, que il y envoyeroit de son conseil, et au duc de Bourgongne que il y seroit en propre personne, et pareillement à la ducesse de Brabant, que ossy, s'il pooit, elle y seroit en propre personne, et lui et le duc de Geldre ossy y seroient pareillement en propres personnes.

A laquelle journée, ensy que dit est, ordonnée à Bos-le-Duc vint en personne, aveuc le conseil du roy de Franche, le duc de Bourgongne, y vinrent ossy dame Jehenne la ducesse de Brabant et le duc de Geldre. Mais pour ce que tous ne se peurent logier en ledicte ville de Bos-le-Duc, le duc de Bourgongne aveuc le conseil du roy demoura emprès Bos-le-Duc en tentes et trés que ilz fichèrent sur les champs, à l'un des costés de ladicte ville, et Willame le duc de Geldre à l'aultre costé de la ville pareillement demoura en ses tentes et trés que il avoit là fait lever et dreschier; mais la ducesse Jehenne à toute sa famille entra en Bos-le-Duc, et là se tint, et le duc Aubert demoura à Hoesden, mais il envoya en Bos-le-Duc Willame son fils, qui estoit conte d'Ostrevan. En le fin, après che que le duc de Bourgongne et le conseil du roy eurent visitées et examinées les lettres et escriptures des sumissions, celles des prononciation, et les pétitions et requestes de ladicte ducesse Jehenne, les responces et demandes dudit duc de Geldre, et toutes choses touchans à la matère de ladicte journée, il fu par yceux duc de Bourgongne et consilliers du roy ordonné que ceste cause seroit proroguié, c'est-à-dire alongié ou mise en estat deu, jusques au XVme jour du mois d'aoust proisme venant, dedens lequel terme le duc Aubert de Bavière par meure délibération et conseil termineroit entre le ducesse de Brabant et le duc de Geldre, selonc le teneur de sa sentence dessus promulguié, c'est-à-dire prononchié. Lesquelles choses acomplies, ycelui duc Aubert aroit puissance, dedens le feste de Pasque ensieuwant après, les choses gardées qui à garder sont et oyes qui à oyr sont, de décider toutes aultres pétitions et demandes que chascune partie pooit avoir l'un contre l'aultre devant la guerre entre eulx encommenchié, sur lesquelles choses estre ensy décidées, la ducesse de

Brabant et le duc de Geldre par leurs lettres de soumission donnèrent toute et entière puissance audit duc Aubert. Et fu alors dit et conditionné que, en ce terme pendant, que bonnes trieuwes seroient entre eulx, et ne feroient ou porteroient nulz dommages les ungs aux aultres, ne à leurs gens et pays. Lesquelles choses, ensy que dit est, faictes et ordonnées, tous les dessusdis, espérans que ferme paix s'en deust ensieuvir, se partirent de Bos-le-Duc et s'en r'alèrent cascun en son lieu. Mais à brief parler, jasoit ce que en ce terme le duc Aubert de Bavière feist ou eust fait la plus grant diligence que faire peust, pour les choses dessusdictes mener à fin et exécution, si ne peut-il onques à che amener ledit duc de Geldre que il vosist acomplir son dit et ordonnance, et che que il-meismes le duc de Geldre avoit scellé et promis. Et par ensy les treuwes faillirent et furent expirées, si recommencha la guerre entre ledit duc de Geldre et ses pays, d'une part, et la ducesse de Brabant et ses pays, d'aultre part.

Comment et pourcoy le castel de Gasebeck fu prins et destruis, et des choses qui advinrent en ce tamps[1]. CHAP. XXXIX.

1388. Pendans les trieuwes ou abstinences de guerre entre la ducesse de Brabant et ses pays, d'une part, et le duc de Geldre et ses pays, d'aultre part, monsigneur Zuider de de Opconde, signeur de Gasebecque, de Putte et de Stryen, pratica tant envers madame Jehenne la ducesse de Brabant qu'elle lui volt baillier et donner, par manière de engagement ou aultrement, certaines villes campestres apartenans à la mairie de Rode estans soubz le amannie de Bruxelle, laquelle chose percevans les eschevins de ledicte ville de Bruxelle s'en vinrent à ladicte dame, pour opposer contre elle de ceste manière de engagement, en disant que, selonc le contenu des lettres de son joyeux advénement, c'est-à-dire quant elle vint en son pays de Brabant, elle ne pooit ne devoit, comme elle avoit promis par son serment, oster ne diviser nulles ou aulcunes quelconques villes rurales ne aultres de sondit pays de Brabant, ne vendre ne engagier par quelconque manière. Et pour ce que monsigneur Évrard Tserclaes, le noble et vaillant chevalier, qui par sa vertu et science acquist, reprint et réduisi la ville de Bruxelle des mains du conte Loys de Flandres ès mains du duc Wencelaux et ès mains d'icelle ducesse Jehenne, comme devant est dit en son lieu, de par ses compaignons eschievins, lesquelz estoient monsigneur Nicolas Zwaef, Renier Clutink, Gille de Mol, Arnoul Bogaert, Gille de Hertoghe et Gille de Weert, pardevant ladicte ducesse proféra la parole, c'est assavoir que elle ladicte ducesse Jehanne ne pooit aliéner lesdictes villes, ledit monsigneur de Gasebecque, véans que il estoit frustré de son désirier, fu très-mal-

[1] Voyez le texte latin, p. 120.

contemps des eschevins, et par espéciail il fu moult tourblés sur ledit monsigneur Évrard Tserclaes : laquelle chose il recorda une seule fois à sa femme, à ung disner ou à ung souper séant à sa table. Laquelle dame, c'est assavoir la femme dudit signeur de Gasebecke, sans che que son mari en sceust riens, en parla tellement à ung chevalier nommés monsigneur Amelin Uten Enge, adonc baillieu de la terre de Gasebecke, que ycelui monsigneur Amelin, acompaignié de Willame de Clève, fil bastard dudit signeur de Gasebecke, rencontra ung jour ledit monsigneur Tserclaes, en retournant et chevauchant de Lenneke envers Bruxelle, si le print et aherdi, et tout prestement lui fist trenchier ung piet et une partie de la langue, et en ce point le laissèrent emmy les champs navré et affolé, là où nulz de la terre de Gasebecke ne l'osa onques approchier ne aydier. En le fin là survint d'aventure ung presbtre nommés messire Jehan d'Estalle [1], adont de Hal doyen de chrestienté, et aveuc lui son clercq nommés Jehan Coreman, et se y sourvint ossy le doyen de chrestienté de Bruxelle, lesquelz ensamble firent tant que ilz eulrent ung car, sur lequel ilz mirent ledit monsigneur Évrard Tserclaes, et en ce point le menèrent jusques en la ville de Bruxelle, environ III ou IIII heures à l'après-disner, et vinrent à tout et en ce point devant la maison de la ville, là où tout le peuple de la ville comme tout furibonde ou hors du sens commencha prestement à acourir et venir. La ducesse Jehenne estant en son hostel de Couberghe vint tout prestement sur le marchié, pour le peuple cuidier rapaisier ; mais elle ne peut, si s'en retourna en son hostel. Mais che propre jour, environ V heures du vespre, toute la communauté de la ville de Bruxelle en très-grant appareil d'armes yssi de la ville, et se mirent toutes manières des gens sur les champs, armés et abbilliés très-puissamment, en yntention de mettre le siége devant le fortresse de Gasebecke, et demourèrent celle nuit en Vlesenbeek, et estoit le joedi absolu, qui fu le XXVIe jour de march, l'an de Nostre Signeur mil III^{c} LXXXVII, selonc le stille de le court de Cambray. Et ychelui monsigneur Évrard Tserclaes trespassa le mardi de Pasques, qui fu le darrain jour du mois de march dessusdit, et fu ensevelis à Ternat, en l'an mil III^{c} LXXXVIII, selonc le stille de le court de Cambray, comme dit est, si fu fais eschevins de Bruxelle en son lieu ung sien cousin, nommés Jehan Tserclaes.

Quant ce vint l'endemain, c'est assavoir le jour du bon venredi, ces bonnes gens de Bruxelle tout au plus matin, tous en armes, comme dit est, atintés et ordonnés de bons quennons et veuglères, se partirent de Vlesenbecke, et s'en vinrent devers Gasebeke que ilz avironnèrent et assigèrent de toutes pars, et en ce propre jour y envoya dame Jehenne la ducesse, à l'instance de le ville de Bruxelle, sa banière aveuc aulcuns bons compaignons et hommes d'armes de son hostel. Et lors tout prestement ceux de Bruxelle et en ce meisme jour mandèrent toutes les villes du pays de Brabant, en eulx

[1] Ou *de Stalle.*

requérant, par la vertu de l'aliance que ilz avoient l'un à l'aultre, que ilz venissent en leur ayde devant ladicte fortresce : toutes lesquelles villes sans arest mirent leurs gens sus, et en très-grant appareil d'armes et d'engiens s'en vinrent tous devant ledicte fortresce de Gasebeke, exepté le ville de Bos-le-Duc, car il les convint demourer pour ce que les trieuwes des Geldrois estoient comme expirées, si les convint la tenir et demourer pour la garde du pays de Brabant, car ladicte ville faisoit frontière aux Geldrois. Et loist savoir que, le propre jour que le siége fu mis devant Gasebeke, le signeur de Gasebeke yssy du castel, et le laissa très-bien muny et garny de vivres et d'artillerie en la main de III chapitaines, c'est assavoir monsigneur Jehan de Lombecque, Jehan Van Heelbecke et Jehan Storm, et s'i laissa ossy madame sa femme. Quant toutes manières de gens d'armes de ces bonnes villes de Brabant furent venus et veus devant ledit castel, exepté ceux de Bos-le-Duc, ilz eurent tout prestement conseil d'envoyer ou pays de Liége quérir mineurs et fosseurs qui sèvent ouvrer de mineries et fosseries, et en firent venir grant foison, lesquelz commencèrent incontinent à fosser et à miner. Mais tantost que ilz eurent encommenchié, la dame et les III chapitaines dessusdis s'en perchurent, si envoyèrent tout prestement aulcuns de leurs gens envers l'ost de Brabant, et firent offrir, de par la dame et de par tous ceux de la fortresce, de rendre ladicte fortresce ès mains des Brabenchons à faire leur volenté, sauve seulement leurs vies et leurs biens, et que ilz se peussent transporter aultre part. Laquelle requeste leur fu tout prestement acordée, et ensy la dame aveuc toute sa compaignie yssy de ladicte fortresce, et passa parmi l'ost de Brabant, et s'en ala envers Borcbracken. Si ne demoura gaires que les Brabenchons entrèrent ou chastel, et le destruisirent et mirent du tout en tout par terre jusques en fons. Et quant ilz eurent che fait, ilz se départirent et s'en ralèrent chascun à sa cascune, le darrain jour du mois d'avril l'an mil III^{c} LXXXVIII.

Comment le castel de Grave fu assigiés le seconde fois, mais il ne fu point prins, car le duc de Geldre le fist deffendre à grant puissance[1]. Chap. XL.

Quant les trieuwes qui estoient entre la ducesse Jehenne et son pays de Brabant, d'une part, et Willame le duc et son pays de Geldre, d'aultre part, furent expirées, et que jà par bonne espasse le scultète aveuc pluiseurs nobles, vassaulx, ministériaulx, bourgois et subgiés de le ville et mairie de Bos-le-Duc avoient très-puissamment contre leurs anemis geldrois deffendu les courses et racourses d'iceux, et aveuc che eulx porté grans et innumérables dommages, dès le tamps meisme que le siége estoit

[1] Voyez le texte latin, p. 123.

devant Gasebeke et après, lequel siége deffait, et toutes les bonnes villes de Brabant retournées en leurs lieux, la ducesse Jehenne, oans comment les Geldrois li couroient sus, fist tantost et sans délay ses ots assambler et une expédition générale par tout son pays de Brabant, pour en aler devant la ville de Grave et pour ycelle ville par force d'armes recouvrer et oster hors des mains du duc de Geldre, qui ladicte ville, après et contre la prononciation du duc Aubert de Bavière et contre la promesse de lui-meisme, ledit duc de Geldre, fermée par ses lettres patentes et par son serment ratefiée, le tenoit et ocupoit indeuvement. A laquelle chose tous les barons, chevaliers, nobles et gouverneurs des villes de Brabant se offrirent estre tous prestz et apparilliés : lesquelz tous ensamble, le XVIe jour du mois de juing en l'an de Nostre-Signeur mil III^c^ LXXXVIII, en très-grant appareil d'armes et d'abillemens de guerre, se mirent en chemin pour en aler vers la ville de Grave, et constituèrent et ordonnèrent leurs chapitaines généralz monsigneur Renauld de Valkemborch, signeur de Borne, de Sittart et de Herpen, et monsigneur Henri de Boutershem, signeur de Berghes-sur-le-Zonne. Et tant chevauchèrent et alèrent que ilz vinrent en le ville de Herpen emprès Ravesteym, là où le duc de Geldre, qui jà avoit avisé et perchu la puissance des Brabenchons, envoya ses messages aux chapitaines dessusnommés, en eulx offrant à mettre la ville de Grave en leurs mains, au pourfit de la ducesse et de son pays de Brabant, en l'estat ouquel il le devoit rendre et délivrer, et toutes les aultres choses et une chascune d'elles ordonnées par ledit duc Aubert de Bavière en sa prononciation. Lequel offre eussent très-volentiers accepté les dessusdis chapitaines, par le conseil et assent de tous les aultres nobles et barons, se n'eussent esté aulcuns chapitaines des bonnes villes particuliers, qui che ne veulrent souffrir, se le duc de Geldre aveuc ledicte ville de Grave ne rendoit tous les despens que ilz avoient jà fait, en eulx assamblant en leur ost parmy le pays de Brabant, tant en alant comme en retournant : et par ensy l'accort fu rompu. Si s'en vinrent les Brabenchons devant ledicte ville de Grave, que ilz assigèrent, et y levèrent et fichèrent trés, tentes, povillons et brehans au plus puissamment que ilz peurent, et y firent pluiseurs engiens dreschier et eslever, comme bombardes et toutes aultres manières d'engiens, par lesquelz ilz gettoient grosses pières en la ville et rompoient les portes, les murs et les tours, et se y getoient ossy souvent et dru et menu barriaulx de fer ardans et fusées de feu grigois, par lesquelles souvent estoient les maisons de ladicte ville esprinses et alumées, dont ceux de la ville avoient souvent ung très-grant empeschement. Et en ce siége durant fist la ville de Bos-le-Duc faire et dréchier ung grant engien devant ladicte ville de Grave, que ilz nommoient ung mouton, et avoit le front ferré pour venir hurter aux portes et murs, et par cel engien ilz entendoient à venir combatre main à main à ceux de dedens, mais de cel engien ilz ne firent riens, comme dist l'histore.

Item, il fu criié à le bretesque tout parmi l'ost, que nul tant fuist hardi ne s'en

alast hors de l'ost pour quérir vivres ne fourrages pour aporter en l'ost, senon aveuc le sénescal ou marescal de l'ost, lequel menroit les sacquemans et ramenroit, et contre les anemis les deffenderoit et garderoit. Et alors avint que le jour Saint-Jehan-Baptiste que aulcuns folement, sans che que riens en eussent requis le sénescal ou marescal, pour aler en fourrage yssirent à pié et à cheval de l'ost, laquelle chose percevans aulcuns Geldrois, qui se tenoient ou castel de Hasendonck emprès Sambeke, si s'en vinrent sur eulx et les combatirent et desconfirent, et pluiseurs en prinrent et ochirent : pour coy toutes les communaultés qui estoient en l'ost commenchoient et commenchèrent très-fort à murmurer. Si advint que, pour abatre la murmure, les chapitaines généraulx, pour apaisier le peuple, ordonnèrent à faire ung pont par dessus le rivière de Meuse, à celle fin que de l'aultre leis ilz peussent assigier et débeller ladicte ville de Grave, et que franchement et sans péril l'un ost peust venir à l'aultre. Laquelle ordonnance pleut très-grandement à tous, et fu le pont commenchiés et fais jusques à moitié de la rivière; et ensy que ilz entendoient à faire l'aultre moitié, et que jà ilz avoient fichié pluiseurs estaques, les Geldrois survinrent atout bonbardes et quennons, par lesquelz ilz constraindirent les Brabenchons à laissier leur emprise, et fu tout deffait et rompu, et ensy demoura le pont imparfait. Adont les chapitaines généraulx, par ung conseil secré que ilz eulrent aveuc les plus nobles chapitaines des bonnes villes, ordonnèrent que par l'ung des II wés, que on dit en ties *gewat*, qui estoient emprès Grave, l'un dessus entre Kuyck et Mondick, et l'aultre desoubz entre Ravesteyn et Nystrick, ilz envoyeroient une partie de leur ost oultre le Meuse, lequel partie ensy passé devoit là demourer, sans bouger ne faire nul quelconque dommage de feu, de rapine ne aultrement sur leurs anemis, et le jour ensieuvant ilz yroient oultre jusques à Grave, droitement à l'opposite de l'aultre ost, à telle fin que ce pont qui grandement estoit commenchié ilz peussent parfaire, et que l'un l'ost peust aler à l'aultre. Et jasoit che que ceste ordonnance fuist faicte en secré conseil, toutesfois nul ne savoit par lequel des II wés dessusdis ilz devoient passer, sinon les deux chapitaines dessusdis. Toutesfois ne fu point ceste ordonnance si secrète, que le duc de Geldre ne le seust, et le jour que ilz devoient passer, mais le lieu ne savoit il point. Pour coy ycelui duc de Geldre divisa les gens d'armes que il avoit en sa compaignie en trois parties, et en envoya l'une partie vers le wés de Mondick, et l'aultre vers Nystrick, pour empeschier le pas des Brabenchons, et lui atout la tierche part il s'en ala en ung lieu que on dist *op die Tersse*, pour pooir souscourir l'une ou l'aultre partie se besoing en estoit. Et quant l'ost des Brabenchons commencha à passer, les Geldrois leur saillirent audevant, mais che ne leur vally gaires, car tout malgré les Geldrois les Brabenchons passèrent la rivière et mirent les Geldrois en fuite. Et quant ilz furent oultre, comme ceux qui très-victorieusement s'estoient combatus, aulcuns mauvais ribaulx et hommes de petit estat enfraindirent l'ordonnance dessusdicte, et commenchèrent à pillier et à

rober les villages et à bouter les feux, et tant que les Geldrois qui estoient envers le wés de Mondick virent les feux, et les aultres qui de l'aultre wés s'en estoient fuis s'en vinrent tous ensamble envers leur duc, qui estoit au lieu dessusdit, c'est assavoir à *op die Tersse*, au millieu du chemin entre les deux wés. Lequel tout prestement et à ung brief conseil, atout les siens qui n'estoient que III[c] lances, s'en vint férir de plain vol en l'ost des Brabenchons si soudainement que il les eut en bien peu de heure tous desconfis, car ilz furent de si près hastis que onques ne seurent tenir conroy, mais, qui plus est, s'esparpellèrent l'un chà l'autre là, pour soy chascun sauver qui mieux mieux. Et tant fist ledit duc de Geldre que il en eut la victore, car li pluiseurs saillirent en la rivière de Meuse pour eulx cuidier sauver, mais ilz se noyèrent. Là furent prins le signeur de Lintren et le signeur de Bourgevale et pluisieurs aultres nobles et non nobles, et s'en y eut grant foison d'ochis d'une part et d'autre. Et par ce point le pourpos du pont parfaire ne sortit nul efecq. Mais, qui plus est, après che que l'ost de Brabant eut esté par le terme de V sepmaines devant Grave, se deffist, et s'en r'ala cascun à sa chascune; mais le jour ensieuwant, envers minuyt, le scoltète de Bos-le-Duc vint devant Grave atout une quantité de gens d'armes, et ardit tout che que les Brabenchons avoient là laissié.

Quant le siége fu deffais, comme dit est, et chascun retourné en sa marche, madame Jehenne la duchesse ordonna que monsigneur de Witham et monsigneur Henri Van Leek, comme chapitaines de gens d'armes, atout pluiseurs chevaliers, escuyers et aultres hommes d'armes, se tenroient en Os et en Ravesteyn, pour deffendre les mettes et entrées du pays, et feroient le plus de dommages que ilz polroient à leurs anemis, en chevauchant et alant sur les champs. Si commenchèrent les Brabenchons très-fort à faire de grans dommages sur les Geldrois, et les Geldrois sur eulx, par feu, par espée et par rapine; car ilz boutoient partout les feux, prendoient les hommes, de costé et d'aultre, et faisoient ung très-grant meschief l'un sur l'aultre.

Comment le duc de Geldre entra en Brabant à grant puissance de gens d'armes [1].
CHAP. XLI.

Ne demoura gaires de tamps après le département de Grave, que le duc de Geldre 1388
fist son amas de gens d'armes au plus estofféement que il poet, et entra ou pays de Brabant par une nuit Saint-Leurens, en l'an de Nostre-Signeur mille III[c] LXXXVIII dessusdit, si ardi et brusla tout premièrement la ville de Osterwic, et là-meisme le grant

[1] Voyez le texte latin, p. 126.

tilloel, et puis la ville de Boexstel, et avoit en son compaignie environ trois mille et III^{c} lances et II mille et II^{c} hommes de piet. Si estoient venu aveuc lui l'arcevesque de Brême, l'évesque d'Uctreit, l'évesque de Monastère et celui de Padeborn et l'abbé de Prume, le conte de Seynne, le conte de Kaet, le conte de Senelinboge[1] et le conte de Merse et pluiseurs aultres grans princes et barons des parties de Rene[2]. Et loist savoir que à tous ses gens d'armes il fu par le terme de troix jours entiers en le mairie de Bos-le-Duc, où ilz gastèrent terriblement la terre par rapines, par feu et par ocision, et fist son retour par la ville de Weert, qui siet en le terre de Hoerne. Laquelle course et grant dommage ensy faite par les Geldrois sur le pays de Brabant, signifia en soy complaindant très-dolereusement la ducesse Jehenne à son très-amé nepveu monsigneur Phelippe duc de Bourgongne, et encore, qui plus fu, lui signifia-elle comment le duc de Geldre n'estoit point contemps de lui tenir sa ville de Grave, qui estoit ung grant grief à lui et à son pays de Brabant, et ossy ne lui souffissoit de lui faire pluiseurs aultres dommages, mais, qui plus est, les subgiés de la conté de Velve et de Kesselle, et des isles de Tiele et de Boemele, lesquelz sont ses hommes et vassaulx principalment, à cause de ce que lesdictes contés et isles meuvent en fief d'elle et de son pays de Brabant, s'efforchoit de impugner et offendre par moult de manières et comme anemy : pour coy elle le prioit très-humblement que à l'encontre dudit duc de Geldre il lui feist ou vosist faire assistence convegnable. Pour coy ycelui duc de Bourgongne, en l'an de Nostre-Signeur mille III^{c} LXXXIX, envoya à ses propres despens à ladicte ducesse Jehenne en son ayde V^{c} lances, desquelz estoient chapitaines monsigneur Willame de la Trémoulle et monsigneur Oudart de Chafferon, auxquelz de par ledit duc de Bourgongne furent les sauldées payés pour le terme de trois mois, et furent logiés en Millen, en Gangelt et en Vucht, et fu mis en leur compaignie ung signeur de Brabant nommés monsigneur de Borne, par le conseil et ayde duquel fu toute la terre d'aultour de Ruermunde en le duchié de Geldre arse, destruite et robée, et firent moult de grans dommages aux Geldrois, et ossy firent les capitaines qui estoient en Os et en Ravesteym. Quant che vint au bout de III mois, les gens d'armes du duc de Bourgongne s'en veurent r'aler en leurs marches, mais à la contemplation de ladicte ducesse, qui les repourvéy de nouvelles sauldées, ilz demourèrent tout l'esté ensieuvant dedens, lequel esté ilz prinrent par assault et par forces d'armes le ville de Strale et le destruisirent jusques en fons. Adont le duc de Geldres, véans ches meschiés, se parti de son pays de Geldres, et se transporta en France par devers le duc d'Orliens, que il trouva en la cité de Paris, auquel il laboura et procura tellement que ycelui duc d'Orliens, à la contempla-

[1] Ainsi dans le MS. pour *le conte de Catzenelleboge*. Le traducteur en fait deux personnes différentes.

[2] Le texte latin porte : *ex partibus Renensibus*.

tion de lui, le duc de Geldres, laboura tellement envers ledit duc de Bourgongne, que unes trieuwes et abstinences de guerre furent faittes entre ladicte ducesse Jehenne et son pays de Brabant, d'une part, et le duc de Geldres et son pays, d'aultre part, et ossy leurs subgiés. En le fin, par le conseil de la ducesse et du duc, icelle ducesse et duc se compromirent en douze personnes du conseil, desquelz ladicte ducesse en nommeroit les VI et le duc les VI, et lesquelz douze enterroient en le ville de Ravesteym, et de là ne se partiroient jusques à che que ilz aroient fait une paix entière entre eulx et leurs pays et leur subgiés et aydans, comme ilz firent. Et fu la paix prononchié le jour Saint-Séverin, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} XC, et furent ceux qui ceste paix firent : premièrement, de par la ducesse, monsigneur Sueder de Opcoude, signeur de Gasebeke, de Putte et de Stryen, monsigneur Thomas de Dist, Willame le plus josne conte de Seynne, monsigneur de Craendonck, monsigneur Jehan de Calstre, cevalier, et monsigneur Henri Vander Leek; et, de par le duc de Geldre, monsigneur Gérard de Werdemborch, monsigneur Willame de Muysbach, monsigneur Werner Buffel, monsigneur Hermand de Levedale, cevaliers, Waleran de Oy et Renauld de Reis.

Comment Watier Van Over Ryn fu décollés en le ville de Bos-le-Duc, dont une nouvelle guerre s'esmut entre les Geldrois et les Brabenchons [1]. Chap. XLII.

Il advint en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} XCVII, par ung dimenche le plus prochain après la feste de le Nativité monsigneur saint Jehan-Baptiste, ensy que on portoit en le ville de Bos-le-Duc le ymage de le glorieuse Vierge Marie, que ung certain débat s'esmut en une taverne entre Watier Van Over Ryn, officier du duc de Geldre en l'isle de Boemele, nommée Bomelreweirde, et ses complices, d'une part, et ung bourgois de Bos-le-Duc et aulcuns de ses compaignons bourgois, d'aultre part, et tant que en ce débat ledit Watier premier commencha à criier à haulte voix, et ses complices après : Geldre! Geldre! A laquelle voix et auquel cri vinrent et affurent au débat une grant compaignie de Geldrois, qui tout prestement donnèrent une telle résistence à leurs compaignons à l'encontre des habitans de la ville, comme se ilz vosissent prendre de force ladicte ville et le mettre ès mains du duc de Geldre, et sambloit que ilz eussent espérance d'avoir assistence et ayde d'aulcuns bourgois de la ville, lesquelz, comme on dist, estoient favourisans à la partie dudit duc de Geldre. Mais le peuple et les bonnes gens de la ville, percevans telle noise et tumulte, corurent tout prestement aux armes et afurent au débat, si coururent sus les Geldrois, tellement que d'une partie 1397.

[1] Voyez le texte latin, p. 127.

et d'aultre en y eult d'ochis et de navrés très-crueusement. Et fu prins ledit Watier aveuc aulcuns de ses complices, et mis en une forte prison, jusques à che que l'information de son cas fu faite : laquelle information deuwement et à la vérité faite, ledit Watier fu, pour che que ce avoit esté le premier qui avoit criié : Geldre! Geldre! et que ossy en ce débat il avoit de sa propre espée ochis ung varlet serviteur de madame Jehenne la ducesse, portant sa livrée, qui nommés estoit Gossuin Vander Diesen, décolés et mis à mort par justice.

Toutes lesquelles choses ensy faites et venues à la congnissance de Willame le duc de Geldre, il en escripsy à la ducesse de Brabant, et lui manda comment il estoit venu à sa congnissance comment Watier Van Over Ryn, son officier, consillier et subgiet, aveuc pluiseurs aultres ses serviteurs et subgiés, qui en bonne foy estoient venus à la feste de Nostre-Dame, quant on portoit son ymage en sa ville de Bos-le-Duc, avoient esté indeuwement décapités, et pluiseurs aultres ses serviteurs ochis et navrés et enprisonnés. Pour coy il lui requéroit de estre de par elle acertenés, à savoir se elle tenoit le fait dessusdit ensy perpétré à elle et se elle le avoit agréable, ou non, et que à certain jour sur ce nommé il envoyeroit ses conseilliers ayans plaine puissance de par lui en le ville de Ravesteyn, à l'encontre de ses conseilliers, pour là en recevoir l'amende et satisfation; et, ou cas que de ce mauvais fait ensy perpétré elle ne se volroit entremettre, que au mains elle induisist ses subgiés de Bos-le-Duc, tellement que sans dilation, à certain jour que il devisa, des choses prémises ilz lui feissent réparation et amende : laquelle amende ou réparation se faire ne le voloient au jour que il y metoit, par toutes les voyes et manières que il polroit il feroit tant que réparation faite lui en seroit, tellement que son honneur y seroit gardée à l'encontre d'elle, ladicte ducesse de Brabant. Et de ce lui requist-il que sans délay responce lui en fuist faite. Sur laquelle besongne lui escripsy ladicte ducesse, que à la dessusdicte journée en Ravesteyn elle envoyeroit très-volentiers ses consaulx, pour lui et ses conseilliers clèrement et vrayement infourmer de la besongne dessusdicte, et pour aveuc lui de che avoir traitié et accord. Laquelle journée (se tint) le IIIe jour du mois d'aoust en ledicte ville de Ravesteyn, en l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} XCVII. Et pour ce que en celle dessusdicte journée riens ne fu conclut, pour ce que l'amende et réparation que les Geldrois demandèrent à ladicte ducesse estoit telle que les consilliers d'icelle ne volrent riens faire, mais disoient que seloncq le exigence du cas madicte dame n'estoit en riens tenue : pour coy le duc de Geldres ayans ceste responce, ensy que il avoit escript par ses lettres, se disposa de arrière faire guerre à ladicte ducesse et à son pays, par la manière qui s'ensiult.

Comment pour ceste darraine guerre le duc de Geldre vint à grant puissance sur les Brabenchons [1]. CHAP. XLIII.

Quant le duc Willame de Geldre eult oyes les responces de dame Jehenne la ducesse de Brabant, il fist ung très-grant amas de gens d'armes et assambla ung très-grant ost, ouquel ost estoit premièrement l'arcevesque de Coulongne, et IIII aultres évesques d'Alemaigne, dont les noms sont : Trajectensis, Monasteriensis, Osnaburgensis et Padebornensis, et aveuc ces évesques y avoit pluiseurs grans signeurs, contes et barons, qui à très-grant nombre et multitude de gens d'armes et d'archiés li estoient venus pour luy aydier contre les Brabenchons. Et quant il eult tout assamblé, il entra ou pays de Brabant, lequel pays il commencha terriblement à gaster, destruire et déserter par rapines, en prendant prisonniers, en boutant feux et en faisant tant de maulx que à peines le polroit-on dire ne exprimer. Laquelle pestillence et dissipation percevans la bonne ducesse Jehenne, envoya tout prestement envers Bos-le-Duc, pour ycelle garder et deffendre à l'encontre de ses anemis, monsigneur Jehan de Witham, son sénescal, et aveuc lui monsigneur de Parweis, monsigneur de Diest, monsigneur de Scoenvorst, monsigneur de Wesemale, monsigneur de Rotselaer, monsigneur de Leeke et monsigneur de Breda, comme tous chevaliers esleus, qui tous furent dedens ledicte ville de Bos-le-Duc, atout grant compaignie d'escuyers, vassaulx et compaignons de guerre, logiés. Par lesquelz dessusdis furent perchus les Geldrois, qui voloient par ung estroit pas qui estoit entre Bos-le-Duc et Engelen passer ou pays de Brabant : pour coy aulcuns nobles hommes d'iceux, estans en ledicte ville de Bos-le-Duc, désirans de faire fais d'armes, eussent volentiers veu que on fuist yssu sur eulx pour eulx empeschier le passage. Mais aulcuns plus sages conselièrent, disant que ce ne vaulroit rien de les envaïr ou combatre si près de la ville, pour IIII raisons : la première estoit que ilz ne l'avoient point en commandement de ladicte ducesse; le seconde, que ce seroit une très-périlleuse chose de les combattre si près de la ville, pour les paoureux et ceux de petit courage, car, se ilz estoient aux champs, ilz aroient le coer de retourner plus tost à le ville, quant ilz verroient le meschief, et s'enfuyeroient plus tost de la bataille pour eulx sauver, que ilz ne feroient se ilz estoient en ung plain champ loins de villes et de lieux abscons, où ilz ne se peussent ou fuir ou muchier, car ilz se deffenderoient plus hardiment, quant ilz verroient le besoing pour leurs vies sauver et l'onneur de leur pays, de leurs femmes et de leurs enfans; la tierce, pour ce que l'yssue de la bataille estoit très-périlleuse, car se le duc en avoit d'aventure la victoire, sans nulle doubte il aroit de légier ladicte ville de Bos-le-Duc. Et si pooit-on adjouster la

[1] Voyez le texte latin, p. 129.

quarte raison, qui estoit telle: car, se les barons et nobles hommes qui là estoient yssoient de la ville et se mettoient aux champs, par aventure, quant ilz cuideroient rentrer en la ville, ilz faisoient doubte que ilz n'y rentrassent point à leur volenté, pour l'empescement que leur polroient faire aulcuns favorisans au duc de Geldre et amis à lui, qui par aventure polroient estre en ledicte ville, car, comme on disoit, il en y avoit plus que boin ne fuist, et encore disoit-on communément que le duc de Geldre avoit fait ceste assamblée sur l'espérance que aulcuns qui à lui estoient favourisans et amis le metteroient en ledicte ville de Bos-le-Duc. Pour coy ce leur sambla le millieur et le plus expédient que ilz lairoient passer par le pas dessusdit le duc de Geldre, et entrer en Brabant et ardoir X ou XII villes champestres, que eulx et leur ville exposer au péril de perdre. Et ensy ledit duc de Geldre atout les siens passa de nuit et en ala à Osterwic. Si perchurent les barons dessusdis par certains espies, que le duc de Geldre se exposoit de à l'endemain assaillir et prendre le ville Eyndoven, s'il pooit : pour laquelle ville deffendre et garder ilz y envoyèrent le conte de Megen, adont scoutelde de Bos-le-Duc, atout III^{c} lances. De laquelle chose se perchut ledit duc de Geldre sur le chemin, et pour ce il retourna et laissa son emprinse de aler assaillir la dessusdicte ville, et s'espardirent sur le pays en pluiseurs lieux, où ilz firent moult de maulx, et sur eulx et par eulx furent faites pluiseurs apertises d'armes et pluiseurs ocisions et prinses, ainchois que ilz se départissent du pays de Brabant.

Comment la ducesse Jehenne de Brabant manda journée de bataille au duc de Geldre [1].
Chap. XLIV.

Derequief Jehenne la ducesse de Brabant, comme femme de grant courage, à la manière d'un homme vertueux très-ferme en sa pensée, par ung sien messagier portans ses lettres, et en après par son certain hérault décoré et paré de ses armes et entre-saignes, portant une espée nue en sa main, manda audit duc de Geldre que il lui vosist livrer bataille, par la manière et fourme qui s'ensiult : c'est assavoir que lui aveuc ses faulz évesques, auxquelz il ne loist point, selonc les xanctions canoniques, ne bataille injuste esmouvoir, ne porter armes pour combatre aulcun, et meismement une povre vesve, laissassent les povres gens des villages et se abstenissent de eulx plus faire telz dommages, et si s'en retournast, en repassant la rivière de Meuse, en son pays de Geldre, là où il vosist attendre le terme de V jours tant seullement elle, ladicte ducesse, et les siens, car là sans faulte elle seroit acompaignie de ses amis, où elle le combateroit de puissance contre puissance, en esprouvant les forces et aventures de fortune à l'en-

[1] Voyez le texte latin, p. 130.

contre de lui et en son propre pays; et se d'aventure ceste offre ne lui plaisoit, que il se vosist seulement abstenir de faire plus nulz dammages sur son pays de Brabant par le terme de III jours, et là soy tenir aveuc ses faulz évesques en sa terre de Brabant, dedens lesquelz trois jours, se attendre l'osoit, elle le combateroit, comme dit est, et à celle fin que ceste offre ilz ne refusassent pour la deffaulte des vivres, et que ilz ne peussent aulcune cause alléguier pour la bataille refuser, elle leur fist offrir à eulx délivrer chascun jour pour leurs propres despens cent chars de vin, et de cervoise tant que il leur en besongneroit, et chascun jour III^{c} boefs, et de pain tant que pour souffir, aveuc toutes aultres choses pour leur vie soustenir, tant que par raison souffir leur deveroit. Cheste offre lui fist faire la ducesse Jehenne, comme chelle qui espéroit que ycelui duc de Geldre, qu'elle congnissoit de grant courage, chault et orguilleux, ne refuseroit jamais de accepter l'une de ces deux voyes dessusdictes. Et endementières qu'elle y envoya, elle assambla en très-grant appareil d'armes tous les hommes d'armes des villes et franchises de toute sa terre de Brabant, et se se mist sur les champs pour en venir devers ledit duc de Geldre, pour le combatre lui et ses faulz évesques dedens les III jours dessusdits. Adont le duc de Geldre, congnissans lui et ses faulx évesques, auxquelz il print conseil, le grant multitude innumérable de combatans que ycelle ducesse avoit en sa compaignie, ossy la grant puissance des barons et aultres nobles assamblés tant en Bos-le-Duc comme en Eyndon [1], ne veult nulle de ces deux voyes de combatre accepter, mais, en refusant la requeste de ladicte dame, s'en retourna atout sa compaignie en sa duchié de Geldre; mais che ne fu point sans grans dommages et perte de ses gens, car ces nobles hommes de Brabant férirent en leur queuve, si leur ochirent grant foison de leurs gens.

D'une grosse puissance de gens d'armes que la ducesse Jehenne de Brabant mena oultre le rivière de Meuse en la terre et duchié de Jullers [2]. Chap. XLV.

Quant la ducesse Jehenne de Brabant atout son ost fu venue à Harentals, en courage et volenté de plus avant aler et de combatre le duc de Geldre, percevans que 1397
ycelui duc et ses faulz évesques s'estoient partis de son pays de Brabant et retournés envers sa terre de Geldre, à ung brief conseil que elle eult à ses amis, print le chemin atout son ost envers la ville de Trect, en voulenté et intention de passer oultre et de visiter ledit duc en sa terre de Jullers. Pour coy elle manda aux barons et nobles hommes qui se tenoient en Bos-le-Duc et en Eyndon, que sans attente le mieux estoffés de gens d'armes que ilz polroient le sieuvissent jusques à sa ville de Trect ou à Vley-

[1] Eyndhoven.

[2] Voyez le texte latin, p. 151.

tingen, là où elle les attenderoit : laquelle chose firent et acomplirent les dessusdis nobles hommes et vinrent à Trect, et là estoit ladicte ducesse qui vouloit passer oultre et aler aveuc eulx, mais, à très-grans prières et requestes que ilz lui firent, elle se tint en sa ville de Trect, et ilz passèrent tout oultre et vinrent jusques à ladicte ville de Vleytingen, où ilz demourèrent une nuit en attendant leurs gens. Quant ce vint l'endemain au matin, ilz s'ordonnèrent, ensy que font bonnes gens d'armes, et firent leurs chapitaines et marescaulx, et puis entrèrent comme foudre ou tempeste en la terre de Jullers. Car tout premièrement ilz prinrent par force d'armes et d'assault une forte ville nommée Audenhoven, avironnée de murs et de bons fossés et très-bien garnie de vivres et de gens d'armes, laquelle ilz ardirent toute jus et n'y laissèrent estocq sur aultre. Et pour ce que les habitans d'icelle ville avoient leurs meubles et leurs biens porté en une église et cymentière qui estoit au dehors de la ville, espérans que par la franchise de l'église on ne leur deust mal faire, nientmains aulcuns mauvais garchons y entrèrent et prinrent des biens de ces gens che que aporter en peurent; mais tantost les chapitaines de l'ost les perchurent, et pour ce, comme cheux qui voloient garder la franchise de l'église, ilz firent tout prestement ces mauvais garchons prendre et pendre par le col aux arbres, pour donner aux aultres plus grant cremeur. Après ces choses l'ost des Brabenchons commencha à chevauchier et à aler plus avant en la terre de Jullers, là où par le terme de X jours ils séjournèrent, en ardant, essillant et gastant tout le pays et en le dépopulant très-terriblement, et dist l'istore que ilz firent XX fois plus de dommages que n'avoit onques fait à toutes fois le duc de Geldre ou pays de Brabant. Et quant ilz eulrent fait toutes leurs volentés, ilz s'en retournèrent à Trect, où ilz trouvèrent madame Jehenne la ducesse, qui les rechupt très-joyeusement, et puis aveuc elle victorieusement s'en retournèrent en leur pays de Brabant, en proposant fermement que en l'an advenir ilz visiteroient encore plus grandement, à l'ayde de Dieu, ledit duc de Geldre en sa terre de Jullers. Laquelle expédition ou voyage fu faite ou mois de septembre en l'an dessusdit.

D'une aliance et confédération faite entre dame Jehenne la ducesse de Brabant, d'une part, et le cité et pays de Liége et la conté de Los, d'aultre part[1]. Chap. XLVI.

1398 Après che que la ducesse Jehenne de Brabant atout son ost fu retournée en son pays de Brabant, elle proposa et ordonna, par le conseil et assent des barons, chevaliers, nobles, gouverneurs et consaulx des bonnes villes de son pays de Brabant, que en l'esté de l'an prochain ensiewant, c'est assavoir en l'an mil III^{c} XCVIII, elle volroit, au plaisir de Dieu, à main armée visiter Willame le duc de Geldre et sa terre de Jullers.

[1] Voyez le texte latin, p. 132.

Et pour ce que les villes de la conté de Los estoient tenues en moult de pensions annales à vie à aulcuns bourgois et subgiés de Brabant, lesquelles pensions bonnement payer ne pooient, pour coy les subgiés et marchans de ladicte conté de Los, quant on les pooit trouver hors de leur pays, et par espécial en Brabant, estoient prins et arrestés et mis prisonniers, pour la deffaulte de la paye de ces pensions, et ensy lesdis marchans atout leurs marchandises et besongnes, ne pour marchander ne aultre chose faire, n'osoient plus yssir hors de leur pays; et pour ce que aulcuns doubtoient que, à l'ocasion desdictes pensions non payés et ossy des arrestemens que souvent pour ceste cause les bourgois des villes de Brabant faisoient, les bourgois et habitans des dessusdictes villes de Los ne feissent ou baillassent aulcun empeschement à l'ost de Brabant, en passant en l'an advenir parmi leur terre, tant en leurs vivres comme en leurs pourvéances, comme aultrefois ilz avoient fait, ou tamps du duc Jehan de Brabant tierch de ce nom, laquelle chose ne demoura point par lui non vengié, ou tamps que il revint atout son ost du siége de Faucquemont, car il leur ardi et pilla la ville et garnison de Beringen, et si gasta par feu et par espée la plus grant partie de la terre de Los, comme tout che au plain est contenu ès gestes dudit duc Jehan par chi-devant : il fu adont ordonné, pour ceste chose dessusdicte esquiever, et affin que une certaine manière se peust trouver, pour lesdictes pensions payer sans donner nul empeschement ou arrestement aux debteurs, et ossy affin que les anciennes aliances et confédérations se peussent renouveler, jadis faites entre les pays de Brabant et de Liége, lesquelles avoient esté rompues, et que derequief fuissent gardées sans violer, une certaine journée seroit tenue en la ville de Diest, le VIe jour du mois de février en l'an mil III^c^ LXXXXVIII, selon le stille d'escripre en le court de Liége, entre ladicte ducesse Jehenne, les maistres des communaultés, les eschievins, consaulx et les universités [1] des villes de Louvain, de Bruxelle, de Bos-le-Duc, de Thenes, de Leuwen, de Nyvelle, de Lierre, de Harentals, de Diest, de Breda et de Berghe-sur-le-Zonne, pour eulx et pour les aultres villes de Brabant, d'une part, et les maistres, jurés, gouverneurs, consaulx et universités de la cité de Liége et de Huy, de Tongre, de Sainteron, de Los, de Hasselt, de Harcken, de Bilsen et de Eycke, pour eulx et pour les aultres villes du pays de Liége et de la conté de Los, d'aultre part. Et ossy y devoient estre et furent les maistres, gouverneurs, jurés et consaulx de la ville de Trect, appartenant à la signourie ou signouries de ladicte ducesse Jehenne et de l'église et du pays de Liége, tant d'une part comme d'aultre.

En laquelle journée fu traitié et acordé, par quelle manière sans arrestement se deveroient payer, de ce jour en avant, les pensions deuves par les villes de la conté de Los aux pensionnaires et subgiés de Brabant. Item les confédérations ou aliances, faites et

[1] *Universités* dans le sens de *communautés*.

ordonnées jadis par ledit duc Jehan tierch de ce nom, père de ladicte ducesse, et par les pays de Brabant et de Liége, furent renouvellées à durer en perpétuité, et nientmains si se reconvenencèrent [1] de nouvel, les uns aux aultres, ladicte ducesse Jehenne et les villes de Brabant et les villes de Liége et de la conté de Los, et firent ensamble une nouvelle aliance et union, oultre le anchienne aliance dessusdicte. En laquelle aliance fu dit et ordonné entre les aultres choses que, se aulcuns par voye de fait, comme anemis, de ce jour en avant, à banière levée entroient en aulcune des terres de Brabant, de Liége et de Los dessusdictes, en y faisant ou portant aulcuns dommages ou grief, les habitans ou subgiés de la terre qui seroit la plus prochaine de celle où les anemis seroient entrés seront tenus de eulx mettre en armes, et de l'une et de l'aultre terre, pour yceux souscourir de toute leur puissance, et yssir de leur terre, pour les anemis combatre et débeller qui là seroient venus ou entrés. Et s'il avient que l'une desdictes parties voist en aulcun ost ou armée contre ses anemis ou sur les terres de ses anemis, adont l'aultre des II parties dessusdictes les deveront sieuwir en armes, dedens les VIII jours après ce que requis et semons en seront de la partie alant devant, et eulx joindre et assambler aveuc eulx comme amis, et une meisme chose. Item, que l'une des parties dessusdictes ne soustenra les anemis de l'aultre, eulx veullans porter aulcuns dommages, ne les aministerra ou souffera aministrer à yceux anemis vivres ne pourvéances, ne n'ara à eux marchandises ou convenences en vendant ou en achatant, ne ne soufferra excercer ne n'excercera aveuc eulx ou converser par quelque manière. Item, que les marchans d'une part et d'aultre polront de l'une partie en l'aultre, tant delà la Meuse comme dechà, converser l'un aveuc l'aultre franchement et seurement, soit en alant, en retournant, demourant ou estant, et leurs marchandises et besongnes à la coustume de marchans l'un aveuc l'aultre et ensamble traitier et excercer; et ottel droit que les marchans de Brabant payeront ès terres de Liége et de Los, deveront les marchans de Liége et de Los payer en Brabant, sauves tousjours les drois des signeurs des terres et pays dessusdis. Item, que ottel service comme le terre de Liége et de Los est tenue de faire contre tous hommes à la terre de Brabant, par la vigheur de l'aliance dessusdicte, seront de faire tenus paraillement ladicte ducesse Jehenne et les villes de Brabant aux terres de Liége et de Los dessusdictes. Item que, s'en tamps advenir s'esmouvoit aulcune dissention, que jà n'aviengne, entre les terres dessusdictes ou en une partie d'icelles, adont, pour ycelle dissention ou discord acoisier ou apaisier, seront eslut d'une part et d'autre IIII notables prisonniers [2], dedens VIII jours après che que de l'une des parties requis en sera l'aultre partie: lesquelles VIII notables personnes dedens VIII jours après leur élection seront tenus

[1] *Reconvenencer,* redevenir d'accord, renouveler une convention.

[2] Il faut lire *personnes;* le texte latin porte : *quatuor persone notabiles.*

de entrer en la ville de Trect, et d'icelle non eulx partir jusques à ce que ladicte dissention ou discort sera acoisié ou apaisié.

Et à celle fin que la dessusdicte confédération ou alianche, et toutes les choses et une cascune d'elles en ycelle contenues, en tous les tamps advenir soit gardée irréfragablement, c'est-à-dire sans rompre, les parties dessusescriptes pour l'observation des choses prémises se sont obligiés, et s'obliga l'une partie à l'autre, sur la paine de cent mille viés escus, la moitié appartenant à la partie gardant la confédération et aliance, et l'aultre moitié au signeur temporel de la partie gardant ladicte confédération et aliance, sans fraulde et sans mal engien, comme tout ce ès lettres de ladicte ducesse de Brabant et des villes des III parties dessusescriptes, communies par l'impression ou appension de leurs seaulx, sur ce faictes, est plus au plain contenu. Lesquelles lettres furent données en le ville de Diest, le VI[e] jour du mois de février en l'an mil III[c] XCVIII, seloncq le stile d'escripre en le cité et diocèse de Liége; mais selonc le stile d'escripre en le court de Cambray on escripsoit l'an mil III[c] XCVII jusques à la feste de Pasques.

Du second voyage que fist la ducesse Jehenne de Brabant en la terre de Jullers[1]. Chap. XLVII.

Pour ce que, par la vigheur de la confédération ou l'aliance dessusdicte, la cité et les villes des terres de Liége et de Los estoient astraintes de servir contre tout homme la ducesse Jehenne et son pays de Brabant, et de aler aveuc eulx en ost et chevauchie contre ses anemis, dedens VIII jours après che que requis en seront, ladicte ducesse Jehenne leur signifia par ses lettres le jour qu'elle se devoit départir de son pays de Brabant, pour s'en aler atout son ost en la terre de Julers. Laquelle ducesse, pour son intention parfurnir, jà avoit assamblé et aüné[2], tant de ses barons et aultres nobles hommes comme de ses villes et bourgesies à lui subgiés, jusques au nombre de XL mille combatans ou environ, et tant fist que atout celle noble compaignie, en l'an de Nostre-Signeur mil III[c] XCVIII, le XVI[e] jour de juing, elle yssy de Bruxelles. Noblement et très-bien estoffée de combatans, comme dit est, se mist au chemin, et ala tant qu'elle vint jusques à la rivière de Elre[3] emprès Tret, là où elle fist ses tentes et trés lever et fichier, pour là demourer jusques à che que toute sa puissance fuist toute venue et assamblée. Et quant tout son ost fu venu, elle entra en sa ville de Tret, et fist toutes manières de gens d'armes passer oultre, auxquelz elle donna congié; si n'ala ladicte dame plus avant, ains demoura en ladicte ville de Tret, en commandant toutes 1398.

[1] Voyez le texte latin, p. 155.

[2] *Aüner*, réunir, rassembler; *adunare*.

[3] Le texte latin porte : *usque flumen Dycke*.

ses bonnes gens en le garde de Dieu. Tous lesquelz gens d'armes passèrent sur le pont de Meuse, et vinrent jusques à la ville de Vleytingen, là où ilz ordonnèrent leur chapitaines et conducteurs, si furent chapitaines ordonnés et eslus monsigneur Thumas de Diest et monsigneur Renauld de Scoenvoorst, et aveuc eulx monsigneur Waleran conte de Saint-Pol, que monsigneur Philippe le duc de Bourgongne à ses propres sauldées et despens avoit envoyé en l'ayde de sa tante la ducesse Jehenne, à IIII^{c} lances. Et ung peu après sourvint là-meismes l'ost des terres de Liége et de Los aveuc le duc Jehan de Bavière, adont eslu mambourg et signeur de Liége, et les nobles hommes de ses terres, en très-grant appareil d'armes, qui se mirent et joindirent aveuc l'ost de Brabant, auquel ost de Brabant jasoit ce que bien se peust l'ost des Liégois comparer en nombre, toutesfois en armes et cevalerie il y estoit incomparable. Lequel ost, ensy que dit est dessus, à Vleytingen d'une part et d'aultre assamblé et aüné, par le conseil des sages hommes d'armes de l'ost il fu ordonné, à celle fin que vivres et pastures ne leur fausissent en chemin, tant pour eulx comme pour leur chevaux, que ilz se devisassent en II pars; et entra l'ost de Liége et de Los par une voye ou pays de Jullers, en dépopulant, ardant et essillant le pays, et l'ost de Brabant en ala par une aultre voye, qui pareillement par feu et par espée en alloit tout dégastant devant lui. Et en ce point alèrent tant que ilz vinrent jusques à la ville de Nuwestat, bien fermée de portes, de murs, de tours et de fossés, et bien garnie de bonnes gens d'armes, en laquelle ville, comme on disoit, estoit le duc de Geldre. Et loist savoir que, ainchois que ilz peussent avoir avironné ladicte ville et fichié leurs tentes, les Geldrois qui estoient en ladicte ville de Nuwestat, véans la puissance et les banières et appareil des batailles des Brabenchons, comme paoureux boutèrent le feu en ledicte ville pour ycelle ardoir; car les Brabenchons avoient jà rompu une porte et commenchoient à entrer ens, et les Geldrois s'enfuirent par l'autre porte. Ensy fu ladicte ville prinse et rescousse du feu par les Brabenchons. Et loist savoir que devant ladicte ville de Nuwestat fu la loi de Bruxelle, c'est assavoir les eschevins, renouvellée par la ducesse Jehenne, ensy qu'elle avoit de coustume à faire tous les ans.

Comment les Brabenchons, Liégois et Lossiens assigèrent le castel de Ruermunde, et comment le duc Jehan de Bavière, eslu de Liége, et le duc de Geldre firent ensamble une paix secrètement, sans le sceu et consentement des Brabenchons [1]. Chap. XLVIII.

1398. Conséquamment les ots des terres de Brabant, de Liége et de Los, assamblés en Nuwestat, par conseil ordonnèrent de mener leurs batailles envers le ville de Ruer-

[1] Voyez le texte latin, p. 137.

munde, qui estoit l'une des principales villes de la ducié de Geldre. Si le firent ensy, et se logèrent les Liégois et Lossiens entre le fleuve de Meuse et les champs, et les Brabenchons se logièrent de l'aultre part oultre le Ruere, et par ensy ilz avironnèrent toute la ville de leur siége : laquelle ville, de nuit et de jour, de diverses manières d'engiens ilz travillèrent grandement, tant de bonbardes comme de périères, dont ilz rompoient portes, tours et murs et toutes les deffenses. Et là furent fais pluiseurs grans et pesans assaulx, où pluiseurs apertises d'armes furent faites, et pluiseurs hommes d'armes et de dedens et de dehors y demourèrent; mais toutesfois, jasoit che que par pluiseurs fois ilz y livrassent pluiseurs grans et horribles assaulx, si ne le peurent-ilz prendre ne emporter d'assault.

Mais l'istore dist que, ce siége durant, le duc Jehan de Bavière, duquel avoit le duc de Geldre la soer espousée, aveuc pluiseurs chapitaines et gouverneurs de ses terres, secrètement, sans le sceu et consentement et ossy voulenté de la ducesse Jehenne et de son pays de Brabant, aveuc ledit duc de Geldre eult ung double traitié, c'est assavoir l'un de une induce et abstinence de guerre, par le terme de III ans, et l'aultre de pais entière, à durer en perpétuité entre eulx, leurs terres et leurs aydans. Sur lequel double traitié furent doubles lettres faites et escriptes, l'une des trieuwes et l'aultre de la paix, et furent les lettres du duc Jehan de Bavière données le lundi XVe jour de juing, et les lettres du duc de Geldre le mardi XVIe jour dudit mois, l'an de Nostre-Signeur mil III^{c} XCVIII. Derequief en ce double traitié ledit duc Jehan de Bavière, eslu de Liége, donna aux dessusdis signeurs qui estoient en sa compaignie venus, de choisir puissance, c'est assavoir de prendre ou laissier ledit traitié, qui très-volentiers eussent ledit traitié empeschié, c'est assavoir monsigneur Henri de Hoerne, monsigneur de Parweis et monsigneur Baulduin signeur de Monjardin, monsigneur Jehan signeur de Arkenteel et au fil monsigneur Jehan de Horion. Tous lesquelz ensamble très-constamment respondirent que en ces traitiés ilz ne vouloient point estre compris, attendu que sans le consentement et sceu de la ducesse et du pays de Brabant ilz avoient esté fais, et à très-petite honneur, comme il leur sambloit; mais à ladicte ducesse de Brabant, à laquelle ilz estoient hommes féodaulx, subgiés et vassaulx, ilz vouloient assister et servir, comme tenus y estoient, en corps et en biens. Laquelle responce oans, ledit duc Jehan leur commanda à tous et à chascun de eulx, comme aussy il estoit conditionné èsdictes lettres, que de ses terres de Liége et de Los, ne en alant ne en revenant, ilz ne portassent ou feissent quelque dommage ou souffrissent estre fait audit duc de Geldre ne à ses subgiés, par quelconque manière que ce fuist : comme toutes ces choses et pluiseurs aultres plus plainement sont comprinses ès lettres des dessusdis eslut et duc, de leurs seaulx seellées.

Comment les Liégois et Lossiens s'en alèrent du siége de Ruermunde sans le sceu des Brabenchons, et derequief comment les Brabenchons entrèrent en la terre de Jullers[1]. Chap. XLIX.

Quant les dessusdictes lettres de trieuwes et de paix furent escriptes, scellées et donnés, d'une part et d'aultre, sans le sceu, consentement et volenté des Brabenchons, l'ost de Liége et de Los se departi du siége de devant Ruermunde. Et advint que en retournant ilz encontrèrent sur leur chemin les pourvéances et vivres de ceux de Brabant, que on menoit en l'ost des Brabenchons, si les prinrent et arrestèrent et les dispensèrent, disans que ilz en avoient besoing très-grant: en laquelle chose faisant, tant en leur département comme ou ravissement d'iceux vivres, que on menoit de Tret devant Ruermunde aux Brabenchons, ilz rompirent notoirement l'aliance et commirent la paine dessusdicte. Mais quant les Brabenchons virent le département de ceux de Liége et de Los, et comment honteusement ilz les avoient laissiés, ilz prinrent et eulrent en conseil de deffaire leur siége, comme ilz firent; car ce n'eust point esté leur pourfit de là plus demourer, et pour ce ilz se mirent arrière sur les champs, et entrèrent ou pays et terre de Jullers plus avant, en ardant et essillant et en dégastant toute la terre. Et entre les aultres choses que ilz firent, ilz prinrent une ville nommée Lennich, laquelle estoit fermée de doubles fossés tout autour et très-forte et bien garnie; car tantos que ceux de la ville les virent venir, ilz s'en fuirent par l'aultre leis. Si pillèrent les Brabenchons toute la ville, et y trouvèrent grant foisons de vins de Rin, mais bien peu de pain y trouvèrent; et quant ilz en eurent prins tout les biens, ilz y boutèrent le feu et l'ardirent, et si en abatirent les portes et les murs, et le laissèrent ensy que toute destruite. Quant tout che fu fait, les chapitaines fuissent voulentiers alés vers la cité d'Aix, mais par la prière de monsigneur Waleran conte de Saint-Pol, duquel avoit esté le père, nommés Widon, jadis ochis en la bataille de Baeswilre, estant ou service du duc Wencelaux de Luxembourg et de Brabant, et ycelui conte Waleran meismes prins, ilz se tournèrent, et adreschèrent leur ots envers la ville de Julich, dont les dus de Jullers portent le title, et en prent la terre sa dénomination. Mais tout prestement que ilz vinrent devant ladicte ville, ilz virent aulcuns des habitans de ladicte ville, à tous leurs biens che que porter en pooient, yssir de la ville et eulx enfuir, en laissant leur ville en la main de leurs anemis, pour coy les chapitaines de l'ost à l'endemain s'ordonnèrent de ladicte ville assaillir, comme ceux qui ferme fiance avoient de le conquester légièrement, pour ce que peu de gens y estoient demourés. Mais en celle nuit ledit conte Waleran traita tellement aveuc eulx, qu'ilz demourèrent

[1] Voyez le texte latin, p. 138.

paisibles et ne furent assaillis ne ars, et fu pour ce que ilz lui promirent et en brief bien le payèrent la somme de XXX mille florins de Rin : laquelle somme ottria très-volentiers tout l'ost de Brabant audit conte Waleran, ne onques part n'y veulrent avoir les Brabenchons, pour l'amour des bons et agréables services que il avoit fait au pays de Brabant. Et ensy les dessusdis chapitaines, le jour ensieuwant, atout leur ost prinrent le chemin devers le cité d'Aix dessusdicte, en ardant et essillant toutes les petites villes champestres et aultres que ilz trouvèrent en leur chemin. Quant ilz furent venus devant et assés près de ledicte cité d'Aix, les chapitaines envoyèrent en le cité, en requerrant que pour leurs deniers ilz leurs vosissent envoyer des vivres : che que faire leur refusèrent ceux de la cité. Et en ce tamps estoient les pardons d'Aix, que on dist de VII ans en VII ans, se y avoit en ledicte cité grant foison de pèlerins, qui grandement se cremoient d'estre destoursés [1] et pilliés par les Brabenchons. Et pour ce tous ces pèlerins ung jour s'assamblèrent, et tant que ilz furent sur le nombre de V mille, et yssirent hors de la cité pour eulx en aller en leurs marches; si furent ces pèlerins perchus par les espies des Brabenchons, lesquelles espies, tantost que il les virent venir, cuidèrent que ce fuist le duc de Geldre qui venist sur eulx pour combatre leurs gens, si leur nonchèrent tout prestement. Et tantost les capitaines se mirent en ordonnance de bataille, comme très-joyeux, cuidans fermement que ilz deussent avoir la bataille, et s'en venoient joint et serré sur ces pèlerins, cuidans que ce fuissent leurs anemis; mais comme ilz les eussent jà approchiés d'assés près, ilz perchurent que c'estoient pèlerins, si commandèrent tout prestement et le firent [2] pour tout l'ost au son de trompe, que on les laissast passer paisiblement, sur paine de perdre la teste qui mal ne encombrier leur feroit, et si fu criié que chascun se tenist coy et ne se bougast de son lieu, jusques à ce que ilz seroient tous passés : et ensy en fu fait, et passèrent ces pèlerins tout paisiblement tout parmi l'ost, sans nul quelconque empeschement ne dommage; et affin que ilz fuissent plus seurs de eulx et que ilz ne fuissent desrobés d'aulcuns laronchiaux, ilz les firent conduire à puissance de gens d'armes plus d'une grosse lieuwe. Quant ces pèlerins furent passés et tous mis à sauveté, les capitaines atout leur ost s'en allèrent au plus près de la cité que ilz peulrent, et là se logèrent, et quant ilz furent logiés, ilz envoyèrent derechief aulcuns de leurs gens en ladicte cité, en requérant que pour leurs deniers ilz leurs envoyassent des vivres, et ilz leur en saroient bon gré. Adont ceux de la ville leur envoyèrent une charette, toute seule, chargié de pain; et pour ce que si peu de pain entre tant d'ommes eust peu pourfité, mais eust par aventure esmeu grans tenchons ou débas, pour la division ou partement de ce pain entre eulx, les dessusdis chapitaines, comme indignez et en courage tourblez, leur renvoyèrent leur charette et leur pain, en eulx mandant que,

[1] Lisez *destroussés*, de *destrousser* ou *destrosser*, piller, voler les passants.

[2] Lisez *firent crier* ou *publier*.

pour ce que ilz avoient refusé à ceux de Brabant à vendre et livrer des vivres pour leurs deniers, ainchois que ilz se partissent d'environ eulx, ilz les enlumineroient tellement et de costé et d'aultre, que de nuit ilz polroient plainement aler par toute leur cité sans lumière. Et pour ce, quant le matin fu venu et que le soleil r'eut ramené ses rais, les dessusdis capitaines atout l'ost de Brabant, passant emprès la cité d'Aix, pour la cause dessusdicte ardirent toutes les maisons et villes là où ilz peulrent avenir, sans en nulles laissier ne espargnier, et par espécial toutes les maisons, cours et censes estans de la liberté et franchisé de le cité d'Aix, et montèrent sur le mont Saint-Salvatour, là où à paines pooient veir l'un l'aultre, pour les frumes [1] des arsins qui se faisoient en la région d'environ. De là ilz passèrent oultre et de nuit emprès Wittam, où ilz se reposèrent, et là trouvèrent-ilz les vivres que on leur envoyoit de Tret, dont ilz furent moult joyeux, car très-grant besoing en avoient. Et quant ilz furent refociliés et repeux souffissamment, ilz se départirent, et s'en vinrent l'endemain à Tret, si passèrent oultre, tant que ilz retournèrent sur leur propre terre. Lesquelz Brabenchons s'en estoient partis le XVIe jour de juing, et avoient demouré hors par le terme de XXXVIII jours continués en ost et armes, ainchois que en leur pays de Brabant ilz retournassent.

Comment Rupert, conte palatin du Rin et duc de Bavière, fu eslu et couronné roy des Rommains; et de la paix faite entre la ducesse de Brabant, d'une part, et le duc de Geldre et de Jullers, d'aultre part, et leurs terres et pays, tant d'un costé que d'aultre [2]. Chap. L.

1398. Chi-devant ès gestes de Wencelaux roy des Rommains et de Boesme est remonstré et escript, comment et pour quelle cause ycelui Wencelaux fu par le pape Boniface IXe de ce nom destitués de l'empire et réalme des Rommains. Après la destitution duquel les électeurs de l'empire s'assamblèrent en le ville de Franckenvorde, là où en l'an de Nostre-Signeur mil III^c XCVIII ilz eslurent en roy des Rommains monsigneur Rupert, conte palatin du Rin et duc de Bavière, communément nommés le duc de Heildelberch, ou tamps dudit Boniface IXe de ce nom, qui le dessusdit roy Wencelaux avoit déposé, soubz l'obédience des Rommains; car à ce tamps y avoit ung aultre pape, nommés Benoit le XIIIe de ce nom, auquel obéissoient les Franchoix. Chestui nouvel roy eslu fu, ung peu après che que l'ost de Brabant eult esté en le terre de Jullers et de Geldre et ossy devant le ville d'Aix, comme dessus est dit, couronné en ledicte ville d'Aix, ensy que de coustume est de couronner les rois de Rommains. Et là lui vint le duc Willame de Geldre, qui se plaindi à lui très-grandement des dommages inestimables que lui

[1] Lisez *fumées*.

[2] Voyez le texte latin, p. 140.

avoient fait les Brabenchons, non mie seulement à lui, mais ossy à l'Empire, en ardant, pillant et essillant, tant comme son pays de Jullers et de Geldre, comme ossy toute la région d'environ la cité d'Aix, qui est cité royale et dépendant du saint-empire. Et finablement tant procura ledit duc de Geldre, que ledit roy Rupert lui promist que en l'esté prochain ensieuwant il retourneroit à si grant puissance ou pays de Brabant, que à lui et à l'empire rommain estoit dévolé, il recouveroit et recepveroit à l'onneur de lui et de l'Empire, et par force d'armes, à l'ayde de Dieu et des princes de l'Empire, comme pays fourfait par inobédience et rébellion. Et à ce faire lui promist ledit duc de Geldre à faire ayde et assistence de toute sa force et puissance. Et par ensy ledit roy Rupert, après ce que il eut rechupt la couronne en le ville d'Aix, comme dit est, il s'en retourna en son pays de Bavière.

Laquelle ordonnance dudit roy Rupert et du duc de Geldre ensy faite, acordée et 1399
promise, fu tout prestement nonchié au noble duc de Bourgongne Philippe, lequel duc Philippe, pour à ce pourveir de remède, manda tout prestement et sans arest à tous ses contes, barons, chevaliers et aultres nobles, ses léaulx et fidèles, estans en ses terres et signouries, tant en l'une comme en l'aultre Bourgongne, impériale et royale, en Flandres, en Artois, en Nevers et en Retès, pria ossy pluiseurs grans barons et princes du réalme de Franche, que tous se vosissent garnir et aprester d'armes, pour aveuc lui en l'esté prochain ensiewant aler ou pays de Brabant à l'encontre du duc de Geldre et de Jullers, lequel il avoit en pourpos tellement combattre, à l'ayde de Dieu le tout-puissant, par la force et vertu de ses léaulx amis, que de ce jour en avant il devera par raison laissier en paix madame sa tante la ducesse Jehenne et son pays de Brabant, ne ossy aveuc son roy Rupert de Bavière elle plus manechier ne l'osera. Lequel mandement par toute Franche ensy fait fu incontinent sceu et congnu du duc de Geldre, et sceut par ses espies comment toutes manières de Franchois s'apparilloient en armes pour venir sur lui. Et pour ce lui, doubtans qu'il ne lui meschéist trop grandement, procura tant envers ses amis que il avoit en la court de nostre dame la ducesse, que une journée fu amiablement ordonnée à estre tenue en le ville de Ravesteyn, pour là traitier de la paix par et entre les conseilliers et amis de la ducesse Jehenne et du duc Guillame dessusdit. A laquelle journée furent envoyés, de par ladicte ducesse, Zuweder le signeur de Gasebeck, Willame signeur de Craendonck, monsigneur Jehan de Castres, chevalier, et monsigneur Renier Goethere, prouvost de l'église Saint-Servais de Trect, et, de par le duc de Geldre, monsigneur de Ryffercheit, monsigneur de Culembourg, monsigneur de Oy et monsigneur de Mere, lesquelz VIII venus en Ravesteyn n'en deurent point yssir, jusques à ce que ilz aroient fait et traitié paix entière entre la ducesse et le duc dessusdis, leurs coadjuteurs et subgiés, quelz que ilz fuissent. Laquelle paix fu faite en ledicte ville de Ravesteyn, le jour Saint-Boniface l'an mil III^{c} XCIX.

En laquelle manière de paix fu entre les aultres choses traitié et accordé, que Willame, fil bastard du duc de Geldre, signeur de Kuyck, releveroit, comme il fist, de ladicte ducesse Jehenne de Brabant la ville de Grave aveuc toutes les attennances et drois, par la manière que les signeurs de Kuyck devant ces tamps le seulrent tenir et relever en fief des dus de Brabant : laquelle ducesse Jehenne de Brabant inféoderoit ledit Willame, bastard, et lui en donroit ses lettres, quant requise en seroit, à telle condition que tousjours ladicte ville de Grave aveuc toutes ses appartenances par drois féodal demourra tousjours au pays de Brabant. Et en oultre, tant et si longuement que ledit duc de Geldre vivera, il ne portera ou soufferra porter nulz quelconques dommages ou griefs à ladicte ducesse Jehenne ne à ses villes, castiaulx, terres, hommes, subgiés et serviteurs de le ville de Grave, ne en ses attenances, en yssant ne en retournant en ycelle, et non point lui tant seulement, mais tenra ses subgiés, castiaulx, villes et hommes et serviteurs tellement, que ilz ne feront ne soufferront estre fais nulz quelconques dommages à ladicte ducesse ne à son pays de Brabant, par quelconque manière, sans fraulde et sans mal engien. Ne ossy pareillement de le ville de Grave ne des terres à ycelle apartenans ne lui sera porté ou fait quelque dommage par ladite ducesse, ne par ses villes, castiaulx, terres et hommes, subgiés ou serviteurs de la terre de Brabant, en yssant ou en retournant en ycelle. Laquelle ordonnance de ledicte ville de Grave, ensy que dit est, faite, accordée et ordonnée, promist le dessusdit duc de Geldre en bonne foy tenir ferme et estable et ycelle garder, sans aler au contraire par quelconque manière, comme toutes ces choses appèrent par les lettres patentes dudit duc de Geldre sur ce faites, seellées de son propre seaul : lesquelles pour plus grant seurté ou fermeté, à la requeste et prière d'icelui duc, Jehan signeur de Ryfferscheit, Thieri de Bronchorst signeur de Batemborch, Hubert signeur de Culemborc, Alard signeur de Bueren, Gérard signeur de Weerdenberch et Jehan baron de Molenarch, et ossy les villes de Nymegen, de Ruermunde, de Zuytphen et de Arnhem les ont ossy seellé et roboré par l'appension de leurs propres seaulx, en tesmoing de vérité. Lequel traitié de paix et de concorde, à cause de la ville de Grave, fu fait et donné en l'an de Nostre-Signeur mille III^{c} nonante-noef, le lundi prochain après la Saint-Boniface évesque. Et estoient lesdictes lettres ou ploy ensy signées : Par monsigneur le duc, présens de son conseil monsigneur Jehan de Hoenselaer, dit Vander Velde, Robert Apelteren, et Otton de Bilant, cevaliers. De laquelle paix fu si très-malcontemps le duc de Bourgongue, pour ce qu'elle avoit esté traitié sans son sceu et voulenté, sur ceux qui la dicte paix firent, que onques puis le dessusdit prouvost de Saint-Servais de Trect ne fu en son amour mais en sa haynne, si que tant que il vescu il n'osa onques une seule fois venir devant lui, mais il rechupt les aultres III en sa grasce par le moyen de la ducesse Jehenne. En disoit-on adont que le duc de Bourgongne dessusdit, pour l'appareillement de son armée que il entendoit à faire en l'esté

ensieuwant sur le duc de Geldre, ainchoix que la paix fuist faite, avoit jà bien despendu et aleuwé plus de XII mille couronnes de Franche. Et ensy pour ceste paix n'eut que faire le roy Rupert de retourner en Brabant, pour ycelle conquerre, ensy que il avoit proposé.

Duquel dist l'istore que, après ce que il eut esté couronné à Aix et que il fu retourné en son pays de Bavière, il assambla toute sa puissance pour s'en aler devers Romme, comme cely qui très-désirans estoit d'avoir la couronne impériale, et tant que lui, acompaigniés des princes électeurs, ecclésiastiques et séculiers, et pluiseurs aultres princes et grans barons d'Alemaigne, en grant multitude des léaulx et fidèles serviteurs de l'Empire il passa les mons de Monju [1] à grans labeurs et despens, en intention et courage, comme dit est, d'aler plus avant. Et premièrement se mit au chemin vers Melan, pour par l'arcevesque là prendre la première couronne d'Ytalie, et puis s'en yroit à Romme, pour là ossy prendre le dyadème impérial des mains de nostre saintpère le pape; mais les Véneciens lui vinrent courir sus d'une costé et les Gibellins de l'aultre, lesquelz tenoient la partie du roy Wencelaux, pour coy il le convint retourner, et fu frustrés de sen désirier, si que onques ne peut conquester ces couronnes dessusdictes.

Chestui roy Rupert fonda l'estude universelle de Heydelberghe, et le doa et privilégia très-notablement, et là fist-il une notable église collégiale, en laquelle y a tousjours trois docteurs en sainte théologie, trois docteurs *in jure canonico*, ung docteur en médicines, ung docteur de théologie qui soit prescheur et ensigneur de peuple, III maistres en ars, et le dousime c'est leur doyen, qui doit estre ung docteur de le faculté de sainte théologie ou de droit canonique, et le curé de ledite église doibt estre à tout le mains baceler fourmé en sainte théologie. Ou tamps ossy de cestui roy Rupert fu fondée l'estude universelle de Coulongne, laquelle estude il privilégia merveilleusement, à la manière de l'estude de Paris.

Chestui empereur laboura pluiseurs fois pour oster le cisme qui estoit en l'eglise de Dieu, mais il ne pourfita riens. Item cestui roy Rupert régna XI ans, et moru à Heydelberghe, où il fu aveuc la roynne sa femme ou coer de l'église du Saint-Esprit ensevelis.

En son tamps furent papes de Romme: premièrement Boniface le IXe à Romme, et Benoit pape XIIIe en Avignon, du réalme d'Arragon, qui par avant avoit esté nommés Pière de La Lune, diacke cardinal de Sainte-Marie en Cosmedin; Innocent le VIIe, de la nation de Romme, qui fu eslu à Romme en l'an de Nostre Signeur mil IIII^c^ et IIII, qui devant son élection fu apellés Cosmatus de Celinova; Grigore le XIIe, de la nation de Venise, qui devant son élection fu nommés Angele Coraire, et fu eslu à Romme, en l'an

[1] Le traducteur rend ainsi *Alpium aspera juga*.

mil IIII^{c} et VI, et Alixandre le Ve, qui par accord de tous les cardinaulx de l'un et de l'aultre collége, c'est assavoir de Benoit XIIIe et de Grigore XIIe, fu eslu pape ou consil de Pise, en l'an mil IIII^{c} et IX, le XXVIIe jour du mois de juing, lequel devant son élection estoit nommés frère Pière de Candie de l'ordre des frères mineurs, ung très-sollempnel docteur en sainte théologie.

Comment et pour quelle cause Philipppe le duc de Bourgongne vint en Brabant emprès madame Jehenne la ducesse sa tante, qui, à la contemplation d'icelui duc, fist assambler les III estaz du pays à Bruxelle [1]. Chap. LI.

Philippe jadis fil du roy des Franchoix, duc de Bourgongne, conte de Flandres, d'Artois, de Bourgongne, de Nevers et de Retés, attendans que Marguerite la ducesse sa femme, niepce de dame Jehenne la ducesse de Brabant, c'est assavoir fille de sa soer, jadis nommée Marguerite de Brabant, contesse de Flandres, laquelle premièrement et tantost après ladicte ducesse Jehenne avoit esté née, par raison et par droit de nature représentans la personne de sa mère, comme le plus prochain hoir de ladicte ducesse Jehenne, devoit succéder après son décès en la duchié et pays de Brabant, et à celle fin que ycelle ducesse Jehenne vosist à lui et à sa dicte femme et à ses enfans ou hoirs, en le présence et par le consentement des III estas du pays de Brabant, recongnoistre ceste manière de sucession, et sur che yceux trois estas assambler, il vint en la ville de Bruxelle, et là requist instamment ladicte ducesse, que pour le bien publique dudit pays il lui samblait très-nécessaire de assambler yceux III estas, pour esquieuwer plus grans inconvéniens qui par vraysamblable polroient en tamps advenir après son décès venir oudit pays, et signanment pour une ordonnance jadis entre elle, ladicte ducesse Jehenne, et le duc Wencelaux de Luxembourg faite, comme on disoit, et passée par le consentement de Karle le quart de ce nom empereur des Rommains, sur le succession ou successive dévolution du pays de Brabant, contenant ladicte ordonnance entre les autres choses que, se les dessusdiz duc Wencelaux et la ducesse Jehenne moroient sans hoirs procréés de leurs corps, que adont ledit pays de Brabant seroit franchement dévolé au plus prochain hoir de la maison ou lignée de Luxembourg, qui le seroit pour le tamps : pour laquelle cause, comme il disoit et remonstroit en ses raisons, moult de divisions et de discordes après le décès de ladicte ducesse polroient par vraysamblable advenir, que jà Dieu ne voeille! Laquelle requeste oans ladicte ducesse Jehennne, considérans qu'elle estoit très-raisonnable, fist à ung certain jour assambler en sa ville de Bruxelle les III estas de son pays de Brabant. Lesquelz

[1] Voyez le texte latin, p. 144.

estas, ensy que dit est, assamblés, monsigneur Philippe duc de Bourgongne les requist tous ensamble, c'est assavoir madame Jehenne la ducesse et eulx, par les raisons dessus escriptes et recordées, que après le décès d'icelle ducesse Jehenne ilz vosistent recongnoistre la sucession dessusdicte à la dessusdicte ducesse Marguerite sa femme, à ses filz ou à ses hoirs; car, au plaisir de Dieu, disoit-il, par l'ayde de ses amis et subgiés, il esperoit eulx tellement deffendre et garder de tous leurs envieux et adversaires, que jà par honneur n'en seroit reprins, et les maintenroit en paix et en tranquilité. A laquelle requeste li respondirent les III estas dessusdis tous ensamble par une voix, que jà ilz ne recongnoisteroient aultre signeur ou dame que dame Jehenne, tant qu'elle viveroit: après le décès de lequelle les dessusdis trois estas se acquiteroient en bonne foy et justement et léalment, comme tenus y sont, en cheli qui de droit seroit tenus d'estre leur vray signeur. Da laquelle responce ledit duc Phelippe ne fu point bien contemps: pour coy, comme paravant, il les requist derequief que à sadicte femme, qui estoit vraye, seulle et légitisme héritière de dame Jehenne la ducesse, à ses filz ou à ses hoirs ilz vosissent recongnoistre le droit de la succession, et pour ce faire il leur offri à transporter au pays de Brabant à demourer en perpétuité ses villes d'Anwers et de Malignes, aveuc toutes leurs appendances, et aveuc che mettre ès mains du pays de Brabant sa ville et terre de Denremonde, jusques à che que audit pays de Brabant, à ses coustz et despens, franchement il aroit fait délivrer ou transporter la ville de Grave et la terre de Kuyck. Mais pour quelconque chose que ycelui duc de Bourgongne leur sceust offrir, il ne peut pour lors avoir d'eulx nulle aultre responce.

Comment Wencelaux le roy des Rommains et de Boesme envoya sa noble ambaxade en la ville de Louvain [1]. CHAP. LII.

Les remonstrances et pourcas du duc Philippe de Bourgongne, comme dit est, ensy faites, venues à la congnoissance dudit roy Wencelaux roy des Rommains et de Boesme et duc de Luxembourg, et comment ledit duc Philippe avoit requis les trois estas dudit pays de Brabant sur la dévolution de leur pays, et la responce que fait ly avoient, tout prestement et sans arest il envoya ses sollempnés messages en la ville de Louvain, là où yceux messages firent les trois estas de Brabant à leur requeste assambler de par ledit roy. Et quant ilz furent tous venus, ilz leur exposèrent la teneur de unes lettres d'une translation faite aultrefois de la duchié et pays de Brabant par la dessusdicte ducesse de Brabant, par l'auctorité et consentement de l'empereur Karle le quart de che nom, en la personne du duc Wencelaux, son mari, comme ilz affirmoient: ladicte

[1] Voyez le texte latin, p. 145.

translation contenant, entre les aultres choses, s'il advenoit que ladicte ducesse alast de vie à trespas sans avoir enfans ou hoirs procréés de son corps, que adont après son décès ladicte ducié de Brabant seroit et deveroit apartenir par droit d'éritage au plus prochain hoir de la maison ou lignié de Luxembourg, qui pour le tamps le seroit. Pour coy eulx, de par ledit roy, qui estoit sans nulle doubte vray duc de Luxembourg, et de la maison et lignié de Luxembourg descendus et yssus, requirent les dessusdis III estas, que ycelui roy et duc de Luxembourg seloncq la teneur des dessusdictes lettres ilz vosissent recongnoistre pour vray hoir à venir et signeur de la ducié de Brabant dessusdicte, et tenir pour tel, et ne vosissent admettre on recepvoir en ladicte duchié, après ledit décès de ladicte ducesse Jehenne, nul aultre signeur que lui, et se ilz faisoient aultrement, che seroit aler au contraire des dessusdictes lettres et ou préjudice dudit roy. Sur laquelle requeste les dessusdis III estas firent respondre aux dessusdis messages, que après le décès de leur dame nommée Jehenne ducesse de Brabant, ilz seroient aveuc l'un et aveuc l'aultre, ensy que de droit ilz seroient tenus de faire, et ensy se départirent. Mais ceste requeste ne fu point longuement célée au duc de Bourgongne, ains lui fu totalement et au lonc révélée. Pour coy, à celle fin que le droit n'en fuist tollus à sa femme, la nièce et vray hoir de la ducesse Jehenne après la mort de ladicte ducesse Jehenne, désirans de y pourveir de remèdes convegnables, procura tant que il eult des amis en la court de ladicte ducesse Jehenne et des plus grans barons et consilliers d'icelle, par le moyen desquelz il laboura tellement que ladicte ducesse Jehenne ordonna que la ducesse de Bourgongne sa nièce, comme son plus prochain hoir, ses filz et ses hoirs, le deveroient succéder en la ducié de Brabant, après son décès, laquelle ducié de Brabant, comme son vray alués, elle leur donna par don entre les vivans, sauve que elle y retint le fruit et usage du pourfit d'icelui pays toute sa vie. Et en oultre che impétra ledit duc de Bourgongne que ladicte ducesse Jehenne, en le présence de son conseil des prélas, nobles et députés des bonnes villes représentans les III estas, et de leur consentement, se consentit et volt ladicte ducesse Jehenne que Anthoine son nepveu, second fil dudit duc et de la ducesse de Bourgongne, après le décès d'elle et ossy de sa mère ducesse de Bourgongne, fuist et soit duc de Brabant, selonc l'ordonnance et partification faite par les dessusdis duc et ducesse de Bourgongne entre leurs filz, comme chi-après, au plaisir de Dieu, par ordre aveuc pluiseurs aultres traitiés il apparra succesivement.

Comment la ducesse Jehenne de Brabant ordonna que les filz de la fille sa soer, qui filz estoient au duc Phelippe de Bourgongne, le succéderoient en son pays et ducié de Brabant et en ses aultres signouries qui lui venoient de son patrimongne[1]. CHAP. LIII.

Jehenne la ducesse de Brabant devantnommée, attendans que dame Marguerite 1390
ducesse de Bourgongne, sa niepce, comme fille de sa soer jadis dame Marguerite de Brabant, contesse de Flandres, lequelle première et ensieuwant elle avoit esté née, par raison et par droit de nature représentant la personne de sadicte mère, ladicte contesse de Flandres, le devoit succéder après son décès en la ducié et pays de Brabant, et que nécessaire chose estoit pour le bien publique d'icelui pays de Brabant, pour le gouverner et maintenir en paix et tranquilité, et pour eschieuwer grans inconvéniens qui par vraysamblable polroient avenir oudit pays après sondit décès, se après sondit décès icelui pays demouroit en division et discorde, attendans ossy que sondit pays et ducié de Brabant polroit mieux, plus puissamment et plus seurement estre gouverné par le noble prince monsigneur Phelippe jadis, fil du roy des Franchois, duc de Bourgongne, conte de Flandres, etc., son nepveu, comme mari de sa niepce dessusdicte, et ossy maintenu en paix et transquilité, deffendu et gardé contre tous quelzconques, que par quelconque aultre prince, signeur ou dame: et pour ce ladicte ducesse Jehenne, pour ces causes dessusdictes et ossy pour pluiseurs aultres justes et raisonnables raisons mouvans ycelle dicte dame en sa conscience, pour mieux complaire à son Créateur et pour le salut de son âme, bien consillié et avisée par meure délibération et bon conseil, de sa certaine science ordonna que ses dessusdis nepveu et niepce, leurs enfans, hoirs et successeurs, tantost et incontinent après son décès possesseroient de sondit pays et ducié de Brabant et en goïroient paisiblement et useroient. Et dès maintenant pour adont, pour plus grant seurté, attendu qu'elle tenoit sadicte ducié et pays en franc alloés, elle donna, ottria et trasporta aux dessusdis son nepveu et sa niepce, pour eulx, pour leurs enfans, hoirs et successeurs, par donation entre les vivans, purement et inrévocablement en perpétuité, ses ducié et pays de Brabant dessusdis, quant à la signourie et propriété, aveuc les appartenances et dépendances d'iceux, en retenant et réservant à elle ou pour elle, tant qu'elle viveroit en ce monde, l'usage du fruit, et le cours de sa vie la perception et fruition des fruis, des rentes, revenues et émolumens de la ducié et pays dessusdis et le excercite de la signourie d'icelles, en soy desvestant[2] de la signourie propriétaire au pourfit et ès mains des dessusdis son nepveu et sa niepce, par la manière dessusdicte, en eulx faisant vrais signeurs et pos-

[1] Voyez le texte latin, p. 147.

[2] *Desvestant*, abandonnant, de *devestire*, d'où *devest*, abandon d'une possession.

sesseurs propriétaires, en réservant à elle et pour elle le fruit, le cours de sa vie, et l'exercite de la signourie, comme dit est dessus. Et aveuc che d'abondant se constitua et establi tenir et possesser ladicte ducié et pays de Brabant comme usufructuaire, c'est-à-dire comme seulement en ayans les pourfis et signourie sa vie, sans en riens substraire, pour sondit nepveu et niepce, comme vrais, légitismes possesseurs et propriétaire, garder et conserver, pour eulx et ou nom d'eulx, et après leur décès pour leurs enfans, hoirs et successeurs, la signourie et propriété de ladicte ducié et pays.

En oultre volt et ordonna ladicte ducesse Jehenne que, tantost et incontinent après son décès, les dessusdis son nepveu et sa nièce, ou leurs filz, hoirs ou successeurs, puissent appréhender corporèlement, réalment et de fait la possession corporèle et saisine de sa ducié et pays, tant de Brabant comme de Lembourg, aveuc les appartenances et dépendances d'iceux, et ossy user et paisiblement possesser des villes, castiaulx, fortresces, terres, fiefs, rentes, revenues, prouvendes, noblesches, signouries, drois et de toutes aultres besongnes quelzconques : mandans et enjoindans destroitement à tous capitaines, castelains et gardiens des castiaulx, villes, fortresces, pas, pons et destrois de ses duciés et pays de Brabant, que, tantost et incontinent après son décès, donnent et délivrent plainement sans difficulté aux dessusdis ses nepveu et niepce, ou à leurs filz, hoirs et successeurs, tous les castiaulx, villes et fortresces, pas, pons et destrois, desquelz adont ilz aront la garde; et à tous barons, chevaliers, esquyers, vassaulx et aultres tenans d'icelle fiefs, que, tantost après son décès, à sesdis nepveu et niepce, ou à leurs filz, hoirs et successeurs, facent hommage et leur donnent serment de fidélité et de obédience, et pareillement à toutes bonnes villes de sesdictes duciés et pays de Brabant, aux eschievins, bourgois et habitans d'icelles villes, facent ossy obéissance, tantost après son décès, aux dessusdis son nepveu et sa niepce, ou à leurs filz, hoirs et successeurs, comme à leur vray ducs et signeurs de Brabant, et leur baillent et faicent sermens acoustumés; item ossy samblablement au sénescal, au recepveur général de Brabant, aux baillieux, scoultètes, prouvosts, maistres des bos, forestiers, sergans et aultres officiers, quelz que ilz soient, qui pour le tamps le seront, que aux dessusdis son nepveu et sa niepce, ou leurs filz, hoirs et successeurs, facent obéissance, tantost après son trespas, et lui facent telz sermens que il apartient : comme toutes ces choses sont plus plainement et plus clèrement contenues ès lettres de ladicte ducesse Jehenne escriptes en franchois, données à Tournay, le XXVIIIe jour de septembre, l'an mil trois cent nonante-noef.

Comment Philippe duc de Bourgongne vint le seconde fois à Bruxelle, où il traita et fist tant que la ducesse Jehenne se consentit et volt que Anthoine de Bourgongne, son nepveu, fil d'icelui Philippe, fuist, après le décès d'elle et de la ducesse Marguerite, mère d'icelui Anthoine, duc de Brabant[1]. CHAP. LIV.

Subséquamment la devantnommée ducesse Jehenne volt à tous faire congnoistre, 1403. par unes siennes aultres lettres patentes de certain teneur, que par le dessusnommé noble prince monsigneur Philippe duc de Bourgongne, son nepveu, lui avoit esté signifié, en la présence de son conseil, de ses prélas, nobles et des députés de ses bonnes villes représentans les III estas de Brabant, et gracieusement remonstré, comment lui et sa niepce, c'est assavoir Marguerite sa femme, hoir d'icelle ducesse Jehenne la plus prochaine, seule et universèle, avoient considéré que ilz estoient mortelz et que ilz ne savoient combien ilz avoient à vivre sinon à la volenté de Nostre-Signeur : pour coy, affin que après leur décès ou trespas ne se peust mouvoir dissension ou controversie entre leurs filz, pour leurs terres et signouries que il ont et qui par vraysamblable leur peuvent advenir, et affin que ossy lesdictes terres et signouries demourassent entières et non divisées ou desmenbrées, leur désirier estoit et volenté de faire entre ses trois filz masles, c'est assavoir Jehan, Anthoine et Philippe, partification et division, par le consentement et voulenté d'elle, ladicte ducesse Jehenne, de leurs dessusdictes terres et signouries que jà ilz avoient et que à eulx par vraysamblable polroient advenir, en baillant et assignant à cascun d'eulx telle portion, par le moyen de raison, que l'un et l'aultre à bonne cause s'en deveroit tenir contemps. Et pour ce que ilz savoient bien que les habitans du pays de Brabant désiroient avoir aveuc eulx leur signeur, pour eulx gouverner, deffendre, souscourir et aydier, se besoing en estoit, et que Jehan, leur ainsné et premier fil, pour sa portion aroit à gouverner aultres pluiseurs grans signouries, ilz avoient, entre les aultres choses, avisé pour le bien publique dudit pays de Brabant et des subgiés d'icelui, que leur dessusdit fil Anthoine, le second né ou engenré, aroit pour sa partification la duchié de Brabant, comprinses ens la ville, terre et castellenie d'Anwers, la ducié de Lembourg aveuc les aultres terres d'oultre la rivière de Meuse. Et se ledit Anthoine aloit de vie à trespas, et laissast enfans, masles ou femelles, procréés de son corps de légitisme mariage, vivans encore ladicte ducesse Jehenne et sa niepce la ducesse de Bourgongne, yceulx filz représenteroient Anthoine leur père, et l'aisné d'iceulx filz, ou l'aisnée fille, se nulz filz n'y avoit, aroient après le décès de ladicte ducesse et de sa niepce la ducié de Brabant, comprinses ens Anwers, la ducié de Lembourg et les aultres terres d'oultre la rivière de Meuse, comme dit est, en

[1] Voyez le texte latin, p. 149.

ottelle manière que aroit le dessusdit Anthoine, se il vivoit. Aveuc pluiseurs aultres causes et raisons par ledit duc Phelippe proposées et alléguiés par devant ladicte ducesse Jehenne, son conseil et ossy les trois estas de Brabant, ycelui duc Phelippe affectueusement prians et requérans ladicte ducesse Jehenne que, pour lui et pour sa niepce la ducesse de Bourgongne, elle vosist leur advis dessusescript ratefiier, loer, consentir et accorder, attendu que Jehan et Anthoine, leurs filz dessusdis, avoient donné en leurdit advis leur assent et consentement et l'avoient ferme et agréable, et que ycelle ducesse Jehenne leur vosist sur les choses prémises ses lettres patentes sur ce convegnables donner et délivrer. Sur lesquelles pétitions et requestes la dessusnommée Jehenne la ducesse de Brabant, par meure délibération et conseil sur ce eu, considérées les choses qui sont à considérer, et signanment le utilité et pourfit de son dessusdit pays et de ses subgiés, consentit, loa, approuva, rattiflia et accorda toutes les choses et une cascune d'elles avisées et ordonnées par son dessusdit nepveu et par sa femme, niepce d'icelle et sa plus prochaine hoir, et dès adont veult et plainement consentit que, après le décès d'elle et de sa niepce, le dessusdit Anthoine, leur fil, fuist duc et signeur de Brabant, comprinses ens Anwers et la ducié de Lembourg, et de toutes les aultres terres et signouries dessus déclarées : comme tout che plus au plain est déclaré par ses lettres patentes, escriptes en franchoix, données à Bruxelle, le XXIX[e] jour du mois de septembre, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII[c] et trois.

Comment la ducesse Jehenne de Brabant donna et ottria à sa niepce la ducesse de Bourgongne le régimen et gouverne de sa ducié de Brabant par conditions en ce mises[1]. CHAP. LV.

1404. Et après et despuis la dessusnommée Jehenne ducesse de Brabant, pour certaines justes et raisonnables causes qui à ce le murent, eut au dessusnommé signeur Philippe duc de Bourgongne, son nepveu et légitisme mari de dame Marguerite sa niepce, sa seule héritière, qui pour ceste cause estoit venus à elle et à sa terre de Brabant, ung commencement de traitié et de accord que audit Philippe son nepveu elle transporteroit et en lui commetteroit, tant que il aroit la vie ou corps, le régimen et gouvernement de sa ducié de Brabant, aveuc toutes les apartenances d'icelui pays et une cascune d'elles, sur certaines manières, conditions et fourmes déclarées et comprinses oudit traitié sur ce conchupt et commenchié. Mais ycelui duc Philippe, devant la confirmation de chelui traitié, par une griève maladie qui lui sourvint, proposant de s'en r'aler en son pays, en son retour de Bruxelle trespassa de ce siècle en le ville de Hal :

[1] Voyez le texte latin, p. 151.

pour coy ledit traitié ensy encommenchié par ledit duc Philippe demoura imparfait et non mené à effecq. Mais ladicte ducesse Jehenne, après la mort dudit duc Philippe, fist que la ducesse Marguerite et ses II ainsnés filz, c'est assavoir Jehan et Anthoine, eulrent ferme et agréable ledit traitié, et le consummèrent et parfirent aveuc la dicte ducesse Jehenne.

Et pareillement ladicte ducesse Jehenne, pour la singulière amour et affection qu'elle avoit au dessusdit duc Philippe, quant il vivoit, et ossy pour la parfaite et non doubteuse foy qu'elle avoit en sa niepce la ducesse de Bourgougne et en ses filz qui ses nepveux estoient, convoitans et veullans ledit traitié parfaire en la personne de sa niepce, en la manière qu'il avoit esté conchupt entre elle et ledit duc Philippe de bonne mémore, pour coy ycelle ducesse Jehenne, d'un bon courage délibéré, de sa pure et france voulenté et de son bon gré, pour la paix, concorde, pourfit et utilite qui par vraysamblable à elle et à son pays de Brabant pooient de che venir de la grande fidélité et parfaite léaulté qu'elle entendoit en sa niepce et en ses nepveux dessusdis, elle supporta à ycelle Marguerite sa niepce et en elle transporta le régimen ou gouvernement de sadicte ducié de Brabant, en lui donnant, ou à l'un de ses enfans dessusdis, lequel que mieux lui plairoit ordonner son lieutenant à ce faire par ses lettres patentes, plaine et totale puissance de ordonner et substituer castelains de castiaulx, sénescal, recepveur général, maistres des bos et des warennes, de mettre et destituer tous aultres officiers, recepveurs, eschievins et aultres justiciers, de excercer haulte justice, basse et moyenne, de recepvoir et lever tous les fruis, rentes et prouvendes, et de faire généralement toutes aultres choses et une chascune d'elles, tant qu'elle viveroit, que elle-meisme feroit ou polroit faire, se elle n'avoit point fait ceste translation ou transport, saulve che que à l'occasion des choses dessusdictes ladicte ducesse de Bourgougne, sa niepce, sera tenue de lui bailler et payer tous les ans XXVIII mille couronnes du cuing, saing et forge du roy de France, ou la valeur en monnoye coursaule, à IIII termes en l'an, c'est assavoir le jour Saint-Jehan-Baptiste, le jour Saint-Bavon, le jour de Noël et le jour de Pasques, à chascun terme VII mille, toute sa vie durant; saulve ousy à elle tous fiefs, hommages et drois de ce venans, et samblablement les collations, présentations et institutions des prébendes et des églises et des aultres bénéfices et offices d'église ou pays de Brabant, et pareillement institution de forestiers, excepté les forestiers des bos et des forestes; item ossy, que chascun an elle aroit, entre le feste Saint-Remy et quaresme prenant, II mille connins et la moitié de toutes les bestes sauvages, cerfs, dains, senglers et autres quelzconques qui pour le tamps seront prinses; et si polra tenir III varlés pour prendre les portris [1] pour son hostel, et pour son caufage ou arsin elle devoit avoir XXIIII^{m} asinées [2] de busche et

[1] Lisez *pertris;* le texte latin a *perdices.* est traduit par *asinée.*

[2] *Asinata,* la charge que peut porter un âne,

mille V^c muys de carbon et III^c cornewées de chars. Et si devoit tenir sa continuelle demeure en sa court de Bruxelle que on dist Couenberghe ou Froitmont, et si devoit pour elle avoir le cour de Nuvermoelen, le molin et toutes les apartenances, et si aroit francement son entrée et yssue à son bon plaisir, toutes fois que bon lui sambleroit, de toutes les villes et castiaulx de tout le pays de Brabant; réserva ossy à elle l'usage fructueux, c'est-à-dire du fruit, que elle avoit tous les ans sur la ville de Louvain, et ossy son douaire en Hollande et en le terre de Luxembourg, aveuc les ariérages: pour lesquelz ariérages poursieuwir, ladicte ducesse de Bourgongne, sa niepce, ou l'un de ses enfans dessusdis, lequel que mieux lui plairoit ordonner son lieutenant, lui ayderoit de toute sa puissance, pour le salaire de laquelle paine elle, sadicte niepce, en aroit la moitié.

Il fu ossy commenchié[1] et ordonné que le lieutenant d'icelle ducesse de Bourgongne, c'est assavoir l'un de ses filz, tenroit sa continuèle résidence en Brabant, et que ycelle sa niepce et son lieutenant seroient tenus de gouverneur ladicte terre de Brabant, de maintenir et deffendre les prélas, nobles, bonnes villes, habitans et paysans d'icelle terre de toutes injures et violences à eulx faites ou à faire, de ossy tenir et garder leurs drois, priviléges et franchises, et toutes aultres choses et une cascune d'elles faire ensy que bon et léal gouverneur et lieutenant de la terre de Brabant est tenus de faire. Pour lesquelles choses dessusdictes tenir en valeur, ladicte ducesse Jehenne manda en commandant destroitement à tous vassaulx et ung cascun par lui, barons, nobles, gouverneurs de villes, ses officiers et subgiés, que à ladicte ducesse de Bourgongne sa niepce et à sondit lieutenant obéissent en toutes choses et en cascune d'elles léalment, et entendissent comme à elle-meisme, tant qu'elle viveroit: comme toutes ces choses dessusdictes, aveuc pluiseurs aultres clauses et articles, est plus plainement contenu ès lettres de ladicte ducesse Jehenne sur ce faites, qui furent données à Bruxelle, le VIIe jour du mois de may, l'an de Nostre-Signeur mille IIII^c et IIII.

Comment la ducesse de Bourgongne promist à la ducesse Jehenne sa tante de garder et aemplir toutes choses et une chascune d'elles contenues ès lettres d'icelles conditions nagaires exposées[2]. Chap. LVI.

[illegible] La dessusnommée dame Marguerite ducesse de Bourgongne par ses contre-lettres patentes promist, sur sa foy et honneur, à ladicte ducesse Jehenne sa tante satisfaire, garder et léalment aemplir toutes les choses contenues et expressées, et une cascune

[1] Il faut *convenenchie*.

[2] Voyez le texte latin, p. 155.

d'elles, ès lettres de sa dessusdicte ante, et espécialement de la paye de XXVIII mille couronnes tous les ans, et pour plus grant seurté de la dessusdicte paye elle obliga par manière de gage ses rentes et revenues de sa ville de Malignes, ossy la signourie, fruis et émolimens de sa ville d'Anwers, en consentant que, se elle, ou son filz gouverneur de Brabant ou nom d'elle, estoient négligens ou payement des dessusdictes XXVIII mille couronnes d'or, que adont les rentes et revenues des villes de Malignes et d'Anwers seroient à sadicte ante jusques à l'accomplissement de ladicte paye, et despuis celle deffaulte les subgiés de la terre de Brabant ne li feroient ne à son fil le gouverneur plus obéissance, mais obéiroient à elle, c'est assavoir à la tante, et y retourneroient, ensy que paravant ilz avoient esté. Et en oultre les choses dessusdictes promist et eut en convent ladicte ducesse de Bourgongne, que elle ou son hoir deveroient payer et payeroient toutes les justes et raisonnables debtes de sadicte tante, et de elle relever sans dommage de toutes aultres debtes qui li polroient estre demandées, et au-deseure de ce, que toutes proclamations, cris et mandemens publiques qui jusques à ce tamps avoient esté ou pays de Brabant acoustumé de faire de par le duc ou ducesse, se feroient de ce jour en avant de par sadicte tante et par son fil, le gouverneur de la terre de Brabant, tous II ensamble : aveuc pluiseurs aultres poins, articles et clauses convegnables à ce, contenues en sesdictes lettres, lesquelles pour cause de briefté l'acteur se déporte de les ychi annexer. Et furent cesdictes lettres données le VIIe jour du mois de may en l'an dessusdit.

Comment la ducesse de Bourgongne commist au duc Anthoine son fil le régimen et gouvernement de la ducié de Brabant [1]. Chap. LVII.

Item la dessusnommée ducesse de Bourgongne, par la vigheur de la puissance à 1404
elle donnée par sa dessusdicte tante la ducesse Jehenne par ses dessusdictes lettres patentes, par laquelle appert comment elle pooit l'un de ses deux ainsnés filz constituer ou gouvernement de la ducié de Brabant et son lieutenant, attendans que en la partification ou division jadis ordonnée par le duc Philippe de Bourgongne son mari et elle entre leurs III filz, c'est assavoir Jehan, Anthoine et Philippe, et du consentement de sa dessusdicte tante la ducesse Jehenne, là où il fu comprins que ledit Anthoine succéderoit en la ducié de Brabant après le décès d'elle sadicte tante, pour coy elle ladicte ducesse de Bourgongne, considérans les choses dessusdictes, constitua et ordonna de par elle ycelui Anthoine son fil gouverneur de ladicte ducié de Brabant et son lieutenant, en lui mandant, donnant et concédant plainière puissance

[1] Voyez le texte latin, p. 154.

de gouverner, maintenir et deffendre en droit et en justice la dessusdicte ducié de Brabant, les prélas et aultres personnes ecclésiastiques, les nobles, les bonnes villes, les bourgois, les subgiés et habitans d'icelles, de mettre et ordonner officier tout pour administrer justice comme receveurs et aultres serviteurs ou sergans pour la garde des castiaulx et fortresces, consilliers et burghemaistres, maistres de commune, eschievins et jurés, et yceux renouveler et destituer, toutes fois et quantes fois que convegnable et licite seroit, et en recepvant de eulx les sermens, selonc la puissance à lui baillié par les lettres patentes de sa tante dessusdicte, sauve les exceptions en ycelles lettres contenues et déclarées. Et en oultre lui donna-elle puissance de faire compter les recepveurs des fruis et rentes rechuptes et levées, et ossy de celles à recepvoir et à lever, et ossy de garder les drois, jurisdicions, priviléges et franchises des prélas et aultres personnes d'église, des nobles, barons, cevaliers et escuyers et des bonnes villes, et franchises de tous ses aultres aultres subgiés et habitans de toute la terre de Brabant, et de eulx maintenir et deffendre en droit et justice, et en eulx traitant seloncq la loy du pays et seloncq le droit du lieu où ilz seront situés, sans che que de eulx il puist lever nulle ou aulcune précarie ou taille, tant et si longuement que à Dieu plairoit que sadicte tante seroit vivant en cestui monde, et de baillier et donner serment deu, aveuc pluiseurs aultres choses contenues ès raisons en telles choses requises, lesquelles pour cause de briefté l'auteur a laissiés, expressées et contenues ès lettres de ladicte ducesse de Bourgongne, qui furent données en le ville d'Arras, le XIX[e] jour du mois de may, l'an mil IIII[c] et IIII dessusdit.

Du serment que fist Anthoine conte de Retés au pays de Brabant, comme gouverneur et d'icelui, apert par ses lettres[1]. CHAP. LVIII.

« *Anthonius de Burgondia, comes Registetensis et castellanus Insulensis, universis presentes litteras visuris salutem, etc.,* » qui est à dire en franchois : « Anthoine de Bourgongne, conte de Retés et castelain de Lille, à tous ceux qui ces présentes lettres veuront salut. Comme noble princesse dame Jehenne ducesse de Luxembourg, de Brabant et de Lembourg, nostre très-amée dame et ante, ait transporté et supporté à nostre très-amée dame et mère la ducesse de Bourgongne, contesse de Flandres, d'Artois et de Bourgongne, à l'occasion de certains convenences, compositions et traitiés entre elles faites, devisées et accordées et bien déclarées ès lettres sur ce composées et faites, le régimen et gouvernement de la terre et duchié de Brabant aveuc toutes ses apartenances, et ycelle dame nostre mère ait commis en nous ou à nous par

[1] Voyez le texte latin, p. 156.

ses lettres patentes le gouvernement de ladicte ducié, pour coy nous expressément recongnissons par ces présentes que nous avons promis et juré, en faisant serment sur les saintes éwangiles en touchant sur ycelles, que, tantost et incontinent après che que nostredicte dame et tante sera, par le divin plaisir de Dieu, alée de vie à mort, nous prometterons[1] passer et aler ladicte terre et ducié de Brabant à nostre dessusdicte dame et mère la ducesse de Bourgongne, légitisme hoir d'icelle. Item nous avons promis et juré, comme dessus, aux prélas, barons, chevaliers, villes, franchises et à tous aultres subgiés de ladicte terre de Brabant, de tenir ferme et estable tous leurs drois, chartes, priviléges, usages et observances, et non aler au contraire ou faire contre ycelles, par nous ou par aultre quelconque de par nous, sans mal engien. Et, en oultre nous avons promis de faire et tenir nostre demeure ou résidence en la terre de Brabant, sauve che que, toutes fois et quantes fois que il nous plaira ou que besoing sera de aler hors de ladicte terre, que adont nous y lairons pour nous ung lieutenant, toute fraulde et barat en toutes causes ostés et fourclos. Ou tesmoing de laquelle chose nous avons fait communir ces présentes lettres par l'appension de nostre seel, données à Bruxelle, le Ve jour du mois de juing en l'an de Nostre-Signeur mille IIII^c^ et IIII. » Et estoient lesdictes lettres ensy signées: Par monsigneur le conte, présens de conseil monsigneur de Diest, monsigneur de Liedekerke, messire Pieter de Zype, gouverneur de Lille, monsigneur Du Bos et Guillame Blondel. J. DE OPSTAL.

Du trespas dame Jehenne ducesse de Brabant, de dame Marguerite ducesse de Bourgongne et ossy de dame Marie ducesse de Geldre[2]. CHAP. LIX.

Jehenne la ducesse de Luxembourg, de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg, 1406.
comme dessus est dit, qui onques en sa vie n'avoit eu nul enfant qui demourés lui fuist de tous ses II maris, après che que elle eut esté ducesse de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg et marchise du saint-empire par le terme de LI ans, trespassa de ce siècle en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^c^ et VI, le premier jour du mois de septembre, et là-meisme fu-elle ensevelie en l'église des frères du Carme. Et sa sœr le plus josne, c'est assavoir Marie la ducesse de Geldre, trespassa ossy sans hoir laissier de son corps procréé, en l'an de Nostre-Signeur mil III^c^ XCIX, le premier jour du mois de may, vivant encore sa soer la ducesse Jehenne. Et Marguerite la contesse de Flandres, qui estoit la seconde née, estoit trespassée encore devant ladicte ducesse de Geldre, et Marguerite sa fille, contesse de Flandres et ducesse de Bourgongne dessusdicte, ung bien peu devant le trespas de sa tante la ducesse de Brabant estoit trespassée de ce siècle. Et

[1] Lisez *permetterons*.

[2] Voyez le texte latin, p. 157.

ensy ladicte ducesse Jehenne sourvesqui ses II soers et sa niepce, comme dit est: laquelle, comme dit est, trespassée, le successa ès duciés de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg et en la marchionné du saint-empire, Anthoine de Bourgongne, par la vigheur des divisions et partifications dessusdictes.

De la réception du duc Anthoine de Brabant, et du serment que on li fist et que il fist en sa ville de Louvain, où faire on le devoit[1]. CHAP. LX.

1406. Anthoine dessusdit, après le décès ou trespas de dame Jehenne la ducesse jadis de bonne mémore, fu intronisiés et rechups en duc de Brabant, etc., et premièrement à Louvain, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^c et VI, par ung samedi XVIIIe jour de décembre, et en après samblablement ès aultres villes du pays, en certains jours à chon ordonnés. Après che dont que le dessusdit Anthoine eult esté rechups ou intronisiés processionnèlement, à crois et à confanons, ensy que il est d'usage, il fu premièrement menés en l'église Saint-Pière de Louvain par le prouvost de ledicte église, là où premièrement et en après en le maison de la ville il fist les sermens qui s'ensieuwent : lesquelz sont et ont esté par nostre acteur mis de ties en latin et par moy JEHAN WAUQUELIN, clercq, mis de latin en franchoix.

Et premier le serment que fist le duc Anthoine devant le grant autel en ledicte église Saint-Pière, en touchant de la main sur les saintes éwangiles : « Nous promettons et jurons par ces saintes éwangilles, que de ce jour en avant nous garderons et garder ferons les drois, usages, observances, libertés, coustumes et priviléges de nostre église Saint-Pière de Louvain et de toutes les aultres églises de nostre duchié de Brabant, et ossy les libertes des hommes de Saint-Pière, par la manière que nos prédicesseurs, dus de Brabant, le ont gardé. Ensy nous ayde Dieux, ses sains et tous les sains de Dieu. »

Le serment que il fist en la maison des consuls, après che que premièrement eulrent esté lutes publiquement à haulte voix et entendible par devant toute la communaulté assamblée devant ladicte maison les lettres de son joyeux advent : « Je promech et jure que tous les poins que comprent la lettre maintenant lute devant mes yeux, sans ent riens exepter, je garderay et feray garder bien et léalment, comme est tenus de faire bon signeur à sa terre et à ses subgiés. Ensy me ayde Dieux, ses sains et tous aultres sains. »

Le serment que il fist en la chambre de devant de ladicte maison par devant les burghemaistres, eschievins, consuls et jurés : « Je promech et jure que le ville de

[1] Voyez le texte latin, p. 157.

Louvain je garderay et feray garder bien et léalment, ensy que bon et vray signeur est tenus de faire, tous les drois, priviléges, cartes, coustumes, usages et observances, ensy qu'elle les a de mes chiers amés prédicesseurs, ducs et ducesses en Brabant, et comme elle les a gardé sans enfraindre. Ensy me ayde Dieu, ces sains et tous aultres sains de Dieu. »

Lesquelz sermens ensy fais par ledit duc Anthoine, la dessusdicte communalté assamblée devant la maison dessusdicte fist le serment qui s'ensiult, prononchié par ung des secrétaires du duc.

Le serment de la communalté : « Nous tous universèlement, et chascun de nous singulièrement et pour lui-meismes, promettons, créantons et jurons à nostre gracieux duc de Brabant, qui chi est présent et qui son serment a fait, ensy que bon et vray duc de Brabant est tenus de faire, que de che jour en avant nous li serons bons et léaulx, et obéirons à lui en toutes causes, et lui ayderons à maintenir et garder sa signourie et pays et les mettes d'icelui, à deffendre, résister ou rebouter son injure contre ung cascun, quel que soit, et le servir, et faire en toutes causes ensy que bons, léaulx hommes sont tenus de faire à leur vray signeur. Ensy nous ayde Dieu et tous ses sains. »

Comment le duc Anthoine fist lire la lettre du renonchement que Jehan son frère avoit fait à la ducié de Brabant[1]. Chap. LXI.

Quant che vint à l'endemain, c'est assavoir le XIXe jour de décembre de l'an mil IIII^c^ et VI dessusdit, le dessusdit duc Anthoine aux prélas, barons, chevaliers et aultres nobles et ossy aux députés des bonnes villes de la duchié de Brabant représentans les III estas dudit pays, à son mandement emprès luy assamblés en son castel de Louvain, monstra et publiquement fist lire une lettre patente seellée du seel de noble prince monsigneur Jehan duc de Bourgongne, conte de Flandres, d'Artois et de Bourgongne, son frère germain, par laquelle, comme il estoit contenu en ycelle, ycelui duc Jehan, son frère germain, se départit et renoncha à tout le droit et succession qui lui pooient compéter en ladicte ducié de Brabant, en la ville d'Anwers et ès appartenances d'icelle, et en la ducié de Lembourg, et ès aultres terres d'oultre le rivière de Meuse et ès appendances d'icelles. Laquelle lettre ledit duc Anthoine mist ès mains de sa ville de Louvain, promettans que, dedens certain tamps qui fu alors expressé, il feroit délivrer et baillier quatre aultres lettres samblables à ycelles, ensy seellées et d'ottelle teneur, c'est assavoir l'une aux prélas, l'aultre aux barons et chevaliers, la tierche à la ville de Lou- 1406.

[1] Voyez le texte latin, p. 159.

vain et la quarte à la ville de Bruxelle, au pourfit du commun pays de Brabant dessusdit. En oultre promist que ossy il feroit baillier dedens certaine espasse de tamps auxdictes villes de Louvain et de Bruxelle, pour le pourfit et besoing de sondit pays de Brabant, deux *vidimus*, soubz son seel ou soubz aultre seel autentique, des lettres de la partification faite et ordonnée par monsigneur Philippe jadis duc de Bourgongne, son père, et dame Marguerite sa mère, ducesse de Bourgongne, etc., entre lui et ses aultres deux frères, c'est assavoir Jehan duc de Bourgongne et Philippe conte de Nevers, et par madame Jehenne la ducesse de Brabant jadis de bonne mémore, quant en elle elle fu confirmée, ratefié et approuvée, comme ès lettres sur ce faites est plus plainement contenu, données à Louvain, le dimenche XIX[e] jour du mois de décembre, en l'an mil IIII[c] et VI dessusescript.

Comment le duc Anthoine fist baillier et délivrer les II vidimus *dessusdis, desquelz sont chi estraites certaines clauses touchans la partification faicte entre les III frères de Bourgongne, c'est assavoir Jehan, Anthoine et Philippe*[1]. Chap. LXII.

1407. Subséquamment le dessusnommé duc Anthoine fist baillier et donner aux dessusdictes II villes, Louvain et Bruxelle, II lettres en fourme de *vidimus*, faites soubz le seel de monsigneur Gérard de le Plache, prouvost de l'église Saint-Jaque de Froitmont, que on dist Couenberghe, à Bruxelle, de l'ordre Saint-Augustin, du dyocèse de Cambray, par lesquelles lettres il, ledit prouvost, certifie avoir veu une lettre patente, saine et entière, seellée des seaulx de monsigneur Phelippe jadis de bonne mémore, fil du roy de Franche, duc de Bourgongne, conte de Flandres, d'Artois et de Bourgongne, et de dame Marguerite, ducesse et contesse de ladicte ducié et conté, contenans la partification faite par eulx et ordonnée entre leurs enfans masles, c'est assavoir puissans princes monsigneur Jehan à présent duc de Bourgongne, leur ainsné fil, monsigneur Anthoine maintenant duc de Brabant et de Lembourg, leur second fil, et Philippe de Bourgongne à présent, c'est-à-dire ou tamps de la date de ce présent *vidimus*, conte de Nevers, leur plus josne fil : laquelle lettre fu donnée à Arras, le XXVIIe jour de novembre l'an mille, etc.

En laquelle lettre sont de mot à mot contenues, en bon franchoix, les clauses qui s'ensieuvent. « Et premièrement : Ledit Jehan, nostre ainsné fil, ara pour lui et pour ses hoirs la ducié et conté de Bourgongne aveuc la signourie et apartenances d'icelles, et la conté de Flandres, les terres d'Alost, de Denremonde et de Malignes et toutes les apartenances d'icelles, et la conté d'Artois aveuc toutes ses apartenances, et ara les-

[1] Voyez le texte latin, p. 160.

dictes signouries et terres entièrement, sans che que Anthoine et Phelippe ses frères li puissent demander aulcune portion, à cause de partification, appanage, ne aultrefois [1] ne par quelque manière, c'est assavoir ladicte ducié après le décès ou trespas de monsigneur le duc, et lesdictes contés et aultres terres dessusdictes après le décès de nous la ducesse, et adont il se déportera de la conté de Nevers et de la baronie de Douzi, que il a tenu paravant et qui lui furent données en son mariage. Item ledit Anthoine, nostre second fil, ara, pour lui et pour ses hoirs, la ducié de Brabant, comprinses ens la ville et castellenie d'Anwers aveuc les appartenances, la ducié de Lembourg et les aultres terres d'oultre la rivière de Meuse, et ara lesdictes signouries et terres après le décès de nous la ducesse et de nostre ante la ducesse de Brabant, sans che que les aultres frères dudit Anthoine y puissent demander aulcune portion, à cause d'ainsnéeté, de partification, appanage, ne aultrement ou par aultre manière. Et se ladicte nostre tante ducesse de Brabant sourvivoit nous la ducesse, ledit Anthoine goïroit de la conté d'Artoix jusques après le trespas de nostredicte ante, et adont il sera duc de Brabant et de Lembourg, et il laira ladicte conté d'Artoix et ossy la conté de Retés, qui lui fu donnée à son mariage ou noepces, quant il ara l'obédience et possetion de la plus grant partie des bonnes villes, et l'obédience de la plus grant partie des nobles des duciés dessusdictes, seloncq le contenu des lettres de son mariage. Item ledit Phelippe, nostre darrain et mainsné fil, ara, pour lui et pour ses hoirs la conté de Nevers et la baronnie de Douzi, le conté de Retés, Castel-Renauld et les apartenances, après le décès de nous la ducesse, la conté d'Estampes, les villes, castiaulx et castellenies de Dourdan et de Gien, qui à nous doient venir ou à nos hoirs masles par le décès ou trespas de nostre biaul-frère de Bourges, s'il trespasse de ce siècle sans hoir masle procréé de son corps; et ou cas que ledit nostre frère aroit hoir masle, et ladicte conté et aultres terres ne nous venoient ou à nos hoirs, et ledit Phelippe ou ses hoirs pour la partification d'iceux n'aroit aultres terres de nous duc et ducesse, que celles qui sont en ce présent article déclarées, il ara le castel et castellenie, aveuc toutes les apartenances, de Monréal en la conté de Bourgongne, le castel de Castel-Guyon et III mille frans en rente de la salenerie de Salins, comprinses en ces rentes les rentes, prouvendes et apartenances du castel Guyon, que soloit lever et recevoir monsigneur Jehan de Chalon en la salenerie, lequel castel et rentes, prouvendes et apartenances nous sont acquises et par jugement et sentencead jugiés, et LX mille francs franchois, desquelz lui en seront XL mille payés par ledit Jehan nostre fil et ses hoirs, et XX mille par ledit nostre fil Anthoine ou ses hoirs, après le décès de nous duc et ducesse, sans che que en ladicte partification ses II aultres frères dessusnommés lui puissent demander ou requérir par ainsnéeté ou partification appanage, ne aultrement ou par aultre manière que soit.

[1] Lisez *ne aultrement.*

» Et fu ledit *vidimus* seellé du seel de la prouvosté de prouvost de l'église Saint-Jacques de Couenberghe dessusdit, le XXI[e] jour du mois de juing, l'an de Nostre-Signeur mille IIII[c] et VII. »

Du serment que fist ledit duc Anthoine de Brabant en sa ville de Bruxelle et en ses aultres villes de Brabant, et du serment que on lui fist partout où il appartient [1]. Chap. LXIII.

« Je promech et jure aux saintes éwangilles et sur ycelles, que au pays de Brabant et à tous les habitans et qui habiteront en chelui, et à tous ceux qui touche et puet touchier en tamps advenir, je seray bon, juste et léal signeur, et que nulle violence, volenté ou force ne leur porteray ou feray porter par quelconque manière, et ne les traiteray ou feray traitier hors de jugement et sentence, mais les menray et feray mener comme mes bons hommes et subgiés de mes bonnes villes, franchises et villages et de mon pays de Brabant, et tous aultres, tant que il puet touchier en corps et en biens, en toutes causes par le moyen de jugement et de justice, emprès et selonc les drois des cours des bonnes villes et des siéges où che appartenra et estre fait devera. Et en oultre je promech, confirme, ratifie et approeve à tous prélas, cloistres, églises de Dieu, barons, chevaliers, villes, franchises et villages, et à tous mes sugiés et bons hommes de ma terre de Brabant universellement, et à ung chascun de eulx, en fermeté, tous leurs drois, priviléges, libertés, chartes, ordonnances, estatus, usages, coustumes et observances que ilz tiennent, traictent et ont, et ossy ceux qui à eux par mes prédicesseurs ducs et ducesses en Brabant de eureuse mémore ont esté ottriiés et donnés. Et leur promech garder ou faire garder tous ces drois ou choses dessusdictes, généralement ou conjointement, et par quelconque manière, espécialement ou diviséement, pour moy, mes hoirs et sucesseurs, de ce jour en avant en perpétuité, bien et léalment, et les tenray fermes et estables, sans infraction, ne encontre eulx ne feray ou feray faire ne soufferay estre fait par quelconque manière. Ensy me ayde Dieu, ces sains et tous aultres sains de Dieu. »

Le serment que il fist à la ville de Bruxelle, en ties, est tel en franchois : « Je promech et jure que à ma ville de Bruxelle je garderay et feray garder bien et léalment, comme bon signeur est tenus de faire, tous ses drois, priviléges, cartes, ordonnances, estatus, coustumes, usages et observances, seellées et non seellées, ensy et par la manière que elle les a de mes amés prédicesseurs, ducs et ducesses en Brabant et comme elle les a gardé, sans enfraindre. Ensy me ayde Dieu et tous ses sains. »

[1] Voyez le texte latin, p. 162.

Le serment fait par le communaulté de Bruxelle fu tel que le serment fait par le communaulté de Louvain, et souffist atant.

Aultre serment pour les habitans de la ville d'Anwers et pour la marchioné du saint-empire : « Nous jurons les drois de la sainte Église à la ville d'Anwers et marchionné de la terre de Ryen, généralement ou universèlement leurs priviléges, cartes, libertés et tous leurs drois, anchiens et nouviaux, garder et faire garder bien et léalment, et leurs coustumes, usages et observances garder sans aulcune infraction ou brisure, et que contre yceux ne ferons ne soufferrons estre fait, en partie ne en tout, par quelcouque manière, et ferons toutes ces choses comme bon vray signeur est tenus de faire à sa ville d'Anwers et marchionné du saint-empire, à ses subgiés et habitans. Ensy nous ayde Dieu, ces sains et tous les sains de Dieu. »

Le serment de la communaulté d'Anwers : « Nous jurons à nostre gracieux signeur le duc de Brabant et marchis, qui chi est présent, que nous li serons bons et léaulx, et lui prometons à faire tout ce que bons, léaulx hommes sont tenus de faire à leur vray signeur. Ensy nous ayde Dieu et tous ses sains. »

Le serment fait à Bos-le-Duc : « Je promech et jure sur les saintes éwangiles, que à la ville de Bos-le-Duc garderay et feray garder bien et léalment, comme bon et vray signeur est tenus de faire, tous ses drois, priviléges, cartes, coustumes, usages et observances, ensy qu'elle les a de nos prédicesseurs, ducs et ducesses de Brabant. et par la manière que gardé les a, sans infraction. Ensy me ayde Dieu, ces sains et tous sains de Dieu. Et en oultre je promech et jure aux sains et à la sainte éwangile, que à tous prélas, cloistres, églises de Dieu, barons, chevaliers, bonnes villes, franchises et aultres villes, et à tous mes subgiés et bons hommes de mon pays de Brabant, et généralement et espécialement, garderay et feray garder bien et léalment, comme bon signeur est tenus de faire, tous leurs drois, priviléges, cartes, coustumes, usages et observances, par la manière que ils les ont de nos amés prédicesseurs, ducs et ducesses en Brabant, et comme ilz en ont usé, sans infraction. Ensy me ayde Dieu, ces sains et tous aultres sains de Dieu. »

Et le serment de la communaulté des II villes dessusdictes est pareil au serment de la ville de Louvain et de Bruxelle, si souffise atant.

Le serment fait à Thienne et Leuwen ensamble : « Je jure et promech aux saintes éwangilles et sur la sainte éwangille que à la ville de Thiennes et Leuwes garderay et feray garder bien et léalment, comme bon, léal signeur est tenus de faire, tous leurs drois, priviléges, cartes, ordonnances, estatus, coustumes, usages et observances, seellées et non seellées, ensy qu'elle les a de nos amés prédicesseurs, ducs et ducesses en Brabant, et ensy qu'elle les a gardé, sans rompre. Ensy me ayde Dieu, ces sains et tous aultres sains de Dieu. »

Samblable serment fist-il en la ville de Nivelle et ou romant Brabant. Et la com-

munaulté lui fist ossy serment, pareil au serment à lui fait à Louvain, excepté que en la fin ilz adjoustèrent une telle petite clause, c'est assavoir : « sauve et réservé les drois de madame sainte Gertrud et de l'église. »

En après en ala ledit duc Anthoine en la ville de Tret-sur-Meuse, là où en l'église Saint-Servais devant le grant autel il fist le serment tel qui s'ensiult : « Nous duc de Brabant et de Lembourg promettons et jurons sur et par les saintes éwangilles, que à nostre église de Saint-Servais et à nostre bonne ville, bourgois et subgiés de Tret garderons bien et léalment tous leurs drois, cartes, priviléges, coustumes, estatus, usages, libertés et observances, par quelconque manière et fourme que ilz les ayent et tiennent de nos prédicesseurs, ducs et ducesses en Brabant, et de nous, et que ilz en usent, que il les ont eu et tenu en usage, aveuc les justices et appendances, dedens et dehors nostre cité, et par la manière que nos eschievins de nostredicte cité les tiennent pour drois et libertés ou gardent, et les en soufferrons goïr, sans infraindre. Et les garderons et deffenderons de toutes impressions, injures et violences à eulx faites par quelzconques personnes qu'ilz soient, ou qui faites leur seront en tamps advenir, selonc nostre millieur pooir, comme bon signeur est tenus de faire. Ensy nous veulle Dieu aydier, ces sains et tous sains de Dieu. »

Le serment que le communaulté lui fist est pareil au serment de la communaulté de Louvain et de Bruxelle, pour tant nous en tairons.

Lesquelz sermens, ensy que dit est, fais de costé et d'aultre, ledit duc Anthoine fu par les burghemaistres de ledicte cité de Tret menés soubz le clochier de ledicte église, où il-meisme sonna une cloche par le tirement d'une corde, laquelle cloche pendoit hault en la tour.

De l'amiable concorde et union que fist et obtint le duc Anthoine de Brabant aux burghemaistres, eschievins et consules de le royale cité d'Aix[1]. Chap. LXIV.

1406. En l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et VI, le VIe jour du mois de juing, le dessusdis Anthoine duc de Lembourg et conte de Retés, lui encore adont estans gouverneur de la ducié de Brabant, encommencha ou fist une certaine amiable concorde et union aveuc les prudens et honnestes hommes, maistres des cités, eschievins et consules et citoyens du siége royal de la cité d'Aix, contenant entre les aultres choses que, se il lui sourvenoit et à ses terres de Lembourg et de Dahelheyn et de Rode guerre, et besoing lui fuist notoirement de garnir ou munir ses castiaulx de Lembourg, de Daelheyn et de Rodde de cevaliers et sauldoyers, que adont ycelle cité d'Aix, puis que

[1] Voyez le texte latin, p. 165.

requise en sera par les lettres patentes d'iceluy duc Anthoine, sera tenue de envoyer èsdis castiaulx chinquante arbalestriers bien armés, eusy que il est de coustume, aveuc tout che que à eulx appartenra, et là aux propres despens de ladicte cité demourer et estre pour la garde des castiaulx, tant et si longuement que les chevaliers, esquiers ou sauldoyers y demourront, se ilz ne doubtoient notoirement estre assigiés en leur cité, ou se ilz ne vouloient aulcun castel ou ville pour guerre qui faite leur fuist assigier: adont ne seroient-ilz point tenus de y envoyer leurs arbalestriers: lesquelz arbalestriers devera conduire ou faire conduire ycelui duc à ses despens, en alant et en retournant, et leurs vivres. Polroient ossy, se besoing estoit, les dessusdis chevaliers et escuyers ou vassaulx et les arbalestriers estre divisés par nombre égual et estre envoyés auxdis castiaulx; mais les arbalestriers aultre part et au dammage d'aultruy ne seront tenus d'aler hors des castiaulx. Item, se le dessusdit duc avoit besoing de vivres pour ses guerres, il les polroit faire acheter en ladicte cité, en preste monnoye, pour ottel pris que ung citoyen les doibt avoir à l'encontre d'ung aultre citoyen, et les faire mener et transporter hors de la cité ès lieus où il lui sera nécessité. Item, que le dessusnommé duc Anthoine, pour le assistence tant des arbalestriers comme des vivres à lui enconvenenchiés, devera ledit siége et cité royale et tous les habitans d'icelle ou citoyens conserver, promouvoir et deffendre comme ses propres subgiés, et, quant de eulx il sera requis, il leur devra donner et impartir faveur, conseil, ayde et assistence. Item, que tous les citoyens, habitans et marchans de ladicte cité d'Aix, portans le vray signe de ladicte cité, seront de toutes leurs mercheries ou marchandises, quelles qu'elles soyent, par toute la terre de Brabant et de Lembourg ossy francq de tout tonlieu, comme ilz ont esté du tamps du duc Wencelaux de boinne mémore, comme ès lettres sur ce faites est plus plainement contenu. Item ladicte royale cité d'Aix donna audit duc Anthoine, pour sa joyeuse bienvenue en leurdicte cité, IIII mille florins de Rin.

De la première femme dudit duc Anthoine, de son trespas et de son entèrement [1].
Chap. LXV.

Après che que ledit duc Anthoine eut esté rechups et intronisiés en la duchié de 1407.
Brabant par les villes et habitans dudit pays, comme dit est, il retourna et regarda en sa pensée, comment Renauld le duc de Jullers n'avoit point encore de lui relevé en fief, combien que requis en fuist, la ville de Grave, ensy que tenus estoit de faire, seloncq le contenu de la paix jadis faite entre Jehenne la ducesse de Brabant, sa tante, que Dieux pardoint, et Willame le duc Geldre et de Jullers. Et ossy lui souvint comment le duc

[1] Voyez le texte latin, p. 166.

Guillame de Bavière, conte de Haynnaut, de Hollande et Zélande et signeur de Frise jadis, à ladicte ducesse encore vivant avoit fait empeschement ou payement de son doaire à elle assigné jadis par Willame conte de Haynnaut, de Hollande et Zélande, et à ycelle par plusieurs ans chà en arrière deubs. Pour coy ycelui duc Anthoine proposa de yceux dux de Geldre et de Bavière tellement mener et induire, par amour ou par force, que ilz lui feroient de la ville de Grave et du doaire ou assenne dessusdis, che que de droit et raison seroit. Mais Nostre-Signeur, duquel sont les jugemens muchiés, disposa la chose aultrement, car il osta du millieu des mondains Jehenne sa femme et espeuse, seule fille de monsigneur Waleran conte de Saint-Pol et de Lyney, laquelle en son vivant, comme on disoit, estoit la plus belle dame de toutes les dames, unes et aultres, de toutes ces parties de par dechà; et le avoit eu ledit Anthoine à femme et espeuse longtamps avant che que il fuist gouverneur de Brabant, et si en avoit II filz, l'un nommés Jehan et l'aultre Phelippe, lesquelz furent sucessivement l'un après l'aultre ducs de Brabant, et si en avoit eu une fillette, qui trespassa jonette et fu ensevelie à le Fure. Laquelle dame nommée Jehenne, première femme dudit Anthoine, moru le XIIe jour du mois d'aoust, l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et VII, et fu en grant sollempnité d'obsecques portée et ensevelie en ledicte ville de le Fure, ou cœr de l'église monsigneur Saint-Jehan, emprès sa fille dessusdicte.

Comment le duc Anthoine de Brabant atout grant puissance de gens d'armes s'en ala oultre le rivière de Meuse vers le castel de Faukemont [1]. Chap. LXVI.

1407. De la mort de ceste noble dame fu le bon duc Anthoine dolans et anuyeux oultre mesure, si le ploura et gémy tant grandement, que à paines estoit-il homme ne femme qui le véist qui pitié n'en eust, et non point sans cause, car, s'elle estoit belle et gente de corps et de visage, encore estoit-elle plus gente et plus belle de toutes bonnes vertus. Toutesfois le bon duc Anthoine, recognissans la toute-puissance de Dieu son Créateur auquel nul ne peut résister, se conforta au mieulx que il peut.

Et ne demoura gaires après que il lui revint en sa pensée de mettre à effec et exécution les choses dessusdictes, c'est assavoir de Regnauld le duc de Geldre et de Jullers, et ossy de Willame duc en Bavière, conte de Haynnault, de Hollande et Zélande. Pour coy il fist tout premièrement assambler en sa ville de Bruxelle les III estas de son pays de Brabant, auxquelz il requist et demanda que ilz le vosissent atout une puissant compaignie de gens d'armes servir, et aler aveuc lui là où mener les volroit : à laquelle requeste lui demandèrent yceux trois estas que ilz fuissent

[1] Voyez le texte latin, p. 167.

acertenés où il les voloit mener, contre qui ne à qui, et ossy pour quelle cause ou raison, à laquelle chose ne respondit point, mais leur requist seulement que ilz le vosissent servir. Lequel service à faire les nobles du pays de Brabant pour eulx-meismes adont lui acordèrent; mais les députés des bonnes villes ne le volrent point à lui consentir par ceste manière; du nombre desquelles bonnes villes furent Anwers et Bos-le-Duc; mais che non obstant se fist despuis le duc Anthoine tellement traitier envers eulx, que ceux d'Anwers et de la marchionné le sieuwirent à grant compaignie de gens d'armes, en appareil de bataille, vers le rivière de Meuse jusques à Diepenbeke, et samblablement ceux de Bos-le-Duc et de leur mairie, bien appareilliés d'armes, prestz de combatre, se besoing fuist, le sieuwirent jusques à Sonne. Quant le duc Anthoine vit que ses bonnes villes de Brabant ne se voloient point acorder à sa requeste, il s'en vint en propre personne en la maison de la ville sur le marchié, devant laquelle estoient assamblés la plus grant partie de ceux de la ville, car il y fist assambler toute la communaulté, si monta en hault et les VII eschevins aveuc lui, et vint aux fenestres, et tout en hault demanda au peuple qui estoit en bas que ilz le vosissent servir et sieuwir en ost, et en reprenant sa parole leur demanda se ilz volroient ce faire ou non. Adont à peu tous commenchèrent à crier : « Oy, sire, oy. » Et tout prestement, le noise apaisié, commencha à parler l'un des eschevins nommés Nicolas de Saint-Géri : « Cheux qui à nostre sire le duc ont acordé service, le peuent bien sieuwir, se il leur plaist, mais ce ne sera point pour le fait de la ville, car pour le présent elle ne lui fera nul service. » Et ensy ledit duc Anthoine n'eut de sa ville de Bruxelle, ne de Louvain, ne de aultres villes de Brabant nul aultre service, excepté de ceux d'Anwers et de Bos-le-Duc, comme dessus est dit.

Lesquelles choses ensy faites, ledit duc Anthoine, après ce que il eult en grant nombre assamblé ses barons, chevaliers et aultres nobles, en grant compaignie de gens d'armes se mist au chemin, et en ala envers Valkenborch, c'est Faukemont. Si le sieuwoit son biaul-père, monsigneur Waleran le conte de Saint-Pol, et son frère, c'est-à-dire le frère dudit Anthoine, monsigneur Philippe conte de Nevers, à une très-grosse compaignie de gens d'armes et de fors combattans, comme Pickars et Franchoix, et qui pour lors estoient bien cremus en armes. La cause pour coy le duc Anthoine avoit proposé faire cestedicte armée si puissamment, fu moult bien tenue en secret, et si bien que à paines estoit-il personne qui sceust la cause. Et en disoit cascun à sa manière : car les uns disoient que il le faisoit pour conquerre et prendre le partie de le ville de Tret qui apartenoit à l'église de Liége, pour le appliquier à sa partie et faire toute la ville appartenir au pays de Brabant, pour ce que le duc Jehan de Bavière, eslu de Liége, atraioit plus de droit en ledicte ville et des biens de la ville que à lui n'apartenoit; les aultres disoient que il en aloit vers Aix pour eulx mouvoir guerre, pour ce que aultrefois ladicte cité d'Aix avoit refusé à ceux du pays de Brabant à

délivrer pour leurs deniers vivres, le contraire de laquelle chose estoit vérité, pour l'accort et aliance que jà il avoit fait aveuc eulx, comme dessus est dit; et les aultres disoient que il avoit ces gens d'armes assamblés pour résister à Ruppert de Bavière contre Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, eslut roy des Rommains, qui estoit descendus à grant puissance pour oster et extordre des mains dudit duc Anthoine les duchiés de Brabant et de Lembourg, à lui et à l'empire dévolés, comme il prétendoit, à laquelle chose faire Renauld le duc de Jullers et de Geldre et Jehan de Bavière, l'eslut de Liége, lui avoient promis ayde et assistence, comme aulcuns disoient adont. Mais ne l'un ne l'aultre des choses dessusdictes n'estoit point vérité; car la principale cause pour coy il avoit fait et faisoit ceste armée fu pour ce que le duc Renauld dessusdit, après le décès ou trespas de Willame le duc de Geldre et de Jullers, avoit occupé la ville de Grave aveuc les attenances, et ne l'avoit point relevé en fief, comme il disoit, de la ducesse Jehenne de Brabant, quant elle vivoit, ne, après son décès, de lui, ledit duc Anthoine, ensy que il estoit tenus de faire, selonc le contenu de la paix entre eulx le ducesse Jehenne et ledit duc Willame faite, comme dessus est dit : pour coy ledit duc Anthoine avoit proposé que par force d'armes il poursieuvroit ledit duc Regnauld, et de tenir ladicte ville de Grave ossy longuement sans vassal que le duc Regnault l'avoit tenu sans signeur de droit fief.

Comment le duc Anthoine fu rechus et intronisiés en la ville de Tret-sur-Meuse, et comment ses hommes d'armes passèrent parmy la ville pour aller envers Faukemont[1]. CHAP. LXVII.

1407. En l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et VII, le premier jour du mois d'octobre, yssirent les Liégois hors de leurs villes et pays à grant ost et puissance, aveuc et en la compaignie de monseigneur Henri de Parweis, leur mambourq, et vinrent jusques à Woncke et à l'environ de Tret assez près, là où ilz firent plusieurs grans et innumérables dommages par feu, par espée et par rapine. Et alors fist et ordonna la ville de Tret, pour soy deffendre et résister aux Liegoix, IIII capitaines, c'est assavoir Goderolen de Elderen, Thiéri de Nobertingen, Jehan de Chimen et Henri Bovier, auxquelz capitaines, aveuc II burghmaistres, c'est assavoir Anthoine Yserman et Ernoul de Heer, ilz commirent l'onneur, songne, régimen, administration et deffence de ladicte ville de Tret. Et en ce propre jour dessusdit ariva le duc Anthoine atout son ost, qui estoit très puissant, à II lieuwes près de la cité de Tret, là où il laissa son ost et ses hommes d'armes, et lui en propre personne, aveuc lui aulcuns de son conseil et

[1] Voyez le texte latin, p. 169.

des députés de ses bonnes villes de Brabant, s'en vint en l'ost des Liégois dessusdit, et là commencha à traitier de faire la paix entre Jehan de Bavière, d'une part, leur eslut, et eulx, d'aultre part, en eulx priant que ilz vosissent leur siége deffaire et retourner en leurs lieux, car il espéroit tellement labourer que, au plaisir de Dieu, une bonne pais et concorde se trouveroit entre eulx. Mais il ne sceult tant labourer, dire ne faire que riens il lui vosissent de che accorder : pour coy il s'en retourna à son ost.

Et pour ce que alors il n'avoit point esté en ladicte cité de Tret rechups comme signeur, il y envoya de son conseil, en requérant les cytoyens que ilz s'appereillassent et disposassent pour le admettre et recepvoir en leur ville comme leur signeur, et pour lui faire serment acoustumé et deuv. Auxquelz consaulx ceux de Tret respondirent, que volentiers ilz le metteroient en leur ville et le recepveroient pour leur signeur par telle manière et à telle compaignie que il ont eu acoustumé de faire les dus de Brabant, ses ancisseurs, en leur joyeux advénement, sauve que il leur prometteroit à garder et leur jurroit certains poins que espécialement ilz désiroient à avoir, et généralement tous leurs drois, priviléges, libertés, coustumes et observances. Pour laquelle chose dessusdicte estoit mute entre le duc et les bourgois une certaine contention ou estrif, pour ce que ceulx de la ville tenoient ung point pour leur droit que le duc Anthoine ne leur vouloit point confirmer : laquelle contention fu par le moyen d'aulcuns députés des bonnes villes de Brabant, qui là estoient venus et qui s'en entremirent, apaisié, et en oultre il fu traitié et acordé que le duc devoit estre admis, rechups et entrer deuvement dedans ladicte cité atout son ost, par telle condition que aveuc lui n'enterroit point monseigneur Henri de Parweys, mambourg de Liége. Lesquelles choses ensy pourparlées et accordées, le VIIIe jour du mois d'octembre ceux de Tret mirent en leur ville, de par le duc de Brabant, plus de III^{c} cars aveuc les chevaulx et varlés à eulx apartenans, que ilz conduisirent tout oultre et dehors la ville par la porte de Wicke. En après ilz mirent à II fois en leurdicte ville, et conduisirent au dehors II mille hommes d'armes ou environ. Et le dimanche, qui estoit le IXe jour du mois d'octembre, despuis le matin jusques à midi, furent ceux de la ville empeschiés pour l'entrée et yssue des hommes d'armes, qui sans cesser ne arrester, de par le duc de Brabant, par grans compagnies parmy la ville passoient. Et à l'après-disner vint le duc Anthoine; si se mist tout le clergié et le peuple de la ville par manière de pourcession, à croix et à confanons, contre lui, et le rechuprent bénignement et honnourablement dedens la cité, et le menèrent tout droit en l'église Saint-Servais de Tret devant le grant autel d'icelle église, là où il baisa les saintes reliques dévotement et humblement. Et là fist-il serment deuv et acoustumé, ensy que ses prédécesseurs, dus de Brabant, avoient acoustumé de faire : lequel serment du duc Anthoine fait, les gouverneurs et communaulté de la ville lui firent ossy serment de fidélité et d'obédience. Lesquelz sermens donnés de costé et d'aultre et fais, le dessusdit duc fu

par les bourghemaistres de ledicte ville menés soubz le clocquier de ledicte ville, où il sonna la cloche pendant oudit clocquier. Et advint là que, ensy que le clercq de la cité lisoit au duc les poins que il devoit jurer, ledit clercq mua en lisant une parole aultrement que il n'avoit esté accordé et ordonné par les députés des bonnes villes de Brabant et par ceux de Tret : de laquelle chose se perchut le duc, dont il fu si malcontemps et si courouchiés que, se le clercq ne s'en fuist fuis, il le eust fait prendre prisonnier.

Nientmains, incontinent après ceste réception et les choses dessusdictes faites, sans plus arrester, le duc Anthoine monta à cheval, et en grant compaignie de nobles hommes, chevaliers et escuyers yssy de la cité ou ville, et se mist au chemin pour s'en aler vers Faukemont. Le jour ensieuwant, c'est assavoir le Xe jour d'octobre, furent encore et derequief ceux de le ville de Tret, despuis le matin jusques au vespre, empeschiés et occupés par l'entrée et yssue, en passant parmy leur ville, des gens d'armes qui sieuwoient le duc. Et par ensy appert que le duc Anthoine avoit si grant nombre de gens d'armes et de combatans assamblés, que dedens III jours à paine peulrent-ilz passer la ville de Tret, et toutesfois encore n'estoient point venus le conte de Nevers et ses gens d'armes, ne ceux d'Anwers et de Bos-le-Duc, qui encore estoient à une très-grant et grosse compaignie de combatans, mais estoient demourés à Diepenbeke et à Zonne, comme dessus est dit.

Du traitié fait entre le duc Anthoine de Brabant, d'une part, et de Regnauld le duc de Geldre et de Jullers, d'aultre part, et comment il releva le ville de Grave du duc Anthoine [1]. Chap. LXVIII.

1407 Anthoine le duc de Brabant dont, à si grant puissance de gens d'armes et de combatans, comme dit est, passés oultre la rivière de Meuse, estans en le ville de Faukemont, donna une très-grant criente [2] et doubte à tous les princes et grans barons du pays d'environ, car ilz ne savoient ou pooient penser ou savoir, par quelque manière que fuist, son ymagination et pensée, pour chose que ilz en féissent. Et combien que il eust fait son armée si secrètement que dit est, toutesfois ne fu-elle point tellement tenue en secret que le duc Regnauld de Jullers et de Geldre n'en fuist avertis, et pour ce il se commencha très-fort à cremir et doubter que ledit duc Anthoine ne venist sur lui, pour lui et son pays gaster et faire aulcun grief. Pour laquelle cause et tout prestement il envoya ses sollempnés messages et ambaxiateurs, auxquelz il avoit donné plaine puissance par son mandement, comme chelui qui doubtoit les périlz qui estoient

[1] Voyez le texte latin, p. 171.

[2] *Criente,* crainte, appréhension.

en son marchié advenir, par devers ledit duc Anthoine, qui estoit à Faukemont, comme dit est, pour aveuc lui soy traitier et accorder de toutes pétitions et demandes et d'une chascune d'elles, desquelles ledit duc Anthoine lui polroit faire demande. Et à brief parler, il fu adont traitié et enconvenencié, que le duc Regnauld, à certains termes qui lors furent déterminés, donroit et réalement payeroit audit duc Anthoine une grant somme de plusieurs milliers de florins que on dist couronnes, du vray cuing et ensaigne du roy de Franche, ou la valeur d'icelles en monnoye d'or, et que ycelui duc Regnault dedens une briefve espasse de tamps relèveroit dudit duc Anthoine le ville de Grave aveuc toutes les attenances d'icelle en fief, et lui en feroit serment de deuwe fidélité, et aveuc che lui en donroit ses lettres convegnables à che. Lesquelles choses, ensy que dit est, traitiés, ledit duc Anthoine envoya son biaul-père, c'est assavoir le conte de Saint-Pol, envers l'ost des Liégois, pour traitier les trieuwes entre eulx, d'une part, et cheux de Tret, d'aultre part; mais ledit conte de Saint-Pol retourna sans riens faire. Or dist l'istore que, quant leduc Anthoine fu intronisiés en le ville de Tret, son intention estoit de faire tant et traitier que une indice ou abstinence de guerre seroit mise entre les parties; mais quant le clercq de la ville mua les paroles du serment que le duc Anthoine devoit faire, comme dessus est dit, il fu si animés et si courchiés que il se parti de la ville sans en plus faire. Mais quant le dessusdit conte de Saint-Pol fu revenus devers lui, comme nagaires est dit, il se parti de Faukemont atout son ost, et s'en revint en la ville de Tret, en laquelle il entra le XVIIe jour du mois d'octobre, et là entre les parties dessusdictes il traita les trieuwes, à durer par le terme de VII sepmaines.

Lesquelles choses ensy faites, les Liégois aveuc leur mambourg s'en r'alèrent en leur pays, et le duc Anthoine donna congié à tous ses hommes d'armes, à ceux d'Auwers, à ceux de Bos-le-Duc, en eulx remerchiant, et puis ossy aux gens d'armes de Franche que son frère le conte de Nevers lui avoit amené. Et ensy ledit duc Anthoine aveuc sondit frère s'en retourna en son pays de Brabant. Ne demoura gaires après que le duc Anthoine et son frère le conte de Nevers s'en alèrent envers Bos-le-Duc et en après à Empel emprès Meuse, là où Regnault le duc de Jullers et de Geldre vint à lui par ung jour Saint-Séverin, qui fu le XXIIIe jour d'octobre en l'an mil IIII^c et VII, et là à mains jointes, en le baisant, releva dudit duc Anthoine son fief de la ville de Grave, et fist serment deu de fidélité ès mains de Willame le josne conte de Seyne, qui le serment en rechupt et print pour le duc Anthoine. Lesquelles choses ensy faites, les dessusdis princes, après che que ilz eulrent but et mengié ensamble très-joyeusement, très-amiablement se départirent l'un de l'aultre. Mais le duc de Gheldre avoit jà donné au duc Anthoine ses lettres patentes, composées en ties, de la réception et hommage dessusdit, de son seel seellées et munies.

De le mort du duc d'Orliens, et comment les Liégois assigèrent la cité de Tret, et de la bataille où les Liégois furent desconfis [1]. Chap. LXIX.

1408 En l'an dessusdit, c'est assavoir en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et VII, le XXIIIe jour de novembre, fu Loys le duc d'Orliens, frère germain du roy de Franche, ochis par nuit en le cité de Paris par aulcuns des satelites, menistres et sergans du duc Jehan de Bourgongne, comme on disoit, dont pluiseurs et grans meschiefs et tourmens de guerres sont advenus ou réalme de Franche et allieurs, car à paines toute chrestienté en a pilz valu.

Nagaires par chi-devant est faite mention comment le duc Anthoine de Brabant avoit traitié unes trieuwes de VII sepmaines à durer entre les Liégois et ceux de Tret. Lesquelles trieuwes ne durent [2] gaires après le département dudit duc Anthoine, car elles furent violées et de l'une et de l'aultre partie, et n'y avoit chelui qui ne deist que sen adversaire les avoit enfraint. Pour coy le duc Jehan de Bavière, eslu de Liége, véans comment Liégois estoient esmeus contre lui, assambla les nobles de Liége, et aveuc eulx se partit de la cité, et s'en vint à Tret où il se bouta pour là avoir garnison, et là il institua VI capitaines, c'est assavoir monsigneur de Heynsberch, monsigneur Scheyfard de Mérode, monsigneur de Alpen, le advoé de Coulongne, monsigneur de Roye et monsigneur de Milendonck, desquelz VI capitaines cascun avoit desoubz lui III^{c} hommes d'armes à cheval, pour lui servir toutes fois et quantes fois que il lui plairoit et où bon lui sambleroit, sans les bourgois et habitans de ladicte ville. Ne demoura gaires après le département dudit duc Jehan de Bavière de la cité de Liége que monsigneur Henri signeur de Parweys, mambourg de Liége, c'est assavoir en l'an dessusdit mil IIII^{c} et VII, le XXIIIIe jour du mois de novembre, aveuc toute la puissance du pays de Liége et de Los vint devant la cité et ville de Tret, qu'il assiga et avironna et y tint siége par le terme de VI sepmaines, c'est assavoir jusques au VIIe jour de jenvier, sans en partir, dedens lequel terme les Liégois n'y firent riens ou bien peu de leur pourfit, pour la très-grant froidure qui fit tout au long de l'iver, car le jour Saint-Martin il commencha tellement à geller et si fort que il ne cessa par le terme de XI sepmaines de geller et faire très-froit, et si très-grant froit fist que pluiseurs créatures, tant hommes, femmes, enfans, comme bestes brutes, morurent par destrèche de froit. Et dist l'istore que par la grant gelée qui fist le XXVIIIe jour de jenvier en ce propre an advinrent moult et pluiseurs grans dommages, tant en Liége comme aultre part, en brisures de pons et de molins, par les grans glaches qui estoient. Et despuis que le siége dessusdit fu deffait, et que les Liégois et Lossiens

[1] Voyez le texte latin, p. 175.

[2] Lisez *durèrent*.

s'en furent r'alés en leur pays, une très-dure guerre s'esleva entre eulx, en portant grans dommages les ungs aux aultres par larchins, par feux et par ocisions : laquelle pestillence dura jusques à l'an mil IIII^{c} et VIII, le pénultime jour de may, que les Liégois et Lossiens aveuc leur mambourg, le signeur de Parweys, s'en revinrent le seconde fois devant Tret, et l'assigèrent ensy que paravant ilz avoient fait, et là demourèrent continuellement en assaillant ladicte ville par le terme XVI sepmaines ou plus, c'est assavoir jusques au XXIIe jour du mois de septembre. Dedens lequel terme le duc Anthoine fu et de l'une partie et d'aultre requis très-instanment de ayde et de confort et ossy de assistence, laquelle chose faire refusa ledit duc Anthoine, pour pluiseurs causes et raisons qui à ce faire mouvoient son courage, mais conclut en soymeisme que il se tenroit neutre entre lesdictes parties, et non mie de merveille, attendu estoit son subgiet et son natif vassal, et monsigneur Jehan le duc de Bourgongne, son frère germain, avoit espousée la soer dudit duc Jehan de Bavière, et par ensy il se vouloit tenir neutre, s'ensy n'estoit que sondit frère germain, le duc de Bourgongne, en propre personne ne venist à l'ayde dudit duc Jehan de Bavière : adont volroit-il sondit frère assister en propre personne atout sa puissance.

Le duc Jehan de Bavière dont, ensy que dit est, assigiés et enclos en le ville de Tret, percepvans les Liégois tous animés sur sa noble personne, et véans que le duc Anthoine de Brabant ne s'en voloit nullement entremettre, ne cessa despuis ce jour en avant de enhorter et priier le duc Jehan de Bourgongne et le duc Guillaume, son frère germain, conte de Haynnault, de Hollande et Zélande, que ilz le venissent aydier et souscourir à ce besoing et lever le siége, et tellement les fist solliciter que tous II en propres personnes en grant nombre de combatans entrèrent en la terre de Liége. Laquelle chose noncié aux Liégois et Lossiens estans devant Tret, ilz se départirent du siége, et s'en r'alèrent en leurs villes, à intention que à l'endemain atout leur peuple ilz ysteroient sur les champs et combateroient les dessusdis II ducs de Bourgongne et de Bavière, conte de Haynnault, etc., ainchoix que ilz se départissent de la terre de Liége. Quant le duc Anthoine perchut et seut que ses II frères, c'est assavoir le duc Jehan de Bourgongne et le conte de Haynnaut, estoient jà entrés atout leur puissance en la terre de Liége, assambla une grant multitude de ses barons de Brabant tous appareilliés en armes, et s'en vint aveuc eulx, le dimenche XXIIIe jour du mois de septembre oudit an, en la ville de Tenismont, pour à lendemain aler et estre aveuc et delès ses II dessusdis frères.

Les Liégois, qui, comme dessus est dit, le samedi XXIIe jour dudit mois, avoient leur ost de devant Tret deffait et osté, et retournés en leurs villes, à lendemain, sans plus attendre, c'est assavoir ce propre dimence dessusdit, atout leur ost en grant multitude de combatans yssirent de leur cité aveuc leur évesque et mambourg, et se mirent au chemin pour venir vers leurs anemis, le duc de Bourgongne et le conte de

Haynnault. Lesquelz, tout prestement que ilz les approcèrent, les veurent combatre et courir sus; mais monsigneur Henri de Parweys, leur mambourg, leur conseilla que ce jour, pour la haulteur du jour, car il estoit dimence, ilz se vosissent souffrir et non point combatre leurs anemis, et leur commencha très-fort à enhorter que ilz vosissent attendre ceux de le conté de Los et de pluiseurs aultres villes du pays de Liége, qui encore n'estoient point venus, car adont ilz n'estoient tant seulement que ceux de le cité de Liége et de Huy; mais ilz n'en veulrent rien faire, et commenchèrent tous à une voix à criier que ilz n'en feroient riens, et que ilz estoient fors assés pour tous leurs anemis combatre, et que, se il ne les menoit contre leurs anemis, ilz le tueroient tout prestement. Lesquelles paroles oans le signeur de Parweys, fist enquérir se la banière du duc de Brabant estoit sur les champs, ou non, car, s'elle eut esté sur les champs, il se fuist trais plustost à la partie du duc contre les Liégeois que contre lui, qui estoit son signeur naturel et duquel il estoit homme féodal. Mais il lui fu adont dit que la bannière dudit duc de Brabant n'estoit point sur les champs, mais y estoient seullement les banières des II frères dessusdis, qui jà estoient desployés. Adont ledit mambourg à haulte voix à ceux qui parloient : « Je voeil, dist-il, aujourd'uy aveuc vous souffrir et le doulx et l'amer, » et tout prestement que il eult che dit, il s'en vint férir sur les batailles de ses anemis, si virilement que il contraindit par fine force d'armes les Bourguignons au reculer II ou III pas, et lors le cri leva et les batailles se joindirent de toutes pars, et les Bourguignons incontinent reprinrent leur force, qui, tout ensy que le feu se fiert en l'esteule [1], se férirent ès Liégois, et au trenchant des espées les abatoient par grant monchiaulx, et tellement que en bien peu d'espasse les Liégois furent desconfis et tous gettés par terre, et les Bourguignons, Haynuyers et aultres en eurent la victoire, mais ce ne fut point sans grant ocision de leurs gens. En ceste bataille morurent, aveuc plus de XVI mille Liégois, monsigneur de Parweys et mesire Tiéri son fil, qui de par Pière de Le Lune, en son obédience nommés pape Benoit le XIIIe, avoit esté fait et ordonnés évesque de Liége : tous lesquelz Liégois dessusdis ensy ochis et mors estoient comme tous de Liége et de Huy; les aultres villes de le terre de Liége et de le terre de Los n'estoient encore venus, comme dit est dessus. Cheste bataille dessusdicte fu faite et combatue, comme dit est, entre Liége et Tongre [2], le jour Sainte-Tècle vierge, qui fu par ung dimenche XXIIIe jour de septembre, en l'an mil IIII^c^ et VIII, comme dit est. Laquelle bataille finée, Jehan de Bavière, eslut de Liége, fu par messigneurs Jehan le duc de Bourgongne, son serorge [3], et Willame le conte de Haynnault, de Hollande et de Zélande, son frère germain, ou siége et en sa cité de Liége remis, et logiés en paisible posses-

[1] *Esteule*, paille, chaume; *stipula*.

[2] Dans la campagne d'Othée.

[3] *Serorge* ou *serourge*, beau-frère, mari de la sœur.

sion des terres de Liége et de Los. Toutes lesquelles choses ensy faites, cascun victorieusement s'en retourna en son pays.

Comment le duc Anthoine envoya ou réalme de Boesme, pour soy remarier la seconde fois, et de pluiseurs aultres choses à lui touchans[1]. CHAP. LXX.

Ne demoura gaires longuement après la bataille et occision des Liégeois dessusdicte, que le dessusdit Anthoine, duc de Lothringe, de Brabant et de Lembourg et marchis du saint-empire, vesve de sa première femme, par le conseil et assent de noble et cler prince monsigneur Charle, adont roy de Franche, et des aultres nobles princes de la noble maison de Franche, envoya et transmist ses solempnelz ambaxiateurs, c'est assavoir Englebert le conte de Nassouw, signeur de le Lecke et de Breda, et Willame le josne conte de Seynne, signeur de Rode Sainte-Agathe, atout plaine puissance, aveuc pluiseurs nobles cavaliers et esquyers jusques au nombre de II^c chevaulx, à nobles princes messigneurs, c'est assavoir monsigneur Wencelaux roy des Rommains et de Boesme et à Sigismond roy de Honguerie. Aveuc lesquelz ambaxiateurs le dessusnommé Charle le roy de Franche et Jehan le duc de Bourgongne, frère du duc Anthoine dessusdit, ossy y envoyèrent révérend père en Dieu l'évesque de Cabilon, et ung noble chevalier nommés monsigneur Renier Pot, atout cent chevaulx, pour le mariage traictier entre ycelui duc Anthoine, d'une part, et noble dame Élizabeth, fille jadis du noble duc Jehan de Gorlic, frère germain des II rois dessusdis Wencelaux et Sigismond, d'aultre part. Lesquelz ambaxiateurs se partirent du pays de Brabant le jour Saint-Luc éwangeliste, et cevauchèrent tant de journée en journée que ilz vinrent en le cité de Prague, là où estoit ledit roy des Rommains et de Boesme, aveuc lequel dudit mariage ilz traitèrent, ensy comme chi-après apparra en la déclaration des lettres du mariage sur ce faites. En après, pour avoir de ce mariage la volenté et consentement du roy de Honguerie, l'évesque de Cabilon et Willame le conte de Seynne dessusnommé s'en alèrent à Bude ou réalme de Honguerie, là où adont se tenoit ledit roy Sigismond: lesquelz firent si bien le besongne qu'ilz impétrèrent le consentement du roy à faire le mariage. Pour laquelle, ainchois que les dessusdis ambaxiateurs retournassent ou puessent estre revenus ou pays de Brabant, ilz furent hors par le terme de plus de IX mois. Ensy dont le dessusdit duc Anthoine, qui de sa première femme nommée Jehenne, jadis fille de monsigneur Waleran conte de Saint-Pol et de Lyney, avoit eu II filz, lesquelz successivement l'un après l'aultre, c'est assavoir Jehan premier et Philippe après, succédèrent en la duchié de Brabant, après le décès de ladicte Jehenne, sa première femme, print en

[1] Voyez le texte latin, p. 176.

mariage noble dame Élizabeth, fille du noble duc Jehan de Gorlic, frère germain de haulz et puissans princes monsigneur Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, et de Sigismond, adont roy de Honguerie, depuis roy des Rommains, et conséquamment empereur. Aveuc lesquelz Anthoine et Élizabeth, pour ce que ou tierch degré de consanguinité ilz attenoient l'un à l'autre, dispensa Benoit le pape XIIIe. Et est assavoir que ledit roy Wencelaux, à cause de cestui sacré mariage, entre les aultres choses donna audit Anthoine, à ses hoirs et sucesseurs la ducié de Luxembourg, la conté de Tzini et le advoerie de Alsacie, à tenir par manière et voye de engagerre et à en possesser paisiblement, aveuc toutes les apartenances d'icelles, jusques à che que audit duc Anthoine ou à ses hoirs et successeurs sera une somme de monnoye, pour laquelle elle, ladicte Élizabeth, ou Anthoine en son nom, ara ou aront racheté ladicte ducié, conté et advoerie à Josse, marquis de Brandebourg et de Moriane[1], son oncle, entièrement et au plain payé, nombrée et donnée en monnoye toute preste, aveuc cent et XX mille florins de Rin. Auxquelles II sommes doit estre adjousté tout che que il polra avoir despendu et mis ou exposé ou endédommagé en la deffence dudit pays, et samblablement tout che que il ara payé pour le rachat des castiaulx et payement des debtes, et aveuc che tous les despens que ledit duc Anthoine ara despendu en envoyant ès parties de Boesme pour ladicte Élizabeth, tant en elle recepvoir et mener en ses parties comme aultrement : toutes lesquelles choses à le dessusdicte somme de cent et XX mille florins de Rin il volt suradjouster, aveuc pluiseurs aultres clauses, poins et articles contenues ès lettres dudit roy Wencelaux sur ce faites, qui furent données à Prague, l'an mil IIII^{c} et IX, le XXVIIe jour du mois d'apvril, ou XLVIe an de son règne de Boesme et de son règne de Rome XXXIIIe, le teneur desquelles lettres, composées en latin, j'ay selonc mon petit entendement chi-ensieuwant mis et translaté en franchoix :

1409. « Wencelaux, par la grâce de Dieu roy des Rommains tousjours Auguste et roy de Boesme, faisons savoir à tous par le teneur de ces présentes, que, à la pétition de trèscler prince monsigneur Charle, par la grâce de Dieu roy des Franchois, et des aultres nobles princes de le noble maison de Franche, oncles d'icelui monsigneur Charle, nostres très-chiers cousins, et ossy pour la singulière faveur que nous congnissons avoir à la personne de noble Anthoine duc de Brabant, nostre très-chier cousin, avons ordonné ung traité de mariage ou parentèle entre ycelui duc Anthoine et noble Élizabeth, jadis fille du noble duc Jehan de Gorlic prince, nostre très-chier frère, nostre très-chier niepce, par la manière et ordonnance qui s'ensiult : ch'est assavoir que nous devons et volons baillier ycelle nostre niepce Élizabeth au dessusdit duc Anthoine de Brabant en femme légitisme et espeuse, à laquelle Élizabeth nostre niepce, ossy en

[1] Moravie.

faveur de cestui sacré mariage, non mie par erreur ou impourveuwement, mais de courage déliberé, et par le sain conseil de nos léaulx procédant, roborons, approuvons, ratefiions et confirmons tous les drois, successions et dévolucions qui à lui de droit, de coustume et par ordre lui peuent ou polroient compéter, par quelque manière que soit, après la mort et trespas de nous, de nostre très-cler signeur, monsigneur Sigismond roy de Honguerie, nostre frère, et ossy de noble marchis Josse marchis de Braudebourg et de Moriane, son oncle, nostres très-amés. C'est assavoir, ou cas que nous, le roy de Honguerie et Josse le marchis trespasseriemmes de ce siècle, sans laissier hoir de nos propres corps procréés, che que jà Dieu ne veulle! par lequel cas, s'ensy advenoit, nous Wencelaux roy des Rommains et de Boesme rendons ycelle Élizabeth habile et le habilitons à succéder, et succédera à toutes les dignités, princies, signouries et terres de nous, du roy de Honguerie et du marchis, paisiblement et à repos, par droit et ordonnance, comme dessus est dit, non obstant quelzconques empeschemens. Item, ou cas que nous li roy de Honguerie et Josse le marchis ariemmes enfans et hoirs procréés de nos propres corps, adont la ducié de Gorlic, le marchioné de Lusace, et les aultres signouries et terres que Jehan jadis duc de Gorlic, père de ledicte Élizabeth, eut, tint et possessa en son vivant, seroient dévolés et apartenront par plain droit à ladicte Élizabeth, à ses enfans et hoirs, non obstant quelzconques empeschemens. Item à la dessusdicte Élizabeth, nostre nièce, ottroyons et donnons et par l'auctorité royale de Boesme lui accordons et concédons, que elle, et Anthoine de Brabant en son nom, puist et vaille racheter et payer de ycelui Josse la ducié de Lucembourg, la conté de Tzini et l'advoerie de Alsacie, aveuc toutes les apartenances d'icelles, toutes lesquelles choses le dessusdit Josse tient et possesse de nous roy de Boesme dessusdit par voye de engageure : lequelle Élizabeth ossy se polra faire nommer et appeller, tant qu'elle vivera, ducesse de Luxembourg.

» Et se il advient, comme on espoire, que ladicte Élizabeth ait enfans et hoirs, yceux enfans et hoirs sucéderont et deveront sucéder en la ducié de Luxembourg, en la conté de Tzini et en l'advoerie de Alsasie, deveront estre apellés et nommés héréditablement vassaulx de le couronne et du réalme de Boesme, et seront vray hoir et signeur de ladicte ducié, conté et advoerie. Item, se ladicte Élizabeth trespassoit de ce siècle, sans laissier hoirs de son corps procréés, ou qu'elle laissast hoirs, et despuis elle yceux enfans ou hoirs alassent de vie à mort, adont ycelui Anthoine, ses hoirs et successeurs tenroient et tenir deveroient la ducié de Luxembourg, la conté de Czini et l'advoerie d'Alsasie, aveuc les territores, cités, villes, castiaulx, fortresches et toutes les apartenances d'icelles, exepté le castel de Felz, pour la somme de monnoye que ycelle Élizabeth, ou Anthoine en son nom, aroit racheté et payé ycelle ducié, conté et advoerie au dessusdit Josse, par la vertu du don dessusdit, sans aulcune défalcation des frais, rentes et prouvendes, rechuptes de ladicte ducié, conté et advoerie :

lesquelles rentes, etc., nous ne volons point compter en la compaignie de la somme principale, par quelconque manière; mais yceux rentes, etc., avons donné et donnons de grasce espéciale, par title de vray et juste gage, audit duc Anthoine à les tenir et possesser paisiblement, aveuc toutes les apartenances quelconques. Et d'icelle ducié conté et advoerie possessera ou possesseront Anthoine, lui et ses hoirs, par la manière que dit est ossy amplement et ossy entièrement que le duc Wencelaux darrain trespassé les tient onques en son vivant, tant et si longhement que audit Anthoine ou ou à ses hoirs et sucesseurs sera ladicte somme de monnoye entièrement et au plain, en monnoye preste, donnée, payé et nombrée, payé par nous, nos hoirs et successeurs, avec cent et XX mille florins de Rin, lesquels nous Wencelaux de nostre munificence espéciale avons donné et gracieusement député à ladicte Élyzabeth, en l'ayde de l'eureuse consummation de sadicte parentèle ou mariage, ens et sus ladicte ducié de Luxembourg, conté de Tzini et ossy en l'advoerie de Alsacie, aveuc toutes les apartenances.

» Et ou cas que il avenist que ycelui duc Anthoine, ses hoirs ou successeurs, meust guerre, et de nostre sceu, pour la deffence d'icelles ducié, conté et advoerie, ou pour la tuition et conservation de ses drois, à aulcuns oppresseurs ou envaysseurs, tout le dommage que il aroit tant à ceste occasion fait comme de gens, lui seroit ossy entièrement rendu aveuc les choses dessusdictes. Et samblablement tout ce que ledit Anthoine, ses hoirs ou successeurs, aroit ou aroient despendu ou payement et rédemption des castiaulx, bonnes villes et aultres, par nos prédicesseurs ou par nous, ensamble ou chascun par lui, obligiés, ou ossy au payement des debtes par yceux nos prédicesseurs ou nous faites et acrutes èsdictes ducié, conté et advoerie, et ossy tous les despens que ycelui Anthoine fera en envoyant en nos parties de Boesme, pour recevoir ladicte Élizabeth et mener en ses parties, et che aveuc les dons desquelz dessus est faite mention, volons estre compté à la principale somme, si comme il est prémis, sans aulcune diminution ou défalcation quelconque des fruis, rentes et prouvendes dessusdictes à nous et à nos hoirs dessusdit, nommément et expressément, tellement que quant nous, nos hoirs et successeurs, roys de Boesme, volrons racheter ladicte ducié, conté et advoerie à ycelui Anthoine ou à ses hoirs, successeurs ou aux ayans cause d'icelle, que adont à eux devant toutes choses payerons et deverons payer entièrement sans diminution la principale somme pour laquelle lesdictes ducié, conté et advoerie aroient esté rachetées et payés, et ossy ladicte somme de cent et XX mille florins de Rin, aveuc la somme de monnoye mouvant tant à cause des despens comme des dons, et ossy de tout ce que il aroit payé et despendu en payant les debtes, comme dit est. Lequel payement, ensy que dit est, fait et acompli entièrement, lesdictes ducié de Luxembourg, conté de Tzini et advoerie d'Alsasse, aveuc toutes les apartenances et une chascune d'elles à nous apartenans ou à nos successeurs, rois de Boesme, deveront

franchement retourner, et de ycelles seront tenus de finablement condescendre, sans fraulde ou tricherie quelconque et sans quelconque contredit, ledit Anthoine, ses hoirs ou successeurs ou les ayans cause, à nous ou à nos successeurs, rois de Boesme, finablement et sans malengien.

» Item ycelui Anthoine donra et fermera, donne et afferme à ladicte Élizabeth en son doaire la conté de Tzini et le cité de Ywode, aveuc le castel d'icelle, le prouvosté d'Orbey et Bastinach, qui sont et regardent à la ducié de Luxembourg, et toutes les apartenances d'icelles, pour de ce possesser paisiblement et à repos, sans empeschement quelconque, taut qu'elle ara la vie ou corps, en telle manière que ces biens dessusdis après le décès de ledicte Elizabeth seront dévollés audit Anthoine, à ses hoirs et sucesseurs, à empossesser par eulx par voye de gage, comme dessus est dit. Item nous réservons à nous et à nos successeurs, quelz que ilz soyent, roys de Boesme et de le couronne de Boesme, la puissance et toute la faculté de racheter et repayer ladicte ducié de Luxembourg, la conté de Tzini et l'advoerie de Alsacie dessusdictes aveuc toutes les appendances d'icelles, quelles que elles soyent, audit Anthoine, à ses hoirs ou successeurs, ou à ses ayans cause plainement, pour les sommes et despens et par la manière et fourme que dessus est dit.

» Item nous avons déclaré et déclarons ycelui Anthoine dessusdit estre venu par coustume bien et justement à la signourie de la duchié de Brabant par légitisme succession, et doibt d'icelle duchié goïr et de toutes les appendances licitement et par bon title. Et, en oultre, en tant que il touche tout le droit qui à nous compète ou peut compéter en la duchié de Brabant, par manière de dévolution ou aultrement par quelconque manière, à nous, comme au roy des Rommains et ossy roy de Boesme, à cause de la duchié de Lucembourg ou aultrement, aveuc che tout le droit que on dist à nous compéter ès castiaulx et fortresches situées entre le Meuse et le Rin, regardans à la duchié de Luxembourg, lesquelz ycelui Anthoine tient et possesse, nous les avons donné et donnons à ycelui Anthoine, à ses hoirs et successeurs, et les transportons et transférons en eulx plainement, en telle manière que ycelui Anthoine devera recevoir en fief ladicte ducié de Brabant aveuc ses appartenances de nous roy des Rommains dedens l'espasse d'un an, quant toutesfois dedens ledit an nous lui arons assigné lieu et jour compétent, et devera à nous faire et donner à cause de cestui hommage toutes choses, et une cascune d'elles, auxquelles ung tel prince et vassal de saint-empire est tenus et astrains de faire et obligiés à son naturel seigneur, par quelconque manière de coustume ou de droit.

» Item ycelui Anthoine, ses hoirs et successeurs, devera effectuellement garder non bléchiés et sans dommage tous les contes, barons, nobles, chevaliers, sergans, maistres des cités, consulz, jurés et communaultés des villes fermées et aultres, et ung cascun par lui, aveuc toutes les aultres personnes, spirituelles et séculières, de la ducié

de Luxembourg, de la conté de Tzini et de l'advoerie de Alsacie, de quelconque aultre estat, degré ou condition que ilz soient, ses subgiés et fidèles, selonc leurs libertés, grâces, priviléges, lettres, coustumes et drois, par lesquelz jusques à chi ilz ont goï, usé et possessé par moult et pluiseurs ans.

» Item, despuis que ladicte duchié de Luxembourg aveuc ses apartenances, ensy que dit est, sera par la dessusdicte Élyzabeth, ou par ledit Anthoine ou nom d'elle, rachetée et payé audit Josse, ou que ycelui Josse sera contempt dudit Anthoine, adont tous barons et ung cascun d'eulx, comme barons, nobles, ministériaulx, chevaliers, sergans, prouvostz, mayeurs, maistres des cités, juges, consuls, jurés et communaultés desdictes cités, bonnes villes et aultres, et ossy tous les aultres subgiés et fidelles, de quelque estat degré ou condition que ilz soient, de la ducié de Luxembourg, de la conté de Tzini et de l'advoerie de Alsacie, et signanment le capitaine de Luxembourg, qui en la ducié d'iceux du consentement de l'un et l'aultre de nous Wencelaux et Anthoine sera tenus et députés pour capitaine, deveront prester ou donner serment de deue fidélité, et ensy que acoustumé a esté, à nous roy de Boesme, comme au duc de Luxembourg, leur signeur naturel et légitisme, et ossy à ladicte Élizabeth et audit Anthoine, comme chose à lui engagié, ensy toutesfois que eulx universèlement et singulièrement doient entendre et obéir à nous comme au duc de Luxembourg, aveuc tous les castiaulx, cités, bonnes villes et aultres et fortresches, et avoir regard à nous; et ossy des rentes, cens, fruis et revenues, pourfis et émolumens singuliers, regardans ou apartenans à ladicte ducié de Luxembourg, quelz que ylz soient ou puissent et vaillent estre désignés par espéciales raisons, sans en riens exepter, à nous respondre tous les tamps de nostre vie, toutes fois et quantes fois que nous serons personnellement constitués en ladicte duchié de Luxembourg. Et s'il avenoit que en nostre vie nous ne alissièmes point en ladicte ducié de Luxembourg personnellement, comme dit est, nientmains toutesfois à nos officiers, lesquelz y envoyera ou transmetera nostre clarté royale, pour nos besognes et celles du saint-empire poursieuwir et adréchier, volons et décrétons que yceux castiaulx, cités, bonnes villes et aultres de ladicte ducié de Luxembourg soient et deveront estre ouvers et prestz du rechevoir, entendu que ce soit du sceu dudit duc Anthoine, tout ensy en en ottelle manière que se nostre sérénité royale, pour nos besongnes et celles du saint-empire poursieuwir, y estoit présente et en propre personne, en telle manière que yceux nos officiers eulx aveuc nos gens d'armes, en nostre nom, à l'encontre de tous nos envieux, quelz que ilz soient, et signanment à l'encontre de Rupert de Bavière, nous puissent et vaillent aidier en nostres dessusdictes convegnables causes et celles du saint-empire, toutes fois et quantes fois que convegnable sera. Et toutes fois que le capitaine morra [1], ou que il en convenra faire muta-

[1] *Morra* pour *mourera*.

tion, tout prestement et en son lieu y en sera ung constitués, lequel ossy fera à nous serment, audit Anthoine et à dame Élizabeth, promettant de effectuellement aemplir toutes les choses dessusdictes, et une cascune d'elles, sans fraulde et mal engien, saulve tousjours le impignoration ou obligation de ladicte ducié de Luxembourg, de la conté de Tzini et de l'advoerie d'Alsacie, aveuc toutes leurs apartenances, par nous faite audit Anthoine et à ladicte Élizabeth, laquelle engageure, comme dit est dessus, nous volons estre tousjours sauve.

» Item nous Wencelaux roy des Rommains et de Boesme dessusnommé deverons unir et confédérer, unissons et confédérons aveuc lesdis Jehan et Anthoine frères, dus de Bourgogne et de Brabant, par ces présentes une telle aliance, c'est assavoir que eulx à nous, nos hoirs et successeurs, rois de Boesme, en nos besongnes et ès besongnes du saint-empire et de le couronne de Boesme, et ès causes de nous et d'icelles, et signanment à l'encontre de Rupert de Bavière, nostre aversaire, doient prester et sont tenus de prester conseil et ayde de II mille lances à leurs propres frais et despens, toutes fois et quantes fois que nous, pour les besongnes poursieuwir de nous et du saint-empire, serons constitués personnèlement en ladicte ducié de Luxembourg, et ossy seloncq la manière et fourme que les rois et princes de la noble maison de France l'ont aveuc nous, les rois et princes de nostre maison de Boesme d'anchien tamps confédéré et collégié, et ossy toutes fois et quantes que par nous en seront requis, pourvu toutesfois que nous et nos successeurs, rois de Boesme, sommes par ces meismes confédérations et promissions à eulx astrains. Et s'il advient que nous et eulx ensamble subjugons et conquérons aulcuns pays, terres, cités, villes, castiaulx, fortresces ou aultres lieux hors de no signourie, toutes ces choses ensy par nous ensamble conquises se partiront égualement à moitié, ottant à eulx comme à nous. Et ossy, quant il advenra que nous serons personnellemement en la ducié de Luxembourg, nous serons tenus en toutes leurs besongnes, et d'un cascun de eulx, consillier et aydier de mille lances à nos propres frais et despens, sans quelconcque refus, toutes les fois que nous serons par eulx requis. Et s'il advient que par eulx et nous soient subjuguiés et mises soubz piés aulcuns pays, terres, cités, villes, castiaulx, fortresches ou aultres quelzconques lieux, c'est assavoir ès terres et lieux qui seront hors des pays, signouries et obédiences d'iceux dus de Bourgongne et de Brabant, toutes ces choses ensy conquises par nous ensamble seront ossy légitismement parties à moitié, ottant à l'un comme à l'aultre.

» Toutes lesquelles choses, et une cascune d'elles, dessus déclarées avons promis et promettons, et par la vertu de ces présentes, comme parole de roy, le promettons et accordons fermement et inviolablement aemplir et tenir, en tant que en nous en est, sans fraulde et tricherie quelconque, sur l'obligation de tous nos biens, lesquelz quant à che spécialement et expressément nous avons obligié et obligons, par le

tesmoing de ces présentes lettres, seellées du seel de nostre majesté, données à Praghe, l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^{c} et IX, le XXVIIe jour du mois d'apvril, le XLVIe an de nostre règne de Boesme et de Romme le XXXIIIe. Et estoient lesdictes lettres signées : Du mandement de mons^{r} le roy, JAQUE chanonne de Praghe. »

Comment l'espousée fu menée en Brabant, et comment le mariage fu sollempnisié en l'église, et comment les noeches furent faites et chélébrées[1]. CHAP. LXXI.

1409. Le traitié dudit mariage fait et parfait, et les lettres à che convegnables escriptes et seellées et délivrées et bailliés aux dix ambaxiateurs, le roy de Boesme fist ladicte espousée, sa niepce, baillier et délivrer ès mains dudit évesque Cabilonien et des aultres ambaxiateurs dessusdis, lesquelz, après che que ilz eulrent empétré lettres de sauf-conduit au marchis de Missène, duc de Bruynswicq, aus arcevesques de Mayenche et Coulongne et ossy à Jehan de Bavière, eslu de Liége, se partirent de Praghe et du réalme de Behaigne atout leur espousée, et chevauchèrent tant ensamble que ilz vinrent jusques en la ville de Oudembourg, laquelle apartenoit et estoit de la marchionné de Missène et au marchis. Lequel marchis l'espousée et toute sa compaignie rechupt en très-grant honneur et très-joyeusement, et lui donna l'espousée ung moult riche juel adorné des pières précieuses, et le marchis lui fist présent d'un noble damoisel blanc vestu et de cinq blanches haghenées moult richement adornées et couvertes, et si paya libéralement tous les despens d'elle et de sa compaignie fais en ladicte ville et en toute sa terre. De là ilz passèrent oultre, tant que ilz vinrent sur le Rin à la cité de Mayenche, de laquelle cité l'arcevesque les rechupt très-libéralement et joyeusement, et paya tous les despens par elle et par sa compaignie fais sur toute sa signourie, et aveuc che il lui donna et présenta une moult riche nef faite à fenestres de voirre très-ricement parée, en laquelle nef elle vint par la rivière du Rin en nagant jusques à Coulongne. Mais ainchois que ledicte espousée et sa compaignie venissent à Coulongne, Gérard le conte de Seynne, frère de Willame le josne conte de Seynne, le festia sur le chemin très-grandement en lui administrant vivres de toutes manières, et se lui donna ung char de très-bon vin de Rin. Et quant elle fut venue à Coulongne à toute sa compaignie, l'arcevesque ne lui fist point mains d'onneur que les aultres, car il paya très-libéralement tous les despens par elle et par toute sa compaignie fais soubz sa signourie. Samblablement ossy fist l'eslut de Liége par toute sa terre, où elle et sa compaignie passèrent. Finablement ilz firent tant par leurs journées que ilz vinrent à Louvain, non mie sans grant cremeur et labeur; mais ilz furent si joyeuse-

[1] Voyez le texte latin, p. 185.

ment rechups que ilz eulrent incontinent toutes labeurs ou painnes de labeur mises en oubli, et fu environ ung peu de tamps devant le Saint-Jehan-Baptiste. Et est assavoir que ainchois que yceulx ambaxateurs, despuis que ilz se départirent du pays de Brabant, ainchois que ilz y retournassent, furent par le terme de IX mois dehors ou environ, dedens lequel terme ilz despendirent plus de C et L mille couronnes de Franche.

Ouquel tamps que ilz revinrent à Louvain, et que l'espousée estoit ou castel de Louvain, estoit le duc Anthoine ou pays de Franche emprès le duc Jehan de Bourgongne, son frère, lequel tout prestement sachans la venue de son espeuse, se parti de Franche et s'en revint à Louvain, où il trouva grant foison de dames et de damoiselles, de barons et de nobles hommes, qui festioient l'espousée et le menoient en bos, en champs, en prés, véir les voleries et chasseries et en lui faisant tout le plaisir et déduit que ilz pooient. Quant le duc Anthoine fu venu, les signeurs alèrent contre lui, et puis les dames après, et fu la joye grandement exauchié et moutepliié. Mais il ne demoura gaires de jours que il, ledit duc Anthoine, acompaigniés de ses nobles hommes, en grant compaignie se partit de Louvain, et mena son espousée à Bruxelle, où il fu rechups moult sollempnellement, et là fist-il tout prestement préparer toutes choses nécessaires aux noeces sollempnisier et faire. Et dist l'acteur que il fist faire devant sa court de Coudenberghe une grant sale longhe et larghe de bos, de laquelle estoit le toit couvert par dehors de draps d'escarlate blans et vermaulx [1], et par dedens de draps d'or et de soye; les parois par dehors estoient pareillement de draps d'escarlate, et par dedens ilz estoient de tapiceries très-précieuses et riches. Il fist ossy devant ladicte sale par merveilleuse oevre faire une Serainne [2], laquelle gettoit et donnoit vin par ses II mamelles de deux manières, l'un blancq et l'aultre vermeil. Et fu le dessusdit mariage entre le duc Anthoine et dame Élizabeth l'espousée solempnisié en la fache de l'église Saint-Jacques de Froimond ou Coudenberghe, le XVIe jour du mois de juing en l'an IIII^{c} et IX dessusdit. Laquelle espousée dessusdicte menèrent et conduisirent à l'église Jehan le duc de Bourgongne et le conte de Clermont, l'aisné fil du duc de Bourbon, et après la sollempnité de la messe ilz le ramenèrent en ledicte sale pour prendre la réfection du disner. Ou tamps duquel disner mut une contention entre la contesse de Namur et la contesse de Saint-Pol, car l'une et l'aultre voloit avoir le prumier lieu à la table : lequelle contention ne peut estre sitost appaisié que elles ne se départissent de la sale, et s'en alèrent chascune disner seulles en sa chambre. Quant le disner fu passé, l'espousée fu menée en la maison des eschevins, qui pour ceste cause estoit très-bien préparée, devant laquelle maison estoient ordonnées unes joustes entre les nobles hommes qui là s'esbanioient [3] très-grandement. Et y vint l'espousé, c'est assa-

[1] *Vermaulx, vermail* ou *vermelle,* vermeil, rouge.

[2] Lisez *une Syrène.*

[3] *Esbanier, esbanoyer* ou *esbaudir,* s'amuser, se réjouir, se dissiper.

voir le duc Anthoine, qui jousta III cops, entre lesquelz cops il getta par terre successivement, c'est-à-dire l'un après l'aultre, II nobles hommes qui vinrent jouster contre lui. Lesquelz III cops fais, l'espousé osta son hyalme, et s'en vint passer par devers les dames, et par espécial vers l'espousée, que il inclina et salua en soubsriant, et elle en soy eslevant le inclina et honnoura du chief, ensy que très-bien faire le sceut. Et pour abrégier le conte, ilz dormirent ou jurent ensamble la nuit, en laquelle nuit, che dit l'acteur, ilz engenrèrent ung fil, lequel fil levèrent de fons Willame le conte de Haynnau, de Hollande et Zélande et Jehan de Bavière eslu de Liége, frères. Lequel fil fu par son nom apellés Willame et vescu bien peu, si fu ensevelis, en grans pleurs, aux Carmes de Bruxelle, desoubz la tombe en laquelle estoit la ducesse Jehenne paravant ensevelie.

Du payement fait par le duc Willame de Bavière, conte de Haynnaut, de Hollande et Zélande, des arriérages deus à la ducesse Jehenne de Brabant sur le doaire qu'elle avoit sur lesdis pays au duc Anthoine[1]. Chap. LXXII.

1409. Anthoine dont, duc de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg, marchis du saint-empire, non encore ayans oubliié les arriérages deubs à Jehenne la ducesse de Brabant, sa tante, à cause de son doaire à elle assigné par Willame jadis conte de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, quant il vivoit son mari, ochis par les Frisons, lesquelz arriérages ou restalz dudit doaire estoient encore deubs par le devantnommé duc Guillame de Bavière, conte de Haynnau, de Hollande et de Zélande, pour lesquelles debtes ou restaulz avoit par pluisieurs fois fait ledit Anthoine duc de Brabant, comme ayans la cause et action de sa dame tante, citer et ammonnester et aveuc ce summer d'estre payés ledit duc Guillame de Bavière, sur laquelle sommation furent pluiseurs journées prinses et tenues très-amiables entre eulx, et tant que finablement ilz se subsmirent en l'ordonnance du duc Jehan de Bourgongne, et s'en obligèrent chascun de en tenir entièrement che que ledit duc Jehan en ordonneroit : lequel duc Jehan de Bourgongne, par la vertu de la subsmission à luy ensy donnée et par lui prinse, les choses gardées qui à garder sont, prononcha par sa sentence entre les parties, et ordonna en sa ville de Lisle, du dyocèse de Tournay, en l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^{c} et IX, ou mois d'aoust, que ledit duc Guillame de Bavière, conte de Haynnau, de Hollande et Zélande, pour les dessusdis arriérages payeroit audit duc Anthoine, à certains termes adont nommés, en monnoie nombrée la somme de LX mille viés escus du cuing du roy de Franche, ou aultre monnoye d'or ottant vail-

[1] Voyez le texte latin, p. 187.

tant que dit est. Laquelle somme iceluy duc Guillame bien et léalement, selonc le contenu de ladicte sentence paya léalment et franchement tout au loncq aux termes dénommés audit duc Anthoine de Brabant. Et en ce propre an, pour ce que ledit duc Anthoine promist audit duc Guillame faire assistence et ayde à l'encontre du duc Regnauld, duc de Jullers et de Geldre, et à l'encontre de Jehan signeur de Arkele, ycelui duc Guillame promist audit duc Anthoine de lui baillier, délivrer et payer en monnoye preste la somme de XXIIII mille couronnes de Franche, laquelle somme il lui paya ossy plainement et entièrement.

De la controversie mute entre la ville d'Anwers et celle de Malignes [1]. CHAP. LXXIII.

En l'an de Nostre-Signeur mille IIII^{c} et X fu une controversie esmute entre la ville d'Anwers, d'une part, et la ville de Malignes, d'aultre part, à cause du marchié des poissons, du sel et de l'avainne, et en les débas se faisoient parties premièrement Jehan le duc de Bourgongne pour ceux de Malignes, d'une part, et Anthoine, le duc de Brabant, son frère, pour ceux d'Anwers, d'aultre part, le duc Jehan à cause de la conté de Flandres, et le duc Anthoine à cause de la marchionné du saint-empire. Pour laquelle controversie amiablement apaisier, se entremirent par pluiseurs fois les villes de Louvain et de Bruxelles, et y mirent et firent pluiseurs et grans despens; mais jasoit ce que volentiers ilz eussent trouvé manière de paix, toutesfois riens n'y pourfitèrent. Pour coy ceux d'Anwers poursieuvirent très-instanment le duc Anthoine de Brabant, et ceux de Malignes le duc Jehan de Bourgogne, pour y pourvéir de remedde convegnable, et tant labourèrent d'une part et d'aultre, que les deus ducs dessusdis commirent une journée ensamble en le ville de Malignes, pour de la besongne traitier et congnoistre des besongnes de ladicte cause. Lesquelz ducs en traitant l'un contre l'aultre, comme jà tous eschaufés de soutenir leur parti, le duc Jehan de Bourgongne dist au duc Anthoine son frère, comme tous tourblés en courage, que il ne savoit ne gré ne grâce à ceux qui l'avoient mené et conseillié en ceste cause, car il véoit bien que il les amoit mieux et avoit plus chier leur amistié que la sienne, en laquelle il polroit mieux et plus pourfiter que en l'amour des estrangiers. A coy le duc Anthoine, sans ce que personne le conseillast, se respondit : « Monsieur et men frère, je vous recongnoy estre mon ainsné frère, et de tout le service et amour que je sui à vous tenus et astrains, à cause de ainsnéeté, je suy prest et appareilliés de le acomplir, en tant que moy vous ne blécherés point en ma jurisdition, car je, comme duc de Bra-

[1] Voyez le texte latin, p. 188.

bant et marchis, par nulle manière ne volroie souffrir que vous, comme conte de Flandre, deussiés mon pays et les mettes de ma terre apetichier ou abrevier, èsquelles choses garder, comme il me samble et raison l'enseigne, devant tous aultres vous estes tenus de moy assister de ayde, de conseil et de faveur, et qui vous conseille ou emmaine au contraire, il n'est point bien consillié. » Lesquelles paroles ensy dictes ou pareilles, les II frères d'un courage courchié se départirent l'un de l'aultre très-malcontemps. Adont le duc Jehan de Bourgongne fist et ordonna mons[r] Roland de Utkerke, chevalier, capitaine souverain de le ville de Malignes, et à l'encontre de che le duc Anthoine de Brabant ordonna pour souverain gouverneur et capitaine de le ville d'Anwers monsigneur Henri de le Lecke, ung vaillant chevalier, et si fist faire emprès Rumpst une forte munition, nommée en ties [1] et en franchois ung *boluwerc* [2], fort et bien batilliés de barbaquennes et de deffenses, duquel bolvercq il fist capitaine et protecteur Arnoul de Zeveneberghe, adont scoutelte d'Anwers et de la marchionné, pour empeschier que nulles naves ne peussent par la rivière de Zeene monter ne descendre à Malignes ne de Malignes.

Comment après la mort de Rupert de Bavière, roy des Rommains, Josse le marchis de Morienne (Moravie) fu eslu roy des Rommains [3]. Chap. LXXIV.

1410. Dist conséquamment nostre histoire, que en l'an dessusescript Josse le marchis de Morienne, après la mort de monsigneur Rupert de Bavière, roy des Rommains, ou tamps du pape Grigore XIIe, de l'obédience des Rommains, fu eslu roy des Rommains; mais il ne fu point couronnés, et vescu eslu roy, comme dit est, jusques au terme de V mois ou environ après son élection, et ensy il moru. Si est peu de mention de chose que il feist. Et est assavoir que ycelui Josse marchis de Morienne fu eslu par Jehan arcevesque de Mayence et par Fédric arcevesque de Coulongne et par les procureurs du duc de Saxongne et du marchis de Brandebourg; mais l'arcevesque de Trevères et le conte palatin du Rin, duc de Bavière, lesquelz comme scismatiques, adhérens et favorisans du pape Grigore dessusdit furent démis ou général concil de Pise, refusés à eslire par les aultres esliseurs dessusescrips, eslurent roy des Rommains le très-cler prince monsigneur Sigismond, qui pour lors estoit roy de Hongrie, qui despuis, en l'onsime an prochain ensiewant après la mort du roy Josse dessusdit, le XXIe jour du

[1] Le mot flamand *een bolwerck*, qui se lit dans le texte latin, p. 189, manque dans le MS. de la traduction.

[2] En effet, plus d'un ancien auteur français écrit *bolvercq* ou *bollewerque* pour désigner un *boulevart*.

[3] Voyez le texte latin, p. 189.

mois de juing, fu par les aultres électeurs dessusdis eslu roy des Rommains, comme chi-après plus au loncq apparra en son lieu.

Comment le dessusdit roy Wencelaux des Rommains et de Boesme roy, en la faveur 1411
du saint mariage contrait entre le duc Anthoine de Brabant et dame Élizabeth sa niepce dessusdicte et ossy conférmé, et pour la confirmation d'icelui et en signe de espéciale amistié pour certaines aliances, unions et confédérations aveuc ledit Anthoine duc de Brabant et ossy aveuc le noble duc Jehan de Bourgongne, son frère germain, faites et enconvenenciés, à celle fin que ledit Anthoine pour le sacrement contrait dudit mariage goïst d'aulcun bénéfice de sa magnificence et à bonne cause en tamps advenir, il déclara ycelui Anthoine duc de Brabant estre venus à le signourie de la ducié de Brabant bien et justement, ensy que coustume donne par légitisme succession, et que il devoit goïr d'icelle duchié par bon et licite title, et de toutes les appendances d'icelle, et ossy, en tant que il touche et que besoing est, tout le droit qui à lui, comme au roy des Romains et de Boesme, à cause de la duchié de Luxembourg ou aultrement, lui polroit ens et sus ladicte ducié de Brabant par manière de dévolution ou par aultre manière compéter, ou lui a peuvt compéter. Et samblablement tout le droit qui à lui peut ou doibt compéter, par quelque manière que ce soit, ès chastiaulx et fortresches situées entre le Meuse et le Rin, regardans à la duchié de Luxembourg, que ycelui Anthoine adont tenoit et possessoit, il donna et conféra audit Anthoine, à ses hoirs et successeurs, et le transporta en eulx plainement et absolutement en tout et par le conseil de tous ses princes et de sa meure et délibérée sience, comme tout ce apert plainement par ses lettres seellées sur ce faites, données à Praghe, l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XI, le XXVe jour du mois d'aoust, ou XLIXe an de son règne de Boesme et ou XXXVIe an de son règne de Rome.

De la sucession et dévolution sucessive du pays de Brabant[1]. Chap. LXXV.

Pour ce que chi-pardessus, ès gestes et fais du duc Wencelaus et de Jehenne la ducesse de Luxembourg, de Lothringh, de Brabant et de Lembourg, en recordant est escript, comment ycelle ducesse Jehenne, par ses lettres patentes données à Bruxelle, en l'an mil III^{c} LVI, le lundi prochain après le premier dimenche de quaremme, que on chante en l'introïte de la messe *Invocavit*, entre les aultres choses avoit ordonné que s'elle moroit sans laissier hoir de sondit mari et sondit mari le sourvescut, que adont ycelui son mari en ses princies, duchiés, terres et signouries le succéderoit comme naturel prince et signeur, et yceux pays et terres lui seroient francement

[1] Voyez le texte latin, p. 191.

dévolés et escheux; mais s'elle sourvivoit sondit mari et elle n'eust de lui nul hoir, toutesfois elle, ce non obstant, demouroit dame desdis pays; et se d'un aultre mari elle avoit hoir de son propre corps, ces hoirs le succéderoient et deveroient succéder ens ces dessusdis pays; mais s'il advenoit que elle et ledit duc Wencelaux son mari allassent de vie à mort sans nul hoir laissier de leurs corps, che cas advenu, les princies, duciés, terres et signouries de Brabant et de Limbourg seroient dévolés et eschéroient au plus prochain hoir de la maison ou lignie de Luxembourg, qui pour le tamps le seroit, franchement et absolutement, comme èsdictes lettres plus clèrement est affermé et contenu. Et pour ce que chi-dessus ès gestes dudit duc Wencelaux et de la ducesse Jehenne ne sont point lesdictes lettres escriptes, mais ont esté laissiés pour la cause que elles seroient au duc Anthoine, les a ledit acteur laissiés à escripre jusques à maintenant, desquelles est le teneur tel qui s'ensiult : « *Nos Johanna, Dei gracia Lucemburgensis, Brabantiæ, Lotaringiæ et Limburgiæ ducissa, sacrique imperii marcionissa etc.,* » le exposition et translation desquelles n'est aultre chose que che qui présentement est recordé, et pour esquiwer le vice de redite, nous nous en passons atant. Et pour ce, dist l'acteur, que selonc le contenu d'icelles lettres, attendu que ladicte ducesse Jehenne est trespassée de ce siècle sans avoir nul hoir procréé de son corps, le roy Wencelaux, roy des Rommains et de Boesme et duc de Luxembourg, qui après le trespas du duc Wencelaux fu son plus prochain hoir de la maison et lignie de Luxembourg, et le successa en ladicte duchié de Luxembourg, les duciés et signouries de Brabant et de Lembourg lui disoient estre dévolés et escheux, pour chou le dessusdit Anthoine duc de Brabant et de Lembourg, jasoit che que de son bon droit à lui compétant èsdictes duciés et signouries ne se doubtast en riens, pour moult de raisons, et entre les aultres pour ce que la translation faite de ladicte ducesse Jehenne en la personne du duc Wencelaux son mari, laquelle les hoirs dudit Wencelaux roi des Rommains et de Boesme et duc de Luxembourg polroient pour eulx allighier, ne leur donne ou fait avoir point de lieu, car la donation fu entre l'omme et le femme, c'est-à-dire entre le mari et la mouillier, laquelle de droit est jugié non vaillable, nientmains ycelui duc Anthoine, pour as altercations et dissentions ou damages, qui en tamps peuwessent avenir en la duchié ou duchiés de Brabant et de Lembourg, que jà n'aviengne! obvier et aler salvablement à l'encontre, il procura tant envers ledit Wencelaux roy des Rommains et de Boesme ou Behaingne et duc de Luxembourg, que, en la confirmation et faveur dudit mariage contrait entre ycelui duc Anthoine et Élizabeth sa niepce, il déclara par ses dessusdictes lettres ycelui Anthoine parvenu légitismement par succession légitisme à la signourie de la duchié de Brabant, et, se besoing estoit, tout le droit qui à lui comme au roy des Rommains et de Boesme ou Behaigne à cause de la ducié de Luxembourg, ou par quelconque aultre manière peut compéter, et samblablement tout le droit que on disoit ou pooit

dire à lui pooir compéter ès castiaulx et fortresses situés entre le Meuse et le Rin, spectans à la ducié de Luxembourg, il donna et ottriia audit duc Anthoine, à ses hoirs et sucesseurs, et le transporta plainement en eulx et du tout en tout. Et par ensy apert clèrement que ceste manière de translation faite par ledit roy Wencelaux de la ducié de Brabant en le personne du duc Anthoine et de ses hoirs fourclot [1], annulle et révocque taisiblement l'ordonnance de la succession ou successive dévolution faite jadis par le dessusdicte ducesse Jehenne de la dessusdicte ducié de Brabant.

Comment la ducié de Luxembourg fu arière ou derequief engagié par une aultre impignoration, dont les lettres sont escriptes en ties [2]. CHAP. LXXVI.

Pour che, dist nostre acteur, que ès lettres de mariage devantescriptes entre les aultres choses est escript, comment le roy Wencelaux donna au duc Anthoine et à ses hoirs la ducié de Luxembourg, la conté de Tzini et l'advoerie de Alsasie à tenir, comme chose véritablement et à bonne cause engagié, et à en possesser paisiblement, jusques à che que audit Anthoine ou à ses hoirs seroit une somme de monnoie, pour laquelle ycelle Élizabeth sa niepce, ou le duc Anthoine en son nom, aroient racheté ycelles ducié, conté et advoerie à Josse de Brandebourg et marchis de Morienne, leur oncle, aveuc che cent et XX mil florins de Rin, entièrement et au plain rendue et paiié en monnoye preste et à lui nombrée et comptée, etc.; mais pour ce que ledit Josse marchis trespassa de ce siècle, ainchoix que les dessusdictes ducié, conté et advoerie fussent à lui rachetées par ledit duc Anthoine, ycelui duc Anthoine à ceste cause envoya par devers ledit roy des Rommains et de Behengne Willame le josne conte de Seynne, son consillier, et Pierre de Hall, son secrétaire, lesquelz impétrèrent audit roy les lettres dont dessus est faite mention, par lesquelles ycelui roy déclare ycelui Anthoine estre parvenu à ladicte ducié de Brabant par légitisme succession, et si impétrèrent encore unes aultres lettres saellées du seel de sa magesté, données à Praghe en l'an mil IIII^{c} et XI, le venredi prochain devant la feste de l'Assomption Nostre-Dame, ou XLIXe an de son règne de Boesme et de son règne de Romme XXXVIe, par lesquelles il appert que il donna à sadicte niepce dame Élizabeth, ducesse de Brabant, par title de vraye impignoration ou engageure sur la ducié de Luxembourg, conté de Czini et advoerie de Alsasie, cent et XX mille florins de Rin, pour ycelles ducié, conté et signourie tenir et possesser paisiblement jusques à ce que ladicte somme lui seroit entièrement rendue et paiié; et s'elle alloit de vie à trespas, et elle

[1] *Fourclore,* renvoyer, bannir, exclure; *foras claudere.*

[2] Voyez le texte latin, p. 195.

avoit hoir de son propre corps et dudit Anthoine, fuissent filz ou filles, ilz tenroient et possesseroient lesdictes ducié, conté et advoerie, aveuc toutes les apendances d'icelles et une cascune d'elles, jusques à che ossy que ladicte somme seroit entièrement rendue; et s'elle aloit de vie à mort, sans hoir de sa char propre avoir dudit Anthoine, ledit Anthoine tenroit lesdictes ducié, conté et advoerie, et en possesseroit pour LX mille florins de Rin, jusques à che qu'il lui seroit ladicte somme entièrement rendue et paiié, comme dit est, sans ce que nulle autre monnoye ou aultres dommages lui puissent estre dessus contés ou adjoustés. Pour lesquelles choses entretenir et valloir de point en point par la millieur fourme et manière que faire se peut, il manda à tous et singuliers contes, barons, nobles, ministériaulx, chevaliers, sergens, prouvostz, maires, maistres des cités, juges, consulz, jurés et communaultés des cités des bonnes villes, unes et aultres, et de tous les lieux de la ducié de Luxembourg, de la conté de Czini et de l'advoerie d'Alsasie, que aux dessusdis Élizabeth et Anthoine par voie de engageure ou impignoration ilz feissent et donnassent serment de deuwe fidélité accoustumée à ce faire, comme il apert èsdictes lettres en alemant escriptes aveuc plus grant narration et plus au long de pluiseurs aultres poins et articles, desquelles se commenche le teneur : *Wir Wentzlaw, von Gottes gnaden Roemscher*, etc. Et pour ycelles lettres mettre à exécution, il leur rendi et délivra encore unes aultres lettres en alemant escriptes d'ottelle date et d'ottelle vertu, et pour ce il n'est point besoing, ce samble à l'acteur, de les ychy annexer.

De l'élection Sigismond roy de Hongrie, eslut roy des Rommains[1]. Chap. LXXVII.

1411. Dessus est contenu, comment après la mort de Rupert de Bavière, roi des Rommains, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII cent et X, ou tamps du pape Grigore, ensi en son obédience nommés, Josse le marchis de Moriènne fu en le ville de Franckeforde eslu en roy des Rommains par les archevesques de Mayence et de Coulongne et par les procureurs du duc de Saxongne et du marchis de Brandebourg; mais l'arcevesque de Trevères et le conte palatin du Rin, duc de Bavière, comme cismatiques à ladicte élection aherdans du pape Grigore XIIe ou general concil de Pise déposé, par les aultres électeurs refusés, eslurent entre eulx en roy des Rommains Sigismond le roy de Hongrie. Or est maintenant assavoir, que après le décès dudit roy Josse fu, par monsigneur Jehan archevesque de Mayence et par tous les électeurs du saint-empire assamblés pour le élection du roy à venir, et aveuc eulx pluiseurs aultres convocquiés et appellés, là où estoient en propres personnes ledit arcevesque de Mayence et Fédric

[1] Voyez le texte latin, p. 201.

l'arcevesque de Coulongne, et pluiseurs aultres nobles princes, meismement le roy de Boesme, le duc de Saxongne et monsigneur le marchis de Brandebourg, par leurs procureurs assemblés, en gardant toute ordonnance et le deubt acoustumé, après la solempnité de la messe dite et chantée en le ville de Frankevorde, le XIe jour de juillet en l'an mil IIII^c et XI, eslut le très-cler prince monsigneur Sigismond roy de Hongrie, ensamble et par bon accord et union, roy des Rommains et empereur à venir, ensy comme yceulx électeurs par leurs lettres patentes seellées et impressées de leurs seaulx, données en Frankeforde ou jour dessusdit, le certefièrent et notifièrent à pluiseurs princes et barons.

Comment les électeurs envoyèrent leurs lettres au duc Anthoine de Brabant [1].
CHAP. LXXVIII.

Et meismement au noble prince monsigneur Anthoine duc de Brabant et de Lembourg envoyèrent-ilz leurs lettres, qui se commenchent en la manière qui s'ensieult: *Illustris et magnifice princeps*, etc. Le exposition de laquelle lettre n'est aultre chose, sinon que il lui font savoir comment, après grans tourmens que l'église et le peuple de Dieu ont longuement porté et souffert, ils ont par la voye du Saint-Esprit eslut Sigismond roy de Hongrie roy des Rommains, et lui mandent que à chelui veulle obéir et le veuille tenir pour roy des Rommains, comme ont fait ses nobles prédicesseurs, dux de Brabant, et luy porter foy et révérence comme tenus y est, etc. Chestui Sigismond roy de Hongrie, comme dit est, eslu roy des Rommains, fu fil de l'empereur Karle IIIIe de ce nom, et fu couronnés en le ville d'Aix, en l'an de Nostre-Signeur mille IIII^c et XIIII, le VIIIe jour de novembre, ou XXVIIIe an de son règne de Honguerie, après le Ve an que il avoit esté eslu roy des Rommains. Et en le fin fu-il couronnés empereur en le cité de Romme, comme chi-après appara, par le pape Eugène quart de ce nom. 1411.

Comment Anthoine duc de Brabant et de Lembourg, aveuc dame Élizabet sa femme, en son premier voyage print la possession de la duchié de Luxembourg et de la conté de Chygny [2]. CHAP. LXXIX.

En l'an de Nostre-Signeur Jhésu-Crist mil IIII^c et XI, environ la feste de le Circoncision Nostre-Signeur, Anthoine duc de Brabant et madame la ducesse sa femme, atout grant multitude et noble compaignie de contes, de barons, de chevaliers et de nobles hommes, dont il estoit noblement accompaigniés, se parti de sa ville de Lou- 1411.

[1] Voyez le texte latin, p. 202.

[2] Voyez le texte latin, p. 204.

vain, et se mist au chemin pour s'en aler vers la ducié de Luxembourg, et tant chevaucha par ses journées que il vint au castel et ville de Monyow, là où en très-grant joyeuseté et esbatement il célébra et festia la feste et jour des Trois Roys. Et de là se departi et print le chemin pour chevauchier plus avant, si fist tant que il vint à Bastongne en Ardenne, et là s'arresta. Si n'y demoura gaires que il fist convenir en sa présence et devant ly tous les prélas et nobles hommes aveuc les députés des bonnes villes desdictes ducié et conté de Luxembourg et de Chyny, auxquelz il fist présenter et lire devant eulx et en audience les lettres patentes à lui données et ottroiiés et à madame sa femme par nostre sire le roy des Rommains et de Boesme, sur l'engageure d'icelles ducié et conté dessusdictes, en requérant yceux nobles, prélas et députés que de ce jour en avant ilz obéissent et entendissent à obéir à lui et à madame sa femme, et lui feissent homage et deuwe fidélité d'obédience aveuc les sermens en ce cas acoustumés à faire, selonc le contenu desdictes lettres et le teneur d'icelles. A laquelle chose faire tous les dessusdis bénignement et favourablement se offrirent prestz et appareilliés : et par ensy, en jours à che faire ordonnés et establis, ilz furent sollempnellement admis et rechups en toutes les villes desdictes ducié et conté, et y furent intronisié en faisant à eulx deuve obédience et serment de fidélité; et pareillement tous les nobles des dessusdis pays leur firent sermens et hommage de fidélité; et ossy eulx, ledit duc et ducesse, aux dessusdis prélas, nobles et bonnes villes confirmèrent tous drois, privilèges et franchises, en promettant d'icelles garder et faire entretenir à leur pooir, sans nullement enfraindre ne aler à l'encontre, et de ce donnèrent leur serment solempnel.

Et par ensy eurent-ilz et acquirent la possession paisible d'iceulx pays, de tous les castiaulx, fortresches et bonnes villes appartenans auxdis pays, et pareillement l'obéissance de tous les nobles hommes et subgiés, quelz que ilz fuissent, exepté de ung gentilhomme nommés Huard d'Autel et aulcuns nobles escuyers audit Huard d'Autel favourisans et ses complices, lesquelz en le pardefin ledit duc Anthoine, par force d'armes et par sa propre force et vertu, en prendant, desrompant et destruisant ses castiaulx, et les aultres tant par sa sapience comme ossy par cremeur, il fléchi et tourna à sa grâce. Et pour che que ycelui Huard d'Autel, capitaine de tous les inobédieus et rebelles, refusa, après la requeste qui souffissament lui fu faicte, de mettre ès mains dudit monsigneur le duc Anthoine et madame Élizabeth sa femme les fortresches et castiaulx de Montmade [1], de Damviller et d'Orchimont, et que ossy il ne volt faire hommage ne obédience de fidélité ne serment audit duc et ducesse, ledit duc Anthoine assambla ses ots en grant multitude de gens d'armes, et s'en vint assigier et avironner le fortresche de Autel, lequel il fist assaillir très-virilement et desrompre de bom-

[1] Le texte latin a *Montmedi.*

bardes et quennons et de tous aultres engiens de guerre et d'instrumens à ce servans. Laquelle chose véans ledit Huard d'Autel, comme tous esbahis, car bien lui sambloit que il ne peuvst résister à la très-grant puissance dudit duc Anthoine, et bien percevoit que son castel d'Autel estoit en très-grant péril, pour coy tout prestement il envoya en Franche par devers le duc d'Orliens, en lui priant et requérant que pour l'amour de Dieu et de gentillesse il lui pleust mettre remède en sen fait, et vosist les III dessusdis castiaulx de Montmade, de Damviller et d'Orchimont contre ledit duc Anthoine garnir et deffendre, et lui vosist envoyer ayde de gens d'armes pour faire lever le siége que ycelui dit duc Anthoine avoit mis devant sa fortresche d'Autel. Lequel duc d'Orliens, oans la piteuse pétition dudit Huard, envoya messire Clignez de Brabant, ung chapitaine de grant renommée, atout une très-grosse compaignie de gens d'armes en l'ayde et faveur dudit Huard d'Autel : lesquelz gens d'armes venus en Montmade, le duc Anthoine, qui tout prestement en seut les nouvelles, environ la minuit monta à cheval, et print aveuc lui et en sa compaignie le conte de Vernebourg, Jehan de Scoonvorst, le bourgrave de Monyow et messire Arnoul de Crayenhem, et y laissa le remain de son ost en le garde de monsigneur de Grobbendonck aveuc pluiseurs aultres escuyers, et en très-grant haste se mist au chemin, et chevaucha jusques à Montmade, là où il trouva celle compaignie de gens d'armes franchoix qui là estoient venus et qui gaires ne se doubtoient du rencontre que ilz eulrent, car tout prestement ledit duc Anthoine leur couru sus, si soudainement que il les eult en peu d'eure tous desconfis, et en y eult de mors et d'ochis, de navrés et d'affolés, de prins et de retenus la plus grant partie; et se ilz ne fuissent fuis, ilz y fuissent tous demourés. Et eschapa ledit Clignez de Brabant, parche que il estoit montés ou castel pour oïr messe, car se il fuist aveuc les aultres, il y fuist demourés. Mais son frère fu prins, lequel aveuc pluisieurs aultres prisonniers le duc Anthoine, pour la grant multitude que ilz estoient, envoya en pluiseurs prisons et en pluiseurs castiaulx de la ducié de Lucembourg, là où il commanda que ilz fuissent très-bien gardés et enserrés. Et quant che fu fait, à très-grant proye et pourfit il s'en retourna victorieusement en son ost et siége, là où il fu rechups de ses amis en grant joye et léesse.

Du traitié fait entre le duc Anthoine de Brabant et Huard d'Autel à Arluin [1].
Chap. LXXX.

Quant Huard d'Autel se vit en che point rompu et deffait, et comment ces Franchoix qui venus estoient en son ayde estoient comme tous rués jus sans recouvrir, se il fu

[1] Voyez le texte latin, p. 205.

eshabis et anuyeux, ce ne fait point à demander. Et pour ce à son fait remédier, il se commencha à penser de faire par une aultre manière, et finablement fist tant pourchassier par devers le duc Anthoine par le moyen d'aulcuns de ses bons amis, que ung traitiet fut fais entre ledit duc Anthoine et lui sur le fait de ces III chastiaulx dessusdis, c'est assavoir Montmade, Damviller et Orchimont : lequel traitiet fu fais par ceste manière, c'est assavoir que ledit Huard garderoit lesdis castiaulx en ses mains, seloncq la manière de la triève d'iceux III chastiaulx jadis faite entre le dessusdit roy des Rommains et de Boesme et le pays de Luxembourg, d'une part, et le duc d'Orliens, d'aultre part, lequel traitié devoit durer jusques à l'endemain de le Nativité monseigneur saint Jehan-Baptiste ensieuvant après prochaine; et que ichelui Huard en ce tamps pendant deveroit signifier aux dessusdis roy de Behaigne[1] et duc d'Orliens, que tèlement ilz y pourveissent et y venissent, ou aulcuns de par eulx ayans plains mandemens par leurs lettres patentes de yceux castiaulx pooir recevoir et prendre, pour eulx et ou nom de eulx. Et ou cas que ce ilz ne feroient, de ce jour en avant ledit Huard d'Autel ne se entremeteroit de riens des dessusdis castiaulx ne aultre personne de par lui ès dessusdis lieux ne metteroit ne soufferroit estre mis, saulve et réservé che que ladicte trieuve devoit durer par le terme de VI sepmaines, seloncq le compromis fait sur lesdictes troeuves. Et ou cas que les dessusdis roy de Behaigne et duc d'Orliens en ce tamps pendant ensamble escriproient ou manderoient par leurs lettres patentes audit Huard d'Autel, ou commanderoient que il meist les dessusdis castiaulx en aultrui main, si ne feroit-il riens; mais deveroit che signifier audit duc Anthoine ou à son châtelain par ses lettres en sa ville de Luxembourg, XIIII jours par avant, et les despens que feroit ledit Huard d'Autel en l'espasse de ces XIIII jours dedens les dessusdis castiaulx, ledit duc Anthoine les devoit payer; et se ossy il, ledit Huard, avoit èsdis castiaulx deffaulte d'aulcuns hommes pour la garde d'iceulx ce temps pendant, le duc Anthoine les y devoit mettre et envoyer à ses despens. Et tous les despens que ledit Huard d'Autel feroit pour la garde des dessusdis III castiaulx dedens les XIIII jours dessusdis, ledit duc Anthoine les devoit rendre et payer à Huard d'Autel dedens le mois prochain ensieuvant, dedens tout lequel terme le duc Anthoine dessusdit, ne par lui ne par les siens, ne fera ou fera faire aux dessusdis castiaulx quelque moleste ne assault, quelque damage ou grief, par quelconque manière; mais eulx et les habitans deffendera et gardera comme les propres siens ce temps pendant, sans quelconque fraulde ne mal engien. Item ossy, icelui Huard promist et eut en convent que en ce temps pendant il ne procurra ne fera procurer aulcunes causes qui contre ledit Anthoine puissent venir par quelconques manières à l'occasion des dommages que il a soustenu pour la cause dessusdicte, saulve che que il, ledit Huard, dedens ledit aultre

[1] *Behaigne*, Bohème.

jour après la feste monseigneur saint Jehan-Baptiste, humblement il porra poursieuvir et faire poursieuvir les dessusdiz roy de Behaigne et le roy de Hongrie, que des dessusdis dommages ilz lui veullent donner aulcune bénigne récompensation : comme toutes ces choses plus plainement apèrent ès lettres dudit Huard d'Autel sur ce faites, sellées de son propre sael et des seaulx de Huard et de Jehan ses enfans. Et fut le dessusdit traitié fait en l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^c et XI, ou mois de march le XIIe jour, seloncq le stile d'escripre en le court de Trivères. Lequel traitié ensy fait, que dit est, conclu et acordé, le duc Anthoine fist son siége lever, et donna congié à toutes ses gens d'armes, et lui s'en retourna en son pays de Brabant, et madame la ducesse sa femme il laissa en son pays de Luxembourg, à laquelle il commist en son absence le gouvernement d'icelui pays à estre déménés par le conseil de monsigneur Rupert signeur de Florighingen et Gille de Rodemake et pluiseurs aultres nobles hommes.

Comment mons^r Willame de Ham et mons^r Bernard de Burscheit chevaliers impétrerent lettres au roy des Rommains et de Behaigne[1]. CHAP. LXXXI.

Pour che que pluiseurs chevaliers et nobles hommes de la ducié de Luxembourg, qui aux dessusdis duc Anthoine et à madame Élizabeth sa femme avoient refusé donner serment et hommage, seloncq le contenu des lettres audit duc et à ladite ducesse données sur le impignoration ou engagement de ladicte ducié de Luxembourg, de la conté de Tzini et de l'advoerie de Alsasie par le dessusdit roy des Rommains et de Behaigne, disans entre eulx que cesdictes lettres n'estoient point deuvement données, ne ne procédoient de la pensée ne vraye intention dudit roy des Rommains et Behaigne, fu prins ung conseil par ceulx nobles escuiers et chevaliers de envoyer devers ledit roy des Rommains et de Behaigne, comme ilz firent, et y envoyèrent, pour en savoir la vérité, mons^r Willame de Ham et Bernard de Burtscheit, II nobles et sages chevaliers, qui très-bonne diligence en firent, car ilz firent tant que ilz vinrent en Behaigne, et remonstrèrent au roy la cause de leur légation entièrement et au long, ensy que le mieux leur pleut faire. Lesquelles pétitions et requestes, aveuc ossi les remonstrances par eulx faites, du roy entendues et oyes, respondit de sa propre bouche que ce qui avoit esté fait à cause de sa niepce, ensy que il estoit contenu ès lettres sur ce faites données à Praghe, le venredi devant le jour de le Nostre-Dame Assomption, nommée en ties *Wurtzweyhs*, il le vouloit entretenir et faire ferme et estable, et de ce il leur donna ses lettres patentes selées du seel de sa magesté, lesquelles sont en teneur telles qui s'ensieut: *Wencelaus, Dei gratia Romanorum rex*, etc., ch'est à dire : « Wence-

[1] Voyez le texte latin, p. 207.

laux, par la grâce de Dieu roy des Rommains et tousjours Auguste et roy de Behaigne, à tous et singuliers prélas, contes, barons, ministériaulx, sergens, castellains et aultres quelzconques, de quelque dignité, estat ou condition que ilz soient, estans de la duchié de Luxembourg, tant ties comme walecq[1], ses léaulx subgiés et amés, qui par ces nostres lettres seront requis, sa grâce et tout bien. Sachiés vous nobles fidèles et amés, que nous avons bien entendu le vostre dénoncement et pétition à nous faite et signifiée par nobles hommes nos fidèles et amés Willame de Ham et Bernard de Burscheit, pour quoy, ensy que nagaires nous vous avons escript et mandet, encore derechief par ces présentes fermement et destroitement vous commandons et volons, que à la noble Élizabeth nostre niepce, princesse et ducesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, nostre amé fil et prince, son légitisme mari, faichiés ayde et promettés et leur faites aveuc tout le pays léale obéissance, sur tel fait ou cause comme les lettres de nostre royale magesté, que nous leur en avons donné et donnasmes le plus prochain venredi devant le jour de l'Assomption Nostre-Dame, que on dit en ties *Wurtzweyhs*[2], darrainement passé, en nostre cité de Praghe, sur ce faites le contiennent et déclarent, et non aultrement, jusques à che que nous ou nos successeurs, roys de Behaigne, leur arons payé et délivré la somme de monnoye que nous leur avons prescript et assigné et expressé èsdictes lettres et nommé, et non point plus longhement, car nous réservons l'éritage de la nostredicte duchié de Luxembourg, aveuc les héréditaires sermens auxquelz et par lesquelz vous estes à nous et par nous obligiés et astrains, sans aultre chose faire à l'encontre des choses prémises par quelconque manière, sur paine de encourir nostre crémeteuse indignation : laquelle chose faire de bouche et par lettres par les deux dessusdis Willame et Bernard nous vous mandons, soubz le tesmoing de ces nostres présentes lettres, seellées du seel de nostre royale magesté, données à Praghe, en l'an après le Nativité Nostre-Seigneur Jhésu-Christ[3] et après che en l'an XIIe, le mardi devant la feste Sainte-Dorothé, ou XLIXe an de nostre règne de Behaigne et ou XXXVIe an de nostre règne des Rommains. Et estoient lesdictes lettres ensy signées : Du mandement de monsigneur le roy : JEHAN DE BAMBERG. »

[1] *Walecq* ou *walesch*, wallon.

[2] Voyez ci-dessus, p. 695.

[3] La date *mil IIII^c^* manque dans le MS.

De le responce sur cesdictes lettres faite par madame la ducesse en Luxembourg en l'absence de monseigneur Anthoine duc de Brabant, son mari [1]. Chap. LXXXII.

Quant le roy des Rommains et de Behaigne eult donnet sesdictes lettres aux dessusdis Willame et Bernard, et que il leur eut enjoint et dit tout son bon plaisir par la manière que vous avés nagaires oy, ilz prinrent congié et se départirent de Praghe, et firent tant que ilz revinrent en leurs pays devers leurs compaignons, auxquelz ilz remonstrèrent leurs lettres patentes, et comment l'empereur, c'est assavoir le roy des Rommains, vouloit que son mandement fuist entretenus et gardés. Lesquelz oans ces responces de l'empereur et véans le contenu desdictes lettres, eulx tous ensamble assamblés pour ceste cause en le ville de Essche-sur-Surre, tout prestement escripsirent unes lettres patentes saellées de leurs seaulx audit duc Anthoine, ou à son lieutenant en son absence estant en Luxembourg, que il leur vosist assigner une certaine journée en laquelle ilz peussent seurement venir et franchement retourner en leurs marches, pour oyr telle responce que faire lui volroient sur certaines lettres à eulx aportées par les II dessusdis chevaliers de par le roy des Rommains et de Behaigne : lesquelles lettres venues en la présence de madame la ducesse et ycelles veuves et oyes, elle, en l'absence de monsigneur le duc Anthoine, son mari, ayans le administration du pays et ducié de Luxembourg, par le conseil et délibération de son discret conseil leur fist rescripre sur le contenu de leurs lettres, et donner pour responce que, se dedens le dimenche prochain venant du jour de la date de sesdictes lettres ilz voloient venir en Luxembourg, pour là faire audit monsigneur le duc Anthoine, son mari, et à elle par la manière que avoient fait les aultres nobles et bonnes villes du pays de Luxembourg, en ce cas elle vouloit que ou nom et de par sondit mari et ossy d'elle-meisme leur pétition et parole fuist franchement et, comme elle seroit, voulentiers oye et rechupte, et que eulx et tous cheux que aveuc eulx ilz volroient amener, ou cas que ilz ne fuissent anemis de sondit mari ne d'elle, en alant et en retournant, par le terme de II jours devant ledit dimenche et par le terme de II jours après, eussent bon et seur sauf-conduit, et par le tesmoing de sesdictes lettres saelées de son seel, lesquelles furent données à Luxembourg, le lundi XIIIe jour du mois de juing en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XII. Sur lesquelles dictes lettres les dessusdis nobles hommes signifièrent aux dessusdis monsigneur le duc Anthoine et à madame la ducesse sa femme, que en jour de leur vie ilz ne feroient sermens d'ommage ou de fidélité, se le roy des Rommains et de Boesme et duc de Luxembourg, leur naturel signeur, auquel par serment et obédience de fidélité ilz estoient tenus et astrains, ne leur quittoit et délais- 1412.

[1] Voyez le texte latin, p. 208.

soit premièrement des sermens que il lui avoient fait et dévoement rendu à lui et à la couronne de Behaigne, et que ilz en fuissent du tout absolz.

De la seconde chevauchié ou expédition que fist le duc Anthoine de Brabant en la ducie de Luxembourg[1]. Chap. LXXXIII.

1412. En l'an dessusdit, c'est assavoir en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XII, jà la feste de monsigneur saint Jehan-Baptiste approchant, le duc Anthoine de Brabant assambla son très-puissant ost, ouquel furent grans foisons de vaillans hommes d'armes et bons combatans, et se parti de son pays de Brabant et print le chemin pour s'en aler vers sa terre de Luxembourg, et fist tant que il vint à Arluin, là où il rassambla toute sa puissance. Et loist savoir que il y avoit de bonnes gens d'armes et grant foison et de pluisieurs parties et nations; si en fist II compaignies et II très-puissans batailles; et lui en propre personne aveuc l'une des parties acompaigna ses propres barons, chevaliers et escuyers de ses duciés de Brabant et de Lembourg et ossy de la ducié de Luxembourg, à luy obéissans, s'en vint pour tenir camp devant le castel et ville de Damville[2], et là ficha ses tentes et povillons en attendant ses anemis; et l'aultre partie, de laquelle estoient chiefs monsigneur Gérard conte de Seyn, Jehan de Loen, monsigneur de Heynsberch, Rupert le conte de Vernebourg, monsigneur Romhan[3], qui de par l'arcevesque de Trevères, et Évrard de Lembourg de par le duc des Mons estoient envoyés en l'ayde dudit duc Anthoine, se partirent de Arluin et s'en alèrent devers le castel et ville de Montmade[4], pour là tenir journée de bataille à l'encontre de leurs anemis. Si firent tant que ilz y vinrent et y fichèrent leurs tentes et trés, en attendant se nulz les venroient combatre qui vosissent présumer de occuper et prendre la possession desdis castiaulx de Montmade et Damville, pour et ou nom dudit roy de Hongrie ou du duc d'Orliens, mais onques nulz ne s'amonstra pour ce faire. Et quant ledit duc Anthoine vit que nul ne se trairoit avant lui qui très-grandement avoit pourveu ses gens d'armes de tous vivres bien et largement, volt, comme le traitiet portoit, avoir les dessusdis castiaulx, si fu tramé et ordonné, par le moyen d'aulcun qui s'en entremirent entre lesdictes parties, c'est assavoir entre le duc Anthoine et ledit Huard d'Autel, sur la délibération et garde desdis castiaulx de Damville, de Montmade et d'Orchimont, que ledit monsigneur Huard d'Autel délivreroit lesdis castiaulx ès mains de certaines personnes que lui nommeroit ledit duc Anthoine sans dilation quelconque. Et premièrement fu traitié et accordé que Rupert signeur de

[1] Voyez le texte latin, p. 209.
[2] *Damviller,* dans le texte latin.
[3] *Dominus Romilianus,* dans le texte latin.
[4] *Montmedi,* dans le texte latin.

Florchingen, chevalier, Gille de Rodemake signeur de Ryschuyberch [1] et Jehan signeur de Ducherveltz aroient ces III dessusdis castiaulx de Damville, de Montmade et d'Orchimont en leurs mains, avec toutes les apertenances, de par très-nobles princes monsigneur le roy des Rommains et de Behaigne et de son frère le roy de Hongrie, lesquelz castiaulx ilz ne bailleroient à personne vivant, sinon à chelui ou à ceux auxquelz ou auquel ledit roy de Boesme les commanderoit par ses lettres patentes saelées du seel de sa magesté estre balliés et délivrés; item, que yceux trois signeurs dessusdis accepteront ou prenderont les dessusdis trois castiaulx des mains dudit Huard d'Autel, qui les avoit et a par la commission des dessusdis roi des Rommains et de Boesme et du duc d'Orliens, lesquelz castiaulx yceux trois signeurs à homme du monde ne bailleront, sinon par la manière dessusescripte, et che sur l'obligation de tous leurs biens qu'ilz ont de présent et que chi en après polront avoir. Par le vigheur duquel traitié monsigneur Huard d'Autel dessusdit bailla et délivra les castiaulx de Damville et de Montmade, aveuc toutes leurs attenances, ès mains dudit monsigneur Rupert, de Gille et de Jehan, lesquelz aux prières et requestes du duc Anthoine prinrent en eulx le fais desdis castiaulx, eulx et leurs biens, et se submirent et obligièrent de les rendre par la manière dessusescripte; et ossy le duc Anthoine promist de les garder et faire garder sans nul quelconque dommage d'iceulx signeurs : comme toutes ches choses ès lettres patentes dudit duc Anthoine sur ce faites est plus plainement contenu, èsquelles lettres obligatores sont les lettres obligatores dudit Rupert, de Gille et de Jehan de mot à mot incorporées. Et loist savoir que nientmains, toutes ces ordonnances ensy faites, si ne fu point le castel d'Orchimont baillié ne délivré aux dessusdis signeurs, ensy que ordonné avoit esté. Lesquelles dessusdictes lettres furent escriptes en ties, dont le commenchement du teneur fu tel : *Anthonis, von Gots gnade herzoge von Lotthryck, von Brabant und von Lymburg, margreven*, etc. [2], èsquelles lettres appert l'ordonnance et manière des choses précédentement proférées et escriptes, etc. Et adont fu faite par le duc Anthoine une aultre lettre patente, par laquelle il pardonnoit à tous les favourisans dudit Huard d'Autel tous maltalens quelconques, èsquelles lettres furent présens le conte de Vernebourg, monsigneur de Berghe, monsigneur de le Looke [3], Jehan de Mongouw et pluiseurs aultres de son conseil.

[1] *Rychersberch,* dans le texte latin, p. 210.

[2] Voyez le texte latin, p. 211.

[3] Lisez *de le Lecke.*

De l'ambassade envoyé par le duc Anthoine de Brabant au roy des Rommains et de Behaigne [1]. Chap. LXXXIV.

1412. Quant tous ces traitiés, ensy que dit est, furent fais et acomplis, et que les castiaulx de Damville et de Montmade furent mis ès mains des dessusdis Gille, Rupert et Jehan par ledit Huard d'Autel, monsigneur le duc Anthoine bénignement licentia et donna congiet aux hommes d'armes qui en son service et ayde estoient venus, et qui à ses propres despens par le terme de IX jours avoient esté devant les castiaulx dessusdis, et remercia grandement les chapitaines et principaux signeurs, en eulx donnant de ses dons et de ses juyaulx, tant de chevaux comme d'armeures et d'autres, très-somptueux dons, et par ensy cascun s'en retourna en son propre lieu. Et lui aveuc ses consilliers et sa famille et aulcuns nobles barons de son pays de Brabant s'en ala devers madame la ducesse, sa femme, qui pour lors faisoit sa résidence en Luxembourg, où il demoura par aulcun peu de jours, et puis s'en retourna en son paiis de Brabant, là où il ne tarda pas longhement que il eult conseil de envoyer par devers ledit roy des Rommains et de Boesme, pour procurer pluiseurs haultes et ardues besongnes touchans les besongnes et causes de la duchié de Luxembourg, de la conté de Czini et de l'avoerie de Alsasie, lui-meisme et madame sa femme: pour laquelle besongne faire et acomplir, ilz y envoyèrent Willame le josne conte de Seyne, Gille de Rodemake, ses parens et consilliers, et Émond Dinter, son secrétaire, composeur de ceste ystore, atout plainnière puissance, de par lui ledit duc et de par madame sa femme, de faire et acomplir comme lui-meisme, ensy que il apert par ses lettres patentes dont le teneur s'ensiult : *Anthonius,* etc., c'est-à-dire : « Antoine, par la grâce de Dieu duc de Lotthier, de Brabant et de Lembourg, marchis du saint-empire, à tous ceux qui ces présentes lettres verront ou orront, salut et tout bien, etc., » par lesquelles appert che que dit est, et furent données en le ville de Bruxelle, le XVIIe jour d'aoust l'an de Nostre-Seigneur mille IIII^c et XII, et estoient ensy signées : Par monsigneur le duc, présent le demisiau de Monyouwe, etc.

Comment les ambaxiateurs du duc Anthoine exposèrent au roy des Rommains et de Boesme la cherge et besongne qui enchargié leur estoit [2]. Chap. LXXXV.

1412. Monsigneur Willame le josne conte de Seyne, Gille de Rodemacke et Émond Dinter dessusnommés au mandement du duc Anthoine, en eulx prendans le fais de ledicte ambaxade, atout leurs lettres et instrumens de crédence se partirent de Bruxelle, se

[1] Voyez le texte latin, p. 212.

[2] Voyez le texte latin, p. 214.

mirent au chemin pour en aler devers le dessusdit roy des Rommains et de Behaigne, que ilz trouvèrent en sa ville de Praghe, le XIXe jour du mois de septembre en l'an mil IIII^c et XII. Et là trouvèrent messigneurs premièrement Conrard l'évesque d'Olonic [1], chancelier, Lantzko de Crawar, maistre de la court, Albert de Colditz, chambellan, et Tieri Cara, maistre essanson dudit monsigneur le roy et consilliers, auxquelz et à uns cascun d'eulx ilz exposèrent les lettres de crédence que ilz avoient de mondit seigneur le duc Anthoine, que très-bénignement ilz oïrent et entendirent. Pourcoy yceux consilliers, à la contemplation dudit duc et de ladicte ducesse de Brabant, ilz impétrèrent à la magesté royale que aux dessusdis ambaxiateurs fu de par le dessusdit roy certaine journée assignée, c'est assavoir le XXIIIIe jour dudit mois de septembre, pour comparoir par devant lui en son castel de Karlesteyn, et pour lui exposer le fais et charge de leur ambaxade. Lequel jour venu, yceux ambaxadeurs par le moyen des consilliers dessusdis se présentèrent devant la présence dudit roy, qui tres-gracieusement les rechupt, et bénignement de sa propre bouche leur dit : « Alés oir messe en ma grande chapelle et regardés les reliques, et puis venés et retournés à moy après disner, et adont je vous oyray voulentiers, car maintenant il me convient estre empeschiés aveuc mon oncle le duc Erneste d'Austrie. » Si s'en alèrent oyr messe et voir les reliques de ladicte chapelle, et quant ilz eurent che fait, monsigneur Lantzko, maistre d'ottel de la court, les mena à part en une chambre assés près de la chambre dudit roy, et là disnèrent, et le roy disna tout seul en sa chambre; mais le roynne et le duc d'Austrie disnèrent ensamble en une petite sallette. Quant ces disners furent acomplis, la roynne et le duc d'Austrie commenchèrent les danses et charoles [2] aveuc pluiseurs signeurs et dames en une grande sale, et là les pooit très-bien le roy veoir parmi l'ui de sa chambre, et estoit assis en son throne et avironné de pluiseurs nobles hommes, ses consilliers, et en très-grant nombre. Et ensy que il estoit là séant, il manda et fist convenir par devant lui les dessusdis ambaxadeurs, pour lui recorder et dire le fais et charge qui leur estoit chargié de par le duc Anthoine de Brabant et par sa niepce la ducesse, lesquelz tout prestement au mandement du roy vinrent, si firent premièrement la réverence et le saluèrent de par le duc et la ducesse, ensy que il apartenoit, et puis présentèrent leurs lettres de crédence, aveuc aultres lettres de par nobles signeurs, monsigneur Charle daufin de Vienne et Jehan duc de Bourgongne, envoyés à sa très-haulte exellence. Lesquelles lettres il-meismes rechupt, ouvri et lut, et puis dit que les lettres de son très-amé fil le duc et de sa très-amée fille la ducesse tenoient crédence, mais les aultres lettres de son très-chier amé cousin le daufin de Vienne et de son très-chier amé cousin le duc Jehan de Bourgongne, très-nobles princes, estoient lettres de recomman-

[1] D'après le texte latin, il faut lire *Olmutz.*

[2] *Charole* ou *carolle,* danse, concert, divertissement, de *chorea* ou *chorus.*

dation sur les causes pour lesquelles son fil et sa fille les avoient envoyés à sa présence, et que ilz dissent che que il leur plaisoit. Adont yceux ambaxadeurs par la parole de Willame conte de Seyne exposèrent à sa magesté premièrement, comment monsigneur le duc Anthoine et madame la ducesse de Brabant, ses fidèles, se recommandoient à sa magesté, comme ceux qui sur toutes choses convoitoyent de estre certains de sa bonne prospérité et seur estat, pour laquelle cause principalement il les avoient envoiiés par devers sa noble hautesse, et de ce lui prioient que de che les vosist faire certains à son bon plaisir, car toutes fois et quantes fois que ilz en oent bonnes nouvelles, ch'est la plus grant joye que ilz puissent avoir en ce monde, aveuc pluiseurs autres paroles à ce servans, ensy que ledit conte de Seyne le seut très-bien faire. En après, en descendant aux espécialités, ilz lui exposèrent humblement et requirent seloncq le contenu de l'instruction aultrefois à eulx donnée par le duc Anthoine, et lui déclarèrent de mot à mot tout le fait pourcoy ilz estoient là envoyés. Lesquelles choses dictes et recordées ou demandées, le roy bénignement respondit de sa propre bouche, en commandant que ce que ilz avoient dit de bouche lui fuist donné par escript, et sur ce, par bon et délibéré conseil, il leur donroit bonne et agréable responce. Laquelle chose ensy faite, le roy demanda de l'estat du duc et de la ducesse dessusdis, et ossy de l'estat de Brabant et des barons, desquelz, comme il affermoit, il avoit eu d'anchien tamps la congnoissance, ensy que dessus est plus largement escript, et ossy de son estat, là où nous avons parlé et escript de son élection et coronation en roy des Rommains. Après lesquelles demandes et responces, lesdits ambaxadeurs se retrairent à Praghe, entendu que ilz prinrent premièrement congié à lui et aux signeurs.

En après iceux ambaxadeurs, par l'ayde, faveur et assistance des dessusdis consilliers, labourèrent tant par grant songne et labeur, tant en Karlesteyne comme en Nuwehuse, là où ilz poursieuvirent ledit roy des Rommains, que ilz obtinrent de lui les lettres qui chi-après s'ensieuwent. Et loist savoir que, comme les dessusdis ambaxadeurs parlassent audit roy des Rommains et de Behaigne du fait des III castiaulx dessusdis, c'est assavoir de Damville, de Montmade et d'Orchimont, et du traité qui fait en avoit esté, ensy que dessus est dit et devisé, le roy de se propre bouche commanda à Gille de Rodemacke, que aveuc ses II devantnommés compaignons ilz tenissent et gardassent en leurs mains au pourfit de monsigneur le duc Anthoine et de madame la ducesse, sa femme, et leur commanda que ilz fuissent tousjours prestz à leur ayde et besoing, ouvers et clos à leur plaisir, pour y venir et aler toutes fois et quantes fois que bon leur sambleroit et que besoing en aroient. Et absolt ledit Gille et ses II compaignons de toutes promesses et convenences faites par leurs lettres audit Huard d'Autel; rapella assy ycelui roy toutes les lettres de commission que il avoit balliés et données audit Huard d'Autel, saellées du seel de sa magesté, des III dessusdis castiaulx, et celles espécialement par lesquelles il manda aux trois dessusdis compai-

gnons que lesdis III castiaulx ilz délivrassent ès mains dudit Huard d'Autel, comme toutes ces choses plainement apèrent ès lettres patentes dudit roy saellées du seel de sa magesté. Manda derechief ycelui roy par ses lettres patentes audit Huard d'Autel, que au dessusdis Gille et ses compaignons restituast toutes lettres quelzconques que il avoit à cause des dessusdis III castiaulx, par quelconque manière que ce fuist, et que sans dilation les meist en leurs mains, et meismement le castel d'Orchimont, ensy que il avoit promis, che que toutesfois faire ne volt. Après lesquelles lettres ensy euves et rechuptes, le roy bénignement licencia et donna congié aux dessusdis ambaxadeurs, lesquelz tout prestement après che congié à l'endemain se mirent au chemin devers Brabant, et firent tant que ilz y revinrent sains et haitiés, et trouvèrent monsigneur le duc Anthoine et madame la ducesse sa femme en Tournuhout [1], qui très-joyeux furent de leur revenue, et les rechurent très-libéralement et amoureusement, et puis leur présentèrent leurs lettres qui estoient et sont escriptes en almant, lesquelles ledit Émond Dinter a arrière translaté et mis d'almant en latin, et lesquelles je veulx chi-ensieuwant translater en franchoix.

Comment puissance fu donnée au duc Anthoine de Brabant de recouvrer raisonnablement tous biens aliénés de la duchié de Luxembourg, et est la translation des lettres dessusdictes [2]. Chap. LXXXVI.

« Wencelaux, par la grâce de Dieu roy des Rommains tousjours Auguste et roy de Behaigne, à la noble Élisabeth de eureuse recordation, jadis fille du duc Jehan de Gorlic, nostre très-amé frère et prince, ducesse de Brabant, nostre niepce et très-amée princesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, nostre très-amé fil et prince, son très-amé mari et contoral, continuel acroissement d'amour aveuc nous. Pour ce que par diverses manières de causes, et signamment par les obligations ou engageures faites par noble jadis de eureuse mémoire le marchis de Brandebourg et de Moriane, nostre oncle et nostre prince très-amé, darrain trespassé, ou tamps que il tenoit et possessoit nostre terre de Luxembourg, et ossy par nous-meismes, après le décès de nostredit oncle, par non raisonnables et inconvegnables prières et instances ou inductions à pluiseurs subgiés et aultres hommes d'icelle duchié et terre de Luxembourg, les fruis, rentes, prouvendes et tous les biens que en nosdictes fortresches et castiaulx d'icelledicte terre soloient venir et escheir sont tellement diminuées et aliénées, que d'icelles rentes, prouvendes et biens ladicte nostre duchié et terre de Luxembourg, ne les castiaulx et fortresches d'icelle, ne se pevent bien gouverner ne régenter, ne ycelles estre

[1] Lisez *Turnhout*. [2] Voyez le texte latin, p. 217.

réparées seloncq le exigence d'icelles fortresses et castiaulx, comme nous sommes plainement infourmés; et affin que vous ycelle nostre duchié et terre de Luxembourg puissiés plus profitablement, seloncq le oportunité et nécessité d'icelle et d'iceux, mettre et maintenir mieux et plus esploitamment en paix et en transquilité, garder et deffendre les castiaulx et fortresses à ladicte duchié regardans, soit en restor [1] ou en remmiendrement [2], nous, par ung délibéré conseil sur che eu de nos princes, barons et nobles hommes, et par la vertu de ces présentes et de nostre certaine science, vous donnons la totale et plaine puissance de tous les biens, et ung chascun d'iceux, rentes et prouvendes irraisonnablement distraites et aliénées de la dessusdicte nostre duchié et terre de Luxembourg réduire et ramener à ycelle nostredicte terre, pour y demourer et à ycelle apartenir, et ossy nomméement et expressément tous et singuliers castiaulx, cités, villes et villaiges, biens, rentes et prouvendes par nous ou par nos prédicesseurs, signeurs de Luxembourg, obligiés et engagiés, à telle somme de monnoye que ilz sont obligiés et engagiés, par deuve information sur ce premièrement euve, vous le puissiés et doiiés racheter et paiier, et de tout ce entièrement user, goïr et possesser tant et si longhement que nous ou nos successeurs, roi de Behaigne, vous arons paiié et rendu ladicte somme de monnoye pour laquelle vous avés ou ariés les dessusdis biens rachetés et payés, entendu toutesfois que nulle autre somme de payement vous n'y polrés ni deverés mettre au-dessus, ne acroistre par quelconque manière, exepté en ces choses dessusdictes le castel et ville de Welchenfelz, que pour nous nous retenons par la manière que il est expresséement contenu ès aultres nostres lettres. Et au-deseure de che, par la vertu de ces présentes, vous donnons plaine et totale puissance de oïr et rechepvoir de tous recepveurs et ung chascun d'eulx de la nostredicte ducié et terre de Luxembourg de par nous les contes, et signamment de tous ceux qui de nous ne de nostre dessusdit oncle n'ont nulle quittance, et toutes les amendes qui de là polront naistre et venir seront à vous et à nous par juste et équale portion. Et se aulcun, de quelconque dignité, estat ou condition que il soit, se exposoit par ung courage indigne et mauvaise voulenté de opposer contre vous ès causes dessusdictes, et refusast de à vous obéir, en ce cas nostre intention est, et ossi vous commandons et mandons par ces présentes, que tel ou telz ensy inobédiens et rebelles tellement à che induisiés et aiiés, ou faites tant que eulx à vous et à nous ilz obéissent et eulx de che jour en avant contre nostre voulenté ne s'oposent, comme raison le veult et requiert : par le tesmoing de ces lettres sellées du seel de nostre magesté, données en Nuwenhuse enprès Praghe, après le Nativité Nostre-Seigneur Jhésu-Crist XIIII^{c} et après che en l'an XIIe, le jour Saint-Denis, ou L^{e} an de no règne de Behaigne et de nostre règne rommain

[1] *Restor* ou *restorement*, réparation, restauration, de *restaurare*.

[2] *Remmiendrement*, amélioration.

XXXVIIe. Et sont lesdictes lettres ensy signées par messigneurs, monsigneur Conrard évesque d'Olonic [1], Latzko, maistre d'ostel de la court, Albert de Coldicz et pluiseurs autres conselliers de monsigneur le roy. Jo. DE BAMBERCH. »

Comment le roy des Rommains et de Behaigne manda par ses lettres aux nobles et non nobles de la duchié de Luxembourg, que ilz obéissent et feissent hommage au duc Anthoine de Brabant, lesquelles lettres furent escriptes en ties et mises en latin par nostre acteur maistre Émond, et par moy translateur mises en rommant [2]. CHAP. LXXXVII.

« Wenchelaux, par la grasce de Dieu, etc., à tous contes, barons, ministériaulx, cevaliers, sergens, vassaulx ou fiévés, burghmaistres, consuls et communaultés des bonnes villes, franchises et aultres villes, et à tous aultres, de quelconque dignité, nobilité, prééminence ou condition que ilz soient, touchans ou regardans à la nostre ducié et terre de Luxembourg, et chascun par lui, tant en ties paiis comme en rommant paiis demourans, ou dehors résidens, no chiers et amés féaulx, qui par ces présentes lettres seront requis, nostre grasce et tout bien. Faisons savoir et mandons que nous avons donné, assigné, ypotéquié ou obligié à noble Élizabeth, fille jadis de eureuse mémore le noble duc Jehan de Gorlic, nostre frère et très-amé prince, ducesse de Brabant, nostre niepce et très-amée princesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, nostre très-amé fil et prince, son légitisme mari, certaine somme de monnoye, par ung courage délibéré et par le sain conseil et droite science de nos fidèles princes et nobles barons, sur nostre duchié et terre de Luxembourg, le conté de Czini et advoerie de Alsasie, aveuc toutes les attenances qui d'anchien tamps y seurrent apartenir et regarder, comme plainement est contenu ès lettres de nostre royale magesté, lesquelles ilz ont de nous sur ce faites, et que darrainement ilz vous ont présentée et monstrée. Pour coy à vous tous et à ung cascun de vous, en destroitement commandant, mandons par ces présentes, que aux dessusdis Élizabeth et Anthoine sur les choses contenues ou comprises ès lettres dessusdictes de nostre royale magesté, lesquelles, comme dit est, ilz vous ont de par nous présenté et polront encore faire, fachiés hommage et serment de fidélité. Et tantost que vous arés che fait, nous vous quittons et délaissons, par le vertu de ces présentes, tous les hommages et sermens de fidélité par lesquelz vous estes à nous obligiés, comme au roy de Behaigne et duc de Luxembourg, vostre naturel et héritier signeur, et vous en absolons et quitte clamons plainement et du tout en tout, tant et si longhement que nous ou nos successeurs, rois de Behaigne, arons ladicte nostre duchié et terre de Luxembourg d'iceulx Élizabeth, nostre niepce, et de Anthoine, son

[1] Lisez *d'Olmutz*.

[2] Voyez le texte latin, p. 219.

légitisme mari, ou à ses hoirs, rachetée et recouvrée, en paiiant à yceulx telle somme de monnoye que èsdictes lettres de nostre royale magesté sur ce faites à eulx données est plainement contenu, entièrement et absolutement. Et che faites sans contredit, par le tesmoing de ces lettres saellées du sael de nostre royale magesté. » Donné en Nuwenhuse à Praghe, ensy que du devant est dit, et signée pareillement.

Derechief comment ledit roy des Rommains et de Behaigne manda aux nobles et subgiés de la duchié de Luxembourg, tant en ties comme en rommant paiis, que ilz obéissent et fachent serment au duc Anthoine, et est la lettre en ties remise en latin par nostre acteur, et de latin mise par moy translateur en franchois [1]. CHAP. LXXXVIII.

« Nous Wencelaux, par la grasce de Dieu roy des Rommains, etc., à tous et singuliers contes, barons, ministériaulx, sergans, burghmaistres, consuls et communaultés de villes de franchises et à tous aultres, de quelconque dignité, noblesse, prééminence ou condition que ilz soient, nos subgiés et fidèles de nostre ducié et terre de Luxembourg, tant tiesse comme franchoise, qui par ces présentes requis seront, nostre grasce et tout bien. Vous nos amés fidèles vous mandons et commandons fermement et destroitement par ces présentes et volons que vous fachiés serment et hommage de fidélité à noble Élizabeth, jadis fille du noble duc Jehan de Gorlic, nostre très-amé frère et prince, nostre très-chière et amée princesse et ducesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, son légitisme mari et espoux, nostre amé fil et prince, à cause de nostre duchié de Luxembourg, par la manière que ès lettres de nostre royale magesté que à eulx nous avons nagaires données, lesquelles ilz vous ont monstré ou monstreront, est contenu et déclaré. Et ne vous oposés contre les choses dessusdictes par quelconque manière, si chier que vous désirés esquieuver nostre indignation. Donné en Totznich, le plus prochain mardi après la feste Saint-Gal, ou L^e^ an de no règne de Boesme, et de Rome XXXVIIe. et ensy signées par messigneurs Conrard évesque d'Olonic [2], Lantzko, maistre d'ostel de la court, Albert de Coldicz, et aultres consilliers de monsigneur le roy. JO. DE BAMBERCH. »

[1] Voyez le texte latin, p. 220.

[2] Olmutz.

Item encore comment ledit roy manda aux nobles de la ducié de Luxembourg que, ou cas que à eulx de par lui leur seroit présenté aultres lettres qui fuissent contre lui ou contre ledit duc Anthoine et contre la ducesse sa femme, contenant que à eulx ilz n'obéissent, si veult-il que ilz y obéissent, et pour cause[1]. CHAP. LXXXIX.

Derequief ledit roy des Rommains et de Behaigne, à la requeste dudit duc Anthoine et de madame sa femme, manda aux dessusdis nobles et tous aultres de la duchié de Luxembourg, que, s'eusy estoit que monstrées ou présentées leur fuissent aulcunes lettres de par lui, au contraire des lettres qui monstrées et présentées leur avoient esté de par le duc Anthoine, si vouloit-il que les lettres appartenans au duc et à la ducesse fuissent entretenues en leur vigheur et vertu, et chelles qui seroient au contraire fuissent subreptices et de nulle valleur; car bien savoit que yceux rebelles avoient impétré devers lui aulcunes lettres, par une mauvaise information dont ilz avoient son noble conseil subverti et destourné de certain et vray entendement, comme tout ce apert par ses lettres escriptes en ties et en alemant, lesquelles ont esté translatées de mot à mot et mises en latin par maistre Émond, acteur de ceste ystore, et se commenchent: *Nos Wencelaus, etc.*, qui sont telles en franchois : « Nous Wencelaux, par la grasce de Dieu roy des Rommains, etc., à tous et singuliers contes, barons, ministériaulx, chevaliers, sergans, et ossy à tous aultres, de quelconque dignité, noblesse, prééminence ou condition que ilz soient, nos fidèles et subgiés de nostre duchié de Luxembourg, qui par ces présentes seront requis, nostre grasce et tout bien. Léaulx amés, nous vous mandons et commandons fermement et destroitement par ces présentes que, ou cas que à vous aulcunes lettres fuissent produites ou présentées qui fuissent contre nous et contre la noble Élizabeth, jadis fille du noble duc Jehan de Gorlic, nostre très-chier frère et prince, nostre très-chière et très-amée niepce, princesse et ducesse, et contre noble homme Anthoine duc de Brabant, son léal mari et espoux, nostre très-amé fil et prince, vous ne y obéissiés par nulle manière quelconque, mais voulons que vous obéissiés à ladicte Élizabeth et Anthoine, tant et si longhement que nous ou nos successeurs, rois de Behaigne, arons de eulx ou de leurs hoirs rachetée, etc., » ensy que il est pardessus contenu ès aultres lettres.

[1] Voyez le texte latin, p. 221

Item encore comment il manda che pareillement aux habitans, burghemaistres, consilles, eschevins et jurés des bonnes villes de Luxembourg[1]. Chap. XC.

Item et derequief ycelui roy des Rommains et de Behaigne manda par unes siennes aultres lettres à tous burghmaistres, consilles et communaultés des bonnes villes, tant du ties paiis comme du franchois, estans de la ducié de Luxembourg, que, se pareillement lettres leur estoient monstrées ou exibées au contraire de lui et du duc Anthoine, si vouloit-il pareillement que des aultres ycelles du duc Anthoine fuissent entretenues, ensy que ès précédentes lettres nagaires exposées est contenu, et sans nul contredit, et sur paine de enquéir en son indignation. Et pour ce que cesdictes lettres furent mains que souffissamment obéyes, il en renvoya unes aultres, par lesquelles il leur mandoit derequief que ilz y obéissent, ou, se ce non, il voloit que le duc Anthoine les contraindist par force d'armes à che faire pour certaine cause qui le mouvoit à ce faire, ensy que plus plainement est contenu èsdictes lettres escriptes en ties et par Émond, nostre acteur, mises en latin, et derechief par moy Wauquelin mises en franchois, et sont telles : « Nous Wencelaux, par la grasce de Dieu roy des Rommains, etc., a tous et singuliers contes, barons, officiers, chevaliers, sergans, burghmaistres, consulles et communaultés de bonnes villes, franchises et aultres villes, et à tous aultres, de quelconque dignité, estat ou condition que ilz soient, fidèles et subgiés de nostre ducié et terre de Luxembourg, qui par la vertu de ces présentes seront requis, nostre grasce et tout bien. Amés fidèles, vous mandons et commandons fermement et destroitement enjoindons par ces présentes, que à la noble Élizabeth, fille du noble duc Jehan de Gorlic, jadis nostre très-chier frère, nostre niepce, princesse et ducesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, son léal mari et espoux, nostre très-amé fil et prince, obéissiés et entendés à obéir ès causes par la manière que ès lettres de nostre royale magesté nagaires par nous à eulx données est plainement contenu pour ceste fois, et sans contredit et empeschement quelconque, soubz le regard de nostre grasce. Et se aulcun de vous violentement ou par maise voulenté va au contraire, ou présume de soy y opposer, il nous plaist que eulx les dessusdis ducesse et duc le puissent astraindre à obédience et subjection, et tenir sellon la loy du pays, pour che que nullement nous ne voulons que en la nostreditte ducié et terre de Luxembourg ait nulles ou aulcunes partialités ne nulz dangiers, mais pais et union et tout pourfit y voulons avoir comme nous le désirons. Donné en Totzinck, le mardi prochain après le Saint-Gal, etc., » comme de celles précédement exposées au lonc, etc.

[1] Voyez le texte latin, p. 222.

Comment ledit roy de Behaigne conferma au duc Anthoine et à sa femme sesdictes lettres, et du voyage que maistre Émond Dinter fist à Arluin[1]. Chap. XCI.

Toutes ces dessusdictes lettres ensy conférées et données furent par ledit roy des Rommains derechief confermées, aprouvées et roborées, ensy que il apert par ses lettres escriptes et dittées en ties, et par maistre Émond mises en latin, et par moy dessusdit arière-chi mises en franchois. Et est le teneur tel : « Nous Wencelaux, par la grasce de Dieu roy des Rommains et tousjours Auguste, etc., recongnisons et notifions publiquement, par le teneur de ces présentes, à tous ceux qui ces nostres lettres verront ou orront, que, ensy que nagaires nous avons donné, assigné et obligié, par ung courage délibéré et le plus sain conseil de nos léaulx nobles hommes princes et barons, à la noble Élizabeth, jadis fille du noble duc Jehan, de eureuse recordation duc de Gorlic, nostre très-amé frère et prince, ducesse de Brabant, nostre très-amée niepce et nostre princesse et ducesse, et au noble duc Anthoine de Brabant, son légitisme mari et espoux, sur la nostre ducié et terre de Luxembourg, la conté de Czini et advoerie de Alsasie, aveuc toutes leurs apartenances qui d'anchien tamps y seulrent apartenir et encore à présent apartiennent, certaine somme de monnoye, comme toutes ces choses sont plus plainement contenues et expressées ès lettres que de nostre royale magesté ilz ont de nous, lesquelles darrainement et nagaires ilz ont produit et monstré aux contes, barons, officiers, sergans et communaltés des bonnes villes et franchises de nostredicte terre et ducié de Luxembourg, ensy derechief, par ung courage délibéré et par le sain conseil de nos léaulx princes et barons, nous avons ycelles lettres roboré, approuvé, ratiffié, renouvellé et confirmé à ladicte Élizabeth, nostre niepce, et audit Anthoine, son mari, nostre fil, et par la vertu de ces présentes, de nostre auctorité royale de Boesme, comme duc de Luxembourg, les roborons, ratiffions, approuvons et renouvelons et confirmons, en ordonnant, ottroiiant et veullant que ycelles nosdictes lettres, en tous et ung chascun de leurs poins, articles, contenues et teneurs, demeurent estables et entières et sans enfraindre, tout ensy que se de mot à mot elles estoient insérées ou anexées à ces nostres présentes lettres royales de nostre magesté. Et voulons que les dessusdis Élizabeth et Anthoine soient nantis de ladicte terre de Luxembourg, pour ycelle tenir, possesser et goïr sans empeschement quelconque, tant et si longhement que nous ou nos hoirs, roys de Boesme, arons rendu et paiié aux dessusdis ou à leurs hoirs la somme de monnoye pour laquelle nous li avons ou pour coy ladicte terre lui a esté engagié, etc. Donné, etc., » ensy que par chi-dessus est escript ens ès aultres lettres.

Subséquamment après la présentation desdictes lettres royales, les dessusnommés duc et ducesse de Brabant, sur le contenu d'icelles lettres, par le conseil de leurs barons,

[1] Voyez le texte latin, p. 224.

chevaliers et consilliers et par deuve délibération sur ce euwe, firent par lettres mander à tous et singuliers contes, barons, officiers, chevaliers, vassaulx et féodaires, et ossy à tous burghemaistres, consules et communaultés des villes, franchises et lieux apartenant à la duchié de Luxembourg, tant en la tiesse tierre comme en la franchoise, et à ceux qui dehors pooient demourer, tant à ceulx obédiens comme inobédiens, requérant ung cascun d'eulx autentiquement, que à une certaine et nommée journée ilz se comparussent en leurs propres personnes en le ville de Arluin, par devant leurs commissaires ad che députés, pour là véir et oïr lire certaines lettres patentes à eulx concédées et ottroiiées par très-cler prince et signeur monsigneur Wencelaux, roy des Rommains et de Boesme, et qui à eulx touchoient et recepvoir devoient, à laquelle journée ilz pooient venir demourer et eulx départir seurement et franchement, sans fraulde et sans nulle déception.

Pour laquelle cause mettre à effec, le dessusdit duc Anthoine ordonna que le dessusdit Émond Dinter, son secrétaire, atout les dessusdictes lettres s'en yroit vers Arluin en la terre de Luxembourg à la journée dessusdicte, pour ycelles lettres monstrer et lire aux nobles et députés des bonnes villes là assamblés, et ycelles qui à eulx espécialement toucheroient leur bailleroit et exiberoit, et des aultres il feroit selonc la commission et fourme à lui sur ce donnée et baillie. Lequel maistre Émond, jasoit che que bien envis, pour le péril des chemins et le tempeste des guerres, che mandement aherdre seul n'osoit; toutesfois, non aiians le hardement de aler au contraire de la volenté son signeur, en print le fais et se transporta envers le castel et ville de Durbi, atout les lettres dessusescriptes, et se avoit ossy une lettre close de par ledit monsigneur le duc Anthoine adreschant à Henri de Welkenhuse, castelain et prouvost de Durbi, contenans en sustance que lui fortifié de gens d'armes menast ledit maistre Émond jusques à Arluin à la journée dessusdicte, et quant ledit maistre Émond aroit fait che que faire y devoit, il le ramenast à Durbi. Lequel Henri, après ces lettres veuwes, apella aveuc lui ung sien nepveu nommé Thiéri de Welkenhuse, prouvost en Bastogne et en Ardenne, lezquelz ensamble eulrent, que chevaliers, que escuyers et compaignons bien armés, environ XLIIII. Si se mirent au chemin, et ledit maistre Émond aveuc eulx; mais ilz n'alèrent point la droite voye, ains alèrent voyes tortes et incongnutes, car ilz avoient très-grant paour d'aulcuns de leurs adversaires, lesquelz, comme on leur avoit dit, se tenoient muchiés ès bois pour les ruer jus, se ilz peussent, ou au moins que ilz ne leur ottassent leur lettres, dont ilz avoient grande criente et paour. Toutesfois ilz firent tant que ilz vinrent à Arluin, là où ycelui maistre Émond monstra et lut aux dessusdis nobles et gens des bonnes villes les dessusdictes lettres. Lesquelles lettres oyes, yceux nobles pour eulx et les députés des villes pour eulx, et tous II ensamble, demandèrent que les dessusdictes lettres, selonc che qu'elles leurs pooient touchier, leur fuissent bailliés, aveuc les copies des aultres lettres qui seullement à ladicte

ducesse et duc touchoient ou pooient touchier : laquelle chose faire leur promist ledit maistre Émond à l'endemain, comme il fist, mais il en retint premièrement les *vidimus* ou les copies, lesquelles sans arrest de jour et de nuit il fist faire escripre et seller des seaulx de nobles homes, comme de l'abé de Luxembourg et d'aulcuns aultres chevaliers. Nonobstant toutes lesquelles lettres, si ne volrent en riens obéir les dessusnommés Huard d'Autel, ses satellites et complices au dessusdit nostre sire le roy des Rommains et de Boesme, leur naturel signeur, comme inobédiens et rebelles au duc et à la ducesse, mais, qui plus est, refusèrent à faire serment et homage à eulx, ledit duc et ducesse, seloncq le contenu et teneur des dessusdictes lettres, par ung mandement contraire que ilz prétendoient à avoir par le roy de Hongrie, de par les II chevaliers dessusdis Willame de Ham et Bernard de Burscheit, lesquelles lettres estoient subreptices et de nulle valeur et faussement impétrées par ledit roy de Hongrie. Car aulcuns de ces nobles hommes, telz que Godefroy de Brandebergh, Bernard signeur de Burscheit, et Fédric de Brandeberch signeur de Clerve, avoient tramis et envoié lettes de défiance à toutes les villes et subgiés de la ducié de Luxembourg, de la conté de Czini et de l'advoerie de Alsasie, et jà y faisoient pluiseurs homecides, rapines, arssins et larchins contre Dieu, raison et justice, et ossy contre la loy du pais y faisoient de très-grans dommages. Et fu vérité que les dessusdis Henri et Thiéri de Welkenhuse, en raconduisant ledit maistre Émond de Arluin à Durbi, prinrent en leur chemin, à le ayde des habitans de Bastenaken, par armes et par assault le castel de Soye[1], ouquel ilz instituèrent ung castelain de par monsigneur le duc Antoine de Brabant. Et fu vérité que pour ce que ledit maistre n'avoit nulles armeures, mais estoit non armés à cel assault dessusdit, il print une fenestre d'une grange, laquelle du loii-col de son cheval il pendi à son col pour soy garder contre le trait des anemis. Et le jour ensieuwant ossy ilz prirent le tour et fortresche de Soye, et instituèrent gardes de par le duc.

De la tierche chevauchié ou armée que fist le duc Anthoine en sa terre de Luxembourg, à l'encontre de ses rebelles et inobédiens[2]. CHAP. XCII.

Jasoit ce que le dessusnommé monsigneur le duc Anthoine, duc de Brabant et de Lembourg, euvist par pluiseurs fois fait requérir Huard d'Autel et ses complices, favourisans et aidans, que à lui et à sa très-chière et très-amé femme et espouse, ducesse de Brabant, ilz vosissent faire serment de fidélité et d'ommage, selonc le contenu des lettres

[1] Au lieu de *Soye* lisez *Rolley*. Le texte latin, p. 226, porte d'abord *castrum de Rolley*, le château des seigneurs de Rolley, à une lieue de Bastogne. Celui de Soye, à une lieue de Durbuy, fut pris ensuite.

[2] Voyez le texte latin, p. 226.

à eulx données sur le engagement de la duchié de Luxembourg, de la conté de Czini et de l'advoerie de Alsasie, lesquelles lettres ilz avoient fait monstrer darrainement au dessusdis Huard d'Autel, ses aydans et aherdans et à tous aultres nobles et députés des bonnes villes de ladicte ducié, et ossy selonc le teneur des lettres que iceulx seigneurs dessusdis Willame de Ham et Bernard de Burscheit, chevaliers, qu'ilz avoient eulxmeisme envoiié pour ceste cause par devers le roy des Rommains et de Behaigne, leur avoient raporté de ycelui monsigneur le roy, nientmains yceux signeurs Huard et ses favourisans et aydans, persévérans en leur désléaulté et mauvaistié par ung faulx mauvais courage endurchi, comme inobédiens et rebelles à leur vray et naturel signeur, le roy des Rommains et de Boesme, ou Behaigne, refusans de faire serment de fidélité et d'ommage et non veullans obéir aux dessusdis duc et ducesse de Brabant, envaïrent la terre de Luxembourg et le assaillirent en le dégastant par feu, par espée et par rapine, en le dépopulant très-grandement, pareillement la conté de Czini et l'advoerie de Alsasie. Pour laquelle cause ycelui duc Anthoine, ces choses portans en son coer dolereusement, veullans ès choses prémises préserver et garder son honneur et l'onneur du dessusdit roy, et ossy de remède convegnable pourvéir à le indempnité, c'est-à-dire au pourfit ou non-dammage, de ses subgiés, et, selonc le mandement à lui de par ledit roy des Rommains et de Behaigne envoyé, astraindre les dessusdis inobédiens et rebelles de retourner à son obéissance et dudit roy, à main armée ou par force d'armes, en reboutant par force leur force, assambla ses ots en grant multitude de combatans et grant foison de gens d'armes, et en ce point se parti de Brabant et se mist au chemin pour s'en aler vers sa terre de Luxembourg. Si chevaucha sur ces anemis, et premièrement en ala mettre son siége et fichier ses tentes devant le castel de Terwaes, lequel pour le temps apartenoit à Jehan et à Willame de Oirley, frères, lequel castel fu par lui et par sa force prins et destruis; mais ensy que ledit duc Anthoine entendoit à mettre le siége devant le castel de Hoelveltz[1], qui apartenoit audit Huard d'Autel, monsigneur Erhard de Gymnich signeur de Berberg[2], qui avoit en mariage la fille dudit Huard d'Autel, procura tant envers ledit duc Anthoine, qui alors estoit logiés à Assenburgh emprès Hoelveltz, que ycelui duc bénéficia et ottria audit Sr Erhard ledit castel de Hoelveltz et ossy de la valée de Seirpenich, sur certaine fourme et manière contenus ès lettres patentes dudit duc sur ce faites, données en ladite expédition à Assenburgh, le XVIe jour du mois de juil l'an mil IIII^c^ et XIII.

Après toutes ces choses, le duc Anthoine manda à tous ses nobles hommes et bonnes villes, ses subgiés des terres de Luxembourg et de Czini, ceux qui à lui estoient obéissans, que sans dilation ilz se meissent en armes le plus estofféement que ilz polroient,

[1] *Holveltz* ou *Hollenfeltz*, château et seigneurie près de Marienthal, à trois lieues de Luxembourg.

[2] *Berbourg* ou *Beaurepere*, château situé entre Epternach et Grevenmacher.

et le venissent hastivement servir et aydier à prendre et débeller la fortresse d'Autel, apartenant audit Huard d'Autel. Lequel mandement fait et acomply, il le dit duc Anthoine, après che que il eult le castel de Terwaes tout démoli et abatu, à toute sa puissance de gens d'armes s'en vint mettre le siége devant le ville et castel d'Autel pour la seconde fois, lequel castel il chaindi et avironna très-puissamment de ses gens d'armes, et lequel il fist radement et puissamment assaillir de bombardes et de queunons et de tous aultres divers instrumens, par lesquelz il desrompoit portes, tours et murs, tellement que en le parfin par la force de ses hommes d'armes ledit castel fu prins et totalement destruis, et tous ceux de dedens ochis et mors. Et est vray que, aveuc les bombardes que le duc Anthoine avoit amené aveuc ly du pays de Brabant, l'en avoit envoiié et donné en son ayde le duc des Mons une grande; samblablement, l'en avoit envoiié le conte Guillaume de Haynnault, de Hollande et Zélande une très-grande, qui nommée estoit *le noire Marguerite;* item ossy la cité de Trevères l'en donna une très-grande, et le ville de Tret ossy une grande, et se y envoya les arbalestriers toutes armés aveuc toutes choses à eulx convegnables et apartenans. Et à toutes ces bombardes dessusdites ordonna, pour les conduire, ledit duc Anthoine hommes très-expers et abilles de telles sciences. Dudit castel de Autel se parti ledit duc atout son ost et s'en ala assigier Lintzer, que il avironna et assiga très-puissamment, et le commencha très-fort à envaiir et assallir de bombardes, et tellement que le chapitaine ou castellain, véans que il estoit en péril et que point n'y avoit d'aultre remède, se rendi au duc lui et les siens à sa voulenté, et le duc le rechupt en sa grâce, et institua audit castel ung nouvel chapitaine ou chastellain.

De là se parti ledit duc arière, et s'en ala mettre le siége devant le castel de Mersi, enprès Verdun, lequel castel ledit duc Anthoine fist tellement desrompre et assallir par ses bombardes, que monsigneur Hue de Mersi, chevalier, auquel ledit castel apartenoit et estoit ens assigiés, se rendi lui et les siens, sauve leurs corps tant seullement, ès mains dudit duc Anthoine, si le fist ledit duc Anthoine ardoir et brûler et du tout par terre getter. Auquel castel, et par espécial en la plus grande tour, laquelle, comme on disoit, avoit fait édifier Jehan le roy de Behaigne, furent trouvés pluiseurs marchans prisonniers de le ville de Strazebourg et de pluiseurs aultres lieux situés sur le Rin, lesquelz le duc Anthoine avoit tiré hors, ainchois que ladicte tour fuist minée et gettee ès fossés, et lesqués à ses propres despens il ledit duc fist sur chars et sur charettes, pour ce qu'ilz ne se pooient soustenir sur leurs piés, remener en leurs propres lieus et terres : dont la cité de Strazebourg lui rendi très-grant grâces et merchis. Et est vray que ycelui duc Antoine atout son ost estant devant ledit castel de Mersi, pluiseurs nobles hommes et pluiseurs castiaulx se retournèrent et rendirent à son obéissance, plus par cremeur, comme je cuide, que par amour ou faveur que ilz eussent à lui, comme le castel de Visbach, Everlingen, Putlingen, Fermondare, Chemy

le Franck et pluiseurs aultres. Et véritable, quelque part que il ledit duc Anthoine tournast, victore ne le sieuwoit point si fort qu'elle le précédoit.

Après dont que ce noble duc Anthoine eult prins et destruit che castel de Mersi, comme chelui auquel riens ne lui sembloit avoir fait quant il avoit encore à faire, regardans ès choses antériores et oublians les choses qui sont au derrière, en débellant les aultres rebelles et inobédiens, et désirans de les ramener à obédience et union de paix, atout son ost s'en vint devers le castel de Clerve, lequel castel apartenoit à Fédric de Brandebergh; si le assiga et avironna ledit duc très-puissamment, et tant fist que après pluiseurs assaulx il mist à son obéissance.

1413. En après, le jour Saint-Bertemil, l'an mil IIII^{c} et XIII, durant encore che siége et non point encore deffait ne levé, par le moyen de messigneurs Fédric, l'aisné fil de Moerse, du conte de Sarwerden et de Scheyvard signeur de Mérode, signeur de Heymesberch, fu entre le dessusdit duc Anthoine, d'une part, et messigneurs Huard signeur d'Autel, Bernard signeur de Burscheit, Jehan de Brandeberg signeur de Essche, Fédric de Brandeberch signeur de Clerve, Thiéri de Endelstorp signeur de Wildenberch, Henri de Bollant signeur de Rolley, Godefroy signeur de Brandeberch, monsigneur Willame le josne de Ham, Jehan de Soye, Gérard de Bastenake, chevaliers, Gérard de Bastenake, son fil, Jehan et Willame de Ourley, frères, d'aultre part, fais ung certain traitié et acordé, contenant en effecq entre les aultres choses, que eulx ensamble et ung chascun de eulx en fermeté pour lui se devoit comparer ou venir par devant très-cler prince et signeur, monsigneur le roy des Rommains et de Behaigne, et son conseil, ou y envoier leurs certains messages, atout plain pooir de eulx et de ung chascun d'eulx, dedens le jour de le feste Saint-Martin en yver prochain ensieuwant. Et fu ordonné que espécialement ilz seroient, ou personnes de par eulx souffissamment fondées, ensy que au cas apartient, le jour des onze mille Vierges au giste en le ville de Praghe, ou en ung aultre lieu où seroit pour che jour ledit roy des Rommains et de Behaigne, ou qu'il leur signifiera, pour ycelui roy d'une partie et d'aultre instanment requérir et humblement priier que il leur veulle certain jour et certain lieu assigner, pour lesdites parties là acorder selonc leurs pétitions et responces et le exigence des causes et selonc le rieule de justice et d'amour. Et tout che que ycelui monsigneur le roy, aveuc son discret conseil, pour la décision de ces causes entre les parties ordonneroit, l'une partie le feroit à l'aultre, et seroit gardé et aemply de l'une et de l'aultre partie dedans IIII sepmaines ensieuwant tantost après ladicte ordonnance. Et ou cas que le roy et son conseil n'aroit riens fait des choses dessusdictes, adonc resteront les II parties en tout leur droit, ensy que elles estoient au tamps de le datte de le présente cédule, qui pour che et sur che a esté faitte et dittié. Et furent adont faites entre les II parties dessusdictes et tous leurs adérens bonnes, anchiennes et fermes trièves ou abstinence de guerres, à commenchier le sammedy prochain venant à soleil levant et

durant jusques à l'endemain du jour Saint-Martin, che jour, toute jour jusques au soleil couchant, comme tout che est contenu en ladicte cédule sur ce faite et sellée desdites II parties, et est ladicte cédule escripte en ties, et pour che ne l'avons point ychi annexée, aveuc II aultres cédulettes qui à che servent, dont la première se commenche : *Is ghedadingt tuschen unsene genedighen heren van Brabant, op eyne syde, und heren Huwarde heren zo Elter*, etc. [1]; la seconde commenche : *Wir Frederik, elste sun zo Muerse und greve zo Sarwerden, und Scheivart van Merode, here zu Heimersberch*, etc. [2]; et la tierche se commenche : *Diederich van Welckenhuse, proost zo Bastenachen. Ich Johan van Brandenberch*, etc. [3]. Si soufisse atant pour ceste matère à ceste fois.

Comment le duc Anthoine se départi de sa terre de Luxembourg et du siége de Brandebergh [4]. Chap. XCIII.

Après ces glorieuses et nobles victores et conquestes, et ces traitiés et triewes, 1413
comme dit est, ensy faites, le dessusdit duc Anthoine, pour le gouvernement, tuition et deffense de la duchié de Luxembourg, de la conté de Czini, ordonna capitaines notables hommes et vaillans, monsigneur Gille de Rodemake, signeur de Rychersberch en la terre franchoise, et monsigneur Erhard de Gymnich, signeur de Berbergh en la tiesse terre, et lors che propre jour, qui estoit le XXVIe jour du mois d'aoust l'an mil IIII^c^ et XIII, il deffist son ost de devant le castel de Cleive, que il avoit mis à son obéissance, comme dit est, et donna congié, en eulx remerchiant très-grandement et soleriant [5], à nobles signeurs, monsigneur Jehan signeur de Heynsberg, Rupert conte de Virnebourg, Fédric de Moerse, conte de Sarwarden, Willame de Arkel, signeur de Borne et de Sittart, et aux aultres estrangiers qui estoient venus en son service et ayde, et ossy à pluiseurs nobles opidains, c'est-à-dire bourgois ou villains des villes de la duchié de Luxembourg, que il remerchia très-grandement; et puis atout ses nobles Brabenchons en grant joye et léesse s'en revint en son pays de Brabant.

Après ches choses ne demoura gaires que le conte de Sarwarden aveuc ses complices, selonc le contenu dudit traitié, préficha à Jehan de Brandebergh aveuc ses complices de venir à une journée au castel de Vyanden, pour là traitier amiablement sur une controversie que ilz avoient l'ung contre l'aultre, laquelle chose faire refusa ledit Jehan. Et pour ce que Godefroy de Brandebergh ne volt point estre compris oudit traitié, affin que il peust ledit paiis de Luxembourg travillier et vexer par rapines,

[1] Voyez le texte latin, p. 230.
[2] Ibid., p. 232.
[3] Ibid., p. 233.
[4] Voyez le texte latin, p. 234.
[5] *Soller*, payer, solder.

courses et prinses de gens, comme il commencha à faire et faisoit de jour en jour, ychelui duc Anthoine, veullans à ces choses pourveir de remède convegnable, fist remettre sus une générale expédition, c'est-à-dire remist ses gens d'armes sus par tout le pays dessusdit, et fist criier que tout homme fuist prest pour à main armée et en appareil de guerre mettre le siége devant le castel de Brandebergh, et pour faire construire et édiffier devant les entrées et yssues dudit castel certaines munitions et deffences que on dit en ties *blochhus* et en franchois *boullvers* [1], et par espécial pour en faire II devant les II portes, en cascun desquelz il vouloit tenir L hommes d'armes, qui aroient aveuc eulx X hommes d'armes à cheval et XX arbalestriers à ses despens, et XXV arbalestriers aux despens des villes, et tous les aultres hommes d'armes de cheval seroient à ses despens ceux qui seroient en garnison ou chastel de Dyckirchen. Et affin que plus seurement vivres à eulx convegnables et nécessaires leur pussent estre menés, il ordonna que ou castel de Vyanden et ou castel de Doesborch continuellement seroient en garnison XXX hommes d'armes, lesquelz monsigneur Simon conte de Spanhem promist de là tenir à ses despens pour mener les vivres dessusdis. Ossy ledit duc Anthoine pratiqua tant que Jehan signeur de Wiltz lui mist son castel de Wiltz en ses mains, pour porter de ce castel grans dommages à ceux du castel de Brandebergh dessusdit, et ce fist-il affin que eulx ensamble ceux du castel de Ditkirchen destourbassent l'entrée et yssue, et feissent tout l'empeschement qui polroient oudit castel de Brandeberch. Et pour toutes ches besongnes mettre à effecq, ycelui duc Anthoine constitua en son nom ses capitaines et exécuteurs monsigneur Gille de Rodemake et monsigneur Erhard de Gymnich dessusnommés. Lesquelz II chapitaines, au mandement dudit duc Anthoine comme hommes de vraye obédience veullans obéir, eulx aveuc les nobles bourgois et subgiés du dessusdit pays vinrent mettre le siége devant ledit castel de Brandebergh, et commenchèrent à édifiier les II munitions dessusdites. Laquelle chose véans Godefroy de Brandebergh, doubtans la puissance dudit duc et que périlz ne lui advenist, au plus tost que il puet fist tant que, par le moiien de Jehan de Brandebergh signeur d'Essche et de Fédric de Brandebergh signeur de Clerve, il trouva ung traitté aveuc les dessusdis capitaines, par lequel traitié, qui fu fais ou nom et pourfit dudit duc Anthoine et du pays de Luxembourg, il fu rechups à entière paix et obédience, et lui et tous ses adhérens. Et par ensy le siége se deffist et s'en ralèrent chascun à sa chascune.

[1] Voyez ci-dessus, p. 686, note 2.

D'une nouvelle ambassade que le duc Anthoine envoya par devers le roy des Rommains et de Behaigne, pour satisfaire de sa promesse [1]. CHAP. XCIV.

Le duc Anthoine, de Lothringh, de Brabant, de Lembourg duc, pour satisfaire au 1413
traitié, ensy qu'il est dessus escript, fait devant Clerve, envoya au dessusdit roy des Rommains et de Behaigne ung noble homme nommé Jehan de Rynshem, adont marescal de son hostel, garny d'ung souffissant mandement de par lui. Lequel vaillant signeur en che propre jour oudit traitié ordonné, c'est assavoir le nuit de la feste des XI mille Vierges, atout sondit mandement se comparut par devant ledit roy et son noble conseil de Boesme, en son castel de Nuwenhuse emprès Praghe, adont là faisant sa résidence, en soy offrant estre prest et apparillié, ou nom et de par ledit duc Anthoine, seloncq le teneur de son mandement, pour faire accepter et acomplir l'ordonnance telle comme ledit roy aveuc son noble conseil volroit prononchier, entre ledit duc Anthoine et monsigneur Huard d'Autel, ses favourisans et adhérens sur la controversie estant entre eulx selonc le teneur du traitié sur ce entre les parties ordonné et accordé, duquel traitié monstra la copie en fourme autentique là ycelui meisme Jehan, aveuc sondit mandement. Despuis ces choses advint que après aulcuns jours se comparut ossy devant ledit roy et son conseil Huard d'Autel, fil dudit Huard d'Autel, de par son père et ses favourisans et adhérens, mais il n'estoit fondé par nul fondement. Et pour ce que ledit Huard d'Autel le père ne l'avoit point envoiié souffissamment fondé aveuc ses adhérens, ensy que il deuvssent avoir fait, ne puet prononchier ledit roy son ordonnance sur la controversie dessusdicte entre lesdictes parties, mais manda et escripvi seulement à l'une et à l'aultre partie que ilz fuissent en pais et en triwes fermes et estables l'un aveuc l'aultre jusques à la feste Saint-Jaque prochain venant, comme plus plainement est contenu en ses lettres sur ce faites, qui furent données en Nuwenhuse emprès Praghe, le dimenche prochain après le feste Sainte-Katherine, après la Nativité Jhésu-Crist en l'an XIIII^{c} et après che en l'an XIIIe, ou LIe an de son règne de Behaigne et de Rome ou XXXVIIIe, etc. Et pour ce que monsigneur Huard d'Autel, ses favourisans et adhérens maintinrent en disant par pluiseurs fois que les lettres de monsigneur le roy des Rommains et de Behaigne, que monsigneur le duc et la ducesse de Brabant avoient monstré aux nobles et communaultés de la duchié de Luxembourg, sur le impignoration d'icelle duchié, avoient esté faites sans le sceu et voulenté dudit roy, avoit ledit roy par ses lettres patentes données en Nuwenhuse emprès Praghe, après la Nativité Nostre-Signeur Jhésu-Crist en l'an XIIII^{c} et XIIIe, le dimenche devant le feste Sainte-Katherine, ou LIe an de son règne de Behaigne et

[1] Voyez le texte latin, p. 237.

ou XXXVIIIe an de son règne de Rome, fait savoir à tous et singuliers princes, tant espirituelz comme séculiers, contes, barons, chevaliers, officiers, sergans, communaultés des bonnes villes, franchises et aultres villes, et à tous aultres, de quelconque dignité, condition ou estat que ilz soient, qui par ses lettres seront requis, que les lettres saellées du seel de sa mageste, que aux dessusdis duc et ducesse il avoit ottroiié et donné sur le impignoration ou engageure de ladicte duchié de Luxembourg pour certaine somme de monnoye, lesquelles darrainement furent monstrées aux nobles et habitans d'icelle duchié, il les a ottroiiés et données de son sceu et bonne volonté, et par le conseil de tous ses princes et barons, et que ladicte duchié très-bien leur gooit et encore aujourd'hui leur got. Et s'il estoit aulcun qui deist que telles manières de lettres fuissent faictes sans son sceu et voulenté, point ne feroit à croire ne y adjouster foy, car il ne feroit ou diroit point vérité, comme en sesdictes lettres escriptes en ties plainement est contenu, etc.

Comment pluiseurs contes et barons de la duchié de Luxembourg refusèrent à faire hommage au duc Anthoine et à la ducesse [1]. CHAP. XCV.

1413 Subséquamment ne demoura gaires après que ledit roy des Rommains et de Behaigne, par ses lettres de certain teneur données en Nuwenhuse emprès Praghe, en l'an mil IIII^c et XIII, manda et commanda aux contes et barons dedens ses lettres escrips et dénommés, et premièrement à Jehan le conte de Spanhem l'ainsné, que aux dessusdis duc Anthoine et Élizabeth la ducesse de Brabant, sa léale et légitisme espeuse, sur le impignoration ou engagement de la ducié de Luxembourg faite par ycelui ledit roy de Behaigne, selonc le contenu des lettres sur ce faites il prestast et feist serment et hommage de deuwe fidélité, ensy et par la manière que il estoit à lui obligié et astraint comme au roy de Behaigne et duc de Luxembourg, son naturel signeur, lequel serment, ensy que dit est, fait et baillié, il lui délaissoit et quittoit son hommage et serment de fidélité, tant et si longuement et jusques à che que lui ou ses successeurs, rois de Boesme, aroient racheté des dessusdis duc et ducesse ou de leurs hoirs ladicte duchié d'otelle somme d'argent pour laquelle il le avoit mis en gage par devers ledit duc et ducesse; lequel rachat ensy fait, adont ycelui Jehan conte de Spanhem et ses hoirs retourneront atout leur hommage et serment audit roy et à la couronne de Boesme et à ladicte ducié de Luxembourg, et y demouront franchement, comme èsdictes lettres saellées de son sael sur le dos est plainement contenu. Samblablement et ottelles lettres furent envoyées à Philippe le conte de Nassouv et de Sarrapont, à

[1] Voyez le texte latin, p. 239.

Symon le conte de Spanhem et de Vyanden, à Nicole signeur de Hondelsteyn, à Évrard de La Marke signeur de Aerberg, à Jehan signeur de Rodemake, à Gerard signeur de Bolchen, à Jehan signeur de Vestingen et à Pierre signeur de Cronenberg, lesquelz signeurs et contes dessusdis onques ne s'oposèrent audit duc Anthoine, sinon seulement que ilz refusèrent à lui faire hommage, pour ce que ilz vouloient que premièrement ledit roy de Behaigne leur quitast et délaissast les sermens que fait lui avoient.

Comment le roy des Rommains et de Behaigne envoya ses lettres à la communaulté et aux nobles de la bonne ville de Felz ou de la Roche, que ilz obéissent au duc Anthoine [1]. Chap. XCVI.

« Wencelaux, par la grasce de Dieu roy des Rommains, etc., aux mayeur, eschievins et communaulté de nostre ville de Felz, nos amés et féales, grasce royale et tout bien. Pour che que nous avons affermé entre le noble Anthoine duc de Brabant, nostre très-chier fil, ses favourizans et aydans, d'une part, et noble homme Huard d'Autel, ses favourisans et aydans, d'aultre part, nos chiers et bien amés, trieuves de pais jusques à la feste Saint-Jake proisme venant, à estre gardées inviolablement de chascune partie, pour chou vous commandons-nous ordonnéement, et par ces présentes expressément mandons, veullans du tout en tout que de vostre ville susdicte au dessusdit Anthoine, à ses favourisans et aydans, contre ledit Huard d'Autel, ses favourisans et adérens ès dessusdictes trieuves ne souffrés estre fais ou portés damages ou maulz pourfis ou aulcune moleste, comme nous nous confions de vous plainement, et tant que par vostre fidélité prompte et appareillée ou regard de la réalle magesté, comme enfans d'obédience, vous volés estre largement recommendé : comme sur che aux vassaulx, chevaliers et sergans de nostredit castel de Felz, nos chiers et bien amés, nous escriprions pareillement. Donné à Praghe, le darrain jour de novembre. »

Item aveuc ladicte lettre en renvoya une aultre ledit roy des Rommains aux vassaulx, chevaliers et sergans dudit castel de Felz dit de La Roche, laquelle porte la propre substance de la précédente, et furent toutes deux escriptes, données et signées tout ung, sans y mettre plus ne mains en l'une qu'en l'aultre. Et partant yl souffisse, et procédons avant en la matère.

[1] Voyez le texte latin, p. 241.

Comment le roy des Rommains et de Hongrie par information senestre escripvi aux juges, eschevins et communaultés des villes et fortresches de la duchié de Luxembourg contre le duc Anthoine [1]. CHAP. XCVII.

Non obstant le traitié dessusdit, acordé devant Clerve et par monsigneur Huard d'Autel et ses favourisans et adhérens juré et promis à garder, nientmains les dessusdis Huard et les siens ne volrent onques faire ne prester sermens d'ommage et d'obédience aux dessusdis duc et ducesse de Brabant, ains, qui plus est, eulx endurchis en leur pertinacité ou enresderie laissèrent et se départirent dudit monsigneur Wencelaux roy des Rommains et de Behaigne, leur vray et naturel signeur, et non point seullement de lui, mais ossy de son obédience, et envoyèrent à très-cler prince monsigneur Sigismond, roy des Rommains tousjours Auguste, roy de Honguerie, de Dalmatie, de Croace, etc., et pour mieux pooir deffendre leur pertinacité et enresderie, infourmèrent senestrement, faussement et desléalement le courage dudit roy à l'encontre dudit duc Anthoine, et lui donnèrent à entendre que il ledit duc vouloit et entendoit à usurper injustement et violentement pour lui ladicte ducié de Luxembourg, et ycelle vouloit aliéner et oster des vrays hoirs et du règne de Behaigne, et pour che que eulx qui avoient son fait congnu, comme ilz affermoient par leur serment, ne se vouloient point acorder à ses pétitions, ilz avoient par lui ledit duc rechupt moult de grandes violences et injures, et rechevoient et soustenoient de jour en jour. Par lesquelles suasions et enhortemens ledit roy de Honguerie, comme adjoustant foy à ycelles et à eulx, fu très-esmeus contre ledit duc, et en escripvi comme tous tourblés aux habitans de la duchié de Luxembourg, tant espirituelz comme séculiers, aux juges, eschevins et communaultés des bonnes villes de ladicte duchié, et entre les aultres choses leur manda, comment ycelui duc, pour injustement conquerre et obtenir la duchié de Luxembourg dessusdicte, avoit fait aulcunes instances, et faisoit de jour en jour, contre certaine ordonnance jadis faicte et par les nobles et non nobles de ladicte duchié jurée à garder, c'est assavoir comment ladicte duchié jamais séparer ne se doibt de la couronne de Boesme, et comment ledit monsigneur Huard d'Autel et les aultres nobles de ladicte duchié avoient esté oppressés par violences et duretés contre justice par ledit duc Anthoine, pour ce que ilz ne vouloient point obéir à faire son mauvais et décepvable plaisir. Et pour ce que ilz se sont offers à estre en jugement par devant ledit roy de Honguerie ou par devant les eslus de l'Empire, pour quoy il ledit roy constitua et ordonna ledit Huard d'Autel chapitaine principal de tous les nobles, et lui envoya mandement par lequel il pooit porter et lever la bannière de l'Empire contre ledit duc Anthoine, se besoing estoit, et

[1] Voyez le texte latin, p. 241.

donna en mandement à tous les habitans de ladicte duchié de Luxembourg que de ce jour en avant ilz ne fuissent si hardis ne osés de présumer nuire audit Huard d'Autel ne aux siens, mais, en alant et retournant, contre ledit duc et les siens le assistassent et feissent ayde et confort, ouverture et closure de leurs bonnes villes et fors, sans quelconque contredit, si chier que ilz se amoient demourer en la grasce impériale et que ilz cremoient à encourir son indignation : comme tout che est au plain contenu en ses lettres sur ce faites escriptes en ties, données en court en l'an mil IIII^{c} et XIIII, le jour de la Nativité Nostre-Dame, etc.

Comment les villes de la duchié de Luxembourg respondirent aux mandemens du roy de Honguerie [1]. CHAP. XCVIII.

A ce mandement dessusdit envoyé de par le roy de Honguerie, comme dit est, respondirent en sustance les juges, eschievins et communaultés des bonnes villes de la duchié de Luxembourg, en disant premièrement et recongnissant comment ilz avoient recheu lettres venans de sa royale magesté, èsquelles estoit contenu comment ès temps passé avoit esté faite une ordonnance et par tous les habitans, espritueulx et séculiers, nobles et non nobles, de la duchié de Luxembourg jurée à estre gardée en perpétuité, c'est assavoir que ladicte duchié ne devoit jamais estre séparée de la couronne de Behaigne, comme en sesdictes lettres est plus au plain contenu. Sur quoy ilz signifièrent à sa mageste, comment très-cler prince l'empereur Charle, aveuc noble prince son frère, le duc Wencelaux de Brabant et de Luxembourg, ordonna, par la volenté et sceu des signeurs, des chevaliers, des nobles et des bonnes villes de la ducié de Luxembourg, laquelle chose ilz affirmèrent par leurs seaulx, que, ou cas que il avenroit, ensy que despuis avint, que le duc Wencelaux iroit de vie à trespas sans hoir de son corps procréé, que adont ladicte duchié de Luxembourg deveroit estre dévolée au dessusdit empereur Charle; et se ycelui Charle empereur aloit de che siécle de vie à trespas devant son frère le duc Wencelaux, adont ladicte ducié seroit dévolée à noble prince monsigneur Wencelaux, roy des Rommains et de Behaigne; et se ycelui n'estoit point quant ledit duc Wencelaux iroit de vie à trespas, que adont ladicte duchié de Luxembourg iroit et seroit dévolée à cheli qui pour lors ou pour le temps seroit roy de Behaigne : comme toutes ces choses appèrent ès lettres estant en Luxembourg, desquelles audit roy de Honguerie ilz envoyèrent la copie seellée du seel de vénérable signeur monsigneur Gille de Vischbach, abbé du monastère Nostre-Dame de Luxembourg, et que de nulles aultres lettres ilz ne savoient parler faisant mention de ceste cause.

[1] Voyez le texte latin, p. 244.

Après le décès duquel duc Wencelaux ycelle duchié estoit dévolée et venue au dessusdit roy Wencelaux de Boesme et des Rommains, son frère germain, auquel adont tousjours comme à leur gracieux signeur ilz vouloient optempérer, ensy que tenus y estoient, lequel ès tamps passé les avoit mis et engagiés ès mains de son oncle monsigneur Josse, marchis de Moravie, pour une certaine somme de monnoye, à lui sur ladicte ducié prestée, auquel marchis les prélas, nobles, bonnes villes et communaultés de ladicte ducié avoient fait serment et obédience de fidélité selon le teneur des lettres dudit roy Wencelaux. En après vint ossy ladicte duchié ès mains de noble prince le duc d'Orliens, auquel les dessusdis prélas, nobles et bonnes villes pareillement avoient obéis. Or estoit ensy que à présent le dessusdit Wencelaux roy des Rommains et de Behaigne avoit engagié ladicte duchié par certaine somme d'argent, et mise pour le gage de ladicte somme ladicte duchié ès mains de noble dame Élizabeth, sa niepce, et de noble duc Anthoine de Brabant, son légitisme mari, auxquelz les prélas, nobles aveuc les bonnes villes, tant par le mandement de lettres patentes comme par sa propre parole, c'est assavoir dudit roy Wencelaux fais et dicté aux habitans de ladicte duchié, ilz ont à luy obéy, ensy que faire devoient et non aultrement, et duquel mandement ilz lui envoyèrent ossy la copie seellée soubz le sael dudit abbé. Auquel mandement, comme il devoit et pooit bien savoir, ilz n'avoient point esté si osés que de y contredire, ne ossy ilz n'avoient peu, mais avoient promis fidélité et obédience au dessusdis duc et ducesse, selonc le contenu et teneur des lettres dudit roy des Rommains et de Behaigne et non aultrement, et par la manière que les prélas et la plus grant partie de la chevalerie de ladicte duchié l'avoient ossy fait. Et pleust à Dieu que sa royale magesté sceuvst comment et par quelle manière cheux qui à présent maintiennent en la terre de Luxembourg ceste controversie font che que il font, car il n'est point de doubte que aultre remède y seroit pourveuement ordonné. Pour coy à sa magesté ilz suplioient que à ceste présente cause il se voeille accorder aveuc eulx lesdis duc et ducesse, ensy que très-bien il apartenroit à sa haulte magnitude, et que le impignoration, c'est-à-dire le engagement de ladicte duchié il leur veulle ossy volentiers ottroiier, comme il a fait as aultres, car sans nulle doubte ilz estoient de plus grant affection de coer et estoient plus enclins à ladicte terre maintenir et gouverner en paix, et ycelle garder et deffendre de toutes injures et violences, que nulz aultres peussent ne deussent avoir esté, à tel fin que les habitans de ladicte terre puissent venir à transquillité et paix, et que ilz ne soient point constrains d'estre exilliés. Item, ilz lui escripvirent que après le décès dudit duc Wencelin pluisieurs signouries, castiaulx et bonnes villes avoient esté soustraites et aliénées de ladicte duchié par manière de engagement. Laquelle terre fuist maintenant en bonne pais aveuc et soubz la main des dessusdis duc et ducesse, se ceux ne les empeschoient et empeschassent qui de jour en jour inraisonnablement et senestrement estudient à infour-

mer sa magesté, et lesquelz de longtemps ont à ladicte terre fait et porté moult et pluiseurs grans dommages par arsins, larchins, ocisions et prinses de peuple, et encore de ce faire ne cessent tous les jours, ne déporter ne s'en veullent, comme toutes ces choses apèrent plainement par leursdictes lettres en ties escriptes.

De la controversie de ceux d'Anwers et de ceux de Malignes pendant encore indécise et du traitié sur ce fait[1]. CHAP. XCIX.

Quant le dessusnommé monsigneur le duc Anthoine après les victorieuses triumphes de la terre de Luxembourg fu venus en son paiis de Brabant, il trouva la dissention qui desjà piécha avoit esté mute entre les bonnes villes de Anwers et de Malignes, laquelle n'estoit encore point décisée ne consummée, mais estoit encore pendant indécise, et estoit l'une partie contre l'aultre, de tant qu'elle avoit plus duré, plus endurcie et plus fort esmute qu'elle n'estoit avant que il fuist alés en sa terre de Luxembourg, car l'une ville à l'aultre ne volloit nullement souffrir ne laissier passer vivres ne aultre marchandise, combien que aux aultres villes de Brabant et de Flandres, en leurs biens, vivres ou marchandises, ilz ne donnoient nul empeschement; mais pour che que les bonnes villes de Louvain et de Bruxelles, ou tamps de l'absence du duc Anthoine, c'est-à-dire que il estoit alés de Brabant en sa terre de Luxembourg, délaissèrent à plus traitier entre ceulx d'Anwers et de Malignes, comme dessus est dit, cheux de Malignes ne volrent plus souffrir que ceux de Louvain et ceux de Bruxelles menassent par leur destroit et franchise sel, poissons ne avaine, laquelle chose mal en gré prendans ceux de Louvain et de Bruxelle, ilz s'en plaindirent à leur signeur le duc Anthoine, tantost que il fu retourné de son pays et terre de Luxembourg. Lequel tout prestement oans ces complaintes, fist faire ung commandement général par toute sa terre de Brabant, que nul sur grant paine, et par espécial de enquéir en son indignation, ne s'avanchast de che jour en avant de mener ou porter aulcuns ne nulz quelconques biens hors de sadicte terre de Brabant, dont les Maliniens furent tellement par ce commandement constrains que à paine savoient comment faire, car on ne amenoit dans leur ville nulz quelconques biens, ne nulz quelconques vivres. Pour coy ilz procurèrent tant envers Jehan le duc de Bourgongne, leur signeur, que entre lui et le duc Anthoine, son frère germain, sur ladicte dissention fu une journée tenue en la ville d'Anwers, en laquelle journée fu par le moyen de monsigneur Waleran le conte de Saint-Pol, adont connestable de Franche, traitié et accordé entre les dessusdis signeurs, c'est à savoir monsigneur le duc Jehan de Bourgongne et monsigneur le duc Anthoine son frère, duc de Brabant, et de leur voulenté, sur les choses dessusdictes et aultres dissentions estans entre eulx.

[1] Voyez le texte latin, p. 250.

Et premièrement que une nefs chergié de sel arrestée à Malignes, apartenant à ung certain marchant de Louvain, devoit estre délivrée audit marchant absolutement et franchement sans nul quelconque empeschement, et que de che jour en avant tout le sel que ceux de Louvain et de Bruxelle voulroient mener par la rivière de Zenne et de Ylie[1], fuist en montant ou en descendant, faire le polroient seurement et franchement, sans fraulde et sans empeschement, ensy et par la manière que ilz en avoient usé du tamps de monsigneur Philippe de bonne mémore, jadis duc de Bourgongne, père d'iceux II ducs Jehan et Anthoine dessusdis, et ung an devant et ung an après le décès du duc Philippe de Brabant darrain trespassé. Item fu ordonné et acordé que les deux dessusdis messigneurs les ducs envoiieroient leurs commissaires, c'est assavoir le duc de Bourgongne envoiieroit en Louvain, en Bruxelle et en Anvers, et le duc de Brabant à Malignes, pour visiter leur chartres, priviléges et munimens desquelz les dessusdictes villes en la cause de ceste manière de dissention ilz se volloient aydier, et d'icelles lettres et munimens ilz donroient les copies collationnées soubz seaulx autentiques ès mains des dessusdis signeurs, à tel fin que seloncq la teneur d'icelles ilz puissent décider et terminer la cause principale. Item des dommages des prisonniers et des choses arrestées d'une partie et d'aultre portés, souffers et fais, fu ordonné que en la première journée du mois de jenvier qui se deveroit tenir à Denremonde, sera sus fait ung appointement par les commissaires des deux signeurs dessusdis messigneurs les ducs. Item que yceux commissaires aront plaine puissance de traitier, déterminer et appointier, tant des querelles et pétitions que ceus d'Anwers avoient fait sur le fait des marchiés du sel, des poissons et de l'avainne, comme sur le fait principal.

D'une nouvelle ambaxade envoiié par le ducesse de Brabant au roy des Rommains et de Hongrie, son oncle, alors résidens en Ytalie[2]. Chap. C.

1414. Après che que à la congnissance du dessusdit duc Anthoine fu parvenu, comment monsigneur Huard d'Autel et ses favourisans et complices avoient, pour mieux pallier ou couvrir par excusation leur fausse et fainte inobédience et rébellion endurcie et enresdé[3], envoiié par devers le dessusdit roy des Rommains et de Hongrie, pour senestrement infourmer son courage contre ledit duc Anthoine, c'est assavoir comment ycelui duc, comme ilz lui donnoient faussement à entendre, entendoit ladicte duchié faussement à lui usurper et approprier, et le vouloit aliéner et oster du règne et de la couronne de Behaigne et des vrais hoirs, laquelle chose, comme ilz affirmoient, congnissans, pour ce que aux pétitions et instances dudit duc sur la fidélité et hommage de

[1] Lisez *Dyle*.

[2] Voyez le texte latin, p. 251.

[3] *Enresdie*, rage, violence; *rabies*.

ce ilz n'avoient point volu obéir ne lui faire sur ce serment, ilz avoient par lui ledit duc porté et soustenu pluiseurs grans et griefs desplaisirs, injures et violences, et encore soustenoient, souffroient et portoient de jour en jour : par lesquelles persuasions et enhortemens, dont ycelui roy des Rommains et de Honguerie, en y adjoustant foy, estoit moult animés et esmeus en ire contre ledit duc Anthoine, il ledit roy avoit par ses lettres patentes fait pluiseurs quérimonies et complaintes dudit duc faites et envoiiés à pluiseurs princes, signeurs et cités par l'Alemaigne, et signamment à Jehan de Bavière, eslut de Liége, et à la cité de Liége, sur la dessusdicte usurpation et appropriation de ladicte duchié de Luxembourg, et par cesdictes lettres leur mandoit, que aux dessusdis monsigneur Huard d'Autel, et à ses aydans et favourisans, ilz assistassent léalment pour résister audit duc, ne ne souffrissent par nulle quelconque manière que nulles molestes leur fuissent faites par ledit duc, en tant que ilz polroient. Par la vigheur duquel mandement ledit monsigneur Huard d'Autel et ses complices plus que devant roborés et encouragés, non eulx désistans des insolences et travaulx acoustumés, commencèrent de tant plus fort, et dont point ne cessoient et de nuit et de jour travillier le peuple du pays de Luxembourg, car il boutoient les feux, ardoient, abatoient, prenoient, pilloient, desroboient et fouloient le pays à tous costés, et faisoient tant de maulx que sans nombre, et sambloit parfaitement que ilz le feissent ou despit et détriment du dessusdit roy des Rommains et de Behaigne, leur droiturier et naturel signeur, et ossy ou despit du dessusdit duc Anthoine, et finablement ilz faisoient de la ducié tout comme à leur volenté, et ensy que font gens qui sont sur la terre qui n'a point de signeur ne de deffense.

Et jasoit ce que ledit roy de Honguerie par les siens escrips dessusdis euvst grandement esmeu le courage dudit duc Anthoine, si que il estoit aulcunefois en voulenté et en intention de en escripre et envoiier à l'encontre des lettres dudit roy de Honguerie ses lettres patentes aux dessusdictes villes et signeurs, par lesquelles ses lettres il leur feist savoir la pure vérité de la chose, et che que par lui avoit esté fait de la duchié de Luxembourg, à tel fin que clèrement leur aparust comment le dessusdit roy de Honguerie à eulx escripre telles choses et telz mandemens avoit esté senestrement et mauvaisement infourmés, et par cheux auxquelz pour leurs mauvaises et faulses renommées et mauvais us on ne devoit adjouster foy, car leurs mauvais fais et leurs mauvaises euvres estoient si notoires, que il n'en failloit point faire d'aprobation, nientmains il ledit duc Anthoine, en usant de plus sain conseil pour la révérence dudit roy, pour ceste fois d'escripre aulcune dure chose contre li pour ceste cause se volt subséir et déporter, en proposant fermement que, pour la senestre et faulse sugestion des mauvais, vérité ne polra à la fin estre muchié, mais veuve et monstrée; mais à celle fin, et que mieulx fausseté ne puist préjudicier à la vérité et qu'elle doye venir en lumière, et ossy pour le exhibition ou don de révérence et d'affection obtenir envers la sérénité

dudit roy et son courage vaincre, et que plus tost il le peuvst incliner à aulcuns bons désiriers, ycelui duc, par meure délibération anchois sur ce euwe de ses conseilliers, ordonna que madame la ducesse envoiieroit de par elle, comme elle fist, envers le dessusdit roy des Rommains et de Hongrie, son oncle, adont estans oultre les mons en Ytalie, et à monsigneur le conte de Savoie estans emprès lui, si y fu dont de par elle envoyés monsigneur Gossuin, homme très-religieux, prieur des cartrois de Seelhem emprès Diest, atout lettres de crédence, lesquelles lettres furent escriptes en son castel de Turnhout, le XVIIIe jour du mois de jenvier, en l'an XIIII^c et XIIII, et atout certaines instructions sur la matère de la dissention meuwe entre ycelle dame madame la ducesse et monsigneur le duc Anthoine, son mari, d'une part, et ses anemis dessusdis, d'aultre part.

Lequel prieur, après che que il eult présenté premièrement ses lettres de crédence audit conte, et que il lui eult ouvert et racompté sa crédence, selonc le fourme de son instruction, et que il eult très-bien infourmé de toutes choses contenues en son instruction et de une cascune d'elles par l'ayde dudit conte, il présenta, exposa, monstra et donna sesdictes lettres de crédence audit nostre sire le roy des Rommains et de Honguerie, de par sadicte niepce, en lui faisant l'onneur et la révérence en ce cas convegnable et deuv à faire.

Et premièrement, pour infourmer le roy de la vérité des choses, et meismement de celles que ycelui roy par la senestre information d'aulcuns avoit amis et mettoit sus audit duc de Brabant, c'est assavoir de l'usurpation et appropriation de ladicte duchié de Luxembourg, et en le fin lui remonstra comment aulcuns nobles habitans en ladicte terre s'efforchoient d'icelle terre gaster et dépopuler, et feroient encore se par la pourveuve circonspection du roy n'y estoit pourveu ou alé à l'encontre. Ossy il remonstra audit roy, en affermant de par ladicte dame madame la ducesse, que quant monsigneur le roy des Rommains et de Boesme à elle et au duc de Brabant, son mari, en ayde de leur sacré mariage donna et promist de payer certaine somme de deniers, de laquelle somme de deniers pour eulx faire seurs et pour eulx pourvéir de souffissant de caution, il leur bailla par manière de gage à eulx et leurs hoirs, et obliga sur forme de ypothécation ladicte ducié de Luxembourg, aveuc toutes les apertenances, pour ycelle tenir et possesser tant et si longuement que ycelui roy de Behaigne ou ses hoirs et successeurs, rois de Behaigne, aroient fait vraye satifation et non oultre de ladicte somme de deniers, pour laquelle aux dessusdis duc et ducesse et à leurs hoirs ladicte duchié estoit engagié et obligié deuvement et absolutement : « Et veslà, fait-il, sires emperères, le droit que ladicte ducesse et son mari monsigneur le duc contendent à y avoir, et non aultre droit ilz n'y réclament pour ceste partie. » Et puis lui dist que il savoit bien, et savoit de vérité, que ledit monsigneur le duc Anthoine, son mari, par parole ne par oevre, en secret ne en appert, n'avoit sur ladicte duchié

de Luxembourg voulu usurper, ne n'entendoit à usurper par quelconque manière.

Item secondement il lui exposa tout au long, comment les dessusdis duc et ducesse, par la vigheur desdictes lettres faictes sur le impignoration ou engagement, par le dessusdit roy des Rommains et de Behaigne à eulx données, ont esté par les prélas et la plus grant partie des nobles et de toutes les bonnes villes de ladicte duchié rechups et admis en ladicte duchié, en faisant serment solempnel, et en faisant à lui serment de obédience et de fidélité, selon le contenu desdictes lettres et non aultrement.

Samblablement et derechief ledit prieur exposa audit roy le procès euv entre ledit duc et les nobles à lui rebelles sur les choses prémises, et ossy il lui parla du traitié fait devant Clerve, et aveuc che de pluiseurs lettres balliés et concédées par ledit roy de Behaigne au duc et à la ducesse et aux nobles de ladicte duchié de Luxembourg : desquelles lettres yceux nobles rebelles et inobédiens n'avoient fait compte ne cure, car ilz ne se désistoient point de incurser et travillier ladicte duchié de jour en jour par courses et racourses, et le dépopuloient très-grandement.

Et comme ensy soit et que évidamment apparèche, ycelle duchié et peuple soubz ces dictes oppressions et invasions desdits rebelles, d'une part, et par les griefs despens pour la deffense de eulx et de la terre, d'aultre part, jusques à chi très-grandement travillié, si que il samble qu'elle décline jusques à totale destruction, ne ychelle ne polra plus longuement che souffrir sans inrécupérable dommage, pourquoy ycelle madame la ducesse dessusdicte supplie à la sérénité ou clarté dudit roy de Honguerie très-humblement, premièrement que sur les choses dessusdictes à la duchié et au peuple il veulle et daigne pourvéir de remedde convegnable, en mandant aux dessusdis nobles rebelles que de che jour en avant ilz ne fachent nulz envaïssement, ne ne présument de nuire audit duc par quelconque manière.

Item, que comme par le procès dessus énarré il ne samblèce point que le dessusdit duc demande ou requière aulcune aultre chose ou plus que dit ne soit aux habitans en ladicte terre, que son deuv et droit, selon le teneur et fourme des lettres que le dessusdit roy de Behaigne à lui, à sa femme a gracieusement concédé, et leur ait premièrement, secondement et tiercement as uns et as aultres par ses lettres patentes en approuvant confirmé, comme ossy estre ne puist prouvé, ne par quelconque manière de parole ou de fait estre fors trait, dréchié ou incliné, que le dessusdit duc les choses que par le dessusdit roy des Rommains et de Honguerie de la dessusdicte usurpation et appropriation de ladicte duchié sont admises par quelle manière il entende ou prétende, ou à aulcun de ladicte duchié de ceste cause aulcune chose ait proposé ou ait fait proposer, etc. : pour che secondement suplie la dessusdicte dame madame la ducesse à la magesté dudit roy des Rommains et de Honguerie, que ces choses veues et attendues, comme il samble estre digne chose, attendu ossy que elle de portion de paternelle hérédité elle n'a eu sinon tant seullement la dessusdicte assenne, c'est-à-dire

les sommes de monnoies sur ladicte duchié à elle assenées, et que sondit mari monsigneur le duc Anthoine, de par elle et pour la deffence d'icelle duchié, a fait moult et pluiseurs despens et a soustenu pluiseurs grans dommages, ycellui monsigneur le roy veulle [1] . . . .

D'une autre ambaxade envoyé par le duc Anthoine au roy des Rommains et de Hungrie, adont estant en Convallence [2]. CHAP. CI.

. . . .

Comment Sigismond fu couronné à Aix roy des Rommains par l'arcevesque de Coulongne [3]. CHAP. CII.

. . . .

Comment et pour quelle cause le duc Anthoine rechupt en ses mains la ville et les terres de Diest et de Sichen, comme à lui commises [4]. CHAP. CIII.

. . . .

aux dux et aux ducesses et ossy au pays de Brabant jusques à la mort. « Et je ayme mieux, dist-il, à perdre ma terre que mon honneur, car, pour quelque bien que on

[1] La fin du chapitre, correspondant au texte latin, p. 253 et suiv., manque dans notre manuscrit (Bibl. royale, n° 10229). Il y manque également, à cause de l'absence de quelques feuillets, perdus peut-être lorsque le manuscrit a été relié, les deux chapitres suivants avec le commencement du chapitre CIII. Nous avons cru devoir reproduire l'intitulé de ces chapitres d'après la table que le traducteur donne en tête du VIme livre, p. 536.

[2] Voyez le texte latin, p. 262. La traduction de ce chapitre manque dans notre manuscrit.

[3] Voyez le texte latin, p. 268. La traduction de ce chapitre manque dans notre manuscrit.

[4] Voyez le texte latin, p. 270. Le commencement de la traduction de ce chapitre manque dans notre manuscrit.

Thomas II, sire de Diest, succéda à son père Henri, en 1385, et mourut en 1432, après avoir possédé cette seigneurie pendant environ quarante-sept ans. Il était aussi seigneur de Sichem, terre qu'il acquit de Renaud de Schoonvorst. En 1397, il commanda les troupes brabançonnes pendant la guerre entre la duchesse Jeanne de Brabant et le duc de Gueldre, à l'occasion de la seigneurie de Kuyk, et en 1398 il assiégea Ruremonde, avec le seigneur de Perwez et d'autres seigneurs du Brabant. (Voyez ci-dessus, p. 633 et 638). Le chapitre CXX de la chronique de de Dynter explique

me sache promettre, tant que je vive je ne seray à monsigneur, auquel j'ay promis fidélité, ne à son paiis desloyal. » Ou il dist aultres paroles samblables en effec, lesquelles furent reportées en l'audience de monsigneur le duc Anthoine, et adouchirent très-grandement son courage, et sans comparison plus que toutes les priières et intercessions de tous les signeurs et bonnes villes dessusdictes. Et tantost que ces nobles hommes et barons et bonnes villes le seurent, ilz s'en revinrent devers ledit duc, et labourèrent tant et tellement que le signeur de Dieste par certain traitié fu rechus en la grasce du prince, moiiennant VII mille couronnes de Franche que il paiia en secré audit duc. Et encore aveuc che lui recroissèrent et remontèrent ou augmentèrent les dessusdictes bonnes villes une taille ou ayde que il lui avoient acordé, laquelle estoit de cent et XXV mille couronnes, de XXV mille, ensy furent che cent et L mille couronnes de Franche que ilz devoient et deurent paiier à certains termes. Toutes lesquelles choses, ensy que dit est, faites et achevées, le signeur de Dieste, d'une part, et sa ville, d'aultre part, de toutes questions et demandes et cascunes d'elles se sousmirent en l'ordonnance dudit duc, lequel eult parfin par le conseil d'aulcuns de son conseil, aveuc le conseil de ses trois bonnes villes dessusdictes, c'est assavoir : de Louvain, de Bruxelles et d'Anwers, l'ordonnance fu publiée et faite, laquelle jurèrent les deux parties à entretenir sans enfraindre.

*Comment et par quelz gens fu ordonné et acordé le général concil de Constance, et de la création du pape Jehan XXIII*e [1]. Chap. CIV.

Pour le introduction de ce saint général concil de Constance il est assavoir que 1414.
en l'an mil IIII^{c} et X, le IIIIe jour de may, moru à Boulongne le pape Alexandre V^{e} de ce nom, qui avoit esté créé pape jà piècha ou concil de Pise, si fu monsigneur Balthasar de Coxa de la nation de Naples, cardinal et légat en ledicte ville de Boulongne, en ycelle eslut en pape le XVIe jour dudit mois de may, et fu nommés en sa création pape Jehan XXIIIe de ce nom. Chestui pape confirma monsigneur Sigismond roy de Honguerie, eslut en roy des Rommains, et de cestui pape Jehan releva Loys le roy de Sicile et duc d'Ango et conte de Provence le royame de Nasples, dont le roy Laudislaus, qui ledit royame détenoit, fu si dolans que il assambla toute sa puissance que pour ycelui royalme de Nasples tenir de force; mais pourtant que il ne puet bonnement

à quelle occasion Thomas encourut la disgrâce du duc Antoine, et comment il se réconcilia avec lui.

Malgré les suggestions de l'empereur Sigismond, qui était l'ennemi d'Antoine, le sire de Diest ne voulut pas se départir de la fidélité que ses ancêtres n'avaient jamais cessé de professer envers la maison de Brabant. En 1420 et 1425, il en donna des preuves nouvelles, sous Jean IV.

[1] Voyez le texte latin, p. 275.

pourfiter contre cheux de Nasples, il s'en vint à toute sa puissance en la cité de Romme, en laquelle il entra, comme anemy de Dieu et de l'Église, par les octaves de l'Ascension qui estoient adont le IIII[e] jour de juing mil IIII[c] et XIII, et en escacha le pape hors, tous les cardinaulx et tous les courtisans, et s'enfui le pape, che propre jour qu'il yssy de Romme, environ IX heures devant disner, jusques à Suterne. Chestui roy Laudislave, qui pour sa tyrannie devoit mieux estre tenu tirant que roy, fist ses propres chevaux logier en l'église Mont-Saint-Pière, et si fist destruire pluiseurs belles églises en ledicte cité de Romme, dont il devoit par raison estre tenus pour ung très-mauvais roy. Dieux le pardonne sa deffaulte, si li plaist que on en prie!

Or, revenons à nostre pourpos. Che pape Jehan dessusdit promut monsigneur maistre Pière d'Ailly, évesque de Cambray, à l'office de cardinal, et il pourvéy à l'éveschié Jehan de Lindekerke. Item cestui pape proroga ou alonga (le concil), qui avoit esté ordonné à estre célébré en le cité de Romme, à trois ans, à l'instance de monsigneur Sigismond roy des Rommains et de Honguerie, et le ordonna que il fuist célébrés en la cité de Constance en la province de Maiience, en l'an mil IIII[c] et XIIII prochain ensyeuvant, lequel devoit estre célébré envers la feste de Tous Sains. Item cestui pape Jehan, après che que il fu escachiés de Romme, il s'enfuy à Florence, et de là à Boulongne, et depuis à Constance, pour là célébrer che saint général concil dessusdit pour la réformation et union de nostre mère sainte Église, en laquelle cité il entra le XXVIIIe jour du mois d'octobre en l'an XIIII dessusdit, et là tint-il la première cession le IIIIe jour du mois de novembre en ce propre an, et alors fu encommencié et entamé che dessusdit saint concil général, et continué tellement que, quant ce vint la nuit de la Nativité Nostre-Signeur, environ le minuit, le roy Sigismond aveuc madame la royne sa femme entra en ladicte cité de Constance, et s'en vint à l'église en la présence du pape et des cardinaulx vestus de vestures royaulx, et là lut-il le evvangille, c'est assavoir : *Exiit edictum a Caesare Augusto*, en ces propres matines pour le VIIe lichon. Mais pour ce que toutes ces choses touchent peu nostre matère, nous les lairons atant, et retournerons à nostre principal pourpos, c'est assavoir à parler des fais de monsigneur le duc Anthoine, etc.

De l'ambaxade envoiie par le duc Anthoine de Brabant au général concil de Constance au pape et au roy des Rommains et de Hongrie [1]. CHAP. CV.

Pour che que le dessusnommé monsigneur le duc Anthoine avoit esté invité et appelé par nostre très-saint-père le pape Jehan XXIIIe de ce nom au saint général concil de Constance, de y estre en propre personne ou envoyer ses procureurs légitisme-

[1] Voyez le texte latin, p. 274.

ment fondés, envoya icelui duc Anthoine comme fil d'obédience par la teneur des lettres dudit pape, et ossy pour la fame et renommée qui couroit de la controversie de l'Église, et l'oppression d'icelle abaissier et estaindre que il portoit en grant doleur, en gardant ossy les loables meurs de ses anchiens nobles progéniteurs, pour la restauration d'icelle nostre mère sainte Église, paix, repos et consolation que tousjours il désiroit sur toute rien, au dessusdit saint et sacré concil de Constance, ses fidèles et très-amés léaulx conseliers, garnis de mandement de par lui souffissant, révérens pères en Nostre-Seigneur, premièrement Pière abbé du monastère Saint-Bernard sur l'Escault, et Jehan abbé ossy du monastère Nostre-Dame de Tongres [1], vénérables et discrètes personnes, maistre Godefroy de Zychen, doiien de Saint-Pière de Beke [2], licenciés en loix et baceler en décré, Jehan Bont, en l'un et en l'aultre droit licencié, chanonne de Bruxelle, Ansiaul Le Fèvre de Breda, doiien d'Anwers du diocèse de Cambray [3], licenciés en décré, et Émond Dinter, son secrétaire. Lesquelz ambaxiateurs et procureurs entrèrent en la cité de Constance, le dimenche XVIIe jour de février en l'an dessusdit, et se comparurent par devant les députés du saint concil comme ambaxiateurs et certains messagiers dudit duc, auxquelz, ensy que il est d'usage faire en ce cas, ilz laissèrent leur mandement, et le venredi ensyeuvant ilz se comparurent par devant le pape, auquel ilz firent une très-sollempnèle device ou arenge par la bouche de maistre Jehan Bont, et le rechut en gré ledit pape moult honnourablement, et de se propre bouche les respondit sur ce très-gracieusement, en eulx invitant que à l'endemain ilz fuissent à sa messe et venissent à la cession générale. Pour quoy à l'endemain, qui estoit samedi, le pape, le roy et tous les aultres du concil assamblés, à la cession générale ilz vinrent, et leur fu lieu deu assigné, et quant la messe fu finée, laquelle avoit ledit pape célébrée, et que la letanie fu chantée, et toutes les aultres orisons à ce servans, ycelui nostre saint-père le pape, vestu d'abis pontificaulx, séans en sa chayère, à haulte et entendible voix promist, jura et voa à Dieu, à nostre sainte Église et au saint et sacré concil, par voye de simple cession de papalité de donner paix à l'Église, et ycelle paix faire et acomplir, se à che faire les adversaires se inclinoient, c'est assavoir Pière de la Lune, en son obédience nommés Benoît le XIIIe, et Angelus Corario, en son obédience Grégore le XIIe nommés, ou par quelconque aultre manière que ce fuist, etc. Dont nostre sire le roy des Rommains, au costé dudit pape séans ou siége de sa mageste, vestu d'un dalmatique et par-dessus d'un abit undé [4], une cou-

[1] Lisez *Tongerloo.*

[2] *Hilvarenbéeck.*

[3] Voyez notre *Synopsis Actorum eccl. Antverpiensis,* p. 143.

[4] Le traducteur, s'attachant servilement à la signification du mot latin *pluviale,* terme liturgique qui désigne la grande chape qu'on porte dans les cérémonies religieuses, se trompe en rendant d'une manière très-singulière le mot latin par *un abit undé,* qu'il déduit de *undée* ou *undeie,* grosse pluie; *unda, inundatio.*

ronne d'or en son chief, adornée de pierres précieuses, ayans devant lui Jehan borgrave de Neuremburg, tenant dans sa main le monde en figure d'une ronde chose d'or, et le duc de Saxongne tenant l'espée nue, et aveuc eulx Fédric borgrave de Neuremburg le sceptre, se leva de sondit siége, osta sa couronne de son chief et regratia le pape de la parole que il avoit dit et voé, et s'en vint mettre en genoulx devant lui, baisa ses piés, puis ses mains et conséquammeut en la maisselle. Et che firent ossy cardinaulx samblablement. En après ung patriarche ou nom de tout le concile gratia premièrement nostre saint-père le pape, en après le roy en fourme deuve, en eulx enhortant et ammonestant que ilz vosissent en leur bon pourpos persévérer, et feissent tant que il fuist mis à exécution, en eulx offrant de par tout le saint concil parfaite assistence de toute puissance.

Item, le lundi IIIIe jour de march jura le roy de aler à Nicie ou mois de juing envers Pière de la Lune et devers le roy d'Arragon. Item, le mardi V^e^ jour de march fist nostre saint-père le pape deffence et inhibition sur paine d'excommunication, que nul ne se départist du saint concil de Constance, sans licence et congié deuvement demandé et obtenu. Item, le merquedi VIe jour de march les dessusdis ambaxiateurs du duc Anthoine entrèrent en la nation de Germanie, là où par le clercq de cérimonies leur fu lieu deu assigné. Et le venredi, qui fu le VIIIe jour de march, renouvela le roy son serment de aler à Nicie dedens tout le mois de juing. Et le dimenche X^e^ jour de march, que on chantoit en l'église *Lætare Jherusalem,* fu le roy à la messe du pape, après laquelle messe donna ledit pape au roy la rose, et furent très-bien en paix jusques au merquedi XXe jour dudit mois; car adont du vespre le pape s'enfuy secrètement de Constance, dont le saint concile fu trop grandement tourblé, et ossy pour les guerres que le roy avoit esmut au duc Fédric d'Austrie, qui ledit pape avoit recheu en sa ville de Scaefhusen et là le soustenoit.

Mais pourtant que tout che touche petit nostre pourpos, nous nous en subserrons de en parler plus avant, et dirons comment le duc Anthoine, en ensieuvant son traitié fait entre ledit roy des Rommains, d'une part, et ses ambaxiateurs, d'aultre part, darrainement en la ville de Convalence, constitua ses ambaxiateurs et espéciaux messagiers noble homme, monsigneur Fédric de Sarwerde, et Jehan de Rynschem, vaillant homme, aveuc les aultres dessusdis abbés, en eulx donnant tous ensamble ou à la plus saine partie de eulx plainière puissance et mandement espécial de traitier et acorder aveuc le dessusdit roy, comme il appert plus plainement par ses lettres sur ce faits, dont le teneur est tel : *Anthonius, etc.,* qui est à dire en franchois : « Anthoine, par la grasce de Dieu duc de Lothring, de Brabant et de Lembourg, marchis du saint-empire, faisons savoir à tous que nous, par le regard de considération, deuvement congnoissans les mérites des vertus par lesquelles sont décorés et embelis nobles hommes, Fédric conte de Sarwerde, vénérables pères en Jhésus-Crist et signeurs,

les abbés des monastères Pière de Saint-Bernard-sur-l'Escault et Jehan de Nostre-Dame de Tongre[1], et vaillant homme, Jehan de Rynschem escuyer, et aveuc eulx les circonspecs hommes et sages maistres, Godefroy de Sichen, doiien de Saint-Pière de Beke, licentiés en loix et baceler en décret, Jehan Bont, chanonne de Sainte-Goule de Bruxelle, en l'un et en l'aultre droit licencié et maistre en ars, nos consilliers, et Ansiaul Le Fèvre, doiien d'Anwers, licenciés en décré, abréviateur des lettres apostolique, et aveuc eulx Émond Dinter, nostre secrétaire, nos fidèles et bien amés et partout bien renommés, avons de nostre certaine science constitué, ordonné et député, et par le teneur de ses présentes les constituons, ordonnons et députons nos espéciaulx ambaxiateurs et messagiers, pour aler de par nous jusques à la présence de très-cher prince et signeur monsigneur Sigismond, par le grasce de Dieu roy des Rommains tousjours Auguste et roy de Hongrie, nostre très-redouté signeur, pour nous et nostre très-amée compaigne recommander à sa sérénité, en li offrant nostre service, lequel lui fuist à nostre volunté agréable, en lui priant et implorant sa grasce et bénévolence; et ossy aveuc che, par devant ycelui nostre roy ou ses déléguiés, ou son déléguié, et ossy par devant nobles hommes les ambaxiateurs ou messages de très-cler prince et signeur monsigneur Wencelaux, par le grasce de Dieu roy des Rommains et de Behaigne, et nostre très-gracieux père, se aulcuns en y a qui à che ayent puissance, respondre sur certains poins ou articles darrainement proposées par le dessusdit monsigneur nostre roy et nos ambaxiateurs et messagiers à Convalence, touchans nous et nostredicte compaigne et la duchié de Luxembourc et la conté de Chiny, et infourmer le courage dudit monsigneur le roy et de tous aultres, aveuc che de reprouver monsigneur Huard d'Autel et ses complices, et vérité de son fait faire luire et congnoistre, nous excuser d'aulcunes choses, se par aventure senestrement contre nous il est infourmés, les causes et les raisons alléguier, et aveuc ycelui monsigneur nostre roy traitier et amiablement concorder et conclurre, toutes lettres grasce ou justice contenans empétrer et obtenir, et toutes aultres choses et cascune d'elles ès choses prémises nécessaires et convegnables faire procurer et partraitier, poursieuvir, parfaire et conclure, par toutes les millieurs manière et fourme que ilz polront, et comme faire polrions se personnèlement ès choses prémises nous estions. Sur toutes lesquelles choses et une cascune d'elles nous avons donné et donnons puissance plainière et mandement espécial à nos dessusdis ambaxiateurs ensamble, ou à la plus saine partie de eulx, par le tesmoing de ces présentes lettres garnies et munies par le appension de nostre seaul. Donné en nostre ville de Bruxelle, le Xe jour de jenvier, en l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^c et XIIII, selonc le stille de le court de Cambray. Et fu ladicte lettre ensy signée par monsigneur le duc, présent monsigneur le sénescal et monsigneur le trésorier de Brabant : W. Bont. »

[1] *Tongerloo.*

Comment les ambaxiateurs du duc furent consilliés de aler devers le roy des Rommains par le conseil de l'évesque de Tridentine et monsigneur Ottobon de Bellon[1]. Chap. CVI.

Et pourtant que le conte de Sarwarde et Jehan de Rynshem ne vinrent point à Constance, ensy que il avoient promis, quant ilz rechurent l'argent de leurs saudées à Coulongne, desquelz attendoient la venue les aultres ambaxiateurs de jour en jour; et ossy pour ce que iceux aultres ambaxiateurs véoient ledit roy tant et si grandement empeschiés en tant de besoingnes touchant ledit saint concil et la fuite du pape; et derechief ossy pour che que les ambaxiateurs de monsigneur le duc de Bourgongne et ceux de monsigneur de Savoie, auxquelz ilz parloient souvent de leurs matères, leur disoient et donnoient à entendre, comme vray estoit, que ilz en avoient parlé audit roy et le trouvoient très-mal disposé envers le duc Anthoine, leur signeur, le différoient-ilz et différèrent assés longhement d'aler devers ledit roy, et de li monstrer et faire apparoir la cherge que ilz avoient. Toutesfois finablement les dessusdis ambaxiateurs du duc de Bourgongne et du conte de Savoie, véans et sachans les termes que voloit tenir le duc Anthoine par ses ambaxiateurs, donnèrent en conseil à yceux ambaxiateurs de Brabant, que atout leurs lettres que ilz avoient de par leur duc Anthoine de Brabant ilz s'en allassent par devers monsigneur l'évesque de Tridentine et monsigneur Ottobon de Bellon, docteur en l'un et en l'aultre droit, lesquelz estoyent très-grandement creus et oys à la personne dudit roy, et leur présentassent. Si le firent ensy, et les rechurent yceux deux signeurs l'évesque et Ottobon très-bénignement, et leur dirent que de toute leur puissance ilz s'employeroient au service de monsigneur le duc Anthoine de Brabant, et que, se ilz voloient croire leur conseil, ilz aroient au plaisir de Dieu du roy bonne responce, et en ce faisant leur ouvrirent et monstrèrent les voyes et manières que tenir devoient. Et de ce advint-il que, par le ayde et assistence d'iceux II signeurs l'évesque et Ottobon, yceux ambaxiateurs du duc, par ung samedi XXIIIe jour de march, qui estoit la nuit de la Pasque florie, en grant honneur et révérence présentèrent leurs lettres de crédence au dessusdit roy, lequel les rechupt bénignement, et leur dit que très-volentiers il les verroit et très-joyeux estoit de leur venue, et print de sa propre main leurs lettres, et puis en les festiant les print l'un après l'aultre par la main. Et en ce faisant, il se excusoit, disant en latin : « Vous nous soiés les bienvenus; nous ne vous poons oïr pour le présent, car nous sommes trop empeschiés, comme véoir le poés, ès besongnes du concile, mais, au plaisir de Dieu, demain à III heures après disner nous vous orrons volentiers. » Mais combien que ilz

[1] Voyez le texte latin, p. 277.

le sollicitassent, ne le dimence, ne le lundi, pour pluiseurs empeschemens touchans ledit concil, et meismement la cession, il ne leur puet donner audience, dont il estoit moult dolans, comme il leur dit maintes fois. Et le mardi bien tart, que le roy revenoit du conseil des IIII nations, par la procuration et labeur dudit évesque de Tridentine et monsigneur Ottobon, présens lesqués et le borchgreve de Neurembergh, il leur donna audience et les escouta très-gratieusement, et les print tous l'un après l'aultre par la main, et leur dit que il avoit très-bien entendu ce que ilz avoient proposé, mais pour l'eure il ne les pooit respondre, si leur donna pour[1] jusques à l'endemain. Si revinrent devers lui et le sollicitèrent, mais il se excusa derechief.

Mais le joedi absolu, que ledit roy revenoit du conseil et estoit environ sur le point de XII heures, il fist appeler les dessusdis ambaxiateurs de Brabant, auxquelz, présens les II frères Jehan et Fédric borchgraves de Neurembergh, il enjoindi que ilz allassent en ung certain lieu où ilz trouveroient les ambaxiateurs de Bourgoingne, et leur deissent de par lui que il ne leur despleut et presissent en patience de ce que il ne les pooit pour l'eure oïr, car il estoit trop tart et le convenoit disner, mais à trois heures après disner ilz venissent par devers lui aux Augustins, et là il venroit aveuc eulx et les expédiroit. Che propre jour après disner yceux ambaxiateurs, estans aveuc les ambaxiateurs de Bourgoigne aux Augustins et samblablement ceux de Franche et ceux d'Engleterre, tantost que le roy fu venus, il fist le conte de Warwyck et les aultres d'Engleterre aveuc ceux de Bourgongne entrer en ung paile[2], ce sont comme sesches estuves, et lui meisme entra en unes aultres estuves aveuc les ambaxiateurs du roy de France, aveuc lesquelz, ensamble aulcuns de son conseil, il se tint enclos plus de trois heures, et puis en yssy et rentra en l'aultre estuve à ceux d'Engleterre et de Bourgoingne, et se départirent les ambaxiateurs de France très-malcontemps. En ceste estuve fu ledit roy aveuc ceux d'Engleterre et de Bourgoigne environ une heure, et en le fin d'icelles estuves yssirent monsigneur de Saint-George et les aultres ambaxiateurs de Bourgoingne, qui dirent à ceux de Brabant que pour l'eure ilz ne feroient riens, mais sans doubte leurs besongnes iroyent bien, car elles estoient en bon terme, et leur conseillèrent que ilz ne se bougassent et se représentassent au roy, comme ilz firent, lequel roy d'une lie chière comme en sousriant les print tous l'un après l'aultre par la main et leur dist : « Mes amis, ayés pascience. » Et entendirent adont yceux ambaxiateurs de Brabant des ambaxiateurs de Bourgoigne, comment le roy de son propre mouvement leur avoit dit que il estoit bien certain que le duc de Bourgongne ne se contempteroit point bien de son frère de Brabant, son fil, il n'acordoit ossy aveuc lui, et pour ce il convenroit trouver la manière et fourme de eulx

[1] Au lieu de *pour* ne faudrait-il pas *jour ?*

[2] *Paile* ou *paele*, pelle, bassin, poêle; chambre chauffée par un bassin ou poêle, que le traducteur compare à une *sesche estuve* (bain).

acorder. Et ensy demourèrent yceux ambaxiateurs de Brabant, qui tousjours sollicitèrent leur besongne, et le samedi nuit de Pasques et le lundi ensyeuwant, et tousjours se excusoit le roy. En le fin le mardi, qui estoit le second jour d'avril, il les fist venir devant lui par son hérault en l'ostel de son chancelier, lequel, tout prestement que ilz lui eulrent fait révérence, les print par la main tous l'un après l'aultre moult bénignement, et leur demanda leur mandement, que il vit et lut de bout en bout, et puis leur dit, présent Jehan borchgrave de Neurembergh et les ambaxiateurs de Bourgoigne, que leur mandement n'estoit point souffissant, pour une clause oubliié qui y estoit. Et quant il eult ce dit, il ouvry luy-meisme la matère de Convallence, en disant que, jasoit ce que les choses promises comprises ès lettres du traitié de mariage entre le duc Anthoine et sa niepce au roy de Behaigne, son frère, ne fuissent point bien gardées, ne à lui qui en ycelles estoit ossy dénommés, et que le droit de la duchié de Brabant, tant à cause de sucession d'éritage comme de dévolucion, lui fuist acquis, nientmains, quelque chose que il en fuist, pourtant que la matère de la question de ces besongnes et de toutes aultres entre lui et le duc venues et encommenchiés, qui sont haultes et pesantes, ne se puent si bien terminer par lettres ne par messages comme elles feroient par une convention de eulx deux ensamble, et partant que ou mois de juing prochain venant il entendoit en propre personne à aler à Nicie, ensy que il avoit promis au concil général, là où il devoit trouver Pière de La Lune, qui se faisoit en son obédience nommer Benoît, et le roy d'Aragon, ensy que il espéroit, pour quoy, en passant parmi Savoye, où il espéroit sans faulte trouver le duc de Bourgoigne, et là convenir aveuc lui, il requéroit et moult désiroit que le duc Anthoine fuist alors emprès son frère, car il avoit une très-grant affection de le véoir, et se ensy il le vouloit faire, il n'espéroit point du contraire que eulx ensamble ilz s'acorderoient de toutes choses légièrement, et voloit que ledit duc Anthoine amenast aveuc lui ses conseilliers bien infourmés de toutes les causes et de tous drois, lettres et munimens, dont il se vouloit aydier en ces besongnes. Laquelle responce oye, yceux ambaxiateurs le suplièrent humblement que ce il volsist par ses lettres signifier à leur signeur le duc Anthoine, laquelle chose volentiers il acorda, et enjoindi à son chancelier que il leur feist faire lettres en bonne fourme sur ce convegnables, aveuc lettres de sauf-conduit, et requist aux ambaxiateurs que ilz laissassent l'un ou deux de eulx oudit concil.

Lesquelles choses ensy dictes et faites, sourvinrent d'aventure Huard d'Autel et Henri de Rolley, qui renouvelèrent leurs complaintes et leurs menchongnes du duc de Brabant, ensy que faire avoyent d'usage, et à eulx respondre fu donnée audience de par le roy aux ambaxiateurs, qui dirent que mal convegnable leur estoit de dire che qu'il disoient, attendu que à leur fausse et mal convegnable instance, c'est assavoir dudit Huard d'Autel et des siens, la majesté royale avoit ordonné que les guerres meutes entre ledit Huard et ses complices d'une part et le duc Anthoine, d'aultre part, cesse-

roient jusques à che que ledit roy nostre sire et le duc Anthoine no signeur aroient ensamble convenu, ou jusques au présent concil de Constance, laquelle chose avoit de la partie du duc esté très-bien gardée, mais monsigneur Huard et ses complices et satellites avoient ou paiis et duchié de Luxembourg fait pluiseurs grans dommages, boutés feux et fait tant de maulx que le record en est piteux. Mais ainchois que il eussent acompli leur relation, ledit Huard d'Autel s'efforcha de répliquier, dont le roy che véant ne le volt point oyr, et fist soudainement taire l'une et l'aultre partie. Si se teut ung cascun, et lors le roy derechief fist dire par son chanchelier aux ambaxiateurs de Brabant, que aulcuns de eulx demourassent là pour le concil.

Item les dessusdis ambaxiateurs vinrent le merquedi de Pasques devant les députés du concil, pour avoir congié de eulx départir, lequel ilz obtinrent à très-grant difficulté. Et de ce levèrent lettres d'iceux députés, c'est assavoir de l'arcevesque de Rigen et de l'évesque de Mersenburg, qui estoient là députés par la nation de Germanie, et contenoient leurs lettres que il les convenoit là laissier l'un de leurs compaignons, qui eust lui seul ottelle puissance de par le duc Anthoine que eulx tous. Et pourtant quant che vint le joedi que yceux ambaxiateurs se cuidèrent partir, ilz perchurent que leurs lettres qui bailliés leur estoient pour la responce du roy, n'estoient point bien composées ne en fourme deuve. Ilz s'en rendirent devers le roy et lui signifièrent che : lequel tantost envoiia quérir son chancelier et son secrétaire, et leur commanda lui-meisme de sa propre bouche que ilz refeissent leurs lettres en la fourme et manière que acordé leur estoit. Et che propre jour à l'après-disner vinrent aux dessusdis ambaxiateurs le Hase de Behaigne et monsigneur Herboet de Hedelborch, qui leur dirent de par le roy que le duc Anthoine donnast paix à Huard d'Autel et aux siens, et que ilz peussent goïr et possesser de leurs rentes, et que les prisonniers d'un costé et d'aultre fuissent relaxés de leurs prisons jusques au tamps dessusdit. Et le venredi V^{e} jour dudit mois d'avril les dessusdis ambaxiateurs dudit duc Anthoine, après che que ilz eurent rechuptes leurs lettres de responce et celles de sauf-conduit, prinrent au roy congié de eulx départir : lequel leur dist bénignement que monsigneur de Winsberch leur bailleroit de par lui ung sien familier qui les conduiroit, car ung conduiseur estoit bon aveuc leurs lettres, pour cause des gens d'armes que il tenoit sur les champs contre le duc Fédric d'Austrie. Et le samedi le borchgrave de Neurenbergh et monsigneur de Winsberch, auxquelz ilz avoient jà prins congié, leur consillèrent, pour plus seurement aler leur chemin, que ilz en allassent par le paiis de Suèwe, et presissent aveuc eulx le conduiseur que le roy leur avoit ordonné pour le mieulx : laquelle chose ilz firent, et alors ilz se portèrent de Constance, et laissèrent là pour le concil le doyen de Beken et le doyen d'Anwers. Et loist savoir que leurs lettres de responce estoient escriptes en alemant, et leurs lettres de sauf-conduit et chelles de leur congiet en latin, la translation desquelles seroit de petit pourfit, et pourtant nous nous déporterons de les escripre, et poursieuvrons avant nostre pourpos.

De l'ambaxade faite par le duc Anthoine de Brabant en la cité de Narbonne au roy des Rommains et de Hongrie[1]. CHAP. CVII.

Ne demoura gaires après que yceux ambaxiateurs de monsigneur le duc de Brabant furent revenus du concil de Constance, et que ilz eulrent fait leur relation audit duc des choses qui enjointes leur estoient, le duc Anthoine proposa que atout une très-noble compaignie de barons, de chevaliers et de nobles hommes, jusques au nombre de troix cens chevaulx, il se transporteroit par devers son frère monsigneur Jehan duc de Bourgoigne, qui pour lors se tenoit en ladicte Bourgoigne, pour aveuc lui sondit frère aler par devers le roy des Rommains, passant parmi Savoye pour aler à Nicie, ensy que ycelui roy des Rommains l'avoit promis au concil et mandé audit duc Anthoine par ses ambaxiateurs dessusdis et ossy par ses lettres faites et sellées à Constance. Mais tout ensy que à ce faire le duc Anthoine fuist jà comme tous prests et appareilliés, le XIIe jour du mois de juing l'an mil IIII^{c} et XV que il se devoit partir de son pays de Brabant, certaines nouvelles lui sourvinrent que le roy d'Engleterre atout une très-grant multitude de gens d'armes et d'archiers estoit passé la mer et descendus et arrivés en Normendie : pour coy très-nécessaire chose lui estoit que il songnast de la garde et deffence de ses castiaulx, bonnes villes et fortresces estans ou constituées seloncq la mer, appartenans à ses deux filz qui estoient menre d'ans, c'est assavoir Jehan et Philippe, par la mort et trespas de leur tayon, monsigneur Waleran conte de Saint-Pol, lesquelz castiaulx, bonnes villes et fortresces sont assés prochains et voisins aux castiaulx et villes des Englès selonc la mer; car se yceux dessusdis castiaulx et fortresces estoient prins par male adventure de maise garde, que jà n'aviengne, ce seroit ung très-grant dommage pour ses enfans, atendu que yceulx castiaulx, bonnes villes et fortresces et la terre à yceux appartenant pueent bien livrer de V à VI^{c} que cevaliers que escuyers et plus de mille archiers au service de leur signeur tous appareilliés. Pour laquelle cause, comme vrayement et légitismement excusé, il ne puet aler devers ledit roy des Rommains, ensy que proposé l'avoyt, et pourtant lui ledit duc Anthoine, congnoissans les mérites des vertus, par lesquelles sont décorés et esprouvés vaillant et noble homme, monsigneur Jehan de Loen signeur de Heynsberch, son parent et cousin, Henri de Imbermont, chanonne d'Aix, Jehan de Rynschem, ses conseilliers, et maistre ÉMOND DINTER, son secrétaire, tous ses hommes et partout bien renommés, les ordonna et députa ses ambaxiateurs, orateurs et messages espéciaulx, pour de par lui aler devers la présence du dessusdit roy des Rommains, et là toutes choses et une cascune d'icelles faire et accomplir qui en leur commission et

[1] Voyez le texte latin, p. 284.

mandement sur ce fait pooit estre contenu et déclaré, desquelles lettres, commission ou mandement est la teneur assés correspondant à la commission chi-dessus escripte de ceux de Constance, et pourtant nous le passerons de l'escripre. Et pourtant que pluiseurs nouvelles venoient de l'alée et passage dudit roy des Rommains, car les uns disoient que il ne se mouveroit de Constance, et que Pière de La Lune estoit trespassés, les aultres disoient que ainchois que il alast devers Pière de La Lune et le roy d'Arragon, pour la venue des Engloix qui estoient entrés en Franche, il venroit à Paris, ycelui duc Anthoine enjoindi à ces ambaxiateurs dessusnommés que ilz présissent leur chemin par Paris, et se de la venue dudit roy des Rommains ilz n'ooient là nulle nouvelle, que ilz se tirassent en la cité de Troyes, et se là ilz n'ooient encore nouvelles dudit roy, que ilz s'en allassent par devers son frère en Bourgoigne, là où il pensoit bien que sans nulle faulte ilz en orroient certaines nouvelles.

Pour coy yceux dessusdis ambaxiateurs, prendant en eulx le fais de ladicte ambaxade, atout les lettres de leurs commissions et instructions, après le congié prins de leur signeur le duc Anthoine, se partirent de Bruxelle par ung samedi XVe jour du mois de jung, et tant cheminèrent que ilz vinrent à Paris par ung venredi le XXIe jour dudit mois, là où ilz demourèrent jusques au dimence darrain jour dudit mois. Et pourtant que en ce tamps pendant ilz ne oïrent quelques nouvelles dudit roy des Rommains, ilz se partirent ce jour dessusdit, et cheminèrent tant que ilz vinrent le mardi en la cité de Troyes, second jour de juillet, où ilz firent résidence, tousjours attendans nouvelles, jusques au dimence XXVIIIe jour dudit mois. Et quant ilz virent que ilz n'orroient nulles nouvelles quelconques de ce que ilz quéroient, et toutesfois ce terme pendant si avoient-ilz envoyé pour en savoir aucune chose devers le duc de Lorraine et devers le duc de Bourgoigne, et estoient leurs messages revenus vers eulx, ce propre dimence ilz se partirent de Troyes, et firent tant que le mardi ensieuwant ilz entrèrent en Dijon en Bourgoigne, là où, pour une maladie qui sourvint au signeur de Heynsberch, ilz demourèrent jusques au mardi VIe jour du mois d'aoust, ouquel jour ilz se partirent de Dijon, et vinrent emprès le duc Jehan de Bourgoigne, frère dudit duc Anthoine, qui pour lors se tenoit en Roevre, et y demourèrent jusques au venredi IXe jour dudit mois d'aoust. Et là eurent-ilz certaines nouvelles du conte de Savoye, auquel ilz avoient envoyé, dès que ilz estoient à Dijon, leur message, que ledit roy de Hongrie et des Rommains estoit jà passé par Savoye et par le Daulphiné, et en aloit à Nerbonne pour passer oultre jusques à Perpinian, où Pière de La Lune et le roy d'Aragon estoient personnèlement, et que ledit roy des Rommains passeroit par Avignon et par Montpeslier. Lesquelles nouvelles d'yceux ambaxiateurs oyes, ilz se partirent dudit duc Jehan de Bourgoigne, de son gré et congié, che meisme XIe jour d'aoust dessusdit de la ville de Roevre, et retournèrent à Dijon au giste, et l'endemain, qui estoit le Xe jour dudit mois et samedi, ilz s'en partirent, se mirent au

chemin et firent tant que le merquedi XXVIIIe jour dudit mois d'aoust ilz entrèrent en la ville de Nerbonne, ouquel jour proprement vers le vespre, eulx acompaigniés du conte de Wirtemberch et de Monbliard, ilz s'en alèrent à l'encontre dudit roy, lequel estoit alés pour son esbatement ou castel de Cygau, appartenant à l'arcevesque de Nerbonne, à IIII lieuves près de ladicte cité. Lequel roy alors estans sur les champs rechupt bénignement yceux ambaxiateurs et orateurs dudit Anthoine, et les print tous l'un après l'aultre par les mains, et lors chevaucha à son costé tousjours le signeur de Heynsberch, en parlant à lui de pluiseurs choses, jusques à che que ilz vinrent au palais de l'archevesque, là où ledit roy estoit logiés, et adont assigna ledit roy aux dessusdis ambaxiateurs de eulx oyr à l'endemain après le messe.

Pour quoy l'endemain, qui estoit joedi le XXIXe jour d'aoust, ilz s'en vinrent devers le roy, et ly tinrent compaignie despuis le palaix jusques à la grande église où il oy ses messes, lesquelles messes finées et lui à son palaix retourné, après che que premièrement il eult eu ung conseil de envoyer ses ambaxiateurs envers Pière de La Lune, qui se faisoit appeller Benoît en son obédience le XIIIe de ce nom, et ossy envers le roy d'Arragon, qui se tenoient à Perpinian, le roy là estant, auquel assistoient le bastard de Savoye et monsigneur Amédé de Chalant, chevaliers, Jehan de Biaufort et Lambert Odinet, docteurs en loys, tous au conte de Savoye par devers lui envoyés, les dessusdis ambaxiateurs dudit duc Anthoine se tirèrent avant, firent premièrement la révérence deuwe, en présentant leurs lettres de crédence, et lors par la bouche de Henri de Imbermont ilz lui recommendèrent très-humblement le duc leur signeur et leur dame, et lui offrirent tout service en requérant sa grasce, et le excusèrent de che que à sa présence il ne pooit venir, à cause de la venue des Angloix qui estoient entrés en Franche, et toutesfois, quant ces nouvelles lui vinrent, il estoit prest et sur son département. Et puis descendirent aux articles par ledit roy tant à Convalence comme à Constance proposées, auxquelles ilz respondirent, demandèrent et firent tout che que enjoint leur estoit, et selonc la forme de leur mandement, et puis par adjoustement dirent que, jasoit ce que le duc Anthoine eust par le vertu du mandement du roy donné paix à monsieur Huard d'Autel, et relaxé de leurs prisons Hue d'Autel et Gossuin et les aultres prisonniers, jusques à ce que ilz fuissent convenu lui ledit roy et le duc Anthoine, toutesfois avoyent yceux et leurs complices fait et porté aux habitans et bonnes gens de la duchié de Luxembourg grans et pluiseurs dommages, et fait pilz que paravant n'avoient fait. Et quant ledit Imbermont eult dit et répété tout che que il faisoit à dire et à répéter, le roy respondit que, pour che que le duc Anthoine n'estoit point venu en propre personne, assavoir se il pooit traitier aveuc yceux orateurs et par eux rechevoir le duc Anthoine leur signeur comme son fil, affin ou parent et vassal, il lui convenroit premièrement savoir, par quelle manière et comment et pourquoy il le deveroit tel recongnoistre et tenir, et pourtant il lui convenoit véoir leur

puissance et mandement : lequel mandement, qui contenoit en sustance que yceux lui feissent hommage pour ledit duc Anthoine, si avant que tenus y estoit, et serment de fidélité, aveuc pluiseurs aultres choses à ce servans, ilz lui monstrèrent, si le regarda, avisa et lu, et puis dist que il estoit limités et par conséquent il estoit de nulle valeur, nientmains si le vouloit-il encore revéoir pour plus meurement le aviser et considérer, après che que il avoit ung peu reposé et dormi, et volt que monsigneur Ottobons et les II aultres docteurs de Savoye y fuissent présens, et que adont isnèlement [1] il les voloit expédier, toutesfois ne voloit-il point yceux licencier, jusques à ce que il eust parfait le traitié que il entendoit à faire aveuc Pière de La Lune et le roy d'Arragon sur le fait de l'union de l'Église. Et dist encore entre les aultres choses, que en leur mandement n'estoient point contenu les choses que il volroit bien que il y fuissent, laquelle chose s'ensy estoit, il volroit que le conte de Savoye connut quel chose adont il en responderoit. Et dist en oultre à ceux de Savoye : « Pourquoy donroy-je mon mantel, se je ne savoye pour quelle cause, ou que je deveroye pour ce avoir? » Che meisme jour après disner monsigneur Henri d'Imbermont et maistre Émond se conseillèrent à ces II chevaliers et docteurs de Savoye, quelle chose leur estoit le millieur à faire : lesquelz leur respondirent que ilz savoyent de la propre bouche du roy que il, c'est-à-dire le roy, volroit bien que monsigneur de Heynsberch et eulx ensamble demourassent, jusques à ce que il eust parfait son traitié sur le union de l'Église, si leur consilloyent pour le mieulx que ensy en feissent, car, disoient-ilz, en ce tamps pendant ledit monsigneur de Heynsberch polra petit à petit aulcun bon traitié trouver, et créoyent par vraysamblable que il seroit dedens deux ou trois jours ossy secré et privé du roy, que eulx-meisme y estoient. Après che que ledit roy eult dormy, si ne firent riens yceux ambaxiateurs, car le roy fu trop empeschiés aux ambaxiateurs du roy d'Arragon : samblablement ossy ne firent-ilz l'endemain, et pour ceste meisme cause.

Mais le samedi, qui estoit le darrain jour d'aoust, ledit roy, après che que il eut euv une collation aux orateurs de Brabant sur la cause dessusdicte, il leur fist respondre par monsigneur Jehan de Biaufort, c'est assavoir que bien il avoit entendu tout che que par le duc Anthoine leur signeur il lui avoyent récité, et visita leur mandement, lequel, pourtant que il estoit limité, comme il disoit, n'estoit point suffissant. Toutesfois non obstant afferma-il que telles causes si haultes ne se polroyent si bien traitier par ambaxiateurs, orateurs ou messages ou par lettres, comme par eulx les deux princes convenir ensamble. Pour quoy il vouloit que le duc Anthoine venist en propre personne devers lui, ou en Savoye ou à Paris, après son département de Nerbonne ou de Perpinian, et là verroit-on auquel le droit de Brabant appartenroit : se il appartenoit au duc, il lui demouroit, car nullement ce n'estoit point son inten-

[1] *Isnèlement*, promptement.

tion de lui voloir tollir, ossy ne vouloit-il point souffrir que son droit lui fuist ostés et ce que à lui devoit appartenir. Lesquelles paroles par ledit monsigneur Jehan de Biaufort proférées, le roy réplica et dist en brief, que il volroit tenir aulcunes choses qui entre lui et le conte de Savoye avoyent esté sur ces choses traitiés et despuis Constance avoient esté advisées, c'est assavoir que le duc Anthoine personèlement viengne à lui, auquel pour alors il ne puet lieu et tamps assigner, pourtant que il ne savoit quant il seroit expédiés par le roy d'Arragon; car se Pière de La Lune venoit à obédience, adont le convenroit-il tantost retourner à Constance; et se il mettoit en dilation, adont iroit-il à Paris pour mettre paix entre les rois de Franche et d'Engleterre; mais se il estoit certain des choses dessusdictes, il signifieroit au duc Anthoine par ses lettres quel chemin il tenroit, et lieu et tamps de venir vers lui. Et fu adont avisé que lesdits orateurs lairoient l'un d'eulx emprès le roy, lequel attenderoit ceste response, et les aultres s'en iroyent. Item, de monsigneur Huard d'Autel et des siens il dit, que à l'instante pétition de eulx il avoit tousjours escript pour leur paix envers le duc, et pourtant que il estoit acertainés que ilz ne voloient tenir la paix, ilz eussent donc la guerre, et que il ne lui en chaloit.

Or advint que les dessusdis orateurs revinrent arrière devers ledit roy le dimence, qui estoit le premier jour de septembre, et lui requirent que il leur vosist donner sa responce par escript, car deux de leurs compaignons n'entendoient point latin, et les II aultres l'entendoient bien. Si respondit que il ne vouloit point en eulx mettre de tourble, et pourtant il dit en almant che qui s'ensiult : *Als wy by einander comen, mugen wir gutlichen ubercomen in Gotes namen, en is des aber nit, soe en willen wir ym keyn ongelyck tun; und des gelikes getruwen wir uns tzu ym, und es is syn scade und der myn, das wir nit by einander comen.* Et dist en oultre, ensy que il fist dire par monsigneur Jehan de Biaufort, que ceste cause ne se pooit si bien traitier par messages ou par lettres comme par eulx convenir ensamble, pour les inconvéniens et aultres empeschemens qui polroyent sourvenir. Et puis dist en oultre, que il amoit mieulx à faire traitié aveuc leur signeur par le moiien du conte de Savoye que par nulle aultre quelconque personne que fuist, car il estoit son parent et affin, et pour sa présence il ameroit mieux à convenir en Savoye aveuc leur signeur que aultre part, mais pour le roy d'Arragon il ne leur saroit assigner lieu ne tamps, car se la cause se procédoit en bien aveuc Pière de La Lune, il retourneroit légièrement à Constance, et s'elle se terminoit en mal, il iroit par Paris pour mettre paix entre les dessusdis rois de Franche et d'Engleterre; et tantost que il saroit che, il l'escriproit à leur signeur et le lieu et le tamps. Toutesfois disoit-il que il vouloit que le signeur de Savoye ordonnast lieu et tamps pour eulx convenir ensamble au premier jour de décembre, et que il y vouloit estre présent, et ces paroles dist-il tant en latin comme en ties. Et fu adont ordonné que maistre Émond demourrroit empès ledit roy pour attendre sa responce; mais che

meisme jour, premier dimence de septembre, après disner, monsigneur de Heynsberch, monsigneur d'Imbermont et Jehan de Rynschem demandèrent congié, que il obtinrent du roy, et se partirent de Nerbonne, se mirent au retour et s'en revinrent au pays de Brabant.

Quant che vint le lundi second jour de septembre, maistre Émond s'en ala devers le roy pour avoir ses lettres de responce, lequel roy mena ledit maistre Émond à l'église Saint-Sigismond, et là oyt-il ses messes, et fist mettre le chief dudit saint sur le grant autel. Lesquelles messes finées et célébrées, le roy dist à maistre Émond que il ne le expédieroit point jusques à che que les ambaxiateurs du roy d'Arragon seroyent retourné, et les messages de Pière de La Lune seroyent revenus. Lesquelles paroles dictes, sourvint monsigneur Wenceslaux Miska, qui avoit conduit monsigneur de Heynsberch, et raporta au roy certaines nouvelles, qui avoyent esté escriptes audit monsigneur de Heynsberch des Anglois qui estoyent en Normendie. Et ensy le roy en soy devisant audit Miska et à maistre Émond de la besongne du Brabant dessusdite, le roy dit audit Émond entre les aultres choses les mos qui s'ensieuvent : « *Waneer myn sun und swager van Brabant by mir comt, wir en bedurffen nich vele dedingen, war er saget : hen han ich uch ertzornt oder verschult, ich bidden uch das ert mich vergebent.* » Et plus n'y eut parlé que l'acteur mette. Mais il dit que le mardi IIIe jour dudit mois de septembre lui ledit maistre Émond acompaigna le roy de son palaix jusques à l'église de Saint-Sigismond dessusdicte, tousjours demandant sa responce, se lui dit le roy que il attendist jusques à l'après-disner, et le appela le roy par son nom et lui dit : *Du bote von Brabant.* Si l'aprocha ledit Émond, et le roy lui dit aucunes choses secrètes que il devoit dire au duc de Bourgongne sur la matère dont il lui avoit escript; et puis li dit encore en oultre que maintenant seroit-il expédiés, et que Miska lui donroit les lettres du duc de Bourgongne, et son chancellier lui donroit ses lettres de Brabant, et que il adjoustast foy et crédence à che que Miska lui diroit de par lui ledit roy sur les causes dessusdictes, tant de Bourgoigne comme de Brabant. Pour quoy ycelui maistre Émond s'en ala devers ledit Miska, qui lui dit que il euist emprès lui le messagier monsigneur de Bourgoigne qui avoit aporté lettres ou roy, et fuist présent quant ledit messagier présenteroit les lettres du roy au duc de Bourgoigne, et adonc lui dist che que le roy lui avoit enjoint et chergié. Et puis lui dist en oultre ledit Miska, que monsigneur de Heynsberch avoit mandé à monsigneur le roy que les Anglois avoient prins Harfleux en Normendie et avoient mis le siége devant Rouen, pour quoy ledit roy des Rommains avoit délibéré de envoyer par devers les rois de Franche et d'Engleterre, que ilz feissent abstinence de guerre et donnassent trieuves l'un à l'aultre jusques à son advénement, et que pour chou faire il avoit envoiiet ung évesque, c'est assavoir monsigneur Nicolas Rebenitz, et encore ung aultre, lesquelz au plus loing se devoyent à l'endemain partir, et par ensy le roy sans faillir s'en iroit par Paris. Item lui dit-il encore que il ne desist

riens de tout ce sinon au duc de Brabant et à monsigneur de Heynsberch, et nullement n'en parlast au duc de Bourgoigne. Item ossy lui dit-il que incontinent le duc de Brabant se appareillast de venir devers le roy dessusdit, tantost que le roy lui signifieroit, ou lui-meisme ledit Miska de par le roy, car sans doubte le roy le recepveroit comme son fil, et ou cas que ledit monsigneur de Brabant volroit se faire, que adont il envoyast Martin son messagier, qui estoit bien congnu du roy, devers ledit roy et devers ledit Miska. Item encore ossi lui dit-il que madame la ducesse se appareillast de venir ou cas que le roy le volroit voir, et s'aulcuns voloyent de ce aulcune chose du contraire conseillier audit duc de Brabant, que point n'y adjoustast foy et ne les creust point.

Quant che vint le mardi, maistre Émond s'en ala par devers le chanchelier pour ravoir ses lettres, ensy que le roy lui avoit dit; mais le chancelier ne les lui volt pas délivrer, et lui dit que le roy voloit encore parler à lui, et que jusques à che que il aroit parlé au roy, il ne les raroit point. Et pourtant l'endemain ledit maistre Émond s'en vint par devers le roy, et se plaindi à lui de ce que son chancelier ne li vouloit rendre ses lettres; se lui dit le roy : « Attens encore ung peu, jusques à ce que les ambaxiateurs de Pière de Lune, qui doient aujourd'hui chi venir, soyent venus. Je veulx que oyés et voyés leur ambaxade, affin que tu en recomptes à ton signeur. » Si se teut atant ledit maistre Émond, attendant celle dessusdicte ambaxade, laquelle vint che propre jour vers le soir, et s'en vinrent tout droit vers le roy et lui firent révérence, et lors le roy leur assigna heure à l'endemain après sa messe, et quant il leur eut che dist, il appella maistre Émond et lui dit : « Viens demain ychi après ma messe, et tu orras l'ambaxade Pière de La Lune. » Si en fu ensy fait, car l'endemain, qui estoit le joedi V[e] jour de septembre, yceux ambaxiateurs proposèrent devant le roy en sa chambre de parement, là où estoit présent maistre Émond. Et quant leur proposition fu faite, le roy entra en une chambre secrète, et fist aveuc lui entrer ledit maistre Émond, là où il fu conclu que le roy yroit à Perpinian, et que che propre jour il envoyeroit devant, ensy comme il fist, le maistre d'ostel monsigneur Ottobon de Bellon, docteur *in utroque jure*, et pluiseurs aultres envers Perpinian, pour prendre les hostelz. Samblablement le grand maistre de l'ordre de l'ospital de Jhérusalem et pluiseurs aultres grans barons envoyèrent ossy devant, et fu là ossy conclu que le dimenche prochain ensieuvant le roy se partiroit de Nerbonne, et s'en iroit jusques à Salses où il demourroit tout le lundi, et le mardi il enterroit en Perpinian. Et pourtant que le sauf-conduit que Pière de Le Lune et le roy d'Arragon avoient envoyé n'estoit point souffissant, et limité jusques au nombre de IIII[c] chevaulx, ilz le corrigèrent là meisme, et fu extendu jusques au nombre de mille et V[c] hommes à cheval. Et quant toutes ches choses dessusdictes furent faites et parfaites, che propre joedi le roy donna audit maistre Émond licence de soy partir quant bon lui sambleroit, présens ceux de Savoye et monsigneur Ottobon, en li disant : « Dis à ton signeur tout ce que tu as veu et oy, et que j'ay espoir de mettre union en nostre mère sainte Église, et par la grâce de Dieu toutes besongnes

iront bien. Et ces besongnes ychy faites et expédiiés, je volray faire par son moiien la paix entre les rois de Franche et d'Engleterre, et entre son frère le duc de Bourgoingne et ses adversaires. » Et là présent dist Miska audit maistre Émond, que le roy le pooit très-bien oïr : « Attendues les choses dessusdictes, il samble bon au roy nostre sire, chi-présent, que monsigneur de Brabant renvoye tantost Martin son messagier ou ung aultre par devers li, car se le roy puet de sa besongne venir à bon chief, il s'en ira premièrement devers les Anglois, pour mettre paix entre eulx, ainchois que il voist à Paris, et ensy il polra signifier à monsigneur de Brabant le lieu et le tamps où il polroit convenir ensamble. »

Après toutes lesquelles paroles ledit Émond remerchia le roy et son noble conseil, et puis se parti d'eulx et meismement de la ville de Nerbonne, et fist tant par ses journées que il vint dalès le duc de Bourgoingne, qui se tenoit à Argeli, à trois lieuves près de Dijon, le joedi XIXe jour dudit mois de septembre, lequel duc le rechupt béniguement, et ledit Émond lui recompta tout le traitié fait et eu entre ledit roy et le duc Anthoine, frère dudit duc de Bourgoigne. Si le fist là ledit duc de Bourgoigne demourer jusques au venredi à l'après-disner, car il ledit duc et son frère le conte de Nevers avoyent escript aulcunes choses au duc Anthoine leur frère. Ensy demoura ledit maistre Émond jusques à ce jour, ouquel jour sur le soir il vint à Dijon, et l'endemain il se partit, et chevaucha tant de jour et de nuit, que le dimence XXIXe jour dudit mois il vint à Louvain emprès le duc Anthoine, où il trouva monsigneur de Heynsberch et monsieur Henri d'Imbermont et Jehan de Rynschem, qui le samedi devant estoient là revenus, et leur estoit heure assignée à faire leur relation à l'endemain, c'est assavoir à ce dimenche après la messe dudit duc. Laquelle messe finée, et les choses dictes que à dire faisoient du tamps que ilz avoient esté emprès le roy, maistre Émond, ayans en sa main son mémorial, continua sa relation des choses que il avoit veu et oy et que le roy lui avoit enjoint de dire à son signeur, lesquelles relations furent faites après che le signeur de Heynsberch et les aultres se furent départis. Et loist savoir que le dessusnommés duc Anthoine, après che que il eu conseil sur les choses que monsigneur de Heynsberch et maistre Émond lui avoient dit et recordé de par le roy des Rommains et de Hongrie, il se conclut de aler personnèlement devers le roy, et pourtant il envoya Martin son messagier devers lui, ensy que consillié lui avoit ledit maistre Émond, atout ses lettres closes, contenans en substance toute honneur et service appareillié, et en lui priant et requérant que jour, tamps et lieu lui vosist assigner de collocution mutuale, c'est-à-dire de convenir ensamble.

De une maladie périlleuse que eult la ducesse de Brabant, et de Martin messagier, qui présenta les lettres dudit duc Anthoine au roy des Rommains [1]. Chap. CVIII.

1415. En l'an mil IIII^c XV, ou mois de octobre, madame la ducesse de Brabant, demourant et faisant sa résidence en son castel de Turnhout, fu moult malade d'une très-soudaine et merveilleuse maladie, et commencèrent pluiseurs à dire que elle estoit empoisonnée. Pour quoy monsigneur le duc Anthoine, à l'instance de maistre Albert Didmaire, médicin ordinaire de madicte dame la ducesse, fist tout prestement évocquier et appeller pluiseurs aultres médicins, pluiseurs barons et nobles hommes et pluiseurs hommes de loy de ses bonnes villes de Louvain, de Bruxelle et d'Anwers, pour faire deuve inquisition et information, dont ceste soudaine enfermeté et maladie si dolereuse lui pooit venir. « Pour quoy par devant les dessusdits barons et nobles et les députés des bonnes villes dessusdictes, et moy notaire chi-desoubz escript, che joedi XVIIe jour d'octobre en l'an dessusdit, assamblés en l'église Saint-Pière de Turnhout, à l'instance de monsigneur de Huldenberge, maistre d'ostel, Nicolas Vanden Werve, maistre cuisinier, Willame Neuts, marescal de la court, et Gérard de Manguy, escuyer trenchant de ladicte dame, yceux médicins, c'est assavoir maistre Albert Didmaire dessusdit, Hermand de Kuyck, Jehan de Eele de Breda, maistres en médicine, par leur moyen à ce sermentés et jurés, et sur les saintes escriptures déposèrent, que le lundi XIIIIe jour dudit mois darrain passé, quant ilz visitèrent madicte dame la ducesse, ilz le trouvèrent en ung très-grant péril, et que par les dames et damoiselles, et ossy par les escuyers qui le servoient à sa table, ilz avoyent entendu que le dimence XIIIe jour dudit mois ladicte dame, soupans et séans à sa table, sentit une doleur en la dextre partie du chief envers l'oreille, laquelle doleur lui descendi ou col, et conséquamment lui sourdit une apostume soubz la dextre aisselle aveuc une fièvres agües. Lesquelles choses oyes, ilz le firent saingnier, et puis y mirent pluiseurs aultres remèdes à ce conveguables, tant que par son orine et par son sang ilz jugèrent qu'elle estoit plainne de épédimie: lequelle, par la grâce de Dieu, che joedi elle estoit jà, selonc le jugement d'iceux médicins dessusdis, hors du péril. Présens nobles, vaillans et prudens hommes, Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecke et de Breda, monsigneur Thomas signeur de Dieste, Jehan signeur de Rotselare, monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghe et de Melin, monsigneur Henri signeur de Heverlé, Jehan de Rause signeur de Kanenkrode [2], maistre Pière des Pestrins, et monsigneur de Luycke de Eycke, maistre de la chambre des comptes de Bruxelle; de Louvain, Gille de Ryck, maistre de la communaulté, Rasson de Grave signeur de Malène et Jehan de Bort-

[1] Voyez le texte latin, p. 296.

[2] Lisez *Jehan de Ranst, seigneur de Cantickrode.*

hove, eschevins, et maistre Rumold, clercq de la ville de Louvain ; de Bruxelle, monsigneur Watier Vanden Heetvelde, cevalier, Waltier Vander Noot, Reniers Moers et Jehan Rolibuyck, eschievins, et Waltier Vanden Bulct, clercq de ladicte ville de Bruxelle; de Anvers, monsigneur Arnoul de Immersele, Waltier Vander List, cevaliers, et Jehan Vander Werve, eschievins, et maistre Henri le Espemde, clercq de le ville d'Anwers; tous comme tesmoins appellés aux choses dessusdictes, et je Émond de Dinter, secrétaire dudit monsigneur le duc Anthoine, de l'auctorité apostolique et impérial notaire et tabellion : duquel les dessusdis le maistre d'ostel, de le cuisine et marescal requirent d'avoir ung instrument ou pluiseurs à leur besoing, etc. »

Item, assavoir est que le dessusdit Martin, messagier dudit duc Anthoine, fist tant par ses journées que il présenta au roy des Rommains les lettres dudit duc que escriptes lui avoit, dont ledit roy fu moult bien contemps, et fist ledit Martin demeurer emprès lui, affin que par ledit Martin il peust audit duc Anthoine faire savoir et signifier le tamps et le lieu où ilz polroient l'un l'aultre trouver et ensamble convenir. Mais ledit Martin estant emprès ledit roy, attendans tousjours le commandement du roy, vinrent les dolereuses nouvelles audit roy de la lacrimable et lamentable bataille et desconfiture tournée par les Anglois sur les Franchois, le XXVe jour d'octobre faite et combatue, là où le duc Anthoine et Philippe conte de Nevers, son frère, et pluiseurs aultres nobles princes et barons du royalme de France, qui pour leur terre se combatoient, ensy que droit et raison l'enseigne, morurent et finirent leurs jours : desquelz veulle Dieu les âmes rechevoir en pais. Et par ensy il convint ledit Martin retourner sans aultre exploit, dont ledit roy et lui furent moult anuyeux, et non point sans cause, car ledit duc de son cors estoit ung des vaillans homes de son vivant.

Comment et par quelle manière le duc Anthoine s'en ala à Roussiauville, où il fu ochis en la bataille que eulrent les Franchois contre les Anglois, où Franchois furent desconfis[1]. Chap. CIX.

Assavoir est que en l'an de la Nativité Nostre-Signeur Jhésu-Christ mille IIII^{c} et XV, 1415.
par ung lundi XXIe jour du mois d'octobre, le dessusdit monsigneur le duc Anthoine estant en son castel de Louvain, du soir entre VIII et IX heures, lui furent lettres présentées, escriptes en le ville de Péronne en Vermendois, le XIXe jour dudit mois, de par le duc de Bourbon, le duc d'Alenchon, le conte de Richemont, le conte d'Eu et le conte de Vendosme, des souverains maistres d'ostel du roy nostre sire, de Charle

[1] Voyez le texte latin, p. 298. — Sur la bataille d'Azincourt, où le duc Antoine fut tué en combattant pour les Français, voy. Monstrelet, liv. I, chap. 153, t. III, p. 337 de l'édit de Buchon.

de la Brect, connestable, et Boussicault, marescal de Franche, item et ossy unes aultres lettres, escriptes en ledicte ville de Péronc, ce propre jour dessusdit de par le sénescal de Haynnaut et les signeurs de Wavrin et de Rons, par lesquelles lettres yceulx signeurs dessusdis faisoient audit duc signifiement et savoir que légièrement et sans arrest en propre personne il se venist, car en le sepmaine prochain ensieuwant ilz entendoient à combatre les Anglois, et lui signifioient ossy que le roy de Franche et le dauphin de Vienne y seroient en propre personne. Lesquelles lettres rechutes, lutes et oyes, le duc Anthoine tout prestement fist venir devant lui ses secrétaires, et leur commanda que en celle nuit ilz escripsissent lettres closes et patentes à tous ses nobles barons et officiers de sa duchié de Brabant, que sans dilation ilz le sieuvissent atout le plus grant puissance de gens d'armes et de trait que ilz polroient, en prendant leur chemin vers Cambray, là où de lui ilz orroient nouvelles, pour aveuc lui aler aveuc les Franchoix et les signeurs et princes de Franche combatre les Anglois, anchiens anemis de Franche. Et ceste propre nuit il envoya ung sien escuyer en le ville d'Anwers pour faire une semblable requeste, et le mardi au matin il s'en ala à le maison du conseil de la ville de Louvain, et requist ceux de la ville que ilz lui feissent ayde de gens d'armes et d'archiers et abalestriers, pour aler contre les Anglois, et se meissent au chemin vers Mons en Haynnaut et puis vers Cambray, et là orroyent-ilz nouvelles de lui. Et che meisme jour s'en ala-il à Bruxelle, où il fist aux gouverneurs et consaulx de la ville une telle et samblable requeste que il avoit fait à Louvain et en Anwers, lesquelles trois bonnes villes lui acordèrent sa requeste et feirent tout prestement leurs gens d'armes armer et habillier, en très-grant nombre et appareil d'armes, et se mirent à l'endemain tous à la voye.

Quant le duc Anthoine eult fait requeste et qu'elle li eult esté ottroyé, il s'en ala de nuit à le Fure, et le merquedi XXIIIe jour dudit mois il s'en retourna à Bruxelle, là où il commanda à maistre Émond, son secrétaire, que il venist prestement après lui. Et lors ledit duc se partit de Bruxelle, et s'en ala tant de jour que de nuit que il vint à Mons en Haynnaut, et passa parmi la ville environ XI heures en le nuit, et vint au matin à Valencènes, où il s'arresta ung petit pour faire repaistre les chevaulx, et puis s'en partit, et chevaucha tant que le joedi il vint à Lens en Artois, envers X heures en la nuit. Quant che vint le mardi au matin envers quatre heures, il se partit de Lens et s'en ala à Perves, où il fist dire une messe par frère Hector de Vitri de l'ordre des Prescheurs, son confesseur, auquel devant le introïte de la messe il se confessa de tous ses péchiés, et puis lui enjoindi ledit son confesseur se pénitance et le absoly de ses péchiés. Et quant le élévation du corps de Jhésu-Crist fu faite, ainchois que la messe fuist finée, sourvint là ung appellé Robin Daule, qui lui raporta nouvelles que les Anglois seroient combatus che propre jour devant disner : lesquelles nouvelles oans le duc Anthoine, après che que il eult rechupt le sainte communion du corps de Jhésu-

Crist, lui et les aultres nobles qui estoient emprès lui atachèrent le signe de la crois sur leurs vestures et cottes d'armes, montèrent à cheval et se mirent tost et hastivement au chemin pour venir à la bataille, et y avoyt environ de là II lieuwes jusques au lieu où la desconfiture se fist, en laquelle, hélas! il moru piteusement. Dieux veulle mettre son âme en lieu de repos! Et maistre Émond dessusdit, selonc le commandement à lui baillié par ledit duc Anthoine, se mist au chemin pour le sieuvir, et se partit de Bruxelle le joedi XXIIIIe jour dudit mois, et vint de nuit en Brainne-le-Conte, et l'endemain, qui estoit venredi, à Mons en Haynnaut, et du nuit en Valencènes, le samedi au disner à Douay, là où il trouva pluiseurs nobles hommes, tant de Brabant comme de Haynnaut, qui se hastoient et apointoient pour aler à la bataille. Et là à eulx en disnant leur sourvinrent les piteuses nouvelles de la mort dudit duc Anthoine et de la bataille perdue de la part des Franchois. Item est assavoir que ce meisme jour furent audit duc Anthoine, lui estant sur le chemin, présentées pluiseurs lettres de par son frère le conte de Nevers escriptes à Luthen le mardi bien tart, XXIIe jour dudit mois, lequel sondit frère lui enhortoit et ammonestoit que il se hastast pour venir à la bataille. Item rechupt-il ossy lettres de monsigneur de Cuvillers et de Robin Daule, qui ossy lui escripsoient certaines nouvelles des Anglois; lui furent ossy encore aultres lettres présentées, meisme sur la voye, de par Willaume conte de Seyne signeur de Rode Sainte-Agathe, de monsigneur Renier de Berghe, chevalier, de maistre Nicholas d'Estrée, de Jehan de Perves, et de maistre Jehans des Marchans, lesquelz ledit duc Anthoine avoit envoyet en ambaxade devers le roy de Franche, qui lui escripsoient ossy les nouvelles que ilz ooyent dire des Anglois. Mais il ne lut point toutes ces lettres, laquelle chose se il le eubst fait, il ne se feuist point par aventure tant hastés; mais les aultres lettres il les lut toutes, et pour chou se hastoit-il ensy, et de ces aultres lettres il commanda à son confesseur que il les délivrast toutes à maistre Émond dessusnommé, comme bailliés lui furent despuis par ledit confesseur.

De la bataille de Roussiauville, de la mort le duc Anthoine de Brabant, et de sa sépulture[1].
CHAP. CX.

Jasoit che que ceste bataille dessusdicte touche peu les gestes, fais ou croniques du pays de Brabant, nientmains, pour le cas et aventure et piteuse mort dudit duc Anthoine, aulcune chose et le plus brief que je polray je en veulx escripre. Il advint que, le venredi XXVe jour du mois d'octobre de l'an mil IIII^c^ et XV dessusdit, les Franchois, d'une part, et le roy des Anglois, d'aultre part, tous à très-grant puissance assam- 1415.

[1] Voyez le texte latin, p. 300.

blés sur les champs, le dessusdit roy d'Engleterre, véans la multitude des Franchois sans comparison plus grande et plus puissant que la sienne, comme tous tristes et angoisseux envoya devers les dessusdis princes de Franche, et leur fist offrir que, se il leur plaisoit souffrir de laissier lui et ses gens issir séghurement et franchement de Franche et repasser la mer jusques en Engleterre, il leur renderoit et remetteroit en leurs mains Harfloex et toutes les aultres bonnes villes et castiaulx qui par lui pooient estre conquis ou conquises contre le roy de Franche, et que jamais ou royalme de Franche il ne feroit nul quelque dommage : laquelle chose faire lui refusèrent les dessusdis princes de Franche. Et pourtant ledit roy d'Engleterre, attendans que non point par multitude de gens d'armes mais par la vertu divine victore vient du chiel, soy confians en Nostre-Signeur, ordonna ses batailles pour les Franchois combattre, au plus discrètement que il puet, et fist ses archiers mettre devant très-ordonnéement sur les elles, et ses hommes d'armes bien rengier et ordonner. Et les princes de Franche firent tout le contraire, car leurs archiers et arbalestriers et ossy tous leurs gros varlés ilz mirent ensus d'eulx, non veullans avoir leur ayde, proposant par leur grant orgueil prendre et débeller ou desconfir ledit roy d'Engleterre et tous ses Englois à force d'espées et de bras, comme ceux qui bien estoient X nobles franchois contre ung engloix. Et pour rompre la bataille des archiers anglois, ilz ordonnèrent que monsigneur Clignet de Borbant, atout mille et II^{c} hommes d'armes à cheval bien armés et abillés, lanches avalées se bouteroient sur yceux archiers, pour les séparer et sustraire des hommes d'armes angloix : lequel Clignet, armés et abillés comme dit est, s'en vint pour cuidier rompre ycelle bataille d'archiers, mais il ne puet, car yceux archiers se tinrent si serrez en leur pas que ledit Clignet ne puet onques entrer en eulx, et quant il vit que il ne feroit de ce riens, il se féri ès tentes des Englois, cuidans que par ce il les deust desparquier, mais non firent, ains se mirent toudis en leur bataille et laissèrent perdre toutes leurs baghes et harnas. Et tandis que ledit Clignet estoit en ces tentes desrobant et pillant, les archiers angloix tiroient sur ces princes et nobles hommes de Franche flesches à desroy, qui leur donnoit si grant empeschement que ilz ne puerent sitost approchier que ilz vosissent pour combatre main à main. Et lors perchurent Franchois le dommage que ilz avoient par che que ilz avoient refusé leur archiers, arbalestriers et gros varlés, et les Angloix perchurent quel pourfit ilz avoient par les leurs archiers.

Et quant les II parties furent venues main à main, adont arriva le duc Anthoine emprès la bataille, où il s'arresta desoubz une espine emprès ung buissoncel, et là descendi aveuc aulcun peu de ses nobles hommes, car ses aultres gens d'armes de ses bonnes villes et de son pays ne pooient sitost venir, et il y avoit raison, car il y avoit chevauchié et de jour et de nuit, comme cheli qui avoit très-grant paour de faillir à la bataille; toutesfois estoient-ilz sur le chemin et se hastoient che que il pooient. Soubz

cest arbre s'arresta le duc Anthoine, car ses armures n'estoient encore venues, ne il n'avoit nulles de ses propres armes, ne nulles cottes d'armes, ne bannière, ne pennon: et pourtant il vesti les armes d'ung sien chambellan, nommé Gobelet Vosken; et pour sa cotte d'armes il print le blason d'une de ses trompettes, et fist ung trou ou millieu, et le mist en son col en lieu de cotte d'armes; et pour sa banière il print l'aultre blason de l'aultre trompette, et le attacha à sa lance. Et en che point il entra en la bataille, atout bien peu de gens emprès lui, excepté monsigneur Jehan de Grimberghe signeur d'Assche, auquel de droit et de ses prédicesseurs appartient porter la bannière du duc de Brabant, laquelle chose faire refusa; adont ledit signeur d'Assche atout ses gens s'enfuy très-laidement, comme on dist, de laquelle fuite il se efforcha despuis soy excuser devant les III estas de Brabant assamblés en le ville de la Fure, quant on fist l'obsecque dudit duc de Brabant. Quant ledit duc Anthoine fu ensy abillié, ledit Gobelet portoit devant lui sen enseigne, et se bouta en la bataille sur les Anglois par le lieu dont Cliguet de Borbant estoit yssus pour cuydier deffonquier les archiers angloix, et s'en vint en la première envaiie en criant: « Brabant! Brabant! » Mais véritablement, après ceste entrée, la bataille dura moult peu que les Franchois ne tournassent incontinent à desconfiture, et par leur orgueil tous prins ou mors, les Angloix en eurent la victore. Adont retourna ledit Cliguet à toute sa bataille, non point par aventure pour combatre, mais, qui mieux puet estre, pour pillier: pour quoy le roy d'Engleterre, cuidans que les Franchois se fuissent rassamblés pour le combattre et débeller, fist à son de trompe criier par tout son ost et commander que chascun tuast et ochist son prisonnier; et par che point pluiseurs princes et nobles hommes, qui prins estoient et en vie, furent piteusement ochis. Laquelle chose appert notoirement par ledit duc Anthoine, car après la bataille il fu trouvés navrés tant seulement ou chief et en la gorge, laquelle chose ne se peuvst faire se il eut eu son heaulme; il fu ossy trouvés bien loings de là où la bataille avoit esté, et ses gens à l'environ de lui. Ossy dirent pluiseurs qui furent prisonnier aveuc lui, que ilz le virent, grant piéche après la bataille, que on le tenoit prisonnier; mais ilz n'osoient parler à lui, à cause de che que ilz cuidoient, par ce point, que il deust avoir légière raenchon.

Cheste bataille dont advint ou jour, an et mois dessusdis, le jour Saint-Crespin et Saint-Crépinien martirs. En laquelle du costé des Anglois y demourèrent mors: le frère du roy d'Engleterre, duc de Joerick, et le conte d'Arondel et pluiseurs aultres grans barons et nobles d'Engleterre; et de la part des Franchois ledit duc Anthoine, duc de Brabant et de Lembourg, le duc de Bar, le duc d'Alenchon, le conte de Nevers, frère dudit duc Anthoine. Mais le duc d'Orliens, le duc de Bourbon et pluiseurs aultres grans barons et nobles hommes furent prins prisonnier, et menés en Engleterre. De la partie du duc Anthoine, qui venus estoient aveuc lui, y morurent monsigneur Henri

de Liedekerke et Philippe son frère, chevaliers, monsigneur Englebert d'Ainghien, dit de Kettbetke [1], chevalier, lequel fu entre les mors le tierch jour trouvés en vie, très-fort navrés à mort, car il fu menés jusques en la ville de Saint-Pol, là où il trespassa, Jehans de Fontaines, haynuyer, demourans pour lors à Bruxelles, monsigneur Aleman d'Escaussines, chevalier, maistre d'ostel de la court dudit duc Anthoine, monsigneur Tiéri de Heetvelde, chevalier, Gobelet, dit Voske, Jehan de Huldenberge, Henri de Woude et Jehan de Halle, natif de Bruxelle, aveuc pluiseurs aultres de ses serviteurs. Et monsigneur Jehan de Rotselaire, Cornille de Liedekerke, frère des deux dessusdis Henri et Philippe, monsigneur Nicolas de Saint-Géri, cevalier, Jehan de Glimes et Jehan Cole de Bruxelles, et pluiseurs aultres de Brabant furent prins prisonniers.

Quant che vint l'endemain, les Angloix firent mener en Engleterre tous leurs pillages et gaignages et leurs meilleurs armeures, et ilz firent porter leurs Anglois mors et pluiseurs armeures des ochis en une grande granche assès près de là et boutèrent le feu ens, si fu tout consumé et ars, exepté les corps d'aulcuns nobles barons, que ilz firent transfréter en Engleterre; mais les corps des Franchois mors ilz laissèrent tous nuds sur le champ. Et quant les Angloix se furent retrais vers Calaix, adont vinrent au lieu de la bataille pluiseurs prestes et serviteurs de signeurs, quérans leurs maistres, entre lesquelz vint le dessusdit frère Hector, confesseur dudit duc Anthoine, aveuc pluiseurs de ses varlés de chambre, qui ledit duc le dimenche XXVIIe jour dudit mois trouvèrent, leur signeur, bien loing de ses gens ochis et bien arrière du lieu où la bataille avoit esté, nud, mort et ochis, seulement navré ou chief et en la gorge, lequel prestement ilz portèrent en le ville de Saint-Pol, et là ilz le mirent en ung sarcu de ploncq, bien aromatisié d'espices et de précieux onguemens. Et puis s'en partirent, et vinrent atout la bière à Tournay, le mardi darrain jour dudit mois [2], nuit de Tous les Sains, là où l'évesque de la cité, le chapitre et tous les prebstres et clergié de ladicte ville revestus lui vinrent à l'encontre, et le conduisirent et convoyèrent en gémissant et en pleurant tout hors de la cité. Si cheminèrent tant cheux qui le portoyent, que le merquedi premier jour de novembre, jour de Tous les Sains, ilz vinrent atout ladicte bière, du soir, en le ville de Hal en Haynnaut, et le mirent en le chapelle Nostre-Dame, où il fu toute nuit, et là lui furent vigilles et obsèques très-notablement célébrées.

A l'endemain ilz s'en partirent, et firent tant que ilz vinrent à Bruxelle, et le portèrent en l'église Sainte-Goule, là où lui furent fais molt notables obsecques, vespres et vigilles chantées. Et loist savoir que les III estas de Brabant qui pour che estoient

[1] Dans le texte latin, p. 302, au lieu de *Kettbetke* on lit *Kerstergeten*.

[2] Le 31 octobre tombait un *jeudi*, et le 1er novembre un *vendredi*, si le 27, comme il est marqué plus haut, était un dimanche.

assamblés, alèrent à l'encontre de la bière et du corps de leur duc entre Bruxelle et Hal, et le acompaignèrent jusques en ladicte église de Sainte-Goule, lequel corps et bière le IIIe jour dudit mois de novembre ilz menèrent à la Fure, là où en l'église monsigneur Saint-Jehan, après la sollempnité de la messe faite et achevée, et les obsecques deuvement sollempnisiés, ilz le entérèrent emprès sa première femme et l'ensevelirent ecclésiastiquement. Toutes lesquelles choses ensy faites que dit est, yceux trois estas retournèrent à Bruxelle, et ordonnèrent que Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecke et de Breda et monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghe et de Melin de leurs seaulx signeroient et clorroyent toutes les chambres de le court du duc à Froitmont, que on dist Coudenberghe, huches[1], coffres et escrins là estans, et ossy tous coffres et coffrez que ilz trouveroient en le maison Willaume Blondel, qui estoit premier et souverain chambellan dudit duc, car il avoit tous ses joyaux en sa garde.

Lequel duc Anthoine, après che que il eult gouvernée la ducié de Brabant et de Lembourg très-loablement par le terme de IX ans ou environ, et la ducié de Luxembourg et conté de Chyny par le terme de V ans ou environ, morut, comme dit est, en la bataille de Roussiauville ou de Agincourt, où Franchois furent descontis contre les Anglois, par ung venredi XXVe jour de novembre, comme dit est jà pluiseurs fois, l'an mil IIIIc XXV[2]. Si le successa Jehan son fil ainsné en ses duciés et signouries de Brabant et de Lembourg.

De l'aliance et amistié que jurèrent à tenir ensamble les III estas de Brabant et cheux des terres d'oultre la rivière de Meuse[3]. Chap. CXI.

En l'an de Nostre-Signeur mil IIIIc et XV, le IIIe jour de novembre, enseveli et entéré 1415 le dessusnommé duc Anthoine de Brabant, comme dit est, en l'église Saint-Jehan de le Fure, et ses obsecques et services fais et parfais, et ossy les dessusdis nobles et députés des nobles villes, représentans les III estas de Brabant, qui à ces obsecques et sépultures avoyent esté présens en la ville de Bruxelle, revenus et retournés, yceux trois estas, et aveuc eulx les nobles de la duchié de Lembourg et des aultres terres situées entre le Meuse et le Rin, c'est assavoir de Lymbourg, Daelhem, de Valkebourg, de Rode, de Wassenborgh, de Carpen, de Lomeshem, de Sprémont, de Millen, de Gangelt et de Vucht, ou second jour après, c'est assavoir le IIIIe jour dudit mois de novembre, pour les choses chi en après escriptes et mémoriiés faire et parfaire assamblés

[1] *Huche,* armoire, dépôt de l'argent public. Dans un extrait de la préface des Assises de Jérusalem, cité par Roquefort, on lit au sujet du *vray livre des Assises : mettre le au trésor de l'yglise en une huche.*

[2] Lisez 1415.

[3] Voyez le texte latin, p. 304.

en la maison des consulz de Bruxelle, après les lamentations, gémissemens et pleurs de la dolereuse mort dudit duc Anthoine, leur signeur, fais ensamble et euvs, attendans que yceluy duc, jadis leur signeur droiturier, avoit laissié de son engendrement II moult josnes filz, c'est assavoir Jehan et Philippe, par meure délibération de conseil que ilz eurent sur ce, conclurent tous ensamble que l'ainsné, c'est assavoir Jehan, ilz recheveroient en leur prince et le tenroyent leur signeur, et publiquement si consentirent et déclarèrent que, en tamps et en lieu convegnable que par eulx pour ce faire ilz ordonnèrent, ilz le intronizeroient en la signourie de Brabant et de Lembourg, et lui feroyent sermens deuvs d'ommage de fidélité et d'obédience. Et en oultre che eulx, désirans par très-grant songne de demourer tout ung et d'acord, en bonne paix et union parfaite, de che jour en avant, emprès ledit duc Jehan, sans désséparer, pour esquieuver, esrachier et oster toute discorde et dissention qui pour toutes telles choses pourroyent naistre entre eulx, et meismement pour l'onneur et pourfit dudit duc Jehan, leur signeur, estant encore en josne eage, et ossy pour la garde et amplification de toutes ses terres et signouries, tous ensamble et ung chascun d'eulx comme fières[1] d'une volenté jurèrent ferme paix et aliance ensamble, à durer à tousjours ensamble sans division entre eulx et leurs successeurs, et ycelle estre par eulx tous et ung cascun d'eulx gardée sans quelque violation ne fraction. Derechief promirent-ilz et jurèrent l'un à l'aultre que, se leurdit josne signeur ou ses hoirs, ducs de Brabant et de Lembourg, et leurdicte terre ou eulx ayent besoing, il le assisteront et ayderont léalment, ses hoirs, ducs de Brabant et de Lembourg, leurs terres et eulx l'un l'aultre contre tout homme, quel qu'il soit, toute excusation mise au derrière, et seront tousjours prests et apparilliés à ce faire et de bonne volenté. Et se aulcun, tant dechà la rivière de Meuse comme delà, ou aulcune aultre singulière personne se rendoit à escient inobédient contre les choses dessusdictes ou aulcunes d'elles, il seroient tenus de ycheluy rebelle en biens et en corps constraindre à celle obédience ou obéissance, par toutes voyes et manières que faire polroient à che requises. Et che en tant que les prélas dessusdis en ces choses se pueent soubsmettre de droit et obligier, promettans en oultre l'un à l'aultre garder drois, previléges, chartes, coustumes, usages et observances, et en la garde d'icelles choses léaument l'un l'aultre assister, sans fraulde ne quelconque barat[2] ou tricherie. Ou tesmoing et foy de toutes lesquelles choses dessusdictes, XII abbés, cent et XV nobles, tant contes, barons, chevaliers et escuyers des parties dessusdictes, et les députés desdictes bonnes villes firent faire de che lettres patentes saellées par l'impression de leurs seaulx, données à Bruxelle, le IIIIe jour dudit mois de novembre en l'an mil IIII^c et XV dessusescript.

[1] D'après le texte latin, p. 304, il faut lire *frères*.

[2] *Barat* ou *barate*, tromperie, mauvais dessein, complot.

Comment XI personnes furent par les III estas de Brabant ordonnés au gouvernement desdictes terres et en l'administration dudit duc Jehan [1]. CHAP. CXII.

Après ceste dessusdicte aliance et confédération faites et acordées par les deux dessusdis pays de Brabant et de Lembourg, les trois estas d'iceux dessusdis pays, entendans au gouvernement et à l'aministration de Jehan, l'ainsné fil du duc Anthoine jadis leur signeur dessusdit, pourtant que entre eulx accorder ne se pooient de nommer les personnes que ledit gouvernement devoient prendre et avoir, ilz donnèrent et acordèrent ceste manière de puissance aux VII principales villes du pays de Brabant, c'est assavoir à la ville de Louvain, à la ville de Bruxelle, à la ville d'Anwers, de Bos-le-Duc, de Tennes [2], de Leuwe et de Nivelle. Laquelle chose ensy faite, les députés de ces VII bonnes villes dessusdictes, tous d'un acord et consentement et ossy tous d'une volenté, nommèrent II prélas, III barons, II chevaliers et IIII notables et sages bourgois : ch'est assavoir l'abbé Jehan de Hafflingen et l'abbé Jehan de Tongerloen; monsigneur Thomas signeur de Dieste et de Sichen, borgraven d'Anwers, monsigneur Jehan signeur de Wesemale et de Fallays, marescal de Brabant, monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghe et de Melin, sénescal de Brabant, barons tous trois; monsigneur Henri signeur de Héverlé, chambelan héritier de Brabant, et monsigneur Jehan signeur de Huldenberghe, tous II chevaliers; et les quatre notables et vaillans bourgois furent premiers Rasson de Graven signeur de Malenie, de Louvain, Renier Mours, de Bruxelle, Nicole de Stelant, de Anwers, et Henri de Weirthuisen, de Bos-le-Duc, mais il ne vescu gaires, si fu remis en son lieu monsigneur Thieri dit de Roever, chevalier. Lesquelz XI hommes, ensy que dit est nommés et institués, prinrent en eulx sans quelque aultre commission le administration dudit duc Jehan, estant encore en très-josne eage, et de ses pays de Brabant et de Lembourg, et tout prestement ordonnèrent, pour ycelui duc et pour Philippe son frère et son hostel, ung estat deuv et honnourable, et expédioient toutes lettres qui leur sourvenoient à escripre soubz leurs seaulx, tant et si longhement que le duc Jehan fu rechups et intronisiés en duc, et faisoient convenir les III estas à toutes journées et toutes assemblées, quelles que elles fuissent, touchans leur office et gouvernement dudit pays. Ilz firent ossy, le XXVe et XXVIe jour dudit mois de novembre, faire inventoire de tous les jouyaulx estans que trouver peurent en la chapelle de Coberge, ès chambres de la court de Bruxelle et ossy ès chambres et coffres de Willame Blondel, premier chambelan dudit monsigneur le duc Anthoine: de laquelle inventoire les bonnes villes de Brabant prinrent par devers elles la copie.

[1] Voyez le texte latin, p. 305.

[2] Tirlemont.

D'une journée tenue à Tret-sur-Meuse, où fu fait ung acort entre les pays de Brabant, de Liége et de Los[1]. CHAP. CXIII.

1415. A celle fin et pour le meilleur effect que les subgiés et habitans des pays de Brabant et de Lembourg peuvssent estre maintenus de ce jour en avant en bonne paix et transquillité, et de tous damages, tors, fais et violences mieux gardés et deffendus et préservés, à la procuration et instance des dessusdites XI personnes au gouvernement dudit duc Jehan eslus, fu entre ycelui duc Jehan duc de Brabant et de Lembourg, d'une part, et Jehan duc en Bavière, eslut de Liége, d'aultre part, une certaine journée tenue en la ville de Trect, le XVIIe jour du mois de décembre en l'an mil IIII^c^ et XV dessusdit, de et sur toutes et singulières causes, questions et demandes entre eulx, le duc de Brabant et l'eslut de Liége, et leurs pays et subgiés pendans et tournées, desquelles furent les aulcunes en celle meisme journée de l'une et de l'aultre partie proposées et ouvertes. Et loist savoir que en ladicte journée, de par les dessusdis duc et les III estas de Brabant, furent présens: monsigneur Jehan abbé de Tongreloe, monsigneur Henri de Berghes signeur de Grinberghe et de Melin, Jehan de Scoenvorst, bourgrave de Monyouw, signeur de Craendonc et de Diepenbeke, monsigneur Henri signeur de Héverlé, Gille de Ryck, maistre de la communauté, et Henri de Borchoven, consellier de la ville de Louvain, Jehan Monuoie[2] et Gillebert Pypenpoy, eschievins de la ville de Bruxelle, monsigneur Geldof de Senne, chevalier, et Jehan Vanden Houte, eschievins d'Anwers, et Aymeri Croy, eschievin de Bos-le-Duc, maistre Jehan Bont, licenciés en drois, consellier, maistre Pière Le Fournier, maistre de la chambre des comptes à Bruxelle, et ÉMOND DE DINTER, secrétaire du dessusdit duc Jehan. Et de par Jehan de Bavière, eslut de Liége, furent présens à la dessusdicte journée: monsigneur Hacko de Houthoesden, trésorier, Jaque Groy, Arnoud Boch, saylleur, chanonnes de Liége, monsigneur Jaque Chabot, chevalier, maire, et Jehan Vanden Roetsen, advoé de Fleron, eschievins de la cité de Liége, et Thiéri de Hoeckelen, rentier de l'eslut de Liége, comme ses conseilliers; et de par le vénérable chapitre de Liége monsigneur Watier de Mosmale, archediake de Haynnaut, monsigneur Gille Wynants, monsigneur Pière de Steyne, prouvost de Eycke, tous chanonnes de Liége; de par la cité de Liége, Willaume Boirle et Henri Coene, eschievins de Liége.

Par tous lesquelz comissaires et députés desdis duc de Brabant et eslut de Liége et d'iceux paiis dessusdis furent en ladicte journée de Tret conclus et acordés certains articles chi en après escrips. Et premièrement en ses dessusdictes duchiés de Brabant et de Lembourg et en ses aultres signouries oultre le Meuse on feroit criier publiquement,

[1] Voyez le texte latin, p. 506.

[2] Le texte latin porte *Johannes Mennen.*

mander et commander, ès lieus où les mandemens et commandemens on seult publiier et criier, que tous malfaiteurs soient corrigiés, appelés hédrois et meutemacques, qui des pays de Liége et de Los sont fuys et alés ès pays de Brabant et de Lembourg après la bataille de Liége, et qui en ce tamps pendant ont porté et fait aulcuns dommages èsdictes terres de Liége et de Los, et tantos et incontinent sans quelque dilation se départent hors des dessusdis pays de Brabant et de Lembourg, sur la peine de perdre corps et biens : et singulièrement et meismement ces meutemacques, qui darrainnement ont fait certains monopoles, c'est-à-dire consaulx mauvais, en la cité de Liége, en proposant de ochir et mettre à mort ledit eslut de Liége et ses amis. Item pareillement fera en ycelles terres de Brabant, de Lembourg et oultre le Meuse le dessusdit duc mander et commander, sur paine de perdre corps et biens, que nulle d'icelles terres ne présume, par quelque manière que ce soit, faire ne porter dommage en passant ne en retournant par ycelles terres ès dessusdictes terres de Liége et de Los. Et se aulcuns telz qui telz manières de dommages feront ou porteront dedens lesdictes terres de Brabant et d'oultre le Meuse peuent estre trouvés, que ilz soyent ahers, prins et tenus, tout ensy que se ilz fuissent ou estoient anemis et deffiés dudit duc de Brabant, et que yceux anemis d'icelles terres de Liége et de Los, ne aultres qui en ycelles terres ayent fait ou porté aulcuns dommages par feu ou par prinse de gens, ne puissent estre soustenus ne recheux ès maisons ne ès cours desdis paiis, ne que nul ne leur face ou preste quelque souscours, sur paine de perdre corps et biens. Et que les officiers et subgiés desdictes terres de Liége et de Los poront poursieuvir leurs anemis, et aultres qui en ycelles terre de Liége et de Los leur aront porté dommage, partout et dedens les terres de Brabant et d'oultre le Meuse, en rechassant et deffendant leurs biens meubles et yceux leurs anemis détenir : en quoy faisant les officiers et subgiés de monsigneur le duc de Brabant leur feront assistence, et les sieuvront à son de cloque, pour eulx aydier leurs biens à deffendre et garder ou faire ravoir, et pour prendre et supéditer leurs anemis et aultres qui dommage leur aront fait ou volront faire, et yceulx telz malfaiteurs délivrer et baillier ou plus prochain officier et de le justice, soubz lesquelz telz maulfaiteurs seront prins et détenus pour dessus leur délis et mauvais us prendre exécution de justice deuve et convegnable. Et pareillement et par la manière et forme dessusescripte deut ossy faire le dessusdit eslut de Liége par toutes ses terres de Liége et de Los mander, crier et commander les mandemens et prohibitions de tous les poins et articles dessusdictes pour ceux de Brabant et d'oultre le Meuse, comme dit est en Brabant pour ceux de Liége et de Los. Item toutes causes, dissentions, procès et questions, meutes entre les dessusdis signeurs de Brabant et de Liége et leurs paiis et subgiés, devoyent estre en suspens, sans ce que en elles soit procédé, jusques à la Pasque proisme venant, et ossy en ce temps pendant nulz mandemens ne se feront de la court de Liége ès terres de Brabant et d'oultre Meuse.

excepté pour III causes, c'est assavoir pour testamens, pour mariages et pour choses touchans le spirituel ou l'Église. Aveuc pluiseurs aultres poins et articles touchans la paix et concorde entre les dessusdis signeurs et leurs terres et subgiés, comprises et contenues en une cédule du département de ladicte journée, que pour cause de briefté l'acteur n'a point volut chi escripre.

Comment le duc Jehan quart de ce nom fu rechups et intronisiés duc de Lothringhe, de Brabant et de Lembourg et de toutes les aultres terres oultre le Meuse[1]. Chap. CXIV.

1416. Les dessusdis prélas, nobles et bonnes villes, représentans les trois estas des duchiés et terres dessusdictes, convoitans et entendans à la réception et intronisation du dessusnommés duc Jehan quart de ce nom, et ossy aux lettres qui leur devoyent estre données en son joyeux advénement et réception, et pour che et aultres choses nécessairement requises en la ville de Bruxelle assemblés, les députés des bonnes villes, attendans que cascun prince en son joyeux advénement et première réception a acoustumé de pourveir gracieusement ses subgiés de nouviaulx drois et priviléges, et de confirmer et renouveler les anchiens, pour quoy yceux députés desdictes bonnes villes requéroient pluiseurs drois et priviléges par eulx avizés à estre mis ès lettres de sondit joyeux advent oultre les anchiens, et à eulx estre donnés. Mais pourtant que ycelui duc Jehan estoit encore moult josne, comme de l'eage de XIII ans ou environ, yceux prélas et nobles, oans ces députés des bonnes villes les choses dessusdictes requérans, ne se voloient consentir, et vouloient que aultre chose ne lui fuist requis ou demandé que son père le duc Anthoine de bonne mémoire leur avoit donné: pour quoy lesdis trois estas se ordonnèrent tous ensamble, que ilz seroyent contemps que ledit duc Jehan en son joyeux advent et première réception leur octroyeroit ottelles lettres, sans y riens acroistre ne amenrir, comme avoit fait le duc Anthoine jadis en sa réception. En après les aulcuns d'iceux trois estas metoient en doubte à savoir se le serment fait et donné par ycelui duc Jehan auxdis trois estas, pour la garde de tous leurs drois et priviléges, le loyeroit ou non, veu que il estoit encore menre d'ans, c'est assavoir de l'eage de XIII ans ou environ. Et jasoit ce que yceux dessusdis III estas fuissent bien acertenés et ensegniés par consultations de clers de drois, que le dessusnommés duc Jehan pooit de droit baillier et donner serment ferme et vaillable, moyennant lequel adont il seroit tellement loiiet que jamais en temps advenir il ne polroit aler au contraire, nientmains yceux dessusdis III estas, pour oster toute doubte de ambiguïté, conclurent de ycelui duc Jehan intronisier et recevoir leur signeur, et lui donner et ossy de lui recepvoir

[1] Voyez le texte latin, p. 309.

deuvs sermens soubz telle condition, c'est assavoir que, après che que il ara acompli le XVe an de son eage, dedens trois mois ensieuvant après et prestement il renouveleroit les sermens par lui fais en sa première réception, et aveuc che confermeroit, ratifieroit et approuveroit tous leurs drois, priviléges, coustumes, usages et observances, par quelconque manière que ottroyés leur fuissent par ses prédicesseurs. Et ou cas que ce il ne feroit, ou que il en seroit en deffault, et que par lui ou par aultre ou aultres il feroit à l'encontre, ou venroit en partie ou en tout, que adont ses hommes et subgiés de son pays de Brabant seroyent quittes et absolz des sermens, promesses et fidélités que fait ou promis lui aroient, et plus ne seroyent en yceux obligiés, et ne lui feroyent plus nul service, ne tenus ne seroyent de faire, ne de à lui obéir en nulles causes quelconques, jusques à che que plainement les choses dessusdictes il leur ara acompli, soubz laquelle condition ilz le recepveroient en leur duc et signeur, comme tout ce fu plus plainement contenu ès lettres dudit duc Jehan sur ce faites, lesquelles furent faites et acordées à Bruxelle, le XIIIe jour du mois de jenvier en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^c et XV, selonc le stille de Cambray. En laquelle lettre furent présens signés les XI gouverneurs dudit duc Jehan : laquelle lettre fu lute tantost après les sermens fais par ledit duc Jehan en VII bonnes villes principales. Et loist savoir que après tés ordonnances il s'en ala à Louvain, là où il fist le serment, par ung mardi XIIIIe jour dudit mois de jenvier, en l'an dessusdit, ensy que avoit fait le duc Anthoine son père, sans y riens croistre ne amenrir. Et le joedi ensieuvant, qui estoit le XVIe jour, il le fist à Bruxelle, en après en Anvers, puis à Bos-le-Duc, et finablement partout où faire le devoit ès villes de Brabant, et ossy en le bonne ville de Tret-sur-Meuse. Tous lesquelz sermens il renouvela en l'an XVIII ensieuvant, ensy que paravant avoit esté ordonné par les trois estas de Brabant.

Comment le duc Jehan quart de ce nom conferma le gouvernement des XI personnes dessusdictes[1]. Chap. CXV.

Subséquamment le dessusnommés duc Jehan quart de ce nom, après ce qu'il eut esté intronisiés et receus aux signouries des dessusdictes duciés et terres, en émologant, ratifiant et approuvant toutes choses et une chascune d'elles faites et ordonnées par les dessusdis trois estas, après le trespas et décès de monsigneur le duc Anthoine, son père de bonne mémoire, et pareillement toutes choses et une chascune d'elles qui par les dessusdictes onze personnes, prises par lesdis trois estas pour le administration de ses terres, avoient esté ou pooient estre faites jusques au jour présent, c'est assavoir 1416.

[1] Voyez le texte latin, p. 310.

jusques au XXIIIIe jour de février en l'an mil IIIIc et XV dessusescript, et les promist à tenir et garder en perpétuité ossi fermes et ossi vaillables que se par lui-meisme euissent esté faites et ordonnées. Lesquelles XI personnes et maistre Jehan Bont, licenciés en drois, ycelui duc Jehan ce meisme jour retint pour ses continuelz conseilliers et commensales. Lesquelz XI eslus dedens le tamps de leur gouvernement tinrent pluiseurs amiables journées aveuc l'eslut et les pays de Liége et de Los, aveuc le duc et pays de Gelre, aveuc le conte de Vernebourg, le conte de Blankenhem, le conte de Sarwerden et pluiseurs aultres nobles, en le ville d'Ais, de Tret et de Saint-Trudon, de Harcke, de Bos-le-Duc, de Dieste et de Hal, là où tellement et par si bonne manière ilz s'ordonnèrent par leur industrie, science et prudence, que ilz tinrent tout le tamps de leur gouvernement tout le pays de Brabant et les terres d'oultre le Meuse en très-bonne transquillité et paix.

De madame la ducesse de Brabant, vesve du duc Anthoine, et d'une ambaxade par le roy des Rommains envoyé à ladicte ducesse et aux III estas de Brabant[1]. Chap. CXVI.

Maintenant rest de escripre aulcunes choses de la sucession madame la ducesse de Brabant et de Luxembourg, vesve de monsigneur le duc Anthoine dessusdit, et d'une ambaxade envoiié par nostre sire le roy des Rommains et de Hongrie aux trois estas de Brabant. Pour la déclaration desquelles choses est assavoir que, après le trespas et décès d'icelui dit duc Anthoine, et que son entèrement et obsecques furent en grant pleurs et gémissemens fais et acomplis, les trois estas du pays de Brabant envoyèrent deux abbés, deux barons, deux chevaliers et certains notables bourgois des VII principales bonnes villes d'icelui pays de Brabant, par lesdis trois estas à ce députés et eslus, à madicte dame la ducesse, qui pour lors se tenoit à Turnout et faisoit sa résidence. Lesquelz députés et eslus, en consolant et réconfortant ladicte madame la ducesse de la lamentale et lacrimable mort de monsigneur le duc Anthoine, son mari, par humbles paroles à ce deuves et requises lui offrirent, de par yceux dis trois estas, que, se son bon plaisir estoit, ilz le menroient voulentiers en quelconque lieu que ce fuist en Brabant qui mieulx lui plairoit, pour là son estat tenir honnourablement, et là tellement de sondit estat le pourvéroient que à bonne raison elle se deveroit tenir contente. Et tant firent yceux députés, que de son bon consentement et volenté ilz le menèrent très-révéramment, ensy que à elle apartenoit, en la ville de Bruxelle, emprès le duc Jehan son beaul-fil, c'est assavoir fil de son mari et non point d'elle, en son hostel de Coudenberghe, lequel duc Jehan aveuc tout l'estat qu'elle amena le rechut

[1] Voyez le texte latin, p. 512.

bénignement, et le fist pourvéir très-grandement de toutes choses à elle et à son estat nécessaires. En après fu par le dessusdit duc Jehan, par le conseil desdis trois estas, ordonné ung honneste et honnourable estat pour ladicte madame la ducesse et mis par escript, lequel fu jugié estre bien examiné notable et honnourable, premièrement par révérend père en Dieu monsigneur l'évesque de Tournay, et pluiseurs aultres consilliers de noble prince monsigneur le duc de Bourgoingne, et aulcuns du conseil de ladicte madame la ducesse, c'est assavoir monsigneur Erhard et monsigneur Wennemar, frères de Gymnich, chevaliers. Et puis lui fist, c'est assavoir à ladicte dame madame la ducesse, ledit duc Jehan monstrer par escript et offrir, en lui prometant bénignement que elle atout son estat il le vouloit tenir à ses despens en son hostel; et ou cas que il ne lui plairoit à demourer en son hostel, il le vouloit pourvéir de notable demeure ou habitation en la ville de Bruxelle, ou il lui bailleroit son castel de le Fure à son bon plaisir, pour là tenir et mener son estat à son plaisir : pour lequel estat entretenir, il lui bailleroit tous les ans V mille couronnes de Franche, à paiier à trois termes, tant et si longhement que pourveu seroit de son doaire, ensy que au cas d'elle et de lui appartenroit. Lequel estat, ensy par escript à elle présenté, elle rechupt paisiblement en le acceptant, et demoura en l'ostel dudit duc Jehan à Bruxelle, à ses despens, aulcune espasse de tamps.

Ne demoura gaires de temps après que à Bruxelle vinrent pluiseurs nobles hommes, c'est assavoir monsigneur Loys duc de Brige et de Legnitz, Willaume Hase de Valdeck signeur de Rolitz et Pière Wacker, scribe de la court impériale, envoyés de par trèscler signeur, nostre sire le roy des Rommains et de Hongrie, comme ses ambaxadeurs, ayans aveuc eulx lettres de crédence adréchans aux prélas, nobles et communités des bonnes villes de la duchié de Brabant. Lesquelz par ung venredi VIe jour de march, en l'an mil IIII^{c} et XV dessusdit, présentèrent et monstrèrent aux prélas, nobles et députés des bonnes villes, représentans les III estas de Brabant, en bien petit nombre à Bruxelle assamblés, leursdictes lettres de crédence de par le dessusdit roy, lesquelles avoient esté données à Lugdun, par ung mardi prochain après la feste de la Conversion saint Pol, de son règne de Hongrie l'an XXIXe et des Rommains VIe. Lesquelles lettres révéramment rechuptes, veuves et lutes, yceux ambaxadeurs commenchèrent à proposer che que enjoint leur estoit, disant premièrement, comment ledit nostre sire le roy des Rommains et de Hongrie leur mandoit son amiable grâce, salut et tout bien, et que ycelui roy les avoit envoyé à madicte dame leur ducesse, pour ycelle consoler de sa doleur et tristresse, et ossy yceux dessusdis trois estas de son coer regracier de ce que ilz avoient bénignement et libéralment offert à ladicte dame, en eulx priant trèscordialement que le bien que ilz avoyent encommencié ilz vosissent bénignement parfaire et continuer. Item, pourtant que ladicte duchié, ensy que il affermoyent, tant par sucession comme par droit de héritage du duc Wencelaux, jadis duc de Luxem-

bourg et de Brabant, à cause de l'empire lui appartenoit de droit, de laquelle sucession en ces paiis de Brabant et ès aultres parties, comme ilz disoient, les lettres patentes devoient estre et estoient : pour laquelle cause très-attentivement, de par ledit roy, ilz requéroient yceux trois estas que ilz vosissent recongnoistre et tenir ycellui roy comme leur vray signeur, ensy que ycelui nostre sire le roy par pluiseurs fois chi-devant il le avoit fait signifier au duc Anthoine jadis, à ses amis ambaxiateurs, laquelle chose pareillement il leur eust auxdis trois estas ès tamps passés signifiet, si n'eust esté l'occupation que il a euv à cause du cisme extirper et esrachier, et poursieuvir l'union de la sainte Église de Romme, et qui lui a donné empeschement. Sur quoy ilz requéroyent de avoir une briefve responce, et la responce oye, ilz continueroient en outre au remonstre la charge qui leur estoit enjointe. De quoy ilz donnèrent le choisir aux dessusdis trois estas, auxquelz il fu dit de par eulx et respondu que ilz désiroient en oultre assavoir che que dire vouloyent.

Laquelle chose faite, ilz requirent et demandèrent que yceux trois estas se vosissent à ce consillier et aydier, que à ladicte dame vesve fu pourveu de son doaire ou assenne, et que de toutes aultres choses qui à elle pueent touchier ilz se veullent tellement emploiier que le roy ait cause de leur en savoir gré. Item, que ses joyaulx, que jadis le duc Anthoine, son mari, et ele en leurs nécessités avoyent engagié, comme ilz disoient, lui fuissent rachetés et rendus. Item, que à ycelle dicte dame fuissent délivrées les premières lettres, et toutes les autres que très-cler prince et signeur le roy de Behaigne avoit jadis au duc Anthoine, son mari, et à elle donné et ottroyé touchans ou regardans la terre de Luxembourg; car maintenant appartenoyent-elles à ycelle dame nuement et seulement. Item, que se aulcunes lettres estoyent prinses de la trésorie de Luxembourg et transportées ou paiis de Brabant, leur fuissent restituées, car à personne nulle elles n'estoyent de valeur, sinon à chelui à qui la terre appartenoit. Item, que les prisonniers de la terre de Luxembourg soyent mis ès mains de madicte dame la ducesse, disans que yceux prisonniers maintenant lui appartenoyent, entendu que maintenant elle avoit ladicte terre à deffendre; et que le dessusdit roy avoit maintenant envoiié ses amis, en la terre de Luxembourg qui de par lui y avoient mis paix et trieuves, à la partie adverse du duc Anthoine jadis et d'icelle ladicte dame : concluans que pour che yceux prisonniers devoyent estre délivrés en ses mains, requérans sur toutes ces choses à yceux dessusdis trois estas à avoir si briefve et si bonne responce, que nostre sire le roy des Rommains et de Hongrie, le roy de Behaigne et madame la ducesse dessusdicte se peussent tenir contemps et loer d'eulx.

Sur lesquelles pétitions et demandes de par yceux dessusdis trois estas leur fu respondu, par la bouche de maistre Jehan Bont, que tellement quellement ilz avoient leurs requestes entendues; mais pourtant les causes estoyent grandes et pesantes, regardans et touchans trop grandement le dessusdit duc Jehan, leur signeur, et tout le

pays de Brabant, on leur pria et requist et pria que leurs requestes et demandes ilz leur vosissent baillier et délivrer par poins et par articles en escript, affin que ne plus ne mains ilz n'en reportassent à leurdit signeur et duc : laquelle chose ensy faite, yceux poins et articles ilz reporteroyent à leurdit signeur monsigneur le duc Jehan et au commun du paiis de Brabant, attendu que les trois estas de tout le pays de Brabant n'estoyent point là souffissamment rassemblés, et n'y avoit tant seulement que quatre prélas, bien peu de barons et de chevaliers, et seulement les députés des IIII bonnes villes, affin que sur ce leurdit signeur le duc se puist sur ce consillier aveuc le duc de Bourgoingne, son oncle, et les aultres signeurs ses amis de son sang et de son lignage, et ossy au commun de son paiis dessusdit; lesquelles besongnes consilliés et achievées, ilz en envoyeroyent la responce audit monsigneur le roy des Rommains dedens la feste de Pentecouste prochain venant, entendans tousjours faire che à quoy ilz estoyent tenus. Et quant est aux poins touchans madicte dame la ducesse, il leur fu dit que une journée estoit prise et ordonnée à lundi proisme venant, où seroit présent mondit signeur le duc de Bourgoingne et son conseil, en laquelle journée ilz espéroyent que yceux poins se termineroyent. Et puis leur prièrent que ceste responce ilz vosissent recevoir agréable, et ycelle bénignement reporter audit nostre sire le roy.

A laquelle responce respondirent yceux ambaxadeurs que ilz n'avoyent point cherge de baillier aulcuns poins par escript, et que ilz estoyent là envoyés de par nostre sire le roy atout lettres de crédence, et de leur crédence exposer de bouche et par coer : lequel fais ensy à eulx enjoint ilz n'oseroient trespasser, mais se eulx lesdis trois estas n'avoyent point bien entendu ou retenu yceux poins, ilz leur vouloyent bien encore une fois réitérer ou recorder. Ilz dirent ossy que puissance ne leur estoit point donnée de proroghier ou alongier le terme de respondre, et que le terme jusque à la Pentecouste leur sambloit trop long, et faisoient grand doubte que nostre sire le roy ne prenroit point agréable si long terme, lequel roy n'estoit point si loing de là que ilz ne peussent bien aler jusques à lui en cinq ou six journées; mais se yceux dessusdis trois estas voloyent prendre le jour ou le terme de respondre à ung mois, ilz le reporteroyent plus volentiers audit nostre sire le roy. Et jasoit che que aux dessusdis ambaxadeurs fuist le seconde et tierche fois requis que ilz veusissent baillier leurs requestes par escript, si respondirent-ilz tousjours ainsy que ilz avoyent fait devant : pour quoy riens ne fu conclu, et s'en ralèrent chascun à sa cascune, comme chi-apprès apparra.

Comment et pourquoy ladicte ducesse laissa ledit duc Jehan et son hostel, et de son secret département de Brabant, et que elle fist [1]. Chap. CXVII.

1416. Quant ces ambaxadeurs dessusdis virent que des trois estas de Brabant n'aroyent aultre responce, ilz furent à che consilliés que ilz se partirent de Bruxelle, pour eulx en retourner devers le roy des Rommains de par qui ilz estoyent là envoyés, si se partirent de la ville de Bruxelle, le lundi IXe jour de march en l'an dessusdit. Et demoura madicte dame la ducesse, vesve de feu monsigneur le duc Anthoine, continuèlement et paisiblement emprès monsigneur le duc Jehan son fillastre en son hostel de Coudenberghe à Bruxelle, aux despens dudit duc Jehan, bien contente de l'estat qui ordonné lui estoit, comme il sambloit, jusques au mois de juillet ensieuvant, qui fu l'an mil IIII^c et XVI, ouquel mois elle rapella en sa compaignie madame Clare de Floreville, femme de messire Évrard Boetz, chevalier, et damoiselle Katherine, femme de Daniel de Ranst, pour demourer aveuc elle et en son hostel, lesquelles deux n'estoient point comprises en l'estat qui ordonnés lui estoit, mais ou lieu d'elles madame de Hoechstraten, baronnesse, et madame de Breda, chevaleresse, toutes deux nobles dames de sang et de lignage, honnestes de vie et de meurs, grandement décorées et adornées de vertus loables et vaillans, et sans nulle quelconque mauvaise souspechon, mais dignes de toutes mérites. Laquelle chose percevans le duc Jehan et les onze gouverneurs et ses consilliers et aussi les trois estas de Brabant dessusdis, vinrent devers la dame et le menèrent à part et le reprinrent très-grandement en son secret, en disant que se ces deux femmes, c'est assavoir madame de Boetz et madamoiselle de Ranst, fuissent de honneste réputation et non suspectes de vie et de meurs, certainement ilz les lairoyent très-volentiers emprès elle, et d'elle ne les eslongeroyent, car attendu la noble ligné d'elle, qui des plus poissans rois et princes de toute la religion chrestienne estoit yssue, il ne lui appartenoit point à tenir telles femmes suspectes en son hostel : pour quoy très-affectueusement ilz lui requéroyent et prioyent que de son estat, tel que ordonné lui estoit, elle se vosist tenir contempte, et se des plus grandes et nobles dames de Brabant elle voloit avoir emprès elle, ilz en estoyent contemps et feroyent tant que elle les aroit. Laquelle dame, oans yceux signeurs et trois estas, à la manière du serpent nommé *aspis*, qui estoupe ses oreilles quant il ot le son de la vielle [2], regetta et ne tint compte des ammonestemens salvables dudit duc, de ses gouverneurs et trois estas, et dist que elle amoit mieux, comme elle afferma, à laissier ledit monsigneur le duc et son hostel que ycelles deux femmes dessusdictes, madame et madamoiselle. Le duc et ses conseilliers, véans son obstination, derechief se gettèrent devant elle en genoulx, et en plourant le

[1] Voyez le texte latin, p. 316.

[2] *Vielle*, violon.

requirent derechief que pour l'amour de Dieu elle se vosist tenir emprès lui, et non point partir de son hostel ne lui faire tant de déshonneur; mais tout prestement elle se parti de l'ostel, et ne volt point tant attendre que elle eust son chariot ne ses dextriers, et en ala à piet jusques à la maison de ladicte dame Boetz. Et lui furent envoiiés son chariot, ses dextriers et ses aultres chevaulx de char, mais indignement elle les refusa et renvoya.

En après, le XVIe jour dudit mois de juillet, ladicte dame se parti secrètement de Bruxelle, et s'en ala en pèlerinage à Nostre-Dame de Hal, là où elle estant, escripsi aux signeurs du conseil de monsigneur le duc dessusdit que une si grant besongne lui estoit sourvenue, que il le convenoit bien en haste chevachier pour certaines causes qui sourvenues lui estoyent, dont elle ne savoit hier riens, quant elle s'estoit partie de Bruxelle: pour quoy elle les prioit que ilz le vosissent excuser devers son chier fil le duc de Brabant, leur signeur, que ensy sans advis ou non adviser elle s'estoit partie, sans prendre à lui licence ne congié, en espérant qu'en brief au plaisir de Dieu elle le reverroit, comme tout che plus plainement en ses lettres estoit contenu, etc. Et ainsi elle s'en ala à Luxembourg; mais quant elle fu arrivée oudit paiis de Luxembourg, elle envoya ses certains messagiers et orateurs, c'est assavoir Gille de Rodemache, monsigneur Erhard de Gimnich et aultres, atout lettres de crédence aux trois estas de Brabant. Auxquelz trois estas, en la ville de Bruxelle pour ycelle assamblés, ilz proposèrent de bouche et par coer cinq poins, lesquelz ossy ilz baillèrent par escript en langage de ties: contenant, en effect, premièrement que, ainsy que les trois estas de Brabant avoyent offert à ladicte dame, ilz lui vosissent faire de son doaire et asseune, et de son estat et aultres causes qui lui pooient touchier faire tellement que elle s'en peuvist loer et renoncier à ses amis, pour quoy elle requiert et prie que lui veullent ouvrir et déclarer sur ce leur volenté et intencion. Item secondement ycelle dame leur prie et requiert, que toutes ses lettres appartenans à elle et à la ducié de Luxembourg lui soyent bailliés et mises en ses mains, et ossy toutes fortresces et castiaulx appartenans à la terre de Luxembourg. Item tiercement, que la terre de Duffel et de Waelhem, que jadis le duc Anthoine de eureuse mémore aveuc elle madicte dame mariés ensamble achata et conquesta, et les lettres sur ce faictes lui soyent rendues en ses mains, et se pareillement aulcuns aultres biens ont esté par ledit duc Anthoine acquis et conquestés en mariage tenant aveuc elle, que ilz soyent ossy rendus et remis en ses mains, car il lui samble que ensy ne doibt-il estre faict selonc la loy et usage du pays. Item quartement ne veult point ladicte dame muchier aux dessusdis trois estas de Brabant, que de la monnoye ou ayde que le pays de Brabant donna quant elle vint premièrement au pays de Brabant, que elle lui fu donnée et acordée, qui estoit une somme de chinquante mil couronnes d'or, pour quoy elle prie et requiert que Willame de Berghe et les aultres, qui furent institués à lever celle ayde et monnoye, se soyent tellement ordonnés

que ilz lui rendent raison et fachent satisfacion et compte de ladicte somme. Item quintement fault-il ossy à ladicte ducesse pluiseurs de ses meubles et biens, desquelz elle donra les parties par escript, affin que elle en puist estre contemptée.

Auxquelz cinq poins, bailliés aux trois estas par escript, ilz y firent ossy respondre par escript. Et premièrement, quant au fait de son doaire, ou assenne et estat, etc., ilz voloient tousjours parfaire à ladicte dame, et très-bien en estoient en volenté, par la manière que offert lui avoit esté en Turnhout de par les trois estas dessusdis et par ses députés, c'est assavoir que le duc le tenroit en Brabant, en quelconque lieu que mieulx lui plairoit, atout son estat paisiblement et honnourablement, et tellement le pourverroit que à bonne cause elle en deveroit estre contempte. En ensieuvant laquelle chose, le dessusdis duc Jehan bénignement, quant elle de son consentement vint à lui à Bruxelle, il le recoella, comme il appartenoit, en son hostel honnourablement, et de toutes choses et ses nécessités le fist selonc son estat décentement pourvéir : à laquelle depuis il fist offrir amiablement par escript, que il la voulloit tenir en son hostel à ses propres despens, et, ou cas que il ne lui plairoit à demourer aveuc li en son hostel, il le vouloit pourvéir de notable maison ou demeure en le ville de Bruxelle, ou il lui bailleroit son castel de le Fure, ouvert à la volonté d'elle, pour là elle y tenir son estat à son plaisir, pour lequel estat il lui bailleroit tous les ans cinq mil couronnes de Franche, à paiier à trois termes, tant et si longhement que à elle seroit pourveu de doaire souffissant. Mais que les trois estas de Brabant lui eussent offert à faire à elle de son doaire, etc., yceux trois estas ne croyent et ne cuident, que par telle manière ait esté à ladicte dame et ducesse relaté ou dit; ossy n'estoyent point de che chergiés cheux qui furent vers elle envoiiés en Turnhout, et très-envis de ceste matère ilz traiteroient aveuc ycelle dame, sans le sceu et consentement de monsigneur de Bourgoingne et des aultres qui des convenences du mariage scèvent parler, et que meismes désirer elle deveroit. Au second point fu respondu, que au duc Jehan ne convient-il point si nuement soy départir des lettres et castiaulx dessusdis, èsquelles et èsquelz ycelui duc, leur signeur, entent et croit que selonc le contenu d'icelles lettres il y a ung grant droit pour lui; nientmains tousjours est-il prest de lui faire, par le conseil de monsigneur le duc de Bourgoingne et des proismes et amis d'icelle ladicte ducesse, che qui sera juste et de raison. Au tierch point, touchant la terre de Duffel, etc., lui fut respondu, que ledit duc Jehan lui en fera tout ce que le droit du paiis et la loy l'en ensigneront à faire, et que elle ossy ladicte ducesse lui fache pareillement che que la loy du paiis en jugera. Item au quart, touchans les cinquante mil couronnes, etc., lui fu respondu, que Willaume de Berghes a recongnu par devant les trois estas, que voirement il a esté recepveur par la vigheur des commissions à lui données par le duc Anthoine, jadis de bonne mémore, dont lui de son mandement à son vivant il fist et tint compte en la chambre des comptes, par devant les maistres de ladicte chambre.

à laquelle il se raporte; et croit que elle-meisme ladicte ducesse est redevable à lui ledit Willaume de plus de mille et VII cens couronnes de Franche, et prie que ladicte dame soit tellement induite que elle le veulle paiier et contempter de ladicte somme. Et samblablement dist Quentin Cleresone, recepveur d'Anvers, que lui par la commission que il eult dudit duc Anthoine, que Dieux pardoint, de ce que il a este recepveur il en a compté en ladicte chambre des comptes, dont il a quitance dudit duc Anthoine, à laquelle il se raporte. Au Ve point, touchant ses meubles et aulcunes baghes, lui fu respondu, que, quant il plaira a ladicte ducesse baillier par escript la déclaration des parties de ces baghes ou meubles, on lui en fera telle raison que tenus on sera de lui faire. Et sur ces responces s'en ralèrent les dessusnommés orateurs et messaiges.

De la tutelle et administration que Jehan le duc de Bourgoingne, l'aisné frère du duc Anthoine jadis, demanda à avoir de Jehan duc de Brabant, son nepveu, et aussy de ses terres et pays[1]. CHAP. CXVIII.

A savoir est que, ou tamps de la dolereuse bataille commise entre les Franchois et les Anglois à Roussiauville, en laquelle, hélas! moru piteusement le bon duc Anthoine de Brabant, estoit le duc Jehan de Bourgoigne en son paiis de Bourgoigne, et Philippe son fil, adont conte de Charoloix, maintenant duc de Bourgoigne et de Brabant, etc., estoit à Arras. Lequel Philippe, par le absence de son père, envoya ses sollempnelz messages devers le duc Jehan de Brabant et les troix estas dudit paiis adont assamblés en la ville de Bruxelle, pour eulx consoler de la mort de son oncle, c'est assavoir du duc Anthoine, et aussy enhorter et signifier yceux troix estas, que sans dilation ilz rechupssent et intronisassent ledit duc Jehan, fil dudit feu duc Anthoine, son oncle dessusdit, en leur signeur et prince, et lui feissent toutes choses et une chascune d'elles que ilz estoient tenus de faire à leur vray et naturel et hiretier signeur; tousjours en toutes choses sauve le droit de la tutelle de monsigneur son père en lui appartenant ou compétant. A laquelle chose fu baillé en responce de par les dessusdis troix estas aux dessusdis messages, que sur la réception dudit duc Jehan ilz avoient par meure délibération esté assamblés à certain jour tous ensamble, en concluant que ilz lui feroient tout che et singulièrement que bons et léaulx subgiés sont tenus de faire à leur vray et naturel signeur, en gardant tousjours, sans estre amenris, les drois, priviléges, libertés et observances du paiis de Brabant. Laquelle responce faite ensy que dit est, yceux messages se partirent de Bruxelle, et s'en ralèrent devers leur signeur, monsigneur de Charoloix.

Ne demoura gaires que, après che que le duc Jehan eut esté rechus en grans solempnités deuves et acoustumées en la ducié de Brabant, et en la signourie intronisiés, le

[1] Voyez le texte latin, p. 520.

dessusnommé Jehan duc de Bourgoigne, son oncle, envoya une sollempnelle ambaxade, telz comme monsigneur l'évesque de Tournay, monsigneur de Saint-George, monsigneur de Antri, monsigneur Renier Pot, maistre Symon de Fontenelles[1], maistre Jehan de Rysingen et maistre Jehan de Keytulle, envers ledit duc Jehan et aux troix estas de Brabant, pour demander la tutelle dudit duc Jehan, son nepveu, disant que à lui elle appartenoit et non à aultre. Auxquelz fu en brief baillié responce, contenant que audit duc Jehan, leur signeur, ilz vouloient tousjours faire che que léaulx subgiés sont tenus de faire à leur signeur, mais de la tutelle que ilz demandoyent ilz n'avoyent point la cherge, et non plus n'y eut de responce, si se départirent les dessusdis ambaxadeurs. Mais tantost après leur département le dessusnommé Jehan duc de Bourgoigne vint en propre personne à Bruxelle au duc Jehan, son nepveu dessusdit, là où aux troix estas à sa requeste assamblés il requist instamment, que la tutelle, régimen et administration d'icelui duc Jehan, son nepveu, de ses biens, signouries et terres lui fuist recongnute, baillié et ottroyé, disans que elle lui appartenoit comme à son oncle et à son plus prochain vivant, tant ossy selonc droit escript comme ossy selonc la coustume et loy du paiis. Sur laquelle requeste fu donné en responce audit duc de Bourgoigne de par lesdis troix estas, que les députés des bonnes villes qui là estoient assamblés n'avoient point deu faire la charge, mais ilz reporteroyent voulentiers à leurs gens che que ilz avoyent oy, et pourtant ilz ne l'en pooyent respondre; mais sur sa requeste ilz tenroyent une aultre journée et en parleroyent ensamble, et plus n'y eut fait pour ceste fois. En après, après certaines journées sur ce tenues entre eulx lesdis troix estas et par les consilliers dudit duc Jehan de Bourgoigne, et où il estoit telles fois luy-meisme, fu en le fin par yceux troix estas au duc Jehan de Brabant sur ceste requeste la responce baillié par escript, en le priant très-humblement que leur responce il daignast signifier et faire savoir à son oncle le duc de Bourgoigne. A la pétition desquelz trois estas soy accordans bénignement ychelui duc Jehan de Brabant, signifia et fist savoir la responce dessusdicte par ses lettres à son oncle, laquelle responce contenoit en effect, que eulx les trois estas, les coustumes et observances de la signourie et terre de Brabant considérées et pesées, et d'anchien tamps tenues, usitées et regardées, et toutes aultres causes et raisons à ce servans, leurs honneurs sauves et les sermens et fidélités à lui et à son pays de Brabant deues et bailliés, sans porter ou faire injure à lui ou à ses successeurs du paiis, ilz estoyent tenus de faire et faire leur convenoit toutes choses et une cascune d'elles que bons et léaulx subgiés estoient tenus de faire à leur vray, naturel et hiretier signeur, sans che que à aulcun aultre ilz recongnoissent aulcune tutelle, régimen ou administration de lui, de ses biens, de ses paiis ou signouries, selonc les léaultés et sermens de eulx dessusdis, ne aultrement

[1] Le texte latin, p. 520, porte *Fournelles*.

ne le seroyent, sinon que ilz ne fuissent informés de plus puissiens (*sic*) causes et raisons alans au contraire selonc la loy et coustume du paiis de Brabant.

Et pour che que de ceste responce dessusdicte ledit duc Jehan de Bourgoigne ne fu point bien contemps, furent à la procuration d'aucuns sur les choses dessusdictes pluiseurs aultres journées tenues entre les commissaires d'icelui Jehan duc de Bourgoigne, d'une part, et les commissaires et députés dudit duc Jehan et des III estas de son paiis de Brabant : èsquelles journées fu aux commissaires du duc de Bourgoigne proposé et alléguié, que le duc de Bourgoigne n'avoit nulle juste cause ne action de demander la tutèle et administration dessusdicte, obstant pluiseurs causes et raisons fondées en droit. Et entre les aultres causes, se lui comme le plus prochain à cause de sang devoit prendre et avoir ceste tutelle et administration, il lui convenroit baillier, pour ycelle prendre et avoir, seloncq le décret de juge plesges et caution de porter la cure de son nepveu à la utilité et pourfit de lui et sans son dommage et préjudice, lesquelz plesges, qui à leurdit duc signeur de Brabant fuissent souffisans, au regard de ses nobles signouries, princies et grans biens desquelz par la grâce de Dieu il a maintenant la possession, polroit-on maintenant à paines trouver ou paiis de Brabant; et les princes et grans signeurs estranges ne lui seroient ossy point souffisans, car se le cas avenoit se il y avoit aulcuns dommages, on ne les polroit bien aisé ravoir de eulx, mais les convenroit poursieuvir à grans et dommageux despens. Item encore par une aultre raison le duc de Bourgoigne n'a point de juste cause à demander ceste tutelle : c'est selonc la loy et coustume du paiis, selonc laquelle loy et coustume tous les nobles du paiis de Brabant, puis que il ont XII ans passés et acomplis, se ilz demandent ou requièrent leurs biens, il les pueent gouverner et administrer, sans che que par aulcun autre ilz soient gouvernés contre leur voulenté; et pour ce que lui le duc de Brabant a jà XIII ans acomplis, il ne se puet faire que le duc de Bourgoigne, son oncle, contre son consentement et voulenté le puist par quelque manière gouverner par tutelle. Aussy ne fu-il onques ou [1] ait esté par ses parens ou proismes comme tuteurs gouvernés; mais quant le duc de Brabant ès tamps par chi-devant a esté josne, et au josne eage il a gouverné et régenté son paiis, par ceux et le conseil de ceux qui par son paiis ou par les troix estas de Brabant à ce faire ont esté députés et ordonnés. Comme il apparut ou tamps du duc Godefroy de Lothringhe et de Brabant tierch de ce nom, lequel n'avoit que ung an d'eage, quant son père trespassa, c'est assavoir en l'an mil C XLIII, lequel fu gouvernés par messigneurs monsigneur Henri de Diest, monsigneur Gérard de Wesemale, monsigneur Jehan de Bierbèque et monsigneur Arnould de Wemmele, lesquelz estoient à ce faire par le paiis de Brabant commis et ordonnés. Pareillement en l'an de Nostre-Signeur mil II^{c} LX [2] moru le duc

[1] Au lieu de *ou* lisez *que*.

[2] Nouv. st. 1261.

Henri tierch de ce nom, qui laissa ses filz moult josnes, desquelz et de leurs paiis et signouries contendoient à avoir la tutelle et administration Otton le duc de Gelre, Henri son frère, évesque de Liége, et Henri le lantgrave de Thuringhe, à cause que ilz estoient les plus prochains de son sang; mais ilz furent tellement par les trois estas de Brabant induis et infourmés que de leur requeste ilz se désistèrent et déportèrent, et le josne duc et ses frères furent gouvernés par madame la duchesse leur mère et par monsigneur Bertoul signeur de la terre de Malignes, à ce faire ordonnés et commis par les troix estas de Brabant. Et après che, c'est assavoir en l'an mil III^c et XII, moru le duc Jehan de Brabant second de ce nom, qui après lui laissa son fil nommés Jehan, lequel avoit environ XII ans de eage et fu le tierch duc de ce nom, lequel ses paiis et signouries ou tamps de sa jonesse gouverna très-loablement par le conseil de ses hommes à che ordonnés par les troix estas, sans ce que ses parens ne les signeurs de son sang se entremettisent en riens de sa tutelle et manburnie par quelconque manière : comme tout che appert clèrement par les croniques de Brabant, lettres et escriptures autentiques adont sur ce faites.

Toutesfois, non obstant ces remonstrances, si fu sur ceste requeste une journée tenue, en l'an mil IIII^c et XVI en octembre, par les commissaires des deux signeurs, c'est assavoir le duc de Bourgoigne et le duc de Brabant, et fu tenue la journée à Malignes : là où les commissaires du duc de Bourgoigne raportèrent et dirent que, après le trespas du duc Henri tierch de ce nom dessusdit, Otton le duc de Gelre, Henri son frère, évesque de Liége, et Henri lantgrave de Thuringue de la tutelle de ses filz, qui demandèrent à avoir, ilz ne se apaisèrent point, ne contentèrent de paroles nues qui dites leur fuissent, mais par une grant somme de deniers qui leur fu promise et paiié, affin que ilz se déportassent de la requeste de la tutelle dessusdicte. Et ensy en celle journée entre lesdis commissaires sur la requeste de ladicte tutelle ne fu riens conclu. Mais une aultre journée fu reprinse à estre tenue à Tenremonde le Vme jour du mois de novembre en l'an dessusdit : en laquelle, de par le duc de Brabant, furent envoiiés l'abbé de Haffinghen, monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghen et de Melin, maistre Jehan Bont, licentié en l'un et en l'aultre droit, monsigneur Thiéri dit de Roever, chevalier, et Nicole de Stelant, conselier, et maistre Jehan Marchant, secrétaire; et, de par le duc de Bourgoigne, Jehan de Scoenvorst, borgrave de Monyou, monsigneur Renier Pot, chevalier, maistre Jehan de Rysingen, conseiller, et Jehan de Keytulle, secrétaire, et aveuc eulx Rutgher Raes de Coulongne. En laquelle journée fut par lesdis commissaires concordé, que le dessusdit duc Jehan de Brabant, pour racheter les vexations, et affin que lui et son paiis de Brabant en ses drois, priviléges, coustumes et observances, sans empeschemens ou poursieutes, et que en la grâce et bénivolence du duc de Bourgoingne, et par lui contre les empeschemens du roy des Rommains et de Hongrie, puist demourer et estre deffendus, donroit et déli-

verroit audit duc de Bourgoigne la somme de XXV mil couronnes de Franche, ou la valeur d'icelles, à deux termes, c'est assavoir la moitié de ladicte somme entre la feste de la Nativité de Nostre-Signeur Jhésu-Crist et le Purification Nostre-Dame proisme venant, et l'aultre moitié à la foire d'Anvers, qui seroit à la Penteconste tantost après ensieuvant. Et par ensy se tint contemps le duc de Bourgoingne de sa requeste.

D'une ambaxade que le duc Jehan de Brabant quart de ce nom envoïa au roy des Rommains et de Hongrie, pour lors estant en la cité de Liége [1]. Chap. CXIX.

En cel an dessusdit, le XIIIe jour du mois de décembre, le dessusnommés duc Jehan de Brabant, par ses lettres de certain teneur données à Bruxelle en l'an, mois et jour dessusdis, ordonna, constitua et députa noble homme, monsigneur Thomas signeur de Diest et de Sichem, chevalier et baron, son léal conselier et cousin bien amé, duquel de la fidélité et industrie ne faisoit quelque doubte indeuve, en lui donnant espécial mandement et plainnière puissance de, en son nom et pour lui, prester et faire deu serment de fidélité et hommage à très-cler prince et signeur très-débonnaire, monsigneur Sigismond, par la grâce de Dieu roy des Rommains tousjours Auguste et de Hongrie roy, etc., de toutes choses et une cascune d'elles que il tenoit en fief de sa majesté et du saint-empire des Rommains, et d'icelles choses, se besoing estoit, recepvoir le investiture, et faire toutes aultres quelxconques choses et une cascune d'elles, nécessaires à ceste besongne et de lui dépendans, nécessaires et convegnables, que lui-meismes feroit et faire polroit se ès choses promises il estoit personnèlement, comme par ses lettres plus plainuement apparoit. Pareillement, en l'an et mois dessusdit ycelui duc Jehan par ses aultres lettres ordonna, constitua et députa ses ambaxadeurs et messages espéciaulx Willaume de Arckel signeur de Borne et de Sittart, Thomas signeur de Diest et de Sichem, son cousin, Jehan signeur de Rotselair et de Vorselair, sénescal de Brabant, maistre Jehan Bont, Rasse de Gauvre signeur de Melune, Renier Mours et Émond de Dinter, pour aler de par lui au roy des Rommains et de Hongrie, pour soy par eulx à lui recommander, et son service à lui offrir et son corage deuvement infourmer, requérir sa grâce et bénivolence, et lui de aulcunes choses senestres, se par aventure elles y estoyent, gracieusement excuser; toutes les causes et raisons ès choses dessusdictes nécessaires et convegnables proposer et alléghier, et ossy aveuc ycelui roy de toutes et singulières besongnes qui entre sa magesté et lui, c'est-à-dire l'un à l'aultre, sur les choses promises par quelconque manière que à faire fuissent, amiablement et gracieusement traitier, acorder et conclure; et lui très-humblement 1416.

[1] Voyez le texte latin, p. 324.

priier que ledit signeur de Diest, de toutes les choses et une chascune d'elles que il est congnu le tenir en fief de sa magesté et du saint-empire de Rome, il vuelle recevoir pour lui, et en son nom faire deu serment de fidélité et hommage, jusques à ce que lui-meisme il le polroit faire en propre personne, et sur ce requérir dilation et lettres sur ce convegnables; et toutes aultres lettres confirmatores impétrer, contenans sa grâce et justice, et toutes aultres choses et une cascune d'elles convegnables et nécessaires sur les choses dessusdictes procurer, traitier et conclure, par la millieur manière et forme que ilz polroyent, et comme lui-meisme faire polroit, se il y estoit personnèlement. Et leur promist par sa foy à avoir pour lui et pour ses hoirs ferme, estable et agréable tout ce que ilz feroient ès choses dessusdictes, ou la plus grant partie d'eulx, sur ypotecke, obligation de tous ses biens, meubles et non meubles, présens et advenir.

Lesquelz ambaxadeurs, en prendant le fais que chargiés leur estoit, s'en allèrent à Tret pour attendre le roy des Rommains, lequel devoit, comme on disoit, en brief venir à Liége. Lequel roy, en venant d'Ais, vint par Tret, et passa par la ville, et fu en l'église Saint-Servais, et y fist ses orisons et baisa le chief saint Servais et pluiseurs aultres reliques; et là à lui se présentèrent les dessusdis ambaxadeurs, et lui firent humblement la révérence deuve, et lui dirent comment ilz estoient envoyés devers sa royale magesté de par le duc de Brabant, pour aveuc lui amiablement traitier. Tantost que il les entendi, il les print trestous par la main l'un après l'aultre, et leur dist que ilz le sieuvissent à Liége, où il alloit, là où débonnairement il les orroit et expédiroit. Laquelle chose ensy faite, ledit roy yssi de l'église et monta à cheval et chevaucha vers Liége, où il entra ensy que sus le vespre. Quant che vint à l'endemain, qui estoit le jour du Noël, yceux ambaxiadeurs, après che que ilz eulrent oy la messe, montèrent à cheval et se mirent au chemin et chevauchèrent tant que ilz vinrent à Liége, là où après vespres ilz vinrent au roy, où il estoit, ou palaix de l'évesque, et lui firent la révérence, et puis humblement lui requirent de avoir lieu et heure de audience. Si leur respondi que ilz venissent à l'endemain, qui seroit le jour Saint-Estiène, et il les orroit très-volentiers après sa messe. Pour quoy yceux ambaxadeurs à l'endemain, qui estoit le jour Saint-Estienne, ou lieu et à l'heure que dicte leur estoit ilz vinrent par devers lui, lui firent la révérence, et puis lui monstrèrent leurs lettres de crédence et présentèrent. Lesquelles lettres par lui bénignement rechuptes, veuves et lutes, yceux ambaxadeurs firent par la bouche de maistre Jehan Bont proposer premièrement, comment leur signeur, c'est assavoir le duc Jehan de Brabant et de Lembourg, son cousin et obédient léal de sa magesté et son subgiet, se recommandoit à sa magesté très-humblement, en offrant lui et son service à son bon plaisir prest et appareillié. Secondement il excusa ledit duc, de ce que à sa présence personnellement il n'estoit comparus ne venus, car lui qui estoit josne n'avoit point bien la puissance de ce faire.

pourtant que la froideur et frescheur de tamps lui estoit trop grevable à cause de sa jonesse. Et pareillement le excusa que il n'estoit ou que il n'avoit plus tost envoyé devers sa magesté, car il n'avoit peu ce faire plus tost, sauve son honneur, pour pluiseurs raisons : premièrement pour la mort de son père, qui lui fu tant dolereuse que Dieux le scet, laquelle il lui a convenu plourer et lamenter; item ossy, luy ledit roy estant à Paris, il ne pooit à lui venir ne envoyer, attendu la puissance des adversaires de son oncle, le duc de Bourgoingne, ne ossy en Engleterre, considérées les circonstances de le mort de son père, ochis par les Anglois en la bataille despuis sa prise : en priant très-humblement son impériale magesté que ceste manière d'excusation il daignast recevoir en gré. Item tiercement le suplièrent-ilz que de la grâce de sa bénignité il vosist inféoder le sieur de Diest ou nom et au pourfit dudit duc Jehan, et de lui recepvoir deu serment de fidélité de toutes les choses et une cascune d'elles que de sa magesté et du saint-empire il tient en fief et que il est tenus de relever, sauve en ce que ledit duc leur signeur cest hommage lui fera en propre personne, et serment de fidélité en temps et en lieu à lui assigné à ce faire par lui ledit roy.

Sur lesquelles choses ledit roy des Rommains respondit personnèlement, que il avoit très-bien entendu la proposition et requeste faite magistralement par maistre Jehan Bont, et signamment la requeste faite de l'inféodation faire par le signeur de Diest, sur lesquelles besongnes il voloit dire troix poins. Premièrement, comment la ducesse de Brabant, sa fille et fille du roy de Boesme, après le trespas du duc Anthoine, jadis son mari, avoit indeuvement esté dégettée et déboutée de Bruxelle et de Brabant, à très-grant obprobre et contempt de ladicte dame, de son frère le roy de Behaigne et de lui, laquelle chose, comme il affermoit, estoit toute notoire, manifeste et publique. Item secondement, que à sadicte fille la ducesse des convenences de mariage, que le dessusdit roy de Boesme avoit traitié, et ossy de son doaire et du don pour les noeces, desquelles choses estoient lettres patentes, n'estoit encore riens pourveu ne satisfait, laquelle chose on estoit tenus de faire à menre noble dame selonc le droit et loy du pays de Brabant. Item tiercement, que le pays de Brabant estoit tenus et occupés contre lui, lequel paiis de droit, comme il disoit, lui devoit appartenir, tant par dévolution pour l'empire comme par héritage, et ce par la sucession du duc Wencelaux, jadis duc de Luxembourg et de Brabant, son oncle : de laquelle sucession, comme il affirmoit, lettres patentes devoyent estre, ensy que aultrefois il le avoit signifié au pays de Brabant par le duc de Brige et Willaume Haze de Waldeck signeur de Reletiez, dont ledit paiis de Brabant lui devoient signifier la responce dedens le jour de Pentecouste prochaine passée, laquelle chose ilz n'avoyent encore fait. Pour lesquelles causes et raisons, il n'estoit encore point consilliés ne délibérés de inféoder ledit signeur de Diest, jusques à che que à ladicte ducesse sa fille des dessusdictes convenences de mariage, de son doaire et du don devantdit pour ses noepces seroit entièrement satisfait et pour-

veu; et ossy jusques à che que le contempt et desplaisir dessusdit lui seroyent amendés, tellement que à ladicte ducesse, sa fille, au roy de Boesme, son frère, et son honneur sur ce seroit gardée; et ossy jusques à che que raisonnablement il ara aprins et sara que Brabant appartiengne non point à lui, mais audit duc Jehan, fil du duc Anthoine jadis, auquel il ne voelt porter nulle injure. Et che fait, il seroit cheli qui à ycellui duc Jehan, qui de son sang estoit extrais, pour son droit garder et deffendre, il volroit, comme il devoit, assister. Il donna ossy à entendre comment au tamps du duc Anthoine dessusdis, et signamment non point gramment devant son trespas, entre lui et ycelui duc Anthoine certains traitiés avoient esté, comme bien en devoit souvenir au signeur de Heynsberch, qui là en ceste relation vint présent. Dit en oultre ledit roy, que ledit duc Anthoine aveuc ladicte ducesse, sa fille et de son frère le roy de Behaigne, avoit vescu ensy que il lui avoit pleu; mais il n'en voloit point gramment parler, car il estoient mariés ensamble homme et femme.

Lesquelles paroles, ensy que dit est, finées, les ambaxadeurs dessusdis, dudit roy demandée et obtenu licence, aux troix poins dessusdis, à l'endemain, qui fu le jour Saint-Jehan, en l'église de Jehan l'évangeliste, par la bouche dudit maistre Jehan Bont respondirent audit roy par la manière qui s'ensiult. Et premièrement, au premier point contenant comment ladicte dame la ducesse avoit esté dégettée et déboutée indeuvement de Brabant, fu respondu que tantost après le décès dudit duc Anthoine les III estas de Brabant envoyèrent notables ambaxadeurs à ladicte ducesse vesve, faisant alors sa résidence ou castel de Turnhout, c'est assavoir deux abbés, deux barons, deux chevaliers et certains notables bourgois des sept principales villes du paiis de Brabant, par lesdits trois estas à ce députés, lesquez ainsy députés, en consolant ladicte ducesse de la lamentale mort dudit duc Anthoine, son mari, par paroles à che convegnables et deuves lui offrirent que, se il lui plaisoit, il le menroyent en quelque lieu en Brabant que mieulx lui plairoit, pour là tenir son estat très-honnourablement, et seroit tellement à son estat pourveu que par raison elle se deveroit tenir contempte. Laquelle chose le duc Jehan leur signeur en ensieuwant bénignement, quant elle fu menée magnifiquement et honnourablement en Bruxelle, que pour sa demeure elle eslut, et qu'elle vint à lui, il le rechupt honnourablement, ensy que il appartenoit, en le recoeillant en son hostel de Coudenberghe, et le fist pourvéir de toutes ses nécessités seloncq ce que à son estat appartenoit, très-abondamment. A laquelle despuis amiablement il fist offrir que elle atout son estat, escript en une cédule du conseil desdis troix estas pour chou ordonnée, et dont il fist baillier la copie, il le vouloit tenir à ses despens en sondit hostel, et, se il ne lui plaisoit à demourer aveuc li en son hostel, il le pourvéroit de notable demeure ou habitation en Bruxelle, ou il lui bailleroit son castel de le Fure à son plaisir, pour mener et tenir son estat, pour lequel estat tenir, il lui bailleroit tous les ans V mil couronnes de Franche, à paiier à trois

termes, tant et si longhement que pourveu seroit à son doaire, ensy que il estoit appartenant. Lequel estat de ladicte ducesse mis par escript fu premièrement, ainchoix que il lui fuist bailliés, par révérend père en Dieu monsigneur l'évesque de Tournay et pluiseurs aultres consilliers de monsigneur le duc de Bourgoigne et aulcuns du conseil de ladicte ducesse, telz comme Erhard et Wennemar de Gymnich frères, chevaliers, visités et examinés, et le jugèrent notable et honnourable. Et elle, en acceptant ledit estat, elle demoura continuellement emprès ledit duc Jehan en son hostel, jusques au mois de juillet, ouquel mois ladicte ducesse rappella et révoca deux femmes emprès elle, lesquelles pour demourer aveuc elle et en son estat, comme suspectes et non honnestes, n'estoient point comprises, mais refusés, et ou lieu d'icelles deux aultres nobles dames de vie et de meurs honnestes, et très-vaillans dames de toutes vertus bien décorées et sans nulle souspechon, c'est assavoir madame de Hocstraten, baronnesse, et madame de Breda, chevaleresse [1]. Mais le duc Jehan et ses consilliers, percevans le advocation et rappel desdictes deux femmes suspectes, vinrent à ladicte madame la ducesse, et à part la reprinrent, en disant en son secret que, se ces deux femmes eussent esté de honneste réputation, certainement lui et les trois estas les eussent laissé emprès elle: mais, attendue la noblesse d'elle qui estoit yssue des plus poissans rois et princes de toute la religion chrestienne, il ne lui afféroit point avoir telles femmes et tenir aveuc elle en son hostel, comme elles sont, car de mauvaise renommée; pour quoy ilz le prièrent très-affectueusement que de sondit estat, ensy que ordonné luy estoit, elle vosist estre contempte. Laquelle dame, à la manière du sourt serpent estoupant ses oreilles, ama mieulx, en regettant et despitant les salvables amonnestemens et consaulx dudit duc Jehan et de son conseil, comme elle afferma, à laissier ledit duc et son hostel que lesdictes deux femmes : laquelle chose oans ledit duc et ses consiliers, derechief à genoulx ployés et à yeulx moulliés de lermes (*prièrent*) que elle demourast, et ne se fesist ne à lui ne à elle point tant de déshonneur. Laquelle dame et ducesse ne volt point tant attendre que son chariot et ses dextriers lui fuissent amenés; mais tout à pié s'en ala de la maison dudit duc à la maison de l'une des femmes dessusdictes, et quant son chariot et ses dextriers et aultres coursiers lui furent envoyés, elle les refusa indignement. En après, c'est assavoir le XVIe jour du mois de juillet dessusdit, ycelle madame la ducesse se partit secrètement de Bruxelle, et en alla secrètement en pèlerinage à Nostre-Dame de Hal. Laquelle dame et ducesse de là escripvi aux signeurs du conseil, que il le convenoit bien en haste cevauchier, pour certaines causes qui lui estoient sourvenues, dont elle ne savoit hier riens, quant elle s'estoit partie de Bruxelle : pour quoy elle les prioit que ilz volsissent faire son excusation à son chier fil le duc de Brabant, que si soudainement elle s'estoit partie, sans prendre licence à

[1] Voyez ci-dessus, p. 764.

sondit fil, comme en sadicte lettre est plus plainement contenu, qui fu escripte à Halle, le XVIIe jour dudit mois. Lesquelles choses attendues, il appert clèrement que ladicte madame la ducesse n'a point esté dégettée ne boutée hors du paiis de Brabant ne de Bruxelle, et que ceste chose avoit esté reportée senestrement audit roy, sauve son honneur et révérence; et véritablement ledit monsigneur le duc et les troix estas dessusdis volroyent bien que le roy nostre sire sceust ossy bien que ilz le scèvent la pure vérité de ceste besoigne, car ilz espoirent que sans doubte ledit roy nostre sire ne requerroit avoir nulle amende de ce que senestrement et sans raison lui seroit reporté; mais scèvent bien que il feroit corrigier cheux qui induisent ladicte dame à faire telles choses, et castier ensy que il appartenroit, seloncq l'exigence de leur démérite, et que l'onneur dudit monsigneur le duc, et de ses amis et parens de son sang, et ossy des troix estas dessusdis, y seroit gardée sans bleschier.

Item, au second point faisans mention du douaire de ladicte madame la ducesse fu par la voix dudit maistre Jehan Bont respondu, que le dessusdit monsigneur le duc avoit tousjours fait offrir amiablement à ladicte madame la ducesse, et lui baillier par escript, à faire de son doaire et de toutes causes en quoy droit lui compète, par le conseil de monsigneur le duc de Bourgoingne, son oncle, et les cousins et amis d'elle ladicte ducesse, tout che que à faire de raison et de droit en appartenroit, et estoit et est tellement ledit duc conselliés que, se il lui plaist à avoir le roy meisme, se venir lui plaist à la journée, ou, se il ne lui plaist, se soient aulcuns de son conseil, et il en est bien contemps, ne refuser ne li voelt.

Item, au tierch point faisant mention que le pays de Brabant lui doibt appartenir, tant par la sucession héritable du duc Wencelin jadis duc de Brabant, son oncle, comme par dévolution à l'empire, comme che par les dessusdis duc de Brige et monsigneur Willaume Haze de Waldeck il le avoit fait signifier auxdis trois estas de Brabant, dont il n'avoit encore eu nulle responce, etc., fu respondu par ledit maistre Jehan Bont, que il estoit vray que lesdis duc de Brige et monsigneur Willaume Haze furent en Brabant, proposans la cherge à eulx enjointe de par ledit roy en le ville de Bruxelle, devant aulcuns peu de prélas, de chevaliers et de députés d'aulcunes des bonnes villes là assamblés. De quoy fu à eulx, de par ceux qui là estoient en petit nombre assamblés, respondu, que tellement quellement ilz avoient leurs requestes entendues, mais pourtant que les causes estoient grandes et pesandes, touchans ledit duc Jehan et sa signourie et le commun paiis de Brabant, très-grandement il leur fu prié que leurs requestes ilz vosissent mettre par articles et baillier par escript, affin que ne plus ne mains ilz n'en reportassent à leur signeur, car sans escript ilz n'en oseroient ne polroient riens aultrement faire, encore attendu que ilz n'estoient point souffissamment assamblés comme les trois estas de Brabant; et ossy mieulx leur valloit baillier par escript, affin que le duc Jehan leur signeur se peust sur ce mieulx consil-

lier aveuc monsigneur le duc de Bourgoingne, son oncle, et aveuc les aultres signeurs ses amis, cousins et parens, et ossy aveuc tout le commun de son paiis de Brabant, et, s'ensy ce vouloit faire, ilz songneroient de en envoier la responce au roy dedens le feste de la Pentecouste, entendans tousjours à faire che à quoy ilz estoient tenus. Mais yceux signeurs dessusdis de Brige et de Haze respondirent que ilz n'avoient le cherge de riens par escript donner ne baillier, ains estoient envoyés de par le roy atout ses lettres de crédence, pour dire de bouche et exposer che que enjoint leur estoit, laquelle chose trespasser ilz n'oseroyent, et ossy de baillier jour de responce ilz n'en avoient point de puissance de le proroghier ou allongier, ne aultrement n'en volrent riens faire, quoyque une fois ou deux leur fuist requis : pour quoy yceux, qui n'estoient que peu des trois estas, n'en osèrent prendre la cherge, car l'anchienne coustume du paiis de Brabant contient de nulle responce reporter à son prince ne à quelque aultre que par escript. Pour quoy yceux orateurs et messages de monsigneur le duc de Brabant dessusdit humblement supplient audit nostre sire le roy, de tenir pour excusés leurdit signeur le duc et les trois estas dessusdis, et pourtant que che tierch point est moult hault et de grant pois, touchans le héritage dudit duc leur signeur, et que ilz n'avoient point de puissance de à che respondre, ilz suplièrent très-humblement audit nostre sire le roy comme devant, que il leur vosist che faire baillier par escript, et se ce faire ne lui plaisoit, ilz en voloient estre bons messagiers et reporter le mieulx que ilz polroyent.

De la responce que fist le roy des Rommains et de Hongrie aux ambaxiateurs dudit duc Jehan quart de ce nom[1]. Chap. CXX.

Lesquelles causes et raisons dictes et énarrées au dessusdit roy nostre sire, comme dit est, tout prestement lui, comme tous animés et courouchiés[2], se ilz le vouloyent à che constraindre ou astraindre de baillier ou donner ses causes par escript, et se il n'estoit point roy des Rommains, mais tant seulement roy de Hongrie, si deveroit-on adjouster foy, et à bonne raison, à ung tel prince comme est le duc de Brige des choses que de bouche par lettres de crédence il exposeroit et diroit, et que on ne se devoit ensy truffer ne juer de lui. Item, que à madame la ducesse sa fille n'estoit encore point satisfait de son doaire, che que toutesfois on feroit et eust-on piècha fait à une menre noble dame du paiis, et à ce faire il volroit sen corps exposer, tant qu'elle aroit de droit che que à elle appartenoit. Il dist aussy que, tout ossitost que il venroit à Constance, il feroit citer les Brabenchons, et les feroit astraindre par l'espée espirituèle à jugement au regart de leurs signeurs. Item dist-il ossy, que les chevaliers du paiis de

[1] Voyez le texte latin, p. 332.

[2] Le mot *respondit* manque dans le MS.

Luxembourg, qui estoient venus à sa fille ladicte ducesse, ou despit d'elle avoient esté prins et retenus prisonniers à Bruxelle, et se rendus ne lui estoient frans et quittes, il permetteroit que ses amis [1] de telz ou d'ossi bons prisonniers ou paiis de Brabant. Il dist en oultre que le paiis de Brabant avoit tousjours et d'anchien tamps appartenu à l'empire de Germanie, et ad che le volroit-il ramener, ou il y metteroit la teste, et puis comme tous animés et enflammés d'ire il dist : « Volés-vous dont estre franchois? » Et puis dist encore : « Voulés-vous plus rien dire? Vous avés vostre responce, que ne vous en alés-vous? Se vous n'en voulés aler, nous nous en irons. Alons, alons. » Et ensy sans plus dire il se parti, et s'en ala en laissant lesdis orateurs et messagiers. Et pour che que ledit roy nostre sire estoit si esmeus, yceux ambaxadeurs n'osèrent plus mot dire, comme ceux qui n'avoyent ne lieu ne tamps de respondre, et pourtant ilz se retirèrent à leurs hostelz. Et loist savoir que, quant les dessusdis ambaxiateurs vinrent en l'église Saint-Jehan dessusdicte, ledit roy se tint devant le grant autel et but au calisse du vin saintifié en l'onneur de saint Jehan l'éwangeliste, et quant il eult but, il appella le signeur de Diest, et lui bailla le calice en disant : « Tu, sire de Diest, boy de ce vin saintifié en l'onneur de saint Jehan. » Lequel signeur de Diest li respondit : « Sire, j'ay aujourd'uy beu et mengié. » Dont le roy de ceste responce fu très-malcontemps et tous enflammés en son visage. Laquelle chose véans les aulcuns des ambaxadeurs qui bien congnissoient les meurs du roy, dirent entre eulx : « Certainement le roy s'est troublés, nous n'arons aujourd'uy bonne responce comme nous cuidons, » et enfin dirent : « Sans doubte nous créons, se monsigneur de Diest eust but, que nous eussiemmes eu bonne responce et agréable. »

Des VIII articles par la dame vesve ducesse de Brabant donnés par escript aux ambaxadeurs dudit duc Jehan [2]. Chap. CXXI.

Che propre jour Saint-Jehan l'éwangeliste, endementières que les dessusdis orateurs ou ambaxadeurs de Brabant séoyent au disner, noble homme monsigneur Jehan de Loen signeur de Heynsberch et de Leuvemberch envoya à maistre Jehan Bont et à Émond de Dinter, en eulx requérant que ilz venissent parler à lui à l'après-disner. Lesquelz deux y alèrent, et leur dit ledit signeur que il avoit parlé au roy, et luy sambloit bon que eulx ambaxadeurs se tenissent ensamble, car il pensoit bien savoir que le roy envoyeroit aulcuns de son conseil devers eulx. Pour quoy yceux orateurs et ambaxadeurs s'en alèrent à la grant église Saint-Lambert, là où à eulx vinrent ledit monsigneur de Heynsberch, monsigneur Willaume Haze de Waldeck et monsigneur Conrard Beyer, lesquelz après la salutation faite tous ensamble s'en alèrent à l'ostel de monsi-

[1] *Fissent* : ce mot manque dans le MS.

[2] Voyez le texte latin, p. 334.

gneur de Heynsberch, là où de par le roy leur furent proposés les articles chi-après escriptes, lesquelz articles enfin leur furent bailliés par escript. Premièrement, que à ladicte ducesse fu pourveu et satisfait de son doaire et des aultres causes qui lui pooient compéter par droit. Secondement, que à ycelle ducesse soyent bailliés et délivrées les lettres du traitié de son mariage, et pareillement toutes les lettres touchans la duchié de Luxembourg, lesquelz avoient jadis le roy des Rommains et de Boesme concédé au duc Anthoine de bonne mémore, disans que ycelles lettres maintenant devoyent appartenir à elle ladicte ducesse. Tiercement, que le castel, ville et terre de Durbuy, appartenant à la terre de Luxembourg, lui soyent délivrés en ses mains, que le demisiau de Monyou tient occupés contre elle, comme ilz afermoyent. Quartement, pour ce que ledit demisiaul Jehan de Hoeps et Émond de Dinter avoyent prins certaines lettres de la trésorie de Luxembourg, et espécialement certaines lettres contenans comment Valkebourg, Millen, Gangelt et Vucht devoyent appartenir à la ducié de Luxembourg, que toutes ces manières de lettres lui fuissent restituées. Quintement, que les premiers prisonniers, c'est assavoir Huart d'Autel, etc., et les darrains, c'est assavoir Gille de Rodemacher, lui fuissent mis en ses mains, car maintenant lui appartenoit ledit pays de Luxembourg, et de ce tous les officiers estoyent tenus de lui en faire compte et rensignement. Sixtement, que la terre de Duffel et de Waelhem, laquelle acheta et conquist jadis le duc Anthoine, son mari, estant aveuc elle en mariage, et les lettres sur ce faites lui soient bailliés en ses mains, et se pareillement aulcuns aultres biens ont esté conquis ou acquis par ledit duc Anthoine, que ilz lui soyent ossy remis en ses mains, car il lui samble que ainsy l'en doibt advenir selonc la loy du pays. Septismement, que le résidu de ce que promis lui fu par le commun paiis de Brabant, en son premier joyeux advent, c'est assavoir L mil couronnes de Franche, dont elle n'avoit rechupt que X mil, lui soit parpaiié et délivré, ainsy que de raison est. Witismement, car le duc Anthoine jadis avoit engagié les jouyaulx d'elle, ladicte dame, dont elle a les lettres sayellées dudit duc, et ossy pluiseurs aultres jouyaulx et baghes que elle en partie en ses nécessités avoit engagié, que tous lui soyent rendus et restitués. Lesquelles requestes ensy que dit est faites, les signeurs dessusdis prièrent les dessusdis ambaxadeurs que de ce ilz vosissent faire bon acquit et estre bon message, et ilz leur seroient tousjours bon moiien à leur pooir envers le roy.

De l'information faite sur les responces bailliés et données par escript[1]. Chap. CXXII.

Sur lesquelles VIII articles fu faite information pour en respondre en la journée proisme venant entre les dessusdit roy et Jehan le duc de Brabant, qui se devoit tenir

[1] Voyez le texte latin, p. 335.

tant sur les poins proposés dudit roy de courage tourblé comme aux aultres poins touchans ladicte dame et ducesse, qui furent remonstrés à l'après-disner et proposés devant yceux ambaxiateurs et ossy donnés par escript. Et premièrement du doaire de ladicte ducesse sera respondu, que monsigneur le duc de Brabant le a tousjours fait offrir à ladicte ducesse amiablement, etc., et lui a tousjours baillié par escript que tousjours de sondit doaire et des aultres causes, èsquelles lui puet compéter aulcun droit, il lui en vouloit faire par le conseil de monsigneur le duc de Bourgoigne, son oncle, et par les cousins et parens d'elle ladicte ducesse, tout che que de droit en appartenoit à faire, et de raison, et que aveuc elle sur ce il tenra volentiers journée en lieu et en temps à ce compétens, ouquel il ne veult point eschieuver ledit monsigneur le roy et ses consilliers. Au second point, faisans mention des cevaliers de Luxembourg prisonniers ou despit de ladicte ducesse, sera respondu que, sauve tousjours la révérence dudit roy, il luy a esté reporté senestrement que ilz ayent esté prins ou despit de ladicte ducesse; mais est vray que Gille de Rodemake, monsigneur Jehan Tzolveren, monsigneur Conrard Monteber, doiien d'Arluin, Henri Sceffeler et Nicole Scalap ont esté en le bonne ville de Bruxelle arrestés par loy, pour faire compte et renseignement de leurs offices dont ilz avoient gouverné et usé ou paiis de Luxembourg de par ledit duc Anthoine, et que de leur arrest à leur requeste ilz avoyent esté mis au délivre jusques à certain jour pour che à eulx préfichié, pour en ce tamps pendant leurs comptes préparer, et apporté selonc le stille de la chambre des comptes de Bruxelle. Item au tierch point, là où ledit roy disoit que il ramenroit Brabant à l'empire, et que pour ce faire il y volroit mettre le corps ou le col, sera respondu que ledit duc Jehan et ledit duc Anthoine, jadis son père, ne pensèrent oncques aultre chose, ne en leur courage ne proposèrent, sinon de tousjours faire à l'empire che que à faire ilz estoient et sont tenus, et sur ce ledit duc Anthoine, son père, par pluiseurs fois envoiié devers sa majesté, c'est assavoir ou concil de Convalence Englebert conte de Nassouv, et en Nerbonne monsigneur de Heynsberch, et ou tamps du duc Jehan, n'a point encore longhement, a ledit duc Jehan envoiié en Liége le signeur de Diest, pour lui faire hommage et serment de fidélité ou nom dudit duc Jehan, comme cheli ouquel en estoit la puissance donnée, et que ledit duc Jehan, ne son père le duc Anthoine jadis, eussent trop envis aliéné ne eslongié ladicte duchié de l'empire. Et encore ne convoite aultre chose ledit duc Jehan que faire audit roy des Rommains plaisir et service, et che que de droit il est tenus de faire; nientmains ycelui duc Jehan entend tousjours faire au roy et à la couronne de Franche che que de droit faire devera des terres et signouries que il tient en fief de la couronne de Franche, hors dudit empire situées.

Les responces faites à ladicte dame sur les poins et articles devantdis[1]. CHAP. CXXIII.

Au premier point sera respondu, ensy que dessus est dit, comme au premier point dessusdit par ledit monsigneur le roy proposé. Au second point des lettres, etc., sera respondu, que ledit duc de Brabant ne s'entent point tant eslongier ou faire quite des lettres dessusdictes, car il y entent à avoir aulcun droit selonc le contenu d'icelles, et ossy icelles lettres contiennent pluiseurs articles touchans audit duc de Bourgoigne, à lui et à son paiis très-grandement; nientmains s'en veult ycelui duc de Brabant faire par le conseil dudit duc de Bourgoigne, son oncle, et par les consilliers et amis de ladicte ducesse, en journées en tamps et en lieu à ce ordonnées et sur ce tenues et observées, ce que justice et l'ordonnance de raison en ordonneront. Item au tierch point de Durby, etc., sera respondu, que sur ce monsigneur le duc tenra volentiers aveuc ladicte dame une journée, par la manière et fourme escript ou prochain article dessusescript. Item au quart point des lettres prinses de la trésorie de Luxembourg, etc., sera respondu, que le demisiau de Monyouv, Jehan de Hoeps et Émond de Dinter ont fait sur ce une excusation, disans que ne l'un ne l'aultre de eulx ne vint oncques en ladicte trésorie, et se on a de ladicte trésorie tiré aulcunes lettres et portées en Brabant, le duc Anthoine dessusdit fu a son[2] ung si noble prince, si vertueux et si raisonnable, que bien envis il eubst souffert à prendre de ladicte trésorie aulcunes lettres et porter en Brabant, qui à lui et à ses hoirs n'eussent de riens appartenu. Et pour ce que ce quart point touche de Fauquemont, de Millen, de Gangel et de Vucht, sera respondu à che, que monsigneur le duc tenra volentiers une journée par la manière et fourme dessusdicte. Item au quint point des prisonniers de la première et darraine prise, de la darraine prinse sera comme dessus au second point de monsigneur le roy, et que desdis prisonniers, premiers et darrains, sera respondu que mondit signeur le duc désire à tenir journée sur ce aveuc ladicte ducesse, par la manière et fourme dessusescript. Item au VIe point de Duffel et de Waelhem, etc., sera respondu, que ledit monsigneur le duc fera voulentiers ceste requeste ou demande si avant que le droit et la loy du pays en enseignent, sauve que ladicte ducesse en veulle faire ainsy et pareillement ce que le droit du pays en jugera. Item au VIIe point touchans les L mil couronnes, etc., sera respondu ensy que aultrefois en a esté respondu au IIIIe article proposé par les ambaxadeurs de ladicte ducesse sur ce fait en Brabant envoyés. Item au VIIIe et darrain point touchans les joyaulx et aultres biens meubles, comme les tapis et aultres baghes, etc., sera respondu que, quant il plaira à ladicte ducesse mettre yceux biens par escript et baillier audit duc de Brabant, on li en fera che à

[1] Voyez le texte latin, p. 337.

[2] Lisez *en son vivant*.

quoy on est tenu de faire, ou aveuc elle il en tenra une journée par la manière et fourme dessusescript.

De l'ordonnance faite par les trois estas de Brabant sur l'estat de l'ostel du duc Jehan quart de ce nom[1]. Chap. CXXIV.

1417. Pour che que les VII principales bonnes villes du pays de Brabant, et aveuc elles la bonne ville de Tret, perchurent que les despens de l'ostel de monsigneur le duc fais en l'an darrainement passé estoient montés à si grant somme que il n'estoit point possible de pooir ung tel estat continuer, eulx, aveuc les trois estas dudit pays à ce assamblés, par meure délibération, pour le honneur, pourfit et utilité d'icelui monsigneur le duc Jehan, ordonnèrent que par le terme de cinq ans prochains ensieuvans le commun pays de Brabant payeroit chascun an XVI^{m} couronnes d'or de Franche, pour tenir l'estat dudit duc par le moiien d'icelles : dedens le terme desquelz cinq ans, attendue sa jonesse, ou son josne eage attendu, les fruis et les rentes venans du demaine dudit duc, les amendes et les fourfais deveroyent et seroyent convertis ou rachat et payement des castiaulx, villes et rentes engagiés et obligiés, afin que, après yceux cinq ans expirés, ycelui monsigneur le duc puist mener par le moiien de ses rentes de ce jour en avant deuv estat et honnourable, ensy que faire soloyent ses prédicesseurs, sauve que en ces cinq ans dessusdis se il lui plaist prendre son estat et gouvernement personnèlement, che que faire polroit après le premier an, entendu que il le signifieroit par le terme d'un an devant aux trois estas dessusdis, lesquelz ne seroyent adont plus astrains de paiier la somme dessusdicte de XVI^{m} escus d'or, nommés couronnes de Franche. Laquelle ordonnance fu faite et audit duc par escript baillié le XXIXe jour du mois de jenvier, en l'an mil IIII^{c} et XVI. Item est assavoir que par ceste dessusdicte ordonnance les dessusdictes onze personnes ordonnées au gouvernement dudit duc Jehan passèrent comme consilliers, mais ilz n'avoyent point leurs despens tous les jours en la court du duc ne leurs gages, se ilz n'estoyent espécialement mandés; ossy le duc Jehan ne pooit instituer aultres officiers, ne baillier lettres patentes scellées de son seel, sinon que IIII hommes de son conseil du mains fuissent signés présens èsdictes lettres. Laquelle ordonnance garda le dessusdit duc Jehan, par le conseil d'aulcuns qui le bien publique dudit duc n'amoyent point, mais le leur propre tant seulement, par le terme de VII mois, que adont personnèlement il reprint le régimen et administration de son estat et des paiis à lui subgiés : laquelle ordonnance toutesfois dedens les

[1] Voyez le texte latin, p. 338.

sept mois dessusdis il enfraindi, en instituant en son aman de Bruxelle Willaume de Asche, qui par les eschevins fu là admis sans che que personne aulcune fuist en ses lettres signés présens.

Comment le duc Jehan de Brabant quart de ce nom en ala à Tret, pour estre rechups signeur de la ville[1]. Chap. CXXV.

En l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XVII, ou mois de may, le dessusnommé duc Jehan duc de Brabant quart de ce nom, aveuc les trois estas de son pays de Brabant par délibération et conseil sur ce eu, conclud que il s'en iroit devers sa bonne ville de Tret, pour cause de là estre rechups par les habitans du lieu par sermens deubs de fidélité et d'obédience en leur signeur, par la manière que avoyent esté ses progéniteurs. Et pour che que le duc Jehan en Bavière, eslut de Liége et conte de Los, par la terre et destroit duquel ycellui duc de Brabant devoit nécessairement passer, lui avoit refusé à donner sauf-conduit, ycelui duc Jehan de Brabant, du conseil de son conseil, proposa de y aller en si grant puissance et compaignie de gens d'armes, que il n'aroit cause de doubter en riens la malivolence de ses envieux. Pour quoy il manda tous ses nobles hommes fidèles et vassaulx, que tous en armes ilz venissent devers lui, et fuissent à Diest le samedi VIIIe jour de may dessusdit, et aveuc che il manda aux sept bonnes villes principales de son pays de Brabant, que là ilz envoyassent leurs députés à che jour dessusdit, pour aller aveuc lui en sa ville de Tret dessusdicte. 1417.

Et est vérité que le IXe jour dudit mois de may, qui estoit lors dimence, ycelui duc Jehan, acompaigniés de ses nobles hommes qui estoient de gens d'armes plus de VIII^{c} chevaulx, aveuc les députés de ses bonnes villes, se parti de la ville de Diest, et print son chemin pour aler vers Tret, et vint en la ville de Diepenbeke, laquelle ville aveuc le castel sont tenus en fief de lui et de la ducié de Brabant, où il disna, car là pour lui et pour sa compaignie et pour tous leurs chevaulx il avoit fait toutes choses pour vivre nécessaires préparer et pourvéir, et pour chou ilz y mengèrent et burent; mais mademoiselle, femme de Jehan de Monyou, signeur temporel de Diepenbeke, envoya dudit castel audit monsigneur le duc et à sa compaignie de son vin et de ses biens très-honnourablement, et paya ossy tout che que par ledit duc et les siens avoit là esté prins et despendu. Et advint, ensy que ledit duc Jehan séoit à sa table, que les chevaliers et nobles hommes de la ducié de Lembourg et des aultres signouries d'oultre la Meuse, et les bourgois de Tret en très-grant compaignie de gens d'armes vinrent et arrivèrent en sa compaignie, et quant le duc eult prins sa réfection, tout ensy que il s'en vouloit aler, il advint que la trompète de Tret descligna et sonna devant la trompette de mon-

[1] Voyez le texte latin, p. 339.

signeur le duc : pour coy monsigneur Jehan de Wesemale, marescal héritier de Brabant, et Jehan de Aa, marescal de la court du duc, à l'office desquelz appartient faire buisiner ou tromper, furent moult esmus et courouchiés à l'encontre de ladicte trompette de Tret, et le volrent battre et férir, pour laquelle cause s'esleva ung grant débat et hahay [1], et y couroyent gens d'armes de toutes pars, et meismement il y avoit une grant tenchon entre les dessusdis marescaulx, d'une part, et ceux de Tret et les chevaliers d'oultre le Meuse, d'aultre part. Laquelle chose percevans les consilliers dudit monsigneur le duc et les députés des bonnes villes de Brabant, vinrent tout prestement celle part, et firent tant que la chose en fu mise sur eulx pour en faire la paix sitost que ilz venroyent à Tret. Si se mirent tous au chemin et firent tant que il vinrent devant Tret. Et quant le duc vint devant la porte, il y trouva pluiseurs banis et proscrips de la ville de Tret, lesquelz pour sa grâce avoir volrent entrer aveuc lui; mais les bourgois de la ville ne le volrent point souffrir : pour quoy les portes furent bien longhement closes contre le duc. En le fin ung traitié et acord se fist, que à l'endemain on adviseroit lesquelz banis et desquelles causes polroyent possesser de la grâce du joyeux advent dudit duc, et samblablement du fait de la trompette dessusdite. Lequel traitié fait, ensy que dit est, les portes furent ouvertes, et les banis furent reboutés arrière, si entra ledit monsigneur le duc ens et chevaucha jusques au cloistre Saint-Servays à son hostel, communément appelés l'ostel du duc.

Quant che vint l'endemain, c'est assavoir le lundi X[e] jour du mois de may, les signeurs du conseil de monsigneur le duc et les députés des bonnes villes de Brabant dessusdictes tinrent conseil du fait des banis et de la trompette, et ordonnèrent lesquelz banis et en quelz cas ilz devoyent goïr de la grasce dudit duc, et si apaisèrent la question de la trompette dessusdicte. Pour quoy à l'endemain, c'est assavoir le mardi, le dessusdit duc Jehan, acompaigniés de ses nobles hommes, chevaucha hors de la porte de Tret, par où il estoit entrés, et tantost après che alèrent à l'encontre de lui, à pourcession atout crois et confanons, le collége de l'église Saint-Servais, les mendians, le scoultète, le bourgmaistre, les eschievins et gens de conseil et les plus notables bourgois de la ville, qui sollempnèlement, en le recevant leur signeur, le menèrent en l'église Saint-Servais devant le grant autel, là où après che que il eult fait son orison et baisié les reliques, il fist le serment ottel que avoit jadis fait le duc Anthoine son père, et que ses aultres prédicesseurs ducs de Brabant avoient jusques à che dont acoustumé de faire. Lequel serment fait ensy que dit est, deux bourghemaistres le menèrent desoubz le cloquier, où il sonna la cloche, et après che ilz le menèrent en ung hault lieu éminent et eslevé devant le coer, là où lui estant, les burghmaistres, les eschievins et les consaulx et les plus notables de la ville présens, et ossy toute la

[1] *Hahay* ou *haha*, cri pour réclamer justice ou pour demander du secours.

communité estant ens, lui firent serment deu de fidélité et obédience, tel que ilz avoyent jadis fait à son père et que ilz avoyent acoustumé de faire à ses prédicesseurs dus de Brabant. Et le merquedi et le joedi, XIIe et XIIIe jours dudit mois, ledit duc demoura continuèlement dedens Tret, èsquelz jours il renouvela à ses subgiés d'oultre le Meuse les sermens aultrefois par messire Henri de Berghes en son nom à eulx fais, et pareillement yceux subgiés renouvelèrent leurs sermens en fourme deuve à ycelui monsigneur Henri de Berghes bailliés pour et ou nom dudit duc. Et le venredi XIIIIe jour dudit mois de may il se partit de Tret, et revint le samedi à Bruxelle. Et fu vray que ledit duc, à son département de la ville de Tret, laissa en ycelle monsigneur l'abbé de Haffllighen, monsigneur de Diest, Rasson de Grave signeur de Malenie, Renier Moers et maistre Jehan Bont, ses conseilliers, et ossy maistre Willaume Bont, son secrétaire, pour oïr, décider et déterminer juridiquement les causes des parties ou amiablement acorder.

Du traitié de mariage fait entre le duc Jehan de Brabant quart de ce nom et dame Jaque de Bavière, contesse de Haynnaut, de Hollande et Zélande, et dont le commencement en vint[1]. CHAP. CXXVI.

En l'an de Nostre-Signeur mil IIII[c] et XVII, le jour de la sainte Pentecouste qui 1417.
fu le XXX[e] jour du mois de may, trespassa de cestui misérable monde noble prince Willame conte palatin du Rin, duc en Bavière et ossy conte de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, lequel de noble dame Margherite sa femme, fille jadis de très-noble prince monsigneur Philippe, jadis fil du très-excellent roy des Franchois, duc de Bourgoigne, etc., avoit par génération une seulle fille nommée Jaque, laquelle ou tamps de sondit père eult en mariage monsigneur le dauffin de Vienne et duc de Touraines, fil de très-cler prince monsigneur Charle roy des Franchois. Et pour che que ycelui dauffin estoit trespassés ou tamps dudit duc Willame, sans nul hoir laissier de ladicte Jaque, ycelui dus Willame gisans en son lit malade, de laquelle maladie onques ne s'en releva, mais morut, en le présence de grant multitude de contes, de barons, de chevaliers et de nobles, pour sa darraine voulenté requist et demanda, comme son désir y estoit, à yceux seigneurs, que à che ilz se vousissent employer et mettre painne que le mariage fuist traitiés entre ycelle dame Jaque sa fille et Jehan le duc de Brabant, sur ce premièrement obtenue la dispensation du saint-siége apostolique sur les empeschemens estans entre eulx sur che nécessères et convegnables. Et quant ceste darraine voulenté et désir dudit duc Willame furent parvenus jusques à l'oye et congnissance dudit duc Jehan de Brabant, il se mist au chemin et s'en ala

[1] Voyez le texte latin, p. 342.

en très-grant et décent appareil et estat devers noble prince monsigneur Jehan duc de Bourgoigne, son oncle, premièrement à Malignes, c'est assavoir le XVIIIe jour de juing en l'an dessusdit, et despuis en Gand, le XVIe jour de juillet ensieuvant, là où sur le dessusdit mariage entre eulx ledit duc Jehan et dame Jaque la ducesse, par meure délibération et conseil, il fu ordonné que les deux parties dessusdictes aveuc leurs proismes parens et amis convenroient, pour ce mariage traitier, à une journée qui pour che seroit tenue à Biervliet en Zélande, là où ilz seroient aux hostelz le darrain jour dudit mois de juillet. Lequel jour, comme dit est, venus, y arrivèrent as hostelz premièrement le dessusdit duc Jehan de Brabant et de Lembourg, et aveuc lui noble signeur et prince Philippe, adont conte de Charolois, maintenant duc de Bourgoigne, etc., Jehan de Loen signeur de Heynsberch et de Leuwenbergh, Jehan abbé de Hafflighen, Englebert conte de Nassouv signeur de Le Lecque et de Breda, Jehan signeur de Wesemal, monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghes et de Melin, Renier Pot signeur de La Roche, monsigneur de Robais, monsigneur Henri de Diest, monsigneur de La Rivière, Willame Blondel signeur de Gramviller, premier chambellan dudit duc Jehan, maistre Symon de Fourmelles et maistre Jehan Marchant, son secrétaire. Pareillement y vint et arriva le darrain jour du mois de juillet ladicte dame Jaque, et aveuc elle madame Marguerite sa mère, révérend père en Dieu Jehan duc en Bavière, adont eslut évesque de Liége, Jehan signeur de Ligne et de Ballieulx, sire Gérard d'Enghien signeur de Haverech, Willame signeur de Brederode, Jehan borgrave de Montfort, Jehan de Scoenvoorst, bourgrave de Monjouv, adont dudit eslut de Liége trésorier, monsigneur de Donstenene, monsigneur de Monchaux, monsigneur de Steynkerke, monsigneur Henri de Neelewyck, Jaque de Floyen, Gille d'Arnemude et maistre Jehan de Mailly.

Et le dimence ensyeuvant, c'est assavoir le premier jour du mois d'aoust en l'an dessusdit, fu, à la loenge et honneur de Dieu, à le utilité et pourfit de leurs pays, et signanment pour les causes et raisons que pour cause de briefté je laisse à dire, souffissamment expressées ès lettres de dispensation sur ce obtenues, traitiés faicts entre le dessusdit duc Jehan de Brabant et de Lembourg et ladicte dame Jaque en Bavière ducesse, contesse de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, attenans l'un à l'aultre ou second degré de consanguinité et ou tierch d'affinité, par le conseil et assentement, de par le duc de Brabant, de nobles princes et signeurs Jehan duc de Bourgoigne et Philippe conte de Charoloix, maintenant duc de Bourgoigne, et, de par dame Jaque de Bavière, de dame Marguerite ducesse en Bavière, sa mère, et de révérend père en Dieu Jehan duc en Bavière, adont eslut de Liége, oncle de ladicte ducesse Jaque, et de leurs aultres cousins, proismes et parens, et ossy de cascun d'iceux nobles hommes dessusescrips, et pareillement de leurs paiis, de mariage contraiiant entre eulx duc et ducesse. Et fu tellement démené que ung cascun de eulx et que chascun par soy pour

sa partie, c'est assavoir le duc de l'auctorité et consentement monsigneur Henri de Berghes dessusdit, et la ducesse par l'auctorité et consentement de monsigneur Jehan signeur de Ligne, de leurs cures, par droit et sentence à parfaire les choses chi en après escriptes à eulx donné, che meisme traitié de leur gré et franchement loa, ratiffia et approuva. Et eulx, l'un à l'aultre tenans les mains ensamble conjointes ès mains de l'abbé de Hafflighen, promirent et jurèrent solempnellement et corporellement à prendre l'un l'aultre en mariage, pour les causes en la dispensation comprinses, et aveuc che à procéder avant dudit sacré mariage la sollempnité, obtenue ainchois dispensation du saint-siége apostolique à che nécessaire sur les empeschemens que pooient estre entre eulx deux. Et au deseure de che fu par convenence fait et ordonné que le duc Jehan de Brabant, pour la dispensation convegnable obtenir du saint-siége apostolique sur les dessusdis empeschemens, pour contraire et acomplir ledit mariage, labourroit et à che faire toute diligence à lui possible il y metteroit, tellement que ce seroit fait et acompli dedens le jour de le Pasque prochain ensieuvant. Lesquelles choses ensy que dit est faites, ledit Jehan de Bavière eslut de Liége, de sa bonne volenté, sans requeste se pouroffri audit duc et à ladicte ducesse, que, se c'estoit leur plaisir, il s'en iroit en propre personne au concil de Constance, pour enpétrer ycelle dispensation du saint-siége apostolique sur les dessusdis empescemens. De quoy le duc de Brabant le remercia très-grandement, et li dist que oudit concil général il avoit envoyé ses ambaxiateurs, telz comme maistre Lambert de Lestocq, prieur de Bertrez, Ansiaulz Le Févre, chanoine et doiien d'Anvers, Godefroi de Sichen, doiien de Saint-Pierre de Bierbeque, Renier de Arnhem, chanoine de Liége, Pière de Bruxelle, chanonne de Constance, et Lyon de Baest, bacheliers en théologie, auxquelz et non à aultres pour chou par lui ordonnés il commettera à poursieuvir et impétrer ceste dispensation.

Et en oultre fu ossy ordonné en ledicte ville de Biervliet et traitié, que le duc de Brabant et dame Jake, l'espousé et l'espousée, de che jour en avant permetteroyent et soufferoyent ledit Jehan de Bavière paisiblement et en repos goïr et possesser tout che que jadis le duc Aubert, son père, et le duc Guillaume jadis, son frère germain, lui avoyent donné, et que ladicte dame Jaque sa niepce lui avoit promis donner, desquelles choses ycelui duc Jehan de Bavière fu adont contems, en faisant pour chou audit duc de Brabant et à son espousée homage et serment de fidélité et d'obédience. Et adont yceulx espousé et espousée le retinrent de leur conseil, en ordonnant que, toutes fois que il seroit en la court de eulx, on lui délivreroit vivres pour lui et pour XL personnes et ottant de chevaux, et se il despendoit plus, che seroit à ses despens : laquelle chose ne pleut point à Jehan de Monyouw qui estoit son trésorier, qui volentiers eût veu que vivres lui fuissent délivrés et administrés pour lui et pour sa famille, et que ensy en l'ordonnance de le court il estoit escript.

Des procureurs par le duc Jehan de Brabant constitués pour poursieuvir et faire avoir la dispensation sur le fait de son mariage [1]. CHAP. CXXVII.

1417. Quant che vint le IIIe jour du mois d'aoust en l'an dessusdit mil IIII^c et XVII, le dessusnommés Jehan duc de Brabant quart de ce nom, en ensieuvant le traitié de mariage fait et concordé entre lui et dame Jaque de Bavière, son espousée, aveuc laquelle il avoit contrait et pourparlé mariage par paroles de tamps advenir ad che convegnables et décentes, constitua et ordonna par ses lettres patentes ses procureurs et léaulx messagiers, premièrement révérend père en Dieu monsigneur Martin évesque d'Arras, maistre Pière Canchon, vice-gérent de Rains, maistre Jehan Papiot, consillier de monsigneur le duc de Bourgoigne, et maistre Jehan Bont, en tous drois licentiés, et ung chascun d'eulx et pour le tout ferme et estable, en eulx donnant plainnière puissance et mandement espécial de impétrer licence ou dispensation du saint-siége apostolique, ou du saint général concil de Constance, ou d'aultre ou aultres ad ce faire aiians la puissance, que, non obstant les empescemens dessusdis et énarrés, c'est assavoir entre lui ledit duc et dame Jaque, ilz puissent procéder à la sollempnisation et consummation du saint mariage, ensy que promis l'avoyent l'un à l'aultre, ainsy que dessus est escript, comme tout che plus plainnement fu en leurs lettres contenu, dont le teneur n'est point ychi escript pour cause de briefté.

Comment le duc Jehan de Bavière, eslut de Liége, s'efforcha de empeschier la dispensation du mariage de sa niepce [2]. CHAP. CXXVIII.

1417. En chel an dessusdit, ou mois de septembre, se partit ledit Jehan de Bavière de la ville de Liége, où oncques depuis il ne rentra, et s'en vint à Dourdrecht, là où il procura à ceux de la ville d'estre rechups et intronisiés en leur signeur, non obstant que il avoit en Biervliet mis son assent et consentement ou traitié du mariage entre le duc de Brabant et dame Jaque contesse de Haynnaut, de Hollande et Zélande, sa niepce, en soy tenant contems de ce que le duc Aubert, son père, et le duc Guillaume, son frère, lui avoyent assigné, et de ce que lui devoit encore assigner et donner ladicte dame Jaque. En après ycelui Jehan de Bavière, le XXIIIe jour du mois de septembre en ce meisme an, pour empeschier la dessusdicte dispensation, fist baillier et délivrer au saint colége des cardinaulx une supplication dont le teneur estoit tel : *Reverendissimi patres et domini prestantissimi. Johannes, quondam filius ducis Bra-*

[1] Voyez le texte latin, p. 545.

[2] Voyez le texte latin, p. 546.

bantie, et Jacoba, filia quondam Guilhelmi comitis Hollandie, etc., qui veult estre à dire en franchois : « Révérens pères en Dieu et très-sains signeurs, Jehan, jadis fil du duc de Brabant, et Jaque, fille jadis de Guillaume conte de Hollande, estans ou second degré de consanguinité, ont promis de contraire ensamble mariage, ou cas que il polront obtenir dispensation du saint-siége apostolique. Et certainement, très-révérens pères et messigneurs, se le mariage desdictes personnes ensy ou second degré de consanguinité conjointes sortissoit effect, grans maulx et grans escandèles et meismement ocisions d'ommes en polroyent venir, comme ensy soit que ledit mariage fuist fait ou préjudice de l'éritage de la sucession de noble prince et signeur monsigneur Jehan eslut de Liége, conte palatin du Rin et duc de Bavière. Et pour obvier à ces grans escandèles et que yceux dessusdis contraiians ne persévèrent en telle erreur, supplication se fait à vous, très-révérends pères, pour la partie dudit monsigneur l'eslut et duc, qui est frère du père de ladicte fille contraiiant, que à aulcun soit commis en ce saint concil ou en aulcuns parties ès lieux voisins, et, se il plaist ou samble bon, à l'arcevesque de Trèves ou à cheli de Coulongne, se ilz perchoivent yceux contraiians estre ou second degré de consanguinité, que ilz déclarent adont ledit mariage nul, ensy qu'il est, et leur deffende à en plus faire en tamps advenir, et fache che que à faire est en ches choses convegnable, etc. »

Et est assavoir que ledit Jehan de Bavière fist tellement infourmer nostre sire le roy des Rommains et de Hongrie, que, pour empeschier ladicte dispensation, il fist donner au saint concil de Constance une certaine supplication dont la teneur estoit tel : *Nihil est, reverendissimi patres et domini, tam proprium hujus generalis sacri concilii quam scandalis, guerris et futuris periculis obviare, etc.*, qui est à dire en franchois : « Révérens pères et signeurs, nulle chose n'est tant propre à ce saint général concil que obvier et aler à l'encontre des escandèles, des guerres et des périlz advenir, et meismement quant on scet de certain que généralement elles naissent à l'encontre de droit et de justice. Et pour che que Jehan, jadis fil du duc de Brabant, et Jaque, jadis fille du conte de Hollande, estans ou second degré de consanguinité, ont promis l'un à l'aultre contraire mariage, se ilz peuent sur cest empeschement du saint-siége apostolique obtenir dispensation, et il est vray, très-révérends pères et signeurs, que, se par vostres très-révérentes paternités n'est diligentement et isnèlement alé à l'encontre de telles manières de besongnes, par vraysamblable il en venroit et sourderoit non point moiiennes guerres, mais très-grandes, par lesquelles sans nulle doubte se sourderoyent et eslèveroyent très-crueux périlz infinits, tant en l'espiritualité comme en la temporalité, meismement se par la vigheur d'aulcune dispensation, qui mieulx et plus dignement seroit dicte dissipation, de tel contraitement advenoit couple carnèle; car de ce s'en ensieurroit grant préjudice et amenrissement d'onneur et d'estat de la noble et très-puissant lignie des signeurs, auxquelz par intestat seroit osté le héritage ou

sucession de la signourie dudit jadis conte de Hollande, non obstant ladicte Jaque sa fille. Comme donques, très-révérends pères et signeurs, affin que yceux mariages pour ladicte Jaque ne puissent ou vaillent estre contrais, par lesquelz mariages dissentions et escandèles, guerres et infinitz homicides seront eschieuvés, supplication vous est faite, de par très-cler et non à vaincre prince et signeur, monsigneur Sigismond, par la grâce de Dieu roy des Rommains et de Hongrie, de Dalmace et de Croace roy, tousjours Auguste, que ce saint général concil commette et mande à aulcun prélat en ce saint concil que des choses prémises summièrement se infourme, et, se il troeve yceux Jehan et Jaque estre conjoints ou second degré de consanguinité, il déclare et dénonche ledit prétense [1] contrait de mariage estre nul, et deffende auxdis Jehan et Jaque, sur paine de excommunication et aultres paines de l'Église, que de ce jour en avant ilz ne présument de contraire tel prétense mariage, aveuc puissance, très-révérends pères, de deffendre au souverain père penanchier ou à aulcuns aultres ceste puissance de dispenser aux procédans eulx avoir, affin que sur ce contrairement, ou aulcune telle chose ou équipollent, il ne présume attempter dispenser, ou que nul d'eulx ne s'avanche par puissance d'empeschier les contradicteurs et rebelles, par la censure ecclésiastique, non obstant quelzconques choses ès choses prémises et aultres dictes ou ordonnées au contraire. »

Par ceste manière ou samblable donnoit empeschement Jehan de Bavière à sa niepce, et encore lui fist-il pis, comme vous orrés assés tost.

Quelle chose requist le duc Jehan de Bavière, estant en Dourdrecht, à damme Jaque de Bavière, sa niepce, et à ses pays de Hollande et de Zélande [2]. Chap. CXXIX.

Après che que ledit Jehan de Bavière eult esté rechus en la ville de Dourdrech contre ladicte dame Jaque, sa niepce, et en son préjudice et en signeur intronisiés, il signifia tout prestement par ses lettres aux bonnes villes de Hollande et de Zélande la cause pour quoy il estoit venus en Dourdrech, et entre les aultres choses il disoit en affirmant, que, après le décès du duc Guillaume jadis, son frère germain, lui percevans la grant division et partialité estant en Hollande, et s'estant transportés vers Dourdrech pour mettre le pays en bonne union, transquilité et paix, à tel fin que ung cascun fuist traitiés par droit et par sentence, et que aveuc sadicte niepce il s'estoit acordés tellement, comme il affirmoit, que par elle et sadicte soer, la mère d'icelle dame Jaque, et par lui, ledit Jehan de Bavière, ung trésorier et aultres nobles hommes seroient institués par le gouvernement du pays, qui lui avoyent promis que ilz feroyent touttes

[1] *Prétense*, prétendu.

[2] Voyez le texte latin, p. 348.

choses par son conseil. Il escripvi ossy que il estoit vray tuteur et mainbourg de Hollande et de Zélande, tant et si longhement que sadicte niepce n'aroit point de mari ni de légitisme tuteur qui peust porter la cure et gouvernement d'elle et de sesdis pays. Et pour chou que darrainement, lui estant en siége, pluiseurs questions et querelles contenans pluiseurs injustices, tors fais et violences faites aux subgiés d'iceux pays lui avoyent esté bailliés, il s'estoit hastés de venir à Dourdrech, pour sur ces choses pourvéir de remède convegnable aux subgiés, et ossy pour faire assistence aux bonnes villes, si que leurs priviléges, libertés, bonnes coustumes et observances de che jour en avant sans infraction fuissent observées et gardées, pour quoy il requist très-instamment lesdictes bonnes villes, que ès choses dessusdictes elles lui feissent assistence, et signamment en la tutelle et mainburnie, qui de droit, comme il disoit, lui appartenoit. Ossy lui, comme il disoit, ne volloit quelque préjudice porter ne faire à sadicte niepce, et aveuc che il offri auxdis pays de faire che que bon tuteur et mainbourg doibt faire; requist en oultre que tous ces poins chi-devant esclarchis ne fuissent mie seullement publiiés aux eschevins et à la justice, mais ossy aux communaultés des bonnes villes.

Sur lesquelles choses ladicte dame Jaque fist par ses lettres convoquier les nobles et bonnes villes de ses pays de Haynnaut, de Hollande et de Zélande à une certaine journée, qui fu tenue en Scoenhoven, là où vint et ariva ossy ledit Jehan duc de Bavière: en laquelle journée ladicte dame Jaque, par son conseil et le conseil des nobles et des députés de ses bonnes villes dessusdictes, par meure délibération et conseil premièrement sur ce cubs, fist au dessusdit duc Jehan de Bavière à ses requestes faites à sesdictes bonnes villes respondre, que elle et samblablement tous ses conseilliers et ses bonnes villes savoyent bien que de droit il devoit estre son tuteur et mainbourg, se elle estoit en josne eage orphenine; mais, pourtant qu'elle estoit hors de tel eage et jà parvenue aux ans légitismes, elle estoit tellement consillié aveuc sesdis pays de Haynnaut, de Hollande et de Zélande et délibérée, que en iceux elle ne vouloit avoir nul tuteur ou mainbourg, ne nul gouverneur mettre n'y vouloit : pour quoy elle fist à ycelui Jehan duc en Bavière requérir que de ceste response il fuist contens, et que sur les choses dessusdictes il ne le travaillast plus d'ores mais. Et pourtant que nagaires avoit esté ordonné que elle, ladicte dame Jaque, par le conseil de sa mère et de lui, ledit Jehan de Bavière, son oncle, et de pluiseurs aultres adont nommés elle devoit gouverner ses dessusdis pays et régenter, elle vouloit garder ceste ordonnance entièrement, et s'aulcuns s'avance de fourfaire à l'encontre d'icelle ordonnance, de quelconque condition que il soit, il le doibt amender à l'aultre. Laquelle chose ensy offerte audit Jehan de Bavière, son oncle, ne lui pleut point, pour quoy il fist demander à sadicte niepce à avoir le régimen et administration de sesdictes terres, non point comme tuteur ou mainbourg, mais comme son commissaire et officier. De laquelle requeste ladicte dame Jaque bien advisée lui fist respondre, que il estoit vray que le premier

jour du mois d'aoust darrainement passé elle avoit, en la ville de Biervliet, fait certain traitié sur mariage contraiiant entre elle et Jehan le duc de Brabant et de Lembourg, son espoux, par le conseil, consentement et volenté de sa mère, de monsigneur le duc de Bourgoigne, son oncle, et de monsigneur le conte de Charoloix, son nepveu, et dudit Jehan de Bavière, son oncle, qui à ce mariage avoit mis son consentement pareillement, et de pluiseurs leurs proismes, cousins, parens et amis, leurs fidèles, et de leurs bonnes villes, pour quoy elle n'estoit point à che consillié que aveuc sondit oncle ne aveuc quelque aultre faire nouvel traitié sans le conseil de sesdis signeurs, proismes et amis et de ses III pays dessusdis; nientmains, se sondit oncle, ledit Jehan de Bavière, vouloit aultre chose avoir ou requérir à elle, ladicte dame Jaque, elle lui fist offrir qu'elle estoit preste et appareillié de lui tousjours faire che que, par le conseil de messigneurs le duc de Bourgoigne, son oncle, du conte de Charoloix, son nepveu, de Jehan de Brabant, son espousé, et ses trois pays dessusdis, lui seroit dit et conseillié que faire par droit elle seroit tenue de faire. De laquelle response ledit Jehan duc en Bavière ne fut point bien contemps, et se partit de Scoenhoven, et s'en ala vers Dourdrech le III[e] jour du moix de novembre, en l'an dessusescript.

De l'élection du pape Martin quint de ce nom, ou saint concil de Constance célebrée, dont l'union revint en nostre mère sainte Église [1]. Chap. CXXX.

1417. En l'an dessusdit, c'est assavoir en l'an mil IIII[c] et XVII, ou tamps de Sigismond roy des Rommains et de Hongrie, le X[e] jour du mois de novembre, fu, ou saint général concil de Constance dessusdit, Martin quint de ce nom, de la nation de Romme, eslut pape, et couronné le XXI[e] jour dudit mois, lequel eslut de estre nommés Martin le quint, pourtant que le jour Saint-Martin pape et le nuit de Saint-Martin évesque il avoit esté eslut. Et paravant on le appelloit communément Oddo de Columpna Sancti Georgii ad Velum Aureum, diake cardinal de la Coulombe, et de son élection est la date contenue en ces trois mots: *VIVat CoLVMna eCCLesIe.* Et de le élection de cedit pape Martin appert clèrement en ses lettres patentes bullées à la coustume de la court de Romme, desquelles il envoya la copie à pluiseurs grans signeurs par le monde, et meismement au duc de Brabant, èsquelles appert plainement comment, après la résignation du droit de la papalité faite par Jehan pape XXIIIe, par la déposition de Grigore XIIe et par la privation de Bénédit XIIIe, célébrées ou saint concil général par le moiien de la grâce du benoit Saint-Esprit, en graut multitude de cardinaulx et de coelecteurs de pluiseurs nations à che eslus du saint concil, estant présent Sigismond le

[1] Voyez le texte latin, p. 550.

roy des Rommains et de Hongrie, il fut légitismement eslut pape, le XIe jour dudit mois de novembre, le jour Saint-Martin.

Ou tamps duquel pape Martin fu appaisié le grant et horrible cisme, qui avoit duré par le terme de XL ans ou environ. Chestuy pape Martin deffit et rompit le concil de Constance, ouquel avoit II^c et XLV mitres, et jasoit ce que pluiseurs consaulx ou concilz ayent esté célébrés où pluiseurs évesques ont esté, touttesfois ne fu-il oncques sceu ne oy que il fuist onques si sollempnel concil comme le concil de Constance, tant pour la noblesse des prélas, tant pour la multitude des princes et de leurs ambaxadeurs, comme ossy pour les décrez qui là furent fais et ordonnés. Chestui pape Martin rechupt à merchi et à pardon monsigneur Balthazar de Coxa, jadis appelés pape Jehan XXIIIe, depuis déposé à Oste, et le fist et promut en cardinal, et par ensy ledit Balthazar vint à Florence, là où ung peu après il moru. Chestui pape Martin dispensa que Jehan de Bavière, soubz-diacre, eslut de Liége, peuvst contraire mariage aveuc dame Élizabeth, fille de noble homme Jehan duc de Gorlic, frère germain de Wencelaux roy des Rommains et de Boesme, et de Sigismond roy des Rommains et de Hongrie, despuis empereur, niepce, sa commère, c'est-à-dire dudit Jehan de Bavière, vesve dudict Anthoine jadis duc de Brabant. Chestui pape Martin pareillement dispensa que Jehan duc de Brabant, fil du duc Anthoine dessusdit, peuvst contraire mariage aveuc la dessusdicte dame de Bavière, sa cousine, ou second degré de consanguinité et ou tierch d'affinité attenans l'un à l'aultre, comme chi-apprès apparra. Pareillement cestui pape, ou IIIIe an de son pontifiement, envoya ung cardinal du title Saint-Clément, légas du leis, pour preschier la crois contre les Boémiens ou Behaignons, lequel cardinal, aveuc les électeurs de l'empire, assambla de Germanie, de Brabant et de Flandres ung ost où il y avoit plus de cent mille combatans, que il mena en Boesme, où il firent moult et pluiseurs grans maulx, et si ne pourfitèrent riens, car, par la deffaulte des vivres et le discord des princes, ilz furent tous constrains de retourner en leurs lieux, car ilz se combatoient de jour en jour pour desrober l'un l'aultre, et pour avoir le gaignage des despoulles de leurs larchins. Item cestui pape attempta et quist pluiseurs voyes par ses légas, affin que il peuvst yceux Boémiens ramener à la foy, mais il n'y pourfita ensy que riens. Toutesfois, en l'an Nostre-Signeur mil IIII^c et XXXI, envoya-il monsigneur Jullien de Césarinis, du title Saint-Angele, dyacre cardinal, ès parties de Germanie, c'est assavoir d'Alemaigne, pour célébrer et ordonner ung concil en le cité de Basele, pour extirper le hérésie de Boesme et pour le réfourmation de l'Église, en chief et en membres; mais, ainchois que ledit saint concil fuist encommenchiés, le pape Martin trespassa. Chestui pape Martin [1] tout le patrimongne de l'Église, et si réfourma toutes les églises de le cité de Romme par le roy Lancelot

[1] Le mot *recouvra* manque dans le MS.

ou temps de son prédécesseur destruites et désolées. Et de fait chestui pape Martin tint les chemins en si grant seurté que chascun aloit et venoit seurement, et ne falloit point avoir nulz sauf-conduit pour porter or ne argent partout où que on le vosist avoir, car il estoit sans miséricorde et sans pité envers les larrons et espieurs de chemins. On dist que il assambla ung merveilleux grant trésor et de ducas sans nombre, et quant il trespassa, on estimoit son trésor à X millions, dont cascun million vault mille milliers ducas d'or. Nientmains, quelque or ou argent que il eubst, ne combien que il fuist cremus, si ne l'espargna point la mort qu'elle ne le ruast jus de la signourie de ce monde terriien : Dieux li fache pardon se il lui plaist! En son tamps fu en le cité de Pavie ung concil encommenchié, ensy que luy-meisme l'avoit ordonné en Constance, mais, pour la pestillence de épydémie qui se féry en ladicte cité, il transporta ce concil à Sainne [1]; toultesfois, pour la mauvaise attemprance du lieu de ladicte cité de Sainne, il fu arrière despeschié et deffait, et fu alors ordonné de le commenchier en le cité de Basele, en l'an mil IIII^{c} et XXXI, le IIIIe jour de march, selonc les décrés du concil de Constance, et pour chou envoya-il, comme nous avons dit, ledit cardinal de Saint-Angele, pour en son nom là commenchier ce saint concil. Mais, ainchois que il fuist encommenchiés, il trespassa, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} XXXI, le XXe jour de février : par quoy il appert que il fu pape par le terme de trèse ans et troix moix et environ XIX jours, et le saint-siége apostolique vaca par le terme de XI jours.

De la bataille de Gorinchem, où le demisiaul Willaume d'Arkel et monsigneur Waleran de Brederode morurent [2]. Chap. CXXXI.

1417 En cel an mil IIII^{c} et XVII dessusdit, ou mois de novembre, demisiau Willaume, fil de monsigneur de Arkel signeur de Borne et de Sittart, hoir du duc de Ghelres et de Jullers, que assistoit monsigneur de Aighemond et pluiseurs Gheldrois, et ossy aveuc lui pluiseurs gens d'armes qui estoyent au dessusdit Jehan de Bavière, eslut de Liége, print et recouvra la ville de Gorinchem, laquelle ville soloit jadis appartenir par droit d'éritage à son père, et le tenoient adonc les gens de dame Jaque la ducesse, contesse de Haynnault, de Hollande et Zélande; mais le castel situés sur la rivière de Marweyde en ladicte ville ne reprint-il point. Laquelle besongne fu incontinent nonchié à dame Jaque de Bavière, par quoy elle tout prestement, comme femme bien asseurée, assambla tous ses féodaulx et nobles hommes, et ossy pluiseurs bourgois de ses bonnes villes de Hollande, et ossy y vinrent les gens de la bonne ville de Utrech, et s'en vint atout son ost par navire entrer en son castel de Gorinchem; et là ne fu-elle gaires que elle

[1] Sienne.

[2] Voyez le texte latin, p. 354.

fist mettre et fichier sa banière devant la porte dudit castel, et là soubz sa banière demoura-elle aveuc sa mère, et ses hommes d'armes saillirent avant, qui assaillirent leurs anemis, c'est assavoir ledit demisiaul d'Arkel et les siens, radement et vighereusement et tellement que ilz les desconfirent, et en eulrent les gens de la dame la victore. Et là furent ochis en l'escarmuche ledit demisiaul Willaume et monsigneur Waleran de Brederode, monsigneur de Petershem et monsigneur Arnoul de Ordingen; le conte de Vernebourg fu prins, Warnier de Vlaeten et Jehan de Rynshem et tout le remain fu prins ou ochis, exepté ceux qui s'enfuyrent, et signamment les Gheldrois. Et par ceste bataille recouvra ladicte dame sa bonne ville de Gorinchem le jour Saint-Éloy, qui fu le premier jour de décembre l'an dessusdit, car che propre jour fu ladicte bataille oultrée. Et est vray que ladicte dame Jaque avoit alors envoyé ses messages espéciaulx à monsigneur le duc Jehan de Brabant, son espoux advenir, en li priant comme son espoux, qui de droit est tenus d'aidier le marié et de regarder ses drois comme le sien propre, que il le vosist aydier de sa puissance de gens d'armes à l'encontre de Jehan de Bavière, son oncle, qui s'estoit avanchés de usurper et prendre violentement ses bonnes villes : pour quoy ledit duc Jehan de Brabant avoit jà envoyé en son ayde Englebert le conte de Nassauw signeur de le Lecque et de Breda, monsigneur Henry de Berghes signeur de Grimbergh et de Melin et monsigneur Henri de le Lecque signeur de Hezewick et de Dynter, comme ses chapitainnes, atout plus de IIII^c hommes d'armes, pour la garde de son castel et bonne ville de Rotredam, que ledit duc Jehan de Bavière avoit fait par pluiseurs fois assaillir, pour quoy yceux Brabenchons ne furent point à la bataille de Gorinchem. Et est vray que ledit duc de Brabant avoit fait assembler grant multitude de gens d'armes pour aler en l'ayde de ladicte ducesse dame Jaque, son espouse dessusdicte; mais en son chemin, ensy que il s'en aloit pour aydier sa mariée, nouvelles lui vinrent, que meismes lui envoya ladicte dame par ses lettres, qu'elle avoit combatu ses anemis et en avoit la victore. Si retourna le duc atout ses gens d'armes à Bruxelles; nientmains envoya-il aulcuns de son conseil envers elle, pour elle de par lui ledit duc congratuler et festiier de ladicte victore, et pour lui offrir son service tousjours estre prest.

Comment le pape Martin dispensa le mariage du duc Jehan de Brabant quart de ce nom et de dame Jaque de Bavière, sa cousine germaine [1]. CHAP. CXXXII.

Tantost et incontinent que il fu venu à la congnissance du duc Jehan de Brabant et de son conseil que le pape Martin estoit créé, ledit duc et les III estas de son pays

[1] Voyez le texte latin, p. 355.

de Brabant par leurs lettres lui escripsirent, en suppliant que, arière boutées les affirmations et frivoles injustes des envieux, par les causes et raisons en ses lettres déclarées, qui sont telles pourtant que ilz avoyent leurs signouries, duchiés et contés, tant de villes, de fortresces comme aultrement, entrelachiés les unes ès aultres, pour tous débas et dissencions esquiever, et le effusion du sang humain, qui ensieuvir s'en polroit, oster, il vosist ottroyer ladicte dispensation, et gracieusement concéder et aveuc che en donner ses lettres nécessaires et convengnables. Pour quoy ledit pape Martin, favorablement inclinés aux prières dudit duc et de ses III estas de Brabant, concéda lesdictes lettres dispensatores, dont le commencement est tel : *Martinus episcopus, servus servorum Dei, etc.* Et contiennent lesdictes lettres en fin, que ledit pape acorde estre fait le mariage dudit duc et de ladicte ducesse, entendu que ce soit le consentement et acord de eulx II, et que elle ladicte dame Jaque ne soit point à che faire constrainte ne rame [1]; et en le fin de ladicte dispensation, il légitisme l'oir ou les hoirs d'iceux descendans. Et furent ces lettres données à Constance, le XIe kalende de jenvier, ou premier an de son pontifiement. Et est vray que, tantost et incontinent que ceste dispensation fu sceuve par le roy des Rommains et de Hongrie, il ledit roy procura tellement à l'encontre par devers nostre saint-père le pape Martin, que il rapella ladicte dispensation, pour en mieulx ordonner chi-après. Mais les lettres de ceste révocation ne furent point sitost plombées ne seellées que les lettres de la dessusdicte dispensation ne fuissent premièrement rechuptes du duc de Brabant et de ladicte dame Jaque, par quoy ilz consummèrent le mariage, car les procureurs du duc de Brabant trouvèrent ces lettres révocatores à la chancelerie, si les firent arrester et y donnèrent tant d'empeschement, que leurs lettres dispensatores sortirent leur effect ainchois qu'elles peussent estre mises au délivre, ne onques le duc de Brabant ne les vit, ne *vidimus*, ne aultre chose, si non tant seulement une nue cédule qui lui fu baillié, laquelle cédule avoit esté contre-escripte sur lesdictes lettres révocatores, comme plus à plain apparra en la conséquence de nostre procès et matère.

De la consummation du mariage fait entre Jehan le duc de Brabant et dame Jaque ducesse en Bavière, contesse de Haynnaut, Hollande et Zélande [2]. CHAP. CXXXIII.

1418. En l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^c et XVII, selonc le stille d'escripre en l'église franchoise, et selonc le stille de le court de Romme en l'an de la Nativité Nostre-Seigneur mil IIII^c et XVIII, par un joedi X^e jour du mois de march, obtenue et euve

[1] *Rame, ramme* ou *ram*, rapt. Au lieu de *ne rame* lisez *par rame*.

[2] Voyez le texte latin, p. 357. — « Lequel ma- » riage, dit Monstrelet (édit. de Buchon, t. IV,

la dessusdicte dispensation du saint-siége apostolicque par ledit duc Jehan de Brabant, les dessusdis signeur et dame, duc et ducesse, estans ou castel de Le Haye-le-Conte en Hollande, du vespre après complie, au commencement de la nuit, gratiffians et approuvans ladicte dispensation en forche et en vigheur, contrairent l'un aveuc l'aultre mariage par paroles de présent à che convegnables et à eulx proposées en franchois ou en langage franchoix par messire Estiène Wiart, channone de l'église Saint-Germain de Mons en Haynnaut, présens dame Margherite de Bourgoingne, la mère de ladicte dame Jaque, et noble prince monsigneur Adolphe duc des Mons, monsigneur Jehan signeur de Ryffercheit, et grant multitude de contes et de barons, de chevaliers et de nobles hommes des pays de Brabant, de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, et ossy les consaulx des bonnes villes d'iceulx pays. A ce faire ossy furent appelés révérend père en Dieu monsigneur l'évesque de Tournay, monsigneur le prouvost de Saint-Donat de Bruges et maistre Symon de Fourmelles, yceux tramis et envoyés de par monsigneur le duc de Bourgoingne : si que le nuit présente et ensyeuvant ledit monsigneur le duc Jehan dormit et coucha aveuc ladicte dame Jaque oudit castel. Et quant ce vint à l'endemain, monsigneur Hugho Monlet, pourveur et doiien de Deffland, comme vice-gérens ordinaire de l'évesque et archedyacre de Uttrect, du secret contraitement les absolly, en ledicte ville de Le Haye.

Et loist savoir que le dimence prochain ensyeuvant, entendu le Xe jour du mois d'apvril en ce propre an, ledit monsigneur le duc et madicte dame la ducesse derechief contrairent publiquement par paroles à che convegnables leurdit mariage, en la face de l'église ou chapelle oudit castel située ou constituée, ès mains du doiien du lieu, en gardant les choses qui à garder sont, ensy que il est de coustume, et sollempnisèrent leurs noeces, présens madame la mère d'elle ladicte dame Jaque, madame de le Hamaide, madame du Mont Saint-Martin, madame et madamoiselle de Lalain, madame de Steynkerke, damoiselle Vanden Poele, damoiselle Vanden Does, et pluiseurs aultres dames et damoiselles; item monsigneur Willaume Blondel signeur de Grevillier, Willaume des Mons signeur d'Orbais, chambellan dudit duc Jehan, maistre Jehan Bont, maistre Gérard, curé de Goude, chapellain à ladicte dame, le mère, monsigneur le borgrave de Leydes, monsigneur Henri de le Lecque, chevaliers, et pluiseurs aultres nobles personnes, hommes et femmes. Et loist savoir que oudit castel de Le Haye-le-Conte en Hollande a une chapelle située, en laquelle a ung sol-

» p. 109), fut traité par Marguerite de Bourgo- » gne... avec les trois états... à bonne intention, » sur l'espérance que les pays dudit duc et d'elle, » qui joignoient l'un à l'autre, eussent plus grand » amitié et concordable amour ensemble. Toute- » fois, jà-soit-ce qu'elle (*Jacqueline*) s'y consentit, » néanmoins n'en étoit pas bien contente, car elle » savoit icelui duc être de petite et foible com- » plexion, et avecque ce de petit gouvernement, » pour régir et gouverner ses pays et sa personne, » qui étoit belle et bien formée, de noble et haut » entendement en plusieurs manières. »

lempnel collége de chanonnes, et ont ung doiien comme leur chief et chanonnes comme menbres, et est l'un des bénéficiés en ladicte chapelle d'anchien tamps par coustume régenteur et gouverneur de la cure des âmes de la ville et de tous les curiaulx des contes de Hollande, pour le tamps que ilz sont en ledicte ville de Le Haye, et ont acoustumé tous les curiaulx, c'est-à-dire ceulx de la court du conte, à prendre là tous leurs sacremens de l'Église, et à traitier et faire ou contraire leurs mariages : et pour chou y fu faite la sollempnité dudit mariage entre les dessusdis duc et ducesse, qui sont chief de leurs curiaulx ou courtisans, par le doiien dudit lieu.

Comment le duc Jehan de Brabant fu rechups conte de Haynnault, de Hollande et Zélande[1]. Chap. CXXXIV.

Ce dessusdit mariage, ensy que dit est, consummé et sollempnisié, Jehan le duc de Brabant, du consentement de ladicte ducesse et elle estant en présent, fu, comme mari et mainbourg légitisme d'icelle, rechupt ès dessusdis pays sollempnèlement à signeur durant la vie d'icelle, en faisant les sèremens acoustumés à faire par le conte, et pareillement rechupt-il les sèremens des vassaulx, subgiés et habitans desdictes terres en fidélité et en obédience acoustumés à faire par yceux. Et fu premièrement rechups en Delft, par ung venredi XVIIIe jour de march, et à Le Leyde, le samedi XIXe ensieuvant, en Harlem, le samedi IIe jour d'apvril en l'an IIII^{c} et XVIII; item le dimence IIIe jour d'apvril à Berghe, empré Wyct à Kermelandes, et le lundi IIIIe jour dudit mois en Katwyck de Rynlandres ; item le venredi VIIIe jour d'apvril à Le Haye, là où le dimence après ilz firent la sollempnité de leur noeces. Item le merquedi XXe jour d'apvril ala ledit monsigneur le duc à Rotterdam et à Schiedam, et le joedi après à Le Goude, et le samedi en Hoesden. Item en ala ledit monsigneur le duc et madame sa femme aveuc li en Haynnaut, et fu rechups en le ville de Mons, où il fu rechups par ung dimence XXIXe jour de may en cedit an; le lundi à Songnies; le mardi, qui estoit le darrain jour dudit mois de may, à Maubeuge, et le merquedi premier jour de juing à Valencènes. Item s'en alèrent-ilz en Zélande, là où le venredi X^{e} jour de juing il fist sèrement à Toelen et à Reymerswale, le samedi en Zierixcé, et le dimenche en Middelbourg fu-il rechups par la communaulté, et le lundi là-meismes de toute la chevalerie et gentillesse de Zélande, là où il jura, ensy que ont acoustumé de faire et de jurer les contes de Hollande et de Zélande, et ossy rechupt de eulx les sèremens acoustumés. Il mist ossy et ordonna en tous les castiaulx et lieux des dessusdis trois pays de Haynnaut, de Hollande et de Zélande et ossy de la signourie de Frise, en son

[1] Voyez le texte latin, p. 559.

nom, castellains, juges, officiers et eschevins, pour justice aministrer à ses subgiés et pour la tuition et deffence d'iceux. Il donna ossy les bénéfices et offices de l'Église, à cause du droit de patronnage appartenans à la collation des contes de Haynnaut, de Hollande et Zélande et des signeurs de Frise. Il donna ossy à cause de son joyeux advénement et de sa première réception, en tous monastères et maisons religieuses, à personnes dignes de les avoir en chascun monastère ou maison une prébende, ensy que les contes desdictes terres et les signeurs d'icelles ont acoustumé de donner en leur joyeux advénement et première réception.

Comment dame Jaque de Bavière fu rechupte pour ducesse de Brabant [1].
Chap. CXXXV.

Item une petite espasse de tamps après ladicte madame la ducesse Jaque, comme espeuse et femme légitisme de Jehan duc de Brabant et de Lembourg, fu par ycelui duc et de madame la ducesse Margherite, sa mère, et ossy ses cousins et proismes menée publiquement et sollempnèlement aux signeuries, territores, bonnes villes, castiaulx, habitations, maisons et hostelz dudit duc, et par lui et ses subgés ès nobles lieux et bonnes villes, à très-grant sollempnité, ensy que à elle appartenoit, joyeusement de son gré et franchement rechupte et intronisié. Ossy elle, ladicte dame Jaque ducesse, à cause de son joyeux advénement et première réception donna, en tous monastères et maisons religieuses situées dedens les duciés de Brabant et de Lembourg et marchionné du saint-empire, as personnes ydosnes en cascune une prébende, par la manière que ont acoustumé faire les ducesses de Brabant en leur première et joyeuse réception. En ce tamps vinrent les lettres révocatores de la dispensation du mariage du duc et de la ducesse, lesquelles en substance [2], comme il appert par le teneur d'icelles, comment, à la requeste de nostre sire le roy des Rommains, le pape Martin révoquoit et rappelloit la dispensation, et commandoit par ycelles lettres révocatores, se ilz estoyent jà ensamble copulés par mariage par le vertu des lettres dispensatores, que ilz se déportassent d'estre ensamble par la vertu de celles révocatores, tant que il en aroit aultrement ordonné pour le mieulx, et tenissent leur mariage pour nul et deffait. Et furent ces lettres données à Constance, la première none de jenvier, ou premier an de son pontifiement. Mais quant ledit pape fu venus à Gebenne, il envoya audit duc de Brabant unes lettres de crédence closes, seellées de ploncq à ung cordel de canvène, contenans que il ledit duc de Brabant adjoustast foy à [3] II vénérables maistres en théologie, c'est assavoir maistre Amand de Bremmont et maistre Léon de Baest,

[1] Voyez le texte latin, p. 360.

[2] Il manque ici un verbe : *disent*, *contiennent*.

[3] Il manque : *ce que*.

luy diroyent sur le fait de ceste lettre révocatore. Lesquelz II vénérables maistres venus en la présence du duc, et leurs lettres papaulx monstrées, luttes et veuves, qui avoyent esté données à Gebenne, le Ve calende de septembre ou premier an de son pontifiement, lui recordèrent que ledit pape lui mandoit que, par la criente que il avoit du roy des Rommains nommés Sigismond, il avoit fait ceste révocation, mais, tantost que il seroit oultre les mons et hors du dangier dudit roy des Rommains, il rappelleroit ceste révocation et confermeroit la dispensation : pour quoy il ne se donnast en courage nulle doubte de tenir aveuc dame Jaque de Bavière son mariage, mais le tenist comme sa femme legitisme. Laquelle chose aemplit le pape, tout ensy que il le signifia audit duc, comme il appert par la lettre révocatore de la révocatore et confirmatore de la première dispensation, qui fu donnée à Flourence, le VIe calende de juing ou second an de son pontifiement; et la lettre révocatore de la dispensation fu donnée à Constance, ou premier an de son pontifiement, la première none de jenvier. Item pareillement signifièrent che que dit est audit duc le cardinal de Ostie, vice-cancelier du saint-siége apostolique, et le primate de Constantinoble.

Comment le roy des Rommains et de Hongrie manda par ses lettres au duc Jehan de Brabant qu'il ne se mariast point à dame Jaque de Bavière, sur certaine paine[1]. Chap. CXXXVI.

Sigismond, par la grasce de Dieu roy des Rommains tousjours Auguste, roy ossy de Hongrie, de Dalmace, de Croace, etc., en ces tamps envoya ses lettres patentes au duc Jehan de Brabant, en lui commandant et deffendant que il ne fuist si osés de contraire mariage aveuc dame Jaque de Bavière, jadis fille du duc Guillaume de Bavière, conte de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, et se ensy estoit que ledit mariage fuist contrais, que il s'en déportast, et laissast ladicte dame Jaque sans compaignie de soy, pourtant que c'estoit, comme il disoit en ses lettres, choses mal appartenant, hont et blasme à tous nobles homes, contre droit et raison de justice, de perpétrer tel péchié, et se il ne s'en déportoit, il le dit roy y metteroit tel remède que au cas appartenroit, et telles painnes souffrir l'en feroit que raison de droit ensigneroit, comme tout che appert par ses lettres données à Constance, l'an mil IIII[c] et XVIII, le XXVIII[e] jour du mois de march. Mais de tout che firent bien peu de compte les dessusdis dus et ducesse, pourtant que ilz se sentoyent bien confirmés et confortés de nostre saint-père le pape Martin, lequel, comme promis leur avoit, envoya ses bulles qui confirmoyent la première dispensation et révocoyent la bulle révocatore, laquelle

[1] Voyez le texte latin, p. 563.

avoit esté faite par le criente dudit empereur Sigismond, lesquelles lettres confirmatores furent données à Flourence, ensy que paravant nous avons dit, comme il appert par le contenu d'icelles.

Comment le duc Jehan de Bavière obtint une dispensation à nostre saint-père le pape d'espouser sa commère, la ducesse de Luxembourg, et comment le roy des Rommains lui donna les terres de Haynnau, Hollande et Zélande [1]. CHAP. CXXXVII.

Il fait chi à noter comment Jehan duc en Bavière, eslut de Liége, résigna par son procureur, à che faire légitismement institué et constitué, ou concil de Constance, ès mains de nostre très-amé père le pape Martin dessusdit, tout le droit que appartenir lui pooit à lui confirmé en l'église de Liége, où il avoit esté eslut pour évesque par le terme de XXVIII ans, constitués pour chou diacre. Et lors nostredit saint-père le pape le dispensa que, non obstant ceste dyaconie et les empeschemens dessusdis et ceux qui chi-après sont escrips, il peust mariage contraire ou faire aveuc noble dame Élizabeth ducesse de Luxembourg, de Brabant et de Lembourg, vesve de feu le duc Anthoine, jadis duc de Brabant et de Lembourg, laquelle dame estoit sa commère, car il lui avoit levé ung fil qui fu nommés Willaume. Lesquelles choses, ensy que dit est, faites et achevées, le roy des Rommains et de Hongrie donna et ottria audit Jehan de Bavière les contez de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, à lui ledit empereur et à l'empire de Romme dévolées et venues, comme il affirma par ses lettres, par le mort du duc Guillaume de Bavière, frère germain dudit duc Jehan darrainement trespassé, pourtant que ledit Guillaume n'avoit point laissé de sa char légitisme fil, pour ycelles dessusdictes contés tenir de lui et de ses successeurs, empereurs des Rommains ou roys, par droyt féodal en perpétuel héritage: pour quoy ycelui roy des Rommains manda par ses lettres patentes au duc Jehan de Brabant, que il se déportast de plus tenir les contés dessusdictes, car il les avoit données audit Jehan de Bavière, comme dit est, ou se ce non, il y pourverroit de remède convegnable. Lesquelles lettres, comme il appert par le contenu d'icelles, furent données à Constance, l'an mil IIII[c] et XVIII, le XXVIII[e] jour du mois de march. 1418

[1] Voyez le texte latin, p. 366.

Comment le duc Jehan de Bavière escripsi, comme conte de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, aux nobles et bonnes villes d'iceux pays, en eulx requérant que ilz vosissent à lui obéir comme à leur signeur droiturier, et des responces sur ce faites par yceux [1]. Chap. CXXXVIII.

1418. Le dessusnommé Jehan duc en Bavière, comme conte de Haynnaut, de Hollande et Zélande, par ses lettres patentes escripvi à tous princes, contes, barons et chevaliers, et ung cascun d'eulx, et signamment aux bonnes villes des terres de Haynnaut, de Hollande et de Zélande, en luy plaindant de l'injure et grant violence que lui faisoyent Jehan le duc de Brabant et sa niepce, dame Jaque de Hollande, en che que ilz tenoyent par occupation son patrimoigne et droit paternel, c'est assavoir Haynnaut, Hollande et Zélande, à lui ledit Jehan bailliés et données de par le roy des Rommains, pour de lui et de l'empire estre tenues et possessées par droit féodal, et pareillement en eulx priant que à l'encontre d'icelle ladicte dame Jaque, sa niepce, et le duc de Brabant ilz lui vosissent prester ayde et assistence. En oultre requist-il yceux nobles et les bonnes villes des terres dessusdictes, que ilz le vosissent recepvoir pour leur signeur, et lui vosissent faire et baillier deuvs sèremens d'ommage, de fidélité et d'obédience, ensy et par la manière que ilz estoyent tenus de faire à leur vray et naturel signeur, entendu que des sèremens et hommages par eulx fais audit duc et ducesse le dessusdit roy des Rommains les quittoit et absoloit du tout en tout, et par ses lettres que il avoit fait faire translater de latin en ties, dont il leur envoya la copie, sur lesquelles il demanda à avoir briefment responce par escript, et selonc ladicte responce il se disposeroit de che que à faire en aroit sans arrest.

Sur laquelle requeste les bonnes villes des pays de Hollande et Zélande respondirent audit Jehan de Bavière, que ilz avoyent sollempnèlemet rechupt leur dame sa niepce, et lui avoyent fait sèremens de fidélité et d'obédience acoustumés, comme à leur vraye et naturèle dame et héritière, seulle fille et hoir du duc Guillaume de Bavière, jadis son père, là où lui-meisme avoit esté présens, et qui l'avoit lui-meisme tenu pour dame desdictes terres et signouries, et pour telle le avoit-il tenue et réputée, et d'elle avoit rechupt son fief, en lui faisant serment, hommage et obédience de fidélité, et elle le avoit pour che retenut son consellier et commensale domestique, ne adont il ne recongnut à avoir èsdictes terres et signouries quelque droit. Et, en oultre, que pour le don à lui fait du roy des Rommains et de Hongrie, ilz ne laisseroient que ilz ne assistassent et obéissent à leurdicte dame, hiretière naturèle de eulx, et lui feroyent tousjours che que bons léaulx subgiés sont tenus de faire à leur signeur, en corps et en biens, car ilz

[2] Voyez le texte latin, p. 368.

savoyent bien que les terres dessusdictes estoyent par III fois venues par légitisme sucession à filles, comme très-bien il apperroit par lettres impériales patentes, qui bien seroyent monstrées, se besoing estoit. Pour laquelle cause ilz prioyent et requéroyent ledit Jehan de Bavière, que il vousist, en ayant Dieu et sa noblesse devant ses yeux, soy déporter de telles nouvelités qui n'estoyent point consonantes de raison, et ne vousist plus sa josne niepce en ses juriditions vexer ne travillier. Telle ou pareille fu la responce de ceux de Hollande et de Zélande.

Et cheux de Haynnaut respondirent audit duc Jehan de Bavière par la manière qui s'ensieult en substance. C'estoit que ilz estoyent moult esmerveilliés que le roy des Rommains prétendoit à avoir aulcun droit ès terres de Haynnaut, de Hollande et Zélande, attendu que ilz ont veu certaines anchiennes lettres, par lesquelles Loys roy des Rommains quart de ce nom recongnut que èsdictes terres de Hollande et Zélande nul droit ne li compétoit, sinon seulement l'ommage; ilz ont ossy veu unes aultres lettres sellées de seel d'or, venans d'icelui roy Loys adont empereur des Rommains, par lesquelles il confirma, du consentement de ses princes, les dessusdictes lettres. Et quant à che que puet touchier la terre de Haynnaut, ilz respondirent que au roy des Rommains ou à l'empereur nul droit ne compétoit du tout en tout en ladicte terre, ne onques n'avoit compété. Bien est vray que la terre est située soubz l'empire des Rommains, et tousjours ont les filles, en deffaulte de filz, succédé et eubt la succession en ladicte terre, comme il appert par la glorieuse dame madame sainte Wauldrut, dont le glorieux corps repose noblement en le ville de Mons, le mari de laquelle fu saint Vincent, qui fu duc de Gascogne, lequel, comme son mari et mainbourg légitisme, gouverna la conté de Haynnaut; pareillement la contesse Richault, depuis la contesse Aélis; item, madame l'emperéis, taye dudit duc Jehan de Bavière, après le trespas de laquelle dame vinrent les terres et signouries des dessusdis pays au duc Aubert de Bavière, son père, que Dieux absoille. Et ossy la coustume de Haynnaut est telle que, quant il n'y a nulz filz masles, les filles succèdent ès fiefs des barons et des nobles hommes du pays de Haynnaut. Par lesquelles raisons bien considérées, il leur sambloit que le roy des Rommains avoit esté senestrement infourmés, pour quoy ilz déprioyent très-humblement ycellui duc Jehan de Bavière que il vousist ledit roy infourmer de la pure vérité, et se déporte du don que ledit roy lui a fait, et veulle entendre comment ilz avoient fait hommage et sèrement de fidélité à sadicte niepce, leur dame naturèle et héritière, à laquelle ilz vouloyent tousjours faire ensi que faire doient de droit tous bons léaulx subgiés. Ossy ilz savoyent bien que luy-meisme avoit relevé de elle sa niepce, en fief, les terres et les signouries que il a èsdictes terres, et par serment de fidélité, aveuc pluiseurs aultres causes et raisons èsdictes lettres de responce comprises, qui furent ordonnées par les III estas de Haynnaut, et données le XIe jour de may en l'an mil IIII^{c} et XVIII.

Comment le duc Jehan de Brabant eult conseil à II estas séculiers de Brabant, de Hollande et Zélande, à savoir comment il polroit obvier aux destourbiers que li faisoit Jehan de Bavière[1]. Chap. CXXXIX.

Lesquelles responces envoyées audit Jehan de Bavière, qui très-mauvaisement lui plaisirent, ains li desplaisirent très-grandement, pour quoy tout prestement il assambla et aüna en la ville de Dourdrech et en la ville de Briele grant foison de mauvais garnemens et maufaiteurs, comme tous banis et escachiés par leurs démérites des pays de Hollande et Zélande, et ossy de pluisieurs aultres nations, tous compaignons davantage : tous lesquelz ensy assamblés et à son service prestz et appareilliés portèrent et firent moult de dommages aux habitans desdictes terres, car ilz tuoyent gens, ilz ardoyent villes et villages, ilz prendoyent et pylloyent partout où ilz pooyent, et couroyent tout à l'environ desdictes II villes de Dourdrech et de Briele. Adont le duc Jehan de Brabant, véans ces destourbiers que li faisoit Jehan de Bavière, pour à che obvier et pourvéir de remède convegnable, requist l'ayde et le conseil de ses terres de Brabant, de Hollande et Zélande. Sur quoy les II estas temporelz de Brabant, à certaine journée aveuc ceux de Hollande et Zélande en Anvers assamblés, respondirent audit monsigneur le duc que, sauve son honneur, il ne pooit laissier de droit et de raison que il ne fuist tenus et deust de fait deffendre et garder les terres et signouries de madame Jaque sa femme de toutes violences et injures faites ou à faire : à quoy faire ilz lui offrirent assistence, et faire ayde à toute leur puissance, en corps et en biens. Et pour trouver manière à che faire convegnable, les députés d'iceux dessusdis estas de Brabant, de Hollande et de Zélande, les plus expers en armes et en guerres, avisèrent, premièrement et devant toutes choses, on metteroit le siége par mer et par terre devant la ville de Briele, laquelle on assaulroit, et de nuit et de jour, si incessamment de quennons, de bonbardes, de veuglaires et d'aultres engiens, que de force on le ramenroit à obéissance et subjection ; après laquelle chose ensy faite, on assigeroit par terre et par mer la ville de Dourdrech. Lequel conseil et advis pleut grandement à la plus grant partie de ceux qui là estoyent assamblés, et finablement jugèrent entre eulx trestous que ce seroit le millieur de faire ce conseil. Mais Willaume de le Berghe, recepveur ou trésorier général de toutes les terres de monsigneur le duc de Brabant, qui lui estoit tant secret et emprès luy si bien creus que tout son gouvernement dépendoit dudit Guillaume, qui très-légier estoit à recevoir or et argent, et bien tardif, ains, qui plus est, très-tenant en despendre, oans que il convenoit nécessairement despendre une très-grant somme de monnoye pour les nefs pourvéir et faire

[1] Voyez le texte latin, p. 370.

avoir, pour faire l'ost par mer à che nécessaire et convegnable, desenhorta et deffist le advis et conseil de tous ceux devantdis. Pour quoy en la fin il fu ordonné que monsigneur le duc atout son pays de Brabant, par dechà la rivière envers Brabant, il metteroit le siége devant Dourdrecht, et les Hollandois le metteroyent à l'aultre costé, non point pour ladicte ville de Dourdrech par force d'armes ou d'engiens prendre ne conquester, mais cascun en sa partie, ceux de Brabant en leur costé et ceux de Hollande en leur costé, clorroit la rivière en sa partie de palis et postiaulx ens enfichiés, et si feroyent faire aveuc che chascun en sa partie, sur une place de terre au plus près, ung grant boluverch pour les pas garder, que ceux de Dourdrech ne puissent amener nulz vivres en leur ville; et quant ces boluvers et municions seroient bien fais de part et d'aultre, et bien estofés d'ommes d'armes, de quennons, d'abastrés [1] et d'aultres engiens, et ossy de vivres et de toutes aultres choses nécessaires, chascun s'en porroit bien r'aler en son pays. Tout lequel conseil vient à très-petit effect, comme vous orrés.

Comment cheux du pays de Brabant aveuc le duc Jehan, leur signeur, s'en alérent pour prendre Dourdrecht [2]. CHAP. CXL.

Ne demoura gaires après que ces consaulx dessusdis furent acomplis et décretés, que 1418
le bon duc Jehan de Brabant, ou mois de juing en l'an mil IIII^{c} XVIII, et son pays de Brabant, en ensieuvant l'ordonnance dessusdicte faite aveuc les II estas séculiers de ses pays de Brabant, de Hollande et Zélande en la ville d'Anvers, atout ung très-grant ost et puissant et grant appareil d'armes se mist sur les champs, et s'en vint, pour aler vers Dourdrech, en la ville du Mont-Sainte-Gertrud, là où et autour atout ses gens d'armes il se loga et tint par V jours, ou environ, pour II causes. Desquelles l'une estoit pour la dissention que nouvellement s'estoit mute et eslevée entre la ville de Louvain et la ville d'Anvers, pour la ville de Lyère et ses appendances, car chascune d'icelles II villes prétendoit que la ville de Lyère le devoit sieuvir en leur expéditions générailes, à quoy faire allégoyent les Louvaniens que d'anchien tamps ilz en avoyent ensy usé, et les Antwerpiens disoyent que la ville de Lyère estoit située en la marchionné de laquelle estoit Anvers le chief, et que pour chou les Liériens les devoyent sieuvir, aveuc pluiseurs aultres causes et raisons que les uns et les aultres allegoyent. En le fin il fu par monsigneur le duc et son noble conseil ordonné, que pour

[1] *Abastrés*, mot correspondant à celui du texte latin ARBALISTA, *arbaleste* ou *arcbalestre*. C'est, dit Roquefort, une ancienne arme composée d'une monture ou fût en bois, au haut duquel est un arc en fer, une corde et une fourchette; elle se bandait avec effort par le secours d'un fer, espèce de clef, propre à cet usage: *arcus* et *balista*, de *βάλλειν*, jeter, lancer.

[2] Voyez le texte latin, p. 372.

ceste fois les Lyériens aveuc leurs gens et adjoins demourroyent en la ville de Breda, pour deffendre les entrées du pays, se besoing estoit, saulve tousjours le droit d'une cascune de ces II villes en toutes choses. L'aultre cause estoit et fu, que le pays de Brabant volt savoir, ainchoix que ilz allaissent plus avant, se toutes choses nécessaires, comme postiaulx, pelz ou piulz de bos pour la rivière piloter et peller, de part et d'aultre, et ycelle clorre, et ossy tout le bos a faire ces bolvers, de part et d'aultre, sur ces montaignes, estoyent prestz, et se il les trouveroyent quant ilz seroyent là venus. Et ensy que ilz estoyent en ceste darraine question, monsigneur Hubert de Culemborch, adont trésorier de Hollande, survint adont sur eulx, qui dit publicquement à monsigneur le duc et tous ceulx qui oïrent le volrent, que ilz trouveroyent, tantost que ilz seroyent là venus, toutes choses nécessaires en bos, pour faire pelz ou postiaulx et boluvers, et de ce les feroit-il très-souffissamment pourvéir, tant que bien polroient la rivière enclore, et leurs boluvers faire et accomplir. Quant le duc de Brabant, ses nobles homes, cevaliers et escuyers et bonnes villes oyrent ce signeur de Culembourch ensy parler, comme eulx confians en ses paroles, deffièrent tout prestement par leurs lettres patentes, données en la ville du Mont-Sainte-Gertrud, le XXVIII[e] [1] jour du mois de juin, l'an mil IIII[c] XVIII, Jehan de Bavière et ses complices, comme leur anemy, pour les injures et violences que il avoit fait et faisoit audit monsigneur le duc et madame Jaque, sa femme, à leurs pays et subgiés de Hollande et Zélande. Et pareillement a l'endemain, qui estoit le XXV[e] jour dudit mois, ycelui duc Jehan de Bavière au contraire deffia ledit duc de Brabant et tous ses aydans par ses lettres patentes, données à Dourdrech ou mois et jour dessusdis. Item monsigneur Henri Notast signeur de Wernberg, par ses lettres patentes, et pluiseurs aultres en ycelles dénommés, données ou mois de juing, le XXVIIe jour, et Jehan le josne conte de Nassouv et Henri le conte de Ortenberch et pluiseurs aultres en leurs lettres dénommés, lesquelles lettres furent données le second jour de juillet en l'an dessusdit, deffièrent ledit duc de Brabant et tous ses subgiés et coadjuteurs. Ensy se deffioyent l'un l'aultre, comme vous oés. Or, poursieuvons avant en nostre matère.

Comment le duc Jehan de Brabant mist le siège devant Dourdrech, et comment il s'en partit [2]. Chap. CXLI.

Quant le duc de Brabant, ses barons, nobles hommes, cevaliers et escuyers de son pays de Brabant eurent leurs lettres de deffiance envoyés, ilz se mirent tous en armes et firent leurs ost esmouvoir, banières et estandars mettre sur les champs, chars et

[1] Il faut lire XXIIIIe.

[2] Voyez le texte latin, p. 373.

charettes arouter et arangier, et en très-grant appareil de batailles, bien ordonnés et abbilliés, chascun soubz son enseigne, se départirent de ladicte ville du Mont-Sainte-Gertrud, et prinrent leur chemin pour aller vers Dourdrecht. Et faisoit monsigneur Jehan de Wesemale, comme marescal de Brabant et usant de son office, l'avant-garde, laquelle syeuvoyent ceux de Bruxelle et leurs adjoins; en après aloit monsigneur le duc, acompaigniés de ses barons et aultres nobles et ses fiévés; après aloyent ceux de Louvain et leurs adjoins, et puis ceux d'Anvers et leurs gens; en après ceux de Bos-le-Duc et les leurs, et derière estoit monsigneur Englebert conte de Nassouv et de Viane, signeur de le Lecque et de Breda, qui comme seigneur de Grimberghe, usant de son office, faisoit l'arrière-garde. Or alèrent-ilz tant que ilz vinrent devant Dourdrecht, sur la plache là où ilz avoyent eu volenté de faire leur boluvercq, et lors furent les Bruxellois aveuc leurs adjoins, par l'ordonnance dudit marescal, logiés au plus près de Dourdrech, après monsigneur le duc et ses nobles homes, puis ceux de Louvain, puis ceux d'Anvers, et au darrain ceux de Bos-le-Duc aveuc leurs gens. Et commenchèrent à lever tentes, trés et pavillons, et à eulx très-faiticement logier. Tantost que ilz eurent ce fait, ilz commencèrent à parler ensamble de faire ce boluverch, à quoy faire ilz trouvèrent aulcuns bois, mais pour clorre la rivière de pelz, de postiaulx ou de piulz, ilz ne trouvèrent point de bois prest, ensy que en bonne foy leur avoit promis que ilz trouveroyent monsigneur de Culembourg; si commencèrent à très-fort à procurer vers Willaume de le Berge d'avoir argent, pour ce bois à faire ces pilos acheter: lequel Willaume, en refusant leur requeste, dist que monsigneur de Culembourg, trésorier de Hollande, le devoit faire, et que il l'avoit promis. Pour quoy monsigneur Henri de Berghe signeur de Grimberghe et de Melin, en gardant l'onneur de monsigneur le duc et de son pays de Brabant, fist à ses propres despens venir en Rotterdam et par yauwe amener jus à l'ost de Brabant du bois souffissamment, pour transplanter en la rivière et pour ycelle clorre et fermer de piulz ou de postiaulx. Laquelle chose fu ensy faite, et fu ledit boluverch fait et parfait, et de toutes choses nécessaires bien garny, et estoit ledit boluverch si grant, si hault et si ample, que il y convenoit bien cent hommes d'armes pour le garder et deffendre. Mais onques on ne sceut tant trachier ne quérir entre tous les Brabenchons, que on peuvst trouver plus de XXX hommes qui en vosissent prendre la garde, que tous ne refusassent à emprendre le fais de la deffence dudit boluverch, et toutefois on leur promettoit à ceux qui en prenderoyent la garde que, se ilz estoyent assigiés pour leurs anemis, tantost monsigneur le duc venroit lever le siége et les délivreroit; mais chascun s'excusoit et respondoit que la voye de Brabant jusques au boluverch estoit trop estroite, et se les anemis rompoyent le champ, on ne leur polroit faire quelque ayde ne souscours, ne venir à eulx de Brabant. Et loist savoir que, ce siége durant, yssoyent et sailloyent tous les jours josnes compaignons aventureux de Dourdrech et venoyent combatre les Brabenchons, et en y avoit

aulcunes fois de costé et d'aultre d'ocis, de prins, de bléchiés, ensy que on a usage de faire en guerres.

En le fin monsigneur le duc de Brabant, qui aveuc la puissance de son pays de Brabant avoit tenu jà par le terme de VI sepmaines le siége devant Dourdrech, véans que il ne pooit trouver personne pour ledit boluverch deffendre et garder, jasoit ce que de vivres et de toutes aultres choses appartenans à deffence il fuist bien garnis, conclut par conseil que le feu seroit boutés ou boluverch et seroit ars et bruslés, et que il se partiroit de son siége atout son ost, et s'en retourneroit au Mont-Sainte-Gertrud. Lequel conseil en conclusion fu tout prestement fait et achevé, et fu le feu boutés ou boluverch, qui tantost s'aluma tellement que il fu assés tost après convertis en cendre. Quant ceux de Dourdrech perchurent le feu et le fumée, ilz pensèrent bien que leurs anemis s'en r'aloyent : pour quoy tout prestement ilz saillirent après, et par yauwe et par terre, et les encachoyent sur les costés et par derrière; mais ceux d'Anvers, qui faisoyent l'arrière-garde, besongnèrent tellement à l'encontre de eulx, et résistèrent et tinrent tellement, que sans dommage et sans blasme ilz revinrent tous à sauveté. Mais il fu vray que aucuns de la famille du duc de Brabant, qui estoyent malades et navrés, se mirent en nefs et batiaulx, et aulcuns nobles homes y mirent ossy leurs armeures et leurs cottes d'armes, lesquels aveuc tous leurs biens furent prins de ceux de Dourdrech : entre lesquels fu prins messire Jehan Vander Roest, aumonnier de monsigneur le duc de Brabant, moult féble et malade; mais Jehan le duc de Bavière l'en laissa r'aler francement, et si renvoya aveuc ledit sire Jehan au duc de Brabant son seel, qui avoit esté trouvés emprès l'un des serviteurs du demisiaul de Gazebecque, qui pour lors estoit sayleur de Brabant : en quoy faisant monstra le duc Jehan de Bavière sa noblesce. Mais tous les aultres trouvés èsdictes nefs il retint prisonniers; et fu vray que ceux de Dourdrech mirent en leurs églises les cottes d'armes des signeurs que ilz trouvèrent ens ès nefs, tout ensy que se ilz les eussent conquises par force d'armes en bataille champale : laquelle chose, comme il a samblé à pluiseurs, fu mal affréant et malhonneste.

Ensy dont par la manière dessusdicte deffist le duc Jehan de Brabant son siége de devant Dourdrech, et s'en revint en celi an, le nuit Saint-Laurens en aoust, au Mont-Sainte-Gertrud atout son ost, et de là en son pays de Brabant, et chascun s'en r'ala en son lieu. Mais dedens III jours après ledit duc Jehan de Brabant, atout sa famille et aulcun peu de gentilzhomes aveuc li, s'en alla envers l'ost des Hollandois, qui estoit jà logié à l'aultre costé de le ville de Dourdrech oultre la rivière, là où il demoura aveuc les Hollandois tant et si longhement que leur boluvercq fu plainnement fais et parfais, et de vivres et toutes choses convegnables à deffence très-souffissamment pourveus : ouquel boluvercq fu institués chapitaine Adrien le bastard de Hollande, et y demoura, dont il fist folie, car oncques puis n'en retourna. Et fu vray que, quant ledit

bolvercq fu fais et pourveus, ensy que dit est, et que le duc de Brabant et les Hollandois s'en furent retournés chascun à sa chascune, Jehan de Bavière et les bourgois de Dourdrech vinrent par force d'armes et d'engiens assaillir ledit bolvercq, tellement que ilz le prinrent et emportèrent d'assault, et là sans nulle quelconque pitié ne miséricorde ilz ocirent et mirent à mort tous ceux que ilz y trouvèrent · ensy va de gherre.

De Willame de le Berghe, trésorier général du duc Jehan de Brabant, et de Willame d'Asche, aman de Bruxelle [1]. Chap. CXLII.

Après che que ledit monsigneur le duc de Brabant eut deffait son siége de devant Dourdrech, lui estant encore à Le Haye en Hollande, Willame de le Berghe signeur d'Orbais, borgrave de Geldoigne, consilier, premier chambellan et trésorier général de toutes les terres et signouries de monsigneur le duc dessusdit, infourma tellement le courage dudit duc à l'encontre de noble homme, monsigneur Englebert conte de Nassouv et de Viane signeur de le Lecque et de Breda, de monsigneur Henri de Berghes signeur de Grimberghe et de Melin, et Henri de le Lecque signeur de Hezewyck et de Dynter, en eulx détrayant occultement et secrètement, en bleschant et amenrissant leur bonne renommée et honneur, que ung jour ledit monsigneur le duc Jehan tous animés et courouchiés dist et afferma, en la présence de madame la ducesse, sa femme, et la douagière de Haynnaut, sa mère, que, pour certaines causes et raisons qui à ce le mouvoient, il ne vouloit plus véir ne oyr yceux signeurs dessusdis. Or advint-il que environ ces tamps les III estas de Brabant envoyèrent envers ledit monsigneur le duc leurs ambaxadeurs, c'est assavoir révérend père en Dieu, monsigneur Jehan l'abbé de Tongreloen, monsigneur Henri de Berghes dessusdit et monsigneur Arnoul de Crayenhem signeur de Grobbendonck et Émond de Dynter, secrétaire dudit duc, pour certaines causes grandes et ardues, touchans grandement ledit duc et son pays de Brabant. Lesquelz ambaxadeurs venus à Gorinchem, leur vinrent certaines nouvelles de la détraction dessusdicte et des paroles que monsigneur le duc avoit dit, qui contenues estoyent en une lettre que leur avoit envoyé madicte dame, la mère, que tous l'un après l'aultre ilz lurent et avisèrent. Laquelle lettre lute et avisée par monsigneur de Berghes, il envoya tantost envers les deux aultres signeurs, et leur pria que sans quelque excusation ilz venissent devers lui, et les aultres ambaxadeurs aveuc eulx. Lesquelz là venus et assamblés, conclurent en conseil que ledit messire Henri de Berghes n'yroit plus avant, mais les II aultres signeurs aveuc leurs aultres gens yroyent devers ledit duc, et parferoyent la cherge qui enjointe leur estoit : ensy que ilz firent, et de tout che que ilz virent et oyrent, et de la responce du duc à eulx faite, ilz firent bonne

[1] Voyez le texte latin, p. 376.

et certaine relation aux III estas de Brabant. Après ces choses ung peu de jours passés, c'est assavoir le XIIIe jour du mois de septembre, fu ledit Willame de le Berghe pour ses démérites par les bonnes villes de Brabant publiquement corrigiés, et premièrement à Louvain; mais quant la correction se deubt publier en la ville de Bruxelle, selonc la coustume de la ville, Willame de Asche, adont aman de Bruxelle, ne volt estre ne tenir compaignie aux eschevins de la ville à la correction publiier, jasoit ce que il en fuist souffissamment ammonestés par eulx et requis. Pour quoy yceux eschevins ne le volrent plus recongnoistre pour aman, ne à sa monition nulles sentences proférer, mais le firent prendre de fait et mettre prisonnier en *Vroente*, là où il fu pluiseurs jours, dont il fu despuis, par certain traitié fait entre ledit monsigneur le duc et sa ville de Bruxelle, délivrés.

De la paix fait entre Jehan le duc de Brabant, conte de Haynnaut, de Hollande et Zélande, d'une part, et Jehan de Bavière, d'aultre part [1]. Chap. CXLIII.

Durant la guerre dessusdicte entre les II ducs dessusdis et de jour en jour grandement eschaufée et esmute, tant que la ville de Roterdam fu ung jour prinse par les gens Jehan de Bavière et larchineuse emblée [2], noble signeur monsigneur Philippe de Bourgoigne, adont conte de Charoloix, signeur de Casteaubelin, maintenant duc de Bourgoigne et de Brabant, de par et maudement de très-noble prince, monsigneur Jehan duc de Bourgoigne, etc., son père, procura tellement que certaines trieuves furent prinses entre les parties dessusdictes, leurs pays et coadjuteurs, soubz espérance que ou terme des trieuves durant paix se feroit entre eulx, et aveuc che il procura tellement que à une certaine journée à che conchupte et déterminée le duc et la ducesse de Brabant personèlement aveuc leurs consaùlx vinrent à Wondrichem, là où Jehan le duc de Bavière envoya, de par lui, monsigneur Henri Noethast viconte de Bavière, monsigneur Gérard de Heemskerke, monsigneur Henri de Naeldwyck, chevaliers, et aultres, et de par messigneurs le duc de Bourgoigne et le conte de Charoloix y furent envoyés premièrement monsigneur Yeuvain de Cortenbach, commendeur de la baillie des Enjoins de l'ordre Nostre-Dame des Tiessons, Jehan de Scoenvorst, borchgreve de Monyouv, et Gille de Arnemude signeur de Ensis. Et en après y furent ossy envoyés, de par yceux signeurs duc et conte, révérend père en Dieu, monsigneur Loys évesque de Thérouwane, et messire Pière de Luxembourg, son frère, conte de Conversant et de Brienne, signeur d'Enghien, et maistre Symon de Fourmelles, docteur en loyx, et maistre Jehan de le Chainture, consiliers d'iceux signeurs, ouquel lieu ilz demou-

[1] Voyez le texte latin, p. 377.

[2] Lisez *en larrechineuse amblée*, par un enlèvement furtif et de force; *larrechineusement*, en voleur, en larron.

rèrent continuèlement en traitant par III sepmaines ou environ. Et quant yceux commissaires furent d'acord de toutes choses et de une chascune d'elles, ilz mandèrent le duc Jehan de Bavière, qui y vint par navire en propre personne : en la présence duquel et des dessusdis duc et ducesse, les dessusdis commissaires publièrent par escript la paix, et firent publiier entre les parties entièrement, et le firent lire par la voix et bouche de maistre Émond de Dynter, adont secrétaire dudit duc Jehan, dedens ladicte ville de Wondrichem, le XIIIe jour du mois de février en l'an dessusdit, selonc le stille d'escripre en le court de Hollande, comme il appert ès lettres patentes sur ce faites, seellées des seaulx de tous les signeurs dessusdis et par ledit secrétaire escriptes et signées, lesquelles lettres furent en après, c'est assavoir le XXIIIIe jour dudit mois de février, confirmés par monsigneur de Charoloix en la ville de Bruges, par ses lettres patentes et par l'appencion de son seel, et signées par J. de Gand. En laquelle paix ensy faite, entre les aultres choses, fu contenu que le duc Jehan de Bavière, fil de Haynnaut, de Hollande et Zélande, tenroit pour lui en héritage le ville de Dourdrech et toutes les appendances, item le ville de Gorchem aveuc les signouries de Arckel et de Lederdam, de le Lede et de Schoenvorde, et le ville de Rotterdam aveuc toutes leurs appartenances, et que tous prisonniers seroyent délivres et quittes, et l'argent qui point n'estoit payé du premier jour de jenvier prochainement passé jusques à la journée de pais qui fu tenue, ens conclut. Item, que le duc Jehan de Bavière toutes ces bonnes villes et les terres que paravant il avoit et tenoit en fief, il les tenra et ara en fief dudit monsigneur le duc et de la ducesse de Brabant et de leurs successeurs, contes de Haynnaut, de Hollande et de Zélande. Item ycelui Jehan de Bavière renonchera à tout le droit à lui donné du saint-siége apostolique ou par le roy des Rommains, touchans lesdictes signouries et terres, et se nommera de ce jour en avant l'enfant de Haynnault, de Hollande et de Zélande. Item fu ordonné que les dessusdis duc et ducesse payeroyent audit duc Jehan de Bavière cent mil nobles d'Engleterre dedens certains termes, pour lequel payement mieux payer et entièrement accomplir, ilz baillèrent en plesge aulcuns nobles homes et bonnes villes desdictes III terres de Haynnaut, de Hollande et de Zélande.

De la prinse monsigneur Henri de Berghe-sur-le-Zone et de sa mort [1]. Chap. CXLIV.

Après che que la dessusdicte paix fu faite à Wondrichem et publiié, les dessusdis monsigneur le duc et madame la ducesse de Brabant se départirent de Hollande, et prinrent leur chemin pour en aler en Haynnaut, car encore estoit à che tamps ledit

[1] Voyez le texte latin, p. 379.

monsigneur le duc en maltalent contre ses bonnes villes de Brabant, pour la correction qui avoit esté faite en la personne de Willame de le Berghe, et meismement contre sa ville de Bruxelle, pour che que ilz ne voloyent plus tenir Willame d'Asche pour aman de ladicte ville, mais l'avoyent mis prisonnier en *Vroente*, pour che que il avoit refusé d'estre aveuc les eschevins à faire la correction dudit Willame de le Berghe, si que pourtant quant yceux, c'est assavoir monsigneur le duc et madame la ducesse, eurent esté en Haynnaut, ilz s'en vinrent à Malignes, là où ilz se tinrent et demourèrent par aulcuns certains jours. Adont envoya ledit monsigneur le duc les dessusnommés monsigneur l'évesque de Thérouane et le conte de Conversant, son frère, envers Bruxelle aux eschevins, consaulx et jurés de la ville, pour eulx infourmer et induire que ilz vousissent recongnoistre Willame d'Asche pour leur aman, et Willame de le Berghe de le dessusdicte correction tenir quitte et francq : laquelle chose se ensy le vouloyent faire, lesdits monsigneur le duc et la ducesse venroyent à Bruxelle, pour là tenir leur estat, et aultrement non. Endementières madame du Mont-Saint-Martin, soer de monsigneur Henri de Berghes, lui manda secrètement que sans demeure il venist à Malignes, car elle espéroit que, par le moyen de madame la ducesse à qui elle en avoit parlé, il r'aroit sa paix à monsigneur le duc. Pour laquelle cause ledit monsigneur Henri se partit tantost de Bruxelle, et chevaucha jusques à Malignes. Et pourtant que, comme il lui sembloit, le parler à madame la ducesse ne lui sambloit point bien seur, il pria son nepveu, messire Willame de Montfort, que il parlast à Willame de le Berghe, et que il vosist faire sa paix à monsigneur le duc. Pour quoy ledit messire Willame de Montfort en parla audit Willame de le Berghe, qui li respondit par paroles, en effect, que monsigneur Henri de Berghes, duquel il se tenoit familier, serviteur et domestique commensale, portans ses draps, pourtant que che avoit esté cheli qui premièrement l'avoit promut à la court de monsigneur le duc, il n'y avoit homme ou monde que il amast autant que il faisoit luy, après ledit monsigneur le duc, et pourtant de tout son pooir il estoit cheli que il voloit aydier, et lui ayderoit che que il polroit.

Lesquelles paroles oyes de monsigneur Henri de Berghes, comme tous confortés et consolés il se parti de Malignes, en intention de retourner à Bruxelle, pour parler aux II frères dessusdis, l'évesque de Térouvane et le conte de Conversant, affin que ilz se vousissent entremettre pour lui de r'avoir la grâce et amour de mondit signeur le duc. Mais comme il chevauchast, et que jà il fuist venus et entrés ès prés de Vilvorde, entre Villevorde et une maisoncelle nommée *ten Huysken*, Jehan Vander Vliet, chevalier, accompaigniés de pluiseurs hommes armés, entre lesquelz estoyent II des serviteurs Willame de le Berghe dessusdit, atout arbalestres tendues et les vires sus lui, sourvinrent, qui le prinrent et créantèrent tellement, que par sa loy il leur promist que l'endemain soleil luisant il venroit en la ville de Hal, et de là ne se partiroit sans

le congié et licence de monsigneur le duc devantdit. Laquelle promesse ensy que dit est faite, ledit Jehan Vander Vliet aveuc ses complices se partit de lui, et print son chemin par Haren, et de là, entre Bruxelle et le monastère de la Chambre, il passa pour aler vers Hal. Et monsigneur Henri dessusdit entra en Bruxelle, là où par sa prinse s'esleva tantost une grant murmure et friente ens ou peuple, car il estoit leur conbourgois, et si avoit esté prins en leur destroit, et encore plus pour che que il avoit esté créantés de venir hors des mettes de Brabant, laquelle chose, comme ilz disoyent, estoit notoirement à l'encontre de la loy et du droit du pays, c'est assavoir *lantrecht* en ties. En laquelle commotion et murmure de peuple l'évesque et le conte dessusdis, estant adont en la maison de la ville aveuc les consaulx, n'estoient mie sans grant péril; mais pourtant que il fu trouvé que de sa prinse ilz ne savoyent riens, on ne leur fist nul mal, mais le fait pour quoy ilz estoyent là venu n'eut point d'escou ne de perfection, et pour chou ilz se partirent de Bruxelle sans riens faire. Et ceux de la bonne ville de Bruxelle sur celle nouvellité de prinse et créant dessusdis tinrent pluiseurs consaulx, dont les aulcuns consilloyent que ledit monsigneur Henri fuist menés à Hal à une très-grosse puissance de gens d'armes, et par ensy ceux de la ville ne le lairoyent entrer ens, par quoy il se polroit de ladicte ville départir, sauve son honneur; les aultres consilloyent que il fuist prins de par la bonne ville de Bruxelle et gardés prisonniers, lequel conseil fu creus pour le millieur. Si fu ledit prins de par la ville et mis en *Vroente*, là de où, après che que il eut esté par aulcun certain terme, il fu ostés de *Vroente* et menés à son hostel, là où il promist à demourer par sa foy et de non yssir. Pour laquelle prinse et détenue ledit messire Henri print en li une si grand desplaisance et si grant mélancolie en son coer, que pour la grant tristresse et doleur que il en eult, il encouri en une très-griefve maladie qui li dura longhement. Et fu vray que, lui estant ensy malade, monsigneur de Berghe-sur-le-Zone, son père, trespassa, pour quoy il fu, par droite sucession d'éritage, signeur de Berghes et de toute la terre. En le parfin madame Jaque la ducesse de Brabant et madame la douagière de Haynnaut, sa mère, lui firent sa paix envers mondit signeur le duc, dont il lui vint une telle joye au coer que sa nature en fu toute refociliié et réconforté, et tellement que en bien peu de jours après il se resvighura et rescouy de celle enfermeté, et fu assés en bon point et en bonne santé. Et lorsque il se senty ensy que tous haitiés et de son mal respassés, il proposa de soy transporter envers sa ville de Berghes, pour là et ès aultres lieux acoustumés estre rechups en signeur; mais ainsi que il apointoit et préparoit ses besongnes pour ce faire, hélas! il renchéy en une plus dure et plus perverse maladie que paravant, de laquelle onques depuis il ne se leva, car il en morut. Si le sucessa en la signourie de Berghes une seule fille que il avoit, nommée Jehenne, laquelle du vivant son père, jasoit che que che eust esté sans son consentement, avoit prins en mariage Jehan de Glimes. Et loist savoir que, jasoit ce que le devantdit Wil-

lame de le Berghe eust promis, en jurant par sa foy, à monsigneur Willame de Montfort de aydier ledit monsigneur Henri de Berghes, ensy que dessus est dit, nientmains toutesfois si confessa ledit Jehan Vander Vliet publiquement et recongnut, que ledit Willame de le Berghe estoit seul emprès monsigneur le duc, quant il lui bailla la commission et mandement de prendre prisonnier ledit monsigneur Henri de Berghes, et que il avoit oy à celle heure Willame de le Berghe dire à monsigneur le duc : « Sire, se vous ne faites que monsigneur Henri de Berghes et II ou III aultres des plus grans soyent ostés de la veuve des hommes, vous ne serés jamais poissans ne cremus en Brabant; et se vous le faites, tous trambleront devant vostre regard. » Tel mauvais conseil et détractant savoit bien donner ledit Willame de le Berghe; mais il en fu bien payés assés tost après en le ville de Mons en Haynnaut, comme vous orrés.

De la mort Willame de le Berghe, trésorier de monsigneur le duc de Brabant[1].
CHAP. CXLV.

Il est vray que, ung peu de tamps après les choses dessusdictes avenues, ledit monsigneur le duc et madame la ducesse sa femme s'en alèrent de Brabant en Haynnaut, et s'en alèrent en le ville de Mons, où ilz se tinrent par aulcuns certains jours. Advint jour, ensy que ilz faisoyent en ledicte ville de Mons leur résidence, et estoit ou mois de march, que ledit monsigneur le duc, pour sa récréation et plaisir prendre, s'en estoit allés chassier ès bois à l'environ de ladicte ville, et pareillement madame la ducesse et madame sa mère estoyent allées aux champs voler; mais Willame de le Berghe, lequel aux bastars de Hollande[2] avoit substrait aulcunes prouvendes et rentes annuèles, que leur père, le duc Guillaume de Bavière, conte de Haynnaut, leur avoit jadis données, et leur avoit madicte dame Jaque confirmé, et avoit ledit Willame de le Berghe deffendu que on leur payast plus, s'estoit retrais en sa chambre, qui estoit en l'ostel du prince que on dist à Nascre[3], pour cause de récréer ou dormir et reposer, et estoit couchiés sur son lit; mais yceux bastars aveuc leurs complices vinrent à sa chambre, rompirent l'uys et l'esveillèrent, et sans quelconque respit l'ordonnèrent tellement que il se rendormi, si que onques puis ne s'esvilla, car ilz le tuèrent tout mort, et puis s'en alèrent. Ensy fina ses jours ledit Willame de le Berghe. Et dist-on que ledit duc fu si très-dolans de sa mort, que il en ploura et lamenta sans intermission par le terme de trois jours, ne à paines l'en pooit-on rapaisier. En le pardefin il s'en rapaisa, et tellement que, le XXIXe jour du mois de march dessusdit, il fist demander à la vesve

[1] Voyez le texte latin, p. 582.
[2] Les deux frères naturels de Jaqueline.
[3] L'hôtel de Natre, d'après Monstrelet; ou l'hôtel de Naast.

de Willame de le Berghe dessusdit, ocis, compte et renseignement de ses offices et receptes en sa chambre des comptes à Bruxelle. Et de che jour en avant adouchi ledit duc Jehan grandement sa doleur [1]. Environ ces tamps ladicte madame la ducesse, aveuc monsigneur de Rotselair, adont séneseal de Brabant, firent la paix de demisiau de Nassouv envers monsigneur le duc, le XIIe jour du mois d'avril en celi an. Et adont fu fais monsigneur Cornille de Liedekerke séneseal de Brabant, et monsigneur de Rotselair fu fais, ou lieu de Willame de le Berghe, trésorier dudit pays de Brabant.

De la mutation de l'estat de la court du duc Jehan de Brabant IIIIe de ce nom, de quoy madame Jaque de Bavière, sa femme, fu malcontempte [2]. CHAP. CXLVI.

En l'an de Nostre-Signeur mil IIII^c et XIX, ou mois de may, se partirent monsigneur le duc et madame la ducesse du pays de Haynnaut, et s'en vinrent en Brabant, 1419. et firent leur résidence premièrement en Villevorde, et de là aloit aulcunes fois mondit signeur le duc chassier ès bois de Zongne, aulcunes fois oultre le Zeene; aulcune fois se tenoit-il à le Fure, aulcune fois en Anvers, et le plus souvent à Villevorde, car il estoit encore alors malcontemps sur la ville de Bruxelle, pour che que ilz ne vouloyent recongnoistre Willame d'Asche pour leur aman, mais le tenoyent continuèlement prisonnier. Or advint à ce tamps que les eschevins de Bos-le-Duc vinrent envers ledit monsigneur le duc, et lui prièrent très-humblement que en sa propre personne il lui pleust venir veoir sa ville de Bos-le-Duc, pour ycelle et ses léaulx subgiés consoler de l'intollérable domage que par feu et par inondation ou fleux d'yauve, dont on n'avoit onques veu ne oy le pareil, ilz avoyent porté et soustenu. Pour quoy ycelui duc Jehan, enclins favorablement à leurs péticions, se transporta en sa ville de Bos-le-Duc, là où aux eschevins, consaulx et jurés de ladicte ville il assigna certain jour et certaine heure que il les vouloit oyr : ouquel jour ensy assigné ledit monsigneur le duc, bien matin et devant l'aube du jour, aveuc le demisiaul de Wesemale secrètement se

[1] Voici comment Monstrelet (édit. de Buchon, t. IV, p. 110) parle de cet événement : « Un certain jour, ainsi que le duc étoit allé chasser et ébattre dehors la ville (*de Mons*), vinrent en l'hôtel de Natre, où résidoit messire Évrard, bâtard de Hainaut, frère à la duchesse, et aucuns autres de fait appensé (*prémédité*), qui tuèrent le principal gouverneur dudit duc, nommé Guillaume de La Motte (*Vanden Berghe*), lequel étoit couché tout malade sur un lit. Et étoit présent messire Guillaume de Sars, lors bailli de Hainaut, auquel iceux défendirent de fait qu'il bougeât; et après, sans avoir aucun empêchement, se partirent de ladite ville de Mons. Pour la mort duquel, icelui duc, quand il vint à sa connoissance, fut moult troublé, car il l'aimoit par-dessus tous ses autres serviteurs; mais en la fin, par la duchesse sa femme fut aucunement rapaisé; laquelle, comme il fut commune renommée, fut assez consentante du cas dessusdit. »

[2] Voyez le texte latin, p. 382.

partit de Bos-le-Duc, en là laissant monsigneur de Rotselair, adont son trésorier, et pluiseurs aultres officiers de sa court de che non sachans, grandement enbesongniés et moult esbahis.

Et s'en ala au castel de Grobbendonck, appartenant à monsigneur Arnoul de Craeyenhem, là où il trouva adont monsigneur Jaque de Gazebeck, Jehan de Scoenvoorst, borchgrave de Monyou, et ledit monsigneur Arnoul : lesquelz entre eulx IIII, à la mal convegnable instance de eulx, ledit monsigneur le duc che consentant, firent sur l'estat de son hostel une nouvelle ordonnance, par laquelle monsigneur de Rotselair fu déportés de son office de la trésorie, et maistre Loys Boet constitués clercq à l'office de le recepte générale de Brabant. Et en la court dudit duc furent ostées toutes les dames et damoiselles, exepté II, ou lieu desquelles ensy licentiées furent ordonnées à estre emprès madame la ducesse la contesse de Merre, adont dame de Duffel et de Ghele, madame de Wesemale, mère du demisiaul de Wesemale dessusdit, et sa femme, demoiselle Jehenne de Bouchout, item madame d'Asche et sa fille qui avoit eu d'elle le demisiaul Gerard de Berghen, et damoiselle Leurence, fille de monsigneur Évrard Tserclaes, chevalier. Laquelle ordonnance faite, comme dit est, ledit monsigneur le duc en la compaignie d'iceux IIII s'en retourna à Villevorde, là où faisoit adont sa résidence madicte dame Jaque, sa femme, et là fu premièrement ladicte ordonnance lute et publiié. Laquelle chose ensy faite, ledit monsigneur le duc monta à cheval, et atout ses IIII consilleurs dessusdis se partit de Villevorde, sans plus dire, et s'en ala à le Fure. Tantost que madame la ducesse le sceut, elle monta à cheval, ayant aveuc elle tant seulement une seulle damoiselle et III varlés, et s'en vint à le Fure, descendit de son cheval, et puis monta audit castel, et entra en la chambre de mondit signeur le duc, qu'elle trouva aveuc les III demoisiaulx dessusdis et ledit monsigneur Arnoul, et nulluy aultre, et là se tenoit en conseil. Tantost et tout prestement qu'elle fu entrée ens, larmiant à grosses lermes, elle demanda sans arrest pour quelle cause ilz avoyent ensy licentié et mis arrière d'elle ses dames et damoiselles, qui estoyent procréées et yssues de très-noble sang, de bonne vie et de bonne renommée, sages et honnestes et en tous endrois proedes femmes, et qui pour la plus grant partie avoyent esté nourries auprès elle dès son enfance. Et dit ossy à haulte voix que monsigneur le duc, son mari, à cause d'elle possessoit et tenoit tant de terres et de signouries, que à bonne raison elle pooit et devoit bien tenir emprès elle ses dames et damoiselles, à ottel estat que il le avoit prinse et trouvée quant il le print en mariage. Auxquelles parolles fu à ladicte ducesse de par monsigneur le duc respondu que, pour certaines causes qui à che faire le mouvoyent, il avoit mué son estat, ouquel estoyent, pour estre emprès elle, ordonnées et députées des plus nobles et des plus honnestes damoiselles du pays de Brabant. A quoy respondit et réplica ladicte ducesse, comme toute courouchié, que, jasoit ce que les dames et damoiselles ordonnées à estre emprès elle fuissent des plus nobles

de Brabant, toutesfois ses damoiselles aveuc elle nourries d'enfance et de jonesse n'estoyent point menres qu'elles; mais quoy qu'elle alégast ne que alléguier peuvst, si demoura le nouvel estat ensy et par la manière que il avoit esté ordonné, sauve que elle ladicte ducesse retint aveuc elle aulcunes de ses premières dames. En oultre il est assavoir que jusques au tamps de ceste nouvelle ordonnance monsigneur le duc et madame la ducesse avoyent tousjours esté très-bien d'acord et comme tout ung, ossi bien que homme et femme de ce monde ensamble conjoins par mariage polroyent estre; mais despuis che tamps en avant l'ardant amour conjugale et la première cordiale dilection se commencha adont, hélas! très-fort à teuenir [1], et de jour en jour si à refroidier, que en la fin elle fu totalement estainte et oubliié, ensy que chi-après clèrement apparra.

De monsigneur Jehan de Wallenroden, et de monsigneur Jehan de Heynsberch, évesque de Liége, et du privilége du soubz-aman de Bruxelle, et de l'ordonnance de faire les eschevins oudit lieu [2]. Chap. CXLVII.

Vous avés bien dessus oy, comment Jehan de Bavière avoit résigné, ès mains de 1419. nostre saint-père le pape Martin V[e] de ce nom, le droit que il avoit sur l'église de Liége, laquelle il avoit tenue, comme eslut d'icelle, par le terme de XXVIII ans. Pour quoy savoir loist que nostredit saint-père le pape dudit bénéfice et dignité pourvéy tout prestement monsigneur Jehan de Wallenroden, adont arcievesque de Rige, lequel honnourablement, ensy que de coustume est de faire, fu en ledicte église admis et intronisiés, ou mois d'aoust le VIII[e] jour, l'an mil IIII[c] XVIII, et gouverna ledicte église et éveschié très-loablement par le terme d'un an, ung peu plus, et puis trespassa de ce siècle. Pour quoy en l'an mil IIII[c] et XIX, le XVIII[e] jour du mois de may, messire Jehan de Heynsberch, adont chanonne de Liége et archediacre de Hasebaing, de l'eage de XXIII ans, fu par le chapitre de l'église de Liége eslut évesque, par le commun acord d'eulx tous, et despuis par nostre saint-père le pape confirmés.

Or, retournons à nostre pourpos, et parlons du soubz-aman ou du lieutenant de l'aman de Bruxelle, et comment les eschevins se doient instituer en la ville de Bruxelle. Pour laquelle chose savoir et énucléer, il est vray que en l'an mil IIII[c] et XIX, le nuit Saint-Jehan-Baptiste, en la ville de Bruxelle n'avoit encore ou lieu de Willame de Asche, de son office de ammanie par la bonne ville destitué, point d'aultre aman ordonné. Pour quoy le duc Jehan de XXI personnes à lui envoyés par les eschevins de

[1] *Teuenir* ou *tevenir,* devenir tiède, TEPESCERE. *Tevor* ou *tevour,* tiédeur, refroidissement, *tepor.*

[2] Voyez le texte latin, p. 584.

Bruxelle, ensy que il est de coustume, refusa de faire VII nouviaulx eschevins, et par ensy la bonne ville de Bruxelle demoura depuis che jour en avant sans eschevins par terme de III sepmaines environ, dont grans domages et intollérables peuvssent estre advenus à la bonne ville, si n'eussent esté aulcuns bons amis et bonnes personnes qui s'en entremirent. Lesquelz toutesfois moyennèrent tellement entre ledit monsigneur le duc et sa bonne ville de Bruxelle, que aulcuns du conseil dudit monsigneur le duc et les députés de ces III bonnes villes de Louvain, d'Anvers et de Bos-le-Duc, atout plaine puissance en le ville de Villevorde assamblés, traitèrent tellement que par mondit signeur le duc, le XVIe jour du mois de juillet, Jehan Taye de Elwyt ou lieu de Willame d'Asche fu fais aman de Bruxelle, et messire Jehan de Coudenberghe, Willame de Mors, Philippe Van Kesterbeke, Renier de Linckenbeke, Symon Vanden Couderborch, Henri Veele et Jehan Taye de Gazebecke furent ordonnés eschievins de Bruxelle. Et affin que en tamps advenir sur ce fait fuist pourveu, et que le pareil cas n'avenist, la ville de Bruxelle adont obtint dudit monsigneur le duc Jehan certain privilége, par la vertu duquel le duc de Brabant estant pour le tamps ès tamps advenir à tousjours sera tenus de ordonner ung notable homme en lieutenant de l'aman de Bruxelle, ayans la meisme puissance de l'aman en toutes choses, quant il avenra que l'aman sera hors de Bruxelle, ou se l'aman requis par II eschevins refusoit à faire aulcune chose à quoy faire il fuist tenus à cause de son office, ou que publiquement il se rendist preceux [1] et non calieux [2] de ce faire. Et se deffaulte estoit trouvée en l'un et en l'aultre, aman et soubz-aman, adont les eschevins de Bruxelle, ou les II de eulx tant seulement, polront à ce faire prendre un sergant juré et sermenté dudit aman, lequel que il leur plaira, et par son serment le astraindre à ce faire. Et se il avenoit chi en après que mondit signeur le duc fuist trouvés en deffaulte de non ordonner, des XXI personnes que les eschevins lui envoyeront chascun an, le nuit Saint-Jehan-Baptiste, ensy que il ont acoustumé, VII nouviaulx eschevins, et devant nonne, les viés eschievins sans délay les esliront, et seront tenus de les eslire et instituer : comme tout che aveuc pluiseurs aultres poins et articles est plus clèrement contenu ès lettres sur ce faites.

[1] Au lieu de *preceux* il faut peut-être lire *preciex;* alors *se rendre preciex à faire une chose* signifie se rendre précieux, délicat ou difficile à l'exécuter, et la phrase se trouve en rapport avec le texte latin où on lit *invitus*, celui qui agit à regret, malgré soi.

[2] *Calieux* ou *calier,* soucieux, soigneux ; du roman *calensa*, nécessité, soin, souci.

De la trayteuse mort du duc Jehan de Bourgoigne, et du mariage fait entre le roy Henri d'Engleterre et Katherine, la fille du roy Charle de Franche[1]. CHAP. CXLVIII.

En l'an mil IIII^c et XIX, ou mois de septembre, advint ung piteux fait ou réalme de 1419.
Franche, et qui maintes vies d'ommes, de femmes et d'enfans a depuis cousté. Il est vray, comme bien polroit apparoir par lettres sur ce faites et bien scellées et munies des seaulx du roy Charle de Franche, de monsigneur le daulfin, son fil, et monsigneur le duc Jehan de Bourgoigne, que une paix, aliance et concorde d'espéciale amour s'estoit paravant faite entre yceulx dessusdis nobles princes, et l'avoient juré sur les saintes éwangilles par pluiseurs fois corporellement, et sur ce rechupt le corps de Nostre-Signeur Jhésu-Crist consacré en l'ostie tous ensamble, pour mieulx monstrer évidamment l'amour qui se devoit nourrir entre eulx. Sur quoy ledit monsigneur Jehan de Bourgoigne par le daulfin dessusdit fu mandés, pour aveuc lui traitier comment ilz polroyent résister au roy d'Engleterre, qui la ducié de Normendie pour la plus grant partie par force d'armes avoit jà conquis, et avoit la ville de Rouen avironnée de siége, et luy ledit roy d'Engleterre bouter hors des mettes de Franche. Pour quoy ycelui duc Jehan, soy confians en la dessusdicte aliance que tant sollempnèlement ilz avoyent ensamble juré et fianchié, atout une petite compaignie de nobles homes sans armeures s'en vint devers ycelui monsigneur le daufin, estant en la ville ou castel de Monstriau Fault-Yonne. Après l'entrée duquel les pons du castel tantost levés et les portes closes, ycelui duc, devant la présence dudit daufin, à genoulx ploiiés en lui faisant révérence, fu traiteusement ocis, dont moult de maulx et de grans destourbiers par guerres, en vengance de chelle mort, sont despuis, hélas! advenus ou royalme de Franche, dont encore appèrent les traches et les enseignes oudit réalme, et parront à tousjours, tant que ledit royalme durra.

Or, loist savoir que tantost après monsigneur le duc Philippe, fil dudit duc Jehan, qui devant la mort de son père estoit appellés tant seulement conte de Charolois, traita entre les dessusdis le roy Charle et Henri le roy des Angloix tellement, que ycelui Henri eut et print en mariage Katherine, la fille dudit roy Charle, aveuc laquelle, en l'ayde de son mariage, le roy Charle donna audit roy Henri la ducié de Normendie, que il ledit Henri releva en fief dudit Charle, et lui en fist serment de fidélité et d'obédience. Et fu ossy entre eulx convenencié et ordonné, que se le roy Henri avoit par engenrement ung fil masle de ladicte Katherine, que cedit fil succéderoit oudit roy Charle ou réalme de Franche, et en seroit privé et dégettés le dessusdit daufin, pour ocision ou interfection du dessusdit duc Jehan de Bourgoigne, laquelle il ledit dau-

[1] Voyez le texte latin, p. 386.

phin avoit soufferte estre faicte en sa présence, contre bon et seur sauf-conduit. Et moyennant ces dessusdictes convenences et aultres choses contenues ès lettres patentes sur ce faites, les II rois dessusdis furent amis ensamble, et d'acord apaisiés l'un à l'aultre par le moiien dudit monsigneur Philippe. Lequel duc Philippe aliiés au roy d'Engleterre, après le décès du roy Charle, contre ledit dauphin et ses adhérens anemis de paix en tous endrois se vengoit très-courageusement, dont moult de mal s'ensieuvoit, et comme une droite rage ilz destruisoyent les terres l'un de l'aultre, et meismement les terres dudit dauphin furent et estoyent terriblement foulées, les ahaniers ochis, prins et destruis, tous leurs biens robés et ostez, et si que tous destruis et povres ilz s'enfuyoyent et laissoient leurs terres et leurs pays, et tant que la terre sans ahaner ne labourer demouroit comme gasté. Et estoit une piteuse pité de regarder et veoir les arsins, les homecides, pendre gens aux arbres, aux buissons, et noiier ès yauves, sans pité, sans justice, sans confession ne recongnissance nulle de Dieu, mais, qui plus estoit, le renier Dieu estoit comme une chose commune aux gherrieux. Halas! la piteuse pité qui dura par le terme de XVI ans ou plus, et jusques en l'an mil IIII^{c} et XXXV, que la pais fu faite, en la cité d'Arras, entre ledit dauphin, adont roy de Franche, et le duc monsigneur le duc Philippe, par les légas et orateurs de nostre saint-père le pape Eugène quart de ce nom et du saint général concil de Basele à che faire espécialement députés. Et souffise atant de ce pourpos.

Comment le duc Jehan de Brabant commist le gouvernement de toutes ses terres de Hollande, de Zélande et de Frise au duc Jehan de Bavière, fil du conte de Haynnaut[1]. Chap. CXLIX.

1420. Subséquamment, en l'an mil IIII^{c} et XX, le XXVIIe jour du mois d'apvril, Jehan duc de Brabant, estant pour lors en sa ville d'Anvers, fist mutation de son prumier gouvernement, et là constitua et ordonna en ses consilliers les signeurs qui chi-après s'ensieuvent, c'est assavoir: monsigneur Jehan de Grimberghen, le signeur de Asche, Jehan son ainsné fil, maistre Jehan Bont, licencié en loys, Nicole Vanden Werve, Bernard Utenenge, Renier Mours, Jehan Vanden Huffle et Nichole Colensone, et maistre Willame Bont estoit le secrétaire pour le gouvernement, tant de se personne comme de ses terres. En après, le darrain jour de ce meisme mois d'apvril, ycelui duc Jehan fist son savelleur et garde de son sael Nichole Colensone dessusdit, qui avoit esté clercq juré de le ville d'Anwers. Il fist ossy en ce meisme tamps son secrétaire de Ruther de Teeselen, dit Boene, qui fu clercq juré de le ville de Bruxelle, et le fist ossy clercq du

[1] Voyez le texte latin, p. 388.

livre des fiefs de Brabant. Quant ledit duc Jehan eut fait toutes ces ordonnances dessusdictes, il se parti de la ville d'Anwers, et s'en alla aveuc pluiseurs des personnes dessusdictes ou pays de Zélande, et meismement au castel du Mont-Saint-Martin, lequel castel appartenoit pour lors à messire Florent de Borsel, et trouva en chedit castel le duc Jehan de Bavière, qui pour lors, ne say point la cause pourquoy, estoit emprès ledit messire Florent de Borsel. Dont, après che que ilz eulrent festiié et bienvegnié l'un l'aultre, ilz ne furent gaires longhement ensamble que ledit duc Jehan de Brabant donna, par le conseil et assent des personnes dessusdictes, le régimen et administration de ses terres de Hollande, de Zélande et de Frise au dessusdit duc Jehan de Bavière, et lui en donna ses lettres saellées et patentes, laquelle collation et don desplcut trop grandement à pluiseurs signeurs de Brabant, et meismement à madame Jaque de Bavière, femme dudit duc de Brabant, et ossy à madame sa mère.

Comment dame Jaque ducesse de Brabant, contesse de Haynnaut, de Hollande et Zélande, aveuc sa mère se partirent de la court et hostel de son mari le duc de Brabant et signeur[1]. Chap. CL.

Quant le duc de Brabant eult ordonné et commis, ensy que vous avés oy, le duc Jehan de Bavière par ses lettres patentes à l'administration et gouvernement de ses terres de Hollande, de Zélande et de Frise, il s'en revint en son pays de Brabant, et meismement en sa ville de Bruxelle, en laquelle ville il demoura continuèlement sans en partir, atout son estat et famille, par le terme de quatre mois. Dedens lequel terme advint que monsigneur Évrard Tserclaes, chevalier, adont maistre d'ostel, en tenant moult rigoreusement l'ordonnance sur l'estat de l'ostel monsigneur le duc et madame la ducesse, fait et ordonné par les dessusnommés consilliers, refusa à baillier ensy largement que on soloit pour la soupe du desjun du matin, et ossy le vin aveuc les aultres choses appartenans pour le couchier, et telz besongnemens que on fait d'usage et que l'on faisoit en ladicte court à madame la ducesse et pour ses dames et damoiselles; et signamment il ne volt souffrir que au dîner et au souper fuissent servis aultres quelques personnes, de quelques estat que ilz fuissent, hommes ou femmes, si non ceux qui retenus ou retenues estoyent par l'ordonnance dessusdicte, car toutes les damoiselles estans emprès ladicte ducesse eulrent toutes congié, excepté celles qui estoyent escriptes en ladicte ordonnance, c'est assavoir madame la contesse de Marre damme de Duffel, etc., madame de Wesemale et damoiselle de Wesemale, madame d'Asche et sa fille, et aulcunes aultres en aultre lieu nommées. Or advint en ce tamps

[1] Voyez le texte latin, p. 388.

que madame la douagière de Haynnaut, mère de madame la ducesse, vint à Bruxelle, comme celle qui estoit infourmée de ceste nouvelle ordonnance, dont elle estoit moult anuyeuse et tourblée, et ossy estoit encore plus madame sa fille. Tantos qu'elle fu venue en son hostel au Miroir, elle se abilla et s'en vint à l'ostel de monsigneur le duc à Coudeberghe, parla à monsigneur le duc, son beau-fil, et lui remonstra pluiseurs raisons touchans son ordonnance, entre lesquelles raisons elle lui requist et pria que il vosist rapeller l'ordonnance faite à l'encontre des dames et damoiselles de sa fille, madame la ducesse. Laquelle requeste ledit duc de Brabant lui refusa ne onques acorder ne lui volt, pour laquelle cause elle moult tourblée et courouchié encore plus que devant, elle se parti et dessevera de l'ostel du duc, et monta à ceval, et s'en r'ala, sans prendre congié, à son hostel, c'est assavoir au Miroir, où elle estoit logié. Madame Jaque la ducesse, véans sa mère ensy tourblée, comme toute anuyeuse et plaine de larmes, se parti tout à pié de l'ostel de monsigneur le duc, et s'en vint après sa mère au Miroir où elle estoit, et n'avoit ladicte ducesse aveuc elle que Jehan Rasoir, et là demoura-elle pour la nuit, en parlant de pluiseurs choses, et meismement sur l'estat dudit duc, qui trop merveilleusement estoit mués, non point à leur honneur. Si que, quant che vint à l'endemain, sans aultre congié prendre au duc ne à aultre personne, en très-belle compaignie et notable elles II ensamble se partirent de Bruxelle, et s'en vinrent au Quesnoyt en Haynnaut, ne onques depuis ladicte ducesse en la compaignie du duc ne rentra, comme vous orrés chi-après. Mais nous nous tairons de ceste matère, et parlerons d'une déclaration de pais que le duc Jehan de Brabant fist entre ceux de Heetvelde, d'une part, et ceux de Lombeke et de la Place, d'aultre part.

De la déclaration du duc Jehan de Brabant sur la paix faite entre ceux de Heetvelde, d'une part, et ceux de Lombecque et de la Place, d'aultre part [1]. CHAP. CLI.

1420. Au tamps de feu monsigneur le duc Anthoine de bonne mémoire s'estoit esmut une dissention et discorde entre les frères de Heetvelde, c'est assavoir messire Jehan, messire Watier et messire Willame, frères et chevaliers, et leurs adhérens, d'une part, et Jehan de Lombecque et les frères de la Place, d'aultre part, exepté que il avoit retenu en lui de dire les amendes de aulcuns excès, arsins et mutilations de membres, qui par la partie adverse avoient esté fait ès corps et ès biens des III frères de Heetvelde dessusdits: desquelles offences despuis, c'est assavoir en l'an mil IIII^{c} et XVII, le lundi après le *Quasimodo*, c'est le premier dimence après Pasques, les dessusdictes II parties se submirent en la personne de monsigneur le duc Jehan, fil d'icelui duc Anthoine, à

[1] Voyez le texte latin, p. 389.

son instance en son ordonnance. Lequel duc Jehan en le pardefin entre lesdictes II parties, le XXe jour de juing, pronunchat plaine et entière paix, sauve en che la déclaration sur ce à estre faite en dedens ce XXe jour dessusdit et la feste de Pasque qui devoit estre prochain ensieuvant : lequel jour laissa expirer ledit duc Jehan, ne n'en fist riens ne aulcune chose. Mais en l'an mil IIII^{c} et XX, par l'ennort et persuasion de Ruther Boene dessusdit, comme on disoit, le duc Jehan fist appeller par devant lui en sa court à Coudeberghe les trois frères de Heetvelde dessusdis, lesquelz venus en sa présence, il leur fist dire que il vouloit proférer sa déclaration sur la paix aultrefois par lui pronuncié: lesquelz frères respondirent à che en disant que pour leur part la paix avoit esté très-bien gardée et sans violer, et pensoyent bien savoir que la partie jadis à eulx adverse ne se plaindoit point de eulx, au contraire; adjoustoyent ossy à che que le temps que la déclaration devoit estre faite estoit expirés et passés, pour quoy ilz n'en désiroyent estre plus riens fait. Et tantost que ilz eulrent fait ceste responce, yceux III frères se partirent tantost de Bruxelle, et s'en allèrent à Louvain, où ilz se firent bourgois de la ville, comme on disoit; ossy ilz estoient paravant hommes Saint-Pière, et sur celle fiance ilz aloyent là pour goïr de la franchise et liberté que goïssent les hommes Saint-Pière. Mais le duc Jehan, en l'absence et contumace d'iceux, il fist lire et proférer sa déclaration sur ladicte paix par la voix dudit Ruther Boene par une lettre sur ce faite, laquelle lettre il envoya aux III frères dessusdis en la ville de Louvain, par lesquelles lettres il leur commandoit à faire certains grans pèlerinages et yssir hors des mettes du pays de Brabant sans dilation, et demourer dehors par l'espasse de certains ans. Laquelle lettre monstrèrent yceux III frères chevaliers aux nobles et députés des bonnes villes de Brabant, adont à une journée assemblés à Louvain, en eulx conquérant et plaindant que ilz estoient traitiés et menés hors des mettes du droit et de la justice du pays, attendu que eulx par samblable manière ilz s'estoyent submis des arsins, navreures et mutilations de corps et dommages de biens que ilz avoyent eu par leurs adversaires, dont ilz entendoient et espéroient mieux à avoir amende que paine. Ilz dirent ossy que le tamps estoit piècha expirés et passés dedens lequel le duc Jehan devoit faire sa déclaration, pour laquelle cause ilz tenoient ceste déclaration de nulle valeur et mains que souffissant. Par lesquelles raisons ilz ne firent ne pèlerinage ne aultre chose, mais demourent à Louvain.

De II journées en ces tamps en division tenues, l'une à Louvain et l'aultre à Bruxelle [1].
CHAP. CLII.

1420. En l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^{c} et XX, ou mois de may, manda le duc Jehan de Brabant aux III estas de son pays de Brabant, par ses lettres, que ilz venissent emprès lui à une certaine journée ou mois de may en sa ville de Bruxelle, pour une taille ou ayde que il vouloit qu'elle lui fuist acordée. En ce propre temps escripvi pareillement la ville de Louvain as dessusdis III estas, en eulx priant que, au jour meisme que le duc leur avoit escript, ilz fuissent et venissent en la ville de Louvain, pour pluiseurs causes grandement touchans les drois et besongnes du pays de Brabant. Par lesquelz mandemens les aulcuns des nobles et des députés des bonnes villes en alèrent à Bruxelle emprès le duc Jehan, et aulcuns aultres nobles et députés des bonnes villes en alèrent à Louvain. Mais ceux qui s'assamblèrent à Louvain escripsirent à ceux de Bruxelle, par leurs lettres patentes, soubz le seel de la ville de Louvain, le XXe jour du mois de may dessusdit, et meismement au duc Jehan, en lui signifiant que il leur sambloit, et ossy aux députés de ses bonnes villes, que son gouvernement n'estoit point en tel estat gardé ne conservé que il appartenoit à sa noblesse, ne par la manière que ses ancisseurs l'avoyent eu et tenu, en une si noble et si rice ducié comme est la ducié de Brabant, veu que une grant partie de ses terres, de ses hommes et de ses rentes il avoit transporté en estranges mains; et se maintenant à lui estant en tel et quel régiment que il estoit, ilz lui acordoyent une ayde, ilz doubtoient que il ne fuist point convertie à son honneur garder, ne à son plus grant profit et de son pays de Brabant : pour quoy ilz ne pooyent satisfaire ne entendre à sa pétition, car, la qualité de son gouvernement pensée, ilz ne feroyent point che que promis lui avoyent par leur serment, car ilz ne lui feroyent son honneur ne son pourfit, che que faire ilz estoyent tousjours tenu, et faire lui offroyent à son honneur, à le utilité et profit de son pays de Brabant, comme en leurs lettres estoit plus largement contenu. En ce tamps meismes escripsirent-ilz encore aux nobles estans en Bruxelle, en eulx priant, et en la vertu de l'aliance faite entre eulx, que ilz se vosissent aherdre aveuc eulx, et demourer à leur opinion et responce, car il estoit besoing et nécessaire, comme eulx-meisme selonc l'exigence du fait pooyent bien percevoir. Et qui veult savoir les noms des nobles hommes qui estoyent à Louvain, ilz estoyent telz : Premièrement Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda, monsigneur Thomas de Dieste, monsigneur Jehan de Wesemale, monsigneur Jehan de Scoenvorst, borchgrave de Monyouv, monsigneur Jehan de Rotselair, monsigneur Henri de le Lecque, monsigneur de

[1] Voyez le texte latin, p. 391.

Heezewycq et de Dynter, Jehan de Wittem signeur de Boutershem, monsigneur Jehan signeur de Wittem, monsigneur Henri de Diest signeur de La Rivière, Henri de Rotselaire signeur de Roest, Henri signeur de Heverlé, monsigneur Robert de Spontyn, monsigneur de Wavre, monsigneur Watier de Wighen, Jehan signeur de Scoenhoven, Jehan de Goetsenhoven signeur de Voelue, et pluiseurs aultres.

Subséquamment, le XXIe jour dudit mois, le dessusdit duc Jehan descherga et desmist monsigneur Arnoul de Crayenhem signeur de Grobbendonck, chevalier, du gouvernement et garde des castiaulx, terres et villes de Millen, Gangelt et Vucht, que il commist à messire Jehan de Loen signeur de Heynsberch et à Jehan son ainsné fil, leur vie durant. Sur quoy lesdis signeurs, monsigneur de Heynsberch et Jehan son ainsné fil et Jehan de Heynsberch, adont évesque de Liége, et Willame conte de Blanckenhem, fil d'icelui signeur de Heynsberch, se obligèrent par leurs lettres patentes et mirent certains plesges que, tantost que ledit signeur de Heynsberch et son ainsné fil seroyent alés de vie à trespas, après la mort du darrain ilz restitueroyent sans refus ne empeschement les castiaulx, terres et villes de Millen, Gangelt et Vucht dessusdis ès mains dudit duc de Brabant, ou de ses hoirs et sucesseurs, comme ès lettres sur ce faites est plus plainnement contenu, comme on dist.

De la secrète union et aliance faite entre aulcuns du conseil du duc et pluiseurs bourgois de la ville de Bruxelle [1]. Chap. CLIII.

La division estant entre les nobles et barons du pays de Brabant, les personnes qui 1420.
s'ensieuvent, c'est assavoir : monsigneur Jehan de Grimberghe, monsigneur de Asche, monsigneur Jehan de Coudenberghe, monsigneur Évrard Tserclaes, chevaliers; Jehan de Aa signeur de Hogesteyn, Cornille de Aa, son frère, Renier Mours, Jehan et Robert de Asche, frères, Jehan Taye de Eelwyc, Watier, Willame et Jehan de Pypenpoye, frères, Jehan Taye de Gazebecque, Geldophe de Coudenberghe, Jehan Tseraerts, Tiéri de Lose, Jaspar et Melcior de Arken, frères, Jehan de Ydegheim et Jehan de Weirt, du mandement, consentement, sceu et volenté du duc Jehan de Brabant, leur signeur, se alloyèrent ensamble, leurs vies durant, à l'encontre de tout homme vivant qui se volroit opposer ou oseroit faire contraire, de fait ou de parole, audit duc, leur signeur, et ycelui duc, leur signeur, ilz assisteroyent léalment, en corps et en biens, en la conservation de droit et de justice, en promouvant partout et en tous lieus son honneur et profit; aveuc pluiseurs aultres poins et articles plus plainement déclarés en leurs lettres patentes sur ce faites et munies par le appention de leurs seaulx, données le XXIIIIe

[1] Voyez le texte latin, p. 593.

jour du mois de may, l'an mil IIII^c et XX dessusdit. A laquelle aliance despuis, par leurs lettres seellées ès aultres lettres infichiés, se aherdirent Costin de Aa, Jehan, Henri et Willame Cluetinck, frères, et Henri de Hertoghen. A la instante requeste et postulation desquelx XXV aliiés dessusnommés, le dessusdit duc Jehan loa et approuva les lettres de la dessusdicte aliance par ses lettres seelées en ycelles infichiés, données le XXIe jour du mois de juing en l'an dessusdit, comme èsdictes lettres est, comme on dit, plus largement contenu.

De la correction d'aulcuns du conseil du duc Jehan de Brabant faite en la ville de Louvain [1]. Chap. CLIV.

1420. En cel an et mois dessusdit, c'est assavoir ou mois de juing, le nuit de la Nativité monsigneur saint Jehan-Baptiste, Jehan Taye de Eelwyc estant encore aman de Bruxelle, le dessusdit duc Jehan ordonna et fist eschevins de ladicte ville de Bruxelle Jehan Metten Schachte, Jehan Mennen, Jehan de Froye, Henri Cluetinck, Gille de Kegel, Jehan de Leuw et Bertemieu Tseraerds. Et pourtant que les dessusdis barons et nobles de Brabant, et aveuc eulx la ville de Louvain, se estoyent substrais de l'obédience dudit duc Jehan et de lui départis, les bonnes villes de Bruxelle, d'Anvers et de Bos-le-Duc par leurs députés s'entremirent par pluiseurs fois de acorder yceux nobles et barons, avec la bonne ville de Louvain, audit duc Jehan et aux nobles qui tenoyent son parti; et pourtant que ilz estoyent frustrés de leur désir, c'est-à-dire que ilz ne pooyent venir à leur entente, les III bonnes villes dessusdictes envoyèrent leurs députés en l'abbeye de Cortenberghe, et leur enjoindirent que de là ilz ne se partissent jusques à che que entre les parties dessusdictes ilz eussent traitié bonne concorde, à la plus grant honneur et pourfit dudit duc Jehan et de son commun pays de Brabant. Toutes lesquelles [2] signifièrent yceux députés de ces III bonnes villes aux barons, nobles et bonne ville de Louvain par leurs lettres, en eulx requérant que ceste cause ilz vosissent tenir en bon estat et de leur righeur cesser. A quoy les dessusdits barons et nobles aux dessusdis députés des III bonnes villes dessusdictes estans en Cortenberghe feirent respondre, que ilz ne désiroyent aultre chose que à procurer l'onneur et pourfit dudit duc, et affin que ce se peuvst faire par le consentement de eulx tous, ilz les requirent, en la vertu de la confédération estant entre eulx, que sans délay ilz venissent à Louvain aveuc eulx à eulx acorder, et pour trouver les voyes et le moyen comment plus convegnablement faire se polroit : laquelle chose à faire refusèrent yceux députés et demourèrent à Cortenberghe, en faisant en vain grans labeurs et despens. Et les barons

[1] Voyez le texte latin, p. 595. [2] Il manque le mot *choses*.

et nobles, aveuc la ville de Louvain, s'efforchoyent de atrayre à eulx les aultres bonnes villes contre aulcuns du conseil de monsigneur le duc, que ilz entendoyent à corrigier sans rappel, pourtant que ilz avoyent consillié et consenti de aliéner les terres et signouries de Hollande, de Zélande et de Frise, sans le sceu et voulenté de madame Jaque la ducesse, et que ilz avoyent souffert et permis ladicte dame départir de la court dudit monsigneur le duc, et, que plus est, de ce faire s'estoyent efforchiés, c'est-à-dire que elle se départist de la compaignie de mondit signeur le duc, comme de lui avoir refusé et dényé que son vivre nécessaire lui fuist administré, et spécialement le jour de le Pasque darrain passé que ilz deffendirent qu'elle ne fuist point servie. En oultre ilz avoyent baillié le conseil en le aliénation des terres, castiaulx et villes de Millen, Gangel et Vuch; avoyent ossy consillié que ledit monsigneur le duc, contre Dieu et justice, avoit proféré sa déclaration contre les III frères de Heetvelde dessusdis.

Pour lesquelles causes et pluiseurs aultres grans et griefs excès, les dessusdis barons, nobles et bonne ville de Louvain, pour eulx et pour les aultres qui aveuc eulx en ce se volrent aherdre, ordonnèrent pluiseurs griefves corrections et banissemens contre les consilliers, le seelleur, le secrétaire et le clercq du livre des fiefs dessusdis, c'est assavoir contre monsigneur de Asche, Jehan son fil l'ainsné, Renier Mours, Bernard Uteneuge, qui à toutes ces besongnes dessusdictes donna le principal conseil, et si fu bien sceu que une fois il dit publiquement que il valoit mieux que monsigneur le duc et madame la ducesse fuissent séparés l'un de l'aultre que aultrement, attendu que monsigneur le duc tenoit la partie du *Cabilliau*, et madame la ducesse la partie du *Houcque*. Item banirent-il ossy Nichole Colesonne et Ruther Boene hors des mettes du pays de Brabant, jusques à che que lesdictes terres de Hollande, de Zélande et de Frise seroyent ramenées et remises en le main dudit duc Jehan et de ladicte ducesse. Et loist savoir que ceste correction fu publiié en le ville de Louvain, le jour de l'Assomption Nostre-Dame, en l'an mil IIII^c et XX. A la publication de laquelle correction furent présens monsigneur Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda, Willame conte de Seyne signeur de Rode Sainte-Agate, monsigneur Thomas signeur de Diest, Jehan signeur de Wesemale, Jehan de Scoenvorst, borchgrave de Montjouv, signeur de Craendonck et de Diepenbeke, monsigneur Jehan signeur de Rotselair, Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zone, monsigneur Henri de le Lecque signeur de Heeswyck et de Dynter, Jehan de Hoerne signeur de Perweys, Jehan de Witham signeur de Boutershem, monsigneur Arnoul de Crayenhem signeur de Grobbendonck, monsigneur Jehan de Beerlair signeur de Heelmont, monsigneur Jehan signeur de Witham, monsigneur Rasse de Le Rivière, monsigneur de Nedlinter, monsigneur Henri de Diest signeur de La Rivière, monsigneur Henri signeur de Heverlé, monsigneur Watier de Winge, monsigneur Wibert de Meldert, monsigneur

Henri de Witham, monsigneur Robert de Spontyn signeur de Wavre, monsigneur Watier de Kersebeque signeur de Stale et de Goetsenhoven, monsigneur Jehan signeur de Huldenberghe, monsigneur Roland de Borguevail, Henri de Rotselair signeur de Roest, monsigneur Jehan de Kersebecque, monsigneur Yeuvain de Houtem, monsigneur Nicolas de Saint-Géry, monsigneur Évrard Boete, monsigneur Loys Pynnock, messigneurs Jehan, Waltier et Willame de Heetvelde, frères, Willame de Montenaque signeur de Grasen et de Wyhe, Jehan de Ranst signeur de Caucuckrode, Baulduin de Glimes, Jehan signeur de Scoenhoven, Jehan signeur de Voelue, Willame signeur de Bigarden et Jehan Dickber. Or maintenant s'ensiulent les noms des bonnes villes qui demourèrent emprès ladicte bonne ville de Louvain: Trett, Tennes, Leuwen, Nyvellen, Herentalz, Lyren, Vilvorden, Berghes-sur-le-Zone, Breda, Steenberge, Aerschot, Sichem, Landen, Geldoine, Halen, et depuis se adjoindirent aveuc eulx Bruxelle et Anvers.

Comment monsigneur Pietre de Steynen et monsigneur Florent Vanden Abele furent prins en Brabant, et comment Jehan Cluetinck, fil Évrard, fu fais aman de Bruxelle, et de coy il se obliga[1]. Chap. CLV.

1420. Environ ces tamps, ou mois d'aoust, Jehan duc de Bavière envoya par devers le duc Jehan de Brabant, adont estant en sa ville de Bruxelle, Pietre de Steyne, prouvost de l'église Saint-Sauveur de Uttrect, et messire Florent de le Abele, chevalier, pour aveuc lui traitier aulcunes certaines besongnes. Lesquelz après ce que ilz eurent eu responce dudit duc Jehan de Brabant, et de lui obtenu le congié, ilz se mirent au retour; mais ensy que ilz s'en raloyent, ilz furent, entre Eppegem et Sempse, prins et retenus prisonniers par pluiseurs serviteurs des demisiaulx de Wesemale et de Montjouy, et menés prisonniers au castel de Fallays, appartenant au demisiaul de Wesemale, lesquelz II prisonniers se ilz volrent de là escapper et yssir, il les convint mettre à finance et ranchonner: de quoy les deulx ducs dessusdis furent très-malcontemps sur les II dessusdis demisiaulx, mais il n'y comptèrent guères pour ceste fois. Et desdont, pour ceste prinse et pour la correction du signeur d'Asche et des siens, fu le duc Jehan encore plus courouchiés que il n'avoit onques esté à l'encontre de ses barons et nobles de son pays de Brabant et sa ville de Louvain dessusdicte: pour quoy il ledit duc Jehan par son conseil quéroit les occasions de attraire aveuc lui les aulcuns de son pays à l'encontre d'iceux barons et nobles.

Advint que, le second jour du mois de septembre en l'an dessusdit, Jehan le duc de

[1] Voyez le texte latin, p. 396.

Brabant déposa Jehan Taye de Eelwye de son office de amannie de Bruxelle, laquelle office il commist à Jehan Cluetinck, fil de Evrard. Lequel Jehan à l'endemain donna audit duc ses lettres patentes, contenant en substance en telle manière : « Pour che que mon gracieux signeur, monsigneur le duc, qui par le information d'aulcuns de mes envieux a esté esmut contre moy, et me a maintenant rechupt à sa grâce et faveur, en moy instituant son aman de Bruxelle, Jehan Cluetinck, pour ceste cause fay savoir à tous que, oultre le serment que à cause dudit office je ay fait à mondit signeur le duc, lui ay promis et lui promès, par ma foy chrestienne et sur mon honneur, les dois dréchiés en hault, corporèlement, dont je lui donne ces miennes lettres, et aveuc che je fay serment sur les sains de Dieu, que lui à[1] ses adhérens, messigneurs cousins, amis et bien-amés, par la promotion desquelz je ay attains sa grâce et faveur, c'est assavoir à monsigneur Jehan d'Asche, à Jehan d'Asche, son fil, à Bernard Uteneuge, à Renier Mours, ses consilliers, à Ruther Boene, dit de Teeffelen, son secrétaire, et à ses aultres serviteurs et amis pour lesquelz il lui plaira respondre, et signamment ceux que il veult avoir promus, tous les jours de ma vie je seray et demouray bon et léal, et à mondit gracieux signeur obéyssant et prest en toutes causes, et où je le sçaray, ayderay à garder son droit et juridition, en corps et en biens, contre quel que ce soit, quant besoing sera. Et à lui et à mes cousins, amis et parens, et à tous aultres desquelz mondit signeur me volra requérir, noncheray, tantost que je le sçaray, leur mal ou contraire apparant, et leur bien et prospérité promouveray, selonc ma puissance, et metteray mon corps et mes biens, toute ma force et ma substance, léalment en tous fais sans demeure emprès eulx, sans fiction et dissimulation quelconque, et feray toutes choses et une cascune d'elles que bon et léal subgiet et serviteur, cousin et amy est tenu de faire à son vray signeur, cousins et amis, de droit et par la vigheur de serment donné et baillié en fais et en paroles. Et en oultre, de che jour en avant, ne me entremetteray de messire Jehan Hertoghe, chevalier, et de Gysebert Pipenpoy, ne des III frères de Heetvelde, ne à eulx ne à aulcuns de eulx ne donray aulcun service, amistié, faveur ou amour, se monsigneur le duc et mes aultres amis dessusescrips ne le me commandent et enjoindent à faire. » Ensy contenoyent les lettres dudit Jehan Cluetinck, lesquelles donnoyent plus occasion de guerre entre les signeurs et le prince que aultrement.

De aultres consilliers que le duc Jehan de Brabant institua et retint[2]. Chap. CLVI.

Après che que le signeur de Asche et les aultres dessusescrips, aveuc lesqués s'estoit monsigneur le duc gouvernés, furent proclamés, corrigiés et banis du pays de Brabant,

[1] Lisez *à lui et à*.

[2] Voyez le texte latin, p. 398.

pourtant que mondit signeur ne s'en pooit bien aydier, et que envoyer ne les peust arrière de lui, se il n'en vosist avoir maises nouvelles à son desplaisir, il constitua et ordonna aultres nobles et bonnes personnes ses consilliers, c'est assavoir révérend père en Dieu, monsigneur Jehan abbé de Hafflinghem, monsigneur Jehan de Kuyck signeur de Hoestraten, monsigneur Cornille de Lidequerque signeur de Lens en Haynnaut, Tiéri de Meerhem signeur de Boextel, monsigneur Renier de Berge signeur de Goele et de Mertsene, maistre Amand de Breumont, docteur en théologie, doiien de l'église Saint-Donas de Bruges, messire Willame de Gent signeur de Marwyc, monsigneur Évrard Tserclaes, Nicole Vanden Werve et Gerlac de Ghemert. Auxquelz X personnes il leur donna et ottria, à tous ensamble ou à VI de eulx, entièrement toute puissance, et telle et samblable que il avoit donné au dessusdit monsigneur d'Asche et à ses compaignons, et signamment leur donna mandement espécial de tenir en sa court, quelque part que il fache sa demeure, chambre de conseil, et là administrer et faire justice et droit à toutes parties là venans; et ossy leur donna puissance de entendre à toutes ses causes, tant sa personne comme son estat et de son hostel et touchant tout le pays de Brabant, aveuc pluiseurs aultres poins et articles plus plainement déclarés ès lettres de la commission sur ce faites, qui furent données à Bruxelle, le XIe jour du mois de septembre l'an dessusdit.

Comment les nobles et barons du pays de Brabant, aveuc eulx la ville de Louvain, envoyèrent en Franche quérir le conte de Saint-Pol[1]. Chap. CLVII.

En ce tamps que les députés de ces III bonnes villes de Bruxelle, d'Anvers et de Bos-le-Duc estoyent en Cortenberghe, et les barons et nobles de Brabant se tenoyent à Louvain, lesquelz s'efforchoyent de aveuc eulx attraire les aultres bonnes villes, comme dessus est dit, yceulx barons et nobles par pluiseurs fois escripsirent et envoyèrent leurs lettres missibles à madame la ducesse de Brabant et à madame sa mère, vesve, adont faisans leur résidence au Quesnoy, que aux dessusdis barons et nobles elles vosissent tousjours rescripre leur bonne intention, comme il appert par les lettres de costé et d'aultre envoiiés, par la vigheur desquelles lettres yceux barons et nobles consolés et confortés, eulrent ferme espérance et confidence plainnière en le assistence et aherse desdictes dames la ducesse et la mère. En oultre il est assavoir que, quant monsigneur le duc Jehan de Bourgoigne fut en Brabant requérir la tutelle du duc Jehan de Brabant, son nepveu, en son retour il emmena aveuc lui de Brabant le conte de Saint-Pol, son nepveu, frère germain dudit duc Jehan de Brabant, lequel demoura en Franche

[1] Voyez le texte latin, p. 398.

aveuc luy jusques à la mort dudit duc Jehan de Bourgoigne, fil de sondit oncle : ou temps duquel ycelui Philippe conte de Saint-Pol fu par Charle roy de Franche fais capitainne général de la cité de Paris. Environ ces tamps les barons et nobles de Brabant, eulx encore tenans à Louvain, envoyèrent en Franche frère Émond de Emmichoven, maistre de Chantrain de l'ordre de l'ospital Saint-Jehan de Jhérusalem, audit conte de Saint-Pol, affin que de aveuc lui le amener en Brabant, se il pooit. Laquelle chose venue à la congnissance de son frère, le duc Jehan, pour cest advent ou venue empeschier, envoya à son frère et à monsigneur le duc Philippe de Bourgoigne dessusdit Jehan de Grimberghe signeur de Aa et de Hogenstein, atout lettres de crédence par la vigheur desquelles il ledit de Aa leur devoit exposer comment les nobles et aulcunes bonnes villes de Brabant s'efforchoyent grandement de bleschier et nuire ycelui duc Jehan de Brabant en sa haulte juridicion : pour quoy il les faisoyt très-humblement pryer que aux dessusdis nobles et bonnes villes ilz vosissent escripre, et autenticquement requérir que ilz se désistassent de ce que ilz avoyent encommenchié, et feissent audit duc Jehan che que bons léaulx subgiés sont tenus de faire à leur vray signeur. Et pour ce point espéroit ledit duc Jehan que par ceste manière il ne seroit point de besoing que sondit frère venist en Brabant: laquelle chose percevans maistre de Chantrain, procura tant au contraire que ledit conte de Saint-Pol vint de Franche aveuc lui en Brabant, le disième jour du mois de septembre en l'an dessusdit. Vinrent ossy ung peu après en ce meisme mois les ambaxadeurs de messigneurs, premièrement le roy de Franche et du duc de Bourgoigne dessusdis, pour mettre en cès [1] et apaisier la dissention ou discorde venue entre ledit duc Jehan de Brabant, d'une part, et madame la ducesse et madame la vesve, sa mère, les nobles et bonnes villes de Brabant, d'aultre part.

Comment le duc Jehan se parti secrètement de Bruxelle, et où il alla, jusques à che que il vint en sa ville de Tret [2]. Chap. CLVIII.

Ne demoura gaires après ce que le conte de Saint-Pol et les ambaxadeurs du roy de Franche et du duc de Bourgoigne furent venus de Franche en Brabant, il vinrent veoir le duc Jehan de Brabant estant à Bruxelle, et lui signifièrent la cause de leur venue; et quant ilz eurent ce fait, ilz se partirent de Bruxelle et s'en alèrent à Louvain, pour parler aux nobles de Brabant qui encore estoyent en ladicte ville. Ilz firent ossy tant que madame Jaque la ducesse aveuc madame la douagière de Haynnaut, sa mère,

[1] *Mettre en cès* ou *en cesse*, mettre en repos, tranquilliser, calmer. On dit *n'avoir point de cesse* pour n'être pas en repos, ne pas être tranquille, être impatient jusqu'à ce qu'on ait obtenu ce qu'on désire.

[2] Voyez le texte latin, p. 400.

vinrent à Louvain, lesquelles là venues, monsigneur le conte de Saint-Pol et yceux ambaxadeurs dessusdis, après pluiseurs parlemens et traitiés eus entre ledit duc Jehan, d'une part, et lesdictes II dames aveuc les nobles, d'aultre part, ordonnèrent une certaine journée à estre tenue en le ville de Vilvorde, le dimenche pénultième jour dudit mois de septembre dessusdit, par et entre monsigneur le duc et les II dames Jaque et sa mère et les barons et nobles dessusdis et ossy les bonnes villes. A laquelle journée ladicte ducesse et sa mère, monsigneur le conte de Saint-Pol, les barons, nobles et les députés des bonnes villes vinrent; mais le duc Jehan n'y vint point. Ainchoix le lundi, qui estoit l'endemain du dimence dessusdit, envers VI heures du vespre, ledit duc se parti secrètement de Bruxelle, et monsigneur Évrard Tserclaes, son chabelain [1], faindoit que il estoit en sa chambre ung peu déshaitié, et ne volt onques souffrir que nul alast devers lui, que II ou III qui estoyent varlés de chambre, lesquelz, en faindant que le duc y estoit, portèrent la viande de souper en sa chambre, tout ensy que se il y fuist; mais non estoit, car, comme j'ay dit, il s'en estoit alés. Et aveuc lui Jehan de Aa, Coustin son fil, Gerlac de Ghemert, Robert de Asche et Thiéri de Lose, lesquelz emmenèrent de nuit ledit duc Jehan par le pont de Musenen, emprès Malignes, tant que le mardi, premier jour d'octobre, ilz vinrent ou castel de Garmel emprès Hoechstraten, appartenant à monsigneur Jehan de Kuyck signeur de Hoechstraten, et le merquedi il s'en alèrent à Harlair, emprès Bos-le-Duc; de là ilz s'en alèrent à Nuweland, en la maison Gerlac de Ghemert, et de là il revint à Bos-le-Duc, où il demoura jusques au VIIIe jour du mois d'octobre: dedens lequel terme il fu une fois en Buchoven, où furent emprès lui le demisiaul Gérard, frère du duc de Clèves, et le demisiaul de Gazebecque; et loist savoir que monsigneur de Asche et Jehan son fil, Bernard Utenenge et Ruther Boene furent emprès ledit duc Jehan à Harlair, en Nuweland et en Buchoven. Item de Buchoven retourna ledit duc en Bos-le-Duc, et despuis s'en alla en Nuwelant; de là il en ala hors de la ville de Hees envers Ravesteyn, là où le demisiau Gérard de Clèves, monsigneur de Heynsberch, le prouvost d'Aix, monsigneur de Asche aveuc ses compaignons vinrent à lui, et tinrent là aulcuns secrés consaulx, et puis s'en retournèrent à Bos-le-Duc. Et de là ledit duc derechief s'en r'ala à Nuwelant, là où à lui revinrent arrière le demisiaul de Gazebecque et monsigneur de Asche aveuc les siens; de Nuwelant il s'en ala à une ville nommée Duere emprès Oss, là où à lui vinrent sur les champs monsigneur de Heynsberch et monsigneur de Asche aveuc les siens, et tinrent là aulcuns consaulx secrés. De ceste ville de Duere s'en alla ledit duc Jehan à Bos-le-Duc, mais le venredi VIIIe jour du mois de novembre il se partit de Bos-le-Duc et s'en alla à Helmont, et puis en la ville de Utrect, où il demoura par aulcuns certains jours. Ensy se pourmenoit che bon duc Jehan.

[1] Lisez *chamberlan* ou *chamberlens*, chambellan, que le texte latin nomme *magister curiae*.

Comment le conte de Saint-Pol fu fais gouverneur du pays de Brabant, et de l'armée faite au Mont-Sainte-Gertrud et à Hoesden[1]. Chap. CLIX.

Ou chapitre précédent est contenu comment les II dames, c'est assavoir dame Jaque 1420. la ducesse et sa mère, monsigneur le conte de Saint-Pol, les nobles et les députés des bonnes villes de Brabant estoyent venus en la ville de Vilvorde, à la journée qui là devoit estre tenue le pénultime jour du mois de septembre, là où le duc Jehan ne se comparut point. Pour quoy, quant on sceut et perchut de vray que le duc Jehan s'estoit secrètement partis de Bruxelle, les dessusdis barons, nobles et députés des bonnes villes de Brabant, par le conseil des ambaxadeurs du roy de Franche et du duc de Bourgoigne, et ossy par leur assent, eslurent le dessusdit monsigneur le conte de Saint-Pol, le mardi premier jour d'octobre, leur gouverneur et de tout le pays de Brabant. Et le merquedi second jour d'octobre madame Jaque de Brabant et madame la douagière de Haynnaut, sa mère, et monsigneur le conte de Saint-Pol dessusdit, aveuc les barons, nobles, et députés desdictes bonnes villes, se partirent de Vilvorde, et s'en vinrent à Bruxelle, là où à l'endemain, c'est assavoir le joedi IIIe jour dudit mois, il fu conclut que, pour chou que ledit duc Jehan de Brabant, sans le conseil et sceu de dame Jaque la ducesse, sa femme, et oultre sa volenté, avoit donné et cédé le gouvernement des pays de Hollande, de Zélande et de Frise, aveuc toutes les appendances, drois, fruis et rentes, au duc Jehan en Bavière, etc., laquelle chose ycelle ducesse dame Jaque, le conte de Saint-Pol, gouverneur, et tout le pays de Brabant, tant barons comme nobles et toutes les bonnes villes d'icelui pays, prenoyent mal en gré, esmurent guerre audit duc Jehan en Bavière, pour ycelles terres de lui recouvrer par force d'armes, et ordonnèrent que premièrement monsigneur le conte de Saint-Pol atout ung très-puissant ost de gens d'armes se partiroit du pays de Brabant, et s'en yroit expugner et envaïr premièrement la ville du Mont-Sainte-Gertrud et Hoesden. Pour quoy madicte dame la ducesse et monsigneur le conte de Saint-Pol, gouverneur de Brabant, mandèrent par leurs lettres aux barons, nobles, hommes féodaulx, vassaulx, bonnes villes et franchises du pays de Brabant, que tous armés en appareil de guerre et de faire bataille ilz venissent et fuissent à Breda, le XVe jour du mois d'octobre dessusdit, ou environ là entour, pour passer oultre et aler mectre le siége devant la ville du Mont-Sainte-Gertrud et Hoesden : ouquel jour arivèrent tous les nobles et bonnes villes de Brabant à Breda, comme commandé estoit, exepté la ville de Bos-le-Duc et la mairie d'icelle.

Et est vray que le XVIe jour dudit mois madicte dame Jaque la ducesse et madame la vesve, sa mère, et monsigneur le conte, gouverneur de Brabant, aveuc aulcuns nobles,

[1] Voyez le texte latin, p. 401.

c'est assavoir : monsigneur de Rotselair, Jehan de Scoenvoorst, borgrave de Montjouv, Jehan demisiau de Diest, Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zone, Henri de Rotselaire, Jehan de Scoenhoven, et leurs gens, à main armée, en laissant tous les aultres en Breda, s'en alèrent jusques devant la ville de Hoesden, là où après aulcunes munitions et requestes, madicte dame Jaque la ducesse, le conte de Saint-Pol et les aultres barons aveuc eulx entrèrent. Et fu là ladicte dame Jaque par les bourgois et habitans de la ville rechupte et admise comme ducesse de Brabant, et de nouvel ens intronisié, ensy que il est usage de faire. Laquelle chose ensy faite, ladicte dame Jaque ducesse commanda et manda à Ernoul de Seveneberghe, castellain et sénescal de Hoesden, en la vertu du serment que fait lui avoit et de la foy et léaulté par lesquelles il estoit à elle astrains, que il tenist et gardast le castel et ville aveuc toute la terre de Hoesden au pourfit du pays de Brabant, ou il le baillast et délivrast, se requis en estoit, ès mains dudit conte et gouverneur, au pourfit d'icelui dit pays de Brabant, pour y demeurer réalement et de fait en gagière pour tous les despens et frais que ledit conte, les barons, nobles et pays de Brabant avoyent fais pour yceux castel, ville et terre remettre en ses mains, et tous leurs gens ou nom et ou pourfit dudit pays faire munir et garder; et ossy pour le siége que on metteroit devant la ville du Mont-Sainte-Gertrud, pour là pourvéir le castel de vivres et d'aultres choses nécessaires, et de tout ce que ilz avoient despendu et despendre y devoyent, aveuc tous les dommages que il pooient avoir eu et aroyent. Et furent adont adjoins audit Arnoul de Seveneberghe de par ledit pays de Brabant, en ayde et spécialement pour la garde dudit castel et ville, comme chapitainnes Jehan Vanden Dussen et Henri de Uden, borgne, aveuc certain grant nombre de gens d'armes. Lesquelles besongnes ensy faites que dit est, dame Jaque la ducesse, le conte de Saint-Pol, les barons et nobles de Brabant dessusdis se partirent de Hoesden, où ilz laissèrent leurs gardes, comme dit est, le XIXe jour dudit mois, ouquel jour ilz refurent à Breda. Quant ce vint à l'endemain, qui estoit le XXe, madame Jaque la ducesse, le conte de Saint-Pol, gouverneur, les barons et nobles, aveuc eulx le pays de Brabant, frumèrent le siége devant la ville du Mont-Sainte-Gertrud, et le avironnèrent, et assaillirent très-aigrement, et de fait le castel conquirent. Et quant ilz eulrent ce fait, ilz mirent une très-bonne garnison ou castel de soldoyers, et le pourvéirent très-bien de vivres et de toutes aultres choses nécessaires, et là laissèrent ung très-vaillant chevalier nommés monsigneur Thiéri Vander Marmeyden, homme très-hardis aux armes, pour d'icelui castel estre castelain et chapitainne. Et en ce point s'en retournèrent cascun à sa cascune. Lequel messire Thiéri de Marweyden combati tellement de son castel ceux de la ville par le trait de ses ars, arbalestes et veuglaires, que il tiroit souvent tous alumés en la ville, dont pluiseurs maisons s'esprendoyent à ardoir, que ceux de la ville se rendirent et vinrent à obéyssance. Et loist savoir que en ladicte expédition ou ost furent toutes les villes de

Brabant aveuc toutes leurs mairies, excepté la ville et mairie de Bos-le-Duc, comme dit est.

Des traitiés fais entre le duc Jehan de Brabant et le conte de Saint-Pol, son frère germain, d'aultre part, en pluiseurs lieux et en pluiseurs jours [1]. CHAP. CLX.

En cel an dessusdit, par ung dimenche XXIIIIe jour de novembre[2], le dessusdit duc 1420.
Jehan de Brabant estant en sa ville de Utrect ou de Trect, vinrent madame Jaque la ducesse et madame sa mère aveuc le conte de Saint-Pol, gouverneur de Brabant, en le ville de Bruxelle, là où estoyent de leur mandement assemblés les III estas dudit pays. Et le XXVe jour dudit mois, qui estoit le jour Sainte-Katherine, ilz tinrent leur journée en la court du duc à Coudeberghe, et l'endemain, qui estoit le mardi XXVIe jour dudit mois, en la maison de la ville, où ledit conte fu par les dessusdis III estas gouverné en duc de Brabant. Lequel tout prestement osta et déposa messire Renier de Berghe, chevalier, de l'office de sénescal de Brabant, et mist en son lieu Willame de Montenake signeur de Grasen et de Wilre; il déposa ossy Jehan Clutinck, le fil Évrard, de l'office de amannie, et institua en son lieu oudit office Jehan de Diedeghem aman de Bruxelle. Et le merquedi XXVIIe jour dudit mois madame Jaque la ducesse et monsigneur le gouverneur et les III estas de Brabant, et ung cascun de eulx, envoyèrent les abbés de Saint-Michiel, du Parcq, de Helesem et de Tongrelo, et le prouvost de l'église Sainte-Gertrud de Louvain, atout leurs lettres de crédence, devers mondit signeur le duc, adont estant en la ville de Trect, pour lui induire et priier que de sa grâce il lui pleust retourner en son pays de Brabant. Lesquelz abbés et signeurs dessusdiz il rechupt très-bénignement et les oyt, et pour responce leur dist que il venroit ung certain jour en la ville de Diest, là où il les vourroit plus plainement oyr, et traitier aveuc eulx et ceulx que les III estas dessusdis y volroyent envoyer. Quant che vint le merquedi IIIIe jour du mois de décembre en l'an dessusdit, ledit duc Jehan donna par ses lettres patentes sauf et séghur conduit aux députés des III estas dessusdis, jusques au nombre de LX personnes et ottant de chevaulx, venant et allant devers lui à ladicte journée de Diest, et là demourer, et après en leurs lieux retourner : là où, de par ledit conte, son frère, et les III estas dessusdis, les abbés de Saint-Michiel, du Parch et de Tongerlo et les députés des bonnes villes de Bruxelle et d'Anvers, le plus humblement que ilz peurrent, le requirent et supplièrent que il lui pleusist retourner en son pays de Brabant, en l'une de ses villes de Bruxelle ou d'Anvers, à laquelle requeste faire adjoustèrent ceux d'Anvers en disant : « Sire, se il vous plaisoit retourner en Anvers,

[1] Voyez le texte latin, p. 403.

[2] Le texte latin porte le 22 novembre.

et les portes n'estoyent point grandes assés, nous ferons rompre les murs, pour y entrer à vostre plaisir. » Auxquelles humbles supplications ledit duc Jehan respondi bien peu, mais se partit de là, et s'en ala à Bos-le-Duc; mais ainchoix que il se fuist partis de la ville de Diest, les députés desdictes bonnes villes procurèrent en ce aultre journée à estre là-meisme tenue, le XVIe jour dudit mois, à laquelle de par ledit duc vinrent le conte de Moerse, Jehan de Bueren, prouvost d'Aix, adont trésorier de Brabant, et monsigneur Willame de Ghent, chevalier, monsigneur de Marwyck, et de par monsigneur le conte de Saint-Pol, gouverneur, les demisiaulx de Wesemale et de Montjouv aveuc pluiseurs aultres; mais là ne fu riens conclu. En après les prélas de Brabant par leurs prières et labeurs obtinrent une aultre journée à estre teuue en Eyndoven, le XVIe jour du mois de jenvier, à laquelle furent là envoyés de par le duc Jehan monsigneur de Asche, monsigneur Willame de Ghent, monsigneur Évrard Tserclaes et Jehan de Aa, et de par ledit monsigneur le conte, gouverneur, y furent envoyés les demisiaulx de Wesemale et de Montjouv dessusdis : en laquelle ossy ne fu riens conclut ne accordé. En après ycelui duc Jehan se partit de Bos-le-Duc, et vint en la ville de Diest, le XXe jour de jenvier, où il ne demoura point longhement, comme tantost chi-après apparra.

Comment et quant le duc Jehan de Brabant aveuc ses amis entra en sa ville de Bruxelle [1].
CHAP. CLXI.

1421. Ne demoura gaires que ledit duc Jehan, estant, comme dit est, de sa ville de Diest retourné en Bos-le-Duc, eult conseil de escripre à IIII des eschevins de sa ville de Bruxelle, c'est assavoir à Jehan Metten Schachte, à Henri Cluetinck, à Gille de Keghel et à Jehan de Leeu, pour savoir clèrement, se il avenoit que il venist à Bruxelle aveuc ses amis, se il y seroit asseur et se l'entrée lui seroit point deffendue. Lesquelz sur ce entre eulx aveuc aulcuns de leurs amis se mirent en conseil en la maison de *Vroente*, où ilz conclurent que à leur vray signeur et à ses amis ilz ne volroient point clorre les portes de la ville, mais, en quelque temps que il lui plairoit venir à Bruxelle, Jehan Cluetinck et III des IIII eschevins dessusdis s'en yroyent à cheval entre lui, et le quart eschevin, c'est assavoir Gille de Kegel, garderoit la porte; et quant le duc venroit et approcheroit la ville de Bruxelle, adont Jehan Cluetinck lèveroit sa verge en hault et le porteroit devant le duc, si le recongnisseroyent les gens pour aman de Bruxelle, non obstant que de son office d'amannie il euvst esté démis et déportés, et que le dessusdit monsigneur le conte de Saint-Pol, gouverneur, eust Jehan de Dieghem en son lieu

[1] Voyez le texte latin, p. 405.

institué. Lequelle ordonnance firent les IIII dessusdis eschevins savoir et intimer audit duc Jehan par Waltier Pypenpoy et Édouard le Hertoghe, lesquelz pour ceste cause ilz envoyèrent devers ledit duc à Bos-le-Duc. Laquelle responce euve dudit duc, il conclut de venir à Bruxelle aveuc ses amis, pour quoy il se partit de Bos-le-Duc, et s'en vint à Diest, comme nous avons dit dessus, le XXe jour du mois de jenvier, où il ne demoura gaires, car environ II heures après minuit il se partit de la ville de Diest, et se mist au chemin pour aler à Bruxelle. Et estoit aveuc lui monsigneur de Heynsbergh et le demisiau de Heynsbergh, son ainsné fil, Jehan de Bueren, prouvost d'Aix, aveuc pluiseurs de ses amis à che espécialement priiés et requis. Et avoit le conte de Moerse promis audit duc Jehan, que le dessusdit XXe jour il venroit à Diest, che que faire il ne puet pour l'empeschement qui lui fu baillié par ceux de la ville de Tret, qui ne lui souffrirent point passer parmi ladicte ville, et lui convint aillieurs trouver son chemin pour passer la rivière de Meuse, et pour chou ne puet-il venir à Diest si soudainement, mais il sieuvi despuis ledit duc à Bruxelle. Quant monsigneur le duc fu venus entre Le Fure et Bruxelle, les III eschevins dessusdis aveuc leurs amis lui vinrent à l'encontre, et Jehan Cluetinck portant sa verge en sa main, et là lui firent une très-grant révérence, comme à eulx appartenoit, et puis, après congié prins, yceux eschevins chevauchèrent à Bruxelle, et vinrent en la maison de la ville emprès leurs compaignons qui là estoyent. Et le duc Jehan les sieuwoit tout bèlement, qui vint assés tost après eulx devant la porte, laquelle il trouva fremée, et y demoura bien par l'espasse de II heures, ainchois qu'elle lui fuist ouverte ne que il peust entrer ens : dont il estoit moult courouchiés, et ossy estoit monsigneur de Heynsberch, qui y prenoit une très-grant desplaisance et s'en plaindoit trop fort de ce que on ne les laissoit plus tost ens. Laquelle chose oans une povre femmelette, qui autour de lui estoit pour cause de li demander l'aumonne, lui dit : « Ha! sire de Heynsberch, ne vous chaille se vous ne poés entrer ens à vostre plaisir; mais quant vous y serés entrés, advisés et songniés comment vous en ysterés ou polrés yssir. » De laquelle parole il ne fist que ung peu de compte, dont il eult despuis à faire, comme vous orrés. En ce terme de II heures que le duc jocquoit[1] devant le porte de Bruxelle, firent les eschevins assambler tout le grant conseil de la ville, et délibérèrent que ilz metteroyent ledit monsigneur le duc ens aveuc toute sa famille domestique, et à che le nombre de cent et XX personnes et ottant de chevaux, saulve et exepté que aveuc lui n'enterroyent point les banis et proscrips, ne les anemis publiques du pays de Brabant : laquelle conclusion ensy faite, les dessusdis VII eschevins s'en allèrent devers ladicte porte et le firent ouvrir. Si fist le duc entrer les siens premièrement, et il entra ens aveuc les darrains, laquelle chose ne pleut point bien à pluiseurs; mais Henri Cluetinck dit : « Laissiés-les tous entrer. » Par

[1] *Jocquer*, être à rien faire.

la manière dessusdicte entra le duc Jehan en sa ville de Bruxelle, en l'an dessusdit ou mois de jenvier, le XXIe jour, et chevaucha jusques à sa court de Froitmont, que on dist Coudenberghe, là où le conte de Saint-Pol vint à lui, et quant ilz eurent peu parlé ensamble, ledit conte de Saint-Pol se retray devers son hostel.

Comment le conte de Saint-Pol se transporta vers Louvain, et che que monsigneur le duc Jehan fist alors, et comment il estoit consolés[1]. Chap. CLXII.

Le merquedi XXIIe jour dudit mois de jenvier vint le duc Jehan en la maison des consaulx sur le marchié de Bruxelle, là où les eschevins, consaulx et jurés estoyent tous assamblés, et là fist-il en son nom par devant eulx proposer, par la bouche de maistre Henri Schatter, que il estoit là venus pour ceste cause, c'est assavoir que il aroit voulentiers paix et concorde aveuc le conte de Saint-Pol, son frère germain, et aveuc les barons, nobles et son commun pays de Brabant; pour quoy il les faisoit requérir que à ce faire ilz se vousissent emploiier. Ossy est-il vray que monsigneur de Heynsberch escripsi à ses cousins, les demisiaulx de Wesemale et de Montjouv, que il cuidoit encore que ilz fuissent à Louvain, en eulx priant que ilz vosissent venir emprès Bruxelle, là où il venroit parler à eulx, affin que entre eulx ilz peussent trouver les voyes et les manières les plus raisonnables et convegnables, tendans à la concorde et union entre ledit duc Jehan et ses subgés de son pays de Brabant; mais ces II dessusdis demisiaulx de Wesemale et de Montjouv ne furent point par le message monsigneur de Heynsberch trouvés, car ilz n'estoyent encore point retournés à Louvain de la journée de Eyndoven. Quant che vint le joedi XXIIIe jour du mois de jenvier, le conte de Saint-Pol se transporta de Bruxelle envers les barons et nobles estant en Louvain. Après le département duquel, le duc Jehan fist proposer et dire aux VII eschevins de Bruxelle, que il avoit mandé et fait venir pour ceste cause en son hostel à Coudeberghe, comment son frère le conte de Saint-Pol s'estoit partis de Bruxelle, mais à quel fin il ne savoit : pour quoy il désiroit savoir, se son frère à puissance de gens d'armes venoit devant Bruxelle, se ilz le lairoyent entrer ens. A quoy les dessusdis eschevins respondirent prestement que très-volentiers, se lui, qui estoit leur droiturier et naturel signeur, se doubtoit de riens, ilz lui apporteroyent en ses mains les clefs de toutes les portes, si les feroit garder à son plaisir, et de telz gens que bon lui sambleroit, et metteroit ens et hors ceux qui lui venroyent à plaisir. De laquelle parole fu ledit duc si consolés, que de sa propre bouche il respondit que il avoit fiance en eulx, et que ilz gardassent bien leurs portes, et lui fesissent tousjours che que bons et léaulx

[1] Voyez le texte latin, p. 407.

subgiés sont tenus de faire à leur vray et naturel signeur, et ossy il leur feroit pareillement che que bon signeur doibt et est tenus de faire à ses léaulx subgiés. Et ensy se départirent lesdis eschevins de lui. Mais le commun peuple estoit très-malcontemps des estrangiers, qui toute jour, en alant et en chevauchant parmi la ville, portoyent leurs espées en leurs mains, et disoyent ossy publiquement, ès tavernes et ès cabarés, que ilz seroyent tous riches ainchois que ilz se partissent de Brabant. Ilz disoient ossy que on en osteroit de ceste vie, de chà et de là, les aulcuns dont on ne se donnoit garde, desquelz ilz espéroyent à avoir leurs femmes, leurs filles et leurs biens. Sur quoy le commun peuple commencha trop grandement à murmurer, et à faire grant friente. Et le venredi XXIIIIe jour dudit mois fist ledit duc Jehan convenir devant lui aulcuns amis de ses amis, et leur demanda, se son frère le conte de Saint-Pol venoit à puissance devant sa ville, quelle espérance ou confidence il aroit ou trouveroit en eulx. A quoy ilz respondirent que, se le conte de Saint-Pol aveuc les barons et nobles venoit devant Bruxelle, que tous ensamble ilz venroyent à lui ledit duc, et s'aulcuns s'avanchoit de lui mal faire, c'estoyent ceux qui de toutes leurs forces le volroyent revengier, garder et deffendre; les aulcuns d'eulx le consoloyent en disant que ilz estoyent certains que la plus grande partie des mestiers de la ville se aherderoyent et alyeroient à lui ledit duc : dont le duc fu très-confortés et très-consolés. Mais le commun peuple estoit très-malcontempt de leurs estrangiers hostes. Et est ossy vray que aulcuns s'en allèrent secrètement de Bruxelle, et se tenoyent ou millieu du chemin de Bruxelle et de Louvain, lesquelz aux messages à eulx envoyés dudit conte et des nobles dirent et recordèrent tout l'estat du duc et de la communauté, lesquelz, de par yceux conte et nobles, reportèrent information par laquelle ilz provoquèrent la communaulté de la ville de Bruxelle en arme à l'encontre de monsigneur de Heynsberch et aulcuns estrangiers, comme ensy en advint, ensy que vous orrés assés tost ou chapitre ensieuvant.

Comment et pour quelle cause s'esmut la communauté de Bruxelle [1]. Chap. CLXIII.

Quant che vint le lundi XXVIIe jour du mois de jenvier, pluiseurs notables hommes 1421.
de la ville de Bruxelle furent infourmés que monsigneur de Heynsberch et aulcuns hostes estrangiers avoient fait entre eulx ung certain concept ou ordonnance ou monopole, c'est assavoir que, à certain signe ou son de une nole ou petite clocette, pendant en l'église des réguliers de Froitmont, que on dist Coudeberghe, ilz devoyent venir de nuit au marchié de la ville, affin que de prendre la maison de la ville, et par là estre maistre de toute la ville et ycelle mettre en leur puissance. Et fu ce concept tellement

[1] Voyez le texte latin, p. 409.

espandu et divulguié en la communaulté, que ladicte communaulté toute esmute, en eulx esvillant de nuit, s'en vinrent tous à main armé sur le marchié. Laquelle chose fu prestement nonchié au duc, lequel y vint à ceval en sa propre personne, et là d'office en office cevauchoit, en eulx priant et requérant très-bénignement que ilz se vosissent tenir en paix et en repos, et paisiblement retourner en leurs maisons. A laquelle requeste fu audit duc respondu, que lui-meisme se retraist en sa court et se tenist à sa paix et repos, car ilz ne lui voloyent que son honneur et pourfit : de laquelle responce fu ledit duc comptens. Pour quoy, espérans que ilz se deussent tantost retraire, se mist au retour pour revenir à son hostel; mais il ne fu point jusque là que il retourna, pourtant que on lui dist que le commun ne se retrayoit point, mais estoit plus esmut que devant. Si revint arrière sur le marchié, là où de très-grant affection de coer il les requist par pluiseurs fois, que au mains pour l'amour de lui et de sa grâce chascun vosist retourner à sa maison, et soy tenir à sa coyeté et paix; mais la communité, qui trop fort estoit esmute par l'information première, n'en volt riens faire, et refusèrent au duc sa requeste. Et quant le duc vit et perchut que ilz n'en feroyent riens pour lui, il s'en retourna à son hostel et les laissa convenir. Et loist savoir que de ce concept dessusdit il fu trouvé par information, que en ceste meisme nuit les hostes estrangiers, comme on disoit, gisoyent en leurs hostelz sus leurs lis tous armés, par lequel signe la communaulté tenoit que le concept dessusdit estoit souffissamment prouvé. Et au contraire les dessusdis estrangiers disoyent que ilz n'avoient fait entre eulx nul concept, ne de nul concept ilz ne savoient parler; mais quant ilz oyoient la friente du peuple, ilz se pourvéirent de leurs armeures, et de fait ilz s'armèrent, car ilz ne savoyent que le peuple pensoit ne que à advenir leur estoit. Et pourtant, dist l'acteur, que je ne say point la vérité se ledit concept avoit esté fait par la manière dessusdicte, ou non, n'en puis-je, dist-il, escripre ne déclarer à droit, et pourtant en recordé-je che que à l'une et à l'aultre partie je en oych dire et recorder.

Comment monsigneur de Heynsberch aveuc aultres estrangiers furent prins à Bruxelle, et comment le conte de Moerse promist de non yssir de son hostel sans le congié de la ville [1]. Chap. CLXIV.

Quant che vint le merquedi XXIXe jour dudit mois de jenvier, toute la communaulté assés matin, c'est-à-dire tout le peuple de le ville comme tous animés et alumés de maltalent, tous armés, s'en vinrent devant l'ostel de monsigneur à Coudeberghe; mais ilz n'entrèrent point ès barrières ne ne passèrent les lices, ains s'arestèrent devant la

[1] Voyez le texte latin, p. 410.

barière et avironnèrent toute la plache. Laquelle chose fu prestement noncié audit monsigneur le duc, lequel vint incontinent devers eulx, et leur demanda pour quelle cause ilz venoyent en tel appareil : à quoy ilz respondirent que ilz demandoient monsigneur de Heynsberch que ilz vouloyent avoir, ou aultrement ilz feroyent, fuist par force ou aultrement, que ilz le aroyent. En le fin, après pluiseurs paroles de costé et d'aultre faites et dictes en la conservation de la juridition et droit du duc, et ossy de la ville de Bruxelle, la chose fu tellement conduite que, pour eschieuver plus grans inconvéniens de efusion de sang, ledit monsigneur de Heynsberch se rendi prisonnier ès mains de Jehan Cluetinck et des eschevins, et mist ledit Jehan la main à lui et l'enmena comme prisonnier, et le sieuwoyent les eschevins et toute la communauté de la ville jusques en la maison de la ville sur le marchié, là où il fu longhement liiés ès prisons. Samblablement furent ossy prins et détenus prisonniers et mis en bonnes fortes prisons tous les estrangiers qui aveuc lui estoyent venus à Bruxelle. Mais le conte de Moerse, pour chou que point il n'estoit entrés dedens la ville de Bruxelle aveuc le duc Jehan, ains y estoit despuis venus, il ne fu point prins, et fu seulement arrestés en sa maison, là où il fist serment, présent la communaulté, que de son hostel il ne se partiroit sans le gré et congié des bonnes gens de la ville.

Comment le conte de Saint-Pol vint à Bruxelle, et tint sa résidence en la court du duc, comme gouverneur du pays [1]. Chap. CLXV.

En ce propre jour dessusdit, à l'après-disner, vint monsigneur le conte de Saint-Pol, gouverneur de Brabant, aveuc les barons et nobles de Brabant (et si estoyent ossy aveuc les députés ou envoyés des bonnes villes de Louvain et d'Anvers), en le ville de Bruxelle. Lesquelz en passant recommendoyent et looyent grandement la communauté de la ville, qui se estoit si vaillamment et si vigoreusement portée pour le bien publique de tout le pays de Brabant, et en ce disant se logoyent en leurs hostelz, là où ilz estoyent rechus très-bénignement. Quant ce vint à l'endemain, c'est assavoir le joedi, messigneurs ledit conte et gouverneur et les barons dessusdis s'en vinrent à la court du duc à Coudeberghe, et vinrent et entrèrent en la sale, là où pour la plus grant partie furent prins tous les serviteurs et famillés du duc, dont les aulcuns demourent prisonniers, et les aultres on les laissa aller et leur donna-on congié. En cedit lieu furent trouvés et arrestés aulcuns nobles hommes de Haynaut, c'est assavoir monsigneur Englebert d'Enghien signeur de Rameru, de Tubise et de le Folien, monsigneur de Senzelles, monsigneur de Lidekerke signeur de Lens, et messire Willame et mes-

[1] Voyez le texte latin, p. 110.

sire Jaque de Sars, frères, chevaliers, et aulcuns aultres. Et dès adont tint ledit monsigneur le gouverneur en ladicte court de son frère sa résidence personnèle. En ce meisme jour fu arrière par ledit monsigneur le gouverneur Jehan de Diedeghem de nouvel institués aman de Bruxelle, et Jehan Cluetinck, qui aman estoit de par le duc, fu prins prisonniers et mis en forte prison. Item en ce jour meisme s'esmut ung certain débat entre le demisiau de Montjouv et Rasse de Linters, par lequel débat ledit Rasse fu très-laidement navrés ou brach, non obstant que il se deffendit très-vaillamment. Mais monsigneur le gouverneur fist prendre ledit Rasse, et le fist mener prisonnier à la porte de la Pière, que on dist en ties *Schemmelpenninc*, et là fu mis en prison. Pour lequel débat vint une si grant rumeur ou peuple de la ville, car on disoit que le demisiau de Nassou et le demisiau de Wesemale estoient ochis en la court du duc, et jasoit ce que on desist le contraire à ceux qui estoient armés à l'environ [1].....

Comment le duc Jehan se transporta vers Louvain, et comment Jehan Cluetinck fu décolés, et IIII eschievins ostés de leurs eschievinage, et pluisieurs aultres nobles bourgois prins et menés prisonniers en divers lieux [2]. CHAP. CLXVI.

. . . .

Comment la ville de Bruxelle doibt estre derechief gouvernée par VII eschievins et IX nations [3]. CHAP. CLXVII.

. . . .

Comment le duc Jehan de Brabant vint de Louvain à Bruxelle, de là en Anwers, après en Haynnault, et despuis revint à Bruxelle, et comment dame Jaque ducesse de Brabant passa la mer et en ala en Engleterre, où elle s'acompaigna ou duc de Gloucester [4]. CHAP. CLXVIII.

. . . .

[1] La fin de ce chapitre CLXV, correspondant au chapitre CLXXXVIII du texte latin, manque dans le MS. n° 10229 de la Bibliothèque royale. Il y manque aussi plusieurs autres chapitres; nous devons nous borner à reproduire les titres de ces chapitres d'après la table placée en tête du VIme livre.

[2] Voyez le texte latin, p. 411.

[3] Ibid. p. 413.

[4] Ibid. p. 414.

Comment sire Gérard de la Plache, prouvost de l'église Saint-Jaque de Couberghe, fu prins, et monsigneur Évrard Tserclaes, Geldolph de Coudenberghe et Willame de Pypenpoy furent décolés [1]. CHAP. CLXIX.

. . . .

Comment le duc Jehan de Brabant recongnut que à juste cause son frère fu fais gouverneur de Brabant, et comment il confirma et approuva tout che que par lui seroit fait en son gouvernement estre bon et vray [2]. CHAP. CLXX.

. . . .

Du lieutenant de l'aman de Bruxelle, et des VII eschevins qui faire se doient la nuit Saint-Jehan-Baptiste [3]. CHAP. CLXXI.

. . . .

Comment XIIII nobles personnes, qui menés avoient esté en pluisieurs lieux prisonniers, furent ramenés à Bruxelle et là décolés [4]. CHAP. CLXXII.

. . . .

Comment le conte de Moerse fu délivrés de prison et le signeur de Heynsberch et les aultres prisonniers, soubz caution de revenir en prison à certain jour, où tous ilz revinrent, excepté le signeur de Heynsberch [5]. CHAP. CLXXIII.

. . . .

Comment le conte de Saint-Pol renoncha au gouvernement de Brabant, et le duc Jehan reprint son pays en sa main et gouvernement [6]. CHAP. CLXXIV.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 415.
[2] Ibid. p. 416.
[3] Ibid. p. 419.
[4] Voyez le texte latin, p. 419.
[5] Ibid. p. 421.
[6] Ibid. p. 422.

Comment le duc Jehan s'en ala à Bos-le-Duc, et quelle chose fu là faite, et où il ala depuis [1]. CHAP. CLXXV.

. . . .

Comment le signeur de Heynsberch et les aultres prisonniers furent délivrés de leurs prisons, et quelz serment ilz firent [2]. CHAP. CLXXVI.

. . . .

Du nouvel gouvernement que les villes de Bruxelle et de Bos-le-Duc ne volrent saeller [3]. CHAP. CLXXVII.

. . . .

doubtans que ilz ne lui feissent aulcun desplaisir, atout sa cartre ou lettre, au plus tost que il puet, monta à ceval et s'en ala hors de la ville. Mais tandis que il s'en alloit le plus en haste que il pooit, sans courir, mais assés bon trot, c'estoit une droite admiration d'oyr criier et bucquier de leurs instrumens fèvres, parmentiers, machons, chavetiers et de tous aultres mestiers, et disoyent: « Véés-le là, véés-le là le bon homme atout sa lettre. » Pour laquelle cause ladicte lettre dudit nouvel gouvernement est encore au jour appellée la carte Émond.

D'une dissention mute entre ceux de Bruxelles et cheux de Malignes, et comment le duc Jeban en ala à Lisle et à Tournay, et que il y fist [4]. CHAP. CLXXVIII.

Il est bien sceu comment Jehan de Groetst, dit de Meyere, fu par ses excès banis et proscrips hors des mettes du pays de Brabant par la plus grant partie des bonnes villes, lequel pour ceste cause se trahy pour demourer en la ville de Malignes, et acquist la franchise d'icelle, dont il fist tant que il en fu bourgois. Et pour che que, après che que il fu fais bourgois de ladicte ville, il s'en vint en l'amannie de Bruxelle, où il navra villainement ung bourgois de ladicte ville de Bruxelle, nommés David de Rademaker, et puis après, ce fait fait et perpétré, il s'en r'ala à Malignes, les Bruxellois, che percevans et sachans, envoiiérent le lieutenant de l'aman de Bruxelle, de par le prince, et

[1] Voyez le texte latin, p. 424.
[2] Ibid. p. 424.
[3] Voyez le texte latin, p. 427.
[4] Ibid. p. 428.

aveuc lui une très-grosse compaignie de gens d'armes, comme en appareil de guerre, à une forte maison située en Brabant, en une ville nommée *ter Capellen op ten Bosch*, que ilz abatirent et de tout en tout destruisirent. Pour laquelle cause les Malignois arrestèrent pluiseurs bourgois venans de la feste d'Anvers en leur ville de Malignes, et prinrent tous leurs biens, marchandises et aultres choses, et boutèrent tout en leur ville; les Bruxellois encontre che, à l'encontre des Malignois procédans par arrest, commandèrent en deffendant que nulz bien de l'amannie ne leur fuissent menés. En le fin, pour la dissention appaisier, après pluiseurs journées sur ce prinses et obtenues entre le duc de Bourgoigne et son pays de Flandres, d'une part, et le duc de Brabant et son pays, d'aultre part, les II bonnes villes de Bruxelle et de Malignes se soubsmirent en l'ordonnance des II dus dessusdis et des IIII membres de Flandres et des IIII bonnes villes de Brabant, c'est assavoir de Louvain, d'Anvers, de Bos-le-Duc et de Thenen, lesquelles parties, après pluiseurs et longs procès sur ce euys, en le fin entre eulx amiablement se acordèrent et convinrent. Et loist savoir que, entre les journées qui pour celle cause furent tenues, en fu l'une tenue à Lisle, là où ala le duc Jehan de Brabant, de Louvain, le XIXe de novembre, aveuc pluiseurs barons, chevaliers et nobles, où de la dessusdicte dissention il traita aveuc monsigneur le duc de Bourgoigne, son nepveu, et là fu ceste cause ordonnée à demourer pour certain tamps en estat, jusques à une aultre journée qui fu ordonnée à estre tenue en Anvers. Mais combien que pluiseurs journées eussent esté sur ce tenues de costé et d'aultre, et que bien peu d'esploit en fuist fait, les II villes dessusdictes nientmains ensamble amiablement s'acordèrent. Item ossy est assavoir que ledit duc Jehan eult là ossy ung parlement aveuc ledit duc de Bourgoigne sur la cause du mariage pendant, en la court de Romme, entre lui ledit duc et madame Jaque de Bavière, sa femme. Subséquamment, le samedi XXVIIIe jour du mois de novembre, le dessusdit duc Jehan aveuc les siens se partit de Lisle, et s'en vint à Tournay, là où les bourgois de la ville li firent une trèsgrant honneur, car li pluiseurs de ladicte ville vinrent à l'encontre de lui bien II lieuves sur les champs, et quant il dut entrer en la cité, les colléges, le clergié et tout le peuple, homes et femmes, à crois et à confanon, lui vinrent comme à pourcession à l'encontre, et le menèrent très-honnourablement en la cité, là où il fist grasce et rémission aux prisonniers, tant ès prisons du roy comme ès prisons de l'évesque. Ossy lui fist la cité de très-biaulx dons, comme de vins et de vaissiaulx d'or et d'argent et de rices draps. En après se parti ledit duc de Tournay, et s'en ala à Mons en Haynnaut, de là à Hal et puis à Louvain, et de Louvain il s'en r'ala assés tost après à Mons en Haynnault. Et le nuit du Noël il s'en r'ala arière à Louvain, et là fist-il sa feste de la Nativité Nostre-Seigneur atout son estat, et y demoura jusques à la Pasque.

De messire Laurens de Bouchout, diien de l'église Sainte-Goule de Bruxelle[1]. CHAP. CLXXIX.

Pendant la discorde entre ceux de Bruxelle et ceux de Malignes, comme dessus est dit, messire Laurens Bouchout, diien de l'église Sainte-Goule de Bruxelle, recorda et dist à pluiseurs personnes du commun peuple ou de la communauté de Bruxelle, que il y avoit aulcuns bourgois en la ville de Bruxelle, lesquelz avoyent tenus certains consaulx aveuc aulcuns bourgois de Malignes, qui entre eulx s'estoyent acordés que la ville de Bruxelle en seroit destruite, et que à aultre chose ceux ne tendoyent; et pour che que il estoit tenus de garder la léaulté et le bien de ladicte ville, non veullans le fait céler, il le volt mettre en lumière : laquelle parole fu tantost semée et espandue par toute la ville en tout le peuple, lequel peuple pour ceste cause fu derechief très-grandement esmeus. Les eschevins et signeurs de la loy, percevans cest effroy, envoyèrent tantost quérir ledit diien, et quant il fu venus devant eulx, ilz lui demandèrent qui estoyent ceux qui aveuc ceux de Malignes avoient eu traitié et conseil, ne fait quelque convenence. A quoy ledit diien tout prestement, en la présence des eschevins et des jurés de tous les mestiers, respondit publiquement en disant que il estoit homme d'Église, pour quoy il ne lui loisoit point acuser de telles choses quelques personnes, ne dont le sang humain peust estre respandus ; mais se c'estoit leur plaisir de mettre en escript les noms de tous ceux qui sont regardans ou touchans aux sept lignies et au conseil de la ville de Bruxelle, et lui baillier en une cédule, il signeroit volentiers les noms de ceux que il sentoit estre encoulpés[2] de ce fait. Tous les noms desquelz, ensy que demandé l'avoit, lui furent donnés par escript; mais il les signa tous exepté VII hommes, lesquelz, comme coupables du fait, il laissa à signer, desquelz les II estoyent eschevins, c'est assavoir Jehan de Saint-Géri et Willame de Hersele, le tierch estoit le receveur de la ville, nommés Anthoine de Brabant, et les aultres IIII estoyent du conseil de la ville. Si furent tous VII prins et mis en prison en *Vroente.* Et pourtant que ycelui messire Laurens n'ensigna, ne ne puet ensignier la circonstance de la cause que avoyent traitié entre eulx ceux de Bruxelle et de Malignes, ensamble redondant ou dommage et en la perdition de la ville de Bruxelle, ne du lieu ne du tamps où le traitié fu fais, ces VII prisonniers furent tous mis hors de prinson et mis au délivre, et ledit messire Laurens doiien fu hors du pays de Brabant banis et déboutés.

[1] Voyez le texte latin, p. 450.

[2] Le sens demande : *que il sentoit n'estre encoulpés.*

Comment le duc Jehan envoya de son conseil à une journée à Bruges ordonnée par le duc de Bourgoigne contre les Englois [1]. CHAP. CLXXX.

En l'an de Nostre-Seigneur mil IIII^c et XXIII, le XXe jour du mois d'apvril, se partit 1423. le duc Jehan de Brabant de sa ville de Louvain, et s'en ala à Hal, où il ordonna une sollempnelle ambaxade pour envoiier à une journée qui se devoit tenir à Bruges, le XXVe jour dudit mois d'apvril, de laquelle ambaxade furent révérend père en Dieu, messire Claude [2] abbé de l'église Saint-Michiel d'Anvers, Willame conte de Seynne signeur de Rode Sainte-Agathe, Jehan signeur de Wesemale et de Fallaix, Jehan de Scoenvoorst, borgrave de Montyouv, signeur de Craendonck et de Diepenbeque, messire Willame de Sars, chevalier, maistre Cornille Proper, prouvost de Cambray, maistre Ansel Le Fèvre, docteur en décret, doiien de l'église Nostre-Dame d'Anvers, ses consilliers, et maistre Jehan Marchant et maistre ÉMOND DE DYNTER, ses secrétaires. Laquelle journée se devoit tenir de par le duc de Bourgoigne là ordonnée contre les Englès, pour la matère de la question estant entre ycelui duc Jehan de Brabant, d'une part, et la dessusdicte dame Jaque et le duc de Gloucester, d'aultre part, pendant encore en la court de Rome entre lesdictes parties indécise, sans préjudice du procès estant sur ce fait en ladict courte, mais demourant en sa fermeté et vigheur. En laquelle journée ledit monsigneur le duc de Bourgoingne ne puet en riens pourfiter touchant le concorde et paix entre lesdictes parties, pour quoy ycelui duc Jehan, pour soy plus meurement consillier sur ladicte cause audit duc de Bourgoigne, en ala despuis devers ledit duc à une journée qui se deut tenir à Gerardmont, le XVe jour du moix de juing en l'an dessusdit, là où ilz eulrent ensamble de ceste matère pluiseurs parlemens et consaulx: laquelle journée finie, de là-meisme ledit duc de Brabant s'en revint envers Louvain.

Comment le duc Jehan de Brabant rechupt en grâce sa ville de Bruxelle, de laquelle il s'estoit longhement absentés, et y ordonna de tenir sa demeure, et comment le capitaine de Bruxelle fu déposés et XIII meutesmaques corrigié [3]. CHAP. CLXXXI.

Pour ce que ledit duc Jehan par certain temps aveuc ses nobles consilliers et famille et ossy tout son estat s'estoit absentés de sa ville de Bruxelle, et n'avoit point tenu en

[1] Voyez le texte latin, p. 431.

[2] Cet abbé de St-Michel à Anvers, appelé quelquefois *Claude*, se nommait *Olard* ou *Alard Terlinck*. Voyez notre *Synopsis Actorum ecclesiae Antverpiensis*, p. 210.

[3] Voyez le texte latin, p. 432.

ycelle sa résidence, ensy que avoyent fait ses ancisseurs paravant, pour certaines causes qui à che le mouvoyent, par les Bruxellois en la lésion et préjudice de sa haulte juridition perpétrées, comme il prétendoit, en le fin ycelui duc Jehan, par certain traitié sur ce premièrement eu, à l'umble suplication et prière de ladicte ville, aveuc ses nobles consilliers et famillés entra en sadicte ville, le jour de la feste Sainte-Katherine vierge et martire, en recevant en sa grâce ladicte ville, tous les bourgois et habitans, et cascun d'eulx, en délaissant et pardonnant miséricordieusement toute nuisance, indignation, callenge, impétition et action par lesquelles ou tamps passé ilz pooyent avoir fourfait contre lui et sa jurisdition.

En après monsigneur Willame Rongman signeur de Bigardes, appellés capitaine de Bruxelle, fist audit duc Jehan, par aulcunes personnes qui s'en entremirent, offrir une grant somme de monnoye se il lui vouloit confirmer, sa vie durant, l'office de la capitainnerie de Bruxelle aveuc les soldées à che ordonnées, mais ledit duc lui refusa. Et pourtant ycelui capitainne, véant il labouroit en vain et que il n'acompliroit point son désir, il fu à son instant supplication, le jour Saint-Thomas apostle, par ledit duc Jehan de son office de cappitainnerie, et du serment par devant les eschevins de Bruxelle fait sur ce au pourfit mondit signeur le duc, déposés et absolz; et en oultre il supplia audit monsigneur le duc que il lui pleust de sa grâce faire savoir aux eschevins de Bruxelle la manière et fourme de sa déposition et absolution, pour chou que ossy il avoit donné son serment sur ce auxdis eschevins, affin que ilz le quittassent ossy de son serment que il leur avoit fait. Pour laquelle cause ycelui duc Jehan l'endemain, c'est assavoir le mercredi XXIIe jour de décembre, il manda à ladicte ville de Bruxelle que ilz envoyassent aulcuns députés de par eulx devers lui en sa court de Coudeberghe, lesquelz venus en sa présence, il leur fist dire che que dessus est escript, en adjoustant aveuc che que il ne leur estoit point de besoing de ce jour en avant avoir aulcun capitaine, attendu que il estoit lui là-meisme venu pour nourrir paix, union et concorde en sadicte ville de Bruxelle, et ycelle acroistre et garder, laquelle petition rechurent en eulx yceux envoyés de par la ville, et la reportèrent à leurs compaignons auxquelz il touchoit de le reporter. Mais tantost que ces choses dessusdictes vinrent à la congnissance du peuple, ilz s'eslevèrent tantost trestous, et à l'après-disner ce meisme jour ilz s'en vinrent en la maison de la ville, et signamment sur le marchié, où il y eult tout prestement grant commotion et division ou peuple; car les aulcuns vouloyent tenir ledit capitaine, et les aultres non. En le fin ceste commotion fu proroguié, c'est-à-dire eslongié, jusques à l'endemain, ouquel jour, c'est assavoir le joedi XXIIIe jour de décembre, le conte de Saint-Pol, et aveuc lui le conte de Conversaut et de Brienne signeur d'Enghien, vinrent à le maison des consules sur le marchié emprès les burghesmaistre, eschevins, jurés et centurions et pluiseurs aultres là en grant nombre assemblés, pour eulx infourmer et induire que ilz vosissent recongnoistre et

tenir ledit duc Jehan pour leur prince et signeur, et ne maintenissent à l'encontre de sa volenté aulcun chapitainne. A quoy ilz trouvèrent grant aherse ou assistence ès eschevins, consilliers, jurés et ès plus poissans et plus nobles bourgois; mais les aulcuns du petit estat du peuple commun se opposoyent très-fort à l'encontre, par parolles très-inraisonnables. Adont le conte de Saint-Pol, véant la commotion du peuple de plus en plus engrégier et eschaufer, s'en vint à l'une des fenestres de la maison de la ville devers le marchié, et dist à haulte voix et bien entendable, que tous ceux qui estoyent amis de monsigneur le duc, son frère, et de lui, s'en allassent tantost armer, et revenissent là emprès li, laquelle chose firent tous ceux qui se disoyent estre léaulx à leur signeur, sans arrester et très-volentiers. Adont monsigneur de Conversant signeur d'Enghien monta à cheval, et s'en ala devers la court du duc, lequel duc il amena aveuc li à la maison de la ville, aveuc lui monsigneur Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda et monsigneur de Rotselair, aveuc leurs gens : lequel duc venu en la maison de la ville emprès son frère le conte de Saint-Pol, donna grant confusion à pluiseurs; car il fu adont là acordé et conclut par les eschevins et les nations, que tous ceux qui avoyent esmut et fait celle noise fuissent tantost et sans arrest prins prisonniers, et sans dissimulation selonc leurs démérites corrigiés, sauve tousjours les privitéges et drois de ladicte ville de Bruxelle. Si furent assés tost après présentés audit duc et là amenés XIII personnes qui avoyent esté trouvés en ceste noise et tumulte les plus principaulx et les plus grans bayeurs [1], pour les faire corrigier à son bon plaisir et volenté; nientmains toute la compaignie et université des VII lignies et des aultres nations se gettèrent tous à genoulx, en priant très-humblement ledit duc que il fesist corrigier ycelles dessusdictes XIII personnes, sans effusion de sang en corps ne en membres : laquelle chose ledit duc par sa clémence très-débonnaire leur ottria très-gratieusement. Quant ce vint le venredi, qui estoit la vigille de la Nativité Nostre-Signeur, les dessusdictes XIII personnes, en la présence dudit duc Jehan et de son frère le conte de Saint-Pol et des signeurs de leur conseil, furent griefment et publiquement par l'aman, burghmaistre, eschievins et consilliers de la ville de Bruxelle corrigiés, desqués s'ensieuvent les noms : Jehan dit Voet l'aisné, et estoit merchier, Guy de Ryswyc, coutillier, Andrieu de Voerhout, waynier, Jehan dit Vander Schuren, Waltier Obert, dit *in die Wyntmolen,* Jehan Stichelman, pesqueur, Jaque dit *die Monick,* aultrement *in 't Zwaentken,* Jehan dit de Moldere, machon, Henri Snacke, fournier, Godefroy Vanden Lichten Water, Gille dit Groet, brasseur, dit *in den Hantschoen,* Jehan dit *in 't Schildeken,* aultrement *de Duvel,* et Gille Quaetsaet. Le dimence après, qui estoit le jour Saint-Estienne, vinrent les burghsmaistres, eschevins et consaulx de ladicte ville devers ledit duc Jehan en sa court à Coudeberghe, et lui dirent

[1] *Bayeur,* bavard, parleur, de *baer,* ouvrir la bouche.

que ilz ne tenoyent plus pour capitaine ledit monsigneur Willame signeur de Bigardes, ne de ce jour en avant ne li donroyent plus nulles soldées, et l'avoyent deffait de son office de cappitainnerie : de quoy ledit duc Jehan fu bien content. Et le lundi, qui estoit la feste Sainct-Jehan euvangeliste, vint ledit monsigneur Willame de Bigardes en la maison de la ville devant les eschevins, où il donna et bailla aux burghsmaistres, eschevins et consaulx de ladicte ville les clefs de la ville et les lettres de sa commission, et toutes les aultres lettres que il avoit emprès lui de par la ville : laquelle chose ensy faite, il fu délaissiés et absolz de sa capitainnerie et serment par lui à ladicte ville sur ce donné et presté. Après toutes ces choses, le XXe jour du mois de jenvier, furent rassamblés les jurés, centurions et nations en la maison de la ville, et là furent, du consentement d'eulx tous, par les burghmaistres, eschevins et jurés les lettres de la commission de la capitainnerie monsigneur Willame dessusdit publiquement cancellées et cassées.

Comment Gérard Vanden Zyppe fu ochis[1]. Chap. CLXXXII.

1424. En l'an de Nostre-Signeur mil IIII^{c} et XXIIII fu Gérard Vanden Zyppe ochis, lequel Gérard avoit paravant monsigneur le duc Jehan de Brabant institué son recepveur général de Brabant. Lequel Gérard à cause de son office estoit tenus de maintenir et gouverner très-honnourablement l'ostel du duc de vivres et de toutes nécessités, comme avoyent fait ses ancisseurs oudit office jusques alors, laquelle chose il fist très-bien et très-loablement par certain temps, mais en le fin, en administrant les vivres, il deffailly et fist une très-grant faulte, espécialement faisoit-il nul compte ne cure de songnier de délivrer che qui appartenoit pour la salle et chambre de mondit signeur le duc, non obstant que il recheust et levast toutes les rentes et revenues dudit duc : dont il ledit duc fu aulcune fois très-malcontens. En le fin il advint ung jour que ledit Gérard chevaucha devers ledit monsigneur le duc, adont estant en son castel de Le Fure, et quant il eut fait che pour quoy il y estoit allés, il print congié au duc et se mist au retour pour s'en cuidier revenir à Bruxelle. Mais quant il vint en une plache qui s'appelle Stockele, il lui sailly au devant messire Jehan Blondel, chevalier, qui le hayoit de mort, et qui pour ceste cause contre lui s'estoit très-bien pourveus, comme il lui parut, car tout prestement il lui escria : « A le mort ! » et le féri tellement que il le rua par terre, et de fait l'ocit sans respit, ne ses varlés n'y mirent onques deffence, ains s'enfuirent qui mieux, l'un chà, l'aultre là, en laissant leur maistre mort sur les champs. Mais il fu raportés à Bruxelle, et fu très-honnourablement enterés en l'église Saint-Jaque de Coudeberghe.

[1] Voyez le texte latin, p. 435.

S'ensuit une manière de récapitulation du traitié de mariage entre le duc Jehan de Brabant et dame Jaque de Bavière[1]. CHAP. CLXXXIII.

Chi-dessus a esté remonstré comment, en l'an de Nostre-Signeur mil IIII^c et XVII ou mois d'aoust, noble prince Jehan duc de Lothringh, de Brabant et de Lembourg, marchis du saint-empire, et dame Jaque ducesse de Bavière, contesse de Haynnaut, de Hollande et Zélande, ledit duc par le divin plaisir de Dieu orphenin de père et de mère, et ladicte dame de son père destituée, et de ce siècle trespassés et demourés destitués de suffrages et d'ayde, auxquelz par la sucession légitisme de leurs géniteurs estoyent venues cités, bonnes villes et fortresces très-fortes et pluiseurs fors inexpugnables, en pluiseurs lieux et en grant nombre joindans et entrelachiés l'un en l'aultre, du conseil et assent de leurs aultres parens, de madame la mère de ladicte ducesse et de leurs oncles, comme du duc de Bourgoigne et du duc de Bavière dessusdis, et ossy d'aultres nobles haulx barons et princes, leurs proismes et cousins, et aveuc che des consaulx de leurs pays et signouries, là adont assamblés en grant multitude, pour certaines causes adont eulx à che faire constraindans, en contraiiant mariage par et entre eulx par certain traitié sur ce eu, soubz ferme espérance que, jasoit che que ilz attenissent l'un à l'aultre ou second degré de consanguinité et ou tierch d'affinité, le saint-siége apostolique sur ce miséricordieusement dispenseroit aveuc eulx, promirent par paroles de tamps futur à espouser l'un l'aultre. En après est contenu comment nostre saint-père le pape Martin de ce nom V^e, à l'instance dudit duc et ducesse, pour certaines causes raisonnables adont à lui expressées de par eulx, dispensa aveuc eulx que non obstant les dessusdis empeschemens ilz peussent franchement entre eulx contraire mariage, et après le contraitement fait en ycelui demourer, par la vigheur de laquelle dispensation les dessusdis duc et ducesse procédèrent canoniquement et par bonne ordonnance à la sollempnization et consummation dudit sacré mariage. En après la consummation faicte, ycelui duc, comme baron légitisme de ladicte ducesse, fu rechups sollempnèlement à la possession paisible et totale obédience de tous les pays, signouries, cités et bonnes villes venans de ladicte ducesse, et lui furent fais et donnés par tous les nobles et habitans d'iceux sermens d'obédience et de fidélité. Et ossy à l'encontre fu ycelle dame ducesse, comme femme légitisme dudit duc et comme ducesse, par tous les nobles lieux de toute la ducié de Brabant, en grant sollempnité et joyeuseté, très-révéramment, ensy que à elle appartenoit, rechupte et intronisié. En laquelle ducié aveuc ledit duc en ses castiaulx et villes elle demoura continuèlement par l'espasse de II ans et plus, en faisant audit duc, comme à son mari légitisme, de son

[1] Voyez le texte latin, p. 436.

gré et franchement telz services que il loist faire une femme à son mari. Et jasoit ce que ledit nostre saint-père le pape, pour le paour et par l'information de très-cler prince, monsigneur Sigismond roy des Rommains et de Hongrie, par la poursieulte de Jehan duc en Bavière, adont esleu de Liége, euvst rappellé ladicte dispensation, sur intention que de la matère mieux délibérer chi-après, toutesfois despuis avoit-il par ung courage délibéré ycelle dispensation confirmée, et la révocatore anullée ou anichilée, comme dessus il est plus plainement escript.

Item une récapitulation comment dame Jaque de Bavière, ducesse de Brabant, s'en ala en Engleterre, et comment elle fist citer le duc Jehan de Brabant à court de Romme, pour son mariage deffaire et soy remarier au duc de Gloucestre[1]. Chap. CLXXXIV.

En après a esté remonstré comment dame Jaque la ducesse, par les envieux de paix à che induite, ou, qui mieulx est dit, séduite, par sa propre folie, sans le jugement de l'Église et sans le consentement et volenté dudit monsigneur le duc, son mari, se transporta en estranges marces, c'est assavoir en Engleterre, là où elle, en soy substrayant et aliénant du lit de mariage de sondit mari, obtint sur le anientissement de sondit mariage cause contre sondit mari, et de fait fist citer sondit mari pour soy deffendre en ladicte court, et en le fin se copula et adjoindi carrènement[2] à noble prince Humfroy duc de Gloucestre, frère du roy d'Engleterre, sans attendre le jugement de l'Église, dont pluiseurs escandèles et périlz de guerres sont advenus, comme à painnes scet tout le monde. Car ycelui duc de Gloucestre, sans attendre le jugement de l'Église, qui encore estoit sur ladicte cause de mariage pendant indécise en ladicte court de Romme, mais estant encore pendant en débat de la juridition de l'église ecclésiastique, ains, qui plus est, ou blasme du saint-siége apostolique, peu prisance et déshonneur d'icelui, et, qui plus est, depuis et à l'encontre inhibition à lui deuvement faite, et ou préjudice dudit duc de Brabant, non point par une petite vantise et griefve, non contens des aultres injures en la privation et détention de sa femme à lui ledit duc de Brabant faites, se disposa de venir par navire, en très-grant appareil d'armes et de batailles, comme on disoit adont par commune fame et renommée, par puissance et par force à main armée, et passer la mer, à intention et voulenté d'envaïr et assaillir la conté de Haynnaut, et de en dévestir et priver ledit duc de Brabant, comme de sa paisible possession.

[1] Voyez le texte latin, p. 436.

[2] *Carrènement*, charnellement, *carnaliter*. — Jaqueline se maria en avril 1422 avec le duc de Glocestre.

Comment l'armée dudit duc Jehan de Brabant, assamblée pour aler contre la venue du duc de Gloucestre, fu mise en suspens par ung certain traitié de concorde qui fu traitié à convenir entre eulx par les nobles et puissans dus de Bourgoigne et de Betfort [1]. Chap. CLXXXV.

En oultre, pourtant que pluiseurs dient pluiseurs choses, et que ensy soit que par la fausse affirmation des mauvais vérité ne puisse aulcune fois veoir en lumière, affin donques que fausseté ne préjudice à vérité, et que la vérité des choses qui se sont ensieuvyes par le duc de Gloucestre en la conté de Haynnaut, de laquelle a tenut le duc Jehan de Brabant la possession paisiblement et sans noise par pluiseurs ans, viengne en lumière et appère à tous, et que elles ne puissent par faussetés estre muchiés aulcunement, il est vray que Jehan le duc de Brabant, lequel, comme catholique prince et noble profès de la religion chrestienne, attendant la sentence et jugement de nostre mère sainte Église et du saint-siége apostolique les amonnestemens et jugemens, et signamment en la dessusdicte cause de mariage a tousjours sans discrépation obéy et esté obédient, attendans de rebouter force par force, selonc les canoniques et légitismes [2] par attemprance de tutèle sans coulpe et à tous soy licitement deffendre, et aveuc che l'onneur, les biens et possessions de sa femme et espeuse, comme les siens propres, despuis que le intention dudit duc de Gloucestre fu venue à sa congnissance, il se appareilla en armes aveuc ses léaulx contes, barons, nobles, chevaliers et vassaulx de Brabant, pour sadicte conté de Haynnaut, les cités, castiaulx et fortresces d'icelle munir, garnir et deffendre des courses et assaulx de ses anemis. Lequel pour ceste cause jà venus et arivés aveuc ses gens d'armes en la ville de Nyvelle, assés joindant à ladicte conté de Haynnaut, et là ledit duc et les aultres de son pays de Brabant, confins et voisins à ladicte conté, à grant multitude de gens d'armes estant, vint et ariva devers lui magnifique signeur messire Pierre de Luxembourg, conte de Conversant et de Brienne signeur d'Enghien, son parent et cousin, de par le dessusdit duc monsigneur le duc de Bourgoigne à lui destinés ou envoyés. Lequel lui signifia comment ycelui duc de Bourgoigne, qui entre les aultres princes, ses cousins et du lignage et affinité dudit duc de Brabant, estoit le plus dolent des calenges, villonnies, injures et opprobres à lui faites que nul aultre, convoitans ou désirans de sur ce pourvéir de remedde convegnable, par estude songneuse avoit aveuc le duc de Bethfort, frère germain dudit duc de Gloucestre, pour eschieuver et abatre les tourbes, damages et inconvenences des guerres, des batailles, des arditions ou ocisions, et pluiseurs aultres nouvelles povretés et inconvegnabletez, èsquelles les terres, les subgiés et habitans des dessusdis de Bra-

[1] Voyez le texte latin, p. 137.

[2] Il manque ici le mot *sanctions*.

bant et de Gloucestre, ossy à le horreur et mort de pluiseurs personnes chrestiens, et pareillement à la distraction, amission et dissipation des biens et choses, tant de personnes de l'Église, clers et aultres, qui par vraysamblable en pleurs piteux, se Dieu ne le destournoit, seroyent afflictionnés et affinés, et continués en longhe espasse de jours, ordonné et conclut certain traitié, contenant en soy pluiseurs articles consonans à raison et du sentier de droit non discordans ou estranges, pour mettre la concorde entre eulx les dessusdis ducs, et meismement affin que par l'une partie et l'aultre le jugement de l'Église ou la sentence des juges fuissent attendus, et que la voye de fait fuist cessée, et che par le conseil eu de leurs nobles barons et grans princes sain et meur. Proposans et concluans, pour ce tant grant bien attaindre, et affin que nulles advenues dont y convenist dire hélas! ne advenissent ou courussent sus, coment par leurs certains ambaxadeurs sollempnés ilz avoyent ledit traitié de concorde, par eulx ensy conclupt, fait insinuer à l'une et à l'aultre partie d'iceux ducs de Brabant et de Gloucestre, soubz ferme espérance que l'un et l'aultre d'iceux acepteroit cedit traitié, et sur les choses en ycelui contenues se submetteroyent en l'ordonnance des dessusdis messigneurs les ducs de Bourgoigne et de Bethfort. En oultre lui recorda ossy le dessusdit conte de Conversant signeur d'Enghien, que en bien briefs jours ledit duc de Bourgoigne envoyeroit devers li sans doulte ses sollempnés messagiers, en le priant et requérant instamment et autentiquement que il vousist attendre la venue d'iceux messages en espérance de pais et de concorde, et mettre en suspens son expédition, c'est-à-dire des gens d'armes retraire et cesser de aler plus avant en l'exécution. Lequel monsigneur le duc, esmus et vaincu par les prières et instances à lui faites ou nom dudit duc de Bourgoigne, deffist sen armée et s'en retourna en son ville de Louvain, lequel par aventure se il fuist demourés en ledicte ville de Louvain aveuc ses gens d'armes, et eust envoiié aulcuns de ses capitaines atout leurs gens d'armes en certains lieux ou pays de Haynnaut, le duc de Gloucestre par aventure n'y fuist jà entrés. Nientmains ycelui monsigneur le duc de Brabant, soy confians au plain de la loyalté de monsigneur de Haverech [1], fist et institua ycelui signeur de Haverech son général capitaine de son pays de Haynnaut, lequel signeur de Haverech la foy et léaulté que sur ce promis avoit audit duc garda mains que souffissamment, come chi-après apparra.

[1] Dans le texte latin *Haveretz*. — Le duc de Brabant avait conféré au seigneur d'Havrech la charge de sénéchal, et lui avait confié le gouvernement d'Avesnes et de Landrecies.

Comment le duc Jehan de Brabant accepta le traitié dessusescript[1]. CHAP. CLXXXVI.

Mais subséquamment, IX ou X jours non point encore après ce que dit est expirés, ledit duc Jehan de Brabant estant en sa ville de Louvain, vinrent et arrivèrent devers lui révérend père en Dieu, monsigneur l'évesque de Tournay, aveuc lui haulx, nobles et puissans hommes, monsigneur Jehan de Luxembourg, monsigneur Rolland de Utkerke et messire Guillebert de Lannoy, chevaliers, et maistre Symon de Formelles, docteur en loix, consilliers, de par ledit duc de Bourgoigne audit duc de Brabant envoyés et trammis, lesquelz, sur le dessusdit traitié de concorde conçupt et prins par la manière prémise, lui insinuèrent ordonnéement, en lui priant gracieusement et très-affectueusement requérant que, pour le bien de paix, et pour les guerres et pluiseurs aultres maulx doubteux de tenchons et débas eschieuver, estans en leurs marches apparans, se Dieux n'y pourvéoit, et qui par vraysamblable polroyent advenir ossy, de par et ou nom dudit monsigneur le duc de Bourgoigne, qui ce lui consilloit, que che traitié il vousist accepter, et en ceste requeste faisant il lui certifièrent que monsigneur le duc de Bethford avoit samblablement envoyé ses ambaxadeurs devers ledit duc de Gloucestre, son frère germain, pour ottel faire. Lequel monsigneur le duc de Brabant, non point par faintif ou petit courage ne pour doubte que il eust de la puissance de ses adversaires, mais comme cheli qui convoitoit et désiroit de obvier miséricordieusement aux calamités et povretés de ses subgiés, comme dessus est dit, par le sain conseil et meure délibération de ses contes, barons, bers, nobles et bonnes villes sur ce euvs, attendu que il ledit monsigneur le duc, sauve son honneur et sans la lésion quelconque de la jurisdition ecclésiastique, il poroit cedit traitié accepter et garder, briefment, en acomplissant le conseil et en soy inclinant à l'instance de monsigneur le duc de Bourgoigne et de ses consilliers, ou nom de Dieu ledit traitié accepta et accorda, ou cas que ledit duc de Gloucestre samblablement le accepteroit et accorderoit, et non aultrement. Lequel traitié n'acorda point ne n'accepta ledit duc de Gloucestre, comme vous orrés chi-après, dont pluiseurs maulx s'en ensieuvirent.

Comment le duc de Gloucestre, pendant le traitié par les messages du duc de Bourgoigne aveuc le duc de Brabant, entra en Haynnaut, en refusant du tout en tout le traitié du duc de Bourgoigne[2]. CHAP. CLXXXVII.

Lesquelles choses dessusdictes faites et achevées, ainchoix que les dessusdis messages du duc de Bourgoigne fuissent, après che que ilz eulrent requis et obtenu licence et

[1] Voyez le texte latin, p. 439.

[2] Voyez le texte latin, p. 440.

congié dudit duc de Brabant, retournés de Louvain et venus en la ville de Bruxelle, sourvinrent vrayes nouvelles et certaines que le dessusdit duc de Gloucestre, en regettant et refusant ledit traitié de concorde, estoit endementières, et en ce tamps que les dessusdis signeurs messages du duc Bourgoigne avoient esté aveuc le duc de Brabant en traitié, de Calaix, où il estoit descendus par navire, en ceminant de jour et de nuit, jà venus à très-grant puissance d'ommes d'armes et d'archiers et arrivés ou pays de Haynnaut aveuc madame Jaque la ducesse, en voulenté et en courage d'icelles parties de Haynnaut envaïr et à lui subjuguier, et les despoullier et détraire de l'obédience dudit duc de Brabant. Lesquelles nouvelles ycelui duc de Brabant manda et fist signifier tout prestement aux dessusdis messagiers par Jehan Blonde, clercq des offices de sa cuisine. Lesquelz à l'endemain lui rescripsirent par Jehan de Camesiulle leur advis et conseil, et entre les aultres choses lui consillèrent que il signifiast sans demeure les choses dessusdictes à monsigneur le duc de Bourgoigne, par aulcun notable homme qui à lui eust singulière congnissance, en lui requérant conseil et ayde coutre ledit duc de Gloucestre; et que pareillement ossy il envoyast au duc Jehan de Bavière pour avoir son conseil et ayde; et devant toutes choses il mandast ses nobles et bonnes villes de Brabant, en eulx requérant que, pour la conservation de son droit et honneur, ilz le venissent servir contre le duc de Gloucestre dessusdit, et mandast ossy à ceux de Haynnaut que ilz se tenissent fermement en son obédience, car il leur espéroit à faire et eulx mener tel souscours et faire telle assistence que à bonne cause ilz en seroient contens. Ilz lui escripvirent ossy et consillèrent que il se transportast de Louvain en aulcun lieu près de Haynnaut aveuc ses nobles et consilliers, et que bien en haste ilz envoyassent mettre la main à l'exécution de son droit et honneur deffendre, aveuc pluiseurs aultres poins en leurs rescriptions déclarés. Mais ainchois que monsigneur le duc de Brabant peust estre prest au résister, ycelui duc de Gloucestre, par l'ayde de la mère de la ducesse en Bavière, dame Jaque, et par la faveur dudit signeur de Havrech, capitaine général dudit duc de Brabant en Haynnaut, et de pluiseurs aultres envieux de paix et de concorde, avoit jà prins et attaint la possession des villes de la conté de Haynnaut pour la plus grant partie. De la venue duquel duc de Gloucestre et de ses fais se pooit assés souffissamment esmerveillier monsigneur le duc de Brabant, attendues les choses dessus escriptes et dictes; mais che nientmains, ensy que consilliés il estoit par les dessusdis messages, il fist et s'ordonna et la chose dessusdicte manda audit duc de Bourgoigne, en lui requérant et priant que, pour les injures à lui faites vengier, et pour la conservation de son droit, et pour recouvrer ses terres qui secrètement et faussement lui avoyent esté tollues et dont il estoit despoulliés indeuement, le vosist aydier; samblablement il requist ossy le ayde du duc Jehan de Bavière, que Dieux pardoinst. Tous lesquelz deux dus lui promirent faire ayde et assistence contre ledit duc de Gloucestre; mais ycelui duc Jehan de Bavière, auquel avoit

par aulcuns ans le dessusdit duc de Brabant commis le gouvernement et administration de ses contés de Hollande, de Zélande et de la signourie de Frise, fu ainchois attaint de la mort, par quoy il trespassa de ce siècle, et fu enpuisonnés, comme on dit, de venin par Jehan Vander Vliet, chevalier, lequel pour ceste cause fu mis en quattre quartiers, et à IIII angles du pays par membres pendus.

Comment le duc Jehan de Brabant, après le trespas du duc Jehan de Bavière, pour le gouvernement et tuition de son pays de Brabant et pour la récupération de son pays de Haynnault, ordonna certains capitaines, et il s'en ala vers le pays de Hollande, de Zélande et de Frise[1]. Chap. CLXXXVIII.

Jehan donques duc de Brabant, qui à soy vengier contre le duc de Gloucestre une grant espérance portoit en son coer de l'assistence à lui promise par les dus ses oncles, c'est assavoir de Bourgoigne et de Bavière, en soy sur ce disposant, nouvelles lui vinrent du trespas dudit duc Jehan de Bavière. Pour quoy, soy véans estre frustrés de l'ayde d'icelui son oncle à cause de sa mort, doubtans que ycelui duc de Gloucestre et dame Jaque ne occupassent ou envaïssent ossy les terres de Hollande, de Zélande et de Frise, et ne les aliénassent de lui, che que Dieux ne veulle, comme ilz avoyent fait les terres de Haynnaut, désirans de leur clorre la voye et obvier aux périlz advenir, du conseil et consentement de ses contes, barons, chevaliers et aultres nobles et les députés de ses bonnes villes, représentans les II estas séculiers de son pays de Brabant, et aveuc eulx ceux de sa ville de Tret, que il avoit fait convenir à une journée à Bruxelle sur ce tenue, délibéra que il en propre personne s'en iroit ès parties de Hollande, de Zélande et de Frise dessusdictes. Mais affin que on ne desist, sondit pays de Brabant il laissast sans gouverneur et deffendeur, et sa terre de Haynnaut, et la guerre que il entendoit à avoir esmute contre le duc de Gloucestre, il ordonna premièrement pour le gouvernement et deffense dessusdicte de sondit pays de Brabant, et pour la résistance faire contre ledit duc de Gloucestre et ses adhérens, monsigneur Pière de Luxembourg conte de Conversant, signeur d'Enghien, monsigneur Thomas signeur de Diest et de Zichen, messire Englebert d'Enghien signeur de Rameru, de Tubeke et de la Follie, Jehan signeur de Wesemalle, ses cousins, monsigneur Jehan signeur de Rotselair, de Vorselair et de Rethi, Jehan de Scoenvoorst, borchgrave de Monyouv, signeur de Craendonck et de Diepenbeque, barons, monsigneur Henri de le Lecque signeur de Hezewyck et de Dynter, monsigneur Jehan de Witham, monsigneur Arnoul de Crayenhem signeur de Grobbendonck, Willame de Montenaken signeur

[1] Voyez le texte latin, p. 441.

de Grasen et de Wylre, Jehan de Witham signeur de Boutershem, Waltier Vander Noet et Arnoul Scamelaert de Uden, et sur ce que dit est leur donna plaine puissance, jusques à son retour de Hollande, comme par ses lettres sur ce faites fu plainnement contenu, données en sa ville de Bruxelle, le XVIII[e] jour du mois de jenvier l'an mil IIII[c] et XXIIII. Et en oultre ce, en cel an, mois, jour et lieu, le dessusdit duc Jehan par unes aultres ses lettres institua et ordonna monsigneur le conte de Saint-Pol, son frère germain, souverain capitaine, et desoubz lui ses capitaines généraulx monsigneur le conte de Conversant et monsigneur Thomas de Diest, en commettant et recommandant à eulx toute la besongne de son expédition que il avoit préparé contre ledit duc de Gloucestre, et ossy des gherres que il avoit ordonné et proposé faire audit duc de Gloucestre et à ses adhérens et rebelles Haynuyers, que pour y adreschier en toutes choses léaulement, virilement et puissamment, comme en sesdictes lettres, jusques à son retour de Hollande de durée, est plus plainement contenu.

Lesquelles besongnes ensy faites et conclutes, ycelui monsigneur le duc print aveuc li Willame conte de Seynne signeur de Rode-Sainte-Agate, aveuc pluiseurs aultres nobles et tous ses officiers et famillés de son hostel, et puis s'en alla ès dessusdictes parties de Hollande, de Zélande et de Frise, là où il fu en toutes les villes par les bourgois et habitans d'icelles et par les nobles vassaulx desdis pays rechups en obédience et joyeuse solempnité, et loablement intronisiés et le bienvenus. Et lui firent tous et ung cascun d'eulx par doulceur de parfaite union, comme au vray et légitisme mari de ladicte dame Jaque et leur signeur futur et deffenseur, la vie d'icelle dame durant, de nouvel deuvs sermens acoustumés de fidélité et d'obédience. Et est assavoir que ledit duc Jehan estant en Hollande, on lui signifia que monsigneur de Diest estoit chéus d'un cheval, dont il s'estoit tellement bléchiés que il ne pooit chevauchier. Pour quoy ycelui duc, attendans que le fais de mener son puissant ost hors de son pays de Brabant devers Haynnaut, contre le duc de Gloucestre et ses adhérens, ne seroit point bien de demourer en la conduite du conte de Conversant, veu que ledit conte ne savoit poins parler ties, adjoindit aveuc eulx, ledit conte et monsigneur de Diest, s'il revenoit en santé, les capitaines généralz pour sa guerre mener Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda et Jehan de Scoenvoorst, borgrave de Monjouv, en eulx donnant toute puissance, aveuc le conte de Saint-Pol, son frère et son souverain capitaine, de faire toutes choses et une cascune d'elles, jusques à son retour de Hollande en Brabant, que bons et léaulx capitaines généraulx sont tenus de faire, et que il feroit lui-meisme et faire polroit, se il y estoit présent. Et le manda à tous ses nobles, officiers et subgiés de Brabant et à ung chascun d'eulx, comme en ses lettres sur ce faites est plus plainement contenu, qui furent données à Le Haye en Hollande, le XXe jour de février en l'an dessusdit.

Comment les Englois et rebelles Haynnyers envayrent les parties de Brabant à eulx voisines, et comment capitaines furent ordonnes pour assaillir le pays de Haynnaut, et des choses qui advinrent devant Braine-le-Conte[1]. CHAP. CLXXXIX.

Tantost après que le dessusdit duc Jehan se fu partis de son pays de Brabant et allés en Hollande, le duc de Gloucestre et ses chevaliers complices et favourisans, estimans que le pays de Brabant à cause de l'absence de leur signeur fuist sans vaillant deffense et garde, se enhardirent par force d'armes, banières desployés et lances levées, sans faire quelque deffiance, ensy que ont en usage de faire les nobles hommes soubz l'empire de Romme constitués, de entrer et envaïr d'icelui pays de Haynnaut le pays de Brabant, de y bouter feux, desrober, pillier et de y porter très-grans dommages, car en ce faisant ilz n'espargnoyent lieux sacrés, ne religieux et religieuses, et les violoient folement, oppressoyent, molestoyent et travilloyent, sans quelque cremeur de Dieu monstrer, et faisoyent maulx non oys. Mais les capitaines de Brabant, qui encore ne s'estoyent point bougiés, percevans le desroy que faisoyent ces Anglois et Haynuyers rebelles, instituèrent certains capitaines particuliers pour la deffence du pays, c'est assavoir Jehan signeur de Wesemale, Jehan de Scoenvoorst, borgrave de Monyouv, et messire Englebert d'Enghien signeur de Tubeke et de le Folie, atout une grosse brigade de gens d'armes, et les envoyèrent à Nyvelle. En après ilz envoyèrent monsigneur Jehan de Rotselair et de Vorselair, Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zone, de Grinberghe et de Melin, atout certain nombre de gens d'armes, à Hal, en laquelle ville de Hal paravant avoit la ville de Bruxelle envoyé certain nombre d'abalestriers et de gens d'armes, pour la garde d'icelle ville au pourfit et usage de Brabant. Desquelles II villes de Hal et de Nyvelle les dessusdis capitaines sailloyent de jour en jour contre les rebelles du duc de Brabant, et faisoyent de grans dommages ou pays de Haynnaut, tant en feux, en ocisions, en larchins, comme en dépopulant les villes et villages. Et advint ung jour que les capitaines de Nyvelle eurent en volenté de visiter les gens d'armes et garnison que le duc de Gloucestre avoit mis et constitués en le ville de Braine, et de combatre à eulx et leurs forces et hardiesse à eulx esprouver. Si s'en vinrent atout leurs gens d'armes assés près de Braine, et firent une embusche en ung lieu assés secré et absconse, et puis envoyèrent environ XXV hommes d'armes et crennequiniers courir devant la porte de ladicte ville, lesquelz coureux veux des Englès, tantost yceux Englès en grant nombre, sans ordre ne mesure, en faisant grans cris, saillirent hors de la ville et se mirent au poursieuvir leurs anemis, lesquelz en faindant la fuite firent tant que yceux Englois furent oultre leurs capi-

[1] Voyez le texte latin, p. 445.

taines; adont tout prestement Brabenchons saillirent avant de leur agait sur ces Engloix que ilz assaillirent très-radement, et là fu fais ung très-cruel rencontre de lances et de glaves. Finablement les Englès furent si constrains que il les convint par une forche retourner à Brainne, et les sieuvirent les Brabenchons jusques à la porte: en laquelle sieulte ilz en ocirent, navrèrent, batirent et affollèrent pluiseurs très-laidement, et si en prinrent pluiseurs, que ilz envoyèrent, loyés et brésilliés[1] sur cars ou carettes de bonnes cordes, prisonniers à Bruxelles. Et est vray que d'anchien tamps les maistres veneurs de Haynnaut aveuc leurs chiens de chasse seulrent tenir leur résidence en Braine-le-Conte, ensy que le maistre veneur de Brabant atout ses chiens tient sa résidence à Boutsfort; mais quant ceste bescousse dessusdicte fu passée, les chiens de chasse, qui pour lors estoyent en Braine, issirent hors de la porte comme tous esragiés, et coururent sus aux Englès que ilz trouvèrent sur les champs mehaigniés et affolés, et comme à moitié mors, tellement que à leurs propres dens il l'en estranglèrent et mirent à mort, et en deschirèrent et dévorèrent, et firent si grant hieule et empescement sur eulx et en eulx, que nul homme, tant fuist hardi, pour les deffendre ne pour raporter ces Englois mors n'y osa aler, et à paines demourèrent sur les champs.

Comment les capitaines de Brabant atout ung ost inexpugnable entrèrent en Haynnaut, et assigèrent et prinrent Braine-le-Conte[2]. Chap. CXC.

Monsigneur le conte de Saint-Pol dessusdit, souverain, et les aultres capitaines généraulx de Brabant, tous contes, barons, chevaliers, nobles, et vassaulx et ung chascun d'eulx, et les citoyens, bourgois, habitans, subgiés et manans des cités, bonnes villes et castiaulx du pays de Brabant, ossy les citoyens et bourgois de Tret, prendans et portans en mauvais gré les assaulx des Englois, qui en riens ne se désistoyent de faire grans destourbiers oudit pays, eulx les dessusdis Brabenchons, non veullans plus che souffrir, se appareillèrent de toutes pars en armes et mirent ensamble pour ostoyer, et ordonnèrent que à certain jour et en certain lieu sur les champs, en appareil d'armes et de batailles, ilz se metteroyent que pour entrer ou pays de Haynnaut, comme ilz firent; car ilz se trouvèrent tous sur les champs au jour, à l'eure et ès lieux que ilz avoyent devisé, exepté ceux de Bos-le-Duc aveuc leur mairye, qui sont situés les plus lontains. Et pour ce que selon la coustume du pays de Brabant jusques adont a esté acoustumé d'anchien tamps et bien gardé sans enfraindre, que ens ès expédicions générales, c'est-à-dire ens ès ots, ceux qui sont situés les plus loings ou les plus arrière en l'ordre de l'ost vont tousjours devant et sont les premiers, les aulcuns, veullans garder

[1] *Brésiller*, rompre, briser, mettre en pièces. [2] Voyez le texte latin, p. 445.

ceste anchienne coustume, ordonnèrent et décrétèrent que ilz n'yroyent plus avant, mais attenderoyent ceux de Bos-le-Duc, et endementières la question nagaires née et venue et renouvelée entre les Louvaniens et Antwerpiens, c'est assavoir lequel de eulx devoyent sieuvir le ville de Lière et ceux de la mairye de Santhoven, ou ceux d'Anvers ou ceux de Louvain, car l'un et l'aultre prétendoit que ilz estoient tenus de eulx sieuvir se ilz pooyent, ilz appaiseroyent. Si fu en le fin par les dessusdis capitaines, pour destourner plus grandes dissentions qui puissent de che par aventure advenir, acordé et appointié pour le bien de paix, que en ceste présente expédition ou ost les Lièrenois aveuc leurs gens se logeroyent et aroyent leurs tentes emprès les tentes du conte de Saint-Pol, capitaine souverain dessusdit, sans préjudice porter à nulle desdictes villes, et sauve tousjours le droit d'un cascun en ce présent ost et ès aultres advenir. Ne demoura gaires après ces ordonnances que ceux de Bos-le-Duc atout leur mairie vinrent en belle compaignie d'ommes d'armes très-bien et très-biau armés, en laquelle compaignie avoit plus de mille abalestriers très-bien estoffés. Ossy y vinrent et arrivèrent ceux que monsigneur le duc de Bourgoigne avoit envoyé en l'ayde de monsigneur le duc son cousin et de son pays de Brabant, lesquelz estoient tous fais de guerres et de hustins, c'est assavoir monsigneur de Croy, monsigneur de Lile-Adam et messire Andrieu de Velly, capitaines très-renommés, atout grant compaignie de gens d'armes à cheval. Samblablement y vint ossy en l'aydde dudit duc et du pays Jehan bastard de Saint-Pol, signeur de Habourdin, oncle dudit duc et conte, atout certaine quantité de gens d'armes et d'archiers. Et puis vinrent après pluiseurs hommes d'armes et archiers que la cité de Tournay envoya en l'ayde dudit duc de Brabant.

Tous lesquelz ensy assamblés, ayans en leur ost victorieux plus de LX mille hommes d'armes, que à piet que à cheval, par une toute unie volenté pour la conservation du droit et honneur dudit duc de Brabant, et pour la récupération du pays de Haynnaut qui ostés lui estoit, et ossy pour prendre vengance des injures à lui faites et pour rebouter ses adversaires et anemis, se mirent de Brabant au chemin vers Haynnaut, et s'en vinrent assigier et avironner très-chevalereusement la ville de Braine-le-Conte, bien murée, tourée, garitée et bien frumée de portes et de fossez, et une très-forte ville, en laquelle se tenoyent pluiseurs et grant foison Englois, qui pluiseurs et grans dommages avoyent fais et portés ou pays de Brabant. Lesquelz Brabenchons devant ladicte ville venus, comme lyons familleux qui coerent vers les estables des brebis, de toutes pars gastèrent et arrasèrent che que ilz trouvèrent, et tout prestement que leurs tentes et pavillons furent dréchiés et levés et en terre affichiés, il assaillirent ladicte ville, et de jour et de nuit y ruoyent bombardes et quennons sans cesser, rompoyent murs, tours et portes, et faisoient tout trébuchier, tiroyent et trayoient feu en la ville, dont les maisons s'ardoyent et alumoyent, et à paines polroit-on recorder les durs divers assaulx que ilz faisoyent. Et loist savoir que durant le siége le duc de Gloucestre par

II fois proposans de combatre l'ost des Brabenchons à certains jours à eux préfichiés, eulx soy divisans en troix parties ou en III ots, en laissant en leurs tentes et pavillons bonnes gardes, se mirent aux champs en attendant ledit duc, en intention de le combatre. Et pourtant que ledit duc ne vint point à nulles des journées, ilz se retrairent en leurs tentes et siége, là où tousjours de par messigneurs le duc de Brabant et son frère le conte de Saint-Pol estoyent tousjours prestz sur bons dextriers ceux qui les banières et estandars ploiiés et non desvelopés tenoyent, que ilz eussent tantost desployé, se ledit duc de Gloucestre fuist venus pour eulx combatre. Et tenoit messire Robert de Spontyn signeur de Wavere la banière de monsigneur le duc, et Willame de Montenaken signeur de Grasen et de Wylre tenoit la banière du conte, lesquelz ossy les tinrent en ce grant assault dont nous dirons à présent. Il advint ung jour que la ville fu assaillie et prinse par ceste manière. Les vaillans bourgois et habitans de l'ost de Brabant firent ung assault aux portes et murs de ladicte ville de pluiseurs divers engiens, comme de quennons, de bonbardes et veuglaires, que ilz gettoyent à desroy sur ceux de la ville, et les vaillans barons et gentilzhommes, armés et décorés de leurs armes et enseignes, leurs banières et penons devant eulx, emplirent de fain, d'estrain et de rainsiaulx d'arbres loyés en faghos et de terre les fossés, et en assaillant très-cruèlement ladicte ville vinrent jusques aux murs, où par eschièles ilz montoyent jusques aux crétiaulx. Et véritablement les Englois au commencement se deffendirent assés vaillamment, ossy ceux de la ville et aulcuns aultres Haynuyers aveuc eulx se portoyent si vaillamment, que du hault en bas, par leurs veuglaires et quennons et par grosses pierres de fais que ilz ruoyent sur eulx, ilz en firent pluiseurs trébuchier et reverser ou fons des fossés, et en fu l'un de ceux qui furent reversés monsigneur Jehan de Wesemale et Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zone et pluiseurs aultres, lesquelz y eussent esté suffocquiés se ilz n'eussent eu qui les eust relevés. Les uns y furent navrés à mort et les aultres ochis. Et y fu Englebert le conte de Nassouv navrés ou brach, duquel portoit la banière Thiéri de Welkenhuse, et la banière du demisiaul de Wesemale portoit Arnoul de Ordingen, ensy que on seult faire en telles batailles et assaulx. En le fin, endementières que les gens de le ville aveuc aulcuns peu de Haynuyers entendoyent à deffendre leur ville et leurs vies, les capitaines des Anglois, comme recréans et non puissans, ains, qui plus est, non osans plus porter ne soustenir les assaulx des Brabenchons, sans parler à aultres que à eulx-meismes, se rendirent aux Brabenchons, eulx et ladicte ville, par telle condition que ilz, c'est assavoir les Englois, nobles et non nobles, tant seulement aroyent les vies sauves, et de la ville, de ceux dedens et des biens yceux capitaines de Brabant feroyent leur volenté. Et ensy fu la ville prinse, laquelle par aventure, se les Anglois s'i fuissent vaillamment portés, elle fuist venue à bon traitié, considérée le bonté et humilité des bons signeurs qui l'assailloyent, et n'eust point esté si piteusement désolée que elle fu, tant en l'ocision

des proedommes, femmes et filles violées, comme aultrement. Laquelle ordonnance des Englois ensy faite, les plus poissans et les millieurs d'iceux Anglois yssirent hors de la ville, et furent menés à la tente de monsigneur de Saint-Pol, et le remanant furent par les aultres prins; mais il en y eult aulcuns que les nobles ne peurent sauver ne deffendre, qui furent par la communauté entre leurs mains ochis. Tantost ces choses faites, les premiers qui peurent entrer en la ville y entrèrent et commencèrent à pillier, à rober et à tout prendre, dont ilz sont les aulcuns encore rices aujourd'uy des biens que ilz y prinrent. Mais les aulcuns des habitans de ladicte ville, qui estoyent les plus principaulz traitres contre monsigneur le duc de Brabant, eulrent les testes trenchiés, et aux simples hommes, aux femmes et aux petis enfans fu grasse faite de leur vies sauves; mais tous leurs biens furent abandonnés à ceux qui le plus en peurent avoir, et loist savoir que il en y eult pluiseurs de ceux de dedens ocis en la première caleur. Et quant toute la ville fu pillyé et fustée, et hommes, femmes et enfans tous mis à mercy, les Brabenchons boutèrent le feu en la ville, et l'ardirent et destruisirent du tout en tout, abatirent, rompirent et démolirent les portes, les murs et les tours, et ruèrent tout ès fossés, et en ce point le laissèrent. Laquelle destruction et prinse avint le XIe jour du mois de marche, l'an mil IIII^c et XXIIII.

Il est à noter que, quant les Engloix furent amenés en la tente dudit conte, on leur demanda pour quoy ilz s'estoyent ensy rendus, veu que ilz estoient en une si forte plache, et comme non à prendre tant que ilz eussent eu à vivre, se deffendre le voussissent. Mais ilz respondirent en disant que, eulx estans à leur deffence sur les murs des tours ou des portes, ilz virent entre les gentilzhomes qui vinrent à ceval, armés de leurs armes et banières, jusques aux fossés pour eulx assaillir, leur patron, monsigneur saint George, qui venoit aveuc eulx séant sur ung destrier blancq, armés et décorés de ses armes et enseignes, lequel descendit de son blanc dextrier aveuc les aultres, et passa les fossés et puis monta sur les murs : eulx, laquelle chose véans, furent comme tous hors de courages et transis, et de fait si espoentés et esbahis, que toute la force que ilz avoyent pour eulx deffendre leur deffailli, pensans entre eulx que c'estoit signe de vengance de Dieu, car contre leur signeur monsigneur le duc ilz avoyent très-mauvaise cause et injuste. Pour quoy il est assavoir que, quant les barons et gentilzhommes vinrent à ceval à l'assault et descendirent sur les fossez, ilz estoyent armez et décorez de leurs armes et entreseignes, et faisoyent porter devant eulx leurs banières : entre lesquelz estoit Daniel de Bouchout, séant sur ung blanc ceval, armez de ses armes et enseignes, lesquelles sont aux armes de saint George de tout en tout samblables, pour quoy, quant les Engloix le virent, ilz cuidèrent par aventure que che fuist saint George.

Comment devant et après la prinse de Braine pluiseurs villes de Haynnaut revinrent en obédience, et comment le duc de Gloucestre assigna journée de bataille au conte de Saint-Pol[1]. Chap. CXCI.

Le siége durant devant la ville de Brainne, et ainchois que ladict ville fuiste prinse par force d'armes, et après la prinse, destruction et dépopulation d'icelle, pluiseurs villes du pays de Haynnaut, qui au commencement avoyent esté rebelles au duc de Brabant, retournèrent à son obédience, et meismement la noble ville de Vallencènes. Et est assavoir que, jasoit ce que pluiseurs nobles se fuissent ahers et acordés au duc de Gloucestre et rebellé contre le duc de Brabant, toutesvoyes et nientmains la plus grant, la plus saine et la plus puissant partie des nobles se adherdi et tint tousjours léaulement et obéissamment audit duc de Brabant. Et en oultre par nulle couverture ne puet estre célé que, jasoit ce que le duc de Gloucestre, tantost après que ladicte ville de Brainne fu prinse et destruite, par ses certains héraulx fist au conte de Saint-Pol signifier et donner jour de combatre, de quoy lui ledit conte et tous les Brabenchons furent moult joyeux, et toutesfois il ledit duc ne se comparut onques, jassoit ce que après ceste induction et insinuation de bataille ledit conte de Saint-Pol atout son ost le attendi franchement et sans paour par le terme de IIII jours : lequel en le fin, pour les pleuves et le lait tamps et pluvieux et plain de nesges qui descendoient des nues, il s'en retourna ou pays de Brabant victorieusement. Mais aulcuns Angloix, qui se tenoyent en Songnies en garnison, les sieuvirent, pour les cuidier sousprendre et porter dommage, coutre lesquelz retourna le conte de Saint-Pol qui faisoit l'arrière-garde aveuc les nobles et bonnes villes de Louvain et de Bruxelles, et gettèrent contre yceux Angloix pluiseurs veuglaires et quennons, et tinrent très-radement frontière à l'encontre d'eulx, en eulx deffendant et gardant le pas d'ars [2] et de crennequins [3]. Adont les Englois, véans que ledit conte et les siens s'estoient arrestés et affichiés, et mis en ordonnance de bataille pour eulx combatre, et tous cheux qui aveuc eulx pooient estre, ilz se mirent au retour vers Songnies, et le conte de Saint-Pol après leur département s'en retourna victorieusement en Brabant. Et véritablement, si ne fuist le lait tamps de pleuves et de nesges qui faisoit, il ne fuist point sitost retournés, mais fuist allés visiter les Anglois de Songnies.

[1] Voyez le texte latin, p. 148.

[2] *Ars*, arc, *arcus*.

[3] *Crenequin* ou *cranequin*, instrument en fer pour bander les arbalètes ; voyez la note 1, p. 805. Signifie aussi une sorte d'armure de tête que portaient les archers à cheval.

D'une armée faite par les nobles de Brabant ou pays de Haynnaut, et du département du duc de Gloucestre, et d'un champ de bataille qui fu prins entre les II ducs de Bourgoigne et de Gloucestre, et la cause pourquoy [1]. CHAP. CXCII.

Quant monsigneur le conte de Saint-Pol atout son ost victorieux fuist retournés en Brabant, et ainchoix que monsigneur le duc fuist retournés de Hollande en son pays de Brabant, pluiseurs barons d'icelui pays, c'est assavoir monsigneur Englebert d'Enghien signeur de Rameru, de Tubeke et de le Folie, Jehan signeur de Wesemale et signeur de Fallaix, Jehan de Scoenvoorst signeur de Monyouv et de Craendonck et de Diepenbeke, assamblés en la ville de Nyvelle, entrèrent ung jour à main armée ou pays de Haynnaut, atout mille et chiencq cens chevaulx et ottant d'ommes armés, et y demourèrent continuèlement par le terme de VII jours, en ardant et alumant toute la région, pillant, desrobant, et de fait ilz prinrent par force d'armes pluiseurs villes et castiaulx rebelles, que ilz ramenèrent à l'obéissance de monsigneur le duc de Brabant. Et tellement se portèrent yceux signeurs dessusdis sur ledit pays de Haynnaut, que le duc de Gloucestre en fu si espoentés, comme celi qui bien véoit que plus il ne pooit souffrir ne soustenir les assaulx et insultations des Brabenchons, que il laissa dame Jaque de Bavière seulle en le ville de Mons, et atout ses Angloix s'en retourna en Engleterre.

Or est-il vray que monsigneur le duc de Bourgoigne tenoit la partie de son cousin le duc de Brabant contre le duc de Gloucestre, et lui envoyoit et envoya ayde et souscours, et signamment pourtant que lui ledit duc de Brabant, en acceptant le conseil du duc de Bourgoigne et à sa contemplation, il avoit acordé le traitié par lui ledit duc de Bourgoigne et le duc de Betfort ordonné; lequel traitié refusa le duc de Gloucestre; mais pendant che traitié faussement et secrètement il entra en Haynnaut, et de fait occupa le pays, en de chelui despoullant follement le duc de Brabant, sans attendre le jugement de l'Église. Et pour ce que monsigneur de Bourgoigne escripvi ceste raison à ses capitaines que il avoit envoyé à puissance de gens d'armes en l'ayde de sondit cousin de Brabant, en eulx commandant très-destroitement que, par la plus grant puissance que ilz polroyent, ilz se deffendissent et guerriassent contre les anemis et rebelles dudit duc de Brabant, et meissent paine de les bouter hors de ses signouries, ledit duc de Gloucestre, percevans les choses prémises envoya certaines lettres audit duc de Bourgoigne, contenans en elles ung très-grant amenrissement de sa fame et honneur, pour quoy icelui monsigneur le duc de Bourgoigne manda audit duc de Gloucestre, en sa mauvaise oppinion endurci, pour la vérification des choses que il

[1] Voyez le texte latin, p. 449.

avoit escript en la faveur du duc de Brabant, que il en appelloit et de fait le appella de camp de bataille corps à corps. Lequel camp accepta et rechupt ledit duc de Gloucestre, comme en leurs lettres de l'un à l'aultre envoyés est, ensy que on dist, plainement contenu.

Comment le duc de Brabant retourna de Hollande en Brabant, et d'une bulle à lui envoyé par nostre saint-père le pape, et d'une ambaxade par ledit duc au pape envoyé et trammise [1]. Chap. CXCIII.

1425. Après che que le dessusdit duc de Brabant eut esté de nouvel rechups et intronisiés en ses villes et pays de Hollande, de Zélande et de Frise, après le décès et trespas du duc Jehan de Bavière, et que il eut tout disposé en bonne équité et justice, en grant révérence et obédience, il se partit dudit pays et s'en retourna en son pays de Brabant. Auquel, lui estant en sondit pays, vinrent nouvelles comment pluiseurs banis, escachiés et rebelles s'estoyent boutés et retrais en sa ville de Scoenhoven en Hollande, et l'avoyent prinse et occupée : pour quoy ledit duc manda et commanda à tous Hollandois, Zélandois et Frisons que ilz y mesissent le siége, comme ilz firent, car ilz y allèrent très-bien estoffés plus de XV mille combatans, lesquelz combatans assaillirent tellement ledicte ville, que ilz le prinrent de force et d'assault, ocirent tous ces rebelles et banis, et hors escachèrent ceux qui escaper peurrent, et subjuguèrent à l'obédience dudit duc sadicte ville de Scoenhoven.

Encore est assavoir que, quant ledit duc fu retournés, comme dessus est dit, de Hollande en Brabant, lui estant ou monastère Saint-Michiel d'Anvers, messire Évrard de Eyndoven, chanonne de Huy, lui présenta certaines lettres apostoliques de par nostre saint-père le pape Martin, par la divine providence pape V^e^ de ce nom, le pénultième jour du mois d'avril, l'an mil IIII^c^ et XXV, lesquelles lettres rechupt ycellui duc en grant révérence, ensy que il appartenoit, et puis les fist ouvrir et lire. Et contenoyent en effecqt, entre les aultres choses, comment à l'audience d'icelui nostre saint-père le pape par la relation d'aulcuns dignes de foy estoit venu, que ès parties de Haynnaut et ès diocèses de Utrech, de Liége et de Cambray avoit eu aulcunes cédules et lettres divulghiés publiquement et lutes, et soubz umbre de bulle au peuple monstrées, èsquelles estoit contenu que ledit pape avoit confirmé le mariage fait et contrait par Humfroy le duc de Gloucestre et dame Jaque ducesse en Bavière, et réprobé ou deffait le premier mariage, contrait par lui ledit duc Jehan de Brabant et ycelle ducesse de leur voulenté. Et pourtant que telles choses dictes estoyent très-grant escandèle et villonnie audit

[1] Voyez le texte latin, p. 451.

pape, et en la blescheure et lésion dudit duc et de son honneur, il lui faisoit savoir que nullement telles choses ne procédoyent de lui ne n'estoyent venues, car il vouloit la cause dudit mariage seloncq la disposition et fourme de droit commun, et che faisoit-il savoir à sa noblesse, affin que ledit duc n'en recheust en lui n'en sa pensée, pour les choses dessusdictes, rancune ne tristresse, mais fermement tenist que ycelles dessusdictes lettres, et aultres choses qui par les mauvais hommes avoyent esté dictes et publiés ès parties dessusdictes, n'estoient point de lui ledit pape venues ne envoyés, mais d'aultrui, dont il ne savoit riens, lesquelz ne ont point Dieu devant leurs yeux, mais quièrent nouvelletés, dissentions et escandèles tousjours à susciter : comme tout che est plus plainement contenu en sesdictes lettres, qui furent données à Rome, le premier yde de février ou VIIIe an de son pontifiement. Desquelles lettres apostoliques fist ycelui dit duc Jehan prendre et lever ung transsumpt et instrument publique, soubz les seaulx de messigneurs les abbés de Saint-Michiel d'Anvers et de Nostre-Dame de Middelbourg et du chapitre Nostre-Dame d'Anvers, soubz le signe et souscription de messire Jehan Fierquens, prebstre du dyocèse de Cambray, de l'auctorité impériale notaire publique: ouquel instrument furent signés comme tesmoings: demisiaul Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda, demisiaul Willame conte de Seynne signeur de Rode-Sainte-Agate, demisiaul Jehan signeur de Wesemale et de Fallaix, marescal héritier de la ducié de Brabant, monsigneur Jehan de Rotselair, de Vorselair et de Rethi et demisiaul Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zone, de Grimberge et de Melin, consiliers de mondit signeur le duc, et discrètes personnes, messire Jehan Michiel et messire Jehan du Sac, prebstres, chapellains d'Anvers. Lequel transsumpt ou instrument manda et commanda mondit signeur le duc estre publiiés et insinués ès principales villes de Haynnaut, de Hollande et Zélande, et allieurs où besoing estoit, et signamment ès villes de Mons et de Valencènes. Et pourtant que pluiseurs reporteurs et envieus de mondit signeur le duc de Brabant, comme il vint à sa congnissance, se efforchoyent ou efforchèrent de infourmer par senestres suggestions le courage de nostre saint-père le pape, en lui affirmant faussement que il ledit duc estoit précheus et se deffioit de son bon droit, ne ne lui chaloit de la cause matrimoniale, mais ne le vouloit garder, ains le laissoit en non challoir, meismement veu et considéré que pour la deffense et poursieulte d'icelle il n'avoit encore daignié envoyer nulle notable ou souffissant ambaxade : pour quoy ledit monsigneur le duc envoya devers ledit nostre saint-père le pape frère Jehan Kuyst, bachelier fourmé en sainte théologie, de l'ordre des prescheurs, atout ses lettres de crédence, pour faire l'excusation d'icelui monsigneur le duc de ce que en l'envoy de ses sollempnez ambaxadeurs il avoit tant différé ou tardé, et lui desist ossy en sa crédence, et bien exposast, comment mondit signeur le duc par pluiseurs fois avoit proposé de les y envoyer, mais, pour divers et pluiseurs traitiers que lui avoyent par plui-

seurs fois proposés nobles princes monsigneur le duc de Bourgoigne et le duc de Bethfort, soubz espérance de avoir paix et acord à son adversaire le duc de Gloucestre, il avoit tousjours yceux ses messages et ambaxadeurs retardés et détenus : pour quoy il ledit frère supplyoit, pour la longhe demeure il le veulle avoir pour excusé, et ne vousist plus ajouster crédence ne foy à telz raporteurs. Lui devoit ossy dire que, quant il se parti du pays, les ambaxadeurs estoyent prestz et appareilliés, et lui desist que ilz venroyent en brief, et l'en feist certain : lesquelz ambaxadeurs de la pensée et voulenté dudit duc, et de toutes choses touchans ladicte cause, et des nouvelles qui nouvellement estoyent advenues en Haynnaut par le duc de Gloucestre, ilz le infourmeroyent à la vérité. Suplira encore ledit frère nostre saint-père le pape, que il veulle avoir ledit duc pour excusé de ce que il lui a envoyé une tant petite personne, de si petit estat au regard de la cause, car il a ce fait, pourtant que les religieux mendians vont plus sagement et plus secrètement par les chemins périlleux, dont il est ore grant foison, que les aultres personnes mondaines, etc.

Du siége que mist le duc Jehan de Brabant devant la ville de Mons en Haynnaut, et de la paix faite par le duc de Bourgoigne entre les parties en la ville de Douay [1]. Chap. CXCIV.

1425. En l'an de Nostre-Signeur mil IIII[c] et XXV, ou mois de may, appella et assambla monsigneur le duc Jehan dessusnommé tous ses consilliers et aultres nobles et vassaulx de ses pays dessusdis, c'est assavoir de Brabant, de Lembourg et de Haynnault, et leur fist proposer que il avoit en sa pensée jà longhement proposé et délibéré de atout une très-grosse puissance de gens d'armes, à piet et à ceval, et en très grant appareil d'armes et de bataille, aler en son pays de Haynnaut, devant sa ville de Mons qui lui estoit encore rebelle, en laquelle ville se tenoyent dame Jaque la ducesse aveuc aulcuns nobles et gentilzhommes à lui rebelles, et ycelle dicte ville par siége advironner et par armes victorieuses expugner, combatre, assaillir et prendre, et par ensy en vainquant ycelle à son obéyssance ramener. A tous lesquelz pleurent très-bien les paroles dudit duc, et lui respondirent que ilz estoyent tous prestz d'aler aveuc lui, et lui looyent très-grandement, et aveuc che ilz lui prioyent que il s'en délivrast tout le plus tost que il polroit, et fesist la chose constraindre et haster. Pour quoy ycelui duc envoya tout prestement ses lettres par toute sa puissance pour ses gens d'armes avoir et assambler, et puist fist très-largement préparer et apareillier vins, bleds, moutons, buefs et toutes aultres manières de vivres, bonbardes, quennons et veuglaires et tous

[1] Voyez le texte latin, p. 454.

aultres instrumens de guerre, pour assaillir et prendre villes et pour son grant ost très-habondamment estoffer. Et affin que en son absence son pays de Brabant fuist maintenus en paix et transquilité et soubz bon gouvernement de justice, il y institua et ordonna ses chevaliers et léaulx consilliers, monsigneur Willame conte de Seynne signeur de Rode-Sainte-Agathe, messire Thomas signeur de Diest et de Sichem, monsigneur Arnoul de Crayenhem signeur de Grobbendonck, maistre Cornille Proper, prouvost de Cambray, et Watier Vander Noet, pour résister, et tenir chambre de conseil en sa ville de Bruxelle, et à toutes causes entendre touchans lui et son pays de Brabant, comment que ce fuist, jusques à son retour de Haynnaut en Brabant. Et quant toutes ces besongnes dessusdictes furent faites et passées, droitement, le XIIe jour dudit mois de may, ledit duc se partit de Bruxelle et chevaucha jusques à Nyvelle, là où il s'arresta par le terme de troix jours, en attendant ses gens d'armes qui venoyent à puissance, et il les faisoit logier aux champs à l'environ. Quant il senti que ses gens estoyent ensy que tous venus et prestz de cheminer, il se partit de Nyvelle et s'en vint jusques au Reux, là où ossy il s'arresta, attendant tousjours son ost, que il faisoit logier à l'environ de lui. De ceste ville de Roex il chevaucha, en la compaignie de toute sa bataille, jusques à Saint-Denis en Brocqueroye, et là se arresta-il, tant que tout son ost fuist venus et approchiés. Quant tous ses hommes d'armes furent venus, il en envoya les aulcuns, c'est assavoir monsigneur le conte de Pentevere, monsigneur le conte de Conversant et de Brienne signeur d'Enghien, messire Englebert d'Enghien signeur de Rameru, de Tubeke et de la Follie, Jehan de Scoenvoorst, borgrave de Monyouv, signeur de Craendonc et de Diepenbeque, et Jehan de Glimes signeur de Berghes-sur-le-Zonne, de Grimberghe et de Melin, atout une très-grosse compaignie de gens d'armes, pour prendre et occuper les pons et passages, et pour passer les pas difficilles qui pooyent estre de là jusques à Mons, affin que oudit duc qui là venoit riens ne lui destournast, et ossy pour yceux adviser et regarder comment il polroit ladicte ville assigier et avironner, et par où on le polroit mieux par bonbardes et quennons batre et desrompre, et les anemis et rebelles qui dedens estoyent plus tost expugner et vaincre ou conquerre. Lesquelz chapitaines dessusdis, en faisant le commandement du duc et pour le mettre à effec, se partirent tout prestement de Saint-Denis en Broqueroye dessusdit, et se mirent sur les champs, en gastant toute la région de toutes pars, et commenchèrent à bouter feux et les gens que ilz rencontroyent estans de Mons ocir, affoler et mehagnier, ne il n'estoit qui à eulx, qui tout gastoyent et destruisoient, obviast ou allast à l'encontre, ne qui osast contre eulx résister. En ceste pestillence faisant ilz destruisirent, rompirent et ostèrent les cannes ou buses de ploncq totalement, estans aval les champs, par lesquelles buses aloit l'yauwe en le fontaine sur le marchié de le ville de Mons. Ne demoura gaires que ledit duc se mist au chemin poursieuvir ceux que il avoit envoyé devant sa ville de Mons, là où il ficha ses tentes

et ses trés, et y fist mettre et afuster ses bombardes et quennons en pluiseurs lieux, pour ladicte ville assaillir et oppugner, par lesquelz engiens, et de jour et de nuit, grandement ladicte ville ilz travillèrent. Cheux de la ville, véans ces Brabenchons venus et amassés devant eulx, saillirent par pluiseurs fois dehors, et leur firent et portèrent moult de dommages en ochir leurs gens de trait et de veuglaires, car ilz se deffendoyent très-puissamment et très-vaillamment, et je y vich pluiseurs belles escarmuches sur les champs devant ladicte ville, et où il en y eult pluiseurs mors, ochis et affolés, d'une part et d'aultre.

En la fin, ce siége durant, monsigneur le duc de Bourgoigne envoya ses notables ambaxadeurs devers ledit duc de Brabant, par lesquelz très-instanment il le requéroit et fist requérir que, toutes excusations mises au derrière, en sa propre personne il venist sans différer en sa ville de Douay, là où devoyent estre les consaulx de madame Jaque la ducesse, ayans plain mandement de pooir pour traitier entre eulx, par le moyen de lui ledit monsigneur le duc de Bourgoigne, de la paix et acord. Adont mondit signeur le duc de Brabant, par meure délibération du conseil de son conseil, en soy accordant à la pétition dudit monsigneur le duc de Bourgoigne, laissa son ost devant le ville de Mons, bien estoffé de bon capitaines et homes d'armes et de toutes aultres choses nécessaires, et atout V^c chevaulx chargiés d'ommes d'armes, ou environ, il s'en ala vers Douay parler à mondit signeur le duc. Mais, endementières que il fist ce voyage et que il y demoura, les capitaines et hommes d'armes que il avoit laissié en son ost ne cessèrent de assaillir et envaïr par bombardes et quennons ladicte ville, dont ilz rompoyent les murs et les portes, et y firent mout de proesces et de chevaleries à l'encontre de ceux de la ville qui souvent sailloyent au-dehors, ensy que il est d'usage faire en telles besongnes de gherre. Monsigneur le duc de Brabant là venus, les consaulx se mirent ensamble, et commenchèrent à traitier et très-grandement à débatre la matère, et par pluiseurs fois. En le fin, le premier jour du mois de juin, l'an mil IIII^c et XXV dessusdit, le traitié fu conclu et acordé par mes très-redoubtés signeurs, monsigneur le duc de Bourgoigne et de Brabant, par la manière que chi-après s'ensiult : lequel traitié fu par les secrétaires de l'une et de l'aultre partie d'iceux ducs et signeurs signé.

Le teneur du traitié de la paix faite à Douay pour lever le siége de devant la ville de Mons [1]. Chap. CXCV.

« Pour faire cesser la guerre qui est présentement ou pays de Haynnaut, est advisé ce qui s'ensiult : Prumièrement que madame Jaque de Bavière, héritière dudit pays,

[1] Ce traité se trouve également en français, avec quelques variantes, dans le texte latin, p. 456.

estant présentement en la ville de Mons, s'en pourra seurement venir ou pays de monsigneur de Bourgoigne, et illeucques soubz sa main demourra et se tenra jusques ad che que en court de Rome soit sentence donnée sur le procès estant en ycelle court entre monsigneur de Brabant et madicte dame, ou que par la mort de l'un d'eulx ledit procès soit terminé. Et pour soustenir cependant son estat, sera prinse une somme d'argent convegnable sur les pays de Haynnaut, de Hollande et Zélande, et tout sans préjudice dudit procès et de la cause pendant en ladicte court de Rome.

» Item, sera monsigneur le duc de Brabant restitué à la possession dudit pays de Haynnaut, et en aura l'obeissance ensy que à signeur du pays appartient. Lesquelles possessions et obéissance se prenderont par mondit signeur de Brabant, ou aultres qui lui plaira à ce commettre, sans ce que par luy ou eulx soit faite aulcune pugnition criminèle ou civile. Et ycelles possessions et obéissance ensy prinses, mondit signeur de Brabant commettra ung signeur notable, agréable à monsigneur de Bourgoigne, au gouvernement dudit pays de Haynnaut, qui ara puissance de par mondit signeur de Brabant de mettre capitaines ès villes et fortresces du signeur et aultres dudit pays de Haynnaut, se besoing est. Lequel gouverneur promettera de bien et léaulment garder ledit pays de Haynnaut et les priviléges, libertés et franchises d'icelui, et durra ledit gouvernement jusques ad ce que ledit procès sera décidé, ou que par la mort de mondit signeur de Brabant ou de madicte dame ycelui procès sera terminé. Pendant lequel tamps madicte dame doibt demourer ès pays de mondit signeur de Bourgoigne et soubz sa main, comme dessus est dit. Et s'il advenoit que ledit gouverneur alast de vie à trespas, ou ne fist bien son devoir, ou que il se vousist deschergier dudit gouvernement, mondit signeur de Brabant commettera ung aultre en son lieu, agréable à mondit signeur de Bourgoigne.

» Item, que abolition générale sera faite oudit pays de Haynnaut de toutes paines criminèles et corporèles, et de toutes confiscations de biens, mais pour faire pugnitions civiles sur ceux qui ont esté coupables des nouveletés, maulx et inconvéniens advenus oudit pays de Haynnaut, seront commis de par mondit signeur de Brabant quattre notables personnes, dont mondit signeur de Bourgoigne nommera les II : lesquelz IIII commis aveuc le gouverneur se infourmeront diligamment desdis coupables, et seront lesdictes pugnitions civiles, selon che qu'il leur samblera expédient et raisonnable; et se ilz troevent que aulcuns en soyent à banir hors du pays, faire le polront. Et ou cas aussy que auchuns desdis délinquans s'absenteroyent dudit pays de Haynnaut, ou ne volroyent comparoir par devant les gouverneurs et commis dessusdis pour ester à droit, mondit signeur de Brabant polra faire punir et mettre leurs biens en sa main pour en joyr, jusques à che que ilz venront ester à droit par devant yceux gouverneur et commis. Et est assavoir que les II desdis commis, en absence ou par l'occupation des aultres II, polront besongnier ès choses dessusdictes aveuc ledit gouver-

neur, pourveu toutesvoyes que il y ait l'un de ceulx que mondit signeur de Bourgoigne aura nommez et ung des aultres. Che fu fait, passé et accordé en la ville de Douay, le premier jour de juing, l'an mil IIII^c et XXV, par mesdis signeurs les ducs de Bourgoigne et Brabant, présens pluiseurs de messigneurs de leur conseil. Et estoyent signées de J. de Gant; J. le Marchant. »

Sur laquelle ordonnance mondit signeur le duc de Brabant, le Xe jour du mois de juillet, en l'an dessusdit, fist, commist, establit et ordonna monsigneur Jehan de Luxembourg, signeur de Beaurevoir, gouverneur de son pays de Haynnaut, selonc la fourme et contenu du traitié dessusdit, et lui en bailla ses lettres patentes seellées de son sael par commission, etc.

Comment le duc Jehan de Brabant fu rechus en sa ville de Valencènes, et comment dame Joque la ducesse fu menée à Gand, et comment la ville de Mons revint en l'obéissance dudit duc Jehan de Brabant[1]. Chap. CXCVI.

Quant ce traitié dessusdit fu fait et publiié, monsigneur le duc Jehan devantdit se partit de Douay, et se mist au chemin pour venir en sa ville de Valencènes, comme il fist. En laquelle ville il fu rechups en très-grant révérence et sollempnité, car les rues par où il passa estoyent et furent toutes joncquiés d'erbes et de fleurs très-oudourans, et si estoyent couvertes de draps de lainne, sur quoy les roses et les fleurs estoyent esparses, et les parois des maisons estoyent parées de dras de hautes lices, de rainsiaulx d'arbres et de fleurs, tant gentiment que c'estoit ung droit plaisir du véoir. Là estoyent en pluiseurs lieux aux fenestres les damoiselles bourgoises de la ville, qui gettoyent chapellés de fleurs très-oudourans, et les pluiseurs par cordelles menues les avaloyent sur le chief du prince en passant, et des plus grans seigneurs qui chevauchoyent au plus près de luy. Et les josnes filles pucellettes et vierges sailloyent hors des maisons, et tenoyent à leurs mains blanches petis chapellés de fleurs oudourans qu'elle attachoyent d'espinchiaulx aux robes et sur les bras dudit duc et des signeurs. Et à paine vous polroit-on dire la feste que on li faisoit. Et quant il fu venus à son hostel et que il fu descendus de son cheval, les eschevins de la ville le vinrent bienvegnier et saluer, et moult de biaulx présens et biaulx juyaulx présenter, et il y demoura jusques au IIIe jour, ouquel jour il s'en partit, et s'en revint en son ost devant la ville de Mons, ouquel ost et siége il fut jusques à che que dame Jaque la ducesse fu venue ès mains des commissaires du duc de Bourgoigne, hors de ladicte ville. Mais quant elle deut passer parmi l'ost de Brabant, elle fu à sa requeste menée

[1] Voyez le texte latin, p. 458.

emprès le demisiaul Englebert conte de Nassouv signeur de le Lecque et de Breda, et monsigneur Henri de le Lecque signeur de Hezewyc et de Dynter, lesquelz elle pria très-cordialement en pleurant que pour l'amour d'elle ilz se vosissent à chou employer, et labourer envers ledit duc de Brabant et son courage tellement infourmer, que en aulcune ville ou castel située ou situé en Brabant, là où le mieulx lui plairoit, elle peust demourer et estre soubz ses mains, affin qu'elle n'allast point demourer, ne ne le convenist demourer ès mains de monsigneur le duc de Bourgoigne. Mais onques nul d'eulx ne fu si hardis qui contre le dessusdit traitié osast rien dire ne attempter. Et ensy elle fu par les dessusdis [1]. . . . .

. . . .

D'une ambaxade envoyé par le duc Jehan de Brabant à no saint-père le pape [2]. Chap. CXCVII.

. . . .

Comment le duc Jehan de Brabant escripsy à nostre saint-père le pape pour avoir légière expédition sur le procès, avec le teneur de la sentence et la cause du mariage sur le possessore prolatée par jugement [3]. Chap. CXCVIII.

. . . .

Comment le roy des Rommains et de Hungrie escripsy aux III estas de Haynault, et comment de nouvel le duc de Gloucestre proposa de retourner en Haynault à puissance de gens d'armes [4]. Chap. CXCIX.

. . . .

[1] D'après la table placée par le traducteur au commencement du VIe livre, la traduction comprend CCXXIII chapitres. Le MS. nº 10229 de la Bibliothèque royale s'arrête au milieu du chapitre CXCVI, dont le reste, ainsi que tous les chapitres suivants, manquent dans ce MS. et dans les autres que nous avons été à même de consulter jusqu'ici.

[2] Voyez le texte latin, p. 460.

[3] Ibid. p. 462.

[4] Ibid. p. 464.

Comment le duc Jehan de Brabant commist au gouvernement de ses pays de Hollande, de Zélande et de Frise monseigneur le duc de Bourgogne, à durer par le terme de XII ans[1]. Chap. CC.

. . . .

Du commencement de l'estude générale de Louvain[2]. Chap. CCI.

. . . .

De la bataille de Bruwershaven en Zélande, entre monsigneur le duc Bourgongne, d'une part, et les Englès, d'aultre part[3]. Chap. CCII.

. . . .

De la descherge messire Jehan de Luxembourg, et de la prinse du prouvost de Cambray, et comment monsigneur le duc de Bourgongne, gouverneur de Hollande, de Zélande et de Frise, assiga et subjuga la ville de Sevenenbergh[4]. Chap. CCIII.

. . . .

De Jehan Chevalier, comment il fu prins, dont il perdi la vie, et pour quelle cause[5]. Chap. CCIV.

. . . .

Comment et quant le duc Jehan de Brabant trespassa de ce siècle[6]. Chap. CCV.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 466.
[2] Ibid. p. 467.
[3] Ibid. p. 469.
[4] Voyez le texte latin, p. 471.
[5] Ibid. p. 473.
[6] Ibid. p. 480.

De l'obsecque et sépulture dudit duc Jehan de Brabant, le débonnaire duc, quart de ce nom[1]. Chap. CCVI.

. . . .

Comment Phelippe premier de ce nom fu intronisiés duc de Brabant, de son conseil et de la taille qui lui fu concédée et ottriié[2]. Chap. CCVII.

. . . .

Comment le duc Phelippe fu esmeus en ire contre V barons de son conseil, et comment ilz furent arière réconsiliés, et aulcuns menteurs et faulx raporteurs de sa famille furent corrigés[3]. Chap. CCVIII.

. . . .

D'une discorde mute entre monseigneur le duc Phelippe premier de ce nom duc de Brabant et Arnoul le duc de Gelre et de Jullers[4]. Chap. CCIX.

. . . .

De la sentence pour le duc Jehan de Brabant contre dame Jaque ducesse, après la mort dudit Jehan, donnée et divulguié en court de Rome[5]. Chap. CCX.

. . . .

De le destitution et institution du chancellier de Brabant, et d'une dissention mute entre l'évesque de Liége et le contesse de Vernebourg, qui tenoit contre engage le castel, ville et terre de Lembourg[6]. Chap. CCXI.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 481.
[2] Ibid. p. 483.
[3] Ibid. p. 484.
[4] Voyez le texte latin, p. 486.
[5] Ibid. p. 487.
[6] Ibid. p. 489.

De la guerre mute entre les Liégeois, d'une part, et les Namurois, d'aultre part, pour laquelle apaisier le duc et pays de Brabant s'en entremisent[1]. CHAP. CCXII.

. . . .

Du traité du mariage faite entre ledit Phelippe duc de Brabant et noble damoiselle Yolend, fille de Loys de bonne mémoire roy de Jhérusalem et de Sicile, et soer de la roynne de Franche[2]. CHAP. CCXIII.

. . . .

Une incidense de la pucelle de Franche, de sa prinse et ossy de sa mort[3]. CHAP. CCXIV.

. . . .

Comment Phelippe duc de Brabant premier de ce nom envoya quérir son espousée, lequel duc ne vescu depuis gaires, car il trespassa de ce siècle[4]. CHAP. CCXV.

. . . .

Comment le corps dudit duc Phelippe premier de ce nom fu aromatisiés et gardés non ensevelis, et que les III estas de Brabant firent che tamps pendant[5]. CHAP. CCXVI.

. . . .

Comment monseigneur Phelippe de Bourgongne, de ce nom second duc de Brabant, fu rechups en la ducié de Brabant, et de la sépulture et obsecque de Phelippe le duc premier de ce nom[6]. CHAP. CCXVII.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 491.
[2] Ibid. p. 492.
[3] Ibid. p. 493.
[4] Voyez le texte latin, p. 496.
[5] Ibid. p. 498.
[6] Ibid. p. 500.

Du trespas du pape Martin quint, et de la création du pape Eugène quart de ce nom, et comment le roy Sigismond fu couronnés empereur, et de la paix faicte à Arras[1]. CHAP. CCXVIII.

. . . .

De certaines aliances que l'empereur Sigismond commist, contre mon très-redoublé signeur le duc Phelippe second de ce nom, aveuc le roy de Franche, son adversaire, et des deffiances que ilz firent les ungs aux aultres, et des escriptures que mondit très-redoubté signeur transmist à plusieurs princes, contenant la fourme et manière des deffiances que l'empereur lui avoit fait; et là-meismes ossy le contenu des lettres que ledit empereur escripsy à pluisieurs princes, à bonnes villes et cités et aultres, tant de Liége comme d'allieurs[2]. CHAP. CCXIX.

. . . .

Du lantgrave de Hassie, envoyé par l'empereur en Brabant, aveuc le teneur de la copie des lettres de puissance à lui donnée par l'empereur, et la responce des villes de Brabant sur ce faite[3]. CHAP. CCXX.

. . . .

De monseigneur de Ryffercheit et pluisieurs aultres anemis de mondit très-redoubté signeur le duc, qui estoient entrés en sa terre de Lembourg, comment ilz en furent boutés hors honteusement[4]. CHAP. CCXXI.

. . . .

Du trespas et sépulture de l'empereur Sigismond, et de Albert, roy de Boesme et de Hungrie, de Dalmacie, de Croace, etc., et duc d'Austrie, eslut roy des Rommains[5]. CHAP. CCXXII.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 503.
[2] Ibid. p. 505.
[3] Ibid. p. 518.
[4] Voyez le texte latin, p. 522.
[5] Ibid. p. 523.

De la mort dudit Albert, et de Frédric duc d'Austrie, fil de Erneste jadis duc d'Austrie, eslut roy des Rommains pour après estre empereur [1]. CHAP. CCXXIII.

. . . .

[1] Voyez le texte latin, p. 524.

FIN DU TROISIÈME ET DERNIER VOLUME.

INDEX

CAPITUM LIBRI SEXTI.

LIBER SEXTUS.

TABLE DES CHAPITRES

DU

LIVRE VI DE LA TRADUCTION DE JEHAN WAUQUELIN.

DH 801 B7D9 t.3
Dynter, Edmond de
Chronica nobilissimorum ducum Lotharingiae

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 28 17 06 010 2